MANUALE
THEOLOGIAE MORALIS

SECUNDUM

PRINCIPIA S. THOMAE AQUINATIS

IN USUM SCHOLARUM

EDIDIT

DOMINICUS M. PRÜMMER O. P.

PROFESSOR IN UNIVERSITATE FRIBURO1 HELVETIORUM

TOMUS II

EDITIO TERTIA DECIMA

RECOGNITA A P. DR. JOACHIM OVERBECK O.P.

HERDER

BARCINONE-FRIBUROI BRISO. - ROMAE

1958

Nihil obstat: Ei Censor: Dr. Cyprianus Montserrat Canonicus
Praelatus Domesticus S. S.

Imprimatur: Barcinone, die 11 februarii 1955
f Greoorius, ArchiepiscopuS'Episcopus Barcinonensis.

De mandato S. E. Rdmae.
Alexander Pech, Pbter. Cancellarius a Secretis

Printed in Spain

Typi» nilhlnn· Ornfos, S.A Harcinoii·

Index partium

TRACTATUS XI.

De virtute iustitiae et vitiis oppositis.

SECTIO I.

De iure et de ipsa virtute iustitiae.

quaestio i.

De iure ipso. p

QUAESTIO II.

De virtute justitiae in se consideratae.

QUAESTIO III.

De laesione iustitiae et reparatione iustitiae laesae.

QUAESTIO IV.

De contractibus.

SECTIO II.

De partibus potentialibus virtutis iustitiae.

quaestio i.

De virtute religionis (seu de tribus prioribus Decalogi praeceptis).

QUAESTIO II.

De virtutibus pietatis, observantiae, oboedientiae, seu de quarto praecepto Decalogi.

QUAESTIO III.

De ceteris virtutibus iustitiae annexis, nempe de gratitudine, vindicatione, affabilitate, liberalitate epikeia.

TRACTATUS XII.

De virtute fortitudinis et vitiis oppositis.

TRACTATUS XIII.

De virtute temperantiae et vitiis oppositis.

TRACTATUS XI.

De virtute iustitiae et vitiis oppositis.

S. Thomas, S. theol. 2, 2, q. 57sqq.; *S. Alphonsus,* Theol. mor. lib. 3, n. 486—961. Praeclaros quoque tractatus de iure et iustitia ediderunt *Doni. Soto, Lugo, Molina, Lessius, Billuart* etc. Inter modernos auctores mentione digni sunt *Waffelaert,* Tract, de iust. (Brugis 1885); *Marres,* De iust. (Ruraemundae 1889, ed. alt.); *P'ermeersch,* De iust. (Brugis 1901), complures alii, quos longum est enumerare.

Ordo dicendorum. Post tractatum de virtute prudentiae oportet agere de virtute iustitiae, quae inter virtutes morales eminet sub duplici respectu, scii, *siibiecti* et *obtecti.* Etenim iustitia subiectatur in nobiliore parte animae, nempe in *voluntate;* aliae autem virtutes morales resident in appetitu inferiore, ut fortitudo in appetitu irascibili, temperantia in appetitu concupiscibili. Prudentia vero, quae residet in intellectu practico, non est virtus mere moralis, sed etiam intellectualis, ut supra I, n. 457 dictum est. Ratione obiecti iustitia eminet inter alias virtutes morales, quippe quae laudentur solum secundum bonum ipsius virtuosi; iustitia autem laudatur insuper secundum quod virtuosus ad alium bene se habet[1], ideoque iustitia est maxime necessaria pro societate humana. Nobilissima virtus iustitiae habet complures partes potentiales, quarum officium est reddere debitum personis speciali modo nobis coniunctis, e. gr. Deo, parentibus etc. Exinde sequitur, ut virtus iustitiae cum suis partibus potentialibus complectatur omnia fere, quae in toto Decalogo (exceptis praeceptis VI et IX) mandantur. Cum autem claritati parum consuleretur, si totus fere Decalogus sub unico tractatu explicaretur, dividimus hunc tractatum XI in duas sectiones, nempe:

1. De iure et de ipsa virtute iustitiae.
2. De partibus potentialibus virtutis iustitiae.

SECTIO I.

De iure et de ipsa virtute iustitiae.

In hac prima sectione agemus 1. de iure ipso, quod est proprium obtectum virtutis iustitiae, et quod ut recte intelligatur multum interest; complures enim falsae notiones iuris etiam Moralem catholicam laedunt et non solum sunt errores in scientia iuridica. 2. Explicanda est indoles virtutis iustitiae in generali. 3. Cum autem homo ex fragilitate vel malitia saepe laedat obligationes ex iustitia impositas, agendum est deinde cum de laesione tum de reparatione iustitiae. 4. Demum quia magna pars obligationum iustitiae oritur ex contractibus initis, hinc ultimo tractandum est de con-

[1] Cf. S. theol. 2, 2, q. 58, a. 12.

tractibus. Sic totus tractatus de ipsa virtute iustitiae continetur in quattuor sequentibus quaestionibus:

1. De iure ipso.
2. De virtute iustitiae in se consideratae.
3. De laesione iustitiae ac de reparatione iustitiae laesae.
4. De contractibus.

QUAESTIO I.

De iure ipso.

Dividimus quaestionem istam in quattuor capita, scii. I. de notione iuris eiusque divisione; 2. de obiecto iuris; 3. de subiecto iuris; 4 de modis acquirendi ius.

CAPUT I.

De notione et divisione iuris.

1 Notio. Nomen iuris varie accipitur; inter varias autem acceptiones iuris videntur sequentes esse nobis magis notandae:

1. *Sententia vel decretum iudicis.* Unde iudex ius dicit, quando pronuntiat sententiam iudicialem.

2. *Lex,* vel potius complexus legum, quibus determinatur, quid sit iustum. Quo sensu dicimus: ius canonicum, ius civile, studere iuri etc. Complures auctores vocant ius in hoc sensu acceptum ius *obiective* sumptum illique tribuunt ea, quae pertinent ad leges ·.

3. *Id quod est iustum et quod alicui debetur* (δίκαιον). Quo sensu dicimus: reddere alicui ius suum. Vocatur hoc ius etiam ius passivum, et est proprium obiectum virtutis iustitiae, quippe quae sit constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.

4. Moralis facultas seu potestas aliquid faciendi, habendi, exigendi, omittendi etc.· Hoc sensu dicimus: Aliquis utitur iure suo, ius proprietatis. De hac ultima acceptione iuris, quod etiam ius *activum* seu ius subiective sumptum vocatur, potissimum in hoc capite tractabimus.

Explicatur definitio data. Dicitur 1°: *moralis* facultas; ergo ius non est facultas physica, vel factum physicum, ut docuerunt complures acatholici. Hinc in Syllabo Pii IX damnatae sunt propositiones sequentes·: Prop. 59: „Ius in materiali facto consistit,... et omnia humana facta iuris vim habent." Prop. 61: ..Fortunata facti iniustitia nullum iuris sanctitati detrimentum affert." — Quare verum ius oritur ex sola lege naturali aut ex illa positiva.

• Licet ea, quae praedicantur de hoc iure obiectivo, etiam ordinarie praedicari valeant de lege, tamen ius obiectivum et lex non sunt prorsus idem. Quare S. Thomas dicit: „Lex non est ius proprie loquendo, sed aliqualis ratio iuris" (S. theol. a, 2, q. 57, a. 1 ad 2; „Das Gcsctz «et nicht das Recht, sondern eine Rechtsnorm). Hinc non omnes leges possunt proprie vocari ius, sed tantum illae, quae vereantur circa ius passivum; e. gr. leges politiae *(Poliseigrsetn)* incongrue vocantur ius *(Politeitecht'),* lex amandi semetipsum vel proximum non est ius.

• Germanice dicitur: *Ue/ugnit* (cf. *Gbffert,* Moralthcol. II, 5 74).

• *Dtn».* n. I7sv 1701.

quae conformis est legi naturali aut divinae; falsum autem est, gubernium civile posse aliquod ius concedere contra legem naturalem aut divinam. Merito igitur in eodem Syllabo damnata est propositio a Positivistis propugnata (39): „Reipublicae status, utpote omnium iurium oiigo et fons, iure quodam pollet nullis circumscripto limitibus."· — Dicitur 2°: *aliquid faciendi* etc., ex quibus verbis sequitur, ut ius alicui homini competens producat in aliis strictum debitum seu obligationem non violandi illud. Ius *(Recht)* et debitum *(Pflicht)* sunt correlativa. Sin nihilominus alter ius alterius laedit et proprium debitum spernit, tunc veram iniustitiam punibilem committit. Utrumque, scii, ius et debitum humanum, ultimatim derivatur a lege aeterna, quippe quae sit fons et principium omnium aliarum legum, iurium et officiorum. Hinc breviter dici potest: *Non datur ius sine debito; non datur debitum sine Deo.*

Nota. Assertio complurium iuristarum Positivistarum supra citata, rempublicam esse omnium iurium originem et fontem, merito a Pio IX proscripta est; est enim haec assertio non solum falsissima4, sed revera *haereticalis,* quia negat iura naturalia et divina praecedere ipsam reipublicae exsistentiam est praeterea *iniuriosa* erga nativam hominis dignitatem, quia hominem individuum tradit in servitutem arctam civitatis. Unde S. Thomas' dicit nervose: „Lex scripta [humana] sicut non dat robur iuri naturali, ita nec potest robur eius minuere aut auferre, quia nec voluntas hominis potest immutare naturam.*

Tres acceptiones iuris supra sub n. 2, 3, 4 enumeratae sequenti schemate possunt coordinari:

ius obiectivum = leges'

ius subiectivum, quoo est:

vel — vel

ius passivum, i. e. id quod alicui debetur; — ius activum, i. e. moralis facultas aliquid exigendi etc.

Corollarium. Ex dictis sequitur, ut animalibus non competant iura, quia non sunt praedita facultatibus *moralibus.* Ergo numquam aliquis committit iniustitiam proprie dictam contra animal. Quare theologi solent breviter dicere: Animalia sunt quidem obiectum, sed non subiectum iuris*.

Divisiones iuris. Inter multiplices divisiones iuris subiectivi se- **2**
quentes videntur esse principaliores:

i. Ratione *originis* ius dividitur in *naturaie, fiositivo-divinum, humanum.* Ius *naturale* est aliquid faciendi, exigendi etc. moralis facultas homini competens ex ipsis principiis naturae humanae1*, e. gr. ius

• *Dens.* n. 1739. · Cf. *Cathrein,* Moralpbil. I, % 3, r.

r S. theol. a, a, q. 60, a. 5 ad 1.

• *Rechtsgrund, Rechtsgesetse, Rechtsnormen.* · Cf. *Gôpfert* l. c.

*· S. theol. a, 2, q. 57, a. a. De aliis acceptionibus iuris naturalis hodie minus usitatis videsis Suppi, q. 65, a. 1 ad 4. Ius naturale revera exsistere negatur a nonnullis iuristis modernis, sed iam admissum est in Codice Justiniani atque manifeste sequitur ex legis naturalis exsistentia; cf. supra I 15a.

defendendi propriam vitam, ius possidendi bona etc. Ius *positivo-divinum* est illa facultas, quae homini competit vi specialis decreti divini; e. gr. ius sacramenta suscipiendi, ius Evangelium audiendi. Ius humanum, quod iterum dividitur in *ecclesiasticum* et *civile,* illud est, quod emanat vel a lege ecclesiastica vel a lege civili. Sic paroeciani habent ius, ut parochus ipsis administret sacramenta; cives autem civitatis habent ius, ut protegantur quantum ad vitam et bona a gubernio civili.

Iura naturalia sunt aut *innata* 11* aut *adventitiali,* prout oriuntur sua sponte ex ipsa nativitate vel ex aliquo facto contingente. Ius innatum est e. gr. ius filiorum ad sustentationem convenientem a parentibus recipiendam. Ius adventitium est e. gr. ius, quod quis acquirit emptione alicuius rei. Ius naturale (idem valet de iure positivo) dividitur etiam in ius *abdicabile* *·, e. gr. ius in aliquam possessionem, et in ius *inabdicabile* e. gr. maritus nequit ius suum in uxorem abdicare, ita ut alius cum ea maritaliter vivere licite possit.

Ius naturale dividitur demum in *ius naturale stricte dictum* et *ius gentium,* quod complectitur conclusiones necessario deductas ex turc naturali ideoque apud omnes gentes observatas. Ius gentium igitur quasi medium est inter ius naturale et ius civile. Ceterum ius gentium non semper eodem sensu sumitur15.

2. Ratione *effectus* distinguitur ius *strictum* et ius *non strictum.* Ius *strictum* illud est, quod ita arcte conectitur cum homine, ut non possit ab ipso auferri sine manifesta iniuria. Huiusmodi ius est e. gr. ius proprietatis legitimae. Quando enim quis meam proprietatem legitimam mihi aufert, laedit ius meum strictum et tenetur reparare iustitiam laesam. Ius *non strictum* seu latum vel imperfectum illud est, cuius laesio non constituit iniustitiam proprie dictam, sed quandam *inconvenientiam* plus minusve gravem. Ius non strictum habet pauper (communis) ad eleemosynam, homo bene meritus de republica ad honores etc. — Aliquando ius strictum dividitur quoque contra ius aequum, quod tunc sumitur ut quaedam correctio iuris positivi nimis duri, et quod potius attendit mentem legislatoris quam litteram legis. Cf. quae supra I, n. 231 dicta sunt de epikeia.

3. Ius *strictum* subdividitur in ius *in re* et ius *ad rem.* Haec divisio celeberrima est tam in iure ecclesiastico quam in iure civili. Ius *in re* (seu ius *reale)ie* illud est, quo quis gaudet de re aliqua iam legitime exsistenti saltem aliqualiter in sua dispositione. Quae autem condiciones necessariae sint, ut aliqua res legitime in dispositione alicuius sit, solet determinari a legibus positivis1'. Hoc ius confert actionem realem, i. e. actionem, quae rem ipsam immediate attingit, ubicumque demum haec res inveniatur, e gr. si quis habet hypothecam super ali-

11 *.dngeborenes Reelit.* ” *Erworbenes Recht.*

>· VeràuBerlichcs *Recht.* ** *tlnverâuBerliches Recht.*

’» Cf. S'. *Thomas,* S. tbeol. 1, 2. q. 95 a. *4*; 2, 2, q. 57. a. 3; *Cathrein,* Moralphil. I, 8, 6, § 2,

’· *Dingltches Recht, Sachenrecht.* ·» Cf. c. gr. Cod. civ. Germ. § 854 sqq.

qua re. Ius *ad rem*** (seu ius personale seu ius quaesitum) est illud, quod quis habet, ut aliqua res nondum possessa fiat sua. Quod ius dat actionem personalem19, quae *personam detinentem* immediate attingit et nonnisi mediate rem ipsam. Unde si quis habet tantum ius ad rem, non potest illam rem occupare, sed debet prius, si hoc est possibile, personam, quae detinet rem eamque tradere renuit, in iudicium vocare; e. gr. si Petrus mihi debet loooFr., non possum licite valorem aequalem illi auferre, sed debeo prius ab eo exigere redditionem pecuniae debitae. Ita saltem ordinarie. *Ius ad rem est igitur via ad ius in re™.*

De dominio Ius in re vocatur quoque *dominium,* quod communiter solet definiri: *facultas legitima disponendi de aliqua re tamquam sua.* 3

Dicitur i°: facultas *legitima,* i. e. facultas concessa a iure sive naturali sive positivo. Ergo homo habens dominium alicuius rei disponere de illa tantum potest intra limites a lege positos. Hinc homo dives dissipans bona sua non quidem peccat contra iustitiam commutativam neque contra ius positivum, sed peccat contra ius naturale, committens peccatum prodigalitatis, quod quidem est contra liberalitatem, quae est pars potentialis iustitiae. Dicitur 2°: disponendi de aliqua re tamquam *sua.* Ergo curatores et dispensatores rerum alienarum non habent illarum dominium, cum non disponant de rebus suis sed alienis. Exercitium huius facultatis disponendi aliquando ligatum est lege civili vel statuto; e. gr. pueri non possunt disponere de bonis suis.

Divisiones dominii. Dominium multas divisiones nactum est, quarum praecipuae sunt sequentes:

a) Dominium *divinum* et dominium *humanum.*

Deo competit titulo creationis et conservationis perfectissimum dominium iuxta illud: *„Domini est terra et plenitudo eius, orbis terrarum et universi qui habitant in eo."n* Ex delegatione Dei competit dominium homini, qui proinde illo uti nequit secundum proprium arbitrium, sed secundum voluntatem Dei delegantis. Homo est villicus Dei. — Dominium humanum subdividitur in:

b) Dominium *plenum* et dominium *semiplenum.*

Primum est facultas perfecta disponendi tam de re ipsa quam de eius fructibus. Alterum est facultas disponendi aut de re aut de eius fructibus. Subdividitur autem hoc dominium semiplenum a) in *radicale seu directum seu nudum,* si quis retinet quidem proprietatem rei, sed non habet liberam dispositionem neque de re ipsa, neque de fructibus"; et b) in *indirectum seu utile,* quod se extendit aut ad proprium usum rei fructusque eius, salva substantia rei, *quin fructus rei possint alienari* — tunc vocatur *usus* (Ge-

>· *Forderutigsreclit.* ■· *Personliches Klagerecht.*

" Cf. praecipue *Gopfert,* Moraltheol. II 51 b; vel *Tanquerey,* De iustitia n. 18; vel *Müller,* Theol. mor. II, § 93.

'* *Eigentumsrecht, VerHigungsrecht,* droit de propriété4. " Ps. 23, 1.

" Huiusmodi dominium radicale habent e. gr. religiosi de bonis suis post professionem simplicem, et generatim omnes, quibus a lege interdicitur libera dispositio de bonis propriis, ut e. gr. pupilli.

brauch) —; aut se extendit ad totale dominium fructuum etiam cum facultate eos *alienandi* (salva tamen rei ipsius substantia), et tunc habetur *ususfructus* (NieBbrauch). Isti duo modi dominii praesertim locum habent in contractibus locationis, emphyteusis etc. Usus et ususfructus legitime obtenti inducunt quaedam iura et debita tam pro domino rei quam pro illo, qui habet dominium utile. Attendendae sunt leges civiles cuiusque regionis Generatim loquendo ususfructuarius habet plenum dominium omnium fructuum, qui ex re quoquo modo oriuntur. Excipiuntur thesauri in illa re” forsan inventi, quippe qui non sint proprie fructus rei. Tenetur autem ususfructuarius solvere annua tributa, quae censentur esse onera fructuum; tenetur conservare rem in statu, quo illam accepit, et proinde debet parvas reparationes facere. Maiores autem reparationes ab ipso domino faciendae sunt. Deinde tenetur administrare rem sicut bonus paterfamilias.

c) Dominium *altum* et dominium *humile.*

Primum est illud, quod habet suprema legitima potestas disponendi aliquando ex gravi causa de bonis privatorum in bonum communitatis. Alterum est dominium privatorum, cui definitio superius data convenit. Dominium altum ” non est dominium proprie dictum, cum suprema legitima potestas non sit domina possidens bona omnium subditorum, neque possit illa in proprium commodum convertere. Tale dominium altum exerceri non licet nisi a) vera necessitate *communitatis* postulante, β) data compensatione aequivalente, et quin unus subditus plus oneretur quam alius. Dominium altum non raro exercetur nostris diebus in sic dictis expropriationibus pro viis ferreis aliisque viis construendis.

Dominio humili, quod aliquando etiam vocatur dominium privatum”, opponitur *communitas bonorum.* Cum nostris diebus Socialismus alta voce proclamet, dominium privatum nihil esse aliud nisi furtum, et communitatem bonorum esse instituendam, necessarium est hic pauca dicere:

De origine atque liceitate proprietatis et dominii privati.

4 Auctores non concordant, unde primitus dominium privatum ortum sit. Alii (Hugo Grotius, Pufendorf) volunt illud ortum esse *a pacto sociali,* quo homines convenerunt, ut bona antea omnibus communia in posterum inter singulos dividerentur. Alii (Hobbes, Montesquieu, Bentham, complures moderni) docent, divisionem bonorum primitus factam esse *a lege civili.* Alii, scii, moderni Socialistae, docent, divisionem bonorum introductam fuisse *violenta occupatione,* ita ut fortiores, superatis debilioribus, bona antea communia violenter et iniuste occupaverint. Alii alias adhuc theorias excogitaverunt[28].

Relictis his sententiis melius et rectius est secernere in hac materia quaestionem iuris et quaestionem facti. Sane aliquando dominium privatum factum est prima occupatione, ut quando accolae advenerunt in terram eousque inhabitatam. Aliquando autem dominium privatum constituitur ex lege civili, ut quando gubernium civile assignat quibus-

” Cf. Cod. civ. Germ. § 1030 sqq.; Cod. civ. Gall. art. 578 sqq.
” Cod. civ. Germ. § 1040; cf. infra n. 46.
” *Obereigentumsrecht,* haut domaine, *droit d'expropriation.*
” *Privateigentumsrecht.*
Cathrein septem divertia· theorias enumerat (Moralphiloa. Il, 44).

dam agricolis terras colendas. Aliquando demum divisio proprietatum facta est ex pacto sociali, ut legimus in S. Scriptura de divisione terrarum inter Abraham et Lot2®. — Quantum autem ad *quaestionem iuris,* absque dubio *tamquam conclusio ex ipso iure naturali* sequitur dominium privatum (iustis limitibus circumscriptum), non quidem eo sensu, quod communitas bonorum sit directe contra ius naturale’0, sed quod illa, visis omnibus circumstantiis, ut plurimum, non sit tam conformis iuri naturali. Quod hoc modo ab Angelico Doctore’l explicatur: a) Quia magis sollicitus est unusquisque ad procurandum aliquid, quod sibi soli competit, quam id, quod est commune omnium vel multorum. Cura enim de rebus exigit laborem defatigantem, et si laborandum est pro bono communi, multi abhorrent a defatigatione, β) Quia ordinatius res humanae tractantur, si singulis imminet propria cura alicuius rei procurandae; esset autem confusio, si quilibet indistincte quaelibet procuraret, γ) Ad conservationem pacis. Unde videmus, inter eos multa et frequentia iurgia oriri, qui unam eandemque rem in communi possident. — Merito igitur Leo XIII dixit in Encyclica „Rerum novarum'*: ..Possidere res privatim ut suas ius est homini a natura datum.“ Eandem doctrinam proposuit Pius X in Motu proprio d. 18 Dec. 1903 (Prop. 5). Quodsi S. Thomas (et cum illo complures theologi) docet, dominium privatum introductum esse *ex iure gentium, sub nomine iuris gentium non intelligit sic dictum ius internationale populorum, sed ius derivatum ex ipso iure naturalil l.* En eius verba: „Alio modo aliquid est naturaliter alteri commensuratum, non secundum absolutam sui rationem, sed secundum aliquid, quod ex ipso sequitur, puta proprietas possessionum; si enim consideretur iste ager absolute, non habet unde magis sit huius quam illius; sed si consideretur per respectum ad opportunitatem colendi et ad pacificum usum agri, secundum hoc habet quandam commensurationem ad hoc, quod sit unius et non alterius."” Et idem Angelicus Doctor dicit: „Ad ius gentium pertinent ea, quae derivantur ex lege naturae, sicut conclusiones ex principiis."” Ex his omnibus manifeste eruitur, dominium privatum esse quid licitum, Communismum vero praedicatum a Socialistis esse reiciendum.

Scholion. De hostibus dominii privati. Dominium privatum esse illicitum **5**
et proinde abolendum, docuerunt: a) *Apostolici* (Apotacticae, Renuntiatores), asserentes hominem non posse salvari, nisi exemplo apostolorum vivat liber

’· Gen. 13, 8 sqq.

•° Hinc S. *Thomas* dicit: ..Proprietas possessionum non est contra ius naturale, sed iuri naturali superadditur per adinventionem rationis humanae" (S. theol. 2, 2, q. 66, a. 2 ad 1).

•l S. theol. 2, 2, q. 66, a. 2. Latius de hac re scripserunt *Franc. Walter,* Das Eigentum nach der Lehre des hl. Thomas von Aquin und des Sozialismus (1895) 7 sqq. *Franc. Schaub,* Die Eigentumslehre nach Thomas von Aquin und dem modernen Sozialismus (1898) 259 sqq.

▮* De diversis acceptionibus iuris gentium *cl. Cathrein,* Moralphil. I, 8, 6, § 2.

’· S. theol. 2, 2, q. 57, *· 3.

·· Ib. 1, 2, q. 93, a. 4.

a qualibet possessione", b) *Manichaei,* dicentes possidere agros, domus, pecuniam esse illicitum", c) *Waldenses* et *Albigenses,* docentes saltem perfectos homines debere abrenuntiare omni possessioni. Praesertim autem omnibus viribus contra dominium privatum pugnant: d) *Socialistae* et *Communistae* moderni. Socialismus modernus solet esse coniunctus cum Anarchism©, Indifferentismo in rebus religionem attingentibus, imrao fere semper cum pugna contra quamlibet religionem positivam. Hodiernis temporibus Socialismus late grassatur fere ubique terrarum et in dies crescit. Quamvis inter se divisi sint Socialistae, tamen omnes fere conveniunt in principio a Carolo Marx enuntiato: *Capitale est purum putidumque furtum.* quia natum est ex retentione illius pecuniae, quae debebatur operariis pro suis laboribus. Pariter ab omnibus Socialistis sequentia postulata proponuntur:

1. Ius eligendi deputatos prorsus generale tam pro viris quam pro mulieribus (inde a vigesimo aetatis anno).
2. Ius eligendi omnes superiores et officiales civitatis.
3. Religio est res privata, i. e. unusquisque exerceat religionem quam mavult.
4. Schola laicalis sine instructione religiosa.
5. Separatio Ecclesiae a Statu.
6. Abolitio omnium tributorum indirectorum'7.

Notanda pro praxi. Sane quidem non est prohibitum, quominus opifices ceterique homines minoris condicionis legitimis quibusque mediis conentur ct habere melius salarium et statum suum favorabiliter elevare; numquam tamen licet adhibere media a catholica Theologia morali prohibita ad istum finem obtinendum. Complures consociationes Christianis imbutae principiis iam exsistunt ad sortem opificum meliorandam. Sacerdos caute et prudenter huiusmodi associationes fovere debet; sed omnes operarii deterrendi sunt a consociationibus socialistis et praesertim communistis, quippe quae, experientia lugubri testante, religionem et bonos mores operariorum semper fere pessumdent, neque sortem materialem ipsorum meliorem reddant. Hinc sacerdos totis viribus doceat operarios, licitum esse dominium privatum, neque possessiones divitum esse semper furtum; laborandum esse in sudore vultus, ut iam post lapsum Adae toti generi humano est a Deo praedictum; felicitatem humanam veram non esse sitam in magnis possessionibus, sed in bono usu rerum materialium, et melius esse, minus egere quam plus habere, ut S. Augustinus dicit. Imprimis etiam promoveat fervidum exercitium religionis tam apud divites quam apud operarios. Quia enim caritas refriguit. inde durities orta est apud divites. Cum autem fides tepida facta sit apud omnes, inde iam non totis viribus operarii aeternam felicitatem anhelant, sed per fas et nefas quaerunt felicitatem terrenam atque immanibus passionibus abripiuntur. Socialismus non ubique eundem gradum perversitatis habet, unde videndae sunt circumstantiae singularum regionum. Generatim autem loquendo omnes, qui libere et positive adhaerent sectae Socialistarum (et a fortiori Communistarum), non sunt digni absolutione sacramentali, nisi serio promittunt quanto citius poterunt sectam istam relinquere. Mitius tractari

" Cf. S. *Epiph.,* Adv. haer. 61; S'. *Aug.,* De hacr. 40; 5. *loan. Dam.,* De haer. 6t; vide etiam *Wetter* et *Welle,* Kirchenléx., 1. v. „Apo»tolikcr".

" Cf. S'. *Aug.,* De mor. eccl. I. 1, c. 35, n. 78.

" Historiam et diversa» forma» Socialiami videsi» apud *Tanquerey,* Theol. mor : De virtute lustit. n. 54 »qq.

possunt ii, qui non libere sed gravi metu compulsi et qui non active sed mere passive socialistis adhaerent. Si enim isti confessario serio promittunt fideliter observare praecepta religionis atque praecavere pro viribus scandalum, possunt sacramenta recipere. Debent tamen paulatim pro viribus se secernere a socialistica secta. Complures auctores, ut Heiner, D'Annibale, Ballerini-Palmieri etc., docent socialistas positivos cadere in excommunicationem, latam in eos qui machinantur contra potestatem civilem aut ecclesiasticam. Quidquid est de hac sententia ”, hoc certum est, socialistas multum nocere religioni catholicae.

CAPUT II.

De obiecto iuris seu dominii.

Tota doctrina de obiecto dominii comprehenditur quinque principiis:

Principium i. *Homo habet dominium utile, non autem dominium* 6
absolutum in bona, quae sunt sibi intrinseca, nempe animae et corporis.

Ratio est, quia homo est quasi Dei villicus, cui commissa sunt diversa talenta corporis et animae administranda ad finem suum supernaturalem assequendum. Porro villicus non habet absolutum dominium bonorum sibi concreditorum, sed illa administrare tenetur iuxta beneplacitum domini; potest tamen talentis datis uti ad proprium commodum. Ex hoc principio sequuntur corollaria valde practica, scii.:

Corollarium I. Homo arrogat sibi ius, quod non habet, quando vitam corporis suicidio pessumdat. *„Tu es, Domine, qui vitae et mortis habes potestatem",* dicitur in S. Scriptura ”. Pariter homo committit iniuriam Deo, si sanitatem corporalem sine sufficienti ratione corrumpit aut in discrimen vocat. Multo autem maior est iniuria Deo illata, quando homo per peccatum mortale perdit vitam animae suae.

Corollarium 2. Homo nequit corpus suum tractare, sicut ipsi placet. Hinc homo non potest licite sibi abscidere membra, chirurgicam sterilizationem vel vasectomiam sibi procurare, nisi hoc sit necessarium ad gravem aegritudinem expellendam; non potest corpore suo uti ad luxuriam; potest autem immo et debet etiam cum detrimento corporali vitam animae tueri; potest etiam propter exercitium virtutum et ad magnam utilitatem animae sanitatem corporalem periculo exponere aut minuere, e. gr. ieiunando, graves labores suscipiendo, proficiscendo ad exteras missiones pro praedicatione Evangelii etc.

Principium 2. *Homini competit strictum dominium (licet limi-* l
tatum) famae suae.

Ratio est, quia fama revera est proprietas, quam homo sibi acquisivit proprio labore, sc. honesto exercitio facultatum suarum, vel saltem ex hereditate. Bona fama est pretiosissimum bonum. Unde dicitur in S. Scriptura: *„Melius est nomen bonum quam divitiae multae."* ”. Hinc magnam iniuriam committit ille, qui alteri famam bonam aufert aut minuit per calumniam aut detractionem ⁎

” Cf. infra in tractatu de censuris III 516. ” Sap. x6, 13.

” Prov. 22, 1.

“ Quomodo post talem iniuriam restitutio facienda sit, vide infra n. 187, ubi de dnmnificatione agitur.

Attamen dominium hominis super famam suam patitur limitationes. Etenim cum bona fama sit tam necessaria pro felici et fructifera operatione hominis, requiritur revera gravis causa, ut licita sit voluntaria iactura eius. Hinc etiam monet S. Scriptura: *„Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni. Bonae vitae numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in aevum."*** Quare sicut non licet bona sua temporalia dissipare, ita a fortiori non licet famam suam sine gravi causa in periculum vocare. Graviter autem homo prohibetur famam suam minuere, praesertim si infamia eius redundat in proximum, e. gr. in familiam suam, in conventum in quo vivit, si bona fama valde necessaria est ad officia status exercenda. Hinc e. gr. sacerdos nequit permittere (quin serio contradicat) laesionem famae suae, quia fideles non habebunt fiduciam in sacerdotem, cuius fama maculata est. Nihilominus homo potest ex rationabili causa iacturam suae famae voluntarie facere, e. gr. ad humilitatem exercendam, ad celebrandam Dei misericordiam etc. Hinc S. Augustinus scripsit librum Confessionum, S. Franciscus Assisiensis voluit haberi tamquam fatuus etc. Generalis ergo regula est: Licet pati iacturam famae propriae, *si boni effectus inde sequentes praevalent malis.* In praxi tutius solet esse non nimis fidere proprio iudicio in hac materia, sed petere consilium prudentis viri.

8 Principium 3. *Homo habet dominium in foetus ingenii et industriae suae, prout tamen a singulis legibus civilibus est determinatum.*

Foetus ingenii sunt: libri ab auctore editi, imagines, rhythmus musicus, remedia medicinalia noviter inventa aliaque artefacta ab artifice confecta. Omnes quidem docent, esse purum putidumque furtum, si quis clam alteri surripit manuscripta aut artefacta aut inventa *nondum publici iuris facta,* quia legitimus dominus est rationabiliter invitus propter grave damnum et gravem iniuriam ipsi illatam. Sed quando manuscriptum iam est typis impressum, aut si inventum (vulgo *Patent)* iam est divulgatum, disputant theologi, num nova impressio libri sine licentia auctoris facta vel imitatio inventi sit contra *ius naturale* et ad restitutionem obliget. Nonnulli negant, quia opus semel evulgatum iam fit bonum commune, quod ab omnibus licite occupari potest ’; sed communior et verior sententia affirmat, cum restrictionibus tamen a lege positiva indicatis. Et revera videtur esse magna iniuria, illum, qui forsan cum duris laboribus librum conscripsit, aut aliquid novum invenit, frustrari fructibus suorum laborum, eo quod alius librum iterum edit aut imitationem inventi facit. Attamen ex alia parte esset bono communi valde nocivum, si *in perpetuum* reservata remaneret publicatio et imitatio talium operum. Quapropter necesse est, ut leges positivae iura auctoris quidem protegant, sed etiam limitent; et sic revera factum est apud omnes gentes excultas. Immo hac de re internationalia pacta exsistunt inter complures nationes. Iam a. 1886 Bernae in Helvetia tale pactum initum et Parisiis a. 1896 auctum est inter nonnullas nationes. Postea autem quaedam nationes adhuc specialia pacta inierunt”.

Notanda pro praxi. Cum ius naturale non habeat speciales determinationes de dominio auctorum, cumque determinationes diversarum legum

« Eccli. 41. 15 sq.

“ Ita praesertim *Bucceroni,* Theol. mor. I, n. 878; aliqualiter etiam *Marres,* De iust. I, n. 34; *Vermeersch,* De iust. n. 346 sqq.

” Cf. Herders Konversutioni-Lex. ·. v. ..Urheberrecht".

civilium videantur satis iustae et vera iura constituant, illae etiam in conscientia obligant, atque transgressiones non tantum peccatum sed etiam obligationem restitutionis inducunt, *si verus dominus grave et certum damnum passus est.* Ita sententia hodie communior. In praxi difficulter determinari potest quantitas restitutionis, quia impossibile fere est pensare damnum, quod auctor passus est. Ad rem scribit Lehmkuhl: „Ad restitutionem eam tenetur, quam definiverit iudex, si in ius vocatur. Si auctor rem in iudicio prosequi nolit neque tamen restitutioni renuntiat, id restitutendum est auctori et editori, in quo secundum aequam aestimationem damnum passi seu lucro fraudati sint." [1] Animadvertendum est, aliquando restitutionem non tantum inventori sed etiam emptoribus faciendam esse. E. gr. aliquis produxit liquorem similem celeberrimo liquori vulgo „Chartreuse" et vendit illum tamquam veram „Chartreuse". In hoc casu resarcienda sunt damna illata 1. legitimis proprietariis producentibus veram „Chartreuse"; 2. illis omnibus, qui falsam „Chartreuse" ex errore emerunt, cum ille falsus liquor multo minorem valorem habeat quam verus liquor, et insuper bibentibus sanitatem forsan diminuerit. Cum emptores ut plurimum sint ignoti, loco illorum pauperibus vel causis piis est aliquid dandum. Quantum autem et quomodo restituendum sit, haud facile definiri potest. Falsificator non meretur magnam indulgentiam. Si detectus fuerit, vel ab ipso iure civili gravissime punitur et poenam impositam tenetur solvere. Sin autem a civili iudice captus non fuerit, nihilominus illi incumbit moralis obligatio damna resarciendi. Forsan hoc modo tunc fieri potest restitutio: deductis expensis, quas adulterator in fabricatione rei fecit, totum lucrum dividat in duas partes, quarum alteram expendat in causas pias, alteram vero proprietario legitimo producenti restituat. Ita salva meliore sententia et praecisis circumstantiis prorsus particularibus aliquando occurrentibus.

Saepe licentia auctoris praesumi potest ad publicandos parvos articulos ab illo editos vel ad transcribendam musicam pro usu privato; idem valet de translationibus in aliud idioma, dummodo tamen sit res minoris momenti. Ita enim fert usus communis. Multi autem auctores in istis casibus exigunt, ut indicetur a translatore vel novo publicista, unde sumpserit articulum scriptum. Sin autem agitur de translationibus maioris momenti, e. gr. totius libri, tunc licentia auctoris aut editoris praesumi nequit, ac proinde talis translator illegitimus tractandus fere est in confessionali, sicut supra dictum est de illegitimo editore.

Scholion. De dominio auctorum iuxta nonnullas modernas leges civiles. 9
Dominium auctorum protegitur a iure civili Hispanico durante vita auctoris et post eius mortem per 80 annos [2]; a iure civili Gallico durante vita auctoris et post eius mortem adhuc per 50 annos; a iure Germanico, Austriaco et Helvetico durante vita auctoris et deinde per 30 annos; a iure Britannico per 42 annos post primam operis apparitionem; a iure Americae Septentrionalis per 28 annos a die, quo liber fuit missus ad „Librarian of Congress, Washington"; duratio 28 annorum potest prolongari per alios 14 annos.

De iuribus diversarum regionum circa ius novae inventionis (vulgo *Patentrecht, Patent right, droit sur les brevets d'invention),* cum ista iura sint haud facilia cum pro intellectu tum in practica applicatione, non vacat hic

[1] Casus consc. I, n. 580.

[2] Cf. *Larraga-Sarallrgui,* Comentarios al P. Larraga n. 703; Cod. civ. a. 428 sq.

loqui. Si casus occurrat in confessionali, confessarius prius consulat virum probum, qui in hac re est peritus (vulgo *Patentanwalt)*; est enim moraliter impossibile, ut confessarius possit rectum iudicium ferre in re tam ardua sine praevio consilio alicuius periti in iure civili.

10 Principium 4. *Homini competit dominium strictum in bona externa legitime possessa.*

Patet ex supra n. 4 dictis de liccitate talis dominii privati et de absurditate Communismi.

11 Principium 5. *Homo non habet dominium plenum in alium hominem, potest tamen habere dominium utile.*

Ratio est, quia quilibet homo recepit a Creatore nonnulla iura inalienabilia. Hinc nullus homo privatus potest disponere de corporali aut spirituali vita proximi. Quantum enim ad hoc omnes homines sunt aequales. Unde est iniustitia gravissima, si quis propria auctoritate alium occidit, nisi tamen agat ex legitima defensione seu cum moderamine inculpatae tutelae, ut infra de iniusto aggressore explicabitur. Legitimus iudex potest infligere poenam mortis, tamquam vices gerens Dei, ut infra n. 118 dicetur.

Dominium *utile* in facultates et opera proximi potest alicui homini competere, quia hoc sequitur necessario ex inaequalitate status diversorum hominum. Quae quidem diversitas a Deo ipso instituta est, cum voluerit alios esse dominos, alios autem esse servos. Quapropter omnes theologi docent, reiecta servitute pagana, qua servus habebatur omnino tamquam res materialis vel brutum animal, etiam servitutem proprie dictam, qua quis per totam vitam alteri tenetur in omnibus licitis servire, esse neque ex iure naturali neque ex iure positivo-divino prohibitam. Hinc videmus servitutem non tantum apud gentes barbaras, sed etiam apud ludaeos exsistentem‘T. Manifeste supponitur servitus ut quid in se licitum etiam in Novo Testamento. Etenim Apostoli iubent, ut servi subditi sint *„in omni timore dominis, non tantum bonis, sed etiam dyscolis"* *’; dominos adhortantur, ut benigne tractent servos··; illis suadent quandoque, sed non praecipiunt, ut eos liberent60. Nihilominus, historia testante, servitus multos abusus semper fere involvit; ideoque ius cum civile tum ecclesiasticum servitutem proprie dictam graviter prohibet nostris diebus61.

12 Scholion. De variis bonorum generibus. Postquam dictum est de obiecto dominii, praestat addere parvas explicationes de variis bonorum generibus, quae sub dominio cadunt. Diversi enim codices civiles apprime distinguunt inter diversa genera bonorum. Sunt autem:

i. Bona *mobilia* et *immobilia.* Bona mobilia6’ sunt ea, quae de loco in locum facile transferri possunt. Bona immobilia sunt ea, quae aut transferri non possunt, aut censentur inseparabiliter coniuncta cum re immobili. In singulis codicibus solet determinari, quaenam bona censeantur immobilia et quaenam non. Tam in iure Germanico quam in iure Gallico censentur bona immobilia praeter domus et agros aliaque, quae solo inhaerent, etiam:67

67 Cf. Ex. c. 21; Lev. c. 25; Deut. c. 20—21.
‘8 1 Petri 2, 18; similia habentur Coi. 3, 22; Eph. 6, 5.
·· Cf. Eph. 6, 9; Coi. 4, 1. 60 Tota fere epistula ad Philemonem.
61 Cf. Greg. XVI Const. „In supremo apostolatus" d. 3 Dec. 1839, et Leonis XIII Encycl. „In plurimis" de 5 Mali 1888.
67 *Pahrnis, lahrende llnbf.*

a) segetes aliique fructus, quamdiu sunt coniuncti cum solo, non autem postquam per messein a solo sunt separati; b) iura, quae cum aliquo bono immobili sunt coniuncta, e. gr. ius patronatus, servitutes activae etc.; c) machinae in aliqua officina necessariae; animalia necessaria pro agricultura peragenda etc. “

2. Bona *fungibilia* et *nott-fungibilia.*** Res fungibiles sunt bona mobilia, quae vice aliarum fungi possunt; sunt autem ea, quae in commercio numerari, ponderari, mensurari solent ac primo usu consumuntur, e. gr. pecunia (quae inter omnes res fungibiles iuxta modernam praxim primum locum obtinet), oleum, frumentum. Si enim quis mihi commodavit e. gr. too francos, non teneor prorsus eosdem nummulos auri vel argenti reddere, sed loco nummulorum commodatorum quicumquc alii nummuli eiusdem valoris fungi possunt. — Res autem non-fungibiles sunt illae, quae non possunt per alias substitui, sed, si sunt commodatae aut ablatae, prorsus *identice* reddi debent, e. gr. si quis hunc equum commodavit, non sufficit alium equum reddere, sed reddi debet prorsus idem equus.

3. Bona *consumptibilia* et *non-consumptibilia S5.* Bona consumptibilia censentur illae res, quae ut tales primo usu consumuntur, e. gr. cibus, potus, pecunia etc. Dico autem: quae *ut tales* primo usu consumuntur; nam non requiritur, ut prorsus destruantur aut aliam naturam accipiant. Sic e. gr. pannus, ex quo facta est vestis, remanet quidem, sed iam factus est vestimentum et desinit esse pannus. Proinde censetur res primo usu consumptibilis. Bona autem non-consumptibilia sunt res, quae primo usu minime consumuntur, sed in suo primo statu permanent, e. gr. vestis, domus, libri etc.

Istae divisiones memoriae mandandae sunt, quia secus complures locutiones codicum civilium difficulter intelligi possunt.

CAPUT III.

De subiecto iuris seu dominii.

Subtectum dominii vocatur ille qui est dominus alicuius rei, seu ille cui dominium competit. Per se patet, Deo creatori competere dominium perfectissimum omnium rerum. Sed quaeritur, quaenam creatura sit subtectum dominii.

Principium. *Sola creatura rationalis potest esse subtectum dominii* 13
(non autem creatura irrationalis neque a fortiori creatura inanimata).

Ratio est: a) Quia sola creatura rationalis est *imago Dei,* cum habeat animam spiritualem donatam intellectu et voluntate; aliae vero creaturae non sunt nisi vestigium Dei. Hoc autem esse causam dominii humani, haud obscure eruitur ex verbis Creatoris dicentis: „Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, *et praesit piscibus maris et bestiis terrae."* ‘ Tribuit enim Creator homini dominium super pisces et bestias, id est super totam creaturam, eo quod est imago Dei; seu quia habet intellectum et voluntatem.

·· Cf. Cod. Civ. Germ. § 93—98, ubi hae res vocantur: *Wesentliche Bestandteile cincr Sache und Zubehdr.*

M k'ertretburr und nicht vertretbare Sachen (cf. Cod. civ. Germ. § 91).

·· *Verbrauchbare* und *nicht verbrauchbare Sachen* (ib. § 92).

* Gen. 1, *ib.*

b) Quia dominium est *moralis* facultas disponendi de aliqua re, ut supra n. 3 dictum est. lamvero nullum ens nisi rationale habet moralem facultatem, quippe quae supponat intellectum et voluntatem.

14 Resolves. I. *Animalia* non sunt subiectum iuris, ut iam supra n. i dictum est. Proinde si quis petulanter trucidat aut crudeliter tractat animalia, nullum laedit ius, nec etiam committit iniustitiam. Nihilominus crudeliter tractare et vexare animalia (sine sufficienti ratione) est peccaminosum, tum quia rectae rationi repugnat, tum quia homo in tali tortura saepe quaerit voluptatem plane perversam. Et revera homo tenetur in omnibus actionibus agere propter finem honestum. lamvero crudeliter tractare animalia sine sufficienti ratione evidênter non fit propter honestum finem. Ergo homo peccat inutiliter torquendo animalia '. Quod quidem peccatum per se non est nisi *veniale,* cum sit nihil nisi excessus in usu ceteroquin *licito,** per accidens autem evadit mortale, e. gr. propter libidinem sexualem causatam haud raro in tortore (Sadismus). Si tortura animalium fit ex honesto fine, ut in *vivisectione* scientifice et rationabiliter peracta, non est peccatum.

2. Etiam *amentes* et *pueri ante usum rationis* sunt capaces dominii *habitualis;* habent enim et ipsi intellectum et voluntatem, licet istis potentiis non possint actualiter uti. *Actualis* autem usus rationis et voluntatis minime requiritur pro dominio; secus etiam dormientes et ebrii amitterent dominium. Unde S. Paulus tribuit parvulis verum hereditatis relictae dominium his verbis: *„Quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo, cum* [i. e. quamvis] *sit dominus omnium; sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a *patre."* Ita etiam statuunt iura civilia moderna·. — Cum homo etiam ante nativitatem (saltem ultimis mensibus post conceptionem) certo animam rationalem possideat, hinc quantum ad *aliqua saltem* iam post conceptionem est capax dominii, e. gr. quantum ad capacitatem hereditatem accipiendi·.

3. Non tantum personae physicae possunt esse subiectum dominii, sed etiam *personae morales* seu iuridicae; solent enim coalescere ex pluribus personis physicis. Personae iuridicae ecclesiasticae sunt e. gr. paroeciae, monasteria etc.; personae autem iuridicae civiles sunt e. gr. consociationes commerciales legitime institutae, ut instituta nummularia (vulgo *Bank).* Quaenam autem requirantur, ut aliqua persona iuridica ecclesiastica aut civilis omnia iura dominii habeat, determinatur a iure ecclesiastico aut civili.

Subiectum dominii haud raro satis restringitur in exercitio sui dominii a lege tum civili tum ecclesiastica. Longum est de omnibus istis tractare, quae potius ad iuristas quam ad theologos pertinent. Cum autem sint speciales difficultates circa *uxores, filiosfamilias* et *ecclesiasticos,* prout isti sunt subiectum dominii, auctores quoque moralistae solent singulatim tractare de istis omnibus. Complures theologi separatim quoque tractant de dominio auctorum, sed ea quae supra dicta sunt de dominio in foetus ingenii proprii plane sufficiunt.

' Cf. 5. *Thom.,* Contra Gent. Ill, lia.
• Ita etiam *Gopfert, Moraltheol.* II, n. mi; *Noldin,* De praecepti» n. 346.
• Gal. 4, 1 »q. * E. gr. Cod. civ. Germ. J 1; Cod civ. Gall. a. 8.
• Cf. Cod. elv. Germ. S 1923,

ARTICULUS I.

De dominio coniugum.

Principia generalia. Vir et mulier matrimonium contrahentes individuam vitae consuetudinem ineunt, cuius vir est caput. Uterque tamen in societate matrimoniali iura naturalia retinet, ut per se patet. Proinde uterque manet capax dominii. Ambo coniuges debent fortiter satagere pro convenienti sustentatione prolis; alter debet etiam alterum congruenter sustentare. Ex quibus sequitur (utcumque iura civilia statuta sunt et quamvis nihil ad bonum familiae materiale uxor contulerit), ipsam tamen strictum ius habere ad *convenientem sustentationem* iuxta condicionem suam, seu sicut ceterae mulieres eiusdem condicionis. 15

Honesta sustentatio coniugis complectitur: a) victum et vestitum 16
congruum (et probabiliter etiam post mortem alterius coniugis[1]). Uxor enim non est ancilla sed socia mariti, b) facultatem impendendi quaedam ad honestam recreationem, largiendi parva munera, dandi eleemosynas, sicut alii coniuges eiusdem condicionis facere consuescunt. Unde uxor non peccat contra iustitiam, si haec omnia faciat, inconsulto aut invito marito. Attamen in praxi non expedit, ut uxor invito marito ita disponat de bonis communibus (aliter res se habet, si uxor disponit de bonis suis peculiaribus) nisi vera necessitate saltem morali flagitante; quia secus magni abusus et plurimae lites inter coniuges facile oriri possunt. Quod quidem praecipue valet, si agitur de eleemosynis et donis; melius est enim abstinere ab istis quam discordiam procurare. Maior est difficultas, si uxor tenetur succurrere parentibus suis aut filiis forsan ex priore matrimonio habitis. Quo in casu si parentes aut isti filii in gravi necessitate versantur, uxor tenetur illis succurrere ***ex propriis bonis,*** si quae habet; sin autem nulla bona propria habet, potest ex bonis communibus succurrere, sed non debet notabiliter excedere quantitatem, de qua tamquam eleemosyna potest disponere. Quidam theologi[2] idem permittunt erga fratres et sorores, si sint valde pauperes. In praxi adhortandae sunt uxores, ut maritum prius certiorem reddant de extraordinariis eleemosynis faciendis; quod si fieri nequit, tunc uxores inducendae sunt, ut singulari industria vel labore extraordinario sibi comparent quaedam bona, ex quibus licite eleemosynas istas dare possunt; vel etiam, ut ex eis, quae ipsis a marito conceduntur pro vestitu, oblectationibus etc., comparcant pecuniam ad has eleemosynas dandas.

Si maritus est nimis prodigus et dissipat bona familiae, tunc uxor potest laudabiliter quaedam bona occultare, ne dissipentur. Generatim loquendo, cum uxor non sit serva sed socia viri, potest prudenter disponere de parvis bonis familiae, quia maritus non valet rationabiliter esse invitus de tali agendi modo.

[1] Cf. *Lehmhuhl,* Thcol. mor. I, n. 1068.

[2] Lcr ilur, l.ugn, S. Alphonsui (Theol. mor. l. 3, n. 542), Aertnye etc.

Administratio bonorum communium pertinet ad maritum, cum sit caput familiae; quodsi maritus graviter mala administratione, dissipatione, lusu, potatione etc. uxori damnum grave intulerit, tenetur ad restitutionem. Attamen in praxi videndum est, quale systema bonorum in contractu matrimoniali sit statutum; unde etiam in foro conscientiae attendenda sunt ea, quae infra dicentur de diversis statutis legum civilium.

Quantum ad praxim confessarius valde insistat, ut ambo coniuges unitis viribus et mentibus bona materialia administrent. Etsi quandoque uxor non committit iniustitiam stricte dictam, si disponit de bonis communibus et proinde non tenetur ad restitutionem, tamen tales dispositiones clandestinae solent producere multa incommoda, ut iam dictum est. Quae cum ita sint, in ista materia non tantum servanda est virtus iustitiae, sed etiam virtus prudentiae et caritatis.

Haec sunt, quae valent in genere de dominio coniugum. Veteres moralistae hac in re unice attendebant ad ius civile Romanum. Cum autem nostris temporibus ius Romanum ubique fere sit submotum per alia iura civilia, non tangimus nisi breviter statuta iuris Romani et magis insistimus in iuribus modernis.

De dominio coniugum iuxta ius Romanum.

17 Ius Romanum distinguebat bona uxoris triplicis generis, e. gr. i. *paraphernalia,* 2. *dotalia,* 3. *communia.*

1. Bona *paraphernalia* (sic dicta a verbis graecis παρά, i. e. praeter, et φερνή, i. e. dos) sunt bona tradita marito *praeter dotem* et quae uxor solet recipere ex donis, hereditate, propria industria etc. Ut autem ista bona reputentur paraphernalia, uxor debet ea sibi explicite vel implicite reservare; alioquin censentur dotalia, cum uxor putetur nubendo se et omnia sua marito dare.

2. Bona *dotalia* sunt ea. quae mulier tradit marito in sublevamen onerum matrimonii et pro sustentatione familiae.

3. Bona autem *communia* sunt illa, quae utriusque coniugis labore *durante matrimonio* acquiruntur.

Quibus distinctionibus positis, sequentia principia valent:

1. Uxor habet dominium perfectum (i. e. directum et utile) atque etiam administrationem bonorum paraphernalium[10].

2. Uxor habet quidem dominium directum bonorum dotalium, sed neque eorum administrationem neque dominium utile, quae ambo pertinent ad maritum[11].

3. Uxor habet dominium directum *medietatis* bonorum communium, ita ut defuncto marito haec medietas bonorum obveniat uxori; dominium autem utile et administratio omnium bonorum communium pertinet ad maritum.

• In Codice civili Germanico et Helvetico bona paraphernalia vocantur *P'orbehaltsRut, SonderRut.*

«e Cod. lib. 5, lit. 14, l. 8.

»· Dig. lib. 23, tit. 3. I. 7.

De dominio coniugum iuxta codices civiles nonnullarum nationum.

Praenotamen. Codices civiles diversarum nationum eodem fere modo quo ius Romanum distinguunt inter bona dotalia, paraphernalia et communia, ac etiam sicut ius Romanum tribuunt marito administrationem usumque omnium bonorum exceptis tantum bonis paraphernalibus, licet aliquando facultatem mariti nonnihil limitent. Haec igitur tamquam regula generalis prae oculis habenda est: *Maritus habet usum et administrationem omnium bonorum uxoris. Excipiuntur bona paraphernalia.*

Brevissime subiunguntur nonnullarum nationum statuta civilia, quae confessarius debet cognoscere et iuxta quae potest casus occurrentes iudicare. Quodsi difficultates maiores obveniant, confessarius ne omittat consilium petere a jurisperito.

§ I.

De dominio coniugum iuxta ius Germanicum.

1. Ius Germanicum obligat in toto imperio Germanico inde a die i lan. **18**
1900 omnes cives istius regni contrahentes matrimonium *intra* fines Germaniae. Si vir Germanicus extra Germaniam contrahit matrimonium, adhuc ligatur lege Germanica; non autem, si hoc idem facit mulier.

2. Distinguitur duplex regimen bonorum in coniugio, scii, a) regimen legale *(gesetzliches Giiterrecht)* et b) regimen conventionale *(vertragsmapiges Giiterrecht),* quod tamen subdividitur in quattuor species.

A. Regimen legale.

1. Hoc regimen praesumitur, nisi certo constet de regimine conventionali.

2. In hoc regimine distinguuntur: uxoris bona illata *(eingcbrachtes Gut)* et bona reservata *(Vorbehaltsgut).*

Bona *reservata* censenturl:*

a) Res solius uxoris usui destinatae, e. gr. vestes, ornatus muliebris etc.

b) Res ab uxore acquisitae in negotio prorsus independent!, e. gr. exercendo munus obstetricis.

c) Res hereditate aut donatione inter vivos acceptae, dummodo tamen testator aut donator *expresse* statuerit istiusmodi res constituere bona reservata uxoris.

d) Fructus bonorum reservatorum.

Omnia alia bona sunt bona illata, si regimen legale viget.

3. De bonis *reservatis* uxor habet liberam prorsus dispositionem; debet tamen ex eorum proventibus, si hoc est necessarium, conferre ad rem familiarem «·.

4. De bonis *illatis* maritus habet quidem usumfructum et administrationem sed nequit illa (saltem si sunt immobilia) absque consensu uxoris alienare; debet illa diligenter administrare, secus ad restitutionem tenetur; fructus eorum debet imprimis impendere in congruam sustentationem familiae.

5. Uxor potest in iudicio petere, ut bonorum suorum administratio et ususfructus marito adimantur, si verum periculum malae administrationis

·· Cod. civ. Germ. § 1366—1370. § 1371. “ § «373—«374-

adest, vel si maritus uxori et liberis congruentem sustentationem non praebet.**

B. Regimen conventionale.

Nupturientes possunt coram iudice vel notario pactum inire de bonis propriis; quod quidem pactum post initum matrimonium ab ipsis iterum dissolvi vel mutari potest coram iudice vel notario.

Huiusmodi autem pactum est quadruplex, scii, a) universa bonorum communio *(AllgemeineGiitergemeinschaft)*·, b) communio lucri *(Errungenschaftsgemeinschaft);* c) communio bonorum mobilium *(Fahrnisgemeinschaft);* d) separatio bonorum *(Giitertrennung).*

a) *Universa bonorum communio.*

1. Haec universa bonorum communio causât, ut ex bonis viri et mulieris coalescat unum bonum commune *(Gesamtgut)* le, cuius administratio pertinet ad maritum, qui tamen in pluribus casibus eget consensu uxoris.

2. Etiam ex hac unione licet quaedam bona excludere *(Vorbehaltsgut),* prout ipsis contrahentibus libuerit.

3. Haec unio bonorum universa raro suadenda esse videtur inde ab initio matrimonii. Posset autem esse conveniens ad evitanda incommoda propter hereditatem capiendam.

b) *Communio lucri.*

1. In hoc regimine, quod est quasi compositio regiminis legalis et universae communionis bonorum, habentur bona reservata uxoris, sicut in regimine legali. Praeterea possunt adhuc alia bona tamquam reservata designari. Maritus autem non habet bona reservata17.

2. Bonis reservatis exceptis, reliquorum bonorum administratio et ususfructus pertinent ad maritum.

3. Bona illata uniuscuiusque coniugis remanent sub eius dominio directo, sed *fructus* istorum bonorum fiunt bonum communeie.

4. Si haec unio fructuum legitime solvitur, tunc fructus obtenti dividuntur aequaliter inter virum et mulieremle.

5. Huiusmodi unio fructuum praecipue locum habere potest in secundis nuptiis alterutrius coniugis, ne scii, proles prioris aut secundi thori damnum patiatur.

c) *Communio bonorum mobilium.*

1. In hoc regimine amplior exsistit unio bonorum quam in unione lucri. Nam ad unionem omnis lucri percepti ex bonis illatis accedit unio omnium bonorum mobilium.

2. Uxor, non autem maritus, potest habere bona reservatal·.

3. Ab hac unione bonorum excluduntur (ut per se patet) bona immobilia, quae tractanda sunt sicut bona illata.

Quae autem bona censeantur immobilia, dictum est n. 12.

d) *Separatio bonorum.*

I. Si pacto ante vel post nuptias separatio bonorum stipulata fuit, tunc maritus nullum ius habet ad usum et administrationem bonorum uxoris. Attamen uxor potest pro arbitrio suo administrationem aut usum bonorum ill» concedere ·*.

·· § 1418. ·· $ 1438. *' { 1526. *· S 1519. '· S 1546.
" β 1555. ·* J 14.10.

2. Maritus tenetur quidem onera matrimonii portare, sed uxor quoque debet aliquid ex fortuna sua conferre".

3. Pactum separationis bonorum debet iuxta formam legalem fieri, secus nullum effectum producit".

4. Huiusmodi pactum videtur consultum esse, si bona alterutrius coniugis in magno periculo versentur, e. gr. propter commercium.

§ 2-

De dominio coniugum iuxta ius Gallicum.

Regulae generales: 19

1. *Ante* matrimonium sponsi (si sunt minorennes, requiritur assistentia patris aut tutoris) quoad bona sua facultatem habent ineundi omnes, quas voluerint, pactiones, dummodo istae fiant coram publico notario, nec bonis moribus aut legibus adversentur". Si desit speciale pactum, matrimonium censetur initum sub regimine communitatis".

2. Post matrimonium celebratum pacta antea inita nullo modo mutari possunt nisi tamen in casu divortii vel per sententiam iudicis". Haec determinatio est dura, et proinde nupturientes debent esse valde cauti in pactis matrimonialibus faciendis.

3. Sub quocumque regimine uxor non potest sine expresso consensu mariti a) bona sua *immobilia* inter vivos donare, alienare, hypotheca gravare, vel bona aliena acquirere (consensus mariti suppleri potest auctoritate iudicis"); b) comparere in iudicio *civili3**. Dantur tamen exceptiones, praesertim per legem d. 13 Iulii 1907 introductae.

Duplex viget regimen bonorum: a) legale *(communauté légale),* b) conventionale *(régime conventionnel),* quorum tamen secundum iterum subdividitur, ita ut sint quinque systemata regiminis bonorum iuxta ius Gallicum.

A. Regimen communionis legalis.

1. Haec communitas legalis semper praesumitur, nisi contrarium expresse statuatur".

2. Haec communitas coalescit: a) ex omnibus bonis mobilibus tam praesentibus quam futuris; b) ex omnibus reditibus bonorum immobilium; c) ex bonis immobilibus, quae *stante matrimonio* acquisita sunt ex bonis communibus. Utrique autem coniugi propria manent: a) bona immobilia possessa *ante* matrimonium; b) bona immobilia aut mobilia post matrimonium acquisita donatione aut hereditate sub explicita condicione, quod sint propria".

3. Uxor de propriis bonis retinet quidem proprietatem, sed neque de illis, neque (a fortiori) de communibus bonis habet administrationem et usumfructum (potest tamen facere testamentum de propriis bonis'l). Maritus autem habet de omnibus istis bonis administrationem et usumfructum, et tenetur praestare convenientem sustentationem uxori et familiae. Bona immobilia nequit alienare sine consensu uxoris.

4. Haec communitas bonorum dissolvi potest, non quidem solo consensu utriusque coniugis, sed a) morte alterutrius coniugis, b) sententia divortii aut separationis corporum, c) sententia separationis bonorum".

" § 1427. " § 1431. " Cod. civ. Gall. a. «387—1390 1394 1398.
" Art. 1400, de quo infra. " Art. 1395 et 1443.
" Art. 217 219 1449 1538. " Art. 215 216. " Art. 1400.
" Art. 1401—>408. ·* Art. 226. " Art. 144«.

5. Soluta unione, bona et debita communia dividuntur in duas partes inter coniuges eorumve heredes. Propria bona utriusque coniugis remanent intacta, ut per se patet. In hac separatione bonorum uxor quibusdam privilegiis gaudet: a) potest praeter bona propria sibi vindicare indemnitatem desumendam non tantum ex bonis communibus, sed etiam ex bonis mariti; b) potest repudiare medietatem bonorum communium sibi convenientem. Effectus huius repudiationis est, ut uxor ex bonis relictis nihil nisi vestes suas et heredes eius nihil prorsus exigere possint; sed e converso non tenetur solvere debita communitatis.

B. Regimen conventionale.

Hoc regimen quadripartitur: a) communitas conventionalis *(communauté conventionnelle);* b) regimen sine communitate *(régime sans communauté);* c) regimen separationis *(clause de séparation des biens);* d) regimen dotale *(régime dotal).*

a) *Communitas conventionalis.*

1. Futuri coniuges possunt pacto expresso communitatem legalem extendere aut restringere, *sicuti volunt,* dummodo tamen nihil paciscantur contra leges aut bonos mores. „Les principales modifications sont celles qui ont lieu en stipulant de l'une ou de l'autre des manières qui suivent; savoir: 1) Que la communauté n'embrassera que les acquêts (acquisitions que les époux font à titre onéreux pendant le mariage. Cette clause de communauté réduite aux acquêts est très fréquente]. 2) Que le mobilier présent ou futur n'entrera point en communauté, ou n'y entrera que pour une partie. 3) Qu'on y comprendra tout ou partie des immeubles présents et futurs, par la voie de l'ameublissement. [Ameublir un immeuble, c'est, dans le sens propre, le rendre meuble. La clause d'ameublissement est celle qui a pour effet de faire tomber un immeuble dans la communauté conventionnelle, de la même manière que les meubles tombent dans la communauté légale. Mais sous tous les autres rapports, l'immeuble ameubli reste immeuble.] 4) Que les époux payeront séparément leurs dettes antérieures au mariage. [Haec clausula saepe consulenda est.] 5) Qu'en cas de renonciation, la femme pourra reprendre ses apports francs et quittes. [Dans ce cas la femme doit faire constater la valeur des choses qu'elle apporte lors de son mariage.] 6) Que le survivant aura un préciput. [Le mot .préciput* vient du latin ,praecapere', signifiant: prendre avant. Le préciput est la portion des biens communs qu'un époux, ayant déjà exercé ses prélèvements, prend en vertu d'une convention, avant le partage de la communauté, c'est à dire avant la composition des lots.] 7) Que les époux auront des parts inégales. 8) Qu'il y aura entre eux communauté à titre universel." ··

2. Pro confessario non possunt facile oriri difficultates ex omnibus istis formis conventionum. Si quod dubium occurrit, attendenda sunt verba contractus et intentiones contrahentium.

b) *Regimen sine communitate.*

1. Hoc regimen valde simile est regimini communionis legalis, de quo supra. In hoc regimine *omnia* bona uxoris sunt *dotalia.*

2. Uxor habet et retinet dominium radicale omnium suorum bonorum, sed maritus habet plenam eorum admininistrationcm ct usumfructuin ct tenetur

·· Art. 1497—IS*7· Cf. C. *Picot,* Code Napoléon expliqué II lyaiqq.

ad sustentationem uxoris et familiae. Uno verbo: maritus est quasi villicus uxoris ··.

3. Soluta unione maritali omnia bona uxoris redeunt sub illius plenum dominium.

c) *Regimen separationis bonorum.*

1. In hoc regimine *omnia* bona uxoris sunt *paraphernalia,* et proinde uxor habet eorum plenum dominium et administrationem, cum hac sola exceptione: uxor nequit alienare bonum immobile sine consensu mariti aut iudicis.

2. Uterque coniux secundum proportionem libere stabilitam tenetur concurrere ad sustentationem familiae. Deficiente stabilita quantitate uxor obligatur usque ad tertiam partem suorum proventuum ‘‘. „La femme peut donc garder ’/» de ses revenus."

3. Quodsi alteruter coniux ad inopiam reducatur, alter rei familiaris sumptus ferre debet*·.

d) *Regimen dotale.*

1. Hoc regimen convenit cum regimine separationis bonorum in eo, quod omnia bona uxoris censentur paraphernalia, nisi a) sunt expresse tamquam dotalia determinata ab uxore, et b) sunt data uxori in contractu matrimoniali ”.

2. Maritus habet usumfructum et administrationem bonorum dotalium; non potest autem alienare bona immobilia constituta in dotem aut illa hypothecis gravare, nisi hoc sit statutum in contractu matrimoniali et in quibusdam aliis casibus a lege designatis ‘‘.

3. Dos stante matrimonio neque constitui neque augeri potest··.

4. Uxor habet plenum dominium de bonis suis paraphernalibus. Non potest tamen bona immobilia alienare, neque pro eis comparere in iudicio civili sine consensu mariti aut iudicis··.

Scholion. Ex dictis sequitur, ut in nullo ex quinque regiminibus iuris Gallici uxor sit *penitus* independens a marito; nam numquam potest alienare bona immobilia aut comparere in iudicio civili sine consensu mariti vel iudicis auctoritate. Potest tamen invito marito testamentum facere. Haec dependentia uxoris a marito est naturae matrimonii conveniens, quia sic multa evitantur damna, quae ex mala alienatione bonorum immobilium ab uxore facta pro tota familia oriri possent. Nonnullis tamen haec dependentia videtur exaggerata, praesertim si maritus est malis moribus praeditus. Unde in omnibus fere codicibus aliarum nationum maior libertas conceditur uxoribus.

Ut integra serventur iura liberorum ex priore thoro, lex Gallica cavet, nc ex bonis binubi coniugis, qui liberos ex priore thoro habet, novo coniugi nimia pars obveniat. Hinc statuit, ut coniux viduus numquam possit dare novo coniugi ultra quartam partem bonorum suorum. Si autem plures (quam tres) liberos habuit ex priore thoro, tunc potest illi concedere eandem partem quam habet unus filius suus legitimus·1.

§ 3.

De dominio coniugum iuxta ius Anglicum.

i. Sicuti ius Gallicum et ius Germanicum, ita etiam ius Anglicum agnoscit 20
duo regimina bonorum, scii, legale et conventionale.

·· Art. 1530—1535· ·· Art. 1537· ·· Art. 1448· ·’ Art. 1541·
»· Art. 1554 1557—1559. ·· Art. 1543. ·· Art. 1576.
·* Art. 1098 sqq,

2. Systema legale nunc vigens desumendum est ex Married Women's Property Act, 1882, quae quidem lex viget inde a die 1 Ian. 1883.

3. Durante matrimonio vix ullum ius maritus retinet in bona uxoris et proinde omnia bona uxoris sunt paraphernalia in perfectissimo sensu, ita ut uxor libere possit disponere de omnibus bonis suis.

4. Durante matrimonio uxor ius habet ad convenientem sustentationem propriam et suorum liberorum ex bonis mariti. Si tamen maritus ipse in necessitate sit constitutus, uxor tenetur illum, in quantum possibile est, sustentare.

5. Mortuo marito uxor ius habet, *durante vita sua,* ad tertiam partem „of all the lands and tenements of which her husband was seized or possessed in fee simple or fee tail at any time during the coverture, and of which any issue that she might have had could have been heir".

6. Systema conventionale bonorum liberrime tum ante tum post matrimonium inter coniuges iniri potest iuxta placita ipsorum*'.

§4·

De dominio coniugum iuxta ius Americae Septentrionalis.

21 i. Status Foederati Americae non habent hodieque uniforme ius circa bona coniugum, sed diversa iura in diversis statibus vigent.

2. Generaliter tamen exsistit inter coniuges perfecta *separatio bonorum,* ita ut omnia bona uxoris non tantum sint paraphernalia, sed etiam ut uxor habeat liberam administrationem et usum suorum bonorum. Possunt tamen etiam bona communia constitui.

3. Uxor non tenetur solvere debita mariti, neque maritus debita uxoris, nisi tamen agatur de debitis contractis propter familiam.

4. Tamquam bona *dotalia* considerari possunt tertia pars bonorum immobilium, quae maritus durante matrimonio possederit, et quae proinde alienari non possunt sine consensu uxoris. Haec bona dotalia uxor sibi vindicare potest post mortem mariti, et proinde de hac tertia parte maritus non potest facere validum testamentum. In aliquibus statibus etiam marito competit hoc ius in bona immobilia uxoris. „So in Maryland according to the new law of 1898 every husband shall acquire by virtue of his marriage an estate for his life in one third of the lands held or owned by his wife at any time during the marriage whether by legal or equitable title." ··

5. Cum tanta libertas disponendi sit coniugibus concessa in Statibus Foederatis, non facile occurret difficultas pro confessario. Si quod pactum nuptiale exsistat, istius clausulae attendendae sunt.

§ 5·

De dominio coniugum iuxta ius Austriacum.

22 I. Ius Austriacum praesumit separationem bonorum, nisi contrarium sit authentico pacto stabilitum. ..Haben Eheleute fiber die Verwendung ihres Vermôgens keine besondere Übereinkunft getroffen, so behâlt jeder Ehegatte sein voriges Eigentumsrecht, und auf das, was ein jeder Teii wâhrend der

** Cf. *Slater,* Prine, theol. mor„ de iuat. c. *7,* § 3.

·' Cf. *Tanquerey,* Suppi, pro Mai. Britannia p. 11, et *Sabetti,* Cotnpend, theol. mor, n. 358.

Ehe erwirbt und auf was immer fiir eine Art iiberkommt, hat der andere keinen Anspruch. Im Zweifel wird vermutet, daB der Erwerb vom Manne herriihrt." 11

2. Nisi uxor contradixerit, praesumitur, quod maritus habeat administrationem et usumfructum omnium bonorum uxoris *. Maritus tenetur ipsam *substantiam* horum bonorum servare, secus ad restitutionem obligatur. De fructibus autem libere disponere potest.

3. Maritus potest ante nuptias exigere dotem, potest vero etiam iuri suo cedere. Maritus, durante vita coniugali, habet usumfructum dotis eiusque incrementi, sed obligatur ad substantiam vel valorem aequivalentem dotis reddendum in casu mortis vel divortii vel cessionis bonorum. Immo illi, qui tradunt dotem, possunt inde ab initio exigere assecurationem istius

4. Uxor habet ius strictum ad sustentationem convenientem ex bonis mariti iuxta ipsius status condicionem17. Ea, quae uxor accipit a marito suo, v. g. ornatus, cimelia etc., transeunt in plenum dominium uxoris, nisi contrarium expresse stipulatum sit1·.

5. Ex iure Austriaco nullae difficultates oriri possunt pro praxi confessarii. Libertas inter coniuges est maxima. Si pactum nuptiale initum fuit, servandae sunt eius clausulae, sicut cuiusque contractus legitimi.

§ 6.

De dominio coniugum iuxta ius Italicum.

1. In multis concordat ius Italicum cum iure Gallico supra exposito et23 specialiter in clausula immutationis contractus post matrimonium initum. („Le convenzioni matrimoniali di qualunque specie non possono cangiarsi in verun modo dopo la celebrazione dei matrimonio.") ·'

2. Determinatio dotis fieri potest ex bonis praesentibus vel futuris uxoris, sed semel dos determinata non potest augeri durante matrimonio5®.

3. Maritus habet quidem administrationem et usumfructum dotis, sed non eius dominium directum, sicut in iure Gallico et Romano statutum est.

4. Ad faciendas mutationes circa dotem, alienationem bonorum et ipsius pacti nuptialis requiritur auctoritas indicis51.

5. In casu dissolutionis matrimonii sive per mortem alterius coniugis sive per divortium, restitutio dotis facienda est iuxta normas art. 1409—1418. Semper autem requiritur sententia iudicis („ogni separazione stragiudiziale è nulla" *

6. Uxor retinet quidem plenum dominium et administrationem bonorum paraphernalium ", nequit tamen sua bona immobilia alienare sine auctoritate mariti *

7. Ius Italicum non admittit aliam unionem bonorum ac unionem fructuum *(communione degli utili)* 55; est fere idem ac *Errungenschaftsgemeinschaft* in iure Germanico et *communauté des acquêts* in iure Gallico.

8. Pro confessario possunt iuxta ius Italicum facilius difficultates provenire ex parte mariti, cuius iura sunt sat limitata, quam ex parte uxoris, cuius iura sunt latiora.

* Cod. civ. Austr. § 1237. ·» § 1238. ·· § 1245. 17 § 91. S «247· ° Cod. civ. Ital. a. 1385. »« Art. 1389 et 139t. Art. 1405. ·· Art. 1418. 55 Art. 1427. 51 Art. 134.
»» Art. 1433·

§ 7·

De dominio coniugum iuxta ius Hispanicum.

24 i. In Hispania ius Romanum adhuc viget, paucis modificationibus adhibitis. Sic e. gr. in iure Romano valde distinguuntur bona dotalia a paraphernalibus, in iure autem Hispanico distinguuntur quidem verbotenus bona dotalia et paraphernalia, sed de facto parva est differentia inter illa. Unde Larraga-Saralegui[88] dicit: „Segun nuestro Côdigo los parafernales aperias si se distinguen de los dotales."

2. Nisi adsit speciale anténuptiale pactum, supponitur a codice Hispanico communitas lucri *(sociedad legal de gananciales)* ”, et omnia bona pertinent ad hanc unionem, nisi contrarium expresse probatum sit.

3. Ex istis bonis communibus solvi debent non tantum omnia debita contracta tum a marito tum ab uxore durante matrimonio, sed etiam expensae pro educatione filiorum communium et etiam legitimorum alterutrius coniugis. Haec ultima regula videtur esse prorsus particularis pro iure Hispanico, sicuti etiam alia, quod scii, ex bonis istis communibus non solvuntur mulctae forsan alterutri coniugi impositae.

4. Pro confessario non videntur posse facile oriri difficultates ex istis normis iuris Hispanici.

§ 8.

De dominio coniugum iuxta ius Helveticum.

26 *Regulae generales.*

1. Iuxta ius novum Helveticum inde a die 1 lan. 1912 obligans in *tota* Helvetia viget coniunctio bonorum inter coniuges *(Giiterverbindung),* nisi aliter sit expresse stipulatum”.

2. Si coniuges nolunt adoptare coniunctionem legalem bonorum, debent *ante* vel *post* matrimonium” eligere unum ex duobus aliis systematibus, quae vocantur: unitas seu participatio bonorum *(Giitergemeinschaft),* et separatio bonorum *(Gütertrennung);* attamen licet quasdam modificationes stipulare circa singula systemata[80].

3. Ut istac stipulationes earumque modificationes et mutationes inductae validae sint pro ipsis contrahentibus eorumque heredibus, requiritur, ut sint subscriptae ab ipsis contrahentibus (vel eorum legitimis curatoribus) atque factae publico instrumento. Ut insuper habeant valorem respectu personarum extranearum, quae non sunt heredes contrahentium[81], necesse est, ut inscribantur in registro *(Gilterrechtsregister)* domicilii mariti, et si maritus domicilium mutat, ut haec inscriptio fiat infra trimestre in registro novi domicilii.

4. Stipulationes, quae fiunt *post* matrimonium initum, non sunt validae nisi praehabita licentia tribunalis tutelaris („ohne Erlaubnis der Vormundschaftsbehorde") Praeterea nullis stipulationibus aliqua bona debitis iam onerata possunt subtrahi a solutione istorum debitorum[88].

88 Comentarios al P. Larraga n. 697.
” Cod. civ. Hisp. a. 1315; = *Errungenschaftsgemeinschaft, communauté des acquêts.*
88 Cod. civ. Hclv. a. 178. 88 Art. 179. 88 Cf. a. 214 226 239 247.
81 Art. 181 248 250. 88 Art. 181.
88 Art. 188. Optima anne lex, praecavens dolosa molimina l

5. Novus codex civilis distinguit: a) bona uxoris *(Frauengut)* et bona mariti *(Mannesgut),* b) bona reservata *(Sondergut)* et bona illata *(eingebrachtes Gut).* Tamquam bona reservata censentur:

a) illa, quae ut talia in contractu matrimoniali designantur··;

β) bona ad usum prorsus personalem pertinentia (vestes, ornatus)··;

r) reditus ab uxore habiti ex labore independent! (e. gr. arte obstetricia, salario obtento extra domum etc.) ··. Omnia alia bona sunt bona illata. Reditus ab uxore habiti debent pro sustentatione familiae adhiberi, in quantum hoc est necessarium·'.

A. Systema legale coniunctionis bonorum.

1. Hoc systema, ut iam ex ipsis verbis innuitur, coniungit bona utriusque coniugis in unum totum, cuius administratio et ususfructus pertinent ad maritum·8.

2. Maritus non tantum habet administrationem et usumfructum bonorum uxoris (exceptis fructibus ex bonis reservatis), sed etiam plenum eorum dominium"; nihilominus conceditur uxori aliqualis administratio bonorum familiae '°.

3. Uxor tenetur ex bonis reservatis solvere debita, quae contraxit *sine consensu* mariti ",

4. In casu collapsus fortunae *(im Konkurs und bei der Pfandung)* uxor potest reclamare bona sua propria, si adhuc integra exsistant, et pro aliis iam consumptis exigere compensationem. Immo si non potest recuperare saltem dimidiam partem suorum bonorum, compensatio illi debita facienda est, antequam aliorum creditorum postulata solvantur".

B. Systema conventionale unitatis bonorum.

1. Hoc systema multo arctiorem unionem bonorum producit quam systema praecedens, cum per illud efficiatur perfecta unio tam ipsorum bonorum quam redituum, ita ut ambo coniuges prorsus idem dominium habeant in bona unita". („Im System der allgemeinen Giitergemeinschaft ist ein besonderes Eigentum des Mannes und der Ehefrau nicht mehr zu unterscheiden. Aktiven und Passiven der beiderseitigen Vermôgenskomplexe, ailes Eingebrachte, Ererbte, Erworbene, Geschenkte, Verdienst und Vorschlag werden cine gemeinsame Masse, und Eigentiimer dieser Gesamtmasse sind die Ehegatten."'ˀ

2. Administrator bonorum unitorum est maritus et aliquando uxor, sed nonnisi ut vicesgerens mariti'·.

3. Uxor tenetur ex bonis reservatis (si quae adhuc habet) solvere debita, quae contraxit sine consensu mariti '·.

4. In casu collapsus fortunae eadem valent, quae supra in priore systemate dicta sunt n. 4".

5. Quando haec unio bonorum dissolvitur (morte vel alia causa legitima), bona dividuntur in duas aequales partes'·, nisi tamen aliud statutum fuerit

·· Art. 190. ·· Art. 191. ·· lb. ·' Art. 192.
·· Art. 194—214. ·· Art. 195. '· Art. 203. " Art. 208.
" Art. 210 sq. '· Art. 215.
'· Cf. *Huber,* System und Geschichte des schwciz. Privatrcchts I 258 sq.
'» Art. 216. '· Art. aat. " Art. aiosq. '· Art. 225.

pacto nuptiali '·. In nullo autem casu licet subtrahere heredibus defuncti coniugis quartam partem (x/«) omnium bonorum unitorum·*.

6. In hoc systemate difficultates oriri possunt pro confessario, si uxor fecerit debita sine consensu mariti. Haec debita solvenda sunt ex bonis reservatis uxoris, vel secus ex parcimoniis aut laboribus extraordinariis ab illa factis.

C. Systema separationis bonorum.

1. Hoc systema inter coniugum bona oritur aut ex pacto aut ex lege aut ex sententia iudicis[81].

Ex lege oritur separatio bonorum ipso facto a) collapsu fortunae („wenn die Glâubiger im Konkurs eines Ehegatten zu Verlust kommen") ", et b) morte alterutrius coniugis.

Ex sententia iudicis oritur separatio bonorum pluribus in casibus, quos videas art. 183—185.

2. In hoc systemate uterque coniux habet plenum dominium et administrationem bonorum suorum. Maritus tenetur sustentare familiam; potest tamen exigere, ut uxor illi convenienter subveniat ex bonis suis[8'].

3. In hoc systemate nulla difficultas oriri potest pro confessario[84]*

ARTICULUS II.

De dominio filiorum familias.

2β Notiones. Filii familias vocantur omnes liberi utriusque sexus, sive legitimi sive legitimati, qui adhuc sub paterna aut materna potestate sunt constituti. Ad maiorem claritatem habendam et ad confusiones vitandas, sequentia nomina sunt distinguenda:

a) *Infans* seu puer vel parvulus, qui nondum primum septennium complevit.

b) *Impuber,* qui nondum pervenit ad pubertatem legalem, i. e. ad annum 14 aetatis suae, si est puer, aut ad annum 12 aetatis, si est puella ".

c) *Minor* seu minorennis, qui (sive impuber sive puber) nondum attigit aetatem maiorennitatis a lege canonica aut civili statutam. In diversis nationibus sunt diversa statuta circa aetatem maiorennitatis, sic e. gr. in Helvetia annus 20 completus constituit maiorennitatem, in Germania et in Gallia est annus 21 completus. Idem est in iure canonico c. 88, § i ; in Austria est annus 24.

d) Filius *maiorennis* non est idem ac filius emancipatus, sed quoad praxim parva est differentia, cum *filius emancipatus* non habeat quidem aetatem maiorennitatis a lege praescriptam, sed auctoritate iudicis declaratus sit maiorennis. Sic e. gr. in Helvetia nuptiae eo ipso dant emancipationem[88]; unde si qua puella 16 annorum rite nuptias iuxta legem civilem iniit, eo ipso est emancipata.

78 Art. 226. ** Ib. 41 Ait 241 88 Art. 182. 88 Art. 246.

84 Pro ampliore explicatione dominii coniugum iuxta iua Helveticum vidcaia *P. Tuor,* Daa ncue Recht, eine Einführung in daa achweizcriache Zivilgesetz (Zürich 1912) 147—185.

88 Cf. Cod. iur. can. c. H8, | 2. 88 Cod. clv. Helv. n. 14.

e) Filius *legitimus* est ille, qui natus ex matrimonio valido vel saltem putativo'7. De illo valent ea, quae infra dicentur de dominio filiorum familias.

f) Filius autem *illegitimus,* qui natus est a parentibus non iunctis in matrimonio, non censetur esse sub potestate patris, sed est sui iuris. Hinc illa, quae infra dicentur, non valent de illo. Et revera filius illegitimus non obstringitur tanta gratitudine erga parentes suos, quam filius legitimus; debet enim saepe portare opprobrium parentum et pati multa alia incommoda. Hinc recte censetur esse sui iuris. Unde ius Germanicum statuit, ut filius illegitimus respectu matris eiusque consanguineorum habeat idem ius, quod filius legitimus respectu propriorum parentum; sed matri non competit ius parentis".

Distinctio bonorum, quae pertinent ad filios familias. Distinguit ius 27
Romanum filiorum *bona castrensia, quasi-castrensia, adventitia* et *profectitia.*

Bona *castrensia* illa erant, quae filius familias acquirebat servitio militari.

Bona *quasi-castrensia* censebantur illa, quae filius familias acquirebat ex militia togata, i. e. ex officiis publicis, e. gr. ex officio iudicis, advocati, medici, clerici.

Bona *adventitia* erant illa, quae filio provenerunt a *matre,* vel a materna linea, sive alia via, e. gr. donatione, hereditate, singulari industria et labore: uno verbo: illa omnia bona, quae filio advenerunt *sine respectu ad patrem.*

Bona profectitia censebantur illa, quae filio provenerunt a *patre,* vel intuitu patris, vel quae cum bonis patris negotiando lucrabatur filius.

Codices civiles moderni non solent distinguere nisi duplicis generis bona filiorum familias, scii, bona *libera,* de quibus filius libere disponere potest, et bona *non-libera,* quae pertinent ad patris administrationem et aliquando etiam ad eius usumfructum. Quaenam sint bona libera et quaenam sint bona non-libera iuxta diversos codices civiles, infra dicetur.

§ i·

De domioio filiorum familias iuxta ius Romanum.

Iuxta *ius Romanum* ·· sequentia principia statuebantur a theologis: 28

1. *Bonorum castrensium et quasi-castrensium filius habet plenum dominium.*

2. *Bonorum adventitiarum filius familias habet quidem dominium directum, non tamen administrationem et usumfructum; quae pertinent ad patrem. Excipiuntur tamen quidam casus in iure.*

3. *Bonorum profeditiorum filius non habet dominium neque directum neque utile, sed totum est patris.*

De secundo et tertio principio statuit Corpus iuris civilis90: ,,Sancitum a nobis est, ut, si quid ex re patris ei [scii, filio] obveniat, hoc secundum

07 Cod. iur. can. c. 1144.

00 „Das uneheliche Kind hat im Verhâltnis zu der Mutter und den Verwandten der Mutter dic rcchtliche Stellung eincs ehelichen Kindes" (Cod. civ. Germ. § 1705). „Der Mutter eteht nicht die eltcrliche Gewalt iiber das uneheliche Kind zu" (ib. § 1707).

"· Dig. I. 49. <7. 10; C. 13, 36.

00 Lib. 3 Imtitutionum, tit. 9 „Pcr quua (>crsonas“.

antiquam observationem totum parenti acquirat. (Quae enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti?) Quod autem ex alia causa sibi filius familias acquisivit, huius usumfructum quidem patri acquiret, dominium autem apud eum remaneat, ne, quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accessit, hoc, in alium perveniens, luctuosum ei procedat."

Cuilibet consideranti statim occurrit admiratio, quare filius habeat plenum dominium in bona castrensia et quasi-castrensia, non autem in bona adventitia. Inspiciendo solum ius naturae non videtur adesse ratio sufficiens statuendi talem differentiam. Quare enim e. gr. iuvenis medicus degens in domo paterna posset bona acquisita per exercitium medicinae retinere (sunt bona quasi-castrensia), frater autem eius germanus in eadem domo paterna degens, sed commercium faciens cum bonis ab avunculo gratuito acceptis (sunt bona adventitia), teneretur lucrum acquisitum dare patri suo, qui habet usumfructum istius lucri? Pariter si filius accipit bona quaedam a patre et cum illis facit lucrum, haec omnia iuxta vetus ius Romanum sunt patri, utpote bona *profectitia;* sin autem idem filius accipit ea bona a matre et cum illis facit lucrum, pertinent ad ipsum, utpote bona *adventitia,* licet pater habeat administrationem et usumfructum. Quae quidem omnia hodiernis temporibus difficulter a fidelibus admitterentur, et tamen omnes theologi moralistae statuerunt principia supra enuntiata tamquam obligantia in conscientia. Non videtur igitur alia ratio sufficiens posse assignari pro obligatione morali istorum principiorum nisi ius civile Romanum, quod tunc temporis ab Ecclesia acceptatum fuit ut rectae rationi et legi naturali satis conveniens. Quae cum ita sint, hodiernis codicibus civilibus hac in re eadem obligatio in'conscientia attribuenda videtur, cum eorum statuta sint item satis conformia rectae rationi, iuri naturali atque circumstantiis locorum et temporum. Ita quoque complures moderni theologi, e. gr. Aertnys dicens·1: ,,Leges, quae proprietatem absolute definiunt, valent in conscientia. Tales sunt v. gr. quae statuunt modos dominium acquirendi per accessionem, usucapionem, inventionem etc.; item quae proprietatem tribuunt filiis familias et auctoribus librorum; quae patri concedunt usumfructum in bonis filiorum et uxoris; ac etiam quae successionem ab intestato praefiniunt." Hoc saltem videtur certum, casus hodiernos circa bona filiorum familias non posse resolvi iuxta antiquum civile ius Romanum, sicuti fit a quibusdam auctoribus. Distinctio enim bonorum castrensium, quasi-castrensium, profectitiorum et adventitiorum hodie videtur esse nullius usus. Unde pro moderna praxi distinguenda sunt solummodo bona libera et non-libera.

Regulae generales *nostris temporibus* haberi possunt:

1. Contra *iustitiam* non peccat filius *maiorennis* (vel emancipatus), qui sibi retinet omne recte acquisitum (etiam laborando in domo paterna) deductis illis, quae pro ipsius sustentatione a parentibus expenduntur. Ita sententia communis.

2. Contra *iustitiam* non peccat filius *minorennis* degens et laborans *extra* domum paternam, si proprium salarium retinet. Ita etiam statuunt complures codices moderni, e. gr. Cod. civ. Helvet. a. 295, Cod. civ. Gall. a. 387.

* Suppi, nd V11 prarc. Iuxta iun Germ. p. IV.

3· Contra *iustitiam* non peccat filius minorennis, degens in domo paterna sed salarium recipiens *pro labore extra domum praestito,* qui solvit expensas pro propria sustentatione, cetera autem sibi retinet. Nonnulli autem codices moderni statuunt, ut ista salaria pertineant ad parentes, e. gr. Cod. civ. Helvet. a. 295.

4. Contra *iustitiam* videtur peccare filius minorennis degens et laborans in domo paterna, si surripit aliquid ex bonis paternis, quod non est necessarium ad propriam convenientem sustentationem.

5. Contra *pietatem* omnes filii familias sive maiorennes sive minorennes peccant, quoties ex retentione bonorum parentibus suis indebitum gravamen causant.

Quomodo filii laedentes iustitiam debeant restituere parentibus cf. infra n. 83.

§ 2-

De dominio filiorum familias iuxta ius Germanicum.

Praenotamina. 29

1. Iuxta ius Germanicum unusquisque homo est capax dominii *(rechtsfahig)* statim post nativitatem· immo est capax hereditatis capessendae *(erbfdhig)* statim post conceptionem··.

2. Distinguuntur solummodo filii minorennes et filii maiorennes, quibus aequiparantur filii emancipati *(gropjahrig erklarte Kinder).*

3. Minorennes censentur illi, qui nondum 21 annos aetatis suae compleverunt. Illis aequiparantur ii, qui a lege tamquam prorsus inepti aut saltem insufficienter apti ad negotia facienda declarantur *(cntmiindigt werden).*

4. Maiorennes censentur homines post annum 21 aetatis suae. His aequiparantur filii emancipati. Ad hoc autem ut quis emancipetur, requiruntur tres condiciones, scii, a) ut filius habeat annum 18 aetatis completum; b) ut tum ipse, tum aliquando etiam eius tutor consensum dent; c) ut tribunal tutelare *(Vormundschaftsgericht)* hanc emancipationem authentice pronuntiet et quidem propter utilitatem ipsius emancipandi··. Iuxta ius Germanicum igitur non habetur emancipatio eo ipso, quod quis licite matrimonium ineat, sicuti e. gr. statuitur a codice Helvetico··.

Dominium minorennium.

1. Distinguuntur minorennes ante septimum aetatis suae annum completum et post hoc septennium usque ad tempus maiorennitatis aut emancipationis.

2. Minorennes *ante* septimum aetatis suae annum completum sunt prorsus inepti *(geschdftsunfdhig)* ad exercitium cuiuslibet actus dominii. Idem valet de illis, qui propter *amentiam* a iudice declarati sunt inepti··.

3. Minorennes *post* septimum aetatis suae annum completum sunt limitati quantum ad exercitium dominii *(beschrdnkte Geschaftsfahigkeit) 7.* Idem valet de illis, qui a iudice declarati sunt non sufficienter apti. Possunt autem declarari insufficienter apti ad exercitium cuiusque dominii a) non tantum amentes, sed etiam dementes; b) dissipatores, fortunam propriam aut familiae periculo exponentes; c) ebrietati addicti··. — Minorennes tamen possunt

·» Cod. civ. Germ. §1. ·· *§ 1923.* ·· § 3—5. ·· Art. 14.
·· § 104. ·» § 106 sqq. ·· § 6.

habere exercitium liberum dominii perfecti, si cum debita licentia iudicis tutelaris et tutoris aliquod negotium peragunt vel labores suos conducunt".

4. Bonorum minorennibus propriorum administratio et ususfructus pertinent ad patrem vel matrem, nisi tamen ista bona sunt bona libera10°.

5. Bona libera minorennium sunt:

a) res pertinentes ad usus personales filii, e. gr. vestes, ornatus, utensilia;

b) mercedes et reditus, quos filius habet aut ex labore suo aut ex aliquo negotio legitime suscepto;

c) hereditates aut dona accepta, si tamen testator aut donator *expresse statuerit,* ut ista dona constituant bona libera filii.

Quamvis ususfructus istorum bonorum non pertineat ad patrem, sed ad filium, tamen administratio videtur ordinarie pertinere ad patrem, nisi contrarium statutum sit circa bona sub n. c) enumerata. Unde pater potest exigere, ut filii tradant mercedem receptam ex labore in aliena officina facto. Debet tamen istam mercedem insumere in bonum filii. Valde consulendum est (saltem ut plurimum), ut parentes administrent omnia minorennium bona, quae secus, experientia comprobante, saepe dissipantur. Ast hoc ius paternum administrandi bona libera minorennium filiorum non videtur tam gravem obligationem inducere, ut filius per se peccet mortaliter, si illud laedat. Hinc filii minorennes valde monendi quidem sunt, ut salarium acceptum pro suis laboribus tradant parentibus; si tamen hoc recusant et parentibus saltem compensant expensas sustentationis, absolvi possunt in confessionali. A fortiori hoc dicendum est, si filii tantum parvam partem salarii retinent et reliquum tradunt parentibus.

6. Minorennes non habentes bona libera nullum contractum onerosum possunt facere sine patris aut tutoris licentia (saltem praesumpta) 1M. Hinc eorum emptiones et venditiones non valent, debita contracta non obligant etc.

7. Filii minorennes nullum ius habent ad salarium, si laborant in domo aut officina paterna10'. Hinc peccant contra iustitiam et ad restitutionem tenentur, si quid ex bonis paternis clam surripiant. Ad quantitatem istius restitutionis et causas ab illa excusantes infra n. 83 sermo redibit.

Dominium maiorennium.

1. Filii maiorennes habent plenum dominium suorum bonorum; sunt enim perfecte sui iuris.

2. Nihilominus tenentur iuxta vires et statum suum servire parentibus quantum ad rem familiarem et negotia eorum.

3. Nisi filius maiorennis expresse exegerit compensationem fructuum ex suis propriis bonis perceptorum a parentibus, praesumitur huiusmodi fructus gratuito concessisse parentibus 10'.

4. Filiae maiorennes habent ius ad competentem dotem, nisi tamen parentes legitime contra matrimonium ineundum reclamaverint'°·.

5. Pro confessario sequentia videntur notanda in praxi:

a) Filius maiorennis laborans *extra* paternam domum vel officinam tenetur quidem conferre ad familiam paternam sustentandam, sed salarium obtentum est eius proprietas, et proinde potest sine laesione iustitiae de illo disponere.

b) Filius maiorennis laborans *in* domo vel officina paterna non habet strictum ius ad salarium conveniens, ac proinde non potest se occulte com-

'· § iiasq. ,0» 8 1649—1651, 101 8 «07 110—113. '°' 6 1617. '°' 8 1618. '·· S 1631.

pensare. Quando autem filius labore extraordinario rem familiarem patris auget et secus multo peioris condicionis esset quam fratres aut sorores, potest indemnitatem exigere.

Scholion. In regionibus, ubi viget codex civilis Germanicus, haec sit regula generalis: *Ante* factum confessarius admoneat generaliter omnes filios familias sive minorennes sive maiorennes, ut operam suam gratuito impendant pro re familiari paterna et contenti sint illis bonis, quae pater aut mater liberaliter concedit. *Post* factum, si scii, filii familias sive minorennes sive maiorennes aliquid salarii retinuerint, partem autem sufficientem pro propria sustentatione tradiderint, non sunt compellendi ad restitutionem.

§ 3-

De dominio filiorum familias iuxta ius Gallicum.

Praenotamina. 30

1. Iuxta ius Gallicum unusquisque est capax dominii et iam a conceptione est capax hereditatis capessendae[105].

2. Liberi sunt minorennes usque ad annum 21 completum aetatis suae. Ab hoc termino sunt maiorennes; verumtamen quantum ad matrimonium ineundum specialia statuta exsistunt, nempe filius et filia ante annum 21 completum matrimonium inire non possunt sine consensu parentum. Si mater dissentit, sufficit consensus patris[10°]. Si unus parentum obiit aut ex aliqua causa nequit manifestare suam voluntatem, sufficit consensus alterius[107*] In casu, quo ambo parentes mortui sunt aut nequeunt suam voluntatem manifestare, avi et aviae vices illorum in hac re gerunt[105]. Post praedictam aetatem et quidem usque ad annum 30 completum filii et filiae tenebantur actu reverentioso („par un acte respectueux") tribus vicibus interpellare consensum parentum, sed iste actus respectuosus suppressus est per legem d. 21 lan. 1907[10°]. Iuxta disciplinam vigentem sufficit, ut filii et filiae nupturientes ope notarii notificent parentibus matrimonium contrahendum. 30 diebus post hanc notificationem matrimonium contrahi potest[110].

3. Minorennes filii emancipari possunt:

a) Per declarationem patris aut (illo deficiente) matris coram iudice pacis factam, si minorennis saltem 15 aetatis annum compleverit[111]. Defuncto utroque parente eadem declaratio fieri potest a sic dicto consilio familiae, sed nonnisi post 18 annum aetatis.

b) Minorennes eo ipso emancipantur, quando matrimonium ineunt[11*].

4. Minorennis emancipatus minime eadem iura habet ac maiorennis, sed in pluribus actionibus dependet a suo tutore. Singulae istae actiones enumerantur art. 480 sqq.

Dominium minorennium.

1. Minorennes habent dominium nudum omnium rerum, quae eis iusto titulo obvenerunt, e. gr. hereditate, donatione etc.[110]

2. Administratio et ususfructus bonorum ad minorennem filium pertinentium est penes patrem, eoque defuncto penes matrem usque ad annum 18 aetatis completum. Excipiuntur tamen casus sequentes:

105 Cod. civ. Gall. Art. 8 et 725.
105 Articulus 148 modificationem accepit per legem d. 21 lan. 1907.
‘°’ Art. 149· ‘°° Art. 150. ··· Art. 15a. 110 Art. 151 novus.
··* Art. 477· “» Art. 476· “· Art. 389.

a) si minorennis emancipatur;

b) si mater defuncto patre novas nuptias init11*;

c) quantum ad bona, quae minorennis acquisivit labore et industria separata, vel quae ei data aut legata fuerunt, sub condicione ut parentes usufructu careantuo.

d) si parentes declarati fuerunt indigni “·, aut si filiam ad prostitutionem induxerunt;

e) si coniux superstes neglexit facere inventarium bonorum infra trimestre post mortem compartisllr.

3. Bona, quae minorennis acquirit labore et industria separata, videntur ea omnia esse, quae non acquirit in officina paterna. Unde si filius, licet habitans in domo paterna, mercaturam propriam agit, si artem ab arte paterna plane diversam exercet, si in officina extra domum paternam laborat, haec omnia videntur esse labor et industria separata *18.

4. Filius minorennis praesertim post 18 annum aetatis suae laborans extra domum paternam non peccat contra iustitiam, si expensas suae sustentationis solvit parentibus, reliquum autem salarium sibi retinet. Nihilominus monendus est (saltem communiter), ut totum salarium tradat parentibus, cum hoc sit magis conforme pietati et oboedientiae.

5. Filius minorennis non potest facere ullum contractum nisi in casibus a lege determinatis 118.

Dominium maiorennium.

1. Filius maiorennis factus (anno 21 aetatis suae completo) est plane sui iuris et capax omnium actuum civilium 130.

2. Ex articulo 488 videtur sequi, ut filius maiorennis nihil aliud debeat parentibus suis nisi resarcire alimenta ab illis quotidie recipienda. Si tamen parentes sunt in egestate, tunc iam ipsum ius naturale praecipit, ut quilibet filius teneatur pro viribus subvenire eis.

§ 4

De dominio filiorum familias iuxta ius Anglicum.

31 i. Minor emancipatur, quando annum 21 attingit, vel quando matrimonium init, vel quando relinquit domum paternam et ratione occupationis cessat patri subesse, ut si minor fit miles vel famulus alterius

2. Si filius in domo paterna sustentatur et labore proprio aliquid acquirit, pater hoc sumere potest usque ad annum *ιό;* sic enim sustentatio aliquatenus compensatur. Post hoc autem tempus parentes possunt tantum exigere a filio pretium sustentationis. Quando vero filii sine remuneratione laborant aut totum salarium parentibus tradunt, censentur iuribus suis renuntiare.

§ 5-

De dominio filiorum familias iuxta ius Americae Septentrionalis.

32 i. In America Septentrionali ius uniforme circa iura parentum non exsistit. Sequentia tamen satis communiter statuta sunt.

110 Art. 386. 110 Art. 387. “· Art. 730. 111 Art. 1442.

110 Cf. *Marres, De iust. l. 1, n. sç.* 110 Art. Itz4sq.

130 Art. 488; cf. etiam legem d. 22. Ian. 1907.

1,1 Cf. *Slater,* Prine. Thcol. mor., De iust. c. 3, § 2, et *W. Eversley,* The Law of the Domestic relationi p. 398.

2. Parentes non tenentur quidem solvere debita contracta a filiis (nisi tamen ipsorum auctoritate explicita vel implicita filii ista debita contraxerint); sed debent convenienter sustentare filios.

3. Parentes ius habent, ut liberi minorennes, i. e. usque ad annum 21[122], sub ipsorum servitio et custodia habitent atque laborent.

4. Parentes permittentes, ut liberi extra domum paternam laboribus aut negotiis vacent, censentur eo ipso permittere, ut illi habeant dispositionem de salario accepto. In hoc casu tamen cessat etiam obligatio parentum sustentandi liberos suos.

5. Parentes obligantur ad resarcienda damna, quae (illis scientibus et non impedientibus) committuntur a liberis, dum sunt in domo paterna.

§ 6.

De dominio filiorum familias iuxta ius Austriacum.

1. Ius Austriacum sicuti uxoribus ita etiam filiis familias maiores libertates 33
concedit.

2. Pater habet administrationem bonorum, quae filii minorennes acquirunt[12’]. Si tamen filius minorennis, *extra domum paternam vivens,* aliquid industria sua acquirit, hoc liberae dispositioni eius relinquitur[***].

3. Reditus percepti ex bonis filii familias administration! patris ordinarie subsunt, sed oportet ut impendantur ad convenientem educationem et sustentationem filii. Si quid maioris momenti superest, cedit in commodum filii; sin autem sit minoris valoris, pertinet ad patrem[125].

4. Filii fiunt maiorennes post annum 24 aetatis suae completum[125] et tunc evadunt prorsus sui iuris, nisi iudex contrarium statuerit[12’]. Matrimonium a minorenni initum non reddit illum maiorennem[12S]. Filii possunt emancipari ante maiorennitatem cum explicite consensu patris et iudicis, et praeterea si pater consentit, ut filius 20 annorum propriam rem familiarem ducat[12·].

5. Minorennes ante 18 annum non possunt testamentum facere nisi coram iudice; post vero hanc aetatem libere possunt testamentum condere[120].

6. Minorennes generatim non possunt ullum contractum onerosum inire sine consensu parentum aut curatorum[12t].

§ 7-

De dominio filiorum familias iuxta ius Hispanicum et Italicum.

Ista iura satis conveniunt et statuunt, ut ususfructus et administratio 34
omnium bonorum, quae pertinent ad minorennes[122], competant parentibus, nisi contrarium sit expresse stabilitum. Quando autem filii vivunt cum consensu patris extra domum paternam, bona ab illis acquisita eorum liberae dispositioni relinquuntur[122].

122 „In the United States some statutes have reduced the age required for majority." (Ita *Tanquerey,* Suppl. pro Stat. Americ. Septentr. p. 9.)

122 Cod. civ. Austr. § 149. 122 § 151. 125 § 150. 125 § 21.

127 § 172. ›” § 175. 120 § 174. 1,0 § 569. 121 § 865.

122 In Hispania filius fit maiorennis, si est natus 23 annos completos (Cod. civ. a. 320); in Italia autem post annum aetatis 21 completum (Cod. civ. a. 323).

122 Cf. Cod. civ. IJisp. a. 159 (apud *Larrana-Saralenui,* Comentarios n. 693), ct Cod. civ. Ital. a. 394 -397 (apud *Marc,* Instit. mor. I, n. 8(h).

§8.

De dominio filiorum familias iuxta ius Helveticum.

35 Praenotamina.

1. Ius antiquum diversorum districtuum Helveticorum non multum discrepat a iure Gallico supra exposito. Ius vero novum satis magnas mutationes introduxit.

2. Capacitas dominii oritur a primo momento exsistentiae hominisls‘. Exercitium autem huius dominii non permittitur nisi illis, qui sunt maiorennes et praediti usu rationis “·. Fit autem homo maiorennis vel post annum 20 aetatis suae completum vel per matrimonium contractum “·. Praeditus vero usu rationis censetur, qui non laborat amentia, dementia, ebrietate similibusve statibus mentis.

3. Filius minorennis potest emancipari post i8 annum completum, dummodo hoc fiat a tribunali tutelari et cum ipsius et parentum consensul’7.

4. Qui caret usu rationis, nullum contractum validum inire potestl”, qui vero gaudet usu rationis, sed tamen est minorennis aut declaratus ineptus *(entmiindigt),* potest quidem commoda acquirere, sed contractus onerosos non valet inire sine consensu legitimi curatoris. Si nihilominus actus illicitos fecerit, ad restitutionem tenetur l”. Articulus iste est magni momenti pro praxi confessarii. Si e. gr. minorennis contraxerit debita, vel emptionis aut venditionis contractus perfecerit, haec omnia sunt invalida, sed minorennis tenetur pro viribus damnum resarcire illis, quibuscum contraxitl”.

Dominium minorennium.

1. Parentibus competit *administratio* omnium bonorum ad filios pertinentium, nisi contrarium sit expresse statutuml*l.

2. Parentibus competit *usus fructus* omnium bonorum ad filios *minorennes* pertinentium, nisi contrarium sit expresse statutum. Debent tamen parentes convenienter curare educationem et sustentationem liberorumlo.

3. Bona, quae acquirit minorennis proprio labore in communitate familiari facto, *pertinent ad parentes;* bona vero, quae acquirit aut proprio negotio cum consensu parentum peracto, aut laboribus extra communitatem familiarem factis, liberae dispositioni minorennis relinquuntur, salvis tamen obligationibus suis erga parentesl”. Isti duo articuli sunt magni momenti pro praxi confessarii. Nam liberi minorennes nullum ius habent ad salarium exigendum a parentibus, nihilque possunt sibi surripere propter labores in communitate familiari factos; econtra liberi degentes tamquam ancillae, servi, scriptores, apparitores etc. extra domum paternam libere disponunt de salario acquisito; tenentur tamen parentibus resarcire expensas alimoniae et insuper in casu egestatis parentibus subvenirel*·.

Dominium maioretmium.

Liberi maiorennes habent liberam dispositionem de bonis suis. Proinde possunt non tantum retinere salarium laboris sui extra domum paternam facti, verum etiam exigere salarium pro labore in communitate familiari peractol”. Attamen tenentur opera sua conferre ad convenientem sustentationem familiae paternae ”·.

1,1 Cod. civ. Helv. a. 11. ..Rechtsfihig ist jedermann."
»» Art. 13. «” Art. 14· Art. 15. ”· Art. 18.
Art. 19. ‘” Art. 411. «·» Art. 290 et 294.
»·· Art. 392—294. “· Art. 295 et 296. *·· Cf. art. 328 el 339.
”· Art. 633. *·· Art. 338 et 329.

ARTICULUS III.

De dominio clericorum saecularium.

Praenotamen. Tota fere ista materia ad ius canonicum pertinet, et proinde 36
attendendae sunt imprimis positivae leges ecclesiasticae de hac re latae. Pro ampliore doctrina consulendi sunt canonistae.

Divisiones. Dominium clericale (quod et aliquando peculium clericale vocatur) est quadruplex:

i. peculium patrimoniale; 2. quasi-patrimoniale; 3. beneficiale, et 4. parsimoniale.

1. Peculium patrimoniale seu bona patrimonialia clerici saecularis[14’] sunt illa bona, quae clericis obveniunt independenter ab omni ecclesiastico tum ministerio tum beneficio; vocantur autem patrimonialia, quia ordinarie proveniunt ex hereditate paterna, licet possint quoque provenire ex quacumque *causa profana, e.* gr. ex donatione, ex labore profano, ex libris editis etc. — Bonorum patrimonialium clericus saecularis habet perfectum dominium[148]; non est enim peioris condicionis quam laicus in hac re.

2. Peculium quasi-patrimoniale (vocantur quoque bona quasi-ecclesiastica, vel industrialia) sunt illa bona, quae clerici acquirunt non quidem ratione *beneficii ecclesiastici* (seu ex bonis ipsi *Ecclesiae* oblatis et appropriatis), sed ratione *ministerii personalis ecclesiastici,* quasi mercedem et stipendium; seu brevius: sunt illa bona, *quae clericis obveniunt ex titulo quidem spirituali, sed non ex titulo beneficii.* Ad haec bona pertinent ea sic dicta „iura stolae", quae clericis *non beneficiariis* dantur propter functiones ecclesiasticas peractas[148], stipendia Missarum manualium (non autem stipendia Missarum fundatarum), oblationes gratuitae, quas fideles offerunt parocho aliisque sacerdotibus et generatim omnia illa bona vel reditus, qui percipiuntur praesertim a sacerdotibus non beneficiariis propter officia ecclesiastica peracta. Sacerdotes autem non beneficiarii sunt e. gr. vicarii et cooperatores parochorum, deservitores hospitalium, rectores spirituales scholarum etc.— Horum bonorum quasi-patrimonialium clerici habent perfectum dominium. Ita sententia communis. Ratio est, quia neque ex natura rei neque ex lege positiva clericis talium bonorum dominium limitatur.

3. Peculium beneficiale sunt illi reditus, quos recipit clericus ratione et titulo beneficii ecclesiastici; seu brevius, sunt *reditus beneficii ecclesiastici* destinati in congruam sustentationem clericorum beneficiariorum. De origine et historia beneficiorum auctores canonistae multum disputant[180]. Tamquam reditus stricte bénéficiâtes iuxta modernam

··» De clericis religiosis hic non agitur, cum isti ligentur voto paupertatis et proinde nequeant libere disponere de bonis temporalibus.

··· Cf. c. 12 X, 26, 9; S'. *Alphonsus,* Theol. mor. l. 3, n. 490.

“· Aliquando vocantur iura stolae oblationes factae a fidelibus loco decimarum propter functiones ecclesiasticas particulares. Ista iura stolae sunt bona beneficialia, quando dantur clericis vere beneficiariis (Cod. iur. can. c. 1410).

n>» Vide nostrum Man. iur. can.· p. 505.

praxim habentur non solum proprii fructus beneficii, e. gr. reditus provenientes ex praediis, agris etc. ad beneficium pertinentibus, sed etiam:

a) *Pensiones* seu sustentationes, quas interdum gubernia civilia regulariter solvunt beneficiariis clericis, e. gr. in Germania, in Austria etc. Ita expresse statuit S. Poenitentiaria d. 19 Ian. 1819 et 9 Ian. 1823. Aliud videtur esse de pensionibus quae aliquando conceduntur clerico emerito a gubernio vel etiam ex aliquo beneficio prius habito.

b) *Contributiones fidelium*[181] per modum *taxae* impositae, quando neque ex bonis beneficialibus neque ex pensione gubernii civilis congrua sustentatio clericorum beneficiariorum haberi potest. Istae enim oblationes videntur idem fere esse ac decimae antiquitus impositae. Porro decimae communissime habentur tamquam reditus beneficiales[182]. Pariter ad reditus beneficiales videntur pertinere illae oblationes fidelium, quae vi statutorum aut consuetudinis parochis dantur ratione tituli, e. gr. in America Septentrionali tempore Nativitatis aut Paschatis[183], vel iura stolae stricte paroecialia.

c) *Stipendia Missarum fundatarum,* quae cum beneficio sunt unita, si tamen percipiuntur ab ipso beneficiario; nam si istae Missae dicuntur a sacerdote non beneficiario, earum stipendia iam non sunt peculium beneficiale.

d) *Distributiones chorales canonicorum.* Si tamen omnes reditus beneficii constant choralibus distributionibus, tunc tertia pars liberae dispositioni beneficiarii relinquitur[184].

Hodiernis diebus fere non dantur alia (praeter Cardinalatum) beneficia ecclesiastica nisi paroeciae, canonicatus, episcopatus et quaedam capellaniae ecclesiasticae.

Quantum ad beneficiarii convenientem sustentationem, peculium beneficiale est vel a) *necessarium* vel b) *superfluum* vel c) *parsimoniale,* de quo infra.

Quae hucusque dicta sunt de triplici peculio clericorum, hoc modo possunt breviter et clare comprehendi:

Clericus acquirit

a) peculium patrimoniale tamquam *homo,*

b) peculium quasi-patrimoniale tamquam *clericus,*

c) peculium beneficiale tamquam *beneficiarius.*

37 Obligationes circa peculium beneficiale. a) Omnes moderni theologi et canonistae docent, clericis competere verum dominium in reditus beneficiales, qui sunt *necessarii* pro convenienti sustentatione, ita ut ipsi de illis disponere possint eadem libertate, qua gaudent circa bona patrimonialia et quasi-patrimonialia.[161]

161 Le denier du culte, Kultussteuer zum Unterhalt der Pfarrer, nicht aber Kultussteuer zum Unterhalt von Kaplanen, Küstern, Kirchen etc.

182 Cf. tit. 30, l. 3 de decimis, primitiis et oblationibus, et tit. 39 de censibus, exactionibus et procurationibus; cf. etiam *Wernz,* Ius Decret. III 183, et *Bargilliat,* Prael. iur. can. n. 1384.

183 Cf. *Bargilliat* l. c. 184 Cod. iur. can. c. 1410.

Antiquis temporibus quidem pauci canonistae contrarium docuerunt, sed eorum sententia nunc prorsus obsoleta est. Ratio autem est, quia, testante S. Paulo, omnes, qui altari deserviunt, cum altari participant[156]. Clerici ergo ex reditibus beneficii honestam sustentationem sumere possunt idque etiam si alia bona patrimonialia aut quasi-patrimonialia habent[155]. Quaenam autem sustentatio congrua vocanda sit, non potest certa regula determinari, sed relinquitur prudenti iudicio timorati clerici. Nam attendi debent multae circumstantiae, scii, a) *persona* clerici; etenim alia est sustentatio simplicis parochi ruralis, qui gaudet optima sanitate, et alia est sustentatio episcopi senis et debilis. Pariter attendendae sunt b) *circumstantiae* locorum et temporum. — Ad convenientem sustentationem pertinent quoque honestae recreationes, hospitalitas exercenda, quaedam dona danda et decens alimentatio consanguineorum, praesertim si isti sunt egeni. Quantum autem ad modum vivendi, monitiones a Concilio Tridentino episcopis datae omnibus clericis prae oculis versentur[157]. Clericus beneficiarius ex bonis beneficii sui *eleemosynas* quidem, non autem dona saltem maiora largiatur[158].

b) Clerici beneficiarii (exceptis Cardinalibus[158]) tenentur *sub gravi* impendere *superfluos* reditus ex bonis beneficialibus in pauperes aut in causis pias[150]. Ita docent omnes, et clare eruitur cum ex Concilio Tridentino[151] tum praesertim ex Cod. iur. can. c. 1473 statuente: „Etsi beneficiarius alia bona non beneficialia habeat, libere uti frui potest fructibus beneficialibus, qui ad eius honestam sustentationem sint necessarii; obligatione autem tenetur impendendi superfluos pro pauperibus aut piis causis, salvo praescripto can. 239, § 1, n. 19."

Disputant canonistae et theologi, utrum ista gravis obligatio sit obligatio *iustitiae,* ita ut eius transgressio constituat obligationem restitutionis, an sit tantum obligatio gravis ex lege ecclesiastica. Sententia verior et multo communior docet illam obligationem oriri tantum ex lege ecclesiastica et non implicare restitutionem, si neglecta fuerit[15']. Iam S. Thomas illam sententiam docuit[155]. Sibi enim obicit: „Quicumque consumit quod est alterius, tenetur ad restitutionem: sed bona clericorum sunt pauperum, ut patet per glossam Hieronymi super illud Isaiae 3, 14: .Rapina pauperum in domo vestra.' Ergo si clerici inutiliter bona ecclesiastica consumunt, tenentur restituere pauperibus aliunde, si habuerint."... Ad quam obiectionem respondet: „Bona ecclesiastica non solum dispensanda sunt pauperibus, sed etiam Ecclesiae ministris: unde secundum canones debent dividi hoc modo, ut aliqua pars

155 Cf. I Cor. 9, 13. 155 Cod. iur. can. c. 1473.

157 Sess. 25, c. i de reform.

155 Quomodo clericus possit ex reditibus beneficialibus sustentare consanguineos, optime docent 5. *Ambrosius,* De offic. l. 1, c. 3, et S. *Thomas,* S. theol. 2, 2, q. 185, a. 7 ad 2.

155 Cod. iur. can. c. 239, § 1, n. 19.

,8U Causae piae censentur omnia illa opera aut instituta, quae ex natura sua vel ex fine operantis *proxime* inserviunt fini supernatural!. Causae piae non sunt illa sic dicta instituta humanitaria, e. gr. hospitalia, asyla prorsus profana, quae inserviunt quidem utilitati sociali, non autem religioni.

›·› L. c.

155 Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. I. 3, n. 492. Vehementissime quidem sed non efficaciter impugnat hanc sententiam *Concino,* Theol. christ, in Decal. 1, diss. 6, c. 18.

155 Qtiodl. 6, q 7. a. 12 ad 3; S. theol. 2, a, q. 185, a. 7.

cedat in usum pauperum et aliqua pars in usus ministrorum et in cultum Ecclesiae. Aliter ergo dicendum est de illis ecclesiasticis bonis, quae principaliter sunt attribuenda necessitatibus pauperum et ex consequenti necessitatibus ministrorum, sicut sunt bona hospitalium et aliorum huiusmodi. Et aliter de illis bonis, quae sunt principaliter attributa usibus ministrorum, sicut sunt praebendae clericorum et alia huiusmodi. Nam in primis bonis peccatum committitur non solum ex abusu, sed etiam ex ipsa rerum condicione, dum aliquis in suos usus assumit, quod est alterius; et ideo tenetur ad restitutionem tamquam defraudator rei alienae. In secundis vero bonis non committitur peccatum, nisi per abusum, sicut et de bonis patrimonialibus dictum est. *Unde non tenetur quis ad restitutionem, sed solum ad poenitentiam peragendam."* — Ratio autem fundamentalis, cur clericus abutens bonis superfluis beneficii sui non teneatur ad restitutionem, haec est: Non est imponenda restitutio, nisi eius obligatio certo constet. Porro non potest afferri ullus certus titulus restitutionis nec ulla lex ecclesiastica clare hanc obligationem praescribens Ceterum etsi non est urgenda obligatio restitutionis, tamen in casu, quo clericus superfluos reditus beneficiales notabiles non impenderit pro causis piis, solet grave scandalum causare atque graviter arguendus est; nam parum interest, utrum in gehennam eat propter laesam iustitiam an propter laesam oboedientiam. — Quaenam laesio hac in re sit grave peccatum, prudenter determinandum est consideratis circumstantiis donatoris et donationis. Profecto autem solet requiri multo maior (forte duplo vel triplo maior) quantitas quam in furto graviter illicito, quoniam clericus non aufert aliena, sed sua male expendit

Cognati vel alii homines non pauperes, qui a clerico beneficiario huiusmodi reditus superfluos receperint per *donationes inter vivos,* non sunt obligandi ad restitutionem; immo, si fuerint in bona fide, non peccaverunt. Aliter autem res se habet, si clericus beneficiarius habens superfluos reditus beneficiales moritur *sine testamento;* nam in hoc casu, cum intentio clerici mortui praesumi debeat, ut voluerit disponere de bonis illis, sicut debuit, et cum certe debuerit disponere de illis reditibus pro pauperibus aut causis piis, heredes non possunt licite usurpare bona relicta, si *certe* sunt reditus superflui beneficiales. Quod quidem a fortiori valet, si impediverint clericum a testamento condendo. Verumtamen in praxi iste casus satis raro accidit; primo quia clerici raro habent reditus beneficiales ita amplos, ut post sustentationem convenientem adhuc remaneat aliquid superfluum: deinde, posito quod revera beneficium fuerit ditissimum, nihilominus fere impossibile est discernere in bonis relictis, quaenam fuerint parsimonialia et quaenam beneficialia superflua. Unde heredes laici generatim non sunt inquietandi, dummodo ne fraudulenter sibi procuraverint talem hereditatem, quae forsan provenit ex reditibus superfluis beneficialibus. Insuper saepe sunt in bona fide, et si confessarius vellet eos cogere ad reddenda bona huiusmodi, forte recusarent oboedire, atque sic ex peccatis materialibus efficerentur peccata formalia; quod quidem vitandum est.

Nota. Cum non raro subitanea mors clericorum accidat, quilibet clericus saecularis et praesertim beneficiarius ne cunctetur facere testamentum suum. Praesertim ne omittat disponere de sacris vestibus, paramentis, vasis.

1,4 Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 3, a. 5, ubi optime haec controversia tractatur.

··» Cf. 5. *dlph.,* I. c. n. 490, IV ; qui severiorem sententiam propugnat.

Specialia statuta hac in re lata sunt pro Cardinalibusl'·. Nam valde indecens esse potest, ut istae res relinquantur liberae dispositioni laicorum aut pretio valde diminuto vendantur a laicisl". Ceterum multo melius et menti Ecclesiae conformius esse solet, ut clericus beneficiarius bona superflua ex reditibus beneficialibus percepta eroget mox in pias causas aut in pauperes, ita ut non sit necessarium de illis testamentum condere.

Sunt auctores, e. gr. Hollweck '", qui docent, omnes clericos saeculares, etiam non beneficiarios, bona superflua ex ministerio ecclesiastico percepta teneri erogare in causas pias; quae quidem sententia est in praxi consulenda, cum sit rectae rationi et statui clericali conveniens, sed non potest tamquam stricta obligatio imponi.

4. Peculium parsimoniale illa sunt, quae clericus beneficiarius ex bonis beneficialibus comparcit, modestius vivendo. De istis bonis libere disponere potest. Patet per se, quia clericus ius habet ad convenientem sustentationem ex bonis beneficialibus. Si ergo ab ista convenienti sustentatione sibi aliquid libere subtraxit, de illo et libere disponere potest.

Tota doctrina de reditibus clericorum saecularium hac unica phrasi enuntiari potest: *Clerici saeculares habent liberam dispositionem de omnibus reditibus suis, exceptis reditibus beneficialibus superfluis, quos quidem sub gravi praecepto, sed non sub obligatione restitutionis impendere debent pro pauperibus piisve causis.*

Scholion. De administratione bonorum ecclesiasticorum. Clerici bene- 38
ficiarii tenentur omnia bona ecclesiastica solerti cura administrare iuxta canonicas sanctiones et statuta particularia. Si usurpare vel in proprios usus convertere praesumpserint bona ecclesiastica, puniuntur excommunicatione aliisque gravibus poenisl". Praesertim observanda sunt statuta pontificia et episcopalia circa *alienationem* bonorum ecclesiasticoruml"·. Non raro modernis temporibus etiam a guberniis civilibus lata sunt circa administrationem bonorum ecclesiasticorum particularia statuta; quae, si ex Concordatis vel ex concessione Summi Pontificis tolerantur, quilibet clericus sedulo observare debet. Secus enim magna incommoda oriri possunt. In administratione bonorum ecclesiasticorum clericus vitare quidem debet omnem incuriam, sed etiam caveat omne, quod sapit commercium pure mundanum. Hinc clericus ne sit *nimis* sollicitus circa istas res materiales. Praesertim vitet actiones, uti dicunt, speculativas in mensis nummulariis 17°. Experientia enim lugubri constat, clericos per istas actiones et scandalum dedisse fidelibus et insuper damna magna intulisse bonis ecclesiasticis. Sane per se quidem clerici possunt licite emere actiones et obligationes nummularias, cum Ecclesia hodieque id non prohibuerit (saltem expresse), sed clerico prohibitum est agere commercium et mercaturam, quippe quae non conveniant dignitati clericali.

*" Cf. Cod. iur. can. c. 1298.

'·' c. 1301: ..Cardinales, episcopi residentiales aliique clerici beneficiarii debent per testamentum etiam in iure civili validum curare, ut iuxta canonica praescripta disponatur de sacra supellectili. Quamobrem debent tempestive designare integrae famae personam, quae, adveniente ipsorum morte, non solum sacram supellectilem, sed etiam libros, documenta aliaque ad ecclesiam pertinentia occupet et legitime remittat, cui debentur."

Das Testament der Geistlichcn, Mainz 1901. '" Cod. iur. can. c. 2346.

*"· Cf. Pontii. Commissio d. 29 lui. 1939 (Act. Ap. Sed. XXI 574).

*'· Vulgo *Bank* et *Hors**.

CAPUT IV.

De modis acquirendi dominii.

39 Praenotamen. Modus acquirendi dominii intelligitur titulus super quo fundatur acquisitio alicuius rei. Complures auctores distinguunt acquirendi modos *originarios* et *derivatos.* Vocantur autem modi *originarii* illi, iuxta quos primitus divisio bonorum communium seu dominium privatum ortum est; modi autem *derivati* censentur illi, iuxta quos, divisione bonorum iam facta, dominium alicuius rei derivatur ab uno domino in alium. In nostris regionibus, ubi iam non exsistunt res, quae sub dominio privato numquam fuerunt, raro dantur modi originarii dominii acquirendi. In aliis regionibus nondum inhabitatis adhuc sunt terrae et res, quae numquam sub dominio privato fuerunt. Ibi ergo modus originarius dominii capessendi locum habere potest. Ut plurimum nostris temporibus requiritur in istis regionibus consensus gubernii civilis.

Modi dominii capessendi fundantur aut in lege (naturali aut positiva), et tunc convenienter vocantur modi *legales;* aut super conventione inter homines inita, et tunc vocantur modi *conventionales.* Modi conventionales dominii acquirendi et transferendi sunt contractus multiplices; qui quidem niodi sunt frequentissimi, unde infra specialiter de contractibus agendum est. Ad istos modos conventionales acquirendi dominii reducitur saltem aliqualiter etiam successio hereditaria. Modi autem legales distinguuntur generatim quattuor: *occupatio, inventio, accessio, praescriptio;* unde de istis quattuor singillatim agendum est.*

Notanda est etiam aliqua *bonorum distinctio,* quae saepe occurrit in modernis codicibus civilibus; nempe distinguuntur bona *vacantia,* bona *derelicta,* bona *amissa:*

Bona *vacantia* dicuntur illa, quorum dominus mortuus est vel disparuit, non relicto herede vel successore nec confecto testamento2; aliquando sumuntur latius pro iis bonis, quae numquam habuerunt dominum, ut margaritae in mari.

Bona *derelicta* dicuntur illa, quae a domino sunt relicta sine intentione ea recuperandi, e. gr. fructus, nuces, uvae, spicae, quae messe iam peracta remanserunt.

Bona demum *amissa* illa sunt, quae habent etiam nunc actu dominum, qui tamen est ignotus, e. gr. anulus aureus deperditus.

ARTICULUS I.

De occupatione.

Agemus i. de occupatione in genere; 2. de occupatione animalium; 3. de occupatione thesauri; 4. de praeda capessenda in bello.

» Nonnulli praesertim moderni auctores inter modos acquirendi dominii enumerant etiam *laborem;* sed melius videtur reduci labor aut ad contractus, si nempe versatur circa rem alienam, aut ad accessionem industrialem vel mixtam, si versatur circa rem propriam.

* Cf. Cod. iustin. X, to.

§ I.
De occupatione in genere.

Notio. *Occupatio ’ in genere est apprehensio rei, quae nullius est,* 40
cum animo eam sibi acquirendi. Ergo sub nomine occupationis non veniunt furta aut rapinae, quia in istis casibus res non sunt nullius, sed exsistit earum dominus legitimus.

Occupationem esse legitimum modum acquirendi dominii, omnes admittunt; iure enim naturali res nullius fiunt primi occupantis, ut dicit commune adagium, cui post vetus ius romanum consentiunt expresse nostri codices civiles, e. gr. Germaniae4, Helvetiae0, Hispaniae qui tamen ordinarie non admittunt occupationem rei immobilis, e. gr. alicuius agri.

Condiciones requisitae, ut occupatio sit legitimus titulus acquirendi dominii, sunt sequentes:

1. ut res sit revera nullius (i. e. vacans aut derelicta) et possit cadere sub dominium privatum; secus enim fieret realis iniuria vel domino legitimo aut saltem communitati. Hinc occupatio illegitima est e. gr., si dominus rei cognitus est, aut si quis vult occupare viam publicam, quippe quae non cadat sub dominium privatum;
2. ut adsit vera et realis apprehensio; quae tamen potest esse *physica* vel *moralis* secundum naturam rei vel leges positivas. Ideo non sufficit intentio vel desiderium rem habendi;
3. ut adsit animus faciendi rem suam; unde e. gr. non adest occupatio causans verum dominium, si homo dives proiecerit vestem, quam inveniens alius vult reddere domino pristino.

Occupatio praecipue locum habet in occupatione animalium, in inventione thesauri, et aliqualiter etiam in praeda capessenda durante bello; unde de singulis singillatim agemus.

§ 2-
De occupatione animalium.

Notiones. Claritatis gratia distingui solent triplicis generis animalia: 41

a) animalia *fera* seu silvestria, quae ab humano consortio naturaliter abhorrent atque sub nullius dominio solent esse constituta; e. gr. leones, lepores, cervi, apri, pisces etc.

b) animalia *mansuefacta* aut cicurata, quae per se quidem abhorrent consortium hominum atque in libertate vivunt, tamen humana industria et arte sub perfectum dominium hominis sunt redacta; e. gr. columbae in columbario, apes in alveario, pisces inclusi in stagno parvo etc.

c) animalia *mansueta seu domestica,* quae natura sua hominum societati assuefacta sunt et usibus domesticis inserviunt; e. gr. oves, boves, gallinae, canes. Quidam auctores adhuc distinguunt animalia *efferata,* quae scii, fuerunt mansueta aut mansuefacta, sed postea libertatem

’ */Imdgnung hcrrenloscr Sache».* · § 958. 4 Art. 7:8. · Art. 610.

iterum adepta societatem humanam effugerunt; e. gr. columbae iam non redeuntes ad proprium columbarium. Ista animalia aequiparantur feris.

Principia: I. *Animalia fera (vel etiam efferata) sunt primi occupantis.*

Ratio est, quia sunt nullius; et quia res nullius cum iuxta ius naturale tum iuxta codices civiles fiunt primi occupantis’. Unde e. gr. qui piscem capit in mari aut leporem in silvis apertis, est dominus eorum. — Infra sermo redibit ad obligationem legum civilium circa venationem.

2. *Animalia mansuefacta seu cicurata tamdiu manent proprietas domini, quamdiu eius custodiam non evaserint vel consuetudinem revertendi in illam non amiserint; quando autem facta sunt efferata, fiunt primi occupantis sicut animalia fera.*

Circa primam partem huius principii nulla est difficultas, et ita sentiunt omnes, cum talia animalia sint proprietas privata. Unde furtum committit, qui e. gr. columbas alienas pabulo exquisitiore allicit et retinet. Sin autem ista animalia mansuefacta causant alteri magnum damnum, quod dominus eorum non vult resarcire, tunc nemo tenetur hoc pati; sed damnum patiens potest animalia damnificativa occidere, ne noceant. Qui quidem casus facile accidere potest, si gallinae et columbae tempore sementis et segetis causant notabile damnum; pariter feles in alienis domibus aut hortis saepe sunt nocivae. Attamen ista animalia non licet occidere, invito domino, *nisi vera necessitate exigente,* quia, etsi non laedatur iustitia, saepe tamen laeditur caritas, et multae rixae atque inimicitiae inde oriri possunt.

Altera pars huius principii iam probata est in principio. Iura civilia solent determinare, quando animalia efferata pertinent ad primum occupantem; quae quidem determinationes videntur obligare etiam in foro conscientiae. Sic e. gr. ius Helveticum’ statuit, ut examen apum, quod in alienum fundum transvolat, adhuc remaneat sub dominio prioris domini, nisi coniunxerit se cum alveario alterius domini, cum econtra ius Germanicum · decernat, ut examen apum evolans statim fiat primi occupantis, nisi tamen dominus illud persequendo conetur reducere.

3. *Animalia mansueta semper manent proprietas domini sui, etsi e custodia abscesserint.*

De illis enim iudicandum est sicut de aliis rebus proprietatis. Quando autem ista animalia aberraverint, inventor eadem iura et obligationes habet ac inventor aliarum rerum mobilium[10].

42 De iure venandi et piscandi.

Principium. *Princeps vel respublica potest variis titulis venationem, aucupationem, piscationem prohibere nedum in propriis fundis, sed etiam in locis apertis, easque sibi reservare*[11].

Explicatur. Praecipuus titulus istius reservationis est bonum commune. Experientia enim constat, venationem omnibus perviam et licitam causare

’ Cf. Justiniani Inst. I. 2, 1, 12 et Cod. civ. Germ. § 958.

° Art. 719 et 725· ° § 961·

10 Cf. infra η. .(8, ubi de inventione agitur.

›▮ Ita recte *Htlluart,* De iure et luat. dias. 4, ·. 2, § a.

saepe magna incommoda, et econtra venationem reservatam complures utilitates afferre bono communi. Dico autem: reservationem venationis posse sola *loca publica* attingere; nam venatio in loco omnino clauso pertinet ad dominum loci. Hinc e. gr. nemo potest impediri, ne in proprio vivario capiat pisces. Patet per se.

Corollaria. Malitia venationis illegalis. i. Qui venatur, aucupatur, piscatur contra prohibitionem ratione utilitatis publicae factam, peccat, nisi tamen adsit causa sufficienter excusans.

Ratio est, quia talis venator transgreditur legem iustam, quae non videtur esse mere poenalis. Leges civiles de venatione communiter esse iustas non potest negari. Revera non parum interest boni communis, ne ferae totaliter destruantur, sicut fit in aliquibus regionibus non civilizatis et sicut factum est etiam in regionibus nostris circa aliquas feras hodie iam non exsistentes. Ex alia parte etiam necessarium est, ne ferarum multitudo nimis crescat. Unde respublica ius et obligationem habet leges ferendi de venatione. Huc accedit, quod ex venatione locata non parvum emolumentum pecuniare provenit bono communi. Quae cum ita sint, videntur errare moderni auctores ii, qui indiscriminatim asserunt, omnes leges civiles de venatione latas esse tantum *poenales.* Quae quidem assertio caret fundamento intrinseco et extrinseco. Sane multi veteres auctores ita docuerunt, sed eorum auctoritas non est nimis extollenda hac in re, quia hodie res venatoria valde mutata est. Antiquis enim temporibus venatio exercebatur a paucis hominibus nec solebat locari. Insuper arma erant multo imperfectiora quam nunc. Hodie econtra venatores sunt numerosissimi et non raro etiam in dissitas regiones proficiscuntur venationis causa. Bono communi non parvum emolumentum excrescit ex venationibus, cum econtra antiquis temporibus venatio vergeret in utilitatem et delectationem paucorum. Ex his omnibus luce clarius est, judicandum non esse de venatione moderna, sicuti iudicabant auctores saeculi XVI et XVII. Quamvis autem in praxi neque peccatum mortale neque obligatio gravis restitutionis facile oriantur ex venatione illicita, ut patebit ex infra dicendis, inde non licet concludi, omnes leges de venatione esse leges mere poenales. — Ad discernendam autem gravitatem istius peccati commissi ex venatione illicita, multae circumstantiae sunt considerandae:

2. Grave peccatum videtur esse, si quis in *consuetudinem* duxerit venationem graviter prohibitam cum *armis letalibusl*;* sin vero agitur de venatione ope retis vel hami vel laquei, non ita facile erit peccatum mortale, nisi damnum illatum sit revera valde grave.

Rationes, quare *habitualis venatio cum armis letalibus* contra leges civiles exercita sit graviter illicita, sunt x. grave damnum, quod labente tempore causatur hoc modo habentibus ius legitimum venandi; 2. passio inordinata, quae semper fere oritur ex istis illicitis actionibus; etenim experientia constat, tales venatores " propter passionem venandi rem familiarem saepe negligere, sanitatem suam exponere sexcentis periculis et paulatim induci ad crudelitatem contra homines et bestias; 3. gravissimum periculum, cui se exponunt isti venatores; nam non solum durissimam poenam habebunt, si a custodibus venationis capti fuerint, verum etiam saepe in urgentissimo discrimine vitae versantur, quia semper fere in casu occursus oritur pugna

*» Ita quoque docent *Gôpferl,* Moraltheol. **II**, n. 70 (5); *Mausbach,* Moraltheol. **III, t** 33 (3).

11 Vulgo *Wilddiebs, braconniers, poachers.*

crudelis inter ipsos et custodes venationis, in qua pugna haud raro accidit mors aut custodis aut illegitimi venatoris. Hinc non sunt absolutione digni, qui nolunt renuntiare prohibitae illegitimaeque venationi *habituali cum armis letalibus.*

43 3. Obligatio restitutionis. Quantum ad *restitutionem* exigendam propter exercitium venationis illicitae, non ita est ratio habenda, quot et quales ferae captae fuerint (cum ferae sint primi occupantis, ut supra dictum est), sed quantum *damnum* reapse iniuste illatum sit aut bono publico aut legitimo possessori venationis.

Hinc si venatione furtiva districtus venationis iam nequit ita bono pretio locari, vel si proprietarius aut locator venationis revera graves iacturas passus fuerit, tenetur venator furtivus damna illata resarcire. In praxi autem raro exigenda est notabilis restitutio, quia a) illi, qui conducunt districtum venationis, solent intendere non tam lucrum capessendum ex feris captis quam delicias et gaudium habendum ex ipsa captione, ergo non patiuntur damnum materiale; b) pariter non ita saepe accidit, ut districtus venationis nequeat bono pretio locari propter venatores illegitimos. — Restitutio autem fieri debet, si e. gr. pisces omnes alicuius rivuli occisi sunt calce viva aut si cervi pretiosi et multi capti sunt maxima et prorsus extraordinaria arte. Econtra non tenetur restituere is, qui feras capit aut occidit ad damna in propriis agris aut fundis vitanda. Etenim gubernium non videtur posse impedire, quominus possessores agrorum aliorumque fundorum feras arceant; unde si gubernium aut locator venationis non dat sufficientem compensationem pro damno causato a feris in agris privatis “, tunc quilibet potest defendere se contra talem injustitiam, et si aliter commode fieri nequit, etiam occidendo et capiendo feras irruentes in proprios agros.

4. Qui venatur aut piscatur in alieno loco *clauso,* ex quo animalia non possunt evadere, peccat contra justitiam commutativam et proinde ad restitutionem tenetur. Restitutionis autem quantitas mensuranda est non praecise ex pretio ipsius praedae factae, sed ex damno realiter legitimo domino causato.

In hoc casu laedi iustitiam commutativam, ab omnibus admittitur, cum animalia ita inclusa non habeant libertatem evadendi et proinde aequiparanda sint animalibus mansuefactis. Si locus inclusionis sit tam arctus, ut animalia facillime capi possint, tunc furtivus venator est potius fur quam venator, et proinde tenetur totum pretium animalium captorum restituere. Si vero venationis locus sit satis amplus, ita ut captio animalium sit difficilis et incerta, restitutio facienda mensurari debet non secundum totum pretium animalium captorum, sed secundum *spem capturae,* quam dominus habuisset. In praxi norma restitutionis faciendae difficulter assignari potest. Cum autem spes capturae in vastis silvis aut in amplo lacu non sit tam magna quantum ad singula animalia, cumque proprietarii venationis sint communiter homines ditissimi, non obligarem sub gravi poenitentem ad restitutionem, nisi animalia capta haberent pretium 300 francorum, et in isto casu sufficeret restituere forsan quartam partem, scii. 75 francos. Ita salva meliore sententia.

5. Quando venatio non est locata ab auctoritate gubernativa communitatis, ut accidere solet in quibusdam ruralibus regionibus, tunc animal ferum captum in *alieno fundo pervio* pertinet ad venatorem; potest tamen proprietarius fundi impedire venatorem, quominus fundum ingrediatur, et a fortiori

·· Vulgo *Wildsthadrn. damant caused by gamt.*

potest exigere, ut damnum forsan ex venatione ortum sibi reparetur; non tamen potest capere ipsam praedam. Nimis casuistica videtur esse sententia quorundam auctorum[18] docentium, animal laqueo irretitum in alieno fundo pertinere quidem ad illum, qui laqueum posuit, et proprietarium fundi non posse usurpare istud animal, sed posse solvere illud adhuc vivum ex laqueo atque soluto animali reddere paulisper libertatem et statim illud iterum capere sicque sibi appropriare.

Scholion. De attendenda aestimatione communi circa venationes illicitas. 44
Non ubique eaedem consuetudines exsistunt circa venationem illegalem. Quas quidem consuetudines attendere debet confessarius. Si enim in aliqua regione furtivae venationes communiter non censentur graviter illicitae et probrosae, vel si exercentur etiam ab hominibus bonae notae, tunc confessarius mitius iudicare potest; sin autem adsit contraria consuetudo, severius iudicandum est. Pariter *post* factam furtivam venationem mitius est iudicandum, saltem quoad restitutionem imponendam; econtra *ante* factum fideles sunt deterrendi ab istis venationibus furtivis.

§ 3.

De occupatione thesauri.

Notio. *Thesaurus,* prout hic sumitur, *„est vetus quaedam depositio* 45
pecuniae, cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat".

Ita ex iure Romano[1], cui concordant communiter iura moderna. Dicitur: *vetus,* quia, si esset recens depositio, adhuc exsisteret dominus aut saltem heres eius, proindeque thesaurus non esset. Dicitur: *depositio,* sive in re immobili, ut in agro, sive in re mobili, ut in vetusta veste, in antiqua cista etc. Minime autem videtur esse necessarium, ut depositio facta sit *per homines,* sed sufficit ut res sint a longo tempore quocumque modo absconditae; unde numismata antiqua, statuae paganorum, quae forsan terrae motu vel eruptione Vulcani coopertae sunt, tamquam thesauri haberi possunt[2]. Dicitur: *pecuniae,* per quam intelliguntur quaecumque res mobiles, ut gemmae, vasa pretiosa etc. Requiritur autem, ut istae res sint *arte factae* et non naturales. Unde lapides pretiosi, carbones, metalla inventa in sinu terrae non videntur esse thesaurus sed fructus terrae[3]. Dicitur: *cuius memoria non exstat,* quia, si sciretur, quisnam rem absconderit, iam non haberetur thesaurus in stricto sensu, sed esset res inventa.

Dominium thesauri. Si solum ius naturale attenditur, thesaurus 46
inventus pertinet totaliter ad inventorem. Thesaurus enim est res nullius. Porro ex iure naturali res nullius est primi occupantis. Attamen codices civiles diversarum nationum hoc ius naturale aliqualiter limitaverunt; quas quidem determinationes ordinarie etiam in conscientia obligare moralistae communissime asserunt, quia non videntur esse purae leges poenales, et aliunde sunt rationi rectae conformes. Omnes fere codices civiles determinant sequentia:

[18] Cf. *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 1085, 6; *Gury-Ballerini,* Comp. Theol. mor. I, n. 572, q. 3, nota.

[1] L. 31, Dig. 41, tit. 1; cf. Cod. Hisp. a. 352; Helvet. a. 723; Gallic, a. 716.

[2] Contrarium docent *D'Annibale* (Summa theol. mor. II, n. 130) aliique.

[3] Contrarium docent Lessius, Soto aliique. In praxi attendendae sunt leges civiles loci.

1. Thesaurus inventus in *proprio* fundo pertinet totaliter ad inventorem 1ß.

2. Thesaurus inventus *in alieno fundo* dividi debet aequaliter inter inventorem et proprietarium (non autem ususfructuarium) fundi. Ita communiter statuunt codices civiles30.

Sunt theologi, e. gr. Lehmkuhl ", Gôpfert ”, censentes, illas leges, quae in quibusdam casibus fisco (quando fundus ad eum non pertinet) partem thesauri adscribunt, aut quae inventorem sua parte privant, probabiliter pro legibus *mere poenalibus* haberi, ita ut ante sententiam iudicis inventor iustitiam non laedat, si portionem, quae ab illis legibus sibi subtrahitur, retineat. Iuxta hanc igitur sententiam ille, qui in Helvetia invenit thesaurum in fundo alieno, potest sibi dimidiam partem retinere, usquedum iudex illum coegerit ad traditionem totius thesauri. Num haec sententia sit revera probabilis, non ita apparet.

Quaerunt hic theologi, num ille, qui novit, thesaurum latere in alieno fundo, licite emere possit fundum istum *secundum pretium commune* et tunc postea acquirere non tantum dimidium sed totum thesaurum. — Respondetur affirmative cum Soto, Navarro, Bafiez, Sylvio, Wigandt, Billuart, Gôpfert, Bucceroni aliisque. Quidam hoc probant ex verbis Christi: *„Simile est regnum coelorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et prae gaudio illius vadit et vendit universa, quae habet, et emit agrum illum."* ” Sed quidquid est de valore istius probationis, cum Christus hoc tantum ut parabolam proponat, non autem hunc agendi modum expresse approbet, sententia affirmativa potest aliter probari. Thesaurus enim non est fructus agri neque pertinet ad substantiam agri, ut omnes concedunt. Ergo ager non crescit in pretio eo quod fortuito thesaurus in illo absconditus est. Ad hoc accedit, quod thesaurus est nullius (ut iterum omnes concedunt) et quod de iure naturae pertinet ad inventorem. Ergo ille, qui invenit thesaurum in alieno agro et deinde agrum istum emit pretio communi, non laedit ius alicuius. Neque dicatur, illum, qui scit latere thesaurum in agro, iam invenisse eum, et proinde proprietario agri statim ius ad dimidiam partem thesauri enasci. Ad quod respondetur: Thesaurus est per se'nullius et sub dominium cadit non per simplicem inventionem, sed per *occupationem.* Atqui in casu nostro thesaurus nondum fuit occupatus. Ergo remansit res nullius et proinde non auxit pretium agri venditi3·. Favet etiam S. Thomas huic sententiae ”, quae videtur esse tuta in praxi, nisi tamen in aliqua regione codex civilis (sequens opinionem quorundam iurisperitorum) statuerit,

»· Cf. Cod. civ. Germ. § 984; Cod. civ. Austr. § 399; Cod. civ. Gall. a. 716.

” Codex civilis Helveticus statuit, ut thesaurus totaliter pertineat ad proprietarium rei immobilis vel mobilis, in quo inventus fuerit; si tamen thesaurus magnum valorem scientificum habet, tradi debet gubernio districtus, proprietarius autem fundi et inventor recipient convenientem compensationem : „Werden herrenlose Naturkôrper oder Altertiimer von erheblichem wissenschaftlichem Wert aufgefunden, so gelangen sie in das Eigentum des Kantons, in dessen Gebiet sie gefunden worden sind.. . Der Finder, und im Falle des Schatzes auch der Eigentiimer, haben Anspruch auf eine angemessene Vergiitung, dic jcdoch dcn Wert der GegenstSnde nicht iibereteigen Boll" (art. 72389.).

'* Theol, mor. I, n. 1087. ” Moraltheol. II, S *oa› »· 7*·

*· Matth. 13, 44. *· Cf. *Billuart,* De iure et luat. dia». 4, a, 3, { 5.

·· S. theol, 3, s, q. 66, a. 5 ad 3

ut thesaurus pertineat ad dominium fundi per modum *accessionis.* Ita **e.** gr. videtur statuere Codex civilis Helveticus".

§4-
De praeda capessenda in bello.

Praenotamen. Cum haec praeda capessenda pertineat ad dominos bene 47
notos, acquiritur occupatione non proprie sed late dicta. Occupatio enim proprie dicta versatur circa res nullius, ut supra dictum est. Attamen vetus ius Romanum considerabat bona hostium tamquam res nullius, quae proinde vera et proprie dicta occupatione acquiri poterant. Hinc statuit: „Bello capta ... eius fiunt, qui primus eorum possessionem nanctus est."n Quam quidem doctrinam adoptavit ius canonicum, sed ad bellum *iustum* limitavit

Sicuti mores mutati sunt quantum ad venationes, ita similiter hodiernis temporibus quantum ad praedas durante bello vigent multo mitiores usus quam antiquis temporibus. Unde etiam in hoc puncto auctoritas veterum doctorum non est exaggeranda. Antiquis temporibus tamquam adagium habebatur: „Ius belli infinitum", et S. Thomas" scripsit: „Circa praedam distinguendum est; quia, si illi, qui depraedantur hostes, habeant bellum iustum, ea, quae per violentiam in bello acquirunt, eorum efficiuntur; et hoc non habet rationem rapinae, unde nec ad restitutionem tenentur." Nunc autem temporis per contractus internationales ius praedandi tempore belli in pluribus (licet non in omnibus) determinatum est*0.

Principia generalia hodierni iuris internationalis:

1. Ea omnia possunt ex bonis hostis arripi, quae necessaria sunt pro bello iusto gerendo, e. gr. arma, nutrimentum, vestes. Tales exactiones solent hodie vocari ..contributiones" et ..requisitiones".

2. Praeda facta non pertinet ad singulos milites, sed ad gubernium belligerans, iuxta illud: „In bello parta cedunt reipublicae."

3. Extra casum verae indigentiae singuli milites nec alimenta ad manducandum nec vestimenta ad vestiendum propria auctoritate licite possunt ab hostibus eripere.

4. Cum bellum non geratur contra singulos cives et privatas personas, sed contra totum regnum, *bona privatorum sunt inviolabilia,* nisi tamen sit urgens necessitas, aut isti privati illicite impugnent milites. Ita saltem in bello terrestri; nam in bello navali hac de re statuta internationalia ab omnibus nationibus nondum acceptata sunt.

Corollaria. 1. Milites, qui fame laborantes *nutrimenta* ab hostibus rapiunt sine auctoritate officialis superioris, illicite quidem agunt, sed non sunt obligati ad restitutionem, quia prohibitio facta est potius ad abusus praecavendos et ad disciplinam militarem tuendam quam ad obligationem iustitiae stabiliendam. 2. Milites, sine auctoritate legitima rapientes ab hostibus alia bona

*· Art. 723. " L i, D. 4i, 2.

'· Cf. Ferraris, Prompta bibliotheca s. v. bellum, art 3.

** S. theol. 2, 2, a. 66, a. 8 ad 1.

" Inter conventiones internationales hac de re factas eminent illae, quae die 29 Iulii 1899 et 18 Oct. 1907 Hague Batavorum initae sunt. Aliae quoque conventiones pro bello navali factae sunt Londini die 26 Fcbr. 1909'.

notabilis valoris, tenentur sub gravi ad restitutionem, non quidem ex iure naturali, sed ex conventionibus internationalibus; quae si in aliquo bello ex utraque parte bellantium non observantur, iam nequeunt efficere, ut isti milites sub gravi debeant restituere".

ARTICULUS II.

De inventione rei amissae.

48 Praenotamen. Inventio rei amissae, etsi non est proprie species occupationis, tamen ad illam reduci potest. Res autem amissa dupliciter a thesauro differt: a) eo quod abscondita non est; b) eo quod non est nullius, sed dominum adhuc habet, licet hic et nunc ignotum.

De inventione agemus i. secundum ius naturae, et 2. secundum statuta quorundam iurium civilium.

§ i-

Principia iuris naturalis.

1. *Ex stricta iustitia homo privatus non tenetur rem alienam forte inventam secum asportare et conservare; ordinarie tamen adest (saltem levis) obligatio caritatis.*

Non adesse obligationem iustitiae fere per se patet; nam homo privatus, praeciso speciali contractu, non tenetur ex iustitia rem alienam curare. Adesse vero obligationem caritatis, etiam patet, quia ut plurimum exsistit spes aliqua, legitimo domino rem perditam restituendi et damnum eius praecavendi. Ex caritate autem obligamur damnum proximi cavere, si id facile fieri potest. Quae quidem obligatio ut plurimum est tantum levis, nisi agatur de damno vere gravi praecavendo.

2. *Qui rem inventam assumpserit, tenetur illam diligenter custodire et dominum rei inquirere. Haec obligatio oritur ex iustitia, ita ut laesio illius inducat obligationem restitutionis.*

Ratio est, quia talis assumptio nihil aliud est nisi *rerum gestio* libere acceptata, quae secum fert obligationem diligenter custodiendi rem assumptam pro domino legitimo. Attamen cum custodia rei tum inquisitio legitimi domini fit *expensis domini* et non inventoris, quia res amissa manet sub dominio illius, quia eam involuntarie amisit, quamdiu iste habet rationabilem spem eam recuperandi.

Inventor tenetur ignotum dominum aptis mediis quaerere; quod si non facit, aut, quod multo peius est, si rem inventam abscondit, peccat contra iustitiam et ad restitutionem tenetur, quia culpabiliter efficit ut dominus rem suam recuperare nequeat. Quibus vero modis in singulis casibus inquisitio domini facienda sit, ius naturale non determinat, sed solet determinari a iure civili; quae tamen determinationes aliquando sunt potius directivae quam praeceptivae, ideoque non stricte obligant in conscientia. Certe ille, qui adhibet media a iuribus civilibus praescripta, sufficienter hanc obligationem quaerendi dominum rei inventae adimplevit.

Si dominus rei cognitus fuerit, inventor tenetur restituere illam. Hinc illud S. Augustini: „Si quid invenisti et non reddidisti, rapuisti."·' Potest autem

»* l.atius scripsimus de hac re magni moincnti in Llnzer Theol. Quartalschrift ιυι8.

·· Habetur in Decreto Grnt. C. 14. q. 5, c. 6.

inventor exigere non tantum compensationem *omnium expensarum* in custodia et investigatione factarum, sed etiam *praemium* Rerum enim gestio ab inventore facta non est gratuita, praésertim si ita etiam a lege civili statutum est.

3. *Si adhibita diligenti inquisitione iam non est fundata spes, fore ut dominus rei detegatur, inventor potest rem sibi retinere; laudabilius tamen in usus pios aut in pauperes eam distribuit.* 49

Recte et clare scribit Wigandt O. Pr. „Consilium saluberrimum est, ea scii, bona inventa in pauperes aut publicos et pios usus erogare, maxime si inventor non egeat. Si vero ipse indigens sit, potest sibi totum vel partem pro sua necessitate applicare; optime vero faciet, si adhibeat ad hoc consilium praelati vel confessarii.“ Haec eadem sententia a quam plurimis auctoribus antiquis et modernis tenetur, contradicentibus tamen compluribus aliis, e. gr. Castropaiao, Lessio, Caietano, Billuart etc., qui volunt bona inventa necessario expendenda esse in causas pias aut in pauperes, si dominus inveniri non potest.

Prima sententia tenetur a S. Thoma, qui distinguens inter thesaurum et alias res inventas de his ultimis dicit: „Quaedam vero res inventae fuerunt de propinquo in alicuius bonis (i. e ante breve tempus habuerunt legitimum dominum). Et tunc si quis eas accipiat non animo retinendi, sed animo restituendi domino, qui eas pro derelictis non habet, non committit furtum; et similiter, si pro derelictis habeantur, et hoc credat inventor, licet eas sibi retineat, non committit furtum." “ Ergo iuxta Angelicum Doctorem inventor non committit furtum nec proinde peccat contra iustitiam, qui retinet res inventas, quas dominus pro derelictis habet. Porro, si diligenti inquisitione facta, dominus inveniri nequit, tunc ille merito censetur res suas pro derelictis habere. Idem fere docet S. Alphonsus3·: „Quando res, spectatis circumstantiis longitudinis temporis, vel distantiae loci, vel eo quod res non possit amplius a domino pro sua recognosci, ut accidit in nummis ordinariis, non videtur possibile, ut ad dominum redeat; tunc illa fit nullius, et ideo acquiritur a primo occupante, qui illam non tenetur dare iuxta voluntatem prioris domini, cum ille per impossibilitatem eam recuperandi eius dominium prorsus amisit."

Secunda sententia neque ullo textu iuris neque ratione convincenti probari potest ”. Etenim principalis ratio adducta non probat adversariorum sententiam. Dicunt enim illi, bona inventa esse expendenda iuxta voluntatem praesumptam legitimi domini. Praesumptam autem voluntatem domini regulariter esse, ut expendantur in usus sibi aut suis aut saltem reipublicae utiles, proindeque in pauperum sublevamen, in Missas aut alios pios usus.— Dico: haec ratio non probat, nam minime constat, hanc voluntatem esse regulariter praesumendam; econtra praesumenda est voluntas prioris possessoris, ut remaneant bona sua in tali statu, quo facilius possit ea recuperare. Atqui dominus potest ea facilius recuperare, si manent apud inventorem, quia sic melius possunt cognosci et conservari, quam si consumuntur in

·· Vulgo *Finderlohn, finder's reward.* ·· Tribunal confessar. tr. 8, exam. 3.
·“ S. theol. 2, 2, q. 66, a. 5 ad 2. *· Theol. mor. l. 3, n. 603.
·’ Nervose simul ac verissime dicit *Dom.Soto* (De iure et iust. l. 5, q. 3, a. 3): „Iure naturae et gentium illa sunt inventoris, et nullum est ius aut evangelicum aut ecclesiasticum, quod ilia tribuat aut pauperibus aut cuivis alteri. Ergo potest inventor sibi capere."

causis piis aut a pauperibus. — Praeterea non videtur esse multum curandum de praesumpta voluntate domini prioris, quia secus haec voluntas etiam attendi deberet in occupatione thesauri; quod tamen nemo dicet. — Aliquod pondus affert sententiae rigidiori auctoritas sane maxima Catechismi Romani, qui videtur favere illi dicens": „Sunt igitur fures etiam, qui furto sublatas res emunt, vel aliquo modo inventas, occupatas aut ademptas retinent; ait enim S. Augustinus: ‚Si invenisti et non reddidisti, rapuisti.1" Quodsi rerum dominus nulla ratione inveniri potest, illa sunt bona in usus pauperum conferenda." — Sed videtur non esse ita clarum, utrum ultima phrasis sit referenda ad res furto ablatas tantum, an ad omnes, sive furto ablatas, sive inventas, sive occupatas, sive ademptas. Hoc ultimum non videtur verisimile, nam saltem res legitime occupatas nemo tenetur pauperibus conferre. Ergo auctoritas Catechismi Romani aut nimis probat aut nihil probat pro sententia adversariorum. Proinde in praxi tuta est sententia permittens, ut inventor possit sibi retinere bona inventa, dummodo adhibuerit sufficientem diligentiam inveniendi legitimum dominum. — Codices civiles non loquuntur de obligatione impendendi res inventas in usus pauperum sed aliunde de illis disponunt. Ergo etiam ex codicibus civilibus nequit argumentum nveniri pro sententia rigidiore.

4. *Etsi autem inventor potest sibi retinere rem inventam, postquam prudens spes reperiendi verum dominum cessavit, tamen sola inventio non videtur esse sufficiens titulus proprietatis, sed oportet, ut accedat titulus praescriptionis iuxta leges uniuscuiusque regionis*40

Sunt complures auctores, e. gr. Noldin*1, Lehmkuhl" qui docent, nventorem occupatione et non praescriptione dominium rei inventae acquirere. Sed in praxi haec doctrina difficultates pati potest. Sit exemplum: Petrus invenit in platea publica crumenam, in qua habetur summa too francorum; quaerit meliore quo potest modo proprietarium, sed in vanum. Tunc consumit too francos in itinere voluptuario. Post tres menses inopinate apparet verus dominus crumenae deperditae, et Petrus cogitur a iudice reddere crumenam cum 100 francis. — Si Petrus vera occupatione crumenam et 100 francos acquisivit, ut primum omnis prudens spes inveniendi dominum cessavit, non tenetur reddere rem inventam, et si nihilominus a iudice cogitur ad redditionem, potest se occulte compensare; quod tamen vix quisquam dicet ia praesenti casu. Ergo inventio ipsa non videtur esse titulus sufficiens dominii, sed oportet ut accedat titulus praescriptionis legalis, de qua infra n. 57 sqq.

§ 2.
Statuta iurium civilium modernorum.

Generatim notandum est, statuta iurium civilium esse observanda in conscientia, nisi principia iuris naturalis manifeste aliter determinent. Quaedam vero statuta videntur esse potius normae directivae quam praeceptivae.

" P. 3, c. 8, q. 7.
" Sermo 178, c. 8 (*Migne,* Patr. lat. 38, 965). Hoc dictum S. Augustini factum est quasi adagium in Germania: „Tust du einen Fund und machest ihn nicht kund — cin Râuber bist du zur Stund."
" Cf. Cod. civ. Germ. § 973; Helv. art. 72a; Atistr. § 39a; Hisp. art. 615·
·* De praeceptis η. 393. ·' Theol. mor. I, n. topo.

I. Ius Germanicum. 50

1. Qui rem amissam invenit et assumpsit, tenetur illam legitimo domino reddere; vel si dominus est ignotus et res excedit valorem 3 marcarum (pristinae monetae), debet inventionem annuntiare publicae politiae4*.

2. Inventor tenetur rem fideliter custodire, aut si haec custodia est impossibilis vel coniuncta cum magnis expensis (e. gr. si quis invenit vaccam), debet illam in auctione vendere, praemonita tamen politia, et pretium rei venditae conservare aut politiae tradere*·.

3. Inventor exigere potest a domino non tantum compensationem omnium expensarum, verum etiam legitimum praemium inventionis, scii. 5 % usque ad valorem 300 marcarum; de re inventa autem, quae hunc valorem excedit, praeter 15 marcas, adhuc 1 ®/0. Si quis ergo e. gr. 500 marcas invenit, potest exigere 17 marcas tamquam praemium inventionis. Praemium inventionis est tantum 1%, si agitur de animalibus inventis·6. Si dominus recusat compensationem et legitimum praemium inventionis, inventor potest rem retinere··.

4. Si dominus rei *intra annum* (computandum a die denuntiationis in politia publica) non apparuerit et rem reclamaverit, res inventa pertinet ad inventorem ·'.

5. Si inventor annuntiandi obligationem praetermittat vel inventionem celet, ius ad praemium inventionis aut ad dominium rei amittit··.

6. Si quis rem inveniat in tractatoriis *(Geschaftsrdumen)* vel in vehiculis alicuius publici officii aut commercii, e. gr. in via ferrea, in tramway, in theatris, in cauponis et diversoriis etc., tenetur rem tradere officialibus aut praeposito istius officii publici. Si intra tres annos dominus rei non apparuerit, res cedit vel fisco vel ipsi officio publico. Inventor autem nihil recipit··. Hoc statutum est quidem valde utile ad inveniendum legitimum dominum, sed aliquo modo durum pro ipso inventore. Num obliget in conscientia, non ita clarum est. Si traditio rei moraliter necessaria est, ut legitimus dominus *inveniri* possit, e. gr. si quis invenit vestem aut librum in via ferrea, tunc hoc statutum videtur obligare in conscientia, quia secus inventor non adhibet sufficientem diligentiam ad inveniendum legitimum rei dominum. Sin autem talis traditio non est necessaria, quia inde ab initio moraliter constat legitimum dominum non posse inveniri, tunc hoc statutum non videtur obligare in conscientia. E. gr. si quis invenit in via ferrea nummum pecuniae, potest illum ordinarie sibi retinere, quia fere impossibile est, legitimum proprietarium posse probare, hunc nummum sibi esse proprium 60.

II. Ius Gallicum. 51

i. Ius Gallicum distinguit inter „épaves maritimes", „épaves fluviales", „épaves terrestres". Sub nomine autem ,,épaves" intelligitur omne bonum mobile amissum a suo proprietario. Bona derelicta ex naufragio possunt reclamari a proprietario infra spatium 3 vel 12 mensium. Si reclamatio infra hoc tempus facta non fuerit, ista bona pertinent totaliter ad inventorem, si illa cx *fundo* maris traxerit; tertia vero eorum pars, si in *superficie* maris; nihil autem, si in litore inventa fuerint. Hae ulteriores determinationes non videntur inducere gravem obligationem in conscientia.

·· Cod. civ. Germ. § 965. ·· § 966 ct 967. ·· § 971 et 972.
·· fi 974· ·' S 973· ” fi 971. *· fi 978—983.
•° Ita quoque *Lthmkuhl,* Bürg. Gcsetzbiich fi 978.

2. Res inventae debent tradi auctoritati publicae51. Quodsi dominus intra 3 annos eas non reclamaverit, redduntur inventori, qui tunc fit proprietarius. Haec ordinatio valde quidem bona est, sed non videtur habere obligationem gravem neque in foro civili neque in foro conscientiae. Ergo sufficit, si inventor alio modo diligenter inquirit de proprietario rei amissae. Qui si non apparuerit infra tres annos, res pertinet ad inventorem titulo praescriptionis vi adagii: „En fait de meubles, la possession vaut titre."5'

3. Res per oblivionem relictae in cauponis et diversoriis publicis *(chez les hôteliers)* non pertinent ad dominum cauponae aut diversorii, sed debent vendi per auctoritatem publicam 53. Pretium autem obtentum, detractis expensis cauponis, deponitur ,,à la Caisse des dépôts et consignations" in beneficium proprietarii. Etiam hoc statutum, utpote non ita consonum legi naturae, non videtur obligare in conscientia.

52 III. Ius Helveticum.

1. Si quis invenit rem, debet aut ipse diligenter inquirere de legitimo domino aut rem inventam nuntiare politiae publicae. Tenetur autem nuntiare politiae publicae rem inventam, si excedat valorem io francorum. Si vero invenit rem in domo inhabitata aut in aliquo tractatorio publico *(Verkehrsanstalt),* e. gr. in caupona, in theatro, in via ferrea etc., tenetur rem tradere domino (locatori) domus aut praeposito publici tractatorii 5', qui tunc, fictione iuris, censetur esse inventor, sed non possunt exigere praemium inventionis 55.*

2. Res inventa debet fideliter custodiri; potest autem, praehabita auctoritate publica, in auctione vendi, si servari nequit, vel si custodia nimias expensas causât. Tunc autem *pretium* rei inventae servari debet55.

3. Inventor, qui adimplevit praecepta his legibus statuta, acquirit rem inventam, si per 5 *annos* legitimus dominus non apparuerit; sin autem rem reddiderit legitimo domino, habet ius ad praemium conveniens inventionis 57.

53 IV. Ius Austriacum.

1. Inventor tenetur notam facere rem inventam modo consueto, si valor rei excedit 1 florinum (pristinae monetae); sin autem valor excedit 12 florinos, debet rem denuntiare superiori locali ". Quodsi inventor haec statuta neglexerit, amittit ius ad praemium et insuper graviter puniendus est5·.

2. Inventor habet ius ad praemium inventionis et quidem 10%. Quodsi praemium sic solvendum attigerit summam 1000 florinorum, postea non conceduntur nisi 5 %50. Hoc praemium inventionis videtur esse excessivum. Nihilominus solvendum est saltem post sententiam iudicis.

3. Si infra annum dominus rei non apparuerit, inventor fit ususfructuarius illius, et post tres annos proprietarius vi praescriptionis legitimae51.

54 V. Ius Anglicum et Americanum.

Quae lex civilis Angliae praescribit de thesauris inventis, de bonis naufragio perditis, de bonis vacantibus, non obligant in conscientia ante sententiam iudicis5'. Circa res amissas non videntur exsistere speciales leges

51 „Au greffe du tribunal" selon la circulaire du 5 août 1825.
51 Cod. civ. Gall. a. 2279. 5» Loi du 31 mars 1896.
M Cod. civ. Helv. a. 720.
55 Art. 722; cf. quae supra n. 50 (6) de simili statuto iuris Germanici dicta sunt.
55 Art. 721. 57 Art. 722. 55 Cod. civ. Austr. § 389.
5' § 393· 55 S 39>· 51 § 302 et 1466.
·' Ita *Slater,* Prine. Theol, mor., de lust. c. 4, a. 1.

civiles obligantes in conscientia. Unde in Anglia (et America Septentrionali) confessarius attendere debet sola principia iuris naturalis. Dubitare tamen quis posset, num obliget in conscientia lex, quae statuit, ut inventor, post frustra adhibitam diligentiam inveniendi dominum, rei inventae dominium acquirat quidem, sed cum obligatione ut, si dominus *post quodlibet tempus* appareat, ei restitutio fiat. Ergo lex Angliae non admittit praescriptionem contra dominum rei amissae.

VI. Ius Italicum et Hispanicum. 55

1. Codices civiles Italiae et Hispaniae eadem fere statuunt de inventione rei perditae.

2. Si quis invenit rem, cuius dominum ignorat, debet illam tradere syndico *(sindaco, alcalde)* loci, ubi inventa est. Is notitiam rei inventae evulgabit duabus dominicis proxime sequentibus.

3. Duobus annis elapsis post has evulgationes res inventa (vel eius pretium) traditur inventori, nisi proprietarius comparuerit.

4. Praemium inventionis est 1/i0 (et si valor rei excedit summam 2000 francorum, est 1/»o)val°r's rei ”·

ARTICULUS III.

De accessione[64].

Definitio. *Accessio,* prout hic sermo est, *legitimus est modus aequirendi dominium alicuius rei accedentis ad rem legitime iam possessam.* 56

Pauca tantum dicenda sunt de hac re, quippe quae tota determinata sit per modernos codices civiles, quos oportet, casu occurrente, consulere et etiam sequi in conscientia. Principia *iuris naturalis* hac in re sunt: i. Si res unitae possunt absque gravi detrimento separari, singulae sunt restituendae legitimis suis dominis. 2. Quodsi id fieri nequit, ..accessorium sequi congruit naturam principalis"[65]; sed pro re accessoria sic acquisita pretium congruum solvendum est. Huc accedit adagium: Res fructificat domino.

Distingui solent tres species accessionis, nempe *naturalis, industrialis, mixta,* prout aut solis viribus naturalibus (nativitate, fructificatione, alluvione), aut sola industria humana (adiunctione, commixtione, specificatione, aedificatione), aut ex utriusque influxu accedit rei propriae aliquid aliud[66]. De singulis pauca:

i. Accessio naturalis fit:

a) *nativitate* et *fructificatione,* quando scii, ex re possessa nascitur alia, e. gr. pullus ex equo, herba ex agro. Regula generalis est: „Partus sequitur ventrem", seu quidquid nascitur, ad parientis aut producentis dominum pertinet. Hinc qui emit vaccam, quae ex errore non putabatur gravida, sed postea vitulum peperit, acquisivit etiam istum vitulum.

” Pro iure Ital. vide Cod. civ. a. 715—718; cf. *Piscetta,* Theol. mor. III, n. 124. Pro iure autem Hispan. vide Cod. civ. a. 615 sq.; cf. *Larraga-Saralegui* n 708.

·· In lingua Germanica dicitur: *Zuwachs, Pcrbindung, Permischung, Perarbeitung.*

” Regula iuris 28 in VI".

"e Cf. *Marc,* Inst. mor. I 887; *Noldin,* De praeceptis n 394.

b) *alluvione,* quando vi aquarum paulatim (non autem repentino) alicui praedio incrementum accedit. Servanda sunt in hoc casu statuta iurium modernorum *'.

2. Accessio industrialis fit:

a) *adiunctione,* quando duae res ad diversos dominos pertinentes industria humana ita uniuntur, ut vel nullatenus vel non nisi cum magno detrimento possint separari. In isto casu solent iura determinare, ut duae res sic unitae pertineant ad illum dominum, cui antea *principalior* res propria fuit, iuxta principium supra allatum: accessorium sequitur principale*8. Tenetur tamen iste tunc alterum dominum indemnem facere. Utra autem res principalior sit, haud facile est subinde definire. Leges igitur positivae sunt attendendae. Exemplum adiunctionis est: imago picta in aliena tela.

b) *commixtione* seu *confusione,* quando ex duabus rebus aeque principalibus mixtis, pertinentibus ad diversos dominos, oritur aliquid unum, e. gr. duo acervi frumenti, vel duo examina apum in unum convolantia.

c) *specificatione,* quando quis ex aliena materia construit aliquid novum, e. gr. ex ligno alieno statuam. Iterum in praxi attendendae sunt leges positivae.

d) *aedificatione,* si dominus fundi et dominus rei aedificatae diversi sunt. Generatim dominium fundi secum trahit, quidquid est supra vel infra illum positum. Domus igitur est illius, cuius est fundus, praestita debita compensatione.

3. Accessio mixta praesertim fit: plantatione et satione, quia tunc duo, nempe natura et industria, in unum coalescunt. Haec accessio subicitur iisdem regulis, quae valent pro aedificatione. Hinc statuitur iuxta antiquos versus:

Quidquid plantatur, seritur, vel inaedificatur.
Omne solo cedit, radices si tamen egit.

Nota pro praxi. Casu occurrente, melius est rem ex aequo et bono componere. Quodsi hoc impossibile est, confessarius iam nequit aliud facere, sed iudici civili omnia relinquere debet.

ARTICULUS IV.

De praescriptione.

Agemus 1. de notione, divisione, valore praescriptionis; 2. de condicionibus requisitis ad legitimam praescriptionem; 3. de statutis nonnullorum iurium modernorum.

§ I.

De notione, divisione et valore praescriptionis.

57 Definitio. Praescriptio est adeptio dominii per continuatam possessionem certo tempore a lege definito

Explicatur: Praescriptio est adeptio dominii, ideoque non tantum est pura exceptio contra actionem ab altero intentam, seu clarius: praescriptio

87 Cf. Ius Germanicum: *Einführungsgesete* art. 65; Ius Gallicum art. 556sq.; Ius Hclv. a. 659.

·" Cf. Cod. civ. Germ. § 950; Cod. civ. Gall. a. 570; Cod. civ. Hclv. a. 727.

·· Cf. l. 3, Dig. 41, tit. 3.

non tantum efficit, ut alius non possit me ex possessione alicuius rei aut iuris detrudere per sententiam iudicis, verum etiam dominium legitime concedit *in foro conscientiae,* ut infra n. 58 dicetur. Lex autem, quae titulos legitimae praescriptionis et praesertim modum et durationem possessionis requisitae determinat, est lex positiva (sive ecclesiastica sive civilis). Licet enim praescriptio sit maxime conformis legi naturali, et proinde a quibusdam auctoribus dicatur introducta iure gentium (quod est quasi conclusio iuris naturae), tamen lex naturalis non determinat singulas condiciones necessarias ad legitimam praescriptionem, sed hoc relictum est determinationi iuris positivi civilis aut ecclesiastici. — Verbis definitionis: „per continuatam possessionem" etc., indicantur condiciones requisitae ad legitimam praescriptionem, de quibus sermo erit infra n. 59 sqq.

Divisio. Praescriptio duplex solet distingui: altera acquisitiva, altera liberativa. Praescriptio *acquisitiva,* quae a iuristis solet vocari *usucapio*[10], est modus *acquirendi novum ius,* e. gr. ius transeundi per alium agrum. Vocatur autem pulchre usucapio, quia per usum aliquid capitur ut suum. Praescriptio autem *liberativa*[11] est modus se vel suam rem *liberandi* ab aliquo onere, e. *gr.* ab aliqua servitute passiva.

Ab aliquibus auctoribus praesertim antiquis verbum „usucapio“ etiam aliis sensibus sumitur". Ita e. gr. Schmalzgrueber" scribit: „Ex hoc discrimine, quod usucapio proprie tantum res corporales, praescriptio autem res quoque incorporales afficiat, nascitur discrimen alterum, quod usucapio sine possessione (ut etymon vocis ipsummet indicat) non procedat: ita autem non raro praescriptio, si nempe tendat ad res incorporales, quarum non datur vera possessio, sed quasi-possessio." — Nos semper sumimus praescriptionem et usucapionem in sensu iuristico supra explicato. Generatim hic notare iuvat esse sat magnam confusionem in assumptione verborum hac in materia, apud diversos auctores; unde sapienter iam monuit Waffelaert'·: „In legendis auctoribus sedulo attendendum esse modum loquendi: non enim una ratione terminos definiunt."

Quidam auctores afferunt praeterea duas alias distinctiones. Dividunt praescriptionem 1. in *memorialem,* cuius initium adhuc in memoria hominum exsistit, et *immemorialem,* cuius initium praetergreditur memoriam hominum hodie viventium; 2. in *ordinariam,* quae spatio 3 vel 10 vel ad summum 20 annorum perficitur, et *extraordinariam,* quae annos 30 vel plures requirit. — Utraque haec divisio parvae utilitatis est neque solet agnosci a modernis codicibus civilibus.

Praescriptionis valor. Praescriptionem omnibus condicionibus 58
vestitam esse legitimum modum acquirendi dominium tam in foro publico quam in foro conscientiae, nunc ab omnibus theologis admittitur. Hoc enim evidenter requirit bonum commune. Nam:

a) secus possessiones saepe manerent incertae et perennibus litibus expositae. Non raro enim accidit, ut homo nequeat aliter probare proprietatem alicuius rei nisi longinqua et pacifica possessione exercita. E. gr. agricola ab immemorabili tempore vaccas duxit per viam aliquam

" *Ersittung.* '* *yerjdhrung.*
10 Cf. *Hilluart,* De iure et iust. dis». 4, a. 3, § 1.
" Iu» can. I. 2, tit. a6, n. 1. r‘ De iu»t. I, n. 228.

privatam. Non potest autem probare, se habere ad hoc strictum ius. Nisi adesset remedium praescriptionis, subito posset impediri in suo modo agendi. Praeterea, si agitur de possessionibus valde antiquis et dubiis, essent lites sine fine, si ex aliis titulis deberet probari, quis esset legitimus proprietarius.

b) Secus nonnulli proprietarii essent nimis segnes in vindicandis iuribus propriis. Nunc autem, cum sciant, iura propria posse amitti praescriptione, sedulius illa tuentur.

c) His argumentis desumptis ex iure civili Romano7' accedit auctoritas iuris ecclesiastici, in quo manifeste agnoscitur valor praescriptionis legitimae in utroque foro: ..Praescriptionem, tamquam acquirendi et se liberandi modum, prout est in legislatione civili respectivae nationis, Ecclesia pro bonis ecclesiasticis recipit (salvo praescripto canonum, qui sequuntur)." ”

Corollarium. Qui, legitima praescriptione peracta, contra alium acquisivit rem vel ius, non tenetur in conscientia abdicare rem vel ius, etsi pristinus dominus ea repetit. Ita docet S. Thomas 77. Immo praescriptio semel legitime completa retrorsum computatur quantum ad omnes fructus perceptos inde a primo die, quo praescriptio procedere coepit. Quapropter tales fructus non sunt restituendi pristino domino.

§ 2-

De condicionibus requisitis ad legitimam praescriptionem.

Communiter enumerantur quinque condiciones his versibus expressae:

Non usu capies, nisi sint tibi talia quinque:
Sit res apta, fides, titulus, possessio, tempus.

69 i. Res apta *seu praescriptibilis generation ea est, quae cadere potest sub dominium praescribentis.* Ergo omnes illae res, quae dispositione legis in (privati hominis) dominium cadere nequeunt, generatim sunt impraescriptibiles (saltem ab homine privato). Non autem sola lex civilis, verum etiam lex ecclesiastica et naturalis quasdam res tamquam impraescriptibiles habet. Haud raro hac in re est conflictus inter legem ecclesiasticam et legem civilem. Sic e. gr. lex ecclesiastica non admittit in quibusdam rebus *sacris* praescriptionem laicalem, quam tamen lex civilis permittit. In casu conflictus certe per se praevalet lex ecclesiastica; attamen in praxi semper fere praestat facere *compositionem* ex aequo et bono cum auctoritate legitimi superioris ecclesiastici.

Res totaliter vel partialiter exemptae a praescriptione:

a) Omnia iura et obligationes *legis naturalis et divinae* totaliter eximuntur. Hinc e. gr. non est praescriptio contra obligationem suscipiendi sacramenta, honorandi parentes, non dissolvendi matrimonium etc.

’» L. i, Dig. 41, tit. 3; I. a, Cod. VII, 40.
’· Cod. iur. can. c. 1508; cf. C. 3, X a, 26.
77 Quodl. XII, a. 24. S. Raymundus de Pennaforte (Summa, de praescript. et usucapione) plureaque alii dubii haeserunt.

b) *Res sacrae,* i. e. ad cultum divinum consecratae et nondum exsecratae aut profanatae partialiter eximuntur. Dico autem, „nondum exsecratae aut profanatae"; nam in quibusdam casibus a iure canonico determinatis7· res consecratae exsecrari aut profanari possunt, et tunc sunt iterum sicut ceterae res laicae. Res sacrae pertinentes ad *Ecclesiam* non possunt praescriptione acquiri *a privatis personis;* nihil autem impedit, a) ne res sacra exsistens in dominio privatorum (vel etiam personae iuridicae *civilis')* praescribatur, e. gr. laicus habens privilegium oratorii privati possidet plures calices consecratos; isti calices acquiri possunt titulo praescriptionis, sicuti ceterae res laicae mobiles; β) ne una ecclesia vel persona iuridica ecclesiastica praescribat rem sacram contra aliam ecclesiam aut personam ecclesiasticam7·. Sic e. gr. oratorium alicuius ecclesiae, iam ab immemorial! tempore exsistens in usu alicuius confraternitatis, titulo praescriptionis potest acquiri ab ista confraternitate. Sunt tamen complures res ecclesiasticae, quae numquam praescribi possunt etiam inter diversas ecclesias, e. gr. limites certi paroeciae aut dioecesis, beneficia ecclesiastica, et praesertim onera Missarum, etiam longissima consuetudine non persoluta ··.

c) *Res publicis usibus deputatae,* ut viae publicae, plateae, pontes etc., non possunt praescribi a *privatis* hominibus; possunt tamen praescribi ab una communitate contra aliam. Ratio utriusque est, quia istae res publicae non cadunt sub dominio hominis privati, sed communitatis.

d) *Res a iure civili vel ecclesiastico declaratae impraescriptibiles,* e. gr. bona pupillorum, bona illorum qui limitati sunt in negotiorum gestione·’, solutio cathedratici

2 Bona fides *est tudicium, quo quis prudenter existimat rem, quam* 60
possidet, esse suam. Quod quidem iudicium est obiective erroneum, sed oritur ex ignorantia invincibili et proinde inculpabili. Mala fides adest quando possessor scit rem possessam esse alterius. Dubia autem fides adest quando possessor habet dubium positivum et fundatum de legitimitate suae possessionis. Bona fides distinguitur duplex: altera *positiva,* quae modo definita est; altera *negativa,* quae est persuasio praescribentis se nil agere et egisse contra ius alterius.

Bona fides omnino necessaria est ad omnem praescriptionem (sive acquisitivam sive liberativam) incohandam et continuandam. Ita manifeste eruitur ex Regula iuris 2: ..Possessor malae fidei ullo tempore non praescribit", et ex Concilio Lateranensi IV : „Quoniam omne, quod non est ex fide, peccatum est, synodali iudicio definimus, ut nulla valeat absque bona fide praescriptio tam canonica quam civilis, cum generaliter sit omni constitutioni atque consuetudini derogandum, quae absque mortali peccato non potest observari. Unde oportet, ut, qui praescribit, *in nulla temporis parte* rei habeat conscientiam alienae."·’ — Ex hoc textu habetur, ut bona fides necessario adsit *toto tempore* praescriptionis. Unde qui bona fide praescriptionem incohavit, postea autem fit malae fidei, iam non potest praescribere. Qui primo fuit in bona fide,

’· Cf. Cod. iur. can. c. 1170. 7· Ib. c. 1510.

•° C. 4 X; 3, 29; cf. 5. *Raymundi de Pennaforte* Sumina, lib. 2 de praeacr. et usucapione. Cod. iur. can. c. 1509. ·’ Cf. Cod. civ. Germ. (206 207 937 939.

·’ *Dene.* 439. Idem «tatuit Codex iur. can. c. 1512.

postea vero serio dubitat, num rem legitime possideat, debet dubium solvere. Quodsi culpabiliter neglexit, praescriptio iam non est legitima. Sin autem, adhibita sufficienti diligentia, dubium solvere non potuit, vel si dubium non fuit ita grave, tunc illud spernendum est et valet adagium: „In dubio melior est condicio possidentis.

In praescriptione *acquisitiva* bona fides solet exigi etiam a iuribus civilibus modernis; in praescriptione vero *liberativa* videtur sufficere *bona fides negativa* seu absentia fraudis; i. e., praescriptio valet, si debitor nihil illicitum egit, ne creditor suum ius vindicare possit.

Resolves: Ager Petri oneratus est servitute passiva in favorem Pauli, qui tamen hac servitute libere non utitur per multos annos. Legitimo tempore praescriptionis peracto servitus agri est exstincta, quia profecto non tenebatur Petrus monere Paulum de utenda servitute. Ita satis communiter docent theologi. Res non est aeque clara in sequenti exemplo. Aliquis emit ab alio merces pretio too marcarum. Venditor non tantum non urget solutionem pretii, sed nec mittit id, quod ratio vocatur, vulgo: „nota solvenda". Emptor in conscientia non tenetur monere venditorem, ut mittat istam notam. Unde saltem intra io annos et forte etiam post quinquennium videtur praescribere contra ipsum et iam non teneri ad solvendam summam too marcarum, licet bene sciat et semper sciverit, debitum nondum esse solutum. Ratio autem est, quia in hoc casu debitor habuit bonam fidem *negativam,* i. e. nullam fraudem adhibuit nihilque illicite egit, ut creditor suum ius vindicaret; leges autem civiles recte possunt statuere, ut post tantum intervallum et tantam negligentiam creditoris iam omne debitum solvendi sit exstinctum8’. Hinc quoque nemo improbat usum fere universalem institutorum nummulariorum (vulgo Bank) quae exhibentibus schedulas (vulgo coupons) nil solvunt post quinquennium elapsum.

Bona vel mala fides eius, qui rem prius possedit, aliqualiter influit etiam in praescriptionem illius, qui eandem rem postea acquisivit.

a) Si et antecessor et successor sunt *in bona fide,* tunc insimul computatur tempus possessionis ab utroque adhibitum. E. gr. si Petrus in bona fide possedit per 20 annos rem, quam postea eius successor Paulus possedit in bona fide per 10 annos, coalescit praescriptio 30 annorum. Ita sententia communis. Ratio autem est, quia antecessor censetur transferre simul cum re in successorem omne ius, quod de illa habebat.

b) Si antecessor fuit in *mala fide,* successor autem in bona fide, tunc iudicandum est etiam in foro conscientiae secundum leges in regione vigentes, luxta vetus ius Romanum (quod adoptavit quoque ius canonicum) mala fides antecessoris impedivit a praescriptione successorem *universalem immediatum,* non autem successorem particularem aut mediatum8‡ Ratio est, quia heres immediatus et universalis ex fictione iuris censebatur una eademque persona cum defuncto, et amborum possessio una eademque possessio. — Secundum iura autem civilia moderna iam non solet nocere antecessoris mala fides successoribus, dummodo tamen ipsi sint in bona fide.

“ Ita etiam *Lugo* (De iust. et iur. disp. 7, n. 48sqq.), *Pichler* (In ius can. l. 2, tit. 26, η. 32 sq.), *GMcot* (Theol. mor. 1, η. 493). *Permeersch* (De iust. n. 268 sqq.; cf. tamen infra n. 64 sq., ubi de legibus civilibus sermo erit.

·· Cf. *S. dlfih.* (Theol. mor. l. 3, n. 512), *l.ugo* (De iust. et iur. disp. 7, n. 57sqq.), *Billuart* (De iust. diss. 4, art. 3, § 9).

3. Titulus *est causa, propter quam aliquis rem possidet, seu est* 61
ratio, propter quam possessor putat rem esse suam. Sic e. *gr.* filius possidet bona propter hereditatem seu donationem paternam. Hereditas igitur seu donatio sunt in hoc casu tituli possessionis.

Solent distingui quinque tituli: titulus verus, titulus coloratus, titulus existimatus, titulus praesumptus, titulus vitiosus. Titulus *verus* ille est, qui reapse in utroque foro dominium statim transfert, e. gr. emptio, donatio. — Titulus *coloratus* dicitur actio illa, quae visa est legitime ponere possessorem rei in verum proprietarium, quae tamen propter *occultum defectum* alicuius essentialis condicionis reapse non transtulit proprietatem; e. gr. emptio bona fide facta alicuius rei furto ablatae. — Titulus *existimatus* (vocatur etiam putativus) non eodem modo ab omnibus explicatur. Melius videtur ille tunc adesse, quando quis sincere putat se habere ius vel dominium, revera autem non habet *propter alienam culpam;* e. gr. filius putat, rem a patre acceptam ex hereditate esse suam, cum pater illam rem reapse non possederit legitime. — Titulus *praesumptus* est factum aliquod, quod praesumitur adfuisse et dominium effecisse, quod tamen propter *longitudinem temporis* probari non potest. — Titulus demum *vitiosus* ille est, qui ex ipsa natura nequit proprietatem transferre, sed tantum concedit usum vel usumfructum. Vocatur aliquando etiam titulus *precarius,* quia tantum precario, i. e. transitorio modo dominium utile alicuius rei tribuit. Unde e. gr. conductor, commodatarius, depositarius, curator numquam possunt praescribere rem sibi commissam. Eorum enim titulus possessionis est tantum precarius et vitiosus.

Nota iterum, auctores non eodem modo istos diversos titulos explicare; unde confusio vitanda est et potius attendere oportet sensum verborum quam ipsa verba.

Iuxta *ius naturale* hoc principium prae oculis habendum est: Ad legitimam praescriptionem non requiritur titulus verus (quippe qui per se solum sine praescriptione dominium transfert; praescriptio igitur in hoc casu superflua est) ; non sufficit titulus vitiosus aut precarius (quia excludit bonam fidem, de qua supra n. 60) ; *sufficit autem titulus aut coloratus aut existimatus aut praesumptus.*

Iura civilia moderna aliter de titulo loquuntur, ut infra patebit.

4. Possessio *est actualis detentio rei vel exercitium iuris.* Unde 62
Regula iuris 3 in VI° statuit: „Sine possessione praescriptio non procedit." Possessio ornata debitis qualitatibus est principalis ratio et fundamentum praescriptionis, quippe in qua totum ius oriatur ex possessione. Qualitates autem requisitae sunt sequentes: Praescribens debet rem possidere:

a) titulo *proprietarii,* non autem depositarii, ususfructuarii, locatoris etc. Agitur enim de proprietate acquirenda. Porro omnes, qui nequeunt possidere aliquid, e. gr. religiosi sollemniter professi, aut qui rem aliquam possident nomine alieno, ut tutores, locatores etc., nequeunt habere legitimam intentionem illam sibi acquirendi simplici detentione. Non autem requiritur, ut homo per *semetipsum* rem detineat; potest enim etiam illam occupare per famulum, procuratorem etc., quia moralis et non physica detentio necessaria est.

b) *continuo, publice, pacifice, certo.*

Possessio debet esse *continua;* quandoque enim illa „non procedit" vel „non currit", quia aut „dormit“ aut ..interrupta est". Attendenda sunt statuta singulorum codicum civilium “.

Possessio debet esse *publica* in hoc sensu, quod ille, contra quem praescriptio procedit, eam facile scire possit; quare e. gr. si quis clam fructus alicuius rei per longum tempus sibi usurpat, inde nondum praescribit contra proprietarium. Ratio est, quia clandestina possessio censetur esse facta sine bona fide, quae tamen necessaria est ad omnem legitimam praescriptionem, ut supra dictum est.

Possessio debet esse *pacifica.* Hinc qui vi aliquam rem occupavit, vel contra quem lis in iudicio movetur, non potest praescribere[86].

Possessio debet esse demum *certa* et non aequivoca aut dubia. Patet, quia etiam in isto casu vix bona fides praescribentis adesse potest. Sufficit autem certitudo moralis.

63 5. Tempus ad praescribendum requisitum diversimode a legibus ecclesiasticis et civilibus determinatur. Antiqui auctores solebant distinguere in praescriptione:

a) tempus *brevissimum,* quod est infra biennium aut triennium;

b) tempus *breve,* quod est infra decennium;

c) tempus *longum,* quod decem annos excedit;

d) tempus *longissimum,* quod excedit triginta annos;

c) tempus *immémoriale,* cuius initii memoria non exsistit, e. gr. tempus 100 annorum.

Ad dignoscendum, quantum tempus requiratur in praescriptione, solet adhuc distingui praescriptio *inter praesentes* et praescriptio *inter absentes.* Praesentes censentur illi, qui aut in eodem territorio habitant, aut qui sub eodem gubernatore vel iudice exsistunt. Absentes vero dicuntur, in quibus istae condiciones non verificantur.

Lex ecclesiastica in nonnullis casibus discrepat a legibus modernis civilibus in determinando tempore requisito ad praescriptionem. Licet iura civilia non multum curare soleant de ordinationibus iuris canonici, tamen absque omni dubio *in conscientia* leges ecclesiasticae observandae sunt, saltem si agitur de praescriptione bonorum ecclesiasticorum. Unde e. gr. bona alicuius paroeciae aut monasterii non possunt acquiri titulo praescriptionis, nisi statuta legis ecclesiasticae observata fuerint. Aliter autem dicendum est, si agitur de *bonis laicalibus,* quae aliqua ecclesia vel persona iuridica ecclesiastica acquirat titulo praescriptionis. In hoc casu potius leges civiles quam leges ecclesiasticae sunt observandae. Ratio autem est, 1. quia bona laicalia principalius reguntur legibus civilibus quam legibus ecclesiasticis; 2. quia etiam personae ecclesiasticae tenentur observare iustas leges civiles de contractibus, de emptione, de venditione etc.

86 Cf. Cod. civ. Germ. § 939 sqq ; Cod. civ. Gall. a. aaa8sq. ; Cod obligationum Helv. a. 134.

66 Cf. Cod. iur. can. c. 1725.

Haec sunt principaliora statuta *iuris ecclesiastici:*

1. Praescriptionem acquisitivam et liberativam prout est in legislatione civili respectivae nationis, Ecclesia pro bonis ecclesiasticis recipit, exceptis nonnullis casibus[87], ut iam supra dictum est. Hinc S. Rota d. 21 lun. 1924 admisit praescriptionem quinquennalem statutam a lege italica etiam pro bonis ecclesiasticis[87*].

2. Res immobiles, mobiles pretiosae[88*], iura et actiones sive personales sive reales, quae pertinent ad Sedem Apostolicam, spatio 100 annorum praescribuntur; quae vero ad aliam personam moralem ecclesiasticam pertinent, spatio 30 annorum[88]. Idem valet de praescriptione actionum *in contentiosis*[90] (vulgo: *Rechtsklagen).*

3. Actiones *criminales* praescribuntur 1 anno, si agitur de iniuriis; 5 annis, si agitur de delictis qualificatis contra VI et VII praecepta; 10 annis, si agitur de delictis homicidii et simoniae[81].

4. Beneficium pacifice et sine simonia per 3 annos bona fide possessum praescribitur a clerico, etsi illud forte cum titulo invalido acquisivit".

Nota. In praxi, quando dubium oritur de praescriptione bonorum ecclesiasticorum, melius et tutius est rem ex aequo et bono componere, praehabita auctoritate apostolica.

§ 3-

Statuta de praescriptione iuxta quaedam iura moderna.

I. Ius Germanicum. 64

I. Ius Germanicum apprime distinguit inter usucapionem *(Ersitzung),* quae est praescriptio acquisitiva, et praescriptionem liberativam *(^erjahrung).*

2 Bona *immobilia* non possunt acquiri neque usucapione neque praescriptione

3. Bona mobilia possunt acquiri per usucapionem decennalem, bona fide factam ".

4. Tempus ordinarium praescriptionis est 30 annorum8·; attamen pleraque debita mercaturae, locationis, salariorum praescribuntur biennio[85]: „In 2 Jahren verjâhren die Anspriiche der Kaufleute, Fabrikanten, Handwerker und derjenigen, welche ein Kunstgewerbe betreiben, ffir Lieferung von Waren, Ausführung von Arbeiten und Besorgung fremder Geschâfte.... In 4 Jahren verjâhren die Anspriiche auf Riickstànde von Zinsen...."

Non concordant theologi, num istae praescriptiones biennales valeant in conscientia. Negant Aertnys[88], Gôpfert[87], Mare[88], sed melius cum Lehm-

87 Cod. iur. can c 1508. 87* Acta Ap. Sed. XVI 480.

88 Res pretiosae ecclesiasticae non tantum sunt illae, quae habent valorem metallicum notabilem, scii. 500 francorum, verum etiam illae, quae habent valorem notabilem historicum, artificiosum vel scientificum, e. gr. calix valde artificiosus, manuscriptum rarum etc. (cf. *Hollweck,* Die kirchl. Strafgesetze § 158, nota 6).

88 Cod. iur. can c 1511. Non sunt revocata privilegia concessa nonnullis e. gr Mendicantibus, quorum bona nequeunt praescriptione acquiri ante 60 vel etiam 100 annos elapsos

88 Cod. iur. can. c. 1701. ·> Ib. c. 1703. 88 Ib. c. 1446.

88 Cod. civ. Germ. $ 937. ·· § 195. 88 § 196.

88 Theol. mor. Ill, n. 278. 87 Moraltheol. II, n. 80. ·· Inst. mor. I 1901.

kuhl*® et Noldin100 affirmatur. Sic recte scribit Noldin: ,.Imprimis itaque inquirendum est, utrum lex positiva vere debitum exstinguere an solum actionem in iudicio negare intendat. Quodsi certo vel saltem probabiliter ostendi possit, intentionem legislatoris fuisse debitum elapso illo tempore prorsus exstinguendi, debitor supposita bona fide ab obligatione solvendi considerari potest immunis.... Sunt tamen qui putant, etiam ad praescriptionem liberativam activam sufficere bonam fidem negativam, quae in absentia fraudis consistit, quamvis habeatur certa persuasio debiti nondum soluti; eum ergo, qui censum vel pretium locationis per tempus ad praescriptionem aptum non solvit, tuta conscientia solutionem negare posse, praesertim si solutio ex incuria creditoris facta non sit. Cum enim tota vis praescriptionis a lege civili dependeat, ubi lex civilis fidem positivam non exigit, etiam in conscientia ei stare licet. Neque lex potest dici iniusta, quae eo tendit, ut creditores reddantur magis diligentes atque sollertes." — Codex civilis Germaniae (sicuti generatim omnes codices civiles moderni) non multum curat de obligatione in conscientia, sed generatim suas normas imponit. Negari non potest, has praescriptiones biennales aliquando valde bonas esse. Inde enim vitantur multae ambiguitates; debita contracta citius solvuntur, et mercatura potius fovetur quam impeditur. Insuper bona fides negativa non ita raro adesse potest. Quam saepe accidit, ut quis putet, se iam solvisse pretium pro merce prius recepta, et tamen revera non solvit! Ergo accedente bona fide negativa praescriptiones biennales contentae in § 196 forte adhiberi possunt in praxi 10'.

II. Ius Gallicum.

65 i. Pro legitima *usucapione* requiruntur: a) possessio continua, pacifica, publica, non aequivoca et vere proprietaria („Pour pouvoir prescrire, il faut une possession continue et non interrompue, paisible, publique, non équivoque, et à titre de propriétaire"10'); b) tempus lege definitum, scii, α) ad acquirenda bona *immobilia* 10 anni, si proprietarius habitat in eodem districtu (dans le ressort de la cour impériale dans l'étendue de laquelle l'immeuble est situé), et 20 anni, si proprietarius non habitat in eodem districtu10·. In istis casibus autem requiritur titulus legitimus et bona fides, quibus deficientibus requiruntur 30 anni10*. β) Ad acquirenda bona *mobilia* nullum tempus requiritur, sed valet illud famosum principium: „En fait de meubles la possession vaut titre."106 Hoc tamen principium saepe falso intelligitur. Sensus illius est: „Ille, qui possidet bonum mobile, censetur illud iusto titulo possidere, donec contrarium probetur. Quodsi contrarium probatum sit, possessor tenetur rem tradere, et quidem, si fuerint res perditae aut furto ablatae, adhuc post 3 annos. Sin autem huiusmodi res emerit bona fide in foro publico aut a mercatore publice huiusmodi res vendente, habet ius reclamandi a proprietario pretium datum pro istis rebus10·.

2. Pro legitima praescriptione *liberativa* a) semper sufficit tempus 30 annorum, quin aut titulus exigi aut mala fides opponi possit107; b) tempore 5 annorum praescribuntur omnes praestationes annuae vel periodicae („tout

00 Das Bürgerl. Gesetzbuch 60 sq. 100 De praeceptis n. 407.

101 Eadem fere optime docet et defendit argumentis ex *LuRone* (De iust. et iure disp. 7, n. 48) desumptis *Alois. Piscetta* (Theol. mor. Ill, Augustae Taurin. 1907, n. iS3sqq·)·

10' Cod. civ. Gall. a. 2229. *0· Art. 2265. *0· Art. 2262.

*"· Art. 2279. *°· Art. 2279 2280. *·' Art. 2262 617 706.

ce qui est payable par année ou à des termes périodiques plus courts" *"); c) tempore sex mensium, unius anni et duorum annorum plura alia debita minora, de quibus recte scribit Picot[10·]: „On ne doit point considérer comme de véritables manières *d'éteindre* les obligations, mais seulement comme des présomptions de payement; c'est pourquoi (sauf une exception art. 2277) le serment peut être déféré à celui qui les invoque. Ces présomptions de payement de dettes, que dans l'usage on appelle .dettes criardes', sont introduites dans l'intérêt des débiteurs et surtout de leurs héritiers; elles sont fondées sur le besoin ordinaire des créanciers de pareilles obligations, sur l'habitude des débiteurs de payer promptement ces milles petites dettes journalières sans témoins et sans quittances."

III. Ius Heveticum.

1. Ius Helveticum hac de re invenitur partim in codice civili, partira in 66
codice obligationum commercialium.

2. Pro legitima *usucapione* ius Helveticum haec statuit:

a) Bona immobilia usucapiuntur post 30 annos continuos et in pacifica possessione rei elapsos[*10]; post decem autem annos, si bonum immobile redactum est in libro fundorum *(Grundbuch)* et pacifice, continuo et in bona fide possessum est[111*]

b) Bona mobilia usucapiuntur post 5 annos continuos et in pacifica possessione rei elapsos, si tamen bona fides adfuit[111].

3. Pro legitima *praescriptione* liberativa haec statuuntur:

a) Debita, pro quibus hypotheca data est, numquam praescribuntur[111].

b) Generaliter praescriptio locum habet post *10 annos[111]*.

c) Post 5 annos autem praescripta sunt quamplurima debita, e. gr. pretium locationis, foenus, salaria medicorum, opificum, servitorum etc.[110]

d) Post unum annum aut sex menses actiones pro indemnificatione obtinenda praescribuntur[lle].

Praeter istas praescriptiones habentur adhuc aliae, e. gr. unius mensis, trium mensium, trium annorum etc., quae praecipue locum habent in mensis nummulariis (vulgo *Bank)*[117].

In foro conscientiae videntur valere usucapiones et praescriptiones post elapsum tempus *ad minus 5 annorum,* semper praesupposita bona fide (positiva aut saltem negativa) praescribentis vel usucapientis. Haec sententia confirmatur ex sententia S. Rotae supra n. 63 allegata. Praescriptiones autem breviores non videntur valere in conscientia.

IV. Ius Italicum et Hispanicum. 67

1. Codices civiles Italiae et Hispaniae valde late tractant materiam de praescriptione, ita ut impossibile sit paucis verbis complecti totam materiam. Adeundi sunt igitur auctores, qui ex professo de hac re disserunt.

2. Omnes res, quae sunt in commercio, sunt praescriptibiles[118]. Nihilominus sunt multae personae, contra quas praescriptio non potest obtinere[11·].

10' Art. 2277. 100 Code Napoléon expliqué. II, a. 2270.
110 Cod. civ. Helv. a. 662. 111 Art. 661. 111 Art. 728.
111 Art. 807. 111 Obligationsrecht a. 127. 110 Ib. a. 128 585.
>>· Ib. a. 210 454 693, et Cod. civ. a. 95.
1,7 Obligationsrecht a. 803—807.
1,1 Cod, civ. Ital. a. 2113; Cod. civ. Hisp. a. 1936.
*■· Cod. civ. Ital. a. 2H9«qq.

3. Bona fides non requiritur a) ad praescriptionem tricennalem 12°, b) ad omnes praescriptiones liberativas m.

4. Auctores non concordant utrum statuta legum Italicarum et Hispanicarum circa illam praescriptionem, quae non requirit bonam fidem, valeant in conscientia. Affirmativam sententiam pro lege Italica defendit Aloisius Piscetta[122], negativam sententiam pro lege Hispanica defendit Saralegui1M.

68 V. Ius Anglicum et ius Americae Septentrionalis.

1. Ius Americanum in diversis Statibus Foederatis non est uniforme; generatim tamen satis conforme est cum iure Anglico.

2. Praescriptio apprime distinguenda est a sic dicta ..limitatione actionisll *(limitation of actions),* quae nihil aliud est nisi statutum legis non admittens actiones iudiciales post determinatum tempus elapsum. De ista limitatione actionis non est multum curandum in confessionali, cum non valeat transferre in conscientia dominium rei 12‘.

3. Praescriptio numquam locum habet *in rebus mobilibus et in fundisl™:* ,.A title by prescription can be made only to incorporai hereditaments and to certain exemptions and privileges. The rights claimable by prescription for the most part consist of *rights in alieno solo.* The most important are advowsons. tithes, commons, ways, watercourses, lights, offices, dignities, franchises, pensions, annuities, and rents. Land or movables cannot be claimed by prescription."1,8 In hoc statuto ius Anglicum et Americanum differunt ab omnibus aliis iuribus Europaeanis (in quantum scire licet).

4. Ad praescriptionem requiritur, ut iura causantia praescriptionem exerceantur a) tamquam vera iura, non autem tamquam usurpationes aut simplices licentiae („as of right"); b) pacifice et continuo; c) publice, i. e. cum notitia proprietarii. Unde praescriptio non adest, si ius exercebatur vi, clam aut precario modo.

5. Tempus requisitum pro praescriptione *liberativa* regulariter sunt 20 anni, pro praescriptione autem *acquisitiva* („rights of common and all other profits or benefits to be taken and enjoyed from or upon any land") regulariter sunt 30 anni; sunt tamen exceptiones, in quibus aut 20 anni sufficiunt aut 40 anni requiruntur.

69 Scholion. Quaedam regulae practicae pro confessario.

1. Quilibet confessarius curet cognoscere saltem principalia statuta suae patriae de praescriptione, apprime tamen distinguens statuta *dominium transferentia* a statutis *actionem iudicialem* excludentibus. Priora statuta obligant etiam in foro conscientiae, posteriora vero non valent in conscientia transferre dominium.

2. Semper requiritur in praescriptione transferente dominium *bona fides,* i. e. iudicium prudens proprietatis recte obtentae. In praescriptione acquisitiva requiritur bona fides *positiva,* in praescriptione vero

120 Cod. civ. Ital. a. 2135. 221 Cod. civ. Hisp. a. 1961.

122 Theol. mor. III, n. 143 sqq.

*’’ Com. al P. Larraga η. 742: „Estas disposiciones del Côdigo se deben entender en orden al fuero externo, ... pero non sufragan en cl interno, en el cual es indispensable la buena fe."

*’· Cf. singularia statuta apud *Tanquerey,* Suppl, p. 15.

·*· Cf. *Slater,* Prine, theol. mor. de iust. a. 3.

··· Encyclop. Britann. s. v. «Prescription".

liberativa aliquando sufficit bona fides *negativa,* i. e. omissio cuiuslibet actionis culpabilis, quae impedire posset legitimum dominum, ne proprietatem suam vindicet[121].

QUAESTIO II.

De virtute iustitiae in se consideratae.

Postquam sufficienter dictum est de iure, iam tractandum est de ea virtute, cuius obiectum est ius, scii, de virtute iustitiae. Dividitur haec quaestio in duo capita: *1.* de notione iustitiae, 2. de partibus iustitiae.

CAPUT I.

De notione virtutis iustitiae.

Nomen iustitiae diversis modis sumitur, et quidem: 70

1. *Sensu latissimo pro complexu omnium virtutum* seu pro rectitudine morali tota et integra (Rechtschaffenheit). In ista acceptione dicitur: *„Beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam."m „Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum."12t*

2. *Sensu lato pro iustificatione* seu statu gratiae sanctificantis (Rechtfertigung). Sic dicitur: *„Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad iustitiam."1,0*

3. *Sensu stricto* et proprio *pro speciali virtute cardinali.* Sic autem accepta definiri potest: „constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi"; vel paulo latius: virtus moralis inclinans voluntatem ad reddendum unicuique ius suum strictum; vel secundum S. Thomamm: „habitus, secundum quem aliquis constanti et perpetua voluntate ius suum unicuique tribuit". Definitio haec primo loco tradita iam invenitur apud Ulpianum1'2 et semper tamquam bona est habita.

Explicatur. Dicitur i°: *constans et perpetua voluntas,* quibus verbis significatur, iustitiam esse habitum, qui residet in voluntate tamquam in subiecto ac illam reddit stabilem et aptam ad agendum perpetuo iuxta iustitiam. Ergo nondum adest virtus iustitiae, si homo semel alterave vice iuste agit1*3, — hoc enim fieri potest sine virtute ex sola inclinatione naturali —, sed si semper et ubique reddit unicuique quod suum est. Dicitur 2°: *ius suum cuique tribuendi.* Ius enim est obiectum proprium iustitiae, quae reddit unicuique omnia, quae illi debentur in stricto sensu. Dico autem „debentur in stricto sensu"; nam non pertinet ad ipsam iustitiam persolvere debitum in lato sensu, quod est potius congruentia quaedam. Hoc enim pertinet ad alias virtutes annexas iustitiae, ut infra n. 73 dicetur.

Discrimen inter virtutem iustitiae et alias virtutes. Ex definitione sic explicata apparet discrimen inter virtutem iustitiae et alias virtutes. Distin-

Cf. *Crolly,* De iure et iust. I, n. 610.
*'· Matth. 5, 6. *·· Matth. 5, 20. *»· Rom. 4, 3.
1,1 S. theol. a, a, q. 58, a. 1. »·» L. 10, Dig. 1, 1 (lib. primo Regularum).
"·. Cf. S. theol. 1. c. ad 3.

guitur namque iustitia I. a ceteris virtutibus moralibus tum ratione *obiecti* tum ratione *subtecti.* Obiectum prudentiae est verum practicum; obiectum fortitudinis et temperantiae sunt passiones moderandae, *obiectum* formale autem iustitiae est bonum et iustum *alteri debitum.* Subjectum prudentiae est intellectus; subiectum fortitudinis et temperantiae est appetitus sensitivus; *subtectum* vero iustitiae est *voluntas* *'·. Distinguitur 2. a virtutibus theologicis, quippe quae sint semper infusae et directe Deum ut obiectum habent — Specialiter notanda est distinctio inter iustitiam et caritatem proximi. Utraque sane virtus est ad alterum, uti dicunt, scii, ad proximum; sed aliter et aliter. Si exerceo opus caritatis, do proximo, quod *meum* est; sin autem exerceo opus iustitiae, do proximo, quod *suum* est. Caritas enim nititur omnino in *coniunctione* inter amantem et amatum. Unde qui recte amat proximum, illum diligit sicut alterum ego. Iustitia autem e contrario nititur in *distinctione* unius hominis ab alio. Unusquisque enim homo habet propriam independentiam propriaque iura inviolabilia. Itaque homo potest quidem erga se ipsum laedere caritatem, non autem iustitiam (proprie dictam) 1M. Agnoscere aliorum iura iliaque non violare, est officium iustitiae. Sane in se et ratione obiecti caritas multo antecellit iustitiam, sed obligatio iustitiae solet esse strictior quam obligatio caritatis, quae quandam latitudinem admittit. Iustitia non respicit personarum condiciones diversas, sed solam *rem debitam;* ideoque parum refert, e. gr. utrum quis sit pauper an dives, an nobilis, semper enim tenetur ius unicuique reddere; et vice versa quilibet, cuius ius laesum fuit, potest exigere reparationem iuris laesi. Unde in iustitia observandum est non solum medium rationis, sicut in omnibus aliis virtutibus, verum etiam *medium rei.*

CAPUT II.

De partibus iustitiae.

Praenotamen. Non uniformi modo diversi auctores partes iustitiae assignant1··. Praeferimus modum a S. Thoma indicatum. Assignat autem

199 Cf. S. theol. 1. c. a. 4.

139 Cf. ib. a. 2. In latiore sensu potest homo etiam in se ipsum, e. gr. in proprium corpus, iniuriam committere.

199 Moderni auctores solent triplicem distinguere iustitiam: legalem, distributivam, commutativam. Iustitia enim ordinat hominem ad alios. Atqui hic ordo ad alios triplex est, scii, partis ad totum, totius ad partem, partis ad partem, lamvero iustitia legalis ordinat partes ad totum, inclinando membra societatis, ut bonum commune reipublicae operentur, iustitia distributiva ordinat totum ad partem, i. e. inclinat gubernatorem rei publicae ad distribuenda bona et onera iuxta merita et vires uniuscuiusque; iustitia commutativa ordinat partes inter se, inclinando singulos homines ad reddendum unicuique ius suum. — Quae quidem divisio facillime intelligitur, sed iam a *Dont. Soto* (De iust. et iure 1. 3, q. 5, a. 1) impugnata est. Virtutes enim non distinguuntur proprie iuxta subiecta, quae ordinant, sed iuxta obiecta formalia, in quae primo et per se tendunt. lamvero non triplex sed duplex est obiectum formale, in quod iustitia *primo et per se* tendit, scii, aut bonum commune (iustitia legalis) aut bonum privatum (iustitia distributiva et commutativa). Unde *Aristoteles* (Eth. 1. 5, c. 2) et post ipsum 5. *Thomas* (S. theol. 2, 2, q. 58, a. 7) rectius et profundius bimembrem divisionem iustitiae adhibuerunt, scii, in iustitiam generalem seu legalem, et iustitiam particularem. — Licet autem iustitia distributiva et commutativa primo et per se in bonum privatum tendant, remote tamen procurant etiam bonum commune

Angelicus Doctor1” partes *subiectivas* seu species iustitiae; deinde partes *integrates,* i. e. actus et habitus necessarios ad perfectam iustitiam; et demum partes *potentiates,* i. e. virtutes iustitiae annexas.

ARTICULUS I.

De partibus subiectivis seu speciebus iustitiae.

Distinguitur iustitia *generalis* seu *legalis* (quae ab aliquibus auc- 71
toribus etiam vocatur socialis) et iustitia *particularis.* Iustitia autem particularis subdividitur in *distributivam* et *commutativam.* Distributiva a quibusdam iterum subdividitur in distributivam *stricte dictam* et *vindicativam.* Explicantur singulae. Distinguitur ergo iustitia generalis seu legalis a iustitia particulari.

i. Iustitia *generalis seu legalis* est constans et perpetua voluntas reddendi *communitati* (sive civili, sive ecclesiasticae) ius suum “·. Cum homo sit ex natura sua animal sociale, i. e. in societate humana vivere debeat, ei incumbunt etiam officia erga societatem. Illa igitur virtus, quae perpetuo et constanter inclinat voluntatem ad ista officia socialia adimplenda, vocatur merito iustitia generalis, et quidem partira ex obiecto et fine, quia scii, bonum sociale est bonum generale; partira ex effectu et proprio munere, quia huic virtuti incumbit officium dirigendi omnes actus et habitus hominis ad bonum sociale et commune. Sic ex imperio iustitiae generalis miles fortis strenue pugnat; quilibet civis solvit tributa et observat leges; princeps condit bonas leges earumque observationem urget. Iustitia generalis vocatur etiam, et quidem haud immerito, iustitia *legalis,* quia praecipuum illius munus est condere et observare leges, quippe quae semper necessario sint ordinatae ad bonum commune.

Haec iustitia generalis (seu legalis seu socialis) maxime necessaria est pro bono communi; sine illa enim pax perturbatur, atque multa damna etiam concivibus infliguntur, idque maxime, si gubernatores communitatis illam laedunt iniustas leges condendo.

Sunt qui autument, hanc iustitiam generalem non esse virtutem specialem, sed rationem quandam omni virtuti communem; at melius et rectius cum Angelico Doctore1M iustitia generalis seu legalis habetur virtus specialis ab aliis virtutibus reapse distincta. Sane iustitia legalis exercet vim generalem super omnes alias virtutes, illas ordinans in bonum commune, sicut etiam Deus ordinat singulas etiam minimas creaturas in bonum universi mundi; sed sicut inde non licet concludere, Deum esse quid commune et generale (quod esset Pantheismus), ita ex vi et influxu generali iustitiae legalis haec non potest vocari quid commune omnibus virtutibus. Insuper caritas est certe virtus specialis, et tamen imperat omnibus virtutibus earumque actiones in suum finem et obiectum dirigit *.*

rcipublicae. *Cathrein* (Moralphil. I 359, ed. 5) singularem opinionem propugnat, scii, iustitiam legalem non pertinere ad virtutem cardinalem iustitiae. Quam quidem opinionem merito rcicit *Vermeersch* (Quaest. de iust. n. aosqq.).

*·’ Cf. S. theol. a, a, q. 58, a. 5aqq., et q. 61, a. 1.

··· Ib. q. 58, a. 5. Ib. a. 6. »♦ Cf. ib.

2. Iustitia *particularis* est constans et perpetua voluntas reddendi singulis personis (sive illae sint personae physicae sive sint iuridicae[141]), ius suum, et subdividitur in commutativam et distributivam, tamquam in duas species distinctas[142].

a) Iustitia *commutativa* est constans et perpetua voluntas personae privatae reddendi alteri privatae ius suum strictum, servata absoluta aequalitate rei reddendae ad rem acceptam[14·]. Haec iustitiae pars accipit nomen commutativae iustitiae, quia praesertim locum habet in commutationibus, e. gr. emptionis et venditionis. Pulchre autem S. Thomas ostendit, iustitiam istam non tantum locum habere in emptione et venditione, sed in omnibus sex ultimis praeceptis Decalogi[144]. Iustitia commutativa est iustitia in strictissimo sensu; unde eius laesio involvit obligationem restitutionis[14e].

b) Iustitia *distributiva* est constans et perpetua voluntas inclinans principem alicuius communitatis, ut praemia, dignitates, honores, necnon onera communia (et — casu occurrente — etiam poenas) distribuat in singulos subditos iuxta meritorum facultatumve proportionem. In iustitia igitur distributiva non observatur aequalitas absoluta (sicuti fit in iustitia commutativa), sed aequalitas proportionis. Iustitia distributiva est quidem principaliter in principe, qui per illam inclinatur, seposita acceptione personarum, ad iuste distribuenda bona et onera communia; participative autem etiam invenitur in subditis, quatenus isti contenti sunt aequa distributione a superiore facta.

c) Iustitia *vindicativa* a compluribus theologis tamquam pars iustitiae distributivae habetur; est enim constans et perpetua principis voluntas distribuendi debitas et *condignas poenas* in subditos reos. Ab aliis theologis iustitia vindicativa reducitur ad iustitiam legalem seu generalem, quia in poenis infligendis imprimis bonum publicum est curandum. Demum non desunt theologi, qui volunt, illam esse partem iustitiae commutativae, quia superiores ex quasi-contractu inito in susceptione officii reos punire tenentur. — In tanta opinionum varietate unusquisque abundet in suo sensu. Si consideratur iustitia vindicativa, in quantum iustam proportionem observat inter delicta et poenas luendas, absque dubio pertinet ad iustitiam distributivam; sin autem consideratur praecise ut conducens ad bonum commune, imperatur a iustitia legali; demum si iudex propter gravem negligentiam omittit punitionem delin-

141 In iustitia particulari terminus, erga quem iustitia exercetur, est persona privata, sive physica sive iuridica. In iustitia autem commutativa non solum terminus, in quem iustitia exercetur, est persona privata, sed etiam ille, qui exercet iustitiam. Sic e. gr. Petrus reddit Paulo iustum pretium pro re empta. In hoc actu iustitiae commutativae Petrus et Paulus sunt personae privatae. — Petrus reddit gubernio iustum pretium pro re empta. Etiam in hoc actu iustitiae commutativae uterque contrahens consideratur ut persona privata. Etenim gubernium tunc consideratur ut persona privata iuridica vendens merces suas, non autem ut superior dirigens subditos suos. 1,1 Cf. S. theol. a, a, q. 6i, a. i.

141 Leistung und Gcgcnleistung mtissen materiel! absolut gleich sein.

144 Cf. S. theol. a, a, q. 6r, a. 3. “· Cf infra n. 203.

quentium, nocet bono communi, graviter deest officio suo ac proinde ad restitutionem tenetur, quia laesit iustitiam commutativam 14‘.

ARTICULUS II.
De partibus integralibus iustitiae.

S. Thomas enumerat duas partes quasi intégrales iustitiae, scii. 72
facere bonum et *declinare a malo,* non quidem sub generali conspectu, sed sub speciali ratione *debiti erga alium.*

Ad rem scribit Angelicus Doctorl·7: „Si loquamur de bono et malo in communi, facere bonum et vitare malum pertinet ad omnem virtutem, et secundum hoc non possunt poni partes iustitiae, nisi forte iustitia accipiatur prout est omnis virtus: quamvis etiam iustitia hoc modo accepta respiciat quandam rationem boni specialem, prout scii, est debitum in ordine ad legem divinam vel humanam. Sed iustitia, secundum quod est specialis virtus, respicit bonum *sub ratione debiti ad proximum;* et secundum hoc ad iustitiam specialem pertinet facere bonum sub ratione debiti in comparatione ad proximum, et vitare malum oppositum, scii, quod est nocivum proximo. Ad iustitiam vero generalem pertinet facere bonum debitum in ordine ad communitatem et ad Deum, et vitare malum oppositum. Dicuntur autem haec duo partes iustitiae generalis vel specialis, quasi intégrales, quia utrumque eorum requiritur ad perfectum actum iustitiae. Ad iustitiam enim pertinet aequalitatem constituere in his, quae sunt ad alterum, ut ex supra dictis patet.... Constituit autem aliquis aequalitatem iustitiae, faciendo bonum, i. e. reddendo alteri, quod ei debetur; conservat autem aequalitatem iustitiae iam constitutae, declinando a malo, i. e., nullum nocumentum proximo inferendo." — Ex quibus sequitur, ut actus restituendi bonum alienum iniuste ablatum et actus resarciendi damnum causatum, qui quandoque ut actus iustitiae enumerantur, reducantur ad actum declinandi a malo proximo illato.

Nonnulli moderni auctores tamquam partes intégrales iustitiae enumerant iustitiam *constitutivam,* quae tribuit unicuique quod suum est, et iustitiam *restitutivam,* quae reparat iustitiam laesam.

ARTICULUS III.
De partibus potentialibus iustitiae.

Ut iam saepe dictum est, partes potentiales alicuius virtutis cardi- 73
nalis vocantur virtutes, quae quidem cum illa conveniunt in obiecto

“•■S. *Thomas* (S. theol. 2, 2, q. 80, a. un. ad 1) dicit: „Vindicta, quae fit auctoritate publicae potestatis, secundum sententiam iudicis, pertinet ad iustitiam commutativam." Similia habet Angelicus Doctor ib. q. 108, a. 2 ad 1. Exinde tamen nondum licet concludere, *totam* iustitiam vindicativam pertinere ad iustitiam commutativam. Etenim Angelicus Doctor videtur loqui de eo casu, quo iudex punit unum subditum, qui laesit alium. Tunc profecto iudex tenetur primo subdito tantam poenam infligere, quantum malum illatum fuit alteri, ita ut sit compensatio et quasi commutatio. Sed si iudex infligit poenas ad salvandum bonum publicum laesum, tunc talis vindicatio videtur pertinere ad iustitiam legalem. *Billuart* (De iust. diss. 5, a. 3) dicit vindicationem esse actum quidem elicitum a iustitia commutativa, sed imperatum a iustitia legali. Similia habet Caietanua in Commentariis ad citatos locos. Ceterum tota haec controversia est parvi momenti. Vidcsis *Lugo,* De iust. et iure disp. 1, n. (>9.

*.’ L. c, q. 79, a. i.

generaliter considerato, sed deficiunt quadamtenus a perfecta ratione ipsius. Munus autem iustitiae est reddere alteri debitum, et quidem secundum aequalitatem. Dupliciter ergo aliqua virtus ad alterum exsistens a ratione iustitiae deficit: i. in quantum deficit a ratione *aequalis;* 2. in quantum deficit a ratione stricti *debiti.*

Propter primam deficientiam, scii, in stricta aequalitate reddenda, tamquam partes potentiales adiunguntur iustitiae tres virtutes, scii, religio, pietas, observantia, i. Etenim *religio* est virtus reddens Deo debitum cultum, sed numquam homo valet colere Deum, sicut ille meretur. 2. *Pietas* est virtus inclinans ad debitum honorem et amorem reddendum parentibus. Sed secundum aequalitatem non potest parentibus recompensari, quod eis debetur a filiis. 3. *Observantia* est virtus inclinans ad debitum cultum praestandum hominibus magna virtute et dignitate praestantibus. Porro etiam virtus magna non recompensatur secundum aequale praemium in hac terra.

Propter alteram deficientiam, scii, debiti stricti, adiunguntur iustitiae sex virtutes: scii. 1. *veracitas* seu veritas, quae est virtus inclinans ad semper dicendum verum et numquam mentiendum. Ad hanc virtutem reducuntur a) fides seu *fidelitas* in promissis; b) *simplicitas,* qua quis exterius se talem verbis et factis exhibet, qualis interius est. Veracitati opponuntur mendacium, infidelitas, hypocrisis, simulatio et generatim omnia illa, de quibus in octavo praecepto Decalogi agitur. 2. *Gratitudo* vel gratia, quae est virtus inclinans ad aliqualiter saltem compensandum’beneficium receptum. 3. *Vindicatio,* quae est virtus ulciscens iniurias commissas. Vindicationi valde affinis est virtus poenitentiae, qua quis reparare conatur iniurias Deo illatas peccando. 4. *Liberalitas,* quae moderatur amorem pecuniae, ut eam ad nostram et proximi utilitatem Deique honorem libenter elargiamur. 5. *Affabilitas,* quae efficit conversationem cum proximo gratam et decentem. 6. *Aequitas* seu epikeia, quae inclinat ex iustis causis praetermittere verba legis et potius agere iuxta praesumptam intentionem legislatoris14β. — Ut consideranti facile patet, in omnibus istis sex virtutibus enumeratis non est ita stricta obligatio *debiti,* sicut in iustitia, proindeque omnes merito enumerantur tamquam partes potentiales virtutis cardinalis iustitiae. De singulis infra sermo redibit.

QUAESTIO III.

De laesione iustitiae et reparatione iustitiae laesae.

Dividitur ista quaestio in quattuor capita: i. de iniustitia in genere; 2. de iniustitia commissa per ablationem rei alienae; 3. de iniustitia commissa per damnificationem proximi; 4. de iustitiae laesae reparatione per restitutionem.

**· Epikeia sumitur in diversis sensibus, ut infra u. 617 dicetur. Cf. etiam I, n. 231 sqq.

CAPUT I.
De iniustitia in genere.

Notiones. Sicut vario sensu usurpantur voces ius et iustitia, ita et iniuria et iniustitia. Primo enim iniustitia significat generaliter statum peccati vél etiam ipsum peccatum; deinde omne, quod opponitur cardinali virtuti iustitiae, sive generali sive particulari. Hinc iniusti dicuntur transgressores legis, iudices acceptores personarum, fures, latrones. De iniustitia in primo sensu hic non agimus, sed tantum de iniustitia, ut est directe opposita virtuti cardinali iustitiae (sive generali, sive particulari). — Iniustitia et iniuria nonnumquam, praesertim a modernis auctoribus, e. gr. Waffelaert[1], Tanquerey[2], ita distinguuntur, ut iniustitia significet *habitum,* iniuria vero *actum.* Res est parvi momenti.

Principium 1. *a) Iniustitia seu iniuria, quae opponitur virtuti cardinali iustitiae, est peccatum mortale ex genere suo; b) potest autem esse leve peccatum sive ex imperfectione actus (i. e. ex inadvertentia vel imperfecto consensu), sive ex parvitate materiae.*

a) Ita docent omnes. Ipsa S. Scriptura testatur saltem aliquos iniustitiae actus esse peccatum mortale; e. gr.: *„Nolite errare: ...Neque fures... neque rapaces regnum Dei possidebunt."*[3] Porro si aliqui actus vitii, sine ulla alia specie morali addita, sunt peccata mortalia, sequitur, ut tale vitium ex genere suo sit peccatum mortale. — Idem patet ex ratione; etenim iustitia perquam necessaria est pro vita sociali, ita ut merito vocari possit fundamentum boni ac pacis communitatis, et sine illa pacifica cohabitatio hominum sit prorsus impossibilis. Ergo qui graviter laedit iustitiam, committit magnum damnum ac proinde grave peccatum. Insuper caritas graviter laedi potest per actus iniustitiae, qui causare solent proximo tristitiam, rixas, odia, damna etc. Laesio autem caritatis ex genere suo est peccatum mortale.

b) Iniustitia ergo ex genere suo est peccatum mortale. Sed difficillimum est determinare in particulari, quandonam singuli eius actus sint peccata mortalia vel venialia ex gravitate aut levitate materiae. Econtra non ita difficulter determinatur, quando adsit imperfectio actus ex inadvertentia aut ex consensu imperfecto.

Tamquam regula generalis circa gravitatem materiae haberi potest: Iniustitia est peccatum grave, si ex ea ortum est *notabile damnum aut proximo aut bono communi,* seu, ut dicit S. Thomas[4]: „Peccata, quae committuntur in proximum, sunt pensanda per se quidem secundum nocumenta, quae proximo inferuntur, quia ex hoc habent rationem culpae." Explicatur haec regula: Omnis iniustitia causât damnum et quidem ordinarie duplex damnum, scii, proximo et bono communi; e. gr. fur auferens summam too francorum causât damnum: 1. legitimo proprietario, ut per se patet; 2. bono communi, quia pacem communem, tranquillitatem publicam atque mutuam conjunctionem hominum perturbat. — Potest eadem regula etiam

[1] Tract, de iust. II, n. 2. [2] Synopsis Theol. mor. de virt. iust. n. 264.
[3] 1 Cor. 6, 10. [4] S. theol, 2, a, q. 73, a. 3.

hoc tnodo exprimi: Iniustitia est grave peccatum, quoties et damnum patiens et gubernator communitatis rationabiliter sunt graviter inviti. Unde e. gr. si quis aufert pauperi operario 2 francos, ipse operarius *et* gubernator sunt rationabiliter serio inviti; sin autem quis aufert 100 francos homini ditissimo, forsan illi homini non causatur magnum damnum laesivum, attamen superior communitatis debet esse graviter invitus, quod talia furta committantur in suo territorio. — Si proprietarius graviter est invitus non propter obiectivum valorem rei laesae, sed propter subiectivum eumque nimis exaggeratum affectum ad rem, e. gr. ad avem praedilectam, tunc voluntaria laesio talis rei potest esse grave peccatum contra caritatem quidem, sed non contra iustitiam.

75 Principium 2. *Omnes quidem iniuriae adversantur virtuti iustitiae, sed nihilominus non sunt eiusdem speciei moralis infimae, atque distinguuntur secundum obiecta formaliter diversa.*

Hinc alia est iniustitia commissa in furto, alia in homicidio, alia in detractione etc. Ratio autem est, quia uni eidemque virtuti possunt diversa vitia opponi. Praesertim solent distingui duae magnae categoriae iniustitiae, scii, iniusta ablatio rei alienae et iniusta damnificatio proximi in diversis eius bonis. Unde de utraque categoria singillatim infra agemus.

76 Principium 3. *Iniustum per se et formaliter loquendo a) nullus potest facere nisi volens, b) nec pati nisi nolens.*

Ita verissime et praegnanti stilo scribit S. Thomas·. Prima pars huius dicti per se patet, quia nemo peccare potest nisi volens. Iniustitia autem formalis semper est peccatum. Distinguenda est enim iniustitia formalis, quam quis sciens et volens committit, ab iniustitia materiali, quae laedit quidem obiective ius alterius, sed sine culpa agentis. Iniustitia formalis, quae opposita est iustitiae commutativae et damnum efficienter et realiter causai proximo, inducit obligationem restitutionis, non autem — saltem semper — iniustitia materialis, ut infra dicetur.

Altera pars supradictae sententiae exprimitur quoque in Regula iuris 27 in VI0: „Scienti et consentienti non fit iniuria neque dolus“; eget tamen aliqua explicatione, quia non est vera, nisi consensus habeat sequentes condiciones: a) *ut sit liber.* Unde e. gr. si quis coactus a praedone consentit, ut sibi pecunia auferatur, nihilominus patitur iniuriam et reclamare potest pecuniam ablatam; b) *ut sit licitus.* In multis enim casibus homo nequit licite consentire, quia scii, non habet dominium perfectum, seu quia agitur de iuribus inabdicabilibus; e. gr. qui occidit consentientem, peccat et iniustitiam committit; pariter qui committit adulterium cum uxore, consentiente marito·; pariter qui percutit clericum renuntiantem privilegio canonis etc. Quando autem quis habet perfectum dominium alicuius rei, tunc illi volenti non fit iniuria; e. gr. homini diviti habenti poma in horto suo, neque invito, quod pueri vicini ista poma usurpent, non fit iniuria, si revera pueri auferunt poma.

Cum igitur iniustitia formalis non procedat nisi a sciente et volente illam, quaestio oritur, quomodo haec scientia et voluntas influant in actum ex-

• S. theol. 3, 2, q. 59, a. 3.

• Cf. Prop. 50 damnatam ab Innocentlo XI: „Copula cum conjugate, consentiente marito, non est adulterium; adeoque sufficit in confessione dicere, se esse fornicatum" *(Dene.* n. imo),

ternum, praesertim quantum ad obligationem restitutionis; seu brevius: num intentio nocendi semper reddat actum externum iniustum. Ad quam quaestionem sic respondeo: Si quis habet intentionem alteri nocendi, peccat quidem, committit enim iniustitiam mentalem, sed non tenetur ad restitutionem, nisi actus externus ex mala hac intentione positus, sit etiam *per se solus contra iustitiam.* E. gr. si homo privatus ex odio erga inimicum domum eius ardentem non salvat, licet facile hoc possit, committit quidem peccatum grave, sed ad restitutionem non tenetur, quia actus externus salvandi domum non ex iustitia, sed ex sola caritate illi praecipitur. ludex, qui iuxta leges quidem, sed praecipue ex intentione nocendi, condemnat reum, peccat,' sed ad restitutionem non tenetur, quia actio eius externa non est iniusta. Ratio autem istius responsionis desumitur ex indole iustitiae commutativae, in qua observandum est imprimis *..medium rei".* Numquam autem adest obligatio restitutionis, nisi reapse laesum sit medium rei.

CAPUT II.

De iniusta ablatione rei alienae.

Praenotamen. Iniusta ablatio rei est vel simplex vel qualificata. In primo 77
sensu est idem ac furtum. In altero sensu adiungitur quaedam qualitas speciem mutans. Huiusmodi qualitates sunt duae: rei sacrae et vis adhibitae in ablatione iniusta. Sunt igitur tres species iniustae ablationis, scii, furtum simplex, sacrilegium reale et rapina. De sacrilegio melius infra sermo erit, quando tractabitur de sacrilegio quoque locali et personali. — Veteres auctores praeter furta qualificata modo enumerata assignabant ex iure Romano quaedam alia, scii. i. *peculatum,* quo quis ex bonis publicis aliquid surripit aut in suos usus privatos convertit; 2. *plagiatum,* quo quis hominem sive liberum sive servum abducit in servitutem; 3. *abigeatum,* quo quis furatur pecora in pascuis. — Quae quidem omnia non habent nisi valorem historicum; in praxi confessionali de illis eodem modo iudicandum est ac de furto simplici. Quaedam tamen infra n. 84 specialiter dicentur de peculatu seu de furtis in rebus publicis.

Rapina est iniusta ablatio rei alienae praesente et nolente domino, cui gravis violentia aut metus infertur. Ergo rapina includit duplicem iniustitiam: alteram *realem,* alteram *personalem;* aufertur enim iniuste res aliena, quod constituit iniustitiam realem; insuper metu aut violentia infertur gravissima iniuria personae domini praesentis, quod constituit iniustitiam personalem. Unde patet, rapinam esse multo gravius peccatum quam simplex furtum. Proinde etiam multo gravius furto punitur a tribunalibus civilibus. Sed rapina non tantum est gravius peccatum quam furtum, verum etiam *specifice* distinguitur a furto, quia includit iniustitiam specie distinctam 7. Quantum autem ad restitutionem bonorum raptorum, eadem valent, quae infra n. 8osqq. dicentur de restitutione bonorum furto ablatorum.

Claritatis causa omnia, quae dicenda sunt in hoc capite, dividimus in tres articulos: I. de natura et gravitate furti in genere; 2. de quibusdam furtis in particulari; 3. de causis ablationem rei alienae excusantibus.

* Cf. S. theol. a, a, q. 66, a. 4 et 9.

ARTICULUS I.

De natura et gravitate furti in genere.

78 **Definitio.** Furtum est occulta acceptio seu ablatio rei alienae domino rationabiliter invito ·.

Explicatur. Dicitur i': *occulta,* quia si esset aperta ablatio, haberetur rapina.

Dicitur 2°: *acceptio,* quae includit iniustam detentionem; nam „detinere id, quod alteri debetur, eandem rationem nocumenti habet cum acceptione iniusta“°. Ad furtum ergo reducuntur: non solvere debita, fraude vel dolo aliquid surripere, rem inventam domino non restituere etc. — Ablatio sive detentio intelligitur facta cum animo rem sibi retinendi eaque utendi ac fruendi; nam si ablatio facta est ex alia intentione, e. gr. rem commodandi, vel mox reddendi, vel destruendi, non est furtum stricte dictum.

Dicitur 3°: *domino rationabiliter invito.* Furtum stricte dictum[10] non est, si dominus vel consentit in ablationem, vel si est invitus non tam de ipsa ablatione quam de *modo* ablationis (e. gr. si uxor aufert clam quaedam minora bona, maritus de ipsa ablatione rei, quippe quae sit minoris momenti, non est invitus, sed de modo ablationis, scii, de furtivo agendi modo uxoris), vel si est irrationabiliter invitus. Dominus autem est irrationabiliter invitus, si ex *iustitia* aut ex *pietate* aut ex alia iusta causa tenetur permittere ablationem rei. Hinc uxor non furatur, si aufert marito pecuniam, quam ludis aut potationibus prodigeret; pariter si in necessitate sibi clam surripit necessaria ad convenientem sustentationem. Nec maritus rationabiliter potest invitus esse contra talem uxoris modum agendi. Similiter homo dives est irrationabiliter invitus, quod pauper in extrema necessitate degens necessaria ad vitam sumat ex bonis divitis, vel quod ancilla det pauperibus ciborum fragmenta, quae secus perirent.

79 **Malitia furti.** *Furtum est ex genere suo peccatum mortale.*

Patet ex supra dictis de iniustitia. Furtum-enim est iniustitia, quae est peccatum mortale ex genere suo. Praeterea fures excluduntur a regno coelorum, ut patet ex textu supra n. 74 citato. Porro nemo excluditur a regno coelorum nisi propter peccatum mortale. A Christo vero praeceptum non furandi recensetur inter mandata, quae observare quis debet, si vult ad vitam ingredi[11]. — Nemo autem dicat ex istis textibus sequi, ut furtum non tantum sit peccatum mortale ex genere suo, sed etiam ex *toto* genere suo, quia semper excludit a regno coelorum. Etenim divinae misericordiae haud conveniens esset, si e. gr. puer furans pomum propter hoc in infernum detruderetur per totam aeternitatem. Textus igitur S. Scripturae intellirendi non sunt de istis minimis furtis, quae vix merentur nomen furti, sed de furtis maioribus, quae apud Deum et homines agnoscuntur ut probrosa.

80 **Gravitas materiae in furto.** Paucae sunt materiae in tota Theologia morali, in quibus exsistit tanta opinionum varietas, quanta in deter-

0 Cf. S. theol. 2, 2, q. 06 a. 3. ° Ib. ad 2.

10 Aliquando sumitur furtum in latiore sensu, et tunc est dolosa ablatio cuiuscumque rei (etiam propriae) apud alium depositae (cf. S. theol. l. c. a. 5 ad 3); vel etiam includit iniustam damnificationcm rei alienae.

11 Cf. Matth. 19. 18.

minanda gravitate furti. Animadvertendum tamen videtur, hic non tam agi de gravitate *peccati* furti — quae multum dependet a conscientia laxa aut meticulosa agentis — quam potius de *gravi obligatione restitutionis* orta ex ablatione rei alienae. Sane est satis arbitrarium, si quis moralista velit determinare e. gr., qui io francos abstulit, vadit in infernum; qui 9 francos furatus est, vadit in purgatorium. Econtra satis rationabiliter theologi moralistae — tacente, immo et consentiente Ecclesia — conantur determinare casus, in quibus post factum furtum adsit *gravis obligatio restitutionis.* Restitutio enim reparat *ordinem socialem* laesum. Tamquam regula in determinanda obligatione gravi restitutionis imprimis attendi debet damnum, quod iniusta ablatione causatum est. Furtum est enim contra virtutem iustitiae, et in peccatis contra iustitiam commissis gravitas non tam ex affectu, quo dominus erga rem ablatam fertur, neque ex indignatione vel tristitia, qua exinde afficitur, quam ex damno illato desumenda est. Unde e. gr. qui aufert iniuste aliquam aviculam valde amatam, forsan peccat graviter contra caritatem, quia tristavit vehementissime dominam aviculae, sed non peccat graviter contra iustitiam, quia non intulit grave damnum materiale. Tunc autem censetur adesse grave damnum materiale, quando vel ipse laesus vel custos legitimus ordinis socialis rationabiliter et graviter invitus est propter istud damnum.

Communissime theologi moderni assignant in furto materiam gravem, alteram *absolute,* alteram *relativell.*

Materia absolute gravis desumitur ex solo valore rei ablatae, quin ulla latio habeatur ad condicionem personae, cui res ablata est. Ideoque materia absolute gravis semper et ubique constituit gravem obligationem restitutionis. Quaenam autem sit materia absolute gravis, auctores non concordant. Tanquerey1· putat esse in Europae regionibus 20—30 francos; in Statibus vero Americae Septentrionalis esse 7—8 dollars; Noldin1· opinatur esse 30 marcas; idem docet Lehmkuhl Waffelaert1· vero dicit esse circiter 40 francos. Cum hodie valor pecuniae sit enormiter diminutus, puto, semper adesse gravem obligationem restitutionis, si quis prorsus iniuste sine ulla excusatione abstulerit res alienas pretio circiter too francorum (aurei valoris) Ratio est, quia nostris temporibus communis persuasio populi fert, iniustam ablationem 100 francorum esse rem gravem et severe puniendam propter publicum ordinem laesum. Dico autem: *prorsus iniuste et sine ulla excusatione·,* nam, si fur habeat aliqualem excusationem, aut si dominus non sit ita invitus, tunc maior summa necessaria est ad inducendam gravem restitutionis obligationem. Unde e. gr. admonerem quidem, sed non stricte obligarem ad restitutionem filium, qui patri ditissimo abstulit 150 francos.

Materia relative gravi» illa est, quae grave nocumentum affert domino, considerata eius condicione. Alii auctores assignant quantitatem, qua pater-

«· *Billuart* autem docet, probabilius gravitatem materiae in furto non esse aestimandam relative, sed absolute (De iure et iust. diss. 11, a. 3).

*· Synopsis theol. mor. de virt. iust. n. 436.

»· De praeceptis n. 416. * Theol. mor. I, n. 1114.

u De iust. II, n. 215.

familias ad quotidianam sustentationem suam cum familia indiget", alii melius certam taxam definiunt hoc fere modo:

a) relate ad pauperes miseros circiter 2 francos;

b) relate ad homines mediocris fortunae circiter 10—12 francos;

c) relate ad divites circiter 30—50 francos;

d) relate ad ditissimos circiter 100 francos, *seu eadem quantitas, quae tamquam absolute gravis censetur.*

Nota circa has taxas: 1. Non sunt omnino certae regulae, quia nulla authentica illarum sanctio alicubi invenitur. Nihil aliud sunt nisi opinio rationabilis et satis fundata. 2. In illis non attenditur damnum quod forte *per accidens* sequi potest ex furto: e. gr. si quis operario aufert instrumentum pretii 1 franci, ordinarie non peccat mortaliter; attamen si operarius propter istud instrumentum deficiens non potest laborare per tempus notabile, tunc fur praevidens hanc laboris omissionem peccat mortaliter, non quidem propter ablationem instrumenti, sed propter iniustam damnificationem causatam. 3. Quando ignoratur, cui damnum illatum sit, illud mediocriter diviti illatum praesumi licet. Quare si valor rei non excedit 10 francos, non adest gravis obligatio restitutionis.

81 Scholion. De gravitate furti caute ponderanda. In ponderanda quantitate absolute vel relative gravi attendi debent circumstantiae temporum et locorum. Unde e. gr. quantitas assignata ab auctoribus saeculorum elapsorum nostris temporibus est nimis parva, cum valor pecuniae sit nunc valde diminutus. Similiter valor pecuniae est multo minor in magnis urbibus industrialibus quam in ruralibus regionibus dissitis. Semper autem confessarius memor sit illius, quod S. Augustinus dixit de discrimine inter peccatum veniale et mortale: „Difficillimum est invenire, periculosissimum definire." Unde sapienter monet Billuart: „Non ergo praesumant animarum directores ad singulos et individuales casus certo resolvere: Hoc est mortale, hoc est veniale, nisi id aperte constet.... Et dum ea de re a poenitentibus interrogantur, prudenter responsionem absolutam declinent, illisque omnium peccatorum etiam venialium horrorem incutiant."

ARTICULUS II.

De quibusdam furtis in particulari.

82 Regulae supra datae ad discernendam gravitatem furti (vel potius gravem obligationem restitutionis in quibusdam furtis) aliquantulum temperandae sunt, vel quia inter parvas res ablatas fuerunt multa intervalla, vel quia dominus non censetur esse ita invitus, vel quia res non fuit ita aliena. Unde quaedam dicenda supersunt, 1. de furtis minutis; 2. de furtis domesticis; 3. de furtis in rebus publicis.

17 S. *Alphonsus,* Theol. mor. l. 3, n. 527 hanc regulam vocat confusam et obscuram.

* Cf. *Waffelaert,* De iust. II, n. 215, ubi habetur longa computatio differentiae valoris secundum diversa tempora.

* De iure et iust. diss. 9, a. 3.

§ i-

De furtis minutis in genere.

Furta minuta vocantur levioris materiae furta saepius repetita. Ex se ista furta minuta sunt peccata venialia; fiunt autem graviter mala i. ex prava intentione et 2. ex frequenti repetitione.

1. *Ex prava intentione* quidem, si quis intendit multis parvis furtis tandem obtinere quantitatem notabilem.

E. gr. si famulus intendit surripere hero 100 francos, et, ne detegatur, hoc propositum exsequitur non semel, sed 50 vicibus per tempus unius anni. Prava haec intentio efficit, ut famulus statim peccet mortaliter, simulae huic proposito consensum dat. Singulis autem vicibus, quando surripit 2 francos, implicite saltem renovat pravam suam intentionem et proinde mortaliter peccat. Nihilominus non stricte tenetur in confessionali dicere, se intendisse furtum 100 francorum hocque exsecutum esse 50 vicibus, sed sufficit, si confitetur simpliciter: furatus sum 100 francos; aut habui intentionem furandi 100 francos, quod et secundum talem quantitatem feci. Ratio est, quia omnia ista furta minuta coalescunt in unum actum moralem, nisi forte interdum revocata fuerit intentio. Tunc enim plura essent peccata

2. *Ex frequenti repetitione* furtorum minutorum, etiam si non praecessit explicita intentio adipiscendi quantitatem gravem, oritur grave iniustitiae peccatum gravisque obligatio restituendi, dummodo tres sequentes condiciones adsint: a) ut inter singula furtula *non sit notabile intervallum;* b) ut singula furtula *non revocata aut restituta sint;* c) ut *materia totalis* omnium furtulorum unitorum sit gravis.

Requiritur igitur a) *ut inter singula furtula non exsistat notabile intervallum,* quale censetur tempus 2 mensium, si agitur de materia, quae, licet non sit gravis, tamen fere accedit ad materiam gravem. Ita S. Alphonsus*1. Unde e. gr. si quis aufert homini diviti hodie 10 francos et post bimestre iterum 10 francos et sic deinceps, ista furtula non coalescunt propter notabile intervallum interiectum inter duo furtula. Attamen puto, in praxi talia furtula saepius repetita tandem aliquando coalescere, quia vix possibile est, ut desit inde ab initio intentio perveniendi ad summam considerabilem. Sin autem agitur de furtulis revera *minimis,* e. gr. dimidii franci, illa non coalescunt etiam post brevius intervallum, ut puta post quindenam ". Ratio horum omnium est, quia iuxta communem aestimationem hominum illa furtula non coalescunt, si tantum intervallum inter singula exsistit; et praeterea, quia tunc vel numquam vel non nisi post longum tempus materia gravis aderit. E. gr. sartor quolibet tantum bimestri fragmentum panni retinet, ordinarie autem strictam iustitiam servat. Forte post 10 annos omnia ista fragmenta simul sumpta (resegmina) constituent materiam gravem. Nemo sane dicet, inter primum fragmentum et ultimum adhuc exsistere unionem moralem et proinde sartorem teneri ad restitutionem sub gravi.

*· Cf. supra I, n. 376 de distinctione numerica peccatorum.

·* Theol. mor. 1. 3, n. 530.

" *Noldin,* De praeceptis n. 422, putat iam post hebdomadam ista exigua furtula non coalescere.

Deinde requiritur b) *ut singula furtula non sint revocata aut restituta* Patet, quia furtula revocata aut restituta, quippe quae in esse moris iam non exsistant, non possunt coalescere cum sequentibus.

Ultimo requiritur c) *ut materia totalis omnium furtulorum unitorum sit gravis.* Communiter autem theologi moralistae opinantur, in furtulis requiri maiorem quantitatem quam in furto, quod semel et simul commissum est; scii, requiri quantitatem *dimidio maiorem,* si furtula facta sint *eidem* domino; sin autem *pluribus* dominis aliquid ablatum sit, requiri quantitatem *duplo maiorem*2* aut (si sunt multi domini) *absolute gravem,* scii. 100 francos Ratio patet ex supra dictis. Gravitas enim furti pensanda est ex damno obiectivo, quod illatum est legitimo domino. Porro legitimus dominus, cui longo spatio temporis aliqua summa ablata est, non tantum damnum patitur, quantum pateretur, si hoc simul et semel accidisset. Sin autem sunt diversi et *multi* domini, adhuc minus est damnum singulis causatum, ac proinde sola materia absolute gravis merito assignatur tamquam inducens gravem restitutionis obligationem. Si e. gr. sartor, laborans pro aliquo mercatore vestiario satis diviti, qualibet hebdomada iniuste retinet quaedam panni fragmenta pretio 2 francorum, non tenetur sub gravi ad restitutionem, nisi valor omnium fragmentorum habeat quantitatem dimidio maiorem, i. e 20 4- io = 30 francorum. Sin autem ista fragmenta pertineant ad plures dominos, requiretur quantitas duplo maior (vel absolute gravis), nempe 100 francorum. — Postquam ex furtulis coaluit gravis materia, oritur gravis obligatio restitutionis, ut patet ex propositione 38 damnata ab Innocentio XI: „Non tenetur quis sub poena peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque sit magna summa totalis." *·

In repetitis furtulis singulae ablationes separating consideratae non sunt quidem nisi peccata venialia. Cum autem sequens furtulum sit semper approbatio (saltem implicita) praecedentis, tandem aliquando accidit, ut ultimum furtulum in se quidem leve, sit approbatio implicita ablationis materiae gravis et proinde grave peccatum constituat. Qui vero, postquam gravem materiam furtulis abstulerit, pergit in furando, toties mortaliter peccat, *quoties attendit ad materiam iam surreptam* et renovat intentionem retinendi illam cum aliis. Ita sententia communis In praxi autem sufficit, si confessarius cognoscit summam furtulis sublatam et forsan tempus, quo durante furtula facta sunt.

Tota fere doctrina de furtis minutis comprehendi potest hac phrasi: *Furta minuta grave peccatum constituunt, si perpetrata sint aut cum intentione perveniendi ad gravem materiam, aut si, sine notabili intervallo interiecto, gravem materiam congesserint.*

Nota. Furta minuta saepe perpetrantur in re domestica", aut etiam a mercatoribus et operariis, e. gr. a cauponibus, qui aquam miscent vino, ab agricolis adulterantibus lac, ab opificibus subtrahentibus parvas materias sibi praebitas*7. In praxi propter consuetudines generales forte contrarias vel propter consensum domini aliqualiter

" Ita 5. *Alph.* 1. c. '· *Dent.* n. 1188.
'· Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 11, a. 4; *LehmkuM,* Theol. mor. I, n. 1117.
" De qua infra n. 83. " Cf. infra de contractu emptionis (n. 279),

praesumptum, aliquando non ita urgenda est restitutionis obligatio; attamen insistendum est, ut furtula ista cessent. Ceterum longior sermo de mercatoribus adulterantibus merces vel clam diminuentibus mensuram infra redibit, ubi de emptione et venditiofte agetur.

§2.
De furtulis domesticis.

Furtula praesertim in re domestica frequentia sunt, atque non raro 88
perpetrantur ab uxoribus, filiis familias, famulis. Paterfamilias non solet esse ita invitus contra talia furtula, ac si perpetrata sint ab extraneis; immo aliquando non est invitus contra ipsam ablationem, sed tantum contra clandestinum modum ablationis. Dedisset enim ipse rem ablatam, si conveniens petitio illi porrecta esset. Omnes theologi admittunt, in furtulis domesticis ordinarie maiorem quantitatem requiri ad restitutionis obligationem inducendam. Regula vero generalis, quae non patitur exceptiones, hac in re constitui nequit. Sequentes autem normae tamquam *directivae* haberi possunt:

1. *In esculentis et poculentis ordinariis ad proprium usum sumptis furtula numquam attingunt materiam gravem.*[*]

Ratio est, quia paterfamilias tenetur nutrire convenienter omnes domesticos suos. Quod si non facit, domestici habent ius sumendi illud, quod paterfamilias iniuste denegat. Sed etiam in casu, quo nutrimentum conveniens praestatur, paterfamilias non censetur esse graviter invitus, si domestici aliquid amplius sumant, dummodo tamen haec nutrimenta a) ne aliis tradant aut vendant, et b) ne agatur de nutrimentis *valde pretiosis.* Sane si agitur de nutrimentis valde pretiosis, e. gr. de vino Champagne, tunc paterfamilias solet esse graviter invitus, quod istud insumatur a famulis suis. Sed etiam in isto casu non obligarem ad restitutionem *uxorem* aut *filios familias,* quia tunc quoque paterfamilias censetur esse invitus magis de modo clandestino ablationis aliisque malis effectibus inde secutis, quam de ipsa ablatione. — Quando autem nutrimenta a domesticis dantur aut venduntur extraneis, facilius obligatio restitutionis adesse potest. Uxor quidem potest licite ea dare tamquam eleemosynam, et aliquatenus etiam filii; famuli vero non possunt elargiri, et a fortiori non vendere nisi ea, quae secus certo peritura essent.

De furtulis in tabaco paterno factis a filiis familias idem fere dicendum est ac de furtulis in esculentis et poculentis. Herus autem ordinarie est graviter invitus, quod famuli furtula huiusmodi in tabaco faciant; unde potest coalescere materia gravis et obligatio restitutionis.

2. Uxores raro tenentur ad restitutionem ob alia furtula commissa. Uxor enim non est serva, sed socia mariti, et proinde aliqualem habet dispositionem de bonis communibus. Maritus igitur non est graviter invitus de ipsa ablatione rei, sed potius de *modo clandestino* ablationis. Si uxor de bonis *propriis* quaedam abstulerit, numquam tenetur ad

[*] Ita etiam *Billuart,* De iur. et iuat. diss. II, a. 5; *D'Annibale,* Summula theol. mor. II, n. 253.

restitutionem, etsi egit contra voluntatem mariti, ad quem pertinet sola eorum administratio ". Unicus fere est casus, quo necessaria esset restitutio, si uxor prorsus irrationabiliter contra voluntatem mariti notabilem summam pecuniae communis paulatim expendisset, e. gr. emendo ornamenta prorsus superflua.

3. Filii familias furtula domestica perpetrantes obligantur ad restitutionem, si consideratis omnibus circumstantiis parentes revera sunt graviter inviti tum quoad substantiam, tum quoad modum ablationis.

In praxi saepe difficillimum est determinare, num adsit gravis obligatio restitutionis. Si parentes sunt opulenti et in prolis educatione profuse expendunt multa, facilius praesumi potest, illos non esse graviter invitos, si filius aliquantum lautius vivat et clam expendat moderatam summam a patre ablatam. Sin autem parentes non sunt ita divites, sed desudant in educatione numerosae prolis; si praesertim ex furtulis repetitis unius filii fratres et sorores eius damnum notabile patiuntur, tunc severius iudicium ferendum est. In hoc casu applicari possunt verba Proverbiorum: *Qui subtrahit aliquid a patre suo et a matre, et dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidae est* ** Hinc recte dicit Billuart*1, graviter esse culpandos atque restitutioni obnoxios filios familias, non solum dum pecunias aut mobilia a parentibus surripiunt, pretium mercis venditae aut saltem eius partem retinent, debita a parentibus solvenda contrahunt, sed etiam „dum missi ad studia aut ad aliquam artem addiscendam, pecunias sibi traditas ad libros comparandos, ad pensionem solvendam etc. ... expendunt in compotationes, scortationes, lusus aliaque illicita et vana".

Omnes quidem theologi concordant asserentes furtula filiorum familias coalescere ad materiam gravem, sed omnino discordant in determinanda gravitate materiae. Cum doceat Bannez, gravem materiam adesse, si filius quotannis 50 aureos (c. 250 francos) patri diviti furatus sit, Lessius, Navarra aliique volunt, duos vel tres aureos iam constituere materiam gravem ". Moderni theologi communiter asserunt, in furtis filiorum familias ad grave peccatum requiri materiam *duplo maiorem* quam in furtis extraneorum. — Cum autem in praxi filii familias, qui furtula commiserunt, rarissime restituere valeant, confessarius prudenter inducat eos poenitentes, ut a parentibus condonationem petant. Sic enim isti filii familias salutariter humiliantur et futura peccata praecaventur.

4. Famuli furtula domestica perpetrantes severius judicandi sunt quam uxores et filii familias, quia multo rarius praesumi potest consensus legitimi domini. Nisi agatur de cibo et potu consumptis ab ipsis famulis ", vel nisi praesumpta adsit licentia heri, furta minuta famulorum coalescunt, *velut si committantur ab extraneis.* Herus enim nedum minus sed potius magis invitus est, quod famulus, cui curam rei domesticae commisit, aliquid sibi furetur, quam quod extraneus idem faciat; quia sic ex famulorum infidelitate ipsi imminet maius periculum gravis damni.

" Cf. quae supra n. ijsqq. dicta sunt de dominio uxorum.
" Prov. a8, 24· ·* De lure et iust. dies. 11, a. 5.
·' Cf. *S. Ali>h.,* Theol. mor. l. 3, n. 543. ·· Cf. supra sub n. 83, I.

Quod dictum est de furtulis famulorum, valet etiam de furtulis operariorum in officinis domini. Ad dignoscendam autem obligationem restitutionis oportet ad duo imprimis attendere: 1. ad damnum reapse causatum, 2. ad consuetudines forsan in aliqua officina exsistentes. Si enim proprietarius officinae aliqualiter cognoscit consuetudinem furtulorum ab operariis patratorum neque strenue contradicit, raro adest gravis obligatio restitutionis. Nihilominus operarii serio deterrendi sunt ab huiusmodi furtulis.

§ 3-
De furto in rebus publicis (seu de peculatu).

Specialis difficultas oritur confessario, si indicare debet de furtis 84
commissis in detrimentum non alicuius hominis privati, sed communitatis aut civitatis. Nonnulli enim poenitentes abhorrent quidem a furto boni privati, sed non graviter illicitum putant e. gr. caedere ligna in silvis publicis ibique herbas aliosve fructus colligere. Etiam veteres Moralistae’4 benigniores sententias de istis furtis proposuerunt, quia tunc temporis silvae abundabant et ligna parvi pretii erant tum propter abundantiam tum propter difficultatem ea in regiones dissitas transportandi. Hodiernis autem temporibus res prorsus mutata est. Silvae sunt diminutae, ligna sunt pretiosa. Quando agitur de furtis istorum bonorum publicorum, confessarius sequentes normas applicare potest:

1. *Leges civiles prohibentes, ne in silvis publicis colligantur rami aridi, herba, fungi, racemi aliique fructus silvestres, communiter sunt tantum leges poenales* ’5. Istae enim res, nisi colligantur, solent in silvis putrescere atque esse nullius fere utilitatis. Unde communiter non sunt inquietandi incolae, qui in silvis vicinis publicis absque alio damno illato istas res colligunt, praesertim si sunt pauperes. Si tamen civitas aut fiscus solet vendere etiam istas res silvestres, aliter est dicendum.

2. *Leges civiles prohibentes caesionem ipsarum arborum obligant directe in conscientia et non sunt leges mere poenales.* Unde qui notabilem quantitatem arborum ex silva publica surripit, peccat graviter et ad restitutionem tenetur. Notabilis vero quantitas censetur materia absolute gravis, scii, valor circiter 100 francorum, quia civitas aut fiscus possidens ista bona publica putatur valde dives. In computando autem hoc valore, arbores aestimandae sunt, prout crescunt in silvis, et non prout prostant apud mercatores. Unde nondum aliquis sub gravi ad restitutionem tenetur, si e. gr. abstulit arborem, quae valet in silva 20 francos, post caesionem autem et transportationem usque ad emporium mercatoris valet 200 francos. Severius iudicandi sunt illi malefactores, qui propter futiles rationes in silvis publicis eradicant arbores plantasque iuniores. Verumtamen isti sunt potius damnificatores quam fures.

·· Cf. S'. *Alph.,* Theol. mor. J. 3, n. 529.
“ Ita etiam *Noldin,* De praeceptis n. 418.

3. *Furta in istis rebus publicis raro perpetrantur unica vice in notabili quantitate, sed solent fieri divisim.* Tunc ergo applicandae sunt regulae superius datae de furtis minutis. Si ergo quis non habet intentionem furandi materiam gravem, et inter singula furtula est aliquod intervallum notabile, furta non coalescunt nec inducunt gravem restitutionis obligationem.

85 Scholion. De defraudato pretio vehiculi publici. Quasi species furti in rebus publicis haberi potest, si quis habens schedulam III classis vehitur II aut I classe in via ferrea absque debita licentia. Qui corrumpit officiales ad ita agendum, peccat et ad restitutionem tenetur; secus autem non facile erit peccatum grave, neque obligatio restitutionis. Ratio est, quia dominus viae ferreae nullum fere damnum patitur per hunc agendi modum, neque videtur esse ita graviter invitus, immo aliquando in hac re connivet. Adest quidem lucrum cessans, sed non exsurgunt maiores expensae, sive superioris classis vehicula sunt vacua sive occupata. Attamen restitutio facienda esset, si (casu insolito) propter occupatum locum superioris classis nova vehicula essent adiungenda. Tunc enim damnum non ita spernendum oriretur pro fisco viae ferreae. — Si quis autem sine ulla omnino schedula empta vehitur in via ferrea aliisque vehiculis publicis, videtur ad restitutionem obligari. Ham non solum hoc censetur esse aliquid turpe iuxta communem aestimationem hominum, sed etiam est damnificatio et furtum evidens, quia tunc proprietariis istorum publicorum curruum furtive aufertur pretium legitimum transportationis. Nec dicat quis, vehicula debere currere, sive sint vacua, sive occupata, proindeque nullum damnum oriri ex occupatione furtiva. Etenim, licet hoc sit verum, tamen proprietarii sunt rationabiliter et graviter inviti, quod quis utatur istis vehiculis sine ullo pretio soluto; non sunt autem ita graviter inviti, quod quis habens schedulam inferioris classis, utatur classe superiore, quoniam hoc aliquando tacite aut expresse permittunt.

ARTICULUS III.

De causis ablationem rei alienae excusantibus.

Duae causae legitimam reddunt ablationem rei alienae, scii. 1. extrema necessitas auferentis et 2. recta compensatio occulta. In istis enim casibus dominus iam non est rationabiliter invitus.

§ i-

De extrema necessitate tamquam causa excusante.

86 Principium. *In extrema necessitate licet ex bonis alienis tantum assumere, quantum satis est ad se liberandum ex tali necessitate.* Ita omnes [1].

Ratio est, quia in extrema necessitate omnia bona terrestria fiunt iterum communia. Deus enim dedit terram inhabitandam et bona fruenda omnibus hominibus. Ergo quilibet homo habet ius, ut de bonis

[1] Codice» civile» quoque solent hanc licentiam expresse concedere, e. gr. Cod. Germ. 229 et 904; Cod. Ilelv. oblig. art. 52.

terrestribus vivere et in casu extremo sibi assumere possit ea, quae sunt omnino necessaria. — Eget tamen hoc principium aliquali explicatione:

a) *Neque in communi, neque in gravi, sed in sola extrema necessitate licet auferre bona aliena.*

Ratio est, quia secus valde periclitaretur non solum omne dominium privatum, sed etiam securitas publica, cum lata porta aperiretur furtis innumerabilibus. Hinc pauperes communes mendicantes non possunt licite rem alienam sibi sumere, invito domino. Innocentius XI proscripsit propositionem: „Permissum est furari non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi."” Sane verbum „furari“ in propositione damnata non est sumendum in sensu formali (quia numquam, ne in extrema quidem necessitate, licet furari seu iniuste rem alienam surripere), sed in sensu *materiali,* i. e. pro „sumere physice rem alienam". Loquendo in hoc sensu materiali etiam Angelicus Doctor quaerit: „Utrum liceat alicui propter necessitatem furari?" Et respondet: „Si tamen adeo sit evidens et urgens necessitas, ut manifestum sit, instanti necessitati de rebus occurrentibus esse subveniendum, puta cum imminet personae periculum et aliter subveniri non potest, tunc licite potest aliquis ex rebus alienis suae necessitati subvenire, sive manifeste sive occulte sublatis: nec hoc proprie habet rationem furti vel rapinae."

Quaenam necessitas sit extrema aut quasi-extrema, non concordant auctores; nunc autem satis communiter sub illa enumeratur non tantum proximum periculum vitae, sed etiam periculum perdendi membrum principale aut sensum corporis (aut castitatem). Ita Bannez citatus a Lugo et S. Alphonsus ·”

Merito docent theologi cum S. Thoma·®, in necessitate extrema non solum propria sed etiam *proximi* licitum esse auferre quae sunt necessaria. Sic e. gr. mater non habens nutrimentum pro puero fame perituro, potest auferre lac alienum.

b) *Non licet plus assumere, quam sit satis ad se (aliumve) liberandum ex tali necessitate.*

Si ergo sufficit e. gr. rem alienam commodare, non licet eam in proprietatem assumere. Similiter, necessitate transacta, oportet rem ablatam restituere, si tamen adhuc exsistit. Quid autem faciendum, si necessitate extrema transacta et re in tali necessitate consumpta homo inopinate capax fit restituendi rem ablatam? Sane expedit, ut rem ablatam compenset, sed ad id non stricte obligatur. Etenim homo degens in extrema necessitate rem alienam ablatam revera facit suam ac proinde illam numquam restituere tenetur. Ita quoque Billuart 1, Noldin·’ aliique. Ceterum iste casus videtur esse potius theoreticus quam practicus. Nam si homo superavit extremam necessitatem, semper fere aliquam spem habuit postea compensandi rem ablatam. Tali autem spe exsistente homo revera tenetur compensationem facere ex bonis deinde adeptis.

” *Dent.* n. 1186. De sensu istius propositionis damnatae cf. *Dom. Viva* et *Ballerini-Palmieri,* De furto n. 22 sq.

** S. theol. 3, 3, q 66, a. 7; cf. etiam Comm. *Caietani* in hunc locum.

·· Theol. mor. l. 3, n. 520. ·· L. c. ad 3.

·* De iure et iust. dis». 11, a. 6. ** *De* praeceptis n. 435.

c) *Etiam in extrema necessitate non licet auferre alteri rem, si ex ablatione iste quoque in extremam necessitatem casurus sit.*

Ratio est, quia in pari causa „melior est condicio possidentis*'. Unde e. gr. si duo cadunt in mare, quorum unus et forsan debilior habet balteum aérium, non potest alter hunc balteum surripere ad se salvandum, quia sublato balteo primus possidens in proximum mortis periculum detruditur.

87 Scholion. De magnis bonis alienis auferendis in extrema necessitate, lam supra (I, n. 592) diximus, in extrema necessitate subveniendum esse pauperi etiam cum magno incommodo, dummodo tamen ne agatur *de magnis et extraordinariis expensis faciendis.* Si quis autem huic obligationi non satisfacit, non peccat contra iustitiam (commutativam), sed tantum contra caritatem". A pari quaeri potest, num versans in extrema necessitate possit a divite surripere *magnam* summam pecuniae ad se liberandum ex tali necessitate. Theologi non concordant. Negant Lacroix et Concina, affirmant Sporer et Lugo apud S. Alphonsum", qui asserit: „Casu quo pauper est in extrema necessitate alicuius rei magni valoris, iuste potest eam accipere, quia ius habet ad illam arripiendam. Non ideo tamen dives tenetur dare, cum ipse tantum ex caritate obligetur, quae non obstringit cum tanto incommodo." — Fortasse rectius cum distinctione respondetur:

1. Pauper in extrema necessitate degens *non tenetur* magnam pecuniae summam surripere etiam ad vitam tuendam. Ratio est, quia nemo tenetur adhibere media extraordinaria ad vitam servandam".

2. Pauper in *proxima* extrema necessitate degens *potest* surripere etiam magnam pecuniae summam ad vitam servandam. Sic e. gr. alicuius instituti nummularii (vulgo *Bank)* custos, cui praedo minatur mortem, nisi tradatur clavis cassae continentis magnam summam pecuniae alienae, versatur in extrema necessitate *proxima,* et proinde elavem, immo et alienam pecuniam tradere potest ad salvandam vitam. Ratio est, quia a) vitam suam pluris aestimare potest quam pecuniam sibi commissam; b) quia id quoque permittere solent leges civiles.

3. Pauper in extrema necessitate *remotiore* degens probabilius non potest sumere magnam pecuniae alienae summam. Sic e. gr. pauperrimus paterfamilias phthisi pulmonum laborans, cui medicus cum morali certitudine dixit, ipsum esse certo et breviter moriturum, nisi statim proficiscatur ad regionem salubriorem, nihilominus non videtur licite surripere summam e. gr. 1000 francorum ab aliquo divite, ut possit proficisci et sic vitam salvare. Ratio est, quia a) secus multis illusionibus et inordinationibus praeberetur ansa, ac pax socialis non parum perturbaretur, b) id quoque graviter prohibent leges civiles.

" Ita saltem iuxta sententiam probabiliorem (cf. S'. *Alph.* 1. c. n. 520, quaer. 6; vide supra I, n. 589). Dicit quidem Leo XIII (Encycl. „Rerum novarum" d. 15 Maii 1891) loquens de obligatione dandi eleemosynam: „Non iustitiae, *excepto in rebus extremis,* officia ista sunt, sed caritatis Christianae." Sed Summus Pontifex videtur sumere verbum iustitiae non pro iustitia commutativa, ex cuius laesione oritur obligatio restitutionis, sed pro iustitia generali seu legali. Cf. S. theol. 2, 2, q. 118, a. 4 ad 2. Videtur autem peccare contra iustitiam commutativam dominus, qui pauperem in proxima necessitate extrema versantem impedit a re necessario occupanda vel occupata. Cf. *S. Alph.* 1. c.

" L. c. quaer. 3.

" Cf. supra de praecepto caritatis erga se ipsum (1, n. 367).

§2.

De occulta compensatione.

Notio. Si quis ius strictum suum nequit convenienter *publice* vindicare, sive propter timorem sive propter aliam impotentiam moralem, usuvenit compensatio occulta, quae definiri potest *recuperatio rei propriae per alienae occupationem occultam.* Stricte loquendo occulta compensatio habetur, si quis *pretium aequivalens* sibi occulte procurat pro re vel labore tradito; attamen latiore sensu vocari potest occulta compensatio etiam recuperatio ipsius rei propriae ab alio iniuste detentae. Nos sumimus compensationem in utroque sensu.

Principium. *Occulta compensatio, vestita debitis condicionibus, est* 88
quidem a) licita, sed b) raro exercenda, et c) etiam rarius a confessorio consulenda.

Explicatur et probatur, a) Occulta compensatio vestita debitis condicionibus licita est. Etenim si adsint istae condiciones, de quibus statim sermo erit, per occultam compensationem neque ius proximi neque socialis ordo laeditur atque nihil aliud fit nisi iusta defensio contra iniuriam alterius.

b) Raro exercenda est occulta compensatio, quia est periculorum illusionis et perturbationis plena. lamvero non licet se exponere periculis nisi raro et vera necessitate flagitante.

c) Rarius consulenda est a confessario occulta compensatio, nam ipsa, quamvis licita in foro conscientiae, non solet agnosci in foro civili, sed tamquam furtum punitur. Confessarius igitur, qui illam consulit, se exponit periculo accipiendi punitionem a tribunali civili propter instigationem ad furtum. Codex civilis hispan. autem a. iiçssqq. aliqualiter permittit compensationem.

Condiciones requisitae. Ut sit licita occulta compensatio, hae condiciones requiruntur °:

1. ut debitum sit strictum et certum;
2. ut debitum non possit aliter recuperari sine notabili incommodo;
3. ut damnum debitoris aut tertiae personae praecaveatur.

Prima igitur eaque principalis condicio, ut licita sit compensatio occulta, 88
est, ut debitum sit a) strictum et b) certum. *Strictum* debitum oritur ex vero dominio acquisito. Unde si adest sola convenientia vel sola obligatio fidelitatis, non autem vera obligatio iustitiae commutativae, non licet adhibere occultam compensationem, e. gr. si herus liberaliter promisit donum, sed non praebuit, famulus nequit se occulte compensare. — Deinde requiritur, ut debitum sit moraliter *certum.* Distinguitur duplex certitudo: *iuris* et *facti. Certitudo facti* fundantis ius prorsus requiritur; e. gr. certum debet esse factum donationis, emptionis etc. Iuxta S. Alphonsum" autem in tribus casibus sufficit *probabilitas iuris,* et non requiritur certum ius, „scil. quando compensatur fama cum pecunia; infamia cum infamia data; et legatum

·· Cf. *Dom. Soto,* De iure et luat. 1. 5, q. 3, a. 3.

*» Theoi. mor. 1. 3, n. 531.

relictum in testamento non sollemni". Paulo latius explicatur ultimus casus, duo enim priores rarissime in praxirn deduci possunt*8. Adest testamentum forma legali non vestitum et proinde in foro externo invalidum. In hoc testamento complura legata assignantur, quae, si debita forma expressa essent, certum ius legatariis darent; nunc autem illis non dant nisi ius probabile, cum complures gravesque theologi doceant, testamentum informe esse invalidum etiam in foro conscientiae. Adest ergo in isto casu certitudo facti, scii, certo exsistit testamentum; sed exsistit tantum probabile et non certum ius ad legata in testamento designata. Nihilominus iuxta S. Alphonsum aliosque auctores in isto casu (ante sententiam iudicis) legatarius potest licite legata sibi comparare per occultam compensationem. In praxi iste casus nequit solvi nisi attendendo codices civiles modernos*8. — Sed numquam fere licet compensationem cum probabili iure exercere, nisi ex consilio prudentis confessarii alteriusve periti ac timorati viri, quia secus adest grave periculum hallucinationis in propria causa.

Altera condicio ad licitam compensationem occultam est *moralis impossibilitas aliter rem propriam recuperandi.* Etenim ordo iuris atque bonum commune exigunt, ut quilibet via ordinaria rem suam recuperare studeat M, et solum si eam sine notabili difficultate, e. gr. sine rixis, expensis aliisve gravibus incommodis, petere non potest, licet hanc viam ordinariam deserere occulte se compensando. Ceterum haec condicio obligat tantum *sub levi.*

Tertia condicio exigit, *ut damnum debitoris aut tertiae personae praecaveatur.* Ex occulta compensatione multiplex damnum oriri potest, e. gr. debitor erronee putat, se adhuc solvere debere, et proinde bis solvit; tertia persona in suspicionem furti venire potest. Patet occultum compensatorem debere haec damna cavere, *in quantum est possibile.* Hoc enim exigit caritas.

90 Resolves. I. Occulte se compensare dicunt quandoque famuli, operarii, artifices, officiales etc., qui putant non recipere sufficiens salarium; sed raro haec compensatio licita est, quia saepe desunt tres condiciones supra recensitae pro liceitate compensationis occultae. Praesertim solet deesse prima condicio, scii, famulis non competit strictum et certum ius ad compensationem. Quare Innocentius XI proscripsit propositionem: „Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam maiorem iudicant salario, quod recipiunt."81 Quae quidem propositio videtur esse damnata, quia est nimis vaga atque facile intelligi potest in falso sensu; at licite famuli possunt se compensare, a) si *cogantur* ad labores in contractu non stipulatos; b) si *cogantur* ad salarium prorsus insufficiens et iniustum"; c) si *cogantur* ad reparationem damni, quod *sine culpa* causaverunt, e. gr. frangendo sine culpa aliquod vas pretiosum (nisi tamen in contractu etiam haec reparatio stipulata sit).

2. Occulta compensatio licita est, si quis prorsus iniuste condemnatus fuerit a indicé: i. e. si iudex commisit errorem *facti.*

3. Occulta compensatio licita est, si filii maiorennes *coguntur* ad laborandum in domo paterna, et si secundum iura civilia habent ius ad competens salarium, quod illis tamen negatur. Non omnia iura (e. gr. ius Germanicum, ius Gallicum) concedunt filiis maiorennibus in istis casibus

** Cf. *Concino,* De iure et iust. l. 3, dias. 3, c. 16, n. 43.
*· Cf. infra n. 377. "° Cf. S. theol. 3, 3, q. 66, n. 5 ad 3.
81 *Dens.* n. 1187. " Cf. S. *dlph.* I. c. n. 633.

salarium, et proinde occulta compensatio tunc non licet. Ius autem Helveticum[81] concedit salarium.

4. Quandonam mercatores possint se occulte compensare minuendo pondus aut mensuram, dicetur infra n. 293.

CAPUT III.

De iniusta damnificatione.

Dividimus hoc caput in quattuor articulos: 1. de iniusta damnificatione in genere; 2. de iniusta damnificatione cooperativa; 3. de iniusta damnificatione per facta corporalia; 4. de iniusta damnificatione per verba.

ARTICULUS I.

De iniusta damnificatione in genere.

Damnificatio late sumpta includit etiam furtum rapinamque; nam fur et latro damnum causant proximo, et S. Thomas dicit: „quicumque damnificat aliquem, videtur ei auferre id, in quo ipsum damnificat"[1]; attamen iuxta acceptionem strictiorem et hodie communiter usitatam damnificatio distinguitur a furto et definiri potest:

Definitio. *Iniusta damnificatio est actio, qua quis alteri damnum* 91
causât, quin ipse emolumentum materiale inde capiat. — Damnificator igitur causât damnum alteri et ipse non ditescit; fur vero causât alteri damnum et ipse ditescit. Unde e. gr. ille, qui comburit vestem alterius, est damnificator; qui vero vestem alterius aufert sibi, est fur. — Ceteris paribus damnificatio solet esse peccatum gravius quam furtum, quia ex *odio* proximi saepe procedit, furtum vero solet causari ex inordinata concupiscentia pecuniae aut ex egestate furantis aliisque motivis, quae non sunt tam graviter peccaminosa quam odium proximi.

Divisiones. 1. Ratione *causae* damnificatio dividitur in *solitariam* et *cooperativam,* prout damnificator aut per se solum aut adiuvantibus aliis causât damnum.

Damnificatio cooperativa peior est damnificatione solitaria, quia in illa non solum iustitia, sed etiam caritas proximi laeditur per scandalum vel cooperationem ad malum. De cooperativa damnificatione specialiter tractabimus in sequenti articulo.

2. Ratione *obiecti* damnificatio potest esse a) in bonis *supernaturalibus,* b) in bonis *naturalibus* sive corporalibus sive spiritualibus.

Pessima est damnificatio in bonis supernaturalibus. Hinc qui destruit in anima proximi gratiam sanctificantem, fidem aliaque dona supernaturalia, gravissime peccat. De hac damnificatione sufficienter dictum est supra I, n. 605 sqq. in tractatu de scandalo. In bonis autem naturalibus damnum potest proximo inferri dupliciter: vel eo, quod res proximi actione aut omissione iniusta destruitur (e. gr. vestis proximi comburitur aut ex industria aut ex culpabili negligentia), vel eo, quod proximus a consecutione

[81] Art. 633. [1] Cf. S. theol. a, a, q. 63, a. 4.

boni debiti iniuste arcetur (e. gr. aliquis inducit iniuste patrem, ut filium ab hereditate excludat). Bona naturalia, in quibus iniusta damnificatio accidere potest, sunt multa, e. gr. fama, honor, corpus, vita, fortuna etc., de quibus omnibus infra dicetur.

3. Ratione *modi* (vel etiam moralitatis) damnificatio aut est pure *materialis* aut *formalis.* Formalis damnificatio vocatur illa, quae conjuncta est cum formali peccato contra iustitiam commutativam seu, ut dicunt, quae procedit ex *culpa theologica.* Sic e. gr. qui sciens et volens iniuste comburit domum alterius, committit damnificationem formalem. — Damnificatio materialis illa est, quae quidem reapse causai damnum sed involuntarie ac proinde sine culpa *morali* damnificantis. E. gr. ille, qui explosit sclopetum volens occidere leporem, et prorsus fortuito absque ulla neglecta cautione ferit hominem latentem, commisit damnificationem materialem, sed non peccavit formaliter contra iustitiam. Quae quidem damnificatio materialis aliquando coniuncta est cum sic dicta *culpa iuridica,* quae nihil aliud est nisi omissio illius diligentiae, quam requirit lex positiva ad damnum praecavendum.

Culpa iuridica ab auctoribus solet subdividi in latam, levem, levissimam. Culpa iuridica *lata* consistit in omissione etiam istius diligentiae, quam homines ordinarie et mediocriter prudentes diligentesque adhibere solent in operationibus suis. Culpa iuridica *levis* est omissio diligentiae, quam adhibere solent homines prudentiores et diligentiores. Culpa iuridica *levissima* est omissio diligentiae, quam soli diligentissimi et accuratissimi quique in actionibus suis adhibere solent. — Quae quidem triplex subdivisio culpae iuridicae non invenitur expressa in codicibus modernis civilibus, qui non solent distinguere nisi inter negligentiam gravem et levem’. — Culpa iuridica adesse potest (licet rarissime) sine ulla culpa theologica; vocatur tunc culpa mere iuridica, et damnificatio inde causata est pure materialis; ordinarie tamen culpa iuridica est coniuncta cum culpa theologica plus minusve gravi, quia revera est peccatum non adhibere in actionibus nostris illam diligentiam, quam lex positiva iuste exigit.

93 Principium 1. *Damnificatio iniusta non solum est ex genere suo peccatum grave, sed etiam inducit obligationem restitutionis, si haec triplex condicio adest, nempe si est vere, efficaciter et formaliter iniusta, vel, uti alii dicunt, si est iniusta, damni efficax et theologice culpabilis.*

Explicatur et probatur. Damnificationem (formalem) esse peccatum ex genere suo mortale, per se patet. Etenim illa laedit virtutes graviter obligantes, sc. caritatem et iustitiam. — Ad hoc autem, ut ex damnificatione revera obligatio restitutionis oriatur, requiruntur tres condiciones:

’ *Grobe und geringe Fahrldssigkeit.* Cod. civ. Germ. § 276 statuit: „Fahrlâssig handelt, wer die im Verkehr erforderliche Sorgfalt auBer acht làBt", et § 827 · „Wer im Zustande der BewuBtiosigkcit oder in einem die freie Willensbestimmung ausschlieBendcn Zustande krankhaiter Stôrung der GeistestStigkeit einem andern Schaden zufiigt, ist ffir den Schaden nicht verantwortlich.” Similia habent codices Helvet. a. 41 sqq.; Gallic, a. 1382/3; Ital.a.1153; Hispan. a. 1902 sqq. sequentes in hac re vetus ius Romanum. (lxx Aquilia.)

1. Actio damnificativa debet esse vere iniusta, i. e. laedere *iustitiam commutativam* vel ius strictum alterius, sive sit ius in re sive sit ius ad rem. Sane actio damnificativa potest esse graviter peccaminosa, quin inducat obligationem restitutionis. E. gr. ille, qui ex odio non salvat domum ardentem inimici, licet hoc facile possit, peccat graviter contra caritatem, sed non tenetur restituere, quia inimicus non potest ex iustitia exigere, ut sua domus ab alio homine privato salvetur. Omnino igitur requiritur, ut *ius strictum* proximi laedatur. Hinc facile solvuntur sequentes casus: 94

Resolves, a) Qui importunis precibus, suasionibus etc. inducit herum, ne salarium stipulatum det famulo, tenetur ad restitutionem; laesit enim famuli strictum ius ad salarium stipulatum.

b) Qui precibus, suasionibus etc. inducit divitem, ne det eleemosynas determinato pauperi, non tenetur ad restitutionem. Pauper enim (nisi sit in extrema necessitate) non habet strictum ius ad eleemosynam.

c) Qui detractione, calumnia, vi, fraude etc. procuravit, ne dives determinato pauperi daret eleemosynam, ad restitutionem tenetur. Nam licet pauper non habeat strictum ius ad eleemosynam, habet autem strictum ius, ne impediatur ab eleemosyna recipienda per media iniusta, qualia sunt detractio, calumnia. — Idem valet de illo, qui fraude, e. gr. falsam spem sanitatis immittendo, avertit moribundum, ne testamentum condat in favorem tertii.

d) Qui detractione, calumnia aliisve mediis illicitis impedit aliquem a consecutione alicuius boni, cuius acceptio aut collatio *objective mala est,* peccat quidem propter media illicita adhibita, sed ad restitutionem non tenetur. In hoc casu adesse peccatum, per se patet, quia „finis bonus non iustificat media mala.“ Non exsistere obligationem restitutionis exinde licet perspicere, quia homo impeditus a consecutione boni illiciti habuit quidem strictum ius, ne detractio, calumnia aliave media peccaminosa contra ipsum adhiberentur, sed nullum prorsus ius habuit ad ipsam consecutionem boni[1] E. gr. is qui fraude et mendacio calumnioso avertit iuvenem, ne pecuniam det meretrici, non tenetur ad restitutionem erga meretricem. Etenim meretrix, licet habeat ius, ne mendacium calumniosum de ipsa dicatur, tamen nullum prorsus ius habet ad pecuniam accipiendam a iuvene libidinoso (saltem ante factam fornicationem).

2. Actio damnificativa debet esse efficaciter iniusta. Seu aliis verbis, 95
actio debet esse *vera causa per se* damni illati seu reapse secuti. Ratio est, quia ad reparandum damnum ille solus obligari potest, qui est *vera causa* seu auctor illius sive per se ipsum sive per alios ad hoc inductos. Unde non oritur stricta obligatio restitutionis, si actio fuerit a) in se bona aut indifferens, licet intentio agentis fuerit pessima; b) solummodo *causa per accidens damni;* c) occasio damni; d) condicio sine qua non damni.

Resolves, a) Iudex condemnans reum ex odio fere diabolico, sed iuxta leges iustas, peccat graviter contra caritatem propter odium suum, sed quia actio eius non est iniusta, non tenetur ad restitutionem.

b) Caupo propinans vinum ebrioso, praevidens, in ebrietate hominem habiturum esse magnum damnum, non tenetur ad hoc damnum resarciendum, quia eius actio non fuit per se, sed tantum *per accidens* causa istius damni. Si tamen caupo directe intendit hoc damnum ideoque propinat vinum, ut homo in ebrietate constitutus illud damnum patiatur, tunc revera iniuste agit

[1] *Cf. Billuart,* De iust. diss. 8, a. 13.

eiusque actio est causa per se (saltem instrumentalis) damni, ac proinde debet damnum causatum resarcire.

c) Furtum commissum a Petro dedit occasionem, ut suspicio criminis caderet in Paulum, qui inde grave damnum passus est. Petrus non tenetur ad restitutionem, quia eius furtum non est causa sed *occasio* istius suspicionis. Si tamen Petrus consulto direxit suspicionem furti in Paulum, adhibendo e. gr. eius vestes aut instrumenta in furti exsecutione, occultando furti materiam in camera Pauli etc., tunc iniuste egit et tenetur ad restitutionem. Paulus enim habet strictum ius, ne quis data opera ipsi pravam suspicionem causet . — Tamquam occasio et non ut vera causa damni haberi quoque potest *pravum exemplum* inducens ad damnificationem e.

d) Si quis gladium reddit homini praeparato ad occidendum alium, est quidem condicio sine qua non huius occisionis, sed nihilominus non tenetur ad restitutionem ob occisionem factam, quia non est causa per se damni illati.

96 3. Actio damnificativa debet esse formaliter iniusta seu procedere ex vera culpa theologica·. Ratio est obvia; etenim sine vera culpa theologica seu peccato admisso actio damnificativa non est voluntaria. lamvero actio non voluntaria nullam moralitatem nullamque obligationem importat. Insuper obligatio restitutionis oritur aut ex re aliena accepta aut ex iniusta actione. Porro neque res aliena accepta est, quia damnificator non est ditior factus, ut supponitur, neque etiam eius actio fuit iniusta, cum ob defectum voluntatis nullam moralitatem habuerit. Demum restitutio pro damnificatore est quaedam poena. Atqui poena supponit culpam. Ergo ubi nulla est culpa moralis, ibi nec est moralis obligatio restitutionis. Ex dictis apparet, non adesse obligationem restitutionis in sequentibus casibus:

Resolves, a) Medicus, qui ex errore inculpabili praebuit aegroto remedium nocivum, neque peccavit neque ad restitutionem tenetur.

b) Confessarius, qui ex errore inculpabili poenitentem liberavit ab obligatione restitutionis, neque peccavit neque ad reparationem damni tenetur.

c) Homo, qui prorsus fortuito sine ulla negligentia alium occidit, neque peccavit, neque obligatur ad reparationem damni materialis forsan illati.

97 De gravitate obligationis restituendi. Ex culpa theologica gravi oritur gravis obligatio restitutionis, si tamen damnificatio fuerit vere et efficaciter iniusta. Patet ex dictis. Si autem culpa theologica fuerit levis, prius videndum est, qua ex causa sit levis: utrum ex parvitate materiae, an ex alia causa.

Si culpa fuerit levis ex *parvitate mateHae,* i. e. ex parvo damno illato, adest *levis* obligatio restitutionis. Ita docent omnes, saltem moderni auctores. Ratio est, quia omnis iustitia commutativa laesa exigit reparationem, quae quidem mensuranda est tum ex parte materiae tum ex parte culpae. lamvero in praesenti casu est materia levis et culpa levis. Ergo adest quoque levis obligatio restitutionis.

Sin autem cum levi culpa7*causatum fuerit *grave damnum,* auctores non concordant de obligatione restitutionis faciendae. Sunt quattuor sententiae:

• Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. i. 3, n. 635. s Cf. infra n. 103.

• Hinc verissime dixit *Jhering:* „Nicht der Schaden verpflichtet zum Schadenersatz, sondera die Schuld." Ita quoque lex Aquilia. D. lib. 9, tit. 2.

7 Haec culpa levis potest accidere dupliciter: 1. *ex errore ant conscientia erronea,* e. gr. aliquis vult destruere rem alienam, quam putat esse levein, quae tamen revera eat magni valoris; a. *ex imperfectione actus,* e. gr. aliquis ex parva sed culpabili inconsidcratione caunat grave damnum.

Qui ex culpa levi causavit grave damnum:

1. tenetur sub mortali ad reparationem totius damni. Ita Henricus a S. Ignatio[8] et pauci alii;

2. tenetur ad reparationem totius damni sub levi. Ita Vasquez· et aliqualiter Billuart[10] et Waffelaert[11];

3. tenetur ad reparationem partialem damni pro condicione culpae iuxta prudens iudicium viri. Ita Bonacina[1'], Laymann[18];

4. tenetur ad nihil. Ita S. Alphonsus[18], Lugo[18], Lehmkuhl[18], Noldin[17], Göpfert[18], complures alii.

Prima sententia obsoleta est. *Theoretice* loquendo nobis melior videtur secunda sententia, quia obligatio restitutionis mensuranda est praecipue ex culpa agentis, connotante tamen damnum realiter causatum. Hinc ubi est nulla culpa moralis, nulla est obligatio moralis restitutionis; ubi est gravis culpa, oritur et gravis obligatio (dummodo damnum causatum sit grave). Ergo videtur esse rationabile, ut, ubi grave damnum cum levi culpa causatum fuerit, adsit levis obligatio reparandi hoc damnum. Argumentum autem, quod solet afferri pro quarta sententia, minime est convincens. Dicunt: Neque gravis neque levis obligatio restitutionis ex levi culpa oritur. Ergo nulla obligatio exsistit. Non *gravis,* quia gravis obligatio non habet proportionem cum levi culpa; non *levis,* quia levis obligatio non habet proportionem cum re gravi. Sed respondetur: Transmissa prima parte argumentationis, de qua hic non exsistit difficultas, altera pars est parum probativa. Numquid levis obligatio non potest esse circa gravem materiam? Nonne quis potest se voto obligare sub levi ad rem gravem, e. gr. ad peregrinationem longinquam? Numquid legislator nequit praecipere rem gravem sub levi obligatione? — Deinde haec quarta sententia aeque repugnat sensui communi hominum ac legislationi civili. En casus: Petrus hodie cum levi culpa comburit vestem vilem Pauli. Tenetur sub levi ad restitutionem huius materiae levis, quod quidem satis communiter docent etiam auctores quartae sententiae. Crastina die Petrus- cum aequali levi culpa comburit totam domum Pauli. Nunc ad nihil tenetur iuxta quartam sententiam, quia levis obligatio non potest versari circa tantam materiam! Alius casus: Petrus ditissimus cum levi culpa theologica incendit domum Pauli, qui sic ad extremam paupertatem redigitur. Iuxta quartam sententiam Petrus potest tranquille frui divitiis suis nihilque solvere debet; Paulus autem potest mendicare et lugere de domo sua combusta, sed nullum ius erga Petrum habet! Quanta crudelitas erga hominem innocentem, et quanta laxitas erga hominem culpabilem! Numquid haec correspondent sanae aestimationi hominum? — Codex quoque civilis Germaniae[18] statuit, ut iuxta aequitatem compensari oporteat damnum illatum sine ulla culpa, dummodo tamen compensans inde ne privetur bonis pro suo statu necessariis.

8 Ethica amoris l. 9, c. n6.
· De restit. c. 2, § 3, dub. 2, n. 3.
'0 De iure et iust. diss. 8, a. 5.
" Tract, de iust. II, n. 266.
18 De restit. disp. 1, q. 1, n. 56.
18 Theol. mor. lib. 3, tract. 3, p. t, c. 6, n. 4.
18 Theol. mor. l. 3, n. 552.
88 De iust. et iure, disp. 8, n. 57 sqq.
88 Theol. mor. I, n. 1153.
87 De praeceptis n. 435.
88 Moraltheol. II, 161.
18 § 829.

Ex omnibus hucusque dictis satis apparet, quartam sententiam *theoretice* non esse veram. Unde vel ipsi asseclae illam limitant ad casum, quo levitas culpae orta est ex imperfectione actus”.

Resolves. *In praxi* sedulo attendendae sunt in singulis casibus circumstantiae tam agentis quam damni illati, ut patet ex sequentibus exemplis:

a) Qui ex errore invincibili putat se iniuste destruere vitrum vile inimici, revera autem destruit cristallum pretiosissimum, ad totum damnum reparandum obligatur sub levi (si tamen potest). Qui autem ex errore invincibili putat se iniuste destruere rem *gravis valoris* e. gr. 100 frc., quae tamen reapse constat 1000 frc., probabilius tenetur restituere valorem 1000 frc. Ratio est, quia in primo casu est leve peccatum ac proinde levis obligatio reparandi totum damnum; in secundo autem casu est grave peccatum ideoque gravis obligatio reparandi totum damnum reapse causatum. S. Alphonsus” autem putat oppositam sententiam esse satis probabilem.

b) Qui ex quadam negligentia levi causât alteri grave damnum prorsus improvisum, mitius tractari potest. In quotidiana enim vita est moraliter impossibile, ut huiusmodi negligentiae leves evitentur. Si quis autem potuit et debuit praevidere grave damnum proximi et nihilominus est negligens, graviter peccat ac proinde obligatur ad restitutionem damni. E. gr. medicus, qui praevidet magnum damnum aegroti et nihilominus vere negligens est, peccat graviter et ad restitutionem tenetur. Sin autem haec negligentia est valde parva, medicus ad nihil tenetur, quia est nimis difficile, ut medicus quotidie adhibeat in omnibus casibus perfectam diligentiam.

c) Qui ex motu secundo-primo irae alium graviter vulnerat aut occidit, non quidem ad totum damnum resarciendum ordinarie obligari potest in praxi (quia tunc etiam tribunalia civilia admittunt circumstantias attenuantes), sed tamen non videtur esse aequum, ut prorsus nulla compensatio exigatur. In hoc casu potest bene applicari sententia tertia supra a Bonacina proposita.

d) Qui commisit plures damnificationes, quae singulae quidem sunt leves, coniunctae autem sunt graves, *sub levi* debet restituere, si singula levia damna intulit *diversis personis*. Ratio est, quia singulae damnificationes istae non coalescunt et in se sunt peccata venialia. Sin autem causavit *eidem personae* multa levia damna, eodem modo videtur teneri ad restitutionem, ac si totidem levia furta commisisset huic personae, cuius ius pari modo laeditur per furtum ac per damnificationem. Quandonam levia furta coalescant in gravem materiam, dictum est supra n. 82 sqq.

Optime notat Billuart de tota hac controversia: „Ceterum, quidquid sit de speculatione huius quaestionis, communiter advertunt cuiusvis sententiae auctores, *raro contingere in praxi, quod causetur damnum grave ex culpa veniali;* quia, licet inconsideratio venialis sit frequens in subrepticiis cogitationibus et internis animi motibus, qui saepe, facile et subtiliter oriuntur et quidem circa obiecta naturali inclinationi conformia, raro tamen contingit in operibus externis gravis momenti, quia ordinarie statim suum periculum

” Cf. *Noldin* (De praeceptis n. 435) dicens: „Qui grave damnum intulit cum culpa *(ex imperfectione actus)* levi, iuxta sententiam practice sequendam ad nihil tenetur." Antea autem a. *434* dixit, sententiam, quae a restitutione eximit eum, qui grave damnum intulit cum culpa levi, quae erat *actus perfecte humanus,* esse quidem externe probabilem, sed esae plane destitutam interna probabilitate.

“ Theol. mor. l. 3, n. 613.

ingerunt et fortius mentem excitant ad sui considerationem, aut saltem ad confusam periculi cognitionem. Unde, *nisi certo constet, inadvertentiam fuisse venialem, habenda est in praxi pro mortali, conformis scii, damno, et inculcanda est obligatio restituendi sub mortali.""* Similia habet Concina, qui valde moderate et non rigide de hac controversia iudicat88.

Principium s. *Ex damnificatione materiali non oritur obligation restitutionis nisi in duobus casibus, scii, i) post sententiam iudicis; 2) si libere ita sit stipulatum.*

Explicatur et probatur, i. Damnificatio materialis ex nulla culpa morali causatur, ac proinde nequit imponere in conscientia obligationem restitutionis, quippe quae sit poena pro culpa commissa. Nihilominus leges sunt iustae, quae decernunt etiam post damnificationem materialem cum culpa iuridica adesse obligationem reparandi damnum. Etenim istae leges omnibus civibus pariter favent; reddunt singulos homines vigilantiores, ne aliis ullum damnum inferant, et praecavent multas cavillationes et fraudes. Non autem obligant istae leges in conscientia nisi post sententiam iudicis, quia restitutio post damnificationem est poena, generatim autem omnes leges positivae exigentes aliquam poenam duram, quae consistit in actione ponenda, non obligant nisi post sententiam iudicis condemnatoriam ,4.

2. Si praecesserit specialis contractus *explicitus,* obligans alterum contrahentem ad restitutionem in quocumque casu damnificationis, talis contractus est licitus, ac proinde etiam absque culpa theologica damnum causatum reparandum est. Tales contractus sunt saepe quasi-assecurationes. E. gr. possessor viae ferreae debet pretium restituere mercium, quae destructae sunt durante transvectione, quocumque demum modo haec destructio acciderit. — Sin autem contractus initus non est ita explicitus, sed potius implicitus, e. gr. in commodato, in deposito, in susceptione alicuius officii, distinguendum est:

a) Si contractus est in solam utilitatem *recipientis,* ut in commodato, tunc damnificator tenetur ad restitutionem etiam *ex culpa levi iuridica,* cui tamen in praxi semper adiuncta est saltem levis culpa theologica. Ex commodato oriri obligationem pro damnificatore etiam leviter culpabili, iam determinavit Gregorius IX: „Cum gratia sui tantum quis commodatum accepit, de levissima etiam culpa tenetur, licet casus fortuitus ... sibi non debeat imputari." " Aequitas enim naturalis exigere videtur, ut res alteri commodata summa diligentia custodiatur. Unde e. gr. si quis perdit librum commodatum etiam cum levi culpa, tenetur pretium illius restituere.

b) Si contractus cedit in solam utilitatem *dantis,* recipiens non tenetur de damno nisi *ex culpa lata iuridica".* Ratio est, quia in istis contractibus recipiens nihil habet nisi onus, ac proinde esset iniquum,

" De iure et iust. dise. 8, ·. 5.
·· Cf. supra de legibus I, n. aia.
M Cf. S. theol. a, a, q. 6a, a. 6.
·· De iust. et iure lib. a; dis a, c. 5, n. 7.
»· Cap. unicum, X 3, 15.

si praeter onus custodiae adhuc ex culpa levissima ad restitutionem teneretur. Casus iste saepe accidit in contractu depositi. Iura civilia solent statuere, in quantum is qui recipit aliquod depositum teneatur omnia damna resarcire, e. gr. via ferrea aut caupo recipiens sarcinas viatorum. Ista statuta videntur obligare in conscientia etiam ante sententiam iudicis.

c) Si contractus cedit in utilitatem *utriusque* contrahentis, aut si tantum intercessit contractus implicitus ratione officii suscepti, contrahens tenetur resarcire damnum ortum *ex culpa lata iuridica.* Ratio autem est, quia quandocumque contractus sive explicitus sive implicitus fuerit initus, contrahens in se assumit onus fideliter observandi omnes clausulas contractus. Unde e. gr. qui *pretio determinato* ab alio commodavit equum, tenetur damnum resarcire, quod equus ex lata culpa commodantis perpessus est. Medicus aut confessarius tenentur reparare damna, quae ex eorum culpa lata sunt orta. In praxi haec culpa lata semper includit culpam theologicam plus minusve gravem. Hinc e. gr. confessarius, qui falso liberavit poenitentem ab obligatione restitutionis, tenetur pro viribus reparare damnum illatum, quia vi officii suscepti debet recte iudicare de obligationibus poenitentis. Longior sermo de hac re redibit infra in tractatu de poenitentia.

99 Corollaria. Ex duobus principiis positis et explicatis adhuc eruuntur sequentia:

1. Qui culpabiliter posuit causam, ex qua praevidit secuturum esse determinatum damnum, tenetur reparare hoc damnum reapse secutum, quamvis studuerit postea causam impedire. Ratio est, quia ponendo talem causam damnificavit vere, formaliter et efficaciter. Qui vero sine culpa posuit causam, ex qua damnum proximi secuturum sit, tenetur effectus causae, in quantum possibile est, praecavere. Quod si non facit, approbat implicite causam positam, fit theologice culpabilis et ad reparationem damni secuturi tenetur. Hinc e. gr. medicus, qui inadvertenter falsum pharmacum propinavit, debet pro viribus effectus praecavere; secus ad reparationem damni tenetur ",

2. Qui, volens damnificare Petrum, ex errore damnificat Paulum, nihilominus ad restitutionem tenetur. Ratio est, quia actio eius est vere, efficaciter et formaliter iniusta. Unde sententia opposita quorundam auctorum'· est improbanda. Est celeber casus, quem S. Alphonsus proponit'·. Aliquis vult incendere domum Titii inimici; accedit ad domum, quam putat esse Titii, quae tamen revera est Caii, et incendit illam. Iuxta sententiam auctorum nonnullorum incendiarius ad nullam reparationem tenetur, saltem si non in confuso intenderit comburere etiam domum Caii. Non enim — aiunt — adest iniuria formalis in isto casu, quia incendiarius nullo modo voluit damnum inferre Caio, qui forsan est eius amicus. — Merito abhorrent quamplurimi moderni auctores ab hac sententia, quippe quae nimis repugnet morali hominum sensui, et haud parvam invidiam causaverit casuisticae

" Cf. 5. *Alph.,* Theol. mor. I. 3, n. 564.

'· *Lugo,* De iust. et iure disp. 17, n. 78 vel potius disp. 18, n. 86; *Lacroix,* De consc. 1. 3, n. 200; S. *Alph.* 1. c. n. 629; *Sparer,* De iust. tr. 4, c. a, n. 139; *D'Annibale,* Summula II, n. 33a. *· L. c.

theologiae. Etenim iste incendiarius intendit et causât formaliter iniuriam proximi; est autem prorsus per accidens, quod errat circa personam damnificatam. — Pariter reicienda est similis sententia proposita a Gury··, qur putat, non adesse obligationem restitutionis, si quis animo vindictae impulsus glandem explosit in capram inimici sui, sed loco caprae illaesae attigit et occidit vaccam eiusdem inimici. Etenim licet iste damnificator noluerit actu suo occidere hanc vaccam, tamen voluit grave damnum inferre inimico suo. Ergo adest gravis culpa theologica et damnum grave causatum; ac proinde adest etiam gravis obligatio restitutionis.

3. Qui solam iustitiam distributivam laesit, non tenetur ad restitutionem. Saepissime autem simul cum iustitia distributiva laeditur quoque iustitia commutativa, et tunc sane reparatio damni facienda est. — Iniquus distributor officiorum et munerum publicorum tenetur ad restitutionem *erga communitatem,* si ministros prorsus ineptos elegit, non autem si quidem digniores praetermisit, sed tamen dignos et aptos statuit. Aliquando etiam debet reparare damnum causatum dignioribus praetermissis, si scii, a) muneris alicuius candidati per modum *onerosi* contractus convocantur; b) si supremus societatis superior inferiores distributores obligavit, et quidem ex iustitia commutativa, ut optimos candidatos eligant. In praxi raro aderit obligatio evidens et certa reparationis, si agitur de officiis et muneribus laicalibus. Aliter autem est, si agitur de collatione beneficiorum ecclesiasticorum. Circa quae sequentia communiter ab auctoribus docentur:

a) Semper est peccatum grave, scienter conferre aliquod beneficium ecclesiasticum candidato *indigno.*

b) Si praetermisso digniore candidato beneficium confertur minus digno, adhuc est peccatum; immo si agitur de *beneficio curato,* est peccatum grave·1.

c) Quando ex electione candidati indigni vel minus digni damnum grave obvenit beneficio seu communitati, collator iniustus tenetur hoc damnum reparare; econtra ad nihil tenetur ex iustitia erga dignos vel digniores candidatos praetermissos, quia isti nondum habent strictum ius ad beneficium propositum. Unica exceptio est, si pro beneficio determinato vacante obtinendo sic dictus ..concursus" factus est, ut solet fieri in compluribus regionibus pro paroeciis et quibusdam canonicatibus. Tunc enim iuxta sententiam probabiliorem et multo communiorem laeditur iustitia commutativa etiam erga candidatum digniorem iniuste praetermissum. Ratio est, quia evocatio ad concursum specialem est quasi-contractus, iuxta quem collator promittit et debet conferre beneficium digniori. Unde in Concilio Tridentino·* decretum est, ut iniuste praetermissus habeat ius appellandi, quo possit sibi evincere beneficium iniuste sibi negatum. Et revera talis candidatus iniuste praetermissus saepe non parvum damnum materiale patitur, quia non recipit reditus beneficii sibi inique denegati. Sunt tamen complures auctores (Dom. Soto··, Navarrus··, Martin. Ledesma··), qui negant obligationem restitutionis. De his duabus sententiis S. Alphonsus·· scribit: „Non audeo recedere

·· Comp, theol. mor. I 672.

·' Cf. Cone. Trid. sess. 24, c. I de reform.; prop. 47 damnata ab Innocentio XI *(Dens.* n. 1197); Cod. iur. can. c. 459, g 1.

·» Seas. 24, c. i de reform.

»· De iust. et jure I. 4, q. 6, ·. 3 ad 6 conci, posterior.

·« Man. c. 17, n. 74. ·· In IV sent. 3, 4, q. 18, a. 2, dub. 9, conci, x

M Theol. mor. l. 4, n. 109; cf. Elenchum quaest. reform, q. 47.

a prima sententia communi et valde probabiliori. Sed hanc secundam nec etiam audeo dicere improbabilem; quia revera non videtur constare, quod inter episcopum et oppositores intercedat pactum illud obligans rigorose ex iustitia commutativa." Cum in multis regionibus iam non habeatur *concursus proprie dictus* et specialis ad beneficia obtinenda, non est ita practica haec quaestio. — Sin autem agitur de concursu *generali* ad beneficium vel officium indeterminatum et nondum vacans, superior non laedit strictum ius candidatorum, si ad aliquod beneficium vel officium deinceps vacans, praetermisso digniore, eligit minus quidem sed vere dignum. Ratio est, quia dignior non habet ius strictum ad aliquod beneficium determinatum.

ARTICULUS II.

De damnificatione cooperativa.

100 Quae hucusque dicta sunt, actionem damnificantem in se respiciunt ct ipsum agentem, quatenus aut solus aut principaliter egit. Saepe autem accidit, ut plures cooperentur ad unum idemque damnum procurandum. Ideo statim occurrit quaestio, quae et quanta restitutionis obligatio in isto casu singulis cooperantibus incumbat. Cooperatio autem potest fieri novem modis, iuxta illos tritos versiculos:

lussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Tres posteriores modi dicuntur cooperatio *negativa,* quia fit per omissionem actus debiti; sex vero priores vocantur cooperatio *positiva,* quia fit per positivum actum sive physicum sive moralem.

Regula generalis. Eadem prorsus duo principia valent in damnificatione cooperativa, quae supra de damnificatione simplici allata sunt, scii. i. ex cooperatione non oritur obligatio restitutionis, nisi illa sit vere, efficaciter et formaliter iniusta; 2. ex cooperatione materiali non oritur obligatio restitutionis nisi a) post sententiam iudicis condemnatoriam; b) nisi sit ita libere stipulatum.

Aliqualis exsistit difficultas in ipsa applicatione istorum principiorum, unde de singulis modis cooperationis damnificantis sequentia breviter notentur.

§ i-

De cooperatione positiva.

i. lussio, mandatum.

101 Notiones. Stricte loquendo iussio non est idem ac mandatum, quia iussio supponit *auctoritatem,* quae inducit aliquem ad agendum, cum mandatum ex *libera conventione* alteri actionem exercendam committat". Pater iubet filium aliquid facere; amicus vero mandat amico aliquod opus. Mandatum vel iussio potest fieri vel *expresse,* ut si pater dicit filio: fac hoc; vel *virtualiter,* ut si herus significat subditis sibi gratum fore, si tale furtum faciant, vel si conqueritur, neminem ulcisci

" In lingua Germanica iuialo eat *BefeM;* mandatum vero *Juttrog.*

iniuriam sibi illatam. Qua ratione occisio S. Thomae Cantuariensis imputata est Henrico II Angliae regi.

In praesenti materia sumimus promiscue iussionem et mandatum. Mandans seu iubens est causa principalis; mandatarius autem vel exsecutor est causa secundaria vel instrumentalis. Quare etiam principaliter imputantur damna ex actione iniusta secuta mandanti seu iubenti.

Principium. *Ille, qui iubet aut -mandat efficaciter et formaliter opus laedens iustitiam commutativam, tenetur ad restitutionem erga darnnificatum, et aliquando etiam erga mandatorium.*

Veritas huius principii patet cum ex supra dictis de damnificatione iniusta, tum ex propositione 39 ab Innocentio XI damnata: „Qui alium movet aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati. ··

a) Obligationes mandantis erga damnificatum. Iubens aut mandans tenetur *damnificato* omnia damna reparare, quae vi mandati causata et praevisa sunt. Ratio est, quia iuxta commune adagium, „quod quis per alium fecit, ipse fecisse censetur Dixi autem, iubentem vel mandantem teneri reparare damna *praevisa* et revera *vi mandati* causata. Nam si mandatarius limites mandati excesserit aut si damna prorsus inopinata acciderint, tunc iubens aut mandans de istis non obligatur, quoniam omnia ista non sunt illi voluntaria ac proinde non imputanda. — Unde qui conduxit alium, ut tertiam personam percuteret, tenetur reparare damnum isti tertiae personae illatum. Sin autem praeter mandatum ille alius tertiam personam non tantum percusserit, sed occiderit, mandans non tenetur reparare damnum ex homicidio ortum.

Quando mandans mandatum suum revocat hocque mandatario notum facit ante exsecutionem mandati, tunc iam ad nihil tenetur; etsi iste ex propria malitia damnum infert; sin autem revocatio mandatario vel non innotuerit vel *post* exsecutionem mandati facta fuerit, obligatio mandantis immutata manet. Quodsi tertia persona hanc notificationem revocati mandati scienter impediverit, ipsa et non mandans ad restitutionem tenetur.

b) Obligationes mandantis erga mandatarium seu exsecutorem. Mandans debet etiam *mandatario* reparare damna forsitan habita in exsecutione mandati, si *vi, fraude aut etiam abusu suae auctoritatis* mandatarium coegerit, et hoc damnum saltem in confuso praeviderit Secus autem ad nihil tenetur. Ratio est, quia in primo casu mandans formaliter et efficaciter damnificavit mandatarium; in secundo vero casu mandatarius quasi propria sponte egit et proinde sequelas suae actionis portare debet — Unde herus, qui famulam metu gravi et iniusto induxit ad periurium damnosum proferendum, tenetur omnia damna reparare, quae passura est famula ex periurio facto. Sin autem famula ex mandato quidem heri, sed prorsus libera peieravit, ipsa et non herus tenetur portare sequelas periurii probabiliter praevisas. Attamen etiam in hoc casu valde conveniens est, ut mandans saltem partem damni in se assumat.

Nota. *Ratihabitio* in stricto sensu accepta pro approbatione actionis iniustae ab alio iam factae non aequivalet mandato aut iussioni; quare si quis ratum habet damnum, quod alter in eius gratiam, sed sine eius mandato

·· *Dene.* n. 1189.

patravit, peccat quidem, sed non ad restitutionem tenetur, quia non est causa efficax damni. Regula io iuris in VI0: „Ratihabitionem retrotrahi et mandato non est dubium comparari", non valet in hac materia, sed tantum in contractibus et in quibusdam poenis canonicis.

2. De consulente.

102 Consulens damnificationem ille est, qui suasione sua alterum moraliter movet ad damnum inferendum tertiae personae". Consulens convenit cum mandante in eo, quod uterque impellit alterum ad damnum faciendum; sed in eo discrepat, quod consulens *ordinarie* est causa secundaria damni, dum mandans est causa primaria. Exsecutor consilii enim ordinarie agit proprio nomine, cum exsecutor mandati agat nomine alterius. Ex quo sequitur, ut exsecutor consilii primario, consulens autem non nisi secundario ad reparationem damni illati teneatur.

Consilium diversis modis fieri potest, sed praecipue est duplex: doctrinale et impulsivum. Consilium *doctrinale* aut convincit rationem, actionem esse licitam vel omnibus circumstantiis ponderatis esse faciendam, aut instruit de aptis mediis ad actionem perficiendam. Tale consilium doctrinale idque falsum praeberet e. gr. confessarius, qui suaderet poenitenti, procurationem abortus esse licitam ac faciendam. Consilium autem *impulsivum* potius influit in voluntatem hortatu, precibus, promissis etc. Consilium impulsivum vocatur *nudum,* si motivis intellectualibus non innititur; vocatur àutem *vestitum,* si cum suasione etiam motiva convincentia aliave media agendi subministrantur.

Ad iudicandam obligationem restitutionis ortam ex consilio, nihil aliud requiritur nisi applicatio principii supra allati, scii, *consilium tunc obligat ad reparationem damni secuti, si fuerit vere, efficaciter et formaliter contra iustitiam commutativam.*

103 Corollaria: a) *Consilii efficacia.* Consilium non censetur efficaciter damnosum, quod datur ei, qui iam omnino determinatus est ad damnum inferendum, neque propter consilium movetur ad maius malum perpetrandum. Quodsi quis non ipsam substantiam actionis damnosae, sed modum, tempus aut alias circumstantias iniuste suaserit, videndum est, num hoc consilium efficaciter aliquid damni intulerit10. Si ita est, obligatio reparandi illius damni adest; secus non. In praxi saepe dubium est, num consilium datum revera *efficaciter* damnum patratum produxerit. Hoc praesertim valet, si mulieres plebeiae aliique generatim, quorum insufficientia nota est, consilium nocivum dederint. Proindeque satis raro adest gravis obligatio damni reparandi, quod consilium capiens tertiae personae intulit. Praesertim valde dubium est, num ille, qui solo *exemplo* suo alium ad iniustam damnificationem movet, ad restitutionem teneatur. Negant Valentia, Sanchez, Laymann, Salmanticenses ", Concina", quia pravum exemplum est quidem *occasio,* sed non causa damni; affirmant Billuart" aliique, sed in casu particulari

" Si quis consilio iniquo non nocet nisi ipsi *petenti consilium,* non est damnificator cooperativus, sed solitarius. De tali consilio hic non agitur, quoniam ei applicanda sunt iam supra n. 93 dicta.

00 Cf. *Billuart,* De iure et iust. dise. 8, a. 13, £ 3.

" Curs. theol. mor. tr. 13, c. I, n. 114.

" De iust. et iur. lib. a, dis·, a, c. 9, n. 17. ·· L. c. £ 3, n. 5.

videndum est, num exemplum aut scandalum datum revera efficaciter in actionem alterius influxerit. Si ita est, adest obligatio reparationis; secus non. Ut plurimum influxus mali exempli est dubius, et proinde non adest obligatio reparationis. Ita saltem, si pravo exemplo non adiunguntur verba exhortatoria.

b) Licetne suadere minus malum illi, qui iam paratus est ad maius malum? Praecisa quaestione de moralitate istius consilii in aliis materiis (de quibus videsis supra I, η. 6ii de moralitate actuum humanorum), in praesenti tantum loquimur de consilio minoris mali in materia iustitiae commutativae. Respondemus autem cum distinctione:

a) Qui suadet minus malum *eidem* personae inferendum, non peccat, neque ad reparationem damni tenetur. Hinc Ruben suadens fratribus suis, ne occiderent, sed potius ut proicerent loseph in cisternam, non peccavit; qui suadet latroni parato ad occidendum hominem, ne occidat, sed ut tantum auferat pecuniam illius, non peccat. Qui tamen tale consilium dat *pravo animo* (puta, quia facilius et securius damnificator potest causare minus malum), non tantum peccat, sed etiam ad restitutionem tenetur, pro quanto haec circumstantia nocet proximo.

β) Qui suadet, ut damnum in bonis fortunae potius divitibus *in genere* inferatur quam homini pauperi, item non peccat. In praxi iste casus raro accidit, quia damnificator, omnino paratus ad agendum, etiam solet esse determinatus quantum ad personas damnificandas. Unde, qui suo consilio vult eum avertere a mala actione, debet illi suadere aliquid non generale, sed speciale; hoc autem non licet suadere.

γ) Qui suadet, ut damnificator potius Petro diviti damnum inferat quam Paulo pauperi et forsan amico, peccat et ad reparationem damni tenetur. Ita sententia communis et vera, quia talis consulens est revera iniusta causa efficax damni huic personae determinatae illati. Atque haec persona est rationabiliter invita, quod sibi ex consilio isto damnum est illatum·4. Quidam tamen theologi ♦ etiam in hoc casu consulentem excusant a peccato et reparatione damni illati, quia, inquiunt, consilium huiusmodi est conforme caritati, proindeque damnificatus est quidem graviter invitus contra *damnificatorem,* sed non contra consulentem. Merito dicit Tanquerey··: „Hoc argumentum debile videtur; nam si consilium non fuisset datum, damnum huic determinatae personae illatum non fuisset; iamvero haec non tenetur iuri suo cedere ad vitandum maius damnum alterius. Unde in praxi prior opinio nobis sequenda videtur."

c) *De obligatione erga damnificantem.* Consulens malam actionem ordinarie ad nihil tenetur erga *damnificantem,* nisi tamen a) dolo, fraude, mendaciis usus fuit, et β) ex officio suo tenebatur dare rectum consilium. Ratio est, quia ille, qui exsequitur consilium acceptum, libere et scienter damnificat. Scienti autem et volenti non fit iniuria. Sin autem exsequens consilium in errorem inductus erat mendaciis et fraudibus consulentis aut ex reverentia erga consulentis statum atque officium, revera passus est iniustitiam et ius habet ad indemnitatem exigendam. Hic ultimus casus accidere potest praesertim in officio advocati et confessarii. Advocatus vel confessarius dans falsum

“ Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 8, a. 13, § 1, n. 6.

·· Vasquez, Turrianus, Ballerini; Gôpfert (Moraltheol. II 164) vocat hanc sententiam eat probabilem.

·· De iust. c. 3, n. 522.

consilium, ex quo sequitur damnum materiale sive pro acceptante et exsequente consilium, sive pro tertia persona, peccat, et si consilium datum non pro viribus revocat, ad reparationem omnis damni obligatur. Quilibet enim petens consilium strictum ius habet exigendi, ut is, qui *ex officio* dare debet consilia, sufficientem scientiam habeat et moralem diligentiam adhibeat. Ille quoque, qui non ratione officii, sed tamquam mera persona privata consilium nocivum dederit, tenetur saltem ex caritate illud revocare, et hoc valet, sive ex bona sive ex mala fide consilium dederit. Ratio est, quia quilibet tenetur saltem ex caritate damnum proximi praecavere.

d) *De revocatione necessaria.* Qui consilium datum strenue revocat, *antequam* damnum illatum est, non tenetur ad reparationem damni, quod non obstante revocatione damnificator illaturus est. Ita docent omnes, si consilium fuit impulsivum, *nudum* et non vestitum. Sin autem consilium fuerit rationibus fultum atque media ad exsecutionem operis indicaverit, non shfficit simplex revocatio, sed consulens tenetur totis viribus damnum proximi praecavere; et si damnificatorem ab exsecutione iniustae actionis avertere nequit, tenetur damnificandum monere, ut sibi caveat. Quodsi consulens haec omnia fecerit (praesertim si dederit malum consilium in bona fide), iam ad nihil amplius tenetur, quia non est damni causa theologice culpabilis. Quodsi vero *ex mala fide* consulens dederit consilium, quod nunc ita strenue revocat, videtur item esse liber a damno illato reparando, *a)* quia tunc revera fecit omnia, quae potuit, ad damnum proximi praecavendum, et β) quia damnificator tunc iam non ex virtute consilii accepti, sed ex propria malitia agere censetur. Contrarium tamen docent quidam auctores, e. gr. Billuart[47], Lugo".

104 3. De consentiente.

Consensus aliquando sumitur pro approbatione alicuius facti. Sic e. gr. homo irreligiosus audiens iniquas leges contra Ecclesiam esse latas exclamat: Hoc bene factum est. Plane consentio. — Talis consensus per se nullo modo influit in damnum illatum; per accidens tamen potest causare iniustam damnificationem, quia iniqui legislatores videntes consensum populi redduntur animosiores in pravis legibus condendis neque revocant leges iniquas iam latas. — In praesenti loquimur de consensu, qui *per se* damnificat, et tunc consentiens dicitur ille, qui approbatione externa, suffragio vel sententia sua vere et efficaciter cooperatur ad damnum proximi, e. gr. iudex iuratus4', qui cum aliis iniustam sententiam fert; deputatus, qui suo suffragio cum aliis iniquam legem condit (v. g. de bonis ecclesiasticis rapiendis) ; elector, qui cum aliis quendam indignum ad officium vel beneficium eligit.

Iterum hic applicandum est principium generale supra enuntiatum, scii, *consentiens ad reparationem damni tenetur, si vere, efficaciter et formaliter suo consensu ad damnum cooperatus fuerit.* Ex quo principio sequentia fluunt corollaria:

105 a) Qui negligens fuit in eligendis deputatis ad „Parlamentum", non obligatur ad reparationem damni, quod ortum est ex iniquis legibus, quae a deputatis conditae sunt, tum quia votum unius electoris minimum influit

De iure et iust. die». 8. a. 13; cf. S. Theol. mor. 1. 3, n. 559.
·· De iust. et iur. di»p. 19, n. 37. ·· Vulgo *der Geschworene, le juré.*

in electionem deputati, tum quia electores non possunt respondere de omnibus legibus, quas condent deputati electi. Sed nihilominus fideles sunt diligenter et prudenter instruendi, ut ius suffragii probe exerceant, ne pravi deputati eligantur. Merito quis vocavit incuriam et vanum timorem eorum civium, qui suffragium non dant pro bonis deputatis, *peccatum electorale.* Quod quidem peccatum non videtur esse levioris ponderis. Sane si nostris temporibus homines catholici unitis viribus ius suffragii exercerent pro eligendis bonis deputatis, non adessent tot leges nequissimae. Propterea maxime solet displicere hominibus Indifferentismo et malesano Liberalismo addictis, si sacerdotes diligenter commonent fideles, ut ius suffragii rite exerceant; ac proinde hostes religionis continuo movent querelas contra tales sacerdotes, quasi isti se ingerant rebus politicis. Ideoque in hac re magna *prudentia* opus est, ne sacerdotes accusentur aut in ephemeridious publicis aut in tribunali laicali.

b) Deputati in comitiis publicis, qui vel a) ex condicto (i. e. qui ad easdem partes pertinent, seu eiusdem ..factionis" sunt) vel β) suffragiis secretis[8]· vel γ) aliis modis efficaciter iniquam legem condiderunt, tenentur sub gravi ad reparationem damni materialis causati. In praxi duplex oriri potest difficultas, nempe, utrum suffragium unius alteriusve deputati revera efficaciter influxerit in legem iniquam condendam, et deinde, quantum damnum ex lege condita ortum sit. Saepe utraque et praesertim secunda difficultas certo solvi nequit. Sin autem non certo constet de efficaci influxu suffragii, obligatio reparandi damni imponi non potest. Cum semper fere agatur de legibus bona ecclesiastica laedentibus, deputato, qui sic peccavit et nunc poenitentiam agere cupit, post absolutionem a censuris forsan incursis convenienter imponitur congrua eleemosyna danda Ecclesiae, nisi confessarius velit pro maiore securitate consulere S. Poenitentiariam.

c) Qui sive culpabiliter sive bona fide consensum dedit ad damnum inferendum, illum revocare tenetur. Quod si fecerit *ante* damnum illatum, ad nihil ultra obligatur; quod si vero non fecerit, de damno reparando tenetur.

4. De palpone.

Palpo seu adulator dicitur ille, qui laudando, vituperando, adulando 106
movet alium ad damnificandum.

Sic e. gr. palpo est, qui irridet patientiam laesi; qui exaggerat iniuriam illatam dictitans huiusmodi non esse ferendam a viro nobili; qui describit vilitatem offendentis etc., et haec omnia facit ad alterum instigandum ad vindictam. Pariter palpo est, qui praedicat furti aut damnificationis utilitatem. Qui ergo his aut similibus modis movet vere, efficaciter et formaliter ad iniustam damnificationem, tenetur ad restitutionem. Neque necesse est, quod damnum *directe* intendat; sufficit, ut indirecte velit illud, praevidens secuturum ex sua palpatione. Quae supra dicta sunt de consulente, valent quoque de palpone, quippe qui nihil aliud sit nisi consulens particulari modo, nempe adulando etc.; unde *palpo iisdem obligationibus obnoxius est ac consulens,* dummodo tamen revera efficaciter in damnum alterius influxerit. —

8“ I<I*'m videtur valere etiam in suffragiis *publicis;* et non solum, quando suffi agi t publica dantur *simul,* e. gr. si deputati simul assurgunt vel manum elevant in signum votationis, sed etiam in suffragiis *successivis.* Non enim affertur sufficiens ratio, quare priores votantes debeant esse peioris condicionis quam posteriores. Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 8, a. 13, § 4.

Aliquando palpo vocatur is qui approbat aut laudat opus iniustum *factum* Patet huiusmodi approbationem non inducere obligationem damni reparandi, nisi tamen inde damnificator ad novas iniurias inductus aut ad iniuriam iam factam non reparandam instigatus fuerit

5. De praebente recursum.

107 Recursum praebens seu receptans[61] ille est, qui malefactori aut furi *ut tali* refugium praebet, vel a) quo securus evadat contra insequentes, vel b) quo bona furtiva deponere possit. Dixi *ut tali,* quia, si eum recipit et fovet non ut furem aut malefactorem, sed ut amicum aut consanguineum aut misericordia dignum, non est receptans aut recursum praebens. lure merito huiusmodi receptores malefactorum graviter puniuntur a lege civili; saepe enim maius causant damnum quam ipsi malefactores aut fures[62][63] In foro autem conscientiae receptatores tenentur ad reparanda damna, in quantum a) securiores reddunt malefactores ad iniurias faciendas, et b) sunt causa, cur bona ablata non restituantur. — Huiusmodi receptatores sunt praesertim complures sic dicti ..mercatores antiquitatum[66] et veteramentarii 6“‘, qui a famulis, filiis familias aliisque hominibus scienter emunt res furto ablatas. Quantum ad modum restitutionis, isti receptantes sunt tractandi sicut possessores malae fidei, aut aliquando (si res empta non certo est ablata furto) sicut possessores dubiae fidei[66].

Praebens recursum haud raro participat etiam in re iniuste ablata. Tunc autem tenetur ad restitutionem non solum ut recursum praebens, sed etiam ut in praeda participans, de quo statim sermo erit.

6. De participante.

108 Participans duplex est: a) participans *in praeda,* qui partem rei iniuste ablatae accipit; b) participans *in actione,* qui alium damnificatorem adiuvat in actione iniusta, e. gr. furi instrumenta praebendo, excubias agendo etc.

a) Participans *in praeda* restituere debet ea omnia, quae a fure iniuste ablata ipse accepit. Ideo tractandus est tamquam possessor malae, dubiae aut bonae fidei[66].

b) Participans *in actione iniusta* reparare debet damna, quorum ipsa sua actio est causa efficax et culpabilis. Omnino autem requiritur, ut adfuerit culpa theologica, secus enim non oritur obligatio restitutionis, idque praesertim, si cooperatio tantum fuit materialis[67]. Participans enim excusatur a reparatione damni causati, dummodo adsint requisitae condiciones, scii. I. ut actus non sit intrinsece malus; 2. ut eliciatur

61 Vulgo *Hehler, receleur, receiver of stolen goods.*

32 Unde commune adagium: „Ohne Hehler kein Stehlerl" „S'il n'y avait point de receleur, il n'y aurait point de voleur."

63 */lltertumshândler, antiquaire.* *M ellthdndler, Trüdler, brocanteur.*

53 Cf. infra n. 215 sqq. ·' Cf. infra n. 209 sqq.

*' Cf. quac supra (I, n. 57 et 618) dicta sont de voluntario indirecto et de cooperatione

ex causa relative gravi; 3. ut bonus effectus a coopérante intentus immediate oriatur a causa bona vel saltem indifferenti.

In praxi saepe difficulter determinatur *quantitas* reparationis faciendae. Sit haec regula generalis: Si cooperatio ita necessaria erat, ut sine illa impossibilis fuisset actio damnosa, tunc cooperans tenetur totum damnum (in solidum) reparare". Sin autem etiam sine cooperatione damnum causatum fuisset, cooperans nonnisi *ad partem* damni reparandam tenetur, et quidem pro quantitate influxus.

Solent hic auctores movere quaestionem, num a culpa et restitutione excusentur ii, qui *ob metum gravis detrimenti* cooperantur in iniusta actione damnificativa. Solutio huius quaestionis non potest aliter dari nisi recurrendo ad principia de voluntario indirecto. Sed difficultas exsistit in recta applicatione istorum principiorum. Satis communiter docent auctores: 1. numquam licere immediate et positive cooperari ad iniustam *necem* alterius; 2. numquam licere immediate cooperari ad iniustam *vulnerationem gravem* alterius. — Sin autem agitur de damnificatione in *bonis fortunae,* tunc auctores non concordant. Omnes quidem concedunt cooperationem *remotam* ad damnificationem esse licitam, dummodo adsit causa proportionate gravis. Sic e. gr. ob metum mortis vel alterius gravissimi mali licere scalam tenere furi ascendenti, tradere ipsi claves ad reserandam arcam, deferre praedam iam ablatam et similia". Illicitam et intrinsecus malam esse cooperationem *proximam* ad iniustam damnificationem docent Billuart", Salmanticenses"; econtra eam ex gravissima causa, e. gr. metu mortis, esse licitam docent S. Antoninus", Sporer", S. Alphonsus", Lehmkuhl" compluresque alii, et quidem recte. Etenim ablatio seu damnificatio rei alienae non est iniusta, nisi in quantum dominus est rationabiliter invitus. Iamvero dominus non est rationabiliter invitus, si ego in gravissima necessitate constitutus illi damnum in fortuna causem, praesertim si habeo intentionem reparandi pro viribus hoc damnum". Cf. quae supra n. 87 dicta sunt de magnis bonis alienis auferendis in extrema necessitate.

§2.

De cooperatione negativa.

Notiones. Cooperatores negativi ii sunt, qui proximi damnum non impediunt, licet ad hoc *ex iustitia* teneantur. Tres modi huius cooperationis assignantur, qui quidem materialiter, non autem formaliter diversi sunt, scii. „mutus, non obstans, non manifestans 109

a) *Mutus* dicitur, qui non loquitur *ante damnificationem,* neque praemonet *damnificandum,* cum ad id ex officio aut contractu teneatur;

" Quid sit restitutio in solidum, cf. infra n. 223.

" Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 8, a. 13, § 6 dico 2°.

" L. c. dico i».

" Curs. Theol. tnor. tr. 21 de praec. decal, c. 8, n. 75, ubi revocatur opposita sententia antea exhibita.

" Summ. theol. P. 3, tit. 1, c. 13. " De iust. tr. 4, c. 3, n. 41 et 42.

" Theol. mor. I. 3, n. 571. " Theol. mor. I, n. 1205.

" Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. I. 3, n. 571.

e. gr. custos, qui adveniente fure non clamat neque monet proprietarium ·'.

b) *Non obstans* ille est, qui, *dum* infertur damnum, non obstat, licet ad hoc ex iustitia teneatur; e. gr. custos silvae, qui non impedit, ne ligna caedantur iniuste.

c) *Non manifestans* vocatur ille, qui *post damnum illatum* damnificatorem non denuntiat aut domino laeso aut *superiori,* licet ex officio ad hoc teneatur; e. gr. idem silvae custos, qui quidem bene cognoscit fures lignorum, sed eos non denuntiat auctoritati publicae.

Principium. *Qui ex iustitia commutativa damnum impedire tenentur illudque non impediunt, quando sine gravi incommodo possunt, damnum illatum reparare tenentur* “.

Ratio est, quia in hac omissione culpabili habentur omnes condiciones iniustae damnificationis; est enim vere, efficaciter et formaliter iniusta. — Dicitur autem: „qui ex iustitia commutativa damnum impedire tenentur"; nam, si adest tantum obligatio caritatis, oboedientiae vel alius virtutis, est quidem peccatum, sed non oritur obligatio reparationis. Iam vero ex iustitia commutativa damnum impedire debent illi, qui ad id se obligaverunt aliquo *contractu explicita aut implicito.* Contractus implicitus habetur in libera susceptione cuiuslibet muneris seu officii. — Dicitur deinde: „quando sine gravi incommodo possunt"; nam nemo censetur se obligare ad praecavendum damnum alterius cum magno proprio incommodo, nisi hoc explicite in contractu contineatur.

110 Corollaria, 1. Confessarius, qui etiam ex culpabili negligentia omittit monere poenitentem de restitutione facienda, per se non tenetur ad reparationem damni, quod legitimo domino ex isto silentio oritur. Ratio est, quia confessarius non est vi officii sui constitutus ad bona temporalia sive sui poenitentis sive aliorum protegenda. Nihilominus talis confessarius male administrat sacramentum ac proinde peccat; immo si eius silentium aequivalet positivae approbationi, et praesertim si poenitens expresse de obligatione restitutionis quaesivit, tunc confessarius est causa efficax damni et ad restitutionem tenetur·'.

2. Famulus, qui non avertit damnum ab heri bonis sibi *specialiter* commissis, tenetur ad restitutionem. Quando autem agitur de aliis bonis heri non specialiter suae curae commissis, multi putant, famulos ex iustitia debere impedire damnum, quod *ab extraneis* infertur, non autem damnum, quod infertur ab homine domestico, e. gr. a filiis familias aut a famulo sodali70. Alii tamen probabiliter utrumque negant et agnoscunt solam caritatis obligationem. Quae tamen obligatio caritatis facile gravis esse potest cum erga herum, tum erga malefactorem; cuius quidem obligationis memores sint famuli altum silentium tenentes de furtis filiorum familias.

07 *Billuart* 1. c. § 7 aliter explicat tres modos negativos dicens: „Mutus omittit operam verbalem erga damnificantem; non obstans, operam corporalem erga eundem; non manifestans, operam verbalem erga magistratus aut dominos damnificatos vel damnificandos."

·· Cf. S. *Thom.,* S. theol. 2, a, q. 6a, a. 7; IV dist. 15, q. 1, a. 5, solut. 3.

·· 5. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 578, '· S'. *Alph.* l. c. n. 344.

3. Parentes aut superiores, qui libere permittunt, ut filii aut subditi proximo inferant damnum, peccant quidem, sed ad reparationem damni non tenentur. Ratio est, quia qualitas parentis aut superioris per se non sufficit, ut quis constituatur quasi sponsor de damnis subditorum. Attamen parentes atque superiores debent huiusmodi damnum reparare, 1° si sententia iudicis civilis eos propter culpam iuridicam commissam condemnaverit; talis enim sententia est iusta; 2° si silentium illud potius positivo influxui comparandum sit, ac pro consilio aut excitatione habeatur; 30 si damnum illatum sit a puero ante usum rationis, i. e. ante primum septennium completum, quia, si parentes vel superiores tale damnum culpabiliter non impediunt iustitiam commutativam laedunt.

4. Custodes vectigalium, silvarum, agrorum etc. tenentur ad reparationem damni *notabilis* illati, si damnificatores impune abire permittunt; at si agitur de damnis minoris momenti, non debent summum rigorem erga damnificatores exercere; cum quia secus sibi et aliis maiora incommoda procurarent, tum quia haec est voluntas domini laesi rationabiliter praesumpta.

5. Ille, qui a fure aliove damnificatore pecuniam accepit ad desistendum a denuntiatione[71], certo tenetur ad reparationem, si *ex officio* debebat denuntiare; certo etiam tenetur reddere pecuniam forsan ex ipso furto provenientem. Sed extra hos casus controvertitur: quidam negant[7*], quia tunc non laeditur iustitia sed caritas tantum; alii affirmant[7·], quia pecuniam accipere et tacere in hoc casu nihil aliud est nisi auxilium et securitatem praestare furi Secunda sententia verior videtur, si pecunia praebetur *ante* furtum aut damnum committendum; econtra prima sententia verior et in praxi tuta est, si pecunia praebetur illi, qui *post* furtum aut damnum patratum hoc fortuito cognovit. Semper autem (licet non peccet contra iustitiam) male agit recipiens pecuniam ad celandum furtum aut damnum causatum, quia est contractus turpis, et quia se exponit magnae infamiae et periculis, si suus agendi modus foedus detegatur.

ARTICULUS III.

De iniusta damnificatione per facta in bonis corporis humani

Praenotamen. Quoniam dictum est de damnificatione in genere, nunc de 111
nonnullis damnificationibus, in quibus specialis difficultas invenitur, in particulari agendum est. Sequendo vestigia Angelici Doctoris[7·] agemus prius de iniuriis commissis *per facta,* et deinde de iniuriis commissis *per verba.* Per facta potest iniuria accidere tripliciter: 1. laedendo directe ipsam personam proximi; 2. laedendo indirecte proximum, nempe in alia persona illi intime coniuncta; 3. laedendo proprias res proximi. De hac tertia laesione iam satis dictum est supra de damnificatione in genere. Laesio ipsius personae proximi prohibetur quinto praecepto Decalogi: „Non occides", quibus verbis vetatur primario quidem omne iniustum homicidium, id est suicidiutn et iniusta occisio proximi, secundario autem quidquid proprium vel alienum corpus indebito modo laedit. Proximus autem laeditur indirecte in persona secum

71 Vulgo *Schweigegeld, hush-money, pot de vin.*

’· *Lugo,* De iust. et iure disp. 19, n. toa; Lehmkuhl, Theol. mor. I, n. 1208; *Ginicot,* Theol. mor. I, n. 574, Quaer. V.

’· *Tanquerey,* De virt. iust. n. 541; *Crolly,* De iure et iust III, n. 703.

’· Cf. S. theol. a, 2, q. 64 sqq.

intime coniuncta per adulterium et stuprum. Ordo igitur dicendorum est sequens: i. de iniuria contra proprium corpus; 2. de iniuriis contra corpus proximi; 3. de iniuria ex stupro et adulterio orta.

§ i-

De iniuria contra proprium corpus.

Supra n. 6, quando sermo fuit de obiecto dominii, probatum est homini competere quidem dominium utile, sed non dominium absolutum sui corporis. Homo est enim quasi villicus Dei ac proinde iniuriam committit erga Deum, si corpore abutitur vel illud pessumdat. Stricte autem loquendo suicida non committit iniuriam contra proprium corpus, cum iniuria semper sit ad alterum et non ad se ipsum. — Suicidium (et idem valet de omni homicidio) est vel directum vel indirectum. Dicitur autem *directum,* quod directe et intenditur et sequitur ex actione libere posita. Dicitur vero *indirectum,* quod non intenditur, sed praevidetur secuturum ex actione posita, quae tamen non directe causât mortem sed solummodo inducit gravissimum periculum mortis. In suicidio igitur directo (idem dic de homicidio et procuratione abortus) finis et operis et operantis est mors inferenda: in suicidio autem indirecto neque finis operis neque finis operantis est mors.

112 Principium 1. *Suicidium directum et privata auctoritate factum est semper gravissimum peccatum.*

Ita docent omnes catholici contra Stoicos, Epicuraeos et complures modernos acatholicos.

Prob. Suicidii peccatum strictissime prohibetur a lege a) divina, b) naturali, c) ecclesiastica.

a) In quinto Decalogi praecepto lex divina inculcat: „Non occides.

b) Triplici ratione suicidium directum laedit *ipsum ius naturale*7*; est enim contra caritatem sui ipsius, violat iura communitatis humanae et ipsius Dei. — Suicidium igitur primo laedit caritatem sui ipsius. Etenim unusquisque debet se ipsum diligere, et ex hoc amore oritur vehementissima inclinatio semetipsum conservandi atque resistendi morti. Unde suicidium est quid innaturale et laedens caritatem sui. Insuper facit iniuriam societati humanae. Quilibet enim homo debet esse membrum utile societatis humanae. Atqui proprio motu e vita discedendo homo iam nullam utilitatem afferre potest societati. Ergo iniuriam committit. — Demum suicidium est valde iniuriosum Deo, qui vitam homini dedit et continuo conservat ac proinde est perfectus dominus cuiuslibet vitae humanae. Quare optime dicit S. Paulus: *„Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur. Sive enim vivimus. Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur. Domini sumus."*7* Qui autem vitam suam suicidio perimit, destruit proprietatem Dei et proinde gravem iniuriam infert Deo”; cui soli competit auctoritativum iudicium vitae et mortis secundum illud: *„Tu es, Domine, qui vitae et mortis habes potestatem."* ”*

7* *S. Thom.,* S. theol. 2, 3, q. 64, a. 5. ’· Rom. 14, 7 sq.

” Cf. S. theol. 3, 2, q. 64, a. 5, ubi etiam refutantur excusationes, quae aliquando pro suicidio afferuntur. Sap. 16, 13.

c) Suicidium graviter prohibetur a *lege ecclesiastica,* quae in poenam tanti criminis prohibet, ne suicidae corpus in loco sacro sepeliatur, neve Missa aliave liturgica suffragia pro illo celebrentur[78]. Hae autem poenae ecclesiasticae non incurruntur, a) si ex amentia aliave causa usum rationis impediente suicidium commissum est; β) si signa poenitentiae dedit suicida, antequam exspiravit; γ) si crimen fuit prorsus occultum, ne fama superstitum violetur; b) si dubium fuit, num mors ex suicidio orta sit, vel num suicidium fuerit commissum ex amentia. — Is qui suicidium tentavit, est irregularis[78], arcetur ab actibus legitimis ecclesiasticis aliasque poenas incurrit, si est clericus[eo].

Dicitur autem, suicidium *privata* auctoritate factum esse gravissimum peccatum. Nam sive ex auctoritate divina sive aliquando ex auctoritate publica suicidium liceret. — Patet Deum posse alicui homini praecipere suicidium; ipse est enim supremus dominus vitae et mortis. Num autem revera Deus umquam tale praeceptum dederit, non certo constat. Facta enim, quae in vitis sanctorum (e. gr. S. Apolloniae, S. Pelagiae, S. Sophroniae) leguntur, non certo probant adfuisse praeceptum divinum. Isti sancti habuerunt certissime optimam intentionem, sed potuerunt per ignorantiam invincibilem aliquid facere, quod obiective illicitum fuit[81].

Numquid autem quis posset se occidere ex imperio auctoritatis publicae? E. gr. aliquis iuste condemnatus ad mortem per venenum aut suspensionem, potestne ipse venenum sumere vel se suspendere? Iste casus in Oriente accidit, et Socrates damnatus ad mortem dicitur legi rei publicae obsecutus ipse venenum sumpsisse[8']. Negant Billuart[8'] et S. Alphonsus[8*] (suamque sententiam vocant communiorem), sed non certo constat, id esse intrinsecus malum; quare reo iuste damnato ad mortem liceret hunc moriendi modum *iubente* supremo iudice adhibere. „Si enim potest reus aperire os, ut venenum in eo infundatur; sic etiam potest manibus illud haurire, et sic etiam gladio se transfigere. Tunc enim iudex constituit reum carnificem sui ipsius." Id tamen est crudele et parum decens.

Scholion. De principalibus causis suicidii. Nostris temporibus suicidia fiunt frequentiora de die in diem. Causa fundamentalis huius lugubris experientiae videtur esse *defectus fidei* magis magisque irrepens. Impossibile est enim, quod homo bene conscius de poenis gehennae (quas certo per totam aeternitatem patietur, si cum plena advertentia et deliberatione suicidium commiserit) non mavult tolerare omnes dolores huius mundi quam committere suicidium. Unde suicidia etiam multo frequentius accidunt apud incredulos quam apud catholicos[88]. — Alia causa suicidiorum sunt libri et theatra, in quibus saepissime suicidium glorificatur et proinde commendatur. — Sacerdotes ne omittant populum deterrere ab enormi crimine suicidii.

Principium 2. *Suicidium indirectum non est licitum, nisi adsit causa proportionate gravis.*

78 Rit. Rom. tit. 6, c. 2, n. 3. Cod. iur. can. c. 1240, 3.

78 Cod. iur. can. c. 985, 4. 80 Ib. c. 2350, § 2.

81 Cf. *Lessium* 1. 2, c. 9, n. 23 apud *Noldin,* De praeceptis n. 327.

88 Cf. *Plato,* Phaedon (LV1): ri χρή ποιεiv.

88 De hint. diss. 14, a. 4, dico 4·. 88 Theol. mor. l. 3, n. 369.

88 Paulsen merito dicit: „Der Selbstmord ist in der Regel das unschône Ende elncs unschOncn Leben»" (System der Ethik* II, 120).

113 Explicatur. Actio indirecte causans mortem non est intrinsecus mala, ac proinde, accedente causa proportionate gravi, licita est eodem modo quo voluntarium indirectum malum permittitur. Quaenam autem sit causa proportionate gravis, debet in singulis casibus prudenter aestimari. Eo maior requiritur causa, quo actio propius et certius mortem inductura est. Inter causas permittentes suicidium indirectum enumerantur *bonum publicum* et *bonum spirituale*. Certum est enim, hominem posse et debere vitam suam maximo periculo exponere, si hoc exigat bonum publicum. Sic milites cum evidenti vitae periculo debent pugnare in proelio; parochi debent sacramenta administrare, etiamsi propter epidemiam grassantem se exponant contagioni mortali. Etiam bonum spirituale et notanter bonum virtutis est causa excusans. Hinc missionarii laudabiliter proficiscuntur in regiones exteras et insalubres cum manifesto mortis periculo; sorores religiosae infirmis peste laborantibus servire possunt. — Si periculum mortis non est ita proximum, etiam levior causa excusare potest. Unde licet e. gr. operariis vitrum conflare, metalla inaurare, in fodinis sulfureis laborare etc. cum periculo vitam notabiliter abbreviandi. Semper tamen peccat ille, qui ex *futili* ratione vitam suam periculo exponit aut abbreviat, e. gr. viri, qui ex vana gloria pugnant in duello, nonnulli funambuli, ieiunium diutissime protrahentes (solius experientiae aut sponsionis causa). Pariter, qui mortem sibi accelerant per crapulam, per immoderatas passiones, per morphinismum; qui labores prorsus insolitos sine sufficienti ratione in se suscipiunt; qui recusant sumere remedia etiam ordinaria ad sanitatem conservandam aut recuperandam[8’].

114 Quaestiones duas hic movent auctores: i. Num liceat se occidere ob vitandam mortem certam et duriorem? Respondet S. Alphonsus[87]: *JDirecte* se occidere numquam licet ... licet se *indirecte* occidere: puta si quis se eiciat per fenestram, ut effugiat incendium; praesertim si adsit aliqua spes mortem evadendi. Ita docent Busenbaum, Lugo cum Lessio, Continuator Tournely et Sporer. Ac Elbel hoc permittit etiam reis detentis in carcere, ad evadendam certam sententiam mortis, vel etiam carcerem perpetuum." Quidquid est de hac indirecta occisione, quae videtur esse licita, cum ibi non agatur de ipsa morte sibi inferenda, sed potius de se exponendo maximo mortis periculo; sententia autem ab Elbel propugnata sustineri non posse videtur, nisi agatur de subeundo solo *periculo* mortis, non autem de certa ipsa morte. Secus etiam licita essent illa saepius evenientia suicidia, quae committunt malefactores condemnati ad perpetuos labores in carceribus. Quod quidem nemo sane dicet. Ceterum ex ipsis verbis Elbel apparet, illum non loqui nisi de periculo mortis. Dicit enim: „Etiam in his circumstantiis non intendunt [milites] se ipsos occidere, sed solum per fugam quaerere liberationem a squalore perpetui carceris, qui multis haud immerito videtur intolerabilior ipsa morte; ergo si praeter eorum intentionem ex tali fuga mors sequatur, minime reputari debent hanc intendisse, sed potius in ordine ad eam permissive se habuisse." [88]

115 2. Num virgo possit eligere potius mortem quam sui violationem? a) Certum est, virginem non posse se directe occidere ad violationem evitandam, e. gr. transfigendo gladio cor suum. Est etiam expressa sententia S. Thomae[8’] dicentis: ..Similiter etiam non licet mulieri se ipsam occidere, ne ab alio corrumpatur; quia non debet in se committere crimen maximum, quod

” Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. :o, a. 3. 87 Theol. mor. l. 3, n. 367.
88 De homicid. n. 16, cd. *Hierbaum* 88 S. theol. a, a, q. 64. ll. 5 ad 3.

est sui ipsius occisio, ut vitet minus crimen alienum; non enim est crimen mulieris per violentiam violatae, si consensus non adsit, quia non inquinatur corpus, nisi de consensu mentis, ut Lucia dixit." Unde quae habentur in Decreto Gratiani[00] ex S. Hieronymo[01]: „In persecutionibus non licet propria perire manu, absque eo ubi castitas periclitatur, sed percutienti colla submittere", aut sunt pie explicanda, aut sunt deserenda. — Deinde b) certum quoque est, virginem in isto casu fugere posse cum evidenti periculo mortis, e. gr. se proiciendo ex fenestra alta; sed c) non est certum, num virgo *debeat* potius permittere se occidi quam violari; e. gr. cum invasor ei mortem minatur, nisi copulam permittat. Complures auctores affirmant[03], quia, cum femina possit copulam impedire, si timore inducta quiescit, sua tunc cooperatio vere moralis et voluntaria fit. Alii theologi[00] negant, dummodo virgo mere passive se habeat et absit periculum consensus. Ratio est, quia in illo casu violatio est aliquid mere physicum, et sicut virgo potest ad sanitatem recuperandam permittere violationem physicam per operationem chirurgicam, ita saltem ob eminentissimum periculum mortis potest permittere istam violationem per copulam extortam. Sane in secundo casu virgo praebet cooperationem materialem et proximam ad peccatum invasoris, et proinde requiritur multo maior causa quam in casu operationis chirurgicae; sed nihilominus invasor iste iam in corde reus est stupri ante opus externum patratum, et insuper fieret reus homicidii tum interni tum externi, si virgo non permissive se haberet. Ergo permissio mere passiva virginis potius prodest quam obest animae invasoris. Huic sententiae favere videtur etiam S. Augustinus[00].

De sui mutilatione. Eodem fere iure, quo prohibetur suicidium, 116
prohibetur quoque sui ipsius *mutilatio*. Sicut enim homo non habet plenum suae vitae dominium, ita nec etiam potest disponere de membris suis nisi ad usus a Deo determinatos. Verum quia partes sunt propter totum, licet membrum abscidere, si id est necessarium ad totam vitam corporalem salvandam. Ita cum S. Thoma” docent omnes theologi. Ergo licet se submittere chirurgicis operationibus, quando vere utiles aut necessariae sunt ad sanitatem servandam. Praeterea licet manum alligatam abscidere, si hoc est necessarium ad fugam capiendam et sic ad evadendam mortem °8. Ob alios autem fines mutilatio licite fieri non potest, quia Deus numquam, neque explicite neque implicite, tale ius hominibus concessit. Hinc non licet adolescenti se mutilare ad effugiendum servitium militare, neque pauperi ad maiores eleemosynas obtinen-

00 c. n, C 23, q· 5·

01 Cotnm. in lonam l. 1, n. 402 (*Migne,* Patr. lat. 25, 1129).

°’ Lugo, Salmanticenses, Azor, Bonacina etc. apud S. *Alph.* l. c. n. 368.

01 Navarrus, Toletus, Soto, Schindler. 00 De civ. Dei l. 1, c. 18.

00 S. theol. 2, 2, q. 65, a. 1.

00 Complures auctores (Lugo, Lessius, Molina, Salmanticenses, Billuart, Lehmkuhl, Mare, Aertnys) probabilius putant aliquem posse se mutilare ad evitandam mortem a tyranno injuste intentatam. Quare si e. gr. maritus dicit deprehenso adultero: aut te ipsum castras, aut ego te occidam, adulter posset se ipsum castrare ad vitandam mortem a marito intentatam. Non valeo capere, quomodo ista sententia ait probabilis, quoniam talia mutilatio est manifesta et proxima cooperatio ad peccatum alterius.

das, neque ad castitatem servandam evirationem seu castrationem facere, sicut fecisse narratur Origenes[97]. Unde merito Ecclesia tulit poenam irregularitatis contra illos, qui se castraverunt, vel aliter se aliosve mutilaverunt

De sterilizatione artificiali. Pristinis temporibus usuvenit castratio puerorum ad conservandam vocem puerilem. Quae quidem castratio licita habebatur a nonnullis auctoribus, si abesset periculum vitae et non fiat pueris invitis[99]. Non vacat refutare hanc sententiam et praxim hodie merito obsoletam. Nostris temporibus in dies magis magisque grassatur sic dicta sterilizatio artificialis, quae facillime obtineri potest non solum vasectomia sed etiam radiis Rôntgen (radiis X); solet autem adhiberi pro sanitate recuperanda, pro generatione vitanda aliisque finibus. Cum autem haec sterilizatio sit vera mutilatio corporalis (ovariorum vel testiculorum), non est moraliter licita, *nisi ad organa aegrota curanda atque ad sanitatem totius corporis obtinendam.* Proinde non licet eam adhibere e. gr. ad generationem numerosae prolis impediendam, ad impediendum ne homo prorsus depravatus generando suos pessimos habitus in prolem transmittat[10°].

117 Scholion. Desiderium mortis potest esse quid i. licitum; 2. illicitum; 3. imperfectum. Hoc desiderium est *licitum,* si oritur ex motivo bono, scii, quia quis desiderat coniungi cum Deo, iam amplius non posse peccare etc. In hoc sensu docet S. Paulus esse multo melius habere desiderium dissolvi et esse cum Christo, quam permanere in carne[101]. Est autem *illicitum,* si oritur ex pravo motivo, e. gr. si quis cum rebellione erga voluntatem divinam mortem sibi optat, si quis ex impatientia iam amplius non vult hanc vitam tolerare. Raro autem hoc mortis desiderium est graviter illicitum, quia saepe non est ita voluntarium et serium. Demum desiderium mortis est quid moraliter *imperfectum,* si quis ab aliquo malo terreno, puta gravi morbo, incarceratione, durissimo vitae statu etc., ita abhorret, ut malit mortem corporalem quam istud malum sustinere. Etsi tale desiderium non est graviter peccaminosum, quia iam in S. Scriptura dicitur: *Melior est mors quam vita amara*[10J], est tamen aliquid imperfectum et peccatum veniale, quia homo patienter tolerando huiusmodi vitae terrenae mala gravissima in coelo pretiosam habebit mercedem, quam perdit desiderando mortem.

Sunt nonnulli homines, qui etiam in ordinariis angustiis huius vitae saepe exclamant: Utinam essem mortuus! Utinam essem in sepulcro! etc. Huiusmodi exclamationes profecto sunt vitandae et obiective illicitae, sed saepe sunt actus semi-deliberati nec serio voliti; unde aut nullum aut veniale sunt peccatum.

§ 2.

De iniuria contra corpus proximi.

Praenotamen. Multis modis committi potest iniuria contra corpus proximi e. gr. laedendo eius sanitatem; maxime autem id fit occisione ipsius seu homicidio. Homicidium est idem ac hominis proximi occisio. Proximus autem

°' Cf. S. theol. 2, 2, q. 65, a. 1 ad 3. °" Cod. iur. can. c. 985, 5.

°" Cf. *S. /llph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 374.

100 Pius XI, Enc. „Casti connubii" d. 31 Dec. 1930 (Act. Ap. Sed. XXII 539), et S C. S. Off. d. 21 Mart. 1031 (Act, Ap. Sed. XX11I 118).

'°1 Cf. Phil, t, 23- 24. Eccli. 30, 17.

potest vel laedere bonum commune et tunc est malefactor puniendus, vel personae privatae causare magnam iniuriam corporalem, et tunc est aggressor repellendus, vel demum esse prorsus innocens. Tractamus igitur i. de occisione malefactoris, 2. de occisione aggressoris, ubi etiam sermo erit 3. de duello et 4. de bello, et demum 5. de occisione innocentis, ubi agetur quoque 6. de craniotomia et 7. de abortu.

1. De occisione malefactoris seu de cruenta punitione.

Principium. *Auctoritas publica eaque sola ius habet occidendi eos,* 118
qui commiserunt gravissima crimina.

Prob. Ratio est, quia poena mortis est medium necessarium ad servandum bonum commune. Nisi enim magni malefactores possent occidi a publica auctoritate, isti semper arrogantiores evaderent et pacem securitatemque publicam valde diminuerent. Ideo etiam in S. Scriptura legimus hanc potestatem collatam auctoritati publicae[101] eiusque usum invenimus apud omnes populos. Sic e. gr. statuebatur apud Israelitas: *„Qui percusserit hominem volens occidere, morte moriatur." „Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur."* Nemo autem praeter *publicam auctoritatem* poenam mortis inferre potest, quia malefactores solum ob bonum commune licite occidi possunt. Ergo solus ille, qui ex officio procurare debet bonum commune, i. e. superior communitatis, morte potest aliquem punire. Ad rem scribit Angelicus Doctor: „Occidere malefactorem licitum est, in quantum ordinatur ad salutem totius communitatis, et ideo ad illum solum pertinet, cui committitur cura communitatis conservandae; sicut ad medicum pertinet praecidere membrum putridum, quando ei commissa fuerit cura totius corporis. Cura autem communis boni commissa est principibus habentibus publicam auctoritatem; et ideo eis solum licet malefactores occidere, non autem privatis personis."[100].

Illicite agunt illi homines privati, qui quosdam malefactores statim post crimen commissum occidunt propria auctoritate, quae quidem praxis vocatur vulgo *Lynchjustis, lynching.* Ita saltem obiective loquendo, quia forsan complures ita agentes sunt in bona fide.

Milites et satellites ad capiendum aut custodiendum reum destinati nequeunt quidem illum fugam capessentem occidere, verum possunt explodere sclopetum in crura fugientis, ut capi possit. Sin autem hoc modo fugiens casualiter occidatur, satellites non peccaverunt. Ceterum satellites, custodes, milites solent habere speciales instructiones, quomodo in singulis casibus debeant agere. Non sunt inquietandi in conscientia, si iuxta has instructiones agant.

Praestanda ante sententiam mortis. A suprema auctoritate nemo licite potest ad mortem damnari, nisi postquam in judicio moralis certitudo habita sit de crimine gravissimo commisso.

"°* Cf. Ex. 22, 18 et Rom. 13, 4. »·· Ex. 21, I2sqq.

*** S. theol. 2, 2, q. 64, a. 3. Similia habentur ib. a. 2 et 7; q. 65, a. 1 et ad *a;* q. 108, a. 3 ad 1; De malo q. 1, a. 5 ad 12; Contra gent. 3, 146. Semper autem nb Angelico Doctore afiertur eadem ratio pro liceitate poenae mortis, scii necessitas boni communis.

Ut igitur licite queat infligi poena mortis, requiritur a) gravissimum crimen; b) moralis certitudo huius criminis patrati. Pauca sunt crimina, quae a modernis codicibus criminalibus puniuntur poena mortis, e. gr. homicidium voluntarium, perduellio, quaedam crimina durante bello. — Non requiritur quidem ad liceitatem sententiae mortis, ut reus confessus sit crimen suum in iudicio, sed omnino oportet ut moralis de crimine patrato certitudo habeatur, quia secus posset fieri iniuria postea irreparabilis.

Ante mortis sententiae exsecutionem tempus reo concedendum est sese cum Deo reconciliandi iuxta praescripta religionis.

Complures codices criminales recte statuunt, ut nulla mulier praegnans morte puniri possit, sed ut prius exspectandus sit partus.

Antiquis temporibus lex civilis permittebat, ut maritus posset occidere adulterum in flagranti delicto captum. Cum autem quidam theologi hanc legis civilis permissionem extenderent etiam ad uxoris occisionem, damnata est ab Alexandro VII propositio (19): „Non peccat maritus occidens propria auctoritate uxorem in adulterio deprehensam."Iam S. Thomas hanc quaestionem solvit: „Lex civilis quasi licitum computat, quod in ipso actu [adulterii] eam [scii, uxorem] interficiat, non quasi praecipiens, sed quasi poenam homicidii non infligens, propter maximum incitamentum, quod habet vir in tali facto ad occisionem uxoris. Sed ecclesia in hoc non est adstricta legibus humanis. ... Et ideo in *nullo casu* licet viro interficere uxorem propria auctoritate." 107

119 Verberatio punitiva. Quae modo dicta sunt de poena mortis infligenda malefactoribus, valent quoque, proportione servata, de mutilatione et verberatione. Antiquis temporibus et etiam in Vetere Testamento quaedam crimina puniebantur mutilatione membrorum, e. gr. abscisione manus, effossione oculorum etc.108 Licet istae poenae fuerint durissimae et hodie iam non sint in usu, tamen potuerunt esse licitae et iustae. Qui enim habet potestatem occidendi, a fortiori habet potestatem mutilandi. *Privato homini* numquam licet mutilare alium sine eius legitimo consensu. Unde nec etiam medici possunt operationem chirurgicam facere sine consensu aegroti explicite et licito; qui quidem consensus in hominibus usu rationis carentibus et in personis voto religioso obstrictis suppleri potest a legitimis superioribus.

Non tantum suprema potestas, sed etiam alius *legitimus superior* potest subditos delinquentes moderate verberare. Cuicumque enim competit ius puniendi, ei etiam conceditur potestas moderate verberandi delinquentem. Unde nihil obstat, quominus parentes et magistri pueros inoboedientes moderate et discrete verberibus puniant. In his tamen magna cum iustitia, prudentia et moderatione agendum esse, per se patet. — Nulli autem *privato homini* licet verberare alium privatum non subditum, nisi tamen agatur de iusta defensione. Ratio est, quia non pertinet ad hominem privatum punire alium sibi aequalem. Saepe

'°· *Dent.* n. 1119. *·7 4, diet. 37, q. 3, a. 1.
··· Cf. Ex. ai, 34; Lev. 24, 30; Deut. 19, 31.

autem homini privato licet moderate verberare pueros dyscolos et damnificantes, tum quia merito supponi potest licentia parentum, tum quia secus nullum fere aliud remedium praesto est arcendi illos a damnificatione.

Scholion. De adversariis poenae mortis. Waldenses, Anabaptistae, lerernias Bentham, Caesar Beccaria, Chr. Lucas, Spedalieri aliique negabant potestatem morte puniendi malefactores, et de facto in quibusdam regionibus poena mortis abolita fuit, sed post paucos annos saepe instaurata est (e. gr. in compluribus districtibus Helvetiae et Statuum Americae Septentrionalis). Tristis enim experientia comprobavit, malefactores non posse satis compesci timore carceris. Unde poena mortis haberi debet tamquam remedium salutare et efficax ad praecavenda crimina enormia, et ad pacem in republica conservandam. Non vacat solvere obiectiones, quae proferri solent ab adversariis poenae mortis loe.

2. De occisione iniusti aggressoris seu de cruenta defensione.

Principium. *Licet se defendere, etiam occisione iniusti aggressoris,* 120
si hoc est necessarium a) ad servandam propriam vitam; b) ad servandam vitam proximi, et praesertim personae coniunctae; c) ad integritatem membrorum aliaque bona magni valoris tuenda.

Antiqui auctores hoc principium breviter enuntiabant: *Licet occidere iniustum aggressorem cum moderamine inculpatae tutelae ll°.*

Prob. Ratio est, quia unusquisque ex ipso iure naturali potest se suaque defendere, et in istis casibus occisio aggressoris non directe intenditur, sed conservatio maximi boni, quod aggressor iniuste impugnat. Habentur igitur omnes condiciones, quae requiruntur ad ponendam causam, ex qua sequitur duplex effectus, alter bonus, alter malus, scii, conservatio vitae propriae et destructio vitae alterius. Etenim i. intentio est bona, 2. habetur causa proportionate gravis, 3. actio posita non est in se mala, cum sit defensiva propriae vitae. Ergo licite agit, qui se ipsum defendit etiam cum iniusti aggressoris occisione. Ita statuunt leges positivae[111], ita docent omnes fere theologi, paucis contradicentibus, e. gr. Gerson, Norisio, Henrico a S. Ignatio. Audiatur solus S. Thomas[112]: ..Secundum iura vim repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae. Nec est necessarium ad salutem, ut homo actum moderatae tutelae praetermittat ad evitandam occisionem

100 Videsis *Cathrein,* Moralphil. II 677 sqq.

110 Das Recht der Notwehr, la défense légitime.

111 c. 3, 18, X 5, 12; c. 3, X 5, 39; Cod. poen. Germ. § 52sqq.; Cod. civ. Germ. § 227 sqq.; Cod. poen. Gall. a. 328.

> S. theol. 2, 2, q. 64, a. 7. Angelicus Doctor autem subdit: ..Illicitum est quod homo *intendat* occidere hominem, ut se ipsum defendat." Contrarium complures docent, e. gr. Lugo (De iust. et iure disp. X, n. 149), dicens: ..Intendere poteris mortem illius, non solum ut percussio, sed ut mors est, quia non aliter nisi ut mors utilis est ad tuam tutelam." Cuius sententiae dant hanc rationem, cur liceat etiam intendere mortem iniusti aggressoris. Defensor enim in sua defensione agit tamquam mandatant!» rei publicae, quae permittit occisionem aggressori». Sententia vero S. Thomae videtur esse melior.

alterius; quia plus tenetur homo vitae suae providere quam vitae alienae."

Explicatur principium. Dicitur i' : unicuique *licet;* ergo talis defensio est actus moraliter licitus et non solum non punibilis — uti volunt nonnulli iuristae; nihilominus (saltem generatim) nemo *tenetur* hunc defensionis modum eligere. Occidere enim alium hominem est quid valde durum et horrendum. Porro generatim nullus homo privatus tenetur adhibere medium ita durum ad conservandam propriam vitam, nisi tamen ipse sit valde necessarius bono communi. Sic e. gr. potest exsistere obligatio occidendi aggressorem, si invasus est pater, uxor, episcopus. Tunc enim accedit obligatio pietatis et caritatis. Sane illi, qui ad defensionem aliorum ex *officio* tenentur, ut milites, politia publica, etiam obligantur sub gravi occidere iniustos aggressores, si secus vita aliorum servari non potest.

Dicitur 2°: *iniustum aggressorem;* quia, si aggressor iuste agit, non est licitum illum occidere, ut si satelles vel iustitiae minister ex legitima auctoritate iuridice damnatum ad mortis supplicium trahit, non licet vim vi repellere et istum satellitem aut ministrum occidere. Patet per se. Item ille, qui iuste detinetur in carcere, non potest custodem carceris occidere ad propriam libertatem acquirendam. — Non requiritur autem, ut aggressor sit *formaliter* iniustus, seu ut agat ex culpa theologica, sed sufficit, ut tentet gravem iniuriam materialem actu mihi inferre. Unde etiam ebrius, amens, furiosus etc., mortem mihi intentans, potest occidi, si aliter actio eius impediri nequeat. Sive autem aggressor sit formaliter, sive sit materialiter iniustus, potest occidi, etsi fortasse exsistat *in statu peccati mortalis* ac proinde in gehennam iturus sit; nam i. status peccati mortalis non est certus in materialiter iniusto aggressore; 2. formaliter iniustus aggressor sibi ipsi et quidem sibi soli tale periculum imputare debet. — Aggressor non intelligitur nisi qui *actu* vim infert, non autem qui est in potentia plus minusve remota inferendi damnum. Unde occidi potest e. gr. iniustus aggressor, qui iam stringit ensem, qui iam dirigit sclopetum in aliquem; non autem ille, qui praevidetur post aliquos dies aggressurus aut qui falso accusaturus est. Merito igitur ab Alexandro VII damnata est ut scandalosa propositio (18): „Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes ac etiam iudicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare."11·

Dicitur 30: *ad servandam aut vitam propriam, aut vitam proximi, aut integritatem membrorum aliaque bona magni valoris.* Ergo non ob defensionem cuiuslibet boni licet iniustum aggressorem occidere; ideoque damnatae sunt ab Innocentio XI propositio (30) : „Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit; idem quoque dicendum, si quis impingat

“· *Dene.* n. 1118. Fuit haec propositio defenaa a *Thoma Sanches,* Decalog. l. a, c. 39, n. 7; cf. S'. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 388.

alapam vel fuste percutiat et post impactam alapam vel ictum fustis fugiat'*1"; et propositio (31): ..Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei.**115 — Ratio autem horum omnium est, quia ex una parte caritas et iustitia laederentur, si proximus, licet iniuste aggrediens, privaretur maximo bono, scii, vita sua, propter parvum damnum mihi illatum; ex altera autem parte unusquisque habet ius strictum sibi servandi bona magni valoris, ut sunt vita propria, vita proximi, integritas membrorum, pudicitia etc. Sin autem alter iniuste vult haec bona auferre, potest omnibus viribus retundi; quod si non potest aliter fieri, etiam occisione illius. Consulto autem dixi, „si hoc non potest aliter fieri"; etenim in defensione semper observandum est *moderamen inculpatae tutelae.* Unde si haec bona magni valoris servari possunt alio modo, e. gr. per verberationem aut mutilationem iniusti aggressoris, hoc utique fieri debet, et in isto casu occisio graviter esset peccaminosa.

Bona, quae (servato sic moderamine inculpatae tutelae) defendere licet, sunt igitur praeter vitam et membra etiam bona fortunae et pudicitia, non autem honor et fama, ut infra dicetur.

a) Bona fortunae magni valoris, dummodo tamen ista bona revera 121
possideantur. Nam non licet occidere eum, qui nos impedit a consecutione bonorum, circa quae tantum habemus *ius ad rem,* ut patet ex propositione (32) damnata ab Innocentio XI: „Non solum licitum est defendere defensione occisiva, quae actu possidemus, sed etiam, ad quae ius inchoatum habemus et quae nos possessuros speramus."115 S. Alphonsus117 quaerit, an liceat occidere furem rei magni momenti, et vocat sententiam affirmantem probabilissimam et communem, quam tenent S. Antoninus, Sylvius, Dom. Soto, S. Raymundus, Caietanus, Lugo, et clare adhaeret S. Thomas118. Postquam enim Angelicus Doctor attulit textum S. Scripturae: *Si effringens fur domum sive suffodiens fuerit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis119,* infert: „Sed multo magis licitum est defendere propriam vitam quam propriam domum." Ergo supponit pro certo, textum istum permittere occisionem invasoris bonorum. Nec obstant verba, quae postea leguntur in eodem loco Exodi: *Quodsi orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur.* Etenim quando ortus est sol, fur potest facilius cognosci atque per sententiam iudicis bona ablata repeti possunt. Ergo tunc illicita esset occisio furis, quia excederet moderamen inculpatae tutelae. — Sententiam contrariam tenet Billuartuo, docens non esse licitum defendere bona fortunae cum occisione invasoris; sed rationes ab eo allatae non videntur esse probativae.

Quodnam sit bonum *magni valoris,* non ita certo constat. Non sufficit valor unius aurei, ut patet ex modo citata propositione 31 ab

*·· *Dent,* n. 1180. **· Ib. n. 1181. 115 Ib. n. 1183.
**' Theol. mor. l. 3, n. 383. 115 S. theol. a, a, q. 64, a. 7, arg. Sed contra.
·*· Ex. aa, a. »·· De iure et iuat. dias. 10, a. 6, § 1.

eodem Innocentio XI damnata; censent autem theologi, rem magni valons esse illam, cuius pretium aequivalet circiter summae *1000 francorum.* Immo D'Annibale121, Bucceroni122 putant, rem magni valoris iam esse *400* vel 500 *Lire.*

122 b) Pudicitia. Licet mulieri invasorem pudicitiae vi repellere, et, si iniustus aggressor vult copulam carnalem extorquere, mulier, deficientibus aliis mediis, potest illum occidere. Ita communis sententia. Etenim si licet defendere bona fortunae magni valoris per occisionem invasoris, a fortiori licet hoc modo salvare bonum pudicitiae, quod est multo excellentius. Nam in isto casu mulier non tantum exponitur aliquali periculo consentiendi actui peccaminoso, verum etiam evadendi gravida et portandi maxima onera partus et educationis prolis"·.

Cuniliati O. Pr. *'· de hac re scribit: „Invasor pudicitiae alienae, volens vi opprimere mulierem honestam, puellam aut masculum, posito quod nulla alia via evadendi pateat (quod alioquin difficile videtur, nihilominus hoc posito), iuste etiam occiditur, non intendendo occisionem sed suimet defensionem. Ita multi alii post S. Antoninum." S. Augustinus1,0 aliquando allegatur tamquam contrarius huic opinioni, quia videtur approbare sententiam Evodii: „Quapropter legem quidem [civilem] non reprehendo, quae tales permittit interfici; sed quo pacto istos defendam qui interficiunt, non invenio." Attamen ex contextu non apparet, num iste sit revera sensus S. Augustini. Billuart1'· strenue asserit, virginem non posse licite defendere pudicitiam cum occisione invasoris. Quamvis rationes intrinsecae allatae a S. Antonino, quem sequuntur S. Alphonsus1,T, Lugo, Molina, Lessius, Reiffenstuel, Elbel, Sporer etc.1'·, non videantur esse ita convincentes (quia periculum consentiendi in peccatum non est ita grave; violatio physica virginitatis non videtur aequivalere vitae aggressoris, et demum periculum concipiendi prolem nullum fere adest in talibus circumstantiis), nihilominus eorum sententia videtur esse tuta in praxi, eo quod tales stupratores solent per copulam inficere mulierem lue venerea, qua ipsi haud raro sunt infecti; deinde crimine vi extorto, saepe in talem rabiem abripiuntur, ut virginem stupratam statim occidant *(Lustmord).* Virgo igitur versatur tunc etiam in periculo mortis, et sic licite potest iniustum aggressorem occidere. Sin autem agatur non de ipsa copula carnali, sed de aliis actibus impudicis, qui non tam magnum damnum aut ruborem causant, e. gr. de osculis aut tactibus, licet quidem verberare sed non occidere iniustum aggressorem. — Postquam vero stuprum aut adulterium est vi extortum, iam non licet stupratorem aut adulterum occidere, quia tunc occisio non esset defensio sed vindicta illicita1'*.

123 c) Fama aut honor nequeunt defendi cum occisione iniusti aggressoris. Patet ex supra citata propositione 30 damnata ab Innocentio XI 1,°. Ratio est, quia tunc excederetur moderamen inculpatae tutelae; non

111 Summula Theol. mor. II, n. 283. *" Inst. theol. mor. I, n. 732. Cf. 5. *Antonin.,* S. theol. P. 2, tit. 5, c. 6.
1,4 Theol. mor. tr. 8, c. 2, § 2, n. 3.
*'· De lib. arb. 1. 1, c. 5 *(Migne,* Patr. lat. 32, 1228).
*'· De iure et iust. diss, to, a. 6, § a. ›»» Theol. mor. 1. 3, n. 382.
*'· Apud S. *Alph.* 1. c. *'· Cf. ib. n. 386. *·· Cf. supra n. tao.

enim honor aut fama salvatur ex eo, quod quis suum calumniatorem occidat. Unde iam ex hoc capite apparet, quam illicitum et ineptum sit duellum[1].

3. *De duello.*

Definitio. *Duellum est certamen inter duos vel paucos, factum ex condicto de loco, tempore et armis letalibus (vel saltem graviter vulnerantibus).* 124

Explicatur. Ad verum duellum constituendum nihil refert, qua intentione sit factum, e. gr. vanae gloriae, honoris salvandi, officii servandi, vindictae sumendae causa. Unde in definitione nihil dicitur de intentione. — Dicitur autem 1°: certamen *inter duos vel paucos,* quia certamen inter duos exercitus iam non vocatur duellum, sed bellum. Licet antiquis temporibus duella celebrarentur ita, ut ex utraque parte simul plures personae pugnarent, hodie tamen iste modus duelli est inusitatus, et duellum est semper pugna stricte singularis, i. e. inter duas personas.

Dicitur 2°: *ex condicto de loco, tempore et armis.* Hoc triplex condictum seu pactum est *essentialis condicio* duelli. Nam si duo pugnant ex impetu irae aut vindictae abrepti, non est duellum, licet forte ad determinatum locum pugnandi causa accedant. — Quantum ad tertium condictum seu pactum, sc. de armis, requiritur et sufficit, ut sint arma apta ad infligendum grave vulnus, e. gr. sclopetum, revolver, gladius, pugio (vulgo *Rapier, Schläger)* etc. Ergo duellum non est, quod fit exercitationis causa in quibusdam scholis gladiatoriis, vel quod fit virgis aut baculis. Non autem requiritur, ut istis armis statim infligatur letale vulnus, neque ut in duello adsit grave periculum mortis. Sufficit, ut grave vulnus infligi possit. Unde etiam sic dicta duella academica seu „mensurae, Bestimmungsmensuren", licet in illis non adhibeantur arma directe letalia, tamquam vera duella ab Ecclesia proscripta sunt, atque subjacent poenis ecclesiasticis contra duellum latis[2].

Divisio. Duellum dividitur a) in *sollemne* seu publicum et in *privatum;* b) in *fatale* et *non fatale.* Duellum *sollemne* seu publicum illud est, quod antiquis temporibus auctoritate publica propter bonum publicum habebatur, e. gr. ad finiendam litem inter duas gentes. — Duellum *privatum* illud est, quod nomine privato suscipitur, et quidem ordinarie ad honorem, uti dicunt, defendendum. Etiam in duello privato habentur patrini aliique assistentes. — Duellum *fatale* est illud, quod habet vel saltem intendit fatalem exitum, i. e. mortem alterius duellantis; secus vocatur duellum *non fatale.*

Principium. *Duellum publica auctoritate pro bono communi initum non est moraliter malum; privata vero auctoritate factum est graviter illicitum gravesque poenas ecclesiasticas inducit.* 125

[1] Quae hucusque dicta sunt de cruenta defensione, solent etiam a diversis codicibus criminalibus admitti. Sic e. gr. habetur in Cod. crim. Germ. § 53: „Eine strafbare Handlung ist nicht vorhanden, wenn die Handlung durch Notwehr geboten war. Notwehr ist diejenige Verteidigung, welche erforderlich ist, um einen gegenwärtigen rechtswidrigen Angriff von sich oder einem andern abzuwenden."

[2] S. C. Conc. 9 Aug. 1890, 10 Febr. 1923, 20 Iun. 1925 (Acta Ap. Sed. XV 153 et XVIII 137).

Probatur, a) Duellum publica auctoritate initum licere, per se patet; nam si ex publica auctoritate exercitus contra exercitum pugnare potest propter bonum commune, a fortiori (ne scii, sanguis multorum effundatur) potest permitti propter idem bonum commune pugna singularis in duelle. Ita saltem per se. Sic licitum fuit, ut David pugnaret cum Goliath. Dico autem, hoc licitum non esse nisi *pro bono communi.* Unde nondum licita evadunt duella hominum privatorum, si potestas legislativa alicuius regionis nimis indulgeat duellis privatis, quia ex istis duellis privatis nulla vera utilitas oritur pro bono communi, ut erant pugnae Gladiatorum apud paganos.

b) Duellum privatum graviter adversatur legi cum naturali, tum ecclesiasticae, tum etiam quibusdam saltem legibus civilibus. Et sane adversatur *legi naturali;* duellantes enim „huc animum viresque intendunt, nulla necessitate adstricti, ut vitam eripiant aut saltem vulnus inferant adversario"ls*. Insuper se ipsos exponunt periculo mortis aut gravis vulnerationis sine sufficienti motivo. Motivum enim duelli ordinarie est honor salvandus. Quod quidem motivum, licet non semper sit finis *operantis,* quippe qui haud raro perficiat duellum dura necessitate compulsus, est tamen semper fere finis *operis.* Nemo sanae mentis dicet, honorem sive meum sive alienum salvatum esse, si ego occiderim aut vulneraverim adversarium, vel — quod adhuc clarius est — si egometipse occisus aut vulneratus fuerim. — Ergo non adest sufficiens motivum duellum faciendi aut acceptandi et sic se exponendi gravi periculo. Huc accedit, ut ex duello saepe oriantur gravissima damna, quin ullum bonum notabile inde sequatur

Cum autem duellum sit ita damnosum et irrationale, *lex ecclesiastica* pluries severissime illud prohibuit. Ita Concilium Tridentinumls' statuit: ..Detestabilis duellorum usus fabricante diabolo introductus, ut cruenta corporum morte animarum etiam perniciem lucretur, ex christiano orbe penitus exterminetur. Imperator, reges ... et quocumque alio nomine domini temporales, qui locum ad monomachiam [i. e. duellum] in terris suis inter Christianos concesserint, eo ipso sint excommunicati.... Qui vero pugnam commiserint, et qui eorum patrini vocantur, excommunicationis ... ac perpetuae infamiae poenam incurrant, et ut homicidae iuxta sacros canones puniri debeant, et, si in ipso conflictu decesserint, perpetuo careant ecclesiastica sepultura." Concilium pariter plectit excommunicatione consulentes aut spectantes duellum. Has leges Tridentinas Benedictus XIV ampliavit explicavitque in Constitutione ..Detestabilem"1M, in qua sequentes damnat propositiones ut falsas, scandalosas ac perniciosas:

i. „Vir militaris, qui, nisi offerat vel acceptet duellum, tamquam formidolosus, timidus, abiectus et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio, quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpa et poena vacaret, sive offerat sive acceptet duellum."

»*» *Leo XIII.,* Litt apost. ..Pastoralis officii" d. 12 Sept. 1891.

«* *Caietanus* (In S. theol. 2, 2, q. 95, a. 8) acuto ingenio tractat de malitia duelli concludens: ..Aliena est natura duelli a natura iusti belli tam defensivi quam vindicativi. Et propterea nulla ex parte invenitur duellum esse proportionatum medium ad terminationem litis tam civilis quam criminalis. Et quia non sunt facienda mala, ut veniant bona, patiatur potius qui non potest iura sua aliter tueri." — De historia duelli videsis Staatslexikon der GArres-Gesellschaft s. v. „Zwcikampf".

»»» Sess. 25, c. 19 de reform. *»· 10 Nov 1752; *Dene.* n. 1491—1495.

2. ..Excusari possunt etiam honoris tuendi vel humanae vilipensionis vitandae gratia duellum acceptantes, vel ad illud provocantes, quando certo sciunt, pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam."

3. „Non incurrit ecclesiasticas poenas ab Ecclesia contra duellantes latas dux vel officialis militiae, acceptans duellum ex gravi metu amissionis famae et officii."

4. ..Licitum est, in statu hominis naturali, acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio earum iactura propulsari nequit."

5. „Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia vel malitia magistratus iustitia aperte denegatur."

Ex quibus omnibus sequitur, ut duellum proprie dictum *numquam* sit licitum. Unde parvi facienda sunt sophismata, quae in favorem illius saepe afferuntur et quae clare et profunde reiecta sunt a Leone XIII in littera ..Pastoralis officii" d. 12 Sept. 1891 ad episcopos Germaniae et Austriae. — Dico autem ..duellum proprie dictum", nam si est tantum pugna ad se suaque bona defendenda contra iniustum invasorem, tunc licitum est cum moderamine inculpatae tutelae, ut patet ex supra n. 120 dictis de iniusto aggressore.

Etiam *leges civiles* complurium nationum graviter prohibent duellum, e. gr. in Anglia, Austria[187]. In nonnullis autem regionibus, licet duellum per se sit prohibitum, tamen magna conniventia adhibetur erga illos, qui nihilominus duellum perpetraverunt.

Poenae ecclesiasticae contra duellum sunt quattuor: 126

a) *Excommunicationem* ipso facto incurrendam et S. Sedi simpliciter reservatam incurrunt „duellum perpetrantes aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes, vel quamlibet operam aut favorem praebentes, necnon de industria spectantes, illudque permittentes, vel quantum in iis est non prohibentes, cuiuscumque dignitatis sint"[188].

Hac excommunicatione plectuntur sex personarum classes:

1. duellum *perpetrantes* (etiam duellum academicum seu „tnensuram" ue).
2. *provocantes,* scii, *serio,* licet postea duellum ipsum non sequatur.
3. *acceptantes.* Non excusat gravis metus perdendi officium[1·8].
4. quilibet *favorem praebentes,* e. gr. patrini, testes, medici, locantes domum, dummodo tamen *duellum reipsa sequatur.* Quia, si duellum propter aliquam causam impeditum est, tunc censura non incurritur a patrinis, testibus et medicis[1·1].

Medicus et sacerdos possunt quidem licite vocari ad illum, qui vulneratus est in duello, sed non possunt *ex condicto exspectare* in loco vicino duelli ad facilius adiuvandum illum, qui vulnerabitur. Hoc enim redderet duellantes animosiores, ac proinde esset idem ac favere duello[1·8].

187 Articles of war η. ιoi. Mandatum Caroli imp. d. 4 Nov. 1917.

188 Cod. iur. can. c. 2351. 888 S. C. Cone. 9 Aug. 1890 et 10 Febr. 1923.

188 Cf. supra prop. I et 3.

· Cf. *Hollweck,* Die kirchlichen Strafgesctze J 165.

··· S. C. Inquis. 2» Mali 1884.

5. *De industria spectantes,* i. e. illi, qui palam et cum explicita intentione ad locum duelli accedunt aspiciendi causa et sic reddunt animosiores duellantes. Ergo non cadit sub excommunicatione, qui *fortuito* ad locum duelli venit et videt duellantes, aut qui nescientibus duellantibus aspicit pugnam *ex latebris.*

6. *Permittentes,* i. e. illi, qui possunt et debent *ex officio* duellum impedire et non faciunt.

b) Duellantes eorumque patrini sunt ipso facto infames[14'].

c) Qui alium occidit aut mutilat in duello, incurrit duplicem *irregularitatem,* scii, ex delicto (homicidii) et ex infamia iuris. Qui vero in duello vulneratus est, incurrit tantum unam irregularitatem, scii, ex infamia iuris[144].

d) Qui moritur in ipso duello, aut paulo post ex vulnere accepto in duello, non potest donari *ecclesiastica sepultura,* nisi dederit signa poenitentiae ante mortem[14']. Antiqua disciplina, introducta a Concilio Trid. et confirmata a Benedicto XIV, nunquam concessit sepulturam ecclesiasticam ex duello mortuis, etiam poenitentibus.

127 Scholion x. De societatibus duellum foventibus. In aliquibus Universitatibus solent exsistere corporationes studentium, quae vi statutorum ad duellum obligant casu occurrente. Sane nullus iuvenis catholicus membrum huiusmodi corporationum fieri potest, nisi a) sit urgentissima causa, et b) spes fundata adsit, fore ut ille numquam sit in necessitate duellum acceptandi. ac reapse numquam acceptet duellum. Quae duae condiciones si adsint, membra catholica harum corporationum aliquando in bona fide relinqui possunt[14'*]. Quodsi quis hanc sententiam nimis laxam dixerit, tenetur etiam prohibere omnibus iuvenibus catholicis, ne accipiant munus officialis in aliquibus exercitibus modernis, cum etiam ibi quilibet officialis vi statutorum ad duellum sit obligatus. Hoc autem nullus theologus docet.

128 Scholion 2. De obligatione restitutionis orta ex duello. Non facile est in praxi determinare iuxta principia de damnificatione iniusta, quando ex duello facto oriatur *obligatio restitutionis.* Sequentia tamen videntur esse satis certa: a) Qui alium *libere* provocat ad duellum, nullum ius habet ad exigendam reparationem damnorum forte ex duello sibi ipsi illatorum. Hinc si ipse vulneratur, omnes expensas medici portare debet; si moritur, eius heredes nihil reclamare possunt ab altero duellante. b) Qui est ab alio quidem provocatus ad duellum, sed *libere et sponte* illud acceptat, etiam nullum ius habet ad aliquam reparationem damni sibi illati. Praesumitur enim suo iuri cedere, c) Qui est provocatus ab alio ad duellum, illudque tantum gravi metu *coactus* acceptat, habet ius, ut alter duellans reparet omnia damna orta. Unde si vulneratus est, provocans tenetur resarcire expensas curationis (nisi tamen vulneratus hoc condonet explicite aut implicite); sin autem mortuus est in duello, tunc provocans debet heredibus reparare omnia damna orta ex duello et morte. Merito dicit Lehmkuhl[10]: „Quare falsum est, duellantes numquam teneri ex iustitia ad compensationem superstitibus faciendam."

10 Cod. iur. can. c. 2351, § 2.

"* Ita Cone. Trid. l. c., Cod. iur. can. c. 2351, § 2, S. C. Cone. d. 9 Aug. 1890.

>*· Cod. iur. can. c. 1240, § 1, n. 4.

I4'· Contra hanc sententiam vide: Kirchl. Anz.eigcr f. d. Erzdidz. Kôln 1926, Nr. 45, 3, p. 36. "· Theol. mor. 1, n. ii8a.

4. *De bellol".*

Notiones. Bellum definiri potest: *congressio vi et armis inter duosViS exercitus contrarios (extraneos).* Differt ergo bellum a duello, quod est congressio vi et armis inter duos et paucos homines. Insuper bellum differt cum a *rixa,* quae est quasi quoddam privatum bellum inter privatas personas, non ex aliqua publica auctoritate, sed magis ex inordinata voluntate ortum1", tum a *seditione,* quae est quasi bellum civile et discordia armata inter cives unius regni. Differentiam inter haec tria S. Thomas hoc modo breviter indicat: „Bellum proprie est contra extraneos hostes, quasi multitudinis ad multitudinem; rixa autem est unius ad unum, vel paucorum ad paucos; seditio autem proprie est inter partes unius multitudinis inter se dissentientes, puta cum una pars civitatis excitatur in tumultum contra aliam. — Bellum aliud est *offensivum, quod instituitur* ad satisfactionem obtinendam pro iniuria accepta; aliud est *defensivum,* quod est repressio iniustae aggressionis ab altero principe aut regno factae. Saepe, sed non semper bellum offensivum geritur ab illo, qui *primus* incipit hostilitates bellicas. Aliquando autem praeventiva aggressio nihil aliud est nisi propria defensio necessaria.

Nota. Hodie, sive ex iure gentium sive ex consuetudine et humanitate magis exculta, modus bellandi valde differt a bellis in antiquitate aut medio aevo gestis. Immo hodie crudelia vocaret quis bella, quae fierent sicuti nobis describuntur e. gr. bella Israelitarum in Vetere Testamento. Unde non omnia, quae veteres theologi permittebant in bello, hodie communiter licite fieri possunt.

Principium. *Ad licite incohandum bellum requiritur triplex condicio, scii, auctoritas supremae potestatis civilis, causa iusta, intentio recta. Ad licite vero gerendum bellum servanda sunt vigentia statuta iuris gentium.*

Explicatur. Bellum aliquando esse licitum, ab omnibus (exceptis Mani- 130
chaeis, Quaekerianis, paucis aliis) admittitur. Bellum enim quandoque est unicum medium pro aliquo populo ad vindicanda iura propria, immo ad defendendam propriam exsistentiam. Praeterea si bellum esset quid illicitum, Deus ipse non praecepisset saepe bella in Vetere Testamento. — Ad licite autem incohandum bellum iuxta S. Thomam “° aliosque auctores requiruntur tres condiciones:

a) *Auctoritas supremae potestatis civilis,* quia privata persona potest ius suum prosequi in iudicio superioris iudicis, et ideo non eget bello in propria causa; neque pertinet ad illam directe procurare bonum commune. — «Similiter etiam convocare multitudinem, quod in bellis oportet fieri, non per-

Concinne de hac materia tractat *A. Vanderpol* in operibus suis „Le droit de guerre d’après les théologiens et les canonistes du moyen-ige” (Paris 1911) et ,,La guerre devant le Christianisme" (Paris 1912).

“· S. theol. 2, 3, q. 41, a. 1.

*·· Ib. q. 42, a. 1. In latiore tamen sensu huiusmodi seditio vocatur bellum civile. 1,0 S. theol. 3, 3, q. 40, a. 1.

tinet ad privatam personam. Cum autem cura reipublicae commissa sit principibus, ad eos pertinet rempublicam civitatis vel regni seu provinciae sibi subditae tueri. Et sicut licite defendunt eam materiali gladio contra interiores perturbationes, dum malefactores puniunt, ... ita etiam gladio bellico ad eos pertinet rempublicam tueri ab exterioribus hostibus. 881 Haec autem suprema auctoritas declarandi bellum aliquando residet in principe solo, aliquando in principe seu praesidente cum assensu Coetus legislativi.

b) *lusta causa* eaque gravissima requiritur, iuxta illud: „Bellare non voluntatis, sed necessitatis est." “» Ratio est, quia in bello maxima damna oriuntur materialia, magnus *numerus hominum occiditur* et saepe etiam innocentes pati debent crudelitates durissimas. Priusquam igitur bellum incohatur, totis viribus nitendum est, ut pax conservetur et causae bellum provocantes eliminentur. Quodsi omnes conatus fuerunt vani, licet bellum incohare. Ad bellum *defensivum* non requiritur urgentissima causa; sufficit, ut princeps offerat satisfactionem convenientem querelarum alterius principis; quae si satisfactio spernitur, bellum defensivum licitum est. Ad bellum *offensivum* incohandum non sufficit a) desiderium convertendi infideles ad veram fidem, neque β) ampliatio proprii imperii, neque γ) propria gloria etc. „Unica est et sola causa iusta inferendi bellum: *ir.iuria* accepta." Ita recte dicit Francisais de Victoria188; unde e. gr. sufficiunt causae sequentes: recuperatio provinciae iniuste ab altero detentae, vindicta gravis contumeliae reipublicae aut principi illatae, ultio de gente, quae foedus initum iniuste violavit etc. Hodiernis temporibus oriri potest quaestio, num gens civilizata possit bellum inferre tribubus paganis prorsus cultura carentibus, ad fundandas colonias?— Si isti pagani benigne tractantur atque illis congrua compensatio terrae vacuae vel amissae offertur, quam acceptare recusant, videtur bellum non esse ita illicitum. Ratio est, quia istae terrae secus remanerent incultae, atque incolis deesset magnum beneficium culturae moralis et religiosae. Videntur igitur esse irrationabiliter inviti, quod coloniae fundentur in suis regionibus tam parum habitatis. Ita theoretice loquendo; nam de facto nationes Europaeae saepe summa cum iniustitia colonias fundaverunt in regionibus exteris.

c) *Recta intentio* necessaria est, qua scilicet intenditur, ut bonum promoveatur, vel ut malum vitetur, et qua actus verae iustitiae vindicativae exerceturl88. De hac re scribit S. Augustinus: ..Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, impacatus et implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, et si qua sunt similia, haec sunt, quae in bellis iure culpantur 18·, et: „Bellum geritur, ut pax acquiratur. Esto ergo bellando pacificus, ut eos, quos expugnas, ad pacis utilitatem vincendo perducas."188

Si istae tres condiciones adsunt, bellum licet incohari. Nihilominus saepe multo melius est in discordiis ortis inter diversas nationes recurrere ad sic dicta internationalia tribunalia pacis; quia semper fere praestat pati aliquod damnum materiale quam flagellum belli sibi aut aliis parare. Unde haud immerito in Litania Omnium Sanctorum est deprecatio: „A peste, fame et

181 S. theol. 3, 3, q. 40, a. i. 188 c. i, C. 33, q. 3.

888 Relectiones de iure belli n. 13. Simili modo dicit S. Augustinus: „lusta bella definiri solent, quae ulciscantur iniurias" (c. 3, C. 23, q. i).

188 Cf. *Caietan.,* Summula, s. v. „Bellum".

188 Contra Faustum l. 33, c. 74; cf. c. 4, C. 23, q. 1.

>·· Ep. 149 ad Bonifac.; cf. c. 3, C. 33, q. 1.

bello, libera nos, Domine!" — Nostris temporibus et in nostris regionibus iam non pertinet ad milites simplices aut officiales inferiores indicare de liceitate aut illiceitate belli; est enim prorsus impossibile pro homine privato cognoscere omnia motiva, quae sic dictam Diplomatiam nationalem ad bellum incohandum induxerunt. Praeterea milites iam non sunt liberi ad pugnandum aut non pugnandum; econtra ipsa morte punirentur, si recusarent pugnare. Ergo in praxi quilibet miles et officialis subalternus potest iudicium suum suspendere de iustitia aut iniustitia belli, et si cogitur ad bellum, potest tuta conscientia pugnare. In illis autem regionibus, ubi adhuc milites libere conducuntur et libere possunt servitium militare deserere, res aliter se habet. Tunc enim quilibet miles, antequam suscipit servitium militare, debet habere moralem certitudinem de iustitia pugnae et belli; agitur enim de gravissimis damnis proximo inferendis et de imminentissimo periculo propriae vitae.

Bello semel incohato observanda sunt statuta iuris gentium. Quae autem in particulari a iure gentium iuxta modernam praxim permittantur aut prohibeantur, aliquando non ita apparet. Tamquam principium fundamentale haberi debet: *Bellum non geritur contra privatos cives sed contra gentem qua personam publicam,* ut iam supra n. 47 dictum est. *Fas est adhibere ea omnia, quae sunt necessaria ad frangendas hostium vires et quae non sunt intrinsecus illicita.* Quare licet arces munitas obsidere easque omnibus alimentis privare, quo citius sese reddant; item tormenta (vulgo Kanonen) contra eas explodere etiam cum periculo (non autem cum directa intentione) occidendi innocentes, diruendi ecclesias, monasteria etc.[157] „Cum vero belli impensae ab hostibus exigi possint, victor captis civitatibus ac pagis taxas imponere potest, dummodo incolarum opibus sint proportionatae; urbem vero captam in praedam dare exercitui hodie non licet." "· Licita quoque sunt sic dicta *Repressalia,* dummodo sint a principe iuste determinata ad repellendam iniuriam ab hostibus illatam. — Milites graviter peccant si in bello iusto deserant servitium militare aut ad hostes transfugiant Ratio est, quia graviter peccant contra oboedientiam, et quia se exponunt maximo mortis periculo; nam, si capti fuerint, absque misericordia occiduntur.

Quando hostes victi pacem rogant, victor debet moderate uti parta victoria. Ergo condiciones pacis ne sint durissimae. Sed nullius privati hominis est iudicare de aequitate talium compensationum et condicionum.

Ex antiquis auctoribus praeter S. Thomam imprimis Franciscus de Victoria optime scripsit de iure belli1".

Scholion. De hominibus privatis durante bello. Hodie strictissime prohibetur, ne privati homines se immisceant durante bello rebus bellicis aut arma arripiant. Transgressores huius statuti sane iuste plectuntur poena mortis. Ergo durante bello caveant praesertim clerici, ne ullo modo verbis aut factis participent in bello.

5. *De occisione innocentis in genere.*

Principium x. *Numquam et nemini licet directe occidere innocentem.* 131

Probatur. Nemo nisi solus Deus habet plenum dominium super vitam et mortem hominis, ut iam dictum est. Ergo nemo potest disponere de

*" Cf. 5. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 410.

*" Ita recte *Tanquerey,* Synopsis Theol. mor. de iustitia n. 355.

Relectiones theologicae lect. 6.

vita hominis, nisi in quantum est delegatus a Deo. Porro Deus dedit quidem supremae potestati civili potestatem delegatam occidendi *malefactores,* cum hoc sit necessarium ad bonum commune societatis, sed numquam concessit potestatem occidendi etiam innocentes; quia hoc nedum non esset proficuum, sed valde nocivum societati humanae. Immo Deus strictissime praecipit: *Insontem et iustum non occides!*[**]. Quare gravissimum peccatum est occidere e. gr. obsides, legatos, praesertim infantes nondum natos, letaliter vulneratos, senes, aegrotos, moribundos, ne diutius patiantur etc.

Occisio innocentis est peccatum in coelum clamans[1·1]. Usque adeo homicidium detestatur Deus in Sacra Scriptura, ut vel a bestiis dicat se repetiturum poenam caedis hominum[··*], ac beluam, quae hominem percusserit, occidi iubeat[··]. Merito dicit Catechismus Romanus[··]: „Sunt homicidae humani generis atque ideo naturae hostes acerbissimi, qui, quantum in eis est, universum Dei opus evertunt, cum hominem tollant, cuius causa is omnia, quaecumque procreata sunt, se fecisse testatur; immo vero in Genesi cum prohibitum sit hominem occidi, quia illum Deus ad imaginem suam et similitudinem creavit, insignem Deo iniuriam is facit, quasique violentas illi manus afferre videtur, qui eius imaginem e medio tollit."

Occisio innocentis potest esse vel homicidium *simplex,* quando scii, occiditur homo non speciali dignitate aut relatione insignitus; vel homicidium *qualificatum,* quando occisio specialem malitiam induit. Homicidia qualificata sunt e. gr. *parricidium,* i. e. occisio parentis, coniugis, filii; *regicidium,* i. e. occisio regis; *sacrilegium,* i. e. occisio sacerdotis aut alterius personae religiosae; *latrocinium,* i. e. homicidium ex siti pecuniae aliusve boni materialis factum; *assassinium,* i. e. homicidium factum ex condicto etc.

Utrum et quomodo obligatio restitutionis ex homicidio vel mutilatione oriatur, dicetur infra n. 204 sqq.

132 Principium a. *Ex causa proportionate gravi licet aliquid in se indifferens facere aut omittere, ex quo praeter intentionem sequitur mors innocentis.*

Probatur. In isto casu habentur omnes condiciones ad licite ponendam causam, ex qua sequitur duplex effectus: alter bonus, alter malus.

Unde e. gr. licet in bello iusto tormenta bellica dirigere contra urbem, quamvis multi innocentes occidantur; licet propinare pharmacum necessarium matri gravidae, etsi fortasse inde abortus et mors foetus sequetur; licet tradere innocentem, cuius vitam tyrannus postulat; licet transfodere puerum innocentem, quem iniustus aggressor ante se posuit, ne ipse vulneretur. Ratio est, quia in istis omnibus casibus directe nil aliud intenditur nisi conservatio propriae vitae, ex qua indirecte sequitur mors innocentis, cui a solo tyranno aut a solo iniusto aggressore infertur iniuria.

Non licet proicere innocentem in mare ad alleviandam lintrem nimis oneratam et secus perituram, neque proicere puerum ante lupos persequentes, qui secus et patrem et puerum essent devoraturi. Ratio est, quia in istis duobus casibus nullus est iniustus aggressor, ratione cuius innocens debeat vitae suae renuntiare.

Num liceat equo conterere puerum sedentem in ponte arcto, si nulla alia via adsit ad salvandam vitam? Complures auctores respondent affirmative.

‘•° Ex. 33, 7. *·* Gen. 4, 10. *·· Gen. 9, 5.
»·» Ex. ai, 28. *·· Par· 3, c. 6, q. 9.

Sic e. gr. dicit Busembaum apud S. Alphonsum1,5: „Si fugere non possis mortem, persequente hoste, nisi per viam angustam, qua quispiam istic sedens esset obterendus, licet nihilominus (dummodo tamen, si infans est, sit baptizatus, ut monent Cardinalis Lugo et Escobar) fugere cum eius periculo et interitu, praeter tuam intentionem." Sed melius videtur esse respondendum cum distinctione: Si istud periculum mortis mihi causatum est *ab aggressore iniusto* saltem materialiter, licet ita agere, quia tunc iniustitia istius agressons redundat in me et in puerum, et possum me omnibus modis liberare a tali iniustitia; sin autem nulla adest iniustitia et periculum mortis mihi accidit vel ex iusta causa vel ex causa physica, non licet sic conterere innocentem. Secus enim licita quoque essent abortus et craniotomia infantis, si aliter servari nequit vita matris. Quod tamen falsum est, ut infra dicetur. Unde e. gr. si non possum fugere ex domo ardenti nisi conculcando infantem, hoc non licet. Ratio est, quia infans idem ius ad vitam habet ac ego, neque ego excusor propter defensionem contra mihi illatam iniustitiam, quia revera nemo mihi iniuriam intulit. Pariter iuste condemnatus ad mortem fugiens e manibus satellitum non potest licite conculcare puerum obviam venientem, etsi secus a satellitibus iterum capiatur et certa morte puniatur.

Occisio innocentis hodiernis temporibus praesertim locum habet in procuratione abortus et in sic dicta craniotomia. Unde de istis specialiter agendum est.

6. *De craniotomia.*

Notio. *Craniotomia* (cephalotripsia, embryotomia, perforatio, decol- 133
latio, exenteratio, embryothlasia) *est operatio chirurgica, qua infans in utero materno conciditur et concisus per partes extrahitur.* Hodiernis temporibus medici hanc operationem aliquando peragunt, si infans maturus ob arctitudinem matris aliasve rationes in lucem edi non potest, ideoque hac operatione omissa mater cum infante peritura esset.

Principium. *Craniotomia aliaeque operationes chirurgicae directe* 134
mortem foetus causantes sunt prorsus illicitae.

Patet ex responsionibus S. Officii die 24 Maii 1884 et 19 Aug. 1889. En verba prioris responsionis: „An tuto doceri possit in scholis catholicis, licitam esse operationem chirurgicam, quam craniotomiam appellant, quando scii, ea omissa mater et filius perituri sint; ea econtra admissa, salvanda sit mater, infante pereunte? — Omnibus diu et mature perpensis, habita quoque ratione eorum, quae hac in re a peritis catholicis viris conscripta sunt... respondendum esse duxerunt [Inquisitores generales] : *Tuto doceri non posse."* Quam responsionem Leo XIII confirmavit. Craniotomia autem non solum tuto doceri non potest, sed etiam est prorsus illicita, ut patet ex responso S. Officii die 24 Iulii 1895. — Ratio autem est, quia craniotomia aliaeque similes chirurgicae operationes sunt *directa* occisio prolis innocentis. Porro numquam et nemini licet directe occidere innocentem, ut supra dictum est n. 131.

Ante responsiones S. Officii quibusdam theologis (Ballerini, Avanzini, Constantini) videbatur craniotomia licita propter sequentes rationes: a) Inter duo mala minus est eligendum. Minus autem malum est occidere puerum

··· Theol. mor. 1. 3, n. 393.

solum, quam puerum simul cum matre. Porro omissa craniotomia morientur mater et infans. — b) Ex ista operatione *acceleratur* tantum mors infantis, qui secus etiam post breve intervallum certo morietur. Atqui licet paulisper accelerare mortem propter salutem matris servandae. — c) Infans est causa mortis pro matre. Ergo est iniustus aggressor. Licet autem occidere iniustum aggressorem, si hoc est necessarium ad salvandam vitam. — d) Ordinarie potest homo propter alium cedere ius suum vivendi, sicut e. gr. qui cadit in mare, potest alteri cedere suum balteum aereum, etiamsi certe ipse tunc periturus sit. In casu autem, quo absque craniotomia mâter cum filio peritura est, merito praesumi licet filium cedere ius suum ad vitam, pro salute matris conservanda. — Licet istae rationes non omnino sint spernendae, tamen minime sunt convincentes. Etenim prima ratio valet quidem ordinarie loquendo, si scilicet evitatio maioris mali haberi potest sine actu intrinsecus malo. Sed numquam licet facere mala, ut eveniant bona, sicut non licet mentiri ad salvandum totum mundum. Directa autem occisio infantis per craniotomiam est intrinsecus mala. — Altera ratio valet, si agitur de *indirecta* acceleratione mortis, non autem de directa occisione. Sic e. gr. non licet occidere vulneratum, certo moriturum, ut citius a doloribus liberetur. — Tertia ratio est falsa; infans enim non est. iniustus aggressor, sed absque omni prorsus culpa degit in loco sibi proprio. Potiore iure mater posset vocari iniustus aggressor infantis. Etenim per actionem matris infans est conceptus et in utero positus, atque nunc vult exire, sed impeditur per malam dispositionem aut infirmitatem matris. Ergo potius mater debet periculum vitae sustinere quam infans. — Ultima demum ratio valet pro indirecta occisione, seu pro libera susceptione extremi *periculi* mortis, non autem pro directa occisione. Unde nemo potest permittere, ut ipse *directe* occidatur ad salvandum alium.

185 Modi liciti ad salvandam et matrem et prolem. Casu, quo revera infans naturali modo nasci nequit, medicus potest licite facere duas alias operationes chirurgicas, quibus vita cum matris tum prolis conservatur, scii, aut *sectionem caesaream* aut *symphyseotcmiam* (hebosteotomiam, pubiotomiam). Sane istae duae operationes aliquando sunt difficiliores quam craniotomia, et etiam periculosiores pro matre, sed propter difficultatem aut periculum oriens nondum licet occidere infantem. Ut patet ex statistica allata a Bergmann[1], non nisi 2—3 % matres moriuntur post caesaream sectionem factam, dummodo tamen medicus bene calleat artem chirurgicam.

Cum sectio caesarea tum symphyseotomia est dissectio ventris. Sane prima est profundior, altera autem in qua ossa pubis debent dividi est durior. Fuerunt antiqui auctores, e. gr. Cangiamilla, qui docuerunt, etiam sacerdotem debere, deficiente medico aliaque persona apta, in casu necessitatis hanc operationem peragere ad baptizandum infantem. Sed id nostris temporibus et nostris in regionibus non potest in praxim deduci propter multas rationes, e. gr. a) quia sacerdos caret tum necessariis instrumentis tum sufficienti arte ad istas difficillimas operationes peragendas, b) quia gravissime puniretur a legibus civilibus, c) quia facile possent sinistrae oblocutiones famam eius valde laedentes oriri, et denique d) quia magnum dubium exsistit, num istis

[1] «Medicina pastoralia» p. 48.

operationibus chirurgicis sacerdos possit vivum extrahere foetum iliumque baptizare. In locis missionum exterarum, quando missionarii habent speciales facultates atque callent aliqualiter artem medicam, istas operationes chirurgicas ipsi possunt licite perficere in magna necessitate. Deficientibus autem specialibus facultatibus observandum est decretum S. Officii die 13 Dec. 1899: „Foetus extractio de praegnantis defunctaeque alvo matris quamvis patefacienda ac persuadenda sit, expresse tamen cavet prohibetque Sanctitas sua, ne missionarii in casibus particularibus se ingerant in demandanda sectione, multoque minus in ea peragenda."

Modus agendi cum medicis ia hac materia. Moderni medici etiam 136
catholici haud raro sunt in bona fide circa liceitatem craniotomiae in casu, quo aliter salvari nequeat vita matris. Rationes enim supra allatae pro liceitate craniotomiae habent aliquam speciem veritatis. Unde vel ipsa S. Poenitentiaria primo noluit dirimere controversiam; nam de hac re interrogata: „An umquam liceat operatio, quae vocatur craniotomia, vel similis operatio, quae per se directe tendit ad occisionem infantis in utero positi?" die 28 Nov. 1872, mature perpensis expositis, responderat: ..Consulat probatos auctores sive veteres sive recentes, et prudenter agat." — Accedit, quod medici se exponunt urgenti periculo cum punitionis a legibus poenalibus inflictae1M, tum oblocutionum sinistrarum, si in extrema necessitate omittant craniotomiam ad matrem salvandam. Prudentis igitur confessarii est iudicare, num praestet relinquere medicum in bona fide, dummodo tamen baptismus conferatur proli moriturae. Sic enim salus aeterna infantis procuratur et matris vita salvatur. Aliquando namque permittenda sunt peccata materialia, ut vitentur peccata formalia. Ita quoque docent Lehmkuhl1*, Noldin1·' aliique.

Si in partu difficili foetus iam certo mortuus est in utero matris, tunc profecto potest dissecari, ut facilius extrahatur. Sin autem foetus non certo, sed probabilius est mortuus, tunc etiam complures auctores recte docent, licitam esse craniotomiam ad salvandam matrem, quia mater vivens non debet vitam suam dare pro foetu probabilius iam mortuo. — Quando mater parturiens recusat sectionem caesaream aut symphyseotomiam, medicus iam nihil facere potest, et debet permittere mortem cum matris tum prolis. Impossibile enim est illi licitis mediis mortem utriusque impedire.

7. *De procuratione abortus.*

Definitio. *Abortus est eiectio immaturi foetus viventis ex utero materno.* 187
Dicitur autem: *immaturi* foetus, i. e. qui extra uterum maternum certo et mox morietur. Hominem in utero materno usque ad primum mensem post conceptionem solent physiologi vocare embryonem17·, et postea foetum,

'·' Cf. Cod. poen. Germ. § 222. *·· Theol. mor. I, n. 1002.

«·· De praeceptis n. 340.

·7· Nonnulli physiologi vocant femineum ovulum semine fecundatum duabus prioribus hebdomadibus *ovum* et deinde usque ad quintam hebdomadam dant illi nomen embryonis.

qui quidem foetus censetur viabilis, seu valens vivere extra uterum maternum circa septimum circiter gestationis mensem. Ob graves causas medici licite causant aliquando nativitatem artificialem foetus viabilis, ut infra dicetur. Quae quidem nativitas est eductio *praematura* foetus, sed non est abortus proprie loquendo, quia post talem nativitatem praematuram foetus vivere potest, cum econtra eiectio *immaturi* foetus necessario eius mortem causet. Aliud est igitur partus acceleratio (nativitas artificialis), aliud est abortus171.

138 Divisiones, i. Duplex distinguitur abortus: *casualis,* qui casu accidit sine ulla intentione ex parte hominis; *artificialis,* qui de industria procuratur. Procuratio autem abortus altera est *directa,* altera *indirecta. Directa* dicitur, si media adhibita per se et immediate occidunt foetum expelluntque. *Indirecta* vero dicitur, si media adhibita per se et immediate ordinata sunt ad sanitatem matris, sed per accidens et praeter intentionem (licet non praeter praevisionem) expellunt foetum.

2. Duplex distinguitur foetus: *animatus* et *inanimatus,* prout habet vel non habet animam rationalem. Complures Sancti Patres, e. gr. Gregorius Nyssenusl”, Basilius Magnusl”, pariter S. Maximus, Meletius, Tertullianus et omnes Traducianistae docuerunt, animam rationalem esse in foetu inde a primo instanti conceptionis. Idem hodie a physiologis satis communiter admittitur. Aristoteles autem et quamplurimi veteres theologi, e. gr. Cassiodorus, Theodoretus, Gennadius, S. Anselmus, Petrus Lombardus. S. Thomas et omnes fere Scholastici (qui docent animam esse formam substantialem corporis) affirmant, animam rationalem non infundi in embryonem antequam iste sit sufficienter formatus atque capax recipiendi suam formam substantialem. Porro haec sufficiens formatio habetur in foetu masculino circiter 40 dies, in foetu vero femineo 80 dies post conceptionem. Ante hoc tempus embryo quidem vivit, et quidem vita etiam propria, sed principium vivificans est quid vegetativum aut animale tantum 17‘. Scholastici hanc temporis determinationem elegerunt praecipue propter legem Veteris Testamenti praecipientem purgationem 40 vel 80 dierum, prout mulieres pepererunt puerum aut filiam Sententia Scholasticorum magis conformis est cum philosophicae doctrinae de anima ut forma substantiali corporis, tum S. Scripturae, ubi habetur iuxta versionem Septuagintal”: *„Si quis percusserit mulierem in utero habentem et abortiverit, si non formatus fuerit foetus, multetur pecunia; sin autem formatus fuerit, det animam pro anima."* Datur igitur foetus formatus seu animatus et foetus non formatus seu inanimatus. Qui committit abortum foetus animati, committit homicidium, et proinde debet dare animam pro anima. Secus autem non adest homicidium et proinde tantum poena pecuniaria. Praeterea haec sententia est multo mitior. Etenim si a primo instanti conceptionis adest anima rationalis, numerus infantium sine baptismo morientium est forte decies maior, cum praesertim primis hebdomadibus post conceptionem abortus sint multo frequentiores. — Quidquid est de valore utriusque sententiae, hoc unum certum est, animam rationalem esse in foetu *ante nativitatem.* Damnavit enim die 2 Martii 1679 Innocentius XI propositionem (35): ..Videtur probabile,†77

171 Germanice appellatur acceleratio partus: *Friihgeburt,* abortus vero: *Fehlgeburt.*

177 De hom. opif. c. 28. 171 Epistula canonica I ad Amphilochium.

*’· Cf. S. theol. i, q. 76, a. 3 ad 3, ct q. 118, a. 2 ad 2. *’· Lev. 12, 2.

*” Ex. 21, 22. I Textus Vidgatae ct textus Hebraicus habent aliam lectionem.

omnem foetum, quamdiu in utero est, carere anima rationali, et tunc primum incipere eandem habere, cum paritur, ac consequenter dicendum erit, in nullo abortu homicidium committi.“ [177] Neque in theologia neque in iure canonico iam amplius fit distinctio inter foetum animatum et non animatum.

Principium 1. *Acceleratio partus foetus viabilis ob graves rationes licita est.* 139

Ratio est, quia sic quidem proles solet debilis manere per totam vitam; immo aliquod periculum vitae oritur tam pro matre quam pro prole, attamen istud periculum non est ita imminens. Licet autem ex gravi causa vitam periculo exponere. — Ratio sufficiens accelerandi hoc modo partum est infirmitas matris, vel difficultas aut impossibilitas pariendi foetum perfecte maturum. — Sic etiam S. Officium die 4 Maii 1898 respondit: „Partus accelerationem per se illicitam non esse, dummodo perficiatur iustis de causis et eo tempore ac modis, quibus ex ordinariis contingentibus matris et foetus vitae consulatur."

Principium 2. *Ob graves rationes licet indirecte procurare abortum.* 140

Sequitur hoc principium ex regulis datis de voluntario indirecto. Licet enim ponere causam bonam aut indifferentem, ex qua sequitur duplex effectus, alter bonus, alter malus, si adsit bona intentio et ratio proportionate gravis. Licet ergo matri laboranti periculoso morbo, qui alio modo curari non potest, praebere remedium, quod directe et immediate tendit in morbi curationem, quamvis illi per accidens aliquando sit coniunctus abortus. Talia remedia sunt nonnulla pharmaca, quae per modum medicinae dantur; praeterea balnea diversa, iniectiones factae sub cute vel in aliis locis, percussio venae (vulgo *AderlaP')* etc.[178] Immo, absolute loquendo, licet ipsum uterum gravidum morbo affectum excidere, si hac operatione omissa mors inatris certo sequeretur. Nam mater aegrota strictum ius habet, ut ipsius membra aegrota curentur. Si autem ex tali curatione sequatur mors foetus, haec mors non directe, sed indirecte causatur[17’]. — Ut per se patet, talia remedia non licet adhibere nisi vera et ineluctabili necessitate exsistente.

Quando autem huiusmodi remediis abortus praeter intentionem occurrerit, quantocius foetus editus saltem sub condicione est baptizandus, ut anima cius salvetur. Quomodo talis baptismus sit administrandus, vide infra III, n. 131

Principium 3. Numquam licet directe procurare abortum foetus viventis. 141

Dicitur: *foetus viventis.* Etenim si foetus certo mortuus est, licet illum ex sinu matris extrahere, ut per se patet. Mors autem foetus non debet praesumi, sed probari. Principium enuntiatum facile probatur. Nam a) directa procuratio abortus est directum homicidium hominis innocentis. Atqui numquam licet directe occidere hominem innocentem. Ergo directa procuratio abortus numquam licet. Foetus enim vivens est homo constans ex «orpore et anima; iuxta sententiam autem illorum, qui docent animam rationalem non advenire nisi post 40 aut 80 dies, foetus ante hoc tempus elapsum «•st homo *in fieri* et certo erit homo, nisi impediatur. Unde Innocentius XI proscripsit propositionem (34): ..Licet procurare abortum ante animationem

177 *Dens.* n. 1:85.

178 Cf. *Capellmann-Bergmann,* Pastoralmedizin 78 p. 37sqq.

178 Cf. *Noldin,* De praeceptis n. 341.

foetus, ne puella deprehensa gravida occidatur aut infametur." 181 — b) Per procurationem abortus causatur foetui animato non tantum mors corporis, sed etiam mors animae, cum baptismus rarissime conferri possit aut saltem de facto conferatur. — c) Anno 1889 die 19 Aug. S. Officium respondit Archiepiscopo Cameracensi, qui sex diversos modos procurandi abortum exposuit: „In scholis catholicis tuto doceri non posse licitam esse operationem chirurgicam, quam craniotomiam appellant, sicut declaratum fuit die 28 Maii 1884, et *quamcumque chirurgicam operationem directe occisivam foetus vel matris gestantis.* " — Ex quibus omnibus manifeste patet directam procurationem abortus numquam licere. Ita hodie etiam omnes theologi catholici docent, contradicentibus nonnullis antiquis e. gr. Caramuel[181], praesertim si foetus nondum animatus est[181].

Quaeres, quid sit directa procuratio abortus. In praxi non semper facile est discernere, num actio quaedam medica sit directa an indirecta occisio foetus. Sit haec regula: Si ex tali actione aut pharmaco *directe* attingitur foetus, dicenda videtur directa procuratio, e. gr. incisio amnii[188], quae est hodie maxime usitatus modus procurandi abortum. Sin autem ex tali actione aut pharmaco oritur quidem periculum plus minusve magnum abortus, non autem directe attingitur foetus neque directe intenditur abortus, videtur esse tantum indirecta procuratio[18*]. — Ut iam supra dictum est, etiam haec indirecta procuratio abortus non licet nisi gravi necessitate flagitante. Unde peccant mulieres (saltem prava intentione), quae, timentes ne sint gravidae, variis modis menstruationem iterum provocant, e. gr. pedes lavando in aqua sale aut sinape condita, potiones expulsivas sumendo, ventrem comprimendo, excessivo modo saltando etc.; attamen cum primis mensibus post copulam carnalem habitam non possit certo sciri, num mulier conceperit, inde non inducuntur poenae latae contra procurantes abortum.

142 Poenae contra procurantes abortum.

Omissis legibus antiquatis[188] iuxta vigentem disciplinam ecclesiasticam *de iure communi* sequentes poenae infliguntur procurantibus abortum:

ibo *Dene.* n. 1184. 181 Theol. fund. n. 1653.

181 Cf. 5. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 394.

i88 *Eihautstich.* Latius scripsi de procuratione directa et indirecta abortus in Linz. Theol. Quartalschr. (1921) p. 565—576.

i»* Circa hanc rem notanda est responsio S. Officii d. 24 (25) Iulii 1895: „Titus medicus cum ad praegnantem graviter decumbentem vocabatur, passim animadvertebat, letali morbo causam aliam non subesse praeter ipsam praegnationem, hoc est, foetus in utero praesentiam. Una igitur, ut matrem a certa atque imminenti morte salvaret, praesto ipsi erat via, procurandi scii, abortum seu foetus eiectionem. Viam hanc consueto ipse inibat, adhibitis tamen mediis et operationibus per se atque immediate non quidem ad id tendentibus, ut in materno sinu foetum occiderent, sed solummodo, ut exinde amoverent, atque foetus, si fieri posset, vivus ad lucem ederetur, utique mox moriturus, cum adhuc immaturus omnino supponatur.... Titus petit, utrum enuntiatas operationes in repetitis dictis circumstantiis instaurare tuto possit. Resp.: Negative iuxta alia decreta diei scii. 28 Maii 1884 et 19 Aug. 1889. SSmu' approbavit." — Praedicta igitur operatio habetur tamquam directa procuratio abortus. Propter hoc decretum Lehmkuhl retractavit opinionem prius propositam, scii, violentam invasionem in foetum eiusque vitale elementum fieri licite posse ad salvandam matrem alias perituram (cf. *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 1006.

188 Cf. *Hollweck,* Dic klrchllchen Strufgcsetze $ 163.

i. *Excommunicatio reservata Ordinariis.*

Codex iur. can. c. 2350, § 1 statuit: ..Procurantes abortum, matre non excepta, incurrunt effectu secuto in excommunicationem latae sententiae Ordinario reservatam; et si sint clerici, praeterea deponantur." Ad hanc poenam incurrendam requiritur, ut abortus sit certo secutus. Unde si quis frustra attentaverit abortum procurare, aut si dubium est, num revera foetus fuerit conceptus (quod saepissime accidit), non incurritur excommunicatio. Antiquis temporibus haec censura non aderat, si foetus abortivus fuit inanimatus, sed hodie omnis directa procuratio abortus inducit excommunicationis poenam. — Sub nomine ,.procurantes" comprehenduntur omnes, qui *directe et proxime,* non autem qui remote abortum producunt. Unde e. gr. qui mere suadet abortum, aut pharmacopola, qui parat pharmacum abortivum a medico praescriptum, non incurrit hanc censuram; sin autem — ut haud raro fit — pharmacopola ipse, sine praescriptione medici, componat medicinam ad abortum procurandum, est causa vere efficax et principalis abortus, ac proinde excommunicationem incurrit. Medicus vero faciens operationem chirurgicam ad hunc finem vel praescribens medicinam excommunicatur. — *Coopérantes,* non cadunt sub hac censura, nisi delictum sine eorum opera commissum non fuisset18®. *Mandantes* vero omnesque illi, qui gravi metu inducunt mulierem, excommunicari videntur. Quare pater, maritus, fornicarius, seductor etc., qui mandant abortum, cadunt sub hac censura, quia revera sunt causa principalis huius criminis.

Quaeres: *Utrum craniotomia sit aequiperanda abortui quantum ad poenam* 143
excommunicationis. Quidam auctores, ut **Haine** Berardi188, Génicot188, Bucceroni *·*, putant, craniotomiam non esse proprie procurationem abortus, ac proinde medicos, perpetrantes craniotomiam similesque actiones directe foetum occidentes, non incurrere hanc excommunicationem. Quae quidem sententia videtur probabilis. Ille, qui facit craniotomiam, est quidem aeque malus homicida ac ille, qui procurat abortum. Haud incongrue hic comparatur cum occisore, qui infantem proicit in aquam aut suffocat; alter autem similis est illi, qui infantem cultello mactat. Deinde tam in abortu quam in craniotomia habetur eiectio vel extractio occisiva foetus ex utero materno. Attamen cum abortus sit eiectio *immaturi* foetus, craniotomia autem occisio infantis *maturi,* aliqua adest distinctio inter procurationem abortus et craniotomiam. Unde sicut ille, qui librum haereticum legit, excommunicatur, qui vero audit legere librum talem, non censetur cadere in excommunicationem, ita, qui procurat abortum, excommunicatur; ille autem, qui craniotomiam foetus (saltem maturi) facit, liber est ab excommunicatione. Omnes enim censurae sunt *stricte* interpretandae. Neque dicat quis, craniotomiam esse quid peius abortu, ergo maiore poena dignam esse. Etenim adhuc peius est occidere regem aut patrem forsan in statu peccati mortalis exsistentem, et tamen nulla censura latae sententiae plectitur regicida aut parricida. Ratio autem est regula generalis: „Non licet poenam de casu ad casum producere, quamvis par adsit ratio, immo gravior."181 *Irregularitas* autem certo oritur ex craniotomiae patratione, quippe quae sit verum homicidium voluntarium.

··· Cod. iur. can. c. 2231.
187 Elem. Theol. mor. IV 476.
··· Praxis Confess. IV, η. 1094.
188 Theol. mor. II, 608.
*·· Commentarii η. 81.
· Cod. iur. can. c. 2219, § 3.

144 2. *Irregularitas ex delicto.*

Qua quidem poena plectuntur non tantum procurantes, sed etiam omnes culpabiliter *coopérantes*[1*l]. Omnis igitur, qui abortum foetus voluntarie procuravit vel ad hoc culpabiliter cooperatus est, e. gr. consulendo, parando medicamenta, incurrit irregularitatem eodem modo ac si homicidium commisisset. Unde haec poena irregularitatis latius se extendit quam excommunicatio inflicta, quoniam fertur etiam in cooperatores, qui tamen aliquando non incurrunt excommunicationem ut iam dictum est. Antiquitus haec irregularitas non incurrebatur nisi per procurationem abortus foetus *animati,* nunc autem incurritur per procurationem abortus cuiusque foetus humani viventis, effectu secuto[1M].

Irregularitas contracta ex procuratione abortus nequit dispensari nisi a S. Sede (a S. Poenitentiaria, si agitur de irregularitate occulta, secus a S. Congregatione de Sacr.) vel ab eius delegato[1·*]. In casibus autem occultis *urgentioribus,* quando sc. ex observatione huius irregularitatis reus se ipsum proderet cum magna infamia vel cum scandalo, tunc quamvis propria facultas dispensandi non sit concessa sicut pro aliis poenis ecclesiasticis, tamen ex epikeia quilibet confessarius in foro sacramentali obligationem servandae irregularitatis suspendere potest, iniuncto gravi onere recurrendi saltem infra mensem per epistulam et per confessarium ad S. Poenitentiariam vel ad episcopum facultate praeditum et standi eius mandatis.

145 3. *Depositio pro clericis.*

Ita ex Cod. iur. can. c. 2350, § 1 supra citato. Haec poena est ferendae sententiae.

Nota. *Ex iure particulari* adhuc aliae poenae non raro infliguntur clericis et religiosis, qui immane crimen abortus commiserunt.

Scholion 1. De legibus civilibus circa abortum. Severissimae poenae etiam a codicibus criminalibus diversarum nationum solent infligi illis, qui privata auctoritate abortum procurant[l··]; sed, mirabile dictu! *medici* procurantes abortum propter *aegritudinem matris* nullo modo puniuntur a lege civili, sed econtra laudantur.

146 Scholion 2. De foetibus extopicis. Foetus extopici seu extra-uterini vocantur illi, qui inveniuntur extra uterum maternum, e. gr. in tubis Fallopianis. Exsistunt duo responsa S. Officii hac de re: „Estne licita laparatomia, quando agitur de praegnatione extra-uterina seu de extopicis foetibus?" S. Officium d. 4 Maii 1898 respondit: ..Necessitate cogente, licitam esse laparatomiam ad extrahendos e sinu matris extopicos conceptus, dummodo et foetus et matris vitae, quantum fieri potest, serio et opportune provideatur." — Cum autem haec responsio posset male intelligi, quasi *semper* liceret extrahere foetus extopicos, iterum quaesitum est: „Utrum aliquando liceat e sinu matris extrahere foetus extopicos adhuc immaturos, nondum exacto sexto mense post conceptionem?" S. Officium d. 5 Mart. 1902 respondit: ..Negative iuxta decretum 4 Maii 1898, vi cuius foetus et matris vitae, quantum fieri potest, serio et opportune providendum est; quoad vero tempus iuxta idem decretum, orator meminerit, nullam partus accelerationem

181 Ita ex const. *Gregarii XIV* „Sedcs Apostolica" d. 31 Maii 1591 et ex Cod. iur. can. c. 985, n. 4.

*·· Cod, iur. can. c. 985, n. 4. *·· Cod. iur. can. c. 990.

*·· Cf. c. gr. Cod. poen. Gcrrn. g 218 nqq.

licitam esse, nisi perficiatur tempore ac modis, quibus ex ordinarie contingentibus matris ac foetus vitae consulatur." — Quae quidem duo responsa clare ostendunt, extopicos foetus eodem prorsus modo tractandos esse ac foetus in utero exsistentes, i. e. non possunt occidi, sed eorum partus post sextum aut septimum mensem conceptionis potest accelerari, gravi exsistente necessitate. Aliter res se habet, si extra uterum in aliquo organo matris inopinate ortus est tumor aut cystis, in qua forte invenitur foetus vivens, quae tamen cystis nunc causât instans periculum mortis. Sicut enim licet excidere uterum graviter aegrotum, etsi contineat foetum — ut supra dictum est —, ita a fortiori licet tumorem matri letalem excidere. Talis enim operatio non est directa, sed indirecta procuratio abortus, quia directe aufertur organum graviter aegrotum matris, indirecte autem perit foetus in eo forte exsistens. Ita docent quoque Lehmkuhl1’·, I. Antonelli1” aliique.

§ 3.

De iniuria ex stupro, fornicatione, adulterio.

Notiones. Stuprum stricte loquendo est defloratio virginis sub paterna cura adhuc exsistentis[108]; fornicatio est copula carnalis habita cum muliere soluta, quae virginitatem iam amisit; adulterium est copula carnalis habita cum persona matrimonio alieno iuncta. Hic non agimus de istis peccatis, prout laedunt castitatem, sed prout laedunt aut saltem possunt laedere *iustitiam commutativam*. Cum autem sint speciales eaeque graves difficultates circa reparationem damni orti ex adulterio, prius agimus de reparatione damni orti ex quacumque copula carnali et deinde de reparatione damni orti ex copula adulterina.

a) De reparatione damni orti ex quacumque copula carnali.

Principium 1. *In foro conscientiae ante sententiam iudicis nulla per se adest obligatio restitutionis ob actum physicum luxuriosum etiam vi patratum*[199]. 147

Ratio est, quia impossibile est talem actum physicum luxuriosum taxare pecunia. Dicitur autem 1°: *ante sententiam iudicis;* nam si iudex condemnaverit stupratorem aut fornicarium aut adulterum (praesertim si vim adhibuerint), tunc talis sententia est iusta et in conscientia obligat. Pariter cum iniuste oppressa mulier vel eius parentes habeant ius vocandi violatorem in tribunal iustitiae, possunt exigere pecuniam pro renuntiatione huiusmodi iuris. — Dicitur 2°: *per se* nulla adest obligatio, quia, si ex actu physico orta fuerint alia damna sive corpori sive famae sive fortunae, e. gr. morbus syphiliticus, exsistit sane obligatio reparandi ista damna, ut ex sequentibus principiis apparebit.

Principium 2. *Qui copulam carnalem habuit cum muliere sponte consentiente, a) ad nihilum quidem tenetur respectu mulieris; b) tenetur* 148

Theol. mor. I, n. 1011. *” Medicina pastor. (1905) 224.

*“▮ Cf. S. theol. 2, 2, q. 154, a. 6. Alias acceptiones stupri vide infra n. 699 in tractatu de castitate.

*·· Ita sententia communis. Pauci auctores, inter quos *Billuart* (De iure et iust. diss. 10, a. 11, appendix 2, dico 2), putant, corruptorem teneri solvere pecuniam pro violatione claustri virginalis, si parentes aut puella id exigant.

tamen in conscientia (et quidem etiam ante sententiam iudicis) aequali obligatione cum muliere (in solidum) prolem forsan susceptam educare, quoadusque illa sibi ipsi providere poterit.

Ratio primae partis est, quia scienti et volenti non fit iniuria. Unde e. gr. fornicator non tenetur ex iustitia solvere expensas partus, nisi tamen ius positivum aliter statuerit"0. — Ratio vero secundae partis est, quia proles suscepta ab utroque parente educanda est, sicut ipsum ius naturale postulat. Dico autem, ante sententiam iudicis, quia in compluribus regionibus iudex civilis rogatus solet determinare quantitatem alimentationis solvendam a patre illegitimo "'.

S» *mulier cum pluribus viris fornicata est, ac propterea non certo scit, quinam sit pater prolis,* nemo tenetur reparare ipsi mulieri aliquod damnum, quod patitur ex nativitate et educatione prolis. Verumtamen in tribus casibus omnes viri, qui circa id temporis cum muliere coierunt, *pro rata* dubii tenentur ad reparationem damni, scii.

a) si vi aut dolo mulierem ad peccatum induxerunt. Tunc enim adest gravis iniuria ex parte virorum.

b) si mulier est incapax ad educandam prolem. Tunc enim adest obligatio naturalis incumbens illis, qui forsan prolem genuerunt.

c) si agitur de muliere matrimonio iuncta et certum est, prolem non esse a marito, sed ab uno adulterorum progenitam. Ita saltem probabiliter"1* Tunc enim maxima iniuria fit cum marito tum aliis filiis legitimis. S. Alphonsus autem compluresque alii theologi docent adulterum probabilius ad nullam reparationem teneri, si dubium est, sive utrum proles sit sua an mariti, sive an etiam alterius adulteri. Nemo enim tenetur ad reparationem, nisi moraliter certo constat, ipsum fuisse causam damni.

Quomodo autem in istis tribus casibus quantitas reparationis determinanda sit, non potest regula generali exprimi. In duobus prioribus casibus omnes expensae dividi possunt aequaliter inter diversos viros. In ultimo casu mulier adultera restituere debet dimidiam partem omnium damnorum, et altera dimidia pars dividenda est aequaliter inter diversos viros adulteros. Sin autem mulier nequit restituere, totum damnum aequaliter a diversis complicibus resarciri debet"'. Ceterum in praxi, quando mulier coivit curo pluribus, res solet cito vulgari, et tunc iudex civilis determinabit omnia.

Fornicarii aut adulteri, qui valent convenientem sustentationem praebere, sed prolem ex peccato conceptam clam mittunt in brephotrophium, non videntur teneri ad aliquam restitutionem, si istud brephotrophium est opus *privatae caritatis.* Ratio est, quia fideles dantes eleemosynas pro huiusmodi institutis, unice intendunt salutem infantium expositorum et nihil curant,

"° Cf. Cod. civ. Helv. a. 317.

101 Sic e. gr. Codex civilis Germaniae (§ 1708 sq.) statuit, ut pater illegitimus teneatur usque ad annum 16 prolis convenientem sustentationem praebere. Cf. Cod. civ. Austr. § 166 ad 171; Cod. civ. Hisp. a. 143; Cod. civ. Helv. a. 317—319 Codex Gallicus patri illegitimo nullam obligationem sustentationis filii illegitimi imponit; prohibet enim quaerere de patre illegitimo: „La recherche de la paternité est interdite" (a. 340). Quod tamen per legem datam d. 16 Nov. 1912 aliqualiter est mutatum in sex casibus.

"'* Cf. *Tanquerey,* Synopsis Theol. mor. De iust. n. 578; *Billuart,* De iust. diss. 8, a. it, § 6.

"* Ita quoque *Lehmltuhl,* Theol. mor. I, n. 1190.

quinam infantes foveantur *·*. Sin autem brephotrophium *expensis civitatis* sustentatur, tunc parentes, qui ex dolo infantes faciunt ibi educari, tenentur ad restituendas expensas educationis, quia huiusmodi brephotrophia non solent destinari nisi pro parentibus et infantibus vere pauperibus. Billuart*®· aliique docent, in utroque casu parentes teneri ad restituendas expensas educationis. Sed de hac obligatione non constat.

Principium 3. *Qui sub matrimonii promissione vera aut etiam ficta seduxit ad copulam carnalem mulierem honestam, regulariter tenetur illam (licet non sit effecta gravida) ducere in matrimonium.* 149

Ita cum S. Thoma'°' et S. Alphonse'°· sentiunt omnes fere theologi et iurisconsulti. Ratio est, quia, si promissio fuerit vera, tunc intercessit verus (licet turpis) contractus graviter obligatorius. Sin autem promissio fuerit ficta, tunc promittens decepit enormiter puellam seu mulierem, et propterea tenetur in poenam talis deceptionis nunc vere promittere et inire matrimonium. Dixi autem: ^*regulariter* tenetur hanc mulierem ducere in matrimonium", quia dantur plures exceptiones. Itaque haec obligatio corruit:

a) si haec mulier postea cum alio fornicatur; quia frangenti fidem fides frangatur eidem, ut dicit adagium.

b) si mulier ex omnibus circumstantiis facile intelligere potuit, promissionem matrimonii non fuisse seriam.

c) si ex matrimonio ineundo gravia mala, e. gr. rixae, inimicitiae, merito timentur; quod quidem praecipue accidere solet, si magna adest disparitas condicionis inter virum et mulierem.

d) si ipsa mulier iam amplius non vult matrimonium inire cum fornicatore. In isto tamen casu perspiciendum est, cur mulier iam amplius matrimonium inire nolit. Vir enim, qui decepit illam, se meliorem exhibendo quam revera est, tenetur saltem damnum reparare, quod causatum est ex fornicatione. Sin autem sine ulla culpa ex parte viri mulier recusat nubere illi, tunc vir iam amplius ad nihil tenetur.

Principium 4. *Qui vi, metu gravi aut dolo mulierem induxit ad copulam carnalem, tenetur reparare omnia damna, quae exinde oriuntur mulieri, parentibus, proli forsan natae aliisque.* 150

Ratio est, quia, qui tali modo copulam carnalem perpetrat, est revera iniustus damnificator, qui tenetur reparare omnia damna vere et efficaciter causata.

Sub nomine metus hic venit etiam *metus reverentialis* (qui secus in iure canonico ordinarie non censetur gravis). Unde si corruptor est persona magnae auctoritatis, aut superior aut tutor, cui mulier non audet resistere, ille tenetur damna orta reparare.

Damna, quae ex copula invita oriuntur, solent esse sequentia: morbus corporalis, infamatio puellae et inhonoratio familiae, inhabilitas seu saltem maior difficultas ineundi aliud matrimonium, expensae pro partu atque educatione prolis, etc. Corruptor non tenetur, saltem per se, matrimonium inire cum muliere corrupta, nisi ita promiserit. Quantitas faciendae reparationis determinari potest aut a iudice aut ex libera conventione utriusque partis.

'"· Cf. S. *Ilph.*, Theol. mor. l. 3, n. 656, qui etiam in secundo casu eximit ab obliKationc restitutionis.

'°· De iure el iust. diss. 10, a. n. ”* 4, dist. 28, q. 1, a. 2 ad 4.

•°® L. c. n. 64a.

b) De reparatione damni orti ex copula adulterina.

151 Principium i. *Adulter ad nullam materialem reparationem tenetur, si ex adulterio neque proles neque aliquod damnum externum ortum est. Ita saltem ante sententiam iudicis.*

Patet ex principio primo supra explicato.

Nota. Quando adulterium commissum mansit secretum, nec alia damna materialia inde orta sunt, tunc uterque complex admonendus est ad altum silentium servandum, quia secus maxima iurgia facile oriuntur.

152 Principium 2. *Si adulterium patratum fuit utroque complice consentiente, tunc uterque adulter in solidum obnoxius est reparationi omnium damnorum ortorum.*

Damna materialia, quae ex adulterio oriri possunt, sunt praecipue: expensae pro prolis susceptae partu atque educatione, portio hereditatis quae obventura est proli spuriae et adimetur proli legitimae, morbi causati ex ipsa copula carnali.

Per se quidem uterque adulter (i. e. vir adulter et uxor adultera) tenetur reparare dimidiam partem damnorum; sed si alter non potest aut non vult reparare alteram dimidiam partem, primus adulter tenetur reparare totum damnum. Etenim uterque adulter est causa iniusta omnium damnorum.

Quantum ad hereditates, legata, dona, quae proli adulterinae, putatae legitimae, obveniunt, distinguendum est: a) Omnes hereditates atque legata, quae *a patre putativo* (vel ex paterna linea) obveniunt *ex intestato,* debent restitui. Patet, quia inde laesum est strictum ius filiorum legitimorum vel aliorum heredum necessariorum, b) Omnes hereditates et legata, quae proli adulterinae a *matre* (vel a materna linea) contingunt, non sunt restituenda, dummodo lex civilis ne excludat istam prolem a successione hereditaria matris[207], c) Omnes hereditates, legata, dona, quae non ab intestato nec vi legis, sed vi *liberae dispositionis* donatorum obveniunt proli adulterinae, non debent necessario restitui. Nam quamvis tales similesve donationes non obvenissent proli adulterinae, si eius condicio cognita fuisset, tamen inde non laeditur iustitia commutativa respectu filiorum legitimorum, quippe qui non habeant strictum ius ad istas donationes liberas. Sin vero proles adulterina suam condicionem certo scit, huiusmodi donationes utpote ex errore factas neque recipere neque retinere ipsa potest[208].

Uxor adultera reparationem damnorum facere debet ex bonis paraphernalibus vel aliis bonis, quorum habet liberam dispositionem. Sin autem non habet bona libera, tenetur maiore labore et industria reparare damna tam marito quam filiis legitimis, in quantum hoc est possibile. Plerumque vero uxor adultera non tenetur crimen suum manifestare ad vitanda damna mariti aut filiorum. Talis enim manifestatio solet causare magna iurgia, immo forsan divortium. Praeterea commune adagium fert: Nemo se infamare tenetur; et Innocentius III statuit: „Mulieri, quae, ignorante marito, de adulterio prolem suscepit, quamvis id viro suo timeat confiteri, non est

207 Cod. civ. Germ. § 1705, Cod. civ. Helv. a. 324 et 461 concedunt proli illegitimae ius capessendi hereditatem a matre eiusque consanguineis. Cod. civ. Austr. § 754 concedit quidem haereditatem a matre, sed non ab eius consanguineis. Cod. civ. Gall. a. 762 et Cod. civ. Hisp. a. 845 excludunt prolem adulterinam ab omni successione hereditaria legali, et non concedunt ei nisi alimenta.

208 Cf. *Billuort,* De iure et iust. dies. 10, a. 11, appendix 3.

poenitentia deneganda.... Sed competens satisfactio per discretum sacerdotem ei debet iniungi."'0® Si tamen adultera esset ita perditae famae, ut confessio adulterii non causaret ipsi grave damnum, teneretur illud notum facere ad evitanda gravia damna secus oriuntia aliis "·. Sed iste casus est rarus.

Quoad modum et quantitatem reparationis damnorum ab adulteris faciendae magna prudentia opus est. Adulteri debent imprimis inquirere, quid hucusque pater putativus expenderit in alimentatione et educatione aut etiam dotatione prolis illegitimae, si illa forte iam statum assumpserit. Haec omnia damna debent resarciri patri putativo. Quantum vero ad ea, quae filii legitimi poterunt pati, si postea filius illegitimus aequalem portionem hereditatis a putativo patre accipiet, adulteri debent facere dispositiones ad haec damna resarcienda filiis legitimis. Non autem tenentur iam nunc haec damna resarcire, quia accidere potest, ut filius illegitimus moriatur ante patrem putativum, et tunc nullum damnum oriatur filiis legitimis. Quid autem faciendum, si adulter nunc est morti proximus, econtra cum pater putativus tum filius illegitimus sunt adhuc in bona sanitate? Quidam auctores (Navarrus, Soto, Billuart) putant, tunc adulterum non teneri reparare totum damnum forte eventurum, sed tantum partem quandam iuxta prudens iudicium viri. Forsan melius esset, si tunc adulter moribundus committeret confessario, ut ille, casu occurrente, resarciret ex bonis ipsi traditis damna orta. Quodsi filius illegitimus moreretur ante patrem putativum, tunc confessarius deberet aliter disponere de bonis acceptis, prout adulter moribundus determinaverit. Confessarius autem *maxima cum prudentia* procedat et pro maiore securitate exigat a poenitente, ut necessitate flagitante ipse non teneatur ad sigillum sacramentale. Sin autem praevidet aliquod damnum grave eventurum, melius est, ut dicat poenitenti, ipsum non teneri ad damnum reparandum cum tanto damno proprio.

Notanda pro praxi confessarii. Ex dictis patet, quam multa sint a confessario consideranda, si agitur de restitutione orta ex fornicatione vel adulterio. Proinde confessarius ex ordine sic procedat:

1. Investiget, utrum ex fornicatione vel adulterio revera certum et iniustum damnum materiale causatum sit.

2. Investiget deinde, quantum sit istud damnum *hucusque iam perpessum.*

3. Investiget postremo, quantum damnum *in futuro* oriturum sit pro prole legitima, pro coniuge compacte, pro aliis.

4. Si agitur *de poenitente moribundo,* confessarius cautissime procedat neque assumat restitutionem nomine poenitentis faciendam sub secreto sacramentali

ARTICULUS IV.

De iniusta damnificatione per verba.

Praenotamen. Postquam egimus de vitiis, quae laedunt iustitiam per *facta* sive in bonis exterioribus sive in bonis ad ipsam vitam pertinentibus,

•°® c. 9, X 5, 38; cf. etiam *Billuart* l. c. a. n, et S. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 653. '*· Cf. S. *Alph.* I. c.

·" Cf. *Billuart* l. c. Latius de hac re scripsimus in Linzer Theol. Quartalschrift 1916, 807 sqq.

restat agendum de obligatione non violandi iustitiam etiam per *verba.* Omnes istae obligationes fere reducuntur ad octavum decalogi praeceptum: *„Ndn loqueris contra proximum tuum falsum testimonium."* Sicut igitur sub iniuriis contra bona corporis complexi sumus quintum praeceptum, sic sub iniuria verborum nunc agimus de octavo Decalogi praecepto. — 5. Thomas distinguit inter iniurias verborum, quae fiunt *in iudicio,* et inter illas, quae *extra indicium* causantur. Proinde prius agit de iniustitia iudicis, accusatoris, rei, testium, advocatorum[21s]. Cum autem pro iudiciis ecclesiasticis haec omnia determinentur in iure canonico, pro iudiciis vero laicalibus soleant adesse normae a diversarum nationum codicibus specialissime determinatae, nos brevissime agemus I. *de iniuriis verborum in iudicio,* scii, de obligationibus et peccatis I. iudicis, 2. accusatoris et actoris, 3. testium, 4. advocati et 5. accusati seu rei. Deinde agemus II. *de iniuriis verborum extra iudicium,* scii. 1. de veracitate et eius laesione, 2. de mendacio, 3. de restrictione mentali, 4. de violatione secreti, 5. de laesione honoris, 6. de laesione famae, 7. de iudicio temerario.

I. De iniuriis verborum in iudicio.

§ i-

De obligationibus et peccatis iudicis.

153 Principium 1. *Ad licite exercendum officium suum iudex debet a) esse praeditus scientia sufficienti, atque b) sententiam ferre iuxta leges iustas.*

a) Ad scientiam sufficientem non tantum requiritur cognitio theoretica legum, verum etiam perfecta aut saltem sufficiens indagatio casus tractandi. Unde iudex peccat, tum si non sufficienter callet scientiam iuridicam, tum etiam si negligit sufficientem indagationem casus, de quo iudicare debet. Si iudex carens alterutra hac scientia fungendo officio suo damnum intulerit, laesit iustitiam commutativam et proinde ad reparationem damni tenetur. Est enim tunc iniustus damnificator, qui vere, formaliter, efficaciter iniustum damnum intulit[114].

b) ludicem teneri iudicare iuxta leges iustas, per se patet; totum enim eius officium est applicare leges iustas in casu particulari. Unde certissime ad reparationem damni tenetur, si scienter iudicans contra legem iustam damnum grave intulerit. Sunt tamen auctores, ut Lugo[21S], Lessius[21®] (quorum sententiam S. Alphonsus[21'] vocat probabilem) docentes, iudicem non teneri ad restitutionem, si falsa sua sententia causa fuit, ne fisco mulcta solvenda adiudicaretur. Putant enim, iudicem tunc laedere iustitiam non commutativam sed solam legalem, atque huiusmodi muletas principaliter infligi ut poenas rei et secundario tantum ut emolumenta fisci. Quae quidem sententia in praxi sustineri potest, si agitur de raris et parvis mulctis, quia tunc legislator non est ita rationabiliter invitus, quod iudex cum benignitate tractet reos; sin

2'* Ex. 20, 16. S. theol. 2, 2, q. 67—71.“
*** Cf. Cod. iur. cnn. c. 1625. »·· De iuet. et iure disp. 37, n. 97.
**· De iust. I. 2, c. 13, n. 73. Theol. mor. I. 4, n. 196.

autem agatur de mulctis magnis et frequenter occurrentibus, e. gr. de magnis defraudationibus gabellarum M·, sententia prolata non videtur esse probabilis, quia tunc iudex absolvens indebite transgressores causât magnum damnum fisco, ideoque legislator est rationabiliter graviterque invitus in huiusmodi magnis damnis. Insuper iudex male iudicans revera laedit iustitiam commutativam, quia deest officio suscepto ex contractu.

Quaeres: *Debetne aut saltem potestne iudex iudicare iuxta leges* 151
manifeste iniustas? e. *gr.* potestne iudex iuxta legem iniustam plurium regionum punire parochum, qui benedixit matrimonio Christiano ante initum matrimonium civile?

Quaestio haec, quae est maximi momenti praesertim in causis ecclesiasticis et matrimonialibus, difficulter solvitur responsione generali. Potius in singulis casibus perpendere oportet, num talis sententia iudicis sit actus intrinsece malus. Angelicus Doctor ”· absolute docet non esse iudicandum iuxta illas positivas leges, quae adversentur legi *naturali* aut *divinae;* ideo possunt casus occurrere, in quibus iudex debet potius officium suum dimittere quam sententia iudiciali legem naturalem aut divinam violare, e. gr. iudex numquam potest decernere, ut catholicus abneget fidem. Sed cum in Codicibus modernis soleat libertas iudicis valde limitari, ita ut eius officium redactum fere sit ad inquisitionem facti et ad applicationem legis ad factum inquisitum, forte excusari possunt aliquando iudices catholici, qui sententiam iniustam ferre tenentur e. gr. circa divortium vel circa personas et res ecclesiasticas. Etenim ex una parte iudex catholicus non potest sine gravissimo damno recusare iudicium in istis casibus; ex alia vero parte ipse nullam *liberam* iniustitiam committit, sed applicat tantum legem iniustam. Praeterea, ut ex infra dicendis apparebit, iudex potest condemnare eum, quem ex privata scientia novit innocentem, si iuridice probetur reus. In isto igitur casu iudex condemnat innocentem, quia est ad hoc coactus testimonio testium falsorum. Quare iudex non posset simile quid facere, si est coactus ab iniusto legislatore? Ratio intrinseca horum omnium est, quia iudex, sic gravissime coactus ad applicandam legem iniustam, videtur tantum praestare *cooperationem materialem ad rem malam.* Porro exsistente gravi causa, licet materialiter cooperari ad malum, ut supra dictum est I, n. 619. — Unde in praxi iudex catholicus potest relinqui in bona fide, si e. gr. gravissime *cogitur* iudicium ferre iuxta leges iniquas, e. gr. iudex, qui tenetur bona religiosorum liquidare iuxta iniquas leges vigentes. Etiam S. Poenitentiaria hoc videtur innuere, cum die 5 Aug. 1907 responderit, „liquidatores, quatenus nomine gubernii bona usurpata administrant eorumque venditionem procurant, non incurrere censuram”.

De obligationibus iudicis in pronuntiando divortio civili tractabitur infra III, 902.

Principium 2. *Sentientia iudicis, quae est a) certo iusta, obligat* 155
iit *conscientia; quae vero b) est certe iniusta, non obligat per se in conscientia; c) per accidens autem potest obligare in foro externo ad scandalum vel publicam perturbationem vitandam.*

··· *Zolldefraudation.* ·*· S. theol. 2, 2. q. 60, n. 5 ad I.

a) Sententia iusta iudicis includit praeceptum supremi legislatoris ac proinde in causa poenali exigit oboedientiam, in causa vero civili strictum ius inter partes definit.

b) ludex potest iniuste iudicare vel *formaliter,* i. e. neglecta essentiali forma iudicii, e. gr. sine accusatore, sine sufficienti probatione facti aut delicti; vel *obiective,* i. e. falsam sententiam proferendo, e. gr. condemnans innocentem, adiudicans bonum illi, cui non competit, vel *simul formaliter et obiective.* Parum refert, quo demum modo iudex iniuste iudicaverit. Nam omnis iniusta sententia iudicis non obligat per se in conscientia, quia iudicium est quasi lex particularis22°. Atqui nulla lex iniusta obligat per se in conscientia. Ergo nec etiam iniusta sententia iudicis. — Praeterea supra I, n. 219 probatum est, legem fundatam in falsa praesumptione *facti* non obligare in conscientia. Atqui sententia iniusta fundatur in falsa praesumptione facti, scii, in falsa praesumptione, condiciones a lege requisitas in praesenti casu esse adimpletas. Ergo non obligat iniusta sententia in conscientia. Ex quibus omnibus sequitur, ut iniuste condemnatus possit se occulte compensare, sin aliter ius suum certum obtinere nequit'21. Dico autem: „ius suum *certum";* nam, si ius est tantum dubium, vel iudicis sententia est dubie iniusta, tunc standum est sententiae iudicis, quia pro illo stat praesumptio.

c) Tertia pars principii per se patet, cum bonum privatum cedere debeat bono publico.

156 Principium 3. *In dubio, a) si agitur de crimine puniendo, iudex favere debet reo; sin autem agitur b) de rebus civilibus, iudex tenetur iudicare iuxta maiorem probabilitatem.*

a) In causis *criminalibus* iudex debet absolvere accusatum, nisi eius culpa sit moraliter certa, iuxta illud: „Nemo praesumitur malus, nisi probetur", et iuxta Regulam iuris 49: „In poenis benignior est interpretatio facienda." 222

b) In causis vero *civilibus* iudex debet prae oculis habere principium: „In dubio melior est condicio possidentis", unde nequit privare aliquem bonis aut iuribus possessis, nisi evincatur rationibus certo probabilioribus, possessionem esse illegitimam. Quodsi neutra litigantium pars est in possessione rei controversae, tunc, si *aequalis* probabilitas est ex utraque parte, iudex suadeat amicam compositionem; quae si repudiatur, rem adiudicare potest iudex, cui maluerit. Sin autem maior probabilitas est ex una parte, illi adiudicanda est res, quia iudex debet ius tribuere partibus secundum meritum causae. Damnata est ab Innocentio XI propositio (2): „Probabiliter existimo, iudicem posse iudicare iuxta opinionem etiam minus probabilem"22', et ab Alexandro VII proscripta est propositio (26): „Quando litigantes pro se habent opiniones aeque probabiles, potest iudex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius prae alio."224

157 Principium *4. Nullo modo licet iudici acceptare munera proprie dicta a litigantibus.*

Ita statuunt omnia iura22·. Ratio autem est, quia huiusmodi dona grave inducunt periculum corruptionis. Unde dicitur: *„Xenia et dona excaecant oculos iudicum."* Dicitur autem: *munera proprie dicta;* nam iudex potest

*20 S. theol. 2, 2, q. 67, a. 1. 221 Cf. 5. */llph.,* Theol. mor. 1. 4. n. 215.
222 Cf. Cod. iur. can. c. /869, § 4. 222 *Dent.* n. 1152.
224 *Dens.* n. 1126. 224 Cf. Cod. iur. can. c. 1624 2037.
222 Eccli 20, 31.

accipere stipendium iustum sive a republica sive a litigantibus solvendum, ut per se patet. Pariter non prohibentur quaedam munuscula in esculentis et poculentis, quae ex mera liberalitate offeruntur nisi etiam hoc sit specialiter prohibitum, ut de facto prohibuit Concilium Tridentinum examinatoribus eorum, qui subeunt concursum ad paroeciam obtinendam. Quando igitur iudex accipit munera proprie dicta, peccat graviter; immo tenetur illa restituere, si acceptavit et exegit pro sententia *iusta* ferenda, quia revera talis iudex iam vi officii sui tenetur sententiam iustam ferre. Ergo non potest exigere aliquod aliud munus pro eo, quod iam aliunde facere tenetur”·. Sin autem iudex exegit munera pro ferenda sententia *iniusta,* certe tenetur haec munera restituere *ante* sententiam latam, cum quia accepit pecuniam ad faciendum peccatum, tum quia tenetur hunc contractum turpem rescindere. Postquam autem sententiam iniustam tulit, tenetur quidem resarcire omnia damna, quae iniuste condemnato inferuntur; potest autem retinere munus acceptum, sicuti meretrix potest retinere pretium, quod accepit pro fornicatione facta ”°.

Scholion. De iudicis obligatione iudicandi iuxta allegationes testium. 158
Acerrime disputant auctores, num iudex semper teneatur sententiam ferre iuxta allegationes et probationes testium, etiamsi ex scientia privata scit, rem aliter se habere. Tres sententiae enumerantur: Prima asserit, iudicem teneri in isto casu spernere allegationes et probationes testium et iudicare iuxta scientiam suam privatam, quam certo cognoscit veram. Etenim videtur esse intrinsecus malum, condemnare innocentem, aut ad solvendum cogere aliquem, qui nihil debet. Pro hac sententia citantur Lessius Bonacina etc. illamque valde probabilem vocat S. Alphonsus ”’. — Secunda docet, iudicem teneri in causis *civilibus* et in causis *criminalibus minoribus* iudicare iuxta allegationes et probationes testium, non obstante quacumque scientia privata; in causis vero *criminalibus maioribus* iudicium ferendum esse iuxta veritatem, spretis testibus contrarium probantibus. Ita Lugo”·, Sylvius”8, Schindler”8 aliique. Ratio huius sententiae est, quia quam maxime interest boni communis, ut rectus ordo iudicialis servetur, ac proinde princeps reipublicae praesumitur contulisse omnem suam potestatem iudici pro hoc fine obtinendo. Atqui princeps potest disponere de bonis privatorum propter bonum commune; pariter potest singulis civibus imponere leviora opera poenalia propter bonum commune; numquam autem potest poena mortis punire innocentem. Ergo ita etiam iudex facere potest, quando ad hoc cogitur allegationibus testium. — Tertia sententia docet, iudicem teneri quidem totis viribus iudicare iuxta veritatem certo cognitam ac proinde nihil debere relinquere intentatum, ut allegationes et probationes testium reddat conformes veritati; sin tamen in vanum ita conatus fuerit, iudicandum esse iuxta testium probationes, licet obiective sententia sit falsa. Ita S. Thomas S. Raymundus, S. Antoninus, Caietanus, Dom. Soto, Bannez, Valentia,

C. 2, I 3 in VI°. ”B Sess. 24, c. 18 de reform.
”· Cf. *S. Jlph.,* Theol. mor. l. 4, n. 216.
”° Cf. infra de contractu turpi n. 253, et S'. *Alph.* l. c. l. 3, n. 712.
”* Dé iust. et iure l. 2, c. 29, dub. 10.
*” De octav. praec. disp. 10, q. 2, punct. 2, n. 2.
*” L. c. n. 208. ”· De iust. et iure disp. 37, sect. 4, n. 43.
In 2, 2, q. 67, a. 2, conci. I. ”· Lehrbuch der Moraltheol. IIP 803.
S. theol. 2, 2, q. 67, a. 2.

Sanchez, Salmanticenses, Billuart aliique. Ad rem scribit Angelicus Doctor"8: „Iudex, si scit aliquem innocentem esse, qui falsis testibus convincitur, debet diligentius examinare testes, ut inveniat occasionem liberandi innoxium, sicut Daniel fecit. Sin autem hoc non potest, debet eum superiori relinquere iudicandum. Sin autem ne hoc quidem potest, non peccat secundum allegata sententiam ferens, quia ipse non occidit innocentem, sed illi, qui eum asserunt nocentem." — Tota haec controversia nunc minoris est momenti practici, cum in causis criminalibus maioribus plerumque non **a** iudice, sed a *„iuratis"* decernatur culpabilitas. Porro isti iurati tenentur sententiam ferre iuxta intimam suam convictionem, neque motiva suae sententiae afferre coguntur. Unde iurati semper debent iudicare iuxta veritatem obiectivam et non secundum falsas probationes testium. — Si iudicium ferendum est non de poena mortis, sed de aliis causis minoribus, theologi communissime docent, iudicem, utpote personam publicam, debere iudicare iuxta illa, quae publice scit ex testimoniis testium, non autem iuxta illa, quae cognoscit privata scientia. Unde et iidem theologi deducunt e contrario, iniuste agere et ad reparationem damni teneri iudicem, qui condemnat eum, quem privata scientia scit certo reum, quem tamen testes probant esse innocentem "·.

§2-

De obligationibus et peccatis accusatoris et actoris.

169 Notiones. In causa civili ille, qui contra alterum apud iudicem instat, vocatur *actor* (Klâger), in causa vero criminali *accusator* (Anklager). In stricto sensu accusator distinguitur a denuntiatore et accusatio a denuntiatione. *Accusatio* enim solet definiri: *delatio rei de crimine ad vindictam publicam facta per eum, qui spondet se probaturum crimen.* Finis igitur accusationis est vindicta publica sceleris ad servandum bonum commune. Accusator tenetur stricte *probare* exsistentiam criminis, secus accusatus debet liberari. In antiquo iure Romano, in iuribus modernis, in iure ecclesiastico habentur complura requisita pro legitima accusatione formali 240. *Denuntiatio* est delatio criminis ad legitimum superiorem, ut ille investigare et punire possit, at non inducit strictam obligationem probandi. Quae quidem denuntiatio est aut *iudicialis,* si tendit in delictum puniendum, aut *evangelica,* si crimen superiori non ut iudici, sed ut patri denuntiatur ad corrigendum delinquentem. — Non sunt igitur confundendi: actor, accusator, denuntiator, seu actio, accusatio, denuntiatio.

i. In recentioribus iuribus vix admittitur formalis accusatio nisi a personis ex officio suo ad hoc destinatis241, e. gr. a procuratore cau-

S. theol. 2, 2, q. 64, a. 6 ad 3.

Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 12, a. 2 et 3. Sententiae S. Thomae favere videtur quoque Codex iur. can. c. 1896 statuens: „Ad pronuntiationem cuiuslibet sententiae requiritur in iudicis animo moralis certitudo circa rem sententia definiendam. Hanc certitudinem iudex haurire debet *er actis et probatis.* Probationes autem aestimare iudeç debet ex sua conscientia, nisi lex aliquid expresse statuat de efficacia alicuius probationis."

888 Cf. ib diss. 13, a. 1. '*· Cod. iur. can. c. 1934.

sarum publicarum (vulgo *Staatsanwalt, procureur général),* a custodibus silvarum, gabellarum etc. Istae autem personae tenentur accusare vel saltem iudicialiter denuntiare crimina inventa, nisi agatur de quibusdam rebus levioris momenti. Ratio est, quia in hunc finem sunt a legitimis superioribus constitutae. Peccant igitur huiusmodi officiales négligentes officia sua; immo ad reparationem damni tenentur, si ex neglecta accusatione damnum reale occurrerit aut reipublicae aut hominibus privatis.

2. Homo *privatus* tenetur crimina denuntiare, a) si hoc praescriptum est a lege positiva, e. gr. denuntiatio sollicitantis ad turpia occasione confessionis; b) si hoc exigit bonum commune, e. gr. denuntiatio falsificatorum monetae; c) si agitur de gravibus damnis a proximo privato avertendis. — In aliis casibus denuntiatio potest quidem aliquando fieri laudabiliter, sed non est necessaria. Numquam autem homo tenetur se ipsum denuntiare aut diffamare[242].

3. Denuntiatio *iudicialis* fieri potest ex rationabili causa, etiamsi correptio fraterna non praecessit, quia haec denuntiatio imprimis intendit punitionem delinquentis ad conservandum bonum commune. Denuntiatio quoque *evangelica* saepe fieri potest non praemissa correptione fraterna, scii, si emendatio delinquentis sic efficacius obtineatur, aut si correptio fraterna appareat nimis difficilis, ut supra I, n. 602 dictum est.

§ 3-

De obligationibus et peccatis testium.

1. Generatim loquendo, iurium civilium statuta de testimonio ferendo 160
aut recusando considerari possunt ut obligantia in conscientia, cum videantur esse satis iusta[24']. Multo maior obligatio incumbit illis, qui vi officii sui iuramentum aut testimonium praestare tenentur (vulgo *Amtseid),* quam aliis hominibus, qui transgredientes ista statuta per se tantum laedunt iustitiam legalem.

2. Obligatio testimonium ferendi oriri potest:

a) *ex caritate,* si scii, testimonium est necessarium ad evitandum damnum proximi aut reipublicae. Cum haec obligatio caritatis oriatur a iure naturali, quilibet tenetur etiam sponte et non rogatus se offerre ad testificandum, si secus notabile damnum proximi aut reipublicae evitari non possit[244]. Hinc si quis condemnatus est ob homicidium, quod certo scis esse patratum ab alio, debes ad liberandum innocentem sponte apparere ut testis[24']. Quando autem testimonium coniunctum est cum damno testificantis, adhibendae sunt regulae supra I, n. 579 sqq. datae de ordine caritatis. Nemo enim tenetur ex caritate praecavere damnum alterius cum aequali vel maiore damno proprio.

Cf. infra de reo. '·' Pro iure ecclesiastico vide Cod. iur. can. c. 1755.

'·· Cf. S. theol. *2, 2,* q. 70, a. 1.

'·' Contraria sententia Lugonis (de iust. disp. 39, n.t) eiusque sequacium non videtur probabilia.

b) *ex iustitia commutativa,* si scii, quis vi officii sui tenetur testimonium dare, e. gr. satelles, qui interrogatur a legitimo superiore de aliquo crimine viso[248].

c) *ex iustitia legali* seu ex oboedientia, si scii, a legitimo iudice aliquis licite citatur ad testificandum[4T]. Haec enim citatio testium necessaria est ad bonum commune et ad ordinem iudicialem servandum.

3. Excusationes a testimonio ferendo. Inveniuntur complures casus, in quibus testis citatus testimonium recusare aut potest aut debet. Huiusmodi casus sunt:

a) Secretum *confessionalis sigilli* servandum. Quae enim sacerdos scit ex confessione sacramentali, non scit tamquam homo, sed tamquam minister Dei. Unde numquam confessarius debet, immo ne potest quidem testificari de his, quae scit ex confessione[248]. Et revera maxima incommoda orirentur pro religione Christiana, si vel umquam confessarius posset sine expressa licentia poenitentis pandere secretum ex confessione sacramentali habitum. Immo salubriter statutum est in iure canonico, ut sacerdos *etiam a vinculo sigilli solutus* numquam in iudicio ecclesiastico possit testificare de iis, quae ex confessione sacramentali cognovit[24e].

b) Etiam *secretum professionale* ut plurimum prohibet, ne testimonium feratur. Hinc medici, advocati, pharmacopolae etc. neque possunt neque debent testificari de rebus cognitis ex officio suo[280]. Dico „ut plurimum"; etenim si necessarium est ad avertendum grave damnum sive commune[2,1] sive alienum sive proprium, potest adesse obligatio testificandi; e. gr. medicus, qui ex officio suo scit, aliquam mulierem procurare saepius in aliis mulieribus abortum, tenetur testimonium reddere ad evitanda gravissima mala plurium abortuum.

c) Si ex testimonio grave damnum oritur sive pro ipso testificante sive pro propinquis personis testificantis. Quae quidem causa excusans solet admitti a Codicibus modernis et etiam a Codice iur. can. c. 1755. Unde e. gr. nemo tenetur testimonium dare contra proprios parentes.

d) Si iudex non est legitimus aut si non legitime interrogat. Unde c. gr. clericus, absolute loquendo, non tenetur testimonium praestare coram iudice civili. Attamen quia moderna iura non solent agnoscere hanc clericorum immunitatem, et quia illegalis recusatio testimonii graviter punitur, hinc in praxi clericus neque potest neque debet recusare testimonium ex *solo* titulo immunitatis clericalis.[247]

'*· Obligatio dandi verum testimonium est gravis pro huiusmodi officialibus, tum quia intercedit juramentum *(Amtseid),* tum quia libere suscipiendo talia officia contractum inierunt denuntiandi legitimis superioribus ea, quorum cura illis imposita fuit. Unde huiusmodi officiales tenentur ad restitutionem, si ex ipsorum falso testimonio vel ex omissione debiti testimonii realc damnum obvenerit

247 Cod. iur. can. c. 1766. '·" S. theol. 2, 2, q. 70, a. 1 ad 2.

*·· Cod. iur. can. c. 1757, § 3, n. 2. '·· Ib. c. 1755, § 2.

""* S. theol. 2, 2, q. 68, n. 1 ad 3.

e) Si testis per iniuriam venit in notitiam rei, e. gr. quia clam aperuit alienas litteras2“2. Acquisitio enim notitiae iam fuit iniusta, testificatio autem istius notitiae esset adhuc magis iniusta.

f) Si agitur tantum de alicuius criminis punitione, quae non ita necessaria est pro bono communi; e. gr. cognoscens homicidium patratum ab aliquo ebrio potest se aliquando mediis licitis subtrahere a testimonio ferendo, dummodo inde suspicio criminis ne cadat in alterum aut aliud grave damnum oriatur.

4. Culpa falsi testimonii. Qui falsum testimonium dicit, per se graviter peccat contra iustitiam; unde falsus testis in S. Scriptura vocatur odibilis coram Deo2M. Iuxta S. Thomam251 falsum testimonium triplicem habet deformitatem: a) *ex periurio,* quia testes non solent admitti ad testificandum nisi iurati. Periurium autem est valde grave peccatum contra virtutem religionis, quae est pars potentialis iustitiae. b) *ex violatione iustitiae* sive *legalis,* quae graviter praecipit verum testimonium dandum a teste legitime citato, sive *commutativae,* cum semper fere ex falso testimonio oriantur gravia damna realia proximi aut reipublicae. c) *ex ipso mendacio;* falsum enim testimonium directe opponitur virtuti veracitatis, quae item est pars potentialis iustitiae. Merito igitur S. Augustinus dicit: ..Falsidicus testis tribus personis est obnoxius: primum Deo, cuius praesentiam contemnit; deinde iudici, quem mentiendo fallit; postremo innocenti, quem falso testimonio laedit “ 266 — *Per accidens* (sed satis raro) falsum testimonium sine iureiurando praestitum potest esse leve peccatum, si scii, ortum est ex inadvertentia aut oblivione, aut minima materia.

5. Obligationes falsi testis. Qui sciens et voluntarie falsum testi- 161
monium dixit atque hoc modo iustitiam commutativam revera laesit, tenetur reparare omnia damna ex hoc falso testimonio orta. Ex falso autem testimonio non semper laeditur iustitia commutativa; e. gr. qui falso testimonio liberavit reum a poena carceris, haud raro nemini intulit grave damnum reale et proinde non tenetur ad restitutionem. Paulo aliter res se habet, si quis falso testimonio liberavit reum a mulcta pecuniaria solvenda gubernio. De hac re scribit post Lessium Noldin2”: „Si testis ex prolato falso testimonio causa est, ob quam reus absolvatur et hac ratione fiscus mulcta pecuniaria privetur, non tenetur ad reparationem damni erga fiscum. ludex enim non tenetur reparare damna, quae ex non imposita mulcta pecuniaria fisco obvenerunt; ergo neque testis." Sed quidquid est de *iudicis* obligatione, quae videtur iudicanda esse iuxta diversas leges quas violat, prout scii, aut sunt leges mere poenales aut leges praeceptivae2”, falsus testis impediens mulctam pecuniariam fisco solvendam tenetur ad restitutionem si haec mulcta imponitur ad reparanda *damna causata,* non

“* 5. *Alph.,* Theo!, mor. 1. 4, n. 268 (5). ”* Cf. Prov. 6, 19.
·“· S. theol. 3, a, q. 70, a. 4. Habetur etiam in c. I, X S, 20.
*"· De praecepti» n. 741. Cf. supra n. 153.

autem si haec muleta est effectus legis mere poenalis. E. gr. Petrus, qui damnum intulit aedificio publico, liberatur ab obligatione damni reparandi ex periurio Pauli. Si Petrus hoc damnum non reparat, obligatio cadit in Paulum. At Petrus, qui iamiam condemnandus erit ad solvendam mulctam centum francorum propter verba iniuriosa in imperatorem, liberatur ab hac mulcta propter periurium Pauli. In hoc casu neque Petrus neque Paulus tenetur mulctam solvere.

Quando falsus testis culpabiliter laesit iustitiam commutativam, tenetur damnum causatum reparare, etsi ipse par aut etiam paulo maius damnum pati debet. Ratio est, quia testis falsus est iniustus damnificator, qui tenetur omne damnum reparare, quod cum gravi culpa theologica causavit. Si testis ex inadvertentia aut cum culpa levi falsum testimonium proferens grave damnum causaverit, tenetur suum testimonium revocare et sic damnum reparare. Quid autem, si falsus testis non potest damnum causatum reparare, nisi se ipsum graviter diffamando et incurrendo maxima damna, e. gr. poenam carceris longioris? — Lehmkuhl”8 asserit contra Schwane, falsum testem teneri suum crimen fateri. In opere autem „Casus conscientiae" ”· mitius loquitur. Et revera commune adagium fert: „Nemo tenetur se infamare." Praeterea videtur esse actus heroicus, qui non exigi potest a poenitente, ut fateatur se voluntarie peierasse et ut acceptet durissimas poenas carceris et privationis honoris latas contra periuros. Unde obligatio se ipsum graviter diffamandi in praxi non est imponenda poenitenti, nisi tamen agatur *de vitanda morte alterius.* Sufficit, ut damna causata aliis quibus potest melioribus modis reparet”0. Quantitas istius reparationis aliquando difficulter determinari potest.

6. Pretium pro testimonio. Testis per se nihil exigere potest pro *ipso* testimonio dando”1. lura tamen moderna civilia et etiam ius ecclesiasticum determinant congruam compensationem illi debitam pro expensis itineris vel pro tempore impenso**’.

§4

De obligationibus et peccatis advocati.

162 Notio, i. Advocatus ille est, qui in iudicio defendit alterutrius litigantis partem. In compluribus regionibus solent distingui advocati, qui rem fisci vel boni communis ex officio tuentur (vulgo *Staatsanwalt, procureur général),* et advocati privati, qui causas privatorum defendunt. — In iure canonico complures ab officio advocandi arcentur*”.

2. Obligationes advocati sunt praecipue sequentes: a) habere sufficientem iuris scientiam et adhibere debitam diligentiam in causis

Theol. mor. I, n. 982. ’·· I, n. 639.
2<* Cf. *Gôpfeft,* Moraltheol. II 263. ”* Cf. S. theol. 2, 2, q. 71, ·. 4 ad 3.
*·’ Cf. Cod. iur. can. c. 1787.
»«· S. theol. 2, 2, q. 71, a. 2. Cod. iur. can. c. 1657 ·<!·

agendis; b) defendere iustis mediis causas iustas; c) non exigere salarium exorbitans pro labore praestando aut praestito2”. Salarium autem debet mensurari iuxta leges iustas; quod si lex illud non determinat, attendendae sunt condiciones cum advocati tum clientis tum laboris praestiti tum libere stipulati contractus2”.

3. Peccata advocati sunt praecipue:

a) *Defendere scienter causas iniustas.* Hoc est enim cooperatio illicita ad malum. Unde S. Thomas docet: „Si [advocatus] scienter iniustam causam defendit, absque dubio graviter peccat et ad restitutionem tenetur eius damni, quod contra iustitiam per eius auxilium altera pars incurrit. Sin autem ignoranter iniustam causam defendit, putans esse iustam, excusatur secundum modum, quo ignorantia excusari potest."2” ,,Advocatus, si in principio quidem credidit causam iustam esse, sed postea in processu apparet eam esse iniustam, non debet eam prodere, ut scii, aliam partem iuvet vel secreta suae causae alteri parti revelet. Potest tamen et debet causam deserere, vel eum, cuius causam agit, ad cedendum inducere, sive ad componendum sine adversarii damno."2" In causis *criminalibus* advocatus semper potest defendere accusatum mediis licitis. Immo iuxta vigentem disciplinam cuilibet accusato conceditur defensor.

Quando agitur de causa *divortii* coram iudice civili, advocatus catholicus semper potest defendere vinculum matrimonii legitimi; non autem potest cooperari ad divortium veri matrimonii obtinendum, nisi tamen scit, huiusmodi divortium nihil nisi effectus mere *civiles* esse producturum. Sin econtra praevidet, alterutrum coniugem post divortium obtentum ad novas nuptias esse convolaturum, tunc advocatus non potest istis causis patrocinari nisi adsit gravissima causa3”. In hoc sensu videtur esse intelligendum decretum S. Officii 19 Dec. i860: „Dummodo pars catholica nullum aliud tribunal adire possit, a quo sententiam obtineat separationis quoad thorum et mensam, et dummodo sententia huius tribunalis nullum alium habeat effectum quam separationem praedictam, posse tolerari, ut catholici in eo foro actoris et advocati partes agant, dummodo adsint iustae causae separationis iudicio Episcopi."

b) *Tractare negligenter causas susceptas et sic causare damnum clienti suo.* Per se patet.

c) *Non fideliter manifestare pericula, quae ex causa dubia suscepta oriri possunt.* Peccat igitur advocatus et ad restitutionem tenetur, si nimiam fiduciam inspirat clienti, qui sic cum damno notabili causam dubiam prosequitur in tribunali et tandem perdit.

’·· S. theol. 2, 2, q. 71, a. 4.

»«» Pro tribunalibus ecclesiasticis statuitur: „Vetatur advocatus emere litem, aut sibi de immodico emolumento vel rei litigiosae parte vindicata pacisci. Quae ni fecerit nulla est pactio, et a iudice vel ab Ordinario poterit poena pecuniaria mulctari, praeterea tum ab officio suspendi, tum etiam, si sit recidivus, destitui et titulo privari" (Cod. iur. can. c. 1665).

··· S. theol. a, a, q. 71, a. 3. ’·’ Ib. ad 2.

*·· Cf. infra in tractatu de matrimonio III, n. 903.

d) *Nimis prolongare causam susceptam ad extorquendum maius salarium.*

e) *Causam iustam defendere iniustis mediis* ***. Quare peccat advocatus producendo falsos testes, afferendo falsa documenta etc. Tunc quidem non peccat contra *iustitiam,* ac proinde non tenetur ad restitutionem, si causa defensa est *certo* iusta — quod quidem in praxi haud raro difficulter potest clare cognosci — sed peccat contra veritatem aliasque virtutes. Falso autem documento uti in iudicio numquam licet, etsi forte verum documentum identicum sine culpa deperditum fuerit. Sic e. gr. non licet clam supplere defectum pure formalisticum in aliquo testamento, quod propter hunc defectum in tribunali censeretur invalidum *'*.

§ 5.

De obligationibus et peccatis accusati seu rei in iudicio criminali.

Claritatis causa distinguimus obligationes accusati *ante* et *post* sententiam iudicis. Ante sententiam iudicis reus a) crimen a se commissum fateri non tenetur; b) potest se defendere omnibus mediis iustis.

163 i. Confessio rei[271]. Sententiae veterum auctorum hac in materia non sunt semper applicandae hodie, quoniam ordo iudicialis Medii Aevi plurimum differt a vigenti disciplina cum ecclesiastica tum civili. Antiquis enim temporibus accusatus, cuius crimen fuit *semiplene probatum,* tenebatur confiteri veritatem, et si hoc recusabat, torturae subiciebatur ad confessionem extorquendam. Qui quidem agendi modus non repugnat iuri naturali et aliquando bonos effectus protulit. Fatendum tamen est, etiam nonnullos inde abusus irrepsisse. Hodie haec tortura est antiquata apud gentes excultas. Numquam stricte exigitur a iuribus modernis civilibus, ut reus accusatus crimen suum fateatur. In iure autem ecclesiastico iam Benedictus XIII graviter mandavit, ne iuramentum ullatenus a reis exigatur, nisi tamen ut testes *quoad alios* examinentur. „Alias examen sic constitutum et acta omnia nulla sint eo ipso et irrita omnique careant contra reos effectu."[271] Sin autem iuramentum non licet imponere reis, signum est, Ecclesiam nolle cogere reum, ut ipse fateatur crimen commissum. Quae cum ita sint, principium ab omnibus veteribus theologis positum: „Reus legitime et servato iuris ordine interrogatus a iudice tenetur fateri veritatem", est quidem hodieque verum, sed iuxta modernum ius commune iudex iam nequit sub gravi obligare reum ad confitendum delictum suum.

'·' S. theol. 2, 2, q. 71, a. 3 ad 3.

,7β Cf. infra de testamentis, n. 277.

271 Reus in genere ille vocatur, a quo res petitur in iudicio sive civili sive criminali (cf. c. 10, X 5, 40). Nos loquimur de illo reo, qui est accusatus in iudicio criminali; res autem, quae petitur, est punitio accusati.

Conc. Rom. a. 1735. Idem statuit Codex iur. can. c. 1744.

Lehmkuhlm scribit de hac re: „Existimo, numquam adesse obligationem *gravem* confitendi; esse tamen veniale peccatum mendacii persistere in negando crimine, quando nulla amplius restrictio late mentalis concipi possit." Adhuc magis absolute loquitur Noldin m: „Reus crimen a se commissum fateri non tenetur; quare a mendaciis quidem abstinere debet, ad interrogationes autem iudicis respondere potest cum restrictione mentali, immo ipsa negatio criminis in hoc casu non est mendacium, sed restrictio late mentalis, siquidem negat se commisisse crimen, quod fateri teneatur." Quae quidem doctrina non est contra S. Thomam docentem: „Si [reus] confiteri noluerit veritatem, quam dicere tenetur, vel si eam mendaciter negaverit, mortaliter peccat." Etenim Angelicus Doctor probat hanc suam sententiam ex eo, quod reus in isto casu graviter laedit oboedientiam debitam legitimo superiori praecipienti. Quod quidem verum fuit tunc temporis, cum secundum ius Romanum tum secundum ius ecclesiasticum. Hodie autem hoc iam non est verum, neque secundum iura civilia neque secundum ius ecclesiasticum (saltem commune, et ordinarie loquendo). Statuit enim Codex iuris can. c. 1743, § 1: „Iudici legitime interroganti partes respondere tenentur et fateri veritatem, nisi *agatur de delicto ab ipsis commisso."*

Quid vero, si ius *particulare,* e. gr. in aliquibus Institutis religiosis, adhuc post Codicem confessionem criminis praescribat? Distinguendum est: Si in tali Instituto omnia statuta non obligant sub culpa, sed sub *poena* tantum (quod communius est), etiam ista confessio criminis non obligat sub culpa; sin autem in tali Instituto quaedam statuta obligant sub *peccato,* tunc forsan etiam sub peccato imponi potest confessio criminis. In praxi autem superiores ecclesiastici possunt quidem *monere* accusatum, ut libere fateatur culpam commissam, quia haec confessio solet esse actus virtutis; sed prorsus caveant, ne imponant accusato grave praeceptum confitendi delicta sua. — Confessarius accusatus propter sollicitationem ad turpia iuxta Instructionem S. Officii d. 20 Febr. i866"e tenetur veritatem fateri. Sic enim habetur in ista Instructione n. 11: „Hisce peractis diligentiis reus in iudicium adducitur, et coram iudice... super singulis cuiusque denuntiationis et examinis adiunctis, iuramento dicendae veritatis obstrictus respondere debet." Cum autem haec Instructio non habeat vim praeceptivam sed tantum directivam (quia in ipsius fine normae indicatae non praecipiuntur sed commendantur), nondum clare apparet, confessarium peccare mortaliter, si recuset confessionem criminis; idque vel eo magis, quod Codex iur. eccl. c. 1744 simpliciter et illimitate statuit: „Iusiurandum de veritate

Cas. consc. I, n. 502. »»· De praeceptis n. 732.

'*· S. theol. 2, 2, q. 69, a. 1. Caietanus, optimus interpres S. Thomae notat in hunc locum, tres esse casus, in quibus solis tenetur reus fateri veritatem: 1. cum praecessit infamia super aliquo crimine; 2. cum *manifesta* indicia criminis apparuerunt; 3. cum praecessit semiplena probatio. Limitat autem istos casus ita, ut raro adsit gravis obligatio confitendi crimen commissum. In hodierna praxi reus potest quidem a confessario aliquando admoneri, sed non cogi sub poena absolutionis denegandae ad confessionem veritatis. Quam plurimas diversas opiniones auctorum in hac quaestione videsis apud *Piat,* Praei, iur. regul. II 406sqq. ”· Collect, de Prop. Fide n. «282 (it).

dicenda in causis criminalibus nequit iudex accusato deferre."”’ Ita salva meliore sententia.

2. Defensio rei. Reus accusatus potest se defendere omnibus mediis iustis. Ratio est, quia reus accusatus *ante* iudicis sententiam condemnatoriam censetur adhuc innocens. Hinc, necessitate exigente, accusatus potest e. gr. occulta crimina testium enarrare, si hoc est necesse ad illorum falsum testimonium infringendum; potest appellationem a iudice inferiore ad superiorem interponere”8. Minime autem licet uti mediis *iniustis, e. gr.* aliis falsa crimina calumniose imponere. Patet ex propositione 44 ab Innocentio XI damnata: ..Probabile est, non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam iustitiam et honorem defendat Et si hoc non sit probabile, vix ulla erit opinio probabilis in theologia." ”· — Ille, qui *iniuste* capitur aut condemnatur, potest se defendere e. gr. fugam capiendo etiam cum effractione carceris, resistendo satellitibus etc. Ratio est, quia ius naturale unicuique permittit, ut cum moderamine inculpatae tutelae se defendat contra iniustos aggressores. Hodiernis tamen temporibus *positiva* resistentia saepe est illicita, quia non solum est inutilis, sed etiam nociva cum ipsi accusato tum bono communi ’80.

164 3. Poenae a reo sustinendae. *Post* sententiam iudicis reus iuste condemnatus non potest positive resistere custodibus aut satellitibus. Ratio est, quia tunc legitimae potestati resisteret ac proinde, testante Apostolo, sibi damnationem acquireret’81. At nihilominus theologi communiter docent, etiam iuste damnatum posse fugere e carcere, vel etiam vi effringere carcerem’81. Ratio autem est, quia impositio carceris est praeceptum poenale, quod non obligat cum magno incommodo, et praesertim non ad actum heroicum, qualis est sponte manere in carcere, non obstante, quod adsit fundata spes evadendi. — Sed teneturne reus sic fugiens aut effringens carcerem reparare damna, quae causavit aut fisco aut custodibus? Etsi quidam auctores negant, verior videtur affirmativa sententia, si tamen fugiens revera damnum notabile intulit, quod raro nostris temporibus accidit. Ratio est, quia licet fugiens non commiserit culpam theologicam fugiendo, tamen libertate recuperata quasi ditior est factus, et proinde convenienter tenetur damna sarcire, quae fugiendo causavit Sin autem fuga fuit vana, quia scii, fugitivus iterum captus est, tunc non videtur esse obligatus ad aliquod damnum

»” Cf. ib. c. 1830, § 2.

In causa criminali reus semper fere licite potest uti medio appellationis; in causis vero civilibus appellatio exigit solide probabiles rationes. Cf. S1. *Alph.,* Theol. mor. 1. 4, n. 285; *Bahet,* Comm, in 2, 2, q. 69, a. 3, conci. 3.

”· *Dent.* n. 1194; cf. etiam S. theol. 2, 2, q. 69, a. 2.

»eo Notanda est propositio 18 damnata ab Alexandro VII: „Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes ac etiam iudicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare" *(Dent.* n. 1118). — Quae quidem propositio videtur esse damnata, quia per huiusmodi occisionem laeditur moderamen inculpatae tutelae.

Cf. Rom. 13, 2. ··* Cf. S. theol. a, a, q. 69, a. 4 ad 2.

resarciendum, quia tunc gravius et longius in carcere punietur et haec poena tamquam compensatio damni causati haberi potest. — Seclusa speciali prohibitione, aliis privatis hominibus licet non solum consulere reo fugam et carceris effractionem, sed etiam illi necessaria instrumenta ministrare. Hoc enim videtur esse cooperatio materialis ad actum, qui non est intrinsece malus. Non vero liceret incarceratum directe adiuvare ad effractionem carceris, quia hoc esset damnificatio iniusta boni alterius, et insuper quia tunc securitas publica nimis periclitaretur[1]. Reus in carcere detentus potest etiam custodes decipere, ut fuga fiat possibilis. Sic potest illis munuscula dare, potum inebriantem administrare etc., sed non potest illos directe corrumpere aut ad alia peccata officii neglecti inducere.

Nota. Doctrina supra exposita de poenis a reo declinandis, quae communiter proponitur a veteribus auctoribus, hodie videtur esse aliqualiter temperanda propter circumstantias prorsus mutatas. Etenim antiquis temporibus carceres fuerunt durissimi, et captivus, qui semel evasit carcerem, difficulter iterum capiebatur. Hodie autem carceres non solent esse ita duri, evasio autem non solum est valde difficilis, sed etiam aliquando est coniuncta cum imminenti periculo mortis vel alterius gravissimi incommodi. Unde hodie fuga e carcere saepe est contra rectum et necessarium amorem sui, ac proinde illicita.

II. De iniuriis verborum extra iudicia.

Praenotamen. Iure merito S. Iacobus vocavit linguam *universitatem iniquitatis* [2], quia quam plurimae iniquitates et iniustitiae causantur per linguam. Agemus autem, ut iam supra art. 4 dictum est: 1. de veracitate; deinde de vitiis ei oppositis, scil. 2. de mendacio, ubi etiam de simulatione, de iactantia et ironia sermo erit, 3. de restrictione mentali, 4. de violatione secreti, 5. de laesione honoris, 6. de laesione famae, 7. de iudicio temerario. Sic complectimur ea omnia, quae alii auctores solent tractare *in octavo praecepto Decalogi.*

§ 1.
De veracitate.

Notiones. Veritas sumitur in diverso sensu: vel 1. pro conformi- 165
tate intellectus cum re aut rei cum intellectu (et hoc sensu agitur de veritate in philosophia, quae distinguit inter veritatem formalem seu logicam et veritatem ontologicam), vel 2. pro virtute morali. In hoc ultimo sensu veritas aliquando dicitur *veracitas* et definiri potest: *virtus inclinans ad dicendum verum, quando, ubi et quomodo oportet;* vel secundum S. Thomam: „habitus, quo aliquis et vita et sermone talem se demonstrat, qualis est" [3]. Optime docet idem Angelicus Doctor [4], actum illius, qui *ex iustitia* veritatem manifestat, puta cum aliquis in iudicio veritatem confitetur aut verum testimonium dicit, directe per-

[1] Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. l. 4, n. 383.
[2] Iac. 3, 6. [3] S. theol. 2, 2, q. 109, a. 3 ad 3. [4] Ib.

tinere ad virtutem iustitiae. De huiusmodi actibus supra locuti sumus, ubi sermo fuit de obligationibus iudicis, advocati, testis etc.... Si autem quis ex quadam *honestate* alteri veritatem manifestat, qualiter solet fieri inter homines privatos extra iudicium, tunc istiusmodi actus pertinet ad specialem virtutem *veracitatis,* quae est tantum *pars potentialis* virtutis iustitiae. Veracitas in hoc sensu sumpta est virtus specialis et moralis. Specialis quidem, quia exercet actus specialem rationem bonitatis habentes. Etenim specialis bonitas actuum nostrorum est, quod exteriora nostra (vel verba vel facta) debite ordinantur ad internam nostram intentionem, sicut signum ad signatum[587]. Notat autem Angelicus Doctor[288] ad hanc virtutem veracitatis reduci *simplicitatem*[W9], quae opponitur duplicitati, qua scii, aliquis aliud habet in corde et aliud ostendit exterius. Aliqualiter ad hanc virtutem veracitatis reducitur etiam virtus *fidelitatis,* quae inclinat voluntatem ad sincere exsequenda promissa[280]. Sicut enim veracitas est conformitas inter verba externa et internam mentem, ita fidelitas est conformitas inter facta praestanda et verba promissionis.

Virtus veracitatis, quia est virtus annexa iustitiae, cum ea partim convenit et partim ab ea deficit. *Convenit* virtus veracitatis cum iustitia in duobus, scii, esse ad alterum et constituere quandam aequalitatem. Veracitate enim unus homo alteri manifestat, et quidem secundum aequalitatem, suas internas cogitationes, in quantum verba aliaque externa signa aequant internam conceptionem. *Deficit* autem veracitas a propria ratione iustitiae, quia in iustitia est debitum strictum, cum in veracitate sit solum debitum morale honestatis, in quantum laesio veracitatis est quidem contra honestatem **et** debitum late dictum, sed per se solam neque inducit obligationem restitutionis, neque offendit debitum stricte dictum proximi[281].

Praestantia. Veracitas est virtus pulcherrima; ab omnibus laudatur et est perquam necessaria. „Quia homo naturaliter est animal sociale, debet ex quadam honestate veritatis manifestationem aliis hominibus, sine qua societas hominum durare non posset."[282] Pacifica enim cohabitatio hominum est prorsus impossibilis, si loco veracitatis vigeant mendacia et fraudes. Quare S. Paulus monet: *„Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra."*[191]

Officia veracitatis sunt: i. Amare veritatem in dictis et factis. 2. Conformare verba externa et facta cum interiore cogitatione, in quantum hoc possibile est, visis omnibus circumstantiis. Veracitas enim minime requirit, ut semper et ubique exterius manifestetur mentis iudicium; quod potius aliquando celari debet, cum secus haberetur violatio peccaminosa secreti. 3. Fideliter exsequi licite promissa.

287 S. theol. 2, 2, q. 109, a. 2. 2" Ib. ad 4. 288 *Offenheit, Geradheit.*

280 De obligatione istius virtutis fidelitatis orta ex promissione infra n. 267 sqq. latius tractabitur.

281 Cf. S. theol. 2, 2, q. 109, a. 3.

882 Ib. q. 114, a. 2 ad 1; cf. etiam q. 109, a. 3 ad 1. 888 Eph. 4, 23.

Vitia opposita veracitati sunt *per defectum:* mendacium et infidelitas in promissis. *Per excessum* autem veracitati opponitur violatio secreti. De mendacio et violatione secreti tractabitur statim, de infidelitate autem in promissis infra n. 268.

§2.

De mendacio.

Definitio. Mendacium solet definiri: *locutio voluntaria contra men-* 166 *tem.* Haec definitio, si recte explicatur, videtui melior aliis"*.

Explicatur. Dicitur i°: *locutio;* nomine autem locutionis intelligitur quodvis signum externum, quo interiores conceptus significantur, sive hoc fiat verbis aut nutu aut gestu aut scripto etc. Nihilominus mendacium praecipue et semper fere fit loquela, et propterea merito vocatur peccatum oris atque definitur: locutio voluntaria contra mentem. — Dicitur 2': locutio *voluntaria contra mentem* "**. Nam si quis loqueretur falsum ex ignorantia et sine consensu, non esset mendacium, sed locutio objective falsa. Ad rem scribit S. Thomas: „Ratio mendacii sumitur a formali falsitate, ex hoc scii, quod aliquis habet *voluntatem falsum enuntiandi;* unde et mendacium nominatur ex eo, quod contra mentem dicitur. Et ideo si quis falsum enuntiet, credens id esse verum, est quidem falsum materialiter, sed non formaliter, quia falsitas est praeter intentionem dicentis: unde non habet perfectam rationem mendacii.... Si vero aliquis formaliter falsum dicat, habens voluntatem falsum dicendi, licet sit verum id quod dicitur, in quantum tamen huiusmodi actus est voluntarius et moralis, habet per se falsitatem et per accidens veritatem: unde ad speciem mendacii pertingit.""8 Qui igitur affirmat falsum, quod putat verum, errat, non mentitur. E contrario, qui affirmat verum, quod putat falsum, non errat quidem, sed mentitur"8.

Disputant theologi, num ad essentiam mendacii pertineat *intentio* alios in errorem ducendi. Quattuor enim momenta in mendacio distingui possunt, scii, a) voluntas falsum dicendi, b) locutio difformis ab interiore iudicio mentis, c) voluntas alium decipiendi, d) deceptio realiter secuta. Absque omni dubio hoc quartum momentum non est de essentia mendacii, unde e. gr. accusatus, cui asserenti suam innocentiam nemo prudens credit, mentitur, si absque restrictione mentali negat crimen commissum. Deceptio igitur alterius est aliquando *effectus* mendacii, sed non ipsum mendacium. Tertium momentum, scii, voluntatem fallendi, esse de essentia mendacii asserunt communiter Scotistae, negant autem Thomistae post S. Thomam docentem: „Quod autem aliquis intendat falsitatem in opinione alterius constituere, fallendo ipsum, non pertinet ad speciem mendacii, sed ad quandam perfectionem ipsius." "7 Ideo adest verum mendacium, etsi mentiens certo praevidet, audientem minime credere suam locutionem fallacem. Waffelaert"8 tamen conatur probare, de facto nullam esse distinctionem8.

8,8 Praesertim videtur rnanca definitio data a *Berardi* (Praxis confess. I. η. 1095) aliisque: ..Mendacium est locutio falsa contra ius quod alter habeat sciendi veritatem vel deceptionem non subeundi."

"·* i. e. contra propriam scientiam et conscientiam.

"8 S. theol. 2, 2, q. 110, a. 1. "· Cf. *S. Aug.,* Enchir. c. 8.

S. theol. 2, 2, q. no, a. 1.

'·· Diss. mor. sur la malice du mensonge (Bruges 1884) p. i6sqq.

inter sententiam thomisticam et scotisticam recte intellectas. Etenim eo ipso, quod quis scienter et serio loquitur aliquid falsum, intendit saltem *implicite* alium fallere. Unde si etiam haec implicita voluntas fallendi manifesto desit, iam non adest mendacium. Sic merito docent auctores moderni, mendacium non esse, a) si quis aperte falsa dicit ex ioco; b) si falsa quidem sed tantum materialiter profert; c) si quis adhibet locutiones manifeste ironicas aut hyperbolicas aut etiam locutiones, quae non solent intelligi, sicut sonant verba; e. gr. si famulus quaerenti respondet: herus non est domi, non vult dicere herum revera non esse domi, sed herum non posse adiri *··. Ergo etiam iuxta Thomistas intentio *implicita* fallendi pertinet ad mendacii essentiam, sed minime requiritur intentio explicita, quae est tantum circumstantia aggravans.

167 Divisio mendacii. Iuxta S. Thomam aliosque theologos duae sunt divisiones mendacii:

1. Ex parte *finis* distinguitur mendacium officiosum, iocosum, perniciosum seu damnosum.

Mendacium *officiosum* (Nutzliige) illud est, quod praecipue profertur, ut prosit, nempe in propriam vel alienam utilitatem, quin cuiquam directe noceat, e. gr. mendacia puerorum, ne puniantur propter delicta commissa.

Mendacium *iocosum* (Scherzliige) illud est, quod praecipue fit nugandi et delectandi causa, e. gr. narrationes venatorum'00. Non autem sunt mendacia iocosa illae locutiones, quae quidem materialiter consideratae sunt falsae, sed ex ipso modo pronuntiandi statim intelligi possunt falsae (et non ut reapse verae), e. gr. narrationes factae a sic dicto Miinchhausen vel a Don Quichote. Ad rem scribit S. Augustinus: „Exceptis igitur iocis, quae numquam sunt putata mendacia — habent enim evidentissimam ex pronuntiatione atque ipso iocantis affectu significationem animi nequaquam fallentis, etsi non vera enuntiantis — quo genere utrum sit utendum perfectis animis, alia quaestio est, quam modo enodandam non suscepimus**·01; et: „Mendacia a mendacibus serio aguntur, non ioco; cum autem quae non sunt, tamquam ioca dicuntur, non deputantur mendacia."so' Nihilominus in *orali* conversatione huiusmodi ioca melius vitantur, quia facile degenerant in vera mendacia licet iocosa.

Mendacium *perniciosum* seu damnosum (Schadenlüge) est illud, quod causât damnum speciale. Omne quidem mendacium (etiam iocosum) causât alteri damnum, in quantum ex natura sua inductivum est erroris in mentibus audientium. Error enim semper est quid malum. Quod autem quandoque mendacium nullum errorem de facto causât audientibus, est per accidens, et non impedit, ne omne mendacium *ex se* causet damnum. Quaedam autem mendacia producunt proximo specialia damna, e. gr. circa scientiam, bona fortunae, bona corporis etc., et propterea vocantur in stricto sensu mendacia damnosa aut perniciosa.

2. Ex parte *oppositionis* ad veritatem distinguitur iactantia et ironia.

'°' Cf. *Lehmkuhl,* Theol. mor. 1, n. 916, et S'. *Thom.,* S. theol. 2, a, q. 100, a. 3 ad 6.

•°° Vulgo *Jâgerlatein, tall stories.* ··· De mendacio c. 14.

•°' In Gen. q. 145.

*lactantia*3°·, prout hic sumitur, est violatio ventatis per *excessum* et definiri potest: *vitium quo quispiam exterius se effert supra id, quod in ipso est*,M. Saepissime oritur ex superbia vel ex inani gloria.

*Ironia**01 non sumitur hic pro locutione figurata, qua irrisorie aliquid per contrarium dicitur, sed pro simulatione, qua quispiam vel asserit de se aliquid vile, quod in se ipso non recognoscit, vel negat de se aliquid magnum, quod tamen In se ipso esse percipit. Unde opponitur veritati per *defectum**00. Peccatum ironiae solet saepissime accidere in falsis mendicantibus, qui exterius maximam egestatem simulant, licet reapse minime sint ita pauperes.

Scholion. De simulatione et hypocrisi. Ad mendacium reduci possunt 168
simulatio et *hypocrisis*. Etenim ad virtutem veritatis pertinet, ut quis talem se exhibeat exterius per signa exteriora, qualis est. Signa autem exteriora non solum sunt verba, sed etiam facta. Falsitas in verbis est mendacium; falsitas vero in signis exteriorum factorum est *simulatio* (Verstellung). *Hypocrisis* autem est species simulationis; est enim simulatio personae alterius et notanter vitium illius, qui sanctitatem non habet, sed tamen ita exterius se gerit, ut sanctus habeatur. Simulatio et hypocrisis iudicandae sunt praesertim ex fine *agentis*. Saepe enim assumuntur tamquam media ad obtinendum finem valde pravum, e. gr. osculum ludae. Absente fine inhonesto sunt peccata venialia vel etiam prorsus carent culpabilitate. Facta enim externa non sunt tam clare et certo significativa sicut verba, sed saepe sunt ambiguae interpretationis, ac proinde haberi debent, sicut amphibologiae, quae aliquando permitti possunt ex rationabili causa. Sic e. gr. ex gravi causa clericus potest procedere in habitu laicali, etsi tunc multi illum tamquam laicum hominem habituri sint.

Malitia mendacii. 169

Principium i. *Omne verum mendacium est intrinsecus malum, ita ut nulla prorsus ratione cohonestari possit.*

Ita post S. Augustinum et S. Thomam sententia communissima, paucis catholicis theologis contradicentibus. Clemens Alexandrinus·®·, Origenes·®·, S. Chrysostomus·“, S. Hilarius·11 et praesertim Cassianus*1* videntur docuisse in casu necessitatis, ad maximum damnum avertendum, licere uti mendacio sicut medicamento. En verba Cassiani: „Itaque taliter de mendacio sentiendum atque ita eo utendum est, quasi natura ei insit hellebori *[Nieswurz]*; quod si imminente exitiali morbo sumptum fuerit, fit salubre, ceterum, absque summi discriminis necessitate perceptum, praesentis exitii est.... Quando igitur grave aliquod imminet de veritatis confessione discrimen, tunc mendaciorum sunt recipienda perfugia, ita tamen ut reatu

·*· 'AXaZovda *(Aristot.,* Ethic, lib. 4, c. 7), *GroBtuerei, prahlerische Selbstüberschdtsung, Autschneiderei, gasconnade, bragging.*

•®‘ Cf. S. theol. *2,* 2, q. 112, a. 1, et supra I 414.

··» Elpwvtla *(Aristot.* 1. c.), *Kleintuerei, fausse dépréciation de soi-même; false undervaluation of one's self.*

•®® Cf. S. theol. 2, 2, q. 113, a. 1. ·” Ib. q. in, a. 1.

•°» Strom. 1. 7, c. *9 (Migne,* **Patr. grace.** 9, 474)·

•®· Strom. 1. 6 *(Migne* 1. c. **II,** 102).

·*· Hom. 3, n. 3 in a Cor. I, 17 *(Migne* l. c. 61, 408).

·»> Comm, in Pa. 14, n. 10 *(Migne,* I'atr. lat. 9, 305).

·“ Coilat. 17, c. 17.

humilis conscientiae salubriter mordeamur." ·“ Sunt tamen complures theologi catholici 1‚* qui explicant Patres et veteres scriptoies ecclesiasticos, quasi de liceitate restrictionis mentalis, non autem mendacii proprie dicti locuti sint 1·. Unde esset tantum lis de verbis. Moderni quidam theologi catholici distinguunt inter mendacium *morale,* quod numquam licitum est, et mendacium *psychologicum,* seu falsiloquium, quod in casu necessitatis licitum est iuxta Bolgeni·1·, Piat O. Cap.·1’, Tanquerey·1· et complures Protestantes, ut Luther, Grotius, Pufendorf, Martensen·1·. Videtur iterum esse lis de verbis; quia id, quod illi vocant mendacium psychologicum seu falsiloquium *(fausseté),* alii appellant restrictionem mentalem. Attamen multo melius esset, si expressiones „mendacium psychologicum" aut ..falsiloquium" vitarentur. Etenim in praxi non est ita facile distinguere inter mendacium psychologicum et morale, atque valde male sonat, si catholicus theologus dicit, aliquod mendacium aliquando licitum esse. — Quibus praemissis probatur mendacium proprie dictum esse intrinsecus malum:

1. *Ex S. Scriptura,* quae indiscriminatim omne mendacium prohibet. *Mendacium fugies 9; Non mentiemini, nec decipiet unusquisque proximum suum 1; Nolite mentiri invicem*

2. *Ex SS. Patribus.* S. Cyprianus”·, citans Prov. 12, 22, dicit non esse mentiendum, quia abominatio sunt Domino labia mendacia. — Praesertim autem S. Augustinus strenue probavit in diversis suis scriptis *, mendacium

“· L. c., apud *Migne,* Patr. lat. 49, 1062. Haec doctrina Cassiani videtur desumpta ex Platone, qui docuit mendacium esse aliquando salutare : ψεύδο ώ ἓν φαρμάκου εἴδει (De republ. 1.3 [ed. *Didot* η. 389])· Eodem modo locuti sunt Socrates et Stoici. Econtra Aristoteles vocat mendacium ex natura ipsa aliquid malum : Καβ' αὐτό δὲ τό μέν ψεύδο φαῦλον καί ψεκτόν, τό *V* Αληθέ καλόν καί ἑιταινετόν (Ethic. 1. 4, c. [13] 7, 6).

·*· *Waffelaert,* Diss. mor. sur la malice du mensonge p. 41 sqq.

·>· Praesertim non est ita clarum, quid senserit S. Hieronymus in hac quaestione. In Commentariis super epist. ad Gal. c. 2, 11—12 scripserat, S. Paulum id ipsum fecisse, de quo S. Petrum vituperavit, et proinde non ita iuxta veritatem locutum esse. S. Augustinus vehementer inde commotus invitat S. Hieronymum, ut hac in re palinodiam canat (Ep. 67 inter opera S. Hieronymi; apud *Migne,* Patr. lat. 22, 650), sed ipse hoc valde aegre tulit et scripsit litteras sat vehementes ad suam sententiam defendendam; expresse autem asserit, se nolle ..officiosum mendacium" defendere, sicut Augustinus illi imputavit, sed sanctos Apostolos ex quadam „honesta dispensatione" simulationem commisisse (Ep. 113; ib. 923). S. Augustinus nec hoc voluit admittere atque strenue defendit S. Paulum (Ep. 116; ib. 936 sqq.). Ergo inter S. Augustinum et S. Hieronymum potius exsistit controversia de modo agendi S. Pauli, quam de liceitate mendacii. Fatendum tamen est, S. Augustinum extendisse verba S. Hieronymi ad mendacium officiosum. — Optime cum historice tum theologice totam hanc materiam tractat *Concina* (In Decal. 1. 5, diss. 3, c. 20 et 1. 10, c. 5), qui etiam clare ostendit falso citari S. Raymundum de Pennaforte tamquam permittentem in gravi necessitate mendacium officiosum.

··· Mélanges théologiques de Liège 4e série (1850—1851), p. 409—413· Appendix 4 ad Theol. mor. auctore *Van der Velden* I 524 sq.

·*· Theol. mor. De iust-, n. 410 sqq.

·*· Die christl. Ethik. II (1879) 245 sqq. ·“ Ex. 23, 7. ·“ Lev. 19, 11.

·’* Col. 3, 9; cf. quoque Prov. 12, 22; Eccli. 20, 26.

·*· Lib. 3 testim. ad Quirin. c. 104 *(Migne,* Patr. lat. 4, 807).

·*· De mendacio, Contra mendacium, Sermo 81, 133 et 166 *(Migne.* Patr. lat. 40, 494—497 et 541—547.

numquam esse licitum, neque pro cuiusvumque salute temporali, neque ad servandam pudicitiam, neque pro salute proximi. Cum autem in non paucis S. Scripturae locis mendacia videantur approbata, e. gr. lacob, qui decipiebat patrem suum Isaac; obstetricum, quae per mendacium occultabant pueros ludaeorum; ludith, quae mendacio decipiebat Holofernem etc., ostendit S. Augustinus facta allegata aut non esse mendacia proprie dicta, aut non esse imitanda. Doctrinam S. Augustini assumpsit S. Thomas, qui simpliciter asserit: „Omne mendacium est peccatum" ”s; et ..Concedimus, quod mendacium semper est peccatum."

3. *Ex ratione,* a) *Mendacium repugnat fini naturali loquelae:* „Cum enim voces naturaliter sint signa intellectuum, innaturale est et indebitum, quod aliquis voce significet id, quod non habet in mente. Unde Philosophus dicit”7, quod .mendacium est per se pravum et fugiendum; verum autem est bonum et laudabile'." ”® Mendacium est igitur abusus vocis.

b) *Mendacium repugnat naturali commercio hominum.* Sine veracitate enim societas humana non potest in pace consistere.

c) *Mendacium repugnat bono proximi audientis.* Ut supra dictum est, quodlibet verum mendacium ex natura sua inducit audientem in errorem. Porro inducere alium in errorem est nocere illi. Si quando mendacium non inducit in errorem, hoc est per accidens et proinde non mutat absolutam culpabilitatem illius.

d) *Mendacium repugnat bono ipsius loquentis.* Etenim quamvis mendacium (officiosum) aliquando videatur esse utile ipsi loquenti, tamen reapse nocet, cum excitet ad multa mala. Hinc experientia constat, hominem mendacem amittere nobilitatem animi atque saepe peccare praesertim ex ignavia vel etiam ex conscientia cauteriata.

Principium a. *Mendacium, in quantum praecipue opponitur veraci-* *110*
tati, est peccatum veniale; in quantum vero opponitur iustitiae, religioni aliisque virtutibus, est ex genere suo peccatum mortale.

Ratio primae partis est, quia abusus loquelae aliaeque inordinationes inventae in mendacio puro non videntur esse tam graves, ut constituant peccatum mortale. Sic etiam fert communis sensus fidelium etiam timoratorum, qui non putant se peccavisse mortaliter, si dixerunt mendacium pure iocosum aut officiosum. Et revera videtur esse nimis durum, condemnare aliquem ad poenam gehennae, qui cum mendacio iocoso aut officioso ex hac vita migravit. De istis mendaciis dicit S. Augustinus''": „Duo sunt omnino genera mendaciorum, in quibus non magna culpa est, sed tamen non sunt sine culpa, cum aut iocamur, aut ut prosimus mentimur. Illud primum in iocando ideo non est perniciosissimum, quia non fallit. Novit enim ille, cui dicitur, ioci causa esse dictum. Secundum autem mitius est, quia retinet nonnullam benevolentiam."

Ratio alterius partis principii est, quia istae virtutes (caritas, iustitia, fides, religio) per se obligant sub gravi. Hinc absque omni dubio peccatum mortale committit ille, qui mentiendo grave scandalum causât et sic laedit caritatem, e. gr. si episcopus diceret purum et putidum mendacium; aut si quis mentiendo causât grave damnum, quia est gravis laesio iustitiae; aut si quis

”· S. theol. a, a, q. ito, a. 3. ”· Quodl. 8, a. 14.
·” Ethic. l. 4, c. 7. "· S. theol. I. c.
”· Enarr. in P». 5. n. 7 (*Migne,* Patr. lat. 36, 86).

mendacium dicit cum iuramento, quia laedit virtutem religionis; aut si quis loquitur contra veram fidem, quia laedit virtutem fidei. — Mendacia igitur, quae praeter veracitatem laedunt etiam alias virtutes, sunt ex genere suo peccata mortalia; evadunt autem peccata venialia aut ex levitate materiae aut ex imperfectione actus"·. Quando vero in S. Scriptura dicitur: *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium* et: *Os, quod mentitur, occidit animam* tales et similes loci intelligendi sunt de mendacio pernicioso

§3·

De restrictione mentali et amphibologie.

171 Declarationes. Stricte loquendo aequivocatio, amphibologia, ambiguitas, restrictio mentalis distinguuntur:

Aequivocatio enim est *verbum,* quod significat duas res diversas, e. gr. volo (a velle aut volare), Gallus (gallus gallinaceus aut homo ex Gallia oriundus). Tali aequivocatione usus est Christus ipse, quando dixit: *„Lazarus amicus noster dormit" ***;* dormire enim dicitur de sommo aut de morte.

Amphibologia est *propositio* seu phrasis habens plures sensus, e. gr. Petrus est domi (Petrus adest domi et Petrus edit domi).

Ambiguitas autem non tantum de verbis et propositionibus, sed etiam de aliis signis aut rebus dicitur. Sic e. gr. plorare potest esse signum aut magnae tristitiae aut magnae laetitiae.

Restrictio mentalis est actus mentis, quo, dum loquimur, verba restringimus ad alium ac ad obvium sensum. Si iste sensus, attentis omnibus circumstantiis loquentis et audientis, nullo modo apparet nec subintelligi potest, vocatur restrictio *pure mentalis;* e. gr. aliquis interrogatus, num viderit Petrum, respondet affirmative subintelligens in pictura. Sin autem sensus verborum a prudenti homine propter circumstantias comitantes subintelligi potest, vocatur restrictio *late mentalis,* e. gr. si ancilla respondet volenti herum visitare: herus non est domi; quilibet prudens statim intelligit, hac phrasi non certo exprimi herum revera non esse domi, sed herum non posse recipere visitantem. A nonnullis auctoribus haec restrictio potius *dictionis* quam mentis restrictio haud immerito vocatur, quia dictio restringitur ad unum ex duobus aut pluribus sensibus.

172 Principium. *Numquam licita est restrictio pure mentalis; si autem adsit necessitas vel rationabilis causa, licet uti restrictione late mentali (seu dictionis) vel amphibologiis et aequivocationibus.*

"· Cf. S. theol. 2, 2, q. no, a. 4. — Videtur nimis dura sententia a *Tanquerey* proposita: „Mendacium proprie dictum ... est peccatum per se grave" (Theol. mor., de iust. n. 411). Sin autem sub mendacio proprie dicto intelligitur mendacium damnosum tantum, vera est quidem propositio, sed tunc iste modus loquendi non placet, quia repugnat communi usui theologorum. *Mausbach* quoque minus recte in hac re loquitur (Kathol. Moraltheol. Ill 59).

"* Ps. 5› 7· Sap. i, 11. "· Cf. S. theol. l. c. ad 1.

"· Io. 11, n.

Ita docent nunc omnes theologi catholici; ita agunt in cotidiana vita omnes prudentes homines (etiam illi Protestantes, qui quidem tantis calumniis accusant sic dictam „laxam Moralem catholicam", sed nihilominus admittunt mendacium psychologicum seu falsiloquium, ut supra dictum est).

Probatur 1ª pars. Restrictio *pure* mentalis est purum mendacium. Atqui purum mendacium numquam licitum est. Ergo nec restrictio pure mentalis. Etenim in restrictione pure mentali exterior loquela habet sensum ita diversum ab interiore conceptu, ut nullus audiens suspicari possit veritatem. Ergo est purum mendacium. Unde merito dicit Billuart"·: i. Si licitus foret usus restrictionum pure mentalium, nullus nisi hebes et plumbeus mentiretur, cum nihil sit facilius, quam mentaliter detorquere sensum verborum ad quodvis aliud. 2. Usus restrictionum mentalium non minus nocet societati humanae quam mendacia, cum inde aeque decipiantur audientes." — Innocentius XI damnavit propositiones sequentes"·: „Si quis vel solus vel coram aliis, sive interrogatus sive propria sponte, sive recreationis causa sive quocumque alio fine iuret, se non fecisse aliquid, quod revera fecit, intelligendo intra se aliquid aliud, quod non fecit, vel aliam viam (diem) ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, revera non mentitur nec est periurus"; et: „Causa iusta utendi his amphibologiis est, quoties id necessarium aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens et studiosa."

Probatur 2ª pars. Finis restrictionis *late* mentalis est occultatio veritatis. Atqui in necessitate vel ex rationabili causa licet occultare veritatem *mediis non intrinsecus malis.* Ergo restrictio late mentalis, quae non adhibet media intrinsecus mala, licita est in necessitate vel ex causa rationabili. S. Augustinus"7 dicit: „Quamquam omnis, qui mentitur, velit celare quod verum est, non tamen omnis, qui vult celare quod verum est, mentitur"; et S. Thomas"· docet: „Non est licitum mendacium dicere; ...licet tamen veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione." — Immo occultatio veritatis non tantum licita est, sed aliquando *graviter mandatur,* e. gr. praecipitur secretum commissum. Restrictio autem late mentalis adhibet media non intrinsecus mala ad celandam veritatem. Etenim verba prolata possunt habere sensum intentum; immo audiens visis omnibus circumstantiis deberet hunc sensum suspicari. Unde audiens non directe et necessario decipitur, sed eius deceptio potius indirecte tantum permittitur. Huiusmodi vero deceptio indirecta potest permitti, si adsit rationabilis causa aut necessitas. Nam bonum societatis humanae et legitima defensio sui ipsius requirunt, ut adsit medium licite occultandi veritatem et servandi secretum. Quandoque autem non adest aliud medium nisi aequivocatio aut restrictio late mentalis. Talis enim est hominum indoles, ut, si taceas vel si recuses responsionem interroganti, statim concludant, rem ita se habere, sicuti existimant aut interrogant. — Ipse Christus videtur adhibuisse aliquando restrictionem mentalem. Nam petentibus discipulis, ut ascenderet ad diem festum, respondit: *„Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendo"*"·, et tamen postea ascendit.

"» De relig. diss. 9, a. 3.

"· Prop. 26 et 37 *(Denz.* n. 1176sq.). Desumpti sunt isti errores ex *Th. Sanchez,* In Decal. l. 3, c. 6, n. 15. Cf. etiam prop. 34 25 38 *(Denz.* n. 1174 n. 1178).

"» Contra mendacium c. 10. ·»· S. theol. 2, 2, q. 110, a. 3 ad 4.

·" Io. 7, 8.

Nihilominus neque mutavit propositum, neque a fortiori mentitus est, quia revera non ascendit sollemniter et publice, sicuti Apostoli petebant dicentes: *„Transi hinc et vade in ludaeam, ut et discipuli tui videant opera tua manifesta te ipsum mundo"**0;* sed ascendit *„non manifeste, sed quasi in occulto",* ut notat Evangelista. Pariter cum restrictione mentali videtur Christus quaerentibus Apostolis de die iudicii respondisse: *„De die autem illo vel hora nemo scit, neque Angeli in coelo, neque Filius, nisi Pater."***l Certo enim Filius Dei scit diem iudicii, sed non scit eum ad manifestandum Apostolis.

Etsi igitur restrictio late mentalis est licita, nihilominus in eius *usu* semper requiritur aliqua *necessitas;* unde peccat is, qui in rebus levioribus saepius adhibet huiusmodi aequivocationem seu restrictiones. Si enim id liceret, audiens in quovis fere dicto deberet suspicari ambiguitatem neque umquam fere posset tuto credere loquenti; quod quidem certo vergeret in detrimentum pacificae cohabitationis. Ad discernendum autem, quandonam adsit causa sufficiens adhibendi huiusmodi amphibologias, sit haec regula: Quando interrogans ius strictum habet cognoscendi veritatem (e. gr. in essentialibus rebus contractus onerosi), non licet veritatem celare restrictione late mentali; quando autem quis *importune* et *iniuste* interrogat, atque responsio non potest negari sine offensione interrogantis et sine periculo violandi secretum, tunc licet uti istis amphibologiis*4'.

173 Applicationes. Quamvis principium enuntiatum ab omnibus modernis (contradicentibus quibusdam antiquis) admittatur, tamen eius applicatio in praxi haud caret difficultate, quia aliquando difficile est discernere inter restrictionem pure et late mentalem. Unde sequentes resolutiones practicas damus:

1. Confessarius interrogatus de quacumque re cognita ex confessione semper *potest,* immo aliquando *debet* dicere: Nescio. Omnis enim interrogatio sic confessario posita est iniusta, et revera confessarius ut *homo* nescit ea, quae audivit in confessione tamquam minister Dei. Dico autem, aliquando *debet* dicere: Nescio, si nempe secus sigillum confessionis in periculum veniret. Possunt enim casus accidere, in quibus ex recusata responsione interrogans facile suspicatur responsionem affirmativam suae interrogationis. — Confessarius etiam *sub iuramento* potest dicere: Nescio. — Poenitens quoque potest uti amphibologiis, quando confessarius ponit quaestionem certo indebitam de peccatis iam confessis; licite enim tunc respondet: Non commisi hoc peccatum (subintelligendo, quod teneor tibi revelare, quia iam confessus sum illud).

2. Omnes, qui tenentur servare sic dictum *secretum professionale,* e. gr. secretarii, advocati, medici, pharmacopolae, obstetrices etc., possunt uti restrictione late mentali ad servandum istud secretum, si non suppetat aliud medium. Ratio est, quia unusquisque audiens facile intelligit, has personas nec posse nec velle indebite violare secretum professionale.

3. Qui invitatus ad prandium interrogatur, num cibus illi sapiat, potest respondere: affirmative, licet revera cibus sit insipidus. Ita saltem, si secus et sibi et domino prandii incommoda pararet. Ratio est, quia huiusmodi verba urbanitatis (vulgo *compliments),* sicuti etiam subscriptiones: devotissimus,

“° lo. 7, 3 »q. ··» Marc. 13, 32. ··’ Cf. *liilluart,* De mendacio a. 2.

oboedientissimus, addictissmus servus etc., a nemine prudenti sumuntur in stricto et obvio sensu.

4. Famulus iussu domini potest visitanti dicere: Herus non est domi; quae quidem locutio saltem in nostris regionibus nihil aliud significat nisi: herus non potest videri, seu herus non est domi, ut recipiat visitatores. — Pariter petenti mutuum aut commodatum, saepe (sed non semper) responderi potest: Non habeo, scii, quod facile tibi dare possum.

5. Nonnullae restrictiones, quae a quibusdam antiquis auctoribus habebantur licitae, tamen videntur esse reiciendae; sic e. gr. affirmare aliquid alta voce, addendo submissa voce restrictionem, ut si quis dicat alta voce: non feci, et submisse obmurmuret: hodie. Qui enim ita agit, merito tamquam homo dolosus et mendax habetur. Pariter nostris temporibus videtur illicitum, ut clericus, etsi non obligatus ex iure canonico ad vectigal solvendum, declaret se nihil ferre vel habere (subintelligendo, quod subiacet vectigalibus). Si enim detegentur bona vectigali obnoxia apud clericum, ipse ab omnibus habetur ut defraudator et grave scandalum causât.

Monitum. Generatim loquendo omnes restrictiones mentales sunt 174
pro viribus vitandae, et *non nisi vera exsistente necessitate, quae alio modo vitari nequit,* adhiberi possunt. Maxime autem istae restrictiones sunt vitandae *in iuramento.* Nam si quis inventus esset iuramentum fecisse cum restrictione mentali, iuxta modernam tribunalium praxim statim condemnaretur ut periurus. Qui igitur requiritur ad testimonium ferendum aut ad fatendam veritatem, utatur iure sibi concesso recusandi testimonium.

Propter usum restrictionis mentalis haud parva invidia causata est Theologiae morali, sed immerito! Licet enim quidam auctores longius excesserint in hac materia ac proinde etiam ab Innocentio XI condemnati fuerint, tamen vera Theologia moralis catholica restrictionem mentalem semper intra iustos limites compescuit[84]*.

§ 4
De violatione secreti.

Sicut mendacium violat virtutem veracitatis per *defectum,* ita illam 175
violat violatio secreti per *excessum,* ut iam supra dictum est. Unde convenienter post mendacium et restrictiones mentales sermo est de violatione secreti.

848 Cf. *Billuart,* De mendacio diss. 9, a. 2, qui optime disserit de hac materia et etiam 14 locos ex S. Scriptura bene explicat, in quibus adesse videntur aut mendacia aut restrictiones mentales. Perpulchre scribit vel ipse Caramuel, qui vocatus est a S. Alphonso ,,princeps laxistarum": „Est mihi innata aversio contra restrictiones mentales. Si enim continentur intra terminos pietatis et sinceritatis, necessariae non sunt. Nam omnia, quae ipsae praestare possunt, praestabunt consignificantes circumstantiae. Quodsi tales dicantur, ut etiam ibi admittendae sint, ubi desunt circumstantiae significantes (ignoscant mihi earundem auctores et propugnatores), tollunt humanam societatem et securitatem et tamquam pestiferae damnatae sunt. Quoniam semel admissae aperiunt omni mendacio, omni periurio viam. Et tota differentia in eo erit, ut, quod heri vocabatur mendacium, naturam et malitiam non mutet sed nomen, ita ut hodie iubeatur restrictio mentalis nominari; quod est virus condire saccharo et scelus specie virtutis colorare" (Theol. fund. II, n. «805 |p. 182)).

Notio. Secretum obiective sumptum est ipsa res occulta; subiective vero acceptum est cognitio istius rei occultae atque obligatio cognitionem acceptam non prodendi. De hoc secreto subiective accepto hic tractatur.

Divisio. Triplex solet distingui secretum:

1. Secretum *naturale,* quod est obligatio aliquid occultandi orta non ex contractu, sed ex ipsa natura rei, quia scii, tale secretum manifestari nequit, quin alius sit rationabiliter invitus, etiamsi commissio aut promissio non intervenit. Quod quidem secretum naturale distinguitur iterum vel *simplex* vel *extortum.* Simplex secretum naturale est illud, quod quis cognoscit vel fortuito vel propter levitatem aut inconsiderationem alterius, e. gr. fortuito videt aliquis occultum vitium probrosum alterius. — Extortum secretum naturale est illud, quod quis callida investigatione peracta cognovit, e. gr. aliquis data opera investigat de vita privata alterius.

2. Secretum *promissum* est illud, quod quis alteri promisit *post acceptam notitiam* rei. Quae quidem promissio duplici modo dari potest, a) Aliquis rem secretam alterius iam cognovit aliunde, et nunc promittit illi secretum servandum, b) Aliquis audivit rem ab alio sine secreto et postea illi promittit secretum. In secreto igitur promisso cognitio secreti *antecedit* promissionem, eamque (ordinarie) gratuitam·*4.

3. Secretum *commissum* seu rigorosum *(anvertrautes Geheimnis)* est illud, quod non fuit communicatum nisi praehabito pacto implicito aut explicite servandi secretum. Si hoc pactum fuit *implicitum* seu tacitum, secretum vocatur *officiosum (Amtsgeheimnis),* quia oritur ex officio suscepto. Tali secreto officioso ligantur e. gr. medici, obstetrices, consiliarii etc. Sin autem pactum fuit *explicitum,* hoc secretum vocatur secretum commissum *privatum,* e. gr. Petrus dicit Paulo: Volo tibi narrare rem magni momenti, dummodo mihi strictum silentium promiseris. Paulus, promisso silentio, audit rem. Hoc secretum est illi commissum privato modo. — Strictius est secretum, quod obligat ex praestito iuramento, quale e. gr. emittunt officiales curiae Romanae. Summum autem gradum secreti commissi obtinet secretum *sacramentelle,* seu sigillum confessionale, de quo sermo erit in tractatu de poenitentia. In secreto commisso cognitio secreti *sequitur* promissionem eamque *onerosam.*

176 Principium 1. *Mediis iniustis non licet explorare secretum alterius, accedente autem sufficienti causa licet adhibere media iusta ad cognoscendum secretum alterius.*

Prima pars huius principii per se patet, cum numquam liceat adhibere media iniusta ad aliquem finem obtinendum. Accedit, quod secretum est revera res aliena. Porro sicut non licet usurpare rem alienam, ita nec etiam permittitur secretum alterius explorare. Hinc non licet auscultare ad parietem

"* Sub secreto promisso etiam secretum commissum privatum includitur a nonnullis auctoribus, e. gr. a D'Annibalc, Haine.

vel portam, aperire litteras alienas, inventum artis mediis iniustis detegere; a fortiori non licet uti secreti notitia iniuste accepta; hoc enim esset iniustitiam iam commissam renovare vel continuare·4·. Qui autem utitur notitia secreti iniuste accepta cum gravi damno alterius, tenetur ad restitutionem, e. gr. qui iniuste aperit litteras alienas et inde alteri grave damnum materiale causât, debet hoc damnum reparare. Quandonam liceat manifestare secretum, dicetur infra n. 180 et 192.

Secunda pars principii item facile probatur. Sicut enim non est peccatum rem alienam materialem auferre accedente legitima causa, si scii, dominus iam non est rationabiliter invitus, ita etiam ex sufficienti causa licet iusta media adhibere ad explorandum secretum alterius. Sic e. gr. licet iustis mediis explorare in bello vires et positiones hostis; patri licet inquirere de occultis criminibus filii ad eum corrigendum.

Principium 2. *Secretum naturale obligat per se sub gravi.* 177

Ratio est, quia ad secretum naturale proximus strictum ius habet ex ipsa natura rei. Ex revelatione autem talis secreti proximus tristatur, et haud raro damna illi oriuntur in bonis fortunae vel famae. Unde patet, illum, qui sine iusta causa laedit secretum naturale, peccare et quidem ex genere mortaliter, eodem fere modo sicut furem, qui aufert rem alienam. Ex levitate materiae aut damni causati hoc peccatum evadit veniale. Peccat igitur, qui revelat sine sufficienti causa occulta peccata vel occultos defectus alterius. — Quaenam sint iustae causae revelandi secretum naturale, infra dicetur.

Principium 3. *Secretum mere promissum per se ordinarie non obligat* 178
nisi sub levi.

Dico i°: secretum *mere* promissum. Nam saepe huiusmodi secretum est etiam naturale, et tunc applicandum est principium praecedens. — Dico 2°: *per se* non obligat; nam per accidens violatio secreti promissi potest esse grave peccatum, si scii, propter hanc violationem causatur grave damnum proximo. — Dico 3°: *ordinarie* non obligat nisi sub levi; nam accidere potest (licet raro), ut quis promittat sub gravi se servaturum esse secretum; e. gr. promitto tibi secretum ita firmiter, ut, si fregerim illud, soluturus sim 1000 francos. — Principium cum his clausulis sumptum probatur hoc modo: Violatio secreti promissi est sola violatio promissionis gratuitae seu fidelitatis. Atqui virtus fidelitatis, quae est pars quaedam veracitatis, non obligat per se nisi sub levi, ut dictum est supra n. 165 et 170 de mendacio. Ergo violatio secreti promissi per se non est nisi peccatum veniale. — Nihilominus valde vitanda est violatio secreti promissi, quia inde saepe oriuntur rixae et graves inimicitiae.

Principium 4. *Secretum commissum obligat per se sub gravi,* et 179
quidem gravius quam secretum naturale et promissum.

Ratio est 1., quia in secreto commisso semper habetur contractus (implicitus vel explicitus) non revelandi ea, quae cognoscuntur, et 2. qui violat secretum commissum, laedit ius cum *proximi* tum *societatis.* Etenim proximus non revelasset suum secretum, nisi sub condicione illud fideliter custodiendi. Praeterea bonum societatis postulat, ut omnes tuto possint consilium aut auxilium petere ab iis, qui ex speciali officio ab auctoritate publica approbato illud praebere valent. Atqui si isti officiales possent absque legitima

··· Cf. ‹S. *jllph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 969.

et urgenti causa revelare secreta sibi commissa, iam nemo illos adiret; quod certo afferret magnum incommodum pro bono communi. — Hinc Codices civiles quoque graviter puniunt laesionem secreti commissi '·'.

Ut ex praedictis apparet, obligatio diversorum secretorum est diversa. Tamquam regula generalis haberi potest:

Secretum obligat secundum quantitatem damni, quod vel bono publico vel bono privato iniuste infertur ex illius violatione.

180 Causae iustae manifestandi secretum. Sicut proximi res materialis sub quibusdam condicionibus licite auferri potest, ita a pari etiam secretum, ad quod proximus ceteroquin ius habet, aliquando revelari potest, immo et debet. Custodia enim secreti praescripta est propter bonum cum privatum tum publicum. Principium autem generale est: Quando finis legis cessat contrarie, i. e. quando lex evasit non tantum inutilis, sed etiam nociva, cessat ipsa lex. Unde in casu, quo lex de custodiendo secreto nedum prodest sed potius obest bono privato vel publico, haec lex cessat; seu aliis verbis: Causa iusta manifestandi secretum est *urgens necessitas boni publici aut privati.* In isto enim casu proximus est irrationabiliter invitus, quod secretum revelatur; seu censetur renuntiare iuri suo de custodia proprii secreti.

1. Boni igitur *publici* urgens necessitas postulat manifestationem secreti; ideoque Angelicus Doctor: „Contra bonum commune nullum secretum licet recipere."*4T Dico autem: *urgens necessitas;* nam si tantum adest quaedam utilitas, non licet pandere secretum. Propter hanc rationem eadem principia hic applicanda sunt, quae supra de obligatione denuntiationis statuebantur. E. gr. medicus tenetur denuntiare aliquem aegrotum, qui facile posset graviter inficere alios.

2. Boni *privati* necessitas respicit aut a) ipsum scientem, aut b) tertiam personam, aut c) ipsum qui secretum tradidit.

a) Bonum *proprium scientis* tunc est causa iusta manifestandi secretum, quando secus sequeretur ipsius damnum grave. Quod quidem damnum ordinarie debet esse gravius illo, quod sequitur pro altero ex revelatione secreti. Si agitur de secreto servando, quod est omnino necessarium pro *bono communi,* illud nullo modo, etiamsi mors imminet, revelari potest, e. gr. miles captus ab hostibus nullo modo potest revelare secreta suae patriae. Sin autem agitur tantum de secreto alicuius hominis *privati,* tunc semper fere nemo tenetur servare secretum cognitum cum magno damno proprio; quia nemo supponitur suscipere tale secretum cum tanto incommodo. Exceptio est, si quis promisit explicite etiam cum maximo incommodo servare secretum. Tunc enim iuxta sententiam veriorem promissio servanda est. Sunt tamen complures auctores, qui etiam in isto casu permittunt violationem secreti ex gravissima ratione'4*.

··· Cf. Cod. poen. Gerni. § 300. ·*' S. theol. a, a, q. 68, n. 1 ad 3.

Cf. 5. */tlph.,* Theol. tnor. I. 3, n. 971; **i.** *Thom.,* S. theol. a, 3, q. 70, ». i ad a.

b) Bonum *tertiae personae* exigit revelationem secreti, si illa secus magnum damnum iniuste pateretur. E. gr. Petrus, sub secreto sciens Paulum parare mortem Andreae, debet prius pro viribus avertere Paulum ab huiusmodi perverso proposito; qui si non vult desistere, Petrus debet certiorem facere Andream de periculo ipsi imminente; vel medicus, cognoscens vi officii sui, sponsum, qui se sanum fingit, laborare morbo syphilitico gravi et contagioso, debet illum a matrimonio avertere; quodsi hoc fuerit vanum, potest rem manifestare sponsae ad illius et prolis forsan nasciturae maximum periculum praecavendum. Ita saltem ex iure naturali. In praxi enim attendenda sunt quoque statuta iuris positivi hac in re, quia secus graves poenae infligi solent[848].

Quid autem dicendum, si Petrus cognoscit ex secreto commisso, Titium esse homicidam, loco autem illius Sempronium innocentem esse accusatum, condemnatum, iamiam morte puniendum? Regula generalis est: Tam diu teneor servare secretum commissum, quamdiu committens mihi secretum ius habet, ne prodam illud. Atqui in isto casu Titius non tenetur confiteri crimen suum cum propriae mortis instantissime periculo. Ergo retinet ius ad secretum. Ergo Petrus nequit secretum commissum manifestare ad salvandum Sempronium[δ0]. — Verumtamen haec sententia non videtur satis probata. Quamvis enim regula proposita sit optima, tamen non est satis probatum, in illo casu Titium adhuc ius habere ad secretum. Licet enim *ipse* non teneatur se prodere, quia potest magis amare propriam vitam quam vitam alterius, tamen inde minime sequitur, ut nec ego possim aut debeam prodere illum ad salvandum innocentem. In hoc enim casu duae vitae periclitantur, scii, vita innocentis et vita rei. Porro, ceteris paribus, debeo salvare potius vitam innocentis quam vitam rei. Reus autem non potest esse rationabiliter invitus, quod ego salvem vitam innocentis, licet hoc fieri nequeat sine revelatione secreti commissi.

c) Bonum illius, *qui secretum tradidit,* permittit aut exigit manifestationem secreti, si secus illi magnum damnum obveniret. Non enim praesumitur, illum esse in isto casu invitum, et, si nihilominus repugnaret secreti manifestationi, esset irrationabiliter invitus. Unde si quis tibi secreto committit, se velle inire matrimonium non obstante impedimento ligaminis, et non potes illum aliter impedire, teneris revelare hoc impedimentum proprio parocho, ut sic concubinatus vitetur.

Scholion. De lectione litterarum alienarum. 181

„Qui litteras aut scripturas alienas secretas legit absque consensu mittentis aut recipientis, vel absque legitima auctoritate seu causa iusta, vel aliter per vim vel fraudem alterius secretum expiscatur, peccat contra iustitiam." Ita recte Billuart Ratio est, quia agit sicut fur aut praedo, qui alteri iniuste aufert bona. Secretum enim est bonum, ad quod proximus strictum ius habet. Hoc peccatum erit mortale vel veniale pro quantitate vel damni vel periculi, vel intentionis graviter aut leviter damnificandi. Unde peccat tantum venialiter, qui aperit litteras, quas moraliter *certo* scit non continere

·*· Cf. Cod. poen. Germ. § 300.

•M Ita Laymann apud *Noldin,* De praeceptis n. 670.

·»' De iure et iust. dise. 15, a. 4, appendix.

nisi salutationes aut res levioris momenti. Econtra peccat mortaliter, si scit aut etiam dubitat, eas continere res infamantes, aut quas secretas manere multum interest illius, qui mittit aut recipit[15']. In praxi severe corripiendi sunt omnes, qui iniuste litteras alienas intercipiunt aut legunt. Etiam Codices criminales moderni solent graviter punire illos, qui secretum epistulare violant

Dixi autem i°: litteras aut scripturas alienas *secretas,* quales sunt litterae clausae, aut etiam apertae, si in loco secreto conservantur, e. gr. in armario aut etiam casu sunt amissae; secus, si sunt proiectae, quia tunc habentur ut derelictae. Litterae autem minutatim discerptae et in locum publicum proiectae nihilominus censentur secretae. Quare cum S. Alphonso[555] censeo, peccare contra iustitiam illum, qui fragmenta astute colligit, componit et legit. Ratio est, quia nimis difficile est omnes litteras comburere aut alio modo ac laceratione destruere. Minime autem talis proiectio in locum pervium significat (ut vult Lugo[555]), dominum cedere iuri suo in litteras ita minutatim discerptas, quarum lectionem impedire nequit.

Dixi 2° : *absque consensu mittentis aut recipientis.* Qui quidem consensus potest esse expressus aut tacitus. Sic maritus ordinarie non peccat legendo litteras uxoris, quippe quae maritum nihil celare velit.

Dixi 3°: *vel absque legitima auctoritate.* In compluribus institutis religiosis et etiam civilibus (e. gr. in carceribus, in hospitiis amentium etc.) statutum est, ut superiores possint aut debeant legere litteras subditorum. Excipiuntur autem litterae ad superiores maiores directae vel ab illis missae. Huiusmodi statuta non sunt iniusta, quia quilibet aut libere ingressus est in tale institutum et tunc censetur consensum praebuisse de litteris suis, aut propter defectus suos morales physicosve cogitur intrare in tale institutum, e. gr. in carcerem, et tunc aperitio litterarum est vel iusta poena vel est necessaria pro bono communi. Quodsi autem istae litterae aperiunt *secreta conscientiae,* superior abstineat a lectione.

Dixi 4°: *vel iusta causa.* Nimirum ad avertendum grave damnum vel sibi vel praesertim reipublicae. Hinc tempore belli dux exercitus licite aperire potest litteras hostium. Paterfamilias potest legere litteras filiorum, saltem si isti sunt minorennes. Homo privatus, qui *fundate* timet, ne aliqua epistula sibi *grave* damnum iniuste inferat, potest legere eam.

§ S·
De laesione honoris.

182 Notiones. *Honor est testificatio de excellentia alicuius****. Quae quidem testificatio solet fieri triplici modo: *verbis,* cum quis ore pronuntiat excellentiam alicuius; *factis,* sicut inclinationibus, cessione primi loci; *exterioribus rebus,* e. gr. per oblationem munerum, collationem 554

»»' Cf. *Billuart* 1. c. 155 Cf. Cod. poen. Germ. § 299 et 354 sqq.

554 Theol. mor. 1. 5, n. 7. ··' De iust. et iure dise. 14, n. 151.

·»· Cf. S. theol. 2, 2, q. 103, a. 1. Cum autem excellentia hominis maxime consideretur secundum virtutem (ib. q. 145, a. 1), omnia alia, quae sunt infra virtutem, honorantur, inquantum coadiuvant ad opera virtutis; sicut nobilitas, potentia, divitiae (ib. ad 3). De honore bene scripsit *A. Gay,* L'honneur, sa place dans la Morale (Fribourg, Suisse, 1913).

dignitatis etc. Ista autem testificatio debet exhiberi personae *praesenti* vel saltem eius imagini aut alii representative. Sic honoratur rex praesens aut repraesentatus per suum delegatum; sic honorantur sancti in imaginibus aut reliquiis ipsorum. Quando testificatio excellentiae respicit *absentem,* magis pertinet ad famam quam ad honorem eius.

Notanda est ex S. Thoma differentia inter honorem, reverentiam, laudem, gloriam.

„*Reverentia* non est idem quod honor. Sed ex una parte est primum *motivum* ad honorandum, in quantum scii, aliquis ex reverentia, quam habet ad aliquem, eum honorat; ex alia vero parte est honoris *finis,* in quantum scii, aliquis ad hoc honoratur, ut in reverentia habeatur ab aliis."

,,*Laus* distinguitur ab honore dupliciter: uno modo, quia laus consistit in solis signis *verborum* (sive oralium, sive scriptorum) ; honor autem in quibuscumque exterioribus signis, et secundum hoc laus in honore includitur; alio modo, quia per exhibitionem honoris testimonium reddimus de excellentia bonitatis alicuius *absolute;* sed per laudem testificamur de bonitate alicuius *in ordine ad finem,* sicut laudamus bene operantem propter finem. Honor autem est etiam optimorum, quae non ordinantur ad finem, sed iam sunt in fine.

"*Gloria* autem est *effectus* honoris et laudis ; quia ex hoc, quod testificamur de bonitate alicuius, clarescit bonitas eius in notitia plurimorum, et hoc importat nomen gloriae; ...nam gloria est clara cum laude notitia."

Notanda est etiam differentia inter honorem et famam. Honor est testificatio excellentiae alienae; fama est opinio publica de alterius excellentia. Honor exhibetur praesenti; fama fertur de absente. Honor laeditur per contumeliam; fama autem laeditur calumnia, detractione, susurratione.

Laesio honoris. Honor praecipue laeditur contumelia’09, quae definiri 188
potest: *iniusta dehonoratio personae praesentis.* Ista dehonoratio ut plurimum fit actu *positivo,* scii, verbo vel facto; non autem ordinarie sufficit *omissio* actus honorifici. Sic e. gr. quando amicus ex ira aliave ratione iam non salutat priorem amicum, nondum committit contumeliam, nisi tamen ista omissio propter speciales circumstantias aequivalet actui positivo.

Dehonoratio fieri potest multis modis: 1. Alteri obiciendo *vitia moralia,* c. gr.: tu es fur — et tunc haec dehonoratio vocatur *contumelia in stricto sensu*™. 2. Alteri obiciendo *defectus physicos:* tu es luscus vel caeca vacca; maxime autem „quando aliquis iniuriose alteri ad memoriam reducit auxilium, quod contulit ei necessitatem patienti. Unde dicitur Eccli. 20, 15: *Exigua dabit et multa improperabit'."sel* Huiusmodi dehonoratio vocatur *improperium* ·”. 3. Alterum *verbis et risu deridendo,* et tunc habetur *irrisio**** vel illusio. 4. *Gestibus ridiculis* alteri contemptum manifestando,

•°’ S. theol. 2, 2, q. 103, a. 1 ad 1. »»’ Ib. a. 1 ad. 3.

”· *Beschimpfung, outrage, insult.* Etiam iudicium temerarium et detractio laedunt honorem ; sed de eis postea erit sermo specialis.

Schmdhung.

1,1 S. theol. 2, 2, q. 72, a. t ad 3. Ipse Angelicus Doctor ibidem asserit: „Quandoque tamen unum istorum pro alio ponitur." ··’ *Vorwurf, opprobre.*

J·· *Yerspottung;* si iocose fiat: *Eopperei, Hdnselei, Spdttelei, ,.Aufxichen", raillerie.*

sicuti fecerunt milites genuflectentes ante Christum spinis coronatum, et tunc habetur *subsannatio*.** Omnes isti diversi modi sunt quidem diversa peccata"·, sed reducuntur ad eandem speciem moralem contumeliae, quia finis eorum est idem, scii, exterius manifestare contemptum erga hominem dehonorandum. Unde non est necessarium indicare in confessione, quomodo contumelia facta fuerit.

184 Malitia contumeliae. *Contumelia est ex genere suo peccatum mortale contra iustitiam.*

Contumeliam esse ex genere suo peccatum mortale, patet ex verbis Christi: *„Qui dixerit (fratri suo) fatue, reus erit gehennae ignis."* S. Paulus autem recenset contumeliosos inter illos, quos Deus tradidit in reprobum sensum'87.

Contumeliam vero laedere iustitiam constat ex eo, quod quilibet homo habeat strictum ius ad honorem; quod quidem ius violat contumelia. Et sane honor est bonum praestantius divitiis. Atqui furari divitias alterius est ex genere suo peccatum mortale contra iustitiam. Ergo a fortiori auferre honorem, quod facit contumelia.

Honor, qui fundatur super veram virtutem, inter omnia bona externa hominis primarium locum obtinet. Unde haud raro homines sacrificant divitias, sanitatem, immo et ipsam vitam ad acquirendum vel retinendum honorem. De hac re docet S. Thomas: „Res, quae in usum hominis veniunt, sunt res exteriores, inter quas simpliciter maximum est honor: tum quia propinquissimum est virtuti, utpote testificatio quaedam exsistens de virtute alicuius; tum etiam quia Deo et optimis exhibetur; tum etiam quia homines propter honorem consequendum et vituperium vitandum omnia postponunt."'88 Ex quibus sequitur, ut iniusta laesio honoris sit valde grave peccatum contra iustitiam. Neque diminuitur istud peccatum exinde, quia ille, qui inhonoratur, non semper sentit magnum damnum, licet hoc aliquando accidat. Etenim homo ditissimus, cui infertur notabilis damnificatio, nec etiam huiusmodi damnum multum sentit propter abundantes alias divitias; et nihilominus damnificatio illata remanet magnum peccatum.

Contumelia saepe adiunctas habet alias malitias, ut: irreligiositatis, si e. gr. dehonoratur clericus vel religiosus; laesae pietatis, si e. gr. contumelia est contra parentes; blasphemiae, si est contra Deum vel sanctos; scandali etc.

Contumelia fit leve peccatum:

1. *ex imperfectione actus,* e. gr. inadvertentia, indeliberatione, ex subitanea ira;

2. *ex intentione non graviter laedendi honorem,* e. gr. si quis ex ioco aut non ita serio alteri dicit: Tu es asinus;

3. *ex condicione loquentis et audientis.* Hinc merito docent Soto, Sylvius aliique, convicia, quibus viri infimae condicionis aut mulierculae rixantes se invicem impugnant, clamantes alteram esse meretricem.

··· *Verhohnung.* ·** Cf. S. theol. 2, 2, q. 75, a. I.
··· Matth, 5, 22. Cf. Rom. 1, 28—30.
··" S. theol. 2, 2, q. 129, a. 1. Cf. etiam *Aristot.,* Ethic. l. 4, c. 8.

adulteram, nebulonem, ipsum diabolum etc., non esse peccata mortalia. Ratio est, quia istis exclamationibus nemini causatur magna honoris laesio. Idem valet de verbis contumeliosis, quae proferuntur a parentibus in filios, a magistris in discipulos etc.

Irrisio, quae, ut supra dictum est, reducitur ad contumeliam, saepe nullum est peccatum; immo est actus virtutis eutrapeliae, si iocose fit de exiguo alterius defectu et cum parvo eius rubore; pertinet enim ad honestam recreationem·''. Attamen ne quid nimis! Ex huiusmodi enim iocis aliquando caritas laeditur.

Restitutio honoris. Qui alteri veram contumeliam irrogavit, tenetur 186 ad sufficientem reparationem honoris. Ergo qui *publice* contumeliam irrogavit, tenetur etiam publice honorem ablatum reparare; qui vero privatim et occulte alium dehonoravit, debet saltem privatim satisfacere. Haec honoris reparandi obligatio est per se gravis et quantocius facienda. Nam postquam Christus dixit: *„Qui dixerit fratri suo: fatue, reus erit gehennae ignis",* subiungit: *„Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo."*™ Satisfactio seu honoris laesi restitutio fieri debet per novam exhibitionem honoris et reverentiae. Sed quomodo hoc in singulis casibus fieri debeat, dependet cum a persona laesa, tum a persona, quae contumeliam intulit. Subditi et aequales, qui contumeliam irrogaverunt, saepe tenentur veniam petere, praesertim si laesus gravi contumelia affectus id exigat nec aliam satisfactionem accipere velit. In aliquibus tamen regionibus non est usus, et proinde non est obligatio petendi veniam. Superiores, qui contumeliam non ita gravem irrogaverunt subdito suo, generatim loquendo non tenentur veniam petere,,,ne, inquit S. Augustinus'71, apud eos, quos oportet esse subiectos, dum nimium servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas0. Superiores ergo satisfacere possunt subditis laesis specialia signa benevolentiae exhibendo. — Honor laesus non debet reparari *solutione pecuniae**'*. Aliquando tamen a iudice imponitur contumeliatori mulcta pecuniaria solvenda pro pauperibus aut causis piis.

Scholion. De contumelia patienter toleranda. In speciali articulo in- 186 vestigat S. Thomas'7', utrum et quando quis debeat contumelias sibi illatas patienter tolerare. Cum magna quidem patientia homo tenetur contumelias irrogatas tolerare et satisfactionem non exigere unice propter cupiditatem privati honoris. Quandoque tamen oportet repellere contumeliam illatam, „maxime propter duo: primo quidem propter bonum eius, qui contumeliam infert, ut videlicet eius audacia reprimatur, et de cetero talia non attentet;... alio modo propter bonum *multorum,* quorum profectus impeditur propter contumelias nobis illatas. Unde Gregorius dicit: ,Hi, quorum vita in exemplo imitationis est posita, debent, si possunt, detrahentium sibi verba compescere;

··· Cf. S. theol. a, a, q. 72, a. 2 ad I. ·'· Matth. 5, 22sqq.
·'' Regula ad aervo» Dei *(Migne,* Patr. lat. 32, 1383).
·" Cf. tamen infra n, 204. ·'· S. theol. 2, a, q. 72, a. 3.

ne eorum praedicationem non audiant qui audire poterant, et ita in pravis moribus remanentes bene vivere contemnant."' ”*

Quantum ad *modum* repellendi contumeliam omnino servari oportet *moderamen inculpatae tutelae.* Quapropter non licet ad duellum provocare, neque occidere aggressorem honoris”5. Aliquando autem licet verba aut verbera contumeliosa iisdem verbis aut verberibus in contumeliatorem retorquere, si nempe aliter nequit convenienter obtineri reparatio honoris laesi.

§ 6.
De laesione famae.

187 Notiones. Fama generaliter sumpta est frequens et vulgaris sermo de re aliqua; sic loquimur de fama belli, de mala fama alicuius malefactoris. Strictius autem fama (bona) est *communis (sermone prolata) aestimatio de alicuius excellentia.* In hoc stricto sensu nunc loquimur de fama, et sic dicimus e. gr.: Iste homo habet bonam famam (guten Ruf), quando scii, multi praedicant eius bonos mores aliasve excellentias. Bona fama principaliter est de vita virtuosa, secundario etiam de aliis bonis qualitatibus'”, e. gr. de arte medica. Cuilibet homini competere strictum ius ad bonam famam, supra n. 7 de obiecto dominii dictum est Quod quidem ius conservatur etiam *mortuis* hominibus, quoniam anima eorum immortalis adhuc exsistit. Unde nec illis licet bonam famam auferre sine sufficienti ratione. Pariter hoc ius competit personis *moralibus seu iuridicis,* e. gr. monasterio, societati etc.; ideoque potest esse grave peccatum dicere iniuste de aliquo monasterio, ibi committi graves deordinationes. — Bona fama hominis laeditur diffamatione.

Diffamatio est iniusta denigratio famae alienae.

Explicatur. Dicitur 1° : *iniusta denigratio,* quia non omnis, sed tantum sine sufficienti causa facta denigratio famae est diffamatio seu detractio. Dicitur autem: *denigratio,* quia sicut homo bona fama clarescit, ita diffamatione per revelationem criminis veri vel imputati nigrescit seu obscuratur, licet non totaliter semper tollatur bona fama. Dicitur 2° : *famae alienae,* quia proprie loquendo nemo potest detractionem committere contra propriam famam. S. Thomas, B. Albertus compluresque alii addunt in definitione: *per verba occulta.* En textus S. Thomae'”: „Sicut facto aliquis nocet alteri dupliciter: *manifeste* quidem, sicut in rapina vel quacumque violentia illata; *occulte* autem, sicut in furto et dolosa percussione; ita etiam verbo aliquis dupliciter aliquem laedit: uno modo in manifesto, et hoc fit per contumeliam, alio modo occulte, et hoc fit per detractionem.... Detractio differt a contumelia dupliciter: uno modo quantum ad *modum* proponendi verba, quia scii, contumeliosus manifeste contra aliquem loquitur, detractor autem occulte; alio modo quantum ad *finem* intentum, sive quantum ad nocumentum illatum, quia scii, contumeliosus derogat honori, detractor famae." Ergo sola

Cf. etiam supra n. 7 de obiecto dominii.

”5 Cf. Prop. 30 damnata ab Innocentio XI.

”· Cf. *Billuort,* De iure et iust. disa. 15, a. 1, § 1.

·” S. theol. a, a, q. 73, o. 1.

laesio famae, *absente* infamato, est diffamatio seu detractio. Qui autem, praesente infamato, aperte illi detrahit, committit contumeliam; quia tunc simul cum fama laeditur honor. Alii tamen auctores docent in isto casu adesse tam contumeliam quam detractionem»7·.

Divisiones. Diffamatio est duplex: formalis et materialis. *Formalis* dif- 188
famatio habetur, quando quis verbis suis explicite intendit denigrare famam alterius. *Materialis* vero adest diffamatio, quando quis ex loquacitate aut levitate animi profert verba diffamantia, quin tamen habeat intentionem diffamandi. — Utraque diffamatio (formalis et materialis) iterum duplex est, scii, vel *directa,* quando alterius *vitia* narrantur, quod obtinet quattuor modis, scii, a) imponendo falsum crimen, b) verum crimen exaggerando, c) occultum crimen revelando, d) opus bonum sinistre interpretando; vel *indirecta,* quando alterius *dotes* minuuntur, quod fit etiam quattuor modis: a) negando bona opera proximi, b) minuendo ista bona, c) aliis laudantibus tacendo, d) frigide laudando*7·. — Qui quidem octo modi ab antiquis auctoribus his versiculis exprimebantur:

Imponens, augens, manifestans, in mala vertens,
Qui negat aut minuit, reticet laudatve remisse.

Moderni theologi brevius distinguunt diffamationem ex narratione *veri sed occulti* defectus, quam vocant simpliciter *detractionem* ·“, et diffamationem mendacem, quae ex narratione *falsi* criminis aut defectus oritur, quam appellant *calumniam* *·*. Etiam nos hoc modo sumemus detractionem et calumniam in sequentibus.

Ad detractionem reducitur quoque *susurratio* ··*, quae est detractio, qua seminatur discordia inter *amicos.* Addit proinde susurratio ad detractionem discordias seminandi finem. E. gr. Petrus et Paulus sunt amici. Andreas narrat Petro vitia Pauli, ea intentione ut amicitia inter Petrum et Paulum destruatur. — Susurrones in S. Scriptura vocantur *bilingues,* quia solent uti duplici loquendi modo, scii, aliter coram uno et aliter coram altero. Susurratio est vitium, quod reddit hominem non tantum peccaminosum, sed etiam contemptibilem et odibilem; destruit famam simul et amicitiam proximi. Unde merito dicitur in S. Scriptura: *Susurro coinquinabit animam suam, et in omnibus odietur.... Susurro et bilinguis maledictus: multos enim turbabit pacem habentes*·». S. Thomas autem dicit: „Et ideo susurratio est maius peccatum quam detractio, et etiam quam contumelia; quia amicus est melior quam honor, et amari quam honorari." ·“ — Per se patet, illum minime committere susurrationem, qui amicitiam vere *nocivam* aut periculosam destruit licitis mediis, et quidem etiam manifestando vera crimina alterutrius amici.

Ad diffamationem aliqualiter reducitur iudicium quoque temerarium, de quo in sequenti paragraphe specialis sermo redibit.

Generica malitia diffamationis. 189

Principium. *Diffamatio iniusta (sive sit detractio simplex, sive sit calumnia) est ex genere suo peccatum mortale cum contra iustitiam tum contra caritatem.*

·’· Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 15, a. 2, § 1.
·’· S. theol 2, a, q. 73, a. 1 ad 3. "° *Ehrabschneidung, médisance.*
··· *Verleumdung, calomnie.* ··’ *Ohrenblaserei, rapport, délation.*
··’ Eccli. ai, 31 et 28, 15. ··* S. theol. 2, 2, q. 74, a. a.

Prob. i. *ex S. Scriptura. „Melius est nomen bonum quam divitiae multae."* 888 Porro iniuste abripere divitias est peccatum mortale. Ergo a fortiori committit peccatum mortale detractor, qui iniuste aufert proximo bonum nomen. — Maledici non possidebunt regnum DeiS8e. lamvero omnis diffamator est verus maledicus

2. *ex communi sensu theologorum et Patrum.* Sic S. Augustinus, ut convivas ab hoc vitio deterreret, super mensa inscriptionem fecit appom:

Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
Hanc mensam vetitam noverit esse sibi388;

et S. Bernardus vehementer magnaque cum eloquentia contra detractores invehit dicens: „Numquid non est vipera lingua detractoris? Ferocissima plane, nimirum quae tam letaliter tres inficiat flatu uno", scii, occidit se, audientem, et eum cui detrahitur 888.

3. *ex ratione.* Homo habet strictum ius ad famam, ut patet ex supra dictis de dominio. Atqui hoc ius violatur per diffamationem. Quare S. Thomas 880 docet: „Auferre alicui famam valde grave est, quia inter res temporales videtur fama esse pretiosior, per cuius defectum impeditur homo a multis bene agendis. Propter quod dicitur881: *,Curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni.'* Et ideo detractio, per se loquendo, est peccatum mortale." „Gravius tamen peccatum est contumelia quam detractio, in quantum habet maiorem contemptum proximi; sicut et rapina est gravius peccatum quam furtum." 885

Diffamationem *calumniosam* esse per se peccatum mortale contra iustitiam, facile intelligitur. Etenim illa causât magnam iniuriam proximo, cui, quamvis innocenti, crimen falso imputat. Unde calumnia non solum a Deo, sed etiam a iure civili graviter punitur. Res non est ita clara, si agitur *de simplici detractione,* i. e. indebita revelatione veri criminis. Iura civilia satis raro solent punire huiusmodi revelationes. Sed inde nondum sequitur, ut detractio simplex ne a Deo quidem puniatur. Sunt enim complura, quae lex civilis non punit (e. gr. simplices fornicationes), quae tamen sunt gravia peccata coram Deo.

Ratio, quare etiam *simplex detractio* sit peccaminosa, est quia per illam i. violatur ius proximi, 2. usurpantur iura Dei, 3. bonum sociale damnificatur. — *Violatur ius proximi,* ideoque revera laeditur iustitia, quia peccator occultus possidet adhuc bonam famam, a qua possessione non potest expelli nisi ex titulo iusto. Porro iniustus detractor non habet titulum iustum expellendi peccatorem occultum a bona fama possessa; secus enim iam non esset detractio, sed licita revelatio criminis alieni, de qua infra n. 192. —

Prov. 22, i. ”· Cf. i Cor. 6, 10.

·” S. Thomas citat etiam textum S. Pauli (Rom. 1, 30), ubi detractores et susurrones vocantur Deo odibiles, sed complures exegetae hunc textum aliter intelligunt (cf. *Cornely,* Comm, in ep. ad Rom.).

»»« Apud *Migne,* Patr. lat. 32, 52.

888 Sermo 17 de diversis n.4—5 *(Migne* l.c. 183, 585). Cf. etiam De modo bene vivendi c. 33 *(Migne* l. c. 184, 1256). ··« S. theol. 2, 2, q. 73, a. 2.

· Eccii. 41, 15· ,88 S. theol. 2, 2, q. 73, a. 3 ad 2.

Usurpantur iura Dei a detractore, quia ad Deum solum spectat iudicare vivos et mortuos iuxta eorum abscondita cordium, quae quidem omnia manifestabuntur in ultimo iudicio universali. — *Bonum sociale damnificatur* a detractore, quia ex revelatione indebita occultae culpae solent oriri contentiones, rixae, odia maxima.

Diffamationem iniustam laedere etiam caritatem fere per se patet, quia, ut rectissime S. Thomas dicit: „Fama est dispositio ad amicitiam et infamia ad inimicitiam“··*; et: „Ille, qui detrahit fratri, in tantum videtur detrahere legi, in quantum contemnit praeceptum de dilectione proximi." *»·

Malitia specifica et numerica diffamationis. 190

1. *Calumnia et simplex detractio specie morali (saltem mortali) non differunt*™, cum finis et effectus utriusque sit idem, scii, diffamatio proximi. In calumnia quidem additur mendacium, sed illud est ex genere suo tantum peccatum veniale. Nihilominus, quando agitur de gravi calumnia, hoc expresse in confessione communiter declarandum est, quia tunc confessarius facilius potest et gravitatem peccati cognoscere et modum congruum reparationis assignare. Sunt tamen auctores docentes, calumniam et detractionem specie differre’”, quia calumnia laedit famam proximi prorsus alio modo ac simplex detractio.

2. *Diffamatio non videtur nancisci diversam speciem moralem, prout hoc vel illud crimen indebite narratur* (e. gr. aliquem esse adulterum vel furem). Haec enim differentia videtur esse tantum materialis in laesione famae. Unde sicut furtum non habet diversas species, prout quis furatus est e. gr. pecuniam aut vestes, ita etiam diffamatio non specificatur ex diversis criminibus narratis aut imputatis. Ita Caietanus, Serra, Noldin ”T etc. S. Alphonsus vero censet cum compluribus aliis, in isto casu plura peccata committi, sed non ita constat, num S. Doctor voluerit dicere plura peccata numerice, an etiam specifice distincta. In praxi, saltem quando huiusmodi diffamatio facta est *unico impetu passionis,* videtur esse unum peccatum cum specie tum numero. Etiam Concina’”, qui secus theoretice plura esse peccata in hoc casu asserit, hoc admittere videtur pro praxi. Unde imprudenter ageret confessarius, qui diversas materias detractionis a poenitente sciscitaretur, nisi hoc esset necessarium ad iudicandum de gravitate detractionis et de modis faciendi reparationem[400].

3. *Qui coram pluribus alicui detrahit, videtur quidem gravius sed unicum peccatum committere.* „Ratio est, quia detrahere coram pluribus est tantum circumstantia aggravans, cum ius ad famam sit unicum apud omnes, non autem multiplex."[401] Unde sufficit confiteri: Detraxi coram pluribus.

··· S. theol. 2, 2, q. 74, a. 2 ad 2. ·“ Ib. ad 3.

··· Ita etiam *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 1418; *Noldin,* De praec. n. 648. *Tanquerey,* Synopsis Theol. mor. de iust. n. 385; *Marc,* Instit. mor. I, n. 1195; *Mausbach,* Kathol. Moraltheol. II, 2, § 57.

··» De praeceptis n. 648. ·»· Theol. mor. I. 5, n. 48.

··· De pecc. in commun, dias, I, c. 6, n. 31.

“· Cf. *Billuart,* De iure et iust. dise. 15, a. 2, § 1. “· *S. Alph.,* 1. c. n.49.

191 Regulae ad diiudicandum de gravitate diffamationis.

Peccatum diffamationis, quod est peccatum mortale ex genere suo, evadit veniale i. ex imperfectione actus, 2. ex levitate materiae, i. e. ex levitate *damni causati.* — Ex prima ratione detractiones saepe sunt peccata venialia propter inadvertentiam aut conscientiam erroneam, siquidem nulla peccata magis videntur inconsiderationi et falso iudicio subiacere quam illa, quae ex loquacitate gignuntur. Insuper quam facile homo loquax invenit rationes excusantes a silentio servando super defectus aliorum! Hinc innumerae detractiones solent fieri etiam a personis ceteroquin bonis. Nihilominus confessarius totis viribus contra hunc malum agendi modum pugnet, memor versiculorum S. Augustini supra relatorum. — Ex altera ratione item complures detractiones sunt peccata tantum venialia. In quolibet autem casu pensandum est non ita quidem, quodnam vitium sit revelatum aut calumniose imputatum, sed utrum, consideratis omnibus circumstantiis personarum et locutionis, sit *revera grave damnum causatum necne.* Hinc:

a) *Persona loquentis* imprimis consideranda est; quae si est gravis et prudens, magis nocet, quam si est levis et garrula. Unde si mulieres garrulae et publice notae tamquam mendaces detrahunt aut calumniantur, saepe non adest peccatum mortale; quia nemo eis credit. Nihilominus confessarius ne nimis indulgeat illis, memor illius: „Calumniare audacter, semper aliquid haeret." Veritas huius dicti nimis, eheu! apparet in ephemeridibus et libellis, quae saepe calumniantur sacerdotes aliasque personas religiosas.

b) *Persona laesa* eiusque condicio et dignitas deinde considerandae sunt. Qui enim integrae famae et magnae dignitatis est, multo maius detrimentum ex detractione et calumnia experitur quam persona vilis. Hinc fieri potest, ut grave damnum inferatur, si de aliqua persona valde digna narratur leve peccatum, e. gr. si quis dicat: Papa est mendax. Econtra forsan leve damnum causaretur et proinde leve aut nullum peccatum esset, si quis narraret, aliquem militem notum immorigerum ingressum esse in lupanar.

Naturales defectus manifestare sine sufficienti ratione, e. gr. dicere aliquem esse ignarum, illegitimum, ordinarie non est grave peccatum, quia huiusmodi defectus facile deveniunt in notitiam aliorum et non laedunt famam tam graviter quam defectus morales. Dico autem, *ordinarie* non esse peccatum mortale, nam si naturalis defectus est valde probrosus et ex eius revelatione fama valde diminuitur, est peccatum grave illum revelare; e. gr. narrare, aliquem parochum esse filium illegitimum, quod hucusque prorsus ignotum fuit[1].

c) *Audientes* diffamationem item considerandi sunt. Nam si isti sunt numerosi et loquaces, facilius aderit grave damnum, quam si sunt pauci et discreti. Num autem sit gravis diffamatio manifestare *uni personae prudenti* gravem defectum alterius, non concordant theologi.

[1] Cf. S. *Alph.*, Theol. mor. 1. 4, n. 967.

Si haec manifestatio fit ex rationabili causa, e. gr. ad consilium capessendum, nullum est peccatum; sin autem fit ex loquacitate, quidam theologi talem manifestationem censent grave peccatum, quia revera durum est perdere famam apud personam dignam et prudentem. Huic sententiae favere videtur S. Thomas dicens: „Quamvis etiam si uni soli aliquis de absente malum dicat, corrumpit famam eius non in toto sed in parte"40*; Billuart autem, qui optime hanc quaestionem tractat404, addit: „Ex opposita sententia sequitur 1. quod vir prudens, cui revelas crimen alterius, possit pari iure revelare alteri prudenti, et iste alteri, atque ita proximus apud plures graviter diffamabitur absque peccato mortali. Sequitur 2. quod, qui solus *audit* detractionem gravem, posset illam tolerare ut venialem, se prudentem reputando, quod est contra communem opinionem." Nihilominus Caietanus 40°, Navarrus, Bonacina aliique negant, hoc esse peccatum mortale, quia inde diffamato non causetur grave damnum. Res est igitur incerta. *Calumniari* autem in re gravi etiam coram una persona est peccatum mortale, quia est multo maior iniuria alicui imputare falsum crimen, quam manifestare crimen verum occultum.

d) *Motivum* demum considerandum est, propter quod defectus 192
aliorum manifestantur. Si agitur de *calumnia,* numquam adesse potest honestum motivum; ideoque si defectus gravis alteri falso imputatur, semper fere adest peccatum mortale, nisi tamen constet apud audientes, calumniatorem mentiri. Quare damnavit Innocentius XI propositiones sequentes (44): ..Probabile est, non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam iustitiam et honorem defendat. Et si hoc non sit probabile, vix ulla erit opinio probabilis in theologia"; et (43): «Quidni non nisi veniale sit, detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere?"400

De revelatione criminis occulti. Si agitur de *simplici detractione,* tunc nullum prorsus peccatum adest, si manifestatio defectus fit ex causa proportionate gravi. Causae vero proportionate graves sunt: bonum publicum et bonum privatum, sive hoc ultimum sit ipsius delinquentis, sive revelantis, sive alterius proximi.

Bonum *publicum* non tantum permittit, sed prorsus exigit manifestationem defectus nocivi; e. gr. visitatori canonico debent defectus manifestari; puer luxuriosus degens in aliquo collegio et seducens alios debet denuntiari legitimo superiori, ut damnum plurium praecaveatur.

Bonum ipsius *delinquentis* item quandoque permittit manifestationem delicti, si scii, hoc necessarium est ad correctionem ipsius aut ad praecavendum inagnum eius damnum; e. gr. puella amoribus periculosis dedita, a quibus desistere non vult, potest denuntiari patri, ut corrigatur et eius honestas salvetur.

Bonum *revelantis* excusat manifestationem criminis, si hoc est necessatiuin defensionis, solatii aut consilii petendi causa; e. gr. poenitens ali-

*·· S. theol. a, 3, q. 73, a. 1 ad a. ··· De iure et iust. dise. 15, a. a, § 4.
··» Comm. in II, II, q. 73, a. a. *0· *Dene.* n. 1194 ct 1193.

quando potest confiteri peccatum suum, etsi inde confessarius cognoscat complicem. In isto tamen casu saltem perfectius esset, adire alium confessarium, apud quem fama complicis integra maneret*’7.

Bonum demum *proximi* permittit aut exigit manifestationem alicuius delinquentis, ut patet in exemplo supra allato de puero luxurioso seducente plures in aliquo collegio. Sic quoque licet, immo aliquando oportet certiorem reddere sponsam de occultis sponsi criminibus saltem iis, quae probabiliter reddent infelix matrimonium futurum.

Quaestio. Num licet ex ratione gravi manifestare occultum crimen, cuius notitia iniuste acquisita fuit (e.gr. alienas litteras legendo)? Negant Lugo*08, S. Alphonsus*”; affirmant Lessius, Concina aliique*10, quia acquirere hoc modo notitiam est quidem illicitum, sed ex gravi ratione uti hac scientia semel acquisita nulli legi naturali aut positivae repugnat, sicut a pari fere acquirere pecuniam per meretricium est illicitum, sed uti tali pecunia per se non est illicitum. In praxi etiam auctores sententiae negantis permittunt quandoque manifestationem.

193 De divulgatione criminis notorii.

Crimen publicum vel notorium non potest quidem revelari, ut per se patet, potest tamen magis magisque divulgari.

a) Duplex distinguenda est notorietas: iuris et facti. Notorietas *iuris* habetur, quando constat de crimine ex sententia iudicis aut ex confessione *iudiciali* rei. Notorietas vero *facti* adest, quando crimen iam notum est maiori parti communitatis (crimen omnino publicum seu famosum), aut tot talesque personae garrulae illud cognoscunt, ut tota communitas breviter cognitura sit illud (crimen simpliciter publicum seu notorium) m.

b) Qua distinctione praemissa, sequentia principia videntur esse observanda:

194 Principium i. *Sine sufficienti ratione et ex mera loquacitate aut ex pruritu narrandi res acres loqui de delictis aliorum etiam publicis, semper est ad minus imperfectio quaedam, quae nihil boni et saepe multum mali producit; immo aliquando est contra caritatem, non autem contra iustitiam.*

Ratio est, quia, etiamsi ille, cuius delictum est factum notorium notorietate sive iuris sive facti, amisit quidem strictum ius ad famam, tamen merito et rationabiliter invitus est, quod sua fama magis magisque deperdatur sine sufficienti utilitate vel loquentis vel audientis vel reipublicae. Unde e. gr. videtur esse peccatum contra caritatem, quando in ephemeridibus publicantur sine sufficienti ratione sententiae condemnatoriae valde infamantes latae contra illum delinquentem, qui nec proximo nec reipublicae amplius nocumentum afferet. Sane licet huiusmodi sententias condemnatorias aut crimina divulgare, si inde praecaveantur quaedam damna. Expedit enim, ne improbi pro probis habeantur. Ex quibus etiam sequitur, ut illicitum sit

*’’ Cf. infra in tractatu de poenitentia, de complice non manifestando. III, n. 381.
De iust. et iure disp. 14, n. 100—108; cf. etiam supra n. 160 de excusationibus a testimonio ferendo et n. 176.
Theol. mor. l. 3, n. 969. ·*· Apud S. *Alph.* l. c.
**· Cf. Cod. iur. can. c. 3197.

sine causa verae utilitatis aut necessitatis enarrare crimen, quod antiquo tempore fuit notorium, nunc autem oblivioni datum et emendatum est; pariter, divulgare crimen prorsus ignotum in uno loco, quod in alio dissito loco est notorium. — Violatio vero iustitiae commutativae et proinde obligatio restitutionis non videtur adesse in istis casibus, quia ille, cuius delictum semel fuit revera publicum, amisit simpliciter strictum *ius* celandi istud crimen*1*.

Principium a. *Etiam defuncti retinent ius ad famam; unde non licet historiographis eorum vitia et crimina sine sufficienti ratione revelare et divulgare.*

Attamen nostris temporibus semper fere adest sufficiens ratio enarrandi omnia, quae sunt historice vera. Historia enim debet esse magistra vitae, testis veritatis atque vindex iustitiae divinae, unde magni interest, ut omnia facta historica secundum veritatem exponantur. Quare LeoXIII iussit Archiva Pontificia omnibus esse pervia, ita ut historia secundum rei veritatem texatur. In conscribenda tamen historia recentis aetatis cavendum est, ne quid damni patiantur superstites, qui personae defunctae coniuncti sunt.

De cooperantibus ad diffamationem. 195

1. Qui alium *inducit* ad detrahendum, e. gr. de defectibus proximi inquirendo, narrationem laudando et approbando, eodem fere modo peccat ac ipse detrahens; immo si inde fama proximi laeditur apud alias personas audientes, peccat contra iustitiam et ad reparationem tenetur. Unde e. gr. qui in aliqua societate aliquem indebite inducit ad publice enarrandum occulta delicta proximi, tenetur (in solidum) reparare famam laesam aliaque damna inde secuta. Patet, quia est iniustus cooperator.

2. Qui *gaudet* et libenter audit approbatque gravem detractionem, graviter peccat contra *caritatem;* immo affectu etiam contra iustitiam, quia consentit detrahenti, qui profecto peccat contra iustitiam. Unde S. Bernardus dicit: „Detrahere aut detrahentem audire, quid horum damnabilius sit, non facile dixerim."41* Ita saltem objective loquendo. Subiective tamen saepe non est nisi peccatum veniale, quia istud gaudium solet oriri potius ex quadam inordinata curiositate quam ex odio contra proximum. Curiositas autem est peccatum veniale.

3. *Superior,* qui non impedit sui subditi diffamationem (sive activam sive passivam), deest officio suo et proinde peccat*14, siquidem tenetur subditum diffamantem corripere, subditum autem diffamatum protegere. Peccat autem superior in istis casibus contra caritatem et pietatem quidem, sed non contra strictam iustitiam, quia vi muneris non tenetur ita invigilare bono temporali subditorum. S. Alphonsus41' hanc sententiam vocat forte probabiliorem. Bene autem advertit Lugo41', quod, si infamatus et infamans sint subditi eiusdem superioris, et infamatus imploret praelati auctoritatem, ut fama ei restituatur, tunc ille *ex iustitia ad id tenetur, modo possit sine timore gravioris damni.*

Cf. *S.Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 974.

"· De consid. I. a, c. 13 *(Migne,* Patr. lat. 182, 757).

4,4 Cf. S. *Thomas,* S. theol. a, a, q. 73, a. 4.

"· Theol. mor. I. 3, n. 980. ·*· De iust. et iure disp. 14, n. 131 sqq.

4. *Homo privatus,* cui displicet peccatum detractionis, sed qui „ex timore vel negligentia vel etiam verecundia quadam omittit repellere detrahentem, peccat quidem, sed multo minus quam detrahens, et plerumque venialiter". Ita S. Thomas 417. Qui vero ex causa rationabili non corripit detrahentem, nullo modo peccat. Causae rationabiles sunt e. gr. inutilitas correptionis, incertitude num diffamatio sit revera iniusta, magna ira detrahentis etc. Ratio est, quia *correptio fraterna,* quae in hoc casu detractionis adhibenda esset, non obligat cum magno incommodo, quale saepe accideret, si detrahens corriperetur coram aliis. Si tamen agatur de certa calumnia, et non de simplici detractione, etiam homo privatus facilius sub gravi tenetur resistere calumniatori; quia numquam adesse potest causa excusans calumniandi, saepe vero adest ratio sufficiens loquendi de veris delictis proximi. Ille, qui audit narrationem non necessariam de delictis alienis, saltem ostendat vultu suo displicentiam; etenim *„dissipat ... facies tristis linguam detrahentem"* *ia.

196 De restitutione famae.

i. Obligatio diffamatoris. Iniustus diffamator (sive sit detractor, sive sit calumniator) tenetur ex iustitia reparare, a) quam primum famam laesam, b) omnia damna materialia, quae saltem in confuso secutura praevidit ex diffamatione.

Etenim diffamator est iniustus damnificator. Porro iniustus damnificator tenetur reparare omnia damna culpabiliter causata et saltem in confuso praevisa, ut ex supra n. 93 dictis patet. Prior obligatio, scii, reparare famam laesam, est obligatio stricte *personalis,* et proinde non transit ad heredes diffamatoris *le. Altera vero obligatio est potius *realis* et, mortuo diffamatore, incumbit eius heredibus, non tamen ultra bona ex hereditate accepta. Utraque haec obligatio est gravis, si ipsa diffamatio fuit graviter culpabilis; secus est levis. Recolendum tamen est, diffamationem non evadere graviter culpabilem ex natura criminis revelati aut imputati, sed *ex effectu* malo secuto et praeviso. Unde si quis e. gr. iniuste narrans aliquem hominem esse garrulum, inde efficit, ut officium secretarii iamiam conferendum illi denegetur, obligatio gravis adest reparandi istud damnum, dummodo saltem in confuso fuerit praevisum.

Cum diffamator sit iniustus damnificator, eadem principia de obligatione reparationis in diffamatione applicanda sunt ac in damnificatione. Ex quibus solvitur controversia, num diffamator teneatur reparare honorem non tantum apud illos, quibus ipse narravit vitia occulta, verum etiam apud alios, quibus eadem vitia ab illis narrata sunt postea. Respondetur: Si diffamator talem divulgationem potuit et debuit praevidere, atque si reparatio ipsi est moraliter possibilis, tenetur; secus non. Sunt tamen auctores, qui primum diffamatorem excusant ab hac obligatione, cum ipse non semper sit causa, sed solum occasio, quod sua diffamatio sit ulterius propagata‘,0.

197 2. Modus reparandi diffamationis effectus.

Aliter a calumniatore et aliter a detractore facienda est reparatio.

•*T L. c. *>· Prov. aj, 23. ·*· 5. */Uph.* ib. n. 996.
·*· 5. *Alph.,* Theol. mor. I. 3, n. 991.

Calumniator tenetur „confitendo se falsum dixisse""1 aperte retractare, et quidem modo efficaci sua mendacia calumniosa, nisi adsint sufficientes causae excusantes, de quibus statim erit sermo. — Hinc tenetur dicere se falsum narrasse; si in publicis ephemeridibus calumniatus est, tenetur etiam in ephemeridibus palinodiam canere.

Detractor nequit proprie quidem dicere, se mentitum esse, sed potest et debet excusare crimen revelatum omnibus, quibus potest modis licitis; debet etiam data opera laudare et honorifice tractare coram aliis eum, cui detraxit

3. Causae excusantes a reparatione famae: 198

a) Si ex iniusta locutione nulla diffamatio gravis reapse secuta est, e. gr. quia nemo illam credidit.

b) Si diffamatio lapsu temporis iam oblivioni data est"'. Patet per se.

c) Si diffamatus reparationem legitime condonaverit sive expresse sive tacite. Tamquam condonatio haberi potest *compensatio,* i. e. si diffamatus etiam diffamantem diffamaverit, et neuter vult famam laesam reparare. Homo in officio publico constitutus saepe nequit condonare diffamationem et praesertim calumniam, quae non tantum eius personam, sed etiam eius *statum* graviter laesit; e. gr. sacerdos, magistratus etc. nequeunt gratuito condonare calumnias, quia secus laederetur eorum status atque etiam bonum publicum.

d) Si reparatio est moraliter vel physice impossibilis, e. gr. si auditores detractionis sunt ignoti aut adiri nequeunt, si delictum alia via factum est publicum aut reparatio fieri nequit sine damno proprio longe *graviore.* Sane diffamator (et praesertim calumniator) tenetur etiam cum magno damno reparare famam laesam; sed nihilominus si istud damnum longe excedit nocumentum causatum diffamato, hic censetur renuntiare iuri suo"*.

§ 7-

De iudicio temerario.

Notiones. Quantum ad actus mentis exterius non manifestatos et versantes circa malum proximi iuvat distinguere quattuor gradus, qui sunt: dubitatio, suspicio, opinio temeraria, iudicium temerarium. 199

Dubitatio temeraria est suspensio iudicii de malo alterius sine sufficienti ratione.

Suspicio temeraria *(ungerechter Verdacht)* est quaedam propensio iudicii de malo alterius sine sufficienti ratione.

Opinio temeraria est mentis assensus probabilis et non firmus de malo alterius sine sufficienti motivo. — Non est ita magna differentia

Breviter complectitur Angelicus Doctor diversos modos reparandi diffamationem S. theol. 2, 2, q. 62, a. 2 ad 2, ubi videtur etiam docere difiamatorem debere pecunia compensare famam laesam, si alia restitutio sit impossibilis. Contrariam sententiam ut probabiliorem habet S. */llph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 627 et 1000.

Cf. *Lthmkuhl,* Theol. mor. I, n. 1438.

"- Cf. S'. */llph.,* Theol. mor. l. 3, n. 1002.

inter opinionem et suspicionem temerariam; suspicio enim nihil aliud est nisi opinio debilis '2'.

Iudicium temerarium (ungerechtes, freventliches Urteil) *est firmus mentis assensus de vitio alterius sine ratione sufficienti.*

Isti quattuor actus mentis ideo sunt peccaminosi, quia non tam procedunt ex obiectiva consideratione rei quam potius ex mala voluntate flectente intellectum sine sufficientibus motivis obiectivis. Ad rem scribit Angelicus Doctor: „Suspicio temeraria [idem valet de iudicio temerario] contingit ex tribus: uno quidem modo ex hoc, quod aliquis in se ipso malus est; et ex hoc ipso, quod, conscius suae malitiae, faciliter de aliis malum opinatur, secundum illud: *,In via stultus ambulans, cum ipse sit insipiens, omnes stultos aestimat'*,3B — Alio modo provenit ex hoc, quod aliquis male afficitur ad alterum; cum enim aliquis contemnit vel odit aliquem, aut irascitur vel invidet ei, ex levibus signis opinatur mala de ipso, quia unusquisque faciliter credit, quod appetit. — Tertio modo provenit ex longa experientia...." *'·

200 Malitia moralis. *Iudicium temerarium proprie dictum est ex genere suo peccatum mortale contra iustitiam.*

Dico: iudicium temerarium *proprie dictum,* i. e. prout includit *firmum assensum,* et distinguitur a suspicione et opinione temeraria. Valde enim disputant theologi, num etiam suspicio et opinio temeraria sint peccata mortalia ex genere suo. Pro affirmativa sententia citantur Bafiez, Sylvius, Medina aliique ·"; pro negativa stant Caietanus, Ledesma, Navarrus, Lessius aliique. Ista controversia est potius theoretica quam practica, quia in praxi difficulter distingui potest inter iudicium temerarium et opinionem temerariam. Optime de hac controversia, sicuti etiam generatim de materia iudicii temerarii, tractat Billuart putans suspicionem temerariam probabilius esse peccatum mortale ex genere suo*29. — Saltem iudicium temerarium esse ex genere suo peccatum mortale, probatur ex eo, quod unusquisque habet strictum ius ad bonam famam et aestimationem aliorum, quamdiu non probatur malus. Qui autem temerarie iudicat de vitio proximi, contra istud ius agit atque iniuste parvi pendet proximum. Neque quis dicat, iustitiam, cum versetur circa res et operationes *exteriores,* non posse laedi iudicio, quod est actus interior. Etenim iustitia revera laeditur illis actibus interioribus, qui *ex se ordinantur* ad res et operationes externas iustas aut iniustas. Sic voluntas furandi est actus iniustitiae, voluntas autem restituendi est actus iustitiae.

Optime demonstrat illiceitatem iudicii temerarii Bourdaloue *" docens, praeeunte Angelico Doctore, ad licite ferendum iudicium requiri tria: auctoritatem in iudice, accuratam cognitionem causae et perfectam integritatem a praeiudiciis. Iam vero in iudicio temerario deest *legitima auctoritas,* cum privati homines in S. Scriptura tam saepe deterreantur a iudicio ferendo:

' Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 7, a. 2. *3B Eccle. 10, 3.

438 S. theol. 2, 2, q. 60, a. 3.

*" Angelicus Doctor dicit: „Ex hoc ipso quod quis habet malam opinionem de alio absque sufficienti causa, injuriatur ei et contemnit ipsum" (S. theol. 2, 2, q. 60, a. 4). Iamvero is qui contemnit alium eique iniuriatur, committit peccatum, quod est ex genere suo mortale. *" L. c.

·" ..Carfime", Sermon sur le jugement téméraire. Idem iam docuit S'. *Thomas,* S theol. 2, 2, q. 60, a. 2.

*„Nolite iudicare, et non indicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini."**30 Deficit *accurata rei cognitio;* secus enim iam non adesset temerarium sed iustum iudicium. Deest *integritas a praeiudiciis,* cum iudicia huiusmodi ex invidia, odio etc. oriri soleant, ut S. Thomas supra exposuit.

Omnia iudicia temeraria sunt eiusdem speciei moralis, quia omnia violant idem ius, scii, ad bonam aestimationem. Unde materia particularis iudicii temerarii non est exponenda in confessione.

Condiciones requisitae. Ut iudicium temerarium sit peccatum mor- 201
tale in individuo, tria requiruntur: 1. quod sit *perfecte deliberatum;* 2. quod sit *plene temerarium;* 3. quod sit *de gravi vitio* proximi.

Quia prima condicio deest, nempe perfecta deliberatio, ideo non peccat graviter ille, qui ignorat aut non advertit, se ex signis insufficientibus iudicare de exsistenia gravis vitii in proximo. Unde in hominibus timoratae conscientiae, qui non obcaecantur odio neque solent firmiter consentire huiusmodi suspicionibus aut indiciis, rarissime peccatum grave in hac materia accidit.

Quia secunda condicio deest, nempe plena temeritas, ideo illa iudicia de gravi vitio proximi non sunt peccata mortalia, quae nituntur veris, licet insufficientibus indiciis. Ad iudicium autem licite formandum sufficiunt indicia moralem, non autem absolutam certitudinem inducentia. Cum nemo praesumatur malus, indicia debent in meliorem partem explicari, nisi circumstantiae omnes cogant ad contrarium. Hinc e. gr. si iuvenis lascivus cum puella clam et in loco subobscuro colloquens aut colludens visus fuerit, indicium sufficiens adest iudicandi aliquid mali subesse; econtra si idem iuvenis in loco patenti et media die cum puella conversari videtur, nondum adest sufficiens indicium suspicandi aliquid mali.

Quia deest tertia condicio, nempe gravis materia, ideo omnia iudicia etiam temeraria et deliberata, quae versantur circa vitia non ita probrosa, non sunt graviter mala. Materia gravis in iudicio temerario, sicut et in detractione, est id solum, quod attenta personarum et facti qualitate est valde probrosum ac graviter nocivum honori, famae ac bonae aestimationi proximi. Quare e. gr. temere putare, aliquam ancillam immorigeram esse quoque mendacem, non est peccatum grave; temere autem iudicare aliquem episcopum esse mendacem, est peccatum mortale*'1.

Nota. i. Quamvis non liceat temere suspicari aut iudicare proximum esse vitiosum, tamen necesse non est illum habere *positive* bonum. Unde licet iudicare, illum *posse* fieri malum, ac proinde praecavere damnum, quod forsan ex aliis obvenire possit. Ideo licet e. gr. pecunias occludere, arma defensiva portare, portas obserare etc.

2. Iudicium temerarium, quod interius tantum concipitur et nullo modo exterius manifestatur, raro est peccatum mortale, quia raro adsunt tres condiciones supra recensitae. Quando autem iudicium temerarium aliis manifestatur, facilius erit peccatum mortale, quia tunc accedit ratio diffamationis.

”· Luc. 6, 37; cf. Matth. 7, 1 sqq.; Rom. *2,* 1; lac. 2, 4.
. Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 7, a. 2.

CAPUT IV.

De restitutione seu de reparatione iuris laesi.

Dividimus istud caput in quattuor articulos: i. de obligatione restitutionis in genere; 2. de radicibus restitutionis faciendae; 3. de modo et circumstantiis restitutionis; 4. de causis a restitutione excusantibus.

ARTICULUS I.

De obligatione restitutionis in genere1

202 Notio. ..Restituere nihil aliud esse videtur quam iterato aliquem statuere in possessionem vel dominium rei suae." * Cum autem quaedam res ablatae iam non possint in individuo aut in specie legitimo domino restitui, e. gr. oculus erutus, membrum abscisum, hinc restitutio includit etiam damni illati *compensationem,* et definiri potest: *rei acceptae redditio vel damni illati redintegratio.* Iuxta S. Thomam restitutio non semper supponit *iniustam* ablationem rei, sed etiam locum habere potest in contractu mutui et depositi; moderni autem theologi solent sumere restitutionem in strictiore sensu, nempe pro reparatione damni illati.

Differt restitutio et a satisfactione et a solutione debiti.

A *satisfactione* quidem, quippe quae proprie respiciat *personam,* cui fit satis; restitutio autem respicit *rem,* quae debet reddi eadem vel aequivalens. Deinde satisfactio iniuriam illatam seu honorem laesum respicit, licet nullum aliud damnum sit causatum; restitutio vero respicit principaliter damnum materiale illatum; unde potest esse satisfactio sine restitutione, e. gr. quando satisfacimus Deo pro peccatis, aut petimus veniam a parentibus offensis. Similiter potest esse restitqtio sine satisfactione, ut in redditione depositi vel mutui. Potest etiam utraque esse simul, ut cum reddimus rem iniuriose ablatam et simul petimus humiliter veniam.

Solutio autem debiti postulat, ut res, quae solvitur, sit diversa a re, pro qua solvitur, et ut nondum fuerit in possessione illius, cui solvitur. Unde e. gr. qui depositum reddit, vere restituit, non tamen solvit; econtra qui dat pecuniam pro tritico empto, proprie solvit, non tamen restituit·.

203 Principium. *Restitutio est actus proprius iustitiae commutativae,* seu aliis verbis: *restitutionis obligatio oritur tantum ex violatione iustitiae commutativae, non autem iustitiae distributivae aut legalis*

1 In longum et latum disserit de hac re P. *J. Loenarts,* Die Restitutionspflicht des Besitzes fremden Gutes (Trier 1885).

' S. theol. 2, 2, q. 62, a. 1. Si ista res fuit *ius* aliquod personale, habetur sic dicta ..restitutio in integrum", de qua loquuntur iuristae; sin autem fuit alia *res,* habetur simplex restitutio.

• Ib. * Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 8, a. 1.

▮ Ita sententia communissima, cui contradicere feruntur Caietanus, Molina, Vasquez (apud *Vertneersch,* Quaest. de iust. n. 156); Caietanus tamen immerito citatur. Nam licet in Comrn. super 2, 2, q. 62, a. 2 doceat, iniustum distributorem beneficiorum ecclesiasticorum aliquando teneri ad restitutionem erga illum, qui habuit ius ad beneficium, constanter asserit, restitutionem esae actum iustitiae

Ratio est, quia ad solam iustitiam commutativam pertinet constituere strictam aequalitatem *rei ad rem* (inter datum et acceptum, inter damnum et compensationem). In iustitia autem distributiva et legali habetur tantum *aequalitas proportionis* ·. Porro restitutio facit strictam aequalitatem rei ad rem. Ergo est actus proprius iustitiae commutativae. Saepe vero iustitia distributiva aut etiam legalis coniuncta est cum iustitia commutativa, et tunc sane per accidens etiam earum laesio inducit restitutionis obligationem, e. gr. superior distribuit iniuste tributa, ita ut propter iniustum favorem unius alter plus solvere teneatur et damnum reale patiatur T. — Notandum est, non *omnem* iustitiae commutativae laesionem inducere strictam obligationem restitutionis; e. gr. maritus committens adulterium laedit iustitiam commutativam erga uxorem, sed tamen non tenetur ad restitutionem, nisi ex adulterio ortum sit etiam damnum pecunia compensabile.

Auctores valde disputant, num quandoque restitutio aut saltem aliqua 204
compensatio materialis sit facienda pro *damno mere personali,* e. gr. pro stupro, contumelia, diffamatione, mutilatione, occisione etc.

Apud omnes quidem constat, 1. restitutionem materialem esse faciendam, si damno personali iunctum fuerit damnum reale, e. gr. restitutionem esse faciendam expensarum, quas vulneratus habet pro curatione; 2. saepe consulendam esse aliquam reparationem materialem, cum ita melius satisfiat homini laeso; 3. reparationem materialem esse faciendam, si iudex illam imposuerit ·. Sed estne praeter istos casus facienda restitutio pro damno pure personali? Debetne e. gr. iniustus vulnerator dare compensationem materialem illi, cuius faciem graviter deturpavit cicatricibus indelebilibus? Pro affirmativa sententia allegantur a S. Alphonso·: S. Thomas, Caietanus, Silvester Prierias, quibus adstipulantur Dom. Sotol·, Sylvius11, Billuart1'. En verba S. Thomae1': „In quibus non potest recompensari aequivalens, sufficit, quod ibi recompensetur quod possibile est, sicut patet de honoribus, qui sunt ad Deum et ad parentes. Et ideo quando id, quod est ablatum, non est restituibile per aliquid aequale, debet fieri recompensatio qualis possibilis est: puta cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare vel in pecunia vel in aliquo honore, considerata condicione utriusque personae, secundum arbitrium boni viri.“ — Pro negativa sententia a S. Alphonso citantur Banez, Lessius, Lugo, Laymann, Bonacina, Sanchez, Sporer etc., et ipse S. Doctor vocat hanc negantem sententiam probabiliorem et communiorem allegatque hanc rationem: „Quia iustitia commutativa obligat ad restituendum iuxta aequalitatem damni illati. Ubi autem restitutio facienda sit in genere diverso, nulla adest aequalitas, nec ulla erit umquam compensatio damni; per quam-

commutativae. Iniustum autem distributorem aliquando teneri ad restitutionem cum *S. Thoma* (S. theol. 2, 2, q. 62, a. 1 ad 3) omnes theologi docent, sed non propter laesam solam iustitiam distributivam, sed propter laesam commutativam adiunctam.

• S. theol. 2, 2, q. 61, a. 2. ’ Cf. *Billuart* l. c.

• Cod. civ. Germ. §§ 253 847 1300; Cod. civ. Austr. §§ 1323—1330; Cod. obi. Hclv. a. 47.

• Theol. mor. l. 3, n. 627. ** ·De iure et iust. l. 4, q. 6, a. 3.

*› Comm, in S. theol. a, a, q. 63, a. a. u De iure et iust. diss. 10, a. 1.1, g 1.

*· S. theol. a, a, q. 62, a. a ad 1.

cumque enim pecuniam damnum minime reparabitur, neque in toto neque in parte." — Quantum videre licuit, alii auctores afferunt eandem vel similem rationem pro sua sententia negativa. Haec autem ratio non videtur esse convincens. Etenim posito, non concesso, quod damnificator non possit secundum *aequalitatem* reparare damnum personale, licetne inde logice deducere Ergo *ad nihil* tenetur? Si quis iniuste abstulit 10000 francorum et impos est restituere totum ad aequalitatem, nonne tenetur saltem partem notabilem restituere, si potest? — Deinde non semper et simpliciter impossibilis est compensatio damni personalis. E. gr. venator dives sclopeto vulneravit in venatione clamorosa (vulgo *Treibjagd, chasse à rabatteurs)* operarium coadiuvantem, qui ex laesione habet faciem deturpatam, sed nullum aliud damnum materiale. Si nunc venator dives sponte (vel a iudice coactus) dat summam sat magnam operario laeso, nonne sufficiens compensatio dolorum et deturpationis adesse potest? Quae cum ita sint, sententia negans obligationem restitutionis non quidem videtur esse satis intrinsecus probata, sed nihilominus potest in praxi adhiberi, 1. cum sit externe probabilis propter auctoritatem theologorum et notanter S. Alphonsi, Doctoris Ecclesiae; 2. quia ille, qui damnum personale iniuste passus est, saepe censetur remittere reparationem materialem Ceterum damno personali semper fere adiungitur damnum materiale, et tunc profecto adest stricta obligatio restitutionis.

205 Necessitas restitutionis. ***Rei iniuste ablatae vel saltem nunc iniuste possessae aut damni iniuste illati restitutio in re, quando possibilis est, sin minus, in voto, necessaria est ad salutem, si agitur de re aut damno notabili.***

Prob. i. *ex S. Scriptura.* Deus praescripsit restitutionem: *„Si laeserit quispiam agrum vel vineam, . .pro damni aestimatione restituet."*[15] Propterea dicit, non moriturum esse impium, *„si ... egerit poenitentiam a peccato suo feceritque iudicium et iustitiam, et pignus restituerit ille impius, rapinamque reddiderit" '·;* et S. Paulus monet: *„Reddite ergo omnibus debita"*[17].

2. *ex SS. Patribus.* Audiatur unus S. Augustinus: „Si enim res aliena per quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur poenitentia, sed fingitur; si autem veraciter agitur, non remittetur peccatum, nisi restituatur ablatum; sed, ut dixi, cum restitui potest."[18] Haec S. Augustini verba inserta sunt Decreto Gratiani1', et Regula iuris 4 in VI" habet: „Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum."

3. *ex ratione,* a) Conservare iustitiam est de necessitate salutis. Atqui qui non restituit (cum potest) iniuste ablatum, iniuste possessum et damnum iniuste illatum, non conservat sed violat iustitiam, quia scii, non servat aequalitatem. Ergo talis restitutio est de necessitate salutis", b) Praeterea non furari est de necessitate salutis; non autem restituere rem ablatam est continuatum furtum. Etenim est iniusta detentio rei alienae. Ergo saltem post ablatam rem alienam oportet restituere, c) Demum naturalis ratio dictat, suum unicuique esse reddendum. Ergo reddendum est proximo illud, quod iniuste illi ablatum est.

18 Dilucide hanc quaestionem tractat *Billuart,* De iure et iust. diss. :o, a. 11, § 1.
18 Ex. 22, 5. 18 Ez. 33, 14 sq. 17 Rom. 13, 7.
18 Ep. 153 ad Maced, n. 20, aliae ep. 54 *(Migne,* Patr. lat. 33, 662).
‹' c. I, C 14, q. 6. " Cf. S. theol. 2, 2, q. 62, a. 2.

Dixi autem: *sin minus in voto,* quia, si restitutio realis est impossibilis, requiritur et sufficit firmum propositum restituendi, quam primum hoc erit possibile. Nemo enim tenetur ad impossibile peragendum. Quando igitur poenitens confitetur gravem iniuriam commissam, confessarius nequit absolutionem impertire ei, nisi promittat restitutionem quantocius faciendam. Quod si poenitens totum nequit restituere, saltem partem possibilem reddere debet iuxta illud adagium: Qui restituere non potest quantum debet, restituere tenetur quantum potest. Unde e. gr. qui furto abstulit 1000 francos et non potest realiter restituere nisi 100 francos, sub gravi tenetur hanc partialem compensationem facere et insuper firmum propositum habere ceteros 900 francos restituendi, si potuerit. Qui, proposito facto restitutionis faciendae, negligit illud exsequi, peccat. Quod quidem peccatum numerice est unum, nisi tamen peccans iterato propositum elicit et negligit. Confessarius tamen ne interroget nimis moleste poenitentem de proposito iterato neglecto; sufficit, si poenitens dicit per quantum tempus habuerit propositum non restituendi aut neglexerit culpabiliter restitutionem.

Indoles istius necessitatis, a) Theologi disputant, utrum praeceptum 206
restitutionis sit praeceptum *affirmativum* an *negativum*21.*

S. Thomas" dicit: ..Praeceptum de restitutione facienda, quamvis secundum formam sit affirmativum, implicat tamen in se negativum praeceptum, quo prohibemur rem alterius detinere." In praxi haec controversia est parvi momenti, dummodo tamen attendatur, rem alienam esse restitutendam, *quantocius* hoc possibile sit.

b) Pariter disputant Theologi, num restitutio sit necessaria ad salutem necessitate *medii* aut *praecepti.*

Absque omni dubio non est necessaria necessitate medii ipsa restitutio *realis*·, potest enim etiam ille salvari, qui propter impotentiam nequit restituere. Restitutio autem *in voto* necessaria est necessitate medii, quatenus nemo salvari potest, qui non habet firmum propositum restituendi rem iniuste ablatam aut damnum iniuste causatum.

c) Obligatio restitutionis est *gravis,* si agitur de damno absolute vel relative gravi reparando2'. Secus tantum adest obligatio levis. — Praeterea requiritur formalis iniuria seu culpa theologica ad inducendam restitutionis obligationem ex iniusta damnificatione peracta. Si tamen sententia iudicis intercesserit, sufficit culpa iuridica24

Error popularis. Prorsus infundata est frequens opinio vulgi credentis animam defunctorum tam diu detineri in purgatorio, donec eorum debita ab heredibus solvantur. Etenim defunctus, dum vivebat, vel pro viribus conatus est reparare iniurias factas, vel non. Si primum, salvus erit; si secundum, aut adfuit gravis culpa, et tunc punitur in gehenna, aut tantum levis culpa erat, et tunc punitur longius vel brevius in purgatorio pro quantitate istius culpae, non autem pro negligentia heredum.

" Cf. *Tanquerey,* Synopsis Theol. mor. de iust. n. 463.
" L. c. a. 8 ad 1. " Cf. supra n. 80.
»* Cf. supra n. 93 sqq. De controversia, num culpa levis theologica inducat gravem, vel levem, vel nullam obligationem restitutionis, vide n. 96.

ARTICULUS II.

De radicibus restitutionis faciendae.

207 Praenotamen. Angelicus Doctor* concinne notat: ..Restitutio non ordinatur principaliter ad hoc quod ille, qui plus habet quam debet, habere desinat; sed ad hoc quod illi, qui minus habet, suppleatur." Quomodocumque igitur aliqua res ablata est legitimo domino (sive mutuo, sive furto, sive damnificatione etc.), debet ad aequalitatem restitui. Quae quidem restitutio est actus iustitiae commutativae. Res autem legitimo domino ablata potest ab alio vel detineri vel esse iniuste destructa. Hinc communissime assignatur duplex radix, ex qua obligatio restitutionis germinat: aliena res possessa et aliena res destructa seu damnificata *·. Immerito assignatur a nonnullis auctoribus tertia radix, nempe iniusta cooperatio. Etenim cooperatio non ratione sui, sed ratione rei alienae aut possessae aut destructae obligationem restitutionis inducit, ac proinde reducitur ad alterutram ex radicibus assigriatis. Agemus singillatim de duabus assignatis radicibus restitutionis.

§ I.

De prima radice restitutionis, seu de possessione rei alienae.

208 Notiones. Potest quis rem alienam possidere vel potius detinere triplici modo: i. bona fide; 2. dubia fide; 3. mala fide. Secundum hos modos et diversas condiciones diversae quoque restitutionis obligationes oriuntur. — Cum res aliena restituti debeat cum eius fructibus, deductis tamen expensis, quaedam praenotanda sunt de diversis fructibus et expensis.

Fructus distingui solent quadruplicis generis:

1. Fructus *naturales,* qui a re producuntur sine ulla aut levi industria humana, e. gr. herba in campis.

2. Fructus *industriales,* qui sola industria humana acquiruntur, licet res ipsa tamquam *instrumentum* adhibeatur, e. gr. negotiationis lucrum, opus artificiosum instrumento alieno vel ex materia aliena confectum.

3. Fructus *mixti,* qui aequaliter fere producuntur ex natura rei et ex industria humana; e. gr. butyrum, caseus sunt tales fructus vaccae.

4. Fructus *civiles,* qui proveniunt ex locatione rei, e. gr. pretium pro locatione domus, iumenti, venationis etc.... Vocantur autem ideo civiles, quia lex civilis illos tamquam fructus rei habet; reducuntur autem ad naturales, mixtos vel industriales, prout scii, potius ex natura rei aut ex industria humana aut ex utraque simul proveniunt.

*· S. theol. 2, 2, q. 62, a. 6 ad 1.

*· Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 548. S. Thomas veteresque theologi sumentes restitutionem in sensu paulo latiore solent exprimere duas radices restitutionis hoc modo: Homo tenetur restituere vel 1) ratione *rei acceptae,* vel 2) ratione *acceptationis rei.* Propter rem acceptam debet restituere rei alienae possessor bonae et malae fidei; propter acceptationem rei oritur obligatio restitutionis: a) ex omni delicto quod reale damnum proximo causât; b) ex nonnullis contractibus, e. gr. ex mutuo, deposito (cf. S. theol. 2, 2, q. 62, a. 6; *Const. Hohenlohe* O. S. B., Griinde der Schadenersatzpflicht [1914] p. lyosqq.; *Fr. Schindler,* Quellen des Schadenersatzes, in Innsbrucker Zeitschrift für Theol. 1915, p. 605 sqq.). De obligatione orta ex contractibus postea specialis sermo erit, idcoque nunc eam praetermittimus.

Expensae distinguuntur triplicis generis:

1. Expensae *necessariae,* sine quibus res aut periisset aut deterior evasisset, **e.** gr. alimenta animalium, reparationes necessariae.

2. Expensae *utiles,* quae quidem non sunt absolute necessariae, sed tamen rationabiliter augent valorem rei; e. gr. plantationes arborum.

3. Expensae *voluptariae,* quae rei fructus non augent, sed tantum sunt ornamentum, e. gr. aquae salientes in horto, picturae in parietibus etc. Aliquando non ita facile distinguuntur expensae utiles et voluptariae.

I. De possessore bonae fidei.

Pauci sunt tractatus theologiae moralis, in quibus tanta opinionum di- 209
versitas ac ambiguitas exsistit, quanta in hoc de iuribus et obligationibus possessoris bonae fidei. Quod quidem inde ortum esse videtur, quia statuta iuris Romani antiqui de hac materia non sunt tam clara neque concordant cum modernis iuribus civilibus. Ut in re, quae est tanti momenti et tam frequenter occurrit, cum debita claritate procedamus, sequenti ordine proponuntur: possessoris bonae fidei notio; principia; iura et obligationes; applicationes principiorum.

Notio. Possessor bonae fidei ille est, qui invincibiliter ignoravit, rem a se possessam esse alienam, nunc autem casu cognoscit suum errorem. Quando igitur possessor bonae fidei rem primitus accepit, habuit titulum *coloratum"* dominii, e. gr. emptionis, hereditatis etc. Occulto autem defectu obstante iste titulus fuit vitiosus et proinde non contulit verum dominium rei idque nunc detegitur. Ergo in possessore bonae fidei nulla habetur iniustitia *formalis,* sed tantum materialis.

Principium 1. *Res clamat, fructificat, perit domino, neque quis cumZiO alterius iniuria vel iactura locupletari debet.*

Ita consentanee cum antiquo iure Romano docent omnes theologi, lura tamen moderna nonnullas modificationes hac in re introduxerunt, quas adhibere licet etiam in foro conscientiae, ut infra dicetur.

Explicatur: a) *Res clamat domino* (ad dominum). Etenim res legitime pertinens ad dominum ita cum illo conectitur, ut, si fuerit *iniuste* ab illo separata, semper nitatur redire. Proinde dominus repetere potest rem suam, ubicumque demum illam invenerit, ac possessor tenetur illam reddere, nisi probet, se illam *iusto titulo* possidere, e. gr. praescriptione, iusta sententia iudicis etc

b) *Res fructificat domino,* quia fructus est quid accessorium rei. Porro accessorium sequitur principale. Ergo si res pertinet ad dominum, etiam fructus rei pertineant ad illum oportet. Debent autem revera esse fructus *rei* seu fructus *naturales* (mixti, civiles), non autem fructus potius *personae* possidentis, seu fructus *industriales.* Isti enim pertinent ad possidentem et non ad dominum. lura moderna solent concedere possessori bonae fidei omnes fructus perceptos etiam naturales et civiles. Cf. infra n. 213.

c) *Res perit domino.* Sequitur hoc ex dictis; nam si res pertinet ad dominum, si fructificat domino, aequum est, ut etiam pereat domino, dummodo haec iactura causata fuerit sine inustitia. Porro possessor bonae fidei non

·' Cf. supra n. 61.

potest committere iniustitiam proprie dictam circa rem possessam, quam invincibiliter putat esse suae liberae dispositioni concreditam. Ergo quocumque demum modo res perit, perit domino, ita ut possessor bonae fidei nullam habeat obligationem erga dominum.

d) *„Locupletari non debet aliquis cum alterius iniuria vel iactura" n,* quia secus res non fructificaret domino, sed alieno possidenti.

211 Principium 3. *In dubiis circa proprietatem rei eiusque fructuum favendum est possessori bonae Mei.*

Ratio est triplex, a) Verissimum est adagium (saltem in materia iustitiae): „Melior est condicio possidentis"; quod quidem adagium notanter pro possessore bonae fidei agnoscitur a iuribus civilibus modernis.

b) Bonum reipublicae postulat, ut possessiones sint stabiles neque facile impugnationi obnoxiae, neque quis ex sua possessione detrudatur nisi certa et iusta ex causa. Ergo favendum est possessori bonae fidei.

c) Possessor bonae fidei sine ulla prorsus culpa rem alienam accepit. Ergo nullam meretur duritiem aut poenam. Quod quidem accideret, si in dubiis illi non praeberetur favor.

212 Principium 3. *Statuta iurium civilium modernorum circa possessorem bonae fidei potius observanda sunt quam statuta iuris Romani antiqui.*

Ratio est, quia vetus ius Romanum maximam quidem venerationem meretur, sed nihilominus mutationi, immo et abrogationi obnoxium est. Moderni autem legislatores civiles libere possunt ferre statuta de translatione dominii privati, dummodo inde ne laedant ipsum ius naturale. Porro non constat, statuta iurium civilium modernorum aperte contradicere hac in re iuri naturali. Ergo illa obligant in conscientia, et in casu conflictus cum iure Romano subditi tenentur sequi statuta moderna, relicto iure Romano. Quare nullus fere theologus — quantum scio — publice docuit, statuta modernorum iurium de possessore bonae fidei non posse tuto observari in conscientia”. Profecto ista statuta recte intelligenda sunt ideoque apprime oportet perspicere, utrum verum ius proprietatis statuatur an sola evictio excludatur.

213 Iura et obligationes possessoris bonae fidei.

a) Possessor bonae fidei acquirit rei alienae possessae verum dominium post legitimam *praescriptionem.*

b) Acquirit omnes rei alienae *fructus* perceptos in bona fide, saltem si rem acquisivit titulo oneroso, atque si ita statuit ius positivum.

c) Liber est ab omni obligatione, quando apud ipsum res aliena possessa perit neque ditior effectus est ex re aliena.

d) Potest exigere compensationem omnium expensarum utilium et necessariarum pro conservatione rei factarum.

e) Tenetur, ubi primum certo cognoscit legitimum dominum, reddere rem alienam apud se exstantem. Si rem accepit titulo *gratuito,* debet illam restituere sine ulla compensatione; sin autem emit rem, aliquando potest pretium solutum a domino rei ante eius restitutionem exigere, prout iura civilia statuunt.

” Regula iuris 48 in VI”.

” Cf. *Marc,* Instit. mor. I, n.937; *Ftrrtres-Gury,* Cornpend. theol. mor. I, n. 636.

Explicantur singula, a) Possessor bonae fidei habet omnes quinque" condiciones ad legitimam praescriptionem requisitas, dummodo per tempus a lege determinatum rem pacifice possederit. Quodnam sit istud tempus, vide supra n. 63. Unde si rei dominus elapso isto tempore apparuerit, possessor iam non tenetur in conscientia tradere rem possessam. Quando autem possessor bonae fidei ante istud tempus certo comperit, rem esse alienam, sed dominum eius esse *ignotum,* nihilominus rem retinere potest. Etenim si iuxta sententiam in praxi tutam inventor rem alienam retinere potest domino non comparente, a fortiori hoc licitum est possessori bonae fidei. E. gr. Petrus bona fide emit rem; sed post duos menses comperit, illam esse furto ablatam; dominus autem rei prorsus ignotus est. Etsi in isto casu nondum adest titulus legitimae praescriptionis, tamen rem retinere eaque uti potest, usquedum legitimus dominus sit notus.

b) Possessor bonae fidei non tantum retinere potest fructus *industriales,* ut docuerunt iuxta ius Romanum veteres theologi, sed etiam omnes alios fructus durante pacifica possessione perceptos. Ita omnia fere iura moderna, e. gr. Gallicum*1, Italicum", Hispanicum", Austriacum", Hollandicum ", Helveticum", contra ius Romanum. Ius Germanicum" facit limitationem: si possessor bonae fidei acquisivit rem titulo *gratuito,* tenetur reddere fructus, secus non. lura moderna valde favent bono publico, cum sic evitentur innumerae difficultates et querelae, quae iugiter circa restituendos fructus moveri possunt. Unde communiter theologi docent ista statuta iurium modernorum obligare in conscientia, ut iam supra n. 212 dictum est.

c) Possessor bonae fidei liber est ab obligatione, quando res aliena perit nec ditior factus est ex ea. Etenim „res perit domino". Ratio autem est, quia nemo tenetur restituere, nisi rem alienam aut possidet aut culpabiliter damnificavit. Porro possessor bonae fidei putans invincibiliter rem esse suam, libere de ea disponere potuit et nullam iniuriam formalem commisit, etiamsi res ex eius culpa periit. — Quid autem dicendum est, si possessor rem alienam bona fide consumpsit, e. gr. vestem alterius usu frequenti attrivit? Veteres auctores respondebant distinguendo: Si tali usu possessor bonae fidei factus est ditior, quia scii, sic pepercit rebus propriis, tenetur pretium rei solvere, secus ad nihil tenetur. Ita Sporer", Elbel", et ex modernis Noldin".

" Cf. supra n. 59 sqq.

·* Art. 549: „Le simple possesseur ne fait les fruits siens que dans le cas où il possède de bonne foi."

" Art. 703: „11 possessore di buona fede fa suoi i frutti, e non è tenuto a restituite se non quelli che gli siano pervenuti dopo la domanda giudiziale."

·' Art. 451 : „E1 poseedor de buena fe hace suyos los frutos percibidos mientras no sea interrumpida legalmente la posesiôn." — Similia statuunt complures Codices civiles Americae latinae.

" § 330: „Dem redlichen Besitzer gehôren alie aus der Sache entspringenden Friichte, sobald sie von der Sache abgesondert sind."

" Art. 604. In quattuor punctis lex Hollandica clare determinat iura possessoris bonae fidei. Tertium punctum statuit: „Dat hij (bezitter te goeder trouw) tot op de geregtelijke terugvordering de vruchten geniet, welke de zaak oplevert."

·· Art. 938: „Wer eine Sache im guten Glauben besitzt, wird dadurch, dafi er aie scinem vermuteten Rechte gemaB gebraucht und nutzt, dem Berechtigten nicht ersatzpflichtig. Was hierbei untergebt oder Schaden leidet, braucht er nicht zu ersetzen." " § 988; cf. etiam 2020.

·· De iust. tr. 4, c. a, n. 113. " De rcstit. n. 49. " De praeceptis n. 439.

Nonnulla iura autem civilia moderna etiam in hoc casu solent eximere possessorem a qualibet restitutione*1; attamen in quibusdam casibus non admittunt bonam fidem et proinde imponunt restitutionem, e. gr. quando maritus bona fide consumit uxoris bona aut tutor bona pupilli. Confessarius in tribunali quoque poenitentiae ordinarie potest iudicare iuxta haec statuta civilia.

d) Tamquam principium generale habens paucas exceptiones admittitur in iuribus modernis: possessor bonae fidei nullum damnum pati debet, dummodo non tantum de facto, sed etiam iuridice in bona fide egisse censeatur. Ergo potest exigere non solum compensationem omnium expensarum necessariarum et utilium pro conservatione rei, sed etiam plenam indemnitatem, quando rem alienam reddere tenetur. Iuxta ius Gallicum*' potest a domino exigere pretium solutum, si rem emerit in nundinis, publica venditione vel a mercatore vendente res eiusdem speciei. Similia habentur in aliis iuribus*'.

e) Dominus legitimus semper potest rem suam vindicare, ubicumque demum inventa fuerit. Ita ius naturale. Propter bonum commune tamen leges civiles huic legi quasdam modificationes attulerunt. Nam non tantum post *legitimam praescriptionem* dominus iam nullum ius in rem habet, sed etiam in nonnullis aliis casibus. Sic e. gr. ius Germanicum statuit, possessorem bonae fidei acquirere etiam verum dominium proprietatis in sequentes res furto ablatas: pecuniam, titulos nummularios *(Inhaberpapiere)* et in omnes res emptas in publica subhastatione·*; in alias vero res furtivas possessorem non acquirere dominium. Videnda igitur sunt statuta singulorum iurium civilium, quae etiam in foro conscientiae ordinarie observari possunt, immo debent, cum sint iustae determinationes iuris naturalis ad bonum reipublicae factae. Sin autem possessor bonae fidei iuxta ius patriae suae non acquisivit legitimum dominium in rem alienam possessam, tenetur illam quantocius reddere vel saltem facere certiorem dominum, qui suam rem repetere possit. Patet per se, quia secus cessat esse possessor bonae fidei et fit malae fidei atque ex dilata restitutione solet causare damnum iniustum legitimo domino.

214 Quaeres: *Num, qui rem furtivam bona fide emit, possit eam reddere furi ad pretium suum recuperandum?*

Respondeo: I. Si dominus comparet exigitque rem suam, possessor bonae fidei debet rem tradere, nisi aliter statutum est a legibus modernis. 2. Si dominus est quidem cognitus, sed rei inscius, possessor bonae fidei non potest rem aliis vendere ad pretium suum recuperandum neque illam proprio usu consumere, quia tunc utitur illicito modo re aliena. — Num autem illam tradere potest furi (cum praeviso damno legitimi domini), si aliter pretium suum nequeat recuperare?

Theologi in duas oppositas sententias abeunt. Caietanus*', Concina", Dom. Soto*', Billuart·', complures alii citati a Billuart et a S. Alphonso··, nixi principio: „Res clamat domino", docent possessorem teneri reddere rem legitimo domino, etiamsi sic debet perdere pretium suum. Alii theologi, S. Antoninus", Bafiez", Lugo, Lessius, Holzmann, multi alii citati a

·' Cf. Cod. civ. Helv. a. 938. ·' Art. 2280.

*' Cf. Cod. civ. Austr. § 367 sq. et Cod. commere. § 306—308 et Cod. civ. Helv. a. 934. *· Cod. civ. § 935. Similia habet Cod. civ. Helv. a. 934 935.

·» Comm, in 2, 2, q. 62, a. 6. ·· De iure et iust. diss. 2, c. 7, n. ti.

·' De iure et iust. I. *4,* q. 7, a. 2. ·· De iure et iust. diss. 8, a. 10.

·· Theol. mor. i. 3, n. 569. " S. theol. P. 2, tit. 1, c. 13, § «6.

81 Comrn. in 2, 2, q. 62, a. 6, dub. I, conci. 2 et 4.

S. Alphonso”, asserunt, possessorem posse reddere rem furi, si nulla alia via suppetat recuperandi pretium suum; quia haec redditio nihil aliud est nisi rescissio contractus ex se invalidi. Haec autem rescissio ex rationabili causa licita est, etsi inde domino damnum oritur. S. Alphonsus favet huic sententiae; immo docet idem probabiliter licere etiam possessori malae fidei. Ceterum in praxi raro accidit, ut desit alia via recuperandi pretium ac furi reddendo rem.

Applicationes. Omnes fere casus occurrentes possunt ad quattuor classes reduci; scii, possessor bonae fidei rem alienam I. et accepit et tradidit titulo gratuito; 2. accepit titulo gratuito, sed tradidit titulo oneroso; 3. et accepit et tradidit titulo oneroso; 4. accepit titulo oneroso et tradidit titulo gratuito. 215

1. Qui bona fide rem alienam *dono* aliove titulo gratuito accepit, illamque *gratuito* tradidit alteri, ad nihil tenetur. Ita omnia iura. Ratio est, quia nullam commisit iniuriam neque ullum emolumentum ex substantia rei habuit. Etiam ad nihil tenetur propter fructus rei forsan perceptos, quia iuxta moderna iura possessor bonae fidei numquam fere tenetur restituere fructus perceptos in bona fide55.

2. Qui bona fide rem alienam *dono* aliove titulo gratuito accepit, illamque postea vendidit vel alio titulo oneroso tradidit alteri possessori, tenetur *emptori* pretium acceptum reddere, sive dominus suam rem evicerit5* sive res apud emptorem perierit. Ratio est, quia debent hic applicari a) Regula iuris 48 in VI: ..Locupletari non debet aliquis cum alterius iniuria vel iactura'*55, et b) Principium: Res perit domino. Ita docet sententia communis, *si evictio* facta est; extra autem casum evictionis nonnulli theologi, ut Aertnys5·, Gury57, docent restitutionem pretii accepti esse faciendam *domino,* quippe qui iniuste fuerit spoliatus re sua. Alii theologi, ut Noldin55, Bucceroni5e, opinantur pretium posse retineri a possessore bonae fidei, quia neque dominus neque emptor habet ius exigendi illud. In praxi observandae sunt leges civiles uniuscuiusque regionis.

3. Qui bona fide rem alienam emit aut alio titulo *oneroso* accepit illamque postea vendidit (licet paulo carius), per se ad nihil tenetur. Rem enim alienam iam non possidet neque notabile lucrum ex ea habuit. Idem valet a fortiori, si quis bona fide rem alienam titulo oneroso accepit et postea titulo gratuito tradidit. — Quodsi autem dominus rem suam evicerit, tunc aliquando ipse tenetur pretium solutum compensare 50; aliquando autem ultimus emptor potest pretium solutum reclamare ab anteriore venditore et sic deinceps.

4. Iura moderna civilia et commercialia in aliquibus casibus non admittunt bonam fidem, vel saltem non curant de bona aut mala fide, sed simpliciter determinant restitutionem aut retentionem rei fructuumque illius. Non potest a priori dici isthaec statuta esse iniusta. Quando igitur confessarius iudicare debet in tribunali poenitentiae de aliquo casu graviore possessoris bonae fidei, consulat prius iurisperitum, neque contra statuta iuris civilis vigentis possessori bonae fidei obligationem restituendi facile imponat aut libertatem a restitutione concedat.

*' L. c. ·· Cf. tamen supra exceptionem in iure Germanico.
·· Evictio — Entwâhrung; vindicatio = Eigentumsklage.
·· Ita etiam expresse ius Germanicum § 816. '· Theol. mor. 1. 3, n. 309.
57 Comp. theol. mor. I, n. 639. “ De praeceptis n. 439 sq.
·· Iust. theol. mor. I, n. 1341. ·· Cf. ius Gallicum a. 2380.

2. *De possessore malae fidei.*

Notio. Possessor malae fidei ille est, qui rem, quam scit alienam, culpabiliter accepit aut retinet. Committit igitur iniustitiam formalem et proinde multo gravius tractandus est quam possessor bonae fidei. Tenetur enim ad restitutionem non solum propter rem alienam acceptam (sicut possessor bonae fidei), sed etiam propter iniustam acceptionem.

216 Principium. *Possessor malae Mei in tantum tenetur restituere,* ***in*** *quantum damniûcavit; vel aliis verbis: Mensura restitutionis est quantitas damni illati.*

Ratio est obvia. Etenim restitutio debet strictam aequalitatem laesam reparare. lamvero haec aequalitas non est reconstituta, nisi totum damnum iniuste illatum compensatum est.

217 Obligationes possessoris malae fidei considerari possunt quantum a) ad rem ipsam acceptam; b) ad eius fructus; c) ad lucrum cessans et damnum emergens; d) ad expensas.

a) Obligationes ratione rei acceptae. Possessor malae fidei tenetur rem ipsam restituere, si adhuc exsistat, vel aequivalens pretium dare, si res perierit. — Ratio est, quia possessor malae fidei aequiparatur furi, et proinde tenetur totum damnum causatum (et praevisum) restituere. Porro haec restitutio exigit, ut imprimis res ipsa adhuc exsistens restituatur. Quodsi hoc iam impossibile sit, debet aequivalens pretium legitimo domino tradi. Si res ablata *periit* sive cum culpa sive sine culpa iniusti possessoris, nihilominus iste tenetur aequivalens pretium restituere, etsi ex re nullo modo factus est ditior. Tenetur enim dominum laesum reddere indemnem.

Est probabiliter una exceptio: si res *eodem modo* ac *eodem tempore* apud dominum periisset; quia tunc fur nullum reale damnum intulit legitimo domino. Si tamen fructus ex re percepit, tenetur illos compensare. E. gr. fur abstulit bovem aegrotum, qui post mensem mortuus est. Aequo modo et tempore mortuus esset, etiamsi remansisset apud dominum. Fur tenetur quidem restituere fructus forsan perceptos durante mense sed non pretium bovis. Vel fur abstulit pretiosas vestes. Sequenti nocte domus furis ac domus proprietarii simul unico incendio totaliter destructae sunt. Iuxta *ius naturale* fur ad nullam restitutionem tenetur, quia nullum reale damnum causavit legitimo domino·1. Si vero res non periit eodem moraliter tempore, fui eam restituere debet. Complura autem *iura civilia* statuunt, ut fur numquam eximatur a restitutione, quocumque demum modo res perierit aut perdita fuerit. Haec statuta non videntur esse iniusta et proinde saltem post sententiam iudicis valent in conscientia; non autem videntur obligare *heredes furis,* quia potius sunt lata in poenam personalem quam in reparationem damni causati.

Qui rem alienam ex certissimo et evidentissimo exitio salvavit et consumpsit *in ipso loco periculi,* ad nihil tenetur; res enim a periculo non liberata et in ipso certo peritura nullius pro domino est valoris. Sin autem rem **ex** isto exitio in locum tutum translatam consumpserit, tunc restituere debet

·* Cf. S. *Alph.,* Theol. tnor. 1. 3, n. 620; Homo apoat. 10, 79; *Billuart,* De iure et iust. dies. 8, a. 11, § a.

·' lus Gallicum a. 130a; Italicum a. 1398; Hispanicum a. 457, cf. tamen a. 1896.

pretium rei, detracta tamen compensatione laboris necessarii ad salvandam rem. Quare e. gr. qui in domo ardenti lagenam vini secus perituri bibit, ad nihil tenetur; sin autem illam lagenam prius in locum tutum abstulit, potest quidem compensationem pro labore suscepto exigere, sed iam nullum ius in vinum habet, quia non sibi, sed legitimo domino rem salvavit. — Sunt tamen auctores qui eximant a restitutione in hoc casu·3*

Si durante eo tempore, quo restitutio obligat, valor rei *varius* est, generatim summus valor est restituendus, quia res fructificat legitimo domino··. Unde si res apud possessorem malae fidei facta est melior, domino restituenda est cum incremento, deducto tamen pretio laboris et industriae; e. gr. qui furto abstulit vitulam, quae postea facta est vacca, debet restituere vaccam aut eius pretium, computatis emolumentis perceptis, sed deductis expensis factis. Sin autem pretium rei primo crevit et postea decrevit, nihilominus fur tenetur (saltem theoretice loquendo) restituere maius pretium, quia fur debuit quocumque momento restituere. — In praxi vero ordinarie non est urgenda nisi restitutio rei aut eius pretii secundum valorem, quem habuit *tempore furti,* quia illae mutationes pretii saepe sunt valde incertae, nisi tamen agatur de naturali incremento, ut in exemplo vitulae modo allato··.

b) Obligationes ratione fructuum. Iure naturali possessor malae fidei 218
tenetur restituere a) fructus rei *et naturales et civiles,* quos ipse percepit (etsi forsan dominus illos fructus non percepisset), et *β)* quos dominus percepisset, etsi ipse non percepit. E. gr. fur, qui abstulit pecuniam, debet praeter summam ablatam etiam solvere *usuram,* si ipse emolumentum pecuniarium habuit ex pecunia ablata, vel si legitimus dominus ex pecunia usuram recepisset. — Sin autem sunt *furta minuta* et neque legitimus dominus neque fur aliquam usuram percepisset aut percepit, sufficit reddere summam ablatam sine addita usura··.

Fur non tenetur restituere fructus *industriales,* aut fructus mixtos eos, in quibus industria personalis plus produxit quam ipsa res. Ratio est, quia isti fructus principaliter oriuntur ex industria personae et secundario tantum ex re ablata. Unde e. gr. qui abstulit ova, ex quibus gallinas habuit, non tenetur gallinas vel earum pretium restituere, sed tantum pretium ovorum; qui abstulit pecuniam eamque in loteria cum maximo lucro exposuit, non tenetur restituere nisi pecuniam ablatam cum debito fenore.

c) Obligationes ratione damni emergentis et lucri cessantis. „Quoties 219
agitur de restitutione lucri cessantis vel damni emergentis, regula generalis ab omnibus tradita est, quod debeat restitutio fieri *non integre,* sed iuxta maiorem vel minorem certitudinem talis lucri vel vitandi talis damni, quantum scilicet spes illa incerta valere poterat, attentis iis omnibus, quibus effectus impediri poterat." Ita merito Lugo·7. Possessor autem malae fidei debet id solum lucrum cessans et damnum emergens reparare, quod saltem *in confuso praevidit.* In hoc casu applicanda sunt illa, quae supra n. 93 dicta sunt de iniusto damnificatore.

·· Cf. *Tanquerey,* Synopsis theol. mor. de iust. n. 507.

·· Ita etiam *Billuart* l. c. § 3. 5. *Raymundus* (Summa l. 2, tit. 6 de furtis, § 3) dicit: „Cum redditur aestimatio rei, non tantum est considerandum tempus, in quo res fuit subrepta, et tempus, in quo periit, sed etiam totum tempus medium, et fiet aestimatio secundum illud tempus, in quo plurimi valoris fuit res."

·· Cf. *Copier!,* Moraltheol. II 155.

·· Cf. *Gury,* Comp. theol. mor. I, n. 649. ·' De iust. disp. i8. n 133.

220 d) Obligatio quoad expensas. Possessor malae fidei deducere potest expensas necessarias et etiam aliquando utiles, quas dominus ad conservandam et augendam rem ipse fecisset, si res ablata non fuisset. Ita sententia verior et communior, cui favet S. Thomas·· loquens de fructibus simoniace iniuste acceptis. Ratio est, quia tunc legitimo domino nedum fit iniuria, sed eius utilitati prospicitur. Nimis autem durum esset, si possessor malae fidei non tantum teneretur indemnem habere legitimum dominum, sed etiam expensas necessarias et utiles portare. Expensas autem mere *voluptarias* forsan factas deducere nequit, nisi tamen illae sint separabiles a re, quin ipsa res deterioretur.

3. De possessore dubiae fidei.

Notio. Possessor dubiae fidei est ille, qui ex *gravi* ratione positive dubitat, utrum res, quam possidet, sit sua an aliena. Leves igitur dubitationes, quippe quae sint spernendae, non reddunt possessorem dubiae fidei. Dubium autem grave de proprietate rei potest vel *postea supervenire,* vel adesse *inde ab initio* possessionis, vel aliis verbis: dubia fides potest esse vel *superveniens* vel *antecedens.*

221 **1. Obligationes in casu dubiae fidei supervenientis.**

Possessor, orto serio dubio, debet sedulo investigare veritatem, ut dubium deponat. Secus enim exponit se periculo rem alienam retinendi; immo et fit possessor malae fidei cum iisdem obligationibus, quae numero praecedenti indicatae sunt. Facta autem diligenti inquisitione:

a) si moraliter constat, rem esse alienam, debet illam quantocius restituere, iuxta supra dicta de possessore bonae fidei;

b) sin autem dubium perseverat, potest rem retinere, quia in dubio melior est condicio possidentis”;

c) si postea dominus comparet, restituere debet rem, si adhuc exstat; secus debet restituere, in quo ditior factus est, nisi tamen interim praescriptio legitima verum dominium ipsi procuraverit. Generatim tunc habet omnia iura omnesque obligationes possessoris bonae fidei;

d) si possessor habet pro se opinionem probabilem et contra se opinionem probabiliorem, potest adhuc rem sibi retinere. Ratio est, quia nemo a sua possessione detrudi debet, nisi moraliter *certo* constat, ipsum non esse legitimum possessorem. Porro in casu non habetur haec moralis certitudo.

222 **2. Obligationes in casu dubiae fidei antecedentis.**

a) Qui ex *titulo dubio* spoliat possessorem bonae fidei re sua, peccat contra iustitiam et tenetur rem arreptam restituere pristino possessori ™. Ratio est, quia in dubio melior est condicio possidentis.

b) Qui vero non spoliavit possessorem contra eius voluntatem, sed rem acceptit *titulo* ex se *legitimo* (emptione, donatione, hereditate etc.) a possessore dubiae aut suspectae fidei, tenetur inquisitionem sedulam

·" S. theol. a, a, q. 100, a. 6 ad 3. ·· S', *Ilph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 511.
'° Cf. *Billuart,* De iure et iust. dias. 8, a. 9, § 5.

facere. Quodsi tali inquisitione facta anceps maneat, probabilius tenetur restituere *pro rata dubii,* et quidem domino probabili, si inveniri potest; secus autem erogare debet rem acceptam in pauperes aut causas pias. Ratio est, quia totum retinere nequit, quoniam possessionem incepit cum dubia fide; nec tamen *totum* restituere debet, quia aequum non est, illum obligare ad tantum damnum, cum revera dubium sit, an res possessa sit aliena. Ita post S. Alphonsum" communiter theologi.

Contraria tamen sententia, quae possessorem etiam in hoc casu eximit ab obligatione restitutionis, propugnatur a Card. d'Annibale et quidem argumentis non spernendis". Hinc e. gr. si quis emit aliquam rem, de qua valde dubitat num legitime possit vendi a venditore, peccat quidem, sed si postea, investigatione facta, remanet dubium, admoneri quidem debet sed non cogi, ut restituat totum vel partem.

c) Qui rem vel ius (e. gr. hereditatem) accepit a possessore bonae fidei et cum dubio possidere coepit, potest, manente dubio, antecessoris iure se tueri, scii, potest possidere cum bona fide et proinde ad nihil tenetur, usquedum contrarium certo probetur.

§2.

De altera radice restitutionis, seu de iniusta damnificatione.

Altera radix restitutionis faciendae est iniusta damnificatio sive ab 223
uno sive a pluribus perpetrata. De hac duplici damnificatione atque de damnificatione in diversis materiis supra sufficienter dictum est. In omnibus materiis et casibus illud unicum principium applicandum est: Non adest obligatio restitutionis propter damnificationem causatam:

a) nisi actio damnificans iniusta fuerit vere, efficaciter et formaliter; seu aliis verbis: nisi laeserit iustitiam commutativam actu externo et interno moraliter culpabili, vel:

b) nisi post sententiam iustam iudicis aut post contractum validum de restitutione facienda initum.

Pauca dicenda remanent de restitutione facienda ab iniustis cooperatoribus.

Mensura et ordo restitutionis inter plures damnificantes. Quando damnificatio iniusta perpetrata erat a pluribus, difficultas oriri potest, qua mensura et quo ordine singuli damnificantes restituere teneantur. Sequentia notentur:

Triplex est huiusmodi mensura inter plures damnificantes: alii enim obligantur *in solidum absolute,* alii *in solidum condicionale* (seu pro rata *et* in solidum), alii *pro rata simpliciter.* Solidaritas seu obligatio restituendi in solidum generatim est onus incumbens singulis cooperatoribus reparandi solidum i. e. *totum* damnum illatum. Haec solidaritas est a) *absoluta,* si quis tenetur *solus* totum damnum reparare, quin habeat ius recompensationem petendi ab aliis cooperatoribus; e. gr. solidaritas mandantis; b) *condicionata,* si quis tenetur solus totum damnum illatum reparare, sed nonnisi deficientibus aliis cooperatoribus. Si autem integrum damnum revera restituit, habet ius

" Theol. mor. l. 3, n. 625. '· Summula Theol. mor. II, n. tai.

compensationem exigendi ab aliis cooperatoribus. Talis aliquando est solidaritas participantis, c) Obligatio restituendi *pro rata simpliciter* est onus unicuique incumbens reparandi illam solam damni partem, quae suae cooperationi correspondet; e. gr. plures fures dividunt spolia ablata.

224 Principium i. *Quicumque (adiuvantibus tantum aliis) fuit totius damni causa principalis, tenetur ad restitutionem in solidum absolute,* seu, ut S. Thomas dicit: *„Principaliter tenetur restituere ille, qui est principalis in facto."*™

Ratio est, quia ille fuit causa totius damni, et ceteri cooperatores non fuerunt nisi eius instrumenta. Quod quidem maxime apparet in mandante damnificationem respectu mandatarii. Valde enim iniquum esset, si mandans aliis damnificationem, ab ipsis, damnificatione facta, exigeret partem restitutionis faciendae. Unde e. gr. qui famulo mandat, ut damnum causet alteri, tenetur solus totum damnum causatum reparare, neque potest exigere, ut famulus partem damni restituat. Sin autem mandans non restituat, famulus, utpote vera causa (licet secundaria) damnificationis, tenetur reparare damnum causatum. Mandanti aequiperandus est ille, qui vi, metu, minis alterum inducit ad laesionem iustitiae commutativae.

225 Principium 2. *Qui simul cum aliis concurrit efficaciter ad totum damnum, tenetur ad restitutionem in solidum condicionate.*

Tenetur quidem *in solidum,* quia eius actio realiter influxit in *totum* damnum. Tenetur autem tantum *condicionate* in solidum, quia idem damnum etiam adscribendum est aliis concausis. — lamvero cooperator habetur ut causa efficax totius damni in duobus casibus, scii.:

1. quando eius cooperatio fuit ita necessaria ad totum damnum inferendum, ut, ipso non concurrente, damnum non fuisset factum; e. gr. aliquis praebuit suffragium, sine quo iniusta sententia fuisset impossibilis;

2. quando totum damnum causatum est ex communi *conspiratione;* e. gr tres homines faciunt conspirationem, i. e. singuli ceteros moraliter movent ad occidendum inimicum, qui revera ab uno tamquam exsecutore istius conspirationis occiditur.

In praxi rudes raro obligandi sunt ad restituendum in solidum condicionate, ut dicetur n. sq. cum S. Alphonso.

226 Principium 3. *Qui absque communi conspiratione simul cum aliis est causa partialis damni, tenetur restituere pro rata influxus.*

Hinc si plures concurrunt ad furtum faciendum, unusquisque tenetur restituere pro rata influxus et bonorum ablatorum.

Causa partialis damni est illa, quae nec sufficiens nec necessaria est ad totum damnum perpetrandum, adeo ut etiam sine illa effectus evenisset, etsi forsan non ita facile. E. gr. duo fures volunt noctu penetrare in aliquam domum ad furandum. Accedit tertius fur, et sic furtum facilius perpetratur. Omnes tres sunt causae partiales, et unusquisque tenetur restituere tantum, quantum furatus est.

Tria principia enuntiata sic breviter comprehendi possunt: Pluribus cooperantibus ad iniustum damnum 1. causa principalis tenetur in solidum absolute; z. causa secundaria tenetur in solidum condicionate, si

'* S. theol. 2, 2, q. 62, a. 7 ad 2.

efficaciter causavit totum damnum; 3. secus tenetur causa secundaria pro rata influxus.

Quaeres: Quid faciendum est in dubio, a) num quis fuerit causa *totalis* damni; b) num alii partem suam restituerint?

In primo dubio ille non tenetur nisi ad partem, quia onus certum, scii, totum restituendi, non potest imponi pro incerta obligatione. Excipe tamen, nisi per suam actionem scienter reddiderit rem incertam. E. gr. quando plures vi aut dolo mulierem stupraverunt, tenentur in solidum condicionate ad resarcienda damna materialia ex istis stupris causata 7'.

In altero dubio quidam respondent, non adesse obligationem restituendi integrum. Ita Noldin''. Ad rem scribit S. Alphonsus7·: „Negant Salmanticenses et Roncaglia, dicentes quemque teneri tantum partem suam restituere; quia praesumendum alios socios iam restituisse. Sed id mihi minime probatur. Advertendum tamen, quod rudes etsi teneantur in solidum, raro expedit eos obligare ad totum; cum difficulter isti sibi persuadeant, se teneri ad restituendam partem a sociis ablatam. — Quinimmo satis praesumi valet, quod ipsi domini, quibus debetur restitutio, consentiant, ut illi restituant tantum partem ab eis ablatam, cum aliter valde sit timendum, quod nihil restituant, si obligentur ad totum." Ergo tunc confessarius communiter hortetur poenitentem, ut restituat quod debet, quin accuratam quantitatem explicet, id remittens dictamini conscientiae illius.

De ordine servando inter iniustos cooperatores. 227

Haec quaestio arcte coniungitur cum praecedenti. Etenim mensura restitutionis faciendae et ordo eius solent esse proportionata.

Principium. 5» *cooperatores eodem gradu et modo damnum intulerunt, singuli aequaliter et indiscriminatim restituere debent; sin autem in diverso gradu influxerint, tenentur sequenti ordine: 1. qui rem nunc detinet; 2. mandans; 3. exsequens; 4. ceteri cooperatores positivi;* 5. *cooperatores negativi.*

Explicatur. *Aequalis* ordo adest, si singuli aequali modo ad damnificationem cooperati sunt. E. gr. quinque fures abstulerunt summam 10 000 francorum. Unusquisque tenetur primo et immediate sine respectu ad alios fures restituere 2000 francos.

Quando vero *inaequali* gradu influxerunt in damnum:

primo loco tenetur ad restitutionem ille, qui rem alienam detinet, sive bona sive mala fide, quia res clamat domino. Si res iam non exsistat, ille censetur detentor, qui prae aliis lucrum habuit ex re aliena.

secundo loco, deficiente detentore, tenetur ad restitutionem mandans, quia est principalis auctor damni. Mandanti aequiperatur autem consulens, a) si alterum induxit in errorem invincibilem; b) si damnum ex consilio secutum soli consulenti et non exsequenti utile fuit.

tertio loco obligatur exsecutor, quia ille aliquo modo agit proprio nomine et post mandantem in damno habet principaliorem partem quam alii cooperatores.

'· Ita saltem probabilius; cf. *l.ehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 1165. S. Alphonsus videtur favere sententiae contrariae, Theol. mor. I. 3, n. 562 et 658.

'· De praeceptis n. 489. '· Theol. mor. 1. 3, n. 579.

quarto loco tenentur ceteri cooperatores *positivi,* scii, consulens, consentiens, palpo receptans, participans. Inter hos nullus est ordo, dummodo tamen fere aequali modo damnum causaverint.

ultimo loco restituere debent cooperatores *negativi,* scii, mutus, non obstans, non manifestans, quia isti minorem influxum quam ceteri omnes solent habere in damnum.

Corollarium. Si principalis causa damni restituerit aut condonationem a domino legitimo obtinuerit, omnes causae secundariae iam ad nihil tenentur. Econtra, si causa secundaria restituerit aut obtinuerit condonationem *suae partis,* ideo nondum liberatur causa principalis, neque aliae causae secundariae. Si una ex causis secundariis restituerit suam partem, causa principalis tenetur illam compensare; sin autem restituerit totum, tunc deficiente causa principali etiam aliae causae secundariae debent illam iuxta ratam partem compensare.

ARTICULUS III.

De modo et circumstantiis restitutionis.

Expendemus: I. cuinam, 2. quo tempore, 3. quo loco, 4. quo modo sit restituendum.

§ I.

Cui sit restituendum.

228 Principium generale. *Restitutio per se facienda est illi, cuius strictum ius laesum fuit, eoque defuncto eius heredibus.*

Patet hoc ex notione ipstitiae commutativae, cuius officium est reddere unicuique, quod suum est, seu restituere aequalitatem rei ad rem. In applicatione practica huius principii attendendum est, num dominus laesus sit a) *certus et notus,* b) *ignotus,* c) *dubius.*

229 Regula prima. Si dominus laesus est certus et notus, ipsi (vel successori) ordinarie facienda est restitutio. Res enim clamat domino. Ab hac tamen regula sunt quaedam exceptiones seu potius limitationes a lege positiva introductae.

Exceptiones. 1. Si res ablata fuerit iusto *possessori* et non ipsi *proprietario,* restituenda est (saltem communiter) possessori et non proprietario. E. gr. Petrus commodavit librum a Paulo; si liber furto ablatus fuerit Petro, debet ordinarie restitui Petro et non Paulo, quia secus Petrus damnum vel molestiam habere potest.

2. Si *communitas* seu societas laesa fuit, communiter restituendum est administratoribus istius communitatis. Si tamen ista communitas est *prorsus Prava,* ut secta Massonica, aut (saltem in aliquibus regionibus) secta Socialistarum, non est restituendum ipsi societati aut administratoribus, quia hoc esset favorem praebere fini pravo, sed *singulis membris* societatis". Cum hoc autem saepe sit impossibile, satis est, si summa restituenda distribuatur pauperibus. Quando autem societas non est ita mala, i. e. si eius principalis

" Sic Christiani, qui res idolis oblatas furati erant, iussi sunt facere restitutionem sacerdotibus paftanis templi. S. C. de Prop. Fide d. 10 Fcbr. 1795 et S. Offic. d. *si* Sept. 184a ad 4.

finis non est pravus, e. gr. societates nonnullae haereticae, tunc restituendum est ipsi societati, quae non privatur iure suo propter malos fines accidentales.

3. Si damnum fuit causatum *reipublicae* aut *civitati,* restituendum est rei- 230
publicae aut civitati. Haec autem restitutio diversis modis fieri potest: a) summam debitam solvendo iis, qui a potestate civili iniusto modo in bonis fortunae laesi sunt et quibus proinde a republica debetur restitutio. Hinc cum in plurimis regnis Ecclesia catholica sit iniuste spoliata bonis suis, sufficit summam debitam erogare in bonum Ecclesiae. Attamen in isto casu melius est summam erogare non Ecclesiae in generali, sed alicui instituto ecclesiastico determinato, quod revera iniuste passum est a tali gubernio damnum idque nondum condonatum. Ratio est, quii iuxta sententiam hodie certam dominium bonorum ecclesiasticorum non pertinet directe ad totam Ecclesiam neque ad Summum Pontificem, sed ad singula iuridica instituta ecclesiastica. — *β)* Potest etiam restitutio fieri destruendo *tesseras,* quibus pretium pro transvehendis litteris aliisque rebus solvitur[7·], dummodo tamen istae tesserae ad *gubernium* civitatis pertineant. Vel potest restitutio fieri destruendo titulos debiti publici[7®], non autem destruendo syngraphas bancarum particularium[80] — y) Demum potest restitutio fieri erogando summam debitam in pauperes; cum enim reipublicae incumbat obligatio subveniendi pauperibus, eius onera hoc modo diminuuntur.

4. Specials! difficultas eaque magna oriri potest, si restitutio facienda est 231
alicui *assecurationi.* Quando assecuratio pertinet ad *fiscum,* tunc fisco restituendum est, ut ex supra dictis patet; quando vero assecuratio est privata, ut saepissime est, tunc per se loquendo restitutio facienda est administratoribus istius assecurationis. Aliquando tamen hoc non est consulendum, quia complures assecurationes habent cum aliis societatibus pactum retroassecurationis[81], et tunc incertum est, quisnam revera damnum passus fuerit. Non raro etiam periculum adest, ne restitutio facta defraudetur ab infidelibus administratoribus. Cum igitur restitutio facienda legitimo domino saepe sit moraliter impossibilis, complures auctores, e. gr. Gopfert", Noldin··, merito docent, in istis dubiis summam restituendam posse donari pauperibus aut causis piis.

5. Si restitutio facienda est alicui, qui coactus fuit *cessionem bonorum* 232
facere[84], tunc lex positiva graviter praecipit, ut restitutio fiat non domino, sed bonorum administratori a publica auctoritate constituto; creditores enim domini ius habent, ut ex eius bonis omnibus indemnes serventur. Nihilominus si restitutio facta est non administratori, sed domino, dummodo iste sit homo probus atque versetur in magna necessitate, valida esse videtur. Ratio est, quia dispositio legis positivae non potest in isto casu invalidare legem naturalem, quae iubet restituere domino. — Etiam extra cessionem legalem bonorum licet aliquando creditoribus restituere et non domino, quando scii, iste non est rationabiliter invitus, quod hoc modo restitutio fiat. In praxi tamen ordinarie non est restituendum creditoribus, nisi hoc a lege civili permittatur.

6. Domino defuncto, restitutio facienda est eius heredibus; omnia enim 233
defuncti iura realia transeunt in heredes, qui computantur quasi una persona

78 *Hriehnarken, timbres, stamps.* 70 Vulgo *Staatsobligationen.*
•° Vulgo *Ranknoten von Privatbanken.* ·* *Rückversicherung, réassurance.*
•® Moraltheol. II, n. 126. ·» De praeceptis n. 512.
·· Vulgo *Konkurs, Hankrott, faillite.*

cum defuncto". *Deficientibus* heredibus, summa restituenda datur pauperibus vel causis piis vel stipendiis Missarum pro requie defuncti dicendarum. Dico: deficientibus heredibus; nam, quando adsunt legitimi heredes defuncti, summa restituenda non potest erogari in stipendia Missarum pro defuncto dicendarum (nisi tamen heredes in hoc consentiant).

7. Qui pauperibus aut causis piis dedit rem restituendam, quamdiu dominus aut eius heredes noti sunt atque eis restitutio fieri potuit, suae obligationi non satisfecit, ideoque iterum restituere debet, quia restitutio omnino debet fieri legitimo domino eiusve heredibus (S. Poenitentiaria d. 7 Febr. 1899)[80]. *Ita saltem, si hoc est moraliter possibile.* Adesse autem censetur moralis impossibilitas restituendi legitimo domino, si ille, qui est obligatus ad restitutionem, restituendo legitimo domino deberet damnum *duplo maius* subire. Auctores tamen minime concordant in hac impossibilitate mensuranda. En verba S. Alphonsi[87]: „Si sit spes, ut res vel pretium alio tempore restituatur domino vel eius heredibus, sine magno damno debitoris, tunc probabiliter dicunt Bonacina, Lugo, Lessius restitutionem posse differri. Si vero desit talis spes, ita ut dominus esset re privandus, tunc adhuc probabiliter dicunt Lessius et Dicastillus apud Croix (qui id non reprobat cum Lugo), quod, si res parvi sit momenti et damnum furis esset *duplo maius,* tunc posset restitutio applicari pauperibus vel operibus piis; quia in hoc praesumitur dominus assentiri. Si tamen esset res magni momenti, ... [plures] excusant furem a restituendo domino immediate, casu quo expensae faciendae essent aequivalentes rei valori. Sed hoc communiter non admittunt Tamburini, Sporer, Croix cum Lugo, Vasquez et Ilsung. — Excusant autem Scotus, Gabriel, Richardus apud Croix, si sumptus essent maiores debito. Huius sententiae est etiam Glossa in cap. ‚Cum tu', de usuris, ubi dicitur fur non teneri rem mittere domino, si expensae deportationis excedant ipsius rei valorem. Probabilius vero Sporer, Tamburinus, Molina excusant solo casu, quo sumptus essent longe maiores; immo Lugo obligat furem, etiamsi passurus sit damnum duplo maius. Quando autem damnum omnino esset excessivum, sufficit restituere pauperibus.l' — In tanto labyrintho opinionum (quae omnes non excedunt limites probabilitatis) eligat unusquisque, quamcumque voluerit. Nostris temporibus, cum absque magnis expensis saltem pretium rei ablatae possit mitti etiam in dissitas regiones, casus non est ita practicus. Potest tamen accidere, ut dominus transmigraverit in regionem dissitam et eius domicilium non possit sine magno labore magnisque expensis cognosci. Si in isto casu ad inveniendum domicilium deberet debitor expendere summam, quae est maior quam ipsum debitum, potest tuta conscientia omittere investigationem et totum debitum erogare in pauperes[88].

234 Regula secunda. Si dominus laesus est ignotus, possessor rei debet facere diligentem inquisitionem, qua sine effectu peracta possessor *bonae* fidei rem potest retinere, ut iam supra n. 213 dictum est; possessor vero *malae fidei* aut iniustus damnificator tenetur rem donare pauperibus aut causis piis.

88 S. *Thom.,* S. theol. 2, 2, q. 62, a. 5 ad 3.

88 Collect, de Prop. Fide n. 2038.

87 Theol. mor. 1. 3, n. 598.

88 Huic opinioni videtur favere 5. *Thomas* 4, diat. 15, q. 1, a. 5, q. 4 ad 5. Cf. etiam *Billuart,* De iust. et iure diaa. 8, a. 16.

Legitimo domino manente ignoto possessorem bonae fidei posse retinere rem probabiliter docent post S. Alphonsum" omnes fere auctores moderni, Noldin", Tanquerey", Marc", Gôpfert". Ratio est, quia, cum inventor possit probabiliter retinere rem inventam, si dominus post diligentem inquisitionem non apparuerit, a fortiori hoc licet possessori bonae fidei, cum iste coeperit possidere rem titulo colorato. Veteres auctores econtra hoc non admittunt". S. Thomas" dicit: „Si ille, cui debet fieri restitutio, sit omnino ignotus, debet homo restituere secundum quod potest, scilicet dando in eleemosynas pro salute ipsius, sive sit mortuus sive sit vivus, praemissa tamen diligenti inquisitione de persona eius, cui est restitutio facienda " Haec tamen verba Angelici Doctoris a quibusdam auctoribus intelliguntur de solo possessore malae fidei, aut tamquam de *consilio* et non de praecepto".

Possessor *malae fidei* aut iniustus damnificator tenetur, domino manente ignoto, rem erogare pauperibus aut locis piis. Ita docent communissime theologi, quamvis de fundamento et ratione restitutionis non conveniant, praesertim si agitur de restitutione facienda ab iniusto damnificatore, alii hanc obligationem ex iure naturali, alii ex iure gentium, alii ex iure ecclesiastico deducentes". Putamus, illam deduci ex utroque iure: ex iure quidem naturali, quia tam bono communi quam rectae rationi repugnat, ut malefactor (qualis est possessor malae fidei aut iniustus damnificator) ex sua malitia utilitatem reportet neque puniatur; ex iure autem ecclesiastico, quod cogit possessorem bona usuraria et simoniaca restituere". Oportet enim animadvertere, iniustum possessorem aut damnificatorem non solum laesisse personam privatam, sed semper quoque societatem humanam; ideoque quando nequit satisfacere personae privatae utpote ignotae, debet tamen satisfacere societati humanae et quidem aut per sublevamen pauperum aut per causarum piarum adiutorium.

Si forte possessor malae fidei aut damnificator iniustus sit ipse pauper, ex sententia probabili complurium theologorum, rem vel saltem eius partem tamquam eleemosynam sibi retinere potest, cum non sit peioris condicionis quam alii pauperes. Ceterum in isto casu, quando debitor est tam pauper, versatur in impossibilitate morali restituendi et proinde excusatur, dummodo habeat propositum restituendi, quando sufficiens fortuna aderit.

Regula tertia. Si dominus est incertus aut dubius, primum quidem 235
inquisitio fieri debet et quidem ea diligentia, quae rei valori proportionatur. Dubio autem permanente distinguendum est:

a) Si dominus dubius est inter *paucos9** (tres vel quattuor), i. e. si dubitatur, quisnam ex tribus vel quattuor personis sit verus dominus,

" L. c. n. 589. " De praeceptis n. 503.

ei Synopsis theol. mor. de iust. n. 555. " Instit. mor. I, n. 999.

" Moraltheol. II, n. 170. " Cf. *Billuart* l. c. a. 14, § 2.

" S. theol. 2, 2, q. 62, a. 5 ad 3.

·· Cf. quae supra n. 49 dicta sunt de acquisitione rei inventae.

" Cf. *Vermeersch,* Quaest. de iust. n. 167. Soli fere Aertnys (Theol. mor. l. 3, n· 346, q. 4) arridet sententia, ex iniusta damnificatione non oriri in hoc casu obligationem restituendi pauperibus.

" Cf. c. 5, X 5, 19; c. 16, X 5, 6; Cod. iur. can. c. 729 et 1543. Hae leges ex iure consuetudinario ad omnia debita ex delicto extenduntur.

" E. gr. aliquis abstulit bursam, quae pertinebat ad unam ex tribus personis, sed nescit ad quamnam.

debet res vel pretium eius inter illos dividi meliore quo potest fieri modo, neque licet dare rem pauperibus.

b) Si dominus dubius est inter *multos* (et idem valet, si *pauci* sunt veri domini dubii inter multos[100]), tunc restituendum est pauperibus.

c) Si *plures* domini dubii sint et habitent in eodem loco, tunc iuxta S. Alphonsum[101] omnino restitutio facienda est pauperibus huius communitatis laesae, quia, cum communitas illius loci sit laesa, illi quoque damnum resarciendum est. In magnis tamen urbibus, ubi cives facillime mutant domicilia, non videtur esse necessarium, ut restitutio fiat pauperibus eiusdem civitatis, sed fieri potest quibuslibet pauperibus. Hinc mercatores, qui compluribus et nunc ignotis emptoribus damnum intulerunt, adulterando merces aut diminuendo pondera et mensuras, possunt restituere, augendo pondus et mensuram vel diminuendo pretium mercium, si *Udem* emptores solent adhuc redire ad emporium; secus restituere tenentur pauperibus. Merito autem dicit Lehmkuhl[101]: „Quare censeo sine ullo scrupulo *statim* fieri posse restitutionem in pauperes vel in publicos fines pios et utiles ipsius loci, ubi fraudes commissae sunt; fieri etiam posse in *quoslibet* pauperes vel causas pias saltem sine peccato gravi, vel si adsit rationabilis causa, sine omni peccato." — Rationes autem sunt a) mutatio continua civium in magnis urbibus; *β)* sat parva probabilitas restituendi hoc modo veris dominis laesis; y) ardua difficultas ita restituendi paulatim per tempus nimis longum summam forsan magnam, quae multo facilius semel vel paucis vicibus potest erogari pauperibus.

236 Subnectitur hic quaestio: Cui prius restituendum sit, seu quo ordine satisfaciendum sit creditoribus?

1. Si debitor omnibus suis creditoribus satisfacere potest, in restituendo nullus ordo necessario est servandus.

2. Quodsi omnibus satisfieri nequit, tunc servanda est lex positiva in loco restitutionis vigens de cessione bonorum (vulgo *Konkursordnung)*, saltem si cessio bonorum iam iuridice declarata est. Lex positiva solet distinguere inter debita privilegiata '°3, hypothecaria, communia, atque determinat, quo ordine et qua proportione singula debita solvenda sint. Omnia ista statuta videntur obligare in conscientia. Ita communis modernorum theologorum sententia ,0'. Unde si quis alio ordine solvit creditoribus, cum notabili damno aliorum, peccat graviter et tenetur aliis damnificatis restituere. Antequam vero cessio bonorum sit iuridice declarata, licet certo sit praevisa, sequenti ordine satisfaciendum est singulis creditoribus:

a) Reddenda sunt bona, quae nondum in proprietatem debitoris transierunt, e. gr. commodata, deposita.

b) Satisfaciendum est creditoribus *pauperibus*. Ita ex caritate.

100 E. gr. aliquis mercator uni vel paucis incolis alicuius urbis vendidit merces adulteratas.

101 Theol. mor. 1. 3, n. 589. '<" Cas. consc. I, n. 746.

'°' E.gr.expensae funerales, medicinales pro ultimo morbo, stipendia famulorum.

'°· Cf. *Gôpfert,* Moraltheol. II, n. 171; *Lehmkuhl,* Theol. mor. I 1219; *Noldiu,* De praeceptis n. 519.

c) Creditoribus tempore prioribus aut prius petentibus. Nihilominus, iusta exsistente causa, debitores impares ad satisfaciendum omnibus creditoribus non sunt inquietandi, si redditis prius illis bonis, quae nondum in eorum proprietatem transierunt, non observant ordinem hic indicatum et potius uni creditori quam alii satisfaciunt. Immo ex iusta causa possunt aliquem creditorem monere, ut solutionem debiti petatloe. Quandoque tamen leges positivae irritas declarant solutiones factas *brevi tempore* ante iuridicam cessionem bonorum. Quae quidem leges, utpote valde rationabiles et iustae, videntur obligare in conscientia. Unde si quis creditor clam notabilem summam contra statuta istarum legum acceperit a debitore impari ad satisfaciendum omnibus creditoribus, tenetur ad restituendam rem acceptam. Diversas theologorum sententias in hac quaestione videsis apud S. Alphonsum "·.

§2-

Quo tempore sit restituendum.

Principium. *Restitutio debita facienda est, quam primum fieri potest,* 237
*moraliter loquendo*10T.

Ratio est, quia rem alienam non licet retinere, domino rationabiliter invito. Porro dominus est rationabiliter invitus, quod alienus possessor diutius retinet rem, quam potest hic et nunc restituere. Hinc grave peccatum est, sine causa differre per *notabile tempus* restitutionem materiae gravis. Secus autem, si dilatio est modica. Quid sit notabile tempus, non potest certo determinari. Si ex dilatione iniusta oriatur legitimo domino notabile damnum, e. gr. periculum sortis aut lucrum seu fenus cessans, tunc videtur esse grave peccatum.

Qui vero *ex iusta causa* differt restitutionem, non peccat quidem; tenetur tamen tunc reficere totum damnum, quod creditorem inde passurum esse praevidet. Ita saltem, si obligatio restitutionis orta est *ex delicto* loe.

Qui voluntatem habet non restituendi eamque non revocat, unum tantum peccatum committit, licet ad obligationem restituendi saepius attendat; attamen hoc peccatum aggravatur, quo longius istud pravum propositum perduratl<".

Nota. Confessarius insistere debet, ut restitutio fiat, quantocius moraliter sit possibile, et praesertim ne permittat, ut restitutio differatur usque ad mortem. Insuper urgeat, ut saltem partialis fiat restitutio, si totalis est impossibilis. Si poenitens promissam in praecedentibus confessionibus restitutionem culpabiliter omisit, ordinarie non potest absolvi priusquam reapse restituerit.

§3-

Quo loco sit restituendum.

I. Possessor *bonae fidei* satisfacit obligationi restituendi, si rem ex 238
errore possessam *in loco possessionis* tradit liberae dispositioni legitimi proprietarii.

'®· Ita quoque *Naldin* l. c. n. 507. *·· Theol. mor. l. 3, n. 691—694.
*·' Cf. 5". *Thom.,* S. theol. a, a, q. 62, a. 8. 1β· Cf. S'. *Alph.* l. c. n. 680.
··· Cf. nupra I, n. 378.

Ergo sufficit, ut proprietarium certiorem faciat de exsistentia suae rei, neque tenetur ad expensas vel pericula transmissionis subeunda. Ratio est, quia possessor bonae fidei sine culpa rem alienam possedit neque tenetur pati ullum damnum ex ista possessione inculpabili.

2. Possessor *malae fidei* vel iniustus damnificator debet suis sumptibus rem restituere in loco, ubi dominus eam habiturus esset, si ea non fuisset ablata, deductis tamen expensis, quas dominus etiam ipse fecisset asportando “°.

Ratio est, quia damnificator et possessor malae fidei debent reparare *totum* damnum, quod dominus passus est. Sin autem res ipsa ablata non potest transmitti sine magnis expensis, sufficit mittere pretium rei.

Si res restituenda casu vel culpa tertii perierit in transmissione, antequam ad dominum pervenit, possessor bonae fidei ad nihil tenetur, quia res perit domino; possessor vero malae fidei et iniustus damnificator non liberantur a sua obligatione, sed iterum curare debent, ut legitimus dominus reddatur indemnis. Sane si dominus ipse designasset modum transmissionis, tunc in casu iacturae dominus et non possessor malae fidei deberet damnum pati.

239 Scholion. De restitutione facta ope confessarii. „Multi probabiliter censent, a nova restitutione immunem esse, qui pecuniam restituendam confessario tradidit, apud quem casu vel culpa tertii periit; nam confessarius haberi potest ut nuntius ex praesumpto creditoris consensu electus, cum saepe restitutio alia via tuto fieri non possit absque infamiae periculo, et aliunde confessarius sit ex officio nuntius fide dignus. — Unde in praxi, qui hoc modo restituit, et putat se officio suo iam satisfecisse, ad novam restitutionem non est cogendus “ 'Ita Tanquerey U1. Hanc sententiam tuentur quoque Lessius, Sporer, Tamburinr et recenter Frassinetti, Lehmkuhl11’, Noldin11’. Non equidem nega probabilitatem istius opinionis, sed in praxi semper fere alio modo est procedendum. Casu, quo bonum restituendum *sine ulla culpa cum confessarii tum debitoris* periit, confessarius valens probare hoc infortunium petat a creditore *condonationem,* quae in istis circumstantiis non ita difficulter obtineri poterit.

S. Alphonsusu* ponit quaestionem: Si confessarius furi imposuerit, ut rem ablatam distribuat inter pauperes pro anima domini, non obstante, quod dominus sit certus et notus, satisfecitne fur obligationi restitutionis? Merito respondet negative, quia nullo modo potest praesumi, ut dominus velit suam rem in pauperes erogari. Debet igitur iterum fieri restitutio sive a fure sive a confessario, qui tam falsum consilium dedit. Nihilominus confessarius subsequens, qui hanc rem a fure comperit, potest illum in bona fide relinquere, si ex monitione timet grave incommodum oriturum.

110 Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 8, a. i6.

1X1 Synopsis Theol. mor. de iust. n. 559. xx’ Theol. mor. I 1225.

“· De praeceptis n. 501. Optime hanc quaestionem tractat S. Alphonsus (Theol. mor. 1. 3, n. 704) vocans sententiam oppositam communem et tenendam. Sed in haec verba concludit: „Olim primam sententiam [i. e. illam, quae supra ex Tanquerey exposita est] vere probabilem censebam; sed ex rationibus mox allatis melius postea perpensis, de illius probabilitate valde dubito. — At, quia Lcssius et Sporer cum Tamburino non audeant primam opinionem damnare, nec ipse audeo.**

*»· L. c.

§ 4.

Quomodo sit restituendum.

Principium. *Generatim requiritur et sufficit, ut restitutio eo modo* 240
fiat, quo iustitia violata ad aequalitatem reparatur.

Patet ex notione iustitiae commutativae et restitutionis.

Corollaria, a) Restitutio potest fieri *secreto,* quin dominus hoc animadvertat, e. gr. clam augendo pondus mercium.

b) Potest fieri sub specie *donationis.* Si tamen tunc creditor hac donatione motus aliud donum debitori rependerit, curandum est, ut sequentibus donis aut oblationibus tandem aliquando aequalitas iustitiae violatae reparetur. Quando autem quis debiti immemor aliquid gratuito donaverit creditori, nihilominus istud donum potest computare pro sua obligatione iustitiae satisfacienda. Ita sententia probabilior. Ratio est, quia in omni liberali praestatione quisque praesumitur prius et potius velle satisfacere obligationibus iustitiae. Huic sententiae videtur favere S. Alphonsus, in longum disputans de hac quaestione, licet oppositam sententiam vocet communiorem et valde probabilem[115]. Unde in praxi non est urgenda adhuc restitutio, si iam gratuitis donis creditori totum debitum solutum est. Immo, quando legitimus dominus est ignotus et proinde restitutio facienda est pauperibus, tunc pro restitutione computari potest magna pars eleemosynarum *post* (non autem ante) contractam obligationem restituendi factarum.

Quomodo restituendum sit fisco aut iuridicis societatibus, iam dictum est supra n. 230.

ARTICULUS IV.

De causis a restitutione excusantibus.

Tamquam principium generale habetur in hac materia: A restitutione facienda excusant eae causae, quae efficiunt, ut creditor iam non sit rationabiliter invitus quod restitutio sibi debita aut omnino omittatur aut saltem ad tempus differatur.

Distinguuntur igitur causae *eximentes* absolute ab omni restitutione et causae *excusantes ad tempus.*

§ i.

De causis eximentibus.

Causae eximentes possunt enumerari quinque: *condonatio, com-* 241
pensatio, praescriptio, compositio, necessitas extrema.

Condonatio creditoris expressa aut tacita aut etiam praesumpta a restitutione eximit. Requiritur autem, ut condonatio *expressa* sit a) omnino libera, i. e. ab omni errore, fraude, vi et metu immunis; b) facta ab eo, qui habet potestatem condonandi iuxta ius cum naturale tum positivum. Hinc e. gr. condonatio est invalida, si creditor decipitur circa quantitatem debiti, putans illud esse multo minus quam revera est; pariter, si debitor se falso fingit miserum et pauperrimum ad misericordiam creditoris excitandam; pariter, si uxor condonat restitutionem

115 L. c. n. 700, q. a.

faciendam bonis mariti etc. — Aliquando confessarius potest prudenter nomine poenitentis petere condonationem expressam a creditore, si poenitenti est revera durissimum facere restitutionem. Attamen confessarius sit valde cautus, ne sigillum confessionale laedatur neve ipsimet magna incommoda ex tali petitione enascantur!

Condonatio *tacita* aut *praesumpta* censetur adesse, quando prudenter iudicari potest, creditorem, si convenienti modo rogaretur a debitore vel a confessario nomine debitoris, esse libenter remissurum debitum, e. gr. in furtis filiorum familias, saltem, si res ablata iam non exsistit; parentes enim ordinarie non tam inviti sunt propter ipsam rem ablatam quam propter furtivum modum ablationis. Pariter condonatio mariti potest aliquando praesumi in furtis uxoris, dummodo facta sint pro expensis rationabilibus. Pariter in furtis minutis, quae a famulis facta sunt in esculentis aliisque rebus eorum curae commissis. Pariter in furtis minutis (quae non coaluerunt ad gravem materiam infra breve tempus), quae ab operariis committuntur, e. gr. asportando parvas res, ut lignum, metallum, pannum etc., dominus non est multum invitus, quia non patitur magnum damnum. Proinde post factum condonatio potest praesumi. Nihilominus operarii deterrendi sunt ab huiusmodi furtulis, cum propter pravum exemplum respectu aliorum sodalium tum propter periculum paulatim perveniendi ad materiam gravem.

Compensatio est reciproca exstinctio duorum debitorum et habetur, quando creditor vel ab ipso debitore vel ab eiusdem debitoribus exegerit illa, ad quae ius habuit. E. gr. Petrus debet Paulo 100 francos, Andreas debet Petro 100 francos. Paulus, qui non potest obtinere summam 100 francorum a Petro, exigit illam (cum auctoritate legis civilis) ab Andrea illamque obtinet. Ambo debita nunc exstincta sunt In praxi observanda sunt statuta legis civilis circa hanc rem.

Praescriptio exstinguit post legitimum tempus debitum possessoris bonae fidei, ut supra n. 213 dictum est; sed numquam potest liberare a restitutionis obligatione possessorem malae fidei, quia deest condicio necessaria, scii, *bona fides.*

242 Compositio, quae est debiti remissio a Summo Pontifice facta, locum habere potest tantum a) in bonis ecclesiasticis et b) in bonis, quae debentur incertis dominis. Cum Summus Pontifex habeat dominium altum omnium bonorum ecclesiasticorum, potest ex iusta causa propter bonum commune condonare tum guberniis civilibus tum personis singularibus bona ecclesiastica usurpata aut alio illegitimo modo acquisita.

Guberniis civilibus multoties condonata sunt bona ecclesiastica usurpata. Sic e. gr. gubernio *Galliae* condonata sunt omnia bona ecclesiastica occupata usque ad 15 Iulii 1801. Fideles autem, qui haec bona usque *ad id tempus* usurpata emerunt aliove titulo acquisiverunt, licet haec acquisitio facta fuerit post diem 15 Iulii 1801, possunt illa iure ac pacifice retinere ,,e. Hoc etiam

*'· Cf. responsionem S. Pocnit. 20 Martii 1848.

constat ex litteris Pii VII ad episc. Pictaviensem a. 1822 directis. Bona autem ecclesiastica in ultima persecutione Gallica usurpata nondum sunt condonata. Pro *Hispania* facta est condonatio cum per Concordatum die 16 Mart. 1851 tum per conventionem additionalem die 25 Aug. 1859. — Pro *Belgio* condonatio facta est die 16 Dec. 1833 quoad omnia bona usurpata a gubernio. — Pro *Regno Borussico* condonatio facta est die 7 Febr. 1894 de omnibus bonis, quae usque ad finem anni 1824 saecularizata sunt et de praesenti a privatis tamquam propria possidentur vel in posterum possidebuntur “7. — Pro *Italia* concessa est episcopis facultas faciendi compositionem, si bona ecclesiastica occupata non excedant valorem 30 000 francorum “·.

Quomodo agendum sit cum *hominibus privatis,* qui bona ecclesiastica usurpata a gubernio civili emerunt aut alio titulo acquisiverunt, non potest una regula generali determinari. Videnda sunt statuta lata pro singulis regionibus. Quodsi aliquod dubium remaneat, recurrendum est ad S. Poenitentiariam.

Si agitur non de bonis ecclesiasticis, sed de bonis ad *incertum dominum* pertinentibus atque ideo erogandis in pauperes aut in causas pias, communiter theologi docent, Summum Pontificem posse ex iusta causa concedere compositionem, quia etiam sustentatio pauperum aliquo modo pertinet ad Ecclesiam atque subiacet jurisdictioni Summi Pontificis, qui potest dispensare in omnibus, quae non directe adversantur legi naturali aut divinae. Porro nemo dicet, compositionem, quando legitimus dominus inveniri nequit, directe adversari legi naturali aut divinae. Hanc autem compositionem Summus Pontifex solet ita facere, ut aliquam partem debiti causis piis aut pauperibus applicandam decernat, reliquam vero partem remittat, ac tandem ex thesauro Ecclesiae suppleat fructum spiritualem, qui provenisset ignoto domino, si omnia ista bona sibi ablata dedisset in eleemosynam aut in causas pias. Ad obtinendam istam compositionem ordinarie oportet recurrere ad S. Poenitentiariam, quae illam concedit, dummodo sit a) dominus incertus; b) casus occultus; c) delinquens pauper. In Hispania, Lusitania aliisque locis, ubi bulla „Cruciada“ adhuc in usu est, speciales facultates hac de re habentur11’. — Quid autem faciendum est, si casu inopinato, postquam debitum restituendum in pauperes aut causas pias erogatum fuerit, verus dominus appareat? In isto casu adhiberi potest a) praescriptio, quae praesertim in rebus mobilibus non requirit longum tempus iuxta iura moderna. Quodsi b) tempus legaliter determinatum nondum elapsum fuerit, nihilominus debitor non tenetur restituere illud, quod iam elargitus est bona fide pauperibus aut causis piisue, immo iuxta complures theologos nec etiam id, quod Summus Pontifex condonavitial.

117 Cf. *Vogt,* Kirchenvermôgensrecht § 20.
**· Cf. card. *Gennari,* Consultazioni morali canoniche-liturgiche Cons. I 17—54.
“· Act. Ap. Sed. VII (1915) 553 et 562.
·*· Cf. *Tanquerey,* De iust. n. 610.
”* Cf. S. */llph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 592.

Extrema aut quasi-extrema necessitas excusat, immo et eximit ab omni obligatione restituendi, quando nulla spes apparet illam pellendi. Tunc enim restitutio est moraliter impossibilis. Ad impossibile autem nemo tenetur.

§2.

De causis excusantibus ad tempus.

243 Causae excusantes ad tempus a restitutione praecipue sunt *impotentia temporanea* et *cessio bonorum.*

Impotentia temporanea est vel *physica* vel *moralis.* Prior adest, quando debitor nihil habet, ex quo restituere possit, e. gr. aliquis combussit domum alterius, et propter hoc crimen detruditur in carcerem per decem annos. Cum nulla bona possideat neque nova bona acquirere possit tempore incarcerationis, versatur in impossibilitate physica restituendi, ac proinde excusatur, saltem ad tempus.

Impotentia *moralis* adest, quando ex restitutione debitori aut etiam personae alii grave damnum oriretur. Damnum autem istud oriturum debet esse multo *gravius quam* illud, quod oritur creditori ex restitutione omissa. Patet per se, quia creditor rationabiliter exigit bona sua, quibus carere non potest sine gravi damno. Si tamen debitor restituendo cadat in extremam necessitatem, non obligatur ad restitutionem, etsi creditor ex restitutione omissa versetur in necessitate gravi.

Corollaria. Adest impotentia restituendi: 1. Si debitor restituendo decideret a *statu suo* iuste acquisito, e. gr. mercatoris ad statum famuli, potest restitutionem differre; debet tamen diligentius laborare atque expensas diminuere, ut quamprimum restituere valeat.

2. Si debitor statim restituendo pateretur notabile damnum, quod probabiliter evitaretur per restitutionem dilatam, excusatur ad tempus, e. gr. negotiator obligatus ad restitutionem non tenetur nunc vendere merces minore pretio ad habendam pecuniam pro restitutione facienda, si spes adest pretium mercium mox auctum iri. Pariter opifex non tenetur vendere instrumenta ad laborandum necessaria, ut debita sua solvat.

3. Si restitutio fieri nequit sine damno *in bonis altioris ordinis,* e. gr. sine periculo famae et honoris, velut si uxor adultera nequit reparare damnum causatum sine magna sua infamia. — Qua occasione quaeritur, utrum gravatus aere alieno possit religionem intrare, antequam restituerit? Respondendum est cum distinctione multiplici: a) Si infra *breve tempus* valet satisfacere obligationi restituendi, tenetur omnino ingressum in religionem differre usque post restitutionem factam, b) Si nulla fundata spes adest, fore ut restitutio fieri possit infra plures annos, videndum est, num creditor sit *notus* et num ille cognoscat vel probabiliter cogniturus sit debitorem. Quo in casu debitor nequit ingredi in religionem, tum quia Ius ecclesiasticum graviter prohibet, ne recipiantur in religione illi, qui sunt gravati aere alieno; tum quia propter iura civilia possunt facile oriri maxima incommoda et scandala pro

Clemens VIII Const. „In suprema" 2 Apr. 1602; et Cod. iur. can. c. 542, n. 2 statuit: „Illicite, sed valide ad Novitiatum admittuntur aere alieno gravati, qui solvendo pares non sint."

religione et pro Ecclesia catholica. Sin autem creditor est *ignotus* neque ullum periculum adest, ut postea debitor detegatur, tunc videtur ingressus in religionem licitus Ratio est, quia iste homo secus pateretur magnum damnum spirituale propter omissum ingressum in religionem, et praeterea etiam post plures annos incapax erit ad restituendum. Creditor autem, utpote prorsus ignotus, non patitur damnum, si restitutio omittatur. Demum non possunt oriri, ut supponitur, incommoda et scandala pro religione. — Si quis autem habens obligationem restitutionis subdole religionem ingressus et professus est, professio est quidem valida, sed religio non tenetur solvere debita contracta a subdito suo. Religiosus autem obligatur ad satisfaciendum creditoribus meliore quo potest modo.

4. Si dominus re restituenda abusurus praevidetur ad peccandum vel ad iniustum damnum tertii 12‘.

Cessio bonorum dicitur ille actus, quo debitor, impar solvendi secun- 244
dum aequalitatem, bona sua cedit, ut creditores saltem secundum alialem proportionem recipiant pecuniam illis debitam.

1. Duplex distinguitur cessio bonorum: *iudiciaria* et *extraiudiciaria*. Cessio iudiciaria habetur, quando vel ipse debitor (cessio iudiciaria stricte dicta) vel aliquis eius creditor (cessio necessaria) iudici denuntiat debitoris impotentiam solvendi. Cessio vero extraiudiciaria est cessio bonorum oblata a debitore insolvente et sponte acceptata a creditoribus. Haec cessio extraiudiciaria solet locum habere, quando debitor sine omni culpa ex mero infortunio in angustias solvendi redactus spem praebet, se postea soluturum esse; vel etiam in casu, quo per cessionem iudiciariam creditores etiam maiora damna paterentur.

2. Cessio cum iudiciaria tum extraiudiciaria potest ex parte debitoris esse aut culpabilis vel fraudulenta aut inculpabilis.

Principium 1. *Statuta iurium civilium in iudiciaria cessione bonorum* 245
ordinarie videntur obligare in conscientia, ita ut laesio eorum facile inducat obligationem restitutionis.

Ita sententia communis. Ratio autem est, quia illa statuta sunt iustae determinationes iuris naturalis salvantes meliore quo possunt modo iura singulorum creditorum et vitantes nimiam duritiem erga debitorem. Ideo debitori non licet clam subducere bona neque inire contractus, facere donationes etc. prohibitas a lege civili.

Principium a. *Debitor cedens bonis suis potest iure et naturali et* 246
positivo sibi retinere ea bona, quae sunt prorsus necessaria ad honestam et humilem sustentationem, immo et ea bona, quae sunt necessaria media ad incohandum novum parvum commercium. Idem valet de uxore et filiis debitoris.

Ratio est, quia unusquisque ius habet ad convenientem sustentationem, cum nemo teneatur mendicare126.

Principium 3. *Omnis cessio bonorum per se non exstinguit in* 247
conscientia obligationem restitutionis, sed tantum ad tempus suspendit.

*” Cf, S. theol. 2, 2, q. «89, a. 6 ad 3. *»« Ib. q. 62, a. 5 ad 1.

·*· Cf. *Billuart,* De iure et iust. diss. 8, a. 20.

Ratio est, quia creditores nonnisi coacte consentiunt ad recipiendam solummodo partem bonorum ipsis debitorum. Proinde si debitor postea iterum potens erit ad restituendum, ordinarie tenetur omnes creditores indemnes reddere[11]. Dico autem: *ordinarie* tenetur. Etenim si leges civiles alicuius regionis non solum excludunt actionem iudicialem creditorum, verum etiam debitorem reddunt prorsus immunem ab omni futura obligatione restituendi et solvendi, creditores censentur consentire his legibus et renuntiare iuribus suis. Tales esse leges Angliae contendit Crolly[117]. Leges autem civiles videntur posse revera exstinguere omnem obligationem solvendi debita, cum hoc sit aliquando valde utile pro diligentia in commercio adhibenda. Omnes autem theologi docent, obligationem restitutionis semper remanere, quando cessio bonorum facta fuit *fraudulenter* aut cum gravi culpa propter negligentiam in administrandis bonis.

QUAESTIO IV.

De contractibus.

248 Praenotamen. Ut ex supra n. 39 dictis patet, contractus est principalior modus acquirendi dominium, et originem ducit ex ipsa natura societatis humanae. Homo enim utpote animal sociale felicitatem nequit acquirere sine auxilio aliorum hominum. Unde nullus homo vere dicere potest, se sibi sufficere atque nullius adiutorio indigere. In statu autem naturae lapsae solum *caritatis* praeceptum non sufficit, ut adiutorium in necessitatibus semper concedatur; unde aliud medium addendum fuit, nempe contractus, quibus opera et res aliorum sub certis condicionibus in nostram utilitatem cedunt. Sic e. gr. pauper eget cibis; cum autem non habeat pecuniam, debet inire contractum laboris ad pecuniam acquirendam. Habita pecunia init contractum emptionis et venditionis ad cibos comparandos. Etiam ditissimus quisque eget contractu emptionis ad sibi procuranda multa necessaria vitae. Ab ipso ergo iure naturae repetenda est contractuum origo, supposita tamen divisione bonorum. Nam si omnia bona essent prorsus communia, iam superflui essent contractus, quippe quorum principalis effectus sit transferre dominium alicuius rei determinatae ab uno homine in alium. Iura positiva diversos contractus condicionesque illorum magis determinaverunt.

Tractatus de contractibus est longissimus, cum sint innumerae fere species contractuum et quam plurima legum positivarum statuta, quae videntur obligare in conscientia. Confessario autem neque necessarium neque possibile est scire omnia ista statuta ad legitimitatem singulorum contractuum lata. Propterea brevitati studentes dividimus totum istum tractatum in duo capita: i. de contractibus in genere; 2. de praecipuis contractibus in specie.

CAPUT I.

De contractibus in genere.

Tractamus: 1. de notione et divisione contractuum; 2. de requisitis ad contractum; 3. de effectu seu de obligatione contractuum.

*'· Cf. *Billuart,* De iure et iust. dise. 8, a. 20.

117 De iure et iust. III, n. 1232; cf. *Stephen,* Commentaries on the Laws of England II 183 (ed 11).

ARTICULUS I.

De notione et divisione contractuum.

Notio. *Contractus est duorum pluriumve in idem placitum con-* 249
sensus signo sensibili manifestatus, pariens obligationem saltem in uno contrahentium, vel breviter iuxta Ius Romanum: „est pactio duorum pluriumve in idem placitum (et) consensus"1.

Dicitur i°: *duorum pluriumve in idem placitum,* ad significandum sub* iectum contractus, qui non potest exsistere, nisi saltem duo consentiant in idem placitum, i. e. cognitum. Ad contractum igitur requiruntur actus intellectus, i. e. placitum, et actus voluntatis, i. e. consensus.

Dicitur 2°: *consensus,* quia sine vero consensu interno nullus contractus oriri potest obligans in foro interno, sicut filius non oritur sine patre. Consensus est causa cum efficiens tum formalis contractus, ut praesertim pro contractu matrimoniali est notatu dignum.

Dicitur 3°: *signo sensibili manifestatus,* quia interior consensus nondum inducit obligationem, nisi sit alteri contrahenti manifestatus aliquo signo sensibili. Ita saltem, si agitur de contractu inter homines; in contractibus enim, qui fiunt inter Deum et hominem, e. gr. in voto, quod est contractus promissionis, non requiritur manifestatio sensibilis.

Dicitur 4°: *pariens obligationem saltem in uno contrahentium.* Contractus enim est a) promissio data et acceptata; iamvero talis promissio parit obligationem, saltem unilateralem (immo bilateralem, si fuerit mutua seu reciproca); b) est privata lex, quam quis sibi voluntarie imponit, et quae confirmatur iure cum civili tum naturali*.

Duplex est fons, ex quo ius contrahendi emanat: i. ex iure naturali, quia societas humana non potest convenienter salvari, nisi adsit facultas libera ineundi contractus, et 2. ex iure humano, quod diversos contrahendi modos constituit et regit, ita ut omnia ex iustitia et aequitate componantur.

Divisiones. Inter multiplices contractuum divisiones sequentes vi- 250
dentur pro usu confessarii magis necessariae:

1. Contractus formalis seu *expressus* et virtualis seu *tacitus.*

Prior est ille, qui fit verbis, scriptis aliisque signis formaliter consensum contrahentis manifestantibus. Posterior vero est ille, qui habetur implicite in susceptione alicuius officii aut muneris; e. gr. medicus exercens suam artem facit contractum implicitum agendi ea omnia, quae eius professio requirit. Contractus tacitus solet vocari *quasi-contractus.*

2. Contractus *nominatus* et *innominatus.*

Nominatus habet speciale nomen, ut emptio, locatio etc.; innominatus vero caret in iure nomine proprio, et est quadruplex: do ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias. Adverte tamen, id quod datur aut redditur in contractu innominato, ordinarie non posse esse *pecuniam;* alias foret contractus nominatus. Contractus igitur innominati sunt potius permutationes e. gr. do ubi librum meum, ut des mihi tuum suffragium; saepe quoque inducunt potius obligationem convenientiae quam strictae iustitiae.

1 L. >, 5 a, D. de pacti» *a,* >4. * Cf. *Billuart,* De contract, dise. 1, a. 1.

Veteres auctores solebant contractum nominatum subdividere in illum, qui est in utilitatem *utriusque* contrahentis, et in illum, qui est in utilitatem *unius* tantum. Primi generis sunt novem: emptio, cui opponitur venditio, locatio, conductio, census, cambium, emphyteusis, feudum, assecuratio. — Secundi generis contractus sunt: mutuum, commodatum, precarium, pignus, hypotheca, fideiiussio, depositum. — Nostris temporibus mutuum et hypotheca iam in utilitatem utriusque contrahentis vergunt, cum non soleant concedi sine fenore.

3. Contractus *unilateralis* et *bilateralis* seu synallagmaticus.

Prior causât obligationem ex una tantum parte contrahentium, e. gr. contractus promissionis gratuitae; posterior vero producit strictam obligationem pro *utraque* parte contrahentium, e. gr. emptio, locatio etc. — Contractus bilateralis solet subdividi in commutatorium et aleatorium. Contractus *commutatorius,* qui et *certi eventus* solet vocari, est ille, in quo aliquid dandum aut faciendum est independenter a fortuito eventu, e. gr. emptio, venditio. Contractus vero *aleatorius* • est ille, in quo aliquid promittitur aut datur tantum sub eventu fortuito, e. gr. in ludo, sponsione, assecuratione.

4. Contractus *gratuitus* et *onerosus.*•

Gratuitus contractus cedit in utilitatem unius contrahentis solum, e. gr. donatio; onerosus imponit onus utrique contrahenti, e. gr. venditio, in qua unus tenetur mercem tradere et alter pretium.

5. Contractus *principalis* et *accessorius.*

Principalis contractus non pendet ab alio contractu, e. gr. libera venditio; accessorius seu subsidiarius pendet ab alio contractu eumque corroborat, e. gr. hypotheca.

6. Contractus *sollemnis* et *simplex.*

Contractus sollemnis observat omnes formalitates a iure positivo praescriptas, e. gr. testamentum initum coram notario. Alter observat tantum condiciones iuris naturalis, e. gr. testamentum informe, sed clare exprimens voluntatem testatoris.

7. Contractus *vestitus* et *nudus.*

Contractus sollemnis idem fere est ac contractus vestitus, cuius exsecutio a iudice civili cogitur, quia est initus iuxta legem civilem. Contractus vero simplex idem est quod contractus nudus, qui quidem inducit obligationem naturalem, sed non agnoscitur a iure positivo.

8. Contractus *purus* (seu absolutus) et *condicionatus,* prout nulla vel aliqua condicio aut modificatio apponitur contractui.

9. Contractus *consensualis, verbalis, litteralis, realis.*

Haec distinctio celeberrima fuit in antiquo Iure Romano et in quibusdam quoque Codicibus modernis habetur. Contractus consensualis perficitur in sola manifestatione consensus, sive hoc fiat iuxta formalitates a lege positiva praescriptas (contractus sollemnis) sive absque illis (contractus simplex). Contractus verbalis est idem ac *stipulatio,* et exigit determinatam formam verborum. Contractus litteralis requirit ad validitatem, quod sit scripto exaratus. Huiusmodi est contractus sponsalitius iuxta novum ius. Contractus demum

• *Clücksvertrag.* • Germanice: *unentgeltliche und entgeltliche Vertrdge.*

realis est ille, qui non per solum consensum sed ipsa traditione rei perficitur, qualis est mutuum, pignus, depositum.

Scholion. De legis civilis valore in contractibus. Cum societatis humanae 251
maximopere intersit, ut omnes contractus rite ineantur, leges civiles omnium nationum multa statuerunt de modis contractuum. Hinc oritur quaestio sane momentosa, quousque ista statuta iuris civilis obligent in conscientia. Certum est quidem competere auctoritati civili potestatem irritandi ex rationabili causa subditorum actus, qui secus non essent invalidi ex iure naturali. Etenim huiusmodi potestas necessaria est ad efficacem societatis directionem. Unde etiam communissime auctores tribuunt principi civili potestatem statuendi impedimenta dirimentia in matrimoniis *non-baptisatorum* ·. Irritatio autem contractuum iure naturali validorum potest a lege civili fieri duplici modo: nempe 1. directe attingendo personam *agentem,* vel 2. magis directe attingendo *actum ipsum.* Priore modo voluntas agentis inefficax redditur sive *absolute* · sive *relative*7. Ita e. gr. iuxta legem Germanicam absolute impotens ad .quemcumque contractum est illé, qui ita declaratus fuit iuridice propter defectum mentis ·, vel qui est civiliter mortuus. Iuxta vero legem Gallicam minorennis, qui 16 annos non expleverit, absolute impotens est ad disponendum de bonis suis per donationem aut testamentum·. — Altero modo ipsum actum contractus attingunt complura civilia statuta de formalitatibus praescriptis, e. gr. in venditione immobilium, in testamento condendo etc. Num autem istae formalitates praescriptae ita afficiant actum, ut sine illis invalidus sit etiam in conscientia, est ardua quaestio, quae non potest regula generali resolvi et quae in singulis casibus pendet a mente legislatoris. Porro ista mens est saepe dubia. Cum enim legislatores habeant non tantum subditos catholicos, sed etiam infideles haud multum curantes de obligationibus fori interni, generatim abstrahunt ab obligatione conscientiae. Nihilominus melius videtur, si etiam tunc legibus civilibus tribuatur obligatio in conscientia, nisi legislator expresse determinet, actum esse tantum *rescindibilem,* vel solummodo non agnosci in foro publico. Ratio est, quia non potest sufficienter consuli bono communi nec prospici indemnitati infirmorum, quando legibus contractum irritantibus nulla alia tribuitur obligatio in conscientia nisi post sententiam iudicis. Etenim tunc leges illae prodessent malis et obessent bonis; namque boni, qui conscientiae vocem audiunt, eis non uterentur contra alios; mali econtra, qui spli foro externo attendunt, iis uterentur, quoties ipsis faverent. — Praeterea ex tali divortio inter forum internum et externum praeberetur occasio multorum peccatorum atque rixarum, quia alii usurparent sibi bona iuxta ius civile, alii se compensarent occulte iuxta ius naturale. Exemplum classicum difficultatum fere insolubilium praebet sic dictum testamentum informe, quod iuxta legem naturalem est validum, iuxta legem vero civilem est invalidum *. Demum accedit, quod confessario non tantum magna dubia, sed etiam dirae persecutiones oriri possunt, si in hac materia denegat legi civili omnem obligationem in conscientia ante sententiam iudicis. Quae cum ita sint, confessarius agit prudentius et verius, si in materia contractuum inculcat observantiam legum civilium, idque vel eo magis, cum Codex iur. can. c. 1529 expresse decernat: „Quae ius civile in territorio statuit de contractibus tam in genere quam in specie, sive nominatis sive in-

• Infra in tractatu de matrimonio III, n. 651. · *Ceschdftsunfdhig.*
• *Geschâltsbeschrânkt.* · Cod. civ. Germ. § 104.
• Cod. civ. Gall. a. 903. ** Cf. infra n. 277.

nominatis, et de solutionibus, eadem iure canonico in materia ecclesiastica iisdem cum effectibus serventur, nisi iuri divino contraria sint, aut aliud iure canonico caveatur."

ARTICULUS II.

De requisitis ad contractum.

Quattuor essentialiter requiruntur: i. materia apta; 2. persona capax; 3. consensus legitimus; 4. forma conveniens.

§ i-

De materia apta.

252 I. Cum contractus sit modus acquirendi aut transferendi dominium, ut supra dictum est, quidquid cadit sub dominio, potest esse materia apta contractus. Cum autem dominium de re aut actione aliqua possit limitari, eatenus limitatur etiam facultas contrahendi[1]. Condiciones requisitae, ut aliqua res aut actio possit esse materia apta contractus, enumerantur sequentes: materia vel actio debet esse possibilis, exsistens, propria contrahentis, pretio aestimabilis, honesta et licita:

a) possibilis cum physice tum moraliter. Quia ad impossibile nemo se obligare potest. Unde si res est *physice* impossibilis, contractus est nullus (sicut accidit e. gr. si quis vendidit determinatum equum, qui subito fulgure percussus moritur). Sin autem res est *moraliter* impossibilis, i. e. maxime difficilis, contractus non valet, nisi expresse stipulatum est, in quocumque eventu rem esse praestandam. — Si materia contractus est *divisibilis* et tota praestari nequit, manet obligatio praestandi partem possibilem ; nisi ex mente contrahentium constet, eos vel ad totum vel ad nihil se obligare voluisse. Qui propria culpa efficit, ut materia contractus impossibilis reddatur, e. gr architectus, qui ex incuria culpabili non finit aedificium tempore statuto, tenetur resarcire damnum exinde alteri contrahenti ortum.

b) exsistens in re aut saltem in spe. Ratio est, quia non potest ius transferri in rem, quae non exsistit nec umquam exstitura speratur. In speculationibus Bursae nonnumquam magnae iniustitiae committuntur, quando res quaedam venduntur tamquam exsistentes, quae tamen aut omnino non aut nonnisi in spe exsistuntu.

c) propria contrahentis. Nemo enim in alium transferre potest ius, quod ipse nullo modo habet. Hinc invalida est venditio, quam fur facit de re aliena iniuste ablata. Si quis vero rem habet propriam in spe, potest hanc spem vendere, nisi tamen leges positivae talem contractum irritent. — Quando aliquid iam alteri debetur ex *iustitia,* non potest de eodem cum eodem iterum contrahi. Sic e gr. iudex non potest contractum inire ad accipiendum aliquid pro ferenda sententia iusta. Haec enim obligatio iam adest ex suscepto officio; ergo non potest libere de illa disponere; quod si nihilominus disponit, agit de re iam non sua. Dico autem: cum *eodem,* quia cum tertia persona, cui nihil ex iustitia debetur, potest iterum contrahi. E. gr. aliquis conductus a

11 Cf. supra n. Ijeqq. de limitato dominio uxorum, filiorum familias etc.

11 E. gr. *Termingeschdfte.*

Petro, ut nuntium afferat Romam, potest a Paulo exigere pecuniam, ut aliquod eiusdem negotium Romae peragat, quia, etiamsi Petrus solverit totas expensas itineris et debitum salarium, tamen Paulus nullum ius inde acquirit, ut mandatarius Petri sibi aliquid negotii procuret. — Si quid vero debetur ex *caritate* aut ex alia virtute, contractus de hac re factus est validus, sed illicitus, e. gr. ostendere erranti rectum iter est actus caritatis; si quis autem pro hoc servitio (sine labore praestito) pecuniam exigat, peccat contra iustitiam *».

d) pretio aestimabilis. De re, quae non est pretio temporali aestimabilis, nequit contrahi. Quod quidem praesertim locum habet in contractibus onerosis, et quidem x. in rebus spiritualibus, quae non possunt vendi pretio temporali (licet autem permutare unam rem spiritualem cum alia, e. gr. dicere pro alio rosarium cum pacto, ut alius audiat Missam); 2. in contractibus de re turpi; quia enim actus turpis non potest pretio aestimari, hinc omnes contractus de re illicita sunt inde ab initio invalidi.

e) honesta **et** licita. Nemo enim potest se obligare ad aliquid malum, nec 253
postulare ut res illicita fiat. Hinc omnes auctores docent contractum de re turpi, *antequam* opus malum patratum fuerit, non producere obligationem, ideoque neutrum contrahentium teneri ad implendum opus stipulatum; immo utrumque teneri ad recedendum a contractu inito. Sed magna inter theologos controversia exsistit, num *post opus malum patratum* alter contrahens teneatur pretium stipulatum solvere1·. Certum est, meretrices posse retinere, immo et exigere suum turpe lucrum post fornicationem admissam. Ita expresse docet S. Thomas cum sententia communissima1·, et apparet etiam ex responsione S. Poenitentiariae d. 22 Aprilis 1822. Dubium: „Meretrix, quae magnam pecuniae summam obtinuit, concedendo usum sui corporis variis amatoribus, nuperrime conversa est. Numquid tenetur restituere omne pretium suorum criminum, vel partem tantum, aut illud impendere in piis operibus? Et, si ad alterutrum teneatur, numquid ex stricta iustitia, vel ex consilio tantum? N. B. haec meretrix, restitutione facta, non ad summam paupertatem reduceretur.1' Responsum est: „Mulier poenitens non cogenda est, sed hortanda, ut pretium meretricium, iuxta prudentis confessarii indicium, eroget in pios usus." — Pro aliis autem illicitis actionibus complures auctores, e. gr. Comitolus “, Reuschl T, Collet ··, Gousset “, Carrière”, Tanquerey ”, negant validitatem contractus turpis etiam *post* opus malum patratum. Etenim — aiunt — ille contractus ante operis impletionem fuit invalidus. Ergo etiam opere completo remanet invalidus, quia ex Regula iuris 18: „Non firmatur tractu temporis, quod ab initio de iure non subsistit." —

13 Cf. *Billuart,* De contract, diss 1, a. 9.

*· Erudite et profunde de hac controversia tractat Ferdinand Maurer S. J. in Zeitschrift f. kath. Theol. vol. 33 et 34 (1909 et 1910).

15 S. theol. 2, 2, q. 32, a. 7; q. 62, a. 5 ad 2. Vel ipse *Concino* (De restit. diss. 2 in comm. c. 11) hoc concedit, sed falso putat, unicum titulum, cur meretrices possint repetere et retinere pretium, esse legem civilem, quae quasi mulcta punit scortatores, ut solvant pretium scortationis.

*· Respons. mor. 1. 3, q. 5. Rationes ab eo allatas bene explicat *Concino* 1. c.

*' Tract, canonico-legalis de pact, et contract, c. 4, sect. 3, n. 271 sqq. *(Migne,* Curs. theol. tom. XVI, col. 427 sqq.).

*· De restit. c. 3, a. I, sect. 4. *· Theol. mor. n. 753.

·· De contract, n. 331—338. ” De iust. n. 648.

Communior autem et longe probabilior sententia, quam certe tenent S. Tho· masl’ et S. Bonaventura, S. Antoninus, S. Alphonsus” atque quam plurimi antiqui et moderni auctores, docet: ..Contractus sub condicione operis turpis, sive repugnantis iustitiae sive alteri virtuti, sive puniendi per leges sive non, verificata condicione, iure naturae obligat." Ratio autem videtur esse, quia in istis actibus illicitis est duplex constitutivum: alterum materiale, scii, actus physicus; alterum formale, scii, culpabilitas istius actus. Secundum constitutivum non est pretio aestimabile et proinde numquam potest esse materia contractus. Primum vero constitutivum est pretio aestimabile, et quando revera positum est, alter contrahens tenetur pretium promissum solvere’*. Hinc qui promittit puellae matrimonium sub condicione copulae carnalis, hac condicione «turpi impleta, tenetur illam ducere. Qui promittit malefactori summam pecuniae ad prodendam patriam *·, tenetur, proditione facta, promissam pecuniam solvere. Qui ex odio religionis promisit mercedem, ut opera servilia pro ipso perficiantur die dominico, debet hanc mercedem dare, operibus servilibus peractis.

Aliquando tamen a legibus positivis huiusmodi contractus turpes absolute declarantur irriti, cum ante tum post factum, e. gr. pactum simoniale. Tunc sane non obligant”.

Quia sententia affirmans omnimodam nullitatem istorum contractuum est extrinsecus probabilis, et quia modernae leges civiles” non admittunt actionem civilem neque ad obtinendum neque ad restituendum pretium turpe, in praxi favendum est *possessori*”, ac proinde si quis recusat solvere promissum pretium pro re turpi praestita, illi denegari non potest absolutio sacramentalis ”.

Resolves. I. Mercator promisit redactori alicuius ephemeridis celeberrimae looo francos, si artificiosis mendaciis in diario suo commendaret negotium aliquod; sed postea recusat solvere hanc summam promissam. Melior est condicio possidentis in contractu turpi, ac proinde non potest mercator stricte obligari sed tantum moneri ad dandam pecuniam promissam.

2. luvenis promisit puellae too francos, si illa permitteret copulam. Qua peracta recusat dare 100 francos. Non potest in foro conscientiae cogi ad solvendam pecuniam promissam. Ratio est eadem: Melior est condicio possidentis in contractu turpi. Quodsi autem puella postea occulte surripuit

” S. theol. 2, 2, q. 87, a. 2 ad 2; Sent. *4,* dist. 15, q. 2, a. 4, q. 2.

” Theol. mor. l. 3, n. 712.

” Notanda est etiam responsio S. Officii d. 14 lan. 1846 (Collect, de Prop. Fide n. 1003): „Bonzus quidam ethnicae superstitionis erroribus nuntium mittere et S. Ecclesiae catholicae nomen dare paratus petit, ut sibi liceat retinere, quae antea perceperat in ethnico officio, quod gessit; quaeque in medicae artis exercitio comparaverat. — Resp.: Non esse inquietandum, dummodo aliunde non intervenerit certa iniustitia.... Quae item ab ethnicis sacerdotali munere sibi Bonzus quaesivit, quamvis superstitioso e fonte manaverint, legitime tamen eidem obvenisse videntur, utpote quae fuerint paganae gentis propria· eiusque consensu suis sacerdotibus honorarii loco attributa."

” Vulgo *Spionage.* ’· Cf. infra n. 565, Cod. civ. Germ. § 138 et 817.

” Cod. civ. Germ. § 138; Cod. obi. Helv. a. 20 et 66.

” Ita statuunt etiam Ius Romanum: „Si et dantis et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est." L. 8, D. 12, 5; Cod. civ. Germ. § 817; Cod. oblig. Helv. a. 66.

” Optime agit de hac controversia *Billuart,* De contract, dias. 1, a. 8.

100 francos promissos, nec ipsa potest cogi ad restitutionem ob eandem rationem: Melior **est** condicio possidentis in contractu turpi·

§2-

De personis aptis ad contrahendum.

Principium. *Omnis homo contrahere potest, dummodo a) usu rationis polleat, nec b) specialiter a lege positiva prohibeatur.* 854

Ratio primi est, quia nemo potest sibi obligationem imponere, nisi illam vere cognoscat. Hinc ex ipso iure naturali nequeunt contrahere: a) infantes, qui usum rationis nondum adepti sunt Ordinarie ante septennium infantes censentur carentes perfecto usu rationis. Post primum septennium sufficiens usus rationis praesumitur, ac proinde contractus tunc initus de iure naturae est quidem validus, de iure vero positivo saepe declaratur rescindibilis; b) perpetuo amentes; c) ebrii, lunatici etc. tempore, quo carent usu rationis.

Ratio autem secundi est, quia leges positivae (sive civiles sive ecclesiasticae) ob bonum commune possunt libertatem contrahendi licite limitare. Sicque ab omnibus iuribus factum est quantum ad minorennes, uxores, interdictos, civiliter mortuos-etc. Statuta complurium Codicum civilium iam supra satis explicata sunt, quando sermo fuit de subiecto dominii·1. Regula generalis est: Minores, uxores omnesque in facultate contrahendi limitati possunt contractum initum rescindere; non autem idem possunt illi, quibuscum contraxerunt, seu, ut statuit iusRomanum: *Minoribus aetas in damnis subvenit, et in prospere gestis non obest*
Si autem quaeritur, num ista statuta valeant etiam in conscientia, ita ut contractus initi possint tuto rescindi, si ita lex civilis permittat, *generalis responsio est affirmativa.* Ratio est, quia statuto generali iusto lex civilis valide et licite concedere potest propter bonum commune rescissionem alicuius contractus. Quodsi huiusmodi rescissione aliqui damnum patiantur, hoc sibi ipsis imputare debent, quia sciebant aut scire debebant, se non posse valide contrahere cum minoribus, uxoribus etc.

Minores autem, uxores aliique interdicti debent resarcire damna orta ex rescissione contractus: 1. si fraude usi sunt, se fingentes liberos ad contrahendum; tunc enim sunt iniusti damnificatores aut possessores malae fidei; 2. si inde facti sunt ditiores.

Resolves. Ex dictis facile resolvuntur sequentes casus:

i. Filius minorennis contraxit multa debita atque pecuniam acceptam dilapidavit. Si leges civiles statuunt, ut minorennis nullum validum contractum inire valeat, neque parentes neque ipse filius tenentur debita contracta solvere, dummodo a) filius nullam fraudem adhibuerit erga creditores, b) ex debitis contractis ditior factus non fuerit··.

’· Cf. *Génicot,* Cas. consc. I, de contract, in gen. c. 3.
·» Cf. n. i8sqq. et apsqq. ·» Cf. § 9 Inat. 3, 19; L. 44. Dig. 4. 4·
·· Cf. S. *Alph.,* Theoh mor. l. 3, n. 757. Cf. etiam Cod. civ. Germ. § 107—113; Cod. civ. Austr, S 865: Cod. civ Itnl. a. 1303; Cod. civ. Helv. a. 17sqq.

2. Filius minorennis a ditissimo Iudaeo mutuatus est 1000 francos promittens fenus quotannis 50% et insuper iurans se contractum fideliter executurum neque umquam beneficio legis civilis se esse usurum. Contractus iste non est firmus, et postquam dispensatio legitima obtenta est super iuramento, rescindi potest ope iudicis civilis·*.

3. Filius minorennis (absque consensu patris et legis civilis) aliquid emit. Contractus rescindi potest a minorenni, non autem a venditore, qui cogi potest, ut reddat pretium acceptum et recipiat rem venditam. Ratio est, quia, qui (licet bona fide) contraxit cum minorenni, nequit impedire rescissionem talis contractus·*.

4. Uxor (absque consensu mariti et legis civilis) emit domum. Postea consulit marito, ut emptionem rescindat, etsi venditor inde damnum patiatur. Uxor potest uti beneficio legis civilis neque laedit *iustitiam* per contractus rescissionem··, nisi ex ipso ditior effecta est.

§3·

De consensu legitimo.

Consensus contrahentium revera est anima contractus, quia deficiente legitimo consensu contractus mortuus est.

Agemus de *dotibus* et *vitiis* consensus.

255 A. Dotes consensus. Consensus debet esse 1. verus seu internus, 2. liber et deliberatus, 3. externe manifestatus, 4. mutuus.

i. *Verus seu internus,* non externus tantum aut fictus. Unde non sufficit ad validitatem contractus in foro conscientiae consensus in sola verba exteriora. Ita sententia communis contra paucos antiquiores17

Ratio est, quia contractus parit obligationem vere humanam, i. e. moraliter afficientem non tantum corpus, sed etiam animam. Dico autem: *in foro conscientiae,* quia in foro externo (praesertim civili), ubi de interioribus iudicatur per exteriora, contractus etiam ficte initus reputatur validus. Qui ergo *ficte* consentit, i. e. sine animo contrahendi, non tenetur in conscientia ratione contractus, quippe qui nullus sit; tenetur tamen indemnem facere alterum, qui ex hac deceptione damnum passus est. Immo si non suppetit aliud medium damni resarciendi, ficte consentiens tenetur verum et validum praestare consensum. Quod praecipue accidere potest in consensu matrimoniali ficte praestito. — Quid autem dicendum, si quis contrahens habuit quidem voluntatem contrahendi, sed minime voluit *se obligare?* S. Alphonsus putat probabiliorem eam sententiam, quae affirmat, etiam in hoc casu contractum esse invalidum, quia ista voluntas inde ab initio exsistens est contra substantiam contractus ac proinde illum invalidât··. Sin autem quis habet voluntatem se quidem obligandi, sed non standi promissioni, tunc contractus valet, quia ad essentiam contractus sufficit voluntas se obligandi. Patet autem, huiusmodi contrahentem peccare propter deceptionem alteri contrahenti causatam.

'· Cf. *Génicot* l. c. tr. 9, c. 5; *Billuart* l. c. a. 5.
·» Cf. *Noldin,* De praeceptis n. 529,
·· Cf. *Lehmkuld,* Cas. consc. I, n. 796 sq.
*' Cf. *Billuart,* De contract, dis». 2, a. 2. ·· Theol. mor. 1. 3, n. 710.

2. *Liber et deliberatus,* i. e. praestitus cum illa advertentia et libertate, quae ad actum perfecte humanum requiruntur.

Ad validitatem contractus non semper requiritur omnimoda libertas a quolibet metu, ut infra patebit. Cum contractus sit actus humanus inducens obligationem moralem, manifeste elucet, illum requirere sufficientem deliberationem. Unde amentes, infantes etc. carentes sufficienti deliberatione nequeunt contractum inire.

3. *Externe manifestatus,* ita ut ab altero clare percipi possit.

Cum enim contractus ineantur inter homines, qui non cognoscunt secreta cordium, consensus mere internus non sufficit ad validum contractum. Hinc alteri oblatus consensus non perficit contractum tunc, quando is consentit, sed quando offerens alterius consensum clare percipit et acceptat. Modus, quo consensus manifestari debet, solet legibus positivis determinari, utrum verbis ore prolatis an scripto exaratis an coram testibus etc.

Silentium generatim non habetur pro consensu, nisi ex circumstantiis id constet. Id autem constare praesumitur: a) si contractus est *favorabilis tacenti,* ut in donatione; b) si contrahens facillime posset contradicere et hoc non facit. — Nihilominus etiam in istis casibus silentium nihil praebet nisi *praesumptionem,* quae cedere debet aliquando veritati oppositae. Hinc e. gr. si ephemeridum aut librorum editores mittant sua opera et declarent, illos censeri subscriptores, qui ea non remittunt, silentium minime haberi potest ut consensus; saltem ubi lex civilis nihil hac de re statuit. Lex autem civilis contrarium statuens videtur esse onerosa et abolenda.

4. *Mutuus,* i. e. ab utroque contrahente de eodem obiecto praestitus.

Hoc etiam valet in contractibus gratuitis. Nam licet quis possit sola sua propria voluntate dominium alicuius rei abicere, non tamen valet eandem rem sub dominium alterius redigere, nisi iste consentiat. Non autem requiritur, ut consensus utriusque contrahentis *eodem tempore eliciatur,* sed sufficit, ut unius consensus internus et manifestatus virtualiter perseveret, quando alter suum consensum elicit et primo manifestat. Qui contractum offert, potest etiam determinare tempus, intra quod suus consensus virtualiter perduret et alter consensum praestare debeat. Quodsi alter intra hoc tempus consensit et hoc expressit, contractus est validus; tempore vero isto elapso requiritur novus consensus utriusque. Ut patet, facile ex hoc capite multiplices lites oriri possunt; unde leges positivae constituere solent, quandonam contractus perficiatur, praesertim si per litteras vel per procuratores inter absentes fuerit oblatus. Quae quidem statuta observanda sunt etiam in conscientia. Unde consulendi sunt Codices commerciales diversarum regionum.

B. Vitia consensus dicuntur illa impedimenta, quae consensum 256
contrahentium aut tollunt aut minuunt, ac proinde ipsum contractum aut invalidant aut rescindibilem reddunt. Communiter autem enumerantur a) error et dolus, quibus intellectus decipitur; b) vis et metus, quibus voluntatis libertas laeditur. De errore dicemus simul cum dolo ac de vi simul cum metu.

a) De errore et dolo. Error est iudicium discordans a veritate 257
obiectiva. Error, qui locum habet in contractibus, potest esse aut *substantialis* aut *accidentalis,* prout versatur vel circa ipsam substantiam contractus, vel circa sola eius accessoria. Porro substantia contractus

est illud, quod contrahens intendit *primario* vel saltem tamquam condicionem sine qua non. Potest esse vel ipsa substantia vel qualitas rei vel utrumque simul; e. gr. adest error substantialis, si quis vult emere vinum de vite et venditur illi vinum de pomis. — Econtra accidentalis reputatur error, qui versatur circa qualitates non redundantes in substantiam ac proinde non primario volitas; e. gr. si quis putat emere lac purum, revera autem accipit lac cui est addita minima pars aquae. In praxi non est semper facile distinguere inter errorem accidentalem et substantialem. Quare attendendum est cum ad intentionem contrahentium tum ad singulas species contractuum.

Quando error unius contrahentis fraudibus aut fallaciis alterius tertiaeve personae causatur, habetur *dolus malus* (arglistige Tâuschung). Dolus igitur saepe est causa erroris, licet error possit adesse sine dolo. Quando dolus est ex parte unius et error ex parte alterius contrahentis, a fortiori valent principia sequentia, quae tamen verificantur etiam de *solo errore* sine dolo malo.

Principium i. *Error substantialis reddit contractum invalidum.*

Ita statuunt omnia iura". Ratio est, quia qui errat circa ipsam substantiam, non dat verum consensum. Porro sine consensu vero nullus exsistit contractus. Unde e. gr. si quis vult emere vinum de vite et recipit vinum de pomis, contractus est invalidus; vel si quis vult emere picturam Raffaëlis et accipit picturam alterius pictoris, emptio est invalida. — In foro externo error substantialis debet stricte probari, antequam contractus invalidatur

Principium 3. *Error accidentalis per se non reddit contractum invalidum; saepe tamen reddit illum rescindibilem.*

Ratio primae partis est, quia ad valorem contractus sufficit consensus in substantiam. lamvero error accidentalis non necessario destruit hunc consensum in substantiam ··. — Ratio secundae partis est, quia multum interest boni communis, ut contractus sint undequaque liberi. Porro etiam error accidentalis aliqualiter reddit contractum non liberum. Unde in compluribus casibus iura positiva permittunt rescissionem contractus, quando probari potest, intercessisse errorem ant dolum accidentalem. — De *iure* autem *naturae* propter errorem accidentalem censetur rescindibilis: I. contractus *gratuitus,* qui factus est in utilitatem illius, qui errorem accidentalem causavit. E. gr. donatio facta pauperi, qui simulat se esse probum, revera autem est improbus, est quidem valida, sed a donatore irritari potest. 2. contractus *onerosus,* qui causatus est ex *dolo* alterius contrahentis, vel quando laesio enormis causata est dolose uni contrahentis, e. gr. pretio vere excessive, vel mercibus corruptis aut laesis. In praxi standum est statutis iuris positivi, cum ex solo iure naturali complures casus sint insolubiles ·*. De errore in contractu sponsalitio et matrimoniali cf. infra in tractatu de matrimonio.

« Cf. Cod. iur. can. c. 104; Cod. civ. Germ. § 119; Gall. a. 1109 sqq.; Helv. oblig. a. 23 sq.

'° Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 715.

** Cf. *Billuart,* De contract, dies. 1, a. 3. Cod. civ. Germ. 123; Cod. oblig. Helv. 28. Ius ecclesiasticum statuit, ut ille, qui ex errore in contractu gravem laesionem i. e. *ultra dimidium* passus est, rescissionem contractus petere possit intra biennium. Cod. iur. can. c. 1684, § a.

b) De vi et metu. Vis seu violentia absolute procedit a principio 258
extrinseco, ita ut vim patiens omnino repugnet, sed a maiore virtute inferentis vim vincatur. Cum vis seu violentia omnino tollat voluntarium, ut ex supra I, n. 65 dictis de actibus humanis patet, tollit quoque consensum, ac proinde omnem contractum irritat“. Aliquando autem vis seu violentia non est ita absoluta, ut vim patiens nullo modo possit resistere, et tunc idem dicendum est de ea, quod valet de metu. Cum iam supra I, n. 67 sqq. satis dictum sit de notione et divisione metus, hic breviter ponuntur in materia contractuum sequentes propositiones:

1. Metus ita gravis, ut perturbet usum rationis, irritat omnem contractum.

Patet per se, quia totaliter tollit consensum.

2. Metus gravis a causa naturali aut etiam a causa libera *iuste* incussus non irritat neque rescindibilem facit contractum.

Ratio est, quia talis metus non tollit consensum neque contrahenti ullam iniuriam infert. Unde e. gr. qui ex gravi metu, ne diffametur, ducit puellam a se defloratam in matrimonium, valide conficit contractum matrimonialem; aut qui propter gravem metum gehennae religionem intrat, validam professionem religiosam emittit.

3. Metus levis *iniuste incussus* a causa libera in foro externo non attenditur, in foro autem interno a) probabilius irritat contractus *gratuitos* (quia ad illos requiritur maxima libertas) et b) probabiliter rescindibiles reddit contractus *onerosos.*

Ceterum in hac re auctores minime sunt concordes". In praxi attendendae sunt materiae, circa quas contractus initus est. Sic e. gr. sponsalia inita propter metum levem probabilius possunt rescindi".

4. Metus gravis *iniuste incussus a causa libera in ordine ad extorquendum consensum* ordinarie non invalidât quidem, sed rescindibilem reddit contractum“.

Dico: *ordinarie* non invalidât, quia sunt complures casus, in quibus huiusmodi contractus sunt invalidi ex iure positivo, ut supra I, n. 71 dictum est. Ex tali metu initos contractus non esse ex ipso iure naturali invalidos, docet sententia longe communior et probabilior. Ratio autem est, quia iste metus non tollit neque voluntarium neque consensum, ac proinde essentia contractus sarta tecta manet. Profecto si contrahens sub influxu gravis metus iniuste incussi externum tantum consensum praebet, interius autem dissentit, tunc contractus est invalidus. — Ex ipso iure naturae putat Billuart" esse invalidum contractum, cuius obiectum est *sola liberatio* a vexatione gravi et iniusta. Etenim haec liberatio seu cessatio a tali vexatione inihsta non est vendibilis, quia iam debetur ex ipsa iustitia. Unusquisque enim habet ius strictum, ne vexetur metu iniusto, et vexans tenetur ex iustitia cessare a vexatione. Sicut ergo iudex non potest valide contrahere de sententia iusta ferenda, ad quam iam tenetur vi officii sui, ita talis iniuste vexans

" Cod. iur. can. c. 103, $ 1. “ Cf. 5. *Alph.* I. c. n. 718.
“ lb. I. 6, n. 844. " Cod. iur. can. c. 103, J 3. “ L. c. o. 4.

non potest valide contrahere de cessatione ab ista vexatione. Quae quidem sententia videtur esse potius subtilis quam vera. Etenim in omni contractu propter metum iniustum inito contrahens intendit se liberare ab iniusta vexatione. Ergo dicendum esset, omnes tales contractus esse invalidos; quod tamen nec ipse Billuart admittit. — Aliqui theologi docent omnes contractus *gratuitos* ex gravi metu iniuste incusso initos omnino esse invalidos·7.

Contractus ex metu gravi initos posse *rescindi,* docent communissime auctores. Ratio autem est, quia, „quae metu et vi fiunt, de iure debent in irritum vocari" ··. Ille enim, qui gravem metum iniuste passus est, potest a iudice competenti petere··, ut iniuria sibi illata reparetur; quod autem fieri nequit sufficienter, nisi indemnis habeatur, seu nisi contractus initus rescindatur. Utrum haec rescissio fieri possit etiam propria auctoritate, controvertitur. S. Alphonsus··* sententiam affirmantem vocat communiorem et tenendam, sententia autem negativa est magis conformis Codici iur. can. c. 103, § 2 et etiam magis tuta ad evitandas illusiones. Sufficit autem licentia confessarii pro foro interno.

Ceterum tota controversia de contractibus sub gravi metu iniuste incusso initis non est tam magni momenti pro praxi; nam sive dicantur invalidi sive rescindibiles isti contractus, semper eorum effectus potest praecaveri per rescissionem. Neque amplius difficultas est de contractu sponsalitio, de quo alibi sermo erit[80].

§ 4-

De forma externa contractuum.

259 Iure naturali sufficit, ut contractus conficiantur consensu legitimo et clare manifestato contrahentium. Iuribus autem positivis (sive ecclesiastico sive civili) saepe statuitur sub poena nullitatis quaedam determinata forma seu sollemnitas. Num autem validi sint contractus initi sine ea forma, quae in foro externo essentialis habetur? Si deest forma essentialis requisita a iure *ecclesiastico,* tunc contractus est nullus etiam in foro conscientiae. Hinc e. gr. sponsalia, matrimonium, alienatio bonorum ecclesiasticorum etc. facta sine forma essentiali statuta ab Ecclesia sunt invalida. Sin autem agitur de forma essentiali requisita a legibus *civilibus,* tunc triplex est sententia: prima affirmat validitatem, secunda eam negat, tertia dicit rem esse dubiam, cum tot magni nominis auctores hinc inde disputent, ideoque praeferendum esse possessorem, donec per iudicis decretum ad restitutionem condemnetur. Sane haec tertia sententia in praxi sequenda est[81]; secunda autem sententia negans validitatem, deficiente forma essentialiter praescripta, magis vera nobis videtur. Nam si lex ecclesiastica potest declarare nullos quosdam contractus, nisi sint initi sub determinata forma (e. gr. sponsalia, professionem religiosam), non est ratio, cur idem ius non concedatur iuri civili in contractibus pure materialibus. Unde communissime auctores

·' Cf. *Marc,* Instit. mor. I, n. 105:, et *Tanquerey,* De iust. n. 636.
° c. 2, X i, 40; Cod. iur. can. c. 103 et 1684.
·· Cf. Cod. iur. can. l. c. et c. 1688, § 2. Codices civiles determinare solent pro ista actione unum annum ··· Theol. mor. l. 3, n. 717.
80 Cf. infra III, n. 719. 81 Cf. 5. *Jlph.,* Theol. mor. I. 3, n. 711.

concedunt talem irritandi facultatem potestati civili. Unicum dubium remanet, num potestas civilis voluerit revera annullare contractus sine praescripta forma. Haec autem est mera quaestio facti. Quando autem lex civilis simpliciter et sine ulla restrictione istos contractus declarat nullos, verba legis sumenda sunt sicuti sonant, atque contractus habendi sunt ut nulli. Ita etiam Lugo.**

ARTICULUS III.

De effectu seu de obligatione contractuum.

Obligatio contractus est vinculum, quo quis vi contractus adstringi- 260
tur ad aliquid dandum, faciendum vel omittendum. Triplex distinguitur obligatio: *naturalis,* quae ligat ex ipsa natura contractus, sed in conscientia tantum; *civilis,* quae oritur ex lege civili et actionem parit in iudicio civili, sed non obligat in conscientia; *mixta,* quae valet cum in foro conscientiae tum in foro civili.

1. *Quilibet contractus validus parit veram obligationem in foro conscientiae.* Ratio est, quia animus se vere obligandi est de essentia contractus, qui propterea instar legis privatae habetur quoad contrahentes. Gravitas istius obligationis per se mensuranda est ex gravitate materiae; gravis est ergo obligatio in materia gravi, levis in materia levi.

2. *In contractu qualificato obligatio determinanda est ex natura clausulae adiectae.* Praecipuae autem clausulae, quae adici solent, sunt sequentes: *sub condicione, sub modo, sub die, sub demonstratione.* — De singulis pauca dicenda sunt.

Contractus sub condicione. Condicio contractui adiecta potest esse vel 261
de praesenti, vel *de praeterito,* vel *de futuro.* Si est de praeterito vel de praesenti, tunc verificata condicione statim obligatio contractus incipit; secus non. Condicio autem de futuro est duplex: altera *suspensiva,* quando obligatio suspenditur usquedum condicio sit completa; e. gr. dabo tibi 10 francos, si istum librum mihi comparaveris; altera *resolutoria,* quando obligatio contractus iam exsistens, postmodum impleta aut non impleta condicione, revocatur; e. gr. vendo tibi istum librum, nisi infra hebdomadam tibi displiceat, vel aliis verbis: tu potes infra hebdomadam hunc contractum initum resolvere

Effectus condicionis suspensivae sunt sequentes: *Ante* eventum suspenditur obligatio contractus, obligat autem ad eventum exspectandum illumque non impediendum; *post* eventum condicionis obligatio contractus statim oritur sine novo consensu, et obligatio tunc ordinarie censetur exstitisse a die initi contractus; deficiente vero condicione obligatio nulla oritur nec umquam censetur adfuisse ".

Effectus autem *condicionis resolutoriae* sunt sequentes: Ante eventum et *deficiente* condicione contractus est validus; *impleta* autem condicione, contractus ilico dissolvitur sine ulla iudicis sententia.

·' De iust. et iure disp. 22, n. 252. ·· Cf. *Noldin,* De praeceptis n. 541.

·· Cf. *Billuart,* De contract, dis». 1, a. 7, § 1. Cod. civ. Germ. § ijgsqq., Cod. obi. Helv. 151 aqq.

Si adicitur contractui condicio de re turpi, i. e. de aliquo malo faciendo vel bono omittendo, tunc talis contractus utpote de re moraliter impossibili est iure naturae nullus; attamen in foro externo istae condiciones nonnumquam ut non adiectae habentur seu potius ut *modi* et non ut verae condiciones praesumuntur. Quod quidem statuit ius ecclesiasticum pro contractu matrimoniali et sponsalitio ", ius autem Romanum pro testamentis idem statuit6·. Hinc e. gr. quando avunculus in testamento legat nepoti suo xooo francos sub condicione, ut fiat calvinista, aut ut non fiat religiosus non obstante vocatione divina, haec condicio utpote turpis ut non adiecta habetur, et proinde nepos retinere potest 1000 francos, licet condicionem non adimpleat. Complures autem leges modernae civiles non agnoscunt hoc iuris Romani statutum. In praxi oportet imprimis investigare veram intentionem contrahentis vel testatoris. Quodsi non omnino constat illum *primario* intendisse condicionem turpem, potest contractus vel testamentum ratificari, etsi condicio turpis non verificabitur. Tunc enim non est contractus sub condicione, sed sub modo, de quo statim dicetur.

262 Contractus sub modo 67 seu contractus modalis ille est, in quo stipulatur finis seu usus materiae, de qua contrahitur; seu in quo imponitur onus speciale uni contrahenti. Modus iste solet exprimi particulis: ut, pro, ea lege, ad etc. E. gr. do tibi loo francos, ut monasterium ingrediaris; do tibi loo francos pro emendis libris; commodo tibi hanc vestem ea lege, ut illa utaris tali die etc. — Contractus sub condicione a contractu sub modo ita differt, quod condicio *suspendit* obligationem contractus, donec condicio sit impleta; modus autem non suspendit effectum contractus, sed imponit solam obligationem observandi modum. Modus enim nihil aliud est nisi gravamen adiectum contractui absoluto et substantialiter completo, ad quem se habet ut accessorium ad principale6·. Modus igitur numquam est motivum primarium contrahentis. Proinde contractus proprie modalis non revocatur, si non servetur modus. In praxi autem saepe difficulter distinguitur contractus modalis a contractu condicionato. Si modus impositus ab alterutro contrahentium habebatur ut *motivum principale* aut saltem ut condicio sine qua non, contractus censendus est condicionatus et non modalis; sin vero modus impositus fuit motivum secundarium, contractus habetur ut modalis.

263 Contractus sub die seu ad diem6· ille est, cuius exsecutio ad determinatum diem procrastinatur; e. gr. do ioo francos monasterio, quando pater morietur. Contractus sub die *statim* obligationem parit, sed non pro statim. Quare si promittens moriatur ante diem exsecutionis contractus, heredes debent exsequi promissionem factam. Sin autem promissio facta fuerit *pro die incerto,* i. e. non certo futuro — e. gr. dabo tibi ioo francos die, quo filia ingredietur monasterium — talis contractus non est sub die sed sub condicione ac proinde non obligat statim. Hinc si moriar ante ingressum filiae in monasterium, heredes mei non tenentur solvere ioo francos promissos. Ceterum in praxi imprimis attendenda est intentio promittentis.

264 Contractus sub demonstratione vocatur ille, in quo materia contractus non accurate sed potius largo modo designatur. Quantitas enim rei potest designari aut *demonstrative,* si scii, primo res ipsa exprimitur, et deinde secundarie tantum quantitas rei; aut *laxative,* si primo quantitas et deinde

·· Cf. infra **III**, n. 664· ·· L. 9, D. 28, 7.
67 Germanice: *Vertrage mit /luflage.* ·· *Billuart* l. c. J a.
·· Germanice: mit *Zeitbestimmung oiler Befristung.*

res exprimitur. E. gr.: Do tibi talem cistam, quae continet 100 francos. Est designatio demonstrativa. Do tibi too francos, qui continentur in ista cista. Est designatio taxativa. lamvero si in designanda quantitate error acciderit, valet contractus sub demonstratione initus, non autem sub taxatione confectus. Ita sententia communis. E. gr. si avunculus dicit nepti: Do tibi hanc cistam, quae continet 100 francos, neptis potest retinere cistam cum pecunia, etiamsi forte 200 franci includuntur. Econtra si avunculus dixisset: Do tibi 100 francos, qui includuntur in hac cista, neptis non posset retinere 200 francos, qui revera in cista inventi sunt. Ceterum in praxi omnia dependent ab intentione contrahentis, et applicanda sunt principia supra allata de errore occurrente in contractu.

De iuramento, quod contractui adiungitur. 265

Aliquando contractui additur *iuramentum promissorium,* quo contrahens sub invocatione divini nominis se obligat ad implendum contractum; e. gr. iuvenis promittit puellae matrimonium et iurat se servaturum esse promissionem factam. Rarissime adicitur contractui *iuramentum assertorium*[110]. De efficacia huius iuramenti promissorii contractui adiecti valet:

Principium: *Contractus omnes per iuramentum additum non mutantur in ratione contractus.*

Dico autem: in ratione *contractus,* nam in contractu iurato valido est duplex obligatio: altera *iustitiae* vi contractus, cuius laesio inducit obligationem resarciendi damni illati; altera *religionis* vi iuramenti, cuius laesio est quidem grave peccatum, sed minime ex se restitutionem imponit. Ratio autem principii enuntiati est, quia iuramentum promissorium contractui additur tamquam accidens. Porro commune adagium dicit: „Accessorium sequitur principale." Hinc quoque generaliter statuit Codex iur. can. c. 1318, § 1: „Iusiurandum promissorium sequitur naturam et condiciones actus, cui adicitur."

Corollaria: 1. Neque contractus neque iuramentum est validum, si agitur 266
de re aut actione, quae sine peccato praestari nequit. Ratio est, quia nemo potest se obligare ad actum peccaminosum. Unde omnes contractus turpes iurati sunt invalidi, ita ut non debeant exsecutioni mandari.

2. Iuramentum appositum contractui, qui a) iure naturali vel b) iure positivo *propter bonum commune* irritatur et prohibetur, est nullum. — Hinc nullum est iuramentum clerici, quo renuntiat privilegio canonis, quia tale privilegium datum est potius pro bono communi quam pro bono privato; pariter iuramentum est nullum, quo quis ex gravi metu se obligat ad matrimonium ineundum, quia Ecclesia apposuit impedimentum metus in matrimonio propter bonum commune, ad vitanda scii, odia, scandala etc.

3. Iuramentum appositum contractui, qui naturalem quidem obligationem inducit, sed a iure positivo rescinditur *principaliter in favorem contrahentis,* est validum. Ratio est, quia iuramenti obligatio tamdiu sustinenda est, quamdiu licite observatur. Atqui in casu isto iuramentum potest licite observari. Quare iam Alexander III dixit: „Non est tutum quemlibet contra iuramentum suum venire, nisi tale sit, quod servatum vergat in interitum salutis aeter-

110 Cf. *Billuart,* De contract, diss. 1, a. 6.

nae."·⁋ Hinc minorennis, qui iuramento promisit, se non esse rescissurum contractum, eum servare debet, nisi obtenta fuerit legitima dispensatio. Quando et quomodo dispensatio obtineri possit in iuramento promissorio, dicetur infra n. 454 in tractatu de religione·*.

4. Iuramentum et contractus *metu* extorta valent (nisi ex iure positivo declarentur invalida), possunt tamen legitima auctoritate rescindi. Contractum metu initum esse communiter validum, iam supra n. 258 dictum est; quia metus non tollit libertatem. Pariter iuramentum metu extortum est validum, ideoque statuit Codex iur. can. c. 1317, § 2: „Iusiurandum per vim aut metum gravem extortum valet, sed a superiore ecclesiastico relaxari potest." Hinc si quis metu mortis iurat, daturum se latroni summam pecuniae, tenetur illam dare cum vi promissionis tum vi iuramenti; potest tamen petere a legitima auctoritate aut rescissionem contractus et dispensationem iuramenti aut punitionem latronis. Ita S. Thomas·4, et hanc sententiam S. Alphonsus·· vocat longe probabiliorem. Regula enim generalis est, quodlibet iuramentum in foro conscientiae servandum esse, quod sine peccato impleri potest. — Cf. Billuart··, qui merito multum insistit in differentia obligationis orientis ex contractu et ex iuramento. Prima obligatio est *realis* et transiens ad heredes. Laesio illius inducit restitutionis debitum. Secunda obligatio est *personalis* et non transit ad heredes, neque laesio eius secum trahit debitum restitutionis. Hinc e. gr. si quis iuravit, se numquam revocaturum esse testamentum, et tamen postea illud revocavit, est quidem periurus, sed revocatio testamenti est valida, neque periurus neque eius heredes ad restitutionem tenentur.

CAPUT II.

De contractibus in specie.

Praenotamen. Nimis longum est tractare de omnibus contractibus, qui praesertim nostris temporibus in maximum numerum excreverunt. Sed hoc ne necessarium quidem est, quia confessarius non eget cognoscere omnes istos contractus. Unde tantum de principalioribus agemus, et quidem: 1. de contractibus gratuitis; 2. de contractibus onerosis commutatoriis; 3. de contractibus aleatoriis.

ARTICULUS I.

De contractibus gratuitis[1].

Contractus gratuiti sunt vel *unilaterales,* ut promissio, donatio, aut *bilaterales,* ut commodatum, precarium, depositum, sequestrum, mandatum, negotiorum gestio, et demum mutuum, quod tamen per accidens est onerosus contractus. De singulis pauca.

§ i-

De promissione gratuita*.

267 Notio. Promissio gratuita est contractus, quo quis liberaliter et spontanee se obligat ad aliquid alteri praestandum vel omittendum;

"" c.8, X 2, 24. ·* Cf. *Gôpfert,* Der Eid, n. 276 sqq.
·' S. theol. 2, 2, q. 89, a. 7 ad 3. ·* Theol. mor. l. 3, n. 174. ·· L. c.
1 Germanice : *unentgeltliche Vertrig».* * Germanice : *Schenkungsversprechen.*

seu brevius: *Promissio est libera et spontanea fidei datio et acceptatio de re licita possibili et utili.* Datur tamen etiam promissio onerosa·, quae in ceteris contractibus intervenire potest. De illa hic non agimus. Ille, qui aliquid promittit, vocatur *promittens;* ille vero, cui aliquid promittitur, solet nominari *promissarius.* Ad promissionem gratuitam sequentia requiruntur:

1. Animus vere se obligandi. Unde promissio differt a *proposito,* quo quis intendit quidem aliquid facere, sed non vult veram obligationem subire; differt etiam a *donatione,* quae est datio *rei,* cum promissio sit tantum datio *fidei.*

2. Voluntas spontanea et libera, i. e. omni errore, vi aut metu libera. In promissione *gratuita* excluditur etiam metus levis, quia secus iam non est prorsus gratuita et spontanea. Aliter est in promissione onerosa.

3. Manifestatio et acceptatio promissionis. Promissio enim est contractus. Porro nullus contractus inter homines perficitur, nisi voluntas utriusque contrahentis manifestetur et acceptetur ab utroque. Disputant autem auctores, num acceptatio semper debeat esse expressa. Aliquando ex circumstantiis etiam silentium illius, cui fit promissio, est sufficiens acceptatio, cum illi ex promissione gfatuita et liberali beneficium aliquod conferatur, et tunc valeat adagium: „Qui tacet, consentire videtur." *

Obligatio promissionis. Optime de hac re notat Concina' dicens: 268
„Sermo non est de promissione *onerosa,* ex utraque parte inducente obligationem; neque de promissione *civili,* pariente, praeter obligationem fidelitatis, debitum legale. Civilis promissio (debitum legale inducens), ea dicitur, quae fit coram notario et testibus, vel medio chirographo subscripto, vi cuius in foro externo cogi promissor aut donator potest ad implendum promissum. Convenit penes omnes, has duas promissiones obligationem gravem ex iustitia parere. Disputatur dumtaxat de promissione simplici privata verbis facta et acceptata."

Violatio gratuitae promissionis legitimae et acceptatae est peccatum oppositum veraciiati et fidelitati. Ita omnes. Si haec violatio per accidens causât iniustum damnum promissario, est peccatum ex genere suo grave contra iustitiam. Ita etiam omnes. E. gr. ille, qui secretum promissum culpabiliter non servat indeque causât alteri grave damnum, peccat mortaliter contra iustitiam et ad restitutionem tenetur. — Sed si quis promissionem factam sine sufficienti ratione non servat, quin tamen notabile damnum causet promissario, estne hoc ex genere suo peccatum mortale? Sunt tres sententiae·.

Prima contendit, peccare mortaliter, et quidem contra iustitiam commutativam, illum, qui non implet promissionem acceptatam. Ratio est, quia

• Vocatur aliquando *Auilobung* (cf. Cod. civ. Germ. § 657) et habetur, si quis promittit aliquod donum illi, qui aliquem determinatum effectum produxerit.

• Cf. *Billuart,* De contract, dias, a, a. 1.

• De iust. et iure l. 3, diaa. 4, c. 20, n. 6sqq.

• Cf. 5. *Alph.,* Theol. rnor. 1. 3, n. 730.

virtus fidelitatis est pars potentialis iustitiae, et utpote omnium obligationum fundamentum est apprime necessaria reipublicae atque humanae societati. Hanc opinionem defendunt S. Antoninus', Silvester Prierias·, Dom. Soto·, Billuart10. Sin autem iuxta hanc sententiam quaeritur, quaenam materia sit gravis in laesione promissionis, respondent isti auctores, requiri materiam *quadruplo maiorem* quam in furto, antequam oriatur gravis obligatio restitutionis.

Secunda sententia docet, gravitatem obligationis a promittentis intentione pendere. Promissio enim est quaedam lex privata, quam promittens sibi libere imponit. Ergo potest se ex iustitia vel ex fidelitate graviter vel leviter astringere. Ita Lugo11 (qui dicit sibi hanc opinionem omnino placere), Molina ", aliique. Sed haec opinio non attingit punctum difficultatis. Sane promissio liberalis non obligat ultra intentionem explicitam promittentis, ac proinde promittens potest se obligare vel sub gravi vel sub levi, sicuti etiam obligatio voti, quod est promissio Deo facta, potest esse levis vel gravis iuxta intentionem particularem voventis. Nodus ergo difficultatis est, quanta sit obligatio promissionis *ex natura sua,* abstractione facta ab aliqua particulari intentione promittentis. Particularis intentio *graviter se obligandi* censetur esse in promittente: i. quando promissionem firmat iuramento; 2. quando promittit stipulando, e. gr. promitto illi, qui detegerit talem malefactorem, looo francos; 3. quando promittit coram notario aut coram testibus explicite ad id assumptis, aut per documentum scriptum; 4. quando dicit: obligo me, quantum possum, aut quid simile.

Tertia sententia defendit, simplicem promissionem gratuitam acceptatam obligare per se dumtaxat sub levi. Ratio est, quia violatio huiusmodi promissionis est quasi mendacium simplex. Atqui mendacium simplex est tantum peccatum veniale ex genere suo, ut supra n. 170 probatum est. Ergo etiam violatio promissionis prorsus gratuitae. Accedit communis aestimatio hominum, qui non putant se commisisse peccatum mortale, quando simplicem ac prorsus liberalem promissionem datam fregerunt sine tamen damno proximi. Huic sententiae videtur favere S. Thomas dicens: „Secundum *honestatem* ex qualibet promissione homo homini obligatur." " Ita quoque docent Caietanus", Bafiez" (sed tamen non ita clare), Petr. de Ledesma", loannes a S. Thomal', multi alii. Cum omnis quaestio, in qua de peccato mortali agitur, periculose determinetur, nisi veritas expresse habeatur, et cum non sit peccatum asserendum mortale, nisi certo constet, hinc haec tertia sententia nobis videtur praeferenda in praxi. Nihilominus frivola laesio promissionis factae est vere detestabilis et haud raro graves inimicitias causât.

269 Cessatio obligationis. S. Thomas enumerat duas rationes, ob quas promissio facta cessat: I. quando res promissa est illicita; 2. quando res promissa vel circumstantiae rei vel personae notabiliter mutantur.

„Potest tamen [promittens] excusari ex duobus: uno modo si promisit id, quod manifeste est illicitum, quia promittendo peccavit, mutando autem

r S. theol. P. 2, tit 10, c. 1, § 4. • Summa, s. v. „Pactum" q. 4.
• De iure et iust. 1. 7, q. 2, a. 1 ad 1. " L. c. § 2.
11 De iust. et iure disp. 23, n. 90. " De iure disp. 262, n. n.
13 S. theol a, 2, q. 88, a. 3 ad 1. " Comm, in 2, 2, q. 113, a. 1, dub. 4.
1S Comm. in 2, 2, q. 62, disp. 5, dub. 2. " De matrim. q. 45, a. S, dub. 2.
17 I, 2, q. 88, disp. 29, a. 9.

propositum bene facit; alio modo, si sunt mutatae condiciones personarum et negotiorum. Ut enim Seneca18 dicit, ad hoc, quod homo teneatur facere quod promisit, requiritur, quod omnia immutata permaneant; alioquin nec fuit mendax in promittendo, quia promisit, quod habebat in mente, subintellectis debitis condicionibus; nec etiam est infidelis, non implendo quod promisit, quia eaedem condiciones non exstant. Unde et Apostolus non est mentitus, qui non ivit Corinthum, quo se iturum esse promiserat, ut dicitur 2 Cor. c. i, et hoc propter impedimenta, quae supervenerunt."18

Moderni auctores praeter istas duas rationes addunt adhuc duas alias, scii, a) si promissarius sponte condonet; b) si, promissione mutua facta, alter promissis non steterit. Qui enim fidem datam fregit, eidem et frangitur fides impune.

Quaeres: Quaenam sint obligationes, si promittens aut promissarius moritur, antequam promissio exsecutione completa fuerit?

a) Si moriatur *promissarius* et promissio facta fuit principaliter in eius favorem *personalem,* tunc moritur etiam obligatio promissionis; secus est, si promissio facta fuit praecipue vel saltem aeque principaliter in favorem familiae promissarii eiusque heredum. Tunc enim remanet obligatio.

b) Si moriatur *promittens,* promissio personalis, i. e. de actione personali praestanda, cessat; promissio vero realis, i. e. de re danda, transit ad heredes. — In praxi autem tutius est sequi statuta Codicis civilis.

Nota. Cum promissio gratuita non causet *ius in re,* non licet occultam compensationem adhibere in casu, quo promittens sine sufficienti ratione promissis non steterit. Si tamen promissio fuerit *ex iustitia aut remuneratoria,* ille, qui occupavit bona fide rem promissam, potest illam retinere, nisi iudex contrarium statuerit. E. gr. aliqua neptis inservit sine explicito contractu avunculo aegroto, qui explicite promisit, se daturum esse donum 1 000 francorum. Quando morte subitanea avunculus non potest promissioni isti stare, neptis in bona fide relinqui potest, si sumpserit 1 000 francos promissos,0.

§2·

De donatione.

Notio. Donatio seu donidatio definiri potest „*liberalis datio alicuius propriae rei alteri acceptanti*"". Ille, qui donat, vocatur donator; ille vero, cui aliquid donatur, audit donatarius. 270

Divisiones. Donationis divisiones principaliores sunt sequentes:

i. Donatio pure *liberalis* et donatio *antidoralis* seu *remuneratoria.* Prima est, quae in donatore nullam obligationem supponit neque iustitiae neque

18 De benef. 1. 4, c. 34 «q- 18 S. theol. 2, 2, q. no, a. 3 ad 5.

88 Ita *Gbpfert,* Mornltheoi. II, n. 99; *Marc,* Instit mor. I, n. 1062; *Aertnys,* Theol. mor. 1. 3, n. 404.

81 Cf. *Billuart,* De contract, dis*. 2, a. 2.

gratitudinis. Haec sola est donatio in stricto sensu; unde quando in iure positivo prohibentur aut irritantur complures donationes, e. gr. inter coniuges, donationes religiosorum, vel quando donationes declarantur revocabiles propter ingratitudinem donatarii, solae donationes pure liberales intelligendae sunt. — Altera est, quae supponit obligationem gratitudinis**

2. Donatio *inter vivos, mortis causa, per testamentum.* Donatio inter vivos transfert actualiter et irrevocabiliter dominium (saltem radicale) rei donatae in donatarium; e. gr. do tibi istum librum. Donatio mortis causa transfert dominium quidem, sed revocabiliter usque ad mortem donatoris; e. gr. do tibi summam 1000 francorum habendam post mortem meam; si tamen aliter illa eguero, non habebis illam. Donatio per testamentum nullum dominium transfert nisi post mortem testatoris, qui durante vita suam voluntatem libere mutare potest. In donatione ergo inter vivos dominium statim transfertur absolute; in donatione mortis causa statim, sed condicionate; in donatione demum per testamentum solummodo pro futuro.

3. Donatio *realis* seu completa et donatio *verbalis* seu incompleta. Prior est realis traditio rei donatae, ac proinde confert donatario perfectum *ius in re.* E. gr. avunculus donat nepoti 100 francos et statim hanc summam tradit illi. — Altera est illa, quam non comitatur rei donatae traditio, et exinde non confert nisi *ius ad rem.* E. gr. do tibi salarium, quod ipse habebo in fine mensis.

4. Donatio *pura* et donatio *qualificata.* Prior est donatio absoluta carens omni modificatione. — Altera est donatio affecta aliqua modificatione, de qua supra n. 261 sqq. sermo fuit, e. gr. donatio sub condicione, sub modo, sub demonstratione, sub iuramento etc.

Agemus 1. de donatione in genere, 2. de donatione inter vivos et de donatione mortis causa, 3. de donatione per testamentum, 4. de donatione praesumpta seu de successione ab intestato.

1. De donatione in genere.

271 Ad efficacem donationem requiruntur quinque: 1. donator habilis; 2. donatarius habilis; 3. res apta; 4. acceptatio donatarii; 5. aliquando forma praescripta donationis.

i. *Donator habilis ad donandum* est ille solus, qui habet dominium et administrationem liberam boni donandi. Ergo neque dominium solum neque administratio sola sufficit ad licite facienda dona. Hinc uxor non potest (saltem interminate) facere dona de bonis, quorum retinuit dominium; neque maritus de bonis uxoris, quorum habet administrationem. Quinam in particulari sint inhabiles ad donandum, solent definire Codices civiles ". Communiter solent esse plus minusve inhabiles ad dona facienda: infantes, amentes, prodigi, minorennes, uxores. Ex iure positivo ecclesiastico etiam religiosi sunt inhabiles ad dona facienda. Cf. de hac re ius canonicum et praesertim c. 537. In

*» *Belohnung.*

·· E. gr. Cod. Gall. a. 901 sqq.; Cod. Germ. § 104sqq.; Cod. obi. Helv. a. 240sqq.; Cod. Austr. § 944; Cod. Hisp. a. 624; Cod. Ital. a. 1052. Pro Anglia et America Septentrionali cf. *Tanquerey,* Suppi. 20—ai.

favorem autem causarum piarum concedit Codex iur. can. amplissimam donandi facultatem, neque videtur admittere restrictiones a legibus civilibus factas; statuit enim c. 1513, § i: „Qui ex iure naturae et ecclesiastico libere valet de suis bonis statuere, potest ad causas pias, sive per actum inter vivos sive per actum mortis causa, bona relinquere."

2. *Donatarius habilis ad recipienda dona* est omnis, qui est capax dominii. Unde ex iure naturali omnis homo *conceptus* potest dona recipere. Ex iure autem civili saepe apponuntur limitationes[14]; sic e. gr. iuxta ius Gallicum" medici et ministri cultus non possunt accipere dona proprie dicta ab aegrotis, facta durante aegritudine et curatione. Praesertim communitates ecclesiasticae prohibentur saepe a Codicibus civilibus, ne maiora dona legata accipere possint sine speciali licentia principis aut gubernii civilis. In isto casu leges civiles non obligant in conscientia iuxta communissimam sententiam, quae confirmatur ex c. n, X 3, 26. Contrarium docet Card. D'Annibale1· dicens: „Existimo non oportere inquietari eos, qui extra Ditionem Pontificiam non praestant relicta ad causas pias in testamento irrito ex iure civili."

3. *Res apta seu obiectum donationis* possunt esse omnia bona, quorum habet donator liberam dispositionem. Ex iuribus positivis prohibentur parentes dare dona, quae legitimam portionem liberorum laedunt. Debitor autem solvendi impar non potest dona magni momenti dare, quia sic fit adhuc magis impar solvendi et iniuste laedit creditores. Ideo tum ipse tum ille qui scienter recipit dona maiora ab eo, qui iam solvendi impar est, tenetur reparare damnum creditoribus causatum. Ita saltem sententia probabilior".

4. *Acceptatio* donationis est necessaria, ideoque nulla donatio (etiam pro causis piis) est perfecta et valida ante acceptationem. Ratio est, quia donatio transfert dominium in donatarium. Porro nemo censetur dominium acquirere sine consensu; qui tamen aliquando praesumi potest, e. gr. in infantibus.

5. *Forma* determinata donationis a iure naturali non statuitur, sed iura civilia solent speciales formas pro donationibus faciendis praescribere, e. gr. ut donatio fiat publico instrumento, quae quidem forma in antiquo iure Romano vocabatur *insinuatio* ". Huiusmodi formae non videntur inducere *directam* obligationem in conscientia, sed solum indirectam, i. e. post sententiam iudicis aut ad cavenda maiora mala. Quapropter si quis libere, quin ullum dolum passus sit, rem suam per donationem in alium transtulit, haec donatio in conscientia est valida, saltem donec a competenti auctoritate rescissa fuerit, licet statuta legis civilis observata non fuerint. Ratio est, quia tales donationes illégales sunt quidem rescindibiles, sed non ex ipso iure naturali invalidae.

14 Cf. Cod. Gall. a. 906sqq.; Cod. obi. Helv. a. 241. Cf. etiam *Tanquerey,* De iust. n. 710.

" Art 909. Cf. Cod. Holland. 953. »· Summula Theol. mor. II, n. 339.

" Cf. i. Theol. mor. 1. 3, n. 722. *· Cf. L. 36 Cod. 8, 53.

Revocatio. Donationem factam aliquando revocari posse, permittunt cum iura moderna tum ius antiquum. Praecipui casus sunt: a) si donatio est inofficiosa, i. e. contra pietatem, laedens partem legitimam filiorum vel etiam parentum; b) si donatori nascitur proles insperata; c) si donatarius magnam ingratitudinem ostenderit donatori, e. gr. eum afficiendo gravibus iniuriis, vel causando illi magnum damnum, vel non sustinendo eum in egestate[79].

2. De donatione inter vivos et mortis causa.

272 Donatio inter vivos *statim* et *absolute* transfert dominium saltem radicale in donatarium. De illa valent omnia, quae in paragraphe praecedenti dicta sunt. Donatio vero mortis causa statim quidem dominium in donatarium transfert, non autem absolute, sed tantum, si donator usque ad mortem non revocaverit donationem. Confert igitur *ius in re,* licet condicionatum. Donatio mortis causa aliquantillum differt a legatis testamentariis, quia ista tantum conferunt ius ad rem et totaliter dependent a valore testamenti, cum econtra donatio mortis causa sit valida, etiamsi testamentum forte conditum est prorsus invalidum. In plerisque iuribus modernis donationes mortis causa, in quantum sunt distinctae a legatis testamentariis, iam non agnoscuntur[80]. Sicubi adhuc agnoscantur, standum est iuri civili istius regionis[81].

3. De donatione per testamentum.

273 Notiones praeviae. Quamvis successio hereditaria stricte loquendo non sit contractus, quoniam non simul exsistit consensus conferentis et acceptantis hereditatem, tamen merito reducitur ad donationem[82]. Etenim per illam et notanter per testamentum transfertur gratuito modo dominium hereditatis in alios. — Claritatis causa quaedam notiones praeviae explicandae sunt:

Successio hereditaria vocatur ius succedendi in bona et iura alicuius defuncti. Est duplex: altera legalis seu *ab intestato,* qua ius succedendi oritur[80]

79 Cf. Cod. civ. Gall. a. 953; Cod. Austr. § 947 sqq.; Cod. Germ. § 528 sqq.; Cod. Hisp. a. 644; Cod. Ital. a. 1078; Cod. obi. Helv. a. 249.

80 Cf. Cod. obi. Helv. a. 245; *Staudinger,* Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch I 355; Cod. civ. Germ. § 2301. Auctores non concordant in assignandis iis, quae omnia requirantur ad veram donationem mortis causa iuxta vetus ius Romanum. Satis clare de hac re disserit *Lugo* (De iust. et iure disp. 24, sect. 15, n. 318) dicens: „Donatio causa mortis est, qua traditur vel promittitur aliquid, ut, donantis morte secuta ante mortem donatarii, fiat irrevocabiliter eius, cui donatur. ... Aliquando haec donatio incipit *a traditione,* per quam donans transfert dominium in donatarium, sed revocabiliter, nisi morte confirmet; quare quomodocumque revocetur donatio, debent restitui et res donata et omnes fructus ex ea percepti.... Aliquando vero incipit *a sola promissione* sine traditione; et tunc non valet, nisi sequatur acceptatio donatarii." Cf. *U. Vering,* Geschichte und Pandekten des römischen und heutigen gemeinen Privatrechts' § 11.

81 Cf. Cod. Austr. § 956.

82 Ita etiam *Noldin,* De praeceptis ante n. 546; *Tanquerey,* De contractibus c. 3.

ex dispositione legis etiam sine voluntate expressa defuncti; altera *testamentaria,* qua illud ius succedendi oritur ex ultima voluntate expresse manifestata ipsius defuncti.

*Hereditas**3 est universitas bonorum ad defunctum pertinentium.

Heres dicitur ille, qui recipit bona defuncti, et si recipit omnia eius bona, vocatur *heres universalis* (seu *ex asse)*; sin autem recipit tantum partem, est *heres ex parte.* Distinguuntur insuper: 1. *heres ab intestato,* qui succedit in bona alicuius, qui sine testamento mortuus est; *heres ex testamento,* qui vi testamenti bona defuncti recipit. 2. *heres necessarius,* qui vi legis positivae omitti non potest in successione hereditaria nisi in casibus a lege determinatis, et *heres arbitrarius,* qui a testatore libere vocatur ad hereditatem. In Codicibus modernis adhuc aliae divisiones heredum habentur '·, quae tamen divisiones non sunt ita cognitu necessariae pro confessario.

Pars seu *portio legitima*** vocatur illa pars hereditatis, quae heredibus necessariis'· relinqui debet ex statuto legis positivae.

Modi acquirendi hereditatem praecipue sunt duo, scii, ex *testamento* (sub quo reduci potest pactum hereditarium), quo quis declarat ultimam suam voluntatem de bonis suis, et *successione ab intestato,* si quis sine testamento mortuus est. De hac ultima agemus n. 280 sqq.

Ius testandi fundatur quidem in iure naturali, sed determinatur 274
a iure positivo".

De origine huius iuris valde disputant theologi et iurisperiti. Alii et quidem omnes fere catholici dicunt, ius testandi oriri ex ipsa lege naturali; alii autem docent, testandi facultatem oriri ex solo iure civili. Ita Pufendorf'·, Schmalzgrueber ", Zallinger " et insuper illi, qui exsistentiam iuris naturalis negant. Alii demum docent, facultatem testandi fundari quidem in iure naturali, sed plenam vim et determinationem accipere a lege positiva. Ideoque sequitur, ut lex positiva possit quidem restringere facultatem testandi, sed non eam penitus tollere. Haec controversia potius ad Philosophiam moralem quam ad Moralem practicam pertinet. Unde non vacat longius de ea disserere". Breviter sit dictum: Ius testandi videtur a iure naturali dimanare eodem fere modo sicut dominium privatum, cuius est complementum necessarium. Etenim dominium privatum includit perfectam facultatem disponendi de bonis propriis, et quidem non tantum quid de illis fieri debeat hic et nunc, sed etiam post mortem testatoris. Nihilominus ius positivum potest ex rationabilibus causis hanc testandi facultatem plus minusve limitare, sicut reapse in omnibus regionibus civilizatis factum est. Immo haec limitatio est nimia in nonnullis Codicibus. Econtra alibi est nimia libertas testandi, indeque magna incommoda solent oriri. Etenim est absonum, ut e. gr. pater possit sine urgenti ratione unum vel plures filios exheredare et totam fortunam uni filio transmittere.

Modus testandi determinatus non requiritur a iure naturali; ius 275
autem positivum sapienter normas stabilivit ad legitime testandum. Sic

" *Erbschaft.* " E. gr. *Vorerbe, Nacherbe, Ersateerbe, Noterbe* etc.

" *PHichtteil.* '· *Notcrben.*

" Cf. *Billuart,* De contract, diss. 2, a. 3, § 4, et *Tauquerey,* De iust. n. 688 sqq.

" De iure nat. et gent. 1. 4, c. 3.

" In lib. 3 Decret, tit. 26, η. 3 sqq. " Inst. iur. nat. 1. 1, q. 720.

♦· Cf. *Calhrein,* Moralphil. II 339sqq.

enim evitantur multae fraudes, quae secus facile accidere possunt. Praecipui modi sunt: *testamentum, codicillus, legatum.*

Testamentum est quasi mentis testatio[4'] atque iuxta vetus ius Romanum vocatur illa ultima voluntas, qua *heres* instituitur; iuxta complura autem moderna iura testamentum vocatur generaliter totalis dispositio ultima de bonis propriis post mortem testatoris.

Codicillus est additio explicative vel mutativa adiuncta ad testamentum iam factum. Non tamen eandem significationem habet codicillus in diversis iuribus modernis.

Legatum est res determinata, quae iuxta voluntatem testatoris ex sic dicta massa hereditaria debet tradi alicui determinatae personae. Vocatur legatum *stricte dictum,* si testator *directe* legat aliquid alicui; e. gr. lego Titio libros meos; vocatur autem *fideicommissum* °, si testator *indirecte,* i. e. mediante alio, aliquid legat; e. gr. tribuo Petro meam fortunam cum onere solvendi post tres annos nepoti meo Caio 5000 francorum.

276 **Forma testamenti.** In diversis regionibus diversae normae statutae sunt pro testamentis condendis. Videndi sunt singuli Codices. Cum haud raro casus difficiles occurrant de valore et modo testamentorum, confessarius conetur addiscere saltem principaliores formas testamentorum vigentes in sua patria. Non afferuntur hic nisi paucae divisiones seu formae testamenti:

1. Testamentum *ordinarium* et *extraordinarium.* Primum est illud, quod in ordinariis circumstantiis legaliter perficitur. Alterum est id, quod ex privilegio (ideoque vocatur etiam testamentum privilegiatum) in extraordinariis circumstantiis agnoscitur ut legale, e. gr. testamentum factum a militibus in expeditione militari, aut durante epidemia, aut si notarius vel iudex advocari nequit etc.

2. Testamentum *scriptum, nuncupativum, holographum.* Testamentum scriptum intelligitur aliquando illud, quod a notario aut iudice iuxta legales formas est scriptum et a testatore est subscriptum. — Testamentum nuncupativum id est, quod oretenus est statutum a testatore coram testibus*·. — Testamentum holographum est id, quod totum propria manu testatoris est conscriptum, eiusque nomine et cognomine subscriptum ac cum additione loci, anni, mensis et diei est signatum. Complura iura moderna admittunt testamentum holographum, e. gr. ius Germanicum, Gallicum, Austriacum, Helveticum, Italicum, Hispanicum etc.

3. Testamentum vocatur *legale,* si omnes normae ad validitatem legalem testamenti requisitae observatae fuerint; secus est testamentum illégale seu *informe* et a iudice civili tamquam irritum declaratur.

*' Cf. Inst. 2, 10. Ulpianus dicit: ..Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio in id sollemniter facta, ut post mortem nostram valeat." Fragm. tit. 20, I.

*· Ab hoc fideicommisso distinguendum est sic dictum fideicommissum familiae, quod nequit constitui sine consensu gubernii, et quod consistit in parte determinata fortunae, quae a familia nequit alienari.

44 Cf. Cod. civ. Germ. $ 3350; Cod. civ. Gall. 981; Cod. civ. Helv. a. 506.

Valor testamenti informis. Ad gravissimam quaestionem de valore 27T
testamenti informis sic breviter respondetur:

1. Si mens testatoris est certa, omne testamentum informe *ante* sententiam iudicis tamquam validum haberi potest. Ita sententia verior et communior. Ratio est, quia facultas testandi primario oritur *ex iure naturali,* leges autem civiles videntur potius decernere rescindibilitatem quam ipsam nullitatem talium testamentorum. Sin vero lex civilis certo et clare determinat, testamenta informia non solum esse rescindibilia, sed etiam inde ab initio prorsus nulla, tunc profecto id valet quoque pro foro conscientiae. Optime scribit Billuart ,,Leges irritantes testamenta minus sollemnia [i. e. informia] non sunt usu communi receptae, quantum ad hoc ut, qui per tale testamentum possidet, spolietur ante sententiam iudicis.... Quem enim reperies, qui voluntarie dimittat, quod titulo testamenti alteriusve contractus minus sollemnis absque vi vel fraude possidet, dum a nemine repetitur?“ — Hinc is qui recepit aliquid ex testamento informi, potest illud retinere neque tenetur monere heredem ab intestato de vitio testamenti. Attamen nulla fraude uti licet ad decipiendum iudicem aut heredem ab intestato, e. gr. supplendo subscriptionem, designationem diei aut anni, quae ex oblivione omissae fuerunt. Nam tali fraude alii iniuste impediuntur, ne ius suum petendi rescissionem testamenti exerceant. Quodsi quis tali fraude revera impedit, ne alius iure suo possit uti, ad restitutionem tenetur, iuxta sententiam communiorem et probabiliorem

2. *Post* sententiam iudicis huiusmodi testamenta sunt invalida etiam in conscientia, immo unusquisque potest licite petere rescissionem eorum, dummodo tamen agatur de testamentis *ad causas profanas.* Ratio est, quia istae leges irritantes fundantur in praesumptione periculi communis. Porro leges fundatae in praesumptione periculi communis obligant in conscientia. Unde merito subdit Billuart *T: „Quis est, qui restituit id, quod per sententiam iudicis obtinuit contra dispositionem testamenti alteriusve contractus minus sollemnis?"

3. Si agitur de testamento *ad causas pias,* i. e. in bonum Ecclesiae vel in salutem animarum, controvertitur, num valeat in conscientia, etiamsi sententia iudicis civilis illud propter defectum irritaverit. Sententia communior affirmat, tum a) quia testamenta pro causis piis considerantur tamquam res sanctae, quae non subiacent legibus civilibus, tum b) quia Ecclesia habet ius acquirendi bona temporalia independenter a gubernio civili et a legibus civilibus. Confirmatur haec sententia ex c. Ii, X 3, 26 et ex responsione S. Poenitentiariae d. 10 lan. 1901 declarantis: „Praxim huius S. Tribunalis esse, ut generatim legata pia habeantur ut valida et obligatoria in foro conscientiae. Facile tamen admittuntur heredes ad compositionem cum Ecclesia vel pia

·' De contract, diss. 2, a. 3, § 3.

·· Cf. *Dom. Soto,* De iure et iust 1. 4, q. 5, a. 3; *Boites,* Comm, in 2, 2, praeamb. ad q. 6a; *Billuart* 1. c. et inter modernos *Tanqucrcy,* De iust n. 697 sqq.

·' L. c.

causa, cui legatum est."[47*] Sententia probabilis negat, quam praecipue tenent Cardinalis D'Annibale[40], Daelman[4'], Haine[60], Retzbach[60*]. In praxi prudenter dicit Kenrick[61] archiepisc. Baltimor.: „Ceterum vix auderem denegare sacramenta nolenti ea solvere, quae legis civilis praesidio carent." Quod quidem approbatur a Tanquerey[62], et videtur esse conforme Codici iur. can. statuenti c. 1513, § 2: „In ultimis voluntatibus in bonum Ecclesiae serventur, si fieri possit, sollemnitates iuris civilis; hae si omissae fuerint, heredes *moneantur,* ut testatoris voluntatem adimpleant."[68] Quare saltem postquam Codex iur. eccl. vim obtinuit, iam non videtur adesse stricta obligatio iustitiae observandi informe testamentum ad causas pias, quod irritum declaratum est a lege civili. Ita saltem si formalitates civiles in condendo testamento praescriptae potuerunt observari et nihilominus neglectae sunt. Praestat vero ad maiorem securitatem petere a S. Poenitentiaria compositionem, quae, ipsa testante, facile obtinetur [6'].

278 Acceptatio testamenti. Nemo tenetur acceptare testamentum in suum proprium commodum factum. Dico autem in suum *proprium* commodum factum, nam aliquando leges civiles prohibent, ne e. gr. tutores recusent testamenta facta pro pupillis suis[66]. Quando quis acceptavit totam hereditatem alicuius, tenetur etiam solvere *omnia debita* defuncti, quamvis ista sint ultra vires hereditatis; e. gr. filii acceptantes hereditatem paternam debent etiam solvere omnia debita realia patris. Ita saltem in foro externo, nam communiter auctores excusant heredem ab hac obligatione in foro conscientiae[60], idque vel etiam post sententiam iudicis[67]. Ad evitandam autem tam duram obligationem, leges civiles solent concedere heredi universali tempus deliberandi, e. gr. unum vel tres menses, an hereditatem adire velit pure vel *„sub beneficio inventarii",* i. e. non ultra valorem hereditatis.

279 Revocatio testamenti semper libere fieri potest a testatore, nisi tamen factum est sic dictum *„pactum hereditarium"*™, quale in aliquibus regionibus viget e. gr. inter maritum et uxorem, inter fratres aut sorores etc. Etiam promissio testatoris non mutandi testamentum nihil

*'· Collectanea de Prop. Fide II, n. 2099.

49 Summula theol. mor. II, n. 339.

·» De iust. P. 2, q. 2, obs. 8. “° De contract, q. 53.

60* Cf. *A. Retzbach,* Die Verbindlichkeit formloser letztwilliger Verfügungen zu frommen Zwecken, Freiburg 1917, 47 sq.

91 Theol. mor. tr. 11, n. 37. ” De iust. n. 700.

89 Verba in c. 1513, § *2* „heredes moneantur" sunt praeceptiva et non tantum exhortativa, ut declaravit Pont. Commissio d. 17 Febr. 1930 (Act. Ap. Sed. XX 196). C. 2348 statuit: „Qui legatum vel donationem ad causas pias sive actu inter vivos sive testamento, etiam per fiduciam, obtinuerit et implere negligat, ab Ordinario, etiam per censuram, ad id cogatur."

88 Cf. supra n. 271 et „Linzer theol.-prakt. Quartalschrift" LXV (1912)841, LXXVII (1924) 299.

88 Cf. Cod. civ. Germ. § 1822, 2. 88 Cf. *S.Alph.,* Theol. mor. 1.1, n. 150

87 Cf. *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 1308.

89 *Erbvertrag.* Cf. Cod. civ. Germ. § 2289 sqq.

obstat mutationi rationabili; immo nec etiam iuramentum adiectum, saltem si agitur de testamento pro causis profanis. Ratio horum omnium est, quia revocabilitas ad ipsam essentiam testamenti pertinet. — Ex parte heredum Codices civiles nonnumquam permittunt impugnationem testamenti, praesertim si caret legali forma.

Commutari potest testamentum defuncti vel potius eius ultima voluntas ex rationabili causa a principe civili, utpote habente dominium altum in bona subditorum, si agitur de causis mere profanis; a Summo Pontifice, si agitur de causis piis. Testamenta enim causas pias respicientia considerantur tamquam res sanctae a Deo acceptatae et aequiperantur votis et iuramentis[88]. Episcopi aliique praelati non possunt propria auctoritate mutare ultimas voluntates, nisi tamen ipse testator hoc expresse concesserit[80]; possunt etiam auctoritate propria *interpretari* testamenta. Casus illi, in quibus iuxta plures auctores[81] episcopus valeret propria auctoritate commutare voluntates ultimas testatoris, iuxta hodiernam praxim melius solvuntur auctoritate Summi Pontificis, qui de legatis piis iudicat per S. Congr. Concilii[81]. Tales casus sunt: 1. si pecunia legata ad aliquem usum non sufficit[88]; 2. si res legata nequeat deservire pro usu destinato ob impedimentum iuris vel facti; 3. si legatum est factum ad usum non ita necessarium; e. gr. si legatum factum est pro emendo calice et calix iam non est ita necessarius, econtra ecclesia valde indiget casulis.

S. Congregatio de Prop. Fide a. 1807 totam doctrinam de commutatione ultimae voluntatis ad pias causas optime explicavit his verbis: ..Commutari quidem Sedis Apostolicae auctoritate possunt fidelium voluntates, ... sed commutationes non nisi ex iusta et rationabili causa fieri debent, ut Summus Pontifex fidelis et prudens administrator habeatur et sit. Qua lege cum Summus idem Pontifex obstringatur, *qui solus potestatem habet perficiendarum huiusmodi commutationum,* ipsius est cognoscere et iudicare de causa, quae in singulis casibus interveniat." [88] Ex quibus verbis manifeste sequuntur duo: i. solum Summum Pontificem posse commutare ultimas voluntates; 2. nec Summum Pontificem id valere nisi ex iusta et rationabili causa.

Nota. Ordinarii sunt exsecutores omnium piarum voluntatum tam mortis causa, quam inter vivos; ideoque alii exsecutores debent, perfuncto ipsorum munere, reddere rationem Ordinario[88].

4. De donatione praesumpta seu de successione ab intestato.

Ius succedendi. Ex ipso iure naturae instituente familiam derivatur 280
ius succedendi inter parentes et filios, nisi tamen in casu particulari ob legitimam causam illi iuri derogetur. — Ideo S. Scriptura filium eo

·· Cf. Cone. Trid. sess. 22, c. 6 de reform. *° Cod. iur. can. c. 1517, Ç 1.
·* S. *Alph.* l. c. l. 3, n. 931; *Aertnys,* Theol. mor. L 3, n. 424; *Noldin,* De praeceptis n. 556.
** Const. ..Sapienti consilio" d. 29 lunii 1908; Acta Ap. Sedis In.
·· Cf. Cod. iur. can. c. 1517, J 2. ·* Collect, de Prop. Fide n. 689.
“ Cf. Cone. Trid. sees. 22, c. 8 de reform.; Cod. Iur. can. c. 1315.

ipso heredem appellat: *„Quodsi filius, et heres"M.* De successione ab intestato idem fere dicendum est, quod supra n. 4 de dominio privato propositum est. Sicut dominium privatum in praesenti rerum ordine necessarium est, cum secus salus publica servari non possit, ita est etiam de successione ab intestato; nam si filii non succederent parentibus in bonis familiae, nexus et perpetuitas familiae maxime periclitarentur. Quare parentes peccant, si sine iusta ratione filium exheredant, aut illi solum partem legitimam relinquunt. Nihilominus aliqua libertas concedenda est parentibus circa dispositionem bonorum suorum, praesertim casu, quo filii sunt immorigeri et familiae dedecus afferunt. Quae quidem libertas a legibus civilibus limitata est diverso modo pro diversis regionibus. Plena est in Anglia et in pluribus Statibus Foederatis Americae, ubi parentes possunt libere disponere de omnibus bonis suis·'. In Germania·1, in Italia·· et in Austria'® dimidia pars est disponibilis. In Hispania'l conceditur parentibus, ut disponant pro libitu de tertia suorum bonorum parte. In Gallia pars disponibilis a numero filiorum dependet: si unicus est filius, parentes possunt disponere de dimidia parte; si duo filii supersunt, de tertia parte; si tres aut plures filii adsunt, de quarta parte bonorum suorum.

De sociali utilitate ac de morali obligatione limitationis legalis in successione hereditaria non consentiunt neque iuristae neque theologi, aliis plenam testandi libertatem propugnantibus, aliis legalem reservationem defendentibus. Non vacat disputare, uter modus sit melior pro sociali utilitate"

Ius succedendi strictum non videtur quidem exsistere neque inter consanguineos collaterales neque inter coniuges, sed ex pietate isti saepe adiuvari debent. Hinc tamquam regula generalis haberi potest: *Eadem fere obligatio urget in vita et in morte.* Sicut igitur in vita graviter tenemur ex pietate adiuvare cognatos collaterales proximos in vera egestate versantes, ita debemus in morte determinare bona ad illorum egestatem mitigandam, in quantum hoc est possibile salvis aliis obligationibus. Quod quidem multo magis valet pro sustentatione coniugis superstitis, qui a modernis iuribus solet inter heredes necessarios enumerari '·.

281 **Obligationes testatoris et heredum.**

i. *Obligationes testatoris.*

a) Ex ipso iure naturali testator tenetur filiis, coniugi aliisque propinquis versantibus in egestate convenientem partem fortunae relinquere. Id enim exigit virtus cum pietatis tum caritatis. Quamvis enim neque filii neque alii habeant strictum ius ad totam hereditatem, tamen fortuna seu dominium privatum non solum ad possessorem,

* Gal. 4. 7-

n Cf. *Tanquerey,* De iu»t. n. 617; *Stater,* De iust. c. 6, a. 3; *Stephen,* Commentaries on the Laws of England II 194.

" Cod. civ. I 2203. ·· Cod. civ. a. 805. " Cod. civ. 9 765.

" Cod. civ. a. 2303. " *Tanquerey* l. c. n. 719.

" Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. I. 3, n. 946.

sed post eius mortem aliqualiter etiam ad eius familiam pertinet. Pietas autem et caritas bene ordinata exigunt, ut homo habeat curam domesticorum praesertim egenorum. Proinde testator peccat cum contra caritatem tum contra pietatem tum contra iustam legem civilem, si sine sufficienti ratione heredibus necessariis subtrahit hereditatem debitam, seu si condit *,,testamentum inofficiosum"*

b) Sufficientes rationes subtrahendi partem legitimam heredibus necessariis non tantum sunt illae, quae in diversis Codicibus civilibus determinantur", sed etiam quaelibet alia causa rationabilis; e. gr. si aliquis heres necessarius est immorigerus nec ita indiget hereditate, potest testator eius partem legitimam aliter distribuere.

c) Testator probabilius non tenetur ad restitutionem, si partem legitimam heredum necessariorum donationibus, dilapidationibus etc. subtraxerit. Ratio est, quia disponendo de rebus propriis non laesit iustitiam commutativam ".

d) Nisi adsunt rationes vere graves, valde expedit, ut testator nullum legitimum heredem excludat neve quidpiam hereditatis subtrahat. Secus enim solent oriri magnae rixae et inimicitiae.

2. *Obligationes heredum.*

a) Heredes necessarii non possunt se occulte compensare, si eorum 282
pars legitima a testatore diminuta fuerit. Ratio est, quia non habent strictum ius ad hanc partem legitimam, ut iam dictum est. Possunt autem isti heredes adire iudicem et tunc post favorabilem sententiam iudicis obtinent strictum ius ad portionem legitimam, quocumque demum modo ea laesa sit etiam legatis piis.

b) Heredes necessarii tenentur conferre in acervum hereditatis ea bona, quae iam durante vita testatoris acceperunt, nisi tamen ista bona receperint titulo prorsus gratuitae donationis. In praxi attendendae sunt cum leges patriae" tum legitimae consuetudines tum intentio testatoris. Hinc non potest generali regula determinari, num expensae pro studiis, pro militia, pro nuptiis et dotibus conferendae sint in acervum hereditatis, necne. Valde conveniens est, ut heredes aequali necessitudine cum testatore coniuncti etiam aequalem partem hereditatis obtineant, nisi obstet expressa voluntas testatoris.

§3-

De commodato, precario, deposito, sequestro, mandato, de negotiorum gestione.

De omnibus istis contractibus gratuitis bilateralibus brevissime agi- 283
mus, quia sufficit confessario applicare principia data de contractibus in genere.

'* *pHichtwidriges, liebloses Testament.*

'· Cod. civ. Germ. § 3339 eqq.; Cod. civ. Helv. a. 477; Cod. civ. Gall. a. 725 sqq.

'· Ita quoque *Marc,* Instit theol. mor. n. 1083; *Tanquerey* l. c. n. 725. Contrarium docet *Noldin,* De praec. n. 562.

" Cf. Cod. civ. Germ. { 3050; Cod. civ. Helv. 626 sqq.; Cod. civ. Gall. 829 sqq.

Commodatum” est alicuius rei non fungibilis ad solum et determinatum usum certumque tempus gratuita concessio[70]. Si pro illa concessione exigitur pecunia, tunc iam est contractus onerosus et potius vocatur locatio, de qua infra n. 305 sermo erit. Obligationes commodantis et commodatarii pensandae sunt a) ex conventione libere inita; b) ex legibus civilibus.

Precarium[80] est idem atque commodatum, cum hac differentia, ut in precario contractu res commodata possit quolibet momento ad libitum repeti, cum in commodato hoc non permittatur nisi elapso tempore stabilito[81].

Depositum[82][83] est contractus, quo res mobilis alicui gratis custodienda traditur ea condicione, ut ad arbitrium depositoris reddatur. Iuxta modernam praxim res custodienda saepe non recipitur gratis, sed exigitur aliqua remuneratio pro custodia[88]. Servandae sunt leges positivae, praesertim si agitur de sarcinis depositis in emporiis viae ferreae, de rebus commissis cauponibus, de actionibus et obligationibus depositis in aliqua Banca etc.

Generatim dici potest:

1. Depositarius, i. e. is, apud quem res deponitur, debet rei depositae eam curam gerere, quam homines prudentes et timorati de tali re habent. Quodsi hoc non facit, ad damnum forte ortum reparandum cogitur a iudice competenti, immo etiam ante sententiam iudicis obligatur, saltem si eius negligentia fuit graviter culpabilis.

2. Re deposita uti nequit depositarius sine licentia deponentis sive expressa sive saltem prudenter praesumpta. Per se patet; etenim non licet uti re aliena sine licentia domini. Quodsi depositarius illicite usus fuerit re deposita (e. gr. pecunia ad negotiationem) et exinde lucrum ceperit, videndum est, utrum tale lucrum sit fructus industrialis, an fructus civilis aut naturalis rei depositae. Si fuerit fructus industrialis,

78 *Leihvertrag, prêt à usage, commodat, loan.*

78 Cf. Cod. civ. Germ. § 598 sqq.; Cod. obi. Helv. a. 305 sqq.

80 *Bittleihe, Leihe auf Widerruf.*

81 Precarium definitur in iure Romano (L. 1, Dig. 43, 26): est id, quod precibus petenti utendum conceditur tam diu, quamdiu is, qui concessit, patitur. In hodiernis iuribus precarium non solet considerari ut contractus distinctus a commodato. Precarium non est confundendum cum precaria iuris canonici. Precariae enim seu precaria in singulari numero est contractus iure canonico introductus, quo alicui ad preces et plerumque causa remunerationis ususfructus alicuius praedii vel alterius rei ecclesiasticae immobilis ad dies vitae vel ad aliud tempus conceditur, ea lege, ut singulis quinquenniis renovatio huius concessionis seu contractus petatur (c. 1, 2, X 3, 14; cf. *Ferraris,* Prompta Bibi. s. v. ..Precarium" n. 11). Precariae istae sunt praecursores beneficiorum ecclesiasticorum. Precariae tamen nonnumquam etiam laicis concedebantur (cf. *Wetter* et *Welte,* Kirchcnlexikon, s. v. ,.Precarium").

83 *Verwahrungs-* oder *Hinterlegungsvertrag.* Cod. civ. Germ. § 688 sqq. Cod. obi. Helv. a. 472.

88 Cf. Cod. civ. Germ. § 688sqq.; Cod. civ. Gall. a. 1917sqq.

potest lucrum sibi retinere; secus debet illud domino restituere iuxta adagium: „Res fructificat domino" 8'.

Sequestrum" est species depositi; est enim contractus, quo res *litigiosa* deponitur apud tertium, ea lege, ut lite dirempta victori restituatur88. Est *conventionale,* quando fit mutua litigantium voluntate; *iudiciale,* quando a iudice decernitur. — Ille, apud quem res litigiosa deponitur, vocatur sequester. Eius obligationes sunt: 1. In re custodienda et servanda non minorem diligentiam debet adhibere, quam suis rebus; 2. non debet rem sequestratam reddere, nisi ita statuente iudice aut ita consentientibus omnibus litigantibus.

Mandatum87 est contractus quo unus suscipit negotium nomine alterius gerendum. Quamvis iste contractus natura sua sit gratuitus, plerumque tamen pacta mercede initur. Valde accurate solent codices civiles statuere de iuribus et obligationibus tum mandantis tum mandatant Quae quidem statuta etiam sunt in foro conscientiae observanda.

Negotiorum gestio88 est quasi-contractus, quo quis alterius negotium sine mandato expresso quidem, sed ex praesumpta voluntate domini absentis suscipit. Negotiorum gestio nihil aliud est nisi mandatum praesumptum. Locum habet e. gr., si quis invenit rem, quam tenetur fideliter custodire ex praesumpta voluntate domini legitimi, usquedum iste appareat et omnes expensas necessarias solvat88.

§4-

De mutuo et usura.

Praenotamen. Doctrina de mutuo et usura hodie nullam fere difficultatem practicam pro confessario habet. Proinde breviter de hac re tractamus insinuantes summaria capita huius doctrinae. Innumera fere opera scripta sunt de mutuo et usura. Inter modernos moralistas Tanquerey88 sufficientissime de hac re egit.

Mutuum8* *est contractus, quo dominium rei primo usu consumpti-* 284
bilis et fungibilis alteri traditur cum obligatione, ut res eiusdem valoris suo tempore reddatur.

Dicitur: „rei primo usu consumptibilis et fungibilis", ad distinguendum mutuum a commodato et locatione, in quibus res non-consumptibilis datur cum obligatione reddendi eandem rem *in individuo.* Mutuum item distinguitur a deposito aliisque contractibus in paragraphe praecedenti enumeratis ob eandem rationem, et insuper quia res mutuata sub hac sua individual! forma statim transit' in dominium recipientis, quod non accidit in contractibus commodati, depositi etc.

·· Cf. S. */llph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 748; Cod. civ. Gall. a. 1936.

"· *Hinterlegung einer strittigen Sache.*

88 < f. Cod. civ. Gall. n. 1955 sqq.; Cod. obi. Helv. a. 480; Cod. iur. can. c. 1672 sqq.

"' *l'ollmacht. Ermachtigung.* ·» *Vertretung ohne Vollmacht.*

"· Cf. supra de inventione n. 48. ·· De iust. n. 864—906.

Darlehenwertrag.

Obtectum igitur mutui est res primo usu consumptibilis et fungibilis, e. gr. vinum, oleum et praesertim *pecunia.* Omnis autem talis res est infructuosa in se. Fructifera potest esse res aliqua: i. naturaliter, ut arbor producit fructus; 2. artificialiter seu industrialiter, ut mercator ope pecuniae emit merces, ex quarum venditione facit lucrum; 3. civiliter, ut domus locata producit pretium locationis. Cf. supra n. 208.

285 **Usura** definitur a S. Thoma: *„Acceptio pretii pro usu rei mutuatae"* ", vel obiective considerata: „Pretium usus rei mutuatae". Latius hanc definitionem explicat Concilium Lateranense V, sess. 10: „Ea est propria usurarum interpretatio, quando videlicet ex usu rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumptu, nullove periculo lucrum foetusque conquiri studetur." — *Essentia igitur usurae consistit in acceptione lucri ex puro mutuo.* Si enim lucrum accipitur ratione alterius tituli extrinseci, e. gr. damni emergentis, periculi etc., non est usura. Pariter non est usura, si lucrum ex mutuo quidem accipitur, sed titulo gratuito et non oneroso °3.

Quamvis secundum vim nominis non distinguantur usura et fenus, tamen claritatis causa melius est, ut usura semper sumatur in malam partem; fenus autem (vel interesse, vel auctarium) in bonum sensum. *Usura* igitur est aut lucrum ex puro mutuo, aut lucrum *excessivum* 43 perceptum ex pecunia commodata, e. gr. 3o°/o· *Fenus* autem est lucrum licite perceptum ex mutuo. — Fenus distinguitur aut *legale,* quod a lege patriae determinatur; aut *vulgare,* quod ex communi usu in aliquo negotio constituitur; aut *conventionale,* quod ex conventione mutuantis et mutuatarii definitur. Fenus legale et vulgare censetur esse iustum. Fenus autem conventionale non est iustum, nisi visis circumstantiis locorum, temporum et personarum respondeat lucro cessanti et periculo sortis, quod mutuans pati debeat. Alia mensura magis exacta non potest dari de quantitate fenoris. S. Poenitentiaria die 18 Apr. 188945* ad quaesitum, num liceat 8 vel 10% fenoris percipere, respondit: „Cum fructus pecuniae taxare per modum regulae periculosum sit, Ven. in Christo Pater Episcopus orator in singulis casibus rem decernat iuxta praxim communem servatam ab hominibus timoratae conscientiae respectivis in locis et temporibus." — Puto nostris temporibus *sub condicionibus ordinariis* fenus excedens 20% esse usurarium ac iniustum", quia multum excedit quantitatem, quae in publicis institutis nummulariis (vulgo *Bank)* statuitur. Exinde tamen nolo condemnare actiones societatum industrialium, quae 30°/<> aut etiam 50% dant annuatim, quia tale auctarium non est fenus proprie dictum, sed fructus commercii facti. — Usura in hoc malo sensu accepta graviter punitur quoque a Codicibus civilibus47 atque inducit obligationem restitutionis.

44 S. theol. 2, 2, q. 78, a. 1.

43 Cf. *Billuart,* De contract, diss. 4, a. i et 2.

·♦ *Wuchereins.* Saepe sumitur usura in latiore sensu pro abusu cuiusque indigentiae proximi. Sic e. gr. loquimur de pretio usurario, salario usurario etc.

·· Collect, de Prop. Fide n.1702.

44 Suo tempore docuit D'Annibale (Summula Theol. mor. II 535) : „Regularitei non immodicas esse dixerim usuras septunces; immodicas supra dedunccs."

47 Cf. Cod. pocn. Germ. $ 302

Principium. *Usura proprie dicta est contra ius positivum divinum, ecclesiasticum, naturale.* 286

Ita sententia communissima, quam Benedictus XIV in libro De syn. dioec. " vocat doctrinam Ecclesiae catholicae, et eui solus fere D'Annibale" contradixit his verbis: „Nullo manifesto seu naturali seu divino iure constat, usuras per se illicitas aut alias vetitas esse. Quin potius ex ratione agendi Ecclesiae catholicae contrarium conicitur."

Prob. i. Est contra *ius positivum divinum.* Ex multis textibus S. Scripturae[100] tantum duos eligimus. Dicitur in Psalmo 14: *„Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?"* Enumeratur inter alios: *„Qui pecuniam suam non dedit ad usuram."* Ergo usura excludit a caelo. In Evangelio[101] dicitur: *„Afutuum date, nihil inde sperantes."* De sensu huius loci videsis Billuart[1]".

Prob. 2. Est contra *ius ecclesiasticum.* Sunt quinque Concilia oecumenica, quae prohibuerunt usuram, scii. Concilia Lateranensia III, IV, V; Concilium Lugdunense II, Concilium Viennense[1]". Pariter Sixtus V reprobavit «usurarum voraginem, Deo hominibusque odiosam, sacris canonibus damnatam et Christianae caritati contrariam." Alexander VII proscripsit propositionem (42): «Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus."[1M] Cf. etiam propositiones 41 et 42 damnatas d. 2 Martii 1697 ab Innocentio XI[1]". Praesertim autem Benedictus XIV Encyclica sua «Vix pervenit" d. 1 Nov. 1745 certam de usuris doctrinam constituit[1]". Eandem doctrinam proponit quoque Codex iur. can. c. 1543.

Prob. 3. Est contra *ius naturale.* Quare S. Thomas dicit: «Accipere usuram pro pecunia mutuata est *secundum se* iniustum"[107] probat autem istam thesim hoc modo: Contra iustitiam ac proinde contra ius naturale est vendere id, quod non est, aut vendere bis idem. Atqui usurarius facit hoc. Ergo peccat contra iustitiam et ius naturale, ac proinde ad restitutionem tenetur. Maior patet. Prob. Min. In rebus fungibilibus et primo usu consumptibilibus, quae sunt proprium obiectum usurae, ipsae res earumque usus sunt moraliter idem. Ideoque sicut plane ridiculum et iniustum foret, si mercator, postquam vinum vendidit pretio iusto, vellet insuper vendere usum seu consumptionem vini, ita iniuste ageret, si quis reclamaret praeter vinum mutuo datum aliquid aliud pro usu istius vini. Ceteroquin pecunia, de qua praecipue est usura, manifeste non distinguitur moraliter ab eius usu. Ergo nihil peti potest pro usu pecuniae mutuatae, et si nihilominus aliquid acceptum est, debet restitui. Belle dicit S. Leo Magnus: «fenus pecuniae funus est animae"[108].

Causae extrinsecae *fenus cohonestantes.* Etiamsi usura numquam licita est atque mutuum proprie dictum semper debet esse gratuitum, 287

" 1. 10, c. 4, n. 2. " L. c. n. 533.

100 E. gr. Ex. 22, 25; Lev. 25, 35—37; Deut. 23, 19 sq.; Ez. 18, 8 et 13.

101 Luc. 6, 35. L. c.

Textus citantur a *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 1302.

*" *Dens.* n. 1142. 105 Ib. n. 1191 sq.

I" Ib. n. 1475 sqq., vel melius in instructione S. C. de Prop. Fide a. 1873, ubi complura decreta de usura afferuntur (Collect, de Prop. Fide n. 1393).

107 S. theol. 2, 2, q. 78, a. 1.

'.. Sermo 17 (16). *(Migne,* Patr. lat. 54, 181.)

tamen adsunt *causae extrinsecae,* propter quas exigi potest in contractu mutui aliquod auctarium seu fenus. Iam S. Thomas108* tales causas enuntiat, et Benedictus XIV110 hoc expresse docet. Solent quattuor causae seu tituli enumerari: i. periculum sortis, 2. poena conventionalis, 3. lucrum cessans vel damnum emergens, 4. lex civilis seu praemium legale.

x. **Periculum sortis**111 est *speciale* (non generale) periculum, quo prudenter timetur, ne mutuans rem suam non recuperet. Tale periculum speciale saepe adest, praesertim si quis committit pecuniam suam quibusdam institutis nummulariis vel debitoribus parum securis. Patet propter tale periculum posse accipi aliquod fenus112. Res enim, quae extra periculum possidetur, plus aestimatur quam eadem res in periculo posita.

2. **Poena conventionalis** constituitur pro casu, quo mutuatarius ex culpabili mora redditionem sortis ultra stipulatum tempus differat. Ut ista causa sit sufficiens et iusta, requiritur, ut poena imposita sit moderata et dilatio solutionis revera culpabilis.

3. **Damnum emergens et lucrum cessans.** Lucrum cessans est defectus alicuius lucri *proxime* sperati, quod mutuans certo habuisset, si pecuniam mutuatam aliis usibus obviis deputasset. Damnum vero emergens est positivum detrimentum, quod mutuans subire debet propter contractum mutui. Etiam istas causas sufficere ad exigendum proportionatum fenus in mutuo, per se patet et ab omnibus hodie admittiturm.

28g 4. **Praemium legale seu lex civilis.** Inde a saeculo XVI acriter disputatum est, num lex civilis valeat, deficientibus aliis titulis, licitam reddere usuram. Hodie haec disputatio videtur esse finita. Etenim ad dubium: „An poenitentes, qui moderatum lucrum *solo legis titulo* ex mutuo dubia vel mala fide perceperunt, absolvi sacramentaliter possint, nullo imposito restitutionis onere, dummodo de patrato ob dubiam vel malam fidem peccato sincere doleant, et filiali oboedientia parati sint stare mandatis S. Sedis", respondit S. Officium d. 17 lan. 1838: „Affirmative, dummodo parati sint stare mandatis S. Sedis." —

100 S. theol. 2, 2, q. 78, a. 2 ad 2. „IUe, qui mutuum dat, potest absque peccato in pactum deducere cum eo, qui mutuum accipit, recompensationem damni."

110 De synod, dioec. L 10, c. 4.

**» Sors est idem quod hodie vulgo dicitur ..capitale".

1U Ita etiam declaravit S. C. de Prop. Fide a. 1645 (Collect, de Prop. Fide n. 117 ad 3).

“· Veteres auctores valde subtiliter disputabant de istis duobus titulis mutui. Cf. *Caietanum,* Comm, in 2, 2, q. 78, a. 2. Immo nonnulli dubitabant, num S. Thomas admittat lucrum cessans ut titulum sufficientem mutui. Hodie istae disputationes sunt parvae utilitatis practicae, cum in mutuatione pecuniae semper adsint sufficientes tituli fenoris moderati. Optime de singulis titulis fenoris disserit *Billuart,* De contract, dies. 4, a. 5. *D'Annibale* (Summula theol. mor. II, n. 531) prorsus immerito allegat S. *Thomam* (De malo q. 13, a. 4 ad 14), quasi n« damnum emergens quidem esset titulus sufficiens pro fenore accipiendo.

In eundem sensum pluries responsum est a S. Poenitentiaria, e. gr. 14 Aug. 1831; ii Nov. 1831; ii Febr. 1832; 23 Nov. 1832[114]. S. Congregatio de Propaganda Fide colligens omnes fere resolutiones SS. Congregationum usque ad a. 1873 emanatas in haec verba concludit: *„Deficientibus licet aliis quibuslibet titulis ... unum quoque legis civilis titulum ceu sufficientem in praxi haberi posse,* tum a fidelibus, tum ab eorum confessariis, quibus proinde suos poenitentes hac super re inquietare non licet, donec quaestio haec sub iudice pendeat, nec S. Sedes ipsam explicite definierit."[110] Idem statuit Codex iur. can. c. 1543: „In praestatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro maiore, si iustus ac proportionatus titulus suffragetur."

Ratio est, quia supremo legislatori *vi dominii alti* et *ratione boni publici* competit ius transferendi proprietatem istius auctarii a mutuatario in mutuantem, idque vel eo magis, quod subditi sponte consentiant. Et revera hodiernis temporibus mercatura esset impossibilis et bonum publicum graviter laederetur, si moderatum auctarium seu fenus non permitteretur.

Alii auctores[11·] aliter processerunt, putantes moderatum fenus esse licitum etiam sine titulis extrinsecis legitimantibus. Etenim hodiernis temporibus auctarium seu fenus unice fere exigitur et accipitur pro *pecunia* mutuata. Porro pecunia hodie non est prorsus sterilis, sed revera quasi-frugifera. Sane pecunia non parit pecuniam, sicut vacca parit vitulum; sed sicut domus locata producit lucrum, ita fere etiam pecunia mutuo data. — Praeterea pecunia hodie est principale instrumentum negotiationis atque statim et absque ulla difficultate converti potest in res fructiferas. Unde contractus, quo pecunia alteri traditur sub condicione legitimi fenoris, iam non est proprium mutuum aut usura, in quibus res sterilis traditur, sed contractus sui generis[117]. Proinde gravissimae prohibitiones latae contra usuram iam non possunt applicari pecuniae mutuatae. Num haec sententia sit vera, non clare apparet. Etenim quamvis pecunia hodie multo facilius possit converti in res fructiferas quam antiquis temporibus, tamen inde nondum sequitur eam mutasse naturam suam atque *ex se ipsa* esse effectam fructiferam.

Pro praxi. Omnes (sive clerici sive laici) possunt tuta conscientia moderatum fenus, immo et anatocismum seu usuras usurarum[11·] percipere ex pecunia mutuata, ita ut numquam adsit obligatio restitutionis talis fenoris percepti. Hodie enim semper adsunt tituli extrinseci supra indicati. Quodnam autem sit fenus moderatum, pendet a periculo sortis, lucro cessante et damno emergente. Quare in regionibus, ubi adest taxa legalis vel consuetudo admissa, huic standum est. Immo aliquid amplius accipi potest, si pecunia traditur illis societati-

111 Cf. *Dem.* n. 1612 et nota 1. 119 Collect, de Prop. Fide n. 1393.

>*· *Lehmkuhl* (Theol. mor. I, n. 1313), *WeiB* (Apologie des Christentums IV 794 sqq.), *Tanquerey* (De iust n. 902), *Henr. Pesch* (Lehrbuch der Nationalbkonomle V 726 sqq.).

**' Vocatur contractus crediti (Knpitaldicnstvertrag).

·*· *Zinsestins, intérêt d'intérit, compound interest.*

bus, quae vulgo vocantur *Aktiengesellschaften, sociétés par actions.* Numquam autem licet abuti indigentia mutuatarii ad extorquendum fenus immoderatum, cum secus laedatur cum iustitia tum caritas[119]

289 Scholion x. De montibus pietatis, de arcis parcimoniae et mensis nummulariis.

Mons pietatis est cumulus pecuniarum aliarumve rerum mutuabilium ad id collectus, ut pauperes, datis pignore et moderato fenore, ex eo accipere mutuo possint, quae sibi sunt necessaria. Hodie vocantur *Pfandhauser, pawnshop, mont de piété.* Montes pietatis (primo Urbeveteri [1463] vel Perusiae [1467] erectos) approbaverunt Concilium Lateranense V[120] et Tridentinum[121]. Tunc temporis fuerunt in sublevamen pauperum, cum non exigeretur nisi valde moderatum fenus; nunc vero, cum isti montes pietatis saepe transierunt ad homines privatos, cumque fenus postulatum non raro sit excessivum, propter varias rationes montes pietatis aliquando potius sunt montes iniquitatis. Valde desiderandum est, ut gubernium sedulo observet atque coerceat huiusmodi instituta.

Arcae parcimoniae *(Sparkasse, caisse d'épargne, savings-bank)* sunt institutae vel a municipiis vel ab hominibus privatis ad recipiendas pecunias (non ita magnae quantitatis) et ad solvendum fenus conveniens pro pecunia recepta. Finis istorum institutorum est fovere parcimoniam, praesertim hominum mediocris fortunae; quod sane est optimum. Licet ponere pecuniam in istis arcis parcimoniae, ut expresse declaravit S. Poenitentiaria d. 25 Febr. 1836.

Mensae nummulariae *(Bank, banque, bank)* ubique terrarum exsistunt et valde inserviunt commerciis diversi generis. Attamen, experientia comprobante, etiam haud parva incommoda et damna producere possunt. Cum non raro accidat, ut sacerdos, praesertim si est parochus, pecunias admini-

1,2 Cum antiquis temporibus graves poenae statutae fuerint contra quamcumque usuram, nonnulli conabantur eludere has poenas per usuram palliatam ineundo contractum trinum aut contractum „Mohâtra". *Contractus trinus* est unus contractus associationis et duplex contractus assecurationis. E. gr. Petrus petit a Paulo 10000 francorum ad negotiationem aliquam peragendam, promittens illi partem lucri, scii. 1000 francos. En contractus associationis. Petrus enim et Paulus faciunt negotiationem, in qua Paulus pecuniam et Petrus operam praestat. Facto hoc contractu Paulus, qui timet periculum *sortis,* offert Petro 300 francos, ut velit sortem assecurare. En primus contractus assecurationis. Paulus insuper timens de *lucro* offert Petro adhuc 200 francos, ut velit etiam lucrum assecurare; quod et fit. En secundus contractus assecurationis, quocum perfectus est contractus trinus. Paulus igitur recipit pro 10000 frs. mutuo datis 500 francos seu 5°/0; cf. *Sixti V* Const. ..Detestabili avaritiae" 1586. — *Mohatra* est species emptionis ad palliandam usuram. En exemplum : Petrus petit a Paulo 1000 francos. Paulus respondet se non posse hanc pecuniam neque gratis mutuare neque cum usura, quippe quae graviter prohibita sit; sed proponit hunc agendi modum: Vendo tibi equum meum pro 1100 fr., et tu das mihi syngrapham, in qua promittis, te post annum soluturum esse hanc summam. Statim tu mihi retrovendis equum pro 1000 fr.; qualem summam tibi trado. Petrus igitur habet 1000 francos petitos, sed post annum debet solvere 1100 francos seu 10% pro pecunia mutuata. Innocentius XI d. 2 Martii 1679 damnavit propositionem (.10): ..Contractus MohAtra licitus est, etiam respectu eiusdem personae et cum contractu retrovenditionis praevie inito cum intentione lucri" *(Dene.* n. 1190).

120 Ses». 10 *(Dent.* n. 739). ”* Ses», aa, c. 8sq. de reform.

strare debeat, aut eius consilium petatur in rebus pecuniariis, valde utile erit, si conetur cognoscere diversas species bancarum. Iuxta modernam praxim omnes (etiam sacerdotes) possunt pecuniam collocare in istis bancis atque cum „actiones“ tum ..obligationes" 1,1 emere, dummodo evitentur scandalum, cooperatio ad malum, proprie dictae speculationes bursae. Num autem pecunia *pertinens ad ecclesias aliasque causas pias* possit collocari in arcis parcimoniae aut in bancis, pendet cum a côndicione istorum institutorum, tum a statutis particularibus ecclesiasticis.

Scholion **2.** De contractu census. Census *(Rente)* est ius percipiendi **290**
pensionem annuam a re vel persona. Haec pensio annualis vocabatur canon, reditus. Distinguebatur census *reservativus* (ortus ex traditione rei immobilis) ; census *consignativus* seu simpliciter dictus (emptus ex traditione alicuius ..capitalis"), e. gr. trado tibi 10 000 francorum ea condicione, ut usque ad mortem recipiam quotannis 800 francos; census *realis,* qui est quasi servitus alicui rei imposita et est idem fere ac *emphyteusisin,* e. gr. trado tibi istos agros, ut tu tuique heredes ex fructibus illorum mihi solvatis quotannis 100 francos. — Dantur adhuc aliae divisiones, ut census personalis, pecuniarius, fructuarius, redimibilis, irredimibilis etc.1*· Quidquid est de veteribus legibus, hodie census licitus est, dummodo adsit iusta proportio inter censum et pretium. Etenim census est ad instar fenoris. Porro hodie fenus aut mutuum licitum est, dummodo sit moderatum.

ARTICULUS II.

De contractibus onerosis commutatoriis.

Explicatis contractibus (et actibus) gratuitis, accedimus ad contractus onerosos, et quidem primo ad contractus onerosos commutatorios. Sunt autem quamplurimi contractus onerosi, quorum omnium tamen cognitio perfecta non est tam necessaria pro confessario. Principaliores sunt: emptio et venditio, locatio et conductio. De illis specialiter agemus, addentes tamen per modum Scholii aliquid de quibusdam aliis contractibus onerosis commutatoriis seu certi eventus.

§ i-

De emptione et venditione in genere.

Definitio. Emptio definitur in iure Romano: „pactio pretii pro 291
merce"; venditio vero: „pactio mercis pro pretio"1”. Sunt ergo emptio et venditio duo contractus correlativi unum integrum conficientes, qui dicitur „emptio-venditio", et definiri potest: *contractus onerosus mutuo consensu constitutus dandi mercem pro pretio determinato et pretium pro merce.* — Ad contractum igitur emptionis et venditionis praeter mutuum consensum ementis et vendentis requiruntur duo elementa: res tamquam merx et pretium, quod est summa pecuniae solvendae pro aliqua re acquirenda. Pecunia, quae in regionibus civilizatis hodie auro, argento etc. perficitur, antiquis temporibus constituebatur multis aliis rebus, e. gr. pecoribus, pellibus, ebore, conchis etc. Pecunia igitur est

·»» Cf. S. Offic. d. 15 Apr. 1885. «· *Erbpacht.*
'·· Cf. *Billuart,* De contract, dise. 5, a. I. »·· Ex L. 5, J 1, D. *19,* 5.

medium ex universali conventione statutum ad permutationes dominii peragendas[12·]. — Mutuus consensus, qui in isto contractu transfert dominium cum rei tum pretii, ex iuribus civilibus aliquando sub determinata forma, e. gr. coram notario, exprimi debet. Secus contractus censetur nullus.

Ex *iure naturali* venditio.est perfecta statim ut inter partes conventum est de re tradenda et de pretio solvendo. Ante *realem* vero rei traditionem consensus non producit eosdem effectus in diversis iuribus positivis. In iure Germanico[12'] et Austriaco[128] dominium rei non nisi per *traditionem* transfertur in emptorem, qui ante traditionem habet solum *ius ad rem* ac proinde actionem personalem in venditorem. Econtra in iure Gallico[12'], Hispanico[180], Italico[181], Anglico, Americano Septent.[182], Helvetico[188] dominium rei emptae eiusque periculum ac commodum iam *per solum consensum* partium transit in emptorem. Dantur tamen exceptiones, quae videri possunt in locis citatis.

Claritatis causa nunc separatim agemus 1. de re vendibili seu merce et de obligatione venditoris, 2. de pretio ac de obligatione emptoris, et ultimo in propria paragrapho de quibusdam venditionibus in specie.

I. De merce et de obligatione venditoris.

292 Merx *seu obiectum venditionis* potest esse quaecumque res pecunia aestimabilis et propria vendentis, nisi tamen specialis prohibitio iuris positivi adsit.

Dicitur 1°: *„quaecumque res pecunia aestimabilis"*, sive illa res sit corporea, sive incorporea (ut ius nobilitatis). Non licet emere aut vendere pretio temporali res spirituales; hoc enim esset simonia. Debet autem res aestimari *pecunia*, quia secus iam non habetur venditio proprie dicta, sed permutatio. Unde si quis dat e. gr. decem oves pro equo, est potius permutatio quam venditio. Accurate distinguendi sunt hi tres contractus: permutatio, emptio-venditio, cambium. Etenim si una res traditur pro alia, habetur permutatio; si res traditur pro pecunia tamquam pretio, habetur emptio-venditio; si una species pecuniae traditur pro alia, habetur cambium[’3*].

Dicitur 2°: *„propria vendentis"*. Itaque venditio rei alienae est irrita; confer tamen leges civiles aliquando aliter statuentes, prout supra n. 213 dictum est de possessore bonae fidei. Istae leges observari possunt etiam in foro conscientiae. Non requiritur autem, ut vendens *actu* possideat rem; sufficit, ut illam habeat in *spe*, e. gr. frumenta, quae adhuc sunt in herbis. Ab omnibus autem fere iuribus modernis prohibetur, ne heres vendat *hcredi-*

123 Angelicus Doctor (lect. 9 in lib. 5 Ethic.) optime explicat post Aristotelem, quomodo pecunia, et quidem numisma, non solum sit medium aptum ad permutationes dominii peragendas, verum etiam quomodo sit *mensura valoris* singularum rerum.

U7 Cod. civ. § 446. Cod. civ. § 1053. >” Cod. civ. a. 1583.

130 Cod. civ. a. 1452 1468. 131 Cod. civ. a. 1448.

· Cf. *Tanquerey,* Suppi, p. 21 sqq. **· Cod. oblig. a. 185.

*3· De istis contractibus permutationis et catnbii, sicuti etiam de vulgatissima institutione, quae vocatur cheque (Wechsel), eadem principia applicanda sunt, quae valent de emptione et venditione.

tatem futuram, quia talis contractus censetur turpis, utpote inducens desiderium mortis testatoris1".

Dicitur 3°: *„nisi tamen specialis prohibitio iuris positivi adsit".* Nonnullae enim res non possunt vendi, salvo bono communi, e. gr. quaedam arma, venena, aut etiam picturae pretiosae etc.

Obligationes venditoris. 1. Venditor non debet exigere pretium 293
iniustum, de quo infra dicetur.

2. Venditor ex iure naturali semper tenetur manifestare emptori defectus *substantiales* rei vendendae. Ratio est, quia secus consensus emptoris erit irritus, ac proinde totus contractus invalidus. Leges positivae in nonnullis casibus admittunt sic dictam actionem redhibitoriam (Wandelungsklage), si vitium rei celatum erat. Defectus substantiales (Hauptmangel) rei vendendae censentur ii, qui illam notabiliter inutilem reddunt ad finem primarium et notum emptoris. Quoad defectus vero *accidentales* distinguendum est: si emptor expresse interrogat de istis defectibus, venditor tenetur respondere secundum veritatem, vel saltem declinare responsionem dicendo e. gr.: vendo rem in eo statu, quo nunc est. Tunc enim emptor potest sibi cavere; quod si non facit, damnum portare debebit. Sin autem emptor non quaerit expresse de istis defectibus, tunc venditor eum non potest fraudibus inducere in errorem eique sic causare magnum damnum; tenetur igitur manifestare defectus *prorsus occultos,* qui rem notabiliter minuunt, non autem debet indicare defectus, quos quilibet prudens facile detegere potest.

Optime de hac materia docet S. Thomas130:* „Circa rem, quae venditur, triplex defectus considerari potest: unus quidem secundum *speciem rei,* et hunc quidem defectum si venditor cognoscat in re quam vendit, fraudem committit in venditione; unde venditio illicita redditur.... Alius autem defectus est secundum *quantitatem,* quae per mensuram cognoscitur, et ideo si quis scienter utatur deficienti mensura in vendendo, fraudem committit, et est illicita venditio. Unde dicitur137: *,Non habebis in sacculo diversa pondera, maius et minus; nec erit in domo tua modius maior et minor',* et postea subditur: *.Abominatur enim Dominus eum, qui facit haec, et aversatur omnem iniustitiam.'* — Tertius defectus est ex parte *qualitatis,* puta si aliquod animal infirmum vendat quasi sanum ; quod si quis scienter fecerit, fraudem committit in venditione, unde est illicita venditio. Et in omnibus talibus non solum aliquis peccat iniustam venditionem faciendo, sed etiam ad restitutionem tenetur." — Ut ex allato exemplo animalis infirmi patet, Angelicus Doctor loquitur de qualitate redundante in substantiam; sin autem agitur de qualitate revera accidentali, gravis obligatio restitutionis non adest.

3. Venditor tenetur tradere rem *physice* vel saltem *moraliter* eam, quam emptor intendit acquirere. Dico autem: saltem moraliter eam; nam etsi res data physice non sit prorsus ea, quam emptor putavit acquirere, si tamen moraliter est eadem, i. e. fere aeque bona et utilis emptori et pretio oblato digna, tunc non adest saltem gravis iniustitia138

130 Cod. civ. Germ. § 310 31a. 133 S. theol. 2, 2, q. 77, a. 2.
*·' Dcut. 25, 13. *" S. theol. 2, a, <;. 77, n. 2 ud 1.

E. gr. quando hospites petunt in caupona vinum Mosellanum, et caupo dat illis vinum fere aeque bonum, quod vero non crevit in ripis Mosellae, non videtur graviter laedere iustitiam, dummodo tamen pretium iustum ne excedat.

4. Venditor tenetur rem venditam emptori tradere *in eo statu,* in quo erat tempore venditionis. Leges civiles solent statuere, vel contrahentes specialiter determinant, utrum venditor an emptor *fructus rei* percipiat ante traditionem; quisnam debeat ferre expensas custodiae; cuinam res pereat etc. Fideliter omnia haec statuta observanda sunt.

294 Scholion. De diminutione ponderis aut mensurae. S. Alphonsus quaerit: „An excusetur [ab iniustitia] qui utitur mensura diminuta, ut consequatur iustum pretium, alias non consecuturus ob iniustam taxant vel iniustum monopolium ementium? Valde probabiliter affirmant Lugo, Laymann, Palaus, Sporer cum Soto, Valentia et Toleto, et Salmanticenses cum Rebello, Salas et Dicastillo. Ratio, quia tunc iste vexationem suam iuste redimit." — Quae quidem sunt intelligenda cum grano salis et nostris temporibus rarissime possunt in praxim reduci; nam dicitur in S. Scriptura: *Statera dolosa abominatio est apud Dominum*l<e. Praesertim non est sufficiens excusatio saepe a mercatoribus prolata, scii, se non posse sustinere „concurrentiam“, si non diminuant pondus et mensuram. Nam nulla iniuria illis infertur ab emptoribus. Neque dicant, pondus etiam sic diminutum respondere iusto pretio. Nam licet id verum sit absolute, tamen id falsum est, postquam semel est legitime conventum de tali pretio et de tali pondere1*1. Possunt autem se defendere contra alios ..competitores", accusando illos de illicitis machinationibus *(unlauterer Wettbeuerb, concurrence déloyale).* — Talis diminutio ponderis aut mensurae licita solummodo est, a) si ita fert consuetudo universalis, atque hoc facile cognosci potest ab emptoribus; b) si emptores iniustis mediis (e. gr. sic dictis „Syndicatis, *Boykott)* cogunt venditores ad pretium vere iniustum; quia tunc venditores possunt se defendere.

Regulae a confessario attendendae. Innumerae fere sunt fraudes, quae in venditione rerum committi solent. Ad discernendum, num ex illis commissis oriatur gravis obligatio restitutionis, confessarius attendat ad tria:

a) num damnificatio sit vere, formaliter et efficaciter iniusta idque in materia gravi?

b) num res vendita sit saltem moraliter eadem, quam emptor putavit acquirere?

c) quaenam sit consuetudo vigens in tali venditione?

2. *De pretio et de obligatione emptoris.*

Obligationes emptoris. Emptor debet ea omnia implere, quae in contractu venditionis iuste stipulata sunt de modo et tempore accipiendi mercem et solvendi pretium; praesertim autem tenetur solvere *pretium iustum.*

*'· Theol. mor. 1. 3, n. 822. ··· Prov. rt, 1.
>*> Ita etiam *Billuart,* De contract, dbt. 3, a. 3.

Notio et qualitas pretii. *Pretium est valor rei pecunia expressus.* 295
Underlain autem valor rei desumendus sit, non est facilis quaestio: utrum ex communi aestimatione (valor commutationis, *Tauschwert)* an ex propria et intrinseca utilitate (valor utilitatis, *Gebrauchswert)*1*2. Praeferenda videtur haec secunda sententia, quam S. Thomas, praeeunte S. Augustino, propugnat dicens: „Pretium rerum venalium non consideratur secundum gradum naturae ... sed secundum quod res in usum hominis veniunt."148 Ceterum utraque sententia non tam diversa est. Etenim id, quod communiter carius aestimatur, habet quoque maiorem utilitatem internam. Dico autem *internam* utilitatem; nam utrum pretium possit augeri propter rei externam utilitatem, eo quod res per accidens sit valde necessaria ementi, infra dicetur. Sed, quidquid est de hac quaestione, omnes docent, pretium debere esse *iustum,* i. e. aequare saltem moraliter valorem rei. Hinc S. Thomas144 dicit: „Emptio et venditio videtur esse introducta pro communi utilitate utriusque, dum scii, unus indiget re alterius et e converso. Quod autem pro communi utilitate inductum est, non debet esse magis in gravamen unius quam alterius, et ideo debet secundum aequalitatem rei inter eos contractus institui. Quantitas autem rei, quae in usum hominis venit, mensuratur secundum pretium datum; ad quod est inventum numisma. Et ideo si vel pretium excedat quantitatem valoris rei, vel e converso res excedat pretium, tolletur iustitiae aequalitas. Et ideo carius vendere vel vilius emere rem quam valeat, est secundum se iniustum et illicitum."

Per accidens aliquando pretium potest augeri ultra valorem mercis intrinsecum, si scii, venditor ex venditione *particulare damnum patiatur.* Econtra „si quis multum iuvetur et re alterius, quam accepit, ille vero qui vendit, non damnificetur carendo re illa, non debet eam supervendere, quia utilitas, quae alteri accrescit, non est ex vendente, sed ex condicione ementis. Nullus autem debet vendere alteri, quod non est suum, licet possit ei vendere damnum, quod patitur. Ille tamen, qui ex re alterius accepta multum iuvatur, potest propria sponte aliquid vendenti supererogare; quod pertinet ad eius honestatem." Ita iterum S. Thomas148, quem sequitur S. Alphonsus,4e; ideoque iuxta hos Doctores pretium iustum desumendum est 1. vel *ex valore intrinseco rei,* vel 2. *ex damno emergente aut lucro cessante,* quod ex venditione oritur venditori. Haec sententia videtur esse omnino sequenda. Reicienda est igitur sententia paucorum theologorum docentium, pretium illud esse iustum, in quo paciscentes libere convenerunt. Nam si haec sententia esset absolute vera, tunc omnigenis fraudibus portae latae aperirentur. E. gr. aliquis vendens fundum situm ita, ut alius eo omnino indigeat, posset licite vendere pretio excessivo; vel aliquis posset vendere Indiano ignoranti vitrum coloratum magno pondere auri141. Sane licet exigere

,M Cf. *Vermeersch,* Dc iust. q. 8, n. 339 sqq.
S. theol. 3, a, q. 77, a. a ad 3. '·♦ Ib. a. 1. Ib.
··· Theol. tuor. l. 3, n. 806 sq. **· Cf. infra de pretio iusto.

in istis et similibus circumstantiis pretium *summum.* Unde in praxi non sunt inquietandi, qui carius quidem vendunt res, quae specialem utilitatem aut voluptatem emptori praebent, *dummodo neque exigant pretium prorsus excessivum neque abutantur necessitate emptoris.*

296 Distinctiones pretii. Triplex solet distingui pretium: a) *legale,* b) *vulgare,* c) *conventionale.*

a) De pretio legali. Pretium legale dicitur illud, quod auctoritate publica vel lege directe et accurate statutum est, ita ut non dividatur in summum, medium et infimum, sicut infra dicetur de pretio vulgari.

Solet adhiberi e. gr. in schedulis viae ferreae, in signis postalibus, in cibis, qui ministrantur in quibusdam locis publicis, in medicinis, quae venduntur a pharmacopolis, in locatione curruum publicorum, in aliquibus monopoliis gubernii, tempore belli vel magnae annonae caritatis etc.

Principium. *Pretium legale observandum est in conscientia*[**] *et quidem ex iustitia commutativa, nisi sit manifeste iniustum.*

Ratio est, quia istud pretium legitime statuitur propter bonum commune ab auctoritate publica, quae optime valet iudicare de aequo pretio rerum, et quae habet dominium altum in bona subditorum. Proinde istud pretium est vere iustum, omne autem aliud pretium discordans evadit iniustum. Unde qui tale pretium notabiliter laedit, ad restitutionem tenetur. E. gr. aliquis auriga currus publici "·, qui exigit ab hominibus imperitis maius salarium, quam sit taxa legali determinatum, tenetur restituere. Quando pretium legale statuitur non tantum in favorem ementium, sed etiam in favorem aliorum vendentium (ne scii, inordinata competitio inter illos oriatur), obligatio restitutionis oriri potest non solum ex *aucto* sed etiam ex *diminuto* pretio legali, quia ex tali diminutione aliis vendentibus causatur damnum iniustum. Ita sententia communis.

Nota. Sicut circa alias leges positivas, ita etiam circa pretium legale licet aliquando epikeiam adhibere, praesertim a) si multi transgrediuntur pretium legale, sciente et tacente legislatore; b) si merx oblata est melioris condicionis quam ea, cuius pretium determinatum est a lege; c) si pretium legale evadit manifeste iniustum.

297 b) De pretio vulgari. Pretium vulgare dicitur illud, quod *communi* hominum aestimatione pro locorum et temporum varietate determinatur, vulgo *Marktpreis, prix du marché.*

Non consistit in indivisibili, sed quandam latitudinem admittit atque tres habet gradus, secundum quos est: *summum, medium, infimum.* Quanta sit distantia inter summum et infimum pretium, non potest regula una determinari, sed hoc pendet a multis circumstantiis, praesertim vero ex penuria mercis et ex multitudine ementium. Generatim autem dici potest pretium summum alicuius rei id, supra quod nullus probus mercator venderet illam; pretium vero infimum illud, infra quod nullus probus emptor emeret. Saltem

*" Ita S. *Thomas* (S. theol. 2, 2, q. 77, a. 2 ad 2), 5. */ttphonsus* (Theol. mor. 1. 3, n. 803), sententia communis. Optime hanc quaestionem tractant Salmanticenses (Curs. Theol. mor. tr. 14, c. 2, n. nosqq.).

1« Vulgo *Droschkenkutscher, cocher.* Licet in isto casu sit potius excessivum locationis pretium, tamen eadem valent de locatione et venditione.

ille excessus in pretio, qui permittit rescissionem contractus iuxta leges civiles1··, debet etiam in foro conscientiae considerari tamquam excessus supra pretium summum. Sunt tamen Codices civiles, e. gr. Codex Germanicus, qui numquam permittunt rescissionem venditionis ob hanc solam causam, quod de excessivo pretio conventum fuerit. Nihilominus non licet concludere: Lex civilis non considerat tale pretium ita excessivum, ut contractum emptionis-venditionis rescindat. Ergo tale pretium est iustum etiam in foro conscientiae. Etenim Angelicus Doctor1·1 docet: „Lex humana non potuit prohibere, quidquid est contra virtutem; sed ei sufficit, ut prohibeat ea, quae destruunt hominum convictum; alia vero habeat quasi licita, rton quia ea approbat, sed quia ea non punit. Sic igitur habet quasi licitum, poenam non inducens, si absque fraude venditor rem suam supervendat aut emptor vilius emat, nisi sit nimius excessus: quia tunc etiam lex humana cogit ad restituendum, puta si aliquis sit deceptus ultra dimidiam iusti pretii quantitatem. Sed lex divina nihil impunitum relinquit, quod sit virtuti contrarium. Unde secundum divinam legem illicitum reputatur, si in emptione et venditione non sit aequalitas iustitiae observata." — S. Alphonsus1,3 animadvertit, in rebus vilibus minorem latitudinem esse inter summum et infimum pretium quam in rebus pretiosis. Hanc normam statuit: Si res valet 5, potest vendi 4 vel 6; si valet 10, potest vendi 8 vel 12; si valet 100, potest vendi 95 aut 105. Tunc autem subdit: „Villa, quae forte vendita est pro 20 mille, post annum emi poterit pro 12 mille." — Sane haec possunt pro regula directiva haberi propter maximam auctoritatem S. Doctoris, sed neque debent neque possunt semper stricte et mathematice applicari in praxi.

Principium 1. *Deficiente pretio legali standum est pretio vulgari, ita ut vendere ultra pretium summum et emere infra infimum sit iniustum.* 293

Ratio est, quia pretium vulgare determinatur a communi aestimatione et proinde censetur iustum. Iudicium enim privatum est saepe caecum, fallax, cupiditate perversum; iudicium autem commune regulariter est prudentius et errori minus obnoxium. Ergo quando non est certior regula (scii, lex iusta positiva), sequendum est iudicium commune de pretio alicuius rei. Ita etiam expresse statutum est in iure Romano antiquo: „Pretia rerum non ex affectione nec utilitate singulorum sed communiter fungi" (i. e. aestimari) 1M. Quod vero istud vulgare pretium notabiliter excedit, est iniustum. Dico autem *communis* et non privata aestimatio, quia privata aestimatio non potest vulgare pretium mutare, saltem non illimitate1M. Hinc si in aliqua regione communiter magni aestimatur aliqua res, quae in alio loco parvi aestimatur, potest in primo loco magnum pretium exigi. E. gr. si communis aestimatio alicuius populi barbari magis facit pannum rubrum quam ebur, potest homo eruditus emere ebur dando pannum rubrum.

Principium a. *Sunt tituli extrinseci, ob quos licet vendere supra summum et emere infra infimum pretium vulgare.*

>M In Gallia (a. 1674), si deceptio est ultra dimidium iusti pretii; in Hispania (a. 1291) ultra quartam partem. Cf. Cod. civ. Austr. § 1060; Cod. civ. Ital. a. 1529; Cod. iur. can. c. 1684, § 2.

1,1 S. theol. 2, 2, q. 77, a. 1 ad 1. *»· L. c. n. 804.

,M L. 33 D. lib. 9, tit. 2. *·· Cf. infra n. 299.

Quantum ad *venditionem cariorem* praecipui tituli sunt: i. lucrum cessans et damnum emergens, ad quae alii tituli reduci possunt, scii.: 2. specialis affectus venditoris ad rem vendendam; 3. modus vendendi. — Quantum autem ad *emptionem viliorem* praecipui tituli sunt: I. damnum emergens aut lucrum cessans ex praesenti emptione; 2. ultronea oblatio; 3. modus emendi.

De lucro cessante et damno emergente pro venditore iam supra n. 295 dictum est ex S. Thoma. De aliis titulis pauca:

Specialis affectus venditoris ad rem vendendam est ratio sufficiens ad exigendum pretium maius ordinario, quod solet vocari *pretium affectionis.* E. gr. qui valde delectatur in psittaco loquente, potest exigere pretium maius, si alius vult emere istam avem. — Communis sententia docet cum S. Thoma et S. Alphonso1*·, non licere maius pretium pro re vendenda exigere ideo, quia res *emptori* et non venditori specialem utilitatem aut voluptatem affert. Ratio est, quia tunc venditor exigeret pretium pro aliqua re, quae non est sua. Illa enim specialis utilitas aut voluptas emptoris non est proprietas venditoris. Hinc e. gr. non licet vendere supra summum pretium aliquem agrum, qui est valde necessarius vicino ementi1··. — Sunt vero quidam recentiores theologi (Gousset1*', Schwane1··, Marres1*·, Waffelaert1··, GénicotM1, TanquereyIM), qui probabilem habent opinionem contrariam, dicentes ita etiam homines timoratos agere in praxi. Solent tamen opinionem suam aliqualiter limitare. Quare Noldin1·· dicit: „Omnes affirmant, id tunc tantum valere, quando emptor ex re emenda non quaerit nisi commodum vel voluptatem; eum vero iniustitiam committere, qui ideo maius pretium exigit, quia alter hac re indiget: mera enim indigentia et necessitas, quae alium cogit ad rem emendam, non est pretio aestimabilis, neque indigens excessum pretii donare censetur.'* — Sed etiam cum hac limitatione sententia proposita videtur esse parum probabilis. Etenim robur suum retinet ratio supra ex S. Thoma allata. Unde in istis circumstantiis licet quidem summo sed non excessivo pretio vendere rem, nisi tamen tale pretium consideretur ut donum et non ut verum pretium.

Modus vendendi aliquando permittit exigere multo maius pretium, e. gr. si res in parva quantitate minutatim vendi debet *(Detailverkauf),* vel si venditur sub hasta. Praesertim in ultimo casu permittitur quodcumque pretium sive infimum sive summum, ut infra n. 302 latius explicabitur. Praeterea, si solutio pretii differtur, res carius vendi, sin autem ea anticipatur, res vilius emi potest.

Tituli autem cohonestantes *emptionem* infra infimum pretium sunt:

Lucrum cessans aut damnum emergens, quod ex emptione oritur emptori. E. gr. emptor non indiget re, emit autem nihilominus eam ex misericordia erga venditorem. Sic vero perdit fenus pecuniae secus habendum. Proinde potest vilius emere ad se compensandum.

Ultronea oblatio rei emendae a S. Alphonso1·* assignatur quoque tamquam titulus emendi eam vilius, iuxta adagium: „Merces ultroneae vilescunt pro tertia parte.** ··· Signum est enim· saepe, res exsistere in magna quantitate,

**» Cf. locos citatos supra n. 294.
**· Cf. *Lehmkuhl,* Cas. consc. I, n. 790 sqq.; *Mausbach,* Moraltheol. II 2, J 39.
1,7 Theol. mor. I 840. ,M Lehre über die Vertrage § 19, n. 6.
**· De iust. 1. 4, n. 188. >·· Tract, de iust. I, n. 615.
*·' Theol. mor. I, n. 633. *·' De iust. n. 749. «·» De praeceptis n. 598.
'** Theol. mor. 1. 3, n. 802. ··· Cf. *Caietanus,* Comm, in 2, a, q. 77, a. 1.

cum econtra emptores sint pauci. Quodsi res offerantur ob *paupertatem* vendentis, emptor certo contra caritatem ageret, si vellet pretium deprimere, nisi tamen ex emptione ipsi accideret damnum emergens.

Modus emendi aliquando permittit notabilem diminutionem pretii, e. gr. quando magna quantitas mercium emitur, quando res emitur sub hasta vel apud veteramentarios etc.

Quaeres. *Num liceat infra pretium vulgare infimum vendere res ad emptores alliciendos (Reklameverkaufe, ventes de réclame), si inde alii venditores damnum patiantur?* — Si non adhibentur fraudes (e. gr. adulterando merces vel diminuendo mensuram), hoc licet vel saltem non est contra iustitiam, quia unusquisque liber est vendere rem suam parvo pretio; secus autem non licet, cum tunc adhibeantur media iniusta ad causandum damnum aliorum. Nostris temporibus mercatores magni disponentes de capitali amplo saepe immoderate deprimunt pretium mercis, ut aemulos debiliores propulsent. Qui quidem agendi modus potest laedere caritatem, licet non adhibeantur media laedentia iustitiam commutativam.

c) De pretio conventionali. Pretium conventionale dicitur illud, quod libera conventione emptoris et venditoris determinatur.

Principium. *Deficientibus pretio legali et vulgari, res potest vendi quocumque pretio conventionali, dummodo tamen ne adhibeatur fraus vel metus.* 300

Hinc e. gr. picturae pretiosae, gemmae extraordinariae, manuscripta antiqua etc. non habent pretium fixum, sed vendi possunt quocumque pretio summo. Quid autem dicendum, si res pretiosa, cuius verum pretium ignorabatur ab utroque contrahente vel saltem a vendente, empta fuit pretio vili? e. gr. aliquis emit vili pretio picturam, quae postea cognoscitur genuinum opus Raffaël ? Respondetur cum distinctione: Si uterque (vendens et emens) verum pretium rei ignoravit, tunc iustum erit pretium illud, quod convenitur. Ita S. Alphonsus lβ·. Ratio autem principalis nobis videtur esse, quia tunc emens incipit rem possidere *bona fide,* et proinde habet omnia privilegia, quae lex civilis concedit possessori bonae fidei. Porro leges civiles solent in isto casu pretium conventionale ut pretium iustum admittere. — Sin autem *vendens* quidem ignoravit, *emens* vero cognovit verum pretium, tunc iterum distinguendum est: si res empta est apud *veteramentarios* vel alios mercatores, qui vi officii sui tenentur cognoscere verum pretium rerum oblatarum, tunc quodcumque pretium stipulatum est iustum. Ratio est triplex: a) sic solent permittere iusta statuta Codicum civilium; b) sic fert communis sensus populi; c) nulla fit iniuria venditori, cum ille possit et debeat scire verum valorem rerum a se oblatarum. — Sin autem res empta est apud hominem privatum, qui ex sua simplicitate non cognovit verum valorem, tunc sententia melior et probabilior docet, emptionem sic factam esse iniustam et inducere obligationem restitutionis. Ratio autem est, a) quia tunc emptor abutitur simplicitate vendentis et propter errorem enormem non consentientisl'7; b) quia inter mercem et pretium nulla est proportio, ut supponitur. — Sin autem verus valor rei est ita occultus, ut

*·· Theol. mor. l. 3, n. 802, notandum 4; contrarium docet *Noldin, Oe* praecepti* n. 499.

1,7 Cf. *Billuart,* De contract, dies. 3, a. 7; *Berardi,* Praxis Confess. II, η. 646; *Cury,* Cas. consc. I, n. 930.

iuxta communem cursum rerum nec a peritis in arte aestimari possit, et solum *causa extraordinaria* detectus fuerit ab emptore, tunc pretium conventionale videtur iustum, et emptor non tenetur ad restitutionem. E. gr. aliquis detegit, in aliquo agro absconditum esse thesaurum; aut sub coloribus alicuius imaginis inveniri aliam imaginem valde pretiosam. In his similibusque casibus felix inventor potest esse etiam felix emptor, qui probabiliter non tenetur dare nisi pretium vulgare. Ratio autem est, quia pretium iustum determinandum est iuxta aestimationem *communem* et non particularem. Porro iuxta aestimationem communem istae res non habent nisi pretium conventionale revera ab emptore datum1M.

Communiter etiam docent theologi, *in venditione sub hasta* quodcumque pretium oblatum et acceptatum esse iustum, sic etiam statuente iure civili, nisi tamen fraus adhibita fuerit, ut statim dicetur.

301 Scholion. De pecunia falsa. Ad restitutionem tenentur non solum ipse falsificator pecuniae (sive metallicae sive papyraceae) eiusque cooperatores, sed etiam omnes qui scienter utuntur pecunia falsificata in pretio solvendo Ratio primi est per se obvia; ratio secundi est, quia pecunia falsificata non est *pretium iustum.* Neque a restitutione est excusatus ille, qui expendit huiusmodi falsificatam pecuniam, postquam eam bona fide ipse recepit in solutionem debiti. Nam ex eo, quod ipse deceptus est, non habet ius decipiendi tertiam personam innocentem. — Restitutio facienda est illi, cui data est falsificata pecunia. Quodsi ille nullum damnum passus est ex eo. quod et ipse hanc pecuniam expendit, restitutio facienda est illi, qui revera damnum passus est; qui si est ignotus, restitutio facienda est pauperibus aut causis piis. Neque etiam licet pecuniam falsam forte acceptam dare pro eleemosyna vel dono, quia tunc fit cooperatio, ut talis pecunia falsa in populo spargatur.

§ 2-

De quibusdam emptionis-venditionis speciebus.

302 i. De venditione sub hasta. Venditio sub hasta (quae etiam dicitur auctio, licitatio)”9 est venditio, qua coram pluribus licitatoribus per praeconem res vendenda proclamatur et adiudicatur offerenti maius pretium. Est duplex: altera *voluntaria,* quae sponte fit a domino; altera *iudicialis,* quae iubetur a legitimo iudice, e. gr. propter divisionem bonorum faciendam vel ad creditorum debita solvenda.

Iustum pretium in hac venditione sub hasta illud est, quod absque fraude ab ultimo licitatore offertur atque acceptatur a vendente, sive sit supra summum, sive sit infra infimum pretium170. Unde e. gr. si aliqua pictura venditur sub hasta pretio 100 000 francorum, est iustum pretium; sin autem venduntur libri, quorum verum pretium est 100 franci, pro 10 francis, etiam est iustum pretium. Ratio autem est, quia tales venditiones sunt *quasi aleatoriae,* in quibus res vendenda non videtur habere determinatum pretium. Multa enim dependent a casu. Accedit etiam communis consensus populi et legislatoris, qui pretia obtenta

ıββ *Noldin* 1. c.; *Billuart* 1. c.

*” *Versteigeruni;, Vente aux enchères, auction-sale.*

170 S'. */Ilph.,* Theol. mor. l. 3. η. K08.

numquam vocant iniusta, nisi adhibita fuit fraus; quae quidem adhiberi potest cum a venditore tum ab emptore.

Fraus ex parte *venditoris* adest, si constituit fictos licitatores, qui sine animo rem emendi, solum intendunt rei pretium augere. Nihilominus talis fraus non videtur esse gravis; nam ficti licitatores subeunt periculum solvendi pretium oblatum, sicuti veri licitatores; adest tamen gravis fraus, si fictus licitator est impos solvendi pretium oblatum. Praeterea venditor potest committere fraudes, sicut in aliis venditionibus, e. gr. occultando defectus substantiales, mutando rem venditam cum alia etc. Num venditor licite possit retrahere rem a licitatione, si pretium sufficiens non offertur, pendet a) ex modo, quo licitatio est publice denuntiata; b) ex statutis vel ex consuetudine loci.

Fraus vero ex parte *emptoris* adest, si mediis illicitis impedit alios a licitando, ita ut rem emerit infra pretium infimum. Dico autem: *mediis illicitis,* nam emptor potest adhibere media licita, e. gr. hortari aut rogare alium, ut a licitatione abstineat; immo potest inire pactum cum uno alterove alio emptore, ut se invicem adiuvent ad emendum pretio infimo. Ita saltem sine laesione iustitiae stricte dictae. Videtur autem laedi *caritas,* si istis mediis adhibitis venditor egenus cogitur ad res suas tradendas pro pretio insufficientim. Attamen mihi videtur iniusta praxis complurium veteramentariorum, qui syndicate seu pacto inter se inito revera moraliter *cogunt* alios ad desistendum a licitatione, et sic res emunt pretio prorsus improportionato, praesertim in venditionibus, quae instituuntur statutis intervallis a montibus pietatis. Hoc enim modo agunt: Quoties extraneus vult emere rem, licitant semper magis ac magis, ita ut iste aut desistere debeat a licitatione, aut solvere pretium revera excessivum. Eliminatis ita extraneis, offerunt pro reliquis rebus vendendis pretia prorsus insufficientia, quae acceptare coguntur montes pietatis, cum res propositae vendi omnino debeant. Venditione vero finita omnes uniti in dicto syndicate inter se dividunt res emptas aut lucra obtenta.

2. De monopolio. Monopolium1'3 est exclusiva potestas vendendi 303
certas merces uni vel paucis venditoribus tributa. Est vel legale vel privata auctoritate statutum. *Legale* monopolium est potestas vendendi certas res exclusive quibusdam tributa ab ipsa auctoritate publica. Saepissime adest et exercetur vel ab ipso gubernio1'*, e. gr. quantum ad vias ferreas, ad postam, ad venditionem tabaci, salis etc., vel ab hominibus privatis ex auctoritate gubernii, e. gr. venditio rerum propria arte factarum1'4, venditio medicinae a solis pharmacopolis determinatis etc.

Monopolium *privata auctoritate statuitur* multis ac diversis modis, e. gr. pauci homines efficiunt, ut ipsi soli certum genus mercium vendant pretio sibi placito.

*'› Cf. *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 1337. ·'· */tlleinverkauf.*
"· *Slaatsmonofol.* ·'♦ *Patentrecht.*

Monopolium legale est legitimum, dummodo tamen intra iustos limites contineatur. Patet, quia est bonum medium acquirendi pecuniam necessariam pro gubernanda republica; saepe nihil aliud est nisi tributum indirectum. Praeterea favet bono publico diversis modis.

Monopolia privata per se non sunt illicita, si scii, eo fine instituuntur, ut legitimis mediis obtineatur bonum sed iustum pretium. Sin autem adhibentur media iniusta, vel si exigitur pretium exorbitans, vel si alii abusus irrepunt, tunc monopolia privata sunt iniusta, ut per se patet. Hodiernis temporibus exsistunt quam plurima monopolia privata vel conventiones similes1", quae sibi invicem bellum indicunt Cum in regionibus civilizatis leges non soleant permittere nimios excessus in pretio exigendo neque media prorsus iniusta adhibenda, saepe non constat, monopolia privata exsistentia esse certe iniusta, ac proinde confessarius (ordinarie saltem) non tenetur loqui de illis, nisi in casu particulari iniustitia est manifesta17·, sicut accidit in nonnullis syndicatis modernis.

804 3. De venditione per proxenetas177. Proxeneta dicitur ille, qui non nomine proprio, sed nomine alterius emit aut vendit; est igitur mandatorius, cuius proin habet iura obligationesque. Hodie emptio et venditio per proxenetas est frequentissima178. Vel a lege vel a libera conventione dependent iura et obligationes proxenetae. Proxenetae haud raro laedunt iustitiam commutativam eo, quod iniustis mediis (cum a proprio mandante tum ab alio, quocum contrahunt) commodum sibi comparant. Casus particulares recte solvi possunt, si semper prae oculis habetur principium generale, quod proxeneta nihil aliud est nisi *mandatarius* sive vendentis sive ementis. Quare e. *gr.* si proxeneta carius vendit vel vilius emit, quam praestitutum erat a mandante, non sibi sed mandanti hoc lucrum acquirit, nisi tamen prorsus extraordinaria industria hoc lucrum procuravit. Pariter proxeneta nequit licite emere sibi ipsi rem vendendam statuto infimo pretio, et postea eandem rem carius vendere, retento excessu pretii; mandans enim hunc agendi modum merito reprobare censetur. Si tamen proxeneta nequit invenire emptorem, potest hoc candide dicere mandanti et tunc sibi ipsi emere rem pretio statuto.

Quaeres: Possuntne opifices (e. gr. sutores, cementarii etc.) sibi retinere reductiones pretii (5'/o vel ιo·/o) a venditoribus in gratiam ipsorum factas, exigentes autem plenum pretium a mandantibus suis? — Consuetudo sat universalis hoc permittit; attamen res est periculorum plena, quia venditores tantum specietenus tales reductiones solent facere, revera autem diminuunt aut qualitatem aut quantitatem mercis in detrimentum emptoris.

Vulgo *Ring, Kartell, Trust, Syndikat* etc.

Optime agit de monopolio *Billuart,* De contract, diss, a, a. **II**; cf. etiam Staatslexikon der Gôrres-Gesellschaft s. v. ,,Moηopol", „KarteH", ,.Trust". Veteres theologi communiter docent, monopolia privata laedere saltem caritatem ; sed tunc temporis videntur irrepsisse graviores abusus in monopoliis.

/tgent, Makler, Sensal, courtier, commissionnaire. *'· *dgenturgeschâfte.*

§3.

De locatione et conductione.

Definitio. *Locatio in genere est contractus onerosus, quo alteri pro* 305
certo pretio conceditur usus vel ususfructus alicuius rei, aut promittuntur quaedam operae vel aliquod opus. Distinguitur igitur locatio a commodato, quippe quod est contractus gratuitus. Ille, qui concedit usum vel usumfructum, dicitur locator; ille autem qui solvit pretium, locatarius.

Divisio. Locatione triplicis generis obiecta haberi possunt: *res,* e. gr. domus, ager1”; *opus,* e. gr. domus aedificanda[180]; *labor,* e. gr. servitium ancillare[181]. In secundo tamen et tertio casu talis contractus potius vocatur *conductio.* De singulis agendum est separatim.

1. **De locatione rerum.** Contractus locationis similis est emptioni-venditioni. Locans enim vendit et locatarius emit usum aut usumfructum alicuius rei, e. gr. domus, praedii, equi etc. Proinde eadem fere principia valent de locatione, quae supra n. 295 de emptione-venditione indicata sunt. Praeterea leges civiles solent valde accurate determinare cum locatoris tum locatarii iura et obligationes, quibus legibus utpote ordinarie iustis in conscientia oboediendum est.

2. **De locatione operis faciendi. Opus** hic dicitur, quidquid aliquis faciendum suscipit, e. gr. domum aedificare, vestem conficere, generatim omnia, quae vocantur *Akkordarbeiten, contrat d'entreprise.* Quod fieri potest duplici modo: scii, ut susceptor operis188 vel operam suam tantum praestet vel simul operam et materiam. In secundo casu haec locatio est revera aliqua species venditionis. In locatione operis faciendi pretium **statuitur pro opere** *perfecto;* attamen si agitur de magnis operibus faciendis, e. gr. de ponte viae ferreae construendo, tunc pretium partiale haud raro solvitur iam post partialem operis perfectionem. Aliquando opus perficiendum publice denuntiatur cum omnibus condicionibus et circumstantiis; varii susceptores ad concurrendum invitantur eo pacto, ut res conficienda committatur ei, qui pro minore pretio opus perficere spoponderit. Aliquando tamen non est nisi conventio privata. In utroque autem casu susceptor operis tenetur rem eo modo eoque tempore conficere, ac stipulatum est. Praesertim non debet adhibere materiam viliorem neque cum minore diligentia opus perficere; secus ad restitutionem obligatur, si notabile damnum causavit illi, qui opus commisit. Cum iste contractus sit quadamtenus aleatorius, susceptor operis tenetur omnes condiciones initas adimplere, etiamsi non obtinet pretium conveniens. Si tamen inopinate accidant casus impraevisi, reddentes opus perficiendum multo difficilius, e. gr. terrae motus, fulgura, epidemia etc., tunc non tantum conveniens, sed etiam iustumest, ut novus contractus ineatur. Ceterum observanda sunt statuta legis civilis18’

>’· *Mietvertrag, Pachtvertrag, loyer, bail.* >·« *Werkvertrag.*
1,1 */Irbeitroertrag, Dienstvertrag.* *·’ *Entrepreneur, Unternehmer.*
*·· Cf. Cod. civ. Germ. (631 eqq.; Cod. civ. Gall. a. «779 aqq.; Cod. obi. Helv. ·■ 363 »qq

306 3. De locatione laboris. Haec locatio vocatur quoque conductio seu contractus laboris, et est contractus, quo unus se obligat ad certum laborem praestandum, alius autem ad dandam mercedem determinatam pro hoc labore.—Obiectum igitur huius contractus est *labor personalis,* seu potius vis operativa1·4, quam alter alteri locat pro determinato tempore. Huc spectat conductio famulorum, opificum, medicorum etc.

De natura et indole huius contractus non concordant iuristae et oeconomistae, a) Alii volunt, esse veram locationem, scii, virtutis operativae; b) alii opinantur esse venditionem, qua opifex vendit operam suam tamquam mercem pretio determinato; c) alii docent, contractum laboris nihil aliud esse nisi contractum *societatis,* in quo dominus suum ..capitale" et operarius suas operas confert ad commune opus perficiendum ac proinde etiam ad lucrum ex opere perceptum dividendum. Quae quidem ultima sententia prima fronte considerata optima videtur; sed revera non est nisi utopia, quae non potest in praxim deduci. Etenim domini non tantum pecuniam conferunt, sed etiam intelligentiam (communiter saltem superiorem) et complures operas. Praeterea coguntur exponere maximis periculis propriam fortunam et saepe per sat longum tempus laborant sine omni emolumento, immo cum damno. Econtra opifices nullum periculum incurrunt et cotidianum salarium recipere debent Esset igitur iniquum et contra naturam contractus societatis, si in rebus secundis haberent opifices partem proportionatam lucri, in rebus vero adversis dominus solus deberet portare totum damnum, d) Alii demum docent, contractum laboris reduci ad contractum innominatum: facio ut des, et do ut facias. — In tanta diversitate opinionum tamquam principium retinenda est doctrina Leonis XIII1,8: „Itaque duas velut notas habet in homine labor natura insitas, nimirum ut *personalis* sit, quia vis agens adhaeret personae, atque eius omnino est propria, a quo exercetur, et cuius est utilitati nata. Deinde ut sit *necessarius,* ob hanc causam, quod fructus laborum est homini opus ad vitam tuendam: vitam autem tueri ipsa rerum, cui maxime parendum, natura iubet." — Ex quibus verbis clare apparet, laborem non posse unice haberi tamquam *mercem* sine ulla relatione ad personam, sed esse considerandum ut legitimum (et saepe unicum) medium, quo opifex sibi suisque vitam tueri possit. Quae si prae oculis habentur, quaestio de iusto salario facilius solvi potest.

307 Obligationes dominorum oriuntur cum ex iustitia tum ex caritate. Ex iustitia domini obligantur:

1. *Aequum salarium* statuto tempore solvere. Unde Leo XIII dicit1M: ..Fraudare quemquam mercede debita grande piaculum est, quod iras e coelo ultrices clamore devocat: *,Ecce merces operariorum, ... quae fraudata est a vobis, clamat; et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit'* 1M.“ — Quodnam autem salarium sit iustum, infra n. 310 dicetur.

2. *Vereri operarios* tamquam humana dignitate praeditos atque illos non habere sicuti vilia mancipia, quemadmodum factum fuit a paganis, testante Cicerone ac dicente: ..Illiberales et sordidi quaestus mercena-

Nutsung der Arbeitskraft.
'·* Encycl. ..Rerum novarum" 15 Mali 1891. “· Ib. '·' Iac. 5, 4.

riorum omniumque, quorum operae, non artes emuntur."1" — Unde dominus ex iustitia tenetur concedere tempus sufficiens, ut operarius tamquam homo vivere queat; scii, vacando officiis religiosis, curam domesticam habendo etc.

3. Item *„non plus imponere operis,* quam vires [operariorum] ferre queant, nec id genus, quod cum aetate sexuque dissideat". Nam „tantum exigi operis, ut hebescat animus labore nimio, unaque corpus defatigationi succumbat, non iustitia, non humanitas patitur". Ita Leo XIII 1,°. Praesertim mulieribus et pueris non sunt imponendi nimis graves labores. Feliciter in compluribus civitatibus exsistunt leges saluberrimae limitantes laborem mulierum et puerorum, sicut etiam generatim tempus et modum laborisieo. Nonnullae autem istarum legum sunt incongruae, sicuti notanter est illa lex quae indiscriminatim statuit, ut labor diurnus numquam extendatur ultra octo horas. Tempus enim laboris non est mensurandum indiscriminatim, sed secundum condiciones laboris, laborantis, necessitatis etc.

Ex caritate domini tenentur:

1. Benigne tractare operarios iliisque in necessitatibus subvenire. Quapropter debent eleemosynas dandas imprimis suis operariis tribuere.

2. Favere institutis et decretis, quibus operariorum condicio iuste melioratur, e. gr. scholas aperiendo pro eorum maiore instructione, balnea aliaque instituta sanatoria fundando etc. Dominus igitur nequit licite in parlamentis impugnare leges, quae in favorem operariorum iuste proponuntur.

Obligationes operariorum breviter ac praegnanter complectitur his 808
verbis Leo XIII1®1:

1. *„Quod libere et cum aequitate pactum operae sit, id integre et fideliter reddere."* Hinc peccant operarii, qui negligenter laborant, qui tempus inutiliter terunt, qui laedunt aliter pactum laboris libere et iuste initum. Gravitas peccati et obligationis restituendi dependet ex gravitate damni iniuste causati.

2. *„Non rei ullo modo nocere."* Proinde peccant operarii, qui materiis sibi traditis prodige utuntur, qui machinas pessumdant, qui vitiosas merces producunt etc.

3. *,,Noη personam violare dominorum",* i. e. nullam iniuriam inferre dominis, sive calumniando, sive laedendo, sive attristando etc.

4. *„In ipsis tuendis rationibus suis abstinere a vi, nec seditionem inducere umquam, nec commisceri cum hominibus flagitiosis."* — Quibus verbis certo prohibetur *operistitium iniustum,* quod fit e. gr. cessando ab operis, quando conductio iusta nondum finita est, vel exigendo salarium cxcessivum aliasve condiciones indebitas. Sed non licet inde deducere, quodeuinque operistitium ex condicto factum esse intrinsecus malum.

"· De offic. 4, 52. ··» L. c. Cf. Cod. iur. can. c. 1524.

1,0 Arbeiterschuttgesetegebung. *·* L c.

· Vulgo *Arbeilseifutellung, Streik, strike, grive, teiopero.*

309 De morali indole operistitii. Operistitium, prout nunc de illo loquimur, est *communis multorum operariorum secessio ex condicto ad quaedam emolumenta ab heris consequenda.* Solet distingui operistitium defensivum et meliorativum. Operistitium *defensivum* instituitur ab operariis, qui iniuste opprimuntur ab heris; e. gr. quando solvitur salarium vere insufficiens, quando non satis consulitur sanitati aut moralitati operariorum etc. Operistitium *meliorativum* ab operariis fit ad maius salarium vel ad breviorem facilioremque laborem obtinendum, licet salarium hucusque acceptum non sit prorsus insufficiens neque labor excessivus.

Omnes concedunt, operistitium defensivum esse licitum, dummodo ne praesto sit aliud medium ad se licite defendendum contra iniustitias heri. Ratio est obvia. Licet enim se defendere cum moderamine inculpatae tutelae.

Operistitium meliorativum a paucis asseritur esse intrinsecus illicitum, cum tale operistitium sit a) vera *seditio* damnata a Leone XIII in Encyclica „Rerum novarum'*; b) otium iners, cum homo teneatur laborare, quando potest, iuxta illud: *In laboribus comedes ex ea [terra] cunctis diebus vitae tuae1,3; c)* sit ad instar monopolii privati illiciti. Verum cum istae rationes sint parum convincentes, communissime theologi *'* docent, operistitium etiam meliorativum non esse intrinsecus malum, ita ut numquam possit evadere licitum; sed econtra esse licitum, dummodo: i. fiat tempore conductionis legitime finito; 2. adsit causa proportionate gravis; 3. non adhibeantur media iniusta; 4. finis sit honestus. Sane operistitium multa graviaque damna cum materialia tum moralia solet importare; e. gr. damna materialia eaque enormia oriuntur sive pro operariis sive pro heris; operarii ab opere cessantes tempus saepe terunt in cauponis; ebrietatibus et immoralitatibus se dedunt; rixae, violentiae, inimicitiae aliaque incommoda enascuntur. Quae cum ita sint, *rarissime expedit operistitium, immo illud est omnirto illicitum, nisi adsit gravis et proportionata causa.* Imprimis conandum est, ut postulata iusta operariorum (si ista postulata sint iniusta, operistitium est intrinsecus malum) aliis mediis obtineantur, e. gr. persuasione, pacifica conventione, intercessione gubernii etc. Quodsi haec conamina fuerint vana, tunc operistitium considerandum est tamquam *bellum oeconomicum.* Sicut autem bellum inter diversas nationes aliquando licitum est, ita etiam istud bellum oeconomicum. Sane non licet bellum alteri nationi indicere nisi ad vindicandam iniuriam acceptam (numquam autem licet bellare ad habendam e. gr. novam provinciam); sed licet operistitium facere etiam ad habendum aliquod commodum non ex stricta iustitia debitum. Ratio huius differentiae est, quia in bello internationali committuntur actus per se mali et iniusti, e. gr. occidere homines, destruere bona aliena. Econtra in bello oeconomico operistitii nullus actus ex se malus committitur. Haec est enim condicio, sine qua non licitum est operistitium. Etenim cessare ab operis, ad quas homo non tenetur ex iustitia; socios instanter hortari (non autem cogere), ut et ipsi desistant ab operis, non sunt actus per se mali, sed indifferentes. Quodsi ex hac cessatione operarum herus patiatur magnum damnum materiale, hoc non est nisi voluntarium indirectum, quod profecto licet permitti, si adsit proportionate gravis causa. — Ex quibus omnibus sequitur, ut operistitium etiam meliorativum sit per se licitum, dummodo adsint condiciones supra

1B' Gen. 3, 17.
*"· Cf. /. *Biederlack* contra Treitz et Fournelle in Zeitschrift für kath. Theol. (Innsbruck 1910) 286 sqq. 610 sqq.

recensitae et praesertim ne adhibeantur media iniusta. Media iniusta essent e. gr. metum iniustum aut vim inferre hero vel sociis, eos verberando, persequendo, calumniando etc.

Quod dictum est de operistitio, id valet etiam ex opposito de *dimissione operariorum ex condicto facta*[1#5]. Etenim sicuti operarii possunt declarare bellum oeconomicum heris, ita hi bellare possunt contra operarios. Requiritur autem ad istam dimissionem ex condicto faciendam vere gravis causa, i. e. gravis culpa operariorum; quia secus culpabilis crudelitas committitur, cum operarii sic a diversis heris ex condicto dimissi iam nullibi in tota regione admittantur ad laborandum[1M] et cogantur aut ad emigrandum aut ad aliud vitae genus amplectendum aut ad mendicandum.

Nota. Rarissime licet operistitium facere, si inde *bonum publicum* graviter laeditur, e. gr. operistitium opificum in via ferrea, unde tota communicatio publica perturbatur. Tale operistitium non videtur esse licitum, nisi sit vere *defensivum,* nempe ad iniustitias graves repellendas. Ratio est, quia bonum publicum praevalere debet bono privato operariorum; et non licet laedere bonum publicum, nisi sit intolerabilis iniustitia, quam secus pati debent homines privati.

De iusto salario. Cum salarium sit quasi pretium laboris, ea quae 310
supra n. 296 sqq. dicta sunt de pretio legali, vulgari, conventionali, applicanda quoque sunt (proportione servata) ad salarium, quod item esse potest legale, vulgare, conventionale. Insuper distinguitur salarium seu merces *individualis,* quae sufficit ad praestandum ipsi soli operario convenientem victum, vestitum, habitationem; et merces *familialis,* seu socialis, quae insuper sufficit ad alendam familiam proximam operarii. — Merces familialis est vel absoluta vel relativa; ea est *absoluta,* quae ad sustentandam familiam in ordinariis circumstantiis sufficit, seu qua operarius frugalis et honestus, non neglectis subsidiis, quae parsimonia et cooperatio moderata uxoris et liberorum afferre possunt, sibi suisque decenter valet providere. Talis merces familialis fere non variatur ex numero prolium. Nam si numerosa est proles, sane maiores sunt expensae, sed etiam maiores sunt reditus, cum non solum maritus, sed etiam uxor et proles supponantur laborare et contribuere ad reditus familiae augendos. — Merces familialis *relativa* illa est, quae requiritur ad sustentandam familiam in circumstantiis extraordinariis, e. gr. si uxor est infirma neque ullo modo conferre potest ad reditus familiae augendos, si proles est valde numerosa aut infirmitatibus oppressa, si extraordinariae expensae sunt necessariae etc.

Principium r. *Merces saltem individualis debetur operario ex ipso* 311
iure naturali seu ex iustitia commutativa.

Ita docent omnes catholici et patet ex Encyclica „Rerum novarum", statuente: ,,alendo opifici frugi quidem et bene morato haud imparem esse inercedem oportere". Ratio autem est, quia operarius ius strictum habet ad convenientem victum iuxta illud: *Dignus est operarius cibo suo* [1,7]; neque

*° *Arbeiteraussperrung, lockout.* *·· *System der schwarsen Listen.*
1,7 Matth. 10, io.

tenetur mendicare. Atqui salarium est saepe unicum medium ad talem convenientem victum. Ergo ius habet operarius ad istud salarium 188.

Inveniuntur tamen exceptiones: I. si annona carior fuerit et labor parcior; 2. si operarius est infirmitate aut senio confectus. In istis casibus dominus non tenetur (saltem ex iustitia) dare perfectam mercedem individualem, quia hoc esset nimia aggravatio. Tunc autem *respublica* tenetur subvenire operariis. — Huic doctrinae catholicae obstant Liberalistae et Socialistae. Primi docent, iustum haberi stipendium illud, quod offert herus et accipit opifex. Falsa est haec doctrina atque latam aperit portam omni tyrannidi. Etenim non raro inducuntur operarii necessitate coacti ad acceptandum stipendium iniustum ac insufficiens. Socialistae econtra docent, operariis deberi integrum laboris fructum, deductis tantum expensis pro materia adhibita, pro usu instrumentorum et pro intellectuali labore herorum. Falsa est etiam haec doctrina utpote manifeste iniusta contra heros, qui praeter laborem intellectualem etiam capitale dant, atque periculum assumunt.

812 **Principium 2.** *Merces familialis absoluta concedenda est ex iustitia aut saltem ex caritate in statu normali industriae operario adulto et valido.*

Notatu dignissima sunt, quae Cardinalis Zigliara iussu Leonis XIII scripsit et quae Cardinali Goossens Mechliniensi a S. Sede transmissa sunt paulo post editam Encyclicam „Rerum novarum": ..Equidem opus operarii plurimum differt a mercimonio, sicut merces differt a pretio. Opus enim operarii est opus procedens a libertate humana, induens proptwca rationem meriti et iuris ad mercedem seu praemium; et ideo longe nobilius mercimonio et pretio, quae sola permutatione absolvuntur. Nihilominus, gratia perspicuitatis . . . opus operarii consideratur ut quaedam merx, et praemium seu merces ut quoddam pretium. Nec immerito: nam licet opus operarii nobilius quid sit merce, totam tamen retinet rationem mercis, ex qua parte haec dicit ordinem ad pretium. Rectissima est ergo ratiocinatio S'. *Thomae* (S. theol. 2, 2, q. 114, a. 1): ‚Id enim merces dicitur, quod alicui recompensatur pro retributione operis et laboris, quasi quoddam pretium eius. Unde sicut reddere iustum pretium pro re accepta ab aliquo est actus iustitiae, ita etiam recompensare mercedem operis vel laboris est actus iustitiae.* Actus iustitiae, inquam, commutativae. Sicut enim emptio et venditio, ita opus et merces pro communi utilitate contrahentium sunt, dum scii, unus indiget re vel opera alterius et e converso. Quod autem est pro communi utilitate, non debet esse magis in gravamen unius quam alterius, et ideo debet secundum aequalitatem rei, quae est proprietas iustitiae commutativae, inter dominum et operarium contractus iustitiae institui (cf. S. theol. 2, 2, q. 57, a. 1). — Quodsi quaeratur critérium, quo statui debeat illa aequalitas rei inter opus manuale operarii et mercedem dandam a domino, respondemus: Critérium illud in Encyclica dicitur petendum esse ex operarii fine immediato, qui imponit ei naturale officium seu necessitatem laborandi, ex victu nempe et vestitu ad convenienter vitam sustentandam, et ad quem primo et principaliter labor manualis ordinatur (S. theol. 2, 2, q. 187, a. 3). Quoties igitur opus tale sit, quod operarius per ipsum satisfaciat praedicto suo officio naturali consequendi finem immediatum laboris sui, ac merces ad consequendum hunc finem, victum nempe ac vestitum convenientem, impar sit; per se loquendo et considerata rerum natura, habetur obiectiva inaequalitas inter opus et mercedem, et ideo *laesio iustitiae commutativae."* — Talis iustitiae commutativae laesio, ex qua multa graviaque incommoda moralia oriuntur, certe habetur in systemate, quod vocatur ..sweating system" *(Schwitesystem durch Zwischenmeister),* et quod adhibetur baud raro contra operarios (operarias), qui domi conficiunt opera ab aliqua fabrica demandata *(Heimarbeit).*

Dicitur 1°: in statu *normali;* nam, quando industria mercatoria est in statu angustiarum, tunc et operarii angustias tolerare debent. — Dicitur 2°: operario *adulto et valido;* nam, si operarius infirmitate aut senectute impos est ad perfecte laborandum, herus non tenetur (saltem ex iustitia) solvere tantum salarium, quantum indiget operarius pro se et familia. Tunc enim subvenire debet respublica. Quando autem convenienti modo uxor aut filii familias aliquid lucrari possunt, tenentur concurrere ad sustentationem familiae. — Ratio principii est, quia sanctissima *naturae* lex neminem cogit ad coelibatum, sed permittit matrimonium unicuique capaci10*. Porro paterfamilias tenetur victum procurare uxori filiisque procreatis, ac proinde, si est operarius, tantum salarium acquirere debet ut huic officio congruenter satisfacere possit.

Disputatur inter catholicos, utrum heri ex iustitia commutativa vel saltem legali an ex caritate sola teneantur dare mercedem familialem absolutam. Quare Cardinalis Goossens (Mechliniensis) tria dubia hac de re proposuit S. Sedi. Cardinalis Zigliara iussu Summi Pontificis in epistula ad Cardinalem Goossens 1891 respondit, herum, qui solvit mercedem opificis sustentationi sufficientem, sed imparem ipsius familiae alendae, non peccare contra iustitiam, cuius exigentiis plene satisfit, quando aequalitas mercedis et operis observatur. Quare in hoc casu herus non solvens mercedem familialem absolutam peccat quidem plus minusve contra aequitatem et pietatem, sed non tenetur ad restitutionem. Sunt tamen complures auctores, qui nihilominus obligationem iustitiae in hoc casu defendunt'00.

ARTICULUS III.

De contractibus aleatoriis.

Notio. Contractus aleatorii, sic dicti ab alea, i. e. incerto eventu, 313
ii sunt, quibus incertum lucrum quaeritur aut damnum incertum avertitur pretio certo dato. Oportet autem ut haec incertitudo lucri aut damni non solum revera adsit ex parte utriusque contrahentis, sed etiam ut sit fere aequalis; secus committitur iniustitia.

Tamquam principium generale haberi potest: *Omnes contractus aleatorii liciti sunt, dummodo:*

1. *alea sit moraliter aequalis inter utrumque contrahentem (nisi tamen unus contrahens sciens inaequalitatem nihilominus vult contrahere);*
2. *nullae fraudes committantur;*
3. *nullum adsit scandalum nullaque prohibitio legis positivae.*

Applicationem huius principii dabimus in sequentibus contractibus aleatoriis, qui videntur esse principaliores, scii. 1. assecurationes, 2. sponsiones, 3. ludi, 4. loteria, 5. speculationes Bursae.

'°* Hinc dicit Leo XIII (encycl. „Rerum novarum"): „Ius coniugii naturale ac primigenium homini adimere lex hominum nulla potest."

•°* Cf. Tanquerey (De iust. n. 818), qui optime et late tractat quaestionem de conductione operariorum. Responsa ad dubia Cardinalis Goossens in extenso afferuntur a *yrrmeertch,* Quaest. de iust. n. 420 sqq.

§ I.

De assecurationibus[201].

814 **Notio.** Assecuratio est contractus, quo quis alienae rei vel personae periculum suscipit pro praemio determinato, vel aliis verbis: *„est contractus, quo unus pro certo pretio se obligat ad compensanda damna, quae alter ex involuntario casu pati potest"*[102]. Obiectum igitur huius contractus est periculum susceptum, quod in diversis rebus accidere potest, e. gr. periculum incendii, naufragii, grandinis, mortis etc. Hodie exsistunt quam plurimae assecurationes, quae quidem sunt utilissimae, si sunt iustae. Etenim per illas praecavetur frequens ruina praesertim hominum mediocris fortunae; res ipsae autem melius custodiuntur propter supervisionem societatis assecuratricis.

Requisita ad iustam assecurationem. Contractus assecurationis est iustus:

1. si societas assecurans revera solvit ea, quae ex contractu solvere debet, atque si praemium (quotannis) persolvendum moraliter respondet gravitati periculi, in quo res assecurata versatur;
2. si assecuratus sincere declarat rei valorem ac pericula, quibus res exponitur, neque ex graviter culpabili negligentia rem in periculum inducit;
3. si fideliter observantur ea, quae a lege positiva aut a stipulationibus particularibus iuste initis statuta sunt.

Ex praemio nimis magno assecurationis raro accidere potest iniustitia nostris diebus. Tot enim exsistunt societates assecuratrices, ut competitio inter illas sit magna, et unaquaeque conetur praemium maiore quo potest modo diminuere. Insuper unicuique solet esse liberum egredi ex una societate et ingredi in aliam.

Ex parte vero *assecurati* non raro fraudes et iniustitiae committuntur. Etenim si res assecuranda non ita declaratur, uti revera est, vel si cum gravi negligentia aut ex directo proposito male custoditur, ita ut pereat, vel si in ea fiunt mutationes, quae periculum damni augent etc. In his et similibus casibus iniustitia committitur atque gravis obligatio restitutionis adest, si agitur de gravi damno causato. Quomodo autem restituendum sit in istis casibus, vide supra n. 231.

Assecuratio vitae inter diversas' species assecurationis praecipue notanda est cum propter eius frequentiam tum propter difficultates,

M1 Sunt qui contractum assecurationis nolint computare inter contractus aleatorios (e. gr. *Koch,* Moraltheol. § 149), quia in contractibus aleatoriis periculum damni debet solummodo ex ipso contractu oriri. Econtra iam *ante* contractum assecurationis adest periculum pro illo, qui quaerit assecurationem, e. gr. periculum incendii. — Haec distinctio videtur esse parvi momenti et nullius utilitatis. Unde communiter auctores enumerant assecurationem inter contractus aleatorios, e. gr. Lehmkuhl, Tanquerey, Noldin, Moran etc.; quia alea damni non solum est ex parte assecurantis, sed etiam ex parte assecurati, quippe qui forte per multos annos solvit praemium sine ullo emolumento.

nt Tanquerey 1. c. n. 915.

quas causare potest in conscientia. Assecuratio vitae, quae etiam vocatur vitalitium, multis ac diversis modis fieri potest. Pro confessario tunc tantum difficultates oriri possunt, si assecuratus fraudibus usus est in sic dictis ..declarationibusl', vel si illicitis mediis statuta assecurationis laeserit, vel si medicus nimis benigne statum valetudinis hominis assecurandi descripserit. Aliquando leges civiles statuunt, ut elapso determinato tempore, e. gr. quinque annorum, societas assecuratrix iam non possit impugnare contractum assecurationis. Quae quidem leges videntur esse iustae ac utiles, cum evitent quam plurima litigia atque societates assecuratrices reddant attentiores. In praxi, nisi fraus sit evidentissima, atque causa efficax gravis damni, confessarius non facile debet declarare contractum assecurationis nullum, aut assecuratum obligare ad restitutionem. Rationes autem sunt: 1. quia societates assecuratrices sunt cautissimae, ita ut rarissime in gravem errorem inducantur; 2. quia leges civiles favent validitati contractus, nisi adfuerit fraus revera substantialis et manifesta; 3. quia saepe difficillimum est determinare, ex quonam morbo mors acciderit, atque num causa proxima mortis iam a longe exstiterit. Remanet igitur positivum dubium, num adhibita fraus sit revera causa efficax gravis damni. In dubio autem obligatio restitutionis non est imponenda.

§ 2-

De sponsione.

Notio. Sponsio,0* est *„contractus, quo duo vel plures de veritate alicuius rei contendentes ponunt praemium pro eo, qui veritatem fuerit assecutus"* 20‘. 315

Ex hac definitione sequitur, ut sponsio sit contractus onerosus bilateralis. Aliquando tamen unus tantum spondens obligationem in se suscipit10’; e. gr. spondeo, me esse perfecturum cursum istum tempore unius horae, secus dabo 10 francos pro pauperibus. Quo in casu sponsio potius est quaedam poena conventionalis, quam quis ex vana gloria (ut plurimum) sibi imponit.

Liceitas sponsionis. Sponsiones, attento iure naturali, sunt licitae, dummodo fiant a) ex *honesto fine,* e. gr. recreationis causa, ad excitandas vires, ad veritatem melius investigandam etc.; b) *sint circa obiectum debitum,* scii, rem licitam et utrimque dubiam. Cum autem in praxi graves ac frequentes abusus in sponsionibus occurrant, complures Codices civiles moderni illas partialiter aut totaliter prohibent et irritant.

Per se patet sponsionem de re illicita, e. gr. de furto faciendo, de bibendo vino in quantitate excessiva, de praemio exorbitante, de bonis, quorum spondens non habet liberam dispositionem etc., esse peccaminosam *·. Nihilo-

"" *Wette, pari, betting.* n* Cf. *Billuart* 1. c. diss. 6, a. 5, § 5.

•°» *Halbe Wette.*

”· Bene animadvertit 5. *Alpkonnu* (Theol. mor. 1. 3, n. 870): „Si sponsio est de peccato patrando *ab alio tertio,* licita est. nisi spondens optet peccatum, vel opem ferat ad peccatum committendum.... Si vero sponsio est de peccato patrando *ab*

minus potest retineri lucrum ex tali sponsione perceptum. Valet enim idem, quod supra n. 253 dictum est de lucro percepto ex contractu turpi. Sub excommunicatione (quae tamen hodie iam non exsistit) Gregorius XIV Const. „Cogit nos" d. 2r Martii 1591 prohibuit sponsiones, quae fiunt super electione futuri Romani Pontificis vel Cardinalium [207]. *Obiectum* vero *sponsionis* debet utrimque esse dubium, i. c. uterque spondens debet dubium ct non certitudinem habere de eventu disputato. Unde probabilius sponsio est invalida, si alter spondens est certus de re controversa, licet de sua certitudine aperte monuerit adversarium [208]. Ratio autem est, quia in hoc contractu sponsionis debet adesse spes lucri. Atqui si unus est certus de eventu, alter nullam spem lucri habet, ac proinde non potest aliquid pro illa rationabiliter exponere [209].

Codices civiles communiter statuunt, a) ut ex sponsionibus nulla oriatur obligatio, attamen etiam, b) ut ille, qui ex sponsione aliquod lucrum acceperit, non teneatur illud restituere [210]. Quae quidem statuta, utpote iusta, videntur obligare in conscientia. Hinc e. gr. in Germania sponsiones (et idem valet de ludis), quae sunt excessivae et prodigae, nullam pariunt obligationem in conscientia. — De liceitate sponsionis scribit S. Alphonsus [211]: „In individuo (cum ex mea sententia non detur actio indifferens) regulariter censeo huiusmodi sponsiones non excusari a peccato veniali, quia in eis deest motivum cohonestans licitae recreationis, sicut adest in ludo honesto. Et sic videtur intelligere S. Antoninus [212] vocans tale lucrum turpe, utpote nulli deserviens utilitati, sed vanitati et prodigalitati." — Quae quidem sententia videtur vera, si agitur de illis, qui saepe sponsiones easque in gravi materia faciunt; sin autem agitur de sponsionibus raris et minoris pretii, vitandae quidem sunt a clericis et personis religiosis, cum praebeant materiam contentionis, sed in se non sunt malae.

§ 3.

De ludo.

316 Notio. Ludus in sensu generali sumptus est aliquod factum primario ad oblectationem animi ordinatum, seu est remedium contra fatigationem animi, dans illi quietem, i. e. delectationem [213]. Quamvis aliquis solus possit ludere, tamen ludus plerumque exercetur inter plures, et tunc definiri potest: certamen duorum vel plurium ad animae oblectationem susceptum. Huic autem certamini, ne langueat, solet adici pactum, ut praemium aliquod obveniat victori. Quod quidem pactum vocatur contractus ludi, et definiri potest: *contractus aleatorius, quo conceditur*

uno ipsorum spondentium, licita erit, si tu, v. g., sponderes, alterum commissurum fore peccatum, quia tunc sponsio eum avertit a peccato. Secus, si sponderes te commissurum peccatum, aut alterum non commissurum; quia tunc sponsio ad peccandum induceret."

207 Cf. *Moran,* Theol. mor. I 1187. 208 Cf. tamen S. *Alph.* l. c. n. 878 sq.

209 Cf. *Billuart* l. c.

210 Cod. civ. Germ. § 702sqq.; Cod. civ. Gall. a. 1964 sqq.; Cod. civ. Austr. § 1271; Cod. obl. Helv. a. 513sqq.; Cod. civ. Ital. a. 1802. Pro iure Hispanico vide *Moran* l. c. 1184 et *Larraga-Saralegui,* Comcntarios n. 826.

211 Theol. mor. l. 3, n. 869. 212 S. theol. P. 2, tit. 1, c. 23, § 9.

213 Cf. S. theol. 2, 2, q. 168, a. 2.

praemium illi, qui in aliquo certamine ob delectationem inito victoriam obtinuerit. Finis igitur omnis ludi debet esse *honesta recreatio animi.* Sin autem alius finis (e. gr. lucrum, delectatio sensitiva) principaliter intenditur, ludus aut est illicitus[214], aut iam non est ludus[2”].

Moralitas ludi recreativi. S. Thomas[218*] probat, ludum debitis con- 317
dicionibus vestitum et ob honestam animi recreationem susceptum esse necessarium, esse actum virtutis eutrapeliae, atque proinde esse meritorium. — Est quidem *necessarius,* quia est optimum remedium contra defatigationem animi. Sicut enim defatigatio corporis tollitur bono somno, ita defatigatio animi curatur convenienti ludo. — Est actus virtutis, quia officium virtutis est observare rectum medium in actionibus nostris. Porro facile adest cum defectus tum excessus in ludo. Ergo requiritur specialis virtus, quae utrumque vitat. Virtus recte ordinans ludos vocatur ab Aristotele *eutrapelia;* quod verbum in linguam latinam vertitur: iucunditas, bona conversatio, urbanitas, comitas. — Ludus demum est actus *meritorius,* quia quilibet actus virtuosus in statu gratiae sanctificantis perfectus producit meritum. Ut autem ludus sit licitus, praecipue requiritur: 1. ut delectatio cum ludo coniuncta non quaeratur in obiecto turpi aut in operationibus illicitis; 2. ut desit omnis excessus; delectatio enim sobrie gustari debet sicut condimentum in cibis; 3. ut ludus congruat personae, tempori et loco. Omnia haec per se patent neque egent probatione aut exemplis illustrantibus.

Divisio. Ludus dividitur in 1. *industrialem,* in quo eventus ludi potissimum dependet ab aptitudine et artificio ludentis, e. gr. ludus pilae[218], ludus latrunculorum[212] etc.; 2. *aleatorium,* qui sola fortuna innititur et vix aut ne vix quidem industria, e.gr.ludus alearum[218] etc.; 3. *mixtum,* qui regitur partim industria, partim fortuna, c. gr. complures ludi chartarum.

Principium. *Ludus cum pacto lucri factus est licitus, dummodo* 318
sequentes condiciones observentur:

I. Ut ludentes habeant *liberam dispositionem rei,* quam ludo exponunt. Ratio est, quia in ludo transfertur dominium alicuius rei. Ergo qui non habet perfectum dominium, non potest licite exponere in ludo lucrum, nec victor potest retinere lucrum obtentum ab aliquo non habente liberam dispositionem rei. Unde e. gr. ludi cum lucro exposito facti a religiosis, a minorennibus, ab uxoribus sunt illiciti et invalidi, nisi tamen agatur de bonis liberis eorum.

3. Ut ludus fiat cum *plena libertate ac deliberatione.* Omnes enim contractus (et praesertim aleatorii) debent esse liberi et deliberati. Unde qui cogit aliquem ad ludendum, vel qui ludit cum semi-ebrio et sic notabile lucrum acquirit, peccat atque ad restitutionem tenetur.

3. Ut inter ludentes sit *moralis aequalitas quoad spem lucri et periculum damni.* Si enim ex una parte est moralis certitudo lucri et ex altera parte eadem certitudo damni, iam non est contractus aleatorius, sed iustitia atque

·*· E. gr. *Glücksspiele.* »·» E. gr. Loteria. L. c. ”*· *Foot-ball.*
·*’ *Kegelspiel, jeu au* quilles, skittles.* **· *WWelspiel, jeu au* dés, dice.*

aequitas laeduntur. Quapropter iniustum est e. gr. lucrum ex ludo obtentum, si quis valde peritus ludit in ludo chartarum cum alio imperito. Si quis vero sciens et volens cum alio peritiore ludit, vel si scit, spem lucri esse minorem, tunc illi iam non fit iniuria. E. gr. illis, qui ludunt in urbe Montecarlo, non fit iniuria, etsi spes lucri pro illis est multo minor quam pro ipsa Banca.

4. Ut in ludo *vitentur fraudes;* alioquin adest obligatio restituendi, et quidem non solum lucrum fraudulenter obtentum, verum etiam damnum illatum privando alium spe lucri. Quaedam autem astutiae, quae scii, secundum consuetudinem ludentium non censentur turpes, permittuntur, e. gr. aspicere in chartas alterius ludentis ex sola ipsius negligentia.

5. Ut in ludo *non intendatur principaliter lucrum* aut non nimis avide quaeratur. Ludus enim institutus est ad honestam animi relaxationem. Unde est inordinatio, si quis in ludo praesertim aleatorio magis quaerit lucrum quam hanc relaxationem*1·. Quae tamen inordinatio *per se* non est nisi venialis culpa, cum non sit in materia ita gravi; attamen per accidens potest esse grave peccatum, e. gr. propter scandalum, propter prodigalitatem, propter magna damna in fortuna, in sanitate corporali ac moribus etc. Haud immerito igitur loca, in quibus huiusmodi ludi ob solam spem lucri peragi solent, vocantur „gehennae ludorum" **·, et in plerisque regionibus huiusmodi ludi**1 prorsus prohibentur*”. Generatim autem de omnibus ludis Codices civiles nullam concedunt actionem sive victori ad lucrum petendum, sive victo ad repetendum quod iam solvit, nisi fraus vel dolus intercesserit ”·.

Nota. Ludi, in quibus exponitur grande lucrum, solent esse periculosissimi; instigant enim passiones humanas et inducunt ad multigenas atque graves deordinationes. Unde confessarius illos prudenter impugnet neque cuiquam imponat strictam obligationem solvendi debita ex ludo contracta, si lex civilis talem obligationem non agnoscit.

819 Scholion. De ludis **ex** iure ecclesiastico prohibitis. Ludi mere aleatorii a iure ecclesiastico interdicuntur clericis, si fiant cum lucro. „Ad aleas et taxillos non ludant, nec huiusmodi ludis intersint."**· ..Clerici (et idem valet de religiosis) aleatoriis ludis, pecunia exposita, ne vacent."**» Quare clerici ne terant tempus in ludis, attendentes insuper, quam facile committatur excessus cum damno proprio et scandalo fidelium.

§ 4-

De loteria.

320 *Loteria est contractus aleatorius, quo soluto certo pretio ius acquiritur obtinendi aliquod praemium, si sors faverit.*

Loteria *per se* non est illicita, quia non prohibetur emere spem lucri. Condiciones autem, ut loteria sit licita, praecipue sequentes sunt: 1. ut nulla adhibeatur fraus in schedulis educendis nec in praemio solvendo; 2. ut ordinarie sit aequa proportio inter pretium solutum et spem obtinendi praemii. Dico autem: *ordinarie,* quia complures loteriae instituuntur ad bonum opus

**· S'· *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 885. **· *Spielhôllen.* ·

”* *Hasardspiele, jeux de hasard, game of hasard.*

”* Cf. Cod. poen. Germ. § 284—286; Cod. poen. Austr. § 522; Const. Helv. a. 35. ”* Cf. supra n. 315 nota 4.

**· c. 15, X 3, i; cf. Conc. Trid. sess. », c. 1 de reform., et sets. 24, c. 12 de reform. ”· Cod. iur. can. c. 138.

promovendum, e. gr. ad ecclesiam aedificandam; quo casu loteria nihil aliud est nisi occasio eleemosynam faciendi cum modica spe aliquid lucrandi. Quod cum emptores istarum sortium sciant, nulla fit iniuria.

Loteria cum multis abusibus ansam praebeat, e. gr. vanam spem excitando cito et absque labore ditescendi, nimias expensas faciendi pro sortibus emendis, hinc in compluribus regionibus leges civiles impediunt aut saltem limitant usum loteriarum. Quae quidem leges sunt prudentes; considerantur tamen communiter tamquam leges *mere poenales* non inducentes obligationem (saltem directam) in conscientia, neque obligantes ad restitutionem in casu transgressionis.

§ 5-

De speculationibus Bursae.

Praenotamen. Nostris diebus Bursae tantam potestatem obtinuerunt, ut salus totius fere populi ab eis dependere possit. Nam omnia fere *magna negotia* mercaturae in Bursa tractantur. Praeterea ex malitia et astutia impiorum hominum sic dictae *„speculationes Bursae"* quam plurimos ad ruinam materialem adduxerunt. Quae cum ita sint, gubernia civilia conata sunt iam a longo tempore condere leges prudentes de negotiis in Bursa. Experientia autem testante, istae leges nondum sunt sufficientes ad omnes abusus praecavendos. Valde utile est pro confessario, ut saltem summaria capita speculationum in Bursa cognoscat, quia secus, casu occurrente, non potest iudicare, utrum poenitens iniustitiam commiserit necne.

Notio. Nomen Bursae sumitur dupliciter: vel pro *aedificio* publica auctoritate constituto, in quo certa negotia pertractantur, vel pro *conventu* ipso mercatorum ad pertractanda ista negotia. Haec duplex acceptio aliqualiter similis est duplici acceptioni nominis ecclesiae, scii, pro aedificio et pro conventu fidelium. In praesenti loquimur de Bursa prout est conventus certorum mercatorum. Bursa sic sumpta satis magnam similitudinem habet cum nundinis, in quibus multitudo hominum convenit ad emendas et vendendas merces. Proinde Bursa merito vocata *est „nundinae qualificatae"1M*.— Duo genera obiectorum emuntur et venduntur in Bursa, scii. I. pecuniae seu valores (actiones, obligationes etc.) et 2. merces, e. gr. frumentum, oleum, lana, vinum etc. Hinc duplex distinguitur Bursa: *Bursa pecuniarial**7 et *Bursa commercialis* lamvero contractus in utraque Bursa sunt praecipue duplicis generis, scii, vel *de praesenti* vel *ad terminum.* Contractus de praesenti"® nihil aliud sunt nisi venditiones-emptiones mercium, obligationum, actionum etc., ac proinde illis applicanda sunt principia supra n. 291 sqq. allata de venditione-emptione. — Contractus ad terminum "° sunt iterum duplicis generis, scii. 1. ad terminum inter contrahentes *libere* determinatum, e. gr. aliquis emit 1000 modios tritici non statim sed post tres menses tradendos (de hoc contractu valet idem, quod de contractu de praesenti); et 2. ad terminum *ex legibus Bursae determinatum,* scii, ad ulti- 321

"· *QuaMeierter Markt;* cf. Staatslexikon s. v. „Bôrse'*.

117 *Effekten- oder Fonds-Bôrse, Stock-Exchange.*

"· *Produkten- oder Waren-Bdrse, Produce-Exchange.*

"® *Au comptant, Togesgeschäfte, Kassageschàfte, Comptantgeschâfte, Locogeschâfte, Effektivgeschâfte,* aliisque similibus nominibus appellatae.

··· *Bdrsentermingeschüft,* d *terme.*

mura diem mensis vel ad diem medium mensis (vulgo: ultimo vel medio); qui quidem dies solet vocari *dies liquidationis.* Isti contractus ad terminum sunt *contractus aleatorii* atque multis modis fieri solent, quorum praecipui sunt sequentes:

a) *Contractus differentiatis Λ,l.* E. gr. die 8 Martii Petrus emit a Paulo too actiones alicuius fodinae pro pretio 120000 francorum. Sed inter Petrum et Paulum conventum est, Ut die ultimo mensis (i. e. 31 Martii) non actiones dentur, sed *differentia pretii* tantum. Unde si hoc ultimo die istae 100 actiones constant 121000 francorum, Paulus debet Petro reddere 1000 francos; sin autem pretium est tantum 119 000 francorum, Petrus debet 1000 francos dare Paulo. — Non raro accidit, ut emptor aut venditor conetur eludere etiam solutionem istius differentiae. Tunc petit, ut operatio differatur seu reportetur ad quindecim dies"*. Ista prorogatio communiter licita est; nihil aliud enim est nisi petere mutuum cum solutione debiti fenoris. Unde illam hic non specialiter explicamus.

b) *Contractus praemii* "* multis modis fieri potest, quos longum est enumerare"4. In genere contractus praemii consistit in hoc, quod emptor pridie ante terminum liquidationis seu solutionis possit resilire a contractu inito, dummodo solvat praemium prius stabilitum. E. gr. Petrus emit a Paulo 10 000 saccos lanae, quos accipere debet die 31 Martii pro pretio 100 000 francorum. Petrus speravit, pretium fore altius quam 100 000 franc., sed die 30 Martii pretium est minus nec adest spes, fore ut crastina die sit altius; unde ad evitandum maius damnum Petrus resilit a contractu inito et solvit praemium stipulatum, quod est quasi *poena conventionalis.*

322 **Principium.** *Omnes operationes Bursae (etiam ad terminum) per se licitae sunt; per accidens autem contractus differentiates saepissime sunt illiciti et iniusti.*

Probatur 1· pars. Omnes operationes Bursae reducuntur ad contractum emptionis-venditionis vel ad contractus aleatorios. Atqui isti contractus per se liciti sunt Ergo etiam operationes Bursae per se licitae sunt.

Probatur e· pars. Contractus differentiates per accidens saepissime adducunt ruinam materialem contrahentis, sacram auri famem inordinate instigant, omnes passiones humanas excitant. Ergo per accidens sunt illiciti. Praeterea qui hoc modo contrahunt, saepe ad vaferrimas fraudes confugiunt"4, e. gr. rumores falsos spargunt, corrumpunt ephemerides ad falsa nuntia danda, commendant vehementer opera, quae ruinae iam sunt proxima, iniusta monopolia construunt"4 etc. Ergo isti contractus differentiates per accidens saepissime sunt iniusti. Unde etiam iura moderna illos impedire student statuendo, ut habeantur tamquam ludi et proinde nullam actionem civilem pariant"7. Hodieque tamen iura moderna non valuerunt eliminare omnes abusus contractuum differentialium. — Confessarius prudenter avertat poenitentes suos ab istis contractibus differentialibus, quia raro sunt liciti.

"I *Differensgeschdft, opération* d *crédit.*

*·' *Se faire reporter* d *la quinsaine, Report- und Deportgeschdft* vel *Kost geben und Kost nehmen, Prolongation* etc.

*" *Prâmiengeschofte, marché* d *prime.*

Stellgeschdft seu *Stellage, Nochgeschàft, Wandelgeschdft, Escompte* etc.

*" Vulgo *B&rsenschwindel.* "· Vulgo *corner, „Schwdnse".*

"' Cf. Cod. civ. Germ. $ 764; Cod. obi. Helv. a. 513,

et semper multigenorum periculorum pleni. Clericis autem isti contractus aliaeque speculationes in Bursa prorsus interdicuntur'3'. Omnino enim dedecent statum clericalem.

SECTIO II.

De partibus potentialibus virtutis iustitiae.

Ordo dicendorum. Postquam dictum est de ipsa virtute iustitiae, tractandum est, sequendo vestigia Angelici Doctoris, de partibus potentialibus iustitiae, seu de aliis virtutibus iustitiae annexis. Tales virtutes enumerantur novem vel decem, scii, religio, pietas, observantia, oboedientia, gratitudo, vindicatio, veritas, affabilitas, liberalitas, epikeia1. Inter omnes istas virtutes primum locum obtinet virtus religionis, quippe quae magis de propinquo accedat ad Deum.* Virtus autem religionis adnectitur iustitiae tamquam pars potentialis, quia cum iustitia convenit quidem in ratione obiecti, scii, in reddendo alteri *debitum;* sed deficit a perfecto modo, quo iustitia attingit suum obiectum, quoniam non reddit debitum secundum *strictam aequalitatem.* Etenim religio reddit quidem debitum cultum Deo, sed non secundum strictam aequalitatem, quia nulla creatura valet Deum venerari, quantum oportet. Debitus cultus Deo reddendus praecipitur in tribus prioribus praeceptis Decalogi. Unde tractatus de virtute religionis continet ea fere omnia, quae alia Manualia tractant in istis tribus Decalogi praeceptis. — Virtutes pietatis, observantiae, oboedientiae complectuntur ea fere, quae in quarto praecepto Decalogi mandantur. Hinc haec sectio altera convenienter subdividitur in tres quaestiones:

1. De virtute religionis (seu de tribus prioribus praeceptis Decalogi).
2. De virtutibus pietatis, observantiae, oboedientiae (seu de quarto praecepto Decalogi).
3. De reliquis partibus potentialibus virtutis iustitiae.

QUAESTIO I.

De virtute religionis (seu de tribus prioribus Decalogi praeceptis).

Literatura. S. *Thomas,* S. theol. 2, 2, q. 81—100; *Suarez,* De virtute religionis; *Billuart,* Tract, de religione et vitiis oppositis; *Bouquillon,* De virtute religionis (Brugis 1880); */oh. Bapt. Wirthmiiller,* Die moralische Tugend der Religion (Freiburg 1881); *Tanquerey,* Theol. mor. de virtute religionis.

Agemus 1. de natura religionis; 2. de diversis actibus religionis; 3. de vitiis religioni oppositis.

CAPUT I.

De natura religionis.

Nomen. Obscurum est, unde nomen religionis sit sumptum. Quattuor prae- 323
cipue sunt explicationes etymologicae: 1. Religio derivatur a *relegere.* Ita

··· S. Offic. d. 15 Apr. 1885.

* S. theol. 2, 3, q. 80, a. unie. · Ib. q. 81, a. 6.

Cicero*. Frequenter enim relegere seu revolvere debemus ea, quae sunt divini cultus. 2. Nomen religionis derivatum est a *reeligere.* Ita S. Augustinus*. Etenim homo debet reeligere Deum, quem peccando amisit. 3. Nomen religionis sumptum est a *religare.* Ita Lactantius*. Nam homo per religionem Deo maxime alligatur atque adstringitur. 4. Nomen religionis derivatum est a *relinquere.* Ita Massurius Sabinus*. Ea enim, quae pertinent ad religionem debent relinqui aut separari a rebus profanis. De his etymologiis animadvertit S. Thomas7‡0„Sive autem religio dicatur a frequenti lectione, sive ex iterata electione eius, quod negligenter amissum est, sive a religatione, religio proprie importat *ordinem ad Deum.* Ipse enim est, cui principaliter alligari debemus tamquam indeficienti principio; ad quem etiam nostra electio assidue dirigi debet sicut in ultimum finem; quem etiam negligenter peccando amittimus, et credendo et fidem protestando recuperare debemus."

324 **Diversae acceptiones.** Sunt quam plurimae diversae acceptiones religionis praesertim apud *acatholicos.* Sic e. gr. Schleiermacher, lacobi, multi moderni acatholici reponunt religionem in aliqua sensatione seu affectu subtectionis erga aliquod infinitum Universum*. Sic dictae ..Societates ethicae culturae" docent, religionem identificari cum morali naturali, ita ut tota religio consistat in bona vita morali, abstrahendo a quolibet cultu religioso*. Pantheistae, Deistae ômnesque, qui negant exsistentiam Dei personalis, necessario quoque negant veram religionem, ita ut Feuerbach non erubuerit vocare religionem aliquem morbum hominis. Praetermissis omnibus istis falsis acceptionibus, de quibus latius tractant Apologetaele, quattuor praecipue modis adhibent *catholici* auctores verbum religionis:

1. *in sensu obiectivo* pro determinato modo credendi aut colendi Deitatem Sic e. gr. loquimur de religione Mohametana, de religione ludaica, de religionibus paganis ec., de historia religionum.

2. *pro tota vita morali.* Quo sensu dicit S. lacobus11: *„Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est: visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc saeculo."* In hoc sensu aliquem virum probum et pium vocamus etiam religiosum.

3. *pro speciali statu hominum,* qui scii, per publicam professionem votorum paupertatis, castitatis, oboedientiae cultui divino perpetuo deputati sunt. Sic loquimur de religione Dominicanorum, Franciscanorum etc., vel etiam de statu religioso, de professione religiosa.

4. *pro speciali virtute morali,* qua scii. Deo debitum cultum et famulatum exhibemus11. — De hac ultima acceptione solummodo hic agemus, et sic religio definiri potest:

* De nat. deorum 1. 2, c. 28. * De civ. Dei 10, 3.

* Instit. 4, 28. Definitio Lactantiana magis placet *Caietano,* Comm, in 2, 2, q. 81, a. i.

• Apud *Aul. Gellium,* Noctes Atticae 4, 9. 7 S. theol. 2, 2, q. 81, a. 1.

• *Subjectives Abhangigkeitsgefühl; Gefühl von der Krâftigkeit des sich auswirkenden gôttlichen Lebenstriebes und Widensquells im Menschen.* Cf. *A. WeiB,* Die religiôse Gefahr (1904) pars **II**, n. 39.

’ Cf. *WeiB,* 1. c. pars. IV, n. 22.

10 Imprimis consuli potest *A. WeiB* in opere citato, ubi omnes fere falsae acceptiones religionis enumerantur et refutantur, praesertim par» IV, n. 58 sqq.

11 lac. I, 27.

11 Lingua Graeca vocatur tbo^peia, et lingua Germanica: *die Tugend der Gottesverehrung oder des Gottesdienstes,* vel brevius: *die Religiosity.*

Definitio realis. Religio est virtus moralis inclinans nos ad debitum cultum exhibendum Deo, ut nostro creatori et gubernatori, seu ut nostro supremo principio. 325

Explicatur haec definitio. Dicitur Ie: *virtus moralis.* Etenim religio non est virtus theologica neque intellectualis. Et quidem a) non est virtus theologica, quae habet directe Deum ipsum ut obiectum formale quod et quo. Sic e. gr. credo Trinitatem propter revelationem divinam; amo Deum propter summam bonitatem divinam. — Obiectum vero religionis directe non est ipse Deus, sed quid creatum, scii, cultus exhibendus Deo. Etenim virtutis religionis *obiectum materiale* sunt illae actiones sive internae sive externae, quibus Deus colitur, i. e. quibus excellentiam divinam et nostram subiectionem protestamur; e. gr. inclinationes, genuflexiones, orationes, sacrificia etc. — *Obiectum formale quod* est ..aequalitas saltem imperfecta, quam homo inter se et Deum ponit per cultum seu per actiones, quibus eum colit et reveretur ut primum principium et supremum dominum" “. Homo enim agnoscens, se esse creaturam a Deo supremo et excellentissimo factam, tenetur hunc Deum colere, in quantum id sibi possibile est: ille cultus ut debitus et proportionatus viribus humanis est obiectum formale in virtute religionis. — Obiectum demum *formale sub quo,* seu motivum, propter quod religio Deum colit, est naturalis honestas, quae in cultu divino reperitur, et quae consistit in eo, quod creatura divinam excellentiam reveretur et manifestat suam subiectionem erga Deum l·. De speciali relatione et differentia inter virtutes religionis et caritatis dicetur infra n. 328. — b) Virtutem autem religionis differre a virtutibus intellectualibus (sapientiae, intellectus, scientiae etc.), per se fere patet. Etenim istae virtutes non sunt nisi virtutes in latiore sensu atque resident in intellectu, cum virtus religionis sit virtus praestantissima moralis atque in voluntate resideat. — Tametsi autem religio non est virtus theologica, valde affinis est virtutibus theologicis; nam *mediate* Deum attingit iliique debitum cultum exhibet propter maximam excellentiam divinam. Insuper religio est quaedam protestatio nostrae fidei, spei, caritatis; immo aliquando vel ipsos actus virtutum theologicarum imperat ad honorandum Deum. Exinde sequitur, a) religionem praeeminere inter ceteras virtutes morales, quia scii, propinquius quam ceterae virtutes morales accedit ad Deum l», *β)* peccata, quae directe opponuntur virtuti religionis, ut blasphemia, periurium etc. esse peiora peccatis contra alias virtutes morales.

Dicitur 2°: *inclinans nos ad debitum cultum exhibendum Deo;* quia debitus cultus divinus est obiectum materiale virtutis religionis, ut supra dictum est.

Dicitur 3·: *Deo, ut nostro creatori et gubernatori, seu ut nostro supremo principio.* Hinc Angelicus Doctor dicit: „Ad religionem pertinet exhibere reverentiam uni Deo secundum unam rationem; in quantum scii, est primum principium creationis et gubernationis rerum.... Ad haec duo pertinent omnes actus, qui religioni attribuuntur; quia per omnes homo protestatur divinam excellentiam et subiectionem sui ad Deum, vel exhibendo aliquid ei [e. gr. in sacrificiis], vel etiam assumendo aliquid divinum" (e. gr. invocationem divini nominis in iuramento]l·.

'· *Billuart,* **De relig. dits, i, a.** *s.* ***· Cf. S. theol. a, a, q. 81, a. 5.**
“ Cf. ib. a. 6. ·· Cf. ib. a. 3, corp, et ad a.

326 Subiectum virtutis religionis.. Distinguitur duplex subiectum: *remotum* et *proximum.* Subiectum remotum alicuius virtutis sunt illae personae seu entia, in quibus virtus invenitur; subiectum vero proximum est illa animae potentia, in qua virtus residet.

a) *Subiectum remotum* virtutis religionis non possunt esse i. *animalia aliaque entia irrationalia.* Ratio est, quia non cognoscunt divinam excellentiam. Quodsi autem in S. Scriptura aliquando invitantur ad colendum Deum, e. gr. in Cantico trium puerorum: ..Benedicite, omnes volucres coeli, Domino", istae locutiones non sunt nisi methaphoricae, significantes fervorem abundantem hominis orantis et laudantis Deum. 2. *diabolus et damnati;* cognoscunt enim quidem Dei excellentiam, sed illam odio habent neque volunt se Deo submittere. 3. *omnes peccatores, qui remanent in formali peccato irreligiositatis.* Irreligiositas enim est vitium directe oppositum religioni. lamvero impossibile est, virtutem et vitium oppositum esse simul in eodem subiecto.

Ceteri autem omnes homines et angeli et animae in purgatorio possunt esse subiectum religionis. Etiam Christus ut verus homo habuit et exercuit virtutem religionis per totam vitam suam, maxime autem in sacrificio crucis.

b) *Subiectum proximum* virtutis religionis neque est intellectus neque pars concupiscibilis neque pars irascibilis, sed *voluntas.* Ratio est, a) quia obiectum religionis non est τό verum neque moderatio passionum, sed bonum spirituale; *β)* quia duo principaliores actus virtutis religionis, scii, revereri Dei excellentiam et se subicere dominio Dei, sunt actus a voluntate eliciti, qui tamen supponunt duplicem cognitionem, scii, excellentissimae maiestatis divinae et nostrae vilitatis. Religio, etsi residet in voluntate, tamen saepe actus aliarum potentiarum et virtutum imperat, e. gr. actus intellectus in oratione, actus potentiarum corporalium in genuflexione aliisque actibus exterioribus venerationis divinae, actus ieiunii (qui est virtutis temperantiae) ad colendum Deum etc.[17]

327 Necessitas religionis oritur ex lege cum naturali tum positivo-divina. Et primo quidem *ex lege naturali;* eo ipso enim, quod homo cognoscit Deum personalem, excellentissimum dominum coeli et terrae, propriamque dependentiam ab hoc Deo, illum colere impellitur. Merito igitur S. Thomas docet: „De dictamine rationis naturalis est, quod homo aliqua faciat ad reverentiam divinam."[18] Hinc ubique terrarum apud omnes populos, etiam apud sic dictae civilizationis expertes, invenitur religio. *Lex positivo-divina* cum Veteris tum Novi Testamenti

17 Cf. S. theol. 2, 2, q. 81, a. 4. — Circa rsponsum ad 2 huius articuli adnotat subtiliter Caietanus: „Actus igitur multi exteriores (ut sacrificia, caeremoniae) et interiores aliarum potentiarum (ut oratio) sunt proprii, immediati et elicitive actus religionis, quamvis sint imperative tantum actus voluntatis, in qua est subjective religio."

18 S. theol. 1. c. a. 2 ad 3.

multis in locis praescribit cultum Dei. Per praecepta caeremonialia in Vetere Testamento cultus Dei accuratissime ordinatus erat; in Novo autem Testamento institutum est tamquam praecipuus modus colendi Deum sacrificium Missae. Pariter ad cultum Dei referuntur sacramenta instituta a Christo.

Extensio religionis. Religio exigi,. Dei cultum cum internum tum externum tum aliquando publicum.

1. *Internus cultus* debetur Deo, quia obsequium animae potissimum est, et sine illo nihil valent cetera omnia. Quapropter Christus dicit: *„Spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare."*10

2. *Externus cultus* debetur Deo, quia totus homo, i. e. ex corpore et anima consistens, dependet a Deo creatore et gubernatore; ac proinde etiam totus homo secundum corpus et mentem revereri debet Deum. Praeterea inter corpus et animam est tam arcta conexio, ut affectus interni animae sponte redundent in corporeas actiones, et vicissim externis signis et actionibus excitentur ac foveantur affectus interni80. Experientia enim cotidiana comprobat, caeremoniis religiosis digne peractis homines Christianos vehementer incitari ad interiores affectus religiosos. Quapropter in omnibus religionibus externi ritus adhibentur, et Innocentius XI merito damnavit deliria Michaelis Molinos et Quietistarum docentium: „Totum sensibile, quod experimur in vita spirituali, est abominabile, spurcum et immundum."2'.

3. *Publicus cultus* Dei, i. e. ille qui nomine Ecclesiae a personis legitime ad hoc deputatis et per actus ab Ecclesia determinatos fit'2, etiam aliquando est necessarius, quia homo est animal sociale, et quia Ecclesia fundata est tamquam societas visibilis. Porro societas visibilis non potest persistere, nisi aliquando actus suos exerceat in publico seu in communi. Publicus igitur cultus divinus oritur ex ipsa natura humana et ex institutione Ecclesiae, atque valde fovet fervorem cuiusque Christiani.

CAPUT II.

De actibus virtutis religionis.

Actus praecipui religionis sunt: devotio, oratio, adoratio, sacrificium, usus sacramentorum, votum, iuramentum, adiuratio, sanctificatio quorundam dierum. De sacrificio et sacramentis dicetur in speciali tractatu de sacramentis. De reliquis nunc est agendum.

" Io. 4, 24. *· Cf. S. theol. 1. c. a. 7.

" Prop. damn. 30 *(Dene.* n. 1250). Necessitatem cultus externi non solum Quietistae negant, sed etiam omnes fere isti, qui totam religionem reponunt in puro sensu subiectionis. Qui quidem solent vocare cultum externum vanas formalistes *(ritlrn Formelkram).*

" Cf. Cod. iur. can. c. 1256.

ARTICULUS I.

De devotione.

Notio. Nomine devotionis solent tria significari:

328 i. *Certa quaedam exercitia pietatis;* quo sensu loquimur de devotione erga eucharistiam, erga quinque vulnera etc.

2. *Attentio et quaedam consolatio spiritualis in orationel.* Solet vocari devotio accidentalis seu affectiva. In hoc sensu dicimus: feci meditationem cum magna devotione, vel sine devotione.

3. *Primus actus virtutis religionis,* quo sensu definiri potest: Devotio est voluntas quaedam [i. e. actus voluntatis] prompte tradendi se ad ea, quae pertinent ad Dei famulatum/' Ita S. Thomas.*

Verbum ipsum devotionis in se spectatum significat potius habitum quam actum, et revera haud raro devotio sumitur ut habitus·; tunc autem realiter non differt ab ipsa virtute religionis. Praeeunte autem Angelico Doctore, sumimus devotionem, prout est *actus internus religionis,* et prout elicitur a voluntate firma, constanti, generosa. Devotionem merito tamquam actum considerari probat S. Thomas hoc modo·: „Actibus (et non habitibus) meremur, ut supra» habitum est. Sed devotio habet specialem rationem merendi Ergo devotio est actus specialis." — Non quilibet, qui aliquando proponit tradere se ad famulatum et cultum Dei, vocatur devotus, sed qui hoc facit ex virtute stabili et constanti. Perfectissime devotionem habuit Christus, qui de semetipso dicere potuit: *„In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam: Deus meus, volui et legem tuam in medio cordis mei"* et: *„Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me."'* — Notandum est, voluntatem prompte se tradendi ad ea, quae pertinent ad Dei famulatum, posse non solum ex virtute religionis, sed etiam ex virtute caritatis oriri; sed aliter et aliter. Etenim si talis voluntas intendit *unionem amicabilem cum Deo,* est actus caritatis; sin autem intendit *cultum et famulatum Dei,* et quidem ut debitum propter Dei excellentiam et nostram sublectionem, est actus religionis. Ad rem scribit Angelicus Doctor8: „Ad caritatem pertinet immediate, quod homo tradat se ipsum Deo, adhaerendo ei per quandam spiritus unionem; sed quod homo tradat se ipsum Deo ad aliqua opera divini cultus, hoc immediate pertinet ad religionem, mediate autem ad caritatem, quae est religionis principium." — Sicut caritas imperat omnibus virtutibus, ac proinde etiam virtuti religionis, ita similiter virtus religionis, mediante actu devotionis, imperat aliis actibus ad cultum Dei pertinentibus. Unde devotio habet influxum generalissimum in ceteros omnes actus·. Cur enim colimus Deum oratione, sacrificio, caeremoniis? Quia volumus nos ac nostra omnia tradere in divinum famulatum. Exinde apparet, quam necessaria sit devotio in vita spirituali, ita ut, illa deficiente, actus humani cultus divini evadant remissi et imperfecti; immo oriatur vitium *acediae.* Sicut virtus

1 In lingua Germanica: *Andacht.*

• S. theol. 2, 2, q. 82, a. 1. In lingua Germanica haec devotio posset fortasse dici: *Selbstweihe und eifrige Hingabe an Gott, Ergebenheit.*

• *Frommigkeit.* · S. theol. l. c. in arg. Sed contra.

• S. theol. 1, 2, q. 21, a. 3 et 4. · Ps. 39, 8sq. ’ Io. 4. 34·

• S. theol. 2, 2, q. 82, a. and 1, · Ib. a. 1 ad 3.

religionis intime conectitur cum virtute caritatis, ita virtutis religionis actus, qui est devotio, arcte coniungitur cum caritatis actu, qui vocari solet bona intentio in omnibus operibus nostris[10].

Causae devotionis sunt partim extrinsecae partim intrinsecae. Causa 329
extrinseca principalis est Deus per suam gratiam. Quae quidem gratia (sanctificans et actualis) prorsus necessaria est pro actu supernaturali et meritorio devotionis. Etenim cum gratia sanctificante infunduntur omnes virtutes theologicae et morales, ut supra I, n. 472 dictum est. Iamvero virtus *infusa* religionis non elicit actum devotionis supernaturalem nisi excitante et adiuvante gratia actuali. — Virtus autem religionis *acquisita* potest aliquem actum devotionis elicere etiam sine gratia. — Causa *extrinseca secundaria* devotionis saepe est exemplum atque influxus moralis aliorum hominum devotorum, ut patet ex cotidiana experientia.

Causa *intrinseca devotionis* est meditatio et contemplatio tum Dei beneficentiae, excellentiae, humanitatis Christi, tum humanae dependentiae a Deo Creatore, Gubernatore, Motore. Ex contemplatione enim Dei et Christi excitatur caritas, quae est proxima devotionis causa, secundum illud: *„Mihi adhaerere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam."*[11]* Ex consideratione autem dependentiae et defectuum humanorum oritur desiderium auxilii divini, iuxta illud: *„Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi: auxilium meum a Domino, qui fecit coelum et terram."*[11] Ex quibus luculenter apparet, quam necessaria sit bona ac frequens meditatio pro vita religiosa[1'].

Effectus devotionis sunt complures: 330

1. *Laetitia spiritualis.*

Nam devotio, ut modo dictum est, causatur principaliter ex meditatione divinae excellentiae et beneficentiae. Porro haec meditatio producit delectationem spiritualem, iuxta illud: *„Memor fui Dei, et delectatus sum."*['*] Per accidens vero haec consideratio tristitiam quandam causât in homine viatore[15], secundum illud: *,,Sitivit anima mea ad Deum, fortem vivum: quando veniam et apparebo ante faciem Dei? Fuerunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte."*[10]

2. *Devotio accidentalis seu affectiva.*

Laetitia enim spiritualis orta ex devotione non remanet in sola mente, sed redundat in omnes facultates humanas, causans dulces consolationes (etiam sensibiles). Solet Deus concedere devotionem istam affectivam incipientibus in vita spirituali, ne deterreantur ex difficultatibus suborientibus. Proficiente autem tempore ista devotio paulatim cessat; immo non raro locum dat ariditati spirituali, Deo sic disponente in nostram comprobationem. Devotio accidentalis, licet multo minor sit devotione substantiali, tamen non

10 *Cute Meinung, bonne intention.* 11 Ps. 72, 28.

,J Ps. 120, i. 15 S. theol. 2, 2, q. 82, a. 3.

'· Ps. 76, 4. Hinc S. Paulus devotissimus dicebat de se ipso: *Superabundo gaudio in omni tribulatione* (2 Cor. 7, 4).

15 S. theol. 1. c. a. 4. 15 Ps. 41, 3 sq.

est spernenda ut inutilis aut in se mala. Quare Innocentius XI damnavit propositionem Michaelis Molinos17: „Qui desiderat et amplectitur devotionem sensibilem, non desiderat nec quaerit Deum, sed se ipsum; et male agit, cum eam desiderat et eam habere conatur, qui per viam internam incedit, tam in locis sacris quam in diebus sollemnibus." — Ex alia parte devotio affectiva non est nimis aestimanda, neque ex defectu illius homo debet maerere, quoniam devotio substantialis sola sufficit.

3. *Facilitas et promptitudo peragendi ceteros actus religionis,* velut orandi, adorandi, sacrificandi etc., immo etiam actus ceterarum virtutum.

Ratio est, quia devota mens est prompta ad placendum Deo per omnes actus virtuosos.

4. *Optimus influxus etiam in corporales gestus ac agendi modum.*

Etenim propter intimam unionem corporis et animae resplendet etiam in corpore mens vere et constanter Deo devota, ita ut vultus, gestus corporales, vox, caeremoniae ecclesiasticae peragendae appareant sub influxu devotionis “.

Ex quibus omnibus convincimur de magno devotionis pretio et monemur cum Ecclesia orare, „ut piae devotionis erudiamur affectu", et ut „Deus devotionem in nobis augeat ad salutem".

ARTICULUS II.

De oratione.

Singillatim agendum est: 1. de notione et divisione orationis; 2. de eius obiecto; 3. de eius necessitate; 4. de eius efficacia, ubi etiam de eius proprietatibus sermo erit; 5. de orationibus nonnullis particularibus et notanter de horis canonicis.

§ I.

De notione et divisione orationis.

331 Nomen. Orationis nomen aliter a scriptoribus profanis, aliter in Theologia adhibetur. S. Hieronymus de hac re scribit: „Oratio iuxta grammaticos omnis sermo loquentium est, cuius etymologiam sic explicant: Oratio est oris ratio. In scripturis autem sanctis difficile orationem iuxta hunc sensum legimus, sed eam, quae ad preces et obsecrationes pertinet." 11 Concinne explicat S. Thomas ex hac etymologica derivatione orationis, quasi oratio sit ratio oris “, quomodo oratio in sensu theologico sumpta sit actus rationis, indeque deducit definitionem realem71.

332 Definitio. In sensu theologico tripliciter sumi solet oratio:

i. *sensu generali* pro quolibet actu religionis, immo et pro tota vita religiosa. Hinc illud S. Augustini: Oratio optima vita iusta. Ita quoque Glossa ordinaria’1 explicat monitum Christi et Apostoli: *„Sine*

17 Prop. 27 *(Dene.* n. 1247).
>· Cf. *WirthmüUer,* Die moralische Tugend der Religion § 9.
*» Ep. ad Cypr. 139 (140); apud *Migne,* Patr. lat. 22, 1168.
*♦ *Vernunft des Mundes.* ** S. theol. 2, 2, q. 83, a. 1 et 17 ad 2
” Super 1 Theaa. s, 17; cf. Eccli. 18, 23 et Luc. 18, 1.

intermissione orate", dicens: „Semper iuste vivite; nam iustus numquam desinit orare, nisi desinat iustus esse; semper ergo orat, qui semper bene agit." Oratio in hoc sensu generali accepta vocata est *oratio vitalis,* de qua bene tractat S. Catharina Senensis2·.

2. *sensu lato* pro omni pio motu mentis in Deum. In hoc sensu SS. Patres saepe loquuntur de oratione, e. gr. S. Gregorius Nyssenus24:* „Oratio est conversatio sermocinatioque cum Deo"; S. loannes Chrysostomus28:* „Oratio est locutio ad Deum"; S. Augustinus28: „Quid autem est oratio nisi ascensio animae de terrestribus ad coelestia, inquisitio supernorum, invisibilium desiderium?" et: „Oratio est conversio mentis in Deum per pium et humilem affectum."27 Notissima autem sunt verba S. loannis Damasceni28: „Oratio est ascensio mentis ad Deum." — In hoc sensu lato orationis etiam ille orat, qui elicit actus fidei, spei, caritatis; qui meditatur de mysteriis divinis; qui Deum laudat; qui Deo gratias agit pro beneficiis collatis etc. At non omnis elevatio mentis ad Deum est oratio in hoc sensu; nam ille, qui solummodo discendi aut docendi causa de divinis cogitat, non orat. Ideoque ad orationem semper requiritur *pius motus mentis in Deum,* qui scii, fit venerandi causa.

3. *sensu stricto* pro oratione deprecatoria. In hoc sensu habetur quasi classica et notissima definitio item a S. loanne Damasceno28 data: „**Oratio est petitio decentium a Deo.**" Quam definitionem S. Thomas80 quoque adoptat, et S. Bruno Carthusiensis concinne explicat dicens: „Oratio est oris ratio, quam proni referimus, vota nostra pandentes."81 Ut autem petitio nostra ad Deum directa sit vera oratio, requiritur, ut sit de rebus, quae decent et licitae sunt. Etenim oratio est actus religionis seu cultus Dei. lamvero ille qui indecentia et illicita peteret a Deo sanctissimo, non coleret, sed derideret Deum.

Oratio est actus religionis. Orationem in secundo et tertio sensu acceptam revera esse actum virtutis religionis, haud difficulter probatur. Etenim orando agnoscimus potentiam et bonitatem divinam atque protestamur nostram indigentiam et dependentiam a Deo. Quae quidem omnia constituunt verum cultum Dei. Ad rem scribit Angelicus Doctor82: ,,Ad religionem proprie pertinet reverentiam et honorem Deo exhibere; et ideo omnia illa, per quae Deo reverentia exhibetur, pertinent ad religionem. Per orationem autem homo Deo reverentiam exhibet, in quantum scii, ei se subicit, et profitetur orando, se eo indigere sicut auctore suorum bonorum. Unde manifestum est, quod oratio est proprie religionis actus." — Ideo concinne oramus: ..*Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo."*88 Est enim bona

88 Dial. c. 66. 88 Orat. 1 de orat, dominie. *(Migne,* Patr. graec. 44, 1125).

88 In Gen. hom. 30, n. 5 *(Migne* 1. c. 53, 280).

28 Sermo 73. Iste textus saepe citatur ab auctoribus cum antiquis tum modernis, sed a Migne refertur inter sermones suppositicios S. Augustini.

82 Lib. de spiritu et anima *(Migne,* Patr. lat. 39, 1887).

'· De fide 1. 3, c. 24 *(Migne,* Patr. graec. 94, 1090).

28 L. c. 88 S. theol. 2, 2, q. 83, a. 1.

·' Apud *Migne,* Patr. lat. 142, 169. 88 S. theol. 1. c. a. 3. 88 Pe. 140, 2.

oratio tus suave olens coram maiestate divina. — Ex quibus sequitur, ut *principalis finis* omnis orationis debeat esse cultus divinus. Quando ergo quis orat e. gr. pro sanitate recuperanda, prius et principalius debet intendere cultum divinum atque suam subtectionem sub Deo; secundario autem potest desiderare sanitatem suam. Unde saltem implicite debet sibi dicere: Peto a Deo optimo maximo sanitatem, dummodo hoc sit beneplacitum adorandae eius providentiae. Ceterum in praxi quaecumque oratio cum vera fiducia facta eo ipso includit hanc venerationem debitam Dei. Nemo enim cum fiducia oraret, nisi intime convictus esset de omnipotentia et bonitate divina, et nisi sentiret propriam indigentiam.

333 Quid intendimus orando? Prae oculis habendum est, nos in orationibus deprecatoriis minime intendere Deo nostras necessitates manifestare, quippe quas cognoscat Deus omniscius iam ante manifestationem nostram. Neque etiam volumus precibus nostris mutare providentiae divinae decreta, cum hoc sit impossibile propter Dei immutabilitatem. *Primarius fere finis (praeter cultum divinum) orationis nostrae deprecatoriae est: removere obstacula in nobis ipsis exsistentia, quae impletionem nostri desiderii impediuntSi.* Per orationem enim debitis condicionibus vestitam apti efficimur ad recipienda divina beneficia.

Nam exercemus orando omnes fere virtutes: *humilitatem,* profitendo nos esse infirmos a Deo totaliter dependentes; *fidem,* credendo in Dei omnipotentiam et bonitatem; *spem,* sperando eius auxilium; *caritatem,* tendendo in arctam conjunctionem cum Deo. Quare Hugo de S. Victore[36] merito dicit: „Oratio est mentis devotio, i. e. conversio in Deum per humilem et pium affectum, fide, spe, caritate subnixum." Et Catechismus Romanus" docet: „Propterea nos [Deus] hac uti vult exercitatione precationis, ut flagrantes petendi studio, quod optamus, tantum ea assiduitate et cupiditate proficiamus, ut digni simus, in quos illa conferantur beneficia, quae antea ieiunus et angustus animus noster capere non poterat."

Cum bona et salutaris oratio sit tam excellens medium tum salutis nostrae aeternae tum bonorum aliorum adipiscendorum, indigemus gratia Dei ad bene orandum. Hinc illud: *„Spiritus adiuvat infirmitatem nostram; nam quid oremus, sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat* (i. e. facit nos postulare) *pro nobis gemitibus inenarrabilibus/'* 37

Ad melius adhuc explicandam essentiam orationis iuvat quaedam notare de subiecto remoto et proximo orationis:

334 Subiectum remotum orationis est idem ac subiectum remotum religionis, cum oratio sit actus virtutis religionis. Generatim dici potest: Omnes illi sunt subiectum remotum orationis, seu possunt vere orare, qui possunt et volunt pio affectu se subicere divinae maiestati, agnoscentes propriam indigentiam et dependentiam. Hinc non possunt recte orare:

3* Pulchre hoc exprimit S. Augustinus: ..Creatura rationalis preces offert Deo .. ut ipsa construatur, non ut Deus instruatur" (De gratia N. Testam, c. 29, apud *Migne,* Patr. lat. 33, 568). Cf. S. theol. 3, 2, q. 83, a. 2 et Summa c. gent. III, 96.

36 De modo orandi c. 1 *(Migne,* Patr. lat. 176, 979).

33 Pare 4. c. 3, q. 9.

37 Rom. 8, 26.

1. Illi, quibus deest omnis vera *humilitas.* Ideo narratur de gigantibus Veteris Testamenti: *„Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt, confidentes suae virtuti."* *

2. *Daemones et damnati.* Sin autem satanas petivit a Deo licentiam tentandi lob, vel si daemones eiecti ex Gerasenis petierunt intrare in porcos, vel si dives homo, qui repudiavit Lazarum, in inferno sepultus petit, ut lingua sua refrigeretur aqua, vel si idem rogat, ut Lazarus mittatur in domum patris ad monendos fratres, omnes istae petitiones non sunt verae orationes Deum colentes, sed tantum desideria manifestata.

Econtra orare possunt:

1. *Omnes peccatores et etiam homines non praedestinati.* Contraria sententia loannis Wicleff et Paschasii Quesnel damnata est".

2. *Christus ut homo ", omnes angeli et sancti.* Omnes enim isti perfectissime agnoscunt propriam dependentiam et Dei dominium. Ferventissime Christus oravit in horto Olivarum; sancti et angeli orant cum pro ipsorum gloria accidentali tum pro nostra salute. Neque quis dicat, coelites non posse orare, quia iam ante orationem vident in Dei essentia, utrum res petita eventura sit necne. Nam haec praescientia non est ita certa·1, et quamvis illa adsit, non impedit orationem. Etenim Christus, qui certissime cognovit omnes futuros eventus, oravit Patrem in horto Olivarum, ut transiret calix passionis. Sicut igitur Christus in horto petivit liberationem a passione ad ostendendum repugnantiam et affectum suae naturae humanae — quae ostensio fuit coniuncta cum perfectissima subiectione et reverentia efga Deum Patrem — ita coelites possunt orare Deum ex affectu simplici caritatis ad viventes in hac terra, subiciendo tamen istum affectum efficaci voluntati divinae.*

3. *Animae purgatorii* quoque probabilius possunt orare cum pro se tum pro viventibus in hac terra. De hac re minime quidem consentiunt theologi, neque ad hunc diem Ecclesia aliquid definivit. Veteres theologi communius videntur negare animabus purgatorii potentiam orandi (saltem modo deprecatorio). Sic e. gr. S. Thomas· scribit: „Illi, qui sunt in purgatorio ... non sunt in statu orandi, sed magis, ut oretur pro eis.“ Inde autem a saeculo XVI complures auctores affirmativam sententiam propugnant. loannes Medina·· (f 1546) videtur fuisse primus, qui ita docuit. Quem sequuntur Valentia· Sylvius· Bellarminus·7, Bonacina··, Elbel··, moderni fere omnes, e. gr. Lehmkuhl“, Noldin 1, Chr. Pesch Wirthmiiller" etc. Pro

·» Eccli. 16, 8.

" Concilium Constantiense damnavit propositionem (26) Wicleff: „Oratio praesciti (i. e. non praedestinati] nulli valet" *(Dent.* n. 606). — Clemens XI proscripsit propositiones Paschasii Quesnel (prop. 50): ..Frustra clamamus ad Deum: Pater mi, si spiritus caritatis non est ille, qui clamat"; (prop. 59): „Oratio impiorum est novum peccatum ; et, quod Deus illis concedit, est novum in eos indicium" *(Dent.* n. 1400 1409). " Cf. S. theol. 3, q. 21, a. 1.

“ Cf. ib. i, 2, q. 113, a. 8. ·» Cf. ib. 2, 2, q. 83, a. 11.

·’ Ib. ad 3 et a. 4 ad 3; cf. etiam *loan, a S. Thoma* disp. 26.

·· De orat. q. 5. Gabriel Biel (f 1495) aliquando allegatur tamquam primus ita docens. ·’ T. III, disp. 6, q. 2, p. 7. ·· Comm. in 2, 2, q. 83, a. 11.

·’ De purgat. I. 2, c. 15. ·· De hor. can. disp. 192, p. i, n. 8.

·· Theol. mor. II, n. 39®· " Theol. mor. I, n. 482.

·' De praecepti* n. 141. " Praei, dogm. IX, n. 324.

·· Die moral. Tugend der Religion 8 11.

neutra autem sententia possunt afferri argumenta vere convincentia. S. Thomas videtur loqui de sola oratione deprecatoria. Et revera difficulter intelligitur, quid istae animae possint precari pro se ipsis, vel quo modo cognoscant necessitates hominum in hac terra. Ex alia autem parte cum animae istae non sint desides neque careant perfecta subtectione ad Deum et agnitione divinae excellentiae, non est illis deneganda oratio laudis et gratiarum actionis et deprecationis generalis pro Ecclesia militante[64].*

335 Subiectum proximum orationis non est voluntas, sed *ratio practica.* Ita S. Thomas[66], [67] Et manifeste patet ex definitione orationis, quae est ascensio mentis in Deum, vel petitio decentium a Deo. Nam orare est loqui ad Deum, intimare, manifestare suum desiderium. Iam vero isti actus sunt rationis practicae. Cum tamen etiam desiderium voluntatis in oratione operetur, voluntas ad actum orationis excitat. Licet igitur oratio sit actus virtutis religionis residentis in voluntate, tamen ipsa formaliter elicitur a ratione. Neque hoc est contradictio. Etenim, ut actus dicatur elicitus ab aliqua virtute, non est necesse, ut sit in eadem potentia, in qua est ipsa virtus; sed sufficit, quod per hanc virtutem dirigatur in suum proprium finem, nulla alia mediante virtute. Sic e. gr. dicimus exteriorem fidei confessionem esse actum elicitum fidei in intellectu, licet haec confessio sit facta ab alia potentia

336 Divisio orationis. Non eodem modo a diversis auctoribus assignantur divisiones orationis. Principaliores divisiones sunt sequentes:

i. Oratio *mentalis* seu interna et oratio *vocalis* seu externa.

Oratio mentalis perficitur solis actibus intellectus et voluntatis. In ista oratione recolimus ferventi studio e. gr. divina attributa, ut bonitatem, clementiam, beneficia infinita a Deo nobis collata, virtutes Christianas, nostram egestatem etc., et hoc modo causantur in nobis affectus amoris, desideria rerum coelestium, proposita peragendi vitam perfecte Christianam. Cuius quidem orationis supremus gradus vocatur *contemplatio*", qua mens Deum ipsum eiusque perfectiones puro oculo sine discursu et perturbatione speculatur et admiratur eique quodam ferventissimi amoris dulci vinculo iungitur. In contemplatione igitur tria conveniunt: speculatio veritatis sine discursu, admiratio, delectatio spiritualis. Quare Pseudo-Augustinus " acutissime dicit: ..Contemplatio (est) perspicuae veritatis iucunda admiratio." Contemplatio minime est sterilis et otiosa, sicuti somniabant Quietistae, sed econtra evadit fecunda parens omnium virtutum Christianarum, et quidem saepe in gradu vere heroico exercitarum. — Inferior gradus orationis mentalis est *simplex meditatio,* quae consistit in pia et discursiva consideratione veritatum religiosarum eo fine, ut inde resolutiones bonae pro vita morali hauriantur. Essentialis igitur differentia inter contemplationem et meditationem consistit in hoc, quod contemplatio est *intuitiva,* meditatio vero est *discursiva* ". —

64 Cf. infra n. 344.

66 L. c. a. i. Orationem esse actum voluntatis docent Ioh. Medina (De orat, q. 2) et nonnulli Scotistae.

66 Cf. *Billuart,* De orat. a. 2, et *Caietan.,* Comm, in 2, 3, q. 81, a. 4.

67 Verbum contemplationis diversis sensibus sumitur ab auctoribus mysticis et asceticis. Cf. *Poulain,* Des grâces d'oraison (1909) c. 5.

·· De spiritu et anima c. 33 *(Migne,* Patr. lat. 40, 802).

*· 5. *Thomas,* S. theol. 3, 3, q. 180, a. 3 ad 1.

Meditatio est valde necessaria pro omni homine christiano, qui vult facere profectum in vita spirituali.

Oratio vocalis illa est, quae mente et verbis aliisque actibus externis perficitur, De illa loquitur S. Paulus: *„Per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo, ». e. fructum labiorum confitentium nomini eius."*9 Oratio vocalis debet exprimere verbis id, quod interius conceptum est. Quae quidem expressio non est necessaria ad hoc, ut Deo innotescant desideria nostra, sed ut inde interior nostra devotio magis excitetur et ut totus homo (i. e. constans ex anima et corpore) oret; et demum ut oratio publica magis foveatur. Inde ab initio nedum Christianismi, sed totius generis humani orationes vocales Deo oblatae sunt. Ipse etiam Christus saepe, praesertim autem in sua passione, orationes vocales protulit. Ex dictis sequitur, orationem vocalem non consistere in solis verbis, sed requirere necessario saltem aliquam mentis operationem. Quaenam autem attentio mentis sit necessaria pro omni oratione, dicetur infra n. 354.

2. Oratio *publica* et *privata.* 337

Oratio publica profertur a publico ministro Ecclesiae et nomine Ecclesiae peragitur in salutem populi. *Oratio privata* perficitur mentaliter vel vocaliter nomine et auctoritate propria orantis. Tria igitur requiruntur ad orationem publicam: 1. ut talis oratio sit ab Ecclesia instituta; 2. ut talis oratio fiat nomine Ecclesiae; 3. ut talis oratio fiat a personis legitime ad hoc deputatis·*. Quodsi vel unum deest, oratio est privata. Hinc sacerdos privatim recitans Officium divinum, ad quod tenetur ex praecepto Ecclesiae, peragit orationem publicam; idem autem sacerdos dicens rosarium ex devotione sua peragit orationem privatam. Oratio publica, quae etiam aliquando communis vocatur, semper debet esse *vocalis,* ut S. Thomas” docet: ..Duplex est oratio: communis et singularis. Communis quidem oratio est, quae per ministros Ecclesiae in persona totius fidelis populi Deo offertur; et ideo oportet, quod talis oratio innotescat toti populo, pro quo profertur; quod non posset fieri, nisi esset vocalis. Et ideo rationabiliter institutum est, ut ministri Ecclesiae huiusmodi orationes etiam alta voce pronuntient, ut ad notitiam omnium possint pervenire. Oratio vero singularis est, quae offertur a singulari persona cuiuscumque sive pro se sive pro aliis orantis; et de huiusmodi orationis necessitate non est quod sit oralis." — Cum omnes orationes Officii divini et liturgiae sint orationes publicae, hinc clerici debent *oraliter* pronuntiare istas orationes; secus non satisfaciunt praecepto ecclesiastico, ut infra n. 376 specialiter dicetur de horis canonicis.

3. Oratio dividitur in *obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones.*

Quae quidem divisio desumpta est ex epistula S. Pauli dicentis: ..*Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus."*·· Istae autem quattuor partes hoc modo explicantur ab Angelico Doctore”: ,,Ad orationem tria requiruntur, quorum primum est, ut orans accedat ad Deum, quem orat: quod significatur nomine orationis, quia oratio est ascensus intellectus in Deum. Secundo requiritur petitio, quae significatur nomine postulationis, sive petitio proponatur determinate, quod quidam nominant proprie postulationem, sive indeterminate,

” Ilebr. 13, 15. ” Cf. Cod. iur. can. c. 1256.
” S. theol. 3, 2, q. 83, a. 12. " 1 Tim. 3, 1, ” L. c. a. 17.

ut cum quis petit iuvari a Deo, quod nominant supplicationem.... Tertio requiritur ratio impetrandi quod petitur; et hoc vel ex parte Dei vel ex parte petentis. Ratio quidem impetrandi ex parte Dei est eius sanctitas, propter quam petimus exaudiri ... et ad hoc pertinet obsecratio, quae est sacra contestatio, sicut cum dicimus: Per nativitatem tuam libera nos, Domine. Ratio vero impetrandi ex parte petentis est gratiarum actio, quia de acceptis beneficiis gratias agentes meremur accipere potiora.... In pluribus etiam Ecclesiae collectis haec quattuor possunt attendi, sicut in collecta Trinitatis, quod dicitur: Omnipotens sempiterne Deus, pertinet ad orationis ascensum ad Deum; quod dicitur: qui dedisti famulis tuis etc., pertinet ad gratiarum actionem; quod dicitur: praesta quaesumus etc., pertinet ad postulationem; quod in fine ponitur: Per Dominum nostrum etc., pertinet ad obsecrationem.*' — Ab aliis autem auctoribus afferuntur etiam aliae explicationes verborum S. Pauli.

4. Ratione *finis,* ad quem proxime tendit homo orans, aliquando dividitur oratio *in-adorationem, gratiarum actionem, petitionem.*

Si orans intendit agnitionem summae excellentiae divinae et propriae subiectionis, fit adoratio seu laus Dei; si intendit orando gratias agere pro beneficiis acceptis, est gratiarum actio; sin autem orando vult novas gratias obtinere, est petitio seu oratio deprecatoria, ad quam referuntur etiam oratio propitiatoria, qua quis petit remissionem peccatorum et poenarum, atque intercessio, qua quis petit bona pro aliis hominibus.

§ 2.
De obiecto orationis.

In hac paragraphe respondemus ad tres sequentes quaestiones: i.quae in oratione peti possint? 2. pro quibus orandum sit? 3. ad quem orationes nostrae sint dirigendae?

i. Quae in oratione peti possuntf

338 Regula generalis in hac quaestione est propositio desumpta (non quidem iuxta ipsa verba, sed secundum sensum) ex S. Augustino: *Hoc licet orare, quod licet desiderarecs.*

Applicationes regulae, a) Licet petere in oratione non tantum *bona* in *genere,* sed etiam *in particulari.* Contraria doctrina proposita a Socrate", Wicleff, Illuminatis, Quietistis est falsa, et contradicit S. Scripturae, in qua iubemur petere bona quoque particularia. Exemplum manifestissimum est ipsa Oratio Dominicalis, in qua continentur septem petitiones particulares et determinatae.

b) Licet *determinate et absolute petere bona necessaria ad salutem aeternam,* qualia sunt gratia requisita omniaque alia media necessaria ad salutem. Ratio est, quia nemo potest hisce bonis abuti, et quia Deus revera vult, ut ea petamus, monens nos: *„Quaerite primum regnum Dei."tr* Immo non solum licet, sed etiam praestat, huiusmodi bona petere modo absoluto, quia hoc

" Propositio ista habetur quoad sensum Ep. 130 (al. 121), c. *13* ad Probam *(Migne,* Patr. lat. 33, 503).

" Apud S'. *Thomam, S.* theol. a, a, q. 83, a. 5. ·' Matth. 6, 33.

modo magis attente oramus, et quia eo ferventius solemus orare ac concupiscere bona, quo particularius inspiciuntur". Exinde falsa est doctrina Quietistarum docentium, etiam bona spiritualia necessaria ad salutem non esse nisi *condicionate* petenda; sub condicione nempe, quod Deus nos ad salutem aeternam praedestinaverit, atque hominem debere renuntiare etiam vitae aeternae, si ita Deus decreverit. Cuius doctrinae falsitas elucet ex eo, quod Deus sincere vult omnes homines salvos fieri", et quod nemo reprobatur ad gehennam ante praevisa demerita. — *Gratias gratis datas et charismata,* e. gr. donum linguarum, miraculorum etc., non licet absolute, sed tantum condicionate in oratione petere, quia istae gratiae non sunt media directe utilia ad salutem aeternam habentis eas, sed potius prosunt aliis hominibus.

c) Licet in oratione petere etiam *bona temporalia,* non quidem ut in eis finem constituamus, sed sicut quaedam adminicula, quibus adiuvemur in assequenda aeterna beatitudine[70]. Quod quidem confirmat etiam usus Ecclesiae, quae petit in orationibus e. gr. pluviam, serenitatem, sanitatem etc. Quando autem a Deo petimus bona temporalia, debemus semper implicitam saltem condicionem apponere, quod non exspectamus exauditionem precum, si bona temporalia sint obstacula nostrae salutis aeternae. Cum autem reapse bona temporalia saepe sint obstacula salutis, caute neque nimis avide quaerenda sunt per orationem.

d) Licet etiam in oratione petere *mala physica* tum pro se tum pro alio, dummodo tamen petantur ut media ad habenda bona spiritualia magni valoris. Sic S. Paulus cupiebat dissolvi et esse cum Christo; sic sancti haud raro petebant egestatem, infirmitatem, persecutiones etc. Nihilominus huiusmodi oratio cum magna cautela facienda est, praesertim si agitur de petendo malo physico proximi, quia facillime deceptiones aderunt et quia intentio orantis haud raro non est ita pura[71].

e) Non licet in oratione petere *rem moraliter malam,* e. gr. auxilium ad furtum aut fornicationem perpetrandam. Talis enim oratio esset grave peccatum (saltem objective loquendo), quia gravem irreverentiam erga Deum sanctissimum committeret ille, qui vellet eum habere cooperatorem ad peccatum etiam in se leve",

Scholion. De Oratione Dominicali. S. Thomas[73] optime demonstrat, in Oratione Dominicali perfecto ordine omnia omnino contineri, quaecumque a Deo legitime petere possumus orando. Cum Oratio Dominicalis sit inter omnes orationes optima et frequentissima, valde expedit, ut pastores animarum diligenter instruant fideles de pulchritudine et aptitudine huius orationis. Quapropter Catechismus Romanus[74] ad parochos destinatus habet amplum commentarium in Orationem Dominicalem. 339

2. *Pro quibus orandum est?*

Regula generalis. *Orare licet non solum pro nobismetipsis, sed etiam pro omnibus et singulis creaturis gloriae aeternae capacibus*[75]. 340

" Cf. S. *Thom.* 4, dist. 15, q. 4, a. 4, quaestiunc. 3. " Cf. 1 Tim. a, 4.
70 S. theol. 1. c. a. 6. 71 Cf. *Billuart,* De orat. a. 5.
71 Cf. *Noldin,* De praeceptis n. 142. 71 S. theol. 2, 2, q. 82, a. 9.
'♦ Para IV, c. 9.
'· Haec regula exprimi potest etiam hoc modo: Possumus et debemus orare pro omnibus, quibua nostra oratio utilis est et quos ex caritate diligere debemus.

Ratio intrinseca et fundamentalis, cur et quomodo alter pro altero efficaciter orare possit, est dogma *de communione sanctorum.* Omnes enim homines (exceptis solis damnatis) intima unione caritatis constringuntur, ac proinde unus alteri prodesse potest. Efficacia orationis fere consistit in eo, quod e medio tollantur obstacula gratiae in nobis exsistentia ideoque melius disponamur ad gratias recipiendas, ut iam supra n. 333 dictum est. Sane ex eo, quod nos pro alio, e. gr. pro peccatore, oramus, ille nondum obstacula gratiae aufert neque fit aptus ad recipiendas gratias, sed Deus saepe largitur gratias actuales, quin adsit specialis dispositio recipientis. Sic e. gr. pie creditur, Deum largitura esse precibus Stephani protomartyris gratiam conversionis Saulo minime specialiter disposito in via ad Damascum. — Insuper cum totum genus humanum redemptum Christi sanguine sit una societas moralis, in qua singuli homines sunt membra, dignitas et operatio unius membri aliqualiter redundat in aliud membrum. Ideoque si unus homo orans magis dispositus evadit ad gratias recipiendas, haec maior dispositio aliqualiter redundat in alios homines secum unitos, ita ut etiam ipsi (licet peccatores) fiant magis capaces ad gratias recipiendas.

Applicationes. Licet orare pro omnibus hominibus viventibus in hac terra, nullo excepto, sive sunt fideles sive infideles, sive amici sive inimici, sive excommunicati sive non. Pariter licet orare pro animabus in purgatorio; immo et pro beatis in coelo, qui, quamvis habeant beatitudinem essentialem eamque immutabilem, tamen adhuc crescere possunt in beatitudine accidentali. Non autem licet orare pro damnatis in gehenna, quia isti iam non sunt capaces aeternae gloriae.

I. Wicleff docuit, orationes fundendas quidem esse pro hominibus *in generali,* non autem pro hominibus in singulari. Sed haec doctrina proscripta est damnatione propositionis (19): ..Speciales orationes applicatae uni personae per praelatos vel religiosos non plus prosunt eidem, quam generales, ceteris paribus." '· Orationes fieri posse pro aliis hominibus *in particulari,* manifeste apparet ex S. Scriptura, ex usu Ecclesiae, ex ratione theologica. Et primo quidem ex S. Scriptura, nempe ex exemplo Christi, qui oravit pro Petro, ne fides eius deficeret7'; pro crucifixoribus''. S. Paulus in qualibet fere epistula sollicitat fidelium preces pro semetipso''. S. lacobus monet: *„Orate pro invicem, ut salvemini."* — Usus Ecclesiae idem ostendit; nam die Parasceves ipsa orat pro omnibus non solum fidelibus, sed etiam infidelibus, haereticis, iudaeis. — Ratio autem theologica huius doctrinae sic explicatur a S. Thoma*1: „Illud debemus orando petere, quod debemus desiderare. Desiderare autem debemus bona non solum nobis, sed etiam aliis; hoc enim pertinet ad rationem dilectionis, quam proximis debemus impendere. Et ideo caritas hoc requirit, ut pro aliis oremus. Unde Chrysostomus dicit: Pro se orare necessitas cogit; pro altero autem caritas fraternalis hortatur. Dulcior autem ante Deum est oratio, non quam necessitas transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat.... Sicut Cyprianus dicit: Ideo non dicimus Pater meus, sed noster; nec da mihi, sed da nobis, quia unitatis magister noluit privatim precem fieri, ut scii, quis pro se tantum precetur; unum enim orare pro omnibus voluit, quoniam in uno omnes ipse portavit."

'' *Dent.* n. 599. n Cf. Luc. aa, 3a. '' Luc. 33, 34·
'' Cf. Rora. 15, 30; 1 Theas. 5, 35. ·· lac. 5, 16.
·* S. theol. 3, 3, q. 83, a. 7, corp, et ad 1.

2. *Pro inimicis* non solum possumus sed aliquando debemus orare. Quocirca notanda est doctrina Angelici Doctoris ab omnibus admissa: „*Necessitas* pst, ut in communibus nostris orationibus, quas pro aliis facimus, inimicos non excludamus. Quod autem pro eis specialiter oremus, *perfectionis* est, non necessitatis, nisi in aliquo casu speciali." ·* Qui quidem casus specialis est a) gravis necessitas, in qua inimicus versatur, vel b) si sine speciali ^ratione oriatur scandalum.

/ 3. *Pro excommunicatis* certe possumus fundere orationes *privatas·,* quia 341
hoc nullibi prohibitum est, et quia etiam excor.imunicati adhuc capaces sunt aeternae gloriae. Aliquando etiam orationem *publicam* pro excommunicatis esse licitam, patet ex ipso exemplo Ecclesiae, quae die Parasceves publice erat pro haereticis et schismaticis, quos profecto ut excommunicatos habet. Num autem etiam in aliis casibus liceat publice orare, et praesertim, num liceat sacrificium Missae offerre pro excommunicatis, pendet a legislatione Ecclesiae aut legitima consuetudine8'. Quodsi S. loannes videtur excludere ab orationibus nostris magnos peccatores, dicens: „*Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, et dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis."*** Sensus istorum verborum est: orationem pro peccatoribus difficulter et non semper exaudiri; vel: hanc orationem esse inutilem pro vita aeterna peccatoris, quamdiu iste in peccato remanere vult. Eodem modo intelligenda sunt verba leremiae: *„Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem et orationem, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te." M* — Sin autem S. Hieronymus88 asserit: „Stultum est orare pro peccatoribus ad mortem", intelligendus est de suppositione, qua quis certo sciret aliquem esse a Deo prorsus reprobatum. Tunc profecto oratio esset inutilis. Sed haec certitudo nequit haberi sine speciali revelatione divina, quae vix umquam concessa fuisse cognoscitur.

4. *Pro animabus in purgatorio* nos posse et debere orare, sequitur ex Con- 342
cilio Tridentino, quod docet, sacrificium Missae posse offerri pro defunctis in Christo nondum ad plenum purgatis87, atque animas in purgatorio detentas fidelium suffragiis, potissimum vero acceptabili altaris sacrificio iuvari88. Idem facile probari potest ex omnibus liturgiis Ecclesiae rum Latinae tum Orientalis, in quibus habentur orationes pro defunctis88. Obli-

” S. theol. 2, 2, q. 83, a. 8. Cf. supra I, n. 575 sq.

88 Cf. infra in tractatu de sacrificio Missae III 247 sqq.; Cod. iur. can. c. 2262.

88 i Io. 5, 16. 88 1er. 7, 16.

88 Comm. in 1er. *{Migne,* Patr. lat. 24, 802).

87 Sess. 22, c. 2 et can. 3 *{Dens.* n. 940 950).

88 Sess. 25, decr. de purgatorio *{Dens.* n. 983).

88 In liturgiis occurrunt quaedam orationes, quarum sensus non ita facile intelligitur, e. gr. in Missa pro defunctis: „Libera, Domine, animas omnium fidelium defunctorum de poenis inferni et de profundo lacu; ne absorbeat eas tartarus; libera eas de morte aeterna" etc. — Quidam auctores, ut Suarez (De poenit. disp. 48, sect. 5, n. 12), Bellarminus (De purgat. l. 2, c. 5), Chr. Pesch (Praei, dogm., de noviss. n. 617) putant, Ecclesiam orare quadam fictione, velut si istae animae adhuc in puncto exeundi ex hac vita sint. Probabile autem esse, talem orationem, etiamsi revera post mortem fiat, in praescientia Dei potuisse animae proficere etiam ante mortem, ut maius auxilium a Deo reciperet ad vitandum periculum mortis aeternae. — Haec opinio parum placet, quia primo est meja hypothesis sine ullo solido fundamento desumpto ex traditione aut ex ratione theologica; et deinde quia est explicatio nimis contorta. Licet enim Deus ex praevisis meritis futurae orationis et Missae dicendae possit speciales gratias concedere morituro,

gatio orandi pro defunctis non videtur tamen esse gravis, quia non constat aliquem defunctum revera adhuc egere nostris orationibus. — Non solum pro animabus purgatorii in genere, sed etiam pro determinato defuncto licet et expedit orare; nam etsi non est certum, talem determinatum defunctum habiturum esse levamen ex nostris precibus, tamen pie creditur, misericordiam divinam non relinquere sine fructu orationem ex caritate factam·0.

5. Nos posse orare pro augmento *gloriae accidentalis sanctorum,* communis est sententia auctorum. Nam ista gloria accidentalis potest augeri; unde Ecclesia orat in Missa: ..Suscipe, Sancta Trinitas, ut illis [sanctis] proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem." Essentialis vero gloria, i. e. visio Dei, non potest augeri in sanctis; ideoque non licet pro illa orare. In hoc sensu etiam intelligenda sunt verba S. Augustini·1: „Iniuriam facit martyri, qui orat pro martyre, cuius nos debemus orationibus commendari." Orationes autem pro sanctis non sunt in frequenti usu; nisi ut aliquando orationes perficiantur pro obtinenda beatificatione aut canonizatione alicuius servi Dei.

6. Non licet orare *pro damnatis,* quippe qui sint extra vinculum caritatis. Insuper talis oratio esset prorsus inutilis, cum poenae inferni sint aeternae et diminui nequeant. Quare tamquam fabula habenda est historia de liberatione imperatoris Traiani ex inferno, sicuti narratur a loanne Diacono, scii. S. Gregorium Magnum orationibus suis liberavisse imperatorem Traianum et Falconillam e gehenna”. Pariter est phantastica fictio poetae Prudentii·l' asserentis, die Paschatis omnes damnatorum poenas cessare seu interrumpi.

3. *Ad quem orationes nostrae sunt dirigendae?*

343 **Propositio.** *Solus Deus est orandus ut is, qui per se praestare potest ea, quae petimus; licitum autem atque utile est invocare sanctos aut angelos, ut intercedant pro nobis ad Deum.*

tamen est valde dubium, num Deus reapse id facturus sit. — Alii auctores, inter quos est Benedictus XIV (De sacrif. Missae l. 2, c. 9), merito docent, omnes talea formulas *de purgatorio,* et non de gehenna esse intelligendas. Ratio autem est, quia iuxta plures praestantissimos auctores, e. gr. S. Thomam, poenae sensus purgatorii et gehennae non differunt essentialiter inter se. Quare non incongrue verba „infemi, mortis aeternae, tartari" adhibentur etiam pro purgatorio.

•° Mentio brevis facienda est opinionis Dom. Soto circa durationem purgatorii. Scribit ille: ..Clementia Dei non fert multo tempore amicos suos a suo conspectu cohiberi. Et ideo sapientissima eius providentia fuit, illas poenas ad eos expurgandos instituere, quae brevi tempore possent animas illic repurgare. Nam cum illa supplicia sint supernaturalia, quae subiectum corrumpere non possunt, potuit quamcumque temporis longitudinem accumulatis poenis supplere. Quapropter crediderim, numquam aliquem in purgatorio viginti annis exstitisse; immo, ut mea fert opinio, nec decem.... Non est credibile, ut, quos poenarum accumulatione expedire Deus brevius inde potuit, temporis prolixitate detineat." — Sane haec omnia sunt mera opinio, sed minime proscripta sunt — ut voluerunt quidam — per propositionem 43 damnatam ab Alexandro VII : „Annuum legatum pro anima relictum non durat plus quam per decem annos" *(Dene.* n. 1143). Etenim duratio legati durat tam diu, quamdiu testator determinavit, neque cessat, etsi anima iam liberata est ex purgatorio.

” Sermo 159 *(Migne,* Patr. lat. 38, 868).

” Vita S. Gregorii Magni l. 2, n. 44 *(Migne,* Patr. lat. 75, 105). 5. *Thomas* conatur benigne interpretari hanc historiolam (Suppi, q. 71, a. 5). Cf. *Nat. Alexander, De* liberatione commenticia Traiani imperatoris ab infernis.

·· Carmen de novo lumine paschalis sabbati v. 135sqq. *(Migne,* Patr. lat. 59,828).

Haec est doctrina catholica et sic probatur explicaturque a S. Thoma··: „Oratio porrigitur alicui dupliciter: uno modo quasi per ipsum *implenda;* alio modo sicut per ipsum *impetranda.* Primo quidem modo soli Deo orationem porrigimus, quia omnes orationes nostrae (etiam de bonis temporalibus obtinendis) ordinari debent ad gratiam et gloriam consequendam, quae solus Deus dat, secundum illud Psalmi: *Gratiam et gloriam dabit Dominus* — Sed secundo modo orationem porrigimus sanctis angelis et hominibus; non ut per eos Deus orationes nostras cognoscat, sed ut eorum precibus et meritis orationes nostrae sortiantur effectum. Et ideo dicitur, quod ascendit fumus aromatum id est orationes sanctorum de manu angeli coram Domino". Et hoc etiam patet ex ipso modo, quo Ecclesia utitur in orando; nam a sancta Trinitate petimus, ut nostri misereatur; ab aliis autem sanctis quibuscumque petimus, ut orent pro nobis."

De invocatione sanctorum. 344

Utilitatem et liceitatem invocationis sanctorum negant complures haeretici, e. gr. Eustathius de Sebaste, Vigilantius, Petrus de Bruys, Apostolici, Cathari, Wicleffitae, Lutherani, Calvinistae etc., asserentes, Christum esse *unicum* mediatorem inter nos et Deum; sanctos non cognoscere orationes nostras; Deum esse ita bonum, ut paratus sit nos exaudire etiam sine intercessione sanctorum. — Ad quas obiectiones breviter respondetur: 1. Christus est quidem unicus noster mediator, in quantum simul in se naturam divinam et humanam coniungens nos redemptione sua coniungit iterum cum Deo. Sancti vero sunt nostri mediatores, in quantum adiuvant orationes nostras pro nobis intercedendo. Vel brevius: Unus est mediator *redemptionis,* sed plures sunt mediatores *intercessionis.* 2. Falsum est, sanctos non cognoscere nostras orationes; quia videndo divinam essentiam cognoscunt omnia ea terrestria, quae ipsorum specialiter intersunt. Talia autem sunt orationes ad ipsos directae·'. 3. Sane Deus est dementissimus et misericordissimus; sed minime derogatur eius clementiae et misericordiae, si propter rationes valde congruentes orationes nostrae evadunt efficaciores ex eo, quod sunt adiutae intercessione sanctorum; sicuti etiam bonus paterfamilias facilius concedit gratiam ab uno filio petitam, si simul alii filii pro fratre suo intercedunt.

Ex quibus omnibus apparet, quam recte iusserit Concilium Tridentinum ", ut episcopi diligenter instruant fideles: ..sanctos una cum Christo regnantes orationes suas pro hominibus Deo offerre; bonum atque utile esse, suppliciter cos invocare et ob beneficia impetranda a Deo per Filium eius lesum Christum Dominum nostrum, qui solus noster redemptor et salvator est, ad eorum orationes, opem auxiliumque confugere; illos vero qui negant, sanctos aeterna felicitate in coelo fruentes invocandos esse, aut qui asserunt, vel illos pro hominibus non orare, vel eorum, ut pro nobis etiam singulis orent, invocationem esse idololatriam, vel pugnare cum verbo Dei adversarique honori unius mediatoris Dei et hominum lesu Christi, vel stultum esse in coelo regnantibus voce vel mente supplicare, impie sentire". Rationes autem intrinsecae, cur praecipue invocare possimus sanctos cum utilitate nostra, sunt: 1. *Bonitas divina,* quae, etsi facillime potest omnia directe per se ipsam agere, tamen adhibet causas secundas ad multos effectus producendos et ita felicitatem

" S. theol. a, a, q. 83, a. 4. ·· P». 83, 12. " Cf. Ape. 8, 4.

·' Cf. S. theol. l. c. ad 2. — De modo, quo sancti cognoscant preces directas ad Ipsos, theologi non concordant. Cf. *Billuart,* De orat. a. 4, obi. 2.

·· Sess. 25 de Invoc. sanet. *(Dene.* n. 984).

creaturarum augendam. Sic etiam bonitas divina adhibet intercessionem sanctorum ad gratiam exauditionis precibus nostris concedendam, ut ita felicitas accidentalis sanctorum augeatur et nostra fiducia crescat. 2. *Communio sanctorum* exsistens inter Ecclesiam militantem, patientem, triumphantem. Valde enim conveniens est, ut membra eiusdem Ecclesiae non solum se invicem ament, sed etiam efficaciter adiuvent. — Ex quibus omnibus satis superque constat, invocationem sanctorum esse licitam, valde utilem, immo aliquando necessariam. Qui plura de hac re cupit, adeat apologetas ··.

Sancti et iusti non solum in coelo, sed etiam adhuc in terris exsistentes invocari possunt. Unde S. Paulus scribens ad Romanos (qui sunt vocati sancti) dicit: *„Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum lesum Christum ct per caritatem S. Spiritus, ut adiuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum."* [100] — Pariter nihil obstat, quominus *privatim* invocentur *infantes baptizati* ante usum rationis ex hac vita egressi. Tales enim certo sunt in coelo. — Deinde licet etiam invocare *animas in purgatorio exsistentes,* quippe quae sint amici Dei. Utrum autem talis invocatio revera sit efficax, et praesertim, utrum animae purgatorii cognoscant orationes ad se directas, non constat [101]. Sunt qui dicant angelos custodes huiusmodi orationes manifestare animabus in purgatorio, vel Deum speciali modo illis revelationem praebere; sed haec sunt valde incerta neque sufficienter probari possunt. Quapropter nihil quidem obstat, quominus homo privatim orationes suas dirigat ad animas purgatorii, sicut reapse multi fideles faciunt; sed nihilominus invocatio animarum purgatorii non videtur esse publice ex pulpito praedicanda, quamdiu Ecclesia nihil de hac re statuerit.

345 Quaeres: *Estne invocatio sanctorum non solum utilis et licita, sed etiam necessaria, ita ut peccaret ille, qui nollet invocare sanctos et praesertim B. Virginem?*

Non invenitur quidem explicitum praeceptum invocandi sanctos, ideoque non peccaret graviter, qui, secluso contemptu aut scandalo, numquam invocaret sanctos aut B. Virginem; attamen certo se privaret multis gratiis et ageret contra ordinem a Deo volitum. Unde in praxi non excusaretur saltem a peccato veniali ille, qui obstinate nollet invocare sanctos et praesertim B. Virginem [102], quae etiam in cultu liturgico agnoscitur ut mediatrix nostrae gratiae.

§3-

De necessitate orationis.

346 Propositio. *Nedum utilis et conveniens est oratio omnibus adultis, sed etiam necessaria est necessitate praecepti, immo communiter etiam necessitate medii.*

Orationem esse utilem et convenientem patet a) ex eo quod est tam excellens actus religionis, b) ex eo quod tam insignia beneficia procurat.

»» Cf. *Billuart* l. c. a. 4, ubi etiam multae obiectiones haereticorum solutae inveniuntur. *Mausbach,* Kathol. Moraltheol. 11 § 30.

100 Rom. 15, 30. 101 Cf. supra n. 334 (3).

ıoi Necessitatem invocandi sanctos primus videtur asseruisse *Franc. Sylvius,* saec. XVII (Comm, in 2, 2, q. 83, a. 4, conci. 2). Etiam *Placidus Boeckhn* O.S.B. conatus est demonstrare exsistere praeceptum invocandi sanctos. Tunc acres disputationes de hac re exortae sunt. Late ct prolundc hanc controversiam tractat *Concina,* In Decal. l. 3, dies. 1, c. 8, n. 6.

Necessitas orationis a quibusdam quidem nimis exaggerata est, scii, ab Euchitis10· docentibus non requiri aliquid aliud, sed solam orationem sufficere ad salutem aeternam; a pluribus autem nimis diminuta est, praesertim ab eis, qui negant divinam providentiam (Deistae), vel qui asserunt, omnia rigido fato regi (Fatalistae).

1. Omnibus adultis orationem esse necessariam *necessitate praecepti* constat ex multis S. Scripturae textibus. Sic e. gr. Christus monet: „Pïgt7ate *et orate."™* „Oportet semper orare et non deficere."100 „Petite et dabitur vobis; quaerite et invenietis; pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, et qui quaerit invenit, et pulsanti aperietur."108* — Apostoli pariter orationem inculcant: *„Sine intermissione orate."™1 „Orationi instate vigilantes in ea."™* „Estote itaque prudentes et vigilate in orationibus." ™** — Idem tradunt unanimi sententia SS. Patres et theologi. Unde Ecclesia quoque hanc necessitatem manifestat in Missa, ubi Oratio Dominicalis introducitur: ..Praeceptis salutaribus moniti et divina institutione formati audemus dicere: Pater noster etc.“

2. Omnibus adultis orationem esse necessariam etiam *necessitate medii* (saltem communiter et de lege ordinaria), est sententia longe communior et probabilior. Sensus huius propositionis tamen non est, quod Deus nullas gratias largitur, quin prius sit a nobis exoratus; manifestum enim est, Deum multas gratias actuales nobis conferre sine ulla oratione praemissa. Sic e. gr. gratia conversionis collata est Saulo sane non oranti, sed persequenti Ecclesiam. Asseritur igitur necessitas absoluta orationis in hoc solo sensu, quod Deus, spectato praesentis providentiae ordine et attenta humanae naturae infirmitate egestateque, non confert perseverantiam finalem in gratia, nisi homo adultus aliquando pias preces fuderit. Propositio ita intellecta facile probatur cum a) auctoritate tum b) ratione.

a) *Auctoritatibus.* Auctor libri de ecclesiasticis dogmatibus110 scribit: „Nullum credimus ad salutem nisi Deo invitante venire; nullum nisi orantem auxilium promereri." Idem docet S. Augustinusu1, asserens Deum impossibilia non iubere, ac proinde te hominem debere„facere quod possis, et petere quod non possis". Quae verba fecit sua Concilium Tridentinumu*: „Deus impossibilia non iubet, sed iubendo monet et facere quod possis, et petere quod non possis." Pulchre exprimit hanc orandi necessitatem S. Benedicti Regula commentata11*: ,,Sicut nobis semper necessarius est halitus ad vitam

10* De Euchitis et Messalianis cf. *Wetter* et *Welte,* Kirchenlex. II 1309, s. v. „Messalianer".

»0« Matth. 26, 41.10“ Luc. 18, i. 101 Matth. 7, 7sq.

‘®7 i Thess. 5, 17. 10› Coi. 4, 2. ‘°’ 1 Petri 4, 7.

•‹® Probabilius iste auctor est Gennadius Massiliensis circa a. 495 *(Migne,* Patr. lat. 58, 995). Plurcs alii textus SS.Patrum afferuntur a *Concina* l. c. c. 5, ubi etiam refutantur rationes paucorum auctorum, qui non admittunt orationem esae necessariam necessitate medii.

*“ De natura et gratia c. 43 *(Migne,* Patr. lat. 44, 271).

·*· Ses». 6, c. 11 *(Dent.* n. 804). *** Apud *Migne,* Patr. lat. 66, 329.

carnis, sic omnino necessaria est continua oratio ad sanitatem mentis"; et: „Facilius crederem hominem sine anima quam religiosum perfectum sine oratione consistere." — S. Thomas[11*] autem docet: „Ad orationem quilibet homo [adultus] tenetur ex hoc ipso quod tenetur ad bona spiritualia sibi procuranda, quae non nisi divinitus dantur; unde alio modo procurari non possunt, nisi ut ab ipso petantur." — Catechismus Romanus[115] quoque eandem doctrinam tuetur: „Cum nihil cuique debeat Deus, reliquum profecto est, ut, quae nobis opus sunt, ab eo precibus expetamus; quas preces tamquam *instrumentum necessarium* nobis dedit ad id, quod optaremus, consequendum: praesertim cum quaedam esse constet, quae nisi eius adiumento non liceat impetrare." Eandem sententiam docent loannes a S. Thoma[11·], Sylvius[117], Sporer[11·], S. Alphonsus[“·], omnes fere theologi.

b) *Rationibus theologicis,* i. Fidei et caritatis actus sunt adulto necessarii necessitate medii, ut supra I, n. 496 et 561 probatum est. Atqui cum istis actibus necessario coniungitur oratio hominis, praesertim versantis in necessitate. Nam qui credit in Deum omnipotentem et misericordem; qui hunc Deum revera super omnia amat; qui demum intime sentit proprias necessitates et miserias, necessario elevat pio affectu mentem suam ad Deum petens auxilium. Talis autem pius affectus est oratio. — 2. Necessarium est colere divinam maiestatem. lamvero colere Deum impossibile est sine pio affectu mentis in Deum; quod quidem est oratio saltem in lato sensu. — 3. Nulla gens umquam exstitit sine religione. Principalior autem actus religionis est oratio. Unde etiam nulla gens exstitit, quae non fuderit orationes ad Deitatem. Hoc autem est signum, actum orationis ex ipsa condicione naturae humanae oriri, ac proinde illum esse absolute necessarium. — Exinde tamen non sequitur, ut Deus nequeat hominem adultum salvare, qui non oraverit. Hoc enim esset falsum. Nam nihil obstat, quominus Deus conferat pagano adulto gratiam sanctificantem et tunc illum statim mori faciat, quin adsit tempus orandi[li*]. Id solum asseritur cum S. Alphonso [m], iuxta *ordinarium cursum* rerum neminem adultum de facto salvari, qui non oraverit.

847 Tempus obligationis. Statuta necessitate orationis statim oritur quaestio, *quandonam obliget hoc praeceptum orandi?*

Respondetur: Praeceptum orandi obligat (sicut etiam praeceptum de fide, spe et caritate elicienda) per se et per accidens.

119 4 Sent. 15, q. 4, a. 1, sol. 3. 119 P. 4, c. I, q. 3 sq.
119 Comm, in 2, 2, q. 83, disp. 36, a. 3. 117 Comm, in 2, 2, q. 83, a. 2.
119 De praec. Decal, tr. 2, c. 7.
119 Theol. mor. 1. 3 in initio. Gran mezzo della preghiera P. II, c. 4 in fine, ubi S. Doctor iuxta versionem Germanicam dicit: „Ich behaupte und wiederhole es, und ich werde es bis zu meinem letzten Atemzuge immer wiederholen, daB unser Heil ganz auf dem Gebete beruht. Darum sollen aile Schriftsteller in ihren Büchern, aile Kanzelredner in ihren Predigten und aile Beichtvâter bei Verwaltung des BuBsakramentes nichts so nachdrücklich den Glâubigen einschârfen, als ohne UnterlaB zu beten. Unablâssig sollen sie dieselben ermahnen und ihnen zurufen: ,Betet, betet, und hôret nicht auf zu beten I Denn wenn ihr betet, ist euer Heil gesichert; aber wenn ihr aufhôrt zu beten, ist euer Verderben ebenso gewiB.'... Aus allem, was wir gesagt haben, ist der SchluB zu ziehen, daB derjenige, welcher betet, ganz gewiB selig, und daB derjenige, welcher nicht betet, ganz gewiB verdammt wird." Cf. etiam *Tillmann,* Daa Gebet nach der Lehrc der Heiligen 136sqq.
“· Cf. *Billuart,* De gratia dita. 6, a. 3. **1 L. c.

Per se obligat hoc praeceptum saepius in vita; sed nequit accurate determinari, quotiens orare debeamus ex lege *divina.*

Communiter docent theologi, hoc praeceptum obligare per se: 1. *in initio vitae moralis,* quando scii, homo, pleno rationis usu adepto, se convertere debet ad Deum[122]. Haec enim conversio ad Deum iam est oratio. 2. *in periculo mortis.* Etenim tunc quoque homo debet se pio affectu convertere ad Deum petens eius auxilium ad felicem mortem habendam. 3. *saepius in vita.* Sunt qui dicant, praeceptum orandi per se obligare qualibet hebdomada, alii cum S. Alphonso[12a], quolibet mense vel certe quolibet bimestri; alii putant, hoc praeceptum (saltem sub gravi) non obligare nisi quolibet anno. Omnes istae sententiae non possunt stricte probari; unde sufficiat dicere, praeceptum orandi per se obligare saepius in vita. Interim autem fideles instantissime monendi sunt, ut quolibet die saltem aliquas preces pias fundant. Ceterum boni catholici non debent esse anxii de adimpletione huius praecepti divini, quippe quod iam sufficienter observetur auditione Missae diebus dominicis et festivis.

Nota. Cum praeceptum divinum orandi obliget per se saepius in vita, poenitentes, qui iam a longo tempore neque sacramenta susceperunt neque Missam audiverunt, interrogandi sunt in confessione, num in toto isto tempore etiam orationem neglexerint. Ratio est, quia huiusmodi negligentia est speciale peccatum (saltem obiective loquendo).

Per accidens obligat praeceptum orandi: I. quoties urget aliud prae- 348
ceptum, quod sine oratione impleri nequit, e. gr. Missa dominicalis audienda. 2. quando gravis insurgit tentatio ad peccatum, praesertim tentatio contra virtutem castitatis. Constat enim experientia, nonnullas tentationes vinci non posse sine oratione. 3. in calamitatibus gravibus praesertim publicis. Nam caritas exigit, ut tunc confugiamus ad auxilium efficacissimum orationis.

Nullibi invenitur lex *communis* praescribens preces matutinas et vespertinas, preces ante et post prandium; ideoque omissio talium precum non est per se peccatum neque mortale neque veniale, ac proinde neque etiam sufficiens materia absolutionis[12*]. In praxi vero, omittere hasce preces sine sufficienti ratione semper fere est peccatum veniale, quia manifestat acediam ct privat gratiis ad vitam cotidianam necessariis. Unde hortandi sunt fideles, ne istas preces (iam a primis saeculis Ecclesiae inter Christianos usitatas) omittant. — In publicis diversoriis non orare ante et post prandium peccatum quidem non est per se; tamen multo melius solet esse, si fideles etiam in istis locis breves preces faciunt in signum religionis.

§ 4.

De orationis efficacia eiusque condicionibus.

Efficacia orationis est maxima; producit enim tres *effectus primarios* ct complures alios *effectus secundarios.* Tres primarii effectus orationis

··· Cf. supra I, n. 502 et 563. Gran mezzo della preghiera P. 1, c. 3, § 3.

*** Ita Salmanticenscs, Cure, theol. mor. tr. ai, c. 9, n. 17. Bcne de hac re disserit *Concina,* In Decal. l. a, diss. 1, c. 5.

sunt meritum, satisfactio, impetratio; effectus autem secundarii sunt multi: oratio enim disponit ad gratiam, illuminat intellectum, fidem alit, spem et fiduciam confirmat, caritatem inflammat, auget humilitatem, parit consolationes ineffabiles, fovet exercitium omnium virtutum etc. De singulis pauca dicenda sunt.

349 a) Effectus primarii.

1. Oratio est *meritoria,* quando scii, ab homine iusto viatore, sicut oportet, funditur[12’]. Oratio enim est opus bonum. Porro quodlibet opus bonum hominis iusti viatoris procedens ex radice caritatis est meritorium, et quidem *de condigno.* Meretur autem talis oratio augmentum gratiae et gloriae. De hoc merito videtur Christus loqui dicens: *,,Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi."*[128] — Licet autem solus homo gratia sanctificante donatus possit mereri de condigno, tamen etiara hominis peccatoris oratio facta cum gratia actuali meretur *de congruo* (late dicto) triplex bonum, quia a) disponit ad gratiam sanctificantem; *β)* consequitur bona temporalia; y) assuefacit bonis operibus[127].

2. Oratio est *satisfactoria;* habet enim omnes condiciones requisitas ad satisfactionem, cum sit opus bonum, arduum et ex gratia procedens. Orationem esse opus bonum et procedere ex gratia (saltem si homo est in statu gratiae sanctificantis constitutus), per se patet. Orationem bonam esse opus arduum, cotidiana experientia constat; quoniam non est facile bonam orationem peragere. Hinc Concilium Tridentinum[128] ponit orationem inter opera satisfactoria, et confessarii solent pro peccatis imponere quasdam orationes in salutarem poenitentiam seu satisfactionem.

3. Oratio est *impetratoria,* et quidem dupliciter, scii, in quantum est bonum opus, et formaliter, ut est oratio. De primo effectu impetratorio, quem oratio habet communem cum omnibus operibus bonis, non loquimur. De altero effectu tantum hic mox sermo erit.

350 b) Effectus secundarii.

1. Oratio illuminat intellectum, iuxta illud: *..Accedite ad eum, et illuminamini."*[129] Quapropter S. Thomas semper confugit ad orationem, quandocumque aliquam difficilem veritatem intelligere non valuit.

2. Oratio fidem alit. Etenim fides et oratio se invicem fovent. Firma fides de omnipotentia, bonitate, misericordia divina inducit hominem ad orandum, et oratio fervida fidem auget, tum quia auget gratiam, tum quia ipsa est exercitium fidei.

3. Oratio spem et fiduciam confirmat propter salutares effectus ex oratione saepe collectos.

4. Oratio caritatem inflammat. Nam „ut amantes colloquio et congressu magis ad amorem incenduntur, sic pii homines, quo saepius Deo facientes

1,11 S. theol. 2, 2, q. 83, a. 15. *'· Matth. 6, 6.
Cf. *S. Thomas,* Suppi, q. 14, a. 4. **· Ses». t4, can. 13.
”· Pa. 33, 6.

preces ... quasi cum ipso colloquuntur, eo maiore in singulas precationes affecti laetitia, ad eum amandum et colendum incitantur ardentius"

5. Oratio auget humilitatem. Orans enim conscius suae indigentiae quasi mendicus ad Deum accedit.

6. Oratio parit consolationes ineffabiles. Si enim collocutio cum fideli amico est iucunda, quid demum de dulci colloquio cum Deo dicendum est in oratione? Unde Christus monet: *„Petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum."111*

7. Oratio exercitium omnium virtutum fovet, iuxta illud: „Orare qui recte novit, vere novit recte vivere." Ratio autem interna est, quia oratione homo accedit ad Deum. Frequenti vere accessu ad Deum homo fit similis Deo; refugit terrestria periculosa; refrenat passiones inordinatas; tandem aliquando ornatur corona omnium virtutum.

Propositio. *Oratio debitis condicionibus praedita habet ex Dei pro-* ÄïΛ *missione infallibilem efficaciam impetrandi ea, quae petuntur.*

Haec propositio videtur esse de fide catholica propter manifesta testimonia S. Scripturae: *„Oratio humiliantis se nubes penetrabit; et donec propinquet, non consolabitur; et non discedet, donec Altissimus aspiciat."* ”* — Christus identidem promisit exauditionem orationis: *„Petite et dabitur vobis; quaerite et invenietis; pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit; et qui quaerit invenit; et pulsanti aperietur."1M „Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis."1*** — Quam saepissime SS. Patres quoque proclamant efficaciam orationis. Sic S. Hilarius1*5 dicit: ,,Spei nostrae doctrina est, ut Deus oratus et misereatur et salvet." Tertullianus1” scribit: „Sola est oratio, quae Deum vincit; ...diluit delicta; tentationes repellit; persecutiones exstinguit; pusillanimes consolatur; magnanimos oblectat; ... alit pauperes; regit divites; lapsos erigit; cadentes suspendit; stantes continet." Antiquus aliquis auctor efficaciam orationis hac brevi et notissima propositione complectitur: „Orare qui recte novit, vere novit recte vivere."157 — Complures SS. Patres integros tractatus de oratione eiusque efficacia scripserunt, quos enumeratos invenis apud Migne, Patr. lat. 220 (Indices) 959—960.

Condiciones requisitae, ut oratio sit infallibiliter efficax, attenduntur: 1. ex parte obiecti, quod petitur; 2. ex parte illius, pro quo petitur; 3. ex parte ipsius orantis. 352

r. Ex parte obiecti, quod petitur, ad infallibilem efficaciam orationis requiritur, ut conducat ad salutem aeternam.

Si enim homo aliquid saluti suae aeternae noxium peteret, tunc exauditio talis orationis non esset praemium, sed punitio. Cum bona temporalia et materialia non semper conducant ad salutem aeternam, sed potius abducant, homo petens huiusmodi bona non semper exauditur; immo homo nequit huiusmodi bona in oratione petere nisi sub condicione, quod non sint obstacula salutis aeternae, ut supra n. 338 (c) dictum est.

u® Cat. Rom. P. 4, c. 2, q. 7 (8). 1,1 Io. 16, 24.

>·’ Eccli. 3S, 21. ”» Matth. 7, 7sq.

'·· Io. 12, 23. Similia habentur Matth. 21, 22; Mare. n, 24; Luc. 11, 9; Io. 14, 13; Iac. 1, 6. ”· Tract, in P·. 118 (*Migne,* Patr. lati 9, 544).

1,5 De orat. c. 29 (ib. 1, 1303).

1,7 Sermo 55 inter sermones suppositicios S. Augustini (*Migne* ib. 39, 1849)·

2. Ex parte illius, pro quo petitur, necessarium est, ut sit dispositus ad gratiam petitam recipiendam.

Hinc e. gr. aliquis orans pro salute aeterna alterius hominis, non semper exauditur, quando scii, ille homo pertinaciter resistit gratiae. Quapropter Angelicus Doctor tamquam condicionem infallibilis efficaciae orationis ponit, ut quis pro se ipso et non pro alio oret. „Pro se orare ponitur condicio orationis, non quidem necessaria ad effectum merendi, sed sicut necessaria ad *indeficientiam* impetrandi. Contingit enim quandoque, quod oratio pro alio facta non impetrat, etiamsi fiat pie et perseveranter et de pertinentibus ad salutem, propter impedimentum, quod est ex parte eius, pro quo oratur, secundum illud: *‚Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum.'*1** Nihilominus tamen oratio meritoria erit oranti, qui ex caritate orat, secundum illud: *‚Oratio mea in sinu meo convertetur'*1**; id est, etsi eis non prosit, ego tamen non sum frustratus mea mercede." 144 — Licet igitur iuxta sententiam S. Thomae (cui contradicünt Suarez1,1 et nonnulli alii) oratio pro salute aeterna alterius hominis non sit infallibiliter efficax, tamen saepe exauditur; unde monet S. lacobus: *„Orate pro invicem, ut salvemini; multum enim valet deprecatio iusti assidua."*141 Semper autem talis oratio est opus excellentissimum caritatis et valde meritorium pro ipso orante.

353 3. Ex parte subiecti orantis requiruntur tamquam condiciones infallibilis exauditionis: a) status gratiae, b) humilitas, c) fiducia, d) perseverantia, e) attentio.

a) *Status gratiae* primario quidem requiritur. Nam licet Deus quandoque exaudiat preces peccatorum, ut patet exemplis publicani, latronis etc., tamen peccatum saepe valde obstat, ne orationes exaudiantur, cum faciat hominem Deo inimicum et exosum. Econtra homo iustus est amicus Dei, a quo amatur et multa beneficia recipit. Unde dicitur: *„Oculi Domini super iustos, et aures eius in preces eorum."*1** *„Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint: quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis."*1** *„Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum; et quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus, et ea quae sunt placita coram eo, facimus."*1,5

b) *Humilitatem* requiri ad orationem efficacem patet ex ipsa natura orationis, quippe quae sit actus religionis, qua agnoscimus nostram infirmitatem et Dei excellentiam subiciendo nos Dei maiestati. — Idem patet ex S. Scriptura: Deus exaudit humilem publicanum, spernit autem superbum pharisaeum. *„Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam."*1** Abraham orando suam humilitatem professus est dicens: *„Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis."*1*"

c) *Fiducia firma,* quae promissis Christi et misericordiae divinae omnino confidit, est item necessaria ad efficaciam orationis. Unde S. lacobus monet: *„Postulet autem in fide [fiducia] nihil haesitans; qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur. Non ergo aestimet homo ille, quod accipiat aliquid a Domino."* 144 S. Paulus hortatur: *„Adeamus*

»" 1er. 15, 1. 1,4 Ps. 34, 13. *44 S. theol. 2, 2, q. 83, a. 7 ad 2.
141 De relig. tr. 4, 1. 1, c. 27. 144 lac. 5, 16.
Ps. 33, 16. 144 Io. 15, 7. 144 1 Io. 3, 21 sq.
144 lac. 4, 6. *4' Gen. 18, 27. 144 lac. I, 6aq.

ergo cum fiducia ad thronum gratiae."[1] Quare Christus saepe miracula fecit videns magnam fidem seu fiduciam petentium, e. gr. reguli, mulieris Chananaeae, mulieris patientis fluxum sanguinis etc.

d) *Perseverantia* valde necessaria est in oratione. Nam licet Deus paratus sit statim exaudire orantem, tamen ipse homo non est statim sufficienter paratus (perseveranter autem orans fit magis dispositus) ad gratias recipiendas. Ita enim exspectando sentit vividius propriam indignitatem et egestatem, pluris aestimat gratiam demum obtentam, ad amorem et gratiarum actionem post exauditionem magis incitatur. Necessitatem perseverantiae Christus variis parabolis et miraculis docet. Sic amicus importunus petens tres panes tandem aliquando obtinet id, quod desiderat[2]; mulier Chananaea iteratis repulsis non perterrita demum obtinet miraculosam sanationem filiae etc.[3] — Perseverantiae similis est *assiduitas* seu *diuturnitas* in oratione. Etiam haec assiduitas orationis commendatur, licet non sit omnino necessaria. De ipso Christo dicitur: *„Erat pernoctans in oratione"*[4] i. e. per totam noctem orabat; et: *„Factus in agonia prolixius orabat."*[5] — De diuturnitate orationis dicit Angelicus Doctor[6]: „Conveniens est, ut oratio tantum duret, quantum est utile ad excitandum interioris desiderii fervorem. Cum vero hanc mensuram excedit, ita quod sine taedio durare non possit, non est ulterius oratio protendenda."

e) *Attentio* est ultima condicio requisita, et quidem non solum ad efficaciam orationis, sed ad ipsam essentiam eius. Distinguitur duplex attentio: altera *externa,* altera *interna.* Cum attentio opponatur distractioni, *attentio externa* illa est, quae excludit distractionem externam, scil. omnes illos actus externos, qui hominem ita occupant, ut mens iam amplius non valeat attendere ad sensum orationis. Sic e. gr. attentio externa deest, si quis durante oratione vocali legit librum vel pingit vel facit aliud opus *indigens acri advertentia;* non autem impeditur attentio externa, si quis, durante oratione vocali, facit deambulationem aut aliud opus leve non exigens multam considerationem. Attentio externa in vero sensu potest vocari attentio, cum per illam homo attendat, ne oratio perturbetur per occupationes externas. Sicut enim custos, qui attendit, ne ferae irrumpant in hortum floridum, recte dicitur habere attentionem de horto, ita a pari orans, qui abigit occupationes externas, habet attentionem de oratione. — *Attentio interna* excludit distractionem internam seu divagationem mentis ad res orationi prorsus extraneas. 354

Attentio interna distinguitur α) *ratione obiecti;* potest enim ad tria obiecta dirigi[7], scil. 1) ad *verba* orationis materialiter sumpta, ita ut ista verba integre et suo ordine pronuntientur; haec attentio vocatur *materialis* vel superficialis; 2) ad *sensum verborum;* et tunc vocatur *litteralis* seu etiam intellectualis; 3) ad *finem orationis,* scil. ad ipsum Deum colendum, vel ad mysterium, ad quod colendum oratio instituitur etc. Tertia haec attentio (quae solet vocari spiritualis seu mystica) est perfectior ceteris; secunda est perfectior quam prima.

Attentio interna distinguitur β) *ratione status* in actualem, virtualem, habitualem; *actualis* attentio adest, si quis *actu* attendit ad sensum verborum, ad finem orationis etc.; *virtualis* attentio exsistit, quando antea adfuit attentio actualis, quae numquam est revocata, quae tamen nunc amplius non

[1] Hebr. 4, 16. [2] Cf. Luc. 11, 5 sqq. [3] Cf. Matth. 15, 22 sqq.
[4] Luc. 6, 12. [5] Luc. 22, 43. [6] S. theol. 2, 2, q. 83, a. 14.
[7] Ib. a. 13; S. Alph., Theol. mor. l. 4, n. 177.

adest propter distractiones involuntarias; attentio *habitualis* vocatur abusive attentio, quia reapse non est vera attentio, sed solummodo quaedam propensio ad attendendum. Homo orationibus addictus habet hanc attentionem habitualem etiam in somno suo. — S. Alphonsusaliique fatentur se non intelligere, quid sit attentio *virtualis.* Et tamen res potest explicari in sano sensu: Si enim quis post intentionem et attentionem actualem in initio orationis habitam deinde involuntarie distrahitur, attentio prius habita non revocatur; perseverat igitur virtualiter *in sensu morali.* Sane in sensu *physico* quaelibet distractio, etiam involuntaria, destruit attentionem, sicut frigus destruit calorem; sed cum distractiones involuntariae non sint actus humani ac proinde ne morales quidem, per illas nullus influxus nullaque mutatio causatur in actu morali prius exsistente et moraliter perseverante. lamvero in initio orationis fuit attentio. Ergo haec attentio in sensu morali perseverat, non obstantibus distractionibus involuntariis. Sin autem advenerint distractiones *voluntariae,* tunc sane attentio orationis prius habita etiam in sensu morali destruitur, quoniam attentio voluntaria et distractio voluntaria sunt directe opposita et contraria.

Veteres auctores medii aevi non solent loqui de distinctione attentionis externae et internae in oratione generatim sumpta. Et revera haec distinctio pro ipsa oratione est satis superflua in genere moris. Etenim saltem *in genere moris* nulla est differentia, utrum orans voluntarie mentem distrahat legendo, scribendo etc., an ex proposito aliud cogitando. In utroque enim casu orans expresse vult mentem distrahere ab obiecto orationis, quamvis perseveret in proferendo verba orationis. Media autem adhibita ad hunc finem obtinendum sunt ex se indifferentia. — Cum autem horae canonicae sint praeceptae ab Ecclesia, quae in foro externo nequit iudicare de actibus pure internis, distinctio attehtionis externae et internae est alicuius momenti in recitatione Officii divini. Ecclesia enim potest iudicare et punire laesionem attentionis externae; non autem defectum attentionis internae.

De attentione duo quidem apud omnes constant; unum autem controvertitur.

Constat i. ad essentiam orationis aliquam saltem attentionem sive externam sive internam requiri. Et revera id, quod fit sine ulla attentione, ne actus humanus quidem est. Quomodo autem talis actus sine ulla attentione peractus potest adhuc vocari oratio, quae procedit ex ratione tamquam ex subiecto, ut supra n. 335 probatum est?

Constat 2. ad orationem *mentalem* aliquam attentionem etiam *internam* requiri, cum oratio mentalis sit essentialiter actus mentis. Unde ille, qui voluntarie durante meditatione cogitat de aliis rebus, iam non meditatur amplius.

Controvertitur, qualis attentio requiratur ad *orationem vocalem.*

355 **Controversia de necessitate attentionis internae.**

Cum haec quaestio de attentione requisita ad orationem sit tam practica pro recitatione Officii divini, theologi acriter disputant, utrum attentio externa sufficiat, an etiam requiratur aliqua saltem attentio interna ad hoc, ut clericus recitans Officium divinum satisfaciat suae obligationi. Solam attentionem externam non sufficere, docent Caietanus Dom. Soto *··,

«»· Gran mezzo della preghicra P. i, c. 3, § 3.

117 Comm, in 2, 2, q. 83, η. 13· Sed non ita clare constat de mente Caietani.

*‘‘ De iure et iust. l. 10, q. 5, conci, *b.*

Wigandt[1··] et praesertim Concina[1··], qui teste S. Alphonso fuse et perdocte hanc sententiam tuetur; pariter Reiffenstuel[1M], Valentia[1·'], Suarez[1··], Petrus Ledesma[1··], Barthol. de Medina[1··], Billuart[1··], qui vocat illam certam, S. Alphonsus[1·7], qui vocat eam communiorem et probabiliorem. — Econtra solam attentionem externam sufficere ad essentiam orationis et ad recitationem Officii divini primus videtur docuisse Durandus[1··], quem secuti sunt Lugo[*··], Silvester Prierias[170], Tamburinus[171]*, Gobat[17'], Elbel[17'], Noldin[17·], multi moderni auctores. Veteres auctores in longum et latum de hac re disputant. Videndi sunt imprimis S. Alphonsus, Lugo, Billuart, Concina. Nonnulli non absque ratione putant, in praxi non esse ita magnam differentiam inter istas duas opiniones rite intellectas. Etenim ad orationem vocalem (et notanter ad Officium divinum) omnes requirunt attentionem *materialem* ad rite pronuntianda verba. Iamvero haec attentio materialis iam est quaedam attentio interna. Ergo omnes requirunt ad orationem vocalem quandam attentionem internam. Sequentia videntur esse vera de necessitate attentionis cum in oratione privata tum in recitatione divini Officii:

1. Sine attentione *externa* nec oratio nec sufficiens recitatio divini Officii potest consistere. Ita omnes, ut iam dictum est. Quamobrem ille, qui durante oratione vel divino Officio peragit opera alia gravem considerationem exigentia, non amplius satisfacit obligationi recitandi Officium divinum. Quaenam autem sint talia opera, non solum dependet ex natura operis, sed etiam ex dispositione orantis. Alter enim facilius altero amittit attentionem necessariam ad orationem.

Communiter autem auctores docent, illos qui, durante Officio *chorali*, peragunt opera necessaria ad chorum, ut pulsare organa, accendere candelas, quaerere antiphonas etc., satisfacere Officio divino, si meliore quo possunt modo attendunt et recitant alternatim psalmorum versus. Ratio est, quia illi plus quam ceteri laborant pro chorali Officio, et esset nimis durum, si nihilominus, Officio chorali peracto, privatim repetere deberent Officium divinum. Unde pro illis valet commune adagium: „Supplet chorus", si non possunt ita bene attendere ad verba Officit, aut etiam si coguntur omittere nonnullos versus psalmorum.

2. Omnes *distractiones voluntariae* durante oratione sunt peccaminosae plus minusve. Laedunt enim reverentiam Deo debitam. Ita

··» Tribunal confessar. tr. io, exam. 5, n. 82 et 83.

*·· In Decal. 1. 2, diss. 2, c. 9. «e· Theol. mor. tr. 6, dist. 1, n. 43.

*·' Comm, in 2, 2, disp. 6, q. 2, punct. 10.

1M De relig. 1. 4, c. 26, n. 3. *·« Summa P. 2, tr. 9, c. 4, conci. 20.

'·· Summa 1. I, c. 4, § 14. ··« De relig. diss. 2, a. 8, § 8.

1,7 Theol. mor. 1. 4, n. 177. 1M In 4, dist. 15, q. 12.

*·· De euchar. disp. 22, n. 25 sqq. «· Summa Summ., s. v. „Hora".

171 Decal. 1. 4, c. 2, § r, n. 19. Iste auctor 1. c. c. 6, n. 5 dicit: „Itaque qui Misssam ex praecepto audiens vel Officium divinum persolvens quaestionem philosophicam secum mente voluntarie obvolveret, vel sua negotia cogitaret, modo externam attentionem haberet,... ex probabili dicta opinione praeceptum satis impleret."

*7' Tract, theol. iur. tr. 5, n. 821. Auctor tamen non videtur sibi semper constare.

"· Theol. mor. P. 5, conf. 13, n. 404. *'· De praeceptis n. 139.

pariter omnes, si forte excipias Caramuel[175], qui putat, distractiones voluntarias in oratione ne peccatum veniale quidem esse, dummodo attentio externa conservetur.

3. Ut aliquis dicatur non satisfecisse obligationi suae recitandi divinum Officium, propter defectum attentionis internae, non solum requiritur, ut habuerit distractiones voluntarias, sed etiam ut *adverterit* se voluntarie distrahi, *nihilque egerit* ad distractiones eliminandas. Ita omnes fere (etiam auctores primae sententiae) docent. „Quamdiu ergo", sic concludit Caietanus, „eis non constiterit evidenter se mutasse propositum, vel advertendo et sciendo circa alia vagatos fuisse, credere possunt suae obligationi satisfecisse." [176]

4. Neque pro affirmativa neque pro negativa sententia potest ullum certum argumentum adduci ex definitionibus aut decretis Ecclesiae. Vel ipse Concina, qui strenue defendit affirmativam sententiam, concedit, Decretalem ..Dolentes" Innocentii III[177], quae saepe citatur pro affirmativa sententia, nihil probare, cum non aliud voluerit nisi excessus externos nonnullorum clericorum compescere.

856 5. Cum sententia negans necessitatem attentionis internae sit certo extrinsecus probabilis propter magnum numerum auctorum, qui illam tuentur, nemo potest argui, quod non satisfecerit obligationi ecclesiasticae recitandi Officium divinum, aut quod reditus bénéficiâtes debeat restituere[178], dummodo a) attentionem externam observaverit et b) intentionem satisfaciendi habuerit. Non enim constat, Ecclesiam voluisse imponere in recitatione Horarum aliquid aliud ac externam attentionem. Nam recitatio Officii divini cum exclusione distractionis externae et cum inclusione intentionis satisfaciendi praecepto ecclesiastico non solum videtur esse actus religionis, sed etiam aliqualis oratio. Etenim illi, qui obligati sunt ad Officium divinum, non orant nomine proprio, sed *nomine Ecclesiae.* Si igitur vere pronuntiant verba Officii cum debita intentione et saltem attentione externa, Ecclesia videtur supplere attentionem internam secus necessariam ad veram orationem. Talis igitur recitatio Officii divini cum sola attentione externa et cum voluntaria distractione interna habet duplicem moralitatem: alteram bonam, quia recitans vult oboedire praecepto Ecclesiae; alteram malam, quia vult voluntarie distrahi durante oratione.

178 In „Theol. fund." n. 442 scribit auctor: „Homo sum temetipso fragilior, praeditus acri et igneo ingenio. Uno momento coelos verso, altero ad subterranea transeo. Nulla in Oratorio movetur musca, quae mihi non sit impedimento, ... distractiones non evito, involuntarias millies, interdum etiam voluntarias: et nihilominus nullo crucior scrupulo, ... quia prudenter suppono, me ad actionem internam non teneri; eam habere bonum esse, et ea carere ne quidem esse levem culpam." — Voluntarias distractiones ne quidem levem culpam esse, profecto cumulus laxitatis est.

174 Apud 5. */lph.,* Theol, mor. 1. 4, n. 177.

177 c. 9, X 3, 41. Digna est quae legatur explicatio huius Decretalis data a Concina.

*7· Cf. i. */lph.* 1. c. l. 3, n. 669.

6. Essentia *orationis privatae* mihi videtur non posse consistere 357
cum sola attentione externa et cum voluntaria distractione interna1'8. Nam oratio est actus rationis practicae, ut supra dictum est ex S. Thoma. Porro videtur esse absurda contradictio, quod eadem ratio practica eliciat *simul* actum circa Deum (oratio) et actum prorsus diversum, puta circa diabolum (e. gr. voluntaria cogitatio de obscoenis). — Insuper omnis oratio est ascensio mentis in Deum, actualis vel saltem virtualis. Si ergo per voluntariam distractionem mens scienter a Deo avocatur, quomodo tunc adhuc oratio persistere potest? Potestne mens humana esse simul elevata ad Deum et simul scienter non elevata?

Obiectiones. Rationes, quae solent afferri pro sententia opposita, non 358
sunt convincentes. Dicunt: 1. Oratio est petitio decentium a Deo. Non autem repugnat posse coram Deo repraesentari nostras petitiones etiam cum actuali mentis evagatione. Sicut si quis recitaret coram rege orationem compositam ad aliquam gratiam impetrandam, certe quidem oraret illam coram rege recitando, etiamsi esset tunc ad alia distractus mente; sic etiam recitans orationem, non obstante interna et voluntaria distractione, adhuc potest Deum orare. — Hoc argumentum ab omnibus modernis auctoribus repetitur post Lugonem, sed revera videtur esse valde debile. Etenim rex audiens orationem talis hominis voluntarie distracti nihil percipit nisi externa verba, quae profecto speciem precationis prae se ferunt, ac proinde forte exaudiuntur a rege; econtra Deus audiens verba alicuius oratoris voluntarie distracti, non decipitur externis verbis, sed inspicit cor vanum eius, ideoque non solum non exaudiet talem orationem voluntarie distractam, sed potius puniet. Ergo comparatio inter regem et Deum claudicat et nihil probat. — Potest tamen aliquid concedi huic argumento. Si orator non suam propriam, sed alienam petitionem regi legit voluntarie distractus, rex sciens hanc distractionem voluntariam offenditur quidem ex irreverentia oratoris, sed nihilominus forte exaudiet petitionem *propter alium,* cuius nomine prolata fuit. Sic a pari clericus recitans Officium divinum cum voluntaria distractione, peccat quidem et punietur propter irreverentiam commissam, sed cum non nomine proprio, sed nomine Ecclesiae oret, Deus potest acceptare, immo et exaudire hanc orationem ita distractam. Exinde talis clericus satisfacit suae obligationi recitandi Officium divinum, dummodo tamen habeat intentionem satisfaciendi, ut supra dictum est. — Dicunt: 2. Attentio interna non potest esse de essentia orationis vocalis, quia secus sacerdos voluntarie distractus in administratione extremae unctionis, cuius forma essentialis est deprecatoria, seu vera oratio, invalide

i'» Docet Angelicus Doctor (4, dist. 15, q. 4, a. 2, quaestiunc. 4): .^Attentio in oratione *manere debet semper secundum virtutem. ...* Manet autem secundum virtutem, quando aliquis ad orationem accedit cum intentione aliquid impetrandi, vel Deo debitum obsequium reddendi, etiamsi in prosecutione orationis mens ad alia rapiatur; nisi tanta fiat evagatio, quod omnino depereat vis primae intentionis, et ideo oportet, quod frequenter homo cor suum revocet ad se ipsum." Similia habet Angelicus Doctor in S. theol. 2, 2, q. 83, a. 13 ad 3: „Si quis ex proposito in oratione mente evagetur, hoc peccatum est, *et impedit orationis fructum."* — Si igitur cordis revocatio est necessaria, distractio voluntaria destruit etiam attentionem virtualem ac proinde ipsam orationem. De mente S. Antonini vide 5'. */Ilph.* l. c. 1. 4, n. 177 et *Concina,* In Decal. l. 2, diss. 2, c. 9.

administraret hoc sacramentum; quod tamen auctores communissime non admittunt. — Respondetur ad hoc argumentum, sacramentum extremae unctionis non invalidari per voluntarias distractiones sacerdotis administrantis, sed hoc inde provenit, quod sacerdos non nomine proprio, sed nomine Ecclesiae orat, et forma sacramentorum exterius serio prolata cum intentione faciendi quod facit Ecclesia semper producit effectum ex opere operato. Seu brevius: forma sacramenti extremae unctionis pronuntiata a sacerdote voluntarie distracto est vera oratio *physica,* ac proinde producit effectum sacramenti, non autem est oratio moralis (ipsius ministri) seu actus virtutis religionis. — Qui plura cupit de hac controversia, adeat Concinam l. c.

359 **S. Thomae doctrina de necessitate attentionis.**

Circa influxum attentionis *in efficaciam orationis* haec notat Angelicus Doctor[180]: „Circa (orationem vocalem) sciendum est, quod necessarium dicitur aliquid dupliciter: uno modo per quod melius pervenitur ad finem; et sic attentio absolute necessaria est orationi. Alio modo aliquid dicitur necessarium, sine quo res non potest consequi suum effectum. Est autem triplex effectus orationis: primus quidem communis omnibus actibus caritate informatis, quod est *mereri;* et ad hunc effectum non ex necessitate requiritur, quod attentio adsit orationi per totum, sed vis primae intentionis, qua aliquis ad orandum accedit, reddit totam orationem meritoriam, sicut in aliis meritoriis actibus accidit. Secundus autem effectus orationis est ei proprius, quod est *impetrare;* et ad hunc etiam effectum sufficit prima intentio, quam Deus principaliter attendit. Si autem prima intentio desit, oratio nec meritoria est nec impetratoria; illam enim orationem Deus non audit, cui ille, qui orat, non intendit. Tertius autem effectus orationis est, quem praesentialiter efficit, scii, quaedam *spiritualis refectio mentis;* et ad hoc de necessitate requiritur in oratione attentio." — Experientia enim constat, refectionem seu devotionem affectivam in oratione non concedi nisi illis, qui cum attentione actuali orant.

§ 5-

De Horis canonicis aliisque nonnullis orationibus.

360 Praenotamen. Agentes nunc de Horis canonicis omittimus ea, quae ad historiam, liturgiam et ascesim huius orationis spectant. De historia Breviarii scripserunt inter modernos Batiffol[181], Suitbert **Bâumer**De liturgia Breviarii tractant De Heerdt[188], Schüch *·*, multi alii. De ascesi autem egit Bacuez[185]*

Horae canonicae multis diversisque nominibus sunt appellatae[1M], e. gr. κανών, σύναιι , collecta, agenda, divina psalmodia, cursus, officium divinum, officium ecclesiasticum, preces horariae, preces canonicae, opus Dei, pensum servitutis, missa, missa vespertina, breviarium. Quod quidem ulti-

180 S. theol. 2, 2, q. 83, a. 13. *·* Histoire du Bréviaire (ed. 3 1911).

188 Geschichte des Breviers (Friburgi Brisg. 1895).

188 Liturgia. 188 Pastoraltheologie.

188 Le Bréviaire (deutsche Über». 1891 : Dae Brevier vom Standpunkt der Frômmigkeit betrachtct).

1,8 Cf. *Bâumer* l. c. § t.

mum nomen (nostris diebus ita frequenter usitatum) significavit antiquis temporibus compendium seu epitomen sive orationum a clericis dicendarum sive Rubricarum in Officio observandarum. Cum enim Officium divinum, quod in choro persolvebatur, scriptum esset in voluminibus maximae molis, paulatim libri manuales minoris quantitatis continentes Officium abbreviatum conscribebantur, qui vocabantur breviarium, breviarius, portiforium, portifex etc.

Placet nunc unico conspectu prius recensere propositiones ab Alexandro VII et Innocentio XI damnatas circa Horas canonicas, ut facilius memoriae commendentur neque postea sint in diversis locis repetendae.

1. Ab Alexandro VII damnatae sunt (a. 1665 et a. 1666) sequentes quinque propositiones1*7: „In die Palmarum recitans Officium paschale satisfacit praecepto" (prop. 34). „Unico Officio potest quis satisfacere duplici praecepto pro die praesenti et crastino" (prop. 35). „Restitutio a Pio V imposita beneficiatis non recitantibus non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam iudicis, eo quod sit poena" (prop. 20). „Restitutio fructuum ob omissionem Horarum suppleri potest per quascumque eleemosynas, quas *antea* beneficiarius de fructibus sui beneficii fecerit" (prop. 33). „Habens capellaniam collativam, aut quodvis aliud beneficium ecclesiasticum, si studio litterarum vacet, satisfacit suae obligationi, si Officium per alium recitet" (prop. 21).

2. Ab Innocentio XI proscripta est (anno 1679) propositio (54): „Qui non potest recitare Matutinum et Laudes, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur; quia maior pars trahit ad se minorem." 1M

Partes divini Officii. Iuxta praesentem disciplinam ritus Romani 361
pertinent ad Officium divinum, quod ex praecepto ecclesiastico persolvendum est, sequentes partes:

1. Septem Horae canonicae, scii. Matutinum cum Laudibus, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vesperae, Completorium. Quam quidem divisionem esse introductam ob versum Ps. 118: *„Septies in die laudem dixi tibi", vel ob septem momenta in Passione Domini nostri lesu Christi*1M nonnulli auctores autumant. — „Pretiosa“ non est quidem Hora distincta, pertinet tamen ad Officium divinum. — Cum antiquis temporibus exsisteret consuetudo dicendi media nocte, vel alio tempore noctis, Matutinum et Laudes, istae duae Horae vocantur Officium nocturnum; ceterae vero Horae appellantur Horae diurnae. In latiore sensu totum Officium cotidie recitandum vocatur Officium diurnum, quia nempe quolibet die persolvendum est.

2. Officium defunctorum die commemorationis omnium fidelium defunctorum, quo die omittitur Officium diei currentis “°.

1,7 *Dent.* n. 1134 sq. 1120 1133 1121. 188 *Dent.* n. 1204.

“. Haec sunt septenis propter quae psallimus Horis:
Matutina ligat Christum, qui crimina purgat;
Prima replet sputis; causam dat Tertia mortis;
Sexta cruci nectit; latus eius Nona bipartit;
Vespera deponit; tumulo Completa reponit.

»·· *Pius X* Const. „Divino afflatu" d. 1 Nov. 1911, tit. XIII (Act. Ap. Sed. III 649).

3. In festo S. Marci et in triduo Rogationum recitandae sunt Litaniae Sanctorum, etiam extra chorum1"; nequeunt anticipari pridie.

Hodie iatn nulla exsistit obligatio recitandi a) Officium B. M. V., b) Officium defunctorum (extra diem supra memoratum), c) Psalmos poenitentiales, d) Psalmos gradualeeAd integritatem Officii non pertinent orationes „Aperi" in initio et «Sacrosanctae" in fine; sed valde pie et utiliter adduntur.

Nota. Quantum ad illos, qui legitime utuntur ritu speciali, videnda sunt statuta particularia circa partes pertinentes ad Officium divinum.

862 Obligatio. Ad Officium divinum cotidie recitandum graviter obligantur de iure communi:

1. omnes clerici in maioribus ordinibus constituti1".
2. omnes beneficiarii, etiam in maioribus ordinibus non constituti.
3. omnes religiosi utriusque sexus ad chorum addicti, sed post professionem sollemnem tantum.

Obligationem recitandi Officium divinum esse ex genere suo gravem, docent omnes auctores. Qui ergo integrum Officium vel notabilem eius partem sine causa excusante omittit, graviter peccat. Notabilis pars censetur esse una Hora parva, vel pars aequivalens. Unde e. gr. si quis sine sufficienti ratione omittat Tertiam vel Completorium, vel ex pluribus Horis tot partes, quae simul sumptae aequivalent Tertiae aut Completorio, peccat mortaliter. Ratio talis severitatis videtur esse haec, quia praecipue in hac materia valet illud: „Qui in parvo negligens est, paulatim decidet." Clericus enim, qui ex levitate omittit aliquotiens vel parvam Horam Officii divini, facile negliget etiam maiora, et paulatim in gravia alia peccata cadet. Disputant theologi, num etiam sit peccatum mortale, omittere Sabbato sancto Vesperas, quae tunc brevissimae sunt. Nihil certi in hac disputatione dici potest. Proinde post factam omissionem exsistentia peccati mortalis non est asserenda, eo vel magis quoniam sententia longe communior tenet, hanc omissionem non esse nisi leve peccatum1".

Qui integrum Officium unius diei culpabiliter omittit, non committit nisi unum peccatum grave, quia non violat nisi unum praeceptum idque uno actu voluntatis. Sin autem plures adsunt actus voluntatis non ad invicem coniuncti, sunt etiam plura peccata, ut patet ex supra I, n. 377 dictis de numerica distinctione peccatorum1".

U1 *Pius X* Const «Divino afflatu" d. 1 Nov. 1911, tit. VIII, η. 3. Si festum S. Marci transfertur, Litaniae non transferuntur.

» Ib. n. a:

· Clerici Ecclesiarum orientalium bac in re debent observare statuta propriae suae Ecclesiae; cf. *Papp-Seilagyi,* Enchir. iur. eccl. orient, cath. sect, a, § 56.

us Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. 1. *4,* n. 147.

,M S'. *Antoninus* (S. theol. P. 3, tit. 13, c. 4, § 5) dicit: „Si qui» dimittat omne» Horas unius diei, ... non propterea committit septem peccata mortalia, eed unum, et tanto gravius, quanto plus de ipso dimittit, quia totum Officium unius diei cadit sub uno praecepto."

Nunc aliquid amplius dicendum est de singulis categoriis personarum, quae ad Officium obligantur:

Obligatio clericorum maioristarum. 863

Haec obligatio iam a saeculis exsistens ex iure consuetudinario his verbis exprimitur in Codice iuris can. c. 135: „Clerici in maioribus ordinibus constituti, exceptis iis de quibus in can. 213, 214, tenentur obligatione cotidie Horas canonicas integre recitandi secundum proprios et probatos liturgicos libros." — Omnes clerici in sacris constituti, quamvis excommunicari, suspensi, degradati, tenentur ad Officium divinum. Si enim clerici, qui puniti sunt propter crimina, liberarentur ab onere Officii, tunc ex iniquitate commodum aliquod reportarent; quod profecto incongruum esset. Quando vero clericus maiorista legitime redactus est ad statum laicalem, cessat obligatio divini Officii recitandi *··. — Pro clericis obligatio gravis recitandi Officium incipit ea hora, qua recipitur ordo subdiaconatus. Qui ergo ordinatur mane ante horam nonam, non tenetur neque ad Matutinum et Laudes, neque ad Primam, sed debet incipere a Tertia; qui ordinatur post horam nonam matutinam, debet incipere a Sexta. Melius tamen est in utroque casu, si clericus incipiat a Prima. Qui autem ante ordinationem recitavit Horas, ad quas nondum tenebatur, probabilius eas iterum recitare debet post ordinationem, quia nemo potest satisfacere praecepto eo tempore, quo illud nondum exsistit; sicuti nec etiam possum hodie recitare Officium, ad quod solummodo crastina die obligor. Contrarium tamen tenetur a nonnullis auctoribus, e. gr. a Lugone1”, Noldin1” etc., et haec sententia a S. Alphonso1·· merito vocatur probabilis.

Obligatio clericorum beneficiariorum. 364

1. *Omnibus* beneficiariis etiam non constitutis in ordinibus maioribus incumbit *gravis* obligatio recitandi divinum Officium a die captae possessionis beneficii. Etenim S. Pius VîM de quolibet beneficiario declaravit: „Item ille, qui ... Officium non dixerit, nisi legitimum impedimentum ipsum excusaverit, grave peccatum intelligat admisisse." In nostris regionibus admodum pauci sunt beneficiarii nondum ordinibus sacris initiati. Alii autem beneficiarii praecipue sunt parochi, canonici, episcopi, quidam capellani etc.

2. Beneficiarius, qui „nullo legitimo detentus impedimento obligationi recitandi Horas canonicas non satisfecerit, fructus pro rata omissionis non facit suos, eosque fabricae ecclesiae aut seminario dioecesano tradat vel in pauperes eroget",01. Quae quidem redditio fructuum obligat eo ipso, i. e. ante sententiam iudicis, ut patet ex propositione (20) damnata ab Alexandro VII et supra citata. Fructus bénéficiâtes non quidem sunt pretium pro Officio divino recitato — hoc enim esset simonia — sed tamen conceduntur ca condicione, ut beneficiarius Officium recitet. Sicut enim nemo recipit subdiaconatum, nisi promittit castitatem servandam, ita nemo recipit beneficium, nisi promittit recitationem cotidianam Officii. Beneficiarius autem, qui, legitima causa excusante, e. gr. infirmitate, labore nimio etc., Officium non dicit, fructus beneficiates licite percipere potest. Si pars Officii omissa non

›·▮' Cod. iur. can. c. 213. »·’ De euchar. disp. 16, sect. 2, n. 39.
’·· I)*e* praeceptis n. 756. «·» Theol. mor. l. 4, n. 140.
’·· Const. „Ex proximo" a. 1571.
’·* Cod. iur. can. c. 1475, § 2. In antiquo iure fructus primi semestris non debuerunt restitui, sed in novo iure hoc indultum non videtur amplius exsistere.

constituat materiam gravem, i. e. partem non aequivalentem parvae Horae, non adest gravis obligatio restitutionis. Ita sententia communior et probabilior ’°’.

365 3. *Quantitas restitutionis* ob neglectum Officium mensuranda est ex statutis a S. Pio V latis. ..Statuimus, ut, qui Horas omnes canonicas uno vel pluribus diebus intermiserit, omnes beneficii vel beneficiorum suorum fructus, qui illi vel illis diebus responderent, si quotidie dividerentur; qui vero Matutinum tantum, dimidiam; qui ceteras omnes Horas, alteram dimidiam; qui harum singulas, sextam partem fructuum eiusdem diei amittat." Difficultas autem est, utrum restitutio aequalis facienda sit a beneficiario simplici (e. gr. a canonico) ac a *beneficiario curato* (e. gr. a parocho)? Partem affirmativam tenent complures theologi et canonistae, e. gr. Petrus Navarrus 303, Castropalaus 30‘, Suarez 305,* Azor30·, Schmalzgrueber 303; atque haec sententia magnum pondus accipit ex ipsa Constitutione S. Pii V, qui indiscriminatim loquitur de omnibus beneficiis nec ullam distinctionem facit inter beneficia simplicia et curata. Altera autem sententia longe communior, immo hodie fere universalis recte docet, beneficiarium *curatum* non teneri nisi ad partialem restitutionem fructuum beneficii, si Officium quidem neglexerit, sed cetera opera sui beneficii adimpleverit. Quanta sit haec partialis restitutio difficulter determinatur. D’Annibale 308 recte dicit de hac re: „Quota [pars sit restituenda], utrum dimidia, uti rigidiores; an quinta, uti benigniores, non convenit; ideo melius est id inter haec relinquere arbitrio boni viri, qui rem varie ex officiis metiri debebit." Et revera si haec officia praeter Horas canonicas incumbentia sunt gravia, iustum est, ut beneficiarius aliquam recompensationem habeat, licet neglexerit Horas canonicas. Saltem dimidiam et etiam duas tertias partes redituum beneficialium potest sibi retinere pro tali recompensatione. — Unde e. gr. si quis parochus uno die culpabiliter totum Officium neglexerit et habeat quotannis 3000 francorum reditus stricte bénéficiâtes, i. e. circiter 8 francos quolibet die, certe sufficit suae obligationi restituendi, si circiter 4 francos immo et 2 francos erogat in pauperes vel in utilitatem ecclesiae 30°. Sin autem non totum Officium, sed tantum illius partem omiserit, restitutio proportionaliter est diminuenda.

Sunt complures auctores, e. gr. Suarez310, Bonacina311,* S. Alphonsus313,* Noldin318, Gôpfert31·, qui docent, beneficiarium *pauperem* obligatum ad restitutionem posse sibi ipsi eleemosynam dandam applicare; immo Ballerini215 putat, beneficiarium curatum, cui fructus beneficiates sunt necessarii ad convenientem sustentationem, ad nihil teneri ex sola omissione Officii divini, dummodo alias beneficii obligationes adimpleverit. Num istae opiniones respondeant menti Ecclesiae tam graviter obligantis beneficiarios ad recitationem Officii, non audeo dicere. Valde desiderandum est, ut ipsa

202 S. *Jlph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 668. 203 De restit. 1. 2, c. 2, n. 283.
304 Opus mor. tr. 7, disp. 2, punct. 7, n. 8. 305 De relig. 1. 4, c. 30, n. 6.
200 Instit. mor. P. 1, 1. 10, c. 14, q. 5· 307 Ius can. 1. 1, n. 98.
308 Summula Theol. mor. III, n. 64.
203 Noldin (De praeceptis n. 758) asserit: ..Episcopus vel parochus, qui officia sua pastoralia implet, vix decimam partem redituum ob neglectam recitationem Breviarii restituere debebit." Quae quidem sententia videtur nimis benigna, cum Ecclesia tam severe tractet beneficiarios négligentes recitationem Officii.
210 L. c. n. 21. 3,1 De Offic. div. disp. 1, q. 5, punct. 4, n. 8.
313 Theol. mor. I. 3. n. 672. 313 De praeceptis n. 758 d.
3,0 Moraltheol. 1 33:. 313 Opu» Theol. mor. IV, n. 166.

Ecclesia velit auctoritative statuere, quaenam adsit obligatio in istis et similibus casibus. Recolendum est, eleemosynas *ante* omissionem factas non posse computari pro restitutione facienda, ut patet ex propositione 33 damnata ab Alexandro VII. Eleemosynae autem *post* culpabilem omissionem factae possunt computari pro restitutione facienda.

De canonicorum obligatione recitandi Officium in Choro pauca 366
hic dicenda sunt, cum haec materia potius ad ius canonicum pertineat et saepe sit accuratius determinata per statuta particularia aut per legitimas consuetudines. — Omnia capitula canonicorum (in ecclesiis sive cathedralibus sive collegiatis) tenentur sub gravi dicere *choraliter* totum Officium divinum, nisi adsit specialis licentia Sanctae Sedis21·. Episcopus nullo modo potest propria auctoritate dispensare ab hac gravi obligatione. Canonici, qui ex propria culpa et sine legitima licentia absunt ab Officio chorali, peccant graviter vel leviter iuxta quantitatem materiae, quamvis privatim recitent Officium divinum. Tenentur etiam restituere fructus beneficiarios receptos 21T. Iuxta probabiliorem sententiam absentia culpabilis continua quinque dierum est materia gravis218. Quaenam autem sint causae excusantes ab assistentia chorali vide apud canonistas21·. Canonici tenentur non tantum materialiter assistere choro, sed etiam devote psallere et cantare; secus amittunt non solum fructus bénéficiâtes, sed insuper sic dictas ..distributiones quotidianas" 220.

Obligatio religiosorum sollemniter professorum. 367

Religiosis utriusque sexus incumbit recitandi Officii gravis obligatio, quae oritur non ex votis simplicibus, sed *ex sola professione sollemni.* Distinguenda est autem obligatio choralis ab obligatione privatim recitandi Officium divinum. In nonnullis ordinibus religiosis obligantur simpliciter professi eodem modo quidem ad Officium chorale, sicut sollemniter professi”1, sed, nisi in sacris ordinibus sunt constituti, numquam obligantur ad privatam recitationem Religiosorum obligatio choralis iam supponitur in Concilio Viennensi”8, ubi dicitur: „In cathedralibus, regularibus et collegiatis ecclesiis horis debitis devote psallatur, ...si Dei et Apostolicae Sedis indignationem evitare voluerint." Obligatio vero privatim recitandi Officium divinum religiosis sollemniter professis utriusque sexus orta est ex immemoriali consuetudine vim legis habente; nunc autem expressis verbis statuitur in Codice iur. can. c. 610, § 3.

Ad Officium divinum recitandum non obligantur *fratres conversi aut sorores laicae* post sollemnem professionem’”, cum isti et istae non ad chorum, sed ad alia officia deputentur. Num autem sub peccato teneantur ad alias preces, quae illis praescribuntur ab ipsorum Regula, dependet ex

’*· Cone. Trid. sess. 24 de reform, c. 12; Cod. iur. can. c. 413 sq.

*’’ Cf. S. C. C. d. 10 Iui. 1920, ubi tota fere doctrina de canonicorum obligatione clare exponitur.

*'· Cf. *Billuart,* De orat. diss. 2, a. 8, § 4.

’*· Cf. nostrum Man. iur. can. q. 143.

Cone. Trid. l. c. et *Bened. XIV* Const. „Cum semper oblatas" d. 19 Aug. 1744.

”« Cf. S. C. de Rei. d. 6 Aug. 1868. ”» S. C. de Rei. d. 28 luiii 1902.

”· Lib. 3, tit. 14, c. 1 in Clem. Cf. Cod. iur. can. c. 610, 5 3·

certis et legitimis statutis particularibus. Quodsi dubium adsit de qualitate obligationis istius, pro benigniore parte standum est. Ut plurimum fratres conversi et sorores conversae non obligantur sub culpa ad persolvendas preces ex Regula impositas. — Obligatio multarum sororum religiosarum vel etiam Monialium recitandi cotidie Officium Marianum non est gravis; immo per se ne culpam levem quidem inducit eius omissio*". Attendendae tamen sunt Constitutiones singularum Congregationum.

De modo recitandi Officium in choro, de loco chori, de personis necessariis ad Officium chorale agunt canonistae. Cf. nostr. Man. iur. can. q. 235 sqq.

368 Forma Officii divini vocatur hic obiectiva dispositio precum pro quolibet die determinata. Ecclesia enim determinavit non tantum in genere obligationem recitandi Officium, sed etiam eius ritum per sic dictas Rubricas. Tamquam principium generale habendum est: *Ritus et Rubricae ab Ecclesia vere praescriptae obligant in conscientia; datur tamen in transgressione illarum materiae parvitas, immo accedente sufficiente causa, transgressio illarum evadit licita.*

Gravis violatio formae Officii divini adest in sequentibus casibus, nisi exsistat legitima causa excusans:

1. *si quis mutat ritum, utendo alio ac praescripto breviario.*
2. *si quis recitat Officium in alia ac in Latina lingua.*
3. *si quis recitat Officium quoad qualitatem et quantitatem notabiliter diversum.*

Quantum ad 1. S. Pius V*" praescripsit, ut omnes, qui obligantur ad Officium divinum, graviter teneantur illud recitare iuxta formam et ritum breviarii Romani, exceptis iis ecclesiis et ordinibus religiosis, qui ante ducentos annos (i. e. ante annum 1368) alio breviario legitime approbato iam utebantur. Sed etiam istis privilegiatis tunc concessum fuit, ut de consensu episcopi et universi capituli sive praelati et communitatis uti possint in choro breviario Romano. Vi istius privilegii Piani adhuc nostris temporibus complures ecclesiae, e. gr. Mediolanensis, Trevirensis etc., et complures ordines religiosi, e. gr. Benedictini, Carthusiani, Dominicani etc., adhibent proprium breviarium. — *Recitatio choralis* Officit debet sub gravi celebrari absque omni dubio iuxta ritum vel Romanum vel alium legitimum praescriptum; nec iam ulla licet mutatio sine speciali licentia S. Sedis.

Si agitur de mutatione ritus *in recitatione privata,* a) certum quidem est, clericum religiosum utentem proprio breviario, si elevatus est ad dignitatem episcopalem, debere relinquere proprium ritum et in omnibus sequi ritum Romanum, vel ritum suae dioecesis. Pariter eius capellanus, qui cum illo Officium recitat. Ita pluries S. Congregatio statuit*'7, b) Satis communiter auctores docebant, omnes qui assistunt chorali recitationi Officii semper posse se conformare huic Officio chorali, etsi per se tenentur sequi alium ritum. Hinc e. gr. sacerdos saecularis assistens et psallens in Officio chorali Benedictinorum aut Dominicanorum satisfacit suae obligationi, nec tenetur recitare Officium iuxta ritum Romanum. Ratio est, quia s. Mater Ecclesia multum favet recitationi chorali Officii, quoniam in choro Officium solet

**· Cf. «Normae" n. 156. "· Const. „Quod a nobis" a. 1568.
*** Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. I. 4, n. 161, q. 3, n. 2.

cum maiore sollemnitate et devotione celebrari quam in privato. Praeciso autem speciali privilegio (quale habent e. gr. Iesuitae tempore Exercitiorum, Benedictini) ”8 vel praecisa sufficienti causa, qualem habet e. gr. sacerdos postulans statum religiosum, qui in choro istorum religiosorum psallit, haec doctrina hodie iam non est satis tuta. Etenim ad quaestionem: „An satisfaciat obligationi suae clericus in ordinibus sacris constitutus, qui sponte vel invitatus se adiungit clero Officium ab Officio ipsius clerici diversum canenti vel recitanti?" respondit S. R. C. d. 27 Ian. 1899: „Generaliter negative."

c) Num autem saltem *in casu necessitatis* satisfacere possit religiosus habens proprium breviarium recitando Officium breviarii Romani, et vice versa, num clericus obligatus ad ritum Romanum satisfaciat suae obligationi adhibendo breviarium alicuius ordinis privilegiati, auctores non concordant, nec lex generalis de hac re lata est. S. Alphonsus”0 scribit: „Si careres breviario Romano et haberes aliud, puta Benedictinum, aut simile, teneris ex illo recitare. Ratio, quia duplex est praeceptum Officii: unum universale de Horis persolvendis; aliud de servanda formula cuiuscumque diei, unde si non potes servare unum, teneris ad aliud. Huic vero contradicunt Salmanticenses dicentes non teneri, quia, ut aiunt, praeceptum Officii est indivisibile; id est: illud recitandi et recitandi sub una formula. Idque inferunt ex verbis Bullae Pii V, ubi dicitur: ,nisi in hac sola forma satisfacere posse'. Hoc tamen non obstante, prima opinio ut magis pia et rationabilis mihi sequenda videtur." — Extra casum necessitatis recitans Officium nequit licite uti breviario alterius ritus”1.

Quantum ad 2. Si quis recitat Officium divinum in alia ac in lingua Latina, e. gr. psalmos in lingua Hebraica aut Litanias vel Vesperas in lingua vernacula cum populo, non satisfacit obligationi suae. Ita saltem, si recitans pertinet ad ritum Latinum.

Quantum ad 3. Qualitas Officii cotidie recitandi solet determinari 369
in Calendario seu Directorio. Regula generalis est: *Quilibet tenetur uti calendario proprio.* De applicatione istius regulae sequentia notanda sunt:

i. *Beneficiarii,* ut parochi, canonici, episcopi residentiales etc., semper tenentur ad Officium propriae ecclesiae. Ita pluries S. Congr. Rituum d. 12 Nov. 1831, d. 23 Nov. 1906 Idem valet de clericis alicui ecclesiae adscriptis2”. Adscript! autem alicui ecclesiae censentur illi tantum, qui in ea *ex officio* constanti (non autem solummodo transitorio) curam animarum exercent, e. gr. parochi, vice-parochi. — Magistri et

”· S. R. C. d. n Iui. 1908 (Anal. eccl. XVI [1908] 391).

”» Decr. auth. n. 4011 ad 3. ”· L. c. n. 158.

”* Noldin (De praeceptis n. 760) dicit: „Sacerdotes et religiosi, qui in choro uti debent proprio, non Romano breviario, privatum Officium recitare possunt iuxta breviarium Romanum." — Quantum scio, neque aliquod decretum Curiae Romanae neque doctrina canonistarum hoc ita universaliter permittit; ideoque peccaret talis religiosus, qui sine gravi causa recitaret Officium iuxta ritum Romanum, relicto proprio ritu.

*·· Decr. auth. n. 2682 ad 46 et n. 4194 ad 8. Si episcopus regit duas dioeceses vel si parochus regit duas paroecias, recitet officium illius loci, ubi habitualiter commoratur. (Cf. S. R. C. d. 28 Maii 1898. Decr. auth. n. 3993 ad I.)

··· S. C. R. d. 7 Dec. 1844 (Decr. auth. n. 2873).

alumni seminarii censentur adscripti ecclesiae seminarii[234]; tenentur igitur recitare Officia propria ecclesiae seminarii. Officia propria alicuius ecclesiae sunt: Officium titularis ecclesiae, dedicationis ecclesiae, insignis reliquiae etc.

2. *Clerici non beneficiarii* neque alicui ecclesiae specialiter adscripti tenentur sequi calendarium suae dioecesis. Quodsi morantur extra dioecesim per breve tempus, possunt sed non tenentur sequi calendarium illius dioecesis, ubi hic et nunc sunt. Sin autem in locoextra-dioecesano *quasi-domicilium* acquisiverunt, tenentur sequi calendarium huius loci[235]. Ita sententia probabilior. Ratio est, quia clerici quasi-domicilium habentes alicubi subduntur episcopo huius loci.

Unde e. gr. clericus maiorista, qui studii causa in aliqua Universitate degit per maiorem partem anni, Officium melius recitat iuxta calendarium dioecesis, in qua sita est Universitas: et quidem statim a die, quo pervenit ad Universitatem, quoniam etiam statim hoc die acquirit quasi-domicilium, cum habeat animum permanendi in hoc loco per maiorem partem anni. Si talis clericus est sacerdos, adhuc alia ratio urget. Etenim in Missa dicenda tenetur se conformare calendario ecclesiae, ubi celebrat (paucis casibus exceptis). Iamvero mens Ecclesiae est, ut Missa respondeat Officio divino recitato.

3. *Regulares* tenentur uti calendario proprio, i. e. conventus seu monasterii, in quo habitant. Regulares autem itinérantes adhuc debent sequi calendarium proprii conventus, nisi a) pervenerint ad alium conventum eiusdem ordinis, cuius calendarium observare debent; b) remanserint per longius tempus, e. gr. per mensem extra omnem conventum sui ordinis, e. gr. praedicationis vel sanitatis causa. Tunc enim „debent se conformare ad provinciae calendarium sine ulla diversitate pro omnibus quolibet anno extensum"[236].

Nota. Cum calendarium soleat redigi a viris in Rubricis et Liturgia doctis, Officium semper potest et debet recitari, prout in calendario determinatur, nisi tamen error calendarii sit manifestus[237].

370 Quoad commutationes unius Officii cum alio imprimis distinguendum est, utrum tales commutationes sint *voluntariae* an *involuntariae.*

1. Si quis *voluntarie* sine gravi ratione commutat recitandum Officium in aliud notabiliter diversum ratione *qualitatis* et *quantitatis,* peccat graviter. — Ita sententia communis, quae confirmatur ex propositione 34 damnata ab Alexandro VII, in qua asserebatur die Palmarum licitum esse recitare Officium paschale. — Leviter vel nullo modo peccat ille, qui ex rationabili causa mutat Officium cum alio fere eiusdem qualitatis et quantitatis, e. gr. quia Officium recitandum

[234] S. C. R. d. 7 Sept. 1850 et 23 Nov. 1906 (l. c. n. 2980 et 4194 ad 8); cf. etiam *Noldin* l. c. n. 762.

[235] S. C. R. d. 14 Maii 1672 et 12 Nov. 1831 (l. c. n. 1445 et 2682 ad 46).

[236] S. C. R. d. 31 Aug. 1839. S. C. R. d. 27 Iunii 1896 statuit, ut religiosi per aliquot dies absentes a suo conventu debeant in privata recitatione Officii sequi calendarium coenobii, a quo discesserunt.

[237] S. C. R. d. 13 Iunii 1899 (Decr. authb. n. 4031).

non continetur in breviario possesso. Sufficiens autem causa mutandi Officium non est intentio recitandi Horas cum socio[218], ut iam supra dictum est.

2. Si quis *involuntarie* erravit in Officio, tres sequentes regulae attendendae sunt:

a) Valet Officium pro Officio.

b) Error corrigitur, ubi deprehenditur.

c) Error non corrigitur per errorem.

Ob primam regulam nemo tenetur recitare Officium hoc die statutum, si, falso Officio persoluto, detegit suum errorem. At si Officium erroneo modo recitatum sit longe brevius quam Officium reapse praescriptum, tunc aliqua compensatio facienda est. Sic e. gr. si quis Officium de sancto recitaverat pro Officio Dominicali, quod constabat iuxta vetus breviarium Romanum duodecim psalmis primi Nocturni, debuit novem supplere psalmos. Ita communis sententia[219].

Ob secundam regulam ille, qui parte Officii iam persoluta advertit, se falsum Officium dixisse, reliqua de vero Officio persolvat. Sunt tamen auctores, ut Lessius, Salmanticenses[220], Noldin[221] etc., docentes, in hoc casu licere inceptum Officium absolvere, ne partes difformes in unum Officium coniungantur. Prima sententia est melior et communior; unde S. Alphonsus[222] dicit: „Puto cum Croix et Tamburino, melius esse recitare de proprio, ne errorem prosequaris." — Quando autem quis ex errore e. gr. bis recitaverit Horam sextam, inde non potest omittere Horam nonam aut aliam partem similem Officii. Nam valet quidem Officium pro Officio, non autem Hora pro Hora. Omissa enim una Hora iam *forma* Officii est notabiliter mutata, et integrum Officium talis diei non est revera recitatum. Hoc autem est peccatum[223].

Ob tertiam regulam ille, qui ex errore recitavit Officium nondum occurrens, debet hoc Officium iterum recitare eo die, quo revera praescribitur. Sunt tamen auctores, e. gr. S. Alphonsus[224], Noldin[225], Lehmkuhl[226] etc., qui docent, in hoc casu esse recitandum Officium omissum. Ratio, quia, sicut rite transfertur Officium de sancto ob impedimentum diei ad alium diem non impeditum, ita videtur rationabiliter posse Officium transferri ob impedimentum morale, quale censetur error vel ignorantia, ne sanctus in illo anno suo honore privetur. Nihilominus prima sententia est verior et communior; nam privatio honoris, quam sanctus patitur ex eo, quod unus clericus non recitat illius Officium, est ita parva, ut debeat cedere otdini statuto in calendario[227].

Modus recitandi Officium.

Ad plene satisfaciendum praecepto ecclesiastico Officium divinum recitari debet: 1. debito ordine, loco, situ, tempore; 2. integre; 3. continue; 4. vocaliter; 5. cum attentione et intentione.

S. C. R. d. 27 Ian. 1899. Unde sententia opposita S. Alphonsi (Theol. mor. l. 4, n. 161, q. 3, n. 4) aliorumque auctorum relinquenda esse videtur propter decisionem S. C. R. contrariam.

[219] Cf. S. *Alph.* l. c. q. 3. [220] Apud S. *Alph.* l. c. q. 5.

[221] De praeceptis n. 764. [222] L. c. [223] Cf. etiam *Noldin* l. c.

[224] L. c. q. 5. [225] L. c. [226] Theol. mor. II, n. 790.

[227] Cf. *Cavalieri,* Commentaria II, c. 41, n. 21—28; cf. etiam Decr. auth. n. 1474.

371 i. **Debitus ordo** servandus est non tantum inter diversa Officia, prout calendarium id determinat, sed etiam in eodem Officio, sicut Rubricae praescribunt. Magis tamen prohibetur inversio primi ordinis quam secundi. Ordo Horarum secundum Rubricas est sequens: Prius recitandum est Matutinum cum Laudibus, et deinde Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vesperae, Completorium. Inversio huius ordinis numquam evadit peccatum mortale, cum non laedat substantiam Officii; immo nec est peccatum veniale, exsistente causa vel leviter inductiva. Sic e. gr. licet prius dicere parvas Horas et deinde Matutinum et Laudes, si quis ad manum non habet breviarium, sed solum diurnale; si quis non potest bene legere lectiones, potest autem facilius dicere psalmos et antiphonas, licet nunc omittere lectiones illasque postea separatim dicere; si quis advenit in choro Hora iam incepta, laudaoiliter pergit cum aliis in choro psallendo, postea autem complebit privatim ea, quae nondum dicta sunt. — Nonnulli dicunt, commemorationes non recitare ordine a Rubricis designato omnino licere, cum hae Rubricae non sint praeceptivae, sed directivae

Invertere ordinem Horarum *in recitatione chorali* est peccatum saltem veniale, cum Rubricae pro hac recitatione multo gravius soleant obligare quam pro recitatione privata'*·.

372 **Locus et situs** valde accurate quidem praescripti sunt pro recitatione chorali Officii divini, sed in recitatione privata conceditur magna libertas. Unde in quolibet loco et situ Officium privatim recitari potest, dummodo tamen attentio necessaria sit possibilis. S. Poenitent. Ap. indulgentiam plenariam concessit omnibus recitantibus totum officium coram SS. Sacramento *··*. — De iure communi Rubricae omnes, quae certas genuflexiones, inclinationes, signa crucis etc. praescribunt, referuntur ad recitationem choralem, *ac non obligant in recitatione privata.* In quibusdam ordinibus religiosis etiam pro privata recitatione praescribuntur quaedam genuflexiones, inclinationes. — Oratio ..Sacrosanctae" post Officium recitanda dici debet flexis genibus, si quis gratias illi adnexas lucrari vult. Soli aegroti ad hanc genuflexionem non tenentur18·.

* 373 **Tempus** olim assignatum ad Horas recitandas hoc erat: Matutinum circa mediam noctem; Laudes ad auroram; Prima post solis ortum; Tertia ad horam nonam; Sexta ad meridiem; Nona ad horam tertiam postmeridianam; Vesperae ad solis occasum; Completorium ad noctis crepusculum. Attamen non in omnibus ecclesiis eaedem consuetudines in hac re vigebant. — Iuxta praesentem disciplinam servanda sunt in recitatione chorali statuta particularia legitima, ita tamen ut Matutinum et Laudes semper dicantur ante Missam conventualem respondentem Officio. Quantum vero ad recitationem privatam, unica exsistit obligatio gravis, nempe: perficiendi totum Officium intra diem naturalem seu spatium 24 horarum'81. Istud autem tempus 24 horarum a lege determinatum est, uti dicunt, *ad finiendam,* non autem ad urgendam obligationem. Itaque, qui hac media

**· Cf. *Noldin* 1. c. n. 171.

**· Nonnulli auctores, ut Salmanticenses, Suarez, Dom. Soto, Concina etc., putant notabilem inversionem sine legitima causa factam esse grave peccatum; sed opposita sententia est probabilior. Cf. i. *Alph.* 1. c. n. 171.

**·* D. 23 Oct. 1030 (Act. Ap. Sed. XXII 493), d. 5 Dec. 1930 (Act. Ap. Sed. XXIII 23) et d. 7 Nov. 1932 (Act. Ap. Sed. XXIV 411).

*** *S.* C. Indulg. d. 12 Iunii 1855 et d. 7 Ian. 1856.

Cf. tamen infra de anticipatione Matutini et Laudum.

nocte nondum perfecit Officium divinum hodiernum, iam non tenetur illud complere hora prima sequente, etsi potest. Ratio est, quia Officium consideratur ut onus diei. S. Congr. Concilii d. 23 Iulii 1893 permisit, ut quantum ad recitationem Horarum et ieiunium eucharisticum unicuique liberum sit observare vel tempus naturale solis vel tempus sic dictum legale'5'. Cum igitur hoc tempus legale in nonnullis regionibus sit per dimidiam horam tardius quam tempus solare, licet ibi e. gr. iam hora una et dimidia postmeridiana anticipare Matutinum et Laudes. — Sub veniali — nisi tamen adsit legitima causa excusans — praecipitur, ut Matutinum, Laudes, Prima, Tertia recitentur ante meridiem; Vesperae autem et Completorium post meridiem. Liberum est recitare Sextam et Nonam aut ante aut post meridiem. Tempore Quadragesimae (exceptis tribus primis diebus et Dominicis) Vesperae dicantur ante meridiem vel hora undecima vel qualibet alia hora matutina. Verumtamen facile adest causa sufficiens privatim dicendi totum Officium qualibet hora diei, e. gr. studium faciendum, praedicatio praeparanda, confessiones audiendae, maior devotio etc.

Rubrica Missalis'5· praescribit, ut Matutinum et Laudes a sacerdote recitentur ante Missam celebrandam. Licet quidam'5· putaverint, hanc Rubricam obligare sub gravi, tamen communior et probabilior sententia non admittit nisi obligationem levem '55. Ratio est, quia non tam arcta conexio est inter Missam et Officium, cum hodie Missa haud raro non respondeat Officio dicto (e. gr. quando Missa dicitur in aliena ecclesia aut Missa de Requiem). Insuper recitatio Matutini non videtur esse necessaria praeparatio ad celebrandum, cum sacerdos aliter orando se possit sufficienter disponere ad Missam celebrandam. Nihilominus adest vera obligatio moralis recitandi Matutinum et Laudes ante Missam celebrandam, tum quia omnes Rubricae Missalis sint probabilius praeceptivae, tum quia haec recitatio non peracta inter defectus Missae enumeratur. Ad licite autem postponendam recitationem Matutini post Missam celebratam requiritur rationabilis causa, e. gr. tempus deficiens, incommoda secus orientia etc. — Gravis autem esset deordinatio, si *Missa conventualis* respondens Officio divino sine urgenti causa celebraretur, antequam Matutinum et Laudes sint recitatae in choro. Ita sententia verior et communior'5*.

De anticipatione Matutini et Laudum. Matutinum et Laudes anticipari, i. e. die praecedenti recitari possunt inde ab illa hora, qua sol medium tenet cursum inter meridiem et occasum, iuxta tabellam in initio breviarii insertam. Ex speciali privilegio haec anticipatio aliquando conceditur inde ab hora una postmeridiana; immo sacerdotibus ex ordine S. loannis de Deo d. 12 lunii 1899 et omnibus habentibus Bullam Cruciatae concessum est privilegium anticipandi immediate post meridiem. Iuxta vigentem disciplinam etiam praeciso speciali privilegio anticipatio semper potest fieri in *recitatione privata* inde ab *hora secunda postmeridiana,* ut manifeste declaravit S. Con-

»·' Eadem statuit S. C. R. d. 12 Maii 1905 ad 3 (Decr. auth. n. 4158).

Rit. serv. in Miss. I, n. 1; De defect. X, n. 1.

,5· S. Antoninus (S. theol. P. 3, tit. 13, c. 4, § 4 et c. 6, § 6), Ledesma, Antoine etc.; cf. S. */tlph.,* Theol. mor. 1. 6, n. 347.

'·· Cf. S. */tlph.* i. c. et *Concino,* In Decal. 1. 2, dise. 2, c. 9, § 8, n. xi.

··· Illam tenent Benedictus XIV, S. Alphonsus, Soto, multi alii citati a *S. Alphonso* l. c. n. 348. Si plurcs Missae conventuales aliquo dic sunt dicendae, sufficit, ut Matutinum et Laudes sint recitatae ante Missam principaliorem.

gregatio Rituum d. 12 Maii 1905[257]. Aliae Horae (et etiam Pretiosa) nequeunt pridie anticipari.

374 2. Integre Officium esse cotidie recitandum, est certum. Unde letalis peccati reus est ille, qui notabilem eius partem culpabiliter omittit; sive ista notabilis pars sit continua, sive ex multis separatis particulis composita. Pars notabilis censetur una parva Hora vel alia pars aequivalens, ut iam supra n. 362 dictum est. Si quis singula verba Officii cum notabili truncatione profert vel quam plurimas syllabas verborum quasi absorbet, peccat quidem contra integritatem Officii; merito autem Billuart[258] cum aliis auctoribus animadvertit, in his casibus raro adesse peccatum mortale, nisi truncatio sit vere enormis. Ratio est, quia sic debemus loqui in moralibus, ut non detur ingressus scrupulis infinitis; quod autem accideret, si propter leves quasdam mutilationes, quae tam facile irrepunt, constitueretur tandem in fine Officii materia gravis peccati.

Integritas Officii minime laeditur, si quis in choro alternatim psallit; immo si quis necessariis officiis chori occupatus, e. gr. pulsando organa, aliquos versus aut etiam totum psalmum non recitat alternatim. Tunc enim, uti dicunt, chorus supplet[259]. Qui organum pulsat, dum in choro Officium cantatur, non satisfacit suae obligationi, nisi alternos versus cum una parte chori intelligibiliter pronuntiat et cum choro respondet ad ea, quae ab uno solent dici[260]. Etiam in recitatione privata licet cum socio Officium recitare alternatim, sicut in choro celebratur. Socius ascitus potest esse laicus, immo et mulier[261]. Requiritur autem, ut ille, qui est obligatus ad Officium, sic alternatim psallens suum socium psallentem *audiat* unde surdus nequit hoc modo officium dicere. Nihil autem obstat, quominus socius ascitus sit surdus nihilque audiat de recitatione Officii, dummodo tamen ipse alternos versus intelligibiliter pronuntiet atque audiatur ab illo, qui est obligatus ad Officium. Alterna recitatio privata solet non parum conducere ad devotionem, ac proinde consulenda est, si commode fieri potest.

257 Sequentes responsiones S. C. R. hac de re prodierunt: 1. „Utrum in privata recitatione Matutinum pro insequenti die incipi possit hora secunda postmeridiana, aut standum sit tabellae directorii dioecesani omni tempore? — Affirmative ad primam partem, negative ad secundam." 2. „Utrum etiam in publica seu chorali recitatione Officium incipi possit hora secunda pomeridiana? — Negative." 3. „Utrum hora recitandi Matutinum annumerari queat indiscriminatim ex meridiano circulo locali, aut ex meridiano circulo officiali, dicto Greenwich, qui quidem anticipat horam circuli localis (Placentiae) per tertiam horae partem plus minusve? — Ad libitum" (Decr. auth. n. 4158). — In nonnullis periodicis et auctoribus legitur pro responsione ad primum: „Consulantur probati auctores", sed standum est textui, prout habetur in Decretis authenticis.

258 De orat. diss. 2, a. 8, § 7.

259 S. C. C. determinavit d. 12 Apr. 1919, 16 Apr. et 19 Iui. 1921, ut episcopus Missam pontificalem celebraturus satisfaciat obligationi horae canonicae (Tertiae et Nonae) recitando preces a Caeremoniali episcoporum praescriptas (Act. Ap. Sed. XIII 480).

260 Ita sententia communis; cf. *Concina,* In Decal. 1. 2, diss. 2, c. S, q. 13.

261 Cf. *Billuart,* De orat. diss. 2, a. 8, § 7.

262 Satis communiter conveniunt auctores, clericum surdum non posse cum socio privato alternatim recitare Officium. Quidam autem sunt benigniores, si surdus assistat choro.

3. Continue, i. e. sine interruptione singulae Horae sunt dicendae. At- 375
tamen, consentientibus omnibus theologis, quaelibet interruptio etiam sine rationabili causa facta, numquam constituit peccatum mortale. Unica enim obligatio gravis est recitatio totius Officii intra spatium unius diei. Interruptio tamen notabilis, quae sine causa inter partes eiusdem Horae fit, videtur esse peccatum veniale, cum inde irreverentia in oratione oriatur. Sic e. gr. si quis mane diceret unum psalmum Primae et sero duos alios psalmos huius Horae recitaret, idque ageret sine causa rationabili, peccaret venialiter. Si interruptio Horae est solummodo brevis, facile adest sufficiens causa excusans ab omni culpa. Sic e. gr. confessarius sedens in confessionali et exspectans poenitentes potest recitare Officium, etsi praevidet plures interruptiones ex adventu nonnullorum confitentium. Licet etiam breviter interrumpere recitationem Breviarii ad salutandum amicum occurrentem, vel ad dandam brevem responsionem. — Quamvis Matutinum et Laudes unam Horam constituant, tamen licet, etiam sine ratione, Matutinum a Laudibus separare in privata recitatione (non autem in choro). Tunc vero ex praescripto generali Rubricae post Matutinum dicatur: Dominus vobiscum, Oratio diei, Benedicamus, Fidelium. Necesse autem est, ut postea ante Laudes sic a Matutino separatas dicatur Pater noster et Ave'®'. — In Matutinis quilibet Nocturnus separari potest ab aliis per spatium trium horarum; quia etiam antiquitus singuli Nocturni per tale spatium ab invicem separabantur. — *Causa iusta* interrumpendi Officium, iuxta S. Alphonsum est „quaelibet utilitas propria vel aliena, quae incommode differretur. Item urbanitas aut devotio, ut exsequi mandata superioris; si velis aliquid agere aut notare, ut tollas distractionem sive sollicitudinem, ne obliviscaris, modo hoc non fiat frequenter." Licite etiam potest intermitti aliqua brevis oratio iaculatoria ad devotionem augendam. Valet enim adagium: Una oratio non interrumpitur per aliam.

4. Ore vel vocaliter Officium recitari debet, cum sit ex natura sua oratio 376
publica, quae debet semper esse vocalis. Quapropter verba singula debent formari ore, labiis, lingua etiam in recitatione privata. Insuper debent ita pronuntiari, ut orans conscius sit se revera proferre verba, etsi ea de facto non audiatl®5. Non autem requiritur, ut verba prolata possint audiri a circumstantibus. Immo est consuetudo haud laudabilis ita proferendi aut potius sibilandi verba Officii in recitatione privata, ut circumstantes inde molestiam patiantur. Clericus *mentaliter* tantum Officium legens aut solis oculis percurrens non satisfacit suae obligationi; saltem si non habet speciale privilegium. Leo X dicitur concessisse Fratribus Minoribus (et per communicationem privilegiorum omnibus regularibus) privilegium, ut tam in Horis canonicis quam in Missa non teneantur proferre vocaliter verba, sed satisfaciant obligationi mentaliter dicendo ea, quae in Ordinario iubentur dici secreto. S. Alphonsus'®® citans complures auctores scribit de hac re: „Recte arguunt Salmanticenses: recitatio privata, ubi nihil dicitur, ut ab aliis intelligatur, potest ex hoc privilegio tota mentaliter fieri." Eandem doctrinam ut tutam in praxi defendunt nostris temporibus Victorius ab Appeltern O. Cap.''7 et „11 Monitore Ecclesiastico"— Propter auc-

'·' S. C. R. d. 18 Maii 1883 et d. 1 Fcbr. 1886 (Decr. auth. n. 3574, dub. II et 3653)·
· Theol. mor. l. 4. n 168. *·· Cf. S'. */Ilph.* I. c. n. 163.
'·· Ib. n. 63. '·' Corp. iur. regul. q. 337. '·' Vol. 14, p. 8osqq.

toritatem S. Alphonsi, cuius sententias quilibet confessarius in praxi sequi potest, nisi Curia Romana expresse aliud statuerit, non auderem quidem peccati mortalis reum declarare clericum regularem, qui totum Officium mentaliter tantum dixerit, sed haud pauci auctores docent, privilegium istud a Leone X concessum hodie iam non exsistere "·. In *recitatione chorali* unusquisque chorista debet alta voce alternatim recitare vel canere Officium. Non autem requiritur ut ipse audiatur a choro adverso; sufficit ut audiri possit a circumstantibus. Essentia enim choralis recitationis videtur in eo consistere, ut unusquisque chorista voce sua convenienter adiuvet, ut una pars chori alteram partem digne intelligat *n.

877 5. Cum intentione et attentione debita Officium recitari oportet. Intentio requisita est intentio orandi seu Deum honorandi atque colendi. Non requiritur, ut haec intentio sit explicita et expressa, sed sufficit, ut clericus dicat Officium obligationis suae satisfaciendae causa. Optime exprimitur haec bona intentio verbis pulchrae oratiunculae Horis praemittendae: „Domine, in unione illius divinae intentionis, qua ipse in terris laudes Deo persolvisti, has tibi Horas persolvo."

De attentione requisita iam supra n. 354 satis dictum est. Iuxta omnes theologos certo requiritur attentio externa; num praeterea ad satisfaciendum obligationi requiratur aliqua saltem attentio interna, controvertitur inter auctores. Vide supra n. 355 sqq.

Remedia ad repellendas distractiones plura consuluntur: 1. sub initio Officii formare strenuam et explicitam intentionem laudandi Deum; 2. renovare hanc intentionem ad „Gloria Patri" vel in principio cuiusque psalmi; 3. mysterium aliquod passionis sibi repraesentare durante recitatione Officii; 4. sensus sedulo custodire; 5. externis gestibus corporis se composite habere et reverentiose; hinc praestat dicere Officium genibus flexis, vel coram SS. Eucharistia, non autem sedendo aut cubando, nisi adsit rationabilis causa; 7. studere rectae intelligentiae psalmorum aliorumque, quae in Officio occurrunt. Haud enim raro distractiones inde proveniunt, quia clericus non percipit nec umquam intellexit verum sensum sententiarum, quas recitat.

878 **De causis a recitatione Officii excusantibus.** Tres solent enumerari causae a recitatione Horarum excusantes: 1. *impotentia physica;* 2. *impotentia moralis;* 3. *dispensatio legitima.* Duae priores causae excusant, quia ad impossibile nemo tenetur et quia lex positiva non obligat cum magno incommodo; tertia causa excusat, quia Officium recitandum non ex lege naturali aut divina, sed ex sola lege ecclesiastica praescribitur. Obligatio autem legis ecclesiasticae cessat per legitimam dispensationem. — De singulis causis excusantibus pauca explicanda sunt.

i. Impotentia physica est obstaculum physicum impediens recitationem Officii. Huiusmodi obstacula sunt: carentia breviarii (si quis nescit memoriter recitare Officium), caecitas, gravis aegritudo etc. Tum pro physica tum pro morali impotentia valet regula generalis: Qui non potest recitare totum Officium, potest autem partem notabilem, qualis censetur parva

E. gr. *Noldin,* De praeceptis n. 765; *Ferraris,* Prompta Bibl., a. v. „Divinum Officium", n. 100.

Cf. *Concino,* In Decalog. 1. a, dia», *a,* c. 5, q. 18.

Hora, tenetur sub gravi hanc partem recitare. Haec regula confirmatur, cum contrarium sit damnatum ab Innocentio XI (prop. 54) [71]. Qui autem nec parvam Horam recitare valet, iam ad nihil tenetur, quoniam pars ita parva non conducit notabiliter ad finem intentum a lege praecipiente recitationem Officii [72]. — Qui non potest solus recitare Officium, tenetur adhibere socium *gratuitum,* si id est possibile sine magno incommodo. Ratio est, quia quodcumque praeceptum impleri debet, quod mediis ordinariis impleri potest. Iamvero adhibere socium gratuitum ad recitandum Officium, censetur a S. Alphonso [73] et compluribus aliis auctoribus medium ordinarium. Non concordant auctores, utrum beneficiarius non valens solus recitare Officium teneatur ex fructibus beneficii conducere socium pro recitatione Officii. Quidam respondent affirmative, quidam autem negative. S. Alphonsus [74] utramque sententiam vocat probabilem. In praxi tunc melius petitur dispensatio vel interpretatio a competenti auctoritate.

Qui a recitatione Officii legitime est excusatus ob impotentiam physicam (aut moralem), non tenetur loco Officii alias preces dicere; quia talis commutatio nullibi praescribitur. Nihilominus laudabiliter recitat alias preces clericus impeditus quominus Officium dicat; ita enim ostendit bonam suam voluntatem satisfaciendi praecepto orandi ab Ecclesia ipsi specialiter imposito.

2. Impotentia moralis est grave incommodum, quod ex recitatione Of- 379
ficii oriretur. Tale incommodum praecipue oriri potest a) ex aegritudine, b) ex gravibus laboribus necessariis. „Ratione infirmitatis excusantur ab Officio non solum qui gravi laborant morbo, sed etiam qui non possunt recitare nisi cum gravi incommodo aut probabili talis incommodi periculo. Unde satis excusantur, qui prudenter credunt vel timent, ob Officii recitationem eis fore proventuram notabilem gravedinem capitis, vel cruditatem stomachi, aut virium lassitudinem; vel si credant febrim tardius esse remittendam." Ita S. Alphonsus [75], cum compluribus aliis auctoribus. Merito autem idem S. Doctor asserit id etiam valere, etiamsi infirmus aliquem legeret librum ad animum solandum. Etenim huiusmodi lectio — quod adhuc magis valet de lectione ephemeridum et periodicorum imaginibus refertorum — non defatigat, sed potius sublevat; cum econtra recitatio Officii soleat sat magnam defatigationem causare. Qui dubitat, num infirmitas aliqua sufficienter excuset a recitatione Officii, stare potest iudicio superioris, vel confessarii, vel medici, vel alterius prudentis viri.

Occupationem gravem ex officio aut caritate susceptam aliquando constituere impotentiam moralem recitandi Officium, certum est et ab omnibus admittitur. Tamquam regula generalis haberi potest: *Tunc occupatio excusat a recitatione Officii, quando praecipitur a maiore praecepto, quam illud est, quod iniungit recitationem Officii; neque in aliud tempus differri potest.* Haec regula fundatur in principio ab omnibus admisso: In conflictu duarum legum praevalet lex potior. Hinc sequuntur nonnullae applicationes practicae:

Resolves, a) Qui Officium recitaturus subito vocatur ad sacramenta moribundo administranda, debet prius sacramenta administrare, etiamsi hoc modo non potest Officium recitare. Etenim in hoc casu praeceptum caritatis praevalet praecepto ecclesiastico recitandi Officium.

[71] Cf. supra n. 360. [72] Ib. [73] Ib. [74] S. Alph., Theol. mor. l. 4, n. 158. [75] Ib. n. 154.

b) Qui occupatur in audiendis confessionibus, quae in alium diem non possunt differri sine notabili incommodo (e. gr. tempore Missionis), ita ut nequeat Officium recitare, nisi intempesta nocte aut cum enormi defatigatione, legitime excusatur ab Officio. Ratio est, quia in hoc casu tria praecepta, scii, praeceptum caritatis erga proximum (salus animarum), praeceptum muneris confessarii implendi, praeceptum sanitatis non pessumdandae praevalent praecepto ecclesiastico recitandi Horas canonicas.— Inutiliter autem Casuistae disputant de accurata duratione temporis, quo confessiones sint audiendae, ut confessarius sit excusatus a recitatione Officii; alii excusantes confessarium audientem confessiones in die per septem horas, alii exigentes spatium decem horarum. Solutio practica dependet **a** condicione corporali confessarii. Qui si post septem horas in confessionali peractas est ita fatigatus, ut iam non valeat sine magna defatigatione recitare Horas canonicas, legitime est excusatus; sin autem aliquis confessarius est tam robustus, ut etiam post decem horas peractas in confessionali adhuc facile valeat recitare Officium divinum, non est excusatus. In praxi melius est, ut in istis similibusve casibus a legitimo superiore aut concedatur dispensatio, aut statuatur quid factu opus sit.

c) Qui toto tempore indiget ad parandam concionem, quam sine magno incommodo omittere aut differre nequit; qui per totum diem debet peragere iter necessarium, in quo nequit recitare breviarium, excusantur legitime. Ratio est, quia etiam in istis casibus lex Officii recitandi debet cedere legi potiori.

380 3. **Dispensatio legitima** potest obligationem Officii recitandi suspendere aut etiam omnino tollere. Tota enim haec obligatio oritur ex sola lege ecclesiastica dispensabili. Cum autem haec lex ecclesiastica sit universalis et ita graviter obligans, r.emo nisi Summus Pontifex potest in illa dispensare ex propria auctoritate. Casu tamen urgente episcopi et praelati Regulares valent subditos suos ex iusta causa dispensare *ad tempus.* Hodiernis temporibus episcopi vi facultatum specialium non raro possunt suis clericis subditis concedere, ut loco Officii divini valeant recitare Rosarium vel alias preces. Clemens VII ”· concessit superioribus Regularibus, ut a recitatione divini Officii valeant dispensare suos subditos occupatos praedicatione verbi Dei, audientia confessionum, lectione S. Theologiae aut SS. Canonum aut studio insistentes aut saluti animarum. Loco Officii superiores isti debent tunc praecipere septem aut sex psalmos, septies Pater noster **et** bis Symbolum apostolicum. Talis facultas dispensandi adhuc nostris diebus videtur exsistere nT.

381 **Scholion. De nonnullis aliis orationibus.** Praeter Horas canonicas Ecclesia adhibet complures alias orationes in exercitiis cultus; quae quidem orationes inveniuntur in diversis libris liturgicis. Praesertim frequentis usus sunt Litaniae. Iuxta praesentem disciplinam non permittuntur in officiis proprie liturgicis nisi sequentes quinque Litaniae: 1. *Litaniae omnium sanctorum,* quae iam a saeculis in multis caeremoniis ecclesiasticis usuveniunt, **e.** gr. triduo Rogationum, die S. Marci, in collatione ordinum maiorum etc. **2.** *Litaniae Lauretanae,* quae iam inde a saeculo XII recitabantur, sed sunt approbatae a Sixto V d. 11 Iulii 1587 et postea nonnullis additamentis

*’· Const. „Dudum" § a. Cf. nostrum Man. iur. can. q. 337.

auctae[277]; 3. *Litaniae SS. Nominis Iesu* approbatae a Pio IX d. 21 Oct. 1862; 4. *Litaniae SS. Cordis* approbatae d. 2 Apr. 1899; 5. *Litaniae in honorem S. Joseph* approbatae d. 18 Mart. 1909. — Praeter istas Litanias exsistunt quamplurimae aliae, quae tamen non sunt approbatae a Sede apostolica, ac non possunt licite adhiberi in officiis proprie liturgicis, qualia sunt Missa, Vesperae, omnesque devotiones coram Sanctissimo sollemniter exposito. Nihil autem obstat, quominus istae Litaniae non approbatae adhibeantur in devotionibus privatis, sin aliter nihil reprehensione dignum continent. Episcopus nequit novas Litanias approbare publice recitandas[278].

ARTICULUS III.
De adoratione.

Notio etymologica. Nomen adorationis sicut et Graecum verbum προσκύνησι desumptum esse videtur ab „ad os", i. e. ad os ducere, seu osculari. Adoratio enim fieri solebat hoc modo, ut adorans deoscularetur pedes aut fimbriam vestimentorum personae adorandae[280]. Alii derivant nomen adorationis ab ador *(Spelt, épeautre),* quod est species frumenti in sacrificiis adhiberi soliti. Alii demum autumant hoc verbum esse desumptum a praepositione „ad" et verbo „oro"[281], quia oratio ut plurimum vel comitatur vel praecedit vel sequitur adorationem[282]. 382

Notio realis. In sensu generali *adoratio est honos exhibitus alteri, propter superiorem eius excellentiam in protestationem nostrae erga eum submissionis.* Ergo adoratio minus late extenditur quam honor; honorari enim potest aequalis aut etiam inferior, sed non adoratur nisi superior. — Cum autem triplex distingui possit excellentia, scil. divina, creata supernaturalis, creata naturalis, hinc etiam distinguitur triplex adoratio: prima, quae est excellentiae divinae et quae vocatur *latria;* secunda, quae est excellentiae creatae supernaturalis exsistentis in angelis et sanctis, et quae vocatur *dulia;* tertia, quae est excellentiae creatae naturalis, et quae vocatur *cultus civilis*[283]. In Sacra Scriptura haud raro nomen adorationis sumitur in secundo et tertio sensu; e. gr. Abraham adoravit angelos et filios Heth[284]; Bethsabee adoravit regem David[285]; *„cum introisset Petrus, obvius venit ei Cornelius et procidens ad pedes eius adoravit"*[286] — De adoratione, quae est latria, potissimum hic loquimur. Adoratio haec duplicem actum comprehendit: alterum *internum,* scil. intellectus (agnoscentis divinam excellentiam nostramque subiectionem) et voluntatis (intendentis hanc agnitionem et subiectionem); alterum *externum,* quo haec agnitio excellentiae divinae nostraeque subiectionis revera manifestatur. Actus principalis, quo externe Deus adoratur, est *sacrificium.* Qui quidem actus reservatur soli adorationi divinae; alii autem actus externi, qui solent adhiberi in

[277] Cf. *Sauren,* Die Lauretanische Litanei nach Ursprung, Geschichte und Inhalt, Kempten 1895, vel *De Santi,* Le Litanie Lauretàne, Romae 1897.
[278] Cod. iur. can. c. 1259, § 3.
[279] Cf. *Wirthmüller,* Die moral. Tugend der Religion § 49.
[280] In lingua Germanica: *Anbetung.* [281] Cf. *Billuart,* De relig. diss. 3, a. 1.
[282] Cf. ib. [283] Gen. 33, 7. [284] 3 Reg. 1, 16. [285] Act. 10. 25.

adoratione, e. gr. genuflexio, inclinatio, prostratio, osculum, detectio capitis etc., possunt non solum adhiberi in adoratione divina, sed etiam in dulia et cultu civili.

884 Divisiones. Cum adoratio sit species cultus, iuvat afferre quasdam saepe occurrentes distinctiones cultus. Distinguitur ergo:

i. Cultus *absolutus* et *relativus.* Primus est ille, quo *aliqua persona* colitur ob perfectionem atque excellentiam sibi intrinsecam et propriam. Hoc modo colitur Deus cultu latriae, et sancti cultu duliae. Alter cultus est ille, quo *aliqua res* colitur propter excellentiam personae, quam repraesentat, aut ad quam refertur. Cultus absolutus non potest offerri nisi personis; cultus autem relativus exhibetur rebus inanimatis, e. gr. cruci, imaginibus, reliquiis etc. — Per se quidem nihil obstaret, quominus cultus relativus etiam *personis* exhiberetur, cum etiam perscmae possint habere arctam relationem ad Deum, e. gr. mater Dei; tamen ad ambiguitates et occasiones errandi vitandas, cultus religiosus relativus non est exhibendus personis. Posset enim quis falso putare, talem cultum sistere in ipsa persona"7. Sic e. gr. crux potest venerari cultu relativo latriae, propter eius intimam conjunctionem cum Christo crucifixo Deo. Beatissima Virgo autem, licet tamquam mater Christi multo arctiorem relationem ad Deum habeat quam crux, non est veneranda cultu latriae relativo; neque dicendum est, B. Virginem posse relative adorari, sicuti crux de facto relative adoratur in caeremoniis diei Parasceves. — Cum periculum errandi desit, nil obstat quominus cultus *civilis* relativus exhibeatur non solum rebus, sed etiam personis. Sic e. gr. aliquando Legatus regis eodem modo honoratur ac ipse rex.

a. Cultus *publicus* et *privatus.* Primus defertur nomine Ecclesiae a personis legitime ad hoc deputatis per actus ex Ecclesiae institutione exhibendos e. gr. omnes devotiones stricte liturgicae. Alter est, qui aut non est ab Ecclesia institutus, aut non peragitur nomine Ecclesiae, e. gr. cultus privatus alicui servo Dei nondum beatificato tributus.

3. Cultus *latriae, hyperduliae, duliae, cultus civilis.* Iam supra haec distinctio' insinuata est Cultus latriae est adoratio in stricto sensu, quae soli Deo ob eius infinitum dominium exhibetur. — Hyperdillia est cultus, qui soli Beatissimae Virgini debetur ob eius singularem excellentiam, qua omnes angelos et sanctos longe superat. Quae quidem prorsus singularis excellentia B. Virginis consistit principaliter in eo, *quod est mater Deint,* secundario autem, tum quod claret splendidissimis virtutibus, tum quod nobis est specialissimo modo mediatrix ac erogatrix beneficiorum. Hyperduliae cultus B. Virgini exhibitus non quidem est latria neque absoluta neque relativa (sicuti nobis calumniose Protestantes obiciunt), sed est valde utilis. Quare merito damnata est ab Alexandro VIII propositio (26): „Laus, quae defertur Mariae ut Mariae, vana est." "♦— Cultus duliae exhibetur sanctis et angelis propter eorum excellentiam supernaturaliter per gratiam Dei acceptam. — Cultus civilis exhibetur hominibus propter eorum excellentiam naturalem, e. gr. regi, principibus, superioribus etc.

886 Obligatio adorationis. Principium x. *Deo debetur cultus internus et externus latriae a nobis exhibendus.*

"7 Cf. S. theol. 3, q. 25, a. 3 ad 3.　"· Cod. iur. can. c. 1256.
'·· Cf. S. theol. 3, q. 25, a. 5.　*Dent.* n. 1316.

a) Ius naturale stricte exigit, ut agnoscamus infinitam Dei excellentiam atque plenissime Deo subiciamur. Hoc autem est actus latriae seu adorationis stricte dictae, ut ex supra explicatis abunde patet.

b) Etiam ius positivum divinum hanc adorationem seu latriam praecipit: *„Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies."* *··

Adoratio Deo praestanda secundum se non exigit actum corporalem; ideoque angeli sola mente Deum adorant. Nos homines autem compositi ex anima et corpore debemus Deum adorare actibus tum mentis tum corporis. Adoratio interna mentis est principalior, et sine illa externa adoratio est pura hypocrisis, ideoque Christus dixit: *„Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate."* *·* Nihilominus etiam adoratio externis signis facta est valde utilis et necessaria: namque per haec signa externa excitatur noster affectus ad se Deo subiciendum. Insuper interna adoratio vivide exercita necessario manifestatur externis signis, sicuti omnes interni affectus vividi producunt aliquos motus corporales; demum quoniam adoratio est principalis actus divini cultus, et Deum debemus colere etiam cultu externo et publico, sequitur, ut homo teneatur signis externis manifestare suam internam adorationem*··.

Praeceptum adorandi Deum obligat eodem modo ac praeceptum colendi et orandi Deum, unde recole ea, quae supra n. 327 et 340 dicta sunt. Ab Ecclesia statutum est, ut Deus diebus dominicis et festivis adoretur per auditionem sacrificii Missae, quod est excellentissimus actus adorationis.

Principium ». *Cultus latriae absolutus soli Deo uni trinoque atque Christo Deo et homini debetur; cultus autem latriae relativus debetur cruci ceterisque instrumentis passionis vel redemptionis atque etiam imaginibus Dei et Christi.* 386

Prima pars huius thesis nullam difficultatem patitur, cum sit gravissimum peccatum idololatriae, si quis adoret latria absoluta quamcumque creaturam. Christus ut homo (etiam secundum corpus) potest absolute adorari, quia in Christo non est nisi una persona, scii, divina ***. Hinc e. gr. adorare possum sacratissimum Christi cor. Item hostia consecrata adoratur latria absoluta, quia substantia panis conversa est in corpus Christi Dei.

Altera pars huius thesis controvertitur. Utrum enim crux Christi, instrumenta passionis vel redemptionis et imagines Dei sint adorandae propria et vera latria, licet relativa, an tantum sint venerandae aliquo cultu minore, disputatum est a temporibus B. Bellarmini, qui primus asseruit: „Non est dicendum, imagines ullas adorari debere latria, sed contrario non debere sic adorari." *“· S. Thomas autem omnesque antiqui theologi poSt Concilium Nicaenum II recte docent cum Concilio Tridentino*··: „Honos, qui eis [imaginibus] exhibetur, refertur ad prototypa, quae illae repraesentant, ita ut per imagines, quas osculamur et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus." Unde nihil obstat, quominus crucem et imagines Christi veneremur cultu vere latreutico relativo*·”.

Matth. 4, jo. *»* Io. 4, *23*. * *Cf. S.* theoi. 3, 2, q. 84, a. *a*.**
,M Cf. ib. 3, q. 25, a. 3. De imag. sanet. II, c 34.
Seas. 35 de invoc. sanet. *(Dem.* n. 986).
··' Cf. S theol. 3, q 25, a. 4, et *Prümmet* in „Commeracbcs Jahrbuch" XXII aHa ad 305.

Quare etiam in liturgia diei Parasceves habetur „Adoratio crucis", et S.Thomas pinxit Crucem in pariete conventus Anagniensis et subscripsit:

Crux mihi certa salus, Crux est quam semper adoro.
Crux Domini mecum, Crux mihi refugium.

Quantum ad cultum exhibendum *verae Cruci Dominicae,* sequentia ex iure positivo statuta sunt:

1. Particulae S. Crucis debent separatim conservari atque venerationi exponi,non autem in illis reliquiariis,ubi simul aliae reliquiae asservantur"8.

2. Particulae S. Crucis venerationi fidelium possunt exponi sicut SS. Eucharistia. In tali expositione genuflectendum est uno genu, quoties quis transit ante illam particulam expositam. Incensatio tamen (triplici ductu) fieri debet stando et non genuflectendo"·. Benedictio eodem modo datur ac benedictio cum SS. Eucharistia·00.

3. Particulae S. Crucis numquam debent exponi super tabernaculum, in quo inclusa asservatur SS. Eucharistia ·°*.

4. Particulae S. Crucis decenter et non patenter asservandae sunt in theca separata et in loco separato; transeuntes autem ante istum locum debent caput inclinare, sed non genuflectere 3030

387 **Principium 3.** *Cultus duliae debetur sanctis, angelis eorumque imaginibus. Qui quidem cultus, si ipsis sanctis aut angelis exhibetur, est absolutus; sin autem praestatur eorum imaginibus aut reliquiis, est relativus.*

Ita doctrina catholica vehementer impugnata a Protestantibus. Iam supra n. 344 sufficienter dictum est de invocatione sanctorum. Ex tali autem invocatione eo ipso iam oritur sanctorum veneratio; agnoscitur enim sanctorum excellentia eorumque potentia intercessoria apud Deum. — Dulia quidem in stricto sensu et absolute sumpta est *servitus* debite exhibita creaturae dominanti, et in hoc sensu dulia non pertinet ad virtutem religionis, quia non directe includit cultum Dei·0'. Sin autem in praerogativis sanctorum veneratio exhibetur donis a Deo acceptis, indirecte honoratur Deus; ideoque veneratio sanctorum solet considerari ut actus virtutis religionis. Nihilominus talis cultus sanctorum est absolutus, quia sancti et angeli habent dignitatem *personae,* cui propria veneratio debetur et cuius cultus non est totaliter referendus ad aliquod prototypon. (Cf. quae de cultu sanctorum definivit Concilium Tridentinum30· tamquam doctrinam catholicam.)

Cultus exhibendus *imaginibus et reliquiis* sanctorum est relativus; refertur enim totus ad prototypon. Tamquam regula generalis de cultu absoluto et relativo haberi potest: *Si prototypon adoratur latria absoluta, imago eius adoranda est latria respectiva; sin autem prototypon colitur hyperdulia vel dulia absoluta, imago aut reliquiae eiusdem coluntur hyperdulia vel dulia respectiva.*

S. C. R. d. 27 Maii 1826 et d. 18 Febr. 1843 (Decr. auth. n. 2844, ubi omnia decreta de veneratione S. Crucis lata ad id tempus collecta inveniuntur). Idem statuit Cod. iur. can. c. 1287, § 2.

"· S. C. R. d. is Sept. 1736 et d. 16 Dec. 1909 (Decr. auth. n. 2324 et 4*43)·

300 S. C. R. d. 23 Maii 1835 (1. c. n. 2722).

301 S. C. R. d. 12 Martii 1836 et d. 25 Maii 1906 ad I (1. c. n. 2740 et 4186).

•°' S. C. R. d. 7 Maii 1746 ad 7 (1. c. n. 2390 ad 7).

303 Cf. S. theol. 2, 2, q. 103, a. 3. ·°· Sess. 22, c. 3 et sees. 25.

De veneratione imaginum et reliquiarum sapientissimas leges condidit Ecclesia, nempe:

1. Nulla reliquia debet publico cultui exponi, nisi eam esse genuinam prius constet ex authentico documento alicuius S. R. E. Cardinalis, vel Ordinarii loci, vel alius viri ecclesiastici, cui facultas authenticandi Induito Apostolico sit concessa [80°].

2. Reliquiae *beatorum* non possunt circumferri in publicis processionibus, nisi adsit speciale indultum, vel nisi in locis, ubi eorum Officium et Missa celebratur ex Sedis Apostolicae concessione [808]. Attamen inde nondum videtur esse prohibitum, ne in aliqua processione circumferatur aliquod reliquiarium, in quo praeter reliquias beatorum etiam reliquiae sanctorum continentur.

3. Reliquiae non insignes ubique possunt reverenter asservari; reliquiae vero insignes (quales sunt corpus, caput, brachium, antibrachium, cor, lingua, manus, crus, aut illa pars corporis, in qua passus est martyr, dummodo sit integra et non parva) nequeunt in aedibus vel oratoriis privatis asservari sine expressa Ordinarii loci licentia [807]; immo sine S. Sedis permissu nequeunt in aliam ecclesiam perpetuo transferri [808].

4. Imagines sanctorum et beatorum non debent imprimi et divulgari sine approbatione Ordinarii loci [800].

5. Imagines beatorum possunt quidem ubique terrarum exponi, sed tamen nequeunt publicae venerationi exhiberi aut super altari poni nisi in illis ecclesiis, ubi etiam Missae in eorum honorem permissa est [810].

6. Numquam licet quascumque reliquias aut imagines (etiam imaginem Crucifixi) ponere ita, ut Tabernaculum, in quo asservatur SS. Eucharistia, sit pro directa basi [811].

7. Homines, qui sanctitatis fama celebres e vita migraverunt, possunt quidem modo privato coli et invocari, non autem publico cultu honorari in ecclesiis aut oratoriis, antequam sint redacti in album beatorum aut sanctorum. Pariter non licet eorum imagines aureolis ornare, vel ad eorum sepulcra lampades accendere; „possunt tamen eorum imagines vel gesta et facta in parietibus ecclesiae seu in vitris coloratis exhiberi, dummodo imagines illae neque aliquod cultus vel sanctitatis indicium prae se ferant, neque quidquam profani aut ab Ecclesiae consuetudine alieni" [8’’].

8. In aliquibus locis exsistunt *imagines miraculosae,* ad quas fideles cum magna fiducia supplices accedunt. Non quidem specialis vis illis inhaeret, sed Deus providentia sua ineffabili ordinavit, ut ipse, mediantibus hisce imaginibus, producat maiora et frequentiora miracula aut beneficia. Specialis devotio fidelium erga has imagines miraculosas prorsus licita est et rationi conformis. Ideoque Pius VI reiecit doctrinam contrariam Synodi Pistoriensis: „Item, doctrina et praescriptio generatim reprobans omnem specialem cultum, quem alicui speciatim imagini solent fideles impendere, ct ad ipsam potius quam ad aliam confugere: temeraria, perniciosa, pio

»»» Cod.iur.can.c. 1283,·§ 1. Cf.Pont.Com.d.17 Iul.1933 (Act.Ap.Sed. XXV 345).
808 S. C. R. d. 27 Sept. 1659 (Decr. auth. n. 1130). Cod. iur. can. c. 1287, § 3.
•°’ Cod. iur. can. c. 1282. 808 Ib. c. 1281, § 1.
808 Const. ..Officiorum et munerum" d. 26 Ian. 1897. Cod. iur. can. c. 1385, § 2.
8,0 S. C. R. d. 27 Sept. 1659. Cod. iur. can. c. 1277, § 2.
8,1 S. C. R. d. 12 Martii 1836 (Decr. auth. n. 2740 ad 1).
8,8 S. C. R. d. >4 Aug. 1894 (1· c· n· 3835)·

per Ecclesiam frequentato mori, tum et illi providentiae ordini iniuriosa, quo ita Deus nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit, qui dividit propria unicuique prout vult." ·"

ARTICULUS IV.

De voto.

Dividimus hunc articulum in octo paragraphes: i. de natura et divisione voti; 2. de subiecto voti; 3. de obiecto voti; 4. de obligatione voti; 5. de cessatione voti ab intrinseco; 6. de cessatione voti eiusve obligationis per irritationem; 7. de cessatione voti eiusve obligationis per dispensationem; 8. de cessatione voti eiusve obligationis per commutationem.

§ i-

De natura et divisione voti.

888 **Definitio. Votum (graece βὐχή) est promissio Deo facta de bono possibili et meliore.** Ita communissime definitur votum S1'. Ad essentiam igitur voti tria requiruntur, nempe 1. quod sit vera promissio; 2. quod sit promissio Deo facta; 3. quod sit promissio de bono possibili et meliore. De hac ultima condicione tractabimus in paragrapho 3, ubi sermo erit de obiecto voti.

i. Votum debet esse *vera promissio;* ideoque non sufficit merum propositum. Etenim votum solet per promissionem explicari in Sacra Scriptura: *„Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere, displicet enim ei infidelis et stulta promissio."m „Melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere."*"·

In praxi saepe haud facile est distinguere, utrum adfuerit vera promissio an solum propositum. Et tamen omnino oportet distinguere inter propositum et promissionem. Promissio definitur: actus, quo quis intendit aliquid facere *sub obligatione* alteri manifestata; propositum autem est mera voluntas aliquid faciendi aut omittendi, quin homo inde velit sibi imponere strictam obligationem. Unde si confessarius dubitet, utrum adfuerit merum propositum an vera promissio ac proinde verum votum, quaerat a poenitente: Voluistine tibi imponere veram obligationem eamque *sub peccato,* quando proposuisti istud opus, an talem obligationem tibi noluisti statuere? Si poenitens respondet ad primam partem quaestionis negative, non adest votum neque gravis obligatio exsequendi propositum, quoniam propositum ex se nullam parit obligationem moralem. Per accidens tamen, scii, propter negligentiam aut desidiam adiunctam, etiam propositi violatio potest esse peccaminosa. Si, investigatione facta, dubium remanet, utrum adfuerit promissio obligatoria, an propositum, praesumptio stat pro libertate ideoque non adest obligatio voti.

·" **Prop. 70 *(Dene.* n. 1570).**
°1· **Cf. S. theol.** *2, 2,* **q. 88. ».** *2.* **Cod. iur. can. c. 1307, § 1.**
Eccle. 5, 3. ·>· **Ib. v. 4.**

2. Votum debet esse promissio *ipsi Deo facta,* quia votum est *latriae* actus, quo quis se obligat Deo ad aliquid faciendum aut omittendum in eius cultum et obsequium. Licet autem vota saepe soleant emitti in honorem B. Virginis et sanctorum (e. gr. aliquis vovet, se cotidie dicturum esse Rosarium in honorem B. Virginis), tamen talia vota non fiunt proprie sanctis et B. Virgini, sed soli Deo. Significatio autem huiusmodi votorum potest esse triplex: a) homo vovet Deo, se impleturum esse illud, quod sanctis promisit, vel aliis verbis: illud, quod sanctis promittitur, non est ipsum votum, sed voti materia [317]; b) votum fit Deo, sed coram sanctis, qui sint quasi testes nostrae promissionis; c) votum fit principaliter Deo, secundario autem in honorem et memoriam sanctorum, eo ferine modo, quo ecclesiae principaliter in cultum Dei, secundario autem in honorem sanctorum eriguntur, et quo Missa dicitur in honorem sanctorum. Si quis autem votum faceret B. Virgini aut alicui sancto sine ulla relatione ad Deum et absque intentione se Deo obligandi, sed soli B. Virgini aut sancto, non esset votum proprie dictum, sed quaedam promissio sacra et actus hyperduliae aut duliae. Hinc e. gr. si quae puella dicat: Sanctissima Virgo, promitto tibi perpetuam castitatem, quia amo te; sin autem nihil cogitet de obligatione ineunda erga Deum, talis promissio est votum aut nullum aut dubium, ac proinde non requiritur dispensatio Summi Pontificis ad eam liberandam a tali promissione, sicut necessarium est ad auferendum votum perfectae castitatis.

Valor moralis et utilitas votorum. Cum votum sit actus virtutis reli- 389
gionis et quidem latriae, ut ex dictis apparet, sequitur, illud esse actum bonum et utilem. Protestantes autem, praeeuntibus Wicleff, Luthero, Calvino, docent, vota (praesertim vota religiosorum) esse nociva, peccaminosa atque immoralia, cum laedant humanam libertatem [318]. Moderni tamen Protestantes non sunt concordes de honestate votorum [319]. Satis communiter autem reiciunt vota ordinum religiosorum. Iam S. Thomae temporibus Guilelmus de S. Amore indirecte impugnavit vota religiosa, condemnando statum religiosum Ordinum Mendicantium. B. Albertus Magnus, S. Thomas Aquinas, S. Bonaventura victoriose dimicaverunt contra „impugnantes Dei cultum et religionem" [320] — Quietistae quoque errores de votis sparserunt. Unde Innocentius XI damnavit propositiones sequentes [321]: „Vota de aliquo faciendo sunt perfectionis impeditiva"; „Praepositis oboediendum est in exteriore, et latitudo voti oboedientiae religiosorum tantummodo ad exterius pertingit; in interiore vero aliter se res habet, quo solus Deus et director intrant." Contra hos omnes sit:

Thesis. *Vota prudenter emissa ex motivo Deum colendi sunt honesta et valde utilia.*

[317] Cf. S. theol. 2, 2, q. 88, a. 5 ad 3.
[318] Cf. Luther! opusculum de votis monasticis.
[319] Cf. Realcnzyklopfldie fflr prot. Theol. s. v. „Geliibde".
[320] Cf. S. *Thom.,* Opusc. I contra impugnantes Dei cultum et religionem, et opusc. III contra pestiferam doctrinam retrahentium homines a religionis ingressu.
[321] *Dem.* n. 1223 1285.

Prob. I. *Ex S. Scriptura.* In Vetere Testamento Patriarchae et sanctissimi viri vota emiserunt ac propterea a Deo benedicuntur”’. In lege Mosaica votorum impletio praescribitur: *„Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus, et, si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum" ”’* — In Novo Testamento Christus et Apostoli saepe invitaverunt ad consilia evangelica amplectenda, quae sine votis non solent in praxim deduci”*. De S. Pauli discipulo Aquila dicitur: *„Habe.bat. enim votum." ”°*

Prob. 2. *Ex tota traditione Christiana.* Iam inde a primis saeculis Christianis homines pii utriusque sexus vota emiserunt ”· atque vel in desertum profecti sunt sequentes exempla Pachomii et Antonii, vel in propriis suis domibus sancte vixerunt. Praesertim votum castitatis saepe emissum est. Audiatur unus S. Augustinus alloquens quosdam coniuges, qui post emissum votum castitatis illud frangere intendebant: „Nunc vero, quia tenetur apud Deum sponsio tua, non te ad magnam iustitiam invito (si exhortor, ne recedas a voto), sed a magna iniquitate deterreo. Non enim talis eris, qualis mansisses, si nihil tale vovisses. Minor enim tunc esses, non peior. Modo autem tanto, quod absit, miserior, si idem Deo fregeris, quanto beatior, si persolveris. Nec ideo te vovisse poeniteat, immo gaude, iam tibi non licere, quod cum tuo detrimento licuisset.... Felix est necessitas, quae in meliora compellit." ”’

Prob. 3. *Ex definitionibus Ecclesiae.* Concilium Tridentinum ”· definivit: „S. q. d. ita revocandos esse homines ad baptismi suscepti memoriam, ut vota omnia, quae post baptismum fiunt, vi promissionis in baptismo ipso iam factae, irrita esse intelligant, quasi per ea et fidei, quam professi sunt, detrahatur et ipsi baptismo, A. S.“ — Idem apparet ex propositionibus Quietistarum ab Innocentio XI damnatis et iam supra memoratis.

Prob. 4. *Ex rationibus.* Sufficiat adducere verba Angelici Doctoris”®: «Triplici ratione facere idem opus cum voto est melius et magis meritorium quam facere sine voto: primo quidem, quia vovere ... est *actus latriae,* quae est praecipua inter virtutes morales. Nobilioris autem virtutis est opus melius et magis meritorium. Unde actus inferioris virtutis est melior et magis meritorius ex hoc, quod imperatur a superiore virtute, cuius actus fit per imperium; sicut actus fidei vel spei melior est, si imperetur a caritate. Et ideo opera aliarum virtutum moralium (puta ieiunare, quod est actus abstinentiae, et continere, quod est actus castitatis) sunt meliora et magis meritoria, si fiant ex voto; quia sic iam pertinent ad divinum cultum, quasi quaedam Dei sacrificia. Unde Augustinus”0 dicit, quod ,neque ipsa virginitas, quia virginitas est, sed quia Deo dicata est, honoratur, quam fovet et conservat continentia pietatisl. — Secundo, quia ille, qui vovet aliquid et facit, *plus*

”’ Cf. Gen. 28, 20 et *Wetser* et *Welle,* Kirchenlex. s. v. „Gelubde bei den Israeliten".

”’ Deut. 23, 21. ”· Cf. Matth. c. 16 et 19; 1 Cor. 7, 25.

”· Act. 18, 18; cf. 21, 23sqq.

”· Cf. S. *Ignat.,* Ep. ad Polyc. c. s *(Migne,* Patr. graec. 5, 724); *Tertuli., De* virg. velandis c. 11 *(Migne,* Patr. lat. 2, 954); *S.Cypr.,* De habitu virg. c. 4 *(Migne,* Patr. lat. 4, 456).

”’ Ep. 127 *(Migne,* Patr. lat. 33, 487).

Sess. 7, can. 9 de bapt. *(Den*.* n. 865).

S. theol. 2, *2,* q. 88, a. 6. "° De virg. c. 8.

se Deo subicit quam ille, qui solum facit; subicit enim se Deo non solum quantum ad actum, sed etiam quantum ad potestatem; quia de cetero non potest aliud facere; sicut plus daret homini, qui daret ei arborem cum fructibus, quam qui daret ei fructus tantum.... Tertio, quia *per votum immobiliter firmatur voluntas in bonum.* Facere autem aliquid ex voluntate firmata in bonum, pertinet ad perfectionem virtutis.... Sicut etiam peccare mente obstinata aggravat peccatum, et dicitur peccatum in Spiritum Sanctum."

Obiciunt quidem Protestantes, votis perimi libertatem; sed haec obiectio valde debilis est. Etenim etiam matrimonio libertas resiliendi a contractu tollitur; immo in quolibet contractu humano obligatur homo ad aliquid faciendum vel omittendum. Ergo etiam matrimonium et omnes contractus onerosi essent repudiandi. Praeterea etiam sancti in coelo iam amplius non habent libertatem peccandi aut se separandi a Deo, et tamen sunt summe liberi. Felix ergo necessitas, quae in meliora compellit, ut dicit S. Augustinus in textu supra citato**1. Numquam homo magis liber est, quam quando liberatus a iugo passionum perfecte adimplet officia vitae Christianae.

Divisiones. Vota multipliciter dividuntur. Sequentes divisiones 390
videntur esse principaliores:

1. Ratione obiecti votum dividitur in *personale* et *reale.* Votum personale principaliter obligat ad aliquam actionem personalem aut ponendam aut omittendam, e. gr. votum ieiunandi, non ludendi etc. — Votum reale principalius obligat ad aliquam rem, e. gr. ad eleemosynam dandam.

Praeter votum personale et reale nonnulli theologi distinguunt votum mixtum, in quo aeque principaliter intenditur et promittitur actio et res, e. gr. votum faciendi peregrinationem ad aliquam imaginem miraculosam ibique cereum offerendi. Huiusmodi autem votum mixtum nihil aliud est nisi duo vota simul iuncta: alterum personale, alterum reale.

2. Ratione durationis votum distinguitur in *temporale,* quod obligat ad determinatum tempus, e. gr. ad annum; et in *perpetuum,* quod servandum promittitur ad totam vitam.

3. Ratione modi votum dividitur in *absolutum,* quod fit sine ulla adiecta condicione, e. gr. voveo perpetuam castitatem; et in *condicionatum,* quod non obligat nisi aliqua condicione verificata, e. gr. voveo peregrinationem, si sanitatem recuperaverim; voveo ingressum in religionem, si parentes consensum dederint. — Si quis sub condicione determinatae culpae futurae *poenam sibi infligendam* vovet, vocatur tale votum *poenale;* e. gr. si iterum inebriatus fuero, voveo me daturum esse eleemosynam 100 francorum.

4. Ratione formae distinguitur votum *expressum,* quod conceptis verbis emittitur; et *tacitum,* quod consistit in libera aliqua actione, cui votum adnexum est. Sic e. gr. si quis in Ecclesia Latina libere subdiaconatum suscipit, tacite vovet castitatem'**. Antiquis temporibus

··* Cf. S. theol. 3, 3, q. 88, a. 4.

··' Sunt tamen nonnulli auctores docentes, subdiaconum obligari ad castitatem servandam non vi voti, sed vi legis ecclesiasticae; de qua controversia sermo redibit infra 111 819.

exsistebat etiam tacita professio religiosa trium votorum oboedientiae, castitatis, paupertatis'". Maxima pars votorum hodie emissorum sunt vota expressa. — Huic distinctioni affinii est divisio voti *expliciti* et *impliciti.* Explicitum enim votum est idem, quod expressum, implicitum vero est id, quod in alio continetur. Sic e. gr. religiosus, qui explicite vovet oboedientiam secundum regulam, implicite vovet paupertatem et castitatem.

5. Ratione acceptionis Ecclesiae distinguitur votum *privatum* et *publicum.* Votum privatum illud est, quod a solo vovente emittitur sine interventu Ecclesiae; e. gr. aliquis vovet dicere cotidie Rosarium. Votum publicum est illud, quod nomine Ecclesiae a legitimo superiore ecclesiastico acceptatur'". Vota publica sunt omnia vota essentialia ordinum et congregationum religiosarum, dummodo hae sint ab Ecclesia rite approbatae.

891 Vota publica distinguuntur in *simplicia* et *sollemnia.* Vota simplicia publica sunt illa, quae emittuntur in omnibus congregationibus religiosis approbatis et in antiquis ordinibus post novitiatum primo triennio. (Societas lesu tamen speciales leges habet de hac re.) Vota sollemnia sunt illa, quae ex auctoritate Ecclesiae emittuntur a) in religiosis ordinibus post triennium votorum simplicium'"; b) in Societate lesu a nonnullis membris iuxta speciales leges huius Societatis; c) votum castitatis in susceptione subdiaconatus emissum'".

Multum disputatur usque ad nostros dies, in quo praecise sita sit essentialis differentia inter vota sollemnia et vota simplicia publica. Quae quidem controversia, cum potius ad ius canonicum videatur pertinere quam ad Theologiam moralem, non potest nisi per transennam hic tangi. Imprimis duplex distinguenda est sollemnitas: altera *essentialis,* altera *accidentalis.* Accidentalis sollemnitas voti sunt Rubricae, circumstantiae et condiciones ex statuto Ecclesiae necessario observandae, e. gr. statutum Ecclesiae, quod vota sollemnia non possunt valide emitti ante annum 21 aetatis completum; vel quod non possunt emitti, nisi praecesserit novitiatus et saltem triennium votorum simplicium. Ista sollemnitas accidentalis procul dubio unice dependet ab institutione Ecclesiae, quae libere eam mutare potest et de facto pluries mutavit. Ecclesiae enim est sapienter determinare, sub quibusnam condicionibus aliquis sit habilis ad professionem sollemnem faciendam; sicuti etiam Ecclesiae est statuere aliqua, quae ad matrimonium Christianum valide ineundum essentialiter requiruntur. Et sicut Ecclesia, labente tempore, quaedam impedimenta dirimentia matrimonii instituit, ita similiter quasdam condiciones apposuit, sine quibus professio sollemnis non habetur valida. De hac sollemnitate accidentali professionis videntur loqui Summi Pontifices Bonifatius VIII8'1' et Gregorius XIII"9, si asserunt: „Nos attendentes,

988 Cf. de hac re canonistas.
888 Cod. iur. can. c. 1308, § 1. Votum igitur publicum non opponitur voto occulto.
888 Ex decreto Commissionis Pontificiae d. 15 Iui. 1919 speciales leges statutae sunt de professione religiosorum, qui debent servitium militare peragere. Cf. nostrum Man. iur. can. q. 212.
888 Istud votum accuratius vocatur: sollemnitatum.
c. unie. 3, 15 in VI'. 888 Const. ..Ascendente Domino" d. 22 Mali 1584.

quod voti sollemnitas ex sola constitutione Ecclesiae est inventa....“ — Sollemnitas essentialis votorum est id, quo illa vota intrinsece distinguuntur ab omnibus aliis votis. Complures auctores, e. gr. Suarez*** Schmalzgrueber*4·, Wernz*41, putant vota sollemnia essentialiter differre a votis simplicibus *propter effectus iuridicos* illis ab Ecclesia annexos. Alii, scii. S. Thomas*4*, Thomistae’4· et plures alii, e. gr. Lehmkuhl*44, docent essentiam votorum sollemnium consistere *in quadam traditione et consecratione spirituali interna voventis,* quam Ecclesia nomine Dei acceptat; vota vero simplicia non continere nisi spiritualem traditionem. Quae quidem sententia nobis videtur melior, praesertim propter Concilium Tridentinum definiens: „S. q. d. matrimonium ratum, non consummatum, per sollemnem religionis professionem alterius coniugum non dirimi, A. S.“ **’ Matrimonium enim ratum est verum matrimonium ac de ipso iure divino indissolubile. Si nihilominus professio sollemnis dirimit tale matrimonium, hoc non potest venire ex sola lege ecclesiastica, sed ex iure divino; secus etiam aliquis Summus Pontifex posset abolere canonem Tridentinum modo citatum; quod quidem videtur impossibile. — Licet autem vota sollemnia essentialiter consistant in spirituali consecratione voventis, nihilominus Summus Pontifex valet ex gravi causa dispensare in eorum obligationibus; sicuti etiam permittere potest, ut calix consecratus adhibeatur ad profanos usus.

§ 2-

De subiecto voti.

Cum votum sit actus virtutis religionis, imprimis valent de subiecto voti ea, quae supra n. 326 dicta sunt de subiecto religionis. Quia tamen votum solet emitti *ad voluntatem firmandam in bono proposito,* illae personae, quarum voluntas est perfecte firmata in bono, iam non indigent voto. 392

Hinc sancti in coelo, angeli boni, Christus non emiserunt vota. S. Thomas’4* scribit: „Christo secundum se non competebat vovere, tum quia Deus erat, tum etiam quia in quantum homo habebat firmatam voluntatem in bono quasi comprehensor exsistens." — Damnatos non esse subiectum voti, per se patet, quoniam non sunt capaces alicuius actus religionis.

Quibus igitur exceptis subiectum voti seu capaces vovendi sunt omnes homines, dummodo 1. sint usu perfecto rationis praediti; 2. habeant intentionem vovendi; 3. habeant sufficientem deliberationem et 4. libertatem; 5. non sint prohibiti a lege positiva, quominus vota emittant.

Omnes homines possunt vota emittere.

Ratio est, quia omnes homines possunt Deum colere. Ergo non solum catholici, sed etiam Protestantes, immo et infideles possunt valida vota emittere. Quapropter S. Poenitentiaria declaravit d. 29 No.·. 1842, Pro-

··· De relig. tr. 7, l. 2, c. 10 sqq.
·“ Ius Decret. III, n. 654. et IV, n. 377·
·*· Cf. *Büluart,* De relig. dise. 4, a. 5.
“* Seas. 34. can. 6 *(Dens.* n. 976),
»« Ius can. l. 3, tit. 34, n. 8.
*4’ 4. dist 38, q. 1, a. 2.
144 Theol. mor. I, n. 647 3<IQ·
**» S. theol. », a, q. 88, a. 4 ad 3.

testantem, qui emisit tria vota paupertatis, castitatis et oboedientiae coram ministro anglicano, teneri ad observantiam horum votorum, si veram habuerit intentionem vovendi*4'.

393 **i. Perfectus usus rationis requiritur ex parte voventis ad valorem voti.**

Votum enim est quaedam lex particularis. Porro sicut nemo valet condere legem obligantem, qui non habeat perfectum usum rationis, ita nemo potest sibi ipsi imponere legem voti obligatoriam, nisi habeat perfectum usum rationis. Hinc infantes septennio minores (nisi tamen iam adepti sunt perfectum usum rationis) nequeunt vota emittere. Pro infantibus valet regula: S» *possunt se diabolo devovere per peccatum mortale, possunt etiam se Deo obligare per verum votum.* Pariter invalida sunt vota hominis perfecte ebrii, amentis, hypnotizati. Cum vota religiosorum institutorum sint ita graviter obligatoria, Ecclesia statuit, ut nemo possit ista vota emittere ante usum perfectioris rationis, scii, ante annum aetatis decimum sextum completum **'.

394 **2. Intentio seu voluntas vovendi requiritur ad valorem voti.**

Unde *votum fictum,* i. e. factum solummodo exterius sine interna intentione vovendi, est nullum. Subtiliter distinguitur triplex qualitas istius intentionis deficientis:

a) Aliquis solis verbis promittit et vovet, interius autem prorsus nullam intentionem vovendi habet. In isto casu certo non adest verum votum coram Deo. Ideo S. Thomas breviter dicit: „Promissio quandoque fit ore et non corde, et talis quoad Deum non est votum." *4· Huiusmodi fictum votum accidere potest, e. gr. si quis ab aliis hominibus cogitur ad vovendum in aliquo instituto religioso. Sin autem aliquis absque externa coactione emitteret votum fictum religiosum, graviter peccaret; deluderet enim institutum religiosum; aliquando etiam causaret damnum materiale, et teneretur reparare omnes iniurias commissas.

b) Aliquis interius quidem intendit vovere et se obligare; simul tamen statuit promissionem factam non exsequi. In isto casu docent communiter theologi, votum revera exsistere, quia de essentia voti non est eius adimpletio sed solus deliberatus animus se obligandi. Attamen, ut per se patet, talis vovens peccat mortaliter, quia est gravis irreverentia Deo illata, promittere aliquid in honorem Dei et simul huic promissioni velle derogare.

c) Aliquis vult quidem in voto promittere et etiam exsequi promissionem, sed minime vult interius se obligare. In hoc casu non ita constat, num revera adsit votum. Negativa sententia videtur esse verior, quia de essentia voti est propositum internum se obligandi'40. Ceterum, in isto casu, sive adsit votum sive non, remanet obligatio adimplendi promissionem.

Si huiusmodi defectus intentionis accidant in professione religiosa, quam quis propter motiva mere terrestria emisit, aut in susceptione subdiaconatus, tunc a confessario insistendum est, ut poenitens verum votum quantocius emittat, aut rem deferat ad auctoritatem ecclesiasticam competentem. Cum autem nonnulli auctores doceant, subdiaconum obligari ad castitatem perpetuam non vi voti proprie dicti, sed vi legis ecclesiasticae,

»·' Collect, de Prop. Fide n. 959, ··· Cod. iur. can. c. 573.
··» 4, dist. 38, q. i, a. 1, solut. 1 ad a.
,4· Cf. *S. Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 201.

talis subdiaconus potest absolutionem sacramentalem suscipere, dummodo promiserit, se servaturum esse perfectam castitatem.

Quoad *qualitatem intentionis* necessariae ad votum, non requiritur intentio actualis aut explicita, sed sufficit virtualis aut implicita. Etenim non requiritur necessario intentio actualis, quia in nullo actu humano ad ipsius validitatem requiritur intentio actualis, sed sufficit virtualis aut implicita. Ideo e. gr. qui habet voluntatem suscipiendi subdiaconatum, cognoscens cum hoc ordine coniunctum esse votum castitatis, habet sufficientem intentionem virtualem aut implicitam emittendi votum castitatis. Non sufficit intentio indirecta aut interpretativa; quare e. gr. si sciens se in ebrietate esse pronum ad vovendum, voluntarie se inebriat et ebrius vovet, votum eius non videtur esse validum.

3. Deliberatio sufficiens requiritur ad validitatem voti. 395

Ratio est, quia nemo censetur sibi imponere gravem obligationem, qualis est obligatio voti, sine sufficienti deliberatione. Sed statim oritur quaestio, quaenam deliberatio sit revera sufficiens ad voti validitatem? — Distingui solet deliberatio plena seu perfecta a deliberatione imperfecta seu semiplena. Communissima sententia est, ad voti validitatem requiri plenam perfectamque deliberationem, quae quidem in eo sita est, quod vovens sit a) plene sui compos; b) advertat et vere cognoscat id, quod sibi implendum imponit per votum. Unde communiter docent theologi, ad validitatem voti requiri tantam deliberationem et cognitionem, quanta necessaria est ad contractum onerosum aliudve grave negotium perficiendum; aut etiam quanta sit necessaria ad peccatum grave constituendum ex voluntario perfecto et *directo*. Hinc confusa notio obligationis non sufficit ad votum, confusa autem notio gravitatis reatus sufficit ad peccatum mortale. Ratio istius sententiae est, quia omne votum (etiam in materia levi) imponit seriam obligationem religionis coram Deo. Iamvero nemo neque debet neque censetur sibi imponere talem obligationem sine plena deliberatione. Nihilominus voti valorem non destruit quaelibet animi perturbatio vel commotio; alioquin omnia illa vota, quae fiunt vel in vehementi spiritu devotionis vel in permagno desiderio aliquod beneficium obtinendi vel timore instigante, essent invalida; quod profecto nemo dicet. Sola igitur illa perturbatio impedit valorem voti, quae mentem obnubilat aut saltem perfectum usum rationis aufert.

Propter carentiam sufficientis deliberationis invalida sunt vota pueri rationis nondum perfecte compotis, hominis semi-ebrii, hominis tam graviter aegroti, ut prae febri non valeat serio cogitare. Saepe etiam irrita sunt vota illorum, qui laborant morbo hysterico, aut sic dictis „ideis fixis". — Neque tamen ad votum faciendum absolute necessaria (licet communiter consulenda) est *longa diuturnaque discussio* omnium circumstantiarum, dummodo tamen votum ne sit factum praecipitanter. In praxi aliquando potest serium dubium oriri, num votum aliquod sit factum cum sufficienti deliberatione. Tunc pro cautela expedit impetrare voti sic facti dispensationem aut commutationem, quae quidem facile obtinebitur. Fideles sunt diligenter monendi, ne ex repentina commotione vota faciant; immo laudabilis est mos complurium confessariorum, qui poenitentibus suis severe prohibent, ne ullum votum maioris momenti, e. gr. votum castitatis, emittant sine praevio consensu confessarii.

Deest quoque sufficiens deliberatio, si votum emissum fuit ex errore 396
notabili. Error autem, qui irritat votum, est duplex:

a) *error substantialis,* i. e. aut de ipsa substantia rei promissae aut de condicione substantiali.

Adest error de ipsa substantia rei promissae, si vovens intendit rem prorsus diversam, e. gr. si quis voveret dare suam rem, quam putat esse ex vili materia; quae tamen revera habet pretium maximum. Censetur adesse error de circumstantia aut condicione substantiali, si obiecto voti inhaeret aliqua circumstantia aut condicio, quae, si cognita fuisset, certissime votum impedisset, e. gr. si vovisti peregrinationem ad aliquod sanctuarium, putans expensas itineris esse paucos francos, quae tamen revera sunt ico franci.

b) *Error circa causam finalem voti.*

E. gr. si quis vovit peregrinationem pro sanitate patris recuperanda, quem putavit aegrotum, qui autem reapse optima valetudine semper usus est, tale votum est irritum, quia principalis finis voti deest.

Sin autetn error versatur circa *accidentales condiciones* vel circa causas solum impulsivas, votum non est quidem per se invalidum, sed nihilominus facile commutari aut etiam dispensari potest.

E. gr. si quis vovit peregrinationem ad limina Apostolorum, non autem cognovit omnes difficultates coniunctas cum tali peregrinatione, non quidem eo ipso ab impletione voti excusatur, sed commutatio aut dispensatio satis facile concedetur.

Nota. *Vota essentialia* in institutis religiosis non possunt impugnari ob incommoda improvisa, quae quis postea in eis observandis experitur, e. gr. in castitate, in oboedientia. Nam ista incommoda poterant et debebant praevideri. Attamen iuxta praesentem disciplinam Curiae Romanae satis facile conceditur dispensatio votorum quoque religiosorum, si quis probat, se fuisse inductum in errorem circa obligationes etiam accidentales status religiosi, quem professus est.

397 4. Libertas item requiritur ad votum, cum Deo nequeat esse grata promissio, quae non libere sed coacte data est. Libertati non solum opponitur vis et violentia, quae quidem destruunt actum voluntarium ac proinde omne votum, sed etiam metus.

De voto ex metu emisso sequentia videntur esse dicenda:

Duplex metus gravis irritat; item duplex metus non irritat votum:

a) Si metus, sub cuius influxu votum emissum fuit, erat ita gravis, ut usus rationis fuerit perturbatus, tale votum est certe invalidum. Ita docent omnes, et ratio est obvia; etenim talis metus tollit omne voluntarium et deliberationem.

b) Metus *gravis,* licet non perturbet usum rationis, si tamen *iniuste incussus fuerit ad extorquendum votum,* irritat omnia vota. Ita ex iure positivo ecclesiastico[1]. Ratio autem huius iuris videtur esse, quia Deus eiusmodi votum non acceptat, cum secus videretur approbare gravem iniuriam voventi illatam.

c) *Metus naturalis* gravis aut etiam metus gravis *iuste* incussus a causa libera per se non invalidât vota quaecumque Hinc e. gr. si

•°1 Cod. iur. can. c. 1307, § 3.
··> Cf. *Billuart* l. c. et *Er». MUller,* Theol mor. II, fi 5a.

quis in maximo periculo naufragii aut mortis vovet perpetuam castitatem: aut si iudex ecclesiasticus iuste condemnaret clericum ad depositionem, nisi intraret in strictum monasterium ibique vota emitteret, tunc talia vota iuxta sententiam probabiliorem et communiorem sunt valida!** Ratio est, quia huiusmodi voventi nulla fit iniuria, ac eius actus, non obstante metu, remanet liber et deliberatus. — Eadem valent de valore voti, quod emissum fuit sub influxu gravis metus et iniuste quidem incussi, sed *non* ad extorquendum votum. Talis enim metus in ordine ad votum non distinguitur a metu naturali. Unde e. gr. valet votum, quod quis emisit ad evadendum periculum mortis ortum ex invasione latronum.

d) *Metus levis* non irritat vota. Licet enim quidam auctores citati a S. Alphonso;** e. gr. Busembaum, Navarrus, et ex modernis Schindler, Noldin, opinentur, etiam metum levem irritare votum, quia talis quoque metus levis aufert saltem plenam consensus libertatem, tamen sententia longe communior et probabilior asserit, rem tam gravem sicut votum non irritari ex levi metu*".

5. De lege ecclesiastica prohibente nonnulla vota. A lege naturali 398
et positivo-divina nemo capax rationis prohibetur, ne vota emittat de materia apta. Sed quaeritur, num ex lege positiva ecclesiastica quidam vovere vetentur. Respondetur:

a) Ecclesia complures homines reddit incapaces ad vota *publica* sive simplicia sive sollemnia emittenda; ideoque nonnullas condiciones apposuit, sine quibus vota in institutis religiosis emissa sunt prorsus invalida inde ab initio. De istis condicionibus essentialiter requisitis ad religiosam professionem sive simplicem sive sollemnem agunt canonistae*".

b) Cum iuxta sententiam probabilem Ecclesia valeat praescribere etiam actus internos, nihil obstat, quominus Ecclesia votis quoque privatis emittendis quasdam condiciones apponat, sine quibus hiusmodi vota sunt irrita. Attamen non certo constat, Ecclesiam *de facto* huiusmodi condiciones alicui voto privato apposuisse.

c) Religiosi voto oboedientiae adstricti nullum votum privatum emittere possunt, quod est contra voluntatem superiorum aut contra regulam professam. Ratio est, quia tale votum esset de re mala et prohibita.

d) Religiosi possunt emittere votum ingrediendi ordinem strictiorem, ut statutum est a compluribus Summis Pontificibus"7. Transitus autem ipse iam amplius nequit fieri sine auctoritate Apostolicae Sedis*".

e) Religiosi professi non possunt emittere alia vota privata, quae sint firma et non Subnoxia irritationi superioris. Quare S. Thomas dicit simpliciter: „Nullum votum religiosi est firmum nisi de consensu sui praelati.·*"·

f) Generarim non expedit, ut religiosi emittant vota privata, saltem sine expressa licentia superioris. Nam primo non constat, num ista vota sint valida, et deinde religiosus iam obstrictus tribus viotis essentialibus et ob-

··· Cf. 5. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 197. ·" Theol. mor. 1. 3, n. 197.

*·· Optime de hac re disserit *Dont. Soto,* De iure et iust. 1. 7, q. 2, a. 1.

*" Cf. nostrum Manuale iur. can. q. 313.

··' Cf. Innoc. III, c. 18, X 3, 31. ··· Cod. iur. can. c. 632.

"· S. theol. a, a, q. 88, a. 8 ad 3.

servantia regulae, si velit fideliter haec omnia observare, iam sufficienter est ligatus, quin egeat nova obligatione alicuius voti privati.

g) Vota privata emissa a religioso professo videntur esse valida, nisi superior illa irritaverit aut huiusmodi vota sint expresse prohibita a regula. Ita sententia communior, quam tenent Caietanus'80, loannes aS.Thoma'®1, Suarez"', Salmanticenses3®', multi alii. Ratio est, quia talia vota nullum detrimentum inferunt jurisdictioni superiorum eorumque rectae administration!. Ubi enim superior illa existimat inopportuna, potest ea irritare. Quare si e. gr. aliquis religiosus se graviter obligavit sub voto ad recitandum cotidie Rosarium, hoc votum est validum et transgressio eius est peccatum grave, aut si religiosus se sub voto privato ligavit ad observantiam alicuius regulae secus sub nulla culpa obligantis, peccat transgrediendo hoc votum emissum.

§ 3-

De obiecto voti.

399 Obiectum voti est id, quod in voto promittitur, e. gr. eleemosyna danda, oratio dicenda, castitas servanda etc. Solet quoque vocari materia voti. Ad validitatem autem voti requiritur *materia apta* habens tres condiciones, scii. i. ut sit voventi possibilis; 2. ut sit honesta; 3. ut sit de bono meliore.

i. Voventi *possibilis* debet esse res promissa.

Etenim res impossibilis (sive physice sive etiam moraliter, i. e. praestanda cum extraordinaria difficultate non praevisa) nequit in voto promitti, cum nemo possit se serio obligare ad tales res impossibiles. Hinc votum faciendi miraculum est irritum; pariter votum hominis pauperis elargiendi magnas eleemosynas.

Solet hic quaeri: a) *num votum evitandi omnia peccata sit validum?* Respondetur cum distinctione: *a)* Si quis vovit, iam nullum peccatum, nec etiam levissimum, in tota vita se esse commissurum, tale votum est irritum; est enim de re moraliter impossibili, quia nemo potest, sine speciali gratia, vitare omnia etiam levissima peccata. (?) Si quis vovit, se velle vitare omnia peccata mortalia, vel etiam omnia peccata venialia plene deliberata, tale votum est quidem in se validum, quia cum ordinario auxilio Dei hoc possibile est; sed nihilominus pro homine non comprobato per longum exercitium virtutum tale votum est imprudens, quia non expedit sub voto promittere, quod probabilius fideliter non servabitur.

b) *valetne votum de re partim possibili et partim impossibili?* Oportet perspicere, num materia voti sit *indivisibilis,* et num etiam in parte possibili adhuc ratio voti saltem partialiter contineatur"*. Si materia est indivisibilis, votum fit irritum, si totum non est possibile, etiamsi pars est possibilis. Sic e. gr. si quis voto promisit peregrinationem ad Lourdes, et totum iter sibi factu est impossibile (ob penuriam virium aut pecuniae), non tenetur ad partem itineris sibi possibilis. Quodsi autem materia voti est *divisibilis,* et in parte possibili huius materiae adhuc servatur (saltem

"® Comm. in 2, 2, q. 88, a. 8. "* In 2, 2, q. 88, disp. 29, a. 16.
De relig. l. 3, c. 5, n. 3.
Curs. theol. mor. tr. 17, c. 1, punct. 8, n. 183.
"· Cf. 5 *,/tlph.,* Theol. mor. l. 3, n. 202.

aliqualiter) ratio et finis voti, haec pars possibilis praestanda est; e. gr. si quis promisit peragere peregrinationem ieiunus, et nequit ieiunium servare, valet autem peregrinationem aliter peragere, non est totaliter liberatus ab obligatione voti, sed tenetur peregrinationem facere, licet non ieiunus. Ceterum in his et similibus casibus imprimis inquirendum est de intentione accurata voventis et exinde oportet iudicare de obligatione voti persistente aut cessante.

2. *Honesta et Deo grata* debet esse materia voti. 400

Votum enim est actus colendi Deum. Porro Deus non colitur actibus inhonestis aut prorsus indifferentibus et vanis*·5.

a) Vovere *rem inhonestam* aut facere votum ad obtinendam rem illicitam est peccatum grave, nisi excuset conscientia erronea. Quare S. Alphonsus*·® scribit: „Probabilius etiam mihi est, vovere malum, etiam veniale, de se esse culpam gravem; cum de se blasphemia sit velle, ut m-.am cedat in honorem Dei. Sed communiter ob ignorantiam hoc non est nisi veniale." — Quando *finis* voventis est malus, licet materia voto promissa sit in se bona, tunc votum est invalidum et graviter peccaminosum, si fuit finis *principalis*; sin autem est tantum finis *secundarius*, votum est validum. Unde e. gr. votum dandae eleemosynae ad obtinendum bonum successum in furto, in damnificatione, in adulterio etc. est invalidum et constituit grave peccatum; votum autem dandae eleemosynae in honorem quidem Dei, sed etiam ad habendam aliqualem vanam gloriam propriam, est validum, quamvis quaerere vanam gloriam sit in se malum ·".

b) Vovere *rem vanam et indifferentem* tum in se tum in suis circumstantiis est peccatum veniale; votum autem ipsum est nullum. Ratio est, quia displicet Deo huiusmodi stulta promissio. Hinc invalidum et leviter peccaminosum esset votum non amplius transeundi per talem plateam. Semper autem fere res in se indifferentes evadunt bonae aut malae propter circumstantias adnexas aut propter finem agentis. Quare validum et licitum esset votum alicuius puellae non transeundi amplius per talem plateam, quia ibi delectationes periculosas percipit videns quendam adolescentem.

3. *De bono meliore* debet esse votum, i. e. non debet impedire maius bonum in subiecto vovente. 401

a) Ita communius et rectius haec qualitas obiecti voti explicatur. Duplici enim modo potest aliquid nuncupari maius aut melius bonum: primo comparate ad aliud bonum, e. gr. melius est praestare oboedientiam, quam facere mortificationes corporales, sed utrumque est bonum. Secundo modo comparate ad *contrariam omissionem* eiusdem boni, e. gr. melius est dare eleemosynam quam non dare, melius est servare castitatem quam non servare. Ad idoneam materiam voti sufficit, ut hoc secundo modo sit bonum melius. Nam si necesse esset, ut bonum voto promissum sit melius comparate ad aliud bonum, sequeretur, ut nullum votum esset validum, nisi foret de opere omnium perfectissimo, quoniam solum opus perfectissimum non habet aliud opus magis perfectum ··".

b) Ex quibus eruitur, non tantum opera sic dicta supererogatoria (seu sub consilio cadentia), sed etiam *opera iam aliunde praecepta* posse esse

··· *S. Thom.,* S. theol. 3, 2, q. 88, a. 3. ,M Theol. mor. 1. 3, n. 205.

··' Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 206.

··· Cf. *Concina,* In Decal. 1. 4, dis*. I, c. 5. n. J.

materiam voti. Sane opera consilii seu supererogatoria propriissime cadunt sub voto, ut dicit Angelicus Doctor···, sed opera praecepta sunt adhuc sufficiens materia votorum, seu de iis quoque fieri possunt vota. Ratio autem est, quia opus sub praecepto (sive naturali sive divino sive ecclesiastico) impositum remanet nihilominus liberum, et non inducit nisi obligationem moralem. Nihil ergo obstat, quominus aliquis novo religionis vinculo se adstringat ad praestandum opus istud iam aliunde praescriptum. Unde **e.** gr. optimum potest esse votum iam amplius se non inebriandi ab eo factum, qui pravum habitum intemperantiae habet. — Quae quidem doctrina potest confirmari **ex** iuramento promissorio, quod similem obligationem religionis inducit, sicut votum. Porro saepissime iuramentum promissorium adhibetur non solum a catholicis, sed etiam ab acatholicis, ad confirmanda foedera, pacta, contractus etc., ad quorum observantiam iam obligant ius naturale et divinum. Quidni .eodem modo adhiberi possunt vota?

c) Insuper notandum est, ad sufficientem materiam voti non requiri, ut opus promissum sit *absolute et obiective* melius quam eius omissio, sed sufficit, ut istud opus sit *subiective* seu relate ad personam voventem melius quam eiua omissio. Quapropter aliquando licitum esse potest votum contrarium consiliis evangelicis, e. gr. ineundi matrimonium, relicta virginitate. Nam licet status virginitatis obiective spectatus sit perfectior statu matrimonii, tamen pro quibusdam hominibus matrimonium est melius virginitate. Dicit enim S. Paulus: *„Melius est nubere quam uri."11** Praeter periculum incontinentiae vitatum etiam alia bona specialia ex determinato matrimonio oriri possunt, e. gr. cessatio scandali, cessatio concubinatus, legitimatio prolis etc. Unde certe et longe probabiliorem vocat S. Alphonsus sententiam, quae docet, in istis casibus votum nubendi esse validum et licitum*·1. Contradicunt tamen complures graves auctores, ut Dominicus Soto·7·, loannes a S. Thoma·7·, loannes a Cruce·7·, Concina·7· etc., quia matrimonium non est unicum remedium concupiscentiae et praesto sunt etiam alia media eaque efficaciora. In praxi votum nubendi non videtur esse consulendum, tum quia forte est invalidum, tum quia eius utilitas valde parva esse solet. Unde si quis stimulis carnis exagitatus nolit aliis remediis uti ad castitatem servandam, matrimonium contrahat, sed non emittat votum nubendi.

d) S. Alphonsus·7· hic subnectit quaestionem: *„An, si quis nimis pronus ad vovendum voveat non amplius vovere nisi cum licentia confessorii; sin autem postea voveat nihilominus, valeat istud votumf"* Respondetur: I. Votum non vovendi absolute emissum est quidem invalidum, quia melius **est vovere** quam non vovere; sed votum non vovendi nisi cum licentia confes**sarii est certe** validum pro illo, qui nimis pronus et inconsideratus est in vovendo, cum impediat vota imprudentia. 2. Emittendo secundum votum, inconsulto confessario, vovens peccavit. 3. Nihilominus hoc secundum votum est validum, dummodo aliae omnes condiciones essentiales voti adfuerint.

e) Hic subnectitur alia quoque quaestio, quae quidem hodie antiquata **est,** sed quae temporibus elapsis haud raro occurrebat: *Possuntne parentes filios suos devovere alicui monasterio aut statui ecclesiastico, ita ut filii vi istius voti teneantur ingredi monasterium aut suscipere statum clericalemf* Respondetur: negative; tale enim votum esset aeque iniustum ac impos-

··· S. theol. 3, 3, q. 88, a 3. ·'· 1 Cor. 7, 9. 171 Theol. mor. 1. 3, n. 209.
··» De iure et lust. 1. 7, q. 1, a. 3. »'· In 3, a, q. 88, disp. 39, a. 7, conci. 4.
·'· De voto dub. a, conci. 4. ·'· L. c. n. 7. ·'· L. c. n. 210.

sibile. Etenim filii sunt prorsus liberi in electione status, ac proinde parentes laedunt iustitiam, si cogunt filios suos ad determinatum statum amplecten* dum. Deinde, si filii renuunt amplecti statum a parentibus illis designatum, exsecutio voti evadit saltem moraliter impossibilis. Quodsi antiquis temporibus nihilominus nonnulli parentes infantes suos devovebant alicui monasterio aut statui clericali, Ecclesia talia vota aut non approbavit, aut filiis sic devotis, postquam ad annos discretionis pervenerunt, concessit, ut libere possint exire e monasterio et alium statum eligere.

f) Demum quaeritur: *num votum in baptismo emissum renuntiandi satanae, mundo et pompis eius sit verum votum?* Non est votum in stricto, sed in lato sensu, ita ut baptizatus peccans contra promissiones datas gravius quidem peccatum committat quam homo non baptizatus, sed tamen verum sacrilegium non committit ob laesionem voti in baptismate. Ita sententia communis*”. Ratio est, quia ille, qui in baptismo tales promissiones dat, non intendit se obligare sub peccato speciali contra religionem, sed solummodo promittit fidelem observantiam omnium mandatorum Dei.

§4-

De obligatione voti.

Nota. Cum votum sit ad instar legis, quam vovens sibi libere imposuit, principia de obligatione legis etiam de obligatione voti generatim applicanda sunt, cum hac tamen differentia, quod obligatio voti oritur ex virtute religionis, obligatio autem legis ex virtute oboedientiae.

Qualitas obligationis. Principium. *Omne votum validum obligat ex virtute religionis solum voventem"*.* 402

Votum validum obligare est de fide, unde S. Thomas·7· vocat haereticum illum, qui obligationem voti validi pertinaciter negat. Iam pagani agnoverunt, transgressionem voti esse peccatum, ideoque ille, qui violavit votum, appellabatur reus voti. Strictissime inculcatur exsecutio voti in S. Scriptura: *„Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere; displicet enim ei infidelis et stulta promissio; sed quodcumque voveris, redde; multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere."* *** *„Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus, et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum."**1* S. Paulus severe dicit de viduis, quae per earum voluntatem nubendi violaverunt votum castitatis emissum: *„habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt"* ***. — Ratio autem intrinseca est, quia votum est promissio Deo facta. Porro omnis vera promissio, dummodo sit licita eiusque exsecutio possibilis, obligat in conscientia. Ergo multo magis obligat promissio, quam quis fecit Deo votum emittendo. Si enim est offensa hominis ipsi fidem datam frangere, multo maior est offensa Dei ipsi fidem in voto datam frangere*··.

Dico autem: votum ex virtute religionis obligat *solum voventem.* Ergo numquam votum, *ut est votum,* obligat alios. Hinc filii non tenentur votis

·” Cf. S*. *Raymundus,* Summa I. I, de transgress, voti; S. *Thom.,* 4, dist 38, q. 1, a. a; 5. *Antoninus,* S. theol. P. a, tit. 2, c. a.

·’· Cod. iur. can. c 1310, { 1. »’» Cf. Quodl. 3, a. ia. ··· Eccle. 5, 3»q.

··' Deut. 33, ai “» ! Tim. s, 13. ··· Cf. S. theol. 3, a, q. 88, a. 3.

personalibus parentum; e. gr. quando pater fecit votum peregrinandi aut ieiunandi, filius non tenetur ista vota exsequi, si pater est impeditus aut iam defunctus. Immo vota personalia nullo modo possunt impleri per alium; ideoque e. gr. si quis vovit orationem, non potest hoc votum impleri per alterum etiam libere volentem dicere hanc orationem. Si communitas aliqua, e. gr. urbs, paroecia etc., aliquam *actionem personalem* voverit, puta ieiunium stato die peragendum (ob partam victoriam aut calamitatem superatam), tunc incolae descendentes non laedunt quidem votum, si non ieiunent, debent tamen ieiunare ex lege particulari — Vota vero *realia* (et idem valet de votis mixtis, qua realia sunt), licet nequeant heredibus voventis imponere obligationem *religionis,* debent tamen aliquando (si non laedunt partem legitimam heredum aut si non excedunt vires hereditatis) *ex iustitia* impleri, cum sint quasi onera hereditati incumbentia. Iamvero ille, qui accipit hereditatem, in se sumat oportet etiam onus cum ea coniunctum "·. Hinc heredes non solventes legata ex voto testatoris stipulata laedunt iustitiam et ad restitutionem tenentur. Vota realia possunt, etiam durante vita voventis, adimpleri ab alio. Sic e. gr. qui vovit eleemosynam dandam, potest ab alio petere, ut loco ipsius velit eleemosynam promissam largiri.

Notat S. Alphonsus 084 sequens opinionem Salmanticensium "7 et Caietani votorum violationes esse omnes eiusdem *speciei mo, alis,* scii, laesiones fidelitatis Deo debitae. Unde (absolute loquendo) potest aliquis poenitens materiam peccati seorsim a circumstantia voti laesi declarare, dicendo e. gr. toties fregi ieiunium, toties fornicatus sum, non exprimendo votum de his materiis, et postea dicere: toties fregi votum in re gravi, non exprimendo materiam. Ratio est, quia, si circumstantia est separabilis a substantia peccati, possunt seorsim peccatum et circumstantia declarari, velut, qui furatus est in ecclesia, satisfacit dicendo: furatus sum; et postea: sacrilegium commisi. — Licet haec sint vera theoretice loquendo, tamen non sunt in praxim deducenda, quia inde rectum iudicium confessarii de conscientia poenitentis et de mediis correctionis consulendis valde difficile redditur.

403 **Scholion. Num laesio cuiuslibet voti sit sacrilegium.**

Disputatur inter auctores, utrum culpabilis violatio cuiuslibet voti habeat speciem veri *sacrilegii,* an tantum infidelitatis aut perfidiae. Caietanus88· affirmat laesionem cuiuslibet veri voti esse verum sacrilegium, quia res voto promissa fit sacra. Porro laesio rei sacrae est sacrilegium. Communis autem sententia negat peccatum sacrilegii in quolibet voto laeso. Etenim si quis

»»* In nonnullis regionibus et urbibus exsistunt huiusmodi vota facta a communitate et translata ad posteros. Sic e. gr. Romae ex voto observatur ieiunium ante festum Purificationis B. M. V. Omnes quidem concedunt, tales obligationes revera quidem ad posteros descendere, sed non concordant, utrum vi voti. Melior esse videtur explicatio asserens talem obligationem nunc adhuc exsistere non vi voti sed vi legis particularis aut consuetudinis legitimae vim legis habentis. Communitas enim votum emittendo potuit legem particularem condere, quae etiam obligat posteros; nisi tamen haec lex sit rite revocata (cf. Decr. auth. S. C. R. n. 834 932 2113). De dispensatione talis obligationis valent eadem, quae dicta sunt de dispensatione legis.

·" Cf. Cod. iur. can. c. :31o, § 2; S. *Alph.,* Theol. mor. I. 3, n. 214.

·'· L. c. n. 224. ··' Cura, theol. mor. tr. 17, c. t, n. 101.

··· Comm, in 2, a, q. 88, a. 5. ·"· Ib. q. 99 in fine quaestionis.

e. gr. laedit votum ieiunii per amplam coenam, non videtur rem vere sacram violasse. — Alii auctores docent, non aliam nisi laesionem voti (etiam privati) *castitatis* esse sacrilegium. — Alii demum autumant laesionem *voti publici* (sive simplicis, sive sollemnis) castitatis esse verum sacrilegium. Haec controversia est lis de nomine. Sive enim laesio voti cuiuslibet dicatur sacrilegium sive non, semper adest laesio virtutis religionis, eaque gravis aut levis secundum gravitatem materiae et intentionem voventis"[0].

Quantitas obligationis. Principium. *Votum obligat sub gravi vel* 404
sub levi pro quantitate materiae et secundum intentionem voventis.

Ut igitur aliquod votum obliget sub gravi, requiruntur duo: *gravitas materiae* et *intentio voventis graviter se obligandi.* Ratio est, quia votum est quasi lex privata. Iam vero lex obligat pro quantitate materiae praescriptae et secundum intentionem legislatoris, ita tamen, ut materia levis non possit praescribi sub gravi, cum econtra materia in se gravis valeat imponi sub levi. Ita similiter *in voto privato* aliquis potest vovere materiam in se gravem sub levi; non autem valet vovere materiam in se levem sub gravi obligatione, quoniam materia levis non est capax gravis obligationis[1].

Excipiuntur omnia vota publica in institutis religiosis et in susceptione subdiaconatus, quorum materia in se gravis nequit sub levi obligatione suscipi. Grave enim damnum inferretur disciplinae ecclesiasticae, si religiosi et subdiaconi sub levi tantum obligarentur ad ea, quae votis promiserunt.

Statim nunc oritur quaestio: Quaenam materia est gravis in voto? 405
Regula generalis: Materia gravis in voto est id, quod, si praeceptum esset a lege ecclesiastica, sub gravi obligaret Quid autem sit materia gravis in lege ecclesiastica, multum pendet a fine et circumstantiis legis. Sic lex praescribens, ut paucae guttulae infundantur in vinum consecrandum, censetur gravis, licet materia in se considerata sit levissima. Haec enim infusio habet gravem significationem unionis inter humanitatem et divinitatem Christi, vel coniunctionis fidelis populi cum Christo capite.

Resolves. 1. Materia gravis in voto censetur e. gr. communio facienda, ieiunium etiam per unum diem, Rosarium quinque decadum dicendum,

Cf. infra n. 544.

[1] Sunt complures auctores, ut *Dom. Soto* (De iure et iust. 1. 7, q. 2, a. 1), *Wigandt* (Tribunal confessar. tr. 10, exam. 3, n. 32), *Concina* (In Decal. 1. 4, diss. 2, c. i, n. i8sqq.), qui asserunt non solum publica, sed etiam omnia privata vota in materia gravi non pati obligationem solummodo levem; quia vovens nequit mutare naturam materiae voti. Sicut enim vovens nequit se obligare sub gravi ad materiam levem, ita pariter nequit se obligare ad materiam gravem sub levi. Subtiliter defendit hanc sententiam Concina (1. c.). Nihilominus opposita sententia hodie est communis. Ratio est, quia iuxta S. *Thomam* (S. theol. 2, 2, q. 88, a. 3 ad 3) „obligatio voti ex propria voluntate et intentione causatur". Quod autem vovens nequeat se sub gravi obligare ad materiam levem, inde provenit, quia tale votum esset stultum; econtra potest esse valde prudens, ut vovens in se sumat sub levi obligatione materiam aliunde gravem.

Cf. *Salmanticenses,* Curs. theol. mor. tr. 17, c. 1, n. 105.

eleemosyna 50 francorum danda etc., dummodo tamen ne constet, voventem in his omnibus materiis voto promissis non intendisse nisi obligationem levem.

2. In *votis realibus* materia gravis secundum nonnullos auctores censetur ea, quae, si ratio iustitiae intercederet, gravis esset. Attamen haec regula non est nimis urgenda. Etenim si eadem quantitas dicenda esset gravis in violato voto, quae est gravis in violata iustitia commutativa, tunc in violatione voti esset etiam statuenda materia absolute et relative gravis, seu levius esset peccatum, si homo dives non daret summam 50 francorum voto promissam, quam si homo pauper eandem summam voto promissam non daret. Quod profecto discordat a communi sensu tum fidelium tum theologorum. Potius contrarium dicendum est, divitem omittentem votum reale 50 francorum gravius peccare quam pauperem, quia maior est divitis facilitas adimplendi votum. Praeterea, si omissio culpabilis Rosarii voto promissi assignatur communissime tamquam materia gravis, quare eleemosyna 50—100 francorum voto promissa et sine ratione sufficienti non data non esset etiam materia gravis? Numquid Rosarium dicendum censetur gravius quam eleemosyna 50—100 francorum danda? Hinc puto, hominem etiam ditissimum posse se sub gravi per votum obligare ad dandam summam 20 francorum, licet haec materia relate ad ipsum in iustitia nondum sit gravis. — Lehmkuhl[1] putat ex notabili summa per votum promissa detrahere circiter 1 % adeo notabile non videri, ut grave peccatum constituat. Unde e. gr. si quis vovit dare alicui ecclesiae 10 000 franc, et retineat 100 franc., nondum graviter peccat. Quae quidem opinio mihi non probatur, si vovens voluerit se sub gravi obligare ad dandam *totam* summam 10 000 francorum. Nam in materia iustitiae summa 100 francorum est absque omni dubio materia gravis. Obligatio autem virtutis religionis erga Deum orta ex voto nedum minor, sed potius maior esse videtur quam obligatio iustitiae erga proximum; sicuti etiam alia peccata contra Deum generatim graviora sunt quam peccata contra proximum.

3. Materiae leves voto promissae possunt *coalescere* in materiam gravem, ita ut, qui pluries laesit votum in materia levi, tandem sit reus gravis peccati. Generaliter autem dici potest: Materiae non coalescunt in votis *personalibus,* sed solent coalescere in votis *realibus.* Dantur tamen exceptiones. Hinc si quis vovit quolibet die recitare decadem Rosarii hocque votum neglexerit per unum mensem, adsunt quidem plura peccata venialia, sed nullum peccatum mortale, cum istud votum sit personale; nec adest coalescentia, cum decas cotidiana Rosarii tamquam res singularis sit voto promissa. Qui vero vovit dare qualibet hebdomada eleemosynam duorum francorum hocque votum neglexit per plures hebdomadas, peccavit graviter, cum istae materiae coaluerint. Si quis autem vovit dare eleemosynam quolibet Sabbato in honorem B. M. V. hocque votum per longum tempus laesit, non constat, num eleemosynae sic omissae coaluerint in materiam gravem. Praesumptio quidem stat pro coalitione, quia vovens voluit quidem honorare B. M. V., sed videtur nihilominus intendisse principalius cultum Dei per sublevamen pauperum. Sin autem cultus B. M. V. Sabbato praestandus fuit omnino primarius, sublevamen autem pauperum secundarius finis voventis, eleemosynae omissae non coalescunt. In praxi ergo imprimis in-

[1] Theol. mor. 1, n. 595.

vestiganda est intentio voventis; quodsi haec intentio non clare constet, pro non coalescentia materiarum standum est.

Impletio obligationis. Principium. *Vota implenda sunt eo modo atque eo tempore, quibus vovens habuit intentionem in actu vovendi. Dubio autem suboriente de modo obligationis et impletionis, adhibendae sunt eaedem regulae interpretationis, quae pro legum interpretatione valent.* 406

Istud principium facile intelligitur, si prae oculis habetur, votum esse ad instar legis, in qua vovens ipse est legislator, qui libere potest sibi praefigere et limitare omnes circumstantias obligationis.

De tempore impletionis voti sequentia notentur:

1. Votum *negativum* (e. gr. non frequentandi cauponas, non ludendi etc.) obligat statim, semper et pro semper, quemadmodum generaliter omnes leges negativae obligant. Ergo statim quando tale votum factum est, iam amplius non licet ponere actionem, de cuius omissione est votum. Patet per se.

2. Si tempus impletionis voti determinatum fuit a vovente, tunc votum implendum est tempore isto praefixo, quin sit necessarium id *praevenire,* etiamsi praevidetur impedimentum impletionis secus futurum. Unde e. gr. iuvenis, qui vovit se facturum esse peregrinationem mense Octobris, non tenetur peregrinationem facere mense Septembris, etiamsi nunc scit, se mense Octobris fore impeditum propter servitium militare. Ratio est, quia nemo tenetur legem implere, antequam obligat.

3. Qui tempore praefixo non implevit votum, iam non tenetur, neque etiam potest illud implere tempore sequenti, si tempus praefixum fuit *ut terminus obligationis* seu, ut dici solet, *ad finiendam obligationem.* Hinc e. gr. qui vovet ieiunium quolibet Sabbato in honorem B. M. V., neque debet neque potest tale ieiunium omissum perficere sequenti feria II. Quapropter si omissio ieiunii fuit inculpabilis Sabbato, nullum peccatum commisit, neque ad aliquid amplius tenetur. Sin autem omissio fuit culpabilis, peccatum commisit et iam amplius non potest voto satisfacere. Censetur autem tempus esse praefixum ad finiendam obligationem, quando *per se* et non per accidens intenditur, e. gr. propter specialem devotionem illo tempore praestandam, ut puta facere meditationem de passione Christi qualibet feria VI in Quadragesima. — Si vero vovens designavit tempus non ut terminum obligationis, sed potius *ad urgendam exsecutionem,* ne scii, exsecutio diutius differatur, tunc, tali tempore elapso, obligatio voti non cessat, sed remanet quantocius implenda. Ille vero, qui non observavit tempus pro exsecutione voti determinatum, peccat, si omissio fuit culpabilis; idque graviter vel leviter pro gravitate materiae.

Quaenam materia dilationis sit gravis, difficile est in praxi assignare, cum hoc pendeat a multis circumstantiis, e. gr. a natura voti, a voventis aetate, a periculo obligationis non implendae etc. Praesertim in votis, quae ex dilatione aliquam diminutionem patiuntur, facilius aderit gravis materia.

S. Alphonsus *“· putat, grave peccatum esse, si quis sine sufficienti ratione differat ultra sex menses ingressum in religionem voto promissum; vocat autem laxam opinionem illorum, qui docent dilationem istius voti per duos aut tres annos sine iusta causa factam non esse peccatum mortale. Sane si quis sine ulla sufficienti causa differret ingressum in religionem voto promissum, non solum se privaret magno bono spirituali vitae religiosae, sed etiam se exponeret imminenti periculo perdendi vocationem religiosam. Sin autem aliqua rationabilis causa dilationis adest (e. gr. valetudo corporalis nondum satis firma, resistentia parentum, aliquod negotium adhuc perficiendum etc.), atque si deest proximum periculum perdendi vocationem religiosam, non videtur peccaminosa dilatio etiam per plures annos. — In aliis autem votis, quae ex dilatione nullum fere patiuntur detrimentum, secundum complures auctores quantalibet dilatio etiam sine causa facta non excedit culpam venialem; quia, ita inquiunt, cum quis det totum, quod promisit, et nullum damnum promissario ex dilatione obvenit, non videtur damnandus gravis culpae, sed levis negligentiae·”.

4. Quando nullum determinatum tempus est praefixum impletioni voti, vovens serio studeat exsequi id, quod promisit, quantocius id fieri potest. Dicitur enim in S. Scriptura: *„Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus: et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum."* ·ßß

407 De obligatione voti condicionati, disiunctivi, poenalis, dubii.

1. Si votum emissum fuit non absoluto, sed *condicionato modo,* non obligat nisi verificata condicione. Unde obligatio voti tamdiu suspensa manet, quamdiu condicio non est impleta. Non autem licet mediis fraudulentis iniustisque eventum condicionis impedire. Unde e. gr. contra votum suum peccat, qui Deo vovit, se ingressurum in monasterium post matrimonium sororis, sed nunc fraudulentis et iniustis mediis sororem a matrimonio ineundo avocat.

Dico autem: *mediis iniustis;* nam nemo prohibetur adhibere media iusta. Hinc ille, qui precibus opportunis aut suasione impedit exsecutionem condicionis, non est reus voti laesi. Pariter non stricte obligat votum condicionatum, si condicio non proprie sed *aequivalenter* tantum impleta est. E. gr. si aliquis ingressum monasterii vovit, quando mater, quam sustentare debet, invenerit convenientes nuptias, non tenetur (stricte loquendo) ad ingrediendum monasterium, si mater inopinate mortua fuerit, quamvis obstaculum ingressus in monasterium, scii, sustentatio matris, nunc sublatum sit. Ratio est, quia votum est vinculum. Atqui vinculum non debet ligare ultra terminos clare positos. Per se patet, in isto et similibus casibus satius esse aut votum perficere aut dispensationem commutationemve petere.

2. *De obligatione voti disiunctivi* pauca notato ex S. Alphonso’·’ et Salmanticensibus ·”.

a) Si quis vovit disiunctive rem bonam vel malam aut vanam aut impossibilem, votum tale est nullum. Ratio est, quia vovens potest eligere rem malam, vanam aut impossibilem, et tunc votum esset nullum ob ineptitudinem materiae. Cum autem liber sit alterutram materiam eligere, totum votum est nullum inde ab initio. E. gr. si quis voverit angustiis pecuniariis valde

·’* Theol. mor. l. 3, n. 221. ··· *Billuart,* De relig. diss. 4, a. 3, § 2.
”· Deut. 23, 21. ”7 L. c. n. 224.
*’· Cure, theol. mor. tr. 17, c. 1, n. 141.

oppressus: aut intrabo apud Carthusianos aut furtum faciam apud hominem ditissimum, totum votum est nullum inde ab initio.

b) Si quis vovit disjunctive plures res bonas ac proinde aptas materias voti, debet eligere unam ex istis. Quodsi *post* electionem factam aliae res sub disiunctione promissae evadunt impossibiles, nihilominus tenetur rem semel electam praestare. — E converso, si alterutra res voto promissa *ante* electionem pereat aut impossibilis reddatur sine culpa voventis, votum cessat. Ratio est, quia vovens iam privatus est libertate electionis, idque sine culpa eius. E. gr. si quis voto promisit se daturum esse unum ex duobus calicibus possessis, et unus calix ipsi periit furto aut incendio, iam non tenetur alterum calicem tradere. — Sin autem *ex culpa voventis,* puta, quia culpabiliter distulit implere votum, alterutra res impossibilis evasit, tenetur vovens alteram partem praestare, cum nemo ex sua culpa debeat commodum reportare. — Ceterum in his votis disiunctivis imprimis attendenda est *intentio voventis,* quae si clara est, iuxta illam et non iuxta materialem sensum verborum votum est implendum: Deus enim, cui fit promissio in voto, et qui perscrutatur corda, non est deludendus subtilitatibus casuistarum.

3. *De obligatione voti poenalis* dubium potest oriri, utrum poena imposita pro transgressione promissionis sit solvenda semel, an toties quoties promissio laeditur. E. gr. quando quis vovit, se daturum esse 10 marcas, si iterum inebriatus fuerit, teneturne dare hanc summam promissam semel post primam ebrietatem admissam, an toties quoties postea ebrius fuerit? Respondit S. Alphonsus*'· post Salmanticenses "·, poenam non esse solvendam nisi pro prima vice, si votum emissum fuit simplex; sin autem votum fuit duplex, scii, de non se inebriando et de poena solvenda, tunc poenam esse solvendam toties quoties votum violatur, nisi tamen haec poena sit gravissima, ut peregrinatio aut largitio magnae eleemosynae. In praxi attendenda est *intentio voventis;* quae si dubia est, pro minore obligatione standum est.

4. *De obligatione voti dubii* iudicandum est iuxta regulas supra I, n. 328 sqq. datas de conscientia dubia et probabili. Deinde attendendae sunt regulae rectae interpretationis, statim afferendae.

De interpretatione votorum. 408

Regula x. *imprimis votum privatum interpretandum est secundum intentionem expressam aut praesumptam voventis.*

Ratio est, quia votum est quasi lex privata, cuius legislator est ipse vovens. Porro optima est interpretatio legis, quae est conformis menti expressae vel praesumptae legislatoris. Ergo etiam votum privatum interpretandum est imprimis iuxta mentem voventis.

Vota *publica,* ut sunt essentialia vota in institutis religiosis, interpretanda sunt secundum sanam doctrinam auctorum.

Regula 2. *Quando intentio voventis neque clare apparet neque prudenter praesumi potest, tunc votum interpretandum est secundum usum communem hominum aut generalem Ecclesiae consuetudinem.*

Hinc ille, qui vovit Rosarium, potest illud alternatim recitare cum socio: sic enim fert Ecclesiae consuetudo. Qui vovit ieiunium per mensem, non

·"· L. c. n. 223. •o' L. c. n. 177.

tenetur ieiunare diebus Dominicis, cum sit contra consuetudinem Ecclesiae ieiunium die Dominica; potest etiam uti lacticiniis et generatim adhibere illas dispensationes, quae in sua regione conceduntur omnibus fidelibus durante Quadragesima. Qui vovit intrare in statum religiosum, potest intrare in quodcumque institutum religiosum approbatum; sin autem post ingressum a superioribus dimittitur, non tenetur iterum conatum facere in alio instituto religioso, praesertim cum iuxta vigentem disciplinam'°' nemo post professionem dimissus ex aliquo instituto religioso possit in alio instituto religioso recipi sine speciali dispensatione Apostolica. Petitio autem talis dispensationis (quae non ita facile conceditur) videtur esse medium extraordinarium, ad quod nemo tenetur pro exsecutione sui voti. — Qui vovit audire cotidie Missam, non tenetur diebus Dominicis et festivis audire duas Missas etc.

Regula 3. *In dubio de exsistentia aut extensione alicuius voti licet amplecti benigniorem partem.*

Nam vinculum voti non est supponendum sed probandum; et „in obscuris minimum est sequendum" Quando autem dubium oriatur, utrum votum sit impletum annon, adhibendae sunt regulae eaedem, quae supra I, n. 230 et 333 indicatae sunt circa legem dubie impletam.

§ S·

De cessatione voti ab intrinseco.

409 Praenotamen. Votum cessare potest duplici modo: 1. *ab intrinseco,* scii, a) ex mutatione materiae aut b) ex cessatione finis; 2. *ab extrinseca,* scii, interveniente legitima auctoritate; quod quidem potest accidere a) per irritationem, b) per dispensationem, c) per commutationem. De cessatione voti aut saltem eius obligationis per auctoritatem extrinsecam tractabitur in sequentibus paragraph!?; nunc breviter agendum est de cessatione voti ab intrinseco.

Regula generalis. *Votum (privatum) cessat ab intrinseco, quando tanta accessit mutatio ex parte sive voventis sive materiae promissae, quae, si ab initio adfuisset, certo votum impedisset,* seu, ut S. Thomas*0' breviter dicit: *„Illud, quod votum fiendum impediret, si praesens esset, etiam voto facto obligationem aufert."*

Ratio est, quia votum privatum non obligat ultra intentionem voventis. Iamvero merito praesumitur vovens noluisse se obligare in casu, quo notabilis mutatio sive ex parte sui sive ex parte materiae contingeret. Omne enim votum, cum sit de bono meliore, essentialiter requirit materiam aptam, de qua supra n. 399 sermo fuit Sicuti igitur votum est nullum, si materia fuit inde ab initio inepta, ita votum cessat quando materia prius apta postea evadit inepta. Ad rem scribit S. Thomas40*: „Ille, qui vovet, quodammodo sibi statuit legem obligans se ad aliquid, quod est secundum se et ut in pluribus bonum. Potest

· Cf. S. C. de Relig. d. 7 Sept. 1909 et 4 Ian. 1910; Cod. iur. can. c. 543.
·" Reg. iuria 30 in VP. ··' 4, dist. 38, q. 1, sol. t ad 1.
Cf. S. theol. 3, 3, q. 88, a. 10.

autem contingere, quod in aliquo casu sit vel simpliciter malum, vel inutile, vel maioris boni impeditivum; quod est contra rationem eius, quod cadit sub voto. Et ideo necesse est, quod determinetur in tali casu votum non esse servandum."

1. Ex parte voventis notabilis mutatio faciens cessare obligationem 410
voti adest e. gr. in sequentibus casibus:

a) si quis dives vovit eleemosynam, postea autem ipse fit pauper, iam liberatur a voto;

b) si quis vovit ingressum in monasterium, postea autem incidit in infirmitatem gravem et incurabilem, iam non amplius suo voto ligatur;

c) si quis vovit stato die suscipere communionem, hoc die autem ieiunium naturale fregit, iam neque potest neque tenetur non ieiunus communionem suscipere;

d) si quis vovit peregrinationem die fixo faciendam, sed isto die debet omnino inservire patri aegrotanti, iam non tenetur ad votum.

Non autem a voto castitatis facto liberatur ille, qui antea carebat tentationibus, nunc autem agitatur vehementissimis tentationibus contra castitatem. Nam hanc mutationem potuit et debuit praevidere.

2. Ex parte materiae promissae notabilis mutatio adest e. gr. in sequentibus casibus:

a) si materia fiat *illicita,* e. gr. si quis promisit voto dare eleemosynam determinato pauperi, quem scit nunc abusurum esse eleemosyna accepta ad se inebriandum;

b) si materia fiat *impossibilis* (physice vel moraliter), e. gr. si quis voverit aedificationem sacelli in aliquo loco, et gubernium civile stricte prohibet hanc aedificationem[407];

c) si materia fiat *inutilis* relate ad finem *principalem* a vovente intentum; e. gr. si quis vovit peregrinationem ad sanitatem patris recuperandam, iam non tenetur ad votum, si pater interim mortuus est; vel qui vovit non intrare in aliquam domum propter puellam seductricem ibi habitantem, iam liberatur a voto, si ista puella mortua est aut alibi habitat. — Sin autem materia facta est inutilis relate *ad finem secundarium* a vovente intentum, votum non cessat. Unde e. gr. si quis vovit dare qualibet hebdomada certam eleemosynam, et ille, qui hucusque eleemosynam istam recepit, mortuus est, votum inde non cessat, cum determinata persona pauperis non fuerit finis principalis, sed secundarius voti.

Nota. *Nullum votum publicum cessat ob causas intrinsecas.* Hinc vota essentialia emissa in institutis religiosis approbatis et votum castitatis in susceptione subdiaconatus non cessant propter notabilem mutationem ex parte voventis aut ex parte materiae. Ratio est, quia secus orirentur multa incommoda cum pro ipso vovente tum pro institutis religiosis. Ceterum si adest urgens ratio habendi relaxationem huius-

[407] Cf. quae supra n. 399 (b) dicta sunt de materia partim possibili et partim impossibili.

modi votorum, potest obtineri legitima dispensatio. — Per se patet vota *temporaria* sive privata sive publica cessare elapso tempore votorum.

§6.

De cessatione voti per irritationem.

411 **Notio.** *Irritatio voti est eiusdem annullatio vel suspensio facta ab eo, qui potestatem dominativam *** habet in voluntatem voventis aut saltem in materiam voti.* — Irritatio igitur est *actus potestatis dominativae* et non iurisdictionis. Prout autem haec potestas dominativa exercetur vel in voluntatem voventis vel in materiam voti, distinguitur duplex irritatio: altera *directa* seu proprie dicta, quae est annullatio voti facta ab eo, qui habet potestatem dominativam *in voluntatem voventis,* e. gr. a patre relate ad omnia vota filiorum impuberum; altera *indirecta* seu impropria, quae non est directa annullatio voti, sed eius suspensio facta ab eo, qui habet potestatem dominativam *in materiam voti.* Sic herus indirecte irritare potest vota famulorum impedientia servitium debitum.

412 **Principium i.** *Directa irritatio ptorsus exstinguit votum; indirecta autem irritatio obligationem voti tantum suspendit.*

Ita ex iure positivo40', quod tamen fundatur super iure naturali.

Etenim directa irritatio actum ipsum voti solvit redditque illum quasi infectum; indirecta autem irritatio non attingit ipsum actum voti (qui proinde integer remanet), sed tantum materiam voti. Porro facile potest accidere, ut haec materia voti postea sit subtracta potestati irritantis. Tunc autem votum sic indirecte irritatum iterum reviviscit. Hinc e. gr. si pater directe irritavit filii sui impuberis votum intrandi in monasterium, hoc votum est penitus exstinctum; sin autem herus indirecte irritavit votum ancillae, quae promisit cotidie assistere Missae, hoc votum reviviscit, postquam ancilla servitium heri dimisit.

413 **Principium a.** *Ad validam irritationem (sive directam sive indirectam) votorum nulla requiritur sufficiens causa; ad licitam autem irritationem requiritur sufficiens causa.*

De prima parte huius principii omnes auctores consentiunt; subditorum enim vota hanc condicionem tacitam semper involvunt: nisi superior meus contradixerit*00. Superior autem potestatem sibi competentem semper valide exercere potest.— Altera pars principii controvertebatur. Nec etiam ad licitam irritationem requiri causam docent S. Antoninus *00, Sylvester Prierias*10, Caietanus *", Suarez °1', Salmanticenses 410 etc. Ratio est, quia vota subditorum semper fiunt cum tacita condicione consensus superioris. Iam vero superior nullo iure cogitur hunc praebere consensum, sed pro arbitrio suo illum negare potest; quemadmodum si quis ex bonis alterius

000 i. e. dominium *(VerfUgungsrecht).* **' Cod. iur. can. c. 1312.

«° Cf. S. theol. 2, 2, q. 88, a. 8 ad 1 et 2. 000 S. theol. P. 2, tit. 11, c. 2.

e'° Summa Summ., s. v. „votum" c. 4; sed non ita clare loquitur.

011 Summula, s. v. „votum". **° In 3, disp. 4, sect. 2.

0,0 Cure, theol. mor. tr. 17, c. 3, n. 31.

eleemosynam promiserit sub condicione, quod dominus consensum dederit, dominus libere absque ulla causa consensum hunc negare potest. — Econtra ad licitam irritationem requiri causam docent Dom. Soto[414], Sanchez[418], Lessius[414], Laymann[417] aliique, quia secus superior impediret sine sufficienti ratione cultum Deo praestitum per votum atque utilitatem subditi ex exsecutione voti provenientem. Haec secunda sententia nunc tenenda est, cum Codex iur. can. 1312, § 1 statuat: „Qui potestatem dominativam in voluntatem voventis legitime exercet, potest eius vota valide et ex iusta causa etiam licite irrita reddere." Docent autem omnes auctores, irritationem irrationabilem voti ex se non excedere mensuram *culpae venialis,* per accidens tamen, e. gr. si causet grave damnum vel si fiat ex contemptu religionis, esse peccatum grave.

Pariter non peccat nisi venialiter, qui sine ratione sufficienti *petit* irritationem voti a superiore competenti[418].

Principium 3. *Qui habet potestatem dtrecte irritandi aliquod votum,* 414
etiamsi dedit subdito licentiam vovendi, aut promisit se non esse votum eius irritaturum, aut demum votum factum expresse approbavit, nihilominus valet postea hoc votum irritare. — Qui vero solam potestatem indirecte irritandi habet, semel concessa licentia aut approbatione voti, iam non potest illud irritare.

Ratio primae partis est, quia non obstante licentia data aut promissione et approbatione facta superior non desinit regere subditum in omnibus actibus suis ac retinet plenum dominium in voluntatem subditi. Ergo potest quoque uti sua potestate irritandi votum emissum, praesertim si adest sufficiens ratio. Confirmatur haec doctrina ex eo, quod successor huius superioris valet certo irritare istud votum. Et tamen hic successor non habet ampliorem potestatem quam eius antecessor[418]. — De altera parte veteres auctores in longum et latum disputant[4*°]. Sententia proposita mihi videtur probabilior. Etenim ille, qui solam potestatem indirecte irritandi vota habet, non potest disponere de voluntate voventis, sed de sola materia voti. Porro hanc materiam permisit Deo tradi per votum subditi. Ergo iam nullam dispositionem de hac materia facere potest, revocando votum a subdito factum[4*1].

Irritatio voti castitatis coniugalis. Ex dictis sequitur solutio casus a 415
S.Alphonso[4”] propositi: Duo coniuges emiserunt cum mutuo consensu post matrimonium initum continentiae votum. Vir percipiens in uxore esse grave periculum incontinentiae irritat directe votum illius vi potestatis dominativae, quam habere dicitur in voluntatem suae uxoris. Postquam uxor sic liberata est a voto suo, habet ius petendi debitum a marito. Cum autem ille sit voto castitatis adhuc ligatus, uxor eius votum indirecte irritat,

414 De iure ct iust. 1. 7, q. 3, a. 1.

418 In Decal. 1. 4, c. 24, n. 13.

414 De iust. et iure 1. 2, c. 40, dub. 10.

417 Theol. mor. 1. 4, tr. 4, c. 7, n. 18.

414 Cf. *Billuart,* De relig. diss. 4, a. 8, § 3.

418 Suarez (De voto c. 6, n. 15 sq.), Concina (In Decal. l. 4, diss. 3, c. 5, n. 6) aliique admittunt quidem hanc doctrinam, si agitur de potestate superioris religiosi; non autem, si agitur de potestate paterna.

4,0 Cf. *Caietanum,* Comm, in 2, 2, q. 88, a. 8.

4,1 Cf. *Billuart,* De relig. diss. 4, a. 8, § 3.

488 Theol. mor. 1. 3, n. 239.

atque sic ambo coniuges non sunt amplius ligati continentiae voto mutuo consensu emisso. — S. Alphonsus favet opinioni illorum, qui dicunt hunc agendi modum esse licitum, concludit tamen in haec verba: „Cum haec opinio sit contra communem, ... ego sapientibus decernendum remitto.“ — Gury-Ballerini*” vocat hanc opinionem tutam. Item Lehmkuhl*2* huic opinioni favet, addit tamen: ..Nihilominus suaderem, ut saltem pro maiore cautela etiam postea petatur dispensatio." — Nisi sit grave periculum in mora, haec opinio non videtur tuto in praxim deduci, cum iste modus agendi sit periculosa elusio voti et delusio Dei. Nam hoc modo coniuges possent facillime ab omni voto se invicem liberare. Praeterea iam S. Augustinus*” de eodem casu scribit adEcdiciam, quae cum marito suo votum castitatis emiserat: „Quod enim Deo pari consensu ambo voveratis, perseveranter usque in finem reddere ambo debuistis." Accedit quod communiter docent auctores, in hoc casu esse dispensationem voti petendam a legitima auctoritate. lamvero non est tutum agere contra sententiam communem.

416 Quis potest directe irritare vota?

Solus ille, qui potestatem dominativam habet in ipsam voluntatem voventis, ut supra dictum est. Talem autem potestatem dominativam habent:

i. *Papa, episcopi, superior religiosus (superiorissa), in religiosos professos.*

Religiosi enim in sua professione libere voverunt oboedientiam legitimis superioribus, iliisque sic se subiecerunt, ut nullum actum facere possint sine eorum consensu expresso aut saltem tacito.

Papa est summus superior omnium religiosorum professorum; proindeque habet perfectissimam potestatem in illos. Quae tamen potestas se extendit ad illos solos, qui votum oboedientiae emiserunt. Ergo non ad *novitios* nondum professos et a fortiori non ad simplices fideles, quorum vota Papa potest quidem dispensare vi suae perfectissimae jurisdictionis, sed non irritare, cum careat potestate dominativa in istorum voluntates.

Episcopi cum iuxta praesentem disciplinam aliquando sint superiores proprie dicti feminarum religiosarum, eadem potestas dominativa videtur illis competere, ita ut valeant irritare vota privata huiusmodi feminarum subditarum in institutis dioecesanis.

Superiores religiosi, qui valent vota privata suorum subditorum professorum irritare, sunt generalis, provincialis et localis superior. Adiciendae autem sunt quaedam restrictiones: a) Praelatus inferior nequit subditorum suorum irritare ea vota, quae iam rata habita sunt a superiore praelato, b) Superior religiosus nequit irritare subditi votum transeundi ad religionem arctiorem. Ratio est non solum statutum positivum Ecclesiae*”, sed etiam libertas eligendi statum vitae, praesertim perfectiorem. Sicut enim nemo prohiberi potest, ne eligat statum religiosum, sic nec etiam impedire licet, quominus aliquis idoneus eligat statum religiosum arctiorem et perfectiorem. Unde merito docent Salmanticenses et Noldin *”, ne Summum Pontificem

*” Comp. theol. mor. I, n. 331 in fine. Theol. moc. I, n. 612.

*” Ep. 26a (199); *Migne,* Patr. lat. 33, «078. ·” Cf. c. 18, X 3, ai.

·” De praeceptis n. 220. *Salmanticenses,* Cura, theol. mor. tr. 17, c. 3, n. 38; cf. etiam supra n. 398.

quidem valere irritare votum transeundi ad statum religiosum perfectiorem c) Superior religiosus nequit irritare vota *publica* subditorum suorum, qualia sunt tria essentialia vota paupertatis, castitatis, oboedientiae. Ratio est, quia per talia vota initur contractus onerosus inter religiosum et institutum. Qui quidem contractus nequit a superiore solvi, saltem per suam potestatem dominativam. d) Quidam auctores, ut Caietanus Sylvester Prierias·2', docent, vota privata religiosorum, quae regimen superioris nullo modo perturbant, e. gr. nullum dicendi verbum otiosum, faciendi quasdam preces iaculatorias, exercendi quosdam actus interiores pios etc., nullo modo posse irritari, sed tantum commutari a superioribus; quia voluntas religiosi non est totaliter subiecta superiori, sed tantum secundum professionem Regulae. Quidquid est de theoretica veritate istius sententiae, in praxi superior religiosus valet, exsistente causa rationabili, omnia omnino vota suorum subditorum saltem indirecte irritare, quia quodlibet votum privatum religiosi professi potest aliquando impedire ea, quae superior ad regimen necessaria ducit. Ideoque S. Thomas**® etiam sine ulla limitatione dicit: „Etiamsi aliquis [religiosus] ad horam aliquid facere possit, quando ad alia non occupatur a praelato, quia tamen nullum tempus est exceptum, in quo praelatus non possit eum circa aliquid occupare, *nullum votum religiosi est firmum,* nisi sit de consensu praelati."

Etiam *superiorissae* possunt vota subditarum professarum irritare, quia habent veram potestatem dominavitam, licet careant jurisdictione ecclesiastica proprie dicta·'1.

2. *Pater* potest directe irritare omnia vota filiorum ante pubertatem emissa 417

Pubertas censetur accidere pro masculis anno 14 aetatis, pro feminis autem anno 12 aetatis·". Deficiente aut consentiente patre, idem ius competit matri, tutori et generatim omnibus, qui in iura patris succedunt·'·. Haec paterna potestas irritandi vota filiorum desumitur ex pluribus textibus veteris iuris canonici··5, et insuper derivatur ex ipso iure naturali. Impuberes enim in illa tenera aetate solent esse infirmioris iudicii et rationis; ideoque aequum censetur cum in iure ecclesiastico tum in iuribus civilibus, ut omnes eorum actus sint rescindibiles a patre vel eius vices gerente.

Circa hanc potestatem paternam notentur duo: a) Vota ab impubère emissa possunt a patre irritari non solum durante impubertate filii, sed etiam postea; dummodo vovens pubes factus ea non ratificaverit, et quidem *novo voto independente a primo voto.* Ita sententia communior·". Ut autem vovens censeatur suum votum hoc modo ratificare, necesse est, ut sit sibi

·'› Comm, in 2, 2, q. 88, a. 8 et q. 104, a. 5.
·'» Summa Summ., s. v. „votum" c. 3, q. 3.
•'° S. theol. 2, 2, q. 88, a. 8 ad 3,
·'» Nonnulli theologi, ut Card. Gennari (Quest, can. n. 469), Ojetti (Synopsis rer. mor. n. 2533 circa finem), immerito putant vota privata professorum *simplicium* non posse directe irritari a superioribus. Etenim superiores habent potestatem dominativam in voluntatem etiam professorum simplicium (c. 501). Nihil autem amplius requiritur a Codice iur. can. c. 1312, § 1 pro irritatione directa.
·" S. theol. l. c. a. 9. ·" Cod. iur. can. c. 88, § 2.
··· Cf. 5. *Alph.,* Theol mor. l. 3, n. 230.
··· Cf. c. 15, C. 22, q. SI c· '4. C. 32, q. 2; c. 2, X 3, 33.
··· Cf. *Billuart,* De relig. dias. 4, a. 3, § a.

conscius primum votum esse obnoxium irritationi atque velit *de novo* se obligare, perinde ac si numquam obligatus fuisset. Ideoque non sufficit, ut vel prius votum coeperit exsequi, vel illud saepe renovaverit. Hoc enim est prius vinculum infirmum approbare, non autem novum idque firmum suscipere, b) Prorsus nullum votum ab impubère emissum excipitur a potestate irritante paterna. Unde pater valet irritare etiam vota reservata, e. gr. votum ingrediendi ordinem approbatum.

Nonnulli auctores, ut Vermeersch*””*, Génicot-Salsmann *””b, Arregui*””' opinantur non solum impuberum, sed etiam minorennium non emancipatorum vota posse a patre vel eius vices gerentibus directe irritari. Argumentum pro hac opinione desumptum ex Cod. iur. can. c. 89 videtur esse debile.

418 3. Num *maritus* valeat directe irritare omnia vota uxoris durante matrimonio facta, valde controvertitur.

Multi affirmant*17, quia vir est caput mulieris ideoque potestatem dominativam habet in eius voluntatem. Negativa tamen sententia videtur esse verior et communior, quia subiectio uxoris ex matrimonio orta se extendit ad sola officia matrimonialia, non autem ad omnes omnino actus eius. Ceterum ius mariti sufficienter et integre conservatur, si illi competit potestas irritandi indirecte vota uxoris. Argumenta autem, quae afferuntur pro viri potestate directe irritandi omnia vota uxoris, non convincunt. Nam textus Num. 30, 7—16 allatus non est tam clarus, et deinde non videtur continere nisi praeceptum iudiciale Veteris Legis, quod iam amplius non obligat. Insuper omnimoda illa subiectio et dependentia uxoris a marito nullo iure fundatur: non *iure naturae,* quia mulieres maiore iudicii firmitate sunt praeditae quam impuberes, immo aliquando superant ingenio suo ipsos earum maritos; non *iure positivo,* nullum enim exstat tale ius; non denique *ex contractu et vinculo matrimonii,* quippe quae se extendant ad corporis usum et familiae administrationem tantum*”. Vota igitur uxoris solum indirecte, i. e. ratione materiae, irritari possunt a marito; quatenus nempe ipsi obstant in coniugii usu, familiae administratione, rei familiaris gubernatione, e. gr. uxoris votum continentiae, multarum orationum, peregrinationum, mortificationum, eleemosynarum etc. Vota vero illa (sive personalia sive realia) quae iuribus maritalibus nullo modo derogant, ut e. gr. vota aliquarum precum, eleemosynarum ex bonis liberis paraphernalibus, non possunt a marito irritari. A fortiori maritus nequit irritare uxoris vota de rebus aliunde praeceptis, e. gr. de audiendo sacro diebus festivis, de non mentiendo etc.

419 **Quis potest indirecte vota irritare?**

Omnis superior, qui habet potestatem *in materiam voti,* potest indirecte irritare subditorum vota, quae laedunt ius ipsius. Ratio est,

♦”· Theol. mor. II, n. 224. ‘””b Theol. mor. I, n. 325.

·”· Summarium n. 213.

417 S. Alphonsus (1. c. n. 234) vocat hanc sententiam probabiliorem et citat pro ea S. Thomam, Dom. Soto, Sanchez, Petrum Ledesma, Salmanticenses pluresque alios. Sane prima fronte considerata verba S.Thomae hanc sententiam docent: „Nullum votum religiosi est firmum, nisi sit de consensu praelati. Sicut nec votum puellae exsistentis in domo, nisi sit de consensu patris; nec uxoris, nisi sit de consensu viri" (S. theol. 2, 2, q. 88, a. 8 ad 3). Sed nihilominus commentatores Angelicum Doctorem communius explicant hic loquentem de sola indirecta irritatione votorum uxoris (cf. *Billuart* 1. c.).

«·· Cf. *Billuart* I. c. 8 2.

quia votum nequit laedere ius alterius, et nemo potest aliquid firmiter promittere, cuius non habet plenum dominium. Hinc:

1. *Summus Pontifex* potest -indirecte irritare quaecumque fidelium vota, quae ipsius iuribus praeiudicant, et notanter vota facta circa bona ecclesiastica, cum ipse sit supremus administrator bonorum ecclesiasticorum.

2. *Parentes* possunt indirecte irritare vota filiorum puberum nondum exemptorum, quae impediunt liberam licitamque administrationem familiae, e. gr. votum longinquae peregrinationis *.*

3. *Superior religiosus* potest indirecte irritare novitiorum vota, quae impediunt disciplinam novitiatus. Vota autem privata, quae forte emisit religiosus professus ante suam professionem, suspenduntur ideoque indirecte irritantur ab ipso iure, donec vovens in religione permanserit "·.

4. *Maritus* potest indirecte irritare omnia vota uxoris etiam ante matrimonium emissa, quae ipsius iuribus matrimonialibus adversantur, ut iam supra dictum est. Idem valet uxor respectu votorum mariti; e. *gr.* uxor potest indirecte irritare votum mariti, qui secus impotens esset ad reddendum debitum conjugale.

5. *Herus aut dominus* potest indirecte irritare vota famulorum et subditorum, quae obstant debito famulatui aut debitae oboedientiae, e. gr. visitandi cotidie ecclesiam.

§ 7-

De cessatione voti (eiusve obligationis) per dispensationem.

Notio. Dispensatio definiri potest: relaxatio obligationis voti, no- 420
mine Dei facta ab habente iurisdictionem competentem. Ex hac definitione apparet magnum discrimen inter dispensationem et irritationem. Etenim:

1. Dispensatio fit nomine Dei, irritatio autem nomine proprio irritantis.

2. Dispensatio supponit iurisdictionem nomine Dei exercitam; irritatio autem nullam iurisdictionem exigit, sed requirit potestatem dominativam aut in voluntatem voventis aut in rem voto promissam. Hinc mulier habens potestatem dominativam potest quidem subditorum vota irritare, nunquam autem dispensare utpote expers iurisdictionis ecclesiasticae.

3. Ad validam dispensationem requiritur iusta causa, quia dispensatio nomine Dei exercetur. Porro Deus iustus non potest approbare dispensationem concessam sine sufficienti causa; ad validam autem irritationem nulla requiritur causa, ut iam supra dictum est, cum quilibet valeat potestate sua dominativa uti, etiam sine causa.

4. Irritatio voti fieri potest invito vovente ipso; dispensatio vero supponit consensum illius, qui votum emisit, cum ipse sibi voti obligationem imposuerit. Ita saltem si agitur de dispensatione voti *privati.*

Haec omnia quidem constant inter omnes, sed non ita constat, in quo praecise sit essentia dispensationis, et utrum dispensatio legitima totaliter destruat votum emissum, an solummodo suspendat eius obligationem·*1. Id quidem videtur esse certum, dispensationem non esse meram declarationem interpretationemve non-obligationis voti. Etenim talis declaratio aut esset

·'· Cf. S. theol. 1. c. ad 2. *·· Cod. iur. can. c. 1315.

·" *Cestaltung einer /lusnahme; cf. Stiegler,* Dispensation etc. im Kirchenrccht I, Mainz 1901, 24 et 40.

doctrinalis, et tunc fieri posset a quolibet homine prudenti, quin sit necessaria potestas iurisdictionis, quod est falsum; aut esset *authentica,* sed in stilo Curiae Romanae nullum invenitur indicium talis declarationis authenticae. — Iuxta modernam praxim non tantum obligatio voti, sed etiam ipsum votum solet per dispensationem tolli.

421 **Requisita ad dispensandum. Ad valide dispensandum requiruntur duo: iusta causa et facultas dispensandi.**

1. *Iusta causa* **cum ad licitam tum ad validam dispensationem voti requiritur, ut iam dictum est.**

Etenim dispensans non agit nomine proprio (sicut irritans) sed nomine Dei. Iamvero manifesta inferretur iniuria Deo, si id, quod ipsi promissum erat in voto, sine sufficienti ratione non praestaretur aut per frivolam dispensationem auferretur. Hinc tam dispensans quam dispensatus peccat adhibendo dispensationem sine sufficienti causa. Notat tamen Angelicus Doctor ··· dispensatum posse et debere acquiescere superioris dispensantis iudicio de sufficientia causae dispensationis (non autem iudicio proprio), quia ipse non gerit vicem Dei, sed superior. Si tamen causa dispensationis esset *evidenter* insufficiens, subditus dispensatus non posset licite adhibere dispensationem sic concessam ···

Quaenam sunt causae sufficientes ad dispensandum! Innocentius III ··· monet, tria esse attendenda in dispensatione votorum: 1. quid liceat secundum aequitatem; 2. quid deceat secundum honestatem; 3. quid expediat secundum utilitatem. — Antiquis temporibus dispensatio (saltem in votis maioribus) non solebat concedi, nisi propter causas publicas et bonum commune; nostris autem diebus omnia vota dispensantur etiam *ob causam et bonum privatum.* Omnes causae dispensandi possunt reduci ad duas classes, scil. ad *utilitatem Ecclesiae* seu communitatis et ad *utilitatem necessitatemve voventis.* Sic e. gr. conceditur dispensatio voti publici castitatis aliorumque votorum religiosorum, si membrum alicuius instituti religiosi propter vitam dissolutam scandalum causât toti communitati. Conceditur dispensatio, si vovens versatur in gravi periculo transgrediendi votum; si patitur magnam et impraevisam difficultatem observandi votum; si vexatur magnis scrupulis propter votum emissum; si votum fuit factum sine perfecta deliberatione aut libertate, nempe praecipitanter aut sub influxu metus etiam levis ··· Generatim loquendo, superior non debet nimis torqueri scrupulis de sufficientia causae dispensandi. Si enim subditus multum insistit ad habendam dispensationem, neque averti potest a petitione dispensationis, iam solet versari in periculo gravi transgrediendi votum, ideoque sufficiens causa dispensandi adest. Quare iuxta praesentem disciplinam etiam S. Congregatio de Religiosis concedit religiosis dispensationem votorum, si ipsi serio declarant, se esse incapaces vivendi amplius in tali instituto.

422 **2.** *Facultas dispensandi* **in votis certo competit Ecclesiae; quod quidem constat tam ex S. Scriptura quam ex perpetuo usu Ecclesiae.**

Christus loquens Petro dixit: „*Tibi dabo claves regni coelorum, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis.*" ··· — Quae verba cum sint generalia, debent intelligi de omni vinculo, quod homo erga Deum

··· S. theol. 2, 2, q. 88, a. 12 ad 2. ··· S. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 351.
··· c. 5, X 3, 34. ··· S. *Alph.* l. c. n. 252—353. ··· Matth. 16, 19.

contrahere potest. Et revera sicut nomine Dei Ecclesia potest remittere peccata peccatorumque poenas, etsi Deus habet strictum ius exigendi pro peccatis satisfactionem et poenam, ita a fortiori Ecclesiae competit facultas remittendi ex iustis causis obligationem ortam ex voto. — Quae quidem dispensandi facultas etiam semper in usu Ecclesiae fuit inde ab antiquissimis temporibus. Primis quidem saeculis non ita multae dispensationes votoruni occurrunt, sed SS. Patres cognoverunt illas, quae aliquando vocabantur absolutio seu οικονομία·47. Temerarium autem immo et haereticum esset asserere, Ecclesiam tot saeculis sibi usurpasse potestatem, quae ipsi non competit.

In Ecclesia exercent hanc dispensandi facultatem: 1. Summus Pontifex circa omnes christifideles; 2. loci Ordinarius et superior religionis clericalis exemptae448 circa proprios subditos, cum dependentia tamen a Summo Pontifice et cum certis limitationibus; 3. omnes, qui habent legitimam delegationem. — Cum dispensandi facultas non supponat potestatem ordinis sed *'iurisdictionis ecclesiasticae,* quicumque est capax jurisdictionis ecclesiasticae, potest etiam (saltem ex delegatione) exercere facultatem dispensandi.

Summus Pontifex habens amplissimam jurisdictionem habet quoque 423
amplissimam facultatem dispensandi in votis. Unde S. Thomas 448 dicit: ,,Quia Summus Pontifex gerit plenarie vicem Christi in tota Ecclesia, ipse habet plenitudinem potestatis dispensandi in omnibus dispensabilibus votis." Videtur igitur Angelicus Doctor supponere non omnia vota esse dispensabilia. Et revera difficultas est, quomodo Papa possit dispensare 1. in votis sollemnibus; 2. in votis factis in utilitatem tertiae personae.

Vota sollemnia religiosa consistunt in aliqua consecratione et sunt probabiliter iuris divini, ut supra n. 391 dictum est. Quamobrem saeculo XIII doctores (putantes rem semel consecratam iam non posse exsecrari, si integra manet) Summo Pontifici negabant facultatem dispensandi in votis sollemnibus. Immo ipse Innocentius IU 488 scripsit loquens de dispensatione huiusmodi votorum: „Nec aestimet abbas, quod super habenda proprietate possit cum aliquo monacho dispensare ; quia abdicatio proprietatis et custodia castitatis adeo est annexa regulae monachali, ut contra eam nec Summus Pontifex possit licentiam indulgere." Hanc sententiam tuentur S. Thomas 46‘, S. Raymundus **8, S. Bonaventura4“, B. Albertus Magnus484, multi alii. Nihilominus certum est, Summos Pontifices saepe concessisse licentiam, ut religiosi utriusque sexus post emissam professionem sollemnem licite et valide inirent matrimonium. Immo Leo XIII 488 dedit generalem facultatem dispensandi cum moribundis, qui non obstantibus votis sollemnibus matrimonium attentaverunt; quam facultatem Codex iur. can. c. 1043—1045 adhuc ampliavit. Temerarium autem est asserere, tot Summos Pontifices sibi arrogasse aliquam dispensandi potentiam, quae illis minime competit. Iam ante tempora S. Thomae et S. Bonaventurae quidam Summi Pontifices feruntur matrimoninum concessisse religiosis sollemniter professis, e. gr. Coelestinus III concessit, ut monialis Constantia, filia Rogeri de Sicilia,

447 Cf. *Sliegler* 1. c. 3 sqq. 448 Cod. iur. can. c. 1313.
448 S. theol. a, 3, q. 88, a. ia ad 3. 448 c. 6, X 3, 35.
481 S. theol. I. c. a. 11. 488 Summa l. 1, tit. 8, § 9.
484 4. dial. 38, q. 3. 884 In 4, dist. 38, a. 18. 488 Die ao Febr. 1888.

nuberet imperatori Henrico VI; Benedictus IX dicitur similem concessionem fecisse Casimiro regi Poloniae et Ramiro regi Aragoniae'5e.

Vota facta in favorem alicuius tertiae personae (sive physicae sive moralis), e. gr. votum faciendi eleemosynam determinatae personae, per se quidem ne Summus quidem Pontifex dispensare valet, si illa persona promissionem voto confirmatam acceptavit, neque subiecta est potestati dominativae Papae. Ratio est, quia per talem dispensationem laederetur strictum ius tertii acquisitum, ac proinde ipsum ius naturale. In sequentibus autem casibus Papa eiusque delegatus dispensare valet etiam in votis factis in utilitatem tertii:

1. si ille tertius libere renuntiavit iuri suo. Per se patet, cum tunc iam nulla laesio iuris adsit.

2. si ille tertius est persona religiosa aut institutum ecclesiasticum. Summus enim Pontifex habet plenam administrationem bonorum ecclesiasticorum, ac proinde potest ob sufficientes rationes disponere de iuribus omnium religiosorum (professorum) ac institutorum ecclesiasticorum.

3. si promissio fuit gratuita et nondum acceptata ab illa tertia persona. Tunc enim intercedit sola obligatio voti et non iustitiae. Ab obligatione autem voti Papa valet dispensare. Hinc e. gr. si quis vovit dare stipendium pro centum Missis dicendis in sublevamen defunctorum, Papa eiusve delegatus potest dispensare ab huiusmodi voto, cum a defunctis nequeat fieri acceptatio voti. Idem valet, si quis vovit dare 100 marcas pauperibus non determinatis

4. si promissio fuit gratuita ac *principaliter in honorem Dei* et non nisi secundarie in utilitatem tertiae personae. Ita saltem iuxta sententiam cum intrinsecus tum extrinsecus probabilem. Ratio autem est, quia tunc utilitas proximi est quid secundarium et accidentale, quod sequi debet condicionem principalis, scii, voti, quod est dispensabile*69.

Ex hucusque dictis luculenter apparet, in praxi vix ullum votum exsistere, de quo Papa non possit ex iusta causa dispensationem concedere.

424 De votis Summo Pontifici reservatis. Summus Pontifex sibi reservavit facultatem dispensandi in pluribus votis, qualia sunt:

i. omnia fere vota publica.

Talia vota publica sunt: a) omnia vota sollemnia facta in ordinibus religiosis et in susceptione subdiaconatus. Licet aliquando Summus Pontifex dispensaverit, ut sacerdotes, qui matrimonium attentaverunt invalidum, possint matrimonium convalidare, e. gr. tempore schismatis anglicani et primae revolutionis Gallicanae, tamen non exstat exemplum (publice notum), ubi Summus Pontifex concessit *sacerdoti* ritus Latini, ut valeat de novo matrimonium inire. — b) omnia vota simplicia emissa in institutjs religiosis a S. Sede approbatis. Nihil refert, utrum ista vota sint perpetua an temporaria. Unde e. gr. membrum talis instituti religiosi habens vota ad triennium aut quinquennium durantia a nemine nisi a Summo Pontifice eiusve speciali delegato potest in istis votis dispensari an<e elapsum tempus obligationis·“. Quando vero quis habens vota simplicia *temporaria* (sive in aliquo ordine

*»· A compluribus auctoribus istae dispensationes ut apocryphae reiciuntur; cf. *Billuart,* De relig. diss. 4, a. 9.

Cf. *Billuart* ib. a. 8, § 6. *'9 Cf. *S. /Ilph.,* Theol. mor. I. 3, n. 355.

999 Const. „Conditac" II; ,,Normae" art 112.

ubi habentur vota sollemnia, sive in Congregatione religiosa) legitime a superioribus dimittitur ex religione··0, eo ipso cessant eius vota simplicia·01. Quando autem quis simpliciter professus et habens vota *perpetua* legitime dimittitur, non eo ipso est dispensatus a votis suis, sed debet adhuc specialem dispensationem votorum petere. Ita saltem de iure communi, quidquid est de privilegiis concessis alicui instituto particulari‘°’.

Nota. Vota publica aliquando non sunt reservata S. Sedi. Nam cum saecularizationis induito, quod in religionibus iuris dioecesani etiam loci Ordinarius concedi potest, eo ipso cessant vota publica religiosa‘°’. Pariter cum dimissione religiosi, qui vota temporaria (non autem perpetua) nuncupavit···, ut iam dictum est.

2. duo vota privata, scii, a) perfectae et perpetuae castitatis, b) ingrediendi in religionem approbatam cum votis sollemnibus, dummodo ista duo vota sint emissa absolute et post completum decimum octavum aetatis annum4”.

Cum reservatio, quae censetur in iure canonico res odiosa, sit strictae interpretationis, haec duo vota sub reservatione non cadunt, nisi sunt perfecta ex parte cum *materiae* tum *modi.*

Materia voti censetur perfecta, si accurate promissum fuit id, quod in duobus votis est reservatum. Hinc non cadunt sub reservatione: votum virginitatis, votum non nubendi, votum castitatis temporariae, votum suscipiendi ss. ordines, votum ingrediendi in aliquod institutum religiosum cum solis votis simplicibus. Ratio est, quia omnia ista vota non sunt votum neque perfectae castitatis neque ingrediendi religionem cum votis sollemnibus. In praxi haud raro dubium oritur, utrum fidelis emiserit votum perfectae castitatis an virginitatis tantum. Tunc prius investigandum est, utrum vovens principaliter vitam coelibem, an potius perfectam castitatem corporis et mentis intenderit. Si prius, votum non est reservatum; sin posterius, votum est perfectae castitatis, ac proinde reservatum.

Modus istorum votorum censetur perfectus, quando emissa fuerunt *absolute* et cum *perfecta libertate.* Hinc non adest reservatio:

a) si tale votum factum fuit *cum condicione de futuro contingenti,* e. gr. voveo ingressum in religionem Franciscanorum, si sanitatem recuperavero. Quando autem apposita fuit condicio de futuro necessario aut de praeterito aut de praesenti, votum non est nisi apparenter condicionatum, ac proinde revera est absolutum, verificata condicione. Hinc e. gr. verificata condicione, votum sequens est absolutum et reservatum: Voveo perfectam castitatem, si pater meus in isto naufragio periit.

b) si votum fuit *disiunctivum aut poenale;* e. gr. voveo aut ingressum in religionem aut susceptionem ss. ordinum; si iterum contraxero habitum ebrietatis, voveo ingressum in ordinem Trappistarum.

c) si votum factum fuit *sub influxu metus etiam levis,*** e. gr. puella vovit ingressum apud Clarissas ad evitandas nuptias, ad quas parentes voluerunt illam cogere sub metu levi.

••° Modus istius dimissionis noviter determinatus est a Codice iur. can. c. 647.

··' Cod. iur. can. c. 648. ··* Ib. c. 669. ··· Ib. c. 638 et 640.

··· Ib. c. 648 et c. 669, § I. ··· Ib. c. 1309.

··· Cf. 5". *Alph.,* Theol. mor. I, 3, n. 358.

d) si vovens expresse intendit solam *levem obligationem* sibi imponere. Ratio patet, cum violatio talis levis obligationis sit leve peccatum, quod non potest esse materia reservationis. Hinc, si quis vovit sub levi obligatione perpetuam castitatem aut ingressum in religionem, eius votum non est reservatum.

e) si vovens nondum compleverit 18 aetatis annos.

Nota. Quando ista duo vota fuerunt a legitima auctoritate commutata in alia pia opera, haec materia sic commutata non amplius sub reservatione cadit. Hinc e. gr. si puella, facto voto perfectae castitatis et obtenta commutatione istius voti, tenetur dicere cotidie Rosarium, iam quilibet confessarius habens privilegia Mendicantium valet ex rationabili causa dispensare ab hac obligatone dicendi Rosarii

* 426 Loci Ordinarius aliique praelati iurisdictionem quasi-episcopalem habentes (ut sunt superiores religionis clericalis exemptae pro suis subditis, etiam non professis), non solum in omnibus aliis non reservatis votis ex iusta causa dispensare possunt, sed etiam in duobus privatis votis reservatis:

1. quando est *urgens necessitas* et recursus ad Summum Pontificem est moraliter impossibilis Talis casus facile accidere potest, quando omnia parata sunt ad nuptias, quae sine magno incommodo differri nequeunt, et detegitur unum nupturientium ligari voto perfectae castitatis. Tunc Ordinarius loci valet dispensare a voto castitatis

2. quando agitur de voto castitatis imperfectae (i. e. non petendi debitum conjugale) facto *post matrimonium contractum.* Ratio est, quia tale votum non est omnimodae castitatis, cum nequeat obligare ad non reddendum debitum. Sin autem agitur de voto castitatis perfectae, i. e. neque petendi neque reddendi debitum coniugale, episcopus nequit dispensare auctoritate propria, nisi sit periculum grave in mora'T0. Huiusmodi votum perfectae castitatis non potest coniux emiitere, nisi a) ex consensu compartis; b) nisi compars amisit ius petendi debitum, e. gr. ob adulterium perpetratum.

3. quando agitur de votis dubiis.

4. quando habent speciales facultates delegatas, ut nostris temporibus aliquando fieri solet. Quapropter confessarius egens facultate dispensandi in aliquo voto, melius petit hanc facultatem mediante episcopo dioecesano, qui semper fere illam concedere potest.

Nota. Loci Ordinarius valet in votis dispensare non solummodo cum propriis subditis, sed etiam *cum peregrinis*"1.* Sin autem vi facultatum specialium largitur dispensationem, attendendae sunt clausulae, quae forte excludunt peregrinos a dispensationibus concedendis.

426 Confessarii regulares habentes privilegia Mendicantium possunt sive intra sive extra confessionem dispensare in omnibus votis. Excipiuntur

4,7 Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. a6o. ··· Cf. ib. n. 358.
Cf. ib. l. 6, n. 987 et Cod. iur. can. c. 1045.
·" Cf. S'. *Alph.,* Theol. mor. I. 6, n. 986. ·'· Cod. iur. can. c. 1313.

tamen vota reservata (cf. supra n. 424) et insuper ea quae sunt facta principaliter in utilitatem tertii et ab illo acceptata. Ita sententia communissima *** ·

Haec sententia fundatur super complura privilegia a Summis Pontificibus concessa. Sic e. gr. Iulius II concessit regularibus S. Salvatoris et monachis Olivetanis, „ut deputati ad audiendas saecularium personarum confessiones possint eas ab omnibus et singulis peccatis .. . absolvere et vota per eas pro tempore emissa in omnibus et singulis casibus locorum Ordinariis, etiam per synodales seu provinciales constitutiones reservatis, in alia pietatis opera commutare, et desuper cum eisdem voventibus dispensare" ·'·. Eadem facultas aliis canonicis regularibus ab eodem Pontifice conceditur per Constitutionem „Inter ceteros"; eremitis Camaldulensibus idem concessit Leo X *7.* Quia autem alii Pontifices, ut Benedictus XIII Leo XII 7·, non loquuntur nisi de facultate commutandi vota, hinc quidam auctores (Billuart, Concina, Mocheggiani) denegant confessariis regularibus facultatem dispensandi in votis. Audiatur Concina, qui omnium vehementissimus asserit: „Falsa est sententia, quae privilegium concedit regularibus dispensandi in votis omnibus non reservatis Summo Pontifici." *77 — Concedit quidem Concina, quam plures auctores contrarium docere, sed nimis confidenter subdit: „Ex tot auctoribus neminem reperi, qui serio controversiam discutiat; sed unus fidit auctoritate alterius, et veluti avis aves, alii alios sequuntur; ac tandem multitudine omnes se tuentur, quasi multitudo posset patrocinari errori." — Sane multitudo auctorum sola nequit efficere ut error fiat veritas, sed satis temerarium est asserere, inter tot tantosque auctores neminem serio dicussisse controversiam. — Sententia communis docens, confessarios regulares gaudere facultate dispensandi in omnibus votis, exceptis votis cum reservatis tum factis principaliter in utilitatem tertii, videtur esse tuta in praxi. Etenim Sixtus IV 7·, Iulius II *7·, Innocentius VIII *eo aliique Summi Pontifices simpliciter concedunt hanc dispensandi facultatem. Quae quidem indulta postea effecta sunt ..privilegia bullata", cum fuerint a Summis Pontificibus in forma speciali seu ex certa scientia confirmata. In tali forma confirmavit e. gr. Gregorius XIII ' omnia privilegia Franciscanorum. Quodsi alii Pontifices concedunt regularibus facultatem commutandi vota, inde minime licet concludere, eos denegasse aut revocasse facultatem dispensandi. Nam verbum dispensandi non in uno sensu adhibetur cum in vetere Corpore iuris tum a veteribus modernisque canonistis, ut probavi alibi ". — Insuper S. Alphonsus " sine ulla haesitatione docet confessarios regulares posse dispensare in votis non reservatis. Porro confessarius in praxi semper potest sequi S. Alphonsi sententias, quae non sunt expresse revocatae per Sedem Apostolicam.

•7' S. Theol. mor. 1. 3, n. 257; *Ferraris,* Prompta Bibl. s. v. „votum" III, 77; *Reiffenstuel,* Ius can. 1. 3, tit. 34, n. 39; *Noldin,* De praeceptis n. 237; *Vermeersch,* De relig. inst. n. 519 et „Periodica" V 57sqq.

*7· Const. „Etsi ad universos". *** Const. „Etsi a summo".

*7· Const. „Pretiosus". *7· Const. „Plura inter".

•7T Theol. christ. 1. 4 in Decal., diss. 3, c. 11, n. 16.

*7· In Induitis tum pro Minimis d. 27 Maii 1474 tum pro Benedictinis d. 8 Iunii 1476.

·'· Cf. textum supra allatum. ··· in Induito pro Franciscanis a. 1487.

··* Const. „Ex benigna" d. 21 Martii 1575.

··· „Commersches Jahrbuch" XXII 60sqq. ·*· Theol. mor. l. 3, n. 257.

Optime et erudite de hac re disseiit G. Oesterle·9· O. S. B., qui etiam nervose reicit sententiam adversariorum. Ceterum haec controversia est nullius fere valoris practici, cum ordinarie expediat in praxi, non totaliter dispensare i. e. relaxare, sed commutare votum in opus facilius. Iamvero omnes docent, confessarios regulares posse commutare vota non reservata.

427 Utrum confessarii regulares *in casu urgentis necessitatis* dispensare possint in ordine ad matrimonium contrahendum super voto *perfectae castitatis,* disputabant auctores. Nunc autem, in casu quo iam omnia parata sunt ad nuptias nec matrimonium sine probabili gravis mali periculo differri potest, usquedum a loci Ordinario dispensatio obtineatur, non solum regularis, sed quilibet confessarius (sicuti et parochus et sacerdos matrimonio assistens) potest a voto castitatis perfectae aliisque votis impedientibus matrimonium dispensare, dummodo agatur de casu occulto*88.

Confessarii regulares valent partialiter dispensare in voto castitatis, matrimonio iam contracto, ad petendum debitum coniugale, quando alter coniux tale votum fecit ante matrimonium. Sin autem tale matrimonium fuerit dissolutum per mortem compartis aut alio modo, votum sic dispensatum reviviscit in illo, qui id emisit. Immo si taliter dispensatus, durante matrimonio, committeret peccatum grave contra castitatem, e. gr. pollutionem, adulterium etc., esset gravis violatio voti, ac proinde non solum ipsum peccatum luxuriae, sed etiam violatio voti in confessione declaranda essent*8'.

Parochi aliique confessarii ordinarii nullam habent potestatem dispensandi in votis nisi a) ex induitis particularibus vel b) tempore iubilaei vel c) in casu n. praec. indicato, scii, in ordine ad matrimonium contrahendum.

428 Circa exercitium facultatis dispensandi sequentia notanda sunt:

1. Licet uti hac facultate tum intra tum extra tribunal confessionis, nisi tamen contrarium sit expresse determinatum.

Valde conveniens autem est, ut dispensatio ordinarie non concedatur nisi in confessionali; quare etiam facultates speciales dispensandi solent semper fere includere clausulam hanc vel similem: „pro foro conscientiae et in sacramentali confessione".

2. Qui huiusmodi dispensandi facultate pollet, ea uti potest etiam *secuni ipso,* cum sit actus iurisdictionis voluntariae487, nisi tamen dispensatio danda praescribitur in tribunali confessionis.

Nemo enim coram semetipso apparere potest in tribunali poenitentiae. In praxi semper melius est petere voti dispensationem ab alio habente potestatem, cum nemo debeat esse iudex in propria causa et facile decipiatur circa sufficientiam causae ad dispensationem necessariae.

3. Qui dispensare valet in votis, etiam dispensare valet in *votis iuratis.*

Ratio est, quia iuramentum, utpote in hoc casu aliquid accessorium voti, solvitur cum solutione voti·88. *Juramentum autem promissorium ex se solo*

·'· In „Theologie und Glaube" 1911, 389 sqq. *88 Cod. iur. can. c. 1045.
·"· Cf. S. *Alph.* l. c. et l. 3, n. 258. *" Cf. ib. l. 3, n. 256.
*"" Cf. infra n. 454.

numquam est reservatum *e'. Haec formula: ..Spondeo, voveo ac iuro", censetur non continere nisi solum iuramentum et non votum.

4. Episcopi dispensare valent etiam in votis peregrinorum, ut iam supra n. 425 dictum est. Confessarii autem regulares item possunt vota peregrinorum dispensare, quia agunt ex delegatione Romani Pontificis, cui nullus fidelis est peregrinus 480.

5. In omni dispensatione attendendum est illud Innocentii III iam supra citatum: „Quid liceat secundum aequitatem, quid deceat secundum honestatem, et quid expediat secundum utilitatem", seu tunc solummodo dispensandum est in voto, quando honor Dei servatur et utilitati spirituali voventis consulitur. De causis sufficientibus dispensationis iam supra n. 421 dictum est.

6. Raro expedit dispensatione tollere totam obligationem voti — fere cum solis scrupulosis hoc expedit —, sed praestat votum commutare, i. e. aliquam aptiorem materiam imponere. Sic enim vovens non perdit totum meritum voti et acquirit novum meritum oboedientiae.

§8.

De cessatione voti (eiusve obligationis) per commutationem.

Notio. Commutatio est translatio obligationis voti ab una materia 429
in aliam. Vel aliis verbis: Voti commutatio est substitutio alterius boni operis in locum illius, quod voto promissum erat, facta sub eadem obligatione voti. Commutatio igitur est aliquid minus quam dispensatio; quia in dispensatione obligatio voti auferri potest totaliter; in commutatione vero remanet obligatio saltem partialis voti, cuius sola materia mutatur et saepe aliqualiter remittitur aut etiam augetur. Votorum commutatio fieri potest auctoritate aut propria aut ecclesiastica, ut infra latius dicetur. Haec est autem differentia inter potestates irritandi, dispensandi et commutandi vota: Irritatio nullam exigit jurisdictionem, sed potestatem dominativam. Dispensatio semper exigit jurisdictionem. Commutatio aliquando exigit jurisdictionem, non autem semper.

Distinctio. Commutatio voti triplex distinguitur, scii, in opus melius, aequale, minus.

Opus *melius* non semper est illud, quod est difficilius, sed id, quod est Deo gratius et magis congruit saluti spirituali voventis. Sic e. gr. qui vovit eleemosynam determinato pauperi, qui nondum promissionem acceptavit, potest eandem eleemosynam dare magis pauperi aut parenti pauperi, cum id videatur esse opus obiective melius et Deo gratius.

Opus *aequale* censetur id, quod eandem fere difficultatem exsequendi praebet, e. gr. dicere Rosarium vel alias preces eiusdem fere durationis.

··· Unde S. Alphonsus (!. c. n. 250) docet, iuramentum castitatis perfectae vel religionis ingrediendae, nisi includat simul votum, non esse reservatum.

480 Ita *l.ehmkuhl,* Theol. mor. 1, n. 6ao.

Opus ***minus*** est illud, quûd evidenter minus difficultatis causât; e. gr. dicere Rosarium est opus minus quam cum devotione audire Missam vel facere peregrinationem.

430 **Principium i.** *Commutatio voti non reservati in opus vel a) evidenter melius vel b) aequale fieri potest etiam propria auctoritate voventis**91.

Ratio primae partis est, quia finis voti est a) cultus Dei et b) bonum spirituale voventis. Atqui opere evidenter meliore iste duplex finis perfectius obtinetur; quare Deus praesumitur consentire in talem mutationem. Unde omnia quaecumque vota emissa ante professionem religiosam suspenduntur, donec vovens in religione permanserit *", quoniam omnia alia vota sunt quorundam particularium bonorum; per professionem autem religiosam homo totam suam vitam Dei obsequio deputat. Particulare vero in universali continetur. — Insuper professio religiosa habetur ut mors civilis. Quemadmodum autem morte physica omnia vota exstinguuntur, ita quoque morte civili professionis religiosae vota suspenduntur. Ideo iam Alexander III*·' statuit, ut reus voti fracti non habeatur qui temporale obsequium in perpetuam religionis observantiam commutat.

Dicitur in principio enuntiato: *in opus evidenter melius.* Quod quidem intelligendum est non de opere mere obiective meliore et praestantiore, sed de illo, quod attentis omnibus *circumstantiis obiectivis et subiectivis voventis* est melius. In praxi saepe difficile, ne dicam impossibile est, determinare propria auctoritate, quale bonum sit melius inter duo bona proposita. Sane qui vovit dare calicem argenteum, potest istud votum implere dando calicem aureum, vel qui promisit voto 100 marcas, potest dare 1000 marcas, vel qui promisit ieiunium unius diei, potest ieiunare tribus diebus. Quae omnia per se patent; attamen hae non sunt proprie dictae commutationes, sed potius *abundantiores solutiones votorum;* et tunc verum est adagium: Maius continet minus, et non frangit fidem, qui in melius commutat. Commutatio vero proprie dicta habetur, si opus promissum mutatur in aliud opus *disparatum,* e. gr. ieiunium in eleemosynam aut orationem. Tunc autem videtur in praxi vix umquam licere propria auctoritate commutatio voti privati in aliud privatum. Nam nemo potest propria auctoritate tuto iudicare, quale opus sit melius tam pro se quam pro cultu Dei. E. gr. oratio est opus perfectius quam ieiunium, quia virtus religionis est excellentior virtute temperantiae. Numquid autem quis potest propria auctoritate commutare votum ieiunii sabbatini in recitationem Rosarii? — Ergo non solum melius sed etiam tutius est commutationem voti non facere nisi mediante auctoritate confessarii aut superioris ecclesiastici. Quae quidem doctrina videtur esse insinuata a S. Thoma*'* dicente: „In commutatione est quidam contractus, qui non potest perfici sine consensu utriusque partis; unde cum homo per votum Deo se obliget, non potest fieri commutatio voti, nisi interveniat consensus eius, qui vicem Dei gerit in terris, scii, praelati, *nisi forte unum votum ab alio includatur."*

Ratio secundae partis est positiva lex ecclesiastica·". Ante novum Codicem iur. can. S. Alphonsus multique alii theologi docebant commutationem voti in opus aequale non posse fieri ab ipso vovente.

·" Cod. iur. can. c. 1314. ·" Ib. c. 1315.
*'· c. 4, X 3, 34; cf. S. theol. a, a, q. 88, a. 12 ad 1.
' 4, diet. 38, q .1, a. 4, solut. 4. ·" Cod. iur. can. c. 1314.

Nota. A commutatione facienda per auctoritatem propriam excluduntur: 431
i. *vota reservata Summo Pontifici* (nisi tamen commutatio fiat per ingressum in religionem); a. *vota facta in favorem tertiae personae* (sive physicae sive moralis), si ista vota fuerunt acceptata; 3. *votum transeundi ad arctiorem religionem**** — Circa hoc ultimum votum eiusque exsecutionem notandum est, iuxta praesentem disciplinam Curiae Romanae pro omni transitu religiosi professi ad aliam religionem requiri licentiam S. Sedis**7. Antiquitus autem quilibet religiosus potuit propria auctoritate transire ad aliam religionem certe arctiorem.

Principium a. *Commutatio voti in opus certo et notabiliter minus* 432
non potest valide et licite fieri nisi ab illo, qui habet specialem facultatem.

Etenim talis commutatio est partialis dispensatio voti. lamvero ad omnem votorum dispensationem requiritur specialis facultas, ut supra n. 422 dictum est. Quicumque autem habet potestatem dispensandi in votis, habet quoque potestatem ea commutandi in opus aliud minus. Dicit enim Regula iuris 33 in VF: „Cui licet quod est plus, licet utique, quod est minus." Ab omnibus admittitur, confessariis regularibus (qui habent privilegia Mendicantium) competere facultatem commutandi omnia vota non reservata, ut iam dictum est.

Principium 3. *Ad voti commutationem in melius opus nulla* 433
requiritur causa; ad commutationem in aequale opus requiritur levis causa; ad commutationem in notabiliter minus opus requiritur gravis causa.

Ratio primae partis est, quia perficere opus, quod est objective et subjective melius, semper licet, quin necessaria sit alia causa cohonestans. Ratio secundae partis est, quia sine causa facere talem mutationem esset mera inconstantia, sane non grata Deo. Sufficit autem levis causa, e. gr. maior devotio voventis vel minus periculum transgrediendi votum**·. — Ratio tertiae partis est, quia talis commutatio est partialis dispensatio, ad quam semper necessaria est causa rationabilis et gravis. Non tamen requiritur tanta causa, quanta necessaria est pro totali dispensatione seu abolitione voti, ut per se patet. — Disputatur inter auctores, utrum non solum ad licitam, sed etiam ad *validam* commutationem voti in opus minus requiratur rationabilis causa. S. Alphonsus vocat utramque sententiam, i. e. affirmantem et negantem, probabilem. Affirmativa tamen sententia videtur esse probabilior, quia S. Thomas··· merito exigit sufficientem causam pari ratione pro dispensatione et commutatione. Porro sicut Deus non ratam habet dispensationem voti sine sufficienti causa datam, ita pariter non censetur approbare commutationem frivole datam. In dubio autem, utrum causa commutationis fuerit sufficiens an non, docet Angelicus Doctor600, subditum posse et debere acquiescere iudicio commutantis.

Corollarium 1. Facta commutatione voventi semper licitum est ad 434
primum opus redire, etiamsi commutatio facta fuit in melius. A for-

··· Ita c. 18, X 3, 3t. 07 Cod. iur. can. c. 632.
··· Cf. S'. *Alph.* 1. c. n. 245. ··· S. theol. a, a, q. 88, a. ia ad a.
**· Ib.

tiori hoc licitum est, si commutatio facta est in opus aequale aut minus.

Ratio est, quia commutatio est favor, quo nemo ordinarie tenetur uti, iuxta Regulam iuris 51 in VI°: «Quod ob gratiam alicuius conceditur, non est in eius dispendium detorquendum." Licet nonnulli auctores limitent hanc doctrinam ad casum, quo commutatio facta est ab habente auctoritatem, et doceant, voventem non posse redire ad primum opus, si ipse suum votum commutaverit in opus evidenter melius, tamen S. Alphonsus[501] hanc limitationem ut non fundatam merito reicit, immo et concludit: „Si pluries facta est commutatio in diversa opera, vovens potest eligere eorum, quodcumque malit."

435 Corollarium 2. Si opus, in quod votum commutatum fuit, impossibile evaserit (etiam ex culpa voventis), vovens ad primum opus redire non tenetur, *dummodo commutatio facta sit a confessario aut a legitimo superiore ecclesiastico.*

Ratio est, quia per commutationem legitima auctoritate factam prorsus exstinguitur prior obligatio. Hinc e. gr. si votum peregrinationis a confessario legitime commutatum est in ieiunium certo die peragendum, et tale ieiunium ob aegritudinem impossibile evasit, vovens iam ad nihil tenetur. Ita sententia communis[50J]. — Quando autem votum commutatum fuit *propria auctoritate voventis,* tunc obligatio prioris operis non videtur prorsus exstingui, ac proinde quando opus substitutum evasit impossibile, vovens ad prius opus redire tenetur. Nonnulli autem auctores docent[50]· etiam tunc non adesse strictam obligationem redeundi ad primum opus; quia vovens sive ipse faciendo sive acceptando commutationem implicite vovit materiam substitutam, adeoque prius votum exstinguitur. Haec sententia est certe probabilis theoretice, sed cum non expediat ullum votum propria auctoritate commutare (nisi professionem religiosam emittendo), ut supra dictum est, ideo in praxi non est recedendum a prima sententia.

ARTICULUS V.

De iureiurando.

436 Praenotamen. Inter modos colendi Deum habetur quoque invocatio divini nominis. Invocatur autem divinum nomen tripliciter: 1. per modum iurisiurandi ad propria verba loquentis confirmanda; 2. per modum adiurationis ad alios inducendum ad aliquid agendum aut omittendum; 3. per modum invocationis ad orandum et praesertim ad laudandum Deum. In hoc articulo tractamus de invocatione divini nominis per iusiurandum; in sequenti autem articulo agetur de adiuratione et de invocatione divini nominis. De oratione autem iam supra sufficienter dictum est.

Dividitur hic articulus in quattuor paragraphes: 1. de notione et divisione iurisiurandi; 2. de honestate iurisiurandi eiusque condicionibus requisitis; 3. de obligatione iurisiurandi; 4. de laesione iurisiurandi seu de periurio.

501 S. /Uph. 1. c. n. 248. 50' Cf. ib. n. 249.
50' Cf. *Billuart,* De relig. diu. 4. ■ 8, § 6, Petes 40.

§ I-

De notione et divisione iurisiurandi.

Notio. lusiurandum (quod aliquando etiam vocatur iuramentum et sacramentum) definiri potest: invocatio Nominis divini in testem veracitatis. Unde S. Thomas00* dicit: „Assumere Deum in testem, dicitur iurare.'l 437

Explicatur definitio data. Dicitur 1°: *invocatio divini nominis,* in quantum homo intime conscius de defectu suae veracitatis et cognitionis invocat in adiutorium Deum primam veritatem in cognoscendo et dicendo. Unde omne verum iusiurandum est verus cultus Dei, ac supponit fidem de exsistentia Dei personalis, omniscii et omnipotentis, qui cognoscit omne mendacium illudque punit. Quapropter iuraiuranda atheistarum, pantheistarum, monistarum, materialistarum etc. et generatim omnium negantium exsistentiam Dei personalis non sunt vera iuraiuranda. Ideo nec etiam iudex ab istis exigere potest iusiurandum; potest autem profecto eos sub gravibus poenis cogere ad dicendam veritatem. Nonnulli iuristae hanc obligationem dicendi veritatem impositam a iudice vocant *iusiurandum civile* per oppositionem ad iusiurandum religiosum, sed haec distinctio est reicienda, cum omne verum iusiurandum sit essentialiter actus religionis. Cum hodie tot homines aperte profiteantur crudum atheismum, iam fuit haud semel propositum, abolere iusiurandum in tribunalibus civilibus. — Invocatio divini nominis in iureiurando potest esse vel expressa vel tacita per signa, e. gr. per tactum evangelii, per elevationem digitorum etc.

Dicitur 2°: *in testem veracitatis.* Finis enim omnis iurisiurandi est confirmatio veritatis dictae. Cum autem veritas factorum contingentium nequeat probari ex causis intrinsecis, illa aliunde quaeri debet, scii, per testimonium hominum. Quod quidem testimonium hominum saepe est insufficiens et fallax propter defectum tum cognitionis tum veracitatis. Quamobrem necessarium est recurrere ad testimonium Dei, qui nec falli nec fallere potest 000. Attamen iurans non intendit neque petit, ut Deus hic et nunc actuali et claro signo veritatem testetur — hoc enim esset tentatio Dei —, sed ut Deus omniscius, iustus et omnipotens testetur veritatem, quomodo et quando ei placuerit, atque gravissime puniat falso iurantem °00.

Divisiones iurisiurandi. Inter complures divisiones iurisiurandi sufficiat enumerare sequentes cognitu necessarias pro confessario: 438

i. *Ratione obiecti seu materiae* distinguitur iusiurandum *assertorium* et *promissorium**"'. In iureiurando assertorio invocatur Deus in testimonium veritatis vel praeteritae vel praesentis; e. gr. iuro, me illud

60' S. theol. 2, 2, q. 89, a. 1. Aristoteles (Pseudo-Aristoteles) definit iusiurandum: "OfKoç b' εστί μετά θεία παραλήψεω φάσι άναπόδεικτο — ..lusiurandum est enuntiatio cum deorum invocatione probationis expers" (Rhet. ad Alexand. c. 17). Optima est etiam definitio data a cl. Gôpfert: „Der Eid ist die ausdriickiichc oder stillschweigcnde Anrufung Gottes ais Zeugen der Wahrheit, entweder zur Bestiitigung einer Aussagc oder zur Bekriiftigung einer Zusage" (Der Eid 11883l 152), vel Latino sermone: lusiurandum est invocatio divini nominis in testimonium ad fidem dicto faciendam aut ad promissionem firmandam.

1,00 S. theol. 3, *3,* q. 89, a. 1. '°· Cf. ib. a. 2 ad 3.

'°' In lingua Germanica; */lussage-* et *Zusagreid.*

crimen non commisisse; vel iuro, me solvendi esse incapacem 608. — In iureiurando promissorio invocatur Deus in testem tam futuri eventus quam praesentis sincerae intentionis aliquid faciendi aut omittendi; e. gr. iuro, me impleturum esse omnia officia novi status mei '°*. Iusiurandum igitur promissorium confirmat praesentem sinceram voluntatem, illamque ligat, ne in futuro mutetur. Utrumque iusiurandum hoc modo explicat Angelicus Doctor 610: „Divinum testimonium quandoque inducitur ad asserendum praesentia vel praeterita; et hoc dicitur iuramentum assertorium. Quandoque autem inducitur divinum testimonium ad confirmandum aliquid futurum; et hoc dicitur iuramentum promissorium.'* — Si quis accurate considerat iusiurandum promissorium, inveniet illud semper includere iusiurandum assertorium; etenim, qui iurat se aliquid facturum esse, Deum invocat ut testem alicuius veritatis praesentis, nempe se habere nunc animum efficiendi id, quod promittit. Deinde invocat Deum tamquam fideiussorem veritatis futurae, scii, se impleturum esse rem promissam. Nec tamen propterea divisio iurisiurandi in assertorium et promissorium est superflua; nam licet iusiurandum promissorium includat assertorium, non tamen econtra.

Iusiurandum promissorium solet subdividi in propositum iuratum, promissionem iuratam seu pactum iuratum, votum iuratum et votum cum pacto iuratum. a) *Propositum iuratum* (quod etiam vocatur iusiurandum promissorium simplex) est propositum iureiurando confirmatum aliquid faciendi aut omittendi; e. gr. iuro, me non amplius lusurum esse chartis, b) *Promissio iurata* est promissio homini facta et iureiurando confirmata; e. gr. promitto tibi matrimonium et iuro, me esse impleturum sponsalia sic contracta. Cum haec promissio sit contractus seu pactum, hinc etiam tale iusiurandum vocatur *pactum iuratum.* c) *Votum iuratum* habetur, si promissio non homini sed Deo facta et confirmata est iureiurando. d) Demum votum potest esse factum in utilitatem alicuius tertiae personae et ab illa acceptatum. Si tali voto accedit iusiurandum, tunc habetur *votum cum pacto iuratum.*

2. *Ratione formae* distinguitur iusiurandum *invocatorium* et *exsecratorium* (imprecatorium) °11. Primum simpliciter invocat Deum ut testem veritatis, ideoque etiam solet vocari iusiurandum contestatorium; e. gr. iuro per Deum, ita rem se habere. Alterum invocat Deum non solum ut testem veritatis, sed etiam ut *vindicem falsitatis.* Potest autem iurans sibi imprecari vindictam falsitatis tripliciter: a) directe ab ipso Deo; e. gr. Deus me perdat, me puniat, si non dixi veritatem. In S. Scriptura tamquam formula huiusmodi iurisiurandi saepe adhibentur verba: *„Haec faciat mihi Deus et haec addat."* 111 In iure canonico nunc viget formula: „Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei Evangelia**; cuius sensus est: Deus me non amplius adiuvet, si falsum pronuntio. — b) Per creaturas, Deo sic permittente; e. gr. fulmen me occidat, diabolus me rapiat, terra me deglutiat, etc., si verum non dico.

Oftenbarungseid. ·*· *Amts-* vel *Diensteld.* ·»· S. theol. 1. c. a. I.
·" *Zeugnis-* et *VeruMnschunRsetd.* Cf. S. theol. a, a, q. 89, a. 1 ad 3.
»*» Cf. 1 Reg. 14, 44; a Rcg. 3, 35.

Huiusmodi iusiurandum protulit David dicens: *„Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis."*— c) Per personas sibi intime coniunctas, quae damnum patiuntur; e. gr. pater iurat per caput filii; cuius sensus est: Filius meus carissimus capite plectatur, si mentior.

3. *Ratione modi* distinguitur iusiurandum *sollemne,* quod cum quadam sollemnitate emittitur, e. gr. accensis candelis, coram crucifixo, tactis Evangeliis etc., et iusiurandum *simplex,* quod sine his sollemnitatibus privato modo profertur verbis, quae magis placent. Iusiurandum sollemne non tantum verbis, sed etiam gestis fieri potest, e. gr. contactu Evangelii, osculo Bibliae etc. — Cum iusiurandum sollemne semper adhibeatur in iudiciis, vocatur quoque *iusiurandum iudiciale.* Iusiurandum autem extraiudiciale est omne aliud iusiurandum, sive sit in forma sollemni sive in forma simplici. Iusiurandum iudiciale habet quam plurimas subdivisiones, e. gr. iusiurandum calumniae, iusiurandum malitiae, iusiurandum suppletorium, iusiurandum delatum etc., quas hic omittimus, quia eorum notitia non pertinet ad Theologiam moralem, sed ad ius sive ecclesiasticum sive civile. Omnia enim iuraiuranda sunt eiusdem speciei moralis, quia omnia conveniunt in invocatione divini nominis, licet accidentaliter differant.

4. *Ratione invocationis* distinguitur iusiurandum *explicitum* et *implicitum.* Primum est illud, quo Deus ipse explicite et immediate testis invocatur, e. gr. testis est mihi Deus. Alterum est, quo immediate quidem invocatur creatura, sed mediate ipse Deus, quoniam in tali creatura specialis relatio ad Deum elucet. Ita implicite iuravit Moyses dicens: *„Testes invoco hodie coelum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem."*

§ 2.

De honestate iurisiurandi eiusque condicionibus requisitis.

Honestatem iurisiurandi negaverunt multi. Iam Pelagiani et Messalien- 439
ses'l* videntur negasse liceitatem iurisiurandi. Quos secuti sunt Waldenses·l·, Beguini et Beguardi, Fraticelli, Wicleff817, Hussitae l·, Anabaptistae, Mennonitae, Quakeriani "· aliique. Inter philosophos pugnaverunt contra iurisiurandi liceitatem Kant et Fichte. Contra hos omnes ponitur:

·« Ps. 7, 5. ·*· Deut. 30, 19.

·*» Cf. S. *Aug.,* Ep. 156 (al. 88); Sermo 180, c. 10, n. 11.

»*· Waldensibus praescripta fuit professio fidei cum his verbis: „Non condemnamus iuramentum; immo credimus puro corde, quod cum veritate et iudicio et iustitia licitum sit iurare" *(Dens.* n. 435; cf. etiam n. 487).

*1T Cf. prop. 43 damnata a Concilio Constantiensi *(Dens.* n. 623).

·»· Cf. „Interrogationes Wicleffitis et Hussitis proponendae" n. 12—14 *(Dens.* n. 662—664).

■ Cf. de his omnibus erroribus *Hopfert,* Der Eid nasqq. Cum Mennonitae its abhorreant a iureiurando praestando, illis permissum est a legibus civilibus Germaniae, ut loco iuramenti adhibeant alias formulas confirmatorias veritatis dicendae. Cf. Z.-P.-O. § 48a

Thesis. *Iusiurandum debitis condicionibus vestitum est honestum et licitum.*

440 Prob. i. *Ex S. Scriptura;* quae saepe honestatem iurisiurandi agnoscit, e. gr.: *Dominum Deum tuum timebis et illi soli servies, ac per nomen illius iurabis* S. Paulus pluries ipse iuravit: *Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo**1;* Ego autem testem Deum invoco m.* — Quodsi autem Christus ·" et lacobus videantur reprehendere omne iusiurandum, intelligendi sunt de iureiurando illicito seu non vestito debitis condicionibus. Nam S. Paulus certo cognovit verba Christi, et tamen ipse pluries iuravit. Optime scribit de hac re S. Augustinus5'*: „Quia praecepti violati reum Paulum praesertim in epistulis conscriptis atque editis ad spiritualem vitam salutemque populorum nefas est dicere, intelligendum est illud, quod dictum est .omnino* ad hoc positum, ut quantum in te est, non affectes, non ames, non quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas iusiurandum; ...ne scii, iurando ad facilitatem iurandi veniatur, et ex facilitate ad consuetudinem, et ex consuetudine in periurium decidatur.*'

Prob. a. *Ex Ecclesiae praxi et doctrina.* Semper in Ecclesia aeque ac in republica civili adhibitum esse iusiurandum nemo est qui neget. Doctrina autem Ecclesiae de hac re habetur in compluribus decisionibus contra Waldenses, Wicleffitas, Hussitas, Quesnellium, Synodum Pistoriensem supra n. praec. allatis.

Prob. 3. *Ex ratione.* Actus, cuius origo et finis est bonus, in se honestus est. Atqui iusiurandum est tale. Etenim iusiurandum procedit ex fide in Deum omniscium et vindicem iustitiae; finis autem iurisiurandi est, terminare controversias, adipisci plenam veritatem, firmare promissiones. Ergo iusiurandum debitis condicionibus vestitum est aliquid honestum et est actus religionis"·.

Quamvis autem iusiurandum sit in se honestum et licitum, tamen non est per se appetendum et nimis frequenter adhibendum, cum secus facile irrepant abusus5'5. Propter istos abusus nonnulli SS. Patres durius de iureiurando locuti sunt, praesertim S. Chrysostomus et S. Hieronymus5". Ideo dicitur etiam in S. Scriptura: *lurationi noji assuescat os tuum; multi enim casus in illa.... Vir multum iurans implebitur iniquitate, et non discedet a domo illius plaga. Et si frustraverit, delictum illius super ipsum erit; et si dissimulaverit, delinquit dupliciter; et si in vacuum iuraverit, non iustificabiturin.* — Ratio autem intrinseca est, quia iusiurandum est quasi

5,0 Deut. 6, 13. 5,1 Rom. 1, 9.

5M 2 Cor. i, 23; cf. etiam Phil. 1, 8; Hebr. 6, 13—18.

·" *„Audistis, quia dictum est antiquis: Non periurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino. . . . Sit autem sermo vester: est, est; non, non; quod autem his abundantius est, a malo est"* (Matth. 5, 33sq: 37). — S. lacobus idem docet: *„Ante omnia autem, fratres mei, nolite iurare, neque per coelum, neque per terram, nec aliud quodcumque iuramentum. Sit autem sermo vester: est, est; non, non: ut non sub iudicio decidatis"* (lac. 5. «2)·

515 De mendacio c. 15, n. 28 *(Migne,* Patr. lat. 40, 507).

5,5 Cf. S. theol. 2, 2, q. 89, a. 2. 5,5 Cf. ib. a. 5.

·" Non vacat textus SS. Patrum explicare, qui apparenter reiecerunt iusiurandum; constat enim eosdem SS. Patres aliquando et ipsos licitum declarasse iusiurandum. Videsis *Billuarl,* De relig. diss. 5, a. 3.

5,5 Eccli. 33, 9 12 sqq.

medicina contra defectum humanae veracitatis et credulitatis. Si enim omnis homo semper verax esset, ita ut eius assertionibus plena fides praestari posset, iam superfluum esset iusiurandum. Insuper iusiurandum facile potest inducere periculum peccandi, cum condiciones omnes ad eius liceitatem requisitae saepe desint. Ergo patet, iusiurandum non esse per se appetendum; sicut nec etiam homo appetit medicinam praeter casum necessitatis.

Condiciones requisitae ad iusiurandum validum et licitum.

Ad iusiurandum *validum* requiruntur duae condiciones, scii. 1. *intentio iurandi* et 2. *formula iuratoria;* ad *licitum* autem iusiurandum insuper requiruntur tres condiciones, nempe 1. *veritas,* 2. *iustitia,* 3. *iudicium.*

A. Condiciones requisitae ad *validum* **iusiurandum:** 441

1. Intentio iurandi *interna (sive actualis sive saltem virtualis)* prorsus necessaria est ad valorem iurisiurandi; ideoque sola externa et materialis prolatio formulae iuratoriae non est iusiurandum verum, sed fictum. Fictum autem iusiurandum videtur esse peccatum grave[520] (saltem si est libere et deliberate factum), cum sit gravis iniuria illata Deo, qui invocatione fallaci dehonoratur, et qui inducitur ad decipiendum audientes iusiurandum. Unde damnata est propositio (25) ab Innocentio XI: „Cum causa licitum est iurare sine animo iurandi, sive res sit levis sive gravis."[521] Hinc poenas periurii tam apud Deum quam apud homines non effugiunt, qui in tribunali libere praestant quidem formulam iuratoriam, sed interius animum iurandi cohibent. — Ad veram et sufficientem intentionem iurandi requiritur, ut iurans cognoscat, quid sit iusiurandum, atque ut habeat sufficientem deliberationem tam de ipso actu iurandi quam de materia iurisiurandi. Propter defectum verae intentionis iurandi quam plurimae formulae confirmatoriae, quae adhiberi solent in conversationibus humanis, non sunt vera iuraiuranda; e. gr. assero hoc per fidem meam, per honorem meum, per conscientiam meam; haec tam vera sunt quam lumen solis, quam exsistentia Dei; diabolus me rapiat, si hoc falsum est etc. Sane istae similesve formulae loquendi significant, loquentem intendere magnam confirmationem suae assertionis, sed minime constat, num revera velit invocare Deum tamquam testem. Fideles monendi sunt, ut abstineant ab huiusmodi locutionibus utpote vanis, immo saepe peccaminosis. Sit *sermo vester: est, est; non, non;* ita monet Dominus. — In foro externo semper supponitur vera intentio iurandi, quando prolata est vera formula iuratoria.

2. **Formula iuratoria** requiritur ad valorem iurisiurandi, quoniam 442
debet esse signum externum ad confirmandam assertionem factam. Quae quidem formula fiecessario continet Dei invocationem explicitant

[520] Si nonnulli auctores iusiurandum fictum libere factum vocant peccatum veniale aut etiam nullum peccatum, vel falsum docent vel sumunt iusiurandum fictum in latiore sensu, in quantum est mera assumptio vana nominis Dei.

[521] *Dent.* n. 1175.

aut saltem implicitam, cum ad essentiam iurisiurandi pertineat invocatio Dei in testem veritatis. In iure ecclesiastico solet adhiberi formula iuratoria: „Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei Evangelia." In iuribus civilibus quoque determinatae formulae solent praescribi; quae, si neque in se neque ex intentione legislatoris continent invocationem Dei, non sunt vera iuraiuranda religiosa In iuribusiurandis privatis nulla determinata formula requiritur, sed sufficit, ut quis signis aut verbis intendat invocare divinum nomen in testimonium veritatis; immo Deo ipsi posset iusiurandum praestari per actum internum, e. gr. aliquis, ut firmiter velit vitare aliquam occasionem peccandi, interne invocat Deum tamquam testem.

443 Scholion. De formulis iuratoriis recte intelligendis. Solent hic auctores texere sat longum elenchum formularum iurisiurandi explicit! aut impliciti; pariter afferunt complures formulas ambiguas aut certe nullum iusiurandum continentes. Quae quidem videntur esse parvae utilitatis, cum quia valor iurisiurandi, licet non unice, tamen principaliter ab intentione loquentis dependet, tum quia in diversis regionibus diversa est acceptatio istarum formularum. Breviter notentur sequentia:

a) Formulae loquendi, in quibus explicite aut implicite invocatur Deus in testem veritatis, sunt vera iuraiuranda, *obiective loquendo;* e. gr. „Testis sit mihi Deus"; „Iuro per Deum, per Christum"; „Iuro per B. Virginem, per Crucem, per Evangelia, per animam meam" etc. Subiective autem loquendo, istae similesve formulae loquendi aliquando neque ex intentione loquentis, qui illas sine ulla seria deliberatione et ex inveterata consuetudine profert, neque ex acceptione audientium tamquam verum iusiurandum habendae sunt. Si quis enim e. gr. quamlibet fere suam assertionem confirmat exclamando: „Ita est, per Deum"5'1, sane iste modus loqendi est quidem serio vituperandus tamquam intolerabilis abusus nominis Dei, sed neque ipse loquens neque audientes putant, quamlibet assertionem sic confirmatam esse iusiurandum.

b) Formulae, in quibus neque explicite neque implicite invocatur Deus tamquam testis, non sunt iusiurandum. Hinc si quis dicat: per conscientiam meam, per honorem meum; vel si sacerdos dicat: per consecrationem meam; vel si princeps confirmet verbum suum: per honorem meum regium: non emittit quidem iusiurandum religiosum, sed istae similesve formulae loquendi nihilominus solent haberi tantae confirmationes veritatis, ut earum laesio putetur vere turpis ac scandalosa.

c) Formulae, quibus veritas assertionis comparatur cum veritatibus fidei, neque ipsae sunt iusiurandum. Hinc formulae: „Tam verum est quam Deus est; quam Christus est in venerabili Sacramento; tam innocens sum quam B. Virgo" etc., neque iusiurandum continent, cum non sint invocationes testimonii Dei; neque sunt blasphemiae, cum proferens non soleat intendere, ut assertio sua eandem certitudinem habeat ac veritas fidei enuntiata"*. Sed per se patet, huiusmodi locutiones esse prorsus vitandas.

"® Sic e. gr. formula a Mennonitis adhibita: „Ich schwôre bei Manneswahrhcit". non est iusiurandum religiosum.

„Bei Gott, das ist wahrl" ··' Cf. *S./llph.,* Theol. mor. 1. 3, n. X37.

B. Condiciones requisitae ad *licitum* iusiurandum. 444

Ad licitum iusiurandum requiruntur tres condiciones iam supra enumeratae, quae solent vocari *comites iuramenti*,*** et quae iam a Ieremia indicantur: *„Iurabis: Vivit Dominus in veritate et in iudicio et in iustitia."* Deficiente vel una ex istis condicionibus, iusiurandum caret debita reverentia erga Deum, ac proinde est illicitum

1. Veritas iurisiurandi non significat veritatem obiectivam assertionis factae, sed veracitatem loquentis, qui non loquitur contra mentem suam, seu qui non dicit mendacium morale. Supponit igitur ista veritas firmam voluntatem verum dicendi (in iureiurando assertorio) aut implendi promissa (in iureiurando promissorio). Veritas est principalior comes iurisiurandi; quo deficiente adest valde grave peccatum periurii, xle quo infra n. 456 sqq. sermo redibit. Non solum autem requiritur, ut iurans evitet omne mendacium morale, sed etiam necesse est, ut habeat *moralem certitudinem* de rebus assertis. Hinc non licet iurare neque cum dubia neque cum probabili tantum veritate. Pariter numquam licet iurare cum restrictione pure mentali. Ita sententia communissima, quae corroboratur ex damnatione propositionum 26 et 28 ab Innocentio XI prolata MS. — Iurare autem *cum restrictione late mentali* non licet nisi ex gravi causa; in eo scii, casu, quo nullum aliud praesto est medium, se ipsum aut alios tuendi contra iniustam aggressionem, iniustum modum interrogandi aut aliud grave malum. Sic confessarius, qui inique cogitur ad testimonium iuratum ferendum de rebus, quas sub sigillo confessionali cognovit, potest, immo et debet iurare cum restrictione mentali.

Quaeritur, quantum peccatum sit sine sufficienti causa iurare cum restrictione late mentali? Multi auctores docent, tale iusiurandum esse peccatum mortale, cum sit gravis irreverentia contra Deum adhibere invocationem nominis illius ad decipiendum alios. S. Alphonsussse admittit hanc doctrinam de iureiurando in iudicio aut in contractibus, sed putat esse probabilius solum peccatum leve, si quis sine sufficienti ratione adhibeat restrictionem late mentalem in aliis iuribusiurandis privatis, quia in tali iureiurando non deest veritas, cum verba prolata possint in recto sensu facile intelligi; neque etiam deest iustitia, quia interrogans nullum ius habet — ut supponitur — ad responsionem simplicem sine restrictione. Laeditur igitur solus tertius comes iurisiurandi, nempe indicium sive discretio, cuius laesio non est nisi peccatum leve. Licet haec vera sint, tamen in praxi iste casus vix possibilis esse videtur. Etenim iam prohibitum est, ne quis iuret sine necessitate aut gravi ratione. Ergo multo severius est prohibitum, ne quis sine necessitate iuret cum restrictione mentali.

2. Iustitia tamquam secundus comes requiritur in iureiurando cum 445
assertorio tum promissorio; consistit autem in hoc, quod iurans neque quid asserit neque quid promittit, quod est illicitum.

»·· *Eidesge/ahrten.* »»· 1er. 4, 2. Cf. etiam S. theol. 2, 2, q. 89, a. 3.
>al> Cf. quae supra n. 171 de restrictione mentali dicta sunt.
··· S. */tlph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 15t.

In iureiurando assertorio iustitia exigit, ne quis alterius famam indebite laedat, e. gr. sine sufficienti causa manifestet crimen occultum alterius; neve quis laedat proximum in fortuna; neve se iactet de proprio crimine commisso. Laesio iustitiae in iureiurando assertorio est peccatum, cuius gravitas dependet a) a gravitate iniustitiae commissae, b) ab intentione iurantis. Unde videtur esse peccatum mortale, si quis e. gr. utitur iureiurando *tamquam instrumento* ad comprobandam gravem detractionem[6’’]; quia qui sic invocat Deum in testem, eum traducit quasi in coadiutorem sui criminis. Idem fere dicendum esse videtur (contradicentibus tamen quibusdam, e. gr. Gôpfert), si quis narrationem suorum peccatorum gravium confirmat iactantiae causa per iusiurandum. Attamen in praxi videndum est prius, num in hisce locutionibus verum iusiurandum adfuerit; nam saepe neque locutio ipsa continet invocationem nominis Dei, neque loquens habet intentionem invocandi Deum in testem sui peccati.

In iureiurando promissorio exigit iustitia, ut iurans nihil mali promittat. Unde certo committit duplex grave peccatum, qui iurat se esse patraturum *grave aliquod delictum* (e. gr. adulterium, homicidium etc.) : alterum peccatum offendit virtutem, quam quis laedere intendit; alterum autem peccatum est gravis laesio virtutis religionis, quoniam iurans quasi irrisorie Deum invocat testem, quod velit eum graviter offendere. Ita docent omnes. Sin autem iusiurandum est *de re leviter mala* facienda, e. gr. de mendacio aut deceptione levi, nonnulli graves auctores, ut Dom. Soto[6’’], Caietanus[6’’], Sylvius[640], Busenbaum[641], Noldin[64’] etc., existimant, id esse tantum peccatum veniale, quia non est nisi levis irreverentia Dei. Alii autem, ut S. Alphonsus[64’], Billuart[644], Tanquerey[646], Gôpfert[646] etc., putant, in hoc quoque casu committi grave peccatum, quia videtur esse gravis iniuria Deo illata, ipsum invocare in testem et velut patronum iniquitatis etiam venialis. Videtur enim esse contemptus et irrisio Dei (qui abhorret ab omnibus peccatis etiam levibus), si homo volens committere leve peccatum confirmat suam pravam intentionem invocando testimonium divinum.

Resolves: Ex dictis sequitur solutio sequentium casuum: 1. Aliquis Francomurator iurat, se persecuturum esse Ecclesiam. Est certe duplex peccatum mortale, scii, persecutionis Ecclesiae et sacrilegi iurisiurandi. 2. Aliquis iurat, se dicturum esse mendacium iocosum. Est duplex peccatum, nempe peccatum leve mendacii iocosi et peccatum forsitan grave sacrilegi iuramenti. Raro tamen formulae confirmatoriae futuri peccati venialis faciendi habent rationem veri iurisiurandi, ob defectum intentionis cum in illo qui loquitur, tum in illis qui audiunt loquentem. Unde prima sententia, licet sit theoretice considerata minus vera, tamen practice teneri potest.

837 Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 146.
538 De iure et iust. 1. 8, q. 2, a. 3, conci. 5. 636 Comm. in 2, 2, q. 89, a. 7.
8,0 Comm. in eundern locum. 6,1 Apud S'. *Alph.* l. c. n. 146.
De praeceptis n. 255. 8,3 L. c. 844 De relig. dies. 5, a. 4.
648 De virt. rclig. n. 951. 644 Moralthcol. 1 355,

Communiter docent Theologi, non esse nisi peccatum leve, si quis iurat omissionem alicuius actus boni consulti quidem sed non praecepti, e. gr. non intrandi in religionem, non dandi eleemosynam extra casum necessitatis. De quo casu dicit Angelicus Doctor6*7: „Si quis autem iurat, se non facturum aliquod melius bonum, quod tamen facere non tenetur, peccat quidem iurando, in quantum ponit obicem Spiritui Sancto, qui est boni propositi inspirator; non tamen peccat iuramentum servando, sed multo melius facit, si non servet."

3. Iudicium *(Besonnenheit)* tamquam tertius comes iurisiurandi 440 exigit debitam discretionem, ut adsit a) iusta causa iurandi; b) debita reverentia in ipso actu iurandi. — Defectus istius comitis ordinarie non est nisi veniale peccatum, suppositis tamen duobus aliis comitibus iurisiurandi.

Ratio est, quia tota malitia defectus iudicii consistit in hoc, quod vane et superflue, seu non satis reverenter invocatur divinum testimonium; quod quidem ex se non videtur excedere culpam venialem 6“. Peccant igitur per se tantum venialiter illi, qui frequenter iurant sine necessitate, qui iurant iocose, qui iurant cum insufficienti reverentia; per accidens autem defectus iudicii in iureiurando potest esse grave peccatum, si nempe inde oriatur grave scandalum aut proximum periculum peccandi contra veritatem aut iustitiam iurisiurandi 6*“. Cum defectus iudicii tam saepe adsit in iuribusiurandis ac tot pericula peccati inducat, inde Christus, S. lacobus, S. Chrysostomus, S. Hieronymus commendaverunt, non iurare omnino666

Scholion. Quinam iurare possint. *Ex iure naturali* omnis creatura ratio- 447 nalis ratione utens, sive angelus sive homo sive pubes sive impubes, et etiam ipse Christus qua homo, iurare potest. Ratio est, quia omnes creaturae possunt dicta sua confirmare per testimonii divini invocationem. Si quando Deus ipse in S. Scriptura inducitur iurare, hoc non est iusiurandum proprie dictum, quia nemo potest se ipsum invocare in testem veritatis; et praesertim hoc non fit, quasi verba divina egerent confirmatione, sed talia iuraiuranda ostendunt Dei immobilitatem 661.

Ex iure ecclesiastico non admittuntur ad iusiurandum sollemne complures, e. gr. impuberes, infames, illi, qui iam convicti fuerunt de periurio66’. Clerici non debent iurare in tribunali laicali, nisi obtenta praevia licentia episcopi aut legitimi praelati66*. Sacerdotes ratione dignitatis suae non debent nisi ex gravi causa iurare etiam in iudicio ecclesiastico, quia dubitare de eorum veracitate est derogare statui ipsorum6**.

Ex iuribus civilibus non solent admitti ad iusiurandum iudiciale illi, qui nondum 16 annos nati sunt6*·. Pariter complures alii excluduntur. Alii econtra possunt recusare iusiurandum. De his omnibus, utpote unice ad ius ecclesiasticum aut civile pertinentibus, non vacat hic longius agere.

6,7 S. theol. 2, 2, q. 89, a. 7 ad 2. 646 Cf. *Billuart,* De relig. diss. 5, a. 4.
**» *Fahrlâssiger Meineid.*
*·· Cf. textus supra n. 440 allatos, et *Gôpfert,* Der Eid 61 sqq.
661 S. theol. 2, 2, q. 89, a. 10 ad 4. *** Cod. iur. can. c. 1757.
· S. Offic. d. 23 lan. 1886 et Cod. iur. can. c. 120.
664 S. theol. l. c. a. 10.
666 Cf. Deutsche ZivilprozcBordnung 5 435 et StrafprozeBordnung J 56.

§ 3.

De obligatione iurisiurandi.

448 Praenotamen. Agendo de obligatione iurisiurandi praesertim sermo est de iureiurando promissorio. Licet enim iusiurandum assertorium in ipso actu iurandi stricte exigat et obliget, ut dicatur veritas, cum secus committatur gravissimum peccatum periurii, tamen, iureiurando assertorio semel rite praestito, iam nulla alia obligatio exsistit. Sane potest oriri gravis obligatio reparandi damnum causatum ex iureiurando assertorio falso aut iniusto, sed talis obligatio oritur solummodo per accidens, scii, ex abusu iurisiurandi; atque non est propria iuriiurando, sed communis omni actioni iniustae. Restat igitur, ut de sola obligatione iurisiurandi promissorii agatur. Haec autem obligatio est duplex: i. iurans debet in actu iurandi habere sinceram voluntatem adimplendi ea, quae promittuntur; 2. iurans debet tempore stabilito aut opportuno (si nullum tempus fuit stabilitum) reapse adimplere ea, quae iureiurando promisit. — Ex ordine tractamus i. de ipsa obligatione iurisiurandi promissorii, 2. de interpretatione huius obligationis, 3. de cessatione huius obligationis.

i. Exsistentia obligationis.

449 Principium, *a) Iusiurandum promissorium debitis condicionibus vestitum obligat ex virtute religionis solum iurantem ad ea, quae iurata fuere, b) Quae quidem obligatio est gravis vel levis pro gravitate materiae promissae.*

Explicatur, a) Iusiurandum promissorium debitis condicionibus vestitum obligare in conscientia, facile probatur cum ex S. Scriptura tum ex ratione. *„Reddes Domino iuramenta tua!"* 668 *„Si quis virorum votum Domino voverit, aut se constrinxerit iuramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne, quod promisit, implebit."* 667 — Accedit ratio: lurando homo Deum invocat quasi fideiussorem executionis rei promissae. Porro est magna irreverentia Deo illata, si quis culpabiliter tale promissum non servat, cum hoc sit contemptus et vilipensio Dei tamquam testis. — Iusiurandum utpote actus personalis causans obligationem personalem obligat ex virtute religionis solum iurantem 668; ideoque per procuratorem praestari valide nequit saltem in iure ecclesiastico668. Quare etiam eadem valent, quae supra n. 402 dicta sunt de obligatione voti.

Qui laedit iusiurandum promissorium simplex, committit unum peccatum, scii, irreverentiae erga Deum; qui laedit *votum iuratum,* duo peccata committit, nempe peccatum irreverentiae, ob laesum iusiurandum, et peccatum infidelitatis erga Deum, ob laesum votum. Nam licet sit contra eandem virtutem religionis cum laesio iurisiurandi tum laesio voti, tamen in utraque est specifica diversa malitia, cum in tali iureiurando laedatur invocatio divini testimonii, in voto autem transgresso laedatur fidelitas Deo promissa. — Qui laedit *pactum iuratum,* pariter committit duo peccata: alterum contra religionem, alterum contra iustitiam. Demum qui laedit *votum cum pacto iurato,* committit tria peccata propter triplicem laesionem, scii, voti, pacti, iurisiurandi.

868 Matth. 5, 33. 667 Num. 30, 3. 668 S. theol. 2, 2, q. 98, a. a ad 4.
868 Cf. Cod. iur. can. c. 1316, S 2.

Quaeres: Utra obligatio est gravior (ceteris paribus), voti an iurisiurandi? Ceteris paribus videtur gravior esse obligatio voti, quippe quod obliget ex fidelitate erga Deum; iusiurandum autem promissorium obligat potius ex reverentia Dei tamquam fideiussoris invocati. Porro fidelitas videtur esse strictior obligatio quam simplex reverentia, cum omnis infidelitas irreverentiam contineat, non autem vice versa[5,0]

b) Secunda pars principii enuntiati valde controvertitur; omnes quidem 450
docent, esse grave peccatum periurii, si quis culpabiliter non praestat *gravem materiam* iureiurando promissam, sed complures clari auctores, ut Caietanus[881],* Lessius[888], Valentia[888] et praesertim Concina[888] autumant, non dari parvitatem materiae in laesione validi iurisiurandi promissorii, quia omnis laesio iurisiurandi est periurium et omne periurium est peccatum mortale. Monent autem isti auctores, se solummodo loqui de iuribusiurandis validis cum seria deliberatione factis, non autem de illis, quae sine seria deliberatione aut intentione iurandi fiunt. Hinc etiam ipsi concedunt, non peccare mortaliter matres, qui pueris sub iureiurando spondent pomum, quod tamen postea revera non dant; econtra dicunt, peccare mortaliter eum, qui serio et deliberate iuravit se daturum esse unum obolum et postea hunc obolum culpabiliter recusat.

Longe communior et probabilior sententia admittit parvitatem materiae in laesione iurisiurandi promissorii. Sane si quis iurans *inde ab initio* noluit iusiurandum exsequi etiam in materia levi, est peccatum mortale periurii, non quidem ob ipsam materiam praestandam, sed propter *mendacium iureiurando confirmatum.* Sed tunc iam non tantum laeditur iusiurandum promissorium, sed etiam assertorium; asserit enim iste homo sub iureiurando se velle dare hanc levem materiam, et revera non vult hoc. Ergo talis iurans invocat Deum tamquam testem mendacii; quod est gravis irreverentia ac proinde grave peccatum. — Dari autem parvitatem materiae in laesione iurisiurandi promissorii, iam eruitur ex eo, quod obligatio iurisiurandi promissorii est minor obligatione voti, ut supra ex Angelico Doctore dictum est. lamvero in violatione voti datur parvitas materiae, ut omnes concedunt. Ergo a fortiori datur parvitas materiae in laesiore iurisiurandi promissorii. — Praeterea, ut dicit S. Thomas[888], „qui aliquid promittit, si habeat animum faciendi quod promittit, non mentitur; quia non loquitur contra id, quod gerit in mente; si vero non faciat quod promittit, tunc videtur infideliter agere per hoc quod animum mutat". Porro infidelitas certo admittit parvitatem materiae, ita ut in re parva non sit peccatum grave. Sententiam propositam de parvitate materiae in iureiurando promissorio ut probabilem aut etiam ut probabiliorem propugnant S. Antoninus[888], S. Alphonsus[887], Dom. Soto[888], loannes a S. Thoma[888], Silvester Prierias[8'0], omnes fere moderni[871].

888 S. theol. 2, 2, q. 89, a. 8.

881 *Caietanus* (in sua Summa, s. v. Juramentum promissorium") simpliciter docet, omnem laesionem iurisiurandi promissorii esse peccatum mortale; quam quidem doctrinam aliqualiter mitigat in Comm, in 2, 2, q. 89, a. 7.

888 De iust. 1. 2, c. 42, dub. 5. 888 In 2, 2, disp. 6, q. 7, punct. 3, conci. 3.

888 In Decal. 1. 5, dise. 2, c. 1. 888 S. theol. 2, 2, q. no, a. 3 ad 5.

888 S. theol. P. 2, tit. 10, c. 4, § 1. 887 Theol. mor. 1. 3, n. 173.

888 De iure et iust. 1. 8, q. I, a. 7, dub. I. 888 In 2, 2, q. 88, disp. 29. a. 8.

878 Summa Sutnm., s. v. .Juramentum'' 4. q· 1.

871 Cl. *GUp/ert,* Moraltheol. I 357.

Hinc si quis iuravit observare statuta alicuius collegii, capituli aut Universitatis, et postea parvum aliquod statutum violavit, non peccat nisi venialiter; si quis iuravit, se non amplius bibiturum esse vinum, et postea parum aliquid sumpserit, non peccat graviter. — Quaenam autem est parvitas in laesione iurisiurandi promissorii? Eadem dicenda sunt, quae supra n. 405 statuta fuere pro laesione voti; immo cum iusiurandum ceteris paribus non tam stricte liget quam votum, materia transgressionis in eo potest aliqualiter augeri, antequam perveniatur ad grave peccatum.

451 **Condiciones requisitae ad obligationem inducendam.**

Debitae condiciones iurisiurandi promissorii ad eius obligationem inducendam sunt similes condicionibus supra n. 392 sqq. indicatis pro valore voti; ideoque requiruntur tam ex parte *materiae* quam ex parte *iurantis.*

Ex parte materiae requiritur, ut res iureiurando promissa sit: a) *possibilis;* b) *bona ac honesta.*

Hinc invalidum est iusiurandum a) de re impossibili, quia nemo potest se obligare ad rem impossibilem; b) de re inhonesta, quia secus oriretur manifestus conflictus officiorum: etenim ex iure naturali homo tenetur vitare omnem actum inhonestum et illicitum; ex iureiurando autem deberet eundem actum praestare. Unde dicit Regula iuris 58 in VI°: „Non est obligatorium contra bonos mores praestitum iuramentum."*7* c) De re prorsus vana et inutili, quia omne verum iusiurandum debet intendere cultum Dei. Porro rebus prorsus vanis et inutilibus Deus coli nequit'7*. Propter materiam ineptam invalida sunt e. gr. iuraiuranda Francomuratorum, iusiurandum de mendacio dicendo, de vindicta sumenda. lurajuranda quoque parentum aut dominorum, quibus minantur, se filios aut servos tali determinato modo punituros, verberaturos, eiecturos, semper fere sunt invalida, cum quia deest vera intentio iurandi, tum quia valde dubium est, num tale iusiurandum sit de materia apta et utili.

452 Scholion. De obligatione iurisiurandi fidelitatis. Specialis difficultas oriri potest circa sic dictum *iusiurandum fidelitatis**7*, i. e. iusiurandum oboedientiae et fidelitatis, quod principibus aut auctoritati publicae praestare debent officiales, milites, immo et in nonnullis regionibus episcopi. Quod quidem iusiurandum fidelitatis (supposito legitimo gubernio) per se licitum est. Si quando sacerdotes aut episcopi cogantur ad praestandum huiusmodi iusiurandum, imprimis attendenda sunt Concordata vigentia inter S. Sedem et potestatem civilem. Deinde iurans neque potest neque debet ex virtute religionis se obligare ad observandas omnes et singulas leges etiam iniquas istius regionis, sed debet semper subaudire clausulam: *salvis legibus Dei et Ecclesiae.* Ceterum sensus iurisiurandi praestiti non alius solet esse, ac ut sacerdos aut episcopus nihil velit moliri contra legitimam auctoritatem civilem, et quod intendat fideliter munus sibi concreditum exercere. Officiales et milites non obligantur vi iurisiurandi fidelitatis *ad res illicitas,* cum nemo possit se obligare coram Deo ad rem illicitam. Miles, qui iureiurando fidelitatis emisso deserit exercitum, certo peccat, nisi tamen a) iniuste ad ser-

"* Cf. etiam c. I, II 11 in VJ°.

"· Cf. quae supra n. 400 de materia voti dicta sunt.

·'· *Diensteid, clmtseid, Fahnrnrid,*

vitium militare coactus fuerit; b) versetur propter militiam in urgentissimo periculo salutis aeternae. Uterque casus nostris temporibus vix umquam accidere potest, si agitur de *laicis* ad servitium militare destinatis. Pericula enim salutis aeternae in exercitu exsistentia possunt praecaveri mediis aliis ac desertione, e. gr. vitando malos socios aut eos denuntiando legitimae auctoritati. Miles, qui modo illicito exercitum iam deseruit, non debet a confessario cogi ad redeundum in exercitum, cum a) quia acerbissimae poenae illi infligentur ideoque adimpletio iurisiurandi facta est moraliter impossibilis, tum b) quia reipublicae non tam grave damnum causatur ex desertione unius alteriusve militis, tum c) quia monitio confessarii probabiliter foret inefficax ·'·.

Ex parte iurantis requiritur a) intentio iurandi; b) sufficiens deli- 453
beratio; c) libertas; d) absentia erroris substantialis.

a) De *intentione* ad valorem iurisiurandi necessaria iam supra n. 441 dictum est.

b) Ea *deliberatio* censetur sufficiens, quae requiritur ad actum perfecte humanum aut etiam ad contractum onerosum ineundum. Propter defectum sufficientis deliberationis invalida sunt iuraiuranda ebriorum, amentium, furiosorum, aliorumque carentium perfecto usu rationis.

c) *Libertas* requiritur ad valorem iurisiurandi, ita ut iusiurandum irresistibili *vi* seu *violentia* physica extortum sit prorsus invalidum.

Valde controvertebatur, num iusiurandum sub influxu *gravis metus* emissum sit validum. Omnes quidem conveniebant, iuraiuranda facta sub influxu gravis metus iniuste incussi posse a legitima auctoritate rescindi; pariter omnes concedebant, illum, qui ex gravi metu iniuste incusso iusiurandum emisit, posse in iudicio repetere ea, quae propter tale iusiurandum solvit. Demum, iure positivo sic statuente, quaedam iuraiuranda ex gravi metu facta sunt eo ipso invalida, e. gr. de sponsalibus et matrimoniis ineundis*'·, de professione religiosa facienda ·". Verum praecisis istis casibus, sententia communior et probabilior docebat, iuraiuranda ex gravi metu facta esse valida. Ita S. Thomas·'·, S. Aphonsus·'·, Dom. Soto·", Billuart··1 Suarez···, Lugo·", Göpfert·" aliique. Quae quidem sententia nunc definita est in Codice iur. can. c. 1317, § 2 statuente: *„Iusiurandum per vim aut metum gravem extortum valet, sed a superiore ecclesiastico relaxari potest."* De hac re Angelicus Doctor iam totam doctrinam breviter tradidit·85: „In iuramento, quod quis coactus facit, duplex est obligatio: una quidem, qua obligatur *homini,* cui aliquid promittit; et talis obligatio tollitur per coactionem, quia ille, qui vim intulit, hoc meretur, ut ei promissum non servetur. Alia autem est obligatio, qua quis *Deo* obligatur, ut impleat, quod per nomen eius promisit; et talis obligatio non tollitur in foro conscientiae, quia magis debet damnum temporale sustinere quam iuramentum violare.

·'· Cf. supra I, n. 301.
·'· Cf. infra in tractatu de matrimonio III, n. 719.
»'' c. 1, X i, 4e; Conc. Trid. sess. 25, c. 19 de regular.
·'· S. theol. 2, b, q. 89, a· 7 ad 3, et q. 98, a. 3 ad 1. Cf. supra n. 266.
·'· Theol. mor. l. 3, n. 174. ""° De iure et iust. l. 8, q. 1, a. 7.
··* De relig. disc. 5, a. 6, § 3. ··' De relig. tr. 5, l. 2, c. 10, n. 4.
··· De iust. disp. 22, n. 194. ··· Der Eid 288.
··· S. theol. 2, 2, q. 89, a. 3 ad 3,

Potest tamen repetere in iudicio, quod solvit; vel praelato denuntiare, non obstante, quod contrarium iuravit; quia tale iuramentum vergeret in deteriorem exitum; esset enim contra iustitiam publicam.*'

d) *Error substantialis* iusiurandum irritat eodem modo, quo invalidât votum cum tali errore emissum; error autem accidentalis non invalidât neque iusiurandum neque votum. Cf. quae supra n. 396 dicta sunt de votis cum errore factis.

454 2. Interpretatio iurisiurandi facienda est iuxta tres regulas sequentes:

Prima regula. Iusiurandum promissorium est strictae interpretationis Sunt equidem verba iurisiurandi in obvio sensu intelligenda; sed, dubio prudenti suboriente, iuranti est imponenda obligatio, quanto minor potest. Ratio est, quia iurans non censetur voluisse se obligare ultra strictum sensum verborum. Nec obstat, quod iusiurandum est in favorem religionis interpretandum; quia quo benignius iusiurandum interpretatur, eo rarius laeditur, eo tutius observatur, eo sanctius religio conservatur.

Secunda regula. In omni iureiurando promissorio quantumvis absolute prolato subintelliguntur sive ex natura rei sive ex iuris pvsitivi dispositione sive ex consuetudine sequentes condiciones et limitationes:

a) *„Si potero physice et moraliter, observabo iusiurandum."* Nemo enim sanae mentis vult se obligare ad impossibile.

b) *„Salvo iure superioris."* Subditus enim nequit ius superioris diminuere; is autem ex iusta causa potest relaxare aut dispensare iusiurandum.

c) *„Nisi alter obligationem meam remiserit cedens iuri suo."* ™ Principalis enim obligatio iurisiurandi oritur ex promissione facta. lamvero si alter remittit obligationem promissionis, eo ipso etiam remittit obligationem iurisiurandi. Hinc sponsalia iurata possunt mutuo consensu libero dissolvi.

d) *„Si res non fuerint notabiliter mutatae."* ·'· Notabilis enim mutatio superveniens producit quasi novum obiectum, ad quod intentio iurantis non praesumitur se extendisse; e. gr. si iuvenis sub iureiurando promisit puellae matrimonium, nihilominus non amplius tenetur promissionqn iuratam exsequi, si puella fornicata fuerit aut in gravem et incurabilem infirmitatem inciderit. Ceterum hic valent ea, quae supra n. 410 de cessatione voti ob mutationem notabilem materiae diximus.

e) *„Si alter suis promissis steterit."* Frangenti enim fidem, fides frangatur eidem; seu ut dicit Regula iuris 75 in VI°: „Frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem a se praestitam servare recusat."

Tertia regula. Iusiurandum promissorium generatim sequitur naturam et condiciones actus, cui additum est; ideoque talis actus, si directe vergit in damnum aliorum aut in praeiudicium boni publici aut salutis

··· Cod. iur. can. c. 1321. „T Ib. c. 1319, η. 1. ··· Ib. n. a.

*aeternae, nullam exinde consequitur firmitatem***9.* Ratio est, quia iusiurandum assumitur ad firmandum actum addendo obligationem religionis, ac proinde est aliquid accessorium actus principalis. lamvero ..accessorium naturam sequi congruit principalis", ut dicit Regula iuris 42 in VI°. Ex hac regula deducitur, illum, qui iuravit, se servaturum decreta et statuta alicuius congregationis, capituli, Universitatis, non teneri observare omnia haec aliter, ac ea observantur ab aliis bonis membris eiusdem societatis. Hinc ea, quae communiter negliguntur, etiam ab ipso negligi possunt; quae obligant ex se sub levi, non aliter observari debent propter iusiurandum factum; quae obligant ex sola quadam decentia, etiam non magis obligant ex iureiurando M0.

3. Cessatio obligationis iurisiurandi promissorii potest produci 455
aut a causis extrinsecis aut a causis intrinsecis. Ex *causis intrinsecis* cessat obligatio iurisiurandi eodem fere modo ac votum, scii, per substantialem mutationem materiae (ut si facta fuit illicita aut impossibilis) ; per cessationem finis essentialis (ut si quis iureiurando promiserit eleemosynam pauperi Petro, qui nunc subito factus est dives aut mortuus est), per defectum condicionis, sub qua iuramentum emissum est*1.

Causae extrinsecae, quae producunt cessationem iurisiurandi, sunt:

a) *condonatio* alterius, in cuius favorem facta fuit promissio iureiurando confirmata, ut patet ex regula secunda litt. c) supra allata.

b) *irritatio, dispensatio, commutatio.* Ante editum Codicem iur. can. nonnullae controversiae hac de re exsistebant. Nunc autem in c. 1320 simpliciter statuitur: „Qui irritare, dispensare, commutare possunt votum, eandem potestatem eademque ratione habent circa iusiurandum promissorium; sed si iurisiurandi dispensatio vergat in praeiudicium aliorum, *qui obligationem remittere recusent,* una Apostolica Sedes potest iusiurandum dispensare propter necessitatem aut utilitatem Ecclesiae." Ideo e. gr. sponsalia iureiurando promissorio firmata a sola S. Sede dispensari possunt, nisi tamen uterque sponsus in dissolutionem sponsalium consentiat. Praeter hoc iusiurandum in favorem tertiae personae nullum aliud videtur esse reservatum S. Sedi®’3.

c) *Relaxatio*8”, quae differt a dispensatione in eo quod dispensatio solet concedi in favorem *iurantis,* relaxatio autem iurisiurandi communiter imponitur propter graves rationes ex parte illius, in cuius favorem prolatum fuit iusiurandum. Relaxatio haec similis est irritationi iurisiurandi, sed, cum vergat in praeiudicium aliorum, non exer-

“· Cod. iur. can. c. 1318.

»“· Cf. 5. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 181. Etiam iusiurandum de servando secreto intelligitur secundum gravitatem materiae, ita ut laesio huius secreti in materia gravi sit grave peccatum; in materia autem levi, leve peccatum; in materia nullius momenti sit nullum peccatum. Cf. *Billuart* 1. c.

Cf. quae supra n. 410 de cessatione voti dicta sunt, et Cod. iur. can. c. 1319, n. *a* et 3. ·” Cf. 5. *Alph.,* Theol. mor. I. 3, n. 259.

··· *Èidesldsung, d/lier d'un serment.*

cetur nisi a Summo Pontifice**4, et quidem: a) propter boni communis damnum praecavendum. Bonum enim privatum debet cedere bono communi. Ideo Papa relaxat ex gravi causa sponsalia etiam iurata, si e. gr. secus sponsus infidelis matrimonium mere civile contraheret aut in concubinatu viveret. Sane sponsa sic derelicta magnum damnum ex tali relaxatione pati potest, sed Ecclesia nequit cogere sponsum infidelem ad nuptias promissas, et ex alia parte debet propter bonum commune evitare pro viribus matrimonia mere civilia et concubinatus, *β)* In poenam criminis commissi. Quare antiquis temporibus Summi Pontifices non semel relaxarunt iusiurandum fidelitatis civium propter crimina principis excommunicati. /) Ad iniuriam resarciendam, quae iuranti inflicta fuit, si scii, metu aut dolo ad iusiurandum inductus fuit*'*.

§4-

De laesione iurisiurandi seu de periurio.

456 Notio. Periurium in lato sensu acceptum est quodlibet iusiurandum illicitum, cui sci. deest unus ex tribus comitibus supra indicatis. Periurium in stricto sensu *(Meineid)* est morale mendacium iureiurando confirmatum. Non autem adest periurium, si quis sub iureiurando asserit errorem, quem invincibiliter putat esse veritatem. Si quis rem sub iureiurando promissorio serio promissam postea culpabiliter non implet, potius fractionem iurisiurandi *(Eidbruch)* quam periurium committit; potest tamen vere vocari periurus.

457 **Principium 1.** *Iusiurandum cum defectu veritatis prolatum seu periurium stricte dictum est peccatum mortale ex toto genere suo.*

Ita sententia communissima et certa. Quare damnavit Innocentius XI propositionem (24): „Vocare Deum in testem mendacii levis non est tanta irreverentia, propter quam velit aut possit damnare hominem." ·'· Et inter interrogationes proponendas Wicleffitis et Hussitis habetur etiam: „Utrum credat, quod periurium scienter commissum, ex quacumque causa vel occasione, pro conservatione vitae corporalis propriae vel alterius, etiam in favorem fidei, sit mortale peccatum?"·*7 Ratio autem intrinseca est, quia quodlibet periurium est essentialiter insignis iniuria atque *contemptus Dei,* qui nec fallere nec falli potest. Quare Angelicus Doctor·09 dicit: „Ea, quae ex se sunt peccata venialia, vel etiam bona ex genere, si in contemptum Dei fiant, sunt peccata mortalia. Unde multo magis, quidquid est quod de sui ratione pertinet ad contemptum Dei, est peccatum mortale. Periurium autem de sui ratione importat contemptum Dei. ... Unde manifestum est, quod periurium ex ratione sui est peccatum mortale. ... Ille, qui iocose periurat, non evitat divinam irreverentiam, sed quantum ad aliquid magis auget, et ideo non excusatur a peccato mortali." — Ergo si vel mendacium iocosum iureiurando confirmatum est peccatum mortale, non est parvitas

··· Cf. S. theol. 2, 2, q. 89, a. 9 ad 3; Cod. iur. can. c. 1320.
··· S. theol. l. c. a. 7 ad 3. ··· *Dene.* n. 1174. ··' *Dene.* n. 664.
•°' S. theol. 2, 2, q. 98, a. 3c, et ad 2; cf. 3, dist. 39, q. 1, a. 5, sol. 1, ubi S.Thomas dicit: „Si [aliquis] falsum iurat, credo, quod semper peccet mortaliter, sive sit iuramentum sollemne sive non sollemne."

materiae in periurio; quod proinde est peccatum mortale ex toto genere suo, i. e. semper inducit reatum culpae mortalis, nisi adsit imperfectio actus propter insufficientem cognitionem aut voluntatem. Quae cum ita sint, facile intelligitur, quare ex iure cum divino tum ecclesiastico tum civili severissimae poenae latae sint in periuros. Deus ipse minatur maledictionem periuris et exclusionem a regno coelorum5""; Ecclesia excludit periuros a testimonio ferendo atque prudenti Ordinarii arbitrio punit·00; iura autem civilia solent periuros punire poena gravis carceris·01.

Nota. Verum periurium committit ille quoque, qui iurat cum restrictione *pure* mentali, ut patet ex propositione 26 damnata ab Innocentio XI·0'.

Pariter iusiurandum *fictum* videtur referri ad periurium, ut iam supra n. 441 dictum est.

Principium 2. *Iusiurandum cum defectu iudicii prolatum est ex genere suo peccatum veniale.* **Ita sententia communis.** 458

Ratio est, quia irreverentia hoc modo illata Deo non videtur esse tanta, ut constituat peccatum mortale, quoniam nullum attributum divinum directe laeditur et notanter non Dei veracitas et iustitia. Insuper per defectum comitis iudicii non amittitur principalis finis iurisiurandi, scii, confirmatio veritatis dictae. „Unde", sic dicit S. Thomas·0', „non oportet, quod iurare sine causa semper sit mortale peccatum, sicut iurare falsum." — Per accidens autem iusiurandum sine iudicio factum potest esse peccatum mortale, e. gr. propter grave scandalum causatum, ut si sacerdos ita iuraret, vel propter proximum periculum peierandi.

Principium 3. *Iusiurandum cum defectu iustitiae prolatum ex genere suo est peccatum grave.* 459

Iam supra n. 445 sufficienter de hac re dictum est; unde breviter recolendum est: a) *Iusiurandum assertorium contra iustitiam* factum est grave peccatum, si ipsa assertio fuit graviter peccaminosa; secus est leve peccatum, quando scii, assertio ipsa fuit leviter peccaminosa·0*. Hinc qui gravem detractionem iniustam confirmat iureiurando, committit duplex peccatum mortale, scilicet detractionis et abusus iurisiurandi. Qui autem detractionem leviter malam confirmat iureiurando, committit duplex peccatum leve: alterum detractionis levis, alterum levis abusus iurisiurandi. b) *Iusiurandum promissorium sine iustitia factum,* i. e. continens promissionem illicitam, certe est grave peccatum, si ipsa res promissa est graviter illicita, e. gr. adulterium, matrimonium irreligiosum etc. Sin autem res promissa est in se leviter mala, e. gr. mendacium, leve damnum etc., nihilominus iuxta sententiam probabiliorem talis abusus iurisiurandi videtur esse tam irreverentiosus erga Deum, ut constituat peccatum mortale. Hinc qui iurat, se commissurum esse adulterium, committit duplex peccatum mortale, scii, contra castitatem et

··· Cf. Zach. 5, 3sq.

·" Cod. iur. can. c. 1757, § 2, n. 1; c. 1795, c. 2; c. 2323.

•°* Cf. Strafgesetze fiir das Deutsche Reich § 153 sqq.

"I' „Si quis ... quocumque alio fine iuret, se non fecisse aliquid, quod revera fecit, intelligendo intra se aliquid aliud, quod non fecit, vel aliam viam ab ea, in qua fecit, ve) quodvis aliud additum verum, revera non mentitur nec est periurus" (*Dens.* n. 1176). 3, diet. 39, q. 1, a. 5, sol. 1 ad 3.

•°· Sunt qui doceant (e. gr. *Noldin,* De praec. n. 255), iuramentum assertorium, quod caret iustitia, ease semper veniale peccatum ex genere suo

contra religionem; qui autem iurat, se leviter damnificaturum esse proximum, committit unum peccatum leve, scii, damnificationem levem intentam, et aliud peccatum probabiliter grave, scii, gravem abusum iurisiurandi·**. Ita obiective loquendo. In praxi autem saepe aliter iudicandum est cum propter defectum verae intentionis iurandi tum propter conscientiam erroneam iurantis.

ARTICULUS VI.

De adiuratione.

460 **Notio. Adiuratio est interpositio divini nominis aut rei sacrae, cuius reverentia, timore, amore ille, qui adiuratur, ad aliquid faciendum aut omittendum inducitur eoe.**

Differt igitur adiuratio ab aliis invocationibus nominis Dei; et primo quidem a iureiurando, in quo Deus invocatur tamquam testis aut fideiussor ad confirmandam aliquam veritatem; in adiuratione autem invocatur divinum nomen ad aliquid ab alio impetrandum. Differt quoque adiuratio ab oratione, in qua Deus invocatur ad aliquid directe ab ipso obtinendum; in adiuratione autem adiurans conatur aliquid obtinere *ab alio* propter Deum. — Adiuratio est actus religionis, cum per illam profiteamur, tam venerabile esse divinum nomen, ut audito ipso alii inducantur ad aliquid faciendum aut omittendum. Adiuratio est actus *latriae,* quando fit per directam interpositionem nominis Dei aut saltem alicuius rei, in qua maiestas divina specialiter relucet, e. gr. per passionem, mortem, sanguinem Christi. Adiuratio est actus *hyperduliae* aut *duliae,* in quantum fit per B. Virginem aut sanctos in se consideratos. Sin autem fit per mortem, vitam, amorem patris aut matris etc., non est proprie adiuratio religiosa.

Adiurari possunt omnes, qui habent aliqualem cognitionem Dei, scii, ipse Deus, Christus, B. Virgo, sancti, homines viatores, et demum daemones; ad hos tamen sola adiuratio *compulsiva* dirigi potest, ut infra dicetur.

461 Divisiones. Adiuratio dividitur: i. in *sollemnem* et *simplicem* (seu privatam).

Adiuratio sollemnis est ea, quae fit nomine Ecclesiae a ministris Ecclesiae iuxta caeremonias praescriptas, e. gr. exorcismus adhibitus in baptismo. Simplex seu privata adiuratio caret huiusmodi sollemnitatibus et a quocumque fieri potest.

2. In *deprecativam* et *imperativam* (seu compulsivam).

Adiuratio deprecativa adest, cum *precibus* aliquid obtinere studemus, interposito nomine Dei. Sic S. Paulus adiuravit fideles Romanos dicens: *"Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem."*'" Huiusmodi adiurationes saepe usuveniunt quoque in Litaniis, e. gr. „per mysterium Incarnationis tuae, per passionem tuam, libera nos, Domine". Vocantur autem tunc potius *obsecrationes* ·“. Adiuratio deprecativa ad quamlibet personam sive superiorem sive inferiorem sive aequalem dirigi potest, *daemone solo excepto.*

•°' Cf. Ballerini in notis ad Gury (Comp, theol. mor. I, n. 309), qui bene conatur conciliare diversos auctores hac in re apparenter discordes.

•°* Cf. S. theol. 2, 2, q. 90, a. 1. Adiuratio, germanice: *Beschwôrung.*

•°' Rom. 12, I. *” Cf. supra η. 337·

Adiuratio imperativa adest, cum, interposito nomine Dei, solis subditis aliquid imperatur. Sic S. Paulus adiuravit Thessalonicenses dicens: *„Adiuro vos per Dominum, ut legatur epistula haec omnibus sanctis."* eo* Sic adiuravit princeps sacerdotum considerans tamquam subditum suum ipsum Christum: *„Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus."*1* Sic* praesertim adiurantur daemones in exorcismo.

Principium. *Adiuratio debitis condicionibus vestita est actus virtutis* 462
religionis ideoque licita et honesta.

Adiurationem rectam esse actum virtutis religionis, facile intelligitur; quia per eam veneramur Deum, interponendo illius auctoritatem tamquam maxime efficacem ad postulata obtinenda. Sin autem adiuratio est actus religionis, etiam patet, illam esse in se licitam et honestam. Idem patet ex perpetuo usu et doctrina Ecclesiae.

Condiciones requisitae ad liceitatem adiurationis sunt eaedem ac ad licitum iusiurandum, scii, *veritas, iustitia, iudicium.*

a) *Veritas* in adiuratione exigit, ut adiurans habeat sinceram voluntatem obtinendi rem postulatam atque ut suae postulationis veram et non fictam causam afferat, seu breviter: *ut adiurans non decipiat adiuratum.* Carentia istius condicionis raro excedit culpam venialem. Hinc homo, qui se fingit esse pauperem et adiurat divitem per misericordiam divinam ad obtinendam eleemosynam, ordinarie non peccat nisi venialiter. Licet enim abutatur divina auctoritate ad iniquas suas petitiones reddendas efficaces, tamen iste abusus nondum per se videtur esse grave peccatum, quoniam auctoritas divina non adhibetur ad confirmandum mendacium, sed ad movendum alium ad bonum opus praestandum. Si tamen ipsa fictio sit in materia gravi ac proinde grave peccatum, tunc iuxta nonnullos auctores etiam adiuratio adhibita ad talem fictionem exsecutioni mandandam est grave peccatum.

b) *Iustitia* postulat, ut adiurans obtinere intendat *rem licitam.* Defectus iustitiae in adiuratione probabilius est peccatum grave vel leve, prout actio postulata est graviter aut leviter mala. Hinc duplex peccatum mortale committit, qui puellam simplicem et ignaram adiurat per amorem Dei ad faciendam fornicationem; qui autem adiurat alium per amorem Dei ad dicendum mendacium iocosum, committit duplex peccatum veniale. S. Alphonsus ell putat, etiam in hoc ultimo casu adesse peccatum grave ob abusum adiurationis, quia satis gravis videtur irreverentia inducere alterum ad rem malam ope divinae auctoritatis.

c) *Iudicium* exigit, ut adiuratio fiat ex iusta causa ac cum debita reverentia, non autem quasi ex habitu inordinato. Defectus huius condicionis per se non est nisi peccatum veniale, quia inde non tanta irreverentia Deo irrogatur, et quia talis adiuratio nihil aliud videtur esse nisi vana assumptio nominis Dei. Defectu huius condicionis saepe peccant venialiter mendicantes, qui suis petitionibus semper adiungunt adiurationes.

•°· 1 Thess. 5, 27. ·*· Matth. 26, 63. ·*' Theol. mor. 1. 3, n. 193.

463 **Scholion i. De exorcismis.** Exorcismus proprie dictus est eiectio diaboli ex homine obsesso; late dictus est annullatio influxus diabolici in aliqua alia creatura. Diabolum posse, permittente Deo, revera obsidere hominem et in illo habitare, est de fide, cum ipse Christus saepe eiecerit diabolum ex talibus hominibus obsessis. Hinc quoque in Ecclesia exsistit specialis ordo exorcistatus ad eiciendos daemones. Quando exorcismus *sollemnis* publice adhibetur, observanda sunt ea omnia, quae Rituale .Romanum ·“ hac de re praescribit. Ante omnia autem requiritur expressa et specialis licentia Ordinarii·1*, cuius est iudicare, num revera obsessio diabolica adsit, et num expediat publicum exorcismum peragere. Potest enim magnum scandalum suboriri ex imprudenter adhibito exorcismo publico. Privato autem et secreto modo non solum clerici, qui vi ordinis exorcistatus speciali potestate in daemones pollent, sed etiam laici exorcismum proferre possunt. Nullibi enim hoc prohibetur laicis, nec ullum incommodum inde oritur. Hinc legimus in historia, nonnullos sanctos laicos, ut S. Catharinam Senensem, S. Antonium Eremitam, daemones eiecisse. — Exorcismus rite prolatus etiam a sacerdote aut ab episcopo, non habet infallibilem effectum, saltem completum, i. e. omnimodam eiectionem diaboli ex homine obsesso. Quare verba S. Scripturae: *„Signa eos, qui crediderint, haec sequentur: in nomine meo daemonia eicient, linguis loquentur novis"*l*,* non significant, omnes credentes valere semper et statim eicere daemones, sed quando Evangelii profectus id postulaverit; sicuti nec etiam omnes credentes semper possunt loqui linguis novis. Nihilominus cum S. Alphonse·1· et compluribus aliis auctoribus oportet admittere, exorcismum a clerico insignito ordine exorcistatus prolatum producere ex opere operato saltem attenuationem virium daemonis obsidentis. — Exorcismus *late dictus* adhibetur in baptismo; immo aliquando creaturae irrationales sic exorcizantur, v. gr. sal, aqua, nubes, ut diabolicus influxus ab illis avertatur. Merito enim supponit Ecclesia, diabolum aliquando, permittente Deo, valde nocere homini cum immediate per se ipsum tum mediantibus creaturis irrationalibus, ideoque recte dicit Noldin·1·: „Valde suadendum est Ecclesiae ministris, ut exorcismum simplicem saepius peragant,memores verbi Domini: „In nomine meo daemonia eicient"; praesertim vero super eos, qui vehementi tentatione vexantur, et super poenitentes, quos advertunt difficultates experiri in eliciendo dolore et proposito de peccatis vel in peccatis suis sincere manifestandis. Uti posunt hac vel simili formula: „In nomine lesu praecipio tibi, spiritus immunde, ut recedas ab hac creatura Dei." Experientia constat, in confessionali aliquando cum bono fructu adhiberi exorcismum, dummodo id fiat prorsus secreto modo, ita ut nec poenitens id advertat.

464 **Scholion a. De invocatione divini nominis per laudem. Angelicus** Doctor·1’ de hac re agit immediate post adiurationem. Breviter sint sequentia dicta: Deus laudandus est non solum corde, sed etiam ore, quia a) hoc pertinet ad cultum externum religionis, et b) inde nos ipsi et alii audientes ad maiorem Dei reverentiam inducimur. Valde convenienter ista laudatio exprimitur *pulchro et decenti cantu.* Contraria doctrina Waldensium et Wicleffitarum, qui comparabant clericos cantantes cum prophetis Baal,

·“ Tit. n, c. i.
·*» Cf. Decret. Leonis XПI d. 18 Mail 1890 (Collect, de Prop. Fide n. 2303); Cod. iur. can. c. 1151, § 1.
·*· Marc. 16, 17. ·*· Theol. mor. I. 3, n. 193.
·*· De sacr. n. 53, nota 3. ··’ S. theol. a, a, q. 91.

reiecta est ex praxi ecclesiastica omnium saeculorum. Et revera cantus digne et devote in ecclesia peractus multum inservit ad devotionem augendam. Unde S. Augustinus[8,8] de se ipso dicit: „Flevi in hymnis et canticis suave sonantis Ecclesiae tuae vocibus commotus acriter." Recte autem monet Caietanus[818], a duobus in cantu ecclesiastico cavendum esse; scii, ne ideo cantetur, quasi ipse cantus secundum se sit Deo gratior; et ne cantetur causa delectationis nostrae vel alienae in ecclesiasticis Officiis. — *Usus organorum* aliorumque instrumentorum musicorum nondum erat introductus antiquis temporibus in ecclesiasticis Officiis[8*®]. Quandonam organa primitus introducta fuerint, non ita constat. Quidam dicunt, hoc factum esse tempore Caroli Magni, sed ut satis clare apparet ex S. theol. 2, 2, q. 91, a. 2 ad 4 temporibus S. Thomae usus organorum nondum erat universalis in omnibus ecclesiis. Optima statuta de cantu ecclesiastico edidit Pius X Motu proprio d. 22 Nov. 1903.

ARTICULUS VII.

De observantia diei dominicae et festorum.

Praenotamen. Cum iste articulus sit satis longus, dividitur in quattuor paragraphes: 1. de natura et origine huius cultus; 2. de utilitate huius cultus; 3. de auditione Missae, quae est prima pars huius cultus; 4. de cessatione ab operibus servilibus, quae est altera pars huius cultus.

Iste articulus tractat de illis omnibus, quae tum in tertio Decalogi praecepto: *„Memento, ut diem sabbati sanctifices"* ·'*, tum in primo praecepto Ecclesiae de observantia dierum festorum praescripta sunt.

§ I.

De natura et origine cultus praestandi diebus dominicis et festivis.

Observantia diei dominicae et festorum inter principaliores actus 466
exteriores virtutis religionis merito enumeratur. Praeceptum autem sanctificandi dies dominicas et festivas est iuris partim naturalis, partim positivo-divini, partim ecclesiastici.

a) Est quidem iuris *naturalis* praeceptum, quatenus praecipit aliquod tempus cultui divino tribuendum, et non solum cultui privato, sed etiam publico sociali. Inest enim homini naturalis inclinatio ad deputandum cuilibet rei necessariae aliquod tempus, sicut e. gr. corporali refectioni et somno deputatur determinatum tempus[8”]. Cultus divinus internus et externus, privatus et publicus homini prorsus necessarius est, ut supra n. 327 dictum est. Ergo ipsum ius naturale postulat, ut determinatum tempus deputetur cultui divino. Hinc nulla umquam tam inculta, tam barbara gens fuit, quae diis suis festos dies non consecraverit[8’8]

b) Praeceptum observandi diem dominicam est iuris *positivo- divini,* quatenus *uno cuiusque hebdomadae die* in laudem Creatoris ab omni opere servili cessandum esse praecipit[8’8].

8,8 Confess. 9, 6 (*Migne,* Patr. lat. 32, 769). ·»· Comm, in 2, 2, q. 91.

888 Cf. *Wetter* et *Welte,* Kirchenlexikon, s. v. „Orgel". 8,1 Ex. 20, 8.

8,8 S. theol. 3, 3, q. 122, a. 4 ad 1. 8,8 Cf. Catech. Rom. P. 3, c. 4, q. 6.

888 Ita recte *Fr. Schmid* in „Linzer Theol.-prakt. Quartalschrift" 1900, 12—26; *Noldin,* De praeceptis n. 260; *Tanquerey,* De virt. relig. n. ton; *Gbpfert,* Moral-

c) Hoc praeceptum est denique iuris *ecclesiastici,* quatenus a sola Ecclesia determinatum est, quibus fixis diebus et modis Deus colendus sit. Unde S. Thomas'" dicit: ..Observantia diei dominicae in nova lege succedit observantiae sabbati, non ex vi praecepti legis, sed ex constitutione Ecclesiae et consuetudine populi Christiani."

Diem dominicam esse ex iure divino institutam, nequit probari (id fere solus Sporer-Bierbaum·" docet). Primis temporibus apostoli videntur in templum convenisse ad laudandum Deum non die dominica, sed sabbato·"; quod quidem est signum manifestissimum, ab ipso Christo sanctificationem diei dominicae non fuisse institutam; secus enim apostoli certo oboedissent mandato Domini sui. Quandonam autem primo sanctificata fuerit dies dominica, loco sabbati, non ita certo constat. Complures auctores docent, iam apostolos hanc praxim introduxisse. Sic S. Joannes dicit: *„Fui in spiritu in dominica die."w* — S. Lucas narrat·": *„Una autem sabbati, cum convenissemus ad frangendum panem",* i. e. iuxta sensum huius phrasis: prima die post sabbatum, seu nostra die dominica. Hinc iam S. Augustinus de hoc textu dicit·": „Una sabbati appellatur dies, qui nunc dominicus vocatur." — Saeculo secundo sanctificatio diei dominicae videtur fuisse iam universalis··1. — Rationes autem, quare loco sabbati sanctificata fuerit dies dominica, hoc modo indicantur a S. Leone I : „In hac die mundus sumpsit exordium. In hac per resurrectionem Christi et mors interitum et vita accepit initium. In hac apostoli a Domino praedicandi omnibus gentibus evangelii tubam sumunt et inferendum universo mundo sacramentum regenerationis accipiunt.... In hac denique promissus a Domino Spiritus Sanctus advenit."

466 Corollarium. Ex dictis sequitur, quo sensu sanctificatio diei dominicae et festorum pertineat ad tertium praeceptum Decalogi, et quo sensu pertineat ad primum praeceptum Ecclesiae. Etenim praeceptum colendi Deum statis diebus ner cessationem ab opere servili praescribitur a iure divino-naturali, ac proinde a Decalogo. Probabiliter in praecepto Decalogi etiam continetur, ut qualibet hebdomada aliqua dies requiei observetur in honorem Dei. Selectio autem diei dominicae loco sabbati, necnon specialis modus sanctificandi diem dominicam per auditionem Missae, sanctificatio aliorum dierum festorum, determinatus modus cessandi ab opere servili: haec omnia pertinent ad primum praeceptum Ecclesiae. Brevitatis et etiam claritatis causa observantia diei dominicae et

theol. I 338. Etenim ipse Deus selegit septimum diem quemlibet tamquam cultui divino deputandum: *„Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est: non facies omne opus in eo, tu et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, iumentum tuum et advena, qui est intra portas tuas"* (Ex. 20, qsq.). — Si non esset a iure divino statutum, ut septimo quoque die fieret cessatio ab opere servili in honorem Dei, tunc, absolute loquendo, Ecclesia posset definire, ut ubique terrarum requies dominicalis haberetur decimo aut vigesimo quoque die; quod tamen communiter non admittitur.

·'· L. c. ad 4. ·'· Theol. mor. tract 3, n. 484·

·" Cf. Act 3, 1; 5, 12. ·" Ape. 1, 10. ·" Act. 20, 7.

·" Ep. 55 (al. 119), apud *Migne,* Patr. lat. 33, 212.

"· Monet S. */gnatius:* „Non amplius sabbatizemus iudaico more. ... At post sabbatum omnis Christi amator dominicum celebret diem" (Ep. ad Magnes., apud *Migne,* Patr. graec. 5, 768 sq.). Cf. etiam Didache c. 14·

··* Ep. ad Diosc. *(Migne,* Patr. lat. 54, 626).

festorum tam secundum ius naturale-divinum quam secundum ius ecclesiasticum insimul hic tractatur, ut iam supra diximus.

Ambitus praecepti sanctificandi dies dominicas et festivas digno- 467
scitur considerando 1. personas obligatas, 2. dies sanctificandos, 3. opera praestanda.

1. ***Quaenam personae obligantur ad hoc praeceptum?***

Hoc praeceptum obligat sub gravi omnes baptizatos rationis compotes post primum aetatis septennium. Unde ab Innocentio XI damnata est propositio (52): ..Praeceptum servandi festa non obligat sub mortali, seposito scandalo si absit contemptus." — Quia autem hoc praeceptum obligat omnes Christianos baptizatos usu rationis compotes post primum septennium aetatis, ligat etiam Protestantes aliosque haereticos, cum sint subditi praeceptis Ecclesiae. Nihilominus merito supponere licet, piam matrem Ecclesiam nolle pro illis hanc obligationem adamussim urgere, ac proinde quando haeretici redeunt in gremium Ecclesiae, non sunt arguendi de tot peccatis mortalibus, quoties diebus dominicis et festivis laboribus servilibus incubuerunt, dummodo tamen satisfecerint iuris naturalis praecepto aliquando Deum exterius colendi.

2. ***Quinam dies sunt sanctificandi?*** 468

Praeter diem dominicam Ecclesia praecepit complures alios dies, currente anno, celebrari, quorum elenchus exhibitus ab Urbano VIII adhuc uno festo auctus est a Clemente XI·**.

Iuxta vigentem autem disciplinam dies festi sub praecepto in universa Ecclesia sunt tantum: Omnes et singuli dies dominici, et insuper decem festa, scii. Nativitatis, Circumcisionis, Epiphaniae, Ascensionis et Sanctissimi Corporis Christi, Immaculatae Conceptionis et Assumptionis Almae Genitricis Dei Mariae, Sancti losephi eius Sponsi, BB. Petri et Pauli Apostolorum, Omnium denique Sanctorum. „Sicubi aliquod festum ex enumeratis legitime sit abolitum vel translatum, nihil inconsulta S. Sede Apostolica innovetur.""* „Si qua vero in natione vel regione aliquod ex abrogatis festis episcopi conservandum censuerint, S. Sedi rem deferant."". — Ergo remanent in usu, quae circa festa peragenda statuta fuerunt pro aliquibus regionibus, e. gr. pro Gallia, ubi festa (extra dominicas dies) ad quattuor sunt reducta, scii. Nativitas et Ascensio Domini, Assumptio B. M. V. et festum Omnium Sanctorum. Singularia statuta habentur quoque pro Anglia, Hibernia, America Septentrionali. Pius X expresse declaravit, festorum suppressionem solummodo respicere fideles *quoad obligationem audiendi Missam et abstinendi ab operibus servilibus;* econtra remanere obligationem applicandi Missam pro populo et celebrandi sollemniter Officia in ecclesia iuxta veterem disciplinam"7.

3. ***Quaenam praestanda sunt diibus festis?***

Omnibus diebus dominicis et diebus festis non suppressis fideles 469
tenentur ad duo: a) ***ad audiendam Missam,*** quia sacrificium Missae

"· *Dene.* n. 1202. "· Const „Universa" d. 13 Sept. 1642.

·" Cod. iur. can. c. 1247, § 1 et 3.

"· Motu pr. *Pii X* „Supremi" d. d. 2 Iui. 1911 (cf. Acta Ap. Sedi· III 305 sqq.). Cf. S. C. Cone. d. 3 Mail 1912 (Acta Ap. Sedi· IV 340).

est omnium excellentissimus actus colendi Deum; b) *ad abstinendum ab operibus servilibus et forensibus,* quia opera ista solent hominem impedire, ne mentem perfecte applicet ad cultum divinum.

Praeceptum audiendi Missam videtur viguisse inde ab initio Ecclesiae, ut haud obscure innuitur ex celeberrimo textu in Didache c. 14: „Die autem dominica congregati frangite panem et gratias agite, postquam confessi eritis peccata vestra, *ut mundum sit sacrificium vestrum."* Exsistentiam huius praecepti supponunt sic dicti Canones Apostolorum et Concilium Agathense. In canone 10 habetur: „Omnes fideles, qui conveniunt in sollemnitatibus sacris ad ecclesiam, et Scripturas apostolorum et Evangelium audiant. Qui autem non perseverant in oratione, usquedum Missa peragatur, nec sanctam communionem percipiunt, velut inquietudines ecclesiae commoventes convenit communione privari." ·" — Clarius adhuc loquitur Concilium Agathense (a. 506)*'*: ,,Missas die dominico saecularibus totas audire speciali ordine praecipimus, ita ut ante benedictionem sacerdotis egredi populus non praesumat." — Praeceptum abstinendi ab operibus servilibus die dominica videtur item semper in Ecclesia viguisse. Imperator Constantinus requiem dominicalem poenis quoque civilibus sanxitMo.

470 4. Praeter auditionem Missae et abstinentiam ab operibus servilibus et forensibus fideles ad nihil aliud tenentur *ex stricto iure ecclesiastico.* Ergo non est obligatio iuris ecclesiastici audiendi contionem aut catechesim, assistendi Vesperis aliisque devotionibus, et multo minus assistendi contioni aliisque officiis *in ecclesia paroeciali.* Nihilominus facile adesse potest obligatio *iuris naturalis* assistendi contioni, catechesi aliisque exercitiis religiosis, e. gr. propter interiorem spiritum devotionis fovendum, propter sufficientem cognitionem rerum fidei et morum acquirendam ac conservandam, propter scandalum vitandum. Quamobrem fideles sunt instanter hortandi, ne contenti sint auditione Missae privatae, verum etiam diebus dominicis et festivis assistant contioni aut catechesi aliisque exercitiis religiosis. — Aliqui auctores voluerunt probare exsistentiam praecepti ecclesiastici audiendi contionem *in ecclesia paroeciali* ex eo, quod Concilium Tridentinum8,1 iussit, ut parochi diebus dominicis et festivis munus praedicationis exerceant. Si enim parochi tenentur praedicare, paroeciani debent audire eorum praedicationem Communissime vero docent alii, praeceptum Tridentinum nihil aliud continere, nisi ut parochi teneantur paroecianis occasionem praebere audiendi verbum Dei in ecclesia paroeciali. Paroeciani autem stricte non obligantur ad assistendum huic praedicationi.

§2·

De utilitate sanctificationis diei dominicae et festorum.

471 Tristis eheu experientia satis superque demonstrat, in illis regionibus et familiis, in quibus sanctificatio diei dominicae et festorum parvipenditur, mox fidem evanescere, mores corrumpi, vitam familialem deperire, immo et progressum industrialem impediri. Econtra sanctificatio

·«· Ita c. 61, D. i de consecr. ··· Ita c. 64, D. 1 de consecr.

•*° Cf. de historica expositione *Tanquerey,* De virt. relig. n. 1006 sqq., et *Theod. Zahn,* Geschichte des Sonntags vornchinlich in der alten Kirche (1894) 196—240. ··* Sees. 24, e. 4 de reform.

debita diei dominicae et festorum maximas utilitates profert. Etenim per illam producitur:

1. *Conservatio virium naturalium hominis.* 472

Vires physicae hominis, utpote limitatae, cito consumuntur, nisi saltem hebdomadaria quiete reparentur. Quae quidem quies multo certior et efficacior obtinetur, si determinati dies per intervalla fixa deputantur, in quibus non solum labores ordinarii interrumpuntur, sed etiam refectio spiritualis praebetur per cultum religiosum. Sane homo posset etiam propria sponte eligere diem requiei et colere Deum modo privato, sed multo efficacius obtinetur iste finis, si a lege ecclesiastica et civili determinatus dies pro omnibus hominibus statutus est. Vi enim ineluctabilis concurrendae ubique exsistentis multi homines (praesertim operarii et opifices) cogerentur plus iusto ad laborandum, ita ut tempus requiei iam non suppeteret, si lex ipsa non praeciperet requiem dominicalem et festivam.

2. *Adiumentum pretiosum pro tota vita spiritualiMa.* 473

Homo enim assiduis laboribus oppressus ad se suosque sustentandos, variis curis ac sollicitudinibus saepe distractus multisque voluptatibus allectus, paulatim totaliter immergitur in rebus materialibus; sicuti demonstrat tristis experientia omnium saeculorum et populorum, in quibus exercitium fidele religionis negligebatur. Testes sunt antiqui pagani, quorum vitia detestabilia ac vitam prorsus irrationalem tam graphice describit S. Paulus M3. „Panem et Circenses" clamabant isti pagani, ita manifestantes, se nihil aliud desiderare nisi victum et voluptatem. Sin autem diebus dominicis et festivis omnes tenentur vi legis cessare ab operibus servilibus et incumbere exercitiis religiosis, corda eriguntur supra materiam ad spiritualia et coelestia. Post requiem autem dominicalem debite peractam homines alacriter redeunt, novis viribus mentis et corporis instructi, ad operas cotidianas, quas cum maiore strenuitate peragunt. Hinc factum est, ut ii populi, qui fideliter observant requiem dominicalem, etiam in commercio et rebus industrialibus soleant antecellere alias gentes, quae consuescunt parvipendere observantiam diei dominicae. Ergo requies dominicalis nullo modo impedit progressum etiam industrialem populorum. — Accedit, quod per exercitia religiosa diebus dominicis et festis peracta efficaciter promovetur vita moralis et religiosa hominis. Per contiones de rebus religionis et morum auditas, per gratias in exercitiis religiosis perceptas homo valde adiuvatur ad vitia detestanda et ad vitam morigeram ducendam.

3. *Integritas vitae familialis fovetur.* 474

Etenim varia membra familiae saepe coguntur diversis vacare laboribus per totam hebdomadam. Coniuges ab invicem separantur, parentes a filiis; quando vero horis vespertinis post labores exanclatos coadunantur, plerumque viribus lassi non possunt sufficienter frui solatiis vitae domesticae. Sin autem requies dominicalis bene observatur, tunc omnia membra familiae saltem semel in hebdomada possunt simul iucunde conversari ac amorem mutuum fovere. Praesertim est fere impossibilis bona educatio filio-

Cf. *Tanquerey* l. c. n. 1014 et *Gilfillan,* The Sabbath viewed in the light of reason, revelation, and history. Edinburgh 1867.

-" Rom. I,ai aqq.

rum sine requie dominicali. Nam nisi filii exemplo parentum incitantur ad cultum religiosum, vix ac ne vix quidem cavent irreligiositatem ac malos mores.

476 4. *Propagatio cultus socialis, immo et ipsius verae Ecclesiae, obtinetur.*

Christus fundavit Ecclesiam visibilem, ac proinde exigit quoque cultum visibilem a sua Ecclesia peractum. Talis cultus est socialis, i. e. debet peragi a societate ecclesiastica. Porro impossibile est, ut cultus socialis debito modo perficiatur, nisi determinatis temporibus omnes fideles teneantur convenire in ecclesiis. Valde autem conveniens et efficax est, ut tales conventus fiant diebus dominicis et festivis, ut demonstrat perennis experientia. Pariter constat, quam bonum influxum etiam in acatholicos forte assistentes exerceant officia religiosa in ecclesiis nostris peracta diebus dominicis et festis. Ideo quam plurimae conversiones initium sumpserunt ex assistentia praestita officiis religiosis. Propagatur igitur vera Ecclesia ex cultu sociali diei dominicae et festorum.

Ex quibus apparet, omnibus viribus esse conandum, ut observantia diei dominicae et festorum magis ac magis in populo Christiano radices agat. Hinc fovendae sunt illae consociationes fundatae pro tuitione requiei dominicalis; hinc leges civiles iam in pluribus regnis vigentes de observantia diei dominicalis sunt commendandae; hinc violatores requiei dominicalis sunt prudenter monendi, immo, si scandalum publicum causant, sunt denuntiandi competenti superiori; hinc demum unusquisque religiosissime observando praeceptum dominicale aliis bonum exemplum praebeat ac sibi ipsi profectum spiritualem procuret.

§ 3-

De praecepto audiendi Missam.

Tractabitur de requisitis ad satisfaciendum huic praecepto gravi et de causis excusantibus. Quattuor autem requiruntur ad satisfaciendum praecepto audiendi Missam, scii. 1. praesentia corporalis; 2. integra Missa; 3. assistentia religiosa; 4. debitus locus.

476 Gravitas et ambitus huius praecepti. Cum praeceptum audiendi Missam sit essentialis pars praecepti observandi diem dominicam et festa, absque omni dubio obligat *sub gravi,* ita ut laesio eius sit peccatum mortale ex genere suo. Id etiam patet ex propositione 52 damnata ab Innocentio XI, et supra n. 467 iam citata. Omnes autem fideles utriusque sexus, cum post primum aetatis septennium rationis usu potiuntur, ad audiendam Missam diebus dominicis et festivis obligantur. Ergo exempti sunt infantes et amentes usu rationis destituti. Hinc puer, qui post septennium nondum pervenit ad usum rationis, non tenetur audire Missam dominicalem; sin autem iam ante septennium certo acquisivit usum rationis, per se quidem non tenetur assistere Missae, cum generaliter sit statutum, ut legibus mere ecclesiasticis non teneantur qui, licet rationis usum assecuti, septimum aetatis annum nondum expleverunt, nisi aliud iure expresse caveatur ·**. In praxi vero

··· Cod. iur. can. c. 12.

monendi sunt parentes, ut adducant filios quantocius ad Missam. — Praeceptum audiendi Missam obligat quoque clericos, ut per se patet; sed sacerdos celebrans Missam (etiam in oratorio privato) eo ipso satisfacit huic praecepto. Idem videtur valere de servitore Missae.

1. Praesentia corporalis est primum requisitum praecepti domini- 477
calis. Haec praesentia censetur sufficienter adesse, quando audiens Missam est *moraliter ccniunctus cum celebrante,* ita ut vere dici possit, assistentem moraliter audivisse Missam et cum celebrante obtulisse sacrificium. Satisfaciunt igitur praecepto quantum ad praesentiam corporalem:

a) omnes, qui sunt *intra ecclesiam,* etsi stant in capella laterali, vel post columnam, ubi sacerdotem celebrantem nec videre nec audire possunt, dummodo tamen ex sonitu campanulae vel ex signis aliorum, qui Missae propius astant, aliqualiter percipiant, quid a celebrante agatur M*.

b) etiam illi, qui *extra ecclesiam* stant prope ianuam (etsi clausam) immo et in domo vicina, dummodo caeremonias adhuc aliqualiter percipere possint. Quod quidem Lugo·48 et post illum complures alii limitant dicentes: dummodo ista domus non ultra triginta passus distet ab ecclesia; sed reapse id mathematice determinari nequit. Etenim si quis revera potest religiose attendere caeremoniis Missae, et adest vera moralis unio cum celebrante, sufficiens praesentia moralis adesse videtur. Ceteroquin hic assistendi modus e domo vicina et generatim e loco extra ecclesiam sine rationabili causa, e. gr. infirmitatis, permitti nequit. Certo non videtur adesse sufficiens praesentia corporalis, si quis audit Missam ope novae inventionis, quae vocatur „Radio“.

2. Praesentia debet esse durante integra Missa, i. e. ab initio 478
Missae usque ad benedictionem sacerdotis inclusive. Evangelium ultimum non videtur pertinere ad integritatem Missae. Unde dicitur in textu supra citato Concilii Agathensis 447: „Missas die dominico saecularibus totas audire speciali ordine praecipimus: ita ut ante benedictionem sacerdotis egredi populus non praesumat. Quod si fecerint, ab episcopo publice confundantur." Ratio est, quia in antiquis liturgiis Orientis et Occidentis post benedictionem sacerdotis nullum Evangelium legebatur Me. Cum autem iuxta vigentem liturgiam universalem Evangelium S. loannis (aut aliud Evangelium) semper in fine Missae legatur, est irreverentiosum, si fideles sine sufficienti ratione exeunt statim post benedictionem sacerdotis. — In Natali Domini aliisque diebus e4“, quibus sacerdotes possunt celebrare tres Missas ex iure communi aut particulari, fideles non stricte tenentur nisi unam Missam audire. — Qui integrae Missae assistere nequit, tenetur saltem *parti essentiali* inter-

··· Cf. S. */Ilph.* 1. c. n. 312. ··· De euchar. disp. 23, n. 21.
·♦’ c. 64, D. 1, de consecratione.
··· Cf. de hac re *Thalhofer,* Handbuch der kathol. Liturgie II (1912) § 40.
··· Die Commemorationis omnium fidelium. Cod. iur. can. c. 806.

esse, e. gr. consecrationi, communioni, si hoc est possibile. Qui autem soli parti *accidentali,* e. gr. usque ad Evangelium, assistere valet, ad nihil tenetur. Qui igitur ante consecrationem advenit, et alteri Missae assistere nequit, tenetur saltem remanere usque ad finem Missae. Qui autem post consecrationem advenit, iuxta plures casuistas iam non tenetur assistere reliquae parti. S. Alphonsus *®° autem asserit: „Dicimus illum bene obligari ad reliquam Missae partem audiendam; qui enim implere nequit praeceptum impositum certe, tenetur saltem, si potest, probabiliter." — Ceterum ea omnia, quae post consecrationem usque ad finem sequuntur, sunt certe notabilis et essentialis pars Missae, ac proinde, qui illam partem audire potest, ad hoc etiam tenetur.

Omnes docent, illum, qui notabilem partem Missae culpabiliter non audit, peccare graviter. Sed quaenam pars revera sit notabilis, valde discordant casuistae, concordant autem in duobus: i. Notabilitas partis non solum ex duratione, sed praesertim *ex eius dignitate* diiudicanda est. Hinc si quis culpabiliter consecrationem et communionem omittit, etsi omnia alia audit, certe peccat graviter, quia notabilem partem Missae secundum dignitatem non audivit. 2. Generatim censetur *tertia pars Missae* notabilis et gravis materia*·1. — Inter multas diversas opiniones recensitas a S. Alphonse851 hodie sat communiter sequentia admittuntur:

Omissio levis censetur: Omnia ab initio Missae usque ad offertorium exclusive; pariter omnia post communionem; pariter omnia ab initio usque ad epistulam simul iuncta cum omnibus, quae sequuntur communionem “·.

Omissio gravis censetur: Omnia ab initio usque ad offertorium inclusive; pariter omnia ab initio usque ad Evangelium simul iuncta cum illis, quae sequuntur communionem ···; pariter a praefatione usque post consecrationem; pariter a consecratione usque ad Agnus Dei etc.

479 Solent hic quaerere casuistae, num praecepto satisfaciat ille, qui ex duabus Missis audit eas partes, quae simul iunctae totam Missam constituunt. E. gr. Petrus advenit in ecclesiam, quando Missa iam perducta est usque ad canonem; assistit huic Missae usque in finem; deinde audit ex altera Missa omnia usque ad canonem. Communiter auctores docent: Si consecratio et communio habeantur *in eadem Missa,* ita satisfieri praecepto; secus autem, si consecratio et communio non pertineant ad eandem Missam Ratio est, quia consecratio et communio constituunt essentiam Missae"·. Si ergo aliquis has partes in eadem Missa audivit, essentiam sacrificii

“° Homo apost. tr. 6, 33; cf. etiam Theol. mor. 1. 3, n. 310.

··* Ita S. *Antoninus,* S. theol. P. 2, tit. 9, c. 10, § 1. L. c.

“· Cf. *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 718; *Tanquerey,* De virt. relig. n. 1023; *Noldin,* De praeceptis n. 265; *Côpfert,* Moraltheol. I 344.

··· Hanc omissionem esse levem putat *Al. Piscetta,* Theol. mor. II, n. 237.

··· Ita etiam S. Alphonsus (1. c. n. 311), qui affert et refutat plures alias sententias de hac re. Sunt plures auctores, qui reiciunt sententiam propositam, ut praesertim Concina (De praec. Eccl. 1. 1, dise. 3, c a, n. 6), citans pro sua sententia Suaresium, Azorium.

habuit; sin autem ex diversis Missis consecrationem et communionem audivit, ex neutra Missa essentiam habuit. — Certo autem non satisfacit praecepto audiendi Missam is, qui duas vel plures partes Missarum a diversis sacerdotibus *simul* celebratarum audit. Ita constat ex propositione 53 damnata ab Innocentio XI: „Satisfacit praecepto Ecclesiae de audiendo Sacro, qui duas eius partes immo quattuor simul a diversis celebrantibus audit." ·*·

Ex dictis sequuntur quaedam resolutiones practicae:

Resolves, a) Petrus advenit, dicto iam Evangelio. Tenetur sub levi partem Missae iam dictae ex alia Missa postea supplere. Ab hac suppletione excusat etiam leve incommodum.

b) Petrus advenit in ecclesiam, offertorio iam peracto. Tenetur aut remanere usque ad finem huius Missae, et deinde ex alia Missa audire omnia usque ad offertorium inclusive, aut relicta prima Missa, aliam totam audire. Haec obligatio est gravis, a qua non excusat nisi grave incommodum.

c) Petrus advenit post consecrationem. Tenetur aliam Missam integram audire; si hoc non potest, tenetur saltem remanere in hac Missa usque ad finem, ut supra ex S. Alphonso dictum est.

Notanda pro praxi. Ad rectum iudicium ferendum de gravitate peccati eorum, qui incoepta iam Missa ad ecclesiam accedunt, vel qui nondum finita Missa discedunt, non solum attendendum est ad materialem partem omissam, sed praecipue *ad negligentiam et pravam voluntatem eorum,* scii, num hoc factum sit sine ulla ratione sufficienti, num cum magna aut parva negligentia, num aliam Missam integram audire potuerint. Quando adfuit gravis negligentia et notabilis pars omissa fuit, adest etiam grave peccatum. Si alterutrum deest, etiam peccatum grave deest

3. Assistentia religiosa praecipitur. Non sufficit praesentia mere 480
physica, durante Missa; secus enim ille, qui profunde dormiret in tota Missa, etiam satisfaceret; quod profecto nemo dicet. Praescribitur enim actus vere religiosus, qui sine aliqua saltem intentione et attentione religiosa haberi nequit.

a) Requiritur imprimis *debita intentio,* scii, colendi Deum seu audiendi Missam*07. Quare non satisfacit praecepto, qui e. gr. ad ecclesiam accedit *unice* ob musicam audiendam, vel ad comitandum alium. Dico autem: unice ob istum vel alium finem profanum; etenim si praeter finem licet principalem adhuc intenditur verus cultus Dei, satisfit praecepto. Hinc iuvenis, qui principaliter ex metu parentum aut ex motivo videndi puellam accedit ad Missam, simul tamen vult satisfacere praecepto, revera satisfacit, licet propter pravum motivum principale peccet. Ita sententia communis·*8.

··· *Denz.* n. 1203. Hanc propositionem saltem ut probabilem habuerunt Diana, Bonacina, Busembaum etc.; cf. S. *Alph.* 1. c. 3, n. 311.

Cf. I, n. 223.

··· Contrarium docet Concina (De praec. Eccl. 1. 1, c. 4, n. 2), qui videtur non recte allegare pro sua sententia S. Antoninum, quippe qui loquatur de illis, qui unice ob pravum finem assistunt Missae „alias non audituri". Cf. quae supra I, n. 122 dicta sunt de influxu finis in moralitatem actus.

b) Deinde requiritur *debita attentio.* Recolenda sunt ea, quae supra n. 354 dicta sunt de diversis modis attentionis. Ad satisfaciendum praecepto audiendi Missam certo requiritur *attentio externa,* i. e. omissio operis externi incompatibilis cum attentione interna. Ita omnes. Quare non satisfacit praecepto, qui durante notabili parte Missae legit attente libros profanos studii aut recreationis causa, qui scribit, qui confabulatur per totam fere Missam, qui dormit durante notabili parte Missae etc. Qui autem tantum dormitat somnolentus satisfacit, quia saltem imperfectam attentionem habet. — Iuxta complures sequaces Lugonis"· ex praecepto Ecclesiae nulla requiritur attentio interna, sed sufficit externa, ita ut etiam ille, qui voluntarie distractus est durante tota Missa et cogitat de rebus valde peccaminosis, nihilominus satisfaciat praecepto *·. Ratio eorum est, quia ab Ecclesia nihil aliud praecipitur nisi cultus Dei. Porro cultus Dei potest subsistere etiam cum voluntaria distractione. Ergo aliquis potest satisfacere praecepto ecclesiastico, etiamsi est voluntarie distractus. Insuper — inquiunt — vel ipsa oratio non necessario exigit aliquid aliud ac attentionem externam. Ergo a fortiori attentio externa sufficit ad audiendam Missam. Iuxta S. Alphonsum"1 autem et multos alios auctores probabilius requiritur praeter attentionem externam saltem aliqua imperfecta attentio interna ad partes essentiales Missae. Et revera utrumque argumentum sententiae oppositae videtur esse futile. Nam supra n. 355 iam probavimus veram orationem moralem esse impossibilem cum voluntaria distractione. Etenim velle elevare mentem ad Deum per orationem, et simul directe velle dirigere mentem ad aliquid prorsus disparatum, videtur esse impossibile et contradictionem importare. Deinde verus cultus Dei non videtur posse consistere cum plane voluntaria distractione, durante Missa. Quilibet enim Christianus recte instructus scit, distractiones plane voluntarias, durante Missa, esse peccaminosas, praesertim si cogitationes versantur circa obiecta illicita. Quomodo igitur unus idemque homo potest velle colere Deum et simul explicite velle esse distractus ac proinde offendere Deum? Ergo puto distractionem voluntariam destruere ipsam intentionem colendi Deum. Nihilominus in praxi non ita magnum discrimen exsistit inter, utramque sententiam; nam vix possibile est, ut quis velit audire Missam et nihilominus velit etiam esse distractus per totam Missam. Ergo vi initialis intentionis iam aliqua attentio interna adesse videtur. Iamvero secunda sententia docet *quamcumque vel minimam attentionem internam* sufficere ad satisfaciendum praecepto.

Cum ad satisfaciendum praecepto audiendi Missam non requiratur oratio proprie dicta, sed sufficiat cultus Dei et assistentia religiosa, hinc sufficienter satisfaciunt illi, qui intra Missam legunt pium librum, qui peragunt examen conscientiae, qui cantant, qui organum pulsant, qui colligunt stipem etc., dummodo Missae ritum ex intentione aliqualiter attendant.

<81 Specialiter quaeritur, *num satisfaciat praecepto üle, qui toto tempore Missae aut durante notabili parte eius confitetur peccata suat* Complures auctores, ut Ballerini"', Génicot·", Noldin·", Gôpfert·", Tanquerey·", putant, confessionem probabiliter non impedire attentionem externam, ac

"» De euchar. disp. 22, n. 27—31. "- Cf. *Noldin,* De praeceptis n. 263.
Theol. mor. 1. 3, n. 313.
-" In notis ad *Gury,* Comp. theol. mor. I, n. 346.
·" Ca». consc. I 341. ··· L. c.
-" Moraltheol. I, n. 345. "- De virt. relig. n. 1027.

proinde confitentem satisfacere praecepto. — Difficulter admitti potest haec sententia *in theoria* MT. Etenim si confabulatio, consentientibus ipsis auctoribus citatis, impedit attentionem externam ac proinde satisfactionem praecepti, idem dicendum est de confessione, quae est locutio exigens valde seriam et intensivam attentionem ex parte confitentis. *In praxi* autem confessiones durante Missa permitti possunt propter sequentes rationes: a) quia semper fere huiusmodi confitentes alio tempore non possunt sacramentum poenitentiae commode recipere sive ob multitudinem propriorum laborum, sive ob penuriam confessariorum, ac propterea S. Mater Ecclesia praesumitur in istis casibus benigne interpretari praeceptum audiendi Missam; b) quia tales confessiones saepe non durant nisi per modicam partem Missae, et tunc sane non impediunt satisfactionem praecepti dominicalis. Sin autem durant per longius tempus, confessarius, *durante saltem consecratione et communione,* iubeat poenitentem aliquantisper silere et attendere ad Missam, ut sic possit satisfacere praecepto saltem secundum substantiam. Ita fert etiam praxis confessariorum*··.

4. Locus debitus requiritur ad satisfaciendum praecepto. 482*

Antiqua lex, qua fideles diebus dominicis et festivis tenebantur audire Missam in ecclesia paroeciali, iam diu abrogata est tum per privilegia Ordinibus Mendicantibus a Summis Pontificibus "· concessa, tum per contrariam consuetudinem. Unde iam nullus episcopus aut parochus stricte praecipere potest, ut fideles debeant audire Missam in ecclesia paroeciali. Potest autem populus moneri, ut frequenter ad suas paroecias, saltem diebus dominicis et maioribus festis, accedat·7·. Iuxta vigentem disciplinam praecepto audiendi Missam omnes fideles satisfacere possunt a) in qualibet ecclesia, b) in oratorio publico vel semipublico, c) sub dio et d) in privatis coemeteriorum aediculis·71. In oratoriis autem privatis huic praecepto non possunt satisfacere nisi illi, qui gaudent peculiari induito. Quando ex speciali licentia Missa dicitur in alio loco profano, illi satisfaciunt praecepto, pro quibus licentia data est. Talem autem licentiam dicendi et audiendi Missam potest Ordinarius loci dare, sed non nisi per modum *actus*·7·, i. e. in casu extraordinario, et non nisi exsistente iusta et rationabili causa·7·.

Oratorium publicum est aliquis locus, qui auctoritate episcopi ad publicum cultum perpetuo dedicatus, benedictus vel etiam sollemniter conse- 483

··' De illa dicit S. Alphonsus (Lc. n. 314): „Non videtur omnino probabilitate destituta; et olim probabilem ipsemet censui. Sed quia postmodum observavi, eam a pluribus gravibus doctoribus reici, modo non audeo probabilem dicere."

··· Cf. *Gôpfert* l. c.

··' Cf. *Leo X,* Const. ..Intelleximus" a. 1517; *Paulus ill,* Const. „Christifideles" a. 1549; *S. Pius V,* Const. „Etsi Mendicantium" d. 16 Maii 1567.

·'· Conc. Trid. sess. 22 de observ. et evit. in celebr. Missae. — Optime tractat hanc quaestionem *Benedictus XIV,* De syn. dioec. I. 11, c. 14, n. 10, ubi docet: ..Non posse hodie episcopum praecipere suis subditis, ut se sistant Missae parochial!, quia non potest delere consuetudinem, quae, cum vigeat in toto orbe, iam induit naturam turis communis." — Ex gravi tamen ratione episcopus potest praecipere, ne in aliquo oratorio fideles recipiantur ad audiendam Missam diebus dominicis et festivis.

•7« Cod. iur. can. c. 1249. ·'· Ib. c. 822, § 4.

·'· S. C. de Sacr. d. 22 Mart. 1915 (Acta Ap. Sed. VII 147). Cod. iur. can. c. 1194·

cratus est. Praeterea requiritur, ut tempore saltem divinorum officiorum fidelibus universim ius sit legitime comprobatum adeundi illud ·'·.

484 *Oratoria semipublica* censentur: a) „ea, quae, etsi in loco quodammodo privato vel non absolute publico auctoritate Ordinarii erecta sunt; commodo tamen non fidelium omnium nec privatae tantum personae aut familiae, sed alicuius communitatis vel personarum coetus inserviunt. In his sicut auctoritate Ordinarii sacrosanctum Missae sacrificium offerri potest, ita omnes, qui eidem intersunt, praecepto audiendi Sacrum satisfacere valent. Huius generis oratoria sunt: quae pertinent ad seminaria et collegia ecclesiastica; ad pia instituta et societates votorum simplicium aliasque communitates sub regula sive statutis saltem ab Ordinario approbatis; ad convictus et hospitia iuventuti litteris, scientiis aut artibus instituendae destinata; ad nosocomia, orphanotrophia nec non ad arces et carceres; atque similia oratoria, in quibus ex instituto aliquis christifidelium coetus convenire solet ad audiendam Missam. Quibus adiungi debent capellae in coemeterio rite erectae, dummodo in Missae celebratione non iis tantum, ad quos pertinent, sed aliis etiam fidelibus aditus pateat"·75; b) ea, quae in domibus Cardinalium, episcoporum (etiam titularium ·7·) et ordinum congregationumque religiosarum ex privilegio erigi possunt. Nam in citato decreto S. Congr. Rituum subditur: „Voluit autem Sanctitas Sua sarta et tecta iura ac privilegia oratoriorum, quibus fruuntur Eiîii S. R. E. Cardinales, Rihi Sacrorum Antistites atque ordines congregationesque regulares." Ergo Ordinarii religiosorum exemptorum videntur adhuc posse erigere oratoria (etiam complura) in domibus suis, idque sine speciali licentia episcopi dioecesani ·77. Fideles autem in huiusmodi oratoriis satisfacere possunt praecepto audiendi Missam.

Episcopus potest in quocumque loco decenti (et non solum in propria domo) sibi erigere oratorium, ita ut ibi quilibet sacerdos celebrare queat et christifideles praecepto de audiendo Sacro diebus festis satisfaciant·75.

Ordinarius loci potest quidem propria auctoritate concedere omnibus institutis et communitatibus supra enumeratis unum oratorium publicum vel semipublicum; immo, si necessitas aut magna utilitas id exigat, plura oratoria semipublica; sed nequit *propria auctoritate* concedere asservationem ss. eucharistiae in aliquo oratorio publico aut semipublico·75, nisi illud est oratorium *principale* alicuius domus piae aut religiosae, aut alicuius collegii ecclesiastici, quod a clericis saecularibus vel a religiosis regitur··5. Eo autem ipso, quo ecclesia paroecialis vel quasi-paroecialis legitime erigitur,

·'· S. C. R. d. 23 Ian. 1899 (Decr. auth. n. 4007). Cod. iur. can. c. 1188, § 2. Etiam capellae navium, quae habent *locum fixum* in navi, uti oratoria publica pro navigantibus censentur, ac proinde in illis Missa dominicalis audiri potest (S.C. R. d. 4 Martii 1901 ad V, Decr. auth. n. 4069).

575 Ita S. C. R. d. 23 Ian. 1899 (Decr. auth. n. 4007). Aediculae in coemeterio a familiis seu personis privatis ad suam sepulturam erectae sunt quidem per se oratoria privata sicut etiam oratoria Cardinalium et episcoporum. (Cod. iur. can. c. 1189 sq.), sed nihilominus inibi praecepto audiendi Missam satisfieri potest.

575 S. C. R. d. 19 Maii 1896 (Decr. auth. n. 3906). Cod. iur. can. c. 1189.

877 Cf. Cod. iur. can. c. 1192, § 4.

·" S. C. C. d. 16 Dec. 1893 (Collect, d. Prop. Fide η. 1855) et S. C. R. d. 19 Maii 1896; Cod. iur. can. c. I189.

575 S. C. R. d. 8 Martii 1879 (Decr. auth. n. 3484).

555 Cod. iur. can. c. 1265, § 1, n. 2.

censetur concessa licentia asservandi SS. Sacramentum. Idem valet de ecclesiis adnexis domui religiosorum exemptorum sive virorum sive mulierum··1.

Oratoria privata dicuntur ea, quae in privatis aedibus in commodum alicuius determinatae personae vel familiae ex induito S. Sedis sunt erecta. 485
In ipsis potest quidem distribui communio omnibus christifideliōus, qui sacrificio Missae assistunt (salvis iuribus paroecialibus)··', sed illi soli, qui in induito pontificio enumerantur, possunt satisfacere praecepto audiendi Missam ··*. Solent complures clausulae et restrictiones huiusmodi induitis apponi, e. gr. conceditur indultum pro una sola Missa lecta quolibet die; nonnulla festa principaliora excipiuntur, in quibus Missa prohibetur·"; Missa non potest celebrari nisi praesente indultario etc. Sedulo igitur attendendae sunt omnes istae clausulae et restrictiones; quae si nimis restrictivae videntur, a S. Sede sat facile obtineri potest largius indultum, dummodo subsistat rationabilis causa. Solet ordinarie extendi indultum ad cognatos et affines indultarii usque ad quartum gradum; pariter ad eius famulos actu necessarios; demum ad nobiles hospites. Sub nomine *hospitum* veniunt etiam illi, qui ad solum prandium sunt invitati; famuli autem censentur actu necessarii omnes ii, qui necessarii sunt pro convenienti decore indultarii.

Quaeritur: St *indultarius oratorii privati nequii adire ecclesiam aut oratorium publicum ad satisfaciendum praecepto auuiendi Missam, teneturne uti privilegio suo. Missam procurando in suo oratorio privatof* Respondetur cum distinctione. Si indultarius nequit procurare Missam sine magno incommodo, non tenetur uti privilegio suo. Ita omnes. Sin autem Missa procurari potest sine incommodo, adhuc nonnulli auctores ·" docent, indultarium non teneri uti suo privilegio, quia omne privilegium est favor, quo nemo tenetur uti. Rectius autem alii cum S. Alphonso··· affirmant obligationem utendi privilegio; quia quilibet tenetur sub gravi audire Missam diebus praeceptis, nisi excusetur ob notabile incommodum. lamvero in hoc casu non adest notabile incommodum. Ergo indultarius tenetur procurare Missam dicendam in oratorio suo privato. — A fortiori sacerdos habens privilegium altaris portatilis et valens celebrare sine incommodo, videtur esse obligatus ad celebrandum, si secus ipse (et alii) non audiat Missam diebus de praecepto, e. gr. aliquis sacerdos claudus habens privilegium altaris portatilis et omnia parata ad Missam, non tamen valens ire ad ecclesiam paroecialem longinquam, videtur peccare, si non dicit Missam diebus de praecepto··'.

Causae excusantes ab obligatione audiendi Missam possunt reduci 486
omnes ad impotentiam physicam aut moralem vel, ut alii dicunt: Ab obligatione audiendi Missam excusant necessitas, caritas, officium.—

··* Cod. iur. can. c. 1265, § 1, n. 1.

·»» S. C. R. d. 8 Maii 1907 (Decr. auth. n. 4201).

·" De oratoriis privatis in aediculis coemeterii supra n. 484, nota 675 atque de sacerdote celebrante et de ministro serviente n. 476 dictum est.

··· Episcopus valet permittere, ut in casu particulari etiam istis diebus exceptis Missa dicatur in oratorio privato (S. C. de Sacr. d. 22 Martii 1915); Cod. iur. can. c. 1194.

··· Ita *Noldin,* De praeceptis n. 267; Ballerini in notis ad *Gury,* Comp. theol. mor. I, n. 348.

··· Theol. mor. l. 3, n. 319 et 324.

··' Cf. supra I, n. 367. Pro ampliore doctrina de oratoriis vide canonistae, e. gr. *Many,* Praclect. de locis sacris n. 65 sqq.

Cum praeceptum audiendi Missam non computetur inter maiora praecepta iuris divini et potius pertineat ad ius ecclesiasticum, „excusat quaevis causa mediocriter gravis, scii, quae involvit notabile aliquod incommodum aut damnum in bonis animae vel corporis proprii vel proximi" "·. De *dispensatione* in hac lege sermo erit infra n. 498.

a) Ratione necessitatis excusantur:

1. aegroti et convalescentes, qui ob corporis debilitatem aliquod detrimentum sanitatis prudenter timent ex assistentia Missae. In dubio sufficit indicium medici, confessarii aut alterius hominis prudentis et religiosi. Infirmis in hoc puncto aequiparandi sunt hysterici, praegnantes aliaeque personae, quae aerem ecclesiae respirare difficulter possunt.

2. qui longe distant ab ecclesia, ita ut sine notabili labore aut expensa nequeant ecclesiam adire. Quaenam autem sit distantia longa excusans, nequit mathematice determinari, quia hoc multum dependet a particularibus circumstantiis personae, loci, temporis, inclementiae aeris etc. Sic iter unius horae non est grave incommodum pro plerisque, quando tempus est serenum et via plana ac facilis; est vero causa excusans, si in nive, sub pluvia et frigore, vel per viam asperam progrediendum est. Pariter excusantur facilius senes aliique homines debiles quam iuvenes robusti, ut per se patet.

Hic breviter notare praestat, illos catholicos, qui degunt in locis infidelium aut acatholicorum longe a qualibet ecclesia catholica, non quidem peccare omittendo auditionem Missae, cum versentur in morali impotentia adeundi ecclesiam; debere tamen pro viribus conari, ut quantocius deserant tales regiones, quia, tristi experientia testante, secus periclitantur in fide orthodoxa atque paulatim omnia exercitia religiosa negligunt. Viatores per se non excusantur ab auditione Missae, nisi iter ex iusta et proportionata causa susceptum sit. Cum hodiernis temporibus quam plurimi viatores solius recreationis causa itinera peragant, hortandi sunt, ne propter huiusmodi excursiones omittant audire Missam diebus de praecepto. Cf. tamen, quae supra I, n. 237 dicta sunt de causis excusantibus a lege humana.

3. qui iacturam honoris merito timent, v. g. illi, qui carent vestibus congruis; puellae ex delicto praegnantes, nisi tamen earum delictum iam publice notum est. Sicubi censeatur indecoram, puellam assistere Missae, in qua eius sponsalia proclamantur, talis consuetudo quidem vituperanda est, sed, ea vigente, puellae excusari videntur a praecepto audiendi Missam.

4. uxores et filii ob gravem indignationem mariti vel parentum. Si tamen talis indignatio unice oritur ex odio religionis, oportet omnibus viribus resistere, neque est per se sufficiens causa excusans. — Idem dicendum est de militibus, qui excusantur ab audienda Missa, si inde graves vexationes ducum et commilitonum pati debent.

487 b) Ratione cantatu et officii excusantur:

i. qui infirmis assistere debent tempore Missae; qui sperant, se posse sua praesentia impedire gravia peccata aliorum; e. gr. servus suspicatur, suum conservum facturum esse peccatum luxuriae cum aliqua ancilla tem-

*· Ita 5. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 324.

pore Missae, a quo peccato illum impeditum iri sperat, si ipse domi maneat et non vadat ad ecclesiam. In hoc casu licet omittere Missam ad praecavendum grave peccatum alterius;

2. matres et nutrices, quae parvulos nec solos relinquere nec secum ferre possunt ad ecclesiam;

3. milites, custodes urbium, gregum, complures officiales in via ferrea, nonnulli laboratores in fabricis, qui debent machinas curare et supervigilare;

4. generatim omnes, qui ex auditione Missae notabile damnum materiale subirent, e. gr. aurigae, nautae, tonsores, pistores etc. Licet autem isti quandoque excusentur ab audienda Missa, tamen *non semper;* unde aut relinquant officium suum, si id fieri potest, aut saltem aliquoties assistant Missae diebus ferialibus. Cum enim eucharistia sit maximum donum mundo concessum, haud immerito putant aliqui auctores, auditionem Missae non solum ex iure ecclesiastico, sed etiam aliquando ex iure divino praecipi, sicuti etiam unusquisque sacerdos aliquando tenetur ex iure divino celebrare Missam. Quapropter qui diebus dominicis et festivis numquam potest assistere Missae, saltem diebus ferialibus aliquando tenetur assistere[1].

Monitum practicum. Fideles instanter hortandi sunt, ut diebus de praecepto diligenter assistant Missae. Etiamsi enim omissio Missae aliquando non est peccatum propter causas excusantes, tamen experientia testante, omissio repetita solet pessimos effectus producere: paulatim enim fides et religio tepescunt; homo immergitur rebus terrestribus; debilis evadit in tentationibus; facile ruit in multa peccata.

§ 4.

De cessatione ab operibus servilibus.

Praeceptum sanctificandi dies dominicos et festivos est affirmativum 488
simul et negativum. Prout est affirmativum, praecipit debitum cultum Deo exhibendum per auditionem Missae, sicut hucusque explicatum est. Quatenus vero negativum est, iubet vacare a quibusdam operibus impedientibus cultum Dei.

Distinctiones. In praesenti materia quadruplex genus operum distinguitur: opera servilia, liberalia, communia, forensia.

1. *Opera servilia* sunt illa, quae a) potissimum labore corporali perficiuntur, b) immediate ordinantur ad utilitatem corporis, c) antiquitus a servis fieri solebant[2]. Talia opera sunt e. gr.: *opera ruralia,* ut fodere, arare, serere, metere etc.; *opera mechanica,* ut nere, suere, muros exstruere, calceos perficere etc. — Valde notandum est pro praxi, opera servilia diiudicanda esse *ex fine operis,* minime autem ex fine operantis, neque ex mora temporis neque ex fatigatione coniuncta cum opere. Ergo opus, quod potissimum labore corporali perficitur et immediate inservit commodo corporali, non desinit esse servile, si fiat recreationis causa, vel sine remuneratione, vel ex sancto fine, vel per

[1] Cf. *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 724, qui putat, saltem ter quaterve in anno hominem teneri ex iure divino audire Missam.

[2] Cf. *S. Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 372.

breve tempus. Hinc e. gr. mulier, quae net aut suit ad conficiendas vestes pro pauperibus, revera facit opus servile et peccat, nisi adsit causa excusans, de qua infra n. 496 sermo erit.

2. *Opera liberalia* dicuntur ea, quae a) a viribus animae praecipue procedunt, b) animum excolendum immediate spectant, c) a liberis hominibus fieri solebant, ut legere, docere, canere, organa pulsare, scribere, delineare etc. Talia opera remanent liberalia, etsi cum magna defatigatione perficiuntur et pro mercede obtinenda suscipiuntur. Hinc e. gr. licet diebus dominicis et festivis docere, canere etc., etiamsi hoc fit remunerationis causa.

3. *Opera communia* (vocantur etiam media et naturalia) sunt ea, quae a liberis et servis promiscue exercentur et praesertim ad cotidianum corporis cultum inserviunt, ut manducare, ludere, venari, iter facere.

4. *Opera forensia* sunt ea, quae includunt duplex genus actionum: a) actiones fori iudicialis, ut iudicare in tribunali, accusare, defendere reum etc.; b) actiones fori mercatus, ut emere, vendere, locare etc.

489 **Nota.** Complura sunt opera, quorum indoles est dubia et quae non certo inter opera liberalia aut servilia recenseri possunt. Ad solvendum huiusmodi dubium attendere oportet non solum ad naturam operis, sed etiam *ad aestimationem hominum.* Ideo fieri potest, ut opus ex se servile propter aestimationem hominum habeatur licitum diebus dominicis et festivis. E. gr. remigare, equos ducere tamquam auriga ex se sunt opera servilia; sin autem fiunt recreationis causa diebus festivis, ex communi aestimatione hominum habentur ut licita. Rosaria facere, scapularia suere sunt ex se opera servilia, sed ex aestimatione satis communi habentur ut licita diebus de praecepto, dummodo fiant devotionis et non lucri causa.

490 Specialia dubia sunt de sequentibus operibus:

I. *An liceat scribere et transcribere die festo?* Respondetur: Scribere licet, etiam ope machinae; cum hoc sit opus liberale, in quo praecipue mens agit. Ita omnes. Transcribere (aliquando saltem) certo videtur esse opus liberale, e. gr. si fit causa iuvandae memoriae vel docendi, addiscendi, concionandi etc., quia tunc servit ad excolendam mentem. Sin autem quis tamquam merus amanuensis transcribit, et praesertim *ope machinae,* ad lucrum faciendum, difficulter tale opus inter liberalia recenseri potest··1, cum multi transcribant ea, quae prorsus non intelligant. In praxi attendenda est communis aestimatio in aliqua regione exsistens. Cum autem huiusmodi amanuenses saepe paupertate premantur, benigne sunt indicandi, si per paucas horas diebus festivis lucri causa transcripserunt. — Transcriptioni simile est componere characteres, quia hodie ope machinae solet fieri aeque transcriptio ac compositio characterum; ideoque S. Alphonsus·” licitum putat componere characteres diebus festivis; sed iuxta communem aestimationem in nostris regionibus ars typographica habetur ut mechanica, et componere characteres consideratur ut opus servile, unde

··* Cf. *Billuart,* De relig. diss. 6, a. 3; *Caietonus,* Comm, in 2, 2, q. 122, a. 4, n. ta.
·” Theol. mor. 1. 3, n. 279.

id non licet diebus dominicis et festivis sine necessitate aut alia causa excusante.

2. *An delineare, penicillo pingere, sculpere sint opera servilia?* Respondetur: Delineare *(zeichnen, draw, dessiner)* est opus liberale, dummodo fiat artificioso modo; quia potius mente quam corpore perficitur. Sin autem fiat modo mechanico *(mit der Schablone, patron),* tunc valere videtur idem, quod de transcriptione dictum est. Talis enim delineatio haud dissimilis est transcriptioni. — Penicillo pingere *(malen, paint, peindre)* videtur esse opus liberale, dummodo fiat artificioso modo, neque cum magno apparatu. Si enim scribere est opus liberale, a fortiori pingere artificiose penicillo est opus liberale, quippe quod inserviat ad exprimendos conceptus mentis. Pingere modo potius mechanico quam artificiali est opus servile. Hinc illi, qui dealbant parietes aut pingunt modo decorativo super muros, non possunt hoc licite facere diebus de praecepto; et in nostris regionibus verum scandalum oriretur, si quis pictor lucri causa arte sua decorativa ornaret e. gr. muros alicuius ecclesiae diebus de praecepto. — Sculpere communiter inter artes mechanicas habetur[1], sed sculpere modo valde artificioso opus iam fere perfectum, merito censetur opus liberale, quia talis perfectio operis nullum fere laborem corporalem, sed magnam attentionem spiritualem exigit.

3. *An diversa opera manualia, quae a mulieribus solent modo plus minusve artificiali perfici, sint opera servilia?* Respondetur: Hoc pendere videtur ab arte aut saltem ab attentione requisita ad ista opera. Si enim in aliquo opere perficiendo nulla fere ars aut specialis attentio mentis necessaria est, tale opus est mechanicum et servile, ut e. gr. acu texere *(stricken, hdkeln, tricoter, broder);* sin autem requiritur specialis attentio et ars, tale opus censetur esse liberale, ut e. gr. acu pingere artificiose *(Kunststickerei).* Generatim dici potest: Illa opera manualia mulierum, quae ope quoque machinae (licet non ita perfecto modo) perfici possunt, habentur tamquam opera mechanica et servilia, ut nere, suere, texere etc.; illa autem opera, quae necessario sunt *manufacta,* possunt considerari ut liberalia. Ceterum dicetur infra n. 496, quomodo opera manualia muliebria possint in praxi aliquando permitti diebus de praecepto.

4. *An photographias, phototypiae aliaeque reproductiones ope luminis perfectae sint opera servilia?* Respondetur: Si huiusmodi opera exigunt magnam attentionem mentis et parvum laborem corporalem, possunt considerari ut opera liberalia; secus ut opera mechanica et servilia. In praxi sat facile adest sufficiens causa ad permittendam photographiam aliasque similes artes diebus de praecepto.

Subdivisio operum servilium. Opera, quae diebus dominicis et festi- 491
vis praecipue prohibentur, vocantur servilia iuxta illud praeceptum Veteris Testamenti: *„Omne opus servile non facietis in eo."*[2] Sub lege iudaica opera servilia prohibita in particulari enumerabantur; in Nova autem Lege longe mitior praxis exsistit. Optime animadvertit S. Thomas[3] „Opus servile dicitur a *servitute.* Est autem triplex servitus: una quidem, qua homo servit peccato, secundum illud: *Qui facit peccatum, servus est peccati*[4]. Et secundum hoc *omne opus peccati* dicitur

[1] S'. *Alphonsus,* Theol. mor. l. 3, n. 821.
[2] Lev. 23, 7.
[3] S. theol. 2, 2, q. 122, a. 4 ad 3.
[4] Io. 8, 34.

servile. Alia vero servitus est, qua homo servit homini; est autem homo alterius servus non secundum mentem, sed secundum corpus, et ideo opera servilia secundum hoc dicuntur opera corporalia, *in quibus unus homo alteri servit.* Tertia autem est servitus Dei, et secundum hoc opus servile posset dici opus latriae, *quod pertinet ad Dei servitium."*

492 **Principium i.** *Diebus dominicis et festivis prohibetur opus servile in primo et secundo sensu acceptum; opus autem servile in tertio sensu (licet sit coniunctum cum labore corporali) nullo modo prohibetur, sed potius commendatur.*

a) Opera servilia in primo sensu accepta, i. e. ptccata (praecipue externa et publica) maxime repugnant sanctificationi diei dominicae et festivae atque cultui divino. Quare Angelicus Doctor ··' docet: „Quia magis homo impeditur a rebus divinis per opus peccati quam per opus licitum, quamvis sit corporale, ideo magis contra hoc praeceptum agit, qui peccat in die festo, quam oui aliud corporale opus licitum facit. Unde Augustinus·*· dicit: „Melius faceret iudaeus in agro suo aliquid utile, quam si in theatro seditiosus exsisteret; et melius feminae eorum die sabbati lanam facerent, quam quod tota die in neomeniis suis impudice saltarent." — Propterea omnes theologi docent, *peccatum externum* diebus de praecepto commissum esse gravius, quam si idem peccatum sit factum alio die. Ita saltem obiective; nam subjective complures fideles non animadvertunt differentiam dierum. — Licet autem huiusmodi peccatum externum sit gravius, tamen circumstantia temporis sacri non constituit gravem et novam speciem moralem, ita ut hoc debeat explicari in confessione; saltem si deest specialis ratio gravis scandali. Ita probabilius docent Caietanus···, Silvester Prierias7**·, Sylvius7·1, Billuart'·*, S. Alphonsus7·· et communiter omnes auctores moderni contra Concinam7·· et complures antiquos ab illo citatos. Etenim licet omne peccatum sit magis contra cultum Dei quam quodcumque aliud opus corporale, tamen non potest vocari opus servile nisi *in sensu metaphorice* seu mystico7··; in tertio autem praecepto Decalogi prohibentur opera servilia in sensu litterali tantum. Deinde praeceptum vitandi peccata est praeceptum *generale,* dum praeceptum sanctificandi diem dominicam et dies festos est praeceptum *particulare.* Demum idem constat ex universali praxi cum confessariorum tum poenitentium timoratorum, quorum neque hi solent se accusare, neque illi interrogare de circumstr.ntia temporis sacri, nisi adfuerit specialis ratio gravis scandali, ut e. gr. in publica et scandalosa ebrietate. Quodsi S. Thomas, S. Bonaventura, S. Antoninus aliique graves auctores dicunt, peccata esse contra observantiam sabbati, hoc verissimum est, in quantum virtus religionis maxime imperat, ne peccata committantur tempore sacro, cum non solum impediant cultum Dei, sed etiam sint contra *finem* et *spiritum* praecepti tertii Decalogi. Sed exinde minime sequitur, ut per peccata istis diebus commissa virtus religionis laedatur *modo specifice diverso.* Unde bene quidem agunt confessarii et praedicatores proclamantes sanctificationi diei festivae

·" Cf. S. theol. 2, 2, q. 122, a. 4 ad 3.
·'· Sermo 9 (al. 96) de tempore, c. 3. ··· Comm, in 2, 2, q. 122, a. 4.
'·· Summa Summ., s. v. ..Confessio" I, n. 11. 7,1 In Suppi. 9, a 3.
m De relig. diss. 6, a. 2. *** Theol. mor. L 3, n. 273.
7·* De praec. Eccl. L 1, diss. 2, c. 2.
"· Ita etiam *S. Thomas* 3, dist. 37, a. 5, sol. 2 ad 3.

et dominicae valde obstare peccata luxuriae, ebrietatis, rixarum etc.; sed minime doceant, inde committi duplex peccatum grave specifice diversum, quod necessario declarari debeat in confessionali.

b) Opus servile in secundo sensu acceptum, i. e. quod potissimum viribus corporeis perficitur et necessitatibus corporis immediate inservit, directe prohibetur diebus dominicis et festivis. Ita expresse statuit Codex iur. can. c. 1248. Ratio autem est, quia tale opus servile *a)* absorbet applicationem operantis eumque impedit, quominus mentem ad divina erigat; *β)* solet magnam defatigationem corporalem causare, atque y) percipi ab aliis, qui inde scandalum facile patiuntur. Quapropter ex operibus servilibus sine necessitate tempore sacro peractis inducuntur omnia incommoda moralia et socialia, quae oriuntur ex violatione tertii praecepti, de quibus supra n. 471 dictum est. Sane per opera quoque liberalia tempore sacro peracta homo potest impediri a cultu Dei (ut si quis e. gr. per totum diem dominicum attente legeret librum profanum); tamen id non ita frequenter accidit neque tam malum influxum exercet super alios, quippe qui id non tam facile percipiant. Unde potius *per accidens* quam per se impediunt cultum Dei opera liberalia, quae proinde non prohibentur in tertio praecepto Decalogi. Nihilominus certo peccaret ille, qui etiam propter opera liberalia negligeret cultum divinum tempore sacro.

c) Opus servile in tertio sensu acceptum est licitum, quia per illud mens nedum abstrahitur a cultu divino, sed potius ad honorandum Deum inducitur. Requiritur autem, saltem communiter, ut ista opera *proxime* deserviant cultui divino atque fiant *gratuito et sine mercede materiali;* quia secus eorum finis principalis non esset cultus Dei, sed merces materialis obtinenda. Huiusmodi opera servilia sunt: diebus dominicis et festivis gestare cruces, imagines, vexilla, pulsare campanas, ornare altaria sertis et candelabris, lavare purificatoria, conficere paramenta etc. Quodsi sacristanus aut alii propter ista opera mercedem recipiunt, iam accedunt illa ad opera servilia stricte dicta et non sunt licita, nisi propter necessitatem vel cultus vel operantis. Opera servilia, quae *non proxime sed remote* serviunt ad cultum Dei, ut ecclesiam verrere, serta pro altaribus componere, lapides aut ligna ad ecclesiam construendam caedere aut vehere, calices fabricare, mappas altaris lavare etc., graviter prohibita sunt, nisi excuset necessitas aut legitima dispensatio, quae satis facile concedi potest, si ecclesia est ita pauper, ut nequeat congruam mercedem impendere, ut huiusmodi opera diebus ferialibus peragantur.

Principium a. *Praeter opera servilia supra enumerata prohibentur diebus dominicis et festivis etiam opera forensia et publici mercatus.* 493

Ita ex iure Decretalium[1], quod aliqualiter modificatum est a Codice iur. can. statuente[2]: «Festis de praecepto ... abstinendum est ... ab actibus forensibus, itemque (nisi aliud ferant legitimae consuetudines aut peculiaria indulta) publico mercatu, nundinis aliisque publicis emptionibus et venditionibus."

Sequentia videntur statuenda pro praxi: 1. Abstinentia ab operibus forensibus (et servilibus) obligat a media nocte ad mediam noctem, e. gr. a media nocte sabbati ad mediam noctem diei dominicae[3]. Opera forensia prohibentur etiam tribus ultimis diebus hebdomadae sanctae (saltem

[1] c. 1, X 2, 9. [2] c. 1248. [3] c. 1246.

pro tribunalibus ecclesiasticis). Actus autem forenses, qui prohibentur, sunt: citationes intimare, audientias habere, partes et testes excutere, probationes assumere, decreta et sententias ferre, denuntiare et exsequi, nisi tamen, iudice ita arbitrante, necessitas, Christiana caritas aut bonum publicum aliud postulent™. Non prohibentur actus, qui sine strepitu iudiciali fiunt, e. gr. consulere advocatum, interponere appellationem etc.

2. Sub nomine *mercatus* publici intelliguntur non solum nundinae (sive annuae sive hebdomadariae700), sed etiam omnes clamorosi actus mercandi, **e. gr.** contractus publicae emptionis, venditionis, locationis etc. Hinc *illiciti* videntur esse sequentes actus: a) publicae venditiones sub hasta rerum maiorum. Tales enim subhastationes solent fieri cum magno clamore, qui parum congruit requiei dominicali. Exsistente autem rationabili causa permitti potest, ut parvae res sub hasta vendantur diebus de praecepto, b) *contractus sollemnes* venditionis, emptionis, locationis etc., qui scii, perficiuntur coram auctoritate publica et cum instrumentis a notariis confectis.

Videntur *liciti* sequentes actus: a) nundinae, in quibus parvae res veneunt, ut flores, parvae imagines, nonnulla comestibilia, ut poma, pira, cerasa, uvae etc.; attamen istae res non die festo, sed pridie debent ad locum nundinarum afferri, saltem si sunt maioris quantitatis, b) *privati contractus* emptionis, venditionis etc. in emporiis. Hinc consuetudo universalis habet, ut res ad cotidianum usum necessariae emantur et vendantur etiam diebus de praecepto, e. gr. butyrum, panis, carnes etc. Item rustici, qui prae continuo labore non solent urbem adire nisi diebus festivis, licite sibi emunt in emporiis calceos, vestes, aliasque res minoris momenti 7l°. Item licet operarios conducere, locare domos, immo, iuxta nonnullos auctores711, emere iumenta, vendere equos. Hoc ultimum tamen non potest licite fieri, nisi ubi talis consuetudo universalis exsistit. — Feliciter statutum est per leges quoque civiles multarum regionum, ut officinae et emporia mercantilia claudi debeant diebus de praeceptis, vel saltem ne aperiantur nisi paucis horis.

494 **Principium 3.** *Praeceptum abstinendi ab illicitis operibus servilibus et forensibus est ex genere suo grave, admittit autem parvitatem materiae.*

Ita docent omnes. Quaenam autem sit materia gravis in transgressione huius praecepti, non concordant auctores. Salmanticenses 711 septem diversas opiniones in hac controversia afferunt, quas longum est hic enarrare. Duae extremae sententiae sunt hae: 1, Non est gravis transgressio, nisi quis tertiam partem totius diei in laboribus servilibus insumat; seu non peccat mortaliter nisi ille, qui sine nulla causa excusante laborat *per octo horas.* **2.** Est peccatum grave, si quis *per unam integram horam* opera servilia perficit. Utraque sententia est evidenter falsa. Hodie communiter docent theologi, gravem esse materiam ac proinde grave peccatum, si quis sine ulla causa excusante *ultra duas horas* (sive continue, sive positis intervallis, et partibus laboris coalescentibus ad duas horas) opera vere servilia fecerit. Sin vero labor non est ita servilis, sed potius levis aut aliqualiter liberalis, *spatium trium horarum* videtur constituere gravem materiam71*. In operi-

”· Cod. iur. can. c. 1639. *700 Jahr- und Wochenmarkte.*

71* Cf. *Billuart,* De relig. di». 6, a. 2.

711 Ita S. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 285.

71* Curs. theol. mor. tr. 23, c. 1, n. 319.

71* Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 305

bus autem forensibus gravitas materiae non tam ex mora temporis quam a) ex qualitate operis desumitur'1* et b) ex scandalo inde orto. — Ecclesia hodieque nihil determinavit de hac controversia. In praxi ad diiudicandam gravitatem transgressionis oportet quoque attendere, num scandalum ortum sit, num nec minima causa excusans adfuerit, num operans versetur in conscientia erronea. Sic e. gr. dominus, qui iubet decem operarios perficere opera servilia per unam horam, non quidem peccat mortaliter transgrediendo praeceptum positivum requiei dominicalis, quia opera opificum ad materiam gravem efformandam non uniuntur, et unaquaeque materia singulariter sumpta est materia levis71', facile autem potest committere grave peccatum propter scandalum vel contemptum. Sin vero idem dominus iubet, unum operarium per decem horas laborare, absque dubio peccat graviter, cum mandaverit opus graviter malum. In primo igitur casu dominus mandavit decem peccata venialia; in altero vero casu iüssit unum peccatum mortale.

Causae excusantes ab hae lege possunt reduci ad tres categorias, quae 495
sunt: i. *necessitas propria aut aliena;* 2. *consuetudo legitima;* 3. *dispensatio legitima.* Nonnulli auctores inter causas excusantes enumerant quoque pietatem erga Deum. Permittuntur enim opera servilia, quae *proxime* ad cultum divinum ordinantur, ut pulsare campanas, vexilla portare etc. Supra n. 492 in primo principio probavimus ex S. Thoma, huiusmodi opera nedum avertere mentem a cultu Dei, sed potius adducere, ac proinde esse licita. Si tamen talia opera servilia *remote* tantum ad cultum divinum conducunt, ut e. gr. parietes ecclesiae dealbare, ecclesiam aedificare, lapides et ligna vehere etc., tunc non sunt per se licita; permittuntur autem aliquando a legitima auctoritate, si fiant gratuito pro ecclesiis pauperibus.

i. Ratione necessitatis propriae aut alienae, sive haec sit corporis sive 496
sit spiritus, excusantur:

a) agricolae, qui ob praeteritam vel imminentem pluviam statim colligere debent segetes aut fructus. In praxi melius est, ut parochus loci in his circumstantiis publice declaret, labores agrorum permitti tali die. Sic enim vitatur tum scandalum tum periculum deceptionis;

b) sartores, sutores aliique opifices, qui debent conficere aut reparare vestimenta prorsus necessaria, e. gr. pro nuptiis vel funeribus imminentibus. lidem excusantur, si secus magnum damnum pati deberent;

c) pauperes, qui sine labore facto diebus de praecepto se suosque sustentare revera nequeunt;

d) famuli, uxores, filii, qui ab hero, marito, parentibus laborare coguntur, dummodo tamen talis coactio ne procedat ex odio religionis;

e) operarii, qui vigilare debent in magnis fabricis super machinas; restauratores pontium, viae ferreae etc., si periculum est in mora. Deinde omnes, qui praeparant *proxime* cibos necessarios ad manducandum diebus dominicis et festivis. Si enim homo non tenetur ieiunare istis diebus, habet quoque ius, ut sibi praeparentur cibi necessarii. Hinc liciti sunt labores coqui eiusque coadiutorum. Non autem liciti sunt labores, qui necessarii

”· Cf. 5. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 307.

'** Cf. *Billuart,* De relig. dius. 6, a. a, et S. *Alph.* l. c. n. 306. Contrarium docet vehementer *Concino,* De praec. Eccl. 1. 1, dis·, a, c. 8.

sunt ad *remotam* praeparationem ciborum, e. gr. occidere bovem ad habendas carnes;

f) aliqualis necessitas etiam exsistit, si adest periculum peccandi ex otio. Hinc confessarius facile potest permittere, ut feminae diebus de praecepto levia quaedam opera manualia cum acu aliisque instrumentis perficiant; pariter, ut iuvenes faciant photographias. Aliquae tamen clausulae sunt ponendae; scii, ut tales labores non durent per nimis longum tempus; ut inde nullum scandalum oriatur; ut tales laborantes pie assistant Missae aliisque exercitiis religiosis; ut laborantes inde nullam mercedem materialem percipiant. Quibus condicionibus adimpletis, multo melius est, ut quis levem laborem diebus de praecepto peragat, quam ut tempus terat otio periculoso, aut lectione librorum romanensium, aut ludis conversationibusque periculosis, aut frequentatione cauponae. Neque quis dicat, istos homines posse incumbere aliis operibus liberalibus licitis aut piis lectionibus, et sic otium excutere; nam hoc aliquando moraliter est impossibile propter diversas circumstantias. Ceterum omnis difficultas evanescit, si feminae istae conficiant ornamenta pro ecclesiis pauperibus aut vestes pro pauperibus'1·, quia tunc semper adest causa excusans pietatis.

2. Ratione consuetudinis excusantur:

497 a) barbitonsores, sive propriam sive alienam barbam radunt. Pariter in officinis barbitonsorum licitum est, ut capilli praecidantur, laventur etc.;

b) aurigae sive curruum publicorum Tl' sive etiam curruum privatorum ad vehendas personas, non autem (saltem in nostris regionibus) ad ducendos currus onustos mercibus, nisi necessitate cogente. Tempore S. Alphonsi'1· videtur mitior praxis exstitisse in Italia;

c) venatores et piscatores, dummodo tamen sine magno labore corporali agant. Hinc e. gr. videtur esse licitum diebus festivis piscari cum hamo '*·, non autem cum magnis retibus;

d) venditores rerum minoris momenti in publicis viis, e. gr. qui percurrunt vias ad vendendas ephemerides, flores, fructus, cartas postales etc.

498 3· Dispensare in lege de observantia dominicae et festorum possunt: Summus Pontifex pro tota Ecclesia; — in casu particulari Ordinarii locorum, pro ipsorum districtu; — in religionibus clericalibus exemptis superiores pro singulis suis subditis, ad modum parochi. Semper autem requiritur, tam ad validitatem quam ad liceitatem dispensationis, rationabilis causa, quoniam ista lex non est mere ecclesiastica, sed etiam partim divina. Parochus quoque potest in casibus singularibus propria auctoritate dispensare subiectos sibi singulos fideles singulasve familias, etiam extra territorium, atque in suo territorio etiam peregrinos"0. Confessarius, etsi dispensare nequit, potest tamen, iusta de causa, declarare, legem in casu particulari non obligare poenitentem.

499 Scholion. De oblationibus, primitiis, decimis. S. Thomas "* inter actus religionis et cultus enumerat quoque oblationes, primitias, decimas datas pro cultu divino peragendo vel pro ministris Ecclesiae sustentandis. Latius de hac re agunt canonistae. Sequentia brevissime notentur tamquam ad Theologiam moralem pertinentia.

"· Cf. 5. *Alph.* 1. c n. 302. Vulgo *Kuticher, cocher.*

'*» Cf. 1. c. n. 376. '"· Cf. 1. c. n. 283.

'*· Cod. iur. can. c. 1245, § 1. "* S. theol. a, a, q. 86 et 87.

Oblatio generatim est alicuius rei non petitae largitio; oblatio autem, de qua hic agitur, est spontanea largitio ad cultum divinum et sustentationem sacrorum ministrorum. Oblationes, quae hodie sunt in usu, praesertim sunt sic dictae ..collectae" pro piis causis factae et stipendia manualia Missarum.

Primitiae sunt primi fructus terrae et animalium, qui in signum reverentiae et gratitudinis erga Deum offeruntur pro cultu divino. Hodie nullibi fere huiusmodi primitiae usuveniunt.

Decimae (ecclesiasticae) vi nominis sunt decima pars fructuum tribuenda ministris Ecclesiae pro eorum congrua sustentatione. Cum autem non semper decima, sed aliquando duodecima aut vigesima pars redituum pro hoc fine sit expendenda, decimae melius dicuntur quaedam vectigalia imposita fidelibus pro sustentatione congrua cleri pastoralis™. Ista vectigalia seu subsidia secundum substantiam praescribuntur ab ipso *iure naturali* et *divino;* secundum vero determinatam quantitatem sunt iuris positivi humani. Wicleff docuit, decimas non esse stricte debitas, sed meras eleemosynas, quas fideles ad libitum possent denegare; sed haec doctrina damnata est a Concilio Constantiensi ™.

Quoniam *ius naturale* praecipit cultum externum Dei, ut supra n. 327 probatum est, et cum iste cultus nequeat convenienti modo haberi sine ecclesiis, ornamentis, ministris etc., fideles oblationibus tenentur procurare, ut necessaria pro cultu externo habeantur. Quare S. Thomas'" scribit: „Quod enim eis, qui divino cultui ministrabant ad salutem populi totius, populus necessaria victus ministraret, ratio naturalis dictat; sicut et his, qui communi utilitati invigilant, scii, principibus et militibus et aliis huiusmodi, stipendia victus debentur a populo. Unde et Apostolus hoc probat per humanas consuetudines dicens: ‚Quis militat suis stipendiis umquam? aut quis plantat vineam, et de fructibus eius non edit?'"

Ius divinum et veteris et novi Testamenti expresse praescribit, ut ministris altaris debita sustentatio tribuatur a fidelibus. In vetere Testamento Deus accurate et abundanter providit sustentationi sacerdotum et levitarum in novo Testamento S. Paulus scribit: *„Nescitis, quoniam qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt edunt; et qui altari deserviunt, cum altari participant? Ita et Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere."* ™ Hinc etiam Waldenses redeuntes in gremium Ecclesiae debuerunt profiteri: „Decimas, primitias et oblationes ex praecepto Domini credimus clericis persolvendas." ™

Ius ecclesiasticum c. 1502 de hac re praescribit: „Ad decimarum et primitiarum solutionem quod attinet, peculiaria statuta ac laudabiles consuetudines in unaquaque regione serventur."

Ex quibus sequitur, ut ii, qui vectigalia ad cultum divinum necessaria defraudant, duplex peccatum, scii, irreligiositatis et iniustitiae, committant, ac proinde, stricte loquendo, ad restitutionem teneantur, nisi Ecclesia sponte

™ Vulgo *Kultussteuer, denier du culte, support of the pastors.*

**· Damnata fuit propositio 18: ,,Decimae sunt purae eleemosynae, et possunt parochiani propter peccata suorum praelatorum ad libitum suum eas auferre" (*Dens.* n. 598).

· S. theol. 2, 2, q. 87, a. 1. '· Cf. totum cap. 18 Num.

ŋ· i Cor. *9,* J3sq.; cf. Matth. 10, tosqq. '·· *Dens.* n. 427.

Cf. quoque c. 1504.

renuntiet huic restitutioni exigendae. Licet autem in nonnullis regionibus speciale praeceptum ecclesiasticum latum sit de decimis aut aliis oblationibus pro cultu necessariis solvendis"', tamen Ecclesia non videtur ius suum urgere, aut saltem renuntiat restitutioni exigendae ob defraudata vectigalia ecclesiastica; immo non facile arguendi sunt de gravi peccato commisso fideles negantes minuentesve hoc subsidium aut vectigal, nisi tamen inde sacerdotes cogantur ad egestatem et ceteri fideles ad nimias largitiones. Unde Kenrick"· merito dicit: ..Quamdiu nulla certa lege onus iniungitur et definitur, non audemus peccati mortalis damnare eum, qui omittit aequam portionem conferre, quoties non est periculum, ne sacerdotes ea de causa indigeant, vel alii fideles nimis graventur." A fortiori tales fideles non sunt cogendi sub minatione absolutionis denegandae, ut solvant omnia vectigalia ecclesiastica. Notatu dignissima sunt verba S. Thomae"0 de hac materia: ..Ministri Ecclesiae maiorem curam debent habere spiritualium bonorum in populo promovendorum quam temporalium colligendorum; et ideo Apostolus noluit uti potestate sibi a Domino tradita, ut scii, acciperet stipendia victus ab his, quibus Evangelium praedicabat, ne daretur aliquod impedimentum Evangelio Christi." Ceterum experientia satis superque constat iis clericis, qui strenue laborant pro honore Dei et salute animarum, nunquam deesse convenientem victum.

CAPUT III.

De vitiis oppositis virtuti religionis.

500 Praenotamen. Religioni seu religiositati opponitur irreligiositas, quae sumitur vel in lato vel in stricto sensu. Irreligiositas in lato sensu includit omnia peccata contra religionem, sive per omissionem sive per commissionem. De peccatis contra religionem per omissionem, i. e. de omissione actuum a religione praescriptorum, e. gr. de omissione devotionis, orationis, adorationis, sanctificationis diei dominicae etc., supra cap. praec. sufficienter dictum est. Restat dicendum de peccatis *commissionis* contra religionem, quae quidem perpetrantur aut per excessum, i. e. per diversas superstitiones, aut per defectum, i. e. per irreligiositatem stricte dictam. Si tamen superstitio dicitur religioni opposita per excessum, hoc non ita intelligendum est, quasi Deus infinitae maiestatis nimis coli possit a creatura — id enim impossibile est — sed excessus consistit aut in circumstantiis cultus, si scii. Deus modo incongruo colitur, aut in obiecto cultus, si nempe falsi dii coluntur. Irreligiositas in stricto sensu continet omnia ea peccata, quae pertinent ad contemptum vel ad irreverentiam Dei et rerum sacrarum, e. gr. blasphemiam, sacrilegium etc.

Dividitur praesens caput in decem articulos, quorum sex priores ad superstitionem, quattuor autem ulteriores ad irreligiositatem stricte dictam pertinent. Tractabitur: i. de superstitione in genere; 2. de idololatria; 3. de divinatione; 4. de vana observantia; 5. de magia et maleficio; 6. de magnetismo, hypnotismo, spiritismo; 7. de tentatione Dei; 8. de blasphemia; 9. de sacrilegio; 10. de simonia.

"· Concilium Baltimorense III (cf. tit. IX, c. 2) iussit catechismo inseri tamquam quintum Ecclesiae praeceptum: Subsidium aliquod conferre ad congruam pastorum sustentationem. — In Germania quoque exsistunt vectigalia ecclesiastica *(Kirchensteuer).*

"· Theol. mor. tr. 4, n. 64. "· S. theol. 2, 2, q. 87, a. 1 ad 5.

ARTICULUS I.
De superstitione in genere.

Notio. Superstitio[1] est „vitium exhibens cultum divinum vel cui non debet, vel eo modo, quo non debet**. Ita S. Thomas’. Quae quidem definitio magis clarescit, si attenditur ad diversas species superstitionis. 501

Species superstitionis sunt duae, quae tamen iterum complures subdivisiones admittunt.

i. Prima species superstitionis est *cultus indebitus veri Numinis* seu Dei. In hac igitur superstitione colitur quidem verus Deus, sed cultu et modo incongruo contra Ecclesiae consuetudinem et legem. Quae quidem species superstitionis duplici modo peragitur, scii, a) per *cultum falsum* seu perniciosum; b) per *cultum superfluum.*

a) Cultus *falsus* veri Dei diversis modis fieri potest, e. gr. si quis velit colere Deum caeremoniis iudaicis, quae significant Christum adhuc venturum, ut esu agni paschalis, circumcisione etc.; si quis non sacerdos celebrare Missam aut absolvere a peccatis praesumat; si quis falsa miracula aut falsas revelationes proponat ad confirmandam fidem; si quis falsas reliquias venerationi fidelium exhibeat. — *Haec superstitio falsi cultus est ex genere suo peccatum grave,* quia gravem iniuriam et irreverentiam irrogat Deo primae veritati; admittit autem parvitatem materiae. Sic e. gr. contionator, qui in historia miraculosa quasdam exaggerationes scienter narret, aut etiam qui integram historiam fingat ad magis commovendum populum ad bonum opus, non peccat nisi venialiter, tum quia hoc verae religioni non multum praeiudicat, saltem si falsitas non detegitur, tum quia ipsa falsitas non immediate adhibetur ad colendum Deum.* Attamen tales narrationes (quae aliquando vocantur: mendacia pia) sunt omnino vitandae, quoniam est prorsus dedecens, quod praedicator veritatis etiam in parva materia mentiatur.

b) *Cultus superfluus* veri Dei est ille, qui fini religionis non est conveniens. Porro finis religionis est, ut homo det gloriam Deo, cui se subicit mente et corpore. Unde „si aliquid sit, quod, quantum est de se, non pertinet ad Dei gloriam, neque ad hoc quod mens hominis feratur in Deum, aut quod carnis concupiscentiae moderate refrenentur; aut etiam si sit praeter Dei et Ecclesiae institutionem, vel contra consuetudinem communem, ... totum hoc reputandum est superfluum et superstitiosum, quia, in exterioribus solum consistens, ad interiorem Dei cultum non pertinet." · — Eiusmodi cultus superfluus est, e. gr. velle orare cum certo numero, situ, colore candelarum, velle audire Missam alicuius sacerdotis, qui vocatur Petrus, et alii sexcenti modi vani cultus·. — *Superstitio cultus superflui est ex genere suo peccatum*

1 *Aberglaube,* bcuntaiuovia. De etymologia verbi superstitionis non concordant auctores. Alii derivant hoc nomen a ..superstare", quia superstitio stat super seu extra verum cultum; alii putant hoc nomen esse desumptum a verbo ..superstes", quia superstitio est pars paganismi superstitis. Cf. *WirthmUller,* Die moral. Tugend der Religion § 87. ’ S. theol. 2, 2, q 92, a. 1.

• Ita *Noldin,* De praeceptis n. 149. ♦ S. theol. 2, 2, q. 93, a. 2.

• Cf. Cone. Trid. sees. 22 de observ. et evit. in celebr. Missae; cf. etiam Const ..Officiorum ac munerum" *Leonis XIII,* n. 13.

veniale, quia materia est levis et actio in se non est mala. Bona fides et simplicitas agentis aliquando ab omni prorsus peccato excusant; econtra propter scandalum aut Ecclesiae contemptum aut malam intentionem agentis haec superstitio potest evadere peccatum mortale. Ab omni autem labe superstitionis immunes sunt modi colendi Deum ab Ecclesia approbati, ut e. gr. devotiones novendiales, triduanae, Missae Gregorianae etc.

2. Secunda species superstitionis est *cultus falsi numinis,* seu cultus divinus exhibitus alicui creaturae et praesertim diabolo. Subdividitur in tres species, scii, in idololatriam, divinationem, vanam observantiam, ad quam reducuntur magia et maleficium; de quibus omnibus nunc singillatim agendum est.

ARTICULUS II.
De idololatria.

502 Notio. Idololatria est latria seu adoratio idoli. Idolum autem, prout hic sumitur, est effigies falsi numinis. Sic e. gr. loquimur de idolo lovis, Mercurii, Solis, Lunae, de diversis modis Fetischismi etc. Ut per se patet, cultus divinus non attribuitur ipsi effigiei, sed personae aut rei repraesentatae per effigiem. Unde idololatria nihil aliud est nisi adoratio alicuius creaturae sive animatae sive inanimatae·.

Idololatria aliquando sumitur in sensu metaphorico pro omni peccato mortali, quia in quolibet peccato mortali homo quasi cultum divinum exhibet creaturae, quoniam illam praefert Deo optimo maximo. In quo sensu S. Paulus dicit: *„Multi enim ambulant, quos saepe dicebam vobis (nunc autem et flens dico) inimicos crucis Christi; ... quorum Deus venter est."* 7 De hac idololatria metaphorica hic non est sermo.

503 Divisiones, i. Idololatria alia est *materialis* (simulata, externa), alia *formalis* (interna).

Prior fit solummodo exterius ex metu, iussu aliisque motivis,quin homo interius velit creaturam adorare; e. gr. quando Christianus horrore torturae et mortis tus adolet ante idolum paganum, interius autem despicit idolum. — Altera fit cum vera intentione interna adorandi creaturam, e. gr. si quis cum plena deliberatione adorat diabolum.

2. Idololatria *perfecta* et *imperfecta.*

Ita subdividitur idololatria formalis. Prior est creaturae adoratio praestita ab eo, qui reapse putat, hanc creaturam esse Deum. Talis idololatria semper coniuncta est cum infidelitate, et hodie adhuc exsistit apud multos paganos. — Perfectam et formalem idololatriam committunt quoque ii, qui ex odio Dei aut ex obstinata infidelitate colunt daemonem per sic dictas „missas nigras aut diabolicas" aut per alios modos prorsus nefarios. Pariter omnes, qui negant exsistentiam Dei personalis, et tamen diversos actus colendi fictitiam divinitatem peragunt. Posterior idololatria, scii, imperfecta, committitur ab eo, qui clare sciens idolo nullam inesse divinitatem, tamen nihilominus ex pravo affectu (e. *gr. ex* odio Dei, ex cupiditate aliquid a daemone impetrandi) illi cultum divinum defert. Quae quidem

• Cf. S. theol. a, a, q. 94, a. 1. ’ Phil. 3, 18 iq.

imperfecta idololatria in aliquo sensu est gravius peccatum quam perfecta idololatria, quippe quae coniuncta sit cum ignorantia plus minusve invincibili, cum econtra imperfecta idololatria procedat ex mera malitia voluntatis.

Malitia moralis. Omnis idololatria, sive materialis sive formalis, sive 504
perfecta sive imperfecta, est gravissimum peccatum.

Nam a) strictissime prohibita est in primo praecepto Decalogi: *„Non habebis deos alienos coram me, ...non adorabis ea [idola], neque coles."* Ideoque semper gravissime punita est tam a Deo in populo iudaico·, quam ab Ecclesia, quae lapsis in idololatriam durissimam poenitentiam imponere solebat·, b) Idololatria est aperta rebellio contra Deum. — De gravitate huius peccati scribit S. Thomas[10]: ..Gravitas alicuius peccati potest attendi dupliciter: uno modo ex parte ipsius peccati; et sic peccatum idololatriae gravissimum est. Sicut enim in terrena republica gravissimum esse videtur, quod aliquis honorem regium alteri impendat quam vero regi, quia, quantum in se est, totum reipublicae perturbat ordinem; ita in peccatis, quae contra Deum committuntur, quae tamen sunt maxima, gravissimum esse videtur, quod aliquis honorem divinum creaturae impendat: quia, quantum est in se, facit alium Deum in mundo, minuens principatum divinum. — Alio modo potest attendi gravitas peccati ex parte ipsius peccantis: sicut dicitur gravius esse peccatum eius, qui peccat scienter, quam eius, qui peccat ignoranter. Et secundum hoc nihil prohibet gravius peccare haereticos, qui scienter corrumpunt fidem quam acceperunt, quam idololatras ignoranter peccantes. Et similiter etiam aliqua alia peccata possunt esse maiora propter maiorem contemptum peccantis."

Idololatria quoque *materialis et simulata* semper habita est grave peccatum; etenim a) laedit virtutem religionis exhibendo exterius creaturae honorem, qui ab aliis hominibus aestimari debet divinus; b) est plenissimum mendacium in cultu religionis et saepe coniuncta cum gravi scandalo populi; c) est contra grave praeceptum profitendi fidem. Unde numquam licet exterius et simulate adorare idolum, etiam ad mortem vitandam[11].

Ad materialem idololatriam reducitur quoque ac proinde graviter illicitum est scienter exponere venerationi aut pro communione tradere hostiam non consecratam. Hinc ille parochus, qui oblitus est consecrare hostiam maiorem, et ad populi admirationem vitandam exposuit in ostensorio hostiam maiorem non consecratam, cui tamen occulte coniunxit hostiam parvam consecratam, male egit ‘‘. Pariter male egit alius parochus, qui distribuendo s. communionem dodit hostiam non consecratam sponso non ieiuno, ne sponsa aliique circumstantes sinistrum quid ex parte sponsi suspicarentur.

Scholion. De poenis contra idololatras. Ex hodierno iure ecclesiastico 506
non habetur poena latae sententiae contra idololatriam. Cum autem illa

• Cf. Ex. 32, 8—35.

* Sic e. gr. Concilium Nicaenum I, can. 12, lapsis in idololatriam imposuit septem annos durissimae poenitentiae *(Mansi,* Amplies, coll. Cone. II 703).

10 S. theol. 1. c. a. 3.

11 Hinc etiam sic dicti ..Libellatici" graviter puniti eunt in antiqua Ecclesia.

·· Cf. Ca*. consc. *Prosperi Lambertini,* postea Benedicti XIV, I 280 (ed. Leodii 1853).

semper fere coniuncta sit cum haeresi saltem in iis, qui valide baptizati sunt, applicandae sunt poenae contra haereticos latae. Insuper saepe cum vitio idololatriae coniunguntur peccata et poenae Francomuratorum aliarumque societatum similium.

ARTICULUS III.

De divinatione.

606 Notio. Divinatio proprie dicta[13] est praenuntiatio seu praenotio futurorum modo indebito, i. e. per media a Deo non instituta. Divinatio saepe sumitur latius pro cognitione aut enuntiatione quarumcumque rerum non solum futurarum sed etiam occultarum, quae naturali modo cognosci non possunt, neque a Deo sunt revelatae. Cum cognitio huiusmodi rerum non habeatur neque per naturales vires hominis neque per Deum neque per bonos angelos aut sanctos (quia Deus non permittit, ut angeli et sancti modo indebito manifestent res occultas), reliquum est, ut omnis divinatio fiat ope directa vel indirecta daemonis. Quapropter divinatio in hoc lato sensu simpliciter definiri potest: *superstitio, qua invocatur explicite aut saltem implicite daemon ad res occultas ope eius cognoscendas.*

607 De cognitione rerum futurarum et occultarum iuxta doctrinam Angelici Doctoris[14] sequentia sunt animadvertenda: Res futurae dupliciter cognosci possunt, scii, in suis causis et in se ipsis. Causae autem futurorum tripliciter se habent: Quaedam causae producunt suos effectus *semper et necessario,* e. gr. motus terrae circa solem necessario producit diversa tempora anni. Quaedam autem causae producunt suos effectus non quidem necessario neque semper, sed tamen *ut in pluribus,* e. gr. ex semine nascitur arbor. Quaedam demum causae non sunt determinatae ad unum effectum producendum, sed possunt diversos effectus producere, sicut e. gr. voluntas humana potest producere actus bonos et malos. Si quis igitur ex cognitis causis primi et secundi generis praedicit effectus, non committit divinationem, quia non praedicit indebito modo, sed sequitur ductum rectae rationis. Qui autem ex cognitis causis liberis et contingentibus conatur praenuntiare futuros effectus (nisi Deo revelante), divinat; quia indebito modo agit, usurpans sibi, quod est solius Dei cognoscentis omnia futura contingentia.

Daemones non possunt cognoscere futura contingentia, nec etiam res prorsus occultas, et praesertim secreta cordium[15]; sed nihilominus longe plura quam homines cognoscunt de futuris aliisque rebus occultis ob varias rationes: i. quia vis intellectiva naturalis angelorum est multo perfectior quam intellectus hominis. Porro ista vis intellectiva naturalis non est diminuta in daemonibus per peccatum; 2. quia per experientiam tot saeculorum satis perfecte cognoscunt, quid soleat in certis circumstantiis evenire etiam ex causis contingentibus; 3. quia, utpote spiritus fortissimi et vaferrimi, valent, Deo permittente, instigare causas quoque liberas ad certos effectus producendos (non tamen cum omnimoda certitudine).

13 *Wahrsagerei, soothsaying.*
14 S. theol 2, 2, q. 95, a. 1.
15 Cf. S. theol. 1, q. 57, a. 3 et 4.

Omnis vera divinatio fit ope daemonis, et quidem a) per *expressam* eius invocationem seu, ut dicitur, cum pacto explicito daemonis; quando scii, daemon conceptis verbis invocatur, ut velit aliquam notitiam communicare, e. gr. quaenam sors in loteria habitura sit maximum praemium; b) per invocationem *implicitam,* quando quis ad obtinendam aliquam notitiam utitur mediis ineptis, quae scii, novit neque ex natura sua neque ex voluntate Dei aut Ecclesiae habere vim producendi effectum intentum. Daemon autem libenter se immiscet huiusmodi mediis ineptis, quia tunc homo, relicto vero cultu Dei, paulatim in errores perniciosos labetur.

Divisiones. Divinatio distinguitur dupliciter, scii, a) divinatio 508
cum expressa invocatione diaboli, et b) divinatio cum implicita invocatione diaboli. Utraque species in multas partes subdividitur, quae hic brevissime enumerantur:

a) Novem sunt modi divinationis cum expressa invocatione diaboli1*:

1. *Praestigium* (Teufelserscheinung) habetur, quando ipse daemon sensibili signo apparet, ut legitur in Evangelio de tentatione ipsius Christi, et in vitis multorum sanctorum.

2. *Oniromantia* (Traumdeuterei) sive divinatio somniorum habetur, quando diabolus invocatus revelat in somno res petitas. S. Thomas[17] recte docet, quattuor esse somniorum causas, scii, duas internas et duas externas. Prima causa interna est *animalis,* scii, cogitatio vel vivida affectio habita in vigilia. Nam experientia constat, hominem saepe de eis somniare, de quibus ante somnium instanter cogitavit. — Secunda causa interna est *corporalis,* scii, interna dispositio corporis. Sic e. gr. affectio cordis producit somnia timoris, affectio partium genitalium producit somnia libidinosa. — Prima causa externa, eaque corporalis, est *impressio materialis* ab extrinseco causata, durante somno. Sic e. gr. qui dormit in loco graveolente, patitur somnia taediosa aut molesta. Luna plena splendens quosdam homines excitat ad somnia particularia (ad somnambulismum). — Altera causa externa est *Deus* vel *diabolus.* Deum revera quandoque somnia immittere, manifeste patet ex multis exemplis S. Scripturae “. Diabolum autem etiam valere causare somnia, patet ex eo, quod potest excitare phantasmata in homine. Phantasia enim est vis corporalis, in quam diabolus suam efficientiam exercere valet. Si Deus somnia immittit (quod raro nostris temporibus videtur accidere), simul solet praebere signa haud dubia, ipsum esse auctorem istorum somniorum. Talia signa sunt: a) si res in somno percepta est bona, Deo digna et ad virtutem impellens; b) si anima remanet tranquilla et ad pietatem inclinata, non autem perturbata et pertinax in suis propositis. — In dubio, utrum somnium sit a Deo necne, consulendus est legitimus superior ecclesiasticus. Quodsi certum est, somnium esse a Deo immissum, diligenter oboediendum est directionibus in somnio acceptis. In omnibus autem aliis casibus, sive somnia processerunt ex causis naturalibus sive a diabolo, non licet fidere somniis; quoniam hoc esset velle cognoscere res occultas modo indebito, immo et expresse a Deo prohibito. Iam in Vetere Testamento prohibitum erat observare somnia “. Unde graviter peccat, qui desiderat in somno doceri a daemone, aut — quod multo peius est — certa signa externa aut certum

*· Cf. S. theol. 2, 3, q. 95, a. 3. 17 Cf. ib. a. 6.

·· Gen. 28, 12; Iud. 7, 13; 1 Reg. 3, io; Dan. 2, 19; Matth. 1, 20 et 3, 12.

*· Deut. 18, 10; 1er. 29, 8.

situm corporis adhibet, ut subeat efficientiam diaboli in somno. In praxi omnes deterrendi sunt ab observatione somniorum, etiamsi quis expresse excludit quemlibet interventum diabolicum. Credentes somniis habitis saepe non graviter peccant tam propter eorum bonam fidem, quam quia agitur de rebus minimi momenti. Sic e. gr. ille, qui non vult equum ascendere, quia praecedenti nocte somniavit se casurum esse ex equo, moneri potest de inani suo timore, sed non est arguendus de peccato gravi *'.

3. *Necromantia* est divinatio, in qua diabohis rogatur, ut velit suscitare aliquem mortuum, qui ad interrogationes respondeat. Haud dissimilis est modernus Spiritismus (de quo infra n. 524).

4. *Pythonismus,* quando daemon per homines vivos a se obsessos occulta manifestat, sicuti legitur de muliere pythonissa in Endor, quam adivit Saul.**

5. *Geomontia* est divinatio, in qua daemon docet per figuras aut signa apparentia in aliquo corpore terrestri ** puta in ligno vel ferro vel lapide polito. Ad geomantiam reducuntur a) oraculum, quando scii, daemon consultus respondet per idola; b) tabulae rotantes, quando daemon dat responsa mediantibus tabulis rotantibr.s. De tabulis rotantibus infra n. 521 specialiter sermo erit

6. *Hydromantia,* si daemon docet per signa in aqua. Hodie non raro usuvenit sic dicta cristallomantia, in qua quis aspicit in cristallo aut in aqua insolitas figuras.

7. *Aerornantia,* si daemon docet per signa in aere.

8. *Pyromantia,* si daemon docet per signa in igne.

9. *Haruspicium,* si daemon docet per signa apparentia in visceribus animalium immolatorum in aris daemonum; qualiter accidebat apud veteres Romanos.

b) Septem modi divinationis cum implicita invocatione diaboli solent afferri:

509 i. *Astrologia iudiciaria,*** quando quis conatur cognoscere futura ex consideratione situs et motus siderum. Huc pertinent genethliaci vel horocopium ponentes *' Astrologia haec iudiciaria nihil commune habet cum astrologia aut astronomia scientifica.

2. *Augurium,* quando quis ex vocibus avium divinat.

3. *Auspicium,* quando quis ex volatu avium futura praedicit.

4. *Omen,* quando quis ex casu fortuito asserit res certas esse futuras, e. gr. ex occursu funeris, ex assistentia 13 personarum in tabula.

5. *Chirornantia,* si quis ex lineamentis manus divinat; qualiter nostris diebus saepe fieri solet a zingaris.

6. *Physiognomia,* si divinatio fit ex lineamentis vultus vel alterius membri corporis.

7. *Sortüegium,* **si** quis praesumit cognoscere futura ex signis arbitrarie electis, e. gr. ex chartis, ex iactu taxillorum, ex figuris in plumbo liquefacto etc.

510 De moralitate sortium. Tres sunt species sortium 1) *Sortes divisoriae,* quae adhibentur communi consensu ad discernendum, quid alicui sit ex-

*· Cf. *Noldin,* De praeceptis n. 156. ·* 1 Reg. 28, 7 sqq.

** Sane aqua, aer, ignis etc. sunt etiam corpora terrestria, sed divinatio in istis rebus facta habet specialia nomina.

“ *Stemdeuterei.* *· *Horoshop- oder Nativitdtssteller.*

Cf. S. theol. 2, *a,* q. 95, a. 8, at *Billuart,* De relig. diss. 7, a. 3, | 5.

bibendum, sive illud sit res possessa dividenda, sive sit honor, sive sit dignitas etc. Utilitate aut necessitate exigente istae sortes sunt plane licitae et valde usitatae. Hinc licet sorte dividere hereditatem, quando alius modus dividendi non est tam facilis; licet tempore pestis sorte determinare, quinam ex medicis debeat remanere ad curandos aegrotos. Etiam in nonnullis Codicibus civilibus expresse permittitur usus sortium ad dirimendas controversias.** Interdicitur autem usus sortium in electionibus ecclesiasticis ”. — 2) *Sortes consultoriae,* quae adhibentur ad investigandum, quid agere quidve omittere oporteat in rebus dubiis, e. gr. utrum talis contractus dubie utilis sit faciendus; utrum in bivio sit progrediendum ad dexteram aut ad sinistram etc. Sortes consultoriae per se sunt illicita tentatio Dei, nisi adhibeantur a) ex inspiratione Dei, ut factum est in electione apostoli Matthiae; b) ex sufficienter gravi causa necessitatis aut utilitatis, quando alia media ordinaria deficiunt “. Tunc autem praemittendae sunt preces ad Deum, ut velit dirigere sortes, iuxta illud: *..Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur."”* — 3) *Sortes divinatoriae,* quae adhibentur ad obtinendam cognitionem rei occultae, sunt gravis superstitio, si citra speciale mandatum Dei serio fiunt. Sortes enim tales neque ex natura sua neque ex institutione Dei possunt manifestare veritatem occultam. Ergo veritatis manifestatio exspectatur ope daemonis, qui proinde implicite saltem invocatur. Si sortes adhibentur ex speciali inspiratione Dei, ut factum est ad detegendum delictum Achan··, plane licitae sunt, ut per se patet; sin autem adhibentur ex mero ioco aut aliqua curiositate, quin firma fides praestetur casui sortium, non sunt quidem graviter peccaminosae, sed nihilominus vitandae, quia sunt iocus non ita decens. — In iure canonico graviter prohibitum est sortilegium, quod est superstitio·1.

Scholion. De ordaliis et de usu virgae divinatoriae. Ad sortilegia redu- 511
cuntur etiam sic dicta *ordalia seu purgatio vulgaris* et *usus virgae divinatoriae. Ordalia* saepe adhibita sunt temporibus Medii Aevi. Iam S. Thomas illa illicita esse docuit, et complures Summi Pontifices illa reprobaverunt, e. gr. Nicolaus I”, Innocentius III “, Honorius III··. Quidam tamen homines iis usi sunt ex conscientia erronea, aut forte ex speciali instinctu Spiritus Sancti. Ordalia fieri solebant multis modis, praesertim autem per iudicium ferri candentis vel aquae ferventis; de quo S. Thomas·· dicit: ..Huiusmodi iudicium illicitum redditur, tum quia ordinatur ad iudicanda occulta, quae divino iudicio reservantur, tum quia huiusmodi iudicium non est auctoritate divina sancitum." Et revera talia iudicia aeque continent illicitam tentationem Dei, a quo miraculum exspectatur, ac peccaminosam superstitionem.

Virga divinatoria” est virga, quae ex ligno coryli aut salicis solet caedi, et quae adhibetur ad res occultas inveniendas. Communiter docent auctores,

’· Cf. Cod. civ. Germ. J 659 752; Cod. civ. Austr. § 835 841 ; Cod. civ. Helv. a. 611.

” c. 3, X 5, 21 ; cf. S .*Thomae* opusc. (XXV) de sortibus *c.* 5.

’· Cf. S. theol. 2, 2, q. 95, a. 8. *· Prov. 16, 33. “ Ios. 7, 12.

»» Cf. c. 7, C. 26, q. 5; pariter ib. c. 8 9 10; cf. etiam constitutionem *Sirti V* „Coeli et terrae" a. 1586, in qua non solum sortilegium, sed etiam alii modi superstitionis graviter prohibentur. Cf. Cod. iur. can. c. 2325.

»’ c. 22, C. 2, q. 5. ·· c. 9, X 3, 50·

·· c. 3, X 5, 33. ·» L. c. ad 3.

** ·· Wdeuchelrute, Zauberrute, die auj HaselnuB oder IVeide geschnitten wird: baguette de coudrier.**

usum huiusmodi virgae divinatoriae esse licitum ad quaerendum aquam vel metalla, dummodo fiat protestatio contra omnem efficientiam diabolicam. Ratio est, quia satis probabiliter explicari potest inclinari virgam ad aquam aut ad metalla ex viribus magneticis et electricis; unde etiam viri probi aliquando utuntur virga divinatoria ad hunc effectum. Sin autem virga illa adhibetur ad inveniendas res amissas cuiuslibet generis, tunc hoc illicitum est, quia nulla causa naturalis tales effectus producere valet".

612 Malitia moralis, i. Divinatio, quae fit cum *expressa* daemonis invocatione, est peccatum mortale *ex toto genere suo.*

Ratio est, quia

a) per illam exhibetur cultus divinus diabolo;

b) hoc modo habetur manifestissimum commercium cum infenso hoste Dei;

c) facile oritur periculum apostasiae aliorumque gravium peccatorum, immo et aeternae damnationis; nam sicut consuetudo cum angelis est quaedam incohatio vitae aeternae, ita commercium cum diabolo est initium quoddam aeternae damnationis.

2. Divinatio per *implicitam* daemonis invocationem est quidem peccatum mortale ex genere suo, quia est aliquale commercium cum diabolo, fit tamen peccatum veniale: a) ex ignorantia et simplicitate agentis; b) ex ioco et levitate, qua peragitur; c) ex eo, quod istis vanis signis non adhibetur firma fides.

Quapropter fideles instanter quidem monendi sunt, ne adeant divinatores exercentes chiromantiam, sortilegium etc., sed non ita facile damnandi sunt de peccato gravi commisso.

513 Malitia specifica divinationis. Communiter quidem theologi docent, omnes diversas divinationes, sive fiant explicito sive implicito pacto cum diabolo, non distingui specifice in genere moris, quia omnes *ad cultum falsi numinis reducuntur;* sed nihilominus ob duas rationes in confessione declarari debet, utrum divinatio sit facta per explicitum pactum cum diabolo, necne: i. quia sic confessarius facilius iudicare potest, utrum peccatum commissum sit grave necne; divinatio enim cum pacto explicito diaboli est semper peccatum mortale, ut dictum est; 2. quia cum divinatione per invocationem expressam diaboli solent coniuncta esse quam plurima alia peccata, e. gr. blasphemiae, sacrilegii, abusus rerum sacrarum etc.

ARTICULUS IV.

De vana observantia.

514 Notio. Vana observantia** est species superstitionis, qua ad obtinendum certum effectum adhibentur media, quae nec ex natura sua nec ex Dei aut Ecclesiae ordinatione ad eum finem sunt idonea.

" Etiam divinatio per cartaa *(Kartenschlagen)* ad «ortilegium divinatorium reduci potest.

·· *Wahnbrauch, sorcellerie.*

Vana observantia differt a divinatione eo, quod huius finis est *cognitio* rerum futurarum aut occultarum; vana autem observantia ordinatur ad obtinendos alios effectus externos. Differentia igitur exsistit in solis effectibus, media autem adhibita, scii, interventus diaboli, sunt eadem.

Divisio. Vana observantia triplex solet a veteribus auctoribus distingui: 515

1. *Ars notoria,* quae est quaedam ratio adipiscendi scientiam repente et sine labore per media prorsus inepta.

E. gr. inspiciendo quasdam figuras, proferendo quaedam ignota verba et alia huiusmodi. Ex quibus apparet differentia inter divinationem et artem notoriam; etenim per divinationem quaeritur notitia rerum futurarum aut occultarum ; per artem autem notoriam quaeritur *infusio alicuius scientiae*.** S. Thomas*® merito inculcat omnimodam inefficaciam huius artis notoriae. Etenim solus Deus potest scientiam infundere modo supernatural!: „ad daemones autem non pertinet illuminare intellectum ... acquisitio autem scientiae et sapientiae fit per illuminationem intellectus; et ideo nullus umquam per daemones scientiam acquisivit."

2. *Observantia sanitatum* est ratio curandi morbos, adhibitis mediis prorsus ineptis.

E. gr. per sic dictum sympathiam, per amuleta, per ensalmos seu incantationes·1 etc. Haec medicina magica omnibus temporibus et apud omnes populos etiam excultos viguit atque adhuc viget. In modernis ephemeridibus tales medici magici suum adiutorium haud raro offerunt. In praxi saepe difficillimum est distinguere, utrum aliquis modus medendi sit naturalis an magicus; quoniam effectus vere mirandi obtineri possunt in corpore humano per sic dictam *suggestionem.* In dubio adhibenda sunt ea criteria, quae infra n. 517 indicantur ad discernendam omnem vanam observantiam.

3. *Observantia eventuum* est ratio ex observatione fortuiti eventus coniectandi aliquid fausti vel infausti, et inde suas actiones moderandi.

E. gr. si quis putat, sibi aliquid infausti obventurum esse, quia mulier vetula ipsi mane occurrit; vel quia cum 13 convivis assedit mensae etc. Observantia ista eventuum valde affinis est divinationi quae vocatur omen; differt nihilominus ab ea, quia in divinatione quaeritur notitia futurorum, in observantia autem eventuum petitur directio operationum.

Malitia moralis et specifica vanae observantiae eadem est ac divinationis. 516

Ratio est, quia in utraque laeditur eodem formali modo virtus religionis, cum per invocationem explicitam aut implicitam diaboli quaeratur effectus. Nulla autem moralis differentia inducitur, utrum cognitio rei occultae an aliquis alius effectus externus petatur. Unde ea, quae supra dicta sunt de malitia morali divinationis, etiam de vana observantia valent. In praxi opus est magna patientia et prudentia ad fideles deterrendos a vanis obser-

·· Ars notoria nostris temporibus exercetur a quibusdam sectis falso mysticisme deditis. In conventibus eorum aliquando etiam homines rudes subito surgunt, et quasi pleni Spiritu Sancto sermones faciunt de rebus moralibus et religiosis.

•° Cf. S. theol. a, a, q. 96, a. 1.

" Notissimus hac in re est liber editus a *Mary Eddy* († 1906), Science and Health with key to the Scripture.

vantiis, cum multi iique pii fideles nihil mali in huiusmodi actionibus percipiant. De vanitate igitur talium actionum prudenter instruendi sunt, quin tamen statim dicatur, eas esse in se graviter peccaminosas.

617 Criteria ad dignoscendam vanam observantiam sunt potissimum tria: i. Insufficientia causae adhibitae ad effectum producendum. Hinc manifesta superstitio est, si quis recitando brevem formulam putat se inde sanitatem esse recuperaturum. 2. Adiectio vanae vel falsae circumstantiae tamquam necessario requisitae ad effectum obtinendum, e. gr. abscidere septem crines ex collo ad valetudinem obtinendam. 3. Infallibilis exspectatio effectus ex istis vanis mediis. — In dubio, utrum effectus aliquis provenerit ex causa naturali annon, ordinarie tribuendus est viribus naturalibus, quia nihil praeternaturale adstruendum est, nisi de eo constat. Insuper efficacia causarum naturalium nobis saepissime ignota est. Sin autem constat, effectum non esse productum a causa naturali, et dubium oritur, utrum sit a Deo an a diabolo, miraculum non est praesumendum, sed potius diabolicus interventus.

ARTICULUS V.

De magia et maleficio.

618 Notiones. Magia in sensu generali sumpta est *ars operandi mira per causas occultas.* Distinguitur *magia alba* seu naturalis41, quae est ars operandi mira per media naturalia; et *magia nigra*** seu superstitiosa, quae est ars operandi mira ope daemonis. — Magia, quae adhibetur ad nocendum aliis, vocatur *maleficium.* Antiqui distinguebant duplex maleficium, scii, maleficium *amatorium* seu philtrum, quod est excitatio vehementissimi amoris vel odii erga aliquam determinatam personam; et maleficium *veneficum,* quod alicui personae damnum infert in corpore aut in bonis ope daemonis. In vetere iure canonico maleficium aliquando sortilegium vocatur, eo quod mala sors contingit illis, qui maleficio sunt affecti. Pariter magi et sagae vocantur sortiarii et sortiariae**.

619 Malitia moralis. 1. *Magia alba* per se licita est.

Etenim exercetur viribus naturalibus, sagacitate et dexteritate hominum. Per accidens autem etiam magia alba potest illicita evadere, quia nimis excitantur videntes et audientes, atque facile credunt, ad miros effectus producendos intercedere vires praeternaturales.

2. *Magia nigra* est grave superstitionis peccatum, quod non differt nisi accidentaliter a divinatione et vana observantia.

Ratio est, quoniam in unaquaque habetur invocatio saltem implicita diaboli. Proinde oportet applicare eadem, quae supra dicta sunt de malitia divinationis et vanae observantiae.

3. *Maleficium* duplicem malitiam continet: alteram contra religionem, cum sit cultus daemonis; alteram contra caritatem et iustitiam, quia proximo damnum iniustum infert.

*’ *Taschenspielerkünste, prestidigitation.* ” *Schwarekunst, magie noire.*
“ Cf. totam q. 5, C. 26.

Daemonem posse revera homini nocere in maleficio tum amatorio tum venefico, per se patet, quia tales effectus producuntur per actiones corporales, quae non excedunt potestatem daemonis; nihilominus daemon nequit tollere libertatem humanam, ac proinde actus ab homine commissi sub influxu diaboli remanent imputabiles, nisi tamen ratio fuerit totaliter perturbata. In praxi non facile credendum est, in aliquo casu adesse magiam nigram aut maleficium diabolicum. Tristis enim historia sagarum demonstrat, quantae atrocitates iniustissimae fuerint commissae ex eo, quod homines nimis creduli fuerunt in istis rebus[1]. Tamquam regula certa et a nemine negata haberi debet: Quotiescumque dubium rationabile remanet, utrum effectus aliquis proveniat a causa naturali an a daemone, viribus naturalibus tribuendus est. Ratio est, quia a) vires naturales quam plurimae sunt adhuc nobis ignotae. Si quis e. gr. phaenomena plura moderna, telephonii, phonographi, electricitatis etc. antiquis temporibus subito protulisset, forte tamquam sortiarius diabolicus habitus fuisset. In dies fere novae vires naturales deteguntur, quae producunt effectus stupendos, b) Nonnulli homines sunt maxima dexteritate et sagacitate praediti atque solis viribus naturalibus producunt effectus, qui sunt prorsus inexplicabiles pro hominibus aspicientibus, c) Influxus diaboli videtur esse nunc valde coarctatus per omnipotentiam divinam, atque in nullo casu est praesumendus, sed semper clare probandus. Quae quidem valde attendenda sunt praesertim a sacerdotibus, ne citius aliquem insolitum et inexplicabilem effectum diabolo tribuant, atque postea ab omnibus merito derideantur.

ARTICULUS VI.

De magnetismo, hypnotismo, spiritismo.

Magnetismus est vel *mineralis* vel *animalis.* Prior est aliqua vis 520
physica valde similis et affinis electricitati inhaerens nonnullis mineralibus et metallis. Quamvis intima natura huius magnetismi adhuc nos lateat, tamen de die in diem magis ac magis adhibetur in utilitatem generis humani. De hoc magnetismo tractare pertinet ad scientias naturales, non autem ad theologiam moralem. Magnetismus *animalis,* qui et mesmerismus vocatur, a medico Francisco Mesmer († 1815), est vis quaedam forte in nervis hominis subsistens, apta ad curandos morbos aliosque effectus materiales producendos sola attrectatione externa. Magnetismus animalis nostris diebus saepe exercetur a sic dictis magnetopathis, et *per se consideratus* nihil illiciti in se continet Est enim nihil aliud nisi unus e diversis modis curandi morbos; et sicut electrotherapia, homoeopathia, hydrotherapia etc. obiective licitae sunt, ita etiam mesmerismus, qui revera, testantibus in arte peritis, bonos effectus aliquando producit. Per accidens tamen mesmerismus haud raro illicitus est, quia exercetur ab hominibus, qui carent debita scientia, bonis moribus, recto fine agendi. Circa usum magnetismi S. Officium[2] statuit tamquam regulam generalem: „Remoto omni errore, sortilegio, explicita aut implicita daemonis invocatione, usus magnetismi, nempe merus actus adhibendi media physica aliunde licita, non est moraliter

[1] Hexenwahn. [2] Die 28 Iulii 1847.

vetitus, dummodo non tendat ad finem illicitum aut quomodolibet pravum. Applicatio autem principiorum et mediorum pure physicorum ad res et effectus vere supernaturales, ut physice explicentur, non est nisi deceptio omnino illicita et haereticalis." — Magnetismus non est confundendus cum hypnotismo, de quo infra agetur. In magnetismo enim numquam amittitur usus rationis et libertatis; quod tamen in hypnotismo aliquando accidit.

621 **De** tabulis rotantibus. Ope magnetismi animalis forte etiam explicari possunt *„tabulae rotantes"*. En modus agendi earum: Complures homines, sive viri sive feminae (satis raro accidit, ut unus solus possit producere eosdem effectus), tangunt summis digitis (determinato modo ordinatis) aliquam tabulam. Post aliquod tempus tabula incipit moveri et praesertim pedibus agitari. Si tunc statuitur inter praesentes e. gr. ut unus ictus significet: affirmative, et duo ictus significent: negative, tabula respondet ictibus pedis ad responsa posita. Quae quidem responsa vera sunt, dummodo unus ex tangentibus tabulam cognoscat quid sit respondendum; secus autem semper falsum dicunt. Quidam auctores asserunt, tabulam subito cessare rotationem facere, quando res benedicta ei superponatur, vel tabulam dare responsa in rebus quoque prorsus occultis; quod tamen merito ab aliis negatur, cum viri omni suspicione maiores ex propria experientia firmiter contendant, tabulam numquam dare verum responsum, quando nemo tangentium rem interrogatam cognoscat, et a fortiori tabulam numquam revelare aliquid prorsus ignotum*7. Phaenomena, quae enarrantur e. gr. a Gury-Ballerini ··, certo non occurrunt in sexcentis experimentis factis, et si casu raro occurrant, saepe nihil aliud sunt nisi producta per dexteritatem maximam magnetizatoris. Cum igitur nondum certo constet, quid accurate per tabulas rotantes producatur, cum magna cautione iudicandum est de illis. Sequentia videntur esse dicenda:

1. Simplex rotatio tabulae aliqualiter explicari potest ex viribus naturalibus nervorum et musculorum aut alicuius fluidi, cuius natura tamen nos adhuc latet.

2. Responsio tabulae ad quaesita nota uni aut pluribus tangentium non est necessario tribuenda viribus praeternaturalibus; etenim sicut nervi tangentium possunt producere probabiliter ipsam rotationem, sic nihil obstare videtur, quominus iidem nervi causent iuxta voluntatem tangentium etiam determinatum numerum ictuum·'.

3. Si revera tabula dat responsa de rebus vere occultis, tunc hoc attribuendum est diabolo. Nam absque omni dubio tabula materialis nullum responsum dare potest per se ipsam; praeterea assistentes non valent responsum dare, cum agatur de re prorsus occulta, ut supponitur; demum neque Deus neque bonus angelus huiusmodi responsa dant ad interrogationes saepe frivolas. Ergo reliquum est, ut diabolus se immisceat.

4. Etiam exclusis responsis tabulae de rebus prorsus occultis, fideles deterrendi sunt ab experimentis tabularum rotantium, quia, etiamsi nullus interventus diabolicus probabilius adest, tamen huiusmodi experimenta nedum ullam utilitatem producunt, sed potius complura damna solent

«7 Ct *C. Gutberlet,* Der Kampf um die Seele (1903) 58a.

·· Comp. Theol. mor. I, η. 273 »qq.

*· IU etiam *Tanquerey,* De virt. relig. n. 913.

causare: etenim excitant curiositatem malesanam, fovent superstitionem, haud raro laedunt honestatem et caritatem.

Hypnotismus. Etsi quidam auctores (e. gr. Mare) hypnotismum 522
nihil aliud esse volunt nisi gradum superiorem magnetismi animalis, rectius distinguitur realiter ab illo. Etenim magnetismus animalis solis attrectationibus corporalibus fieri potest; hypnotismus vero multis aliis modis producitur, e. gr. aspectu fixo corporis lucidi, suggestione aliisque mediis mechanicis; immo sunt homines, qui quadam autosuggestione se ipsos in somnum hypnoticum transferre valent Ad hypnotismum reducitur sic dicta suggestio in statu vigilantiae *(Wachsuggestion), per* quam non quidem producitur sommus hypnoticus, sed nihilominus homo necessario perficit mandata hypnotizatoris seu suggestoris.

Effectus, qui ope hypnotismi producuntur, sunt multi et diversi. Dr.Joire*·, professor Instituti psychologici Parisiensis, enumerat quinque categorias effectuum, scii, activam suggestionem, passivam suggestionem, somnambulismum, katalepsim, lethargiam; sed ipse fatetur, omnes istas categorias non esse plane diversas, sed saepe inter se permixtas. Effectus plane stupendus hypnotismi est somnambulismus, in quo persona hypnotizata in omnibus subicitur voluntati et imperio hypnotizantis, et, quamvis videatur esse orbata sensibus externis, nihilominus videt et audit hypnotizantem, cui oboedit ad nutum.

Nostris diebus hypnotismus adhibetur pro diversis finibus obtinendis, scii.:

1. a medicis ad varios morbos, praesertim nervorum, curandos;

2. ab artificibus, e. gr. a pictore ad comparandum sibi exemplar", quod diu eundem situm immobiliter retinet, aut diu eundem vividum affectum internum exprimit compositione oris vultusque;

3. a iudicibus, ut ab accusatis aut testibus eliciant confessiones utiles aut necessarias;

4. a parentibus et magistris ad iuvandam educationem et ad habitus pravos exstirpandos; quae enim hypnotizato suggesta sunt, etiam, cessante hypnosi, vi cuiusdam propensionis inditae saltem per aliquod tempus solet ille exsecutioni mandare (status posthypnotici);

5. ab hominibus curiosis ad recreationem propriam et alienam.

Quamvis nonnulla phaenomena hypnotismi sint difficillima explicatu, tamen omnino non est necessarium recurrere ad interventum diabolicum. Quae ab aliquibus auctoribus narrantur de locutione linguarum ignotarum, de scientiis et notionibus prorsus extraordinariis a personis hypnotizatis habitis, sunt merae fabulae aut saltem non certo constant. Aliquis medicus tam scientia quam bonis moribus praeclarissimus, qui ipse cum bono effectu saepissime adhibuit hypnotismum, quique illum vidit adhibitum saepe ab aliis, narravit mihi, neque se neque aliquem alium umquam potuisse ope hypnotismi obtinere aliquem effectum excedentem vires naturales personae hypnotizatae; quodsi tales effectus excedentes narrentur, eos attribuendos esse soli credulitati et simplicitati audientium atque praegrandi dexteritati hypnotizantis". Idem possum asserere ex propria experientia.

•° Handbuch des Hypnotismus, deutsche Übers. (jço8) 31 sqq. ·* *Modell.*

" Merito dicit *Tanquerey* (1. c. n. 916): ..Phaenomena hypnotica, quae certo constant, vires ordinis naturali· praetergredi non videntur.*'

528 **Liceitas hypnotismi. Principium.** *Hypnotismus per se non est illicitus, saepe tamen propter abusum evadit illicitus.*

Ita sententia hodie communior. *Prob. pars I:* Media adhibita in hypnotismo (eiusque finis) licita sunt. Ergo hypnotismus per se non est illicitus. Media adhibita sunt suggestiones, corpora rutilantia etc., quae sane nihil illiciti continent. Pariter fines hypnotismi supra enumerati (exceptis forte finibus supra n. 3 et 5 indicatis) non necessario sunt mali et repugnantes rectae rationi. Neque dicat quis, non licere se modo violento privare usu rationis, neque a fortiori subicere voluntatem suam arbitrio alieno. Nam, quamquam haec vera sunt, si non adest sufficiens causa, tamen, *exsistente rationabili causa,* nihil obstat, quominus quis ad tempus renuntiet usui rationis et voluntatis. Sic e. gr. quando homo se dat somno naturali vel si aegrotus in narcosi ponitur, etiam renuntiat usui rationis et voluntatis. — Est tamen aliqua difficultas de sic dictis statibus *posthypnoticis.* Nam etiam post hypnotismum peractum voluntas personae hypnotizatae remanet aliqualiter sub potestate hypnotizatoris, cuius imperia (etiam ex distantia) sine resistentia solet adimplere. Nihilominus nequit dici, personam hypnotizatam omnino perdidisse libertatem, cum non solum valeat resistere, sed etiam de facto aliquando resistat imperio hypnotizatoris. Imprimitur ergo per hypnotismum aliqua inclinatio plus minusve vehemens, sed libertas non solet totaliter auferri in statu posthypnotico.

Declaratur pars II: Hypnotismus est terra adhuc satis incognita atque periculorum plena. Etenim aliquando ex illo valetudo corporalis nedum curatur, sed potius pessumdatur; deinde illa subiectione voluntatis, quae aliqualiter remanet etiam post hypnosim, hypnotizator facile potest abuti ad crimina perpetranda. Quae cum ita sint, non licet uti hypnotismo nisi ex causa proportionate gravi, et adhibitis omnibus cautelis, ne abusus sit possibilis. Sunt complures auctores, qui usum hypnotismi absolute interdicunt, ut Ballerini-Palmieri ”, Bucceroni”, Aertnys”; complures autem alii, ut Berardi”, Génicot’7, Lehmkuhl”, D’Annibale”, Noldin”, Coconnier”, sub aliquibus condicionibus illum licitum habent. Notandum est responsum S. Officii die 26 Iulii 1899 de hypnotismo: „Quoad experimenta iam facta, permitti posse, modo absit periculum superstitionis et scandali, et insuper orator paratus sit stare mandatis S. Sedis. — Quoad nova experimenta, si agatur de factis, quae certo naturae vires praetergrediantur, non licere; sin vero de hoc dubitetur, praemissa protestatione,

“ Opus theol. II, tr. 6, η. 101 (ed. 1890). ” Theol. mor. I, n. 485.

»· Theol. mor. 1. 3, n. *32.* Aertnys permittit tamen, ut hypnotismus adhibeatur a medico fido ad solos efiectus naturales producendos.

·· Praxi· confess. I, n. 484. Tamen non ita constat de auctoris mente.

·’ Theol. mor. I, n. 273. M Theol. mor. I, n. 502.

·· Summula theol. mor. II, n. 43. “ De praeceptis n. 749.

L’hypnotisme franc 260 sqq. — Prae ceteris iste auctor est consulendus in hac materia.

nullam partem habere velle in factis praeternaturalibus, tolerandum, modo absit periculum scandali.“ — Ex quo responso manifeste apparet, S. Sedem non condemnare hypnotismum ut simpliciter illicitum, sed determinare solummodo condiciones, sub quibus eiusmodi experimenta licite fieri possint.

Nota. A recentioribus medicis magis ac magis in dubium vocantur salutares effectus hypnotismi, saltem, si perducitur usque ad somnambulismum. Etenim nunc satis constat, effectus salutares obtentos per hypnotismum esse saepe brevis durationis, postea autem morbum apparenter curatum redire, et quidem in gradu vehementiore.

Spiritismus (qui et aliquando spiritualismus vocatur) sumitur aut 524
in sensu lato, et tunc phaenomena quoque tabularum rotantium et respondentium ad spiritismum pertinent; aut in sensu stricto, et tunc est *illicita conversatio cum spiritibus alterius mundi.* Quando haec conversatio fit mediante hypnotismo, tunc habentur simul phaenomena hypnotismi et spiritismi. Iam supra satis dictum est de hypnotismo. In spiritisme stricte dicto evocantur spiritus alterius mundi, praesertim defuncti homines noti. Spiritus autem evocati aliquando producunt sic dictam „materialisationem“, i. e. apparent in forma sensibili et visibili, ita ut illorum photographia sumi possit. Hodiernis temporibus valde grassatur spiritismus. In Universitate Philadelphiae specialis cathedra spiritismi erecta esse dicitur, et complura scripta periodica in dies divulgant spiritismum. Sic dicta *media spiritistica,* i. e. personae habentes specialem aptitudinem conversandi cum spiritibus, adhiberi solent, quae cadendo in quendam somnum artificialem (qui vocatur *Trance)* materialisationem spirituum producunt. Pluries probatum est, media celeberrima spiritistica82 fuisse viles impostores, qui magna dexteritate produxerunt effectus stupendos, sed viribus solis naturalibus. Sunt qui omnia phaenomena spiritistica appellent commenta et deceptiones; et revera fortis suspicio deceptionis debet oriri ex eo, quod omnes sessiones spiritisticae solent fieri *sub luce incerta* et non clara. Quare autem spiritus ita timent plenam lucem?

Moralitas. *Spiritismus stricte dictus, i. e. artificiosa et vana con-* 525
versatio cum spiritibus alterius mundi, prorsus illicitus est.

Nam phaenomena spiritismi aut sunt vera aut fictitia. In utroque autem casu spiritismus est illicitus. Nam in primo casu spiritismus nihil aliud est nisi vana observantia coniuncta cum divinatione, nempe cum pythonismo aut cum necromantia. Morali enim certitudine constat, istas apparitiones ct responsiones non esse tribuendas causae naturali, sed enti praeternaturali. Porro istud ens certissime non est Deus neque angelus bonus neque sanctus; quippe qui non coeperentur spiritisticis vanitatibus et impietatibus, praesertim cum haud raro res religioni et bonis moribus contrariae proferantur. Ergo apparitiones spiritisticae, si sint verae, reapse diabolicae sunt, ac proinde commercium illicitum cum daemone causant. — Sin autem phaenomena sunt falsa — ut in pluribus accidit — adhuc spiritismus vi-

·* E. gr. Slade, Florence Cook, Rothe, Euaapia Palladino etc.

detur esse illicitus, quia solet grave scandalum praebere, multos in errorem inducere, verae religioni nocere et prorsus nihil utilitatis afferre, neque ullam veram utilitatem hucusque attulit. Propterea numquam licet experimenta spiritistica instituere, quamvis excludatur omnis conventio cum daemone et intendatur solum commercium cum bono spiritu. Huc pertinent responsiones S. Officii d. die i Apr. 1898 et 27 Apr. 1917··.

A fortiori non licet in experimentis spiritisticis inservire tamquam *medium.* **Absente autem scandalo et cooperatione omnique exclusa approbatione spiritismi, est quidem illicitum, sed non videtur esse grave peccatum aliquando spectare experimenta spiritistica, etiam ex mera curiositate, immo assistentia videtur licita, si fit ex intentione detegendi fraudes spiritistarumM. Etenim constat, quarnplurima istorum experimentorum esse producta ex dexteritate hominum; econtra non certo constat, vel ullum phaenomenon esse productum a diabolo. Ergo iuxta regulam superius a S. Congregatione datam, in diibio, utrum aliquis effectus sit a causa naturali an a praetematurali, phaenomena spiritismi possunt adscribi causis natural, bus.**

ARTICULUS VII.

De tentatione Dei.

626 **Praenotamen. Hucusque dictum est de peccatis contra religionem** *fer excessum;* **nunc tractandum est de irreligiositate stricte dicta, quae religioni opponitur** *fer defectum,* **in quantum ex ipsa natura sua aliquid cultui divino contrarium, scii, irreverentiam et contumeliam, continet. Sane etiam superstitio eiusque species irrogant irreverentiam Deo, sed non ita immediate ac directe sicut irreligiositas stricte dicta, quae versatur directe aut contra Deum ipsum aut res sacras (saltem si excipias idololatriam). Contra Deum est tentatio et blasphemia; contra res sacras est sacrilegium et simonia. De singulis separatim agendum est.**

527 **Notio. Tentatio Dei est dictum vel factum, quo quis explorat, num Deus aliquam perfectionem habeat vel exerceat, e. gr. scientiam, po-**

" „Titius, exclusa omni conventione cum spiritu maligno, evocare solet animas defunctorum. Ita procedit: Dum solus reperitur, quin aliquid aliud praemittat, precem dirigit ad ducem militiae coelestis, ut ab ipso obtineat facultatem communicandi cum spiritu talis determinatae personae. Aliquantulum exspectat; tunc ipse praeparatam manum dum praebet ad scribendum, persentit illam moveri, ex quo certior fit de praesentia spiritus. Ipse exponit, quae scire cupit, et manus scribit responsa hisce quaesitis. Quae responsiones quadrant omnes cum catholica fide et doctrina Ecclesiae relate ad vitam futuram. Plerumque spectant statum, in quo reperitur anima alicuius defuncti, necessitatem suam de recipiendis suffragiis, quaerimonias eiusdem circa ingratitudinem parentum etc. Estne licita agendi ratio Titii? Resp.: Uti exponitur, non licere. Sanctissimus approbavit" (Collect, de Prop. Fide n. 1994). Ad quaestionem: „An liceat ... locutionibus aut manifestationious spiritisticis quibuscumque adsistere ... sive interrogando animas aut spiritus, .sive audiendo responsa, sive tantum aspiciendo, etiam cum protestatione tacita vel expressa nullam cum malignis spiritibus partem se habere velle?" respondit S. Officium d. 27 Apr. 1917: ..Negative in omnibus" (Act. Ap. Sed. 1917 [IX] 268). — Concilium Baltimorense II, n. 41 prudenter statuit: ..Hortamur eos in Christo, ut nulla, vel indirecta ratione, spiritismo faveant, et ne quidem ex curiositate eius circulis umquam assistant."

·· Ita etiam *Noldin,* De praeceptis n. 170, et *l^ermeersch,* Theol. mor. II, n. 248.

tentiam, misericordiam". Tentare Deum est igitur nihil aliud nisi experimentum sumere sine sufficienti causa de aliquo attributo divino vel exspectare insolitam Dei manifestationem.

Divisio. Distinguitur tentatio Dei *formalis* (expressa, explicita) et *virtualis* (interpretativa).

Prior adest, si quis per ea, quae facit aut dicit, expresse intendit explorare aliquatn Dei perfectionem aut eius voluntatem. Quo sensu legimus de Israelitis: *„Tentaverunt Dominum dicentes: Estne Dominus in nobis an non?"*** et in Psalmis dicitur: *„Tentaverunt Deum in cordibus suis, ... numquid poterit Deus parare mensam in deserto?"* ·' — Talis quoque tentatio formalis adest, si quis dubitans de Dei potentia ab ipso petat miraculum, vel si quis se in puteum proiciat cum animo experiendi, si Deus velit eum miraculose salvare. — Altera tentatio adest, quando quis non quidem directe intendit experimentum sumere de Deo, sed tamen aliquid facit aut omittit ad nihil aliud utile nisi ad probandam Dei vel potestatem vel bonitatem, ut si quis non quidem dubitat de Dei potestate et bonitate, sed frivole se exponit periculo mortis sperans miraculosum Dei adiutorium. Prior tentatio, scii, formalis, solet procedere ex infidelitate aut saltem dubitatione de aliqua Dei perfectione; altera tentatio, scii, virtualis, oritur plerumque ex praesumptione aut nimia confidentia. Ad explicandam naturam huius tentationis scribit Angelicus Doctor··: ..Quasi interpretative Deum tentât, qui, etsi non intendat experimentum de Deo sumere, aliquid tamen petit vel facit, quod ad nihil aliud est utile, nisi ad probandam Dei potestatem vel bonitatem vel cognitionem; sicut cum quis equum currere facit, ut evadat hostes, hoc non est experimentum de equo sumere; sed si equum currere faciat absque aliqua utilitate, hoc nihil aliud esse videtur quam experimentum sumere de equi velocitate. Quando ergo propter aliquam necessitatem seu utilitatem committit se aliquis divino auxilio in suis petitionibus vel factis, hoc non est Deum tentare; dicitur enim: *,Cum ignoremus, quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te*:' Quando vero hoc agitur *absque utilitate et necessitate,* hoc est interpretative tentare Deum."

Malitia moralis. *Tentatio formalis Dei est peccatum mortifie ex toto genere suo; tentatio autem interpretativa est peccatum mortale ex genere suo.* 528

Declaratur. Tentatio formalis includit duplex grave peccatum, scii, infidelitatis et gravis irreligiositatis; supponit enim saltem dubium de aliqua perfectione Dei, et deinde exspectat, Deum miraculose producturum esse vanum et inutilem effectum; quod profecto est valde irreverentiosum erga eius maiestatem. Unde etiam Christus indignabundus respondit diabolo petenti miraculum: *„Non tentabis Dominum Deum tuum.'"r** — Tentatio interpretativa quoque est directe contra virtutem religionis, ac proinde peccatum mortale ex genere suo. Accedit, quod saepe est coniuncta cum gravi laesione caritatis erga se ipsum, Ut si quis se proicit in puteum cum periculo vitae, sperans miraculosam salvationem. Plerumque autem talis tentatio interpretativa est solum peccatum leve, quia non agitur nisi de levi materia ac

·» Cf. S. theol. a, a, q 97, a. 1; 5. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 29.
·· Ex. 17, 7; cf. Hebr. 3, 9. ·' Pe. 77, 18 sq.
·· S. theol. a, a, q. 97, a. ». ·· 2 Par. ao, ia. '· Matth. 4, 7.

levi periculo. Hinc e. gr. leviter peccat, qui in levi morbo recusat medicinam sumere et a Deo sanitatem exspectat. Num clericus graviter peccet, qui ex negligentia prorsus imparatus ad contionem accedat sperans a Deo speciale auxilium, non solum pensandum est ex tentatione Dei commissa, sed praesertim *ex scandalo,* quod huiusmodi contiones non praeparatae solent causare, si ab audientibus percipitur negligentia oratoris sacri.

ARTICULUS VIII.

De blasphemia.

529 **Notio.** Blasphemia[71] solet definiri: locutio contumeliosa in Deum.

Dicitur: locutio, quia blasphemia proprie et stricte dicta solis verbis fit; sub nomine tamen blasphemiae concluduntur quoque alia quaecumque signa contumeliosa in Deum. Immo sunt auctores, qui distinguunt blasphemiam cordis, oris, operis. Blasphemia *cordis* sunt cogitationes Deo contumeliam inferentes. Blasphemia *oris* est locutio Deo contumeliosa. Blasphemia *operis* est opus externum significans contumeliam in Deum, e. gr. spuere in coelum, crucifixum pedibus conculcare, hostiam consecratam pedibus terere etc. Verum blasphemia in stricto sensu est locutio Deo contumeliosa, ideoque si blasphemia est in aliqua dioecesi peccatum reservatum aut si plectitur aliis poenis, intelligitur sola blasphemia ore vel scripto prolata.

S. Thomas tractat de blasphemia inter peccata, quae opponuntur confessioni debitae fidei, quia, sicut per confessionem fidei asseritur aliquid conveniens divinae excellentiae, ita per blasphemiam exteriorem asseritur cum quadam affectus detestatione aliquid repugnans divinae excellentiae". Verumtamen omnis blasphemia opponitur quoque virtuti religionis, cum religio habeat pro obiecto cultum et honorem Dei, blasphemia autem prorsus contrarium facit, nempe Deo contumeliam infert". Ceterum saepe accidit ut unum peccatum opponatur diversis virtutibus. Moderni theologi et etiam Codex iur. can. c. 2323 tractant de blasphemia tamquam de delicto contra religionem.

530 Divisiones. Blasphemia distinguitur: 1. *haereticalis* et *non-haereticalis.*

Blasphemia haereticalis continet veram haeresim, sive formalem sive materialem; e. gr.: Deus est tyrannus, aut si Calvinista dicit: Deus est causa peccati. Quando homo blasphemans revera credit haeresim prolatam, est haereticus formalis; sin autem solummodo hoc exterius profert sine interiore assensu, est haereticus materialis, ut si quis catholicus ex desperatione diceret: Deus plane oblitus est mei. — Blasphemia non-haereticalis nullam haeresim sed solam imprecationem aut contumeliam Dei continet, et solet subdividi in blasphemiam *simplicem (probrosam)* et *imprecativam.* Prior est simplex contumelia seu derisio. Hoc modo blasphemabant iudaei dicentes

71 Nomen blasphemiae videtur desumptum ex verbis graecis βλάπτω et φήμη, quae significant laesionem famae. Fama autem Dei nequit laedi detractione et calumnia, cum Deus sit ubique praesens. Restat sola contumelia, quae profertur in praesentem. Sicut autem contumelia prolata in hominem praesentem illum graviter laedit, ita contumelia illata Deo omnipraesenti per blasphemiam est gravis oSensa Dei.

" Cf. S. theol. a, a, q. tj. " Ita docet quoque *Billuart,* De fide tract. 5, a. 5.

Christo: „*Vah qui destruis templum Dei et in triduo illud reaedificas, salva temetipsum.*"[74] Altera est blasphemia *imprecativa,* qua Deo malum exoptatur; e. gr.: pereat Deus! Quae si fiat vere deliberate, coniuncta est cum odio Dei, quod est simpliciter gravissimum omnium peccatorum.

2. Blasphemia *immediata* et *mediata.*

Prior est, quae inhonorat directe Deum ipsum ; altera inhonorat sanctos aut res sacras, non quidem secundum se, sed in quantum habent arctam relationem ad Deum. Sic e. gr. si quis diceret de B. Virgine, illam esse Venerem impudicam, committeret blasphemiam mediatam, dummodo in B. Virgine vellet dehonorare Deum. Sin autem idem diceret, unice intendens dehonorationem B. Virginis, ut est homo, esset peccatum contra hyperduliam, non autem proprie peccatum blasphemiae7·.

Malitia. *Blasphemia est peccatum mortale ex toto genere suo, ideoque* 531
non potest fieri veniale ex parvitate materiae, sed solummodo ex imperfectione actus.

Malitiam enormem blasphemiae iam licet suspicari ex gravissima mortis poena illi in Vetere Testamento inflicta: „*Homo, qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum, et qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur.*"7* Etiam in iure (tam canonico quam civili) graves poenae infliguntur blasphemantibus[77]. Immo S. Pius V statuit, ut blasphemis possit perforari lingua7·. — Ratio autem intrinseca, quare blasphemia sit tam-grave peccatum, est eius hostilis oppositio tum ad caritatem Dei, tum ad virtutem religionis, tum saepe ad fidem theologicam. Unde quoties adest blasphemia vere voluntaria et deliberata, semper est peccatum mortale7·.

Propter imperfectionem actus verba blasphematoria saepe non sunt peccata gravia. Etenim non raro in blasphemantibus deest sufficiens advertentia et intentio. Ex ira vel subitis affectibus vel ex consuetudine non prorsus voluntaria homines praesertim rudes prorumpunt in verba blasphematoria, quin ullo modo intendant contumeliare Deum aut res sacras. Si quis habet malam consuetudinem proferendi verba blasphematoria, debet pro viribus illam deponere; secus actus ex consuetudine producti ipsi imputantur, licet non attendat ad malitiam singulorum. Cf. quae supra I, n. 90 dicta sunt de influxu habitus in moralitatem actuum humanorum.

Regulae practicae ad discernendum, num in aliquo casu particulari 533
adsit blasphemia graviter peccaminosa.

Ad tria praesertim attendere oportet:

1. ad intentionem loquentis vel agentis;
2. ad sensum naturalem verborum;
3. ad communem aestimationem in loco.

Quando constat, loquentem aut agentem revera voluisse blasphemare, res clara est, cum prava intentio omnem actum humanum deturpet. Sin

’· Matth. 27, 40. 7» Cf. S. theol. 2, 2, q. 76, a. 2. ’· Lev. 24, 15 sq.

77 Cod. iur. can. c. 2323. Cf. Deutsches Strafgesetzbuch § 166 et Staatslexikon, s. v. „Religionsverbrcchen". ’· Const. „Cum pridem" a. 1566.

’· Cf. S. theol. 2, 2, q. 13, a. 2 et 3, ubi Angelicus Doctor dicit: „Cum blasphemus intendat nocumentum inferre honori divino, simpliciter loquendo, gravius peccat quam homicida", et cum S. Augustino dicit: „Peius est blasphemare quam peierare."

autem non clare constat, loquentem aut agentem voluisse contumeliam Deo inferre, immo potius apparet, illum aliud intendisse, tunc oportet attendere ad naturalem sensum verborum et imprimis ad communem aestimationem in loco vigentem. Secundum naturalem sensum verborum est blasphemia, si a) Deo aliquid verum denegatur aut aliquid falsum imputatur; e. gr. blasphemiae sunt locutiones sequentes: Deus non est iustus, Deus est crudelis, Deus non curat de me; b) si creaturae attribuitur aliquod attributum divinum; e. gr. si quis dicat: Hoc tam bene facere possum sicut Deus; vel si amasius *serio* vocat amasiam Deam; communiter tamen huiusmodi locutiones potius sunt exaggerationes et non serio intentae; nihilominus semper sunt sedulo vitandae, ut per se patet; c) si quis profert res contumeliosas contra Ecclesiam a Christo fundatam, contra sacramenta, contra cultum Dei etc. — Imprimis autem attendenda est *communis aestimatio* in loco vigens; etenim verba blasphematoria saepe sunt truncata: in aliquo loco habentur ut blasphematoria, in alio vero non. Sic e. gr. verba Neerlandica: „God dom" antiquitus habebantur ut blasphema, nunc autem iam desinit ista acceptio. Num idem dicendum sit de simili verbo Anglico: „God danin", non audeo affirmare; videtur enim esse blasphemia. Expressiones Germanicae: ..Tausend Sakrament'*, „Tausend Herrgott", sicut etiam locutio Gallica: „Mille noms de Dieu", iuxta communem aestimationem non sunt blasphemiae, sed vanae assumptiones rei sacrae. Nam illi, qui tales locutiones adhibent, minime intendunt aut intelligunt, esse mille sacramenta, mille Deos, mille nomina Dei.

533 Remedia contra blasphemias.

1. Si agitur de blasphemiis plene deliberatis, serio monendi sunt blasphematores non solum, quam grave peccatum sit blasphemia, sed etiam, quam insulsum et stultum sit velle contumeliam inferre Deo altissimo. Sicut enim dementiae esset velle nocere soli aut lunae, ita adhuc magis irrationabile est velle aliquid agere contra Deum. Optime enim dicit Psalmista: *„Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania?... Qui habitat in coelis, irridebit eos."*[80]

2. Si agitur de blasphemiis, quae solent proferri ex subita ira, vel ex aliis affectibus vehementibus, inculcandum est, quam vanae sint istae locutiones et quam facile causent scandalum. Si omnes monitiones fuerint infructuosae, valde salutare remedium contra habituales blasphemias sunt quaedam *poenae conventionales,* e. gr. toties eleemosyna elargienda, quoties blasphemia prolata fuerit, vel etiam post quamlibet blasphemiam pia oratio iaculatoria dicenda in reparationem.

A blasphemia clare distingui debet *maledictio* et *vana usurpatio divini nominis* aut rerum sacrarum, licet ista duo non raro a simplicibus confundantur cum blasphemia.

534 Maledictio *est malum alteri imprecari.* Potest autem quis malum imprecari a) Deo aut rebus et personis sanctis, b) creaturis rationalibus, c) creaturis irrationalibus, d) diabolo.

a) Maledicere Deo aut rebus personisque sanctis est blasphemia, ut supra explicatum est.

•° **Pe. a, i 4.**

b) Maledicere creaturis rationalibus ordinarie adversatur soli caritati aut iustitiae, ac proinde S. Thomas tractat de maledictione inter peccata opposita iustitiae[81]. Huiusmodi maledictiones saepe effutiuntur ex subita ira sine seria intentione, et tunc sunt peccata solummodo venialia, e. gr. si quis iracundus exclamat: Diabolus te arripiat! Fulgura te percutiant! Utinam cervices frangas! etc. Tales maledictiones sunt praesertim vitandae a parentibus aliisque superioribus, tam quia inde solet scandalum oriri, quam quia interdum sunt praeter exspectationem efficaces. Accidit enim, ut illud malum, quod parentes ex ira filiis imprecantur, postea revera eveniat. Hinc dicitur: *„Benedictio patris firmat domos filiorum: maledictio autem matris eradicat fundamenta."*[82] — Maledictiones serio prolatae contra proximum procedunt *ex odio,* et sunt graviter vel leviter peccaminosae iuxta gravitatem odii et mali exoptati.

c) Maledicere creaturis irrationalibus, e. gr. ventis, equis, pluviis etc., non est blasphemia, quia tunc minime solet attendi et intendi aliqua relatio ad Deum. Est communiter nihil aliud nisi peccatum leve impatientiae. Immo si est finis honestus, tales maledictiones nullum sunt peccatum, quemadmodum fit in exorcismo. Sic etiam David maledixit montibus Gelboe, lob et leremias diei nativitatis. Immo ipse Christus maledixit ficulneae[88].

d) Maledicere diabolo, ut inimico Dei et generis humani, licitum est[88].

Nota. Exclamationes, sicut: diabolus, coelum, fulgura *(Donnerwetter!)* etc., non sunt blasphemiae; nihil aliud solent esse nisi subitae eruptiones vividi affectus; in se non sunt peccaminosae, evadunt autem per accidens illicitae, si inde scandalum oriatur, ut si sacerdotes, parentes, magistri eis saepe utantur. Praesertim monendi sunt fidele», ne saepius nomen diaboli, infensissimi hostis nostrae salutis, eloquantur, at etiam aperte instruendi sunt huiusmodi exclamationes non esse veras blasphemias.

Vana assumptio nominis Dei specialiter interdicitur in secundo 536
praecepto Decalogi: *„Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum"*,[**] quo quidem praecepto prohibemur vane, i. e. irreverentiose, eloqui non solum nomen Dei, sed etiam nomina sanctorum et rerum sanctarum. Vanae tales assumptiones nominis Dei aut sanctorum sunt e. gr.: Mi Deus! lesus, quam turpe est hoc! Sacramentum! Crux! etc. Praeciso scandalo huiusmodi vanae assumptiones sunt peccatum veniale contra virtutem religionis. Nam irreverentiae hoc modo Deo illatae non sunt tam graves, ut constituant peccatum grave, cum neque ex earum significatione neque ex intentione loquentium directe impugnent honorem Dei. Nihilominus omnes, praesertim autem sacerdotes et religiosi, debent sedulo vitare tales exclamationes, utpote ad nihil utiles, aliquando scandalum praebentes, et semper venialiter malae.

·· S. theol. a, a, q. 76. ·· Eccli. 3, ti. ·· Cf. S. theol. l. c. a. a.
·· Cf. lb. a. 1 ad 4, ·· Ex. ao, 7.

ARTICULUS IX.
De sacrilegio.

Cum iste articulus sit sat longus, dividitur maioris claritatis causa in quattuor paragraphes: i. de sacrilegio in genere; 2.de sacrilegio personali; 3. de sacrilegio locali; 4. de sacrilegio reali

§ I.
De sacrilegio in genere.

536 Notio etymologica. Sacrilegium secundum vim nominis significat sacrum legere. Verbum autem legere sumitur pro sibi sumere seu indebite arrogare et rapere, ita ut sacrilegium significet: sacrum sibi indebite arrogare. Quare in lingua Germanica sacrilegium recte vocatur *Gottesraub.*

537 Definitio. A S. Thoma·· sacrilegium definitur: violatio rei sacrae (formaliter ut est sacra).

Explicatur. In lato quidem sensu omne peccatum contra virtutem religionis est sacrilegium, sed in stricto sensu sacrilegium non adest, nisi laeditur seu indigne tractatur res vere sacra. Sub nomine autem rei sacrae comprehenditur etiam persona sacra et locus sacer; et haec tria vocantur sacra, *si ritu publico et Dei Ecclesiaeve auctoritate ad cultum divinum sunt dedicata.* Ita sententia communis. Ratio autem est, quia non quilibet potest pro libitu eximere res, quas mavult, e numero profanarum rerum iisque characterem sanctitatis imprimere, sed ad hoc requiritur auctoritas Ecclesiae. Sunt tamen nonnulli auctores, e. gr. Caietanus", qui putant sufficere quodlibet votum aut propositum privatum devovens rem cultui divino ad illam sacram reddendam, ac proinde violationem cuiuslibet voti privati, e. gr. ieiunii, eleemosynae etc., esse sacrilegium. In praxi ista controversia est parvae utilitatis; etenim ille, qui votum privatum violavit, debet hanc violationem in confessione declarare; parum autem refert, utrum haec violatio vocetur sacrilegium an alio nomine.

Violatio, quae in sacrilegio committitur, est vel physica vel moralis, eaque gravis. Non enim quaecumque levis tractatio indigna rei sacrae solet vocari sacrilegium; secus enim etiam confabulationes in ecclesia, irreverentia externa levis contra sacramenta etc. deberent appellari sacrilegia; quod tamen usu non est receptum. Insuper notandum est, non quamcumque etiam gravem violationem rei sacrae esse sacrilegium, sed solam violationem illam, quae laedit rem *formaliter, ut est sacra.* Quapropter oportet advertere, ad quid res sit sanctificata, ît utrum contra id praecise agatur. Sic e. gr. persona sacerdotis est sanctificata et est res sacra, non autem eius honor, fama, bona materialia. Proinde qui laedit personam sacerdotis percutiendo, trahendo ad tribunal civile, cogendo ad servitium militare, fornicando, committit sacrilegium; qui vero bona privata sacerdotis furatur, qui eum diffamat, non committit sacrilegium, licet forte gravius peccet··.

538 Divisio. Triplex distinguitur sacrilegium: ***personale, locale, reale;*** prout triplex est genus rerum sacrarum: personae sacrae, loca sacra, res sacrae.

S. theol. 2, 2, q. 199. ·' Cf. supra n. 403.
"· Cf. *Billuart,* De relig. diss. :o, a. unie.

Lessius" aliique adiungunt sacrilegium temporis sacri, e. gr. facere opera servilia diebus Dominicis et festivis, graviter peccare die communionis, se inebriare die Parasceves. Rectius autem hoc sacrilegium temporis sacri non adoptatur tamquam species distincta; nam, licet circumstantia temporis sacri augeat malitiam peccati, non tamen videtur constituere novam et distinctam speciem sacrilegii, quia huiusmodi actus non solent violare tempus, quatenus et formaliter ut est sacrum. Aliud est, si quis praecise ad violandum tempus sacrum ageret, e. gr. si quis ex odio religionis se inebriat feria VI in Parasceve.

Disputant theologi, utrum tres species sacrilegii enumeratae sint species *infimae,* an econtra in unaquaque specie adhuc sint species inferiores, e. gr. utrum graviter verberare sacerdotem non solum sit aliud peccatum, sed etiam aliud specie distinctum *sacrilegium,* ac cum illo luxuriose agere. Omnes quidem docent, actus ipsos esse diversa peccata, ac proinde in casu esse distincte declarandam verberationem et luxuriam; sed hos actus non esse *specie diversa sacrilegia,* videtur docere S. Thomas·· dicens: „Nihil prohibet aliqua duo esse secundum aliquid unius speciei, et secundum aliud diversum.... Possibile est, aliqua duo peccata differre specie secundum materiales actus, convenire autem in specie secundum rationem formalem sacrilegii; puta si quis sanctimonialem violaverit verberando vel concumbendo." S. Alphonsus·1 vocat hanc sententiam probabiliorem. Unde in confessione explicandum est quidem, utrum commissum fuerit sacrilegium personale an locale an reale, sed aliae circumstantiae non sunt necessario declarandae, dummodo actus materiales sint sufficienter explicati. Quare si quis in longa confessione singulos actus peccaminosos secundum alias suas specificas malitias iam declaravit, oblitus autem est declarare circumstantiam sacrilegii, ad nihil aliud tenetur nisi ut subiungat: insuper tot gravia sacrilegia personalia, aut localia, aut realia commisi".

Malitia moralis et specifica sacrilegii. *Sacrilegium est peccatum ex genere suo grave contra virtutem religionis.* 53s

Ratio est, quia personae, res, loca Deo sacra merentur specialem reverentiam, quam violat sacrilegium. Huiusmodi autem violatio ex se gravem irreverentiam irrogat Deo; nam sicut laeditur honor heri, si eius famulus formaliter ut famulus dehonoratur, aut si eius domus aut res deturpantur, ita a fortiori Deus dehonoratur, si personae, loca, res ipsi dedicata indigne tractantur. Quare in S. Scriptura graviter puniuntur ii, qui res sacras indigne tractaverunt, e. gr. filii Aaron", filii Heli", rex Balthasar", vendentes in templo··.

Sacrilegium admittit parvitatem materiae, sed non est in usu vocare sacrilegia laesiones valde parvas rerum sacrarum, ut e. gr. si quis in ecclesia irreverentiose confabulatur (cf. supra).

Sacrilegia personalia, localia, realia specie inter se differunt, ut iam supra dictum est cum sententia communi. Ceteris paribus, sacrilegium personale est peius; deinde venit sacrilegium locale et ultimo sacrilegium reale. Ad

·· Forte potius verbis quam re Lessius a communi sententia dissentit, quia docet, violationem temporis sacri ad imperfectam rationem sacrilegii reduci (De iust. et iure l. a, c. 45, n. 18).

·· S. theol. a, a, q. 99, a. 3 ad 2. »« Theol. mor. l. 3, n. 34.

" Cf. *LehmkuM,* Theol. mor. I, n. 521. " Lev. to, I.

·· i Reg. 2, 17; 4, π. ·· Dan. 5, 2sqq. ·· lo. 2, 14.

rem optime scribit Angelicus Doctor„Secundum diversam rationem sanctitatis rerum sacrarum, quibus irreverentia exhibetur, necesse est quod sacrilegii species distinguantur. Tanto enim sacrilegium est gravius, quanto res sacra, in quam peccatur, maiorem obtinet sanctitatem.... Sanctitas loci ordinatur ad sanctitatem hominis, qui in loco sacro cultum exhibet Deo. Dicitur enim: *,Non propter locum gentem, sed propter gentem locum Deus elegit.'*** Et ideo gravius peccatum est sacrilegium, quo peccatur contra personam sacram, quam quo peccatur contra locum sacrum.**

§2.

De sacrilegio personali.

540 Notio. *Sacrilegium personale est violatio personae sacrae.* Porro persona fit sacra et a profanis separatur duobus modis, scii, a) per statum clericalem; b) per statum religiosum.

Modi. Sacrilegium personale committi potest quattuor modis:

1. violentas manus iniciendo in clericos vel personas religiosas utriusque sexus. Brevius dici potest: Sacrilegium committitur per laesionem *privilegii canonis.*

2. illicite trahendo easdem personas ad tribunal saeculare. Brevius: Sacrilegium committitur per laesionem *privilegii fori.*

3. exigendo indebite ab iisdem personis tributa, vectigalia, servitium militare. Brevius: Sacrilegium committitur per laesionem *privilegii immunitatis.*

4. committendo actus luxuriae cum persona obstricta voto publico castitatis. Non solum igitur ipsa persona sacra committit sacrilegium, sed etiam ipius complex forte laicus.

541 Quantum ad i. De privilegio canonis (sic dicto, quia continetur in Iure canonico c. 29, C. 17, q. 4 et Cod. iur. can. c. 119) latius agunt canonistae **·. Breviter sequentia notentur: a) Sacrilegium committitur per omnes peccaminosas violentias *reales* (non autem verbales), quae infliguntur personae, vel etiam rebus ita personae inhaerentibus, ut violentia redundet in ipsam personam clerici aut religiosi. Tales violentiae sunt e. gr. verberare, conspuere, luto aliisque sordibus inquinare, crines evellere, vestem lacerare etc. — b) Ad sacrilegium requiritur, ut istae violentiae factae fuerint cum gravi peccato. Etenim si tales violentiae factae sunt licito modo, e. gr. ob legitimam defensionem, ob iustam correctionem, ex ioco, ex ignorantia, non adest neque sacrilegium neque censura ecclesiastica. — c) Privilegio canonis gaudent a) omnes clerici, i. e. qui clericalem tonsuram receperunt, *β)* omnes personae religiosae utriusque sexus, quae in approbatis ordinibus, congregationibus, piis societatibus vivunt·· Adverte tamen, clericos et religiosos in nonnullis casibus amittere privilegium canonis et cetera privilegia clericalia1··. — De poenis contra violatores privilegii canonis latis in c. 2343 vide infra in tractatu de censuris.

542 Quantum ad 3. Privilegium fori est exemptio personarum ecclesiasticarum a iurisdictione fori saecularis. A tribunalibus quidem civilibus ho-

" S. theol. 3, 3, q. 99, a. 3. ·· 3 Mach. 5, 19.
·· Cf. nostrum Man. iur. can. q. 63. ··* Cod. iur. can. c. 614 et 680.
**· Cf. nostrum Man. iur. can. q. 64.

diernis hoc privilegium iam non solet agnosci, sed nihilominus exsistit. Ideo Codex iur. can. c. 120, §§ 2 et 3 statuit: „Patres Cardinales, Legati Sedis Apostolicae, Episcopi etiam titulares, Abbates vel Praelati nullius, maiores religionum iuris Pontificii Superiores et Officiales maiores Romanae Curiae ob negotia ad ipsorum munus pertinentia, apud iudicem laicum conveniri nequeunt sine venia Sedis Apostolicae; ceteri privilegio fori gaudentes, sine venia Ordinarii loci[101], in quo causa peragitur; quam tamen licentiam Ordinarius, praesertim cum actor est laicus, ne deneget sine iusta et gravi causa, tum maxime cum controversiae inter partes componendae frustra operam dederit. Si nihilominus ab eo, qui nullam praehabuerit veniam, conveniantur, possunt, ratione necessitatis, ad vitanda maiora mala compatere, certiore tamen facto Superiore, a quo venia obtenta non fuit." — Violantes privilegium fori plectuntur diversis poenis, de quibus sermo erit infra III, n. 510. In aliquibus regionibus privilegium fori est abolitum vi Concordati aut vi consuetudinis legitimae. Ibi igitur hae poenae non incurruntur.

Quantum ad 3. Privilegium immunitatis est triplex: locale, reale, per- 543
sonale. Immunitas *localis* est ius alicui loco sacro concessum, vi cuius inibi prohibentur quaelibet actiones, quae laedunt reverentiam isti loco debitam. Laesio huius immunitatis pertinet ad sacrilegium locale, de quo infra. Immunitas *realis* est ius, quo bona ecclesiarum et monasteriorum sunt libera a iurisdictione laicali atque a tributis et actionibus civilibus. Laesio istius immunitatis pertinet ad sacrilegium reale, de quo item infra. Immunitas *personalis* est exemptio a muniis civilibus et praesertim a servitio militari obeundis[1M]. Complura gubernia nostris diebus hanc immunitatem clericorum non agnoscunt. Romana Curia sapientes ordinationes edidit pro clericis et regularibus, qui coguntur ad obeundum servitium militare[10·].

Quantum ad 4. Violatio voti sollemnis castitatis (idem valet de voto 544
sollemnizato in susceptione subdiaconatus) certo est sacrilegium. Ita omnes. Ratio est, quia per tale votum homo consecratur tamquam persona sacra et a profanis prorsus separata. Luxuria sacrilega committitur, si a persona sacra vel cum illa perpetratur quodcumque peccatum grave externum contra sextum aut nonum praeceptum Decalogi[10·]. Etiam peccata interna commissa a persona sacra, e. gr. delectationes morosae, desideria, esse vera sacrilegia docet sententia verior et communior[105].

Probabilius etiam laesio voti *simplicis sed publici* castitatis emissi in congregationibus approbatis aut in ordinibus religiosis stricte dictis (triennio ante professionem sollemnem) est verum sacrilegium. Ratio est, quia personae isto voto obstrictae deputantur ad cultum divinum ex publica Ecclesiae auctoritate; ac insuper separantur a personis profanis, sicut sollemniter professi. Contrarium docent nonnulli auctores, e. gr. Haine[105], qui citat Sporer. Violationem voti simplicis castitatis esse peccatum perfidiae et non sacrilegii, asserit Palmieri-Ballerini[10T].

101 Cf. Acta Ap. Sedis III 556. 101 Cod. iur. can. c. 121.

10* Cf. S.Offic.d. i Sept. 1904; S.C.de Relig. d. 29 Dec. 1909; Commissio Pont. d. 15 Iulii 1919.

•°5 Ergo persona sacra committit sacrilegium, si peccat graviter verbis obscenis, vel si suadet personae iaicae peccatum luxuriae cum alia persona laica.

‘°· Cf. 5. *Alph.*, Theol. mor. 1. 3, n. 454. Cf. etiam quae supra I, n. 397 dicta sunt de delectatione morosa. ,0° Elem. Theol. mor. I, de pecc. q. 30.

··· Opus theol., de praec. Decat. tr. 6, n. 140.

Laesio voti *privati* castitatis non videtur esse sacrilegium in proprio sensu, cum per tale votum homo minime efficiatur persona sacra. Hinc coniuges, qui ex mutuo consensu emiserunt votum castitatis, et nihilominus matrimonio usi sunt, peccant quidem contra religionem, sed sacrilegium proprie dictum non committunt. Ita sententia longe communior[108].

Quaeritur, an sacerdos regularis sollemniter professus peccans graviter contra castitatem committat duo sacrilegia, cum habeat duo vota: alterum religionis et alterum ob susceptum subdiaeonatum. S. Alphonsus[109] merito vocat sententiam negantem veriorem; quia, quamvis talis sacerdos ex duplici praecepto obligetur ad castitatem, tamen haec duo praecepta non sunt nisi *materialiter* diversa, quoniam procedunt ex eodem motivo, scii, cultus divini. Ideoque licet talis sacerdos regularis laedendo castitatem peccet gravius, non tamen committit duo sacrilegia distincta, ac proinde in confessione non tenetur dicere, se esse sacerdotem regularem, sed sufficit alterutrum confiteri: aut votum sollemne emissum aut sacrum ordinem susceptum.

§ 3-

De sacrilegio locali.

546 Notiones. *Sacrilegium locale est violatio loci sacri vel immunitatis localis.* Locus sacer in stricto sensu dicitur ille, qui Ecclesiae auctoritate ad cultum divinum fideliumve sepulturam deputatur consecratione vel benedictione, quam probati libri liturgici ad hoc praescribunt[110]. Talia loca sacra sunt: ecclesiae, oratoria publica, coemeteria benedicta. Cum oratpria semipublica et privata non sint necessario benedicenda[111], inter loca sacra in stricto sensu non sunt numeranda. A locis sacris distingui debent loca *religiosa* et loca *pia.* Loca *religiosa* sunt illa, in quibus opera pietatis et misericordiae habitualiter et ex officio exercentur, et quae cum auctoritate aut expressa licentia episcopi sunt erecta. Talia loca religiosa sunt monasteria, hospitalia auctoritate Ecclesiae erecta, seminaria clericorum, palatium episcopi etc. Istis locis religiosis, quae aliquando vocantur sacra in latiore sensu, solet competere ius asyli et privilegium immunitatis. — Loca *pia* illa sunt, quae sine *interventu Ecclesiae* deputata sunt ad opera pia exercenda, e. gr. oratoria privata, orphanotrophia civilia, coemeteria civilia etc.

646 Modi, quibus locale sacrilegium committitur, sunt sequentes:

i. *Pollutio loci sacri,* quam causant quattuor tantum sequentes actus, *dummodo sint certi, notorii, in Ecclesia positi*[112]*:*

a) *Iniustum homicidium* etiam sine sanguinis effusione, e. gr. strangulatione.

Quaelibet occisio (etiam suicidium) patrata cum plena deliberatione in ecclesia, nisi fiat ob iustam defensionem cum moderamine inculpatae tutelae,

108 Cf. *Laymann,* Theol. mor. 1. 4, tr. 10, c. 7, n. 5, et *Billuart,* De relig. dist. 10, a. unie. 10' L. c. n. 455.

110 Cod. iur. can. c. 1154. Nonnulli auctores, ut Laymann et Billuart (1. c.), non exigunt, ut loca sacra sint benedicta, sed haec sententia non videtur vera.

111 Cod. iur. can. c. 1196. 1,0 Cod. iur. can. c. >173, $ I.

est sacrilegium. Ut autem dicatur occisio *patrata in ecclesia,* requiritur et sufficit, quod causa *proxima* mortis, v. g. vulnus, venenum, accipiatur in ecclesia, licet mors extra ecclesiam accidat11·.

b) *Iniusta et copiosa effusio sanguinis humani.*

Ergo si quis e. gr. propter levem alapam in ecclesia receptam e naribus effundit sanguinem, neque pollutio neque sacrilegium locale adest, quippe quod non oriatur nisi ex gravi et iniusta vulneratione.

c) *Actiones complures impiae vel sordidae,* quae aut ex natura sua aut ex speciali prohibitione Ecclesiae adversantur sanctitati loci sacri.

A Concilio Lugdunensi II (a. 1274) recensentur tales actiones: iudicia saecularia cum civilia tum criminalia, negotiationes, nundinae, profani ludi theatrales, publici conventus societatum profanarum, convivia etc.1,1

Occasione exsequiarum aut festivitatum non debent in ecclesiam admitti vexilla societatum religioni catholicae manifeste contrariarum vel quarum statuta sunt reprobata. Si in pompa funebri afferuntur vexilla, quae prae se ferunt emblemata manifeste impia vel perversa, clerus inde recedat11·. — Scenicae actiones per cinematographa aliaeque proiectiones prohibentur in ecclesiis11·.

Valde laedunt sanctitatem loci sacri stabulationes equorum, humanae spurcitiae, choreae. Privatim autem aliquid manducare in locis sacris, non excedit peccatum veniale; immo accedente rationabili causa (e. gr. si opifices laborant in ecclesia nec facile exire possunt) nullum est peccatum. Vendere cereos vel devotionalia in coemeterio aut in atrio ecclesiae toleratur in aliquibus regionibus. Facilius possunt huiusmodi actiones permitti in coemeterio quam in ecclesia. Sin autem coemeteria non sunt benedicta, sed civilia — ut hodie saepe accidit — tunc iam non sunt loca sacra.

d) *Sepultura* infidelis vel excommunicari, sed non nisi post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam.

Nota. i. Omnes actiones enumeratae polluunt locum sacrum ac £>47
reconciliationem illius exigunt, dummodo tamen fuerint *certae, notoriae, in ipsa ecclesia positae.* Deficiente notorietate, non causatur quidem pollutio, sed remanet probabilius sacrilegium.

2. Iam non polluitur ecclesia per effusionem graviter peccaminosam seminis humani, sicut statutum erat in antiquo iure; sed tale peccatum videtur nihilominus constituere verum sacrilegium, cum Codex iur. can. in hac re nihil mutaverit. Quare e. gr. si quis etiam secreto modo pollutionem peccaminosam sibi procuravit in ecclesia, debet declarare in confessione circumstantiam loci sacri1'. Num autem alia peccata gravia *externa* luxuriae in loco sacro commissa (tactus, aspectus, sermones lascivi), praeciso periculo pollutionis, sint vera sacrilegia in stricto sensu, controvertitur. S. Alphonsus11· probabiliorem vocat sententiam affirmantem; atque multo melius declaratur circumstantia loci

·'· c. 4, X 3, 4, et *Many,* De locis sacris n. 31. *»· c. 2, in VI° 3, 23.
*·» Cf. S. Offic. d. 4 Apr. 1887 et d. 24 Nov. 1897 et S. R. C. d. 26 Mart. 1924.
“· S. C. Consist, d. to Dec. 1913 (Act. Ap. Sed. IV (1912) 724).
Contrarium docet *Vtrmeersch,* Theol. mor. II, n. 268, et IV, η. 100.
··· Theol. mor. I. 3, n. 459.

sacri in istis peccatis, tum quia saepe inde exortum est grave scandalum, tum quia secus confessarius nequit bene iudicare de statu poenitentis. Huiusmodi actus non esse sacrilegia stricte dicta ac proinde non necessario esse declarandam circumstantiam loci sacri, tamquam probabile habetur a nonnullis auctoribus11·. Peccata luxuriae *mere interna* patrata in loco sacro non sunt sacrilegia in stricto sensu. — Quod auctores veteres dicunt de licita copula coniugali in loco sacro, nostris temporibus vix accidere potest.

&48 2. *Furtum grave in loco sacro commissum.*

Sic enim statuitur in Decreto Gratiani1··: ..Sacrilegium committitur, auferendo sacrum de sacro, vel non-sacrum de sacro, sive sacrum de non-sacro." — *Sacrum de sacro* aufertur, e. gr. si quis calicem consecratum furatur ex ecclesia. *Non-sacrum de sacro* auferunt isti pessimi homines, qui ad ecclesiam plenam populi accedunt, ut furta committant circa fideles ibi commorantes1*1. Complures autem auctores, e. gr. Lugo1**, Tamburinus1*·, Lessius1*·, Noldin1*·, putant, tunc solum furtum in loco sacro commissum esse grave sacrilegium, si res ablata speciali aliquo vinculo sit coniuncta cum loco sacro, atque ideo aut ad locum sacrum pertineat aut saltem eius custodiae sit concredita. Sententia opposita, quam S. Alphonsus **· vocat probabiliorem et quae est conformior textui luris canonici1'7 supra citato, docet, omne grave furtum commissum in loco sacro esse verum sacrilegium. Unde si quis furatus est alterius crumenam (quae continet magnam pecuniae summam) in ecclesia, probabiliter debet in confessione declarare circumstantiam loci sacri.

Si quis furatur *sacrum de non-sacro,* puta calicem consecratum in domo laicali, non committit sacrilegium locale, sed reale.

M9 3. *Laesio immunitatis localis.*

Immunitas localis est privilegium alicui loco concessum, vi cuius in illo prohibentur complures actiones profanae (cf. supra n. 546) et conceditur *ius asyli.* Privilegium immunitatis competit non solum locis sacris, sed etiam locis religiosis1*·. Cf. supra. — Ius asyli iam apud antiquos populos, et praesertim apud Hebraeos, fuit moribus et legibus receptum1*·. Tunc temporis hoc ius valde utile fuit, cum iustitia criminalis esset aliquando nimis severa. Medio aevo complura crimina indicata sunt, quae ius asyli non potuerunt sibi arrogare, e. gr. blasphemia, periurium, usura etc. Ius asyli in se est valde conveniens, praesertim quantum ad loca sacra. Etenim hoc modo fit protestatio publica reverentiae istis locis debitae, atque iustitia terrena quasi inclinat se reverenter ante iustitiam divinam, quae omnes reos iudicat in aequitate. Nostris temporibus ius asyli ecclesiastici vix ullibi

»« Ita *Noldin,* De praeceptis n. 178; *Tanquerey,* De virt. relig. n. 933, et complures veteres auctores allegati a S. *Alph.* l. c.

1» c. 21, C. 17, q. 4. *1,1 Taschendieb, pickpocket.*

·** De sacr. poenit. disp. 16, n. 470. **· Method, conf. l. 2, c. 8, n. 5.

u· De iust. et iure l. 2, c. 45, n. 14. ·*» De praeceptis n. 178.

u* Theol. mor. l. 3, n. 39; cf. etiam *Billuart,* De relig. diss. 10, a. unie.

"7 Textus citatus non est quidem a loanne VIII, ut videtur supponere Gratianus, sed ab Ivone Carnot.; cf. *Berardi,* Gratiani Canones genuini etc. Ill 344 (ed. Taurini 1752).

**· Cf. c. ai, C. 17, q. 14. *·· Cf. Ex. 21, 13; Deut. 19, 2sqq.

agnoscitur a guberniis civilibus. Unica fere exceptio est palatium Vaticanum, quod adhuc habet privilegium exterritorialitatis. Lex asyli est saltem quoad substantiam servanda etiam nostris diebus, in quantum hoc est possibile“·, ac proinde pro viribus curandum est, ne homo criminosus tempore officiorum divinorum in ecclesia per violentiam capiatur, aut ne capiatur sine assensu Ordinarii vel saltem rectoris ecclesiae. Quam praxim etiam observant quaedam gubernia civilia. — Mirabile dictu! Cum ius asyli *ecclesiastici* ubique fere non agnoscatur, ius asyli *civilis* adhuc sub diversa forma exsistit. Sic e. gr. domus consulatus in exteris urbibus exsistentes habent ius asyli, saltem pro criminibus politicis; si quis fugit in navim armatam1,1 alterius nationis, non potest capi nisi praevio consensu gubernii, ad quod pertinet navis armata1M.

Nota. Actiones in duobus prioribus numeris indicatae non causant 560
sacrilegium, nisi patratae sunt stricte in loco sacro, i. e. *intra ambitum loci sacri,* seu, si agitur de ecclesiis, in spatio, quod circumincluditur a parietibus, pavimento et lacunari ecclesiae. Ergo sacrilegium non adest, si e. gr. effusio sanguinis facta est in sacristia, aut in porticu, aut in crypta subterranea, aut in turri, aut supra lacunar etc. — Actiones in tertio numero indicatae, seu laesio immunitatis, constituunt sacrilegium, etiamsi factae sunt non stricte intra spatium loci sacri, sed etiam in locis attingentibus. Ceterum sacrilegium propter laesionem immunitatis hodie raro accidit, ut dictum est.

§4-

De sacrilegio reali.

Notio. *Sacrilegium reale est violatio seu indigna tractatio rei sacrae,* κἱ

Modi. Sacrilegium reale fit duobus modis: 1. res sacras indigne tractando; 2. bona sacra usurpando. — Quidam addunt: etiam illicite emendo aut vendendo res sacras; sed hoc potius est simonia, de qua infra n. 555 sqq. agetur.

Omnes res sacrae possunt reduci ad tres categorias, scii. 1. sacramenta et sacramentalia; 2. vasa sacra et ornamenta ecclesiastica; 3. bona ecclesiastica.

i. *Sacramentorum indigna tractatio* est principale sacrilegium reale. 552

Inter omnes indignas tractationes sacramentorum pessimum sacrilegium est susceptio et consecratio eucharistiae in statu peccati mortalis, quia sacramentum eucharistiae omnia alia praecellit dignitate1". Ad malitiam sacrilegii reducuntur aliae quoque irreverentiae contra eucharistiam, e. gr. si species sacrae abiciuntur aut etiam non renovantur tempore debito cum periculo corruptionis earum; si ante altare, in quo asservatur eucharistia, lampas non ardet per longum tempus (integro die); si ad Missae sacrificium adhibentur vasa non decentia, vestes lacerae aut indignae, linteamina sordida; si eucharistia administratur a ministro in statu peccati

*·· Cf. S. Offic. d. aa Dec. 1880; Cod. iur can. c. 1179.   1,1 Krietsschiff.

“· Cf. Staatslexikon, s. v. „Asylrecht".

“·. Cf. S. theol. a, a, q. 99, a. 3; 3, q. 73, a. 1 ad a.

mortalis exsistente. De omnibus illis specialiter agetur in tractatu de eucharistia. Aliorum quoque sacramentorum indigna susceptio, confectio et tractatio est sacrilegium. Probabiliter non sunt sacrilegia *specifice diversa* diversorum sacramentorum indigna susceptio, confectio et administratio. Nonnulli tamen auctores excipiunt indignam tractationem eucharistiae, quam volunt esse sacrilegium specie distinctum a sacrilegiis commissis per indignam tractationem aliorum sacramentorum, saltem si in iniuriosa tractatione eucharistiae peccatum blasphemiae accedat ”·. In praxi omnino consulendum est, ut a poenitente distincte declaretur, contra quodnam sacramentum sacrilegium commiserit. — Indigna tractatio *sacramentalium* item reducitur ad sacrilegium; raro tamen constituit peccatum grave, si deest contemptus formalis. Sane peccatum esset, si quis aquam benedictam in latrinam proiceret. Adhibere aiitem re3 simpliciter benedictas ad usus profanos decentes licet ex causa rationabili. Sic e. gr. deficiente alio lumine, licet adhibere candelam benedictam ad habendum lumen pro studio; pariter licet adhibere sal benedictum ad condiendos cibos, aquam benedictam ad temperandum vinum‡”.

553 2. *Vasa sacra consecrata,* e. gr. calicem consecratum, et *ornamenta ecclesiastica benedicta,* e. gr. casulam, adhibere ad usus profanos sine maxima necessitate est grave sacrilegium.

Licet tamen iuxta praesentem disciplinam huiusmodi vasa aliasque res benedictas ad usum profanum adhibere, st prius earum forma est *penitus* destructa, e. gr. si calix fusione metalli ad communem materiam fuerit redactus. Nihilominus iste usus profanus est pro viribus vitandus. Sic e. gr. dedecet linteamina sacra etiam lacerata et concisa adhibere ad camisiam faciendam. In praxi multo melius et decentius est, partes, quae ad res sacras pertinebant, iterum adhibere ad conficiendas alias res sacras, aut eas comburere “·. Mala et vituperabilis est quoque praxis quorundam sacerdotum, qui vendunt vetera ornamenta ecclesiastica benedicta aut etiam consecrata iudaeis alnsque veteramentariis. Experientia enim constat, pro rebus sic venditis obtineri saepe pretium prorsus insufficiens, ac insuper illas nonnumquam postea irreverentiose tractari. Ceterum non apparet (si agitur de materia gravi), quomodo huiusmodi alienatores agentes sine praevia licentia auctoritatis competentis effugiant excommunicationem latam contra alienantes bona ecclesiastica117. — Vasa et ornamenta ecclesiastica, quae non benedicuntur (benedictione constitutiva), ut candelabra, sedilia, scamna, aulaea etc., possunt ex rationabili causa adhiberi pro fine profano, dummodo talis finis nihil inhonesti secum ferat. Pariter ligna et lapides ecclesiae dirutae ad usus profanos videntur posse adhiberi, quia consuetudo universalis mitigavit veteres canones severiores in hac re1”.

554 3. *Usurpatio rerum sacrarum et bonorum ecclesiasticorum* in iure canonico passim vocatur sacrilegium1”.

131 Cf. *Lehmkuhl,* Theol. mor. I, n. 522. *” Cf. *Noldin,* De praeceptis n. 179.

133 Cf. S. theol. 3, q. 83, a. 3 ad 3; c. 39 de consecr. D. r ; S. */llph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 41. 137 Cf. de hac censura infra in tractatu de censuris.

133 Cf. c. 38 de consecr. D. 1; *D'/lnnibale,* Summula theol. mor. III, n. 16.

133 Cf. *Pii IX* allocutionem „Quibus luctuosissimis" d. 5 Sept. 1851. Verbum usurpationis hic sumitur etiam pro furto, detentione vel defraudatione; non autem in illo sensu, sicuti adhibetur in tractatu de censuris III, n. 525.

Bona ecclesiastica censentur illa (sive mobilia sive immobilia), quae pertinent ad instituta ecclesiastica, e. gr. ad ecclesias, seminaria clericalia, monasteria etc., et quorum administratio ex iure pertinet ad Ecclesiam; seu, ut dicit S. Alphonsus1,0 post S. Thomam: „quae pertinent ad ornatum ecclesiae et ministrorum; deinde ea, quae sunt deputata ad sustentationem ministrorum'*. — Bona vero *privata* clericorum aliarumque personarum ecclesiasticarum non sunt bona ecclesiastica. — Defraudatio decimarum ecclesiasticarum ab aliquibus auctoribus habetur verum sacrilegium; ab aliis autem vocatur peccatum *irreligiositatis1*1.* — De poenis latis contra usurpatores bonorum ecclesiasticorum agetur in tractatu de censuris (cf. III, 512 et 518).

Sunt adhuc complures actiones, quae plus minusve malitiam sacrilegii habent, e. gr. abusus verborum S. Scripturae ad facetias1*', irreverentiosa tractatio reliquiarum, praesertim furtum reliquiarum, irreverentiosa tractatio sacrarum imaginum etc. Gravitas malitiae in his casibus pensanda est ex gravitate irreverentiae voluntarie et scienter illatae.

ARTICULUS X.

De simonia.

Claritatis causa dividimus hunc articulum in quattuor paragraphes: i. de natura, divisione et malitia simoniae; 2. de simonia iuris divini; 3. de simonia iuris ecclesiastici; 4. de poenis simoniacorum.

§ i-

De natura, divisione et malitia simoniae.

Notio etymologica. Simonia dicta est a crimine Simonis Magi1M. Quam- 555
vis iam in Vetere Testamento nonnulli hoc vitio polluti fuerint, ut Giezi, qui a Nahaman precibus prophetae Elisaei mundato mercedem petiit; et Balaam, qui sancta vendere regi Balac studuit, tamen in Novo Testamento Simon Magus primus omnium simoniam commisit et debitam poenam suscepit.

Definitio. Simonia definitur a S. Thoma144: «studiosa voluntas emendi vel vendendi aliquid spirituale vel spirituali annexum"14s.

Explicatur definitio. Dicitur i° : *studiosa,* i. e. deliberata *voluntas,* quia ad essentialem malitiam simoniae non requiritur, ut pactum mutuo consensu etiam re ipsa perficiatur, sed sufficit interior deliberata et determinata voluntas alterutrius emendi aut vendendi res spirituales. Labes igitur simoniaca adesse potest, si quis solummodo interius intendit vere pacisci.

1,0 L. c. n. 42. 1,1 Cf. S. *Alph.* l. c. et auctores ibi adductos.

*·' Scite animadvertit *Noldin* (1. c.) : «Cavendum, ne sensus iocosus subiciatur verbis S. Scripturae, quae in Missa et Officio divino occurrunt, ne detur ansa distractionibus inter orandum orituris."

“· Cf. Act. 8, 18 sqq.

*·· S. theol. 2, 2, q. too, a. 1. Immerito impugnat hanc definitionem tamquam insufficientem *A. Lein*,* Die Simonie, Frib. Brisg. 1902, 40. Econtra haec definitio etiam a Codice iur. can. c. 727 adhibetur pro simonia iuris divini.

**' Simonia reducitur ad sacrilegium reale, quia est indigna tractatio rei sacrae. Solet autem separatim de ea tractari tum propter amplitudinem tum propter gravitatem eius.

Dicitur 2°: *emendi vel vendendi.* Quibus verbis indicatur non solum contractus emptionis-venditionis, sed quicumque contractus onerosus, e. gr. locationis, conductionis, alienationis etc.[148] Contractus igitur gratuitus simoniam non inducit, nisi hoc in aliquo casu per legem ecclesiasticam statutum sit.

Ad magis explicandam naturam simoniae aliquando additur: *pretio temporali.* In hoc enim consistit essentia et malitia simoniae (saltem iuris divini), ut pretium temporale habeatur tamquam aequivalens compensatio pro re spirituali. Pretium temporale, quod in pacto simoniaco offertur, iam a S.Gregorio Magno[147] distinctum fuit triplex: *munus a manu, a lingua, ab obsequio. Munus a manu est* pecunia omnisque alia res, quae pecunia aestimari potest, ut remissio debiti, locatio etc. — *Munus a lingua est* favor, laus, commendationes, intercessiones, defensiones, generatim quodvis patrocinium, quod apud alium fit ex conventione pro remuneratione alicuius rei spiritualis obtinendae. — *Munus ab obsequio* est servitium temporale pro re spirituali acquirenda praestitum; quod multis modis fieri potest, e. gr. inserviendo, assistendo, instruendo, docendo etc. Tale munus ab obsequio praeberet clericus, qui instructionem conferret filio patroni eo pacto, ut ipse praesentaretur ad paroeciam vacantem. Notat Angelicus Doctor[148], non esse minus simoniacum dare vel accipere munus a lingua aut ab obsequio tamquam pretium pro re spirituali, quam munus a manu. Et Urbanus II[14·] dicit: „Quisquis res ecclesiasticas non ad quod institutae sunt sed ad propria lucra munere linguae vel indebiti obsequii vel pecuniae largitur vel adipiscitur, simoniacus est."

556 Dicitur 3°: *aliquid spirituale vel spirituali annexum* ad designandam materiam simoniae. Res spiritualis intelligitur in hac materia omne id, quod vel ex se vel ex institutione Ecclesiae aut Dei ad salutem supernaturalem animae ordinatur, e. gr. gratia sanctificans, gratia gratis data, sacramenta, sacramentalia, potestas ordinis et iurisdictionis, dispensatio, absolutio etc. — Spirituali rei annexum dicitur aliquid tripliciter: *antecedenter, concomitanter, consequenter.*

Antecedenter rei spirituali est annexum temporale, quando temporale praeexsistit, cui deinde res spiritualis accedit, e. gr. calix, vasa sacra, rosarium, fundus, cui inhaeret ius patronatus etc. Omnes istae res praeexsistunt ut temporales, et deinde aliquid spirituale ad eas accedit, nempe consecratio, benedictio, ius patronatus.

Concomitanter rei spirituali est annexum temporale, si simul et modo quasi parallelo utrumque est coniunctum. Quodsi haec coniunctio est essentialis et insolubilis, vocatur res temporalis coniuncta spirituali: concomitanter *intrinsece;* secus concomitanter *extrinsece.* E. gr. labor in dicenda Missa est res temporalis concomitanter Missae annexa intrinsece. Sin autem Missa cantata aut in loco longinquo dicenda est, tunc talis labor est res temporalis annexa Missae concomitanter quidem, sed *extrinsece.*

Consequenter annexa vocatur res temporalis, si supponit rem spiritualem tamquam causam, a qua dependet, e. gr. reditus paroeciales sunt quid temporale, sed supponunt aliquid spirituale tamquam causam, scii, officium ipsum paroeciale; nam iuxta commune adagium „Beneficium datur propter officium."

557 Corollarium. Ex hucusque dictis de natura simoniae sequitur, ut essentia simoniae consistat in contractu oneroso, qui causât *permutationem rei spiri-*

148 S. theol. 3, q. 83, a. 3 ad 5; Cod. iur. can. c. 728.
147 c. 114, C. i, q. 1. 148 S. theol, 1. c. a. 5. 148 c. 1, C. I, q. 3

IwoWj *(supernaturalis) cum temporali.* Proinde simonia non e*t dare spirituale pro spirituali, aut spirituali annexum pro spirituali annexo, e. *gr.* simonia non est, si sacerdos dicit Missam pro alio, qui dixit rosarium, vel si quis applicat indulgentiam pro sacra reliquia obtinenda, vel si quis dat calicem consecratum pro ciborio benedicto. Nihilominus etiam huiusmodi permutationes aliquando graviter prohibentur ex speciali statuto legis positivae, nt infra dicetur.

Divisiones. 1. Simonia *iuris divini* et *iuris ecclesiastici.*

Prior adest, quando res pro pretio data est ex ipsa natura sua spiritualis 568
vel spirituali rei annexa. Hinc vocatur etiam simonia iuris naturalis. Talis simonia est e. gr. solutio pecuniae pro s. ordine obtinendo. — Simonia iuris ecclesiastici habetur, quando non quidem res spiritualis venditur pro re temporali, sed quando fiunt rerum ecclesiasticarum commutationes, quas Ecclesia graviter prohibuit ob periculum irreverentiae erga res spirituales tM, e. gr. quando unum beneficium datur pro alio. Quae quidem prohibitiones sunt iustissimae, cum excludant graves abusus, qui secus facile evenirent, atque caveant grave periculum simoniae iuris divini. Nonnulli auctores putant, simoniam iuris ecclesiastici non esse simoniam nisi in latiore sensu, ac proinde dant eius specialem definitionem, nempe: simonia iuris ecclesiastici est contractus circa spirituale aut spirituali annexum, qui ab Ecclesia est graviter prohibitus, intuitu religionis1·1.

2. Simonia *mentalis, conventionalis, realis, confidentialis.* 559

Simonia *mentalis* adest, quando pactum simoniacum est pure mentale, i. e. quando aliquid temporale exhibetur ea intentione, ut alter moraliter obligetur ad dandum spirituale; aut vicissim datur spirituale cum intentione alterum obligandi ad dandum temporale. Intentio autem permutandi non manifestatur exterius. Simoniam mentalem committit e. gr. clericus, qui servit episcopo aut patrono pro nullo aut exiguo salario hac intentione, non quidem manifestata sed ex circumstantiis coniecturali, ut ab eo in recompensationem praestiti servitii sibi conferatur paroecia. Eandem simoniam committit episcopus, qui confert paroeciam alicui clerico ea intentione, ut clericus sibi suisve consanguineis largiatur pecuniam, — A canonistis subtiliter distinguitur haec simonia mentalis, quae *actu* dat aut temporale aut spirituale cum intentione simoniaca, a simonia pure interna seu intentional!, quae nondum actu dedit, sed solummodo *proponit* dare temporale aut spirituale. Haec distinctio est nullius momenti pro Theologia morali, quia apud destrictum iudicem divinum, qui est scrutator cordium, utraque simonia est aeque culpabilis1··. Neutra autem simonia mentalis, *utpote actus internus,* attingitur a jtoenis ecclesiasticis.

Simonia *conventionalis* est conventio seu pactum ultro citroque vere quidem initum, *sed nondum exsecutioni mandatum,* commutandi temporale cum spirituali vel spirituali essentialiter annexa. Quodsi istud pactum *ex neutra* contrahentium parte fuit impletum per traditionem rei, vocatur simonia *pure conventionalis;* sin autem *ab alterutra* parte iam est exsecutioni mandatum,

··· Cod. iur. can. c. 727, § 2.

›·› Reiflenstuel (Iu* can. 1. 5, tit. 3, η. 26 sqq.) defendit, simoniae iuris ecclesiastici competere eandem definitionem ac simoniae iuris divini. Optime quoque Uilluart (De relig. diss. 11, a. 21) hanc quaestionem tractat.

'·' Cf. Innoc. 111, c. 34, X 5, 3.

appellatur simonia *semi-realis seu mixta,* quia scii, aliquid de conventionali et aliquid de reali simonia habet.

Simonia *realis* est pactum simoniacum ex utraque parte contrahentium iam exsecutioni mandatum vel totaliter vel saltem secundum partem; e. gr. aliquis solvit pecuniam ad obtinendum canonicatum, et alter contulit hoc beneficium, vel saltem chirographum institutionis transmisit[103].

Simonia *confidentialis* solummodo locum habet in beneficiis ecclesiasticis [1M], et est procuratio vel collatio vel acceptatio beneficii ecclesiastici cum certa confidential! reservatione. Quae quidem reservatio potest esse quadruplex:

a) *per accessum,* si scii, quis utcumque tradit beneficium ecclesiasticum (proprie dictum; ergo non praelaturas regulares, nisi tamen propter bona temporalia eis annexa sint vera beneficia) ea condicione, ut vel sibi vel alteri adhuc incapaci, e. gr. propter defectum aetatis, post adeptam capacitatem resignetur beneficium aut pateat accessus ad illud. E. gr. episcopus tradit canonicatum Petro ea condicione, ut post aliquod tempus pateat liber accessus ad istud beneficium Caio, nepoti episcopi, quando scii. Caius sufficientem scientiam acquisiverit. Nihil refert quantum ad hanc simoniam, utrum beneficium traditum fuerit mediante praesentatione an collatione, electione, institutione collativa etc.

b) *per ingressum,* si scii, quis beneficium sibi collatum *ante* coeptam eius possessionem alteri cedit eo pacto, ut, post dimissionem beneficii quocumque demum modo factam, ipse cedens possessionem eius ingredi possit. E. gr. Petro collatum est beneficium paroeciale, sed ante coeptam possessionem eius renuntiat illud Paulo, hanc tamen condicionem apponens, ut, si Paulus ad aliam paroeciam promotus fuerit, Petrus statim possit ingredi beneficium paroeciale renuntiatum.

c) *per regressum,* scii, si quis beneficium *iam possessum* alteri resignat sub condicione, ut postea sibi aut tertiae personae pateat regressus ad illud.

d) *per reservationem partis* seu pensionis, si quis utcumque alteri procurat beneficium, sed sub ea condicione, ut sibi tertiove cedatur pars fructuum beneficii. E. gr. patronus ecclesiae paroecialis praesentat in parochum Petrum sub ea condicione, ut Petrus post adeptum beneficium ex fructibus beneficii quotannis solvat 100 francos. — Quandonam liceat sibi reservare pensionem ex beneficiis, vide canonistas [10°].

103 Nonnulli auctores, ut Caietanus (Opusc. de simonia q. 2), Dom. Soto (De iure et iust. 1. 9, q. 8, a. 1), Salmanticenses (Curs. theol. mor. tr. 19, c. 1, n. 18), Concina (De extr. unet, et ord. 1. 1, diss. 3, c. 3), putant simoniam realem iam committi traditione rei spiritualis, licet pretium stipulatum nondum solutum sit Verum non est recedendum a sententia communissima supra explicata (cf. *Reiffenstuel,* Ius can. 1. s, tit. 3, n. 20).

"· Simonia confidentialis solummodo ratione *materiae* differt ab aliis speciebus hucusque enumeratis. Versatur enim unice in materia beneficiaria. Reapse autem potest esse vel conventionalis vel realis; saepe est iuris non divini sed ecclesiastici (cf. *Suares,* De relig. 1. 4, c. 45, n. 20). Appellata est confidentialis, quia nulla dabatur actio iudicialis (propter pactum illicitum), sed totam vim obtinebat ex fide illius, qui recipiebat beneficium.

140 Cf. nostrum Man. iur. can. q. 429. De simonia confidential! vide Const. *Pii IV* „Romanum Pontificem" et *Pii V* Const. ,.Intolerabilis". Cf. etiam *D'1nnibale,* Summula theol. mor. **III**, n. 112sqq.

Malitia moralis et specifica. ***a) Simonia iuris divini est peccatum ex toto genere suo mortale contra religionem; b) simonia autem solius iuris ecclesiastici est peccatum mortale ex genere suo.***

a) Prima pars huius propositionis ab omnibus fere admittitur*5· et etiam 560
facile probatur. Etenim simoniam esse contra virtutem religionis, per se patet, cum sit indigna tractatio rerum sacrarum157 et reducatur ad sacrilegium reale. Simoniam iuris divini esse ex toto genere suo peccatum mortale, ita ut non admittat parvitatem materiae, deducitur ex eo, quod importat maximam iniuriam illatam rebus sacris, ac proinde ipsi Deo. Nonne est enormis vilipensio rerum sacrarum ad salutem aeternam conducentium, si quis eas aequiperat pretio temporali? Haec autem vilipensio habetur, sive agatur de magna sive de parva re spirituali; semper enim est eadem ratio et deordinatio. Unde etiam vehementissime id exprobravit Simoni Mago S. Petrus dicens: *„Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri."*155 — Gravissimam malitiam simoniae licet etiam suspicari ex gravibus poenis, quas Ecclesia fert in simoniacos *·. Praeterea eius malitia apparet ex calamitosis effectibus, quos semper produxit; quapropter vocatur „pestis omnes alios morbos vincens" 0, „vulnus cancrosum" * „lepra“ *5S.

b) Altera pars propositionis communiter admittitur ab auctoribus, dummodo agatur de *sola* simonia iuris ecclesiastici. Haud raro enim simonia iuris ecclesiastici coniuncta est cum simonia iuris divini, et tunc profecto est peccatum mortale ex toto genere suo, ut probatum est; sed per se solam non est nisi transgressio praecepti ecclesiastici. Iam vero transgressio praecepti ecclesiastici in se graviter obligantis admittit parvitatem materiae. Ergo simonia solius iuris ecclesiastici est quidem peccatum mortale, si agitur de gravi materia; secus est peccatum veniale. Ius autem ecclesiasticum graviter prohibuit huiusmodi simoniam propter urgens periculum simoniae iuris divini coniunctum cum ea.

Communiter docent auctores, simoniam iuris divini et iuris ecclesiastici esse peccata eiusdem speciei, cum etiam simonia iuris ecclesiastici sit vera simonia laedens virtutem religionis. Licet enim in simonia ecclesiastica non semper adsit emptio rei spiritualis pro pretio temporali, tamen semper adest proximum periculum simoniae iuris divini. Ille autem, qui culpabiliter se committit proximo periculo peccandi, et ille, qui reapse committit idem peccatum, peccatum eiusdem speciei perpetrant.

§ 2.

De simonia iuris divini.

Principium I. ***Simonia iuris divini ex sua ratione formali essentialiter requirit, ut temporale detur aut accipiatur pro spirituali tamquam pretium vel formaliter vel saltem virtualiter*** *” 561

Pretium *formaliter* offertur aut accipitur pro re spirituali, quando quis directe et immediate intendit commutationem et *aequiperationem* inter rem

*’· Cf. S'. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 50.
Cf. ST. *Thom.,* S. theol. 2, 2, q. too, a. I. *5· Act. 8, 20.
•5’ Cf. infra n. 565. '·· c. 6, X 3, 5. *·* c. 7, C. 1, q. 1.
'·* Ib. c. 14. *·· Cf. *Billuart,* De relig. dise. 11, a. 3,

spiritualem et temporalem. Pretium temporale *virtualiter* offertur aut accipitur, quando quis *per temporale* proxime et immediate intendit obtinere spirituale, neque aliud motivum verum et honestum intercedit. In utroque casu veram simoniam adesse patet ex propositionibus (45 et 46) damnatis ab Innocentio XIl··: „Dare temporale pro spirituali non est simonia, quando temporale non datur tamquam pretium, sed dumtaxat tamquam motivum conferendi vel efficiendi spirituale, vel etiam quando temporale sit solum gratuita compensatio pro spirituali, aut econtra." „Et id quoque locum habet, etiamsi temporale sit principale motivum dandi spirituale; immo etiamsi sit finis ipsius rei spiritualis, sic ut illud pluris aestimetur quam res spiritualis." — Prima haec propositio damnata explicanda esse videtur ex secunda. Nam si temporale pro spirituali datur prorsus gratuito, iam non adest contractus onerosus, qui ad essentiam simoniae pertinet, ut supra ex S. Thoma dictum est. Unde merito dicit Billuartl·': „Dare temporale tamquam motivum *proxime* et *immediate* obtinendi spirituale absque interventu alterius motivi veri et honesti, propter quod temporale detur aut ex quo exspectetur spirituale, est vera simonia." Nam tunc temporale revera virtualiter saltem est pretium rei spiritualis. Sin autem temporale est solum *motivum remotum* obtinendi spirituale, atque adsunt alia motiva honesta immediata, tunc non committitur simonia, quia tunc temporale neque formaliter neque virtualiter est pretium rei spiritualis. — Ex hoc principio rite intellecto sequuntur complures applicationes practicae infra indicandae.

562 **Principium a.** a) ***Simonia iuris divini est emere aut vendere res temporales rei spirituali annexas consequenter vel concomitanter intrinsece;*** b) ***non autem antecedenter aut concomitanter extrinsece.***

Ita docet sententia communissimal··. Ratio primae partis est, quia res temporales consequenter aut concomitanter intrinsece annexae rei spirituali censentur quasi spiritualizatae, cum sint inseparabiliter et essentialiter coniunctae cum re spirituali. Quapropter dicitur in Decreto Gratianil·7: „Quisquis horum alterum vendit sine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit." — Dico autem: *emere* aut *vendere* huiusmodi res temporales esse simoniam; nam pro iis rebus licet aliquid temporale accipere tamquam *eleemosynam* aut *stipendium* in sustentationem laborantis, e. gr. licet stipendium Missae dare in sustentationem sacerdotisl". — Ratio secundae partis principii est, quia huiusmodi res temporales sunt revera pretio temporali aestimabiles et possunt separari a spiritualibus. Hinc licet e. gr. aliquid accipere etiam tamquam verum pretium pro Missa *dicenda cum speciali labore,* nempe hora tarda vel in loco longinquo. Nec etiam est simonia aceipere pretium pro calice consecrato, Rosario benedicto aliisque rebus benedictis, dummodo propter benedictionem vel consecrationem adiunctam pretium rei temporalis ne augeatur; quia res temporalis antecedenter est coniuncta benedictionil"; sed nihilominus Ecclesia iure positivo prohibuit, ne res benedictae vendantur, ad praecavendos abusus possibiles 17°.

*·· *Dent.* n. 1195 sqq. »·· De relig. diss. II, a. 3.
Cf. *Billuart,* 1. c. a. 6, et S. theol. 2, 2, q. 100, a. 4. *·7 c. 7, C. 1, q. 3.
Cf. *Elbel,* Theol. mor. P. 2, n. 598. *" Cod. iur. can. c. 730.
1,0 Cf. Decr. auth. S. C. Indulg. n. 78 et 82.

Ex duobus principiis enuntiatis quam plurimae applicationes prae- 563
ticae deducuntur:

Colliges pro praxi. r. Obire rite officia ecclesiastica ex principali motivo acquirendi pecuniam est quidem peccaminosum, sed non simoniacum. Haec propositio obiter considerata videtur esse eadem ac propositio 46 damnata ab Innocentio XI modo citata, sed tamen revera multum ab ea differt et eius veritas facile intelligitur. Etenim tota deformitas simoniae consistit in hoc, quod res sacra terreno et vili pretio aestimetur, non autem in hoc, quodLres sacra ad lucrum ordinetur m. Unde est quidem peccatum ordinare rem sacram ad lucrum capessendum, tamquam ad finem principalem agentis, sed non est simonia. Hinc canonicus, qui vadit ad chorum propter retributiones cotidianas percipiendas, alias non iturus, male quidem agit, sed non est simoniacus17*; sacerdos dicens Missam propter stipendium, alias eam non dicturus, non committit simoniam. Ratio est, quia ministri Ecclesiae habent ius ad convenientem sustentationem mediantibus sacris officiis obtinendam. Ergo possunt officia sua obire ad sustentationem habendam. Pecunia igitur acquirenda in istis casibus est licitum motivum. Sane est deordinatio, quod pecunia habeatur tamquam *principale motivum,* sed exinde nondum oritur labes simoniaca. S. Alphonsus171*vocat sententiam propositam probabiliorem et recte sic arguit: „Qui dat stipendium principaliter propter Missam, quae certe res spiritualis est, numquid dicitur simoniacus? Sic vice versa neque simoniam committit, qui dicit Missam principaliter ob stipendium. Illicitum enim non est ordinare rem spiritualem etiam principaliter ad finem temporalem honestum.“

2. Sacerdos exigens stipendium Missae supra taxam dioecesanam peccat quidem contra iustitiam et legem ecclesiasticam, sed probabiliter non committit simoniam iuris divini, cum non vendat rem spiritualem, sed exigat medium sustentationis suae.

3. Non est simonia, si quis dat pecuniam pauperibus ex hac principali intentione, ut pro ipso orent. Ratio est eadem; nam non intendit emere orationem, sed allicere animos pauperum ad orandum pro se; vel aliis verbis: finis operis est honestus, et non ita deturpatur per finem operantis 171.

4. Non est simonia dare aliquid temporale sub condicione (non autem sub pacto stricte dicto), ut alter praestet rem spiritualem, in commodum tamen *sui ipsius,* e. gr. dare munera adolescenti ut sacramenta frequentet, dare dotem puellae ut monasterium intret. Ratio est eadem; non enim emitur res spiritualis, sed aliud adest motivum idque honestum. Unde Angelicus Doctor dicit: „Licitum est aliquem ,.. provocare ad devotionem

171 Cf. *Billuart* 1. c., qui contra Concinam aliosque optime et victoriose hanc sententiam defendit

in Contra hanc sententiam nequit allegari Angelicus Doctor dicens: „Si [canonicus] huiusmodi distributiones recipit quasi finem sui operis principaliter intentum, simoniam committit, et ita mortaliter peccat" (QuodL 8, a. Ii). Nam, sicut S. Alphonsus, Billuart, Salmanticenses aliique recte dicunt, talis canonicus utique committit simoniam, ai intendat distributiones ut finem operis, non autem, ai solum ut finem operantis. Etenim ai diatributiones considerantur ut finis operis, tunc intenduntur ut pretium virtuAle, quod est simonia; sin autem ut solus finis operantis, appetuntur ut sustentatio, quod non est simonia.

•7* Theol. mor. 1. 3, n. 55. 174 *Cf. 4, diet, aj, q. 3, a. a, eotut. a ad a.

monasterii per temporalia beneficia, ut ex hoc inclinetur ad monasterii ingressum; licet non sit licitum ex pacto aliquid dare ... pro ingressu monasterii." [178]*

5. Non est simonia dare temporale pro spirituali et vice versa spirituale pro temporali *ex mera gratitudine, amicitia aut benevolentia,* ita ut nullum pactum et sola donatio gratuita intercedat. Ita sententia communior et probabilior [178], quae confirmatur ex multis textibus iuris canonici Sic e. gr. Innocentius **III** dicit de eo, qui aliquid dono dedit, ut canonicatum obtineret [178]: „Si pure ac sine pacto vel condicione qualibet offerat, rogans humiliter, ut in canonicum admittatur, ... huiusmodi receptio fieri potest absque scrupulo simoniacae pravitatis." Ratio autem est, quia talia dona non sunt pretium formale aut virtuale rei spiritualis. In praxi vero huiusmodi dona saepe sunt *simonia palliatd.* Etenim sub pallio ementitae gratitudinis aut benevolentiae non raro vera simonia (saltem mentalis) occultatur, cum res spiritualis praestetur ex morali, licet non stricta, obligatione orta ex acceptione praevia rei temporalis. Ut melius discernatur, utrum aliquod donum revera retineat characterem doni an potius induat rationem pretii, Alexander **III** hanc statuit regulam [178]: „In accipiendis vel dandis muneribus tria sunt maxime attendenda: personae scii, dantis et accipientis qualitas, quantitas muneris et donationis tempus. Qualitas personarum, ut a quo et cui, videlicet an a paupere diviti, vel e converso, an a divite locupleti datum fuerit. Aestimatio vero muneris et donationis tempus, si magni vel minoris pretii res data fuerit, et an instanti necessitate seu alio tempore conferatur." — Generatim igitur, si munera oblata sunt magni momenti relate ad dantem, neque apparet aliud evidens motivum honestum donationis, praesumptio stat pro simonia; secus, si munera sunt minoris valoris. Tunc enim non adest simonia, nisi etiam hoc sit expresse prohibitum, ut in concursu a Concilio Tridentino praescripto pro obtinendo beneficio paroeciali [18°].

6. Non est simonia, si quis habens certum ius (sive in re sive ad rem) ad aliquid spirituale, puta officium aut beneficium, per pretium temporale se liberet a vexatione stricte iniusta. Ratio est, quia tunc non emitur res spiritualis, sed liberatio ab iniusta vexatione. Requiritur autem, ut adsit ex parte ementis strictum ius ad rem spiritualem, et ex parte alterius manifesta iniustitia. Si alterutrum deest, tale pactum est simoniacum. De hac re dicit S. Thomas [181]: ..Antequam acquiratur alicui ius in episcopatu vel quacumque dignitate vel praebenda, per electionem vel provisionem seu collationem, simoniacum esset adversantium obstacula pecunia redimere; sic enim per pecuniam pararet sibi viam ad rem spiritualem obtinendam. Sed postquam ius alicui iam acquisitum est, licet per pecuniam iniusta impedimenta removere." Hinc est simonia, si quis dat competitori suo aliquam rem temporalem cum pacto, ut desistat a competitione, et sic ipse obtinet officium aut beneficium ecclesiasticum. Emendo enim cessationem competitionis indirecte emit rem spiritualem; quod est simoniacum. Insuper talis emptor non patitur iniustam vexationem per competitionem alterius.

175 S. theol. 2, 2, q. 100, a. 3 ad 4; cf. etiam S'. *.Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 59.
178 Ita *Billuart,* De relig. diss. it , a. 3.
177 c. 4, C. I, q. 2; ib. c. 103; c. 18, X s, 3. 178 c. 34, X 5, 3.
178 c. 18, X 5, 3. 188 Cf. infra n. 564, 1.
181 S. theol. 1. c. a. 2 ad 5.

7. Simonia est emere vel vendere ius percipiendi fructus béneficiâtes. Ratio est, quia tale ius est bonum temporale consequenter annexum rei spirituali, nempe officio ecclesiastico1M.

§ 3-

De simonia iuris ecclesiastici.

Perpauca delibamus de hac materia, quae potius pertinet ad ius canonicum quam ad Theologiam moralem. Praecipue sequentibus modis committitur simonia iuris ecclesiastici: 564

1. Aliquid vel minimum dare aut accipere etiam sponte oblatum occasione examinis ad beneficium paroeciale obtinendum in sic dicto concursu paroeciali.

Statuit enim Concilium Tridentinum"·: „Caveant [examinatores], ne quidquam prorsus occasione huius examinis, nec ante nec post, accipiant; alioquin simoniae vitium tam ipsi quam alii dantes incurrant, a quo absolvi nequeant nisi dimissis beneficiis, quae quomodocumque antea obtinebant." *·· Haec simonia iuris ecclesiastici est forte severissima inter omnes, tam ratione poenae inflictae quam ratione muneris etiam minimi prohibiti. In aliis casibus parvitas muneris oblati (e. gr. modica esculenta et potulenta oblata, fructus pauci etc.) etiam a simonia iuris divini solet excusare, cum talia parva munera non censeantur pretium pro re spirituali1"; in hoc autem casu vel minimum munus tamquam simoniacum pretium habetur.

2. Aliquid exigere pro litteris testimonialibus adspirantium ad statum religiosum.

Ita ex Codice iur. can. c. 545. — Quantum ad s. ordinationem, Concilium Tridentinum *·· vetustissimum abusum sic dicti „pastelli" seu modici pastus conferendi in susceptione ordinum exstirpavit1·'. Attamen permittitur, ut episcopi recipiant candelam ab ordinatis. Pariter sic dicta Taxa Innocentiana *·· permisit, ut notarii in Curia episcopali recipiant decimam partem unius scutati aurei (53 centimes) pro litteris dimissorialibus aut pro litteris attestantibus susceptum ordinem. Pro labore autem necessario ad examinandum, utrum ordinandus in subdiaconum habeat sufficientem titulum aliaque requisita, conceditur unum scutatum aureum (5,35 franci) *»·.

3. Vendere vel emere officia temporalia canonice instituta ad administrationem bonorum ecclesiasticorum, e. gr. oeconomi, procuratoris. Insuper tamquam simoniacae reprobantur deductiones ex fructibus beneficialibus, compensationes ac solutiones a clerico in actu provisionis beneficii faciendae, quae collatori, patrono aliisve cedant1'®.

'»' S. theol. 1. c. a. 4. *»· Sess. 24, c. 18 de reform.
'·· Cum haec poena non sit innovata in Codice iur. can., censetur abolita.
1,1 Cf. *PirMng,* Ius can. 1. 5, tit. 3, η. 133. "· Sess. 21, c. 1 de reform.
'·' Cf. *Bened. XIV,* De syn. dioec. 1. 5, c. 6, n. 1.
'·» Sic nominatur Decretum S. C. C. d. 8 Oct. 1678, iussu Innocentii XI editum.
··· Cf. *Gasparri,* De ». ordinatione II, n. irai.
*·· Cod. iur. can. e. 1411.

Quia secus facile oriri possent magni abusus in detrimentum Ecclesiae1’1. Circa administratores bonorum ecclesiasticorum iuxta vigentem praxim praesertim attendenda sunt statuta diversorum Concordatorum.

4. Vendere sepulturam ecclesiasticam.

Si agatur de simplici fossa *in loco communi* coemeterii, nihil potest accipi tamquam pretium. Unde Innocentius III statuit: „Abolendae consuetudinis perversitas apud Montem Pessulanum, ut dicitur, inolevit, ut decedentibus non prius permittatur effodi sepultura quam pro terra, in qua sepeliendi sunt, certum pretium ecclesiae persolvatur. Mandamus, quatenus cum loci dioecesanus exsistas, inhibeas clericis, ne quidquam omnino praesumant exigere hac de causa."1” — Dixi: tamquam *pretium,* quia multis in locis exsistit consuetudo legitima aliquid exigendi alio titulo, e. gr. pro conservatione coemeterii, sustentatione ministrorum etc. — Sin autem agatur de *loco determinato,* in quo quis vult construere sepulcrum pro se suisque, sententia communis confirmata per praxim fere universalem docet non esse simoniam, si talis locus pretio determinato ematur aut vendatur. Etenim tunc non emitur sepultura neque locus sacer, sed tantum ius, ne alius in eodem loco sepeliri queat; quod sane est pretio aestimabile. De hac re statuit Codex iur. can. c. 1209, § 1: „Tum in coemeteriis paroecialibus, ex licentia *scripta* Ordinarii loci eiusve delegati, tum in coemeterio proprio alicuius personae moralis, ex licentia scripta superioris, fideles sibi suisque exstruere possunt sepulcra particularia; quae, de consensu eiusdem Ordinarii aut superioris, possunt quoque alienare." Coemeteria sic dicta civilia sunt loca profana, ac proinde inibi licet emere locum sepulturae.

5. Pro administratione sacramentorum minister nihil quavis de causa vel occasione sive directe sive indirecte exigat aut petat praeter oblationes iuxta taxas dioecesanas legitime statutas1’·.

6. Nefas est vendere sacras reliquiasx”.

7. Prohibetur quaelibet species negotiationis vel mercaturae circa stipem Missarum1”.

8. Vendere coronas, numismata aliasve res benedictas et indulgentiis ditatas, quae ipso venditionis facto omnes indulgentias amittunt1”. Quare huiusmodi res prius emendae aut vendendae, et deinde benedicendae sunt

9. Aliquid accipere aut dare pro ipsa admissione ad novitiatum vel ad professionem religiosam1”.

Status enim religiosus est aliquid spirituale; unde nullo modo licet illum emere aut vendere1”. Nihilominus sequentia nunc licita sunt: a) Tempore novitiatus licet aliquid accipere aut etiam exigere pro sustentatione novitiorum, saltem si ita fuit stipulatum, aut ita statuunt constitutiones rite approbatae1”. Ratio est, quia novitii nondum proprie pertinent ad ordinem, quem quolibet die possunt relinquere, et a quo etiam quolibet die possunt

1,1 c. 38, X 5. 3· *” c. 13, X 3, 28. 1M Cod. iur. can. c. 736.
Ib. c. 1289. 1M Ib. c. 827; cf. c. 2324.

1M S. C. Indulg. d. 10 Iulii 1896. Cod. iur. can. c 924, § 3. Cf. de tota bac materia *Beringer,* Die Ablàsse (1915) 430 sqq.

Cone. Trid. sess. 25, c. 16 de regular.

*” S. theol. 2, 3, q. 100, a. 3 ad 4. *·· Cod. iur. can. c. 570.

dimitti. Esset autem indebita oneratio institutis religiosis imposita, si nullam compensationem possent exigere pro expensis sustentationis durante tempore probationis factis, b) Omnia monasteria mulierum possunt et debent exigere dotem determinatam ab ingredientibus [400].

io. Vendere ipsum ius patronatus [401].

Licitum autem est vendere rem, e. gr. castellum, quocum ius patronatus est coniunctum, dummodo tamen pretium rei ne augeatur propter ius patronatus adiunctum. De permutatione iuris patronatus vide canonistas [402].

§ 4.

De poenis simoniacorum.

Omissis statutis antiquatis et abolitis, iuxta vigentem disciplinam sequentia videntur esse notanda: 566

1. Nulla poena ecclesiastica incurritur ex simonia mentali, quippe quae, utpote actus internus, non iudicetur ab Ecclesia.

2. Prima poena simoniae realis et conventionalis est nullitas pacti simoniaci [403].

Etenim simonia aut est iuris divini, et tunc pactum simoniacum est nullum et irritum, quia vendita est res spiritualis, quae est invendibilis ex voluntate Dei; aut est simonia iuris ecclesiastici, et tunc res vendita est invendibilis ex voluntate Ecclesiae. Ergo in omni casu simoniae tum res spiritualis tum pretium temporale restituendum est, nisi excuset impossibilitas, condonatio aut licentia Ecclesiae expressa vel praesumpta. De hac re docet Angelicus Doctor [404]: „Nullus potest licite retinere id, quod contra voluntatem domini acquisivit. ... Dominus autem, cuius ecclesiarum praelati sunt dispensatores et ministri, ordinavit, ut spiritualia gratis darentur, secundum illud: Gratis accepistis, gratis date [405]. Et ideo qui muneris interventu spiritualia quaecumque assequitur, ea licite retinere non potest." „Ante quamlibet iudicis sententiam res simoniace data et accepta, si restitutionis est capax nec obstet reverentia rei spirituali debita, restitui debet." [406] Ergo iam relinquenda est sententia multorum auctorum docentium, restitutionem rei spiritualis non esse faciendam nisi post sententiam iudicis. Res spirituales non capaces restitutionis sunt e. gr. ordines sacri simoniace suscepti, consecratio ecclesiae, altarium etc.

Res spiritualis non posset reddi ob reverentiam ipsi debitam, si quis e. gr. emisset reliquias sanctorum a iudaeo veteramentario.

Non solum res *spiritualis* sed etiam *pretium* pro ea acceptum restituendum est idque ante sententiam iudicis. Lex enim non distinguit inter rem simoniace datam et acceptam.

Cum contractus simoniacus omni vi careat, res spiritualis simoniace accepta reddi debet legitimo domino, si id est possibile iuxta supra dicta; pariter reddendum est legitimo domino pretium simoniacum. Fructus percepti ex ecclesiastico beneficio aut officio simoniace obtento item re-

400 Cf. „Normae" n. 91 sqq. et S. C. de Rei. d. 30 Iulii 1909; Cod. iur. can. c. 547.
401 Cod. iur. can. c. 1470, § 1, n. 6. 402 Cf. nostrum Man. iur. can. q. 433.
403 Cod. iur. can. c. 739. 404 S. theol. 2, 2, q. 100, a. 6.
405 Matth. 10, 8. 406 Ita Cod. iur. can. c. 739.

stituendi sunt; potest tamen iudex ecclesiasticus vel Ordinarius tales fructus bona fide perceptos ex toto vel ex parte condonare'·'.

3. Ante quamlibet iudicis sententiam dimitti debent beneficium, officium, dignitas, si simoniace ideoque invalide obtenta fuerunt20'. Hinc e. gr. si quis conveniret cum aliquo electore: Tu elige me in superiorem istius domus, et tunc dabo tibi postea tales et tales favores temporales, et per hanc conventionem revera in superiorem electus esset, electio esset simoniaca et nulla, et electus deberet dimittere officium. Similiter si quis praestando munus (a manu vel lingua vel obsequio) a patrono obtineret praesentationem, haec praesentatio esset irrita et etiam institutio forte subsecuta'°*.

666 4. Qui perpetrant delictum simoniae in quibuslibet officiis, beneficiis aut dignitatibus, a) incurrunt excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservatam; b) ipso facto privati in perpetuum manent iure eligendi, praesentandi, nominandi, si quod habeant; c) si clerici sunt, praeterea suspendantur110.

5. Omnes, etiam episcopali dignitate aucti, qui per simoniam ad ordines scienter promoverint vel promoti fuerint aut alia sacramenta ministraverint vel receperint, sunt suspecti de haeresi; clerici praeterea suspensionem incurrunt Sedi Apostolicae reservatam'11.

6. Quaestum facientes ex indulgentiis plectuntur ipso facto excommunicatione S. Sedi simpliciter reservata21'.

Delinquentes contra statuta de stipendiis Missarum vel de taxis ecclesiasticis incurrunt poenas ferendae sententiae21'.

667 Monitum practicum. Nihil fere solet causare fidelibus tantum scandalum, quantum sacra auri fames clericorum. Quapropter clerici omnes, quippe qui vel in ipso limine status clericalis professi sint: „Dominus pars hereditatis meae et calicis mei", evitent vel apparentiam avaritiae et cupiditatis. Praesertim longe absit a sacramento poenitentiae quaelibet receptio pecuniae. Optimum est hac in re statutum a Concilio Baltimorensi III, art 289: ..Poenitentias pecuniarias sibi ipsis confessarii non applicent, neque a poenitentibus quidquam tamquam ministerii sui praemium petant vel accipiant Etiam ultro quocumque nomine oblata recusent; nec vel ipsam Missae eleemosynam in hoc tribunali offerri sinant." — Quodsi alicubi vigeat consuetudo offerendi et exigendi aliquid pro administratione sacramentorum baptismi et matrimonii, nihilominus sacerdos ne recuset administrationem horum sacramentorum, si forte quis renuat facere huiusmodi oblationes. Insuper parochi moneant fideles, oblationes factas in sepulturis, taxas impositas in quibusdam dispensationibus matrimonialibus servire ad convenientem et minime superfluam sustentationem ministrorum Ec-

'·' Cod. iur. can. c. 729. »·· Ib. '·· Ib. c. 1465. S x
»'· Ib. c. 2393. «' Ib. c. 2371. *u Ib. c. 3327.
»*· Ib. c. 2324 et 2408.

clesiae; praeterea taxas dispensationum matrimonialium esse introductas quasi salutares poenitentias ad deterrendos fideles a petendis huiusmodi dispensationibus, quae considerantur ut vulnera legis ecclesiasticae.

QUAESTIO II.

De virtutibus pietatis, observantiae, oboedientiae, seu de quarto praecepto Decalogi.

Ordo dicendorum. Postquam dictum est de nobilissima parte potentiali virtutis iustitiae, scil. de virtute religionis et vitiis oppositis, restat (sequendo vestigia Angelici Doctoris) tractare de reliquis partibus potentialibus iustitiae, nempe de pietate, observantia, oboedientia, gratitudine, vindicatione, veritate, affabilitate, liberalitate, epikeia. De veritate seu veracitate iam satis dictum est supra n. 165 sqq., quando sermo fuit de mendacio. Remanent igitur explicandae ceterae virtutes, de quibus agetur in duabus partibus, scil. 1. de pietate, observantia, oboedientia; 2. de gratitudine, vindicatione, affabilitate, liberalitate, epikeia. Ratio huius subdivisionis est, quia tres priores virtutes includunt fere ea, quae statuuntur in quarto praecepto Decalogi, et sic post explicationem trium priorum praeceptorum Decalogi, in praecedenti tractatu factam, convenienter sequitur explicatio quarti praecepti. 568

Separatim tractare expedit de istis (pietatis, observantiae, oboedientiae) virtutibus in genere et de eisdem prout observari debent a filiis, parentibus, subditis, superioribus etc. Sic enim etiam praebetur occasio disserendi de officiis nonnullorum statuum, cum non habeatur specialis tractatus de statibus hominum in hoc Manuali.

CAPUT I.

De pietate, observantia, oboedientia in genere.

ARTICULUS I.

De pietate.

Distinctiones et definitio. 569

Pietas sumitur in triplici sensu:

a) ***pro religione seu cultu divino,*** in quantum exhibetur cultus Deo ut ***patri.*** Quodsi hoc fit per instinctum Spiritus Sancti, habetur ***donum pietatis,*** quod inter septem dona Spiritus Sancti enumeratur. Scite animadvertit Angelicus Doctor[1]: „Exhibere cultum Deo ut creatori, quod facit religio, est excellentius quam exhibere cultum patri carnali, quod facit pietas, quae est virtus; sed exhibere cultum Deo ut patri, est adhuc excellentius quam exhibere Deo ut creatori et domino. Unde religio est potior pietatis virtute, sed pietas, secundum quod est donum, est potior religione." — In hoc sensu sumi potest illud S. Pauli: ***„Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitae, quae nunc est, et futurae."***[2]

[1] S. theol. 2, 2, q. 121, a. 1 ad 2. [2] 1 Tim. 4, 8.

b) ***pro benignitate seu misericordia,*** quo sensu ipse Deus et sancti vocantur pii, e. gr.: ***„Quoniam pius et misericors est Deus."*** Et in Antiphona invocatur S. Dominicus: „Pie pater Dominice, ... sta coram summo iudice pro tuo coetu pauperum." — S. Augustinus dicit: „More vulgi nomen pietatis etiam in operibus misericordiae frequentatur, ... ex qua consuetudine factum est, ut et Deus ipse pius dicatur."

c) ***pro morali virtute speciali,*** qua parentes et patriam colimus tamquam principium exsistentiae nostrae. In hoc ultimo sensu pietas est pars potentialis iustitiae et definiri potest: „virtus moralis, per quam sanguine iunctis patriaeque benevolis officium et diligens tribuitur cultus"0. Vel etiam: „Pietas est quaedam protestatio caritatis, quam quis habet ad parentes et ad patriam."0 — De hac sola pietate hic sermo erit Ad cuius maiorem explicationem sequentia notentur:

670 Obiectum pietatis.

a) Obiectum materiale pietatis constituunt duo actus, qui in definitione data vocantur officium et cultus, seu, ut S. Thomas' dicit: obsequium et reverentia.

β) Obiectum formale seu motivum attingit obiectum materiale sub ratione debiti, quia scii, parentes et patria sunt secundarium ***principium ortus nostri.*** Deo enim, utpote supremo et primo principio nostro, debetur cultus religionis; parentibus autem et patriae utpote secundario principio nostro, debetur cultus pietatis. Quod quidem debitum, praecipue relate ad parentes, non potest reddi ad aequalitatem; saltem ordinarie, quia filii nequeunt ordinarie rependere omnia beneficia, quae a parentibus receperunt. In casibus autem extraordinariis filii possunt reddere hoc debitum etiam secundum aequalitatem, immo et supra aequalitatem, e. gr. si filius eripiat patrem a dirissima morte, vel si convertat illum ex haeresi ad veram fidem etc. Quia pietas ordinarie nequit reddere strictam aequalitatem sicut iustitia, licet reddat debitum, hinc est pars potentialis iustitiae, ut supra dictum est n. 73. — Valde expedit, ut filiis vivide proponantur omnia beneficia a parentibus accepta, atque ut eis inculcetur, ipsos non posse ad aequalitatem rependere omnia beneficia recepta.

γ) Obiectum cui sunt parentes, patria omnesque sanguine iuncti. Notandum tamen, actus pietatis, nempe obsequium et reverentiam, ***principalius dirigi ad parentes utpote proximum principium ortus nostri, et secundario tantum ad alios.*** Unde dicit S. Thomas': „In cultu parentum includitur cultus omnium consanguineorum, quia etiam consanguinei ex hoc dicuntur, quod ex eisdem parentibus processerunt."

• Eccli. 3, 13. * De civ. Dei 1. 10, c. 1; cf. S. theol. a, a, q. 101, a. 1 ad a
8 Ita *Cicero,* De invent. Rhet. 1. 2, c. 53. · S. theol. L c. a. 3 ad 1.
7 *Elternliebe, Kindesliebe, P'erwandtenliebe, yaterlandsliebe,* aeu uno verbo: *Pietatspflichten.*
■ S. theol. 1. c. a. a. * Ib. a. 1.

Fundamentum igitur pietatis est arctissima unio exsistens inter illos, qui sunt sanguine aut patria iuncti. Parentes quoque exercentes pietatem erga filios suos debent eosdem actus obsequii et reverentiae perficere: obsequii quidem, in quantum illis bonam educationem, procurationem status, convenientem sustentationem et sufficientem hereditatem praebent; reverentiam autem, in quantum illos non ut servos, sed ut legitimos filios tractant cum eis cohabitando et amicabiliter vivendo[10].

Corollaria sequentia ex dictis deducuntur: 571

1. Pietas est specialis virtus distincta a qualibet alia virtute et notanter a caritate proximi et iustitia legali; habet enim speciale obiectum, quod ex speciali motivo attingit. Differt autem pietas erga parentes et consanguineos ab amore proximi, quia pietas fundatur super arcta unione *communis stirpis proximi;* amor vero proximi super unione *generis humani.* Differt pietas erga patriam (seu verus patriotismus) a iustitia legali, quia „pietas se extendit ad patriam, secundum quod est nobis quoddam essendi principium; sed iustitia legalis respicit bonum patriae, secundum quod est bonum commune"[11]. Cum autem patria, quae nos genuit, semper remaneat principium quoddam ortus nostri, hinc homo, etiam ille, *qui exsul a patria vivit,* debet servare pietatem erga patriam suam, dum econtra iustitiam legalem non tenetur servare ille, qui iam amplius non est subditus patriae.

2. Si pietas est specialis virtus, etiam peccata contra eam sunt peccata specialia distincte ab aliis declaranda in confessione. Hinc iniuste verberare patrem est aliud specie diversum peccatum ac verberare hominem extraneum. Notandum autem est, iuxta probabiliorem sententiam, tunc solummodo adesse gravem laesionem pietatis, quando parentes aut filii graviter laeduntur *in persona* vel in bono personali, e. gr. in vita, in incolumitate corporis, in honore, in fama etc. Econtra si laesio est in solis bonis realibus, et notanter per furtum, non est laesio pietatis; immo tale peccatum, ceteris paribus, est levius quam si commissum est in extraneos. Ratio est, quia iuxta Angelicum Doctorem[11] non est iustitia stricte dicta inter parentes et filios, utpote constituentes aliquam communitatem bonorum; ad iustitiam autem requiritur, ut sit ad alterum. Hinc quoque furta filiorum familias non ita facile sunt peccata mortalia, neque tam cito exsurgit obligatio restitutionis, ut supra n. 83 dictum est. — Laesio pietatis inter consanguineos *remotioris gradus,* e. gr. per odium, verberationem etc., est quidem circumstantia aggravans substantiam peccuti, sed non inducit novam speciem moralem. Hinc non necessario debet poenitens odio habens consobrinum declarare in confessione circumstantiam consanguinitatis[11].

3. Pietas erga patriam laeditur *per excessum* ab iis, qui nationalismum excessivum verbis et operibus exercent cum iniuria aliarum nationum; *per defectum* autem ab iis hominibus, qui se esse cosmopolitas iactant, et quorum adagium est illud vetus dictum paganorum: „Ubi bene, ibi patria."

11 Cf. *Caietanus,* Comm, in 3, 2, q. 101, a. 1.

" S. theol. 3, 3, q. 101, a. 3 ad 3.

11 Ib. q. 57, a. 4, et q. 58, a. 7. S. Thomae aequent vestigia Aristotelis hanc Justitiam vocat *oeconomicam.*

11 Cf. *Lugo,* De poenitentia dias. 16, n. 308.

ARTICULUS II.

De observantia.

672 **Definitio. Observantia**[14] **est „virtus, per quam cultus et honor exhibetur personis in aliqua dignitate constitutis"**. Ita S. Thomas[18] post S. Augustinum[18] et Ciceronem[17] dicentes: „Observantia est virtus, per quam homines aliqua dignitate antecellentes quodam cultu et honore dignantur."

Nomen observantiae huic virtuti impositum esse videtur, quia observare est aliquid attente speculari seu notare; unde veneratio, qua colimus eos, qui sunt in aliqua dignitate, dicitur observantia, quia tales attente observamus, cum nostro obsequio indigeant[18]. — Id quod observantia in persona aliqua dignitate antecellenti potissimum respicit, est *gubernatio*. Sicut enim pietas defert cultum parentibus, quia sunt *auctores vitae nostrae,* ita observantia honorat superiores, quia *nos gubernant.* Nihilominus, ut scite animadvertit S. Thomas[18], hac virtute non solum colimus nostros superiores, sed etiam omnes illos, qui scientia, virtute aliisque excellentiis praediti sunt, ita ut, quamvis nos reapse non gubernent, tamen casu occurrente idonei essent ad nos gubernandos. Hinc etiam illa subscriptio in litteris usitata: „observantissimus tuus", est valde significativa et honorativa erga receptorem litterarum.

673 **Distinctiones.** Solet distingui triplex observantia, prout triplex est dignitas, propter quam observantia exhibetur: a) observantia *civilis,* si dignitas est civilis, ut in regibus, praeceptoribus, heris etc.; b) observantia *religiosa,* si dignitas est ecclesiastica, ut in Papa, episcopo, sacerdote etc.; c) observantia *supernaturalis,* si dignitas fundatur super virtutes heroicas sanctorum. In hoc ultimo sensu observantia solet vocari dulia in stricta acceptione. Aliquando autem dulia sumitur, in latiore acceptione pro honore etiam hominibus adhuc viventibus praestito.

674 Obligationes praecipuae, quas observantia causât, sunt honor cum reverentia et oboedientia; quae quidem obligationes saepe inculcantur in S. Scriptura[18]. Per se patet, parentibus non solum deberi pietatem, sed etiam observantiam; sunt etenim simul auctores vitae nostrae et gubernatores nostri. Subtiliter animadvertit Caietanus[11], patriae deberi pietatem, cum sit quasi principium ortus nostri; econtra *principi regenti* patriam deberi observantiam solam, cum non sit principium ortus nostri, sed tantum gubernator civium.

Observantia eat specialis virtus, quia habet speciale obiectum distinctum ab obiecto tum pietatis tum aliarum virtutum. Pietas enim defert debitum cultum alicui ut principio ortus nostri; observantia autem praebet debitum cultum alicui ut principio gubernationis nostrae. Observantia simili modo laeditur sicut pietas; verumtamen peccata contra observantiam sunt (ceteris paribus) leviora quam peccata contra pietatem, quippe quae arctiorem obligationem inducat. Pietas enim reddit debitum cultum personis nobis magis coniunctis, quibus proinde magis obligamur, et quarum laesio est gravius peccatum[11].

18 *Hochachtung, Ehrerbietung.* 18 S. theol. a, a, q. toa, a. r.
18 Liber octoginta trium quaest. q. 31. 17 De invent. Rhet. 1. a, c. 53.
11 Cf. *Billuart,* De virt. iustitiae annexis diss. 1, a. 3. 18 L. c. ad a.
18 Cf. Eccli. 7, 31; Rom. 13, I—7; 1 Petri 1, 17 sq.
81 Comm, in a, a, q. toa, a. 1. 11 S. theol. a, a, q. toa, a. 3.

ARTICULUS III.

De oboedientia.

Definitio. Oboedientia est virtus moralis, quae reddit promptam hominis voluntatem ad implendam voluntatem alterius, scii, praecipientis. Ita S. Thomas 2'. 575

Oboedientia idem videtur esse quod obaudire seu dicto audientem esse ae proinde vi vocis denotat proclivitatem aliquam voluntatis ad verba alterius, praesertim superioris.

Distinctio. Duplex distingui debet oboedientia: altera ***materialis,*** altera ***formalis. Materialis*** oboedientia nihil aliud est nisi exsecutio cuiuslibet actus virtuosi praecepti, e. gr. si quis elicit actum fidei, quin intendat aliquod praeceptum exinde adimplere. Haec oboedientia materialis est circumstantia cuiuslibet actus virtuosi praecepti, ac proinde non est specialis virtus, sicuti etiam inoboedientia materialis non est speciale peccatum, sed invenitur in quolibet actu peccaminoso[24], quippe qui sit transgressio legis aeternae. — Oboedientia ***formalis*** est exsecutio operis, ***in quantum est a superiore praeceptum.*** Proprium igitur motivum huius oboedientiae est praeceptum superioris.

Disputant theologi, utrum oboedientia formalis exigat *verum* (licet tacitum et interpretativum) *praeceptum* superioris, an vero sufficiat manifestatio voluntatis citra praeceptum. E. gr. Petrus cognoscit voluntatem patris sui desiderantis, quod aliquod opus ab ipso praestetur. Exercetne Petrus actum verae oboedientiae, si hoc opus adimplet, quin pater illud praeceperit? Caietanus[25], Lehmkuhl[26] aliique stant pro affirmativa sententia; Lessius[27], Billuart[28] pro negativa. Quae quidem controversia est parvi momenti. Etenim ille actus, sive dicatur elicitus a virtute oboedientiae stricte dictae sive non, est certe virtuosus pertinens ad *spiritum,* ut ita dicam, virtutis oboedientiae. Sane si Petrus non implet voluntatem patris cognitam quidem sed manifesto praecepto non coniunctam, non committit peccatum inoboedientiae; ast Angelicus Doctor[28] merito dicit: „Voluntas superioris, quocumque modo innotescat, est quoddam tacitum praeceptum, et tanto videtur oboedientia promptior, quanto praeceptum expressum oboediendo praevenit, voluntate superioris intellecta." Hinc etiam auctores ascetici solent tres gradus oboedientiae distinguere: I. opus praeceptum tempore et modo determinato implere; 2. non tantum opus externum implere, sed etiam interius voluntatem propriam prorsus submittere, sicque idem velle idemque nolle cum superiore praecipiente; 3. non solum operis exsecutione et voluntatis submissione, verum etiam iudicii demissione in simplicitate cordis obtemperare voluntati superioris utcumque cognitae. Haec est ea oboedientia *caeca,* quae a nonnullis immerito vituperatur. Etenim omnis recta oboedientia debet esse oculatissima ideoque acriter perspicere, num res praecepta sit Deo grata atque in se licita, cum Deo semper sit magis oboediendum quam homini.

22 S. theol. 2, 2, q. 104, a. 2 ad 3. „De sacrae oboedientiae virtute et voto" valde erudite disseruit B. Raus C. SS. R., Lugduni 1923.

·* S. theol. 2, 3, q. 104, a. 2 ad t. 28 Comm. in 3, 2, q. 104, a. 2.

·· Theol. mor. I, n. 924. 27 De iust. I. 2, c. 46, n. 22.

22 De relig. diss. 3, u. 1. 28 S. theol. 9, 9, q. 104, a. 3.

Oboedientia autem perfectissima est caeca in hoc sensu, quod non iudicat de naturali ratione, motivo, valore rei praeceptae, sed haec omnia relinquit prudenti discretioni superioris. In hoc sensu dicit S. Gregorius M.'°: „Vera namque oboedientia nec praepositorum intentionem discutit nec praecepta discernit.... Nescit enim iudicare, quisquis perfecte didicerit oboedire.' ·— Hanc perfectam submissionem iudicii debemus praestare Deo et Ecclesiae, praesertim quando illa infallibili suo magisterio utitur; ideoque non sufficit sic dictum silentium obsequiosum'1.

676 **Obiectum oboedientiae** est praeceptum superioris vel explicitum vel tacitum vel interpretativum ". Cum autem istud obiectum habeat specialem rationem boni, oboedientia est etiam specialis virtus, cuius exercitium quidem imperari potest a diversis aliis virtutibus. Oboedientia enim procedit ex reverentia, quae exhibet cultum et honorem superiori; si igitur procedit ex reverentia Deo debita, pertinet ad religionem et specialiter ad devotionem; si procedit ex reverentia praelatorum, continetur quodammodo sub observantia".

677 **Excellentia oboedientiae.** Oboedientiam esse virtutem valde excellentem, patet tum ex S. Scriptura tum ex laudibus SS. Patrurn tum ex ratione.—In S. Scriptura dicitur: ***„Melior est oboedientia quam victimae."*** " Quae quidem verba exponens S. Gregorius M. " dicit: ..Oboedientia victimis iure praeponitur, quia per victimas aliena caro, per oboedientiam vero voluntas propria mactatur.“ S. Thomas" dicit: ..Nihil maius potest homo dare Deo quam quod propriam voluntatem propter ipsum voluntati alterius subiciat." — Propter hanc suam excellentiam oboedientia solet etiam imperare aliis virtutibus, causans e. gr. nunc ieiunium, nunc actum religionis, nunc actum dilectionis etc. Si oboedientia ***obiective*** comparatur cum aliis virtutibus, tunc sane est inferior non tantum virtutibus theologicis, sed etiam virtuti religionis, quarum obiectum multo propius accedit ad Deum. Sin autem oboedientia consideratur ex parte eius, quod contemnit, ut inhaereat Deo, tunc praecellit alias virtutes morales. Cum enim aliae virtutes contemnant propter amorem Dei bona materialia aut corporalia, e. gr. divitias, voluptates carnales, oboedientia ligat ac sacrificat in obsequium Dei propriam voluntatem, quae profecto antecellit bona materialia et corporalia

678 **Extensio oboedientiae.** Cum oboedientia limitetur ex auctoritate superioris, tanta est extensio eius, quanta est superioris auctoritas. Iam vero auctoritas Dei est illimitata et infinita, atque eius voluntas est sanctissima. Unde oboediendum est Deo in omnibus, et impossibilis est casus, in quo liceat resistere imperio Dei certo cognito". — Auctoritas vero superioris humani est limitata per legem non solum

* In i Reg. 1. 2, c. 4. n. n (*Migne,* Patr. lat. 79, 131).
»* Cf. *Clemens XI,* Bulla „Vineam Domini" a. 1713. " S. theol. 1. c.
“ Ib. a. 3 ad 1. ·* 1 Reg. 15, 22.
“ Moral, lib. ultim. c. 14 (*Migne,* Patr. lat. 76, 765).
·· S. theol. 2, 2, q. 186, a. 5 ad 5. " Ib. q. 104, a. 3. “ Ib. a. 4.

divinam, sed etiam humanam. Unde subditus nequit oboedire superiori praecipienti aliquid, quod est contra legem naturalem aut positivo-divinam. Talis enim oboedientia esset indiscreta, cum Deo magis oboediendum sit quam hominibus". Si superior humanus praetergreditur quidem suam competentiam, sed nihil illiciti iubet, subditus ***potest,*** sed non tenetur oboedire. Sin autem dubium oritur de liceitate actus a superiore praecepti, tunc dubium hoc pro viribus est excutiendum. Quodsi dubium persistat, subditus tenetur oboedire, quia praesumptio stat pro superiore, qui non censetur aliquid illiciti praecepisse, nisi id certo constet. — Num superior humanus possit praecipere actus mere internos, auctores non concordant. De hac controversia dictum est supra I, n. 183 in tractatu de legibus. Num parentes possint praecipere filiis electionem alicuius status, in capite sequenti dicetur.

Vitia opposita. Oboedientiae opponitur 1. ***per excessum*** servilitas 579
seu oboedientia indiscreta, quae scii, etiam in illicitis obtemperat; 2. ***per defectum*** inoboedientia, quae est vel ***materialis,*** et tunc non est speciale peccatum, quia invenitur in laesione cuiuslibet virtutis; vel est ***formalis,*** quae oritur ex formali contemptu aut praecepti aut praecipientis. Tunc autem aliquis ex formali contemptu transgreditur praeceptum, quando voluntas eius renuit subici ordinationi, et praecise ex hoc motivo transgreditur illam. Si enim quis transgreditur praeceptum propter iram, concupiscentiam aliamve inordinatam passionem, non peccat neque ex contemptu neque ex inoboedientia formali. Contemptus formalis ***praecepti*** (particularis) vocatur ***imperfectus,*** contemptus vero ***praecipientis*** vocatur ***contemptus formalis perfectus,*** et est peccatum multo gravius quam formalis contemptus praecepti[40] Immo est peccatum ex toto genere suo mortale, quia est gravis iniuria contemnere superiorem et praecise ex hoc contemptu transgredi eius praeceptum, licet sit de materia in se levi[41]. Idem valet, si quis non particulare praeceptum contemnit, sed iam renuit ***in toto,*** i. e. in omnibus praeceptis subici superiori. Contemptus formalis ***praecepti particularis*** constituit quidem inoboedientiam formalem, ideoque est peccatum mortale ex genere suo, admittit autem parvitatem materiae. Etenim omnis inoboedientia formalis adversatur caritati tum Dei tum proximi, quoniam caritas Dei exigit, ut eius mandatis obtemperemus. Unde Christus dixit: ***„Qui habet mandata mea, et servat ea: ille est, qui diligit me."*** 11 In praeceptis autem divinis continetur, quod etiam superioribus humanis oboedire oportet. Et „ideo etiam inoboedientia, qua quis inoboediens est praeceptis superiorum, est peccatum mortale, quasi divinae dilectioni contrarium, secundum illud: ***‚Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.'*** ** Contrariatur insuper ***dilectioni proximi,*** in quantum superiori proximo subtrahit oboedientiam, quam

»· S. theol. a, a, q. 104, a. 5. *· Ib. q. tos, a. a.
·· Cf. *Billuart,* De relig. elise, a de oboed., a. 4. ·' Io. 14. 2J.
" Roni. 13, a.

ei debet." — Inoboedientia admittit parvitatem materiae, ac proinde potest esse peccatum veniale. Generatim dici potest: Peccatum inoboedientiae est eo gravius, quo altior est praecipiens et quo gravius est praeceptum laesum.

CAPUT II.

De eisdem virtutibus prout observari debent a filiis, parentibus etc.

In hoc capite tractabitur de obligationibus filiorum, parentum, coniugum, dominorum, famulorum, magistrorum, discipulorum, principum, subditorum.

ARTRCULUS I.

De obligationibus filiorum erga parentes.

580 Filii tenentur exhibere parentibus suis amorem, reverentiam, oboedientiam. Quae quidem obligatio oritur ex triplici praerogativa parentum: etenim parentes dederunt ***exsistentiam*** filiis, quibus exinde praescribitur pietas seu amor; parentes sunt ***in dignitate*** constituti, ac ideo illis debetur observantia seu reverentia; et demum parentes sunt ***gubernatores*** educationis, ideoque filii debent illis oboedire. — Haec triplex obligatio ex genere suo est ***gravis,*** ita ut filius laedens aut amorem aut reverentiam aut oboedientiam parentibus debitam peccet mortaliter; saepissime autem propter parvitatem materiae aut imperfectionem actus non peccat nisi venialiter.

a) Quoad amorem. Amor parentibus debitus sit affectivus et effectivus oportet.

Amor affectivus exigit, ut filii parentibus sincere desiderent omnia bona vere utilia, ac proinde pro illis orent Deum maximum optimum. Contra amorem affectivum peccant filii, si parentes odio habent (odio sive abominationis sive detestationis); si gaudent de eorum adversis ac tristantur de eorum prosperis; si illis mortem exoptant; si pro illis per longum tempus non orant; si ex pravo egoismo appetunt hereditatem paternam. Hinc damnata est propositio (14) ab Innocentio XI: „Licitum est absoluto desiderio cupere mortem patris, non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirum ei obventura est pinguis hereditas."[1]

Amor effectivus postulat, ut filii parentibus ostendant externa signa amoris, eos caritative alloquendo, eis pacifice cohabitando vel, si absentes sunt, frequenter visitando; ut eis subveniant in necessitatibus exhibendo e. gr. victum, vestitum, habitationem — et haec quidem obligatio *in solidum* edstringit filios —; ut eis senio, infirmitate aliove adverso casu laborantibus solatium et adiutorium exhibeant, in quantum hoc est moraliter possibile. Praesertim debent filii subvenire parentibus in necessitatibus spiritualibus; ideoque procurare, ut parentes morti proximi sacramenta recipiant et ut defuncti habeant suffragia. — Peccant igitur filii, si parentes exterius indebite affligunt; si eos afficiunt iniuriis, verbis contumeliosis, maledictionibus,

·* S. theol. 2, 2, q. 105, a. 1. 1 *Den**. n. 1164.

verberibus. Percussio parentum iniuriosa semper fere est peccatum mortale, quia includit enormem irreverentiam. Immo in nonnullis dioecesibus iniuriosa percussio parentum est peccatum reservatum. Etiam maledictio serio prolata in parentes est peccatum mortale. Unde Deus ipse statuit: *„Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur."* ' Item graviter peccant filii, si parentibus in gravi necessitate versantibus non subveniunt. Hinc filii nequeunt in religionem intrare, si parentes eorum subventione graviter indigent; immo si filius iam professionem religiosam emisisset et non posset aliter subvenire parentibus in extrema aut quasi-extrema necessitate versantibus, teneretur, egredi e religione. Latius de hac re agitur alibi.*

Quaeres: Num filius teneatur solvere de suis bonis debita patris solvendo incapacis? 581

Imprimis distinguenda est obligatio iustitiae ab obligatione pietatis. Ex *iustitia* filius tenetur solvere debita patris, si accepit bona paterna, quae adhuc supersunt. Etenim a bonis paternis (sive donatione inter vivos sive testamento acceptis) semper subtrahenda sunt debita patri incumbentia. Filius autem non tenetur reddere expensas, quas pater fecit pro ipsius educatione; cum habeat ius, ut expensis patris debitam educationem accipiat. Ex *pietate* aliquando filius tenetur solvere debita patris, etiamsi hoc non potest ex bonis a patre perceptis; si scii, secus honor patris valde laederetur. Nihilominus haec obligatio non solet esse gravis ideoque ex sola pietate filius non tenetur cum suo gravi incommodo solvere debita patris. Iam supra n. 402 dictum est, quomodo filius teneatur adimplere vota realia patris.

b) Quoad reverentiam. Quartum praeceptum Decalogi enuntiatur sub 582
his verbis: ***„Honora patrem tuum et matrem tuam."*** * Honorare autem, ut dicit Catechismus Romanus * „est de aliquo honorifice sentire et quae illius sunt, maximi putare omnia". Hinc filii debent interius dignitatem parentum agnoscere illamque exterius verbis, signis, factis profiteri.

Peccant igitur filii I. *verbis,* si parentes verbis asperis, iniuriosis, contumeliosis, maledicis appellant, aut de illis hoc modo loquuntur; e. gr. si filius vocat patrem stupidum asinum, aut decrepitum senem; 2. *signis,* si gesticulationibus eos derident aut despiciunt; 3. *factis,* si illos percutiunt, eos e domo eiciunt, aut etiam manum contra illos attollunt; 4. *omissione,* si iuxta morem patriae consueta reverentiae signa non exhibent; e. gr. si illos non salutant, coram illis non assurgunt, eos coram aliis nolunt agnoscere, nisi tamen ex agnitione sequatur filio magnum damnum sive in bonis fortunae sive in honore. Tunc enim parentes non essent rationabiliter inviti, si in istis circumstantiis exigerent agnitionem filiorum ·. Ceterum rarissimus est casus, in quo verum damnum oritur filio ex eo, quod parentes suos etiam coram aliis agnoscit et honorifice tractat.

c) Quoad oboedientiam filii obligantur, ut parentum iussa in omni- 583
bus licitis ad ipsorum curam pertinentibus exsequantur. Unde S. Paulus' monet: ***„Pilii, oboedite parentibus vestris in Domino; hoc enim***

• Ex. *31, 17.* Matth. 15, 4.
• In nostro Man. iur. can. q. 305; cf. etiam S. theol. a, 3, q. lor, a. 4 ad 4, et Cod. iur. can. c. 542. * Ex. ao, ia. · P. 3, c. 5, q. 3.
• Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. 1.3, n. 334. 1 Eph. 6, 1. Coi. 3, 20.

iustum est." „Filii, oboedite parentibus per omnia; hoc enim placitum est in Domino." — Quae quidem obligatio oboedientiae per se gravis est, si scii, parentes graviter et serio praecipiunt in materia gravi. Hinc S. Paulus vocat parentibus non oboedientes dignos morte*. Ut autem ex tali inoboedientia oriatur peccatum mortale, requiritur a) ut parentes serio praecipiant, non autem solum moneant aut exhortentur; b) ut adsit materia gravis. Quaenam autem materia sit revera gravis, difficulter potest regula generali determinari. Generatim tamen dici potest, illam materiam esse gravem, cuius omissio causât grave nocumentum aut filio aut familiae. Hinc e. gr. graviter peccat filius, si non oboedit patri severe prohibenti ebrietates continuas, scortationes, conversationes valde malas in popinis etc.

Nota. Oboedientia parentibus debita etiam in rebus licitis habet duas limitationes:

584 i. ***Quoad durationem.*** Filii tamdiu debent parentibus oboedientiam praestare, quamdiu degunt sub paterna potestate. Ubi primum autem evaserunt maiorennes aut emancipati, iam sunt sui iuris, neque amplius tenentur oboedire.

Maior seu maiorennis filius consideratur ordinarie expleto anno 21 aetatis; emancipari autem potest ante hoc tempus secundum diversas leges civiles modernas, ut supra n. 26 sqq. dictum est in tractatu de iustitia. Si filius maiorennis aut emancipatus libere remanet in domo paterna, non eximitur ab obligatione oboediendi. Filius minorennis non potest, invitis parentibus, licite extra domum paternam victum quaerere aut vitam degere, nisi tamen id ei concessum sit a legitima auctoritate. Econtra filius maiorennis aut emancipatus licite potest vivere extra domum paternam, et tunc iam non tenetur oboedire parentibus. Nihilominus bonus filius semper conatur pro viribus obtemperare voluntati parentum. Licet autem obligatio oboedientiae aliquando cesset, *obligatio vero amoris et reverentiae* erga parentes numquam cessat et aeque incumbit filiis maiorennibus ac minorennibus.

585 2. ***Quoad electionem status vitae*** filii ex ipso iure naturali liberi sunt, neque tenentur oboedire parentibus.

Ratio est, quia in eis, quae spectant ad individui et speciei conservationem, omnes homines sunt aequales*, atque magna iniustitia est, proximum cogere ad aliquem vitae statum, a quo eius salus terrestris et coelestis haud raro dependet. Solent distingui duplicis generis status vitae: status *principales,* quales sunt treS, nempe status religiosus, clericalis, matrimonialis; status *secundarii,* qui potius sunt officia quam immutabiles status vitae, e. gr. status sutoris, advocati, medici etc. Omnes theologi docent, filium esse liberum in electione status principalis vitae, atque parentes peccare, si cogunt filium ad talem statum amplectendum. Quare S. Alphonsusl· merito dicit: ..Graviter peccant parentes, qui filios cogunt, etiam indirecte, invitos ad vitae statum eligendum, sive clericalem sive coniugalem; vel contra, si eos iniuste retrahunt, etiam sine vi vel fraude, a statu religioso, clericali vel coniugali, sine iusta causa." — Propter gravem necessitatem parentum filii aliquando prohibentur intrare statum religiosum, ut supra dictum est. Sin autem nc-

• Cf. Rom. 1, 32. • S. theol. 2, 2, q. 104, a. 5. ‘* L. c. n. 335.

cessitas est tantum levis, aut si filius est prorsus impos sublevandi necessitatem parentum, potest libere ingredi religionem. Saepe ne expedit quidem, ut filius, volens amplecti statum clericalem aut religiosum, petat consilium parentum, si ipsis sufficiens notitia harum rerum atque praesertim integra non perturbata iudicandi potestas deesse videtur. Antequam autem filius (post seriam deliberationem factam) reapse amplectatur statum religiosum aut clericalem, debet parentum petere consensum, qui, si indebite negetur, praetermitti potest. Tunc enim magis oboediendum est Deo vocanti quam parentibus renitentibus, cum Christus dicat: *„Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus." u* — Sin autem agitur de matrimonio cum *certa persona* contrahendo, tunc filii tenentur consilium et ordinarie etiam assensum petere parentum, quia ita exigit (saltem communiter) cum prudentia tum etiam pietas et reverentia. Saepe enim filii vesano amore obcaecati volunt contrahere matrimonium, quod certo verget in ipsorum perniciem et in familiae dedecus. Quodsi parentes irrationabiliter recusent assentiri matrimonio contrahendo, filius iam non tenetur oboedire; ipsi parentes autem matrimonium filii indebite impediendo aut etiam differendo facile peccant graviter, cum saepe sint causa multorum peccatorum incontinentiae et odii aut etiam desperationis.

Quantum ad electionem *status secundarii* vitae, seu professionis, uti dicunt, e. gr. artis medicinae, artis sutoriae etc., filii debent aliqualiter oboedire parentibus. Hinc peccant filii, qui contra voluntatem parentum volunt amplecti professionem periculorum plenam aut condicioni suae inconvenientem; sed tamen ex alia parte etiam peccant parentes, qui ex motivis insufficientibus cogunt filium ad aliquam artem exercendam, quae illi taedium affert aut eius facultatibus minus idonea est.

Scholion. De obligatione filii illegitimi. Filius extra legitimum torum 586
natus (nisi postea sit legitimatus) nec eadem iura nec easdem obligationes habet quas filius legitimus. Moderna iura civilia solent accurate determinare iura et obligationes cum filii illegitimi tum parentum ipsius. Amorem, reverentiam, oboedientiam debet praestare alterutri parenti, ei scii, qui eius educationem procurat. Alteri vero parenti, qui nihil curat de eius educatione, nihil debet, quoniam iste praeter iniuriatn indebitae generationis etiam iniuriam denegatae aut neglectae educationis illi infert. Ex iure enim naturali *ambo parentes* illegitimi tenentur providere educationi prolis genitae. Quae moderna iura de modo et de expensis educationis prolis illegitimae statuunt, satis iusta sunt ac videntur obligare in conscientia, saltem post sententiam iudicis. Si tamen pater vi aut fraude gravi induxit mulierem ad copulam carnalem, tunc ipse est iniustus damnificator ac proinde tenetur omnia damna resarcire, quae ex eius actione iniusta orta sunt. Non solum igitur debet expensas educationis prolis illegitimae portare, sed etiam matrem indemnem reddere. Cf. quae supra n. 147 sqq. dicta sunt de reparatione iniuriae ex stupro vel adulterio ortae.

ARTICULUS II.

De obligationibus parentum erga filios.

**Parentes tenentur exhibere filiis suis 1. *amorem;* 2. *educationem* 587
corporalem et *spiritualem.* Quantum ad amorem et educationem cor-**

»* Matth. 10, 37.

poralem, id ipsa natura dictat, cum vel bruta animalia suos foetus diligant et nutriant. Quoniam autem homo habet animam rationalem, ac praesertim cum sit elevatus ad ordinem supernaturalem, hinc parentes humani insuper debent filios suos educare spiritualiter**. Obligatio amoris numquam cessat, obligatio vero educationis cessat, cessante fine; quando scii, filius ita adolevit, ut sibi ipsi valeat providere in corporalibus et spiritualibus.

i. Amor eiusque obligatio et laesio. Parentes debent filios suos amare vero ac sincero amore affectivo et effectivo, ita ut non solum omne odium omnemque malevolentiam seponant, sed etiam filiis bene velint, bene faciant atque subveniant in necessitatibus. Filius est pro patre quasi alter ego, cum sit de eius substantia genitus; ac proinde pater debet etiam diligere filium suum sicut se ipsum1*.

Peccant igitur parentes:

a) qui filios suos odio, malevolentia aut alio pravo affectu prosequuntur;

b) qui eos nominibus contumeliosis appellant aut imprecationes in eos eructant. Sane huiusmodi verba contumeliosa et imprecationes saepe non serio, sed ex impetu irae proferuntur, et tunc non sunt ita gravia peccata, nisi grave scandalum inde oriatur; at nihilominus talia verba sedulo sunt vitanda, cum non maneant sine malo effectu. Hinc dicitur in S. Scriptura: „*Maledictio matris eradicat fundamenta* [domorum filiorum].“ “

c) qui occulta delicta filiorum manifestant sine iusta causa. Aliquando autem parentes sibi invicem possunt manifestare delicta filiorum, dummodo tamen hoc serviat ad bonum familiae aut filiorum;

d) qui filios indebite verberant aut aliter puniunt, e. gr. e domo eiciendo;

e) qui, dum uni filio totum affectum impendunt, erga alios se habent frigidos aut indifferentes. Ex tali enim modo agendi pessimi effectus sequi solent, e. gr. iurgia, rixae, divisiones, odia filiorum etc.;

f) qui affectu inordinato eos diligunt, ita ut omnia illis concedant aut permittant neque eos a vitiis pravisque habitudinibus refrenent. Talis inordinatus amor11 est revera crudelis ignavia, causans cum parentibus tum ipsis filiis gravissima nocumenta, sicut cotidiana experientia constat.

688 2. Educatio corporalis eiusque obligatio et laesio. Educatio corporalis duas obligationes creat: a) ***conservationem vitae;*** b) ***procurationem convenientis status vitae.***

a) ***Ratione vitae conservandae*** parentes graviter tenentur gerere sedulam curam prolis inde ab ipsa conceptione, ita ut eius sanitas conservetur. Hinc peccant:

d) matres praegnantes, quae nocent foetui saltationibus, inordinatis lasciviis, vehementibus passionibus irae, maeroris etc.;

β) patres, qui uxores praegnantes aspere tractant, percutiunt, gravibus passionibus excitant, nimiis laboribus onerant;

11 Codex iur. can. c. 1113 de hac re dicit: ..Parentes gravissima obligatione tenentur prolis educationem tum religiosam et moralem, tum physicam et civilem pro viribus curandi et etiam temporali eorum bono providendi.'1

Cf. S. theol. I, 3, q. 100, a. 5 ad 4.

»· Ecdi. 3, 11. *· */Iffenliebe, amour aveugle.*

γ) matres, quae sine gravi causa non lactant prolem [16]. Etenim tunc proli solet oriri notabile damnum corporale, immo et aliquando spirituale. Damnum corporale solet oriri quia proli nullus alius cibus tam conveniens est quam lac propriae matris. Damnum quoque spirituale potest accidere, si infanti datur nutrix aliena; quia iuxta complures medicos[17] qualitates morales nutricis in ipsum infantem aliqualiter influunt. Cum autem istae nutrices saepe sint matres, quae ex fornicatione pepererunt, earum qualitates morales nonnumquam sunt malae. Etiam damnum morale oritur aliquando pro matre ipsa, quae deest officio suo. Nam matres (praesertim divites) solent se subtrahere huic officio lactandi eo fine, ut facilius valeant frequentare conventus mundanos, choreas, theatra aliaque oblectamenta. Quae quidem omnia parum utilia sunt pro anima ipsarum. Sunt tamen casus, in quibus mater non tenetur lactare propriam prolem, dummodo adsit causa proportionate gravis et finis honestus, e. gr. si ipsa est nimis debilis, si lac sufficiens deest, si secus deberet omittere laborem, quo sibi victum comparare debet,

δ) parentes, qui sine urgenti necessitate filios exponunt in brephotrophio[18] vel loco publico. Ratio est, tum quia sic deserere filios est contra naturam, tum quia proles sic exposita haud parvum opprobrium et damnum per totam vitam habebit ex eo quod est enutrita in brephotrophio, et quod eius parentes sunt ignoti. Supra n. 148 in tractatu de iustitia sermo fuit, num parentes divites teneantur damna resarcire, quae brephotrophio ex educatione prolis expositae orta fuerunt;

ε) parentes, qui filiis non praebent sufficiens nutrimentum, vestitum, habitationem, curationem tempore morbi. Tenentur autem parentes filiis subministrare haec omnia usque ad illud tempus, quo ipsi sibi necessaria providere possunt; immo etiam toto tempore vitae, si filii versantur in gravi necessitate [19]. Sin autem filii ex propria perversitate victum acquirere non valent, parentes tenentur quidem subministrare ea, quae prorsus sunt necessaria ad vitam, sed non alia. Hinc e. gr. si filius dissipavit totam hereditatem iam acceptam, nihilominus pater tenetur eum alere et debita forsan pro alimentis emendis contracta solvere; minime autem tenetur alia debita solvere aut filio prodigo aliquid aliud praestare ac stricte necessaria ad vitam.

b) ***Ratione convenientis status vitae procurandi*** parentes tenentur curare, ut filii vel artem aliquam vel litteras addiscant; in quantum hoc possibile est, attentis facultatibus parentum et viribus filiorum. Insuper parentes debent saltem mediocrem diligentiam adhibere, ut filiis convenientem hereditatem relinquant. Dicit enim S. Paulus: ***„Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis."***[20]

[16] Cf. *W. Grosam,* Die Stillpflicht der Mutter, in moral- und pastoraltheologischer Beleuchtung. Düsseldorf 1924.

[17] Cf. *Capellmann-Bergmann,* Pastoralmedizin (1902) p. 94: Das Ammenwesen; *J. Antonelli,* Medicina pastoralis I (1906), n. 498: De nutricibus venalibus.

[18] *Findelhaus, enfants trouvés, foundling hospital.*

[19] Cf. S. theol. 2, 2, q. 101, a. 2 ad 2: „Pater habet rationem principii.... Ideo per se patri convenit, ut subveniat filio; et propter hoc non solum ad horam debet ei subvenire, sed ad totam suam vitam."

[20] 2 Cor. 12, 14.

Hinc peccant parentes, qui pigritia, negligentia, potationibus, lusibus etc. rem familiarem dissipant, ita ut hereditas filiorum notabiliter minuatur. Pariter peccant parentes, qui absque causa legitima denegant dotem convenientem filiae pro matrimonio ineundo aut pro religione ingredienda; sin autem iuste dissentiunt matrimonio ineundo, tunc non tenentur dotem praestare, sed tantum victum necessarium, si filia nupta est in gravi necessitate.

689 3. Educationis spiritualis obligatio eiusque laesio. Gravissima est obligatio incumbens parentibus procurandi diligentem educationem spiritualem prolis. Etenim proles generata, utpote habens animam rationalem destinatam ad beatitudinem aeternam, debet imprimis educari quoad animam, ita ut imbuatur scientiis et virtutibus necessariis ad obtinendum finem supernaturalem. Quamobrem S. Paulus admonet parentes, ut educare studeant filios ***„in disciplina et correptione Domini"***[11]. Tenentur igitur parentes prolem natam mox lavacro baptismi regenerare et liberare a peccato originali. Hinc notabilis dilatio baptismi est peccatum grave, ut infra dicetur in tractatu de baptismo. Quam primum deinde parentes debent curare, ut infantes vix usum rationis adepti instruantur in rebus morum et religionis, ut cotidie pias orationes fundant, ut exerceant virtutes ipsorum aetati convenientes. Parentes debent filiis praebere in omnibus bonum exemplum. Validiora enim sunt exempla quam verba. Unde S. Hieronymus scribit ad Laetam de educatione filiae suae[2*] „Te habeat magistram, te rudis miretur infantia, nihil in te et in patre suo videat, quod si fecerit, peccet. Mementote, vos parentes... magis exemplis docere posse quam voce." Et Concilium Tridentinum generatim dicit: „Integritas praesidentium salus est subditorum."[2] Idcirco graviter peccant parentes, qui coram filiis blasphemant, turpia loquuntur, impudica agunt, aut — quod peius est — filios ad peccandum inducunt. Insuper oportet, ut parentes adhibeant sufficientem vigilantiam, aut etiam, necessitate exigente, debitam correptionem, ne filii vitia contrahant neve in peccatis sordescant. Quare ad illos dirigitur gravis monitio: ***„Noli subtrahere a puero disciplinam; si enim percusseris eum virga, non morietur; in virga percuties eum, et animam eius de inferno liberabis."*** Quae quidem correptio fiat oportet semper cum amore et discretione, non autem cum asperitate aut passione inordinata. Hinc Apostolus monet: ***„Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant."***[26]

Ideo peccant parentes, qui filiorum excessus castigatione congrua non compescunt. Tristissimum exemplum castigationis neglectae est Heli, qui exinde graviter punitus fuit. Pariter peccant parentes, qui socorditer relinquunt filios suos in proxima occasione peccandi, e. gr. concedendo, ut

'* Eph. 6, 4.

·* Apud *Migne,* Patr. lat. 22, 867 sqq. Dignissima est haec epistula quae legatur, optime tractans de educatione in familiis antiquorum Christianorum.

'· Sees. 6, c. 1 de reform. '· Prov. 23, 13 sq. '· Coi. 3, 31.

pueri et puellae in eodem lecto cubent, ut filii et filiae protrahant periculosas procationes etc. Ex alia parte peccant quoque parentes, qui in punitione filiorum notabiles excessus committunt. — Nostris temporibus educatio spiritualis filiis debita maxime exigit, ut parentes filios suos mittant ad bonas scholas, in quibus traditur sana doctrina et vigent boni mores inter discipulos et magistros. Iam supra I, n. 528 sufficienter dictum est de periculis, quae oriuntur ex pravis scholis. Praestat hic addere Instructionem S. Officii d. 21 Martii 1866 ad episcopos Helvetiae de scholis mixtis”: „An liceat parentibus liberos suos huiusmodi scholis instituendos committere? — Generatim loquendo non licere, sed in casibus particularibus iudicio et conscientiae Ordinarii id esse relinquendum; cuius tamen erit officii, diligenter curare, ut non modo a se et a parochis, verum etiam a singulis genitoribus opportuna remedia adhibeantur, quibus periculum perversionis ab alumnis removeatur; simulque eniti apud magistratus et praesides, ne vis inferatur conscientiae catholicorum adhibendo libros, qui religioni catholicae sunt infensi; ac denique assidue et instanter monere et hortari omnes, atque eos praesertim, quibus facultas est, ut liberos suos in alias regiones mittant, ubi catholice educentur." — Acri satyra invehit S. Chrysostomus*7 in eos, qui pravis magistris committunt filios instruendos: ..Maiorem asinorum et equorum quam filiorum curam habemus. Nam si burdonibus atque asinis agaso nobis praeficiendus est, non parum vigilamus, ne dementem aut temulentum aut furem aut rei eius imperitum praeficiamus. Si vero ad colendum filiorum ingenium paedagogus sit nobis inveniendus, qui casu oblatus fuerit, recipimus, nec consideramus ullam artem hoc artificio sublimiorem non inveniri." — In nonnullis dioecesibus, e. gr. Angliae, parentes mittentes sine urgentissima ratione filios in scholas acatholicas non possunt absolutionem sacramentalem recipere sine praevia licentia episcopi. In praxi valde consulendum est, ut parochi et confessarii cuiusque regionis, praehabita instructione episcopi, modo uniformi in hac re procedant negando absolutionem eis parentibus, qui non sincere promittunt se velle pro viribus praecavere pericula, quae filiis ex frequentatione scholarum proveniunt.

Scholion. De pietatis obligationibus inter alios cognatos. Ex virtute 590
pietatis oriuntur similes quidem, sed non aequales obligationes etiam inter alios cognatos in *propioribus* tamen gradibus, scii, erga avum, aviam, nepotem, neptem, fratrem, sororem. Obligationes autem erga *remotiores* cognatos sunt eaedem, quae ex communi caritate erga proximum dictantur.

ARTICULUS III.

De obligationibus coniugum.

Breviter de obligationibus coniugum agimus, quia in aliis locis, scii, in tractatu de iustitia, ubi de bonis uxorum sermo fuit (n. 15 sqq.), et in tractatu de matrimonio, ubi de debito coniugali agetur (III, n. 704 sqq.), iura mutua et obligationes coniugum explicantur. Possunt autem distingui obligationes mutuae, quae inter ambos coniuges sunt aequales, et obligationes, quae alterutri coniugi sunt peculiares.

·· Collect, de Prop. Fide I, n. 1286. Similia habentur in Cod. iur. can. c. 1374.
n Horn. 20 in Matth. Simile quid dicit adagium: „Daa ist fürwahr ein groBer Sünder, der lür seine K&lber rnehr sorgt ala für aelne Kinder."

691 i. Obligationes mutuae. Coniuges sibi invicem aequaliter debent a) mutuum amorem affectivum et effectivum; b) debitum coniugale; c) convictum.

a) Tenentur coniuges sibi invicem praestare *sincerum amorem mutuum.* Cum enim sint quasi una caro, debent etiam esse quasi cor unum. Idcirco S. Paulus praecipit viris, ut diligant uxores, sicut Christus dilexit Ecclesiam*·; uxoribus autem, ut ament viros suos". Qui quidem amor non solum affectivus, sed etiam effectivus sit oportet. Amor effectivus postulat, ut coniuges se invicem pro viribus adiuvent, praesertim in necessitatibus; ut alter alterius onera portet; ut evitent inordinatum egoismum, contumeliosa verba, duritiem et praesertim zelotypiam, quae solet esse sepulcrum amoris coniugalis.

b) Tenentur coniuges sibi mutuo reddere *debitum coniugale.* Ideo S. Paulus dicit: *„Uxori vir debitum reddat; similiter autem et uxor viro."la* Praesertim autem debent coniuges servare fidem coniugalem, ita ut nec adulterium mentale perpetrent. De debito coniugali sermo erit in tractatu de matrimonio III, n. 704 sqq.

c) Tenentur coniuges *convivere,* ita ut habeant communem habitationem, mensam, torum. Quare Christus iterum inculcavit praeceptum Veteris Testamenti: *„Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una."* ·* — Quandonam liceat divortium sive perfectum sive imperfectum facere, dicetur infra in tractatu de matrimonio III, n. 688 sqq.

692 2. Obligationes et iura mariti. Cum maritus sit caput familiae, competit illi potestas gubernandi a) uxorem, b) filios, c) rem familiarem.

Hinc debet curare, ut uxor omnia munia sua fideliter adimpleat; tenetur autem etiam illi praebere sufficientem victum, vestitum et habitationem, etiamsi uxor nulla bona dotalia attulit. In casu divortii quoad torum et habitationem maritus tenetur praestare congruam sustentationem uxori, nisi tamen divortium factum sit ob gravem culpam uxoris. Ideo peccat maritus, si dure et aspere tractat uxorem; si cogit illam ad labores, qui eius condicionem ac dignitatem dedecent. Uxor est enim socia, et non ancilla mariti. Maritus potest, immo et debet corripere uxorem delinquentem; quae quidem correptio ordinarie debet consistere in verbis sine ira et odio prolatis. Correptiones graviores consistentes in factis aut in verberibus communiter sunt malae aut saltem dissuadendae, utpote potius nocivae quam proficuae. Maritus graviter peccare potest, si uxorem conviciis prosequitur, e. gr. vocando eam adulteram, meretricem, sagam etc.; pariter peccat graviter, si uxorem valde affligit crapulis suis aliisque inordinatis passionibus.

Marito incumbit vi potestatis patriae in liberos directio educationis iuxta superius dicta de educatione filiorum.

Maritus debet sedulo administrare bona familiae sibi concredita. Quantum ad administrationem bonorum uxoris attendendae sunt leges civiles aut legitimae conventiones, sicut supra n. 16 sqq. dictum est in tractatu de iustitia.

" Eph. 5, 25. " Tit. 2, 4; cf. etiam Coi. 3, 18 et 1 Tim. 3, 15.
·· i Cor. 7, 3. ·» Matth. 19, 5·

3. Obligationes et iura uxoris. Uxor debet revereri maritum eique debitam oboedientiam praestare. 598

Ideo Apostolus monet: „*Mulieres, subditae estote viris, sicut oportet in Domino.*" [1] Ratio huius subiectionis desumitur ex ipsa condicione familiae, cuius caput et rector est maritus. Uxor debet insuper sedulam curam habere in educatione parvulorum et in re domestica, prout eius condicio postulat. Hinc peccat uxor, si negligit rem domesticam nimis indulgens desidiae et oblectamentis; pariter peccat, si nimis indulget luxui et sic exasperat maritum. — Iura uxoris desumuntur ex obligationibus mariti modo expositis, praesertim vero exigere potest uxor, ut a marito in omnibus tractetur tamquam eius socia.

Scholion. De emancipatione feminarum. Quamvis haec materia non 594
pertineat ad virtutem pietatis, tamen, cum supra sermo fuerit de relationibus inter virum et mulierem, praestat hic pauca delibare scitu necessaria pro theologo moralista de emancipatione feminarum, quae hodie ita agitat mentes et rem publicam. Sub nomine emancipationis feminarum intelligitur omnimoda aequalitas iurium inter viros et mulieres, ita ut mulieribus pateat aditus etiam ad omnia munia politica, et praesertim ad suffragia politica. Nonnulli tamen non ita radicalem emancipationem mulierum anhelant, sed mulieribus volunt solummodo vindicare maiora iura in ordine domestico et oeconomico. Ecclesia catholica hucusque moderatam emancipationem feminarum non reprobavit. Sequentes normae videntur esse observandae:

1. Vir et mulier pares sunt quantum ad substantiam naturae humanae, quantum ad animam, quantum ad gratiam et gloriam obtinendam; idcirco S. Paulus dicit: „[In Christo enim] *non est masculus, neque femina.*" [2] Quamobrem Ecclesia catholica numquam desiit docere, mulierem non esse ancillam, sed sociam viri.

2. Quamvis ordinarie mulier sit debilior viro quantum ad vires corporis et intellectus, tamen haud paucae exsistunt mulieres valentes eadem opera (saltem faciliora) perficere, quae viri praestant. Per se igitur nihil obstat, quominus mulieribus capacibus haec opera et munia committantur. Hinc e. gr. nihil obstat, ne mulieribus aptis committatur munus medici, advocati, magistri etc. Iam in Vetere Testamento Debora fuit iudex.

3. Principalis scopus naturalis, propter quem Deus creavit mulierem, est, ut illa sit in adiutorium viri [3]. Ideo Deus prius creavit Adam et deinde Evam, quam fecit ex costa Adae; non autem prius fecit Evam, neque desumpsit Adam ex substantia Evae. Quae quidem videntur esse signa manifesta, mulierem debere subdi viro. Accedit, quod Deus tam in Vetere quam in Novo Testamento exclusit mulieres ab officio sacerdotali; quod iterum satis clare demonstrat, Deum nolle concedere mulieri *omnimodam* aequalitatem cum viro in omnibus muneribus. Ergo emancipatio radicalis mulierum et omnimoda aequiperatio inter virum et mulierem videtur esse contra intentionem Creatoris.

4. Officium principale mulieris est procurare bonum familiae domesticae. Familia autem est fundamentum totius societatis humanae. Iamvero cotidiana experientia constat sine efficaci adiutorio mulieris bonum familiae vix esse possibile. Ergo talis emancipatio mulierum, qualis illas e sinu

[1] Col. 3, 18. [2] Gal. 3, 28. [3] Gen. 2, 18.

familiae nimis evellit, aut viris et filiis vitam familialem valde difficilem reddit, est moraliter mala et etiam pro bono sociali nociva.

5. Ex parte doctrinae Christianae nihil obstat (saltem per se), quominus mulieribus capacibus concedatur *ius suffragii* etiam in rebus politicis — nullibi enim hoc prohibitum est — sed est alia quaestio, utrum rei publicae et Ecclesiae aliquid utilitatis enascatur ex iure votandi mulieribus concesso. Quae quidem quaestio non videtur posse solvi a priori, sed variam responsionem habebit iuxta diversa regimina diversarum regionum ··.

ARTICULUS IV.

De obligationibus dominorum et famulorum.

In plerisque regionibus iura et officia dominorum et famulorum determinantur a legibus civilibus; quae quidem leges generatim considerari possunt ut iustae, ac proinde non sunt inquietandi domini aut famuli, qui iuxta illas suum agendi modum dirigunt. Inter heros et famulos contubernales arctior relatio intercedit quam inter dominos et operarios separatim habitantes. Famuli enim solent revera pertinere ad familiam heri, quare etiam vocantur domestici. Operarii autem seu opifices solummodo, operas suas domino locant pro determinato pretio, quin vivant in eadem domo cum domino. Nihilominus brevitatis causa insimul hic explicantur ex una parte obligationes dominorum et herorum, et ex altera parte obligationes famulorum et operariorum.

695 Obligationes dominorum et herorum. Domini tenentur: 1. famulos et operarios suos benigne tractare; 2. eos instruere et corripere; 3. iustam mercedem eis solvere.

1. *Benigne tractare,* i. e. decenter et humane eos alloquendo, bona et sufficientia alimenta praestando, nimiis operibus eos non gravando, infirmos convenienter curando··. Quae quidem constant cum ex iure naturali tum ex S. Scriptura: *„Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eum tracta."* 7 *„Et vos domini, eadem facite illis [scii, servis], remittentes minas; scientes quia et illorum et vester Dominus est in coelis, et personarum acceptio non est apud eum."* — Hinc peccant domini, qui servos verbis asperis et contumeliosis alloquuntur; qui eos nimio labore onerant; qui eorum sanitatem periculis obiciunt. De curandis servis infirmis observanda sunt ea, quae hac de re statuunt iura civilia··.

2. *Instruere et corripere,* seu aliis verbis: dominus tenetur debitam curam spiritualem habere de famulis suis. Dominus enim est caput et superior servi sui, quem proinde tenetur dirigere in eis, quae spectant vitam religiosam et moralem. Quod quidem officium est gravissimum. Hinc severe dicit S. Paulus: *,,Si quis autem suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior."*

·· Bene de hac re tractant *A.Rôsler,* Die Frauenfrage (Freiburg 1907); *Gnauck-Kühne* in Staatslexikon, s. v. ..Frauenfrage"; *H. Lange* u. *G. Baumer,* Handbuch der Frauenbewegung (1901).

*· Cf. 5. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 342; Homo apost. tr. 7, 7; *Gury,* Cas. consc. I, n. 382. »' Eccli. 33, 31. ·· Eph. 6, 9.

·· Cf. assecurationes operariorum in diversis regionibus exsistentes et a guberniis praescriptas (Herders Konversationslexikon, s. v. ..Arbeiterversicherung").

" i Tim. 5, 8.

Quamobrem peccant domini: a) si tempus non concedunt famulis et operariis ad obligationes religiosas adimplendas, e. gr. ad Missam dominicalem audiendam, ad sacramenta suscipienda, ad contionem aut catechesim audiendam.

b) si famulos irreligiosos, blasphemos, turpia loquentes, aliis scandalum praebentes etc. prudenter et caritative non corripiunt et conantur ad meliorem frugem reducere. Quodsi omnes monitiones fuerint vanae, tales servi impii debent e domo eici.

c) si famulis permittunt occasionem proximam peccandi, e. gr. non prohibendo familiaritates periculosas.

d) si ipsi dant pravum exemplum, aut si famulos directe ad peccata sollicitant. Omnino memores sint domini veritatis confirmatae ex longa experientia: famulus impius et irreligiosus, qui negligit officia erga Deum Dominum, etiam negligit officia erga dominum temporalem.

3. *Justam mercedem solvere.* Quid sit iusta merces, supra n. 310 in tractatu de iustitia dictum est. Defraudatio mercedis debitae inter peccata in coelum clamantia enumeratur[1]. Non obstantibus legibus civilibus hodie in omnibus regionibus civilizatis exsistentibus nonnumquam durae et iniustae oppressiones famulorum et operariorum ab heris et dominis inhumanis committuntur, exigendo labores in stipulatione non contentos, salarii solutionem indebite differendo, operarios dimittendo ex causis frivolis etc. Quae quidem omnia plus minusve laedunt iustitiam vel saltem caritatem.

Obligationes famulorum et operariorum. Tenentur famuli et operarii praestare heris et dominis: 1. reverentiam; 2. oboedientiam et fidele obsequium. 596

1. *Reverentiam.* Id enim sequitur ex virtute observantiae, quam subditi exercere debent. Idcirco dicit S. Paulus: *„Servi dominos suos omni honore dignos arbitrentur."*[2] Exinde peccant famuli et operarii, qui irrident aut aspernantur dominos; qui verbis contumeliosis illos alloquuntur; qui male de eis loquuntur; qui proterve et insolenter se gerunt contra illos etc.

2. *Oboedientiam et fidele obsequium* debent famuli et operarii praestare in omnibus eis, quae ad famulatum aut ad debitas operas spectant. Id enim sequitur ex auctoritate, quam a Deo habent domini post contractum laboris initum. Hinc monet S. Paulus: *„Servi, oboedite dominis carnalibus cum timore et tremore in simplicitate cordis vestri, sicut Christo."*[3] Et S. Petrus iubet: *„Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis."*[4] — Quapropter famuli et operarii peccant plus minusve iuxta gravitatem materiae, si contra iusta praecepta obmurmurant, insolenter respondent, strenue non laborant et tempus otio terunt; si ex eorum negligentia detrimentum causatur rebus domesticis, si revelant familiae secreta etc. Controvertitur inter auctores, utrum famuli teneantur ad restitutionem, si eorum culpa res domini furto auferuntur aut graviter ab aliis damnificantur. Cum distinctione videtur esse respondendum. Quando huiusmodi res specialiter demandatae sunt custodiae famulorum, tunc, si ex gravi eorum culpa perierunt aut furto ablatae sunt, tenentur ad restitutionem. Sunt enim tunc ipsi iniusti cooperatores ac laeserunt contractum initum.

[1] *„Ecce merces operariorum, ... quae fraudata est a vobis, clamat: et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit"* (Iac. 5, 4; cf. Deut. 24, 14 sq.).

[2] 1 Tim. 6, 1. [3] Eph. 6, 5. [4] 1 Petri 2, 18.

Sin autem specialis cura rerum non incumbit alicui famulo, ille tenetur quidem ex caritate et aequitate avertere damna a rebus domini, sed non ex stricta iustitia, ac proinde non tenetur ad restitutionem damni illati ab aliis et non impediti ab ipso.** Ratio est, quia tales famuli vi contractus initi (ideoque ex iustitia) ad nihil aliud tenentur nisi ad labores stipulatos praestandos. Circa hanc tamen rem auctores minime consentiunt. Pauci auctores, ut Billuart*·, putant famulum teneri semper ad restitutionem damni, non impediti aut saltem non manifestati, a quocumque demum sit hero illatum. Alii putant cum S. Alphonso*', famulum non impedientem pro viribus suis damnum heri teneri quidem ad restitutionem, si istud damnum causatum est *ab extraneis;* non autem, si damnum factum est a *domesticis.* Ratio istorum auctorum est, quia famuli ex sola caritate tenentur res domini tueri contra domesticos, cum econtra ratione famulatus se tacite obligaverint ad invigilandum indemnitati domini contra extraneos. Plane non video, cur famuli ratione solius famulatus minus teneantur respectu conservorum et domesticorum quam respectu extraneorum; immo quo damnum facilius, frequentius et diutius inferri potest, eo maior incumbit illud avertendi obligatio. Porro saepius domestici causant hero damnum quam extranei. Ergo videtur logice sequi, ut famuli non impedientes aut non denuntiantes furta conservorum aliorumque domesticorum magis teneantur ad restitutionem, quam si eadem furta ab extraneis facta celent. Quod tamen communissime reicitur. Proinde nec tenetur ad restitutionem famulus, qui e. gr. non impedit pro viribus furtum alicuius rei ad herum pertinentis, quae eius curae non est specialiter commissa; nisi tamen talis restitutio eis ex lege civili imponatur.

Quomodo operarii teneantur abstinere ab iniusta cessatione operis seu operistitio, supra n. 307 dictum est in tractatu de iustitia.

ARTICULUS V.

De obligationibus magistrorum et discipulorum.

697 i. Magistri vices parentum quantum ad educationem spiritualem obtinent, ac proinde habent similes obligationes sicut parentes in educatione spirituali; nempe debent sedulo instruere discipulos in scientiis et bonis moribus atque — si est necessarium — etiam corripere. Quae quidem obligationes non solum oriuntur ex virtute pietatis, sed etiam ex iustitia tum ratione officii suscepti tum ratione stipendii accepti. Hinc graviter desunt officio suo magistri, qui pravas doctrinas disseminant aut pravum exemplum praebent; qui discipulos inducunt ad peccatum; qui sunt valde desides in instructione danda aut in correptionibus necessariis infligendis.

698 2. Discipuli tenentur magistris praestare reverentiam, amorem et oboedientiam in iis omnibus, quae studia et bonos mores spectant. Quapropter discipuli peccant, si magistris suis detrahunt, eos derident, subsannant, calumniis et inutilibus molestiis afficiunt, si alios ad irreverentiam et insolentiam provocant. Pariter peccant discipuli, si

·· Cf. supra n. ito. Ita etiam *Noldin,* De praeceptis n. 302.
·· De iust. diss. 8, a. 13, § 7. ·' Theol. mor. I. 3, n. 34a.

contra voluntatem magistri tempus in otio aut lusu terunt, si tempore lectionis non attendunt, si non oboediunt praeceptis ad scholae disciplinam pertinentibus. In praxi autem satis raro peccata discipulorum contra magistros commissa sunt mortalia, tum quia non adest gravitas materiae, tum quia deest sufficiens deliberatio.

ARTICULUS VI.

De obligationibus principum et subditorum.

Praenotamen. Hic tantum loquimur de principibus et superioribus et subditis *civilibus;* **nam in iure canonico solet tractari de obligationibus superiorum ecclesiasticorum. Obligationes vero fidelium erga superiores ecclesiasticos sunt amor, reverentia et oboedientia in rebus** *spiritualibus.* **Insuper debent fideles praestare subsidium ad convenientem sustentationem ministrorum Ecclesiae, ut supra n.499 dictum est de decimis et oblationibus.**

Principes civiles hic appellantur non tantum imperatores, reges, duces etc., sed omnes illi, quibus incumbit regimen rei publicae. Ergo in hoc sensu etiam Camera Deputatorum est princeps civilis.

a) Obligationes gubernatorum civilium. Omnes, qui alicui com- 599 munitati civili praefecti sunt, tenentur sub gravi procurare bonum commune temporale, ita tamen ut bonum spirituale inde non periclitetur. Patet per se. Hinc tenentur pro viribus avertere omnia mala temporalia, qualia sunt bella, seditiones, fames, morbi contagiosi tum hominum tum animalium etc. Insuper debent religionem veram fovere, atque non solum non impedire veram Ecclesiam in suis actionibus, sed potius illam protegere contra omnes invasiones inimicorum. Praeterea debent strenue exercere iustitiam tum distributivam tum vindicativam; distributivam scilicet, in quantum distribuant munera et onera in aequitate; vindicativam vero respectu malefactorum, in quantum iustas poenas mfligant pro delictis commissis, sine ulla acceptione personarum.

Optime de obligationibus principum egit Leo XIII in Encyclica «Immortale Dei" d. i Nov. 1885 dicens: „In quolibet genere rei publicae omnino principes debent summum mundi gubernatorem intueri, eumque sibimetipsis in administranda civitate tamquam exemplum legemque proponere. ... Debet igitur imperium iustum esse, neque herile, sed quasi paternum, quia Dei iustissima in homines potestas est et cum paterna bonitate coniuncta: gerendum vero est ad utilitatem civium, quia, qui praesunt ceteris, hac una de causa praesunt, ut civitatis utilitatem tueantur. ... Quodsi qui praesunt, delabantur in dominatum iniustum, si importunitate superbiave peccaverint, si male populo consuluerint, sciant sibi rationem aliquando Deo esse reddendam, idque tanto severius, quanto vel sanctiore in munere versati fuerint, vel gradum dignitatis altiorem obtinuerint. Potentes potenter tormenta patientur."

Quae dicta sunt de obligationibus principum, valent etiam de obligationibus *deputatorum,* **cum iuxta constitutionem omnium fere regnorum potestas legislativa deputatis sit demandata. Hinc per se patet, quam graviter peccent deputati, qui pro viribus non obstant legibus iniquis,**

qui ex negligentia non assistunt comitiis et sic damnum inferunt rei publicae. Illis applicari possunt verba S. Scripturae: *„[Altissimus] interrogabit opera vestra et cogitationes scrutabitur. Quonium cum essetis ministri regni illius, non recte iudicastis.... Horrende et cito apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum his qui praesunt fiet.... Non enim subtrahet personam cuiusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cuiusquam, quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et aequaliter cura est illi de omnibus. Fortioribus autem fortior instat cruciatio."* "

Supra n. 105 in tractatu de iustitia dictum est, quomodo deputati sint ad restitutionem obligati aut excommunicatione ligati ob iniustas leges contra bona ecclesiastica latas. In praxi res est saepe valde intricata et vix solubilis. Etenim difficulter probari potest, quantum influxerit votum unius deputati in legem iniquam condendam. Unde ad maiorem securitatem expedit, ut confessarius pro tali deputato poenitenti recurrat ad S. Poenitentiariam aut ad episcopum, qui solet habere speciales facultates circa absolutionem huiusmodi casuum. Cf. diversas Instructiones datas pro episcopis Galliae et Italiae··.

600 b) Obligationes subditorum. Subditi tenentur principibus civilibus exhibere I. reverentiam, oboedientiam et fidelitatem; 2. eligere bonos deputatos; 3. solvere iusta tributa; 4. aliquando praestare servitium militare. De tributis solvendis et servitio militari praestando iam supra in tractatu de legibus civilibus sufficienter dictum est I, n. 291 sqq.

Quantum ad 1. Reverentia principibus exhibenda est, quia eorum potestas gubernandi non est a populo, sed a Deo collata. Ideo iam in Vetere Testamento dicitur: *‚JPer me reges regnant, ...et per me principes imperant, et potentes decernunt iustitiam."* ** **Et S. Paulus dicit:** *„Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo."**l — **Contra reverentiam principibus debitam peccant subditi, qui personae aut imagini principis contumeliam inferunt”; qui scriptis, verbis aut picturis" subsannant principem; qui debita et ab omnibus exhibita signa reverentiae ipsi denegant etc.**

601 **Oboedientia principibus civilibus praestanda est in omnibus rebus licitis legitime praeceptis. Hinc S. Petrus dicit:** *„Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi quasi praecellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, quia sic est voluntas Dei."*** — **Ad veram obligationem directam statuendam in conscientia requiritur, ut princeps vere et iuste praecipiat. Aliquando enim leges civiles sunt mere poenales aut irritantes, quae nullam directam obligationem in conscientia pariunt; aliquando etiam leges civiles sunt manifeste iniustae ac contrariae legi divinae naturalique. Tunc profecto magis oboediendum est Deo quam hominibus. „Neque tamen est cur abiecisse oboedientiam, qui ita se gerant, arguantur; etenim si principum voluntas cum Dei pugnat voluntate et legibus, ipsi potestatis suae modum excedunt iustitiamque per-**

" Sap. 6, 4—9; cf. etiam *Leonis XIII* Encycl. ..Diuturnum" d. 39 Ionii 1881.
*** Cf. S. Poenit. d. 5 Aug. 1907. " Prov. 8, 15.**
·« Rom. 13, 1. ·’ Vulgo *MajestStsbeleidiiung.*
" Vulgo *Karikaturen.* " 1 Petri a, 13 sqq.

vertunt: neque eorum tunc valere potest auctoritas, quae, ubi iustitia non est, nulla est.“ “ — Nihilominus, etsi non est oboediendum iniqui» legibus, tamen *numquam licet rebellare contra legitimum principem.* Unde Pius IX damnavit in Syllabo propositionem (63): „Legitimis principibus oboedientiam detractare, immo et rebellare licet." “ Ratio est, quia talis rebellio aperta et offensiva redundaret in Deum ipsum, per quem reges regnant. Hinc videmus primis saeculis, durantibus diris persecutionibus Ecclesiae, legionem Thebaicam, quamvis facile potuisset vi resistere impio imperatori, tamen pro religione emori maluisse quam per seditionem et turbas auctoritati publicae repugnasse. Ergo principi tyrannico sicut etiam iniquis legibus sic dicta *passiva resistentia* opponenda est, quae consistit in hoc, quod oboedientia constanter denegatur et nullo modo praecepta divina laeduntur. Quodsi tunc tyrannus observationem legum laedentium ius Dei et religionis urgeat sub gravibus poenis, potius oportet martyrium tolerare quam legem Dei violare. Sin autem agitur de legibus, quae quidem sunt iniustae, sed quae sine peccato observari possunt, tunc obtemperare licet, immo et aliquando oportet ad maiora mala vitanda. Per se patet, subditos posse se defendere licitis mediis contra iniquas leges, e. gr. in publicis foliis iniquitatem legum ostendendo, bonos deputatos eligendo, publicos conventus instituendo etc.

Fidelitas debita principibus exigit, ne quid iniustum subditi agant ad 60S
se subtrahendum a jurisdictione superiorum, neve quid moliantur ad principem de throno suo legitimo detrudendum. Hodie solent reges et principes initio sui regiminis iuramentum praestare super constitutione, i. e. se velle fideliter observare ea, quae in constitutione regni sancita sunt. Quodsi princeps graviter hanc constitutionem iuratam violaverit ac fidem datam fregerit, nec subditi amplius tenentur fidelitatem observare, iuxta Regulam (75) Iuris: ..Frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem a se praestitam servare recusat." — Nihilominus etiam in isto casu neque rebellio neque sic dictum tyrannicidium licet ”. Ceterum iste casus in regionibus civilizatis rarissimus erit.

Quantum ad 2. Hodie in omnibus fere regionibus civilizatis eliguntur 603
a populo *deputati,* qui ad res publicas gerendas sive in regno sive in provincia sive in municipio suis suffragiis decisivis (et non tantum consultivis) concurrunt. Quare bonum totius rei publicae secundum magnam partem dependet a suffragiis deputatorum. Unde luce clarius est, quanti momenti sit, ut eligantur boni deputati, qui animi fortitudine, spiritu Christiano, dexteritate in rebus gerendis, scientia in rebus politicis ac sufficienti elo-5

•° Encyclica citata ..Diuturnum"; cf. etiam eiusdem *Leonis XIII* Encycl. „Immortale Dei" d. 1 Nov. 1885.

5· *Dene.* n. 1763.

•7 Cf. *Leo XIII,* Encycl. „Quod apostolici" d. 28 Dec. 1879. De celebri quaestione, utrum liceat tyrannum occidere privata auctoritate, sequentia breviter notentur. Distingui solet duplex tyrannus: alter est *regiminis,* qui legitime obtento regimine abutitur populum opprimendo; alter est *usurpationis,* qui illegitime regimen usurpavit. Tyrannus regiminis non potest licite occidi privata auctoritate; contraria doctrina damnata est in Concilio Constantiensi *(Dene.* n. 690). Tyrannus vero usurpationis potest licite occidi privata auctoritate ex iure tum defensionis, tum vindictae, dummodo adsint sequentes condiciones: 1. quod sanior pars reipublicae consentiat; 2. quod ex recursu ad maiorem superiorem ipsa tyrannis nequeat tolli. Cf. *Billuart,* De iust. dias. 10, a. 2; *Cathrein,* Moralphil.® II 692 sqq.

quentia praediti sunt. Quapropter etiam clare patet, quam graviter desint officio suo et iustitiae legali, qui iure eligendi deputatos non recte utuntur et sic permittunt, ut pravi deputati eligantur. Ab hac obligatione eligendi bonos deputatos minime excusant leves causae, e. gr. aliqua iactura temporis, derisiones aliorum; nec etiam excusat probabilis inutilitas suffragii Etenim quamquam bonus candidatus non erit electus propter pluritatem votorum contrariorum, tamen multum expedit saltem facto electionis ostendere, quaenam sit voluntas bonorum civium. Utinam omnes boni cives semper implevissent officium eligendi bonos deputatos! Certo nunc non adessent tot leges iniquae, quot revera hodie sunt. Hinc nisi oriatur pro electore damnum vere grave, e. gr. in bonis fortunae, propter imminens periculum perdendi officium suum etc., non exsistit sufficiens causa excusans a ferendo voto. In praxi difficulter potest determinari, utrum aliquis ex neglecta obligatione eligendi bonos deputatos graviter peccaverit, cum gravitas peccati sic commissi dependeat ex gravitate damni certe commissi aut certe non evitati. Quae quidem gravitas damni saepe non certe constat. Quo efficacius et diligentius probi cives ad electiones deputatorum bonorum concurrant, sacerdotes prudenter simul et instanter exhortentur; fiant permanentes consociationes pro hoc fine; laici eruditi et eloquentia zeloque praediti (non autem sacerdotes, cum inde gravia incommoda oriri possint) habeant ad populum conciones, in quibus electores de modo et officio eligendi instruant et qualitates canditatorum discutiant. Tempore autem electionis omnes boni cives invitentur ad electionem, segniores vero etiam moraliter compellantur.

604 *De electione indigni deputati.* Quamvis sit multo consultius eligere semper deputatum digniorem, quia sic magis providetur bono communi, tamen per se sufficit eligere dignum et idoneum, relicto digniore. Ratio est, quia nullibi praescribitur, ut eligatur dignior, sed solum exigitur, ut eligatur dignus. Per se est grave peccatum eligere deputatum *certe indignum,* cum talis electio sit illicita cooperatio ad grave malum societatis. Electores enim mediate participant in omnibus malis, quae a malis deputatis causantur. Nihilominus, cum talis participatio non sit formalis, sed *materialis,* aliquando licet indignum deputatum eligere. Hanc participationem esse per se materialem et non formalem, patet ex eo, quod electio deputati est per se actio indifferens, et quod ipse deputatus electus propria culpa abutitur iure sibi per electionem commisso. Ut autem in praxi liceat eligere indignum deputatum, non solum requiritur finis honestus, sed etiam gravissima causa. Et primo quidem *finis honestus;* ideoque graviter peccat ille, qui dat suffragium pravo deputato eo fine, ut ille postea valeat concurrere ad malas leges contra religionem. Deinde requiritur gravis, immo et *gravissima causa;* quales causae sunt gravia incommoda avertenda sive ab ipso eligente sive ab aliis sive a re publica. Sic e. gr. operarius posset eligere malum deputatum, si secus suum officium amitteret et aliud officium invenire non valeret6*; licet eligere malum ad impediendam electionem *peioris.* Quod quidem haud raro accidere potest in sic dictis secundis electionibus··. Tunc enim non datur optio nisi inter duos candidatos. Plerumque autem in hoc casu

“ Ita etiam *Noldin,* De praeceptis n. 325. Omnes fere moderni theologi concedunt electionem mali deputati non esse quid intrinsecus malum, ac proinde aliquando per accidens licere ad avertenda maiora mala.

»· Vulgo *StichwaM, ballotage, second ballot.*

oportet publice declarare ad evitandum scandalum, hanc electionem non fieri nisi ad magis indignum candidatum excludendum. Aliquando etiam licet eligere paucos malos deputatos, qui positi sunt in elencho continente multos bonos deputatos, si secus totus elenchus non erit electus cum magno detrimento religionis aut rei publicae··.

QUAESTIO III.

De ceteris virtutibus iustitiae annexis, nempe de gratitudine, vindicatione, affabilitate, liberalitate, epikeia.

Praenotamen. Hucusque dictum est de pietate, observantia, oboedientia, quae virtutes, licet non tam strictum debitum inducant quam iustitia, tamen adhuc verum debitum respiciunt, quod solet vocari *legale;* a legibus enim positivis exercitium istarum virtutum exigitur. Sic e. gr. exigunt leges positivae (etiam civiles), ut parentibus pietas, observantia, oboedientia exhibeantur. — Nunc agendum est de illis virtutibus, quae non important nisi debitum *convenientiae* seu debitum *morale,* i. e. debitum, quod quidem stricte exigi nequit, sed quod ex quadam honestate et aequitate oritur. Istae virtutes, scii, gratitudo, vindicatio, affabilitas, liberalitas, epikeia, raro quidem laeduntur eo usque, ut oriatur peccatum mortale, sed nihilominus sunt magni momenti non tantum pro vita spirituali, sed etiam pro pacifica iucundaque conversatione humana. Ideo cum magno fructu confessarius leget ea, quae Angelicus Doctor de eis disserit in S. theol. 2, 2, q. 106 sqq. Brevitati studentes tradimus perpauca de illis.

ARTICULUS I.

De gratitudine.

Notio. Gratitudo est virtus, quae inclinat hominem ad beneficia accepta agnoscenda (mente et ore), atque ad ea saltem aliqualiter rependenda; vel ut dicit S. Augustinus”1: „Gratia est virtus, in qua amicitiarum et beneficiorum alterius memoria, et alterius remunerandi voluntas continetur." 605

Explicatur: Gratitudo non oritur nisi ex beneficio accepto. Beneficium est indebita et utilis praestatio, gratis alicui facta, ex affectu benevolentiae. Dicitur: beneficium est indebita et utilis praestatio; etenim ea, quae debentur aut quae inutilia sunt, nequeunt vocari beneficium. Itaque „ille, qui alicui auxiliatur ad peccandum, non confert beneficium, sed magis nocumentum: et ideo non debetur ei gratiarum actio" ·*. Deinde ad beneficium proprie dictum requiritur, ut sit gratis et *ex benevolentia* factum; nam „gratia est, quod gratis datur"·’; et quod non ex benevolentia sed ex alio motivo bono malove praestatur, non potest sibi vindicare nomen proprii beneficii. Praesertim non est beneficium, quod fit ex puro egoismo. Interdum tamen beneficium sumitur in latiore sensu pro omni bono opere prae-

·· Latius de hac rc tractant *Vermcersch,* Quaest. de iust. q. 3, c. 1, de iure suffragii. Cf. etiam Staatslcxikon, s. v. „Wahlrecht".
·· De diversis quaest. 83, q . 31 (*Migne,* Patr. lat. 40, 21).
** S. theol. 3, a, q. to;, a. 1 ad 1. ·· Ib. q. to6, a. a (ed. Leon.).

stito, licet sit debitum ex iustitia commutativa. Hinc e. gr. herus refert gratias operariis pro bonis servitiis praestitis, licet operarii ad ista servitia obligati fuerint ex contractu inito.

Oportet cum Angelico Doctore" notare, gratitudinem tunc solum esse specialem virtutem, quando oritur ex beneficiis collatis ab alio homine, *qui non est superior.* Etenim gratitudo *Deo* debita pro collatis innumeris beneficiis reducitur ad virtutem religionis; gratitudo debita *parentibus,* qui sunt nostrae generationis et disciplinae principium, spectat ad pietatem; gratitudo vero debita *superioribus,* qui sunt principia gubernationis et bonorum communium, reducitur ad virtutem observantiae.

Gratitudo magis in *affectu,* nempe in animo grato, quam in effectu, i. e. in real! remuneratione beneficii accepti consistit. Ex quo patet virtutem gratitudinis omnibus esse possibilem, etiam pauperibus; quia omnes possunt affectum gratitudinis colere pro beneficiis receptis, licet non omnes valeant beneficia accepta rependere.

606 Officia gratitudinis. Gratitudinis proprie dictae (quae respicit beneficia collata ab alio homine privato) praecipue sunt *tria officia* seu tres gradus: i. meminisse et agnoscere accepta beneficia; a. verbis exprimere beneficium acceptum, e. gr. benefactorem laudando, ei grates exprimere etc.; 3. factis retribuere beneficium acceptum, in quantum facultas permittit".

607 Necessitas et pulchritudo gratitudinis. *Gratitudo est necessaria aeque ac pulcherrima virtus.* Etenim fovet caritatem, in quantum unit corda hominum; alit vitam socialem, in quantum alter alterius onera alleviat atque se invicem homines adiuvant; nutrit humilitatem, in quantum ille, qui gratitudinem exhibet, se ostendit benefactori subditum. Quibus de causis *in educatione infantium* multum insistendum est, ut ipsi semper agnoscant beneficia accepta atque debitas gratias persolvere non omittant. Valde etiam expedit, ut omnis homo saepe et ferventer gratias referat Deo pro beneficiis collatis. Hinc verissime dicitur in Praefatione: „Vere dignum et iustum est, aequum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, per Christum Dominum nostrum.'*

Qualitates gratitudinis sunt sequentes:

608 Gratitudo debet esse 1. *prompta,* i. e. cito manifestari post beneficium acceptum " ;

a. *interna* et non solum externa, i. e. procedere ex sincero affectu interno et non tantum verbis frigidis enuntiari;

3. *humilis,* i. e. cum vera agnitione beneficii accepti tamquam rei nobis utilis; si enim quis parvi pendit beneficium acceptum, non potest esse vera gratitudine imbutus;

4. *carens cupiditate,* i. e. gratitudo non debet exprimi eo potissimum fine, ut quis ampliora beneficia a benefactore recipiat, sicuti accidit in mendicantibus arrogantibus.

" S. theol. 2, a, q. 106, a. 1. “ Ib. q. 107, a. 2.

" Concinne animadvertit Angelicus Doctor (1. c. q. 106, a. 4), recompensationem beneficii debere fieri statim quoad *affectum,* in quantum homo statim agnoscit beneficium acceptum et paratus est pro viribus beneficium rependere; sed hanc recompensationem non debere statim *reapse* dari, quia ille, qui nimis cito cupit solvere, inde ostendit se velle munus munere expungere atque se nolle alteri astringi.

Vitium oppositum. Gratitudini opponitur *ingratitudo,* quae solet multa mala producere in vita morali et sociali. Etenim ingratitudine refrigescit caritas erga Deum et homines, vita socialis debilitatur, egoismus fovetur etc. — Ingratitudo est aut materialis aut formalis. 609

Ingratitudo *formalis* est contemptus aut benefactoris aut beneficii; potest esse peccatum mortale, si scii, iste contemptus graviter offendit benefactorem et ita notabiliter laedit caritatem. Tamquam gradus huius ingratitudinis enumerantur: a) malum pro bono reddere; de qua ingratitudine conqueritur Christus per prophetam Ieremiam: *„Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animae meae?"**7 b) beneficium vituperare; hoc modo ingrati fuerunt Israelitae murmurantes in deserto de ipsorum eductione ex Aegypto; c) beneficium veluti maleficium reputare, sicuti faciunt damnati··.

Ingratitudo *materialis* est omissio debitae gratitudinis, sed absque *contemptu;* ordinarie non est nisi peccatum veniale, quia provenit ex quadam negligentia, et non ita graviter solet offendere benefactorem. Tamquam gradus huius ingratitudinis enumerantur: a) nihil rependere pro beneficio recepto; b) dissimulare beneficium et non gratias agere; sicuti faciunt quidam pueri male educati, qui recepto beneficio statim abeunt sine ullo signo gratitudinis; c) nolle agnoscere beneficium acceptum.

De gratitudine bene scripserunt praeter S. Thomam S. Bonaventura®®, B. Albertus Magnus'®, ex modernis Seb. von Oer'1.

ARTICULUS IL

De vindicatione.

Notio. Vindicatio stricte sumpta est ultio iniuriae per aliquod malum poenae inflictum peccanti; seu brevius: redditio mali poenalis pro malo culpabili. S. Augustinus" post Ciceronem definit virtutem vindicationis: „virtus, per quam vis aut iniuria, et omnino omne quod obfuturum est, defendendo aut ulciscendo propulsatur". Sicut gratitudo reddit proximo bonum opus acceptum, ita vindicta compensat malum a proximo illatum. Vindicta habet duos actus: alterum principalem, nempe ulcisci iniurias factas; alterum secundarium: impedire iniurias intentas. 610

Vindicatio est virtus specialis. Etenim ubi est in homine aliqua inclinatio naturalis, quae facile a recta via deflecti potest, necessaria est specialis virtus, Iamvero homo habet naturalem inclinationem ulciscendi iniurias perpessas et se defendendi contra iniurias futuras. Quae quidem inclinatio facile deviare potest sive per excessum sive per defectum. Ergo necessaria est virtus, quae hanc inclinationem in medio coercet; et haec virtus est vindicatio. Notare autem oportet *motivum,* propter quod vindicta sumatur. Si quis enim vindictam sumit eo fine, ut peccanti malum inferatur, id non est virtus, sed actus peccaminosus *odii;* si quis vindictam sumit, ut malefactor emendetur,

·' Ier. 18, 20. " Cf. S. theol. 2, 2, q. 107, a. 2 (ed. Leon.).

·· Pharetra l. 3, c. 21 de ingratitudine, et l. 4, c. 31 de gratitudine.

'· Paradisus anim. c. 25.

'* Unsere Tugenden (Freiburg 1912) 261 sqq.

'▮ De diversis quaest. 83, q. 31 (*Migne,* Patr. lat. 40, 21). In lingua Germanica vindicatio forte dici potest: *Ahndung eur gerechten Selbstbehauptung.*

id est actus caritatis, nempe *correptionis fraternae;* si, ut servetur tranquillitas publica, est actus *iustitiae legalis;* si ad honorem Dei, est *actus religionis;* si iudex seu superior debitam vindictam sumit, est actus *iustitiae vindicativae*[1*]; demum si homo privatus quaerit vindictam, ut habeatur aliqua reparatio iniuriae commissae et satisfactio partis laesae, est actus *virtutis vindicationis.*

Vindicationis actus ordinarie quidem non potest exerceri per hominem privatum, sed per legitimam auc:oritatem publicam; nemo enim alium punire potest, nisi sit eius superior; attamen si agitur de punitionibus minoribus, licentia legitimi superioris merito praesumi potest, ut etiam homo privatus valeat vindictam licitam sumere. Sic e. gr. non videtur illicitum dare levem alapam puero, qui aliquod nocumentum intulit.

In praxi raro expedit, ut homo privatus vindictam sumat aut petat; quia sub specie aequitatis quaesitae saepe latet nimius amor proprius, vel — quod peius est — odium proximi. Unde vindicatio solet vocari *parva virtus,* et consulitur potius delicta p.oximi remittere quam punire; nisi tamen caritas Dei aut proximi vel bonum publicum reparationem iniuriae exigant.

611 Vitia opposita. Virtuti vindicationis opponuntur duo vitia: alterum per excessum, scii, vitium *crudelitatis seu saevitiae;* alterum per defectum, scii. *nimia remissio in puniendo.* Qui plura cupit de virtute vindicationis, adeat S. Thomam[77] aut Billuart[78].

ARTICULUS III.

De affabilitate.

612 **Notio. Affabilitas**[78] **(quae quandoque vocatur etiam amicitia, comitas, urbanitas) est virtus, qua quis ex debito vitae socialis in communi convictu grate et decenter se habet ad alios, tam in factis quam in dictis**[77]**.**

Explicatur: Homo affabilis neque nimis blande neque nimis aspere se gerit in conversatione humana. Affabilitas versatur praecipue circa conversationem *seriam;* nam ad *eutrapeliam* pertinet debitum modum servare in ludis et ludicris, ita ut nec adsit excessus per modum scurrae, nec defectus quo inficiuntur quidam agrestes aut rupicones.

Affabilitas pertinet ad virtutem iustitiae, quia verum debitum ad alterum inducit. Etenim homo est ex ipsa condicione naturae suae animal sociale, ac proinde debet convenienter se habere ad alios homines secum conviventes. Exinde patet virtutem affabilitatis, quae hanc conversationem recte ordinat, includere verum debitum, saltem morale. Quae quidem virtus affabilitatis est utilissima cuilibet homini, praecipue autem sacerdotibus, qui omnibus omnia fieri debent, ut omnes Christo lucrifaciant. De hac virtute iam agitur in vetere Corpore Iuris sub titulo: de vita et honestate clericorum. Omnes quoque auctores moderni, quotquot scripserunt de moribus clericorum, illam valde commendant[78].

78 Cf. S. theol. 2, 2, q. 8o, a. unie, ad i.

78 Ib. q. io8. 78 De virt. iust. annexis diss. 3, a. 3.

78 *Freundlichkeit, Leutseligkeit, Hôflichkeit, politesse, civilité, affabilité.*

77 Cf. S. theol. 2, 2, q. 114, a. 1.

78 Cf. *Walter,* Der katholische Priester I (Brixen 1904), c. 2.

Actus affabilitatis praecipui sunt: i. omnes benigne audire eosque libenter et hilari vultu alloqui; 2. signa urbanitatis omnibus exhibere, attamen iuxta condicionem uniuscuiusque et consuetudinem patriae; 3. interius et exterius habere veram caritatem erga proximum, atque nimium amorem erga semetipsum impugnare.

Complures homines opinantur ad officium urbanitatis sufficere externis verbis ac gestis se exhibere, sicut homines bene educati facere solent; sed hoc prorsus insufficiens est. Nam talis urbanitas nihil aliud est nisi fraudulenta fictio apta ad fallendos homines simplices. Haec demum est vera urbanitas, quae procedit ex intima convictione, unumquemque debere pro viribus concurrere ad pacificum iucundumaue convictum societatis humanae et praesertim domesticae.

Vitia opposita. Virtuti affabilitatis opponuntur duo vitia: alterum per excessum, nempe ***adulatio;*** alterum per defectum, scii, ***morositas seu litigium.***

Adulatio ***est vitium, quo quis modo inordinato et excessivo in communi conversatione verbis vel factis alium delectare studet alicuius commodi consequendi causa™.*** 613

Adulator ille est, qui omnia facta dictaque alterius laudat et approbat *propriae utilitatis causa.* De hac adulatione S. Hieronymus[80] merito ait: „Nihil est, quod tam facile corrumpat mentes hominum, quam adulatio." Et S. Augustinus[81]*dicit: „Plus persequitur lingua adulatoris quam interfectoris manus." Adulatio per se quidem non est peccatum mortale, quia est tantum excessus in studio placendi et delectandi, quod non videtur graviter repugnare caritati; attamen saepe fit peccatum mortale propter *malum finem agentis* et notanter triplici ratione'': I. ratione *materiae,* puta cum quis laudat alicuius peccatum; hoc enim contrariatur et dilectioni Dei, contra cuius iustitiam adulator loquitur, et dilectioni proximi, quem in peccato fovet. Unde est peccatum mortale secundum illud: *„Vae, qui dicitis malum bonum."* '' De adulatione, quam facit palpo, supra n. 106 sermo fuit. 2. ratione *intentionis,* puta cum quis alicui adulatur ad hoc, quod fraudulenter ei noceat (vel corporaliter vel spiritualiter). Hinc dicitur: *,,Meliora sunt vulnera diligentis quam fraudulenta oscula odientis."* [88] Homines nefarii saepe utuntur adulationibus ad corrumpendas puellas. 3. ratione *effectus,* ut cum quis adulando praebet alteri occasionem graviter peccandi, etiamsi id non intendit. In hoc casu applicanda sunt ea, quae dicta sunt de scandalo.

Litigium ***seu morositas** est vitium, quo quis se praebet difficilem in consortio, raro acquiescens et saepe contradicens verbis alterius ex intentione alterum contristandi aut saltem illi non placendi.*** 614

Si haec contradictio fit ex defectu amoris animos unientis, pertinet ad discordiam; sin vero fit ex ira, opponitur mansuetudini[88]. — Morositas est

'' S. theol. 2, 2, q. 115, a. 1.— *Niedrige Schmeichelei, Liebedienerei, flagornerie.*

80 Ep. ad Gelantiam matronam n. 17 *(Migne,* Patr. lat. 22, 1212).

81 In Ps. 69 *(Migne* 1. c. 36, 869). Idem S. *Augustinus* (Sermo 353: *Migne* i- c. 39, 1561) breviter sed recte dicit: ..Adulatio est fallaci laude seductio."

·' S. theol. 2, 2, q. 115, a. 2. 88 Is. 5, 20. 88 Prov. 27, 6.

88 Streitsucht, Rechthaberei; rauhes. murrisches, rechthaberisches IVesen, grognerie, ergâterie, grumbling. 88 S. theol. 2, 2, q. 116, a. 1.

per se peccatum veniale, sed per accidens potest evadere peccatum mortale, quando scii, graviter laedit caritatem proximi et reddit consortium humanum fere intolerabile

ARTICULUS IV.

De liberalitate.

616 **Notio. Liberalitas seu largitas est virtus moderans amorem pecuniae et reddens hominem promptum ad pecuniam erogandam iuxta rectae rationis dictamen.**

Explicatur: Obiectum materiale huius virtutis est pecunia aliaque bona externa, obiectum vero *proximum et immediatum* est *cupiditas* pecuniae recte moderanda, ne scii, sit nimis magna neve nimis parva. *Mediate* autem et consequenter versatur liberalitas circa rectum usum et rationabilem elargitionem pecuniarum, quas homo liberalis libenter, hilariter, copiose dat, prout recta ratio postulat8'. Ex quibus patet, etiam pauperes posse habere virtutem liberalitatis quantum ad obiectum proximum et immediatum, quando scii, habent rectum affectum ad pecuniam, ita ut parati essent ad elargiendam illam, si possiderent. Ipsum autem exercitium liberalitatis pauperibus saepe impossibile est propter ipsorum inopiam.

Liberalitas est virtus annexa iustitiae, quia, licet non adaequet iustitiam in stricta et debita aequalitate reddenda, tamen aliqualiter debitum reddit proximo. Differt autem liberalitas a) a *misericordia,* quae procedit ex motivo compassionis; b) a *beneficentia,* quae procedit ex motivo caritatis; c) a *magnificentia* in eo, quod liberalitas versatur circa mediocres et ordinarias elargitiones, magnificentia vero utitur magnis expensis ad splendida opera perficienda88, ut infra dicetur n. 631.

616 **Vitia opposita.** Liberalitati opponuntur duo vitia: alterum per excessum, nempe *prodigalitas;* alterum per defectum, scii, *avaritia.* De avaritia iam supra I, n. 416 sqq inter peccata capitalia dictum est. *Prodigalitas* est erogatio superflua et irrationalis rerum suarum; ac proinde est peccatum, quia homo non est dominus absolutus suorum bonorum, sed tantum quasi villicus Dei obligatus ad administranda bona accepta iuxta intentionem Dei et non ex proprio libitu. Ex se autem prodigalitas non est nisi peccatum veniale, cum non ita magna inordinatio in ipsa inveniatur; per accidens vero saepe evadit peccatum mortale, scii. 1. ratione *finis,* ut si opes profunduntur propter finem mortaliter malum, e. gr. propter meretricem exornandam; 2. ratione *damni* inde sequentis, e. gr. si pater familias sua prodigalitate uxorem et filios in egestatem detrudit.

ARTICULUS V.

De epikeia seu aequitate.

617 **Notio. Epikeia seu aequitas** est congrua quaedam moderatio stricti iuris.**

Explicatur: Epikeia potest sumi in duplici sensu, sc. prout adiungitur *iustitiae legali* aut prout pertinet ad quandam *iustitiam naturalem.* In primo hoc sensu est quaedam benigna interpretatio legis non secundum ipsius verba,

·' S. theol. 2, 2, q. 117, a. 2. 88 Ib. a. 3 ad 1. 88 *Billigkeit.*

sed secundum mentem legislatoris·0; et definitur ab Aristotele·†: „directio legis, ubi deficit propter universale". In vetere iure Romano aequitas seu ius aequum distinguitur a iure stricto·'. De hac epikeia seu aequitate dicit Angelicus Doctor·*: ..Epikeia corresponde! proprie iustitiae legali; et quodammodo continetur sub ea, et quodammodo excedit eam. Si enim iustitia legalis dicatur, quae obtemperat legi sive quantum ad verba legis sive quantum ad intentionem legislatoris, quae potior est, sic epikeia est pars potior legalis iustitiae. Si vero iustitia legalis dicatur solum quae obtemperat legi secundum verba legis, sic epikeia non est pars legalis iustitiae, sed est pars iustitiae communiter dictae, contra iustitiam legalem divisa sicut excedens ipsam."

Epikeia seu aequitas, prout pertinet ad quandam *iustitiam naturalem,* 618
definiri potest cum S. Cypriano: *iustitia dulcore misericordiae temperata.* S. Thomas hanc virtutem reducit ad affabilitatem seu amicitiam ··. Et revera magnam affinitatem habet cum affabilitate seu amicitia, quae attendit convenientem conversationem inter homines. Etenim aequitas aliquid remittit de stricto iure ad hoc, ut conversatio humana sit conveniens ac iucunda. De hac aequitate dicit Aristoteles··: „Qui non nimis urget ius [suum] summum, neque in deteriorem partem, sed de iure suo concedit potius, etiamsi legis auxilio niti possit, *is est aequus et bonus: atque hic habitus aequitas appellatur."* Quam quidem aequitatem exercet e. gr. herus, qui operariis aliquid ultra mercedem stipulatam largitur, si ipse ex laboribus operariorum lucrum extraordinarium percepit; pariter aequitatem exercet creditor, qui concedit aliquam solvendi dilationem debitori, qui tempore fixo solvere nequit sine magnis angustiis. Haec virtus aequitatis quasi media consistit inter iustitiam et caritatem. Caritatis quidem est, in favorem proximi summum suum ius in aliquo casu non urgere; ad aliquale autem debitum iustitiae pertinet non nimis onerare proximum per strictam exactionem debiti. Potius autem ad iustitiam quam ad caritatem pertinet haec aequitas; unde Aristoteles·· dicit: ..Aequitas iustitia quaedam est, non alius quidam habitus." Cum autem aequitas parum habeat de ratione debiti, eius laesio per se non est nisi peccatum veniale, et adagium valde notum: „Summum ius summa iniuria", diminute tantum intelligi valet de laesione huius aequitatis. Fieri enim nequit, ut praetermissio debiti imperfecti summa evadat iniuria w. Hoc autem adagium verissimum est, si intelligitur de summo iure positivo quod adversatur iustitiae naturali, vel etiam de spuria legis positivae interpretatione, quae reicit omnem epikeiam.

Virtus aequitatis (in utroque sensu acceptae) subiectatur in voluntate 619
neque quidquam fere aliud est nisi *exsecutio* virtutis gnome··, quae est pars prudentiae, et quae residet in ratione. Gnome igitur praebet directionem aequitati in materia iustitiae. Gnome autem ipsa se extendit quoque ad alias materias··. Ex hac intima coniunctione cum gnome apparet etiam praestantia aequitatis, quae non a communi, sed ab altiore prudentia dirigitur.

•° Cf. quae supra I, n. 231 sqq. in tractatu de interpretatione legum dicta sunt de hac epikeia. ·' Ethic. l. 5, c. 10, n. 6.

·' Cf. *Voigt,* Die Lehre vom ius naturale, aequum und ius gentium der Romer I, § 4. ·· S. theol. a, 2, q. 120, a. 2 ad 1. »· Ib. q. 80, a. unie.

·» L. c. ·· L. c.

·' Cf. *Vermeersch,* Quaest. de iust. 21, n. 478 sqq., ubi bene et late de virtute aequitatis disseritur.

·· Cf. supra I, n. 633; *Caietani,* Comm, in 2, 3, q. 120, a. a; S. theol. 2, 2, q. 80, a. unie, ad 4. ·· S. theol. l. c.

TRACTATUS XII.

De virtute fortitudinis et vitiis oppositis.

S. Thomas agit in Summa theologica post tractatum de iustitia et virtutibus annexis de tertia virtute cardinali, scii, de fortitudine *. Qui quidem tractatus est utilissimus pro vita spirituali. Sequentes vestigia Angelici Doctoris et simul brevitati studentes dividimus hunc tractatum in quattuor capita, scii. i. de notione fortitudinis, 2. de actibus eius, 3. de partibus eius, 4. de vitiis oppositis.

CAPUT I.

De notione fortitudinis.

Praenotamen. „Nomen fortitudinis dupliciter accipi potest: uno modo, secundum quod absolute importat quandam animi firmitatem, et secundum hoc est generalis virtus, vel potius *condicio cuiuslibet virtutis,* quia ad virtutem requiritur firmiter et immobiliter operari. Alio modo potest accipi fortitudo, secundum quod importat firmitatem tantum in sustinendis et repellendis his, in quibus maxime difficile est firmitatem habere, scilicet in aliquibus periculis gravibus; unde Tullius dicit, quod fortitudo est considerata periculorum susceptio et laborum perpessio." ' Omissa prima generali acceptione fortitudinis loquimur tantum de fortitudine in altero sensu. Potest autem fortitudo sic accepta definiri sequenti modo:

620 **Definitio. Fortitudo**[8] **est virtus cardinalis, qua appetitus irascibilis (et voluntas) ita roboratur, ut a bono arduo prosequendo non desistat etiam propter maxima pericula vitae corporalis.**

Explicatur. Quamvis etiam aliae virtutes impellere possint hominem, ut bonum prosequatur etiam inter summa pericula, nihilominus aliud est propter haec motiva exercere opus virtutis, et aliud est hoc idem facere propter honestatem fortitudinis; quia scilicet decet hominem nullis malis corporalibus frangi. Quod pulchre iam exprimit Horatius poeta*: „Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae."

Fortitudo (sicut et prudentia et ceterae virtutes morales) est tum naturalis tum supernaturalis, prout acquiritur propriis viribus vel infunditur a Deo simul cum gratia sanctificante. Virtus naturalis fortitudinis prosequitur bonum arduum naturale; virtus vero supernaturalis fortitudinis solet attingere obiectum supernaturale.

Subiectum utriusque fortitudinis est *appetitus irascibilis,* prout tamen voluntati subiacet. Fortitudo enim reddit appetitum irascibilem firmum et potentem ad prompte et facile moderandas passiones *timoris* et *audaciae* instantibus periculis maximis. Qua firmitate stabilita voluntas iam potest expedite et facile eligere medium iustum, ne scii, sit nimius timor neve nimia audacia. Licet igitur proprie loquendo fortitudo resideat in appetitu irascibili, tamen redundantem suum influxum directe exercet in voluntatem ·.

> 2, 2, q. 123—>40. ' S. theol. 2, 2, q. 123, a. 2.

• *Starkmut, Seelentapferkeit, bravoure de l'âme.* · Carni. 3, 3.

• Tanquerey (Synopsis theol. mor. n. 1061) non recte dicit fortitudinem primario residere in voluntate et secundario in parte irascibili. Cf. S. theol. 1, 2, q. 61, a. a.

Obiectum materiale fortitudinis sunt extrema pericula praesertim mortis· (obiectum remotum) vel potius timores orti propter ista pericula, e. gr. in bello iusto aut in defensione alicuius virtutis (obiectum proximum). Latrones autem, duellantes, iniuste bellantes, etsi non timent pericula mortis, non habent virtutem fortitudinis, sed potius vitium iiitimiditatis et audaciae, quia non agunt iuxta rectam rationem.

Obiectum formale quod fortitudinis sunt timores isti recte expellendi et audacia nimia refrenanda. Postquam autem malum magnum iam advenit, fortitudo etiam tristitiam insurgentem moderatur, quamvis principaliter pertineat ad patientiam versari circa tristitias moderandasT. Hinc S. Laurentius heroicam fortitudinem exercuit 1. animose tyrannum aggrediendo et nervose repellendo eius iniqua mandata; *2.* **laetanter sustinendo atrocissimos dolores in martyrio.**

Donum fortitudinis a Spiritu Sancto infusum ' cum virtute supernatural! fortitudinis semper coniunctum est. Quod quidem donum fortitudinis est qualitas infusa, qua quis ex speciali motione Spiritus Sancti et praeter connaturalem modum agendi pervenit ad finem cuiuslibet boni operis incohati cum *fiducia evadendi omnia pericula.* **Virtus fortitudinis perficit quidem animum ad sustinenda quaecumque pericula, sed non sufficienter dat fiduciam** *evadendi* **quaecumque pericula; quod quidem praestat donum fortitudinis. Ad rem scribit Angelicus Doctor: ..Quandoque enim non subest potestati hominis ut consequatur finem sui operis vel evadat mala seu pericula, cum quandoque opprimatur ab eis in mortem; sed hoc operatur Spiritus Sanctus in homine, dum perducit eum ad vitam aeternam, quae est finis omnium bonorum operum et evasio omnium periculorum; et huius rei infundit quandam fiduciam menti Spiritus Sanctus contrarium timorem excludens; et secundum hoc fortitudo donum Spiritus Sancti ponitur." ·** 621

Beatitude quarta, scii.: Beati, qui sitiunt et esuriunt iustitiam__ dono fortitudinis corresponde!; fortitudo enim in arduis consistit; est autem valde arduum, quod aliquis non solum opera virtuosa faciat, sed quod faciat ea cum insatiabili quodam desiderio; quod potest significari per famem et sitim iustitiae.

Fructus Spiritus Sancti ponuntur duo, qui sufficienter correspondent dono fortitudinis, scii, *patientia,* **quae respicit sustinentiam malorum; et** *longanimitas,* **quae respicere potest diuturnam exspectationem et operationem bonorum10.**

CAPUT II.

De actibus fortitudinis.

Ex dictis de obiecto materiali et formali facile potest deduci, quinam sint actus fortitudinis. Officium fortitudinis est recte *cohibere timores* et *moderari audacias.* ..Fortitudo autem est magis circa timores reprimendos quam circa audacias moderandas. Difficilius est enim timorem reprimere quam audaciam moderari, eo quod ipsum periculum, quod est obiectum audaciae et timoris, de se confert aliquid ad repressionem audaciae, sed [econtra] operatur ad augmentum timoris. Aggredi autem 622

• S. theol. a, a, q. 123, a. 4. ’ Ib. q. 136, a. 4 ad a.
• Cf. aupra I, n. 45a. · Cf. S. theol. a, a, q. 139, a. 1. 10 Ib. a. a.

pertinet ad fortitudinem, secundum quod moderatur audaciam; sed sustinere sequitur repressionem timoris. Et ideo principalior actus fortitudinis est sustinere, i. e. immobiliter sistere in periculis, quam aggredi." Ita post Aristotelem S. Thomas1, qui et addit: ..Sustinere est difficilius quam aggredi, triplici ratione: primo quidem, quia sustinere videtur aliquis ab aliquo fortiore invadente; qui autem aggreditur, invadit per modum fortioris. Difficilius autem est pugnare cum fortiore quam cum debiliore. Secundo, quia ille, qui sustinet, iam sentit pericula imminentia; ille autem, qui aggreditur, habet ea ut futura. Difficilius autem est non moveri a praesentibus quam a futuris. Tertio, quia sustinere importat diuturnitatem temporis; sed aggredi potest aliquis ex subito motu. Difficilius autem est, diu manere immobilem quam subito motu moveri ad aliquod arduum. Unde Philosophus dicit: quod quidam sunt praevalentes ante pericula, in ipsis autem discedunt; fortes autem e contrario se habent."1 — Cum igitur sustinere sit principalis actus fortitudinis, facile intelligitur, ***actum martyrii*** esse excellentissimum actum fortitudinis, quia martyres christiani fortissime sustinuerunt dolorissimam mortem propter amorem Dei.

623 Martyrium est verbum graecum, et latine significat testimonium. Usu vero ab Ecclesia accepto sumitur ***pro testimonio veritatis Christianae per tolerantiam mortis corporalis.*** Ad perfectam rationem martyrii requiritur igitur:

1. ***ut quis revera mortem corporalem patiatur.*** Martyr enim dicitur testis ***perfectissimus*** fidei Christianae, iuxta quam debemus omnia mala potius pati quam detrimentum animae sumere. Porro ille, qui adhuc manet in vita corporali, nondum absolute ostendit, se despicere omnia prorsus terrena propter Christum. Ergo ante mortem reapse propter Christum toleratam nemo potest dici martyr in ***perfecto*** sensu. Hinc illi, qui tormenta passi sunt propter Christum, sed non usque ad mortem, non sunt perfecte et complete martyres, etsi receperunt vulnus mortiferum, ex quo naturaliter mors sequi debuisset, a quo tamen miraculose sanati fuere.* Ita saltem iuxta sententiam probabiliorem. Unde S. loannes, qui, in dolium ferventis olei missus, exinde divinitus illaesus evasit, in stricto sensu non dicendus est martyr Nihilominus aliquando tales sancti ab Ecclesia ut martyres coluntur, e. gr. ipse S. loannes Evangelista, S. Thecla.

2. ***ut quis mortem subeat ab hoste inflictam in odium Christianae veritatis.***

De hac re scribit S. Thomas ..Martyres dicuntur quasi testes, quia scilicet corporalibus suis passionibus usque ad mortem testimonium perhibent

1 Cf. S. theol. 2, 2, q. 123, a. 6. ’ Ib. ad 1.

• Dicit tamen S. Alphonsus (Theol. mor. 1. 6, n. 99): ..Probabile est .. conferri gratiam, quando martyr accipit letale vulnus aut cruciatum, licet postea miraculose non moriatur. Et ita vere Martyr fuit B. loannes in dolium ferventia olei immissus, et Regina Martyrum B. M. V. stans iuxta crucem lesu."

• Cf. S. *Thotn.,* Suppi, q. 96, a. 6 ad 7, et S. theol. *2,* 2, q. 124, a. 4.

• S. theol. 2, 2, q. 124, a. 5.

veritati, non cuicumque, sed veritati, quae secundum pietatem est, quae per Christum nobis innotuit: unde et martyres Christi dicuntur quasi testes ipsius. Huiusmodi autem est veritas fidei. Et ideo cuiuslibet martyrii causa est fidei veritas. Sed ad fidei veritatem non solum pertinet ipsa credulitas cordis, sed etiam exterior protestatio; quae quidem fit non solum per verba, quibus aliquis confitetur fidem, sed etiam per facta, quibus aliquis fidem se habere ostendit, secundum illud: *,Ego ostendam tibi ex operibus fidem meam'* :· Unde etiam de quibusdam dicitur: *,Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.'*[1] Et ideo *omnium virtutum opera, secundum quod referuntur in Deum,* sunt quaedam protestationes fidei, per quam nobis innotescit, quod Deus huiusmodi opera a nobis requirit, et nos pro eis remunerat, et secundum hoc possunt esse martyrii causa. Unde et B. loannis Baptistae martyrium in Ecclesia celebratur, qui non pro neganda fide, sed pro reprehensione adulterii mortem sustinuit."

Requiritur autem, ut mors inferatur ***ab hoste fidei divinae aut virtutis Christianae;*** unde martyres non sunt in stricto sensu a) illi, qui mortem tolerant propter morbum contractum ex leprosorum aut peste infectorum cura[8], quam susceperunt propter Dei amorem; econtra forte videntur esse martyres ii milites, qui pura intentione, i. e. propter Deum, ex amore iustitiae et legis divinae pugnaverunt et occisi sunt in bello iusto[8]; b) qui mortem subierunt propter veritates ***naturales;*** nec a fortiori c) illi, qui mortem passi sunt propter haeresim; unde Huss minime est martyr vocandus[10]. Propter eandem rationem non sunt martyres, d) qui ***se ipsi*** occiderunt propter aliquam virtutem Christianam servandam, quia tale suicidium est illicitum, nisi excusatur ex bona fide agentis aut speciali instinctu Spiritus Sancti. Sin autem Ecclesia quosdam sanctos, qui propter virtutem servandam vitam sibi ademerunt, veneratur tamquam martyres, ut S. Apolloniam, S. Pelagiam, supponitur specialis instinctus Spiritus Sancti[11].

3. ***ut mors acceptetur voluntarie.***

Quapropter si adultus in somno occiditur fidei causa, absque eo quod antea de martyrio cogitavit, probabiliter non est martyr. Sunt tamen auctores (inter quos Caietanus[18]) docentes, hominem, qui omnia sua in Deum rettulit, esse verum martyrem, si in somno propter odium fidei Christianae ab inimicis occiditur. ***Infantes*** autem, qui in odium fidei aut Christi occiduntur, dicuntur veri martyres, quia voluntas suppletur gratia speciali.

Ad rem scribit S. Thomas: „Quidam dixerunt, quod in Innocentibus acceleratus est miraculose liberi arbitrii usus, ita ut etiam voluntarie mar-

• lac. 2, 18. 1 Tit. i, 16.

' Contrarium docet S. Alphonsus (Theol. mor. l. 6, n. 100) dicens: „Tales veros martyres esse tenent duodecim academiae, tredecim cardinales, et plus quam trecenti auctores."

• Cf. S. theol. 2, 2, q. 124, a. 5 ad 3; *Billuart,* De fortitud. diss. 1, a. 2.

10 Cf. *Benedictus XIV,* De serv. Dei bcatif. l. 3, c. 19—20; *Waffelaert,* De virt. card. n. 15 sqq.

11 Cf. S. theol. I. c. a. 1 ad 2, et *Benedictus XIV* l. c. c. Ii, n. 12.

·· Comm. in a, 2, q. 124, a. a.

tyrium passi sint. Sed quia hoc per auctoritatem Scripturae non comprobatur, ideo melius dicendum est, quod martyrii gloriam, quam in aliis propria voluntas meretur, illi parvuli occisi per Dei gratiam sunt assecuti. Nam effusio sanguinis propter Christum vicem gerit baptismatis. Unde sicut in pueris baptizatis per gratiam baptismalem meritum Christi operatur ad gloriam obtinendam, ita et in occisis propter Christum meritum martyrii Christi operatur ad palmam martyrii consequendam.**1*

624 De efficacia et effectibus martyrii, i. Martyrium iustificat peccatorem, sive baptizatum sive non baptizatum, sive adultum sive parvulum. In adultis tamen requiritur, ut martyrium sit coniunctum saltem cum ***attritione*** de peccatis commissis; si enim vel sacramentum baptismi non remittit peccata, nisi adultus habeat saltem attritionem, a fortiori martyrium exigit attritionem. Quae quidem attritio videtur sufficienter adesse, si martyr voluntarie accipit mortem propter amorem Dei14. Haec efficacia martyrii pro parvulis est quasi ex opere operato; est enim martyrium quasi baptismus, unde et vocatur baptismus sanguinis. Propterea ex doctrina fere communi theologorum non tantum Innocentes occisi ab Herode, sed quicumque parvuli necati pro Christiana fide (etiam qui in utero matris occiduntur) sunt martyres et vitam aeternam obtinebunt

2. Martyrium, cum sit perfectissimus actus caritatis, a) delet in iustis omnem culpam venialem et omnem poenam temporalem adhuc luendam pro peccatis praeteritis. Unde omnis martyr statim in coelum avolat, quin per purgatorium debeat transire, ideoque Innocentius III dicit: „Iniuriam facit martyri, qui orat pro martyre**1*; b) meretur magnum augmentum gratiae et gloriae.

3. Martyrium meretur specialem coronam in coelo, quae vocatur ***aureola.***

De hac aureola scribit Benedictus XIV1· sequens doctrinam S. Thomae: „Coniunctio hominis cum Deo per eius perfectam visionem et fruitionem dicitur corona aurea, sive absolute aurea per modum substantivi, sicuti corona triumphalis lauro conserta per modum nominis substantivi dicitur laurea. Porro, cum beatitudini essentiali, gaudio videlicet de coniunctione cum Deo, aliud praemium accidentale addatur, i. e. gaudium quoddam de operibus factis, quae habent rationem victoriae excellentis, iuxta doctrinam D. Thomae1' gaudium hoc aureola dicitur, quasi parva corona: *Aureola est quoddam privilegiatum praemium privüegiatae victoriae respondens."*

Communiter admittunt theologi triplicem aureolam, scii, aureolam virginum, aureolam doctorum, aureolam martyrum. „Aureola dicitur aliquid aureae superadditum, i. e. *quoddam gaudium de operibus a se factis, quae habent rationem victoriae excellentis;* quod est aliud gaudium ab eo, quo de coniunctione ad Deum quis gaudet, quod gaudium aurea dicitur.**1· Virginibus debetur aurebla propter excellentem victoriam de carnali voluptate;

“ **S. theol. 2, 2, q. 124, a. 1 ad 1.**

“ **Cf. diversas sententias de hac re apud *Waffelaert* l. c. n. 24, et apud S. *Alph.*** l. c. n. 98.

15 **c. 6, X 3, 41.** *· **L. c. c. 15, n. 5.** *' **In 4 sent- 49> q· 5> a. S·**

“ **S. *Thom.,* Suppi, q. 96, a. 1.**

martyribus propter victoriam difficillimam de mundo et hostibus fidei; doctoribus autem et strenuis praedicatoribus veritatis christianae propter victoriam de diabolo, principe tenebrarum et patre mendacii. — Cum in infantibus, qui martyrium subeunt, non proprie sit *pugna* ob defectum rationis, non est etiam in illis aureola proprie dicta neque virginitatis neque martyrii, sed nihilominus participant aliqualiter aureolam, in quantum specialiter gaudent, se in obsequium Christi occisos esse. Ita S. Thomasl· contra complures theologos, qui admittunt etiam in infantibus martyribus aureolam proprie dictam. Idem S. Thomas docet, aureolam martyrum esse potiorem duabus aliis aureolis.

CAPUT III.

De partibus fortitudinis.

Partes subiectivae non sunt. Virtutis cardinalis possunt esse tri- 625
plices partes, scii, subiectivae, intégrales, potentiates. Fortitudini autem, secundum quod est specialis virtus, non solent assignari partes subiectivae, eo quod non dividitur in virtutes specie differentes, cum sit circa materiam valde specialem, scii, ***pericula mortis*l.** Unde fortitudo vocatur species specialissima, quia non habet alias virtutum species sub se. Remanent igitur assignandae eius partes integrates et potentiates.

Partes integrates et potentiates. Sunt eaedem virtutes, quae fortitudini assignantur tum ut partes integrates tum ut partes potentiates, licet sub diverso respectu consideratae. Enumerantur a S. Augustino ex Cicerone quattuor partes: fiducia (fidentia) seu magnanimitas, magnificentia, patientia, perseverantia. Quatenus istae quattuor partes seu virtutes versantur circa eandem materiam ac fortitudo, scii. ***circa pericula mortis aggredienda et sustinenda,*** sunt partes ***integrantes*** fortitudinis, adiuvantes ad perfectum actum eius; quatenus vero versantur ***circa materiam minus difficilem,*** sunt partes ***potentiates*** et quasi virtutes secundarie annexae fortitudini.

Ad rem scribit Angelicus Doctor»: „Est duplex actus fortitudinis, scii, aggredi et sustinere. Ad actum autem aggrediendi duo requiruntur. Quorum primum pertinet *ad animi praeparationem,* ut scii, aliquis promptum animum habeat ad aggrediendum, et quantum ad hoc ponit Tullius *fiduciam,* unde dicit, quod .fiducia est, per quam magnis et honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciae certa cum spe collocavit.' Secundum autem pertinet *ad operis exsecutionem,* ne scii, aliquis deficiat in exsecutione eorum, quae fiducialiter incohavit: et quantum ad hoc ponit Tullius *magnificentiam·,* unde dicit, quod .magnificentia est rerum magnarum et excelsarum cum animi ampla quadam et splendida propositione cogitatio atque administratio*, i. e. exsecutio, ut scii, amplo proposito administratio non desit. Haec ergo duo, si coarctentur ad propriam materiam fortitudinis, scii, ad pericula mortis, erunt quasi partes integrates ipsius, sine quibus fortitudo esse non potest; si autem referantur ad aliquas alias materias, in quibus est minus difficultatis, erunt virtutes distinctae a fortitudine secundum speciem suam; tamen adiungentur illi sicut secundarium principali: sicut magnificentia a

*· S. theol. *a, a,* q. 134, ·. 6 ad ia. 1 Cf. ib. q. ia8, a. unie. » Ib.

Philosopho ponitur circa magnos sumptus; magnanimitas autem, quae videtur idem esse fiduciae, circa magnos honores. — Ad alium autem actum fortitudinis, qui est sustinere, duo requiruntur: quorum primum est, ne difficultate imminentium malorum animus frangatur per tristitiam et decidat a sua magnitudine; et quantum ad hoc ponit *patientiam;* unde dicit, quod ,patientia est honestatis aut utilitatis causa rerum arduarum aut difficilium voluntaria ac diuturna perpessio.' Aliud autem est, ut ex diuturna difficilium passione homo non fatigetur usque ad quod desistat, secundum illud: *,Ut ne fatigemini animis vestris deficientes',** et quantum ad hoc ponit *perseverantiam;* unde dicit, quod .perseverantia est in ratione bene considerata stabilis et perpetua permansio". Haec etiam duo, si coarctentur ad propriam materiam fortitudinis, erunt partes quasi intégrales ipsius; si autem ad quascumque materias difficiles referantur, erunt virtutes a fortitudine distinctae; et tamen ei adjunguntur sicut secundariae principali."

De singulis istis virtutibus, prout sunt partes ***potentiales*** **fortitudinis, nunc singillatim agendum est**

§ i-

De magnanimitate.

626 **Notio.** ***Magnanimitas est virtus inclinans ad magna in omni virtutum genere opera exsequenda, quae sunt magno honore revera digna.*** **Non ergo vere magnanimus est, qui magna quaerit extra virtutem, quia haec revera non sunt magna neque merentur verum honorem.**

Obiectum materiale magnanimitatis sunt honores magni et veri, unde vera magnanimitas despicit divitias, voluptates et honores huius mundi, utpote quae reapse parvi sint momenti; sed aspirat ad magnos honores coram Deo. Isti autem veri honores magni haberi non possunt nisi per exercitium *virtutum Christianarum,* et quidem arduarum.

Obiectum formale magnanimitatis non sunt honores qualescumque recte obtinendi, sed honores magni et ardui; circa parvos autem honores obtinendos versatur alia virtus innominata8. Magnanimitas vero tendit in honores magnos non praecise quia sunt honores, cum hoc non sit tam difficile, sed propter eorum excellentiam. Officium igitur magnanimitatis est recte ducere *passionem spei,* ut in magnos honores ordinate tendat per opera excellentia virtutum·. Honor magnam vim attractivam exercet in hominem, ideoque videmus multos homines inordinate honores appetere; et quo maiores sunt honores, eo vehementius solent hominem allicere. Hinc propter sitim inordinatam magnorum honorum committuntur in mundo multa peccata, de quibus infra n. 639 sermo erit.

Ex dictis licet etiam deducere, quomodo magnanimitas se habeat ad alias virtutes, praesertim si sunt in statu heroico. Etenim quaelibet virtus tendit in suum obiectum etiam arduum, at illud non attingit praecise *quia arduum est,* sed quia pertinet ad suam provinciam; hinc e. gr. virginitas attingit obiectum valde arduum, scii, perfectam immunitatem ab omni contaminatione voluptatis venereae, at non attingit illud obiectum, quia est arduum, sed potius non obstante eius arduitate. Econtra magnanimitas attingit in *materia*

• Hebr. ia, 3. · *Hochhereigkeit, SeelengrdOe.*
• Cf. S. theol. a, a, q. 129, a. a. · Ib. a. 1 ad a.

omnium aliarum virtutum praecise illud, quod est magnum et arduum, et quia est arduum.

Magnanimitas est vera virtus. Magnanimitatem in hoc sensu acceptam 627 esse veram et specialem virtutem, non difficulter probatur; nam habet nobilissimum et specialissimunj obiectum, scii, instigat ad recte obtinendum magnos honores per magna opera virtutum. Propter peculiares condiciones istius obiecti et finis virtus magnanimitatis habetur quidem in omnibus iustis et in habentibus alias virtutes in statu perfecto — cum gratia sanctificante enim omnes virtutes infunduntur et virtutes sunt connexae —, sed *actus* magnanimitatis non competit omnibus virtuosis, sed tantum magnis hominibus T.

Relatio ad humilitatem. Magnanimitas non opponitqr humilitati etiam 628 perfectissimae. Nam „in homine invenitur aliquid magnqm, quod ex dono Dei possidet; et aliquis defectus, qui competit ei ex infirmitate naturae. Magnanimitas ergo facit, quod homo se magnis dignificet secundum considerationem donorum, quae possidet *ex Deo;* sicut si habet magnam virtutem animi, magnanimitas facit, quod ad perfecta opera virtutis tendat; et similiter est dicendum de usu cuiuslibet alterius boni, puta scientiae vel alterius fortunae. Humilitas autem facit, quod homo se ipsum parvi pendat, secundum considerationem *proprii defectus.* Similiter etiam magnanimitas contemnit alios, secundum quod *deficiunt a donis Dei;* non enim tantum alios appretiatur, quod pro eis aliquid indecens faciat. Sed humilitas alios honorat et superiores aestimat, in quantum in eis aliquid inspicit de donis Dei.... Et sic patet, quod magnanimitas et humilitas non sunt contraria, quamvis in contraria tendere videantur, quia procedunt seCundum diversas considerationes." ·

Proprietates. S. Thomas· ex Aristotele com dures proprietates magna- 629 nimitatis enumerat, inter quas sequentes sunt principaliores: i. magnanimus modice delectatur honoribus etiam magnis oblatis; 2. in prosperis et in adversis moderatum se praebet; 3. libenter aliis auxilium exhibet, sed ipse neminem vel vix quemquam rogat de auxilio pro se ipso; 4. cum magnatibus se praebet revera magnum, i. e. non eis adulatur nec sinit suam libertatem ab eorum auctoritate opprimi; cum mediocribus vero se praebet mediocrem; 5. non est ambitiosus, et proinde non se ingerit locis aut functionibus honoratioribus; 6. aperte suam sententiam dicit, si est necessarium, non enim timet homines neque ulli adulari cupit; 7. non meminit iniuriarum acceptarum, hoc enim vilis est animae; 8. in suis exterioribus gestibus corporis est tardus; non enim praecipitanter agit, quia se ingerit tantum magnis negotiis, quae non ita saepe occurrunt, et quando occurrunt, cum seria deliberatione agi debent; 9. iuxta Aristotelem utitur saepe ironia. Ironia tamen hic non sumitur in sensu obvio derisionis, sed prout est *fictio minoris*l9. Antiqui distinxerunt duplicem fictionem: fictionem, quae est in plus, quando scii, quis fingit maiora de se quam sunt (est iactantia), et fictionem in minus, quando scii, quis fingit de se minora seu vilia, et haec fictio vocabatur ironia. Magnanimus ergo non solet demonstrare totam suam magnitudinem (praesertim autem non multitudini), quia hoc posset videri iactantia.

T Cf. S. theol. 2, 2, q. 129, a. 3 ad 2. · Ib. ad 4.
• Ib. ad 3 et 5; a. 4 ad 2. ** Cf. aupra n. 167.

§2.
De magnificentia.

630 Notio. Secunda pars potentialis fortitudinis est virtus magnificentiae ", quae est ***virtus moderans amorem pecuniae, ne magni sumptus impediantur, quibus magna opera externa fieri debent***™. Differt ergo magnificentia a magnanimitate sicut species a genere; etenim magnanimitas intendit magnum in omni materia et in omnibus virtutibus, magnificentia vero illud intendit et exsequitur tantum in ***opere externo fadibili***™, e. gr. in exstruendis templis, ecclesiis, monasteriis, in constituendis piis fundationibus, in epulo publico exhibendo, quando recta ratio hoc postulat. S. Thomas[14] animadvertit: „Nullus autem finis humanorum operum est adeo magnus sicut honor Dei, et ideo magnificentia praecipue magnum opus facit ***in ordine ad honorem Dei*** (exstruendo et ornando ecclesias et procurando alia necessaria ad cultum). Et ideo magnificentia coniungitur ***sanctitati,*** quia praecipuus eius effectus ad religionem sive ad sanctitatem ordinatur."

Proxima materia magnificentiae sunt magni sumptus faciendi pro magnis operibus externis, vel amor copiosae pecuniae moderandus.

681 Magnificentia specialis est virtus annexa fortitudini. Nam habet speciale obiectum, quod est aliqualiter simile obiecto fortitudinis; quia obiectum eius, utpote sumptus magni pro construendis magnis operibus, est quid speciale et arduum ; non tamen est tam arduum sicut obiectum fortitudinis, quod sunt pericula mortis sustinenda. Magnificus imprimis intendit opera magna *pro bono communi.* „Quod autem pertinet ad personam uniuscuiusque, est aliquid parvum in comparatione ad id, quod convenit rebus divinis vel rebus communibus. Et ideo magnificus non principaliter intendit sumptus facere in his, quae pertinent ad personam propriam, non quia bonum suum non quaerat, sed quia non est magnum. Si quid tamen in his, quae ad ipsum pertinent, magnitudinem habeat, hoc etiam magnifice magnificus prosequitur, sicut ea, quae semel fiunt, ut nuptiae, vel etiam quae permanentia sunt, sicut ad magnificum pertinet praeparare convenientem habitationem."[1'] Ex dictis sequitur, ut magnificentia sit virtus, cuius *exercitium* pertinet ad reges vel ad divites, quia isti soli valent disponere de magnis sumptibus; sed secundum *affectum* et praeparationem animi, ac proinde etiam secundum meritum, ista virtus potest etiam esse in pauperibus, qui habent sinceram voluntatem faciendi magnos sumptus pro magnis operibus, si possiderent sufficientem pecuniam.

632 Relatio ad liberalitatem. Magnificentia habet aliquam similitudinem cum liberalitate, sed tamen realiter ab illa differt. Prima differentia est, quod liberalitas se extendit ad *omnes* operationes, quae sunt circa pecunias, scii, ad expensas, acceptiones et dationes; sed magnificentia est solum circa *sumptus,* i. e. expensas. Secunda differentia est, quod etiam in sumptibus sive in expensis magnificentia excedit liberalitatem magnitudine expensarum; magnificentia enim est solum circa magnas expensas (sicut ipsum nomen demonstrat), sed liberalitas potest esse etiam circa moderatas.

11 *Prachtentfaltung, Prachtliebe.* » Cf. S. theol. 2, a, q. 134, a. 3.
11 Cf. ib. a. 2 ad 2. *· Ib. ad 3. *· Ib. a. 1 ad 3.

§ 3.

De patientia.

Notio. Tertia virtus tamquam pars potentialis fortitudini adiuncta 633
est patientia, quae definiri potest: ***virtus, qua quis mala praesentia (praesertim ab aliis inflicta) ita perfert, ut ex eis non inordinate tristetur***[1*]; seu ut Cicero[1T] dicit: „Patientia est honestatis aut utilitatis causa rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpessio." Si patientia versatur circa moderandam tristitiam ex imminentia mortis, est pars integralis fortitudinis; sin autem tristitia oritur ex minoribus malis, tunc est tantum pars potentialis istius virtutis[“].

Proxima materia patientiae sunt praesentes tristitiae recte tolerandae; ***subiectum*** autem est pars concupiscibilis[1’].

Patientia est specialis et valde necessaria virtus, quia eius principalis 634
actus est recte moderari passionem tristitiae inordinatae, quod est munus valde bonum et necessarium. Nam inordinata tristitia est magnum malum et impeditivum multorum bonorum. Unde dicitur in S. Scriptura: *„Multos occidit tristitia, et non est utilitas in illa."*[19] *„Sicut tinea vestimento et vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi."*[**] *„Felix, qui non habuit animi sui tristitiam."*[**] Est quidem tristitia aliquando salutaris, *si moderate et ad breve tempus assumitur* propter absentiam bonorum spiritualium aut propter praesentiam malorum spiritualium (praesertim peccatorum); debet tamen tunc bene temperari per patientiam. — S. Scriptura saepissime et instantissime commendat patientiam: *„Patientia enim vobis necessaria est."*[**] *„Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit."*[**] *„In patientia vestra possidebitis animas vestras."*[**] S. Thomas[’·] explicat hunc textum dicens: „Ideo per patientiam dicitur homo animam suam possidere, in quantum radicitus evellit passiones adversitatum, quibus anima inquietatur."

SS. Patres[”] nonnulli integros libros scripserunt de virtute patientiae, e. gr. S. Cyprianus, qui in libro „De bono patientiae"[*·] scribit: „Patientia autem, fratres dilectissimi, non tantum bona custodit, sed et repellit adversa; Spiritui Sancto favens et coelestibus ac divinis cohaerens contra facta carnis et corporis, quibus anima expugnatur et capitur, virtutum suarum propugnaculo reluctatur." Optime de patientia scripserunt quoque S. Zeno episcopus Veronensis[”], S. Augustinus[”], S. Gregorius Magnus[’*]. — Huius virtutis gradus primus est tolerare afflictiones sine murmuratione, secundus sine

[1«] Cf. S. theol. 2, 2, q. 136, a. 4 ad 2. [17] De invent, rhetor. l. 2, c. 54.
[u] S. theol. 2, 2, q. 136, a. 4 ad 3. [*·] Ib. ad 2.
[>0] Eccli. 30, 25. [’*] Prov. 25, 20. [”] Eccli, 14, 2. [”] Hebr. 10,36.
[1«] Rom. 5, 3 sq. [”] Luc. 21, 19. [’·] S. theol. 2, 2, q. 136, a. 2 ad 2.
[n] Enumerantur a *Migne,* Patr. lat. (Indices) 220, 666.
[»·] n. 14 (*Migne,* Patr. lat. 4, 655).
[1·] Cum magna eloquentia tractat iste auctor de virtute patientiae et in fine exclamat: „O quam vellem te, si possim, rerum omnium regina patientia, magis moribus celebraret ... Tu cotidiana martyrum et mater es et corona; tu murus fidei, fructus spei, amica caritatis! ... Felix, aeternumque felix est, qui semper te habuerit in se" (1. I, tr. 6, n. 8: *Migne,* Patr. lat. 11, 317).
[··] Liber de patientia (*Migne,* Patr. lat. 40, 611).
[·*] In evang. l. 2, hom. 35 (*Migne,* Patr. lat. 76, 1261).

lamentatione et quaerimoniis apud alios, tertius cum gaudio, sicut apostoli, qui ibant gaudentes a conspeçtu Concilii, quia digni habiti fuere pro nomine lesu contumeliam pati.

635 Relatio inter patientiam et longanimitatem. Ad patientiam pertinet longanimitas ", quae partim differt partim convenit cum illa. Differt, quia obiectum patientiae est malum, cum econtra obiectum longanimitatis sit bonum; est enim longanimitas virtus, qua quis tolerat molestias orientes ex eo, quod tendit in aliquod bonum post longum tempus habendum. Cum autem haec longa dilatio tristitiam causare soleat et longanimitas hanc tristitiam fortiter toleret, in hoc convenit cum patientia, quae est item torerantia tristitiae ".

636 Media ad obtinendam patientiam. Ad obtinendam patientiam tam necessariam pro vita Christiana iuvat considerare: i. patientiam et longanimitatem Dei tolerantis peccatores; 2. patientiam Christi in vita et in morte sua; 3. patientiam sanctorum; 4. fructus patientiae in utraque vita, scii, satisfactionem pro peccatis commissis, gloriam aeternam in futura; 5 mala, quae oriuntur ex impatientia, qua scii, amittitur meritum patientiae, non minuitur malum, sed potius augetur, cum ipsa impatientia saepe sit malum magis crucians quam illud malum, ex quo impatientia ortum duxit; demum 6. ex impatientia multa peccata saepe procedere, praesertim contra caritatem.

§4-

De perseverantia.

637 Notio. Quarta et ultima virtus, quae ut pars potentialis adiungitur fortitudini, est perseverantia'*, quae tamen hic non sumitur pro illo magno dono, quo homo perseverat in statu gratiae sanctificantis usque ad mortem; hoc enim donum perseverantiae non est virtus, sed speciale auxilium gratiae divinae, quod ne a justificatis quidem mereri potest. Perseverentia autem, pr&ut est virtus specialis, definiri potest: ***habitus inclinans ad persistendum in exercitio virtutum secundum quod recta ratio dictat, non obstante molestia ex diuturnitate operis proveniente*****.** Sane unaquaeque virtus persistit in suo opere usque ad finem, sed ex motivo proprio; cum econtra perseverantia hanc constantiam causet praecise propter honestatem, quae reperitur in continuatione operis usque ad finem, repugnante taedio ex illa diuturnitate proveniente. — Perseverantia hoc modo accepta est virtus annexa fortitudini, quia fortitudo servat firmitatem in materia valde difficili, scii, in periculis mortis; perseverantia autem firmitatem servat in materia minus difficili, quae scii, provenit ex ***diuturnitate operis.***

Relatio ad constantiam. Iuxta S. Thomam est aliqua sed parva differentia inter perseverantiam et constantiam ", etenim ..perseverantia et constantia conveniunt quidem in fine, quia ad utramque pertinet firmiter persistere in aliquo bono; differunt autem secundum ea, quae difficultatem afferunt ad persistendum in bono; nam virtus perseverantiae proprie facit firmiter persistere hominem in bono contra difficultatem, quae provenit ex *diuturnitate* **actus; constantia autc n facit firmiter persistere in bono contra**

" *Langmut.* **" Cf. S. theol. 2, 3, q. 136, a. 5.** " *Ausdauer.*

•° **Cf.** *Billuart,* **De fortitud. diss. 2, a. 6.** " *Feititkeit, Stetigkrit.*

difficultatem, quae provenit ex quibuscumque aliis exterioribus impedimentis,"" — Pulchre dicit S. Bernardus «Perseverantia soror est patientiae, constantiae *filia* ... propugnaculum sanctitatis."

CAPUT IV.

De vitiis oppositis tum fortitudini tum virtutibus annexis.

1. Fortitudini opponuntur tria vitia, scii, timiditas seu ignavia, intimiditas, audacia seu temeritas. 638

a) ***Timiditas,*** de qua hic agitur, non est passio timoris, nam passiones in sensu Aristotelico sunt quid indifferens; sed est ***timor inordinatus malorum temporalium et praecipue periculorum mortis.*** Sane in quolibet peccato includitur inordinatus timor; sicut avarus timet amissionem pecuniae, intemperatus amissionem voluptatis, et sic de aliis. Sed timor praecipuus est periculorum mortis. Et ideo talis timoris inordinatio opponitur fortitudini, quae est circa pericula mortis. Ita S. Thomas[*]. Timor inordinatus est igitur ***excessus in timendo et defectus in audendo.*** Ex primo capite vocatur ***timiditas;*** ex secundo autem ***ignavia;*** sed propter affinitatem utrumque communi vocabulo vocatur timiditas. Haec timiditas est ex se tantum peccatum veniale; si quis tamen ex timore inordinato praeceptum grave transgreditur, hoc est peccatum mortale vel potius causa peccati mortalis. Quomodo timor seu metus tollat aut minuat voluntarium et proinde rationem peccati, supra I, n. 69 dictum est. Maxima ignavia est, si quis propter miserias huius vitae, quas putat intolerabiles, suicidium committit.

b) ***Intimiditas*** est vitium, quod non timet pericula, et praesertim pericula mortis, quando timenda sunt. Quod vitium oritur aut ex contemptu vitae, quam homo parvi pendit, aut ex superbia qua sibi nimis virium tribuit, aut ex animi stoliditate. Intimiditas eatenus est peccatum, quatenus causât alia peccata, aut quatenus homo ex ea peccat contra caritatem erga se ipsum.

c) ***Audacia*** seu temeritas, prout hic sumitur, est excessus in aggrediendis periculis'. Audacia oritur ex iisdem causis ac intimiditas, quacum intime connexa est, praecipue autem ex vana iactantia. De peccaminositate huius vitii idem valet, quod dictum est de intimiditate. In duello, in quibusdam certationibus, in exercitiis acrobaticis etc. vitia temeritatis et intimiditatis solent accidere.

2. Magnanimitati opponuntur quattuor vitia, scii, tria per excessum: praesumptio,ambitio, inanis gloria; unum per defectum,scii.pusillanimitas. 63$

a) *Praesumptio* 8, quae opponitur magnanimitati, non est confundenda cum praesumptione, quae est contra spem*. Prima est vitium inducens ad aggredienda opera, quae superant vires agentis; altera est, quae sperat beatitudinem aeternam per media a Deo non ordinata. Si dicitur, praesumptionem

" S. theol. 3, 3, q. 137, a. 3. ·· Ep. 129, n. 2 *(Migne,* Patr. lat. 182, 284).
* S. theol. 3, 3, q. 125, a. 3. ' *IPaghalsigkeit, Tollkühnheit.*
1 *Selbstüberschâteung, ^ermessenheit;* cf. «upra I, n. 413, * Cf. I, n. 549.

oppositam magnanimitati aggredi illa, quae prorsus vires agentis excedunt, intelligendae sunt vires non tantum propriae sed etiam alienae, quae tamen agenti praesto sunt; quod enim possumus cum auxilio amicorum et maxime Dei, non censetur prorsus superare vires nostras; unde non sumus praesumptuosi, quando aggredimur opera virtutum etiam difficilium sub confidentia adiutorii gratiae divinae auxiliantis. — Exemplum praesumptionis peccaminosae est Petrus, qui nimia fiducia ductus dicebat: *„Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire"1,* et nihilominus postea ad vocem ancillae Christum negavit. Tali peccato praesumptionis peccant quoque illi, qui absque sufficienti capacitate suscipiunt officia iudicis, pastoris, confessarii etc. De origine et culpabilitate huius praesumptionis iam supra I, n. 412 dictum est. Valde nervose describit Seneca praesumptionem: „Magnanimitas, si se extra modum suum extollat, faciet virum minacem, inflatum, turbidum, inquietum, et in quascumque excellentias dictorum factorumque, neglecta honestate, festinum." ·

b) *Ambitio1,* quae opponitur magnanimitati per excessum, est vitium, quo quis inordinate *honorem* desiderat, vel quem non meretur, vel quem non in Deum sed ad sui tantum utilitatem refert; vel brevius definiri potest: *inordinatus appetitus honoris :**Cum honor sit res in se bona aut indifferens, inordinatus appetitus eius per se non est nisi peccatum veniale; potest tamen fieri mortale propter circumstantias, e. gr. si quis in tali honore humano ponit finem suum ultimum, aut si honorem quaerit ex aliquo peccato mortali (iactantia de peccatis commissis), aut si quis quaerit honorem proprium cum gravi damno aliorum. Inordinatus appetitus honoris seu ambitio habet saepe effectus valde contrarios, cum loco veri honoris derisiones et contemptus homini ambitioso obveniant.

c) *Inanis gloria* prout opponitur magnanimitati per excessum, sumitur pro *inordinato appetitu inanis gloriae.* Appetitus propriae gloriae non est de se aliquid vitiosum, unde monemur: *„Luceat lux vestra coram hominibus"*;* sed appetitus inanis gloriae est peccaminosus; nam appetere aliquid vanum est vitiosum, secundum illud: *„Ut quid diligitis vanitatem et quaeritis mendacium ?"11* Potest autem dici gloria vana tripliciter: uno modo ex parte *rei,* de qua quis gloriam quaerit; puta cum quis gloriam quaerit de eo, quod non est gloria dignum, sicut de aliqua re fragili et caduca (e. gr. de pulchritudine corporali); alio modo ex parte eius, *a quo* quis gloriam quaerit, puta hominis, cuius iudicium non est certum (e. gr. si quis ab idiota vult laudari ut doctus); tertio modo ex parte *ipsius, qui* gloriam appetit, qui videlicet appetitum gloriae suae non refert in debitum finem, puta ad honorem Dei vel proximi salutem. Ita S. Thomas1'. — Inanis gloria secundum se non est nisi peccatum veniale, quia non simpliciter repugnat caritati, et quia est tantum inordinatio circa rem in se indifferentem; potest tamen fieri facile non tantum peccatum mortale, sed etiam peccatum capitale, ex quo multa alia peccata pullulant, ut supra I, n. 414 dictum est11.

• Luc. 22, 33. · Apud S. *Thornam,* S. theol. 2, 2, q. 130, a. 2 ad 3.
1 Cf. supra I, n. 413. · S. theol. 2, 2, q. 131, a. I.
• Cf. supra I, n. 414. '· Matth. 5, 16. 11 Ps. 4, 3.
·* S. theol. 2, 2, q. 132, a. 1.

u Pascal valde lepide et vere dicit de vana gloria: „La vanité est si ancrée dans le coeur de l'homme, qu'un goujat, un marmiton, un crocheteur se vante et veut avoir ses admireurs; et les philosophes même en veulent. Ceux qui écrivent

d) *Pusillanimitas* [14]* opponitur magnanimitati per defectum, et est animi dispositio, qua quis refugit aggredi vel facere aliquid quasi nimis magnum et superans vires suas, cum revera non superet. Unde sicut magnanimus tendit recte ad magna, ita pusillanimus ex culpabili ignorantia propriae condicionis refugit a magnis, quae sibi conveniunt. Exemplum talis pusillanimitatis est in Evangelio servus piger, qui abscondit talentum suum in sudario, et propterea graviter increpatus est. — Pusillanimitas ex se non dicit grave peccatum; potest tamen fieri grave peccatum, si quis ex pusillanimitate grave officium omittit; e. gr. si parentes omittunt corrigere filios immorigeros, quia putant se non posse efficacem correctionem facere; si quis iam non pugnat contra tentationes, autumans se non posse illas vincere. Pusillanimitas, quae versatur circa res ad salutem prorsus necessarias, potest evadere *peccatum desperationis.* — Vincitur pusillanimitas ponendo spem in auxilio divino, quod numquam deerit hominibus bonae voluntatis. — Pusillanimitas saepe oritur ex morbida qualitate corporis, vel ex ideis fixis.

3. Magnificentiae opponuntur duo vitia, scii.unum per excessum: inordinata *sumptuositas*ls, alterum per defectum: *parvificentia*'', Utrumque hoc vitium est inordinatio circa *magnos sumptus* faciendos, et ex hac ratione parvificentia distinguitur ab avaritia et illiberalitate. Unde S. Thomas docet: „Sicut magnificus convenit cum liberali in hoc, quod prompte et delectabiliter pecunias emittit, ita etiam parvificus convenit cum illiberali sive avaro in hoc, quod cum tristitia et tarditate expensas facit. Differt autem in hoc, quod illiberalitas attenditur circa communes sumptus, parvificentia autem circa *magnos sumptus,* quos difficilius est facere, et ideo minus vitium est parvificentia quam illiberalitas."[17] Peccaminositas horum vitiorum mensuranda est ex peccatis aliis, quae propter illa committuntur. 640

4. Patientiae opponuntur duo vitia, unum per defectum et alterum per excessum. Per defectum opponitur *insensibilitas* seu durities, cum scii, quis nullis malis sive propriis sive alienis ullo modo tangitur. Quod quidem est defectus tristitiae, licet sit excessus sustinentiae. Hanc insensibilitatem esse peccaminosam per se patet, cum neque naturae humanae neque vitae sociali sit consentanea, sed sapiat stolidam brutalitatem et duritiem innaturalem. Per excessum (tristitiae, sed per defectum sustinentiae) opponitur patientiae *impatientia,* qua quis nimis tristatur aut ex tristitia vel dolore a bono recedit. Impatiens ut plurimum suam impatientiam exterius manifestat murmurationibus, lamentationibus vel iracundia. — Utrumque peccatum, scii, insensibilitatis et impatientiae, ex se est tantum peccatum veniale; fit tamen mortale, si propter illud alia virtus, e.gr. caritas fraterna, graviter laeditur l·. 641

contre la gloire, veulent avoir la gloire d'avoir bien écrit; et ceux qui le lisent, veulent avoir la gloire de l'avoir lu; et moi qui écris ceci, j'ai peut-être cette envie, et peut-être que ceux qui le liront, l'auront aussi" (Pensées [1907] 400).

14 *Kleinmütigkeit.*

14 Vocabatur a Graecis βαναυσία, qua voce significatur et *niedrige, handwerksmâûige Gesinnung* et inde sequens *übertriebener Luxus, Protxentum;* a modernis sumitur verbum maxime in sensu priore.

*· *Knauserei, Enghersigkeit.* 17 S. theol. 2, a, q. 135, a. I ad 3.

»· Mirum est, quod S. Thomas de vitiis oppositis patientiae non loquitur in Summa theol,

642 5. Perseverantiae opponuntur pariter duo vitia, scii, unum per defectum, quod est mollities seu *inconstantia,* quando quis ob difficultates, quae in continuatione operis boni occurrunt, facile ab eo recedit contra rectum dictamen rationis. Haec inconstantia vocatur a S. Thoma mollities *·, quae tamen non est confundenda cum mollitie, quae est peccatum contra castitatem. — Inconstantia ex se non est peccatum grave; est tamen causa multorum malorum et impedit quam plurima bona; etenim reddit animum hominis debilem et fere impotentem peragendi aliquod magnum opus, cum in quolibet magno opere difficultates oriantur. — Per modum excessus opponitur perseverantiae *pertinacia* ", quae est inclinatio ad persistendum in proposito contra dictamen rectae rationis, ut si quis vult persistere in falsa religione, quam ut falsam clare cognoscit. Haec pertinacia est peccatum mortale vel leve pro qualitate obligationis et virtutis, quae per illam laeditur.

TRACTATUS XIII.

De virtute temperantiae et vitiis oppositis.

Dividimus istum tractatum in quattuor capita: 1. de notione temperantiae; 2. de partibus temperantiae in genere; 3. de subiectivis partibus eius in specie atque de vitiis oppositis; 4. de potentialibus partibus eius in specie atque de vitiis oppositis.

CAPUT I.

De notione temperantiae.

648 Quemadmodum virtus fortitudinis moderatur appetitum irascibilem, ita virtus temperantiae ordinat ***appetitum concupiscibilem*** tamquam subiectum proximum. Temperantia, ut ipsum nomen indicat, est quaedam temperies seu moderatio. Sumitur autem 1. in sensu latissimo pro moderatione a ratione facta in omni passione seu actione; et sic temperantia nihil aliud est nisi refrenatio necessaria in omni virtute; de hac temperantia hic non agimus; 2. in sensu stricto, quo temperantia definiri potest: virtus moderans appetitum circa delectationes tactus, i. e. circa delectationes ciborum et Venereorum.

Explicatur. Officium et finis temperantiae est moderari iuxta rectam rationem (sive naturalem sive fide supernaturali elevatam) delectationes carnales. Sunt autem multiplices delectationes iuxta diversa ipsarum obtecta specifica. Generatim delectatio definiri potest: *quies appetitus in bono possesso.* Porro bona seu obiecta, de quibus delectatio esse potest, sunt diversa. Primo sunt bona pure spiritualia, ut scientia, beatitudo aeterna etc. Delectatio de istis bonis vocatur *delectatio pure spiritualis* seu potius gaudium spirituale. Unde delectatio pure spiritualis non ea est dicenda, quae a mente producitur, ut quidam auctores docent (secus enim etiam delectatio de cogitationibus obscenis esset delectatio pure spiritualis; quod sane incongrue diceretur), sed est delectatio circa bona pure spiritualia. Omnes autem de-

" S. theol. 2, 3, q. 138, a. 1. ·· *Hartndckigkeit.*

lectationes, quae versantur circa obiectum materiale, sunt *delectationes materiales, et* parum refert, utrum sequantur ex apprehensione sensitiva an intellectiva. Hinc delectationes avari de pecunia possessa, occisoris de homicidio patrato, adulteri de luxuria commissa etc. sunt revera delectationes materiales, licet sint in appetitu rationali. Istae autem delectationes materiales possunt subdividi in delectationes *corporales* et *non-corporales.* Delectationes *non-corporales* sunt illae materiales, quae versantur quidem circa obiectum materiale, sed non sentiuntur in corpore. Cf. exempla supra allata de avaro, occisore et adultero[1]. Delectationes autem *corporales* sentiuntur in corpore, et vocantur *sensitivae* seu organicae, quando oriuntur ex perceptione obiecti sensibus convenientis. Ita delectatur auris audiendo dulcem melodiam, oculus videndo pulchros colores, sensus tactus tangendo res molles, odoratus olfaciendo odores bonos. Vocantur autem istae delectationes *sensuales* vel carnales, si oriuntur ex coniunctione physica et magis intensiva rei cum peculiaribus nervis alicuius organi, quod inde vehementer movetur. Invenitur ista delectatio in usu cibi, potus et rerum Venerearum; est saepe intensissima et magnis deordinationibus subiecta. Quando versatur circa res venereas, proprie vocatur delectatio venerea (geschlechtliche Lust, délectation sexuelle), de qua infra n. 681.

Ex dictis eruitur, quod sunt delectationes quadruplicis generis:

1. delectationes *pure spirituales,* nempe ex actione intellectuali et de obiecto spirituali;

2. delectationes *non-corporales* (spirituales in lato sensu), nempe ex actione intellectuali sed de obiecto corporali;

3. delectationes *sensitivae,* scil. ex perceptione sensitiva alicuius obiecti convenientis;

4. delectationes *sensuales* (carnales), quae nempe oriuntur ex coniunctione intima et physica obiecti cum peculiaribus, nervis tactus seu gustus atque locum habent in cibis et rebus venereis. Delectationes autem venereae non solum ex contactu physico, sed saepe etiam ex phantasmate obsceno oriuntur; e. gr. pollutio produci potest ex lectione obscena.

Obiectum temperantiae. Temperantia in sensu lato sumpta mo- 644
deratur omnes delectationes, sive spirituales sive materiales; temperantia autem in sensu stricto versatur solummodo circa delectationes sensuales moderandas.

Obiectum formale quo seu motivum est recta ratio servanda in istis delectationibus. Tunc autem recta ratio servatur, quando istae delectationes ordinantur ad finem a Creatore praefixum; qui quidem finis est conservatio vitae individualis (per cibos) et speciei humanae (per actum generationis). Quando autem delectatio sensualis non intenditur ut medium ad istos actus facilitandos, sed ut finis principaliter volitus, tunc adest semper peccaminosa inordinatio; quia numquam licet agere ex sola delectatione seu voluptate[2].

Ad rem scribit S. Thomas[3]: „Ita est temperantia circa concupiscentias

[1] Nihilominus vitia versantia circa huiusmodi delectationes non corporales aliquando vocantur vitia spiritualia, quia nempe non sunt vitia proprie et stricte carnalia. Hinc Angelicus Doctor vocat avaritiam vitium spirituale (S. theol. 2, 2, q. 118, a. 6). [2] Cf. supra de fine actuum humanorum I, n. 125.

[3] S. theol. 2, 2, q. 141, a. 4.

et delectationes, sicut fortitudo est circa timores et audacias. Fortitudo autem est circa timores et audacias respectu *maximorum* malorum, quibus ipsa natura exstinguitur, quae sunt pericula mortis. Unde similiter temperantia oportet quod sit circa concupiscentias maximarum delectationum. Et quia delectatio sequitur operationem naturalem, tanto aliquae delectationes sunt vehementiores, quanto consequuntur operationes magis naturales. Maxime autem naturales sunt animalibus operationes, quibus conservatur natura individui per cibum et potum, et natura speciei per coniunctionem maris et feminae; et ideo circa delectationes ciborum et potuum et circa delectationes venereorum est proprie temperantia. Huiusmodi autem delectationes consequuntur sensum tactus. Unde relinquitur, quod temperantia sit circa delectationes tactus."

Sane aliquando etiam aliae delectationes sensitivae influunt in delectationes carnales, ut e. gr. mulier pulchra visa potest causare motus carnales in viro libidinoso, odor bonus allicit ad manducandos cibos etc., et tunc temperantia stricte dicta debet ***secundario*** moderari etiam istas delectationes[4]. Ex hucusque dictis eruitur, quod temperantia sumi possit in triplici sensu:

1. in sensu latissimo pro moderamine afferendo in qualibet actione et passione;

2. in sensu lato pro moderamine delectationum spiritualium et sensitivarum;

3. in sensu stricto pro moderamine delectationum sensualium, i. e. in cibis et venereis. Non loquimur nisi de temperantia in stricto sensu.

645 Differentia inter temperantiam naturalem et supernaturalem. Temperantia tamquam virtus naturalis et *acquisita,* de qua hucusque sermo fuit, specie differt a temperantia, quae est virtus supernaturaliter infusa. Nam temperantia supernaturaliter infusa habet altiorem finem et altius motivum seu obiectum formale. Est enim finis eius beatitudo aeterna; motivum et obiectum formale est *fides,* quae dictat, omnia parvi facienda esse ad lucrandam vitam aeternam. Ad rem scribit S. Thomas·: „Temperantiae obiectum est bonum delectabilium in concupiscentiis tactus; cuius quidem obiecti formalis ratio est a ratione, quae instituit modum in his concupiscentiis; materiale autem est id, quod est ex parte concupiscentiarum Manifestum est autem, quod alterius rationis est modus, qui imponitur in huiusmodi concupiscentiis secundum regulam rationis humanae, et secundum regulam divinam: puta, in sumptione ciborum ratione humana modus statuitur, ut non noceat valetudini corporis nec impediat rationis actum; secundum autem regulam legis divinae requiritur, quod ‚homo castiget corpus suum et in servitutem redigat' per abstinentiam cibi et potus et aliorum huiusmodi. Unde manifestum est, quod temperantia infusa et acquisita *differunt specie;* et eadem ratio est de aliis virtutibus. Alio modo habitus distinguuntur specie secundum ea, ad quae ordinantur, ... et per hunc etiam modum differunt specie virtutes morales infusae, per quas homines bene se habent in ordine ad hoc, quod sunt cives sanctorum et domestici Dei; et aliae virtutes, acquisitae, secundum quas homo bene se habet in ordine ad res humanas."

*** Cf. S. theol. a, a, q. 141, a. 5.** *** S. theol. 1, a, q. 63, a. 4.**

Regula ergo virtutis naturalis temperantiae in delectationibus ciborum est *valetudo hominis.* Itaque e. gr. contra naturalem virtutem temperantiae peccat, qui ita delectationibus gustus indulget, ut sanitas corporalis inde laedatur. Regula temperantiae naturalis in delectationibus actus generationis est *bonum prolis,* ita ut tunc quis peccet in hoc puncto, quando aliquid agit, quod est contra rectam rationem in generatione prolis. Recta autem ratio dictat, actum generationis non posse licite exerceri nisi *in legitimo matrimonio,* quia secus educatio prolis periclitaretur·. Regula virtutis supernaturalis temperantiae est *salus animae;* unde ista virtus supernaturalis potest aliquando praecipere pro salute animae ieiunium, abstinentiam, virginitatem, licet haec non sint sanitati favorabilia.

CAPUT II.

De partibus temperantiae in genere.

In temperantia habentur partes intégrales, subiectivae, potentiates. 646

i. Partes intégrales temperantiae sunt duae, scii, ***verecundia*** et ***honestas;*** integrum enim officium temperantiae consistit in duobus: in fuga turpitudinis, ad quam iuvat verecundia; et in amore decoris, ad quem iuvat honestas. Breviter sequentia notentur de istis partibus integralibus.

a) *Verecundial est timor opprobrii.* Non est virtus proprie dicta, sed passio laudabilis, quae ideo quandoque dicitur virtus in lato sensu. Verecundia enim est aliqua imperfectio consistens in timore vituperationis propter ea, quae ab hominibus ut turpia habentur. Sic multi verecundantur de paupertate, de defectibus corporalibus: quae quidem verecundia est signum debilis mentis; alii verecundantur de ipsis actibus honestis, quia propterea deridentur ab impiis: haec verecundia est mala. Sin autem homo movetur ad verecundiam secundum rectam rationem, quia scii, commisit aliquid turpe, vel quia timet, ne quid turpe accidat, haec verecundia est bona, et disponit ad virtutem, quia inicit horrorem turpitudinis. Cum autem peccata contra temperantiam sint valde turpia, quippe quae hominem reddant similem brutis, verecundia, quae retrahit ab his turpibus, recte dici potest pars integralis temperantiae. Quare S. Thomas* dicit: ..Verecundia non est pars temperantiae, quasi intrans essentiam eius, sed quasi *dispositive se habens ad ipsam,* unde Ambrosius dicit, quod verecundia iacit prima temperantiae fundamenta, in quantum scii, incutit horrorem turpitudinis." — Cum virtus temperantiae et praesertim castitatis sit maxime necessaria virginibus, inde illis Creator indidit magnam verecundiam, ut possint melius servare virginitatem.

b) Sicut verecundia est fuga turpitudinis, ita *honestas est amor et prosecutio decoris.* Honestas in hoc sensu accepta est item pars integralis temperantiae. Unde S. Thomas docet: ..Honestas est quaedam spiritualis pulchritudo. Pulchro autem opponitur turpe. Opposita autem maxime se invicem manifestant. Et ideo ad temperantiam specialiter honestas pertinere videtur, quae id, quod est homini turpissimum, repellit, scii, brutales volup-

• Cf. Infra, ubi de malitia fornicationis sermo erit.

• *Scham, Scheu, pudeur, honte.* * S. theol. a, a, q. 144, a. 4 ad 4.

• *Anitandjgefühl.* * L. C. q. 145, a. 4.

tates. Unde et in ipso nomine temperantiae maxime intelligitur bonum rationis, cuius est moderari et temperari concupiscentias pravas. Sic ergo honestas, prout speciali quadam ratione temperantiae attribuitur, ponitur pars integralis eius, non quidem subiectiva, vel sicut virtus adiuncta, sed pars integralis ipsius, sicut quaedam eius condicio."

Nota. Quam maxime istae duae virtutes verecundiae et honestatis colendae sunt in educatione puerorum et puellarum; sunt enim quasi *custodes castitatis* et temperantiae. Quodsi isti custodes mortui sunt, homo solet praeceps ruere in omnem spurcitiam luxuriae et intemperantiae.

647 2. Partes subiectivae temperantiae enumerantur a S. Thoma quattuor, scii, ***abstinentia, sobrietas, castitas, pudicitia.***

..Partes autem subiectivae alicuius virtutis dicuntur species eius; oportet autem diversificare species virtutum secundum diversitatem materiae vel obiecti. Est autem temperantia circa delectationes tactus, quae dividuntur in duo genera. Nam quaedam ordinantur ad nutrimentum; et in his quantum *ad cibum* est abstinentia, quantum *ad potum* proprie sobrietas. Quaedam vero ordinantur ad vim generativam; et in his quantum *ad delectationem principalem* ipsius coitus est castitas; quantum autem *ad delectationes circumstantes,* puta quae sunt in osculis, tactibus et amplexibus, attenditur pudicitia." * De singulis illis partibus in capite sequente amplius tractabitur.

648 3. ***Partes potentiates*** temperantiae sunt quinque, scii, ***continentia, humilitas, mansuetudo, modestia, moderatio.***

Ut ex supra dictis patet, partes potentiales alicuius virtutis principalis dicuntur virtutes illae secundariae, quae habent idem obiectum formale quo ac virtus principalis; sed tamen versantur circa materias *minus principales et minus difficiles.* Pertinet autem ad temperantiam moderari delectationes tactus, quas difficillimum est moderari; unde quaecumque virtus moderationem quandam importat in aliqua materia minus difficili et refrenat appetitum in aliquid delectabile inordinate tendentem, potest poni pars potentialis temperantiae vel virtus illi adiuncta. Appetitus autem inordinatus invenitur in tribus obiectis, scii. 1. in interioribus motibus animi; 2. in exterioribus motibus et actibus corporis; 3. in exterioribus rebus. Quantum ad primum, praeter motum concupiscentiae tactus, quem moderatur et refrenat temperantia, tres motus inveniuntur in anima in aliquid tendentes. Primus est motus voluntatis commotae ex impetu passionis; et hunc motum refrenat *continentia ex* qua fit, ut, licet pars inferior hominis patiatur immoderatos motus concupiscentiae, voluntas non vincatur. Secundus motus interior est motus spei tendentis inordinate in excellentiam propriam; et hunc motum moderatur sive refrenat *humilitas.* Tertius motus interior est motus irae tendens in vindictam; et hunc motum moderatur sive refrenat *mansuetudo* seu *clementia.* Quantum ad motus exteriores corporales affert debitam moderationem *modestia.* Quantum tandem ad res exteriores ponitur *moderatio,* quae et superflua respuit et nimis exquisita non requirit. A quibusdam modestia et moderatio iterum subdividuntur T.

• S. theol. 2, 2, q. 143, ·· unic·
» Cf. S. theol. L c.

• *Selbstbeherrschung, maîtrise de soi-mime.*

CAPUT III.

De subiectivis partibus temperantiae in specie atque de vitiis oppositis.

Praenotamen. De partibus integrantibus temperantiae, scii, de verecundia et honestate, supra sufficienter dictum est; remanent igitur magis explicandae illius partes subiectivae et potentiales, cum vitiis oppositis. In hoc capite agemus: 1. de virtute abstinentiae et de ieiunio; 2. de vitio opposito seu de gula; 3. de sobrietate et vitio opposito, i. e. de ebrietate; 4. de castitate et virginitate; 5.de vitio opposito castitati, nempe de luxuria.

ARTICULUS I.

De virtute abstinentiae et de ieiunio.

Notio. Abstinentia generatim sumpta significat subtractionem cibi. 649
In hoc sensu generali non est virtus, sed quid indifferens, quod ex circumstantiis potest fieri bonum vel malum. Sic qui abstinet a cibis ex vanitate, committit actum malum; qui autem abstinet a cibis propter rectum dictamen rationis et virtutis, perficit actum bonum*. Moderatus usus ciborum praescribitur non tantum a virtute abstinentiae, sed etiam ab arte medicinae; sed aliter et aliter. Medicina enim istum moderatum usum exigit principaliter in ordine ad valetudinem corporalem, cum virtus abstinentiae eandem moderationem praecipiat in ordine ad bonum morale hominis.

Animadvertendum est, quamvis abstinentia dicatur versari circa moderatum usum ciborum, ipsam moderari quoque usum ***potus,*** in quantum potus ***servit ad nutritionem;*** non autem usum potus inebriantis, cuius moderatio pertinet ad virtutem sobrietatis. Hinc si quis immoderate potat lac, non peccat contra sobrietatem, sed contra abstinentiam; sin autem immoderate bibit vinum, peccat contra sobrietatem, non autem contra abstinentiam.

Definitio. Abstinentia est virtus moralis inclinans ad moderatum usum ciborum, prout recta ratio (sive fides) determinaverit ad bonum morale.

Si recta ratio ***naturalis*** adhibetur tamquam unica regula abstinentiae, habetur virtus naturalis ***acquisita*** abstinentiae; sin autem ratio illustrata virtute fidei est regula dirigens, habetur virtus ***supernaturalis*** abstinentiae. — Abstinentiam intellectam hoc modo esse veram et specialem virtutem, patet, cum recte ordinet speciale obiectum, sc. delectationes ciborum, quae haud raro hominem a bono rationi» abstrahunt*.

Actus virtutis abstinentiae est ieiunium et abstinentia stricte dicta, nempe a quibusdam determinatis cibis. — Claritatis causa distribuimus omnia, quae de virtute abstinentiae dicenda sunt, in quattuor paragraphes: i. de ieiunio in genere; 2. de extensione legis ecclesiasticae

* Cf. S. theol. 3, 2, q. 146, a. 1. * Ib. a. 2.

ieiunii; 3. de lege ecclesiastica abstinentiae; 4. de causis excusantibus a lege ieiunii et abstinentiae a carnibus.

§ i-

De ieiunio in genere.

660 **Notiones.** Verbum ieiunii sumitur 1. pro totali abstinentia ab omni cibo et potu, seu ab omni eo, quod in stomachum transmittitur ***per modum cibi.*** Dico: per modum cibi; unde tale ieiunium non frangitur, si fortuito aliquid in stomachum intrat per modum salivae, e. gr. si quis déglutit aliquid sanguinis provenientis ex dentibus aut naribus, vel si fortuito musca in os et stomachum intrat etc. Vocatur tunc ***ieiunium naturale*** seu etiam ieiunium ieiuni. Tale ieiunium a media nocte requiritur pro sumptione eucharistiae, nisi adsit specialis licentia, de qua agitur in tractatu de eucharistia. 2. Sumitur pro abstinentia cibi et potus secundum communes regulas temperantiae in ordine ad proprium finem, qui est bona corporis et mentis dispositio ad suas functiones perfecte peragendas. Hoc ieiunium vocatur ***ieiunium morale seu philosophicum,*** et aliquando adhibetur ab hominibus sine ullo respectu ad religionem, unice propter bonum aliquod honestum. 3. Sumitur pro abstinentia cibi et potus in determinato gradu et quidem maiore, quam exigit abstinentia moralis. Tale ieiunium solet vel generali vel particulari lege positiva ecclesiastica determinari, et usuvenit diebus ieiunii pro tota Ecclesia catholica determinatis, vel etiam aliis temporibus pro aliquibus ordinibus religiosis. Vocatur hoc ieiunium ***ecclesiasticum vel arbitrarium.*** 4. Sumitur denique ieiunium in sensu metaphorico pro abstinentia a vitiis et peccatis '. Quibus explicatis sequentes propositiones notandae sunt:

1. ***Ieiunium naturale*** ex se non est actus virtutis, cum consistat in sola negatione; fit tamen meritorium, si suscipitur propter honestum motivum4.

2. ***Ieiunium morale*** est actus virtutis abstinentiae naturalis seu acquisitae. Nam virtus abstinentiae moderatur delectationes ciborum et potus iuxta rectam rationem. Atqui ieiunium morale nihil aliud est nisi abstinentia a cibis iuxta rectam rationem facta.

3. ***Ieiunium ecclesiasticum*** est actus bonus elicitus a virtute abstinentiae, et praeterea est actus bonus, qui imperatur a diversis aliis virtutibus, e. gr. a religione, a poenitentia etc. Nam in ieiunio ecclesiastico habetur rationabilis abstinentia a cibis, quae quidem a diversis virtutibus imperatur, in quantum propter diversos bonos fines assumitur.

651 Praestantia ieiunii. Ieiunium recto modo et iuxta rectam rationem peractum tot exemplis et monitis in S. Scriptura et a SS. Patribus commendatur, ut mirum sit, quomodo complures, praesertim Pro-

* „Nonne hoc est magis ieiunium, quod elegi? Dissolve colligationes impietatis ..." (Is. 58, 6). Cf. S. theol. a, a, q. 147, a. 2 ad 1.

* S. theol. a, 2, q. 146, a. a.

testantes, ausi sint tam efficax virtutis Christianae exercitium vituperare. Christus ipse exemplo suo sanctificavit ieiunium servans illud per quadraginta dies, et praedixit futurum esse, ut discipuli ieiunent. Apostoli et primi Christiani ieiunabant'. Unde S. Paulus monet: *„Exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, ... in ieiuniis, in castitate"* *, et iam in Vetere Testamento ieiunium praescriptum erat: *..Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio et in fletu et in planctu."1* SS. Patres autem integros libros scripserunt de ieiunii laude, e. gr. S. Augustinus septem sermonibus ieiunium quadragesimale commendavit'. S. Hieronymus scripsit libellum contra lovinianum vituperantem ieiunium' Quae cum ita sint, Ecclesia catholica merito ieiunium praescribere potest certis temporibus, et quidem sub gravi peccato.

De praestantia ieiunii scribit S. Thomas10: „Assumitur enim ieiunium principaliter ad tria: Primo quidem ad concupiscentias carnis reprimendas; unde Apostolus dicit: in ieiunio et castitate, quia per ieiunia castitas conservatur. Ut enim Hieronymus dicit: sine Cerere et Baccho friget Venus; i e. per abstinentiam cibi et potus tepescit luxuria. Secundo assumitur ad hoc, ut mens liberius elevetur ad sublimia contemplanda; unde dicitur, quod Daniel post ieiunium trium hebdomadarum revelationem accepit a Deo. Tertio ad satisfaciendum pro peccatis; unde dicitur: ‚Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, in fletu et in planctu.' Et hoc est quod Augustinus dicit in quodam sermone de oratione et ieiunio: ‚Ieiunium purgat animam, mentem sublevat, propriam carnem spiritui subicit, cor facit contritum et humiliatum, concupiscentiae nebulas dispergit, libidinum ardores exstinguit, castitatis lumen accendit.'"

Scbolion. De evolutione legis ecclesiasticae ieiunii. Antequam de ex- 652
tensione istius praecepti et causis excusantibus in particulari tractamus, iuvat notare cum Caietano11: „Cum tota materia de ieiunio ecclesiastico sit fere unice iuris positivi, consuetudo et dispensatio lapsu temporis potest multum mutare disciplinam ieiunii. Hinc factum est, ut id, quod prius fuit ius, non sit amplius de iuris necessitate, et quod prius fuit nefas, licitum sit postmodum." S. Alphonsus 11 autem scite animadvertit: „Auctoritas doctorum recentiorum, licet pauciorum, qui soli de posteriori moderna consuetudine testari possunt, pluris facienda est et sine dubio praeferenda auctoritati, etsi communiori, auctorum antiquiorum, qui nihil de consuetudine in posterum introducenda scire poterant." 18 Pro praxi confessionalis non potest satis notari, in materia ieiunii plurimum valere consuetu-

0 Cf. Act. 13, 3; 14. 22. ' 2 Cor. 6, 4 1 Ioel 2, 12.
8 *Migne,* Patr. lat. 38, 1039 sqq. 8 Ib. 23, 312. 10 Cf. S. theol. I.c. a. 1.
11 Comm, in 2, 2, q. l47> a· 7· 11 Theol. mor. 1. 3, n. 1025.
18 Circa historicam evolutionem legis ieiunii videsis: *Thontassin,* Traité dee jeûnes de l'Êglise, Paris 1680; *Funk,* Kirchengesch. Abhandl. I 247—250. — Leo XIII et Pius X speciales leges de ieiunio tulerunt pro America Latina Const. „Trans Oceanum" d. 18 Apr. 1897 et d. 10 lan. 1910. — Pro Italia legem ieiunii et abstinentiae multum temperavit Pius X per Decretum d. 5 Sept. 1907, pariter pro Dalmatia aliisque locis. Pro Hispania et Lusitania Benedictus XV rigorem ieiunii valde mitigavit d. 31 Dec. 1914 et 12 Aug. 1915 (Act. Ap. Sed. VII 554 sqq.). Pariter pro Helvetia concessa sunt ampla indulta.

dines locorum atque diversas circumstantias temporum. Hinc omnia fere desumenda sunt ex sic dictis mandatis episcopalibus, quae solent initio cuiusque Quadragesimae in singulis dioecesibus publicari. Nonnulli auctores moralistae non satis attendunt, iam non posse nostris temporibus easdem determinationes circa legem ieiunii ecclesiastici dari, quas dabant theologi magni nominis Medio Aevo. Sic e. gr. usque ad saeculum XII unica tantum refectio, eaque post occasum solis sumpta, fuit in usu tempore ieiunii Quadragesimalis; saeculo vero XIII vivente S. Thoma haec unica refectio sumebatur hora tertia postmeridiana; saeculo autem XIV eadem refectio sumebatur circa meridiem; quae quidem consuetudo adhuc in usu est saltem in plerisque regionibus. Saeculo XVIII S. Alphonsus docuit cum multis aliis auctoribus, inversionem aut anteversionem temporis unicae refectionis esse graviter illicitam; hodie recte docent complures theologi1*, unicam refectionem posse sumi quacumque hora diei ex rationabili causa. Quae quidem sententia hodie moraliter certa est, cum Codex iur. can. c. 1251, § 2, simpliciter statuat: non est vetitum serotinam refectionem cum prandio permutare. Omissis ergo iis, quae antiquis temporibus praescripta erant circa ieiunium, omissis pariter illis praeceptis, quae ex iure particulari in aliquibus regionibus vel institutis observantur, sola *disciplina hodie vigens* ieiunii ecclesiastici explicatur.

§ 2.

De extensione ecclesiasticae legis ieiunii.

668 Principium. *Essentia ieiunii ecclesiastici consistit in unica perfecta refectione* *·.

Veteres auctores satis communiter ponebant essentiam ieiunii in tribus, scii, in unica refectione, in determinata hora istius refectionis, in abstinentia a certis cibis, scii, a carnibus, ovis, lacticiniis *·. Sane etiam nostris temporibus ista tria pertinent ad *perfectionem* ieiunii, ita ut illud non sit undequaque perfectum, nisi ista tria observentur, sed minime pertinent ad ipsam eius *essentiam.* Ratio autem est, quia adhuc essentia ieiunii ecclesiastici adesse potest, etiamsi secunda tertiave condicio deest. Hinc e. gr. adhuc essentia ieiunii ecclesiastici adest, licet manducentur in prandio carnes et in coena ova aut lacticinia. Sin vero quis sumpserit duas refectiones *completas* in uno die, essentia ieiunii ecclesiastici destructa est. — Deest quidem authentica declaratio Ecclesiae determinans, essentiam ieiunii ecclesiastici sitam esse in unica refectione completa, sed cum Ecclesia permittat, ut fideles comedant lacticinia et ut hora refectionis completae invertatur, cumque ex alia parte Ecclesia argui nequeat, quasi permiserit essentiam ieiunii ecclesiastici labente tempore mutari, sequitur, ut essentia ieiunii consistat unice in unica refectione completa, sicuti semper inde ab initio Ecclesiae fuit praescriptum. Idem iam haud obscure innuit S.Thomas1' scribens: „Ieiunium ab Ecclesia instituitur ad concupiscentiam refrenandam, ita tamen quod natura salvetur. Ad hoc autem sufficere videtur unica comestio, per quam homo potest naturae satisfacere, et

“ Cf. *Lehmkuhl,* Moraltheol. I, n. 1468; *Tanquerey,* Synopsi* Theol. mor. II, n. 1114; *Noldin,* De praeceptis n. 674.

*· Cf. Cod. iur. can. c. 1251. *· Cf. *Billuart,* De ielunio ·. 3.

” S. theol. a, a, q. 147, a. 6.

tamen concupiscentiae aliquid detrahit, diminuendo comestionum vices. Et ideo Ecclesiae moderatione statutum est, ut semel in die a ieiunantibus comedatur." Ex- hoc principio praeclaro: ieiunium ecclesiasticum debere ita refrenare concupiscentiam, ut natura salvetur, sequitur, quod Ecclesia potest mitiorem praxim rationabiliter permittere propter mutatas circumstantias et praesertim propter auctam debilitatem generis humani atque propter labores enervantes, quin tamen essentia ieiunii laedatur et eius finis pereat. Hinc nostris temporibus Ecclesia permittit, ut sumantur j. prandium, 2. coenula vespertina, 3. frustulum matutinum.

De istis tribus comestionibus sequentia notentur relate ad quantitatem, qualitatem, horam manducandi.

i. De prandio diebus ieiunii. 654

a) ***Hora prandii*** iuxta modernam disciplinam est relicta liberae dispositioni ieiunantis, ut iam supra dictum est. Hinc prandium sumi potest hora quinta aut sexta postmeridiana, sicut fieri solet in America aliisque regionibus. Potest etiam prandium sumi hora undecima matutina, si adest rationabilis causa[18].

b) Prandium debet esse moraliter ***continuum*** nec immoderate ***protractum.*** Si enim prandium notabiliter interrumpatur, iam non est unica refectio, sed sunt duae refectiones. Quaenam autem interruptio sit notabilis, pendet ex prudentis viri aestimatione atque ex ratione, quare interruptio fiat Generatim tamen censetur esse levis interruptio ***unius dimidiae horae.*** Hinc ille, qui prandio iam finito infra dimidiam horam iterum manducat (etiam carnes, si esus carnium sit permissus), adhuc unicam comestionem fecit. Quantum vero ad ***protractionem*** prandii, auctores post S. Alphonsum[18] communiter permittunt spatium duarum horarum. Ex quo tamen non potest inferri, aliquem posse licite iterum manducare post horam et dimidiam, si antea pransus sit per spatium unius dimidiae horae. Esset enim notabilis interruptio.

c) ***Quantitas ciborum*** in prandio non est determinata a lege ecclesiastica, ita ut quis comedere possit usque ad satietatem. Si tamen quis nimis manducat diebus ieiunii in prandio, laedit virtutem temperantiae, licet non violet praeceptum ieiunii ecclesiastici.

d) ***Qualitas ciborum*** antiquitus quidem fuit determinata, sed hodie ieiunii diebus, ***qui non sunt simul dies abstinentiae,*** permittuntur a lege ecclesiastica quicumque cibi, immo ne vetitum quidem est carnes et pisces in eadem refectione permiscere[10].

Quoties carnes permittuntur diebus ieiunii, ii, qui ***ratione laboris, aetatis aut infirmitatis*** ieiunare non valent, licite etiam pluries per diem carnes manducant. Ita expresse statuit S. Poenitentiaria ”. Potest tamen episcopus pro sua dioecesi statuere, ut etiam ii, qui a ieiunio sunt dispensati, non manducent carnes nisi ***semel in die.*** Praeciso autem

Cod. iur. can. c. 1251, § 2. Cf. *LehmkuM,* Theol. mor. I, n. 1468, et *Noldin,* De praeceptia n. 685.

Theol. mor. 1. 3, n. 1020. ** Cod. iur. c. 1251, 5 3.

·* S. Poenit. d. 27 Mail 1863 et d. 16 Martii 1882.

huiusmodi expresso statuto, valet regula generalis: Diebus solius ieiunii ii omnes qui non tenentur ieiunare, possunt pluries manducare carnes.

655 2. De coenula vespertina diebus ieiunii.

a) ***Hora*** istius coenulae est libera, cum ex supra dictis pateat, illam sumi posse hora undecima matutina, et libere permutari possit cum prandio.

b) ***Quantitas ciborum*** in coenula permissa diversimode a diversis auctoribus assignatur. Alii permittunt quintam, alii quartam partem refectionis perfectae. Melior vel saltem simplicior et facilior est sententia S. Alphonsi, quam sequuntur communissime moderni auctores. Haec sunt verba S. Alphonsi[1]: „Melius est sequi sententiam aliorum communiter hodie receptam, uti testantur Castropalaus, Roncaglia, Salmanticenses, Viva, Bonacina, Holzmann, Tamburinus, Elbel, Diana, Sporer, Milante, Croix, Mazotta etc., quae omnibus indiscriminatim (etiam illis, qui parvo cibo indigent, ut etiam communiter dicunt) permittit ***quantitatem octo unciarum, et aliquid aliud, nempe duas alias uncias, quod est parva materia, ei qui maiori nutrimento opus haberet."*** — Octo unciae aequivalent 240—250 grammata seu dimidiam libram. Addunt autem iidem theologi, etiam illum, qui ista quantitate ciborum satiaretur, posse nihilominus tuta conscientia talem quantitatem manducare, quia hoc esset signum, illum habere debilem stomachum proindeque non teneri ad ita strictum ieiunium.

656 **Lehmkuhl[1] docet: „Quando vero ex cibis cum aqua, oleo etc. mixtis puls coquitur, vix ullus est, qui concedat, ut, praeciso liquore, octo unciae solidi cibi sumantur. Et re quidem vera non ad solam vim nutritivam ciborum attendi debet, sed etiam ad saturitatem, quae actu inducitur. ... Quare recte eiusmodi pultis non plus permittitur, nisi quod ex 4—5 unciis farinae, fabarum, aridi panis, orizae etc. coquatur, non computato parvo illo condimento olei et aceti." Haec sententia, quae tenetur quoque a nonnullis aliis auctoribus, non est nimis urgenda in praxi. Sane si ad decoctionem huiusmodi ciborum adhibeatur notabilis quantitas olei, lactis aliusque liquoris nutritivi, tunc non liceret sumere adhuc 8 uncias cibi solidi, sed si adhibetur tantum aqua, vinum aliusve liquor non nutritivus, vel tantum modica quantitas alicuius liquoris nutritivi, non apparet ratio, cur tunc aliquid detrahi debeat de cibi solidi quantitate. Nam videtur esse lex sat arbitraria, quae permitteret, ut quis possit sumere e. gr. 8 uncias panis et deinde bibere semi-litrum vinij quae autem sub peccato mortali vetaret, ne quis intingat vel coquat eandem quantitatem panis in vino etiam minoris quantitatis adhibito. Neque validae esse videntur rationes allatae ab illis auctoribus. Nam conceptus ieiunii ex communi iudicio minime exigit talem limitationem. Econtra simplicibus hominibus videretur sat curiosurr, si permitterentur 8 unciae panis et semi-litrum vini, dummodo in coenula separatim sumantur, cum econtra graviter prohiberentur insimul sumpta. Neque etiam valet ratio, quod homo ex huiusmodi pulte haberet maiorem satietatis sensationem; nam nullibi Ecclesia prohibuit** *sensationem satietatis.* **Experientia insuper constat, sensationem satietatis esse**

[1] Homo apost. tr. ia, n. 16. [1] L. e. n. 146a.

valde fallacem, et quandoque haberi etiam post parvum cibum sumptum. Quae cum ita sint, praeferenda esse videtur sententia multorum cum antiquorum ” tum modernorum auctorum, qui in omni casu permittunt quantitatem 8 unciarum solidi (sed levis) cibi in coenula vespertina. Haec sententia iam a clarissimo Elbel vocata est probabilissima”.

Pro vigilia Nativitatis Domini nostri Iesu Christi S. Alphonsus permittit in coenula quantitatem duplo maiorem; tunc enim dicit esse „ieiunium gaudiosum"”. In vigilia autem Paschatis ieiunium cessat post meridiem”.

c) ***Qualitas ciborum*** permissa in coenula dependet a consuetudine et statutis particularibus. Sane per se non excluduntur ova et lacticinia et pisces grandiores; omnes tamen auctores moderni docent, non licere totam coenulam sumere ex huiusmodi cibis ita nutritivis. Hinc nullus moralista, ut puto, permitteret, ut quis in coenula manducaret 4 ova gallinacea, quae habent pondus circiter 8 unciarum; vel ut quis sumeret duo ova et insuper 4 uncias panis. Menti S. Ecclesiae videtur esse conformius, si pro coenula vespertina sumuntur in diebus ieiunii cibi leviores et non ita fortiter sagimine conditi.

3. De frustulo matutino diebus ieiunii. 667

Hodie etiam in communitatibus religiosis et apud timoratos fideles consuetudo exsistit diebus ieiunii sumendi mane frustulum panis, vel alium leviorem cibum. Ecclesia istam consuetudinem cognoscit et tolerat”. Moralistae communissime docent, hoc frustulum posse licite continere quantitatem 2 unciarum seu circiter 60 grammata cibi solidi. Liquidum, e. gr. café vel thé cum parva quantitate sacchari vel lactis, non computari debet.

Tempus ieiunii. Dies ieiunii ecclesiastici de iure communi sunt: 658*

a) ***Tempus Quadragesimae,*** i. e. a feria IV cinerum usque post meridiem sabbati sancti. Excipiuntur dies dominici, non autem festa etiam de praecepto.

b) ***Dies quattuor temporum,*** nempe feria IV, VI et sabbatum infra hebdomadam tertiam Adventus, primam Quadragesimae, infra octavam Pentecostes, tertiam hebdomadam Septembris.

c) ***Quattuor vigiliae,*** scii. Nativitatis Domini, Pentecostes, Assumptionis B. M. V., Omnium Sanctorum. Quodsi istae vigiliae cadunt in

” Quos videsis apud S. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 1029, et Homo apost. tr. 12, n. 18.

” Cf. etiam *Gôpfert,* Moraltheol. II 203; *Vermeersch,* Theol. mor. III 873. Iure merito Capellmann (Pastoralmed. 120) vocat sententiam oppositam „eine eigentûmliche Ansicht der Moralisten", et Génicot (Theol. mor. I 437) scribit: „Neque aequum videtur permittere ditiori, ut octo uncias panis in vino intingat, dum eas comedit (quod S. Alphonsus licitum putat), pauperem autem prohibere ne eandem quantitatem aqua coquat. Immo si recurritur ad communem existimationem et legis finem, quibus rationibus Lehmkuhl n. 1211 [1462] opinionem S. Alphonsi fulcire nititur, pauper iste, saltem in regionibus nostris, melius quam dives vino utens censebitur ieiunarc et mortificationem exercere.”

’· Theol. mor. 1. 3, n. 1025. ” Cod. iur. can. c. 1252, § 4.

” Ib. c. laji, § i.

diem dominicam vel in festum de praecepto, ieiunium et abstinentia neque obligant neque anticipanda sunt[29].

d) ***Pridie ante consecrationem*** alicuius ecclesiae tam episcopus consecrans quam populus, qui petit sibi consecrari ecclesiam, ieiunare debent. Hinc si ecclesia paroecialis consecratur, ieiunare debent praeter episcopum consecrantem omnes fideles ad paroeciam pertinentes, dummodo suis impensis ecclesiam aedificaverint; secus paroeciani ieiunare non tenentur. Sin autem ecclesia religiosa, consecratur, ad ieiunium obligari videntur episcopus consecrans et religiosi illi ecclesiae addicti [30].

659 Pro America Latina, insulis Antillis, ceteris insulis maris Caraibici lex ieiunii et abstinentiae fere abolita est. Nam:

1. *ieiunium et abstinentia* a carnibus non praescribuntur nisi sequentibus diebus Quadragesimae: feria IV Cinerum, feria V maioris hebdomadae, omnibus feriis VI istius temporis. Ergo Sabbato Sancto licet manducare carnes;

2. *ieiunium sine abstinentia* servandum est feriis VI Adventus et feriis IV Quadragesimae;

3. *abstinentia a carnibus sine ieiunio* servetur in quattuor pervigiliis festorum Nativitatis D. N. I. Chr., Pentecostes, Assumptionis in coelum B. M. V., SS. Apostolorum Petri et Pauli.

Etiam religiosi utriusque sexus (speciali voto non obstricti) de consensu suorum superiorum uti possunt istis induitis quoad abstinentias et ieiunia in propria regula sive statutis praescripta, saltem si religiosi sint *extra* claustra. Hortandi autem sunt superiores regulares, ut pro viribus abstinere curent ab usu huiusmodi indulti *intra claustra*[31]. — Pro Helvetia quoque lex ieiunii et abstinentiae valde mitigata est.

660 Personae ad ieiunium obligatae. Praecepto ***ieiunii ecclesiastici*** tenentur omnes baptizati, ab expleto vigesimo primo aetatis anno ad inceptum sexagesimum[32], nisi ex iusta aliqua causa excusentur. De istis causis excusantibus infra sermo redibit.

Ratio, quare adolescentes eximantur a ieiunio, optime assignatur a S.Thoma[33]: „In pueris maxime est evidens causa non ieiunandi: tum propter debilitatem naturae, ex qua provenit, ut indigeant frequenti cibo, et non multo simul assumpto; tum etiam quia indigent multo nutrimento propter necessitatem augmenti, quod fit de residuo alimenti. Et ideo quamdiu sunt in statu augmenti, quod est, ut in pluribus, usque in finem tertii septennii, non tenentur ad ecclesiastica ieiunia servanda. Conveniens tamen est, ut etiam in hoc tempore se ad ieiunandum exerceant, plus vel minus secundum modum suae aetatis."

Protestantes et generatim omnes acatholici, cum sint subiecti legibus ecclesiasticis, per se tenentur ad observantiam ieiunii ecclesiastici; attamen

[29] Cod. iur. can. c. 1252, § 2 et 4.

[30] Ib. c. 1166, §2; cf. Pontificale Rom. tit. de ecclesiae dedicatione, S. C. C. d. 3 Iui. 1909 (Acta Ap. Sedis I 624 sq.) et Pont. Commissio d. 20 Iui. 1929 (Act. Ap. Sed. XXI 573).— In ordinatione clericorum, quae fit extra tempora, pro nemine exsistit obligatio ieiunandi (cf. *Gasparri,* De s. ordinat. II, n. 771).

[31] Cf. Act. Apost. Sedis II 215—217: cf. etiam S. C. de Neg. extraord. d. 13 Dec. 1911 et 10 Dec. 1912 (Act. Apost. Sedis III 669 et IV 730).

[32] Cod. iur. can. c. 1251, § 2. [33] S. theol. 2, *2,* q. 147, a. 4 ad a.

cum saepe versentur in bona fide cumque semper fere habeant causas excusantes, non sunt damnandi peccati mortalis, quando non ieiunant.

Qualitas obligationis, 1. *Praeceptum ieiunii ecclesiastici obligat ex* 661
genere suo sub gravi peccato; transgressio tamen huius praecepti admittit parvitatem materiae.

Ita docent omnes catholici moralistae. Ieiunium ecclesiasticum praecipi sub peccato mortali, patet ex propositione (23) ab Alexandro VII damnata: «Frangens ieiunium Ecclesiae, ad quod tenetur, non peccat mortaliter nisi ex contemptu vel inoboedientia hoc faciat, puta quia non vult se subicere praecepto." " Hoc praeceptum admittere parvitatem materiae patet ex unanimi doctrina theologorum. Quaenam autem sit parva materia in transgressione huius praecepti, non concordant theologi. Levis est materia, si praeter 8 uncias coenulae vespertinae et 2 uncias frustuli matutini manducantur adhuc 2 unciaeM. Non esset igitur peccatum mortale, si quis ad ieiunium obligatus praeter refectionem unicam completam sumeret in uno die adhuc 12 uncias ciborum. Utrum autem esset peccatum grave, si quis sumeret 14 uncias, non est certum. — Parvae comestiones eadem die sumptae coalescunt et gravem materiam constituere possunt, ut patet ex propositione (29) ab Alexandro VII damnata: „In die ieiunii, qui saepius modicum quid comedit, etiamsi notabilem quantitatem in fine comederit, non frangit ieiunium."'·

2. *Praeceptum abstinentiae a carnibus est negativum, praeceptum autem ieiunii est affirmativum.*

Ita sententia communis. Proinde qui pluries manducat carnes diebus vetitis, tot peccata committit, quoties illicite manducat carnes·7. Qui autem sive culpabiliter sive inculpabiliter ieiunium laeserit, e. gr. per sumptionem secundae refectionis completae, probabiliter novum peccatum non committit, si tertio vel quarto manducat. Ita S. Alphonsus ·· et cum eo omnes fere moderni auctores, contradicentibus tamen quam plurimis antiquis, e. gr. Navarro, Billuart, Wigandt etc. Fatendum est rationes, quas Billuart" affert pro sua sententia, non esse spernendas, sed tamen, cum non sint multiplicanda peccata mortalia sine evidenti necessitate, cumque Ecclesia hodieque nihil determinaverit de hac controversia, sententia S. Alphonsi videtur esse praeferenda in confessionali Sine sufficienti autem ratione docetur a nonnullis theologis, eum, qui culpabiliter in diebus ieiunii duas completas refectiones sumpserit, non quidem committere peccatum mortale, sed *veniale* sumendo tertiam refectionem, quia talis homo agit contra finem legis, scii, negligendo mortificationem. Etenim finis legis non cadit sub lege, ut habet adagium communiter admissum, neque dici potest, huiusmodi hominem peccare contra mortificationem praescriptam ; nam non exsistit in diebus ieiunii speciale praeceptum positivum mortificationis, praeter praeceptum ieiunii. Non autem violatur naturale praeceptum mortificationis triplici refectione, secus etiam aliis diebus triplex refectio esset veniale peccatum, utpote contra naturale praeceptum mortificationis.

·· *Dent.* n. 1123. ·· Cf. S'. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 1025.
·· *Dene.* n. 1139. ·' S. *Alph.* l. c. n. 1030; Homo apost. l. c.
** L. e. ·· De ieiun. diu. 2 a 5.

662 **Scholion. De liquido diebus ieiunii. Liquidum non frangit ieiunium, dicit commune adagium. Unde licet pluries sumere liquidum diebus ieiunii ecclesiastici. Ita saltem iuxta modernam praxim; antiquitus siquidem tempore ieiunii ecclesiastici etiam potus liquidi et praesertim vini videtur fuisse prohibitus“. Rationem liquidi et potus habent, quae communiter pro** *vehiculo cibi* **sumuntur; non autem ea omnia, quae, licet sint liquida, tamen notabilem vim nutritivam habent. Quare exclududtur lac, chocolatum liquefactum, iusculum, saltem in notabili quantitate, nam parum pro nihilo computatur; permittuntur autem vinum, cerevisia levis, café, thé, aqua (etiam parva quantitate sacchari permixta), limonade etc. Electuaria 40* quoque permittuntur, saltem si in parva quantitate sumuntur. Ad rem scribit S. Thomas4’: „Electuaria, etiamsi aliquo modo nutriant, non tamen principaliter sumuntur ad nutrimentum, sed ad digestionem ciborum. Unde non solvunt ieiunium, sicut nec aliarum medicinarum assumptio; nisi forte aliquis in fraudem electuaria in magna quantitate assumat per modum cibi."**

§3·

De lege abstinentiae.

663 i· »Abstinentiae lex vetat came iureque ex came vesci, non autem ovis, lacticiniis, quibuslibet condimentis etiam ex adipe animalium/* Ita Codex iur. can. c. 1250.

a) Nomine carnium intelliguntur: a) carnes animalium in terra viventium et respirantium atque calidum sanguinem habentium; ff) sanguis, laridum, iusculum carnis", sic dictum „extractum carnis"", peptonum", medulla ossium, partes cerebrales; non autem *fructus* **horum animalium, ut ova, lac, butyrum. In dubio, num aliquid sit considerandum tamquam caro vel piscis, licet illud comedere. In dubiis enim libertas.**

b) Nomine piscium intelliguntur non solum pisces stricte tales, sed etiam omnia animalia, quorum sanguis est frigidus, ut sunt reptilia et amphibia,e.gr.ranae,testudines", ostreae", cancri",cammari", caviale50 etc. Sunt auctores, ut Elbel, Holzmann, Gôpfert qui piscibus assimilant lutras ", castores ", fulicas ", sed rectius cum Lehmkuhl“, Aertnys 44* aliisque dicitur, non licere comestionem omnium eorum animalium, quae habent *calidum* **sanguinem. Si tamen alicubi contraria consuetudo communis exsistat, haec utique servari potest.**

40 Cf. *Tertull.,* De ieiun. c. 12, S, 9, et Const, apost. 5, 18.

41 Vulgo *Kompott, Latwerge, confiture, electuary.*

44 S. theol. 2, 2, q. 147, a. 6 ad 3. *" Fleischsuppe.* 44 *Fleischextrakt.*

44 Putat Vermeersch (Theol. mor. III, n. 873) peptonum, cum usu vulgari non veniat nomine carnis neque carnis saporem habeat, non prohiberi ecclesiastica lege abstinentiae. Videtur tamen peptonum revera pertinere ad iusculum carnis.

“ Schildkrôten, tortues. 47 *Austern, Muscheln, huîtres, moules.*

“ Krebse, écrevisses. 44 *Hummer, hommard.* 44 *Kaviar.*

41 *Fischotter, contre.* 44 *Biber, castor.*

44 *Wasserhühner, poules d’eau.* — Sic e. gr. Gôpfert dicit: „Als nicht verboten gelten auBer den Fischen: Schnecken, Schildkrôten, Austern, Schaltiere, Frôsche, Krebse, Hummer; ebenso auch Fischotter, Biber und einige Vôgel, so gewohnheitsgemâB Rohrhühner, schwarze Wasserhûhner oder BlâBentcn, Duckentchen" (Moraltheol. II 240).

44 Theol. mor. I, n. 1458. 44 Theol. mor. I. 4, c. 2, a. 1.

c) Nomine condimenti·· venit quidquid (sive liquidum sive non liquidum) *modica quantitate* **adhibetur, ut cibus principalis evadat sapidus, e. gr. parvae et paucae partes laridi assati ad condienda legumina.**

2. Lex solius abstinentiae servanda est singulis sextis feriis; excipiuntur autem feriae sextae (extra Quadragesimam) in quibus celebratur sollemniter cum populi concursu festum de praecepto”. Sin autem in aliqua regione, e. gr. in Gallia, Helvetia, festa nonnulla quoad externam sollemnitatem suppressa sunt, abstinentia feriae sextae observanda est, quamvis ista festa in choro celebrentur”.

3. Lex abstinentiae simul et ieiunii servanda est feria IV Cinerum, feriis sextis et sabbatis Quadragesimae, feriis Quattuor Temporum, pervigiliis quattuor, nempe Nativitatis Domini, Pentecostes, Deiparae in coelum assumptae, Omnium Sanctorum. Ieiunium autem et abstinentia non obligant omnibus istis diebus ***extra Quadragesimam,*** si in illis cadat dies dominica vel festum de praecepto”. Quare e. gr. in festo S. loseph d. 19 Martii, quod semper cadit in Quadragesimam, observanda est lex tam abstinentiae quam ieiunii ”. Sabbato Sancto post meridiem cessat lex et ieiunii et abstinentiae.

4. Lex abstinentiae obstringit omnes fideles usu rationis pollentes post septimum aetatis suae annum ”. Infantes ergo et perpetuo amentes non ligantur lege abstinentiae, sed nihilominus parentes hortandi sunt, ut filios bona valetudine gaudentes quantocius assuescant ad legem abstinentiae etiam ante primum septennium, quo facilius postea legem observent.

5. Lex abstinentiae (etiam extra ieiunium) obligat per se ***sub gravi;*** datur tamen parvitas materiae in transgressione huius legis, sicut iam supra dictum est. Quaenam materia sit gravis, non concordant theologi; videtur tamen sententia propugnata a Stolz”, Noldin", Tanquerey”, Vermeersch”, asserens non adesse peccatum mortale, nisi scienter et sine ulla ratione manducentur duae unciae carnis, nimis benigna. Cum in praxi pondus carnis non possit tam facile a simplicibus fidelibus taxari, melius est, illis dicere, tunc adesse peccatum mortale, si quis sine ulla ratione scienter manducat carnes ad quantitatem nucis iuglandis vel parvi ovi gallinacei. Lex abstinentiae est lex negativa, et proinde toties quis peccat, quoties in die prohibito carnes manducat, ut iam dictum est; sed de facto multi violatores putant, se semel peccasse, etiamsi pluries in die carnes manducaverint Itaque confessarius saepe non tenetur interrogare poenitentem, qui se accusat de transgressione legis abstinentiae, quoties quolibet die carnes manducaverit, sed sufficit scire, quot diebus abstinentiam non servaverit.

·* Germanice: *Zuspeise, Würte.* ·» Cod. iur can. c. 1252, § 1 et 4.
»· Pontificia Commissio d. 17 Febr. 1918 (Acta Ap. Sedis X 173).
” Cod. iur. can. c. 1252, $ 2 et 4.
·· Pontificia Commissio d. 24 Nov. 1920 (1. c. XII 576).
·* Ib. c. 1254, 5 i. " Trib. poenit. I, n. 528. ·· De praeceptis n. 674.
” Synopsis Theol. mor. n. 1130. ·· Theol. mor. III, n. 879.

6. Causae excusantes a lege abstinentiae sunt eaedem, quae infra afferentur tamquam excusantes a lege ieiunii. Amplae dispensationes circa legem abstinentiae solent esse concessae militibus et nautis, qui, paucis diebus exceptis, possunt semper manducare carnes. Similiter famuli servientes in domibus acatholicorum nec valentes facile invenire aeque bonum servitium in domibus catholicorum possunt manducare carnes diebus prohibitis. In nonnullis regionibus licite manducantur carnes ab hospitibus, qui coenam sumunt in cauponis nec facile alios cibos habere possunt Personis, quae sunt in potestate patrisfamilias, cui facta est legitima facultas edendi carnes, permittuntur cibi, qui indulgentur ipsi patrifamilias. Ratio autem huius permissionis non est indultum patrifamilias concessum, sed moralis impotentia, in qua versantur ffliifamilias, observandi praeceptum ··.

§4-

De causis excusantibus a lege ieiunii et abstinentiae.

Omnes causae excusantes revocari possunt ad duas generales, scii, a) ad ***dispensationem*** et b) ad ***impotentiam*** (sive physicam sive moralem).

664 a) Dispensatio. In lege abstinentiae et ieiunii ecclesiastici dispensare possunt:

1. Papa pro tota Ecclesia. Immo Papa potest ieiunium ecclesiasticum per aliquod tempus abolere ex rationabili causa, sicuti iam aliquando fecit pro quibusdam regionibus, cum aliqua epidemia ibi grassabatur.

2. Episcopi aliique locorum Ordinarii ex causa peculiari magni concursus populi aut publicae valetudinis possunt totam dioecesim vel aliquem locum, etiam unam tantum paroeciam, a ieiunio et abstinentia dispensare per aliquod tempus. Ita ex iure communi·7. Ex delegatione speciali eis solent maiores adhuc facultates concedi.

3. Parochi (et a fortiori locorum Ordinarii) in casibus singularibus iustaque de causa possunt singulos sibi subditos singulasve familias a lege abstinentiae et ieiunii (vel etiam utriusque) dispensare.

Haec dispensandi facultas episcoporum et parochorum se extendit etiam ad peregrinos in eorum territorio degentes'8.

4. Superiores in religione clericali exempta (non autem alii superiores) eodem modo, quo parochi pro paroecianis, possunt dispensare non solum singulos suos professos et novitios, sed etiam singulos sic dictos familiares et continuo commensales ··.

Nota. Confessarius non potest quidem ***auctoritate propria*** dispensare in lege ieiunii; potest tamen ***declarare,*** casu occurrente, adesse rationes sufficientes non ieiunandi. Idem ius declarandi habent superiorissae monialium respectu subditarum suarum. Quando autem epi-

M Cf. S. Poenlt. d. 19 lan. 1834 et d. 27 Mail 1863.

n Cod. iur. can. c. 1345, 9 a. Cf. Pont. Comminaio d. 12 Mart. 1939 (Act. Ap. Sed. XXI 170). ·· Cod. iur. can. c. 1345, § 1 et 2. ·· Ib. § 3.

scopus dedit facultatem dispensandi omnibus confessariis, tunc confessarius potest etiam ***se ipsum*** dispensare; quod tamen in praxi non expedit, cum nemo debeat esse iudex in propria causa. Nisi expresse sit dictum in facultate dispensandi, confessarium gaudere tali facultate ***in sacramentali confessione*** vel ***in tribunali poenitentiae,*** confessarius potest licite dispensare in lege ieiunii ***etiam extra confessionale.*** — Si causa excusans est evidens et certa, quilibet potest se ipsum eximere a ieiunio, praesertim si secus aliquod notabile incommodum occurreret.

b) Impotentia. Cum lex abstinentiae et ieiunii ecclesiastici sit lex 665
positiva, non obligat cum magno incommodo, sed quaelibet seria impotentia (etiam moralis) excusat. Hinc excusantur:

1. *Omnes infirmi et convalescentes,* **omnes qui ex ieiunio notabilem dolorem capitis aut stomachi haberent. Senes quoque** *sexagenarii* **eximuntur a ieiunio; senectus enim et ipsa est morbus. Sunt quidam auctores, qui omnes mulieres** *quinquagenarias* **eximunt a ieiunio, sed plures alii merito contradicunt; nam non est cur mulieres mitius in hoc puncto tractentur, saltem si non laborant speciali infirmitate. Experientia enim constat, mulieres facilius posse sustinere ieiunium quam viros. Sufficit autem cum pro viris tum pro mulieribus sexagesimus annus** *incohatus,* **ut supra n. 660 dictum est. Pariter excusantur mulieres praegnantes aut lactantes, cum ieiunando nocerent proli.**

2. *Pauperes,* **qui non habent sufficientes cibos, vel quorum cibi non sunt sufficienter nutritivi. Unde non tantum excusantur illi, qui mendicare coguntur, sed etiam quam plurimi alii homines minoris condicionis, qui parvo cibo nutriuntur et nihilominus sat graves labores peragere coguntur. Nostris diebus et in nostris regionibus ob istam rationem magna pars catholicorum excusatur a stricta observantia ieiunii ecclesiastici.**

3. Omnes, qui graves labores *corporales* **peragere debent. Ad hoc autem, ut aliquis labor dicendus sit gravis, non requiritur gravitas** *absoluta* **(idem enim labor potest esse pro uno gravis et pro altero levis), sed ut coniunctus sit cum magna defatigatione laborantis. Eiusmodi labores defatigantes exercent e. gr. fabri ferrarii, lignarii, murarii, fossores, sutores calceorum, complures agricolae, pistores, quam plurimi alii, qui operantur in officinis, ubi machinae vapore aut electricitate motae nervos valde excitant et defatigant. Prudentis viri aut confessarii est determinare, quinam labores sint graves visis omnibus personarum et rerum adiunctis. Item saepe excusantur a ieiunio iter facientes; et non tantum illi, qui pedibus iter 4—5 leucarum peragere debent (ut volunt veteres moralistae), sed etiam, qui per totam diem in via ferrea aut in navi iter perficiunt; nam experientia constat, etiam huiusmodi itinera multum defatigare, et praeterea saepe tunc non haberi sufficientem refectionem perfectam ob defectum sive sufficientis temporis sive sufficientis famis propter excitationem nervorum.**

4. Omnes, qui valde defatigantes labores *spirituales* **peragunt, e. gr. studentes, qui multum student; professores, qui post laboriosam praeparationem lectiones tradunt, vel qui cotidie per complures horas instructiones dare debent, ut ludimagistri; confessarii, qui per plures horas, e. gr. per 6—8 horas, confessiones uno die audiunt; concionatores, qui cum magna**

corporis agitatione et praeparatione mentis qualibet hebdomada saepius (per horam circiter) conciones habent.

666 Nota. i. Confessarius legitima facultate praeditus ne praebeat se nimis difficilem in concedenda dispensatione ieiunii, cum nostris diebus non sint ita multi fideles laici, qui ieiunium ecclesiasticum perfecte observare possunt; aut enim laboribus valde defatigantibus sunt onusti, aut utuntur valetudine debili, aut vivunt in talibus circumstantiis, ut adsit causa sufficiens dispensandi in ieiunio ecclesiastico. Attamen confessarius pro viribus conetur, ut tempore ieiunii fideles dispensati alia opera mortificationis aut religiositatis peragant secundum eorum capacitatem et bonam voluntatem. Plurimum enim interest, ut fideles sint intime convicti de necessitate mortificationis faciendae ac de obligatione oboediendi mandatis Ecclesiae. Hinc confessarius consulat vel etiam inïungat, ut fideles ieiunare non valentes saltem abstineant a cibis delicatioribus non necessariis ad sanitatem; vel ut se privent voluntarie quibusdam voluptatibus ceteroquin licitis; vel ut internas concupiscentias efficacius refrenent; ut frequentius Missae et officiis liturgicis intersint; uno verbo, ut tempore ieiuniorum *vitam Christianam ferventem ducant.* **— Cum abstinentia a carnibus facilius soleat observari quam ieiunium, confessarius difficilius dispenset in hac abstinentia quam in ieiunio.**

2. Quando per episcopalia mandata conceditur dispensatio diebus ieiunii vel abstinentiae, solent imponi loco ieiunii et abstinentiae quaedam orationes dicendae aut eleemosynae elargiendae. Sane qui utitur huiusmodi dispensatione, *tenetur* **aut dicere orationem praescriptam aut dare eleemosynam; sed nihilominus haec obligatio** *non est gravis,* **cum dispensatio sit concessa absolute et non tantum condicionate. Praeterea gravis obligatio numquam est praesumenda, sed certo de illa constare debet; porro episcopi concedentes huiusmodi dispensationem non loquuntur de gravi obligatione istarum orationum et eleemosynarum. Si eleemosyna praescribatur pro determinato fine, tunc etiam in hoc puncto oboediendum est episcopo, sed item sub levi et non sub gravi.**

ARTICULUS II.

De vitio opposito virtuti abstinentiae, scii, de gula[70].

667 Abstinentiae, quae est virtus moralis inclinans ad moderatum usum ciborum, prout recta ratio aut fides determinaverit, opponitur vitium gulae, de qua iam supra I, n. 425 inter vitia capitalia quaedam praelibavimus, et quae definiri potest: *inordinatus appetitus edendi et bibendi* Iuxta S. Gregorium[71] et S. Thomam[72] inordinatio in usu cibi et potus accidere potest quinque modis, qui continentur hoc versiculo:

Praepropere, laute, nimis, ardenter, studiose.

Praepropere, **si quis debitum tempus comedendi praeveniat, praesertim si quis saepius, quam par est, comedat aut bibat. Hoc modo peccant illi pueri et puellae, quae per totum fere diem cupedia manducant.**

Laute, **si quis sumat cibos aut potum nimis pretiosum. Hoc modo peccant illi, qui supra statum suum pecuniam expendunt in epulis opiparis pa-**

[70] *EBgier, Schlemmerei, gloutonnerie, gourmandise.*
[71] *Cf. S.* theol. 2, 2, q. 148, a. 1. [72] Moral. 1. 30, c. 13. M L. c. a. 4.

randis, e. gr. si homo infimae condicionis sine iusta causa emat et bibat vinum ..Champagne".

Nimis, si quis ultra suum appetitum comedat, praesertim usque ad vomitum. Hoc modo non tantum peccaverunt veteres Romani, qui post amplam sumptionem ciborum ope alicuius instrumenti se ad vomitum excitabant, ut iterum possent incipere manducationem, verum etiam illi ganeones moderni, qui tam lautos et copiosos cibos comedunt, ut postea indigeant pharmacis diversis ad digestionem ciborum peragendam et ad humores pravos congestos eluendos.

Ardenter, si quis nimis avide cibos sumat. Hoc modo peccant illi, qui instar porcorum se super cibos effundunt, illos avide devorantes.

Studiose, si quis quaerat cibos nimis delicate conditos et praeparatos. Hoc modo peccant illi, qui nimis amant cibos multo pipere aliisque condimentis fortibus praeparatos. Ex huiusmodi enim cibis non tantum laeditur valetudo corporalis, *sed etiam appetitus sensualis instigari solet.*

Effectus seu filiae gulae enumerantur a S. Thoma7* quinque, scii.:

Inepta laetitia, qua homo gaudet de illis, quae visis omnibus circumstantiis nullam delectationem ex se nata sunt causare secundum indicium rectae rationis. Hinc videmus gulosos multum tempus insumentes ad propriam recreationem, officia autem status sui negligenter peragentes.

Multiloquium et *scurrilitas.* Homo gulosus, cuius deus est venter, quaerit inordinate delectationes carnales, fugit autem ea, quae ardua sunt; hinc, omittendo laborem strenuum, quaerit distractiones apud homines, et inde tempus suum insumit in vanis locutionibus, immo et in iocis scurrilibus.

Hebetudo mentis. Iam vetus adagium dicit: „Plenus venter non studet libenter." Ex stomacho enim pleno ascendunt fumositates in cerebrum, ita ut intellectus tunc nequeat exercere strenuam activitatem.

Immunditia, „quae potest attendi sive secundum inordinatam emissionem quarumcumque superfluitatum, vel specialiter quantum ad emissionem seminis"7·. Gulosus enim, hebetatus in mente, debilitatus in voluntate, totus deditus ventri suo, quomodo poterit superare tentationes libidinis excitatae per immoderatos cibos?

Malitia gulae ex se, i. e. abstractione facta ab effectibus eius malis modo enumeratis et a scandalo non raro oriente (praesertim si clericus est addictus illi), est *peccatum veniale7*.* Ratio est, quia excessus in re secus licita, qualis est sumptio cibi et potus, ex se non est nisi peccatum veniale. Per accidens gula potest fieri peccatum mortale77, e. gr. si graviter nocet sanitati, si reddit hominem ineptum ad officia sui status adimplenda, si causât scandalum etc. In praxi confessarius non tam sit sollicitus ad iudicandum de gravi culpabilitate gulae quam ad efficacia remedia strenue consulenda.

Non quidem peccati gulae statim arguendus est ille, qui cibum delectabilem delectabiliter sumit, cum ipse Creator annexuit alimentis sumendis delectationem; sed nihilominus oportet animadvertere ad propositionem (8) ab Innocentio XI damnatam: „Comedere et bibere usque ad satietatem

7* L. c. a. 6. »· Ib.

’· Cf. S'. *Thom.* I. c. a. a et 3; S. *Alph.,* Theol. mor. 1. 5, n. 73.

77 Cf. supra I, n. 436.

ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini; quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui." [79]

Remedia contra gulam iam supra I, n. 428 indicata sunt, ubi sermo fuit de peccatis capitalibus.

ARTICULUS III.

De sobrietate et vitio opposito, i. e. de ebrietate.

668 i. De sobrietate.

Sobrietas sumitur in triplici sensu: 1. ***generaliter,*** et tunc significat moderationem in quacumque materia; hoc sensu S. Paulus hortatur: ***„sapere ad sobrietatem"***[79]. 2. ***Strictius*** sumitur pro virtute abstinentiae; hi enim dicuntur sobrii, non solum qui parce bibunt, sed etiam qui parce manducant. 3. In ***proprio sensu*** sumpta sobrietas definiri potest: virtus moderans affectum et usum potus inebriantis.

Sobrietas hoc ultimo modo sumpta est ***virtus specialis,*** quia potus inebrians speciale est impedimentum rationis, in quantum scii, sua fumositate perturbat cerebrum. Cum enim delectatio immoderata alterius potus solum ordinem rationis perturbet, haec delectatio immoderata potus inebriativi ***ipsum organum*** rationis, scii, cerebrum, perturbat eiusque actionem impedit[80]. — Insuper ubi solent esse speciales tentationes allicientes ad agendum contra rationem, ibi specialis virtus moralis ponenda est ad superandas tales tentationes. Atqui potus inebrians multum allicit hominem ad agendum contra rectam rationem, ut patet, eheu! cotidiana experientia. Ergo ponenda est specialis virtus moralis ad recte moderandum affectum et usum potus inebriantis, quae quidem virtus est sobrietas.

Quamvis sobrietas omnibus hominibus sit necessaria, tamen, docente S. Thoma[81], imprimis necessaria est iuvenibus, mulieribus, personis in aliqua dignitate constitutis. *Iuvenibus* quidem valde necessaria est sobrietas, quia propter fervorem sanguinis est in eis maior pronitas ad concupiscentias, quas oportet refrenare per sobrietatem. *Mulieribus* autem sobrietas maxime necessaria est, quia experientia lugubri testante mulier ebrietati dedita ruit in omne dedecus et vitium. *Personis in aliqua dignitate constitutis* (praesertim ecclesiasticis personis) sobrietas perquam necessaria est, quia in eis ratio vigere debet ad aliorum eruditionem. Porro ratio perturbatur ebrietate, et personae in dignitate constitutae solent sperni ab inferioribus, si saepe peccant contra virtutem sobrietatis.

669 2. De ebrietate.

Notio. Ebrietas dupliciter accipi potest: uno modo ***passive,*** prout significat ipsum defectum rationis, qui accidit e. gr. ex multo vino potato, ex quo fit, ut homo non sit compos rationis, et secundum hoc ebrietas seu crapula est aliquis morbidus status et potius ***poena*** ac defectus sequens ex culpa praecedenti; alio modo ***active,*** prout ebrietas nominat actum, quo quis in hunc defectum incidit; qui quidem actus

[79] *Dent.* n. iij8. [79] **Rom. ia, 3.**
[80] **Cf.** ***Caietanus,*** **Comm, in a, a, q. 149, ·■ 4·** [81] **S. theol. a, a, q. 149. a. 4.**

potest causare ebrietatem dupliciter: uno modo ex nimia vini fortitudine praeter opinionem bibentis; et sic etiam ebrietas potest accidere sine peccato (hoc modo creditur Noe inebriatus fuisse); alio modo ex inordinata concupiscentia et usu vini vel alterius materiae inebriantis; et sic ebrietas ponitur esse peccatum, et continetur sub gula generatim sumpta, sicut species sub genere; dividitur enim gula generatim sumpta in comessationem et ebrietatem ·*. Ebrietas (prout est peccatum) potest ergo definiri:

Voluntarius excessus in potu (materia) inebriante usque ad violentam privationem usus rationis commissus ex inordinata concupiscentia liquoris inebriantis, i. e. sine relatione ad valetudinem tuendam.

Dicitur i0: *voluntarius excessus;* etenim nullus actus est peccatum, si desit voluntas. Unde peccatum ebrietatis non adest, nisi a bibente potuit et debuit praevideri excessus atque privatio usus rationis. Insuper requiritur, ut adsit revera *excessus,* i. e. ut potus sit prorsus contra rectam rationem; unde si esset potus etiam adducens privationem usus rationis, qui tamen pro salute corporis secundum rectam rationem sumptus esset, peccatum ebrietatis non constitueretur. Haec videtur esse mens quoque S. Thomae scribentis: „Cibus et potus est moderandus secundum quod *competit corporis valetudini.* Et ideo sicut quandoque contingit, ut cibus vel potus, qui est moderatus sano, sit superfluus infirmo, ita etiam potest e converso contingere, ut ille, qui est superfluus sano, sit moderatus infirmo. Et hoc modo, cum aliquis multum comedit vel bibit secundum consilium medicinae ad vomitum provocandum, non est reputandus superfluus cibus vel potus."·*

Dicitur 20: *in potu seu materia inebriante;* nam si est potus non inebrians, tunc excessus non constituit ebrietatis, sed gulae peccatum. Non est tamen nimis insistendum in verbo *potus;* etenim illi, qui etiam ope aliarum materiarum contra rectam rationem se privant usu rationis, committunt idem peccatum, quod est ebrietas “. Huiusmodi peccata sunt abusus opii, contra quem S. Congregatio de Prop. Fidé complura statuta tulit; pariter abusus morphii, qui est ita nefastus et qui saepe in sic dictam morphiomaniam excrescit, et generatim abusus omnium mediorum, quae a medicis vocantur anaesthetica vel narcotica.

Dicitur 30: *usque ad violentam privationem usus rationis;* nam usus rationis modo naturali intercipitur per somnum. Si per potum accidit perfecta privatio violenta usus rationis, est perfecta quoque ebrietas; sin autem usus rationis non complete perditur, tunc est ebrietas imperfecta. Ebrietate perfecta laborare censetur e. gr. ille, qui post sumptionem potus inebriantis plane insolita et irrationalia agit, qui iam nescit discernere inter bonum et malum, qui sequenti die non recordatur etiam rerum notabilium, quas sub influxu potus inebriantis dixit aut fecit. Ebrietas autem censetur imperfecta, si phantasia est quidem parumper perturbata, lingua non ita expedita, sensus aliquatenus obnubilati, pedes vacillantes, sed homo remanet tamen adhuc compos sui nihilque agit irrationale.

” S. theol. 2, 2, q. >50, a. 1. ·· Ib. a. 2 ad 3.

"· Tale peccatum non ease proprie ebrietatem, opinatur Billuart (De temperant. diM. 3, a. 2).

Dicitur 4°: *ex inordinata concupiscentia liquoris inebriantis, i. e. sine relatione ad valetudinem tuendam.* Sunt quidem complures theologi (Billuart, Concina, Collet), qui non admittant hanc clausulam, docentes ebrietatem adesse, etiamsi potus inebrians non est sumptus ex inordinata concupiscentia, sed ex alia ratione. Attamen id videtur esse alienum tam a veritate quam a mente Angelici Doctoris, qui in loco supra citato ad peccatum ebrietatis requirit, ut excessus in potu inebriante fiat ex inordinata concupiscentia et usu vini ". — Quare non videtur esse illicitum, ut quis ad evitandam febrim typhoicam iamiam imminentem sumat (ut aliquando a medicis consulitur) magnam quantitatem Cognac, quamvis in ebrietatem cadat. Talis enim quantitas istius liquoris inebriantis est mera medicina, nec ulla adest inordinatio si quis ad breve tempus se privat usu rationis ob morbum expellendum[8·], secus etiam illicitum esset uti chloroformio aliisque pharmacis narcoticis ante operationem chirurgicam; quod sane nemo dicet. Nihilominus non licet inde inferre, tunc solum adesse peccatum ebrietatis, quando quis liquorem inebriantem cum delectatione *sensibili* sumpsit; etenim saepe accidit, ut homo excedat in potu inebriante ob vanum timorem humanum, ob tristitiam pellendam etc. sine ulla voluptate; et tamen etiam in istis circumstantiis adest peccatum ebrietatis. Sufficit igitur ad peccatum ebrietatis, ut quis sumat cum excessu Ijquorem inebriantem usque ad privationem usus rationis, *quin valetudo corporalis* hoc postulet. Potus enim a Creatore ordinatus est ad valetudinem corporis; proinde homo peccat, si aliter illo utitur, praesertim usque ad privationem usus rationis. Ergo numquam licet se inebriare nisi propter sanitatem corporalem servandam, quia secus semper adest inordinatio contra voluntatem Creatoris. Unde non recte videntur docere illi doctores (Lessius, Busembaum, Lacroix, Noldin etc.), qui asserunt ebrietatem malam non esse, *si ex quocumque motivo honesto inducitur,* „modo damnum temporariae privationis usus rationis a bono, propter quod illud permittitur, sufficienter compensetur nec turbatio rationis intendatur" [87]. S. Augustinus [88] contrarium dicit: „Soient ebriosi ita se excusare, ut dicant: persona potens me coegit, ut amplius bibam, et in convivio regis non potui aliud facere. Ad excusandas excusationes in peccatis ista praetendimus.... Etiamsi usque ad hoc veniretur, ut tibi diceretur: Aut bibes, aut morieris, melius erat, ut caro tua sobria occideretur, quam per ebrietatem anima moreretur." Acri satira Concina[8'] invehitur in istos auctores: „P. Busembaum posuit in definitione ebrietatis, illicitam eam esse sine iusta et gravi causa. Contra, si iusta et gravis causa adsit, tum licita et honesta evadit. Prodenda est civitas? Inebrietur proditor. Abducendus es in servitutem? Inebrietur praedator. Iniuste detineris in carcere? Inebria custodem. Dormire nequis? Te inebria. Recusat ille manifestare secretum, quod manifestare tenetur? Inebria illum. Somnia videntur haec." [88]

670 Malitia ebrietatis. Oportet distinguere malitiam ebrietatis perfectae et imperfectae.

88 Cf. etiam S. theol. 1, 2, q. 88, a. 5 ad 1.
88 Ita quoque Sl. *Alph.,* Theol. mor. l. 5, n. 76.
87 *Noldin,* De principiis n. 345 (2).
88 Sermo 232, seu verius S. *Caesarius,* Sermo 245 in appendice operum S. Augustini *(Migne,* Patr. lat. 39, 2307).
88 De pecc. et virt. l. 4, n. 12.
88 Consentit S. '*Alph.,* Theol. mor. l. 5, n. 76.

i. Ebrietas perfecta *(sicut modo explicata est)* peccatum mortale est ex genere suo. Ita sententia hodie communissima et certa[1]. Probatur:

a) *ex S. Scriptura,* quae vehementer reprobat ebrietatem eamque recenset inter peccata, quae a regno Dei excludunt: *„Neque fures, neque avari, neque ebriosi ... regnum Dei possidebunt."* "

b) *ex S. Thoma,* qui haec habet: „De ebrietate vero dicendum est, quod secundum suam rationem habet, quod sit peccatum mortale. Quod enim homo absque necessitate reddat se impotentem ad utendum ratione, per quam homo in Deum ordinatur et multa peccata occurrentia vitat, ex sola voluptate vini, expresse contrariatur virtuti."'· Cum autem Angelicus Doctor ita expresse doceat, ebrietatem secundum suam rationem esse peccatum mortale, alii loci operum ipsius, in quibus non ita expresse loquitur, interpretandi sunt iuxta textum Summae theologicae, quae est eius principale et perfectissimum opus. Loci autem sic interpretandi sunt: II, dist 24, q. 3, art. 6; De malo q. 7, art 4 ad 1; De malo q. 2, art. 8 ad 3; cf. etiam Commentarium Caietani in 2, 2, q. 150, art. 2. Nonnulli theologi asserunt, S. Thomam seniorem mutasse suam sententiam prius propositam.

c) *ex ratione.* Graviter repugnat rectae rationi, *a)* quod homo sciens et volens se privat violenter usu rationis ex voluptate vini, quin necessitas sanitatis id exigat; *β)* quod se exponit periculo peccandi; y) quod compluribus aliis malis, e. gr. sanitatis, familiae, fortunae, societatis etc., ansam proximam praebet, sicuti solet fieri per ebrietatem; insuper <5) ebrietas est gravis abusus potus concessi nobis a Creatore unice ad sanitatem corporis conservandum. Homo enim est villicus Dei, ac proinde nequit uti rebus ad libitum suum, sed secundum voluntatem Dei. Ergo ebrietas voluntaria est peccatum mortale ex genere suo. Immo ebrietas perfecta, plene voluntaria et sine respectu ad utilitatem sanitatis corporalis procurata videtur esse semper peccatum mortale, ideoque non admittimus sententiam propugnatam a Lacroix[4], Noldin[84] aliisque dicentibus etiam perfectam ebrietatem non esse peccatum mortale, nisi protrahatur *ultra horam.* Etenim quotiescumque perfecta ebrietas adest, etiam committitur tota eius malitia, quae minime unice consistit in inordinata violentaque privatione usus rationis, sicuti probatum est. Parvitas igitur materiae in ebrietate non est pensanda iuxta *durationem* eius, sed iuxta maiorem minoremve abusum potus inebriativi.

« Tempore scholasticorum multi auctores inducti ex aliquo texto apocrypho S. Augustini putabant ebrietatem ex se non esse peccatum mortale, nisi sit assidua, aut ex pravo fine; cf. *Jos. Membre*,* La sobriété. Idem docuit Luther: „Darnach wolt ich euch einen guten Rausch erlauben, denn der Rausch ist zu ertragen, aber die Trunlcsucht Iceineswegs" (apud *Grisar,* Luther Π 256).

·* i Cor. 6, 10; cf. Is. 5, 11; Gal. 5, at.

·· S. theol. I, a, q. 88, a. 5 ad 1; cf. a, a, q. 150, a. a.

M Apud S, *Alph.* I. c. ·· De principiis n. 346.

2. Ebrietas imperfecta est ex se solum peccatum veniale. Ratio est, quia talis ebrietas est ex se deordinatio levis non destruens usum rationis. Exsistente sufficienti causa etiam extrinseca, e. gr. ad melancholiam pellendam, in nuptiis aliisque festivitatibus mundanis, ebrietas imperfecta ex se nullum est peccatum, nisi tamen inde scandalum aliudve grave incommodum oriatur. Hinc bibere usque ad hilaritatem per se quidem non est illicitum”, sed clericus, paterfamilias aliaeque personae in dignitate constitutae evitare debent huiusmodi hilaritatem, quoniam facile exinde oriri possunt grave scandalum, aliaque gravia incommoda.

Quaerunt hic auctores, num sit grave peccatum ebrietatis, si quis tantam quantitatem liquoris inebriativi sumit, ex qua naturaliter sequeretur ebrietas, nisi illa prohiberetur artificiose, e. gr. per aliquod pharmacum vel per vomitum studiose procuratum. Illi, qui ponunt essentiam ebrietatis in violenta privatione usus rationis per potum inebriativum, debent respondere negative cum privatio usus rationis reapse non adsit; sed in hoc casu certo habetur enormis excessus in potu inebriativo, licet per accidens non sequatur privatio usus rationis. Insuper ex tali modo agendi solet sanitas graviter laedi atque scandalum dari. Unde in praxi tales helluones vix excusantur a peccato mortali.

671 **Corollaria, 1. Ex** dictis sequitur, ut ebrietas numquam licita sit neque liceat alium *directe* inducere ad ebrietatem. Sicut enim non licet aliquem inducere ad fornicationem, utpote contra legem naturalem exsistentem, ita etiam non licet aliquem inducere ad ebrietatem. Complures quidem theologi·7 docent, esse licitum aliquem inducere etiam ad ebrietatem *formalem,* ut ille impediatur a graviore malo, puta sacrilegio vel homicidio committendo. Sed iure merito id ab aliis negatur, quia hoc nihil aliud est nisi peccatum positive suadere. Sane licet ex gravi causa cooperari *materaliter* ad ebrietatem, ut supra I, n. 619 dictum est de cooperatione; proinde licet ex gravi causa proponere liquores inebriantes illis, qui praevidentur se esse inebriaturos. In praxi tunc applicandae sunt regulae datae de voluntario indirecto, quandonam scii, liceat ponere causam, ex qua sequitur duplex effectus, alter bonus, alter malus”.

2. Peccata in ebrietate commissa eo modo imputanda sunt, quo sunt praevisa. Ita saltem, si agitur de ebrietate perfecta, qua usus rationis penitus perditur; nam peccata perpetrata in ebrietate imperfecta imputantur saltem partialiter, licet non fuerint praevisa, quia tunc ratio non est totaliter obnubilata. Generatim loquendo peccata, quae in prima perfecta ebrietate commissa fuerunt, non sunt peccata mortalia, cum nec in confuso potuerint praevideri. Peccata autem, quae committuntur durante ebrietate ab illis bibulis, qui habent pravum habitum se inebriandi, communiter debent imputari, quia potuerunt et debuerunt praevideri.

672 **De usu morphii, opii, cocaini, chloroformii, aetheris aliorumque narcoticorum remediorum.**

»· *Noldin* 1. c. n. 345.

•7 Busembaum, Lessius, Sanchez, Diana, Gobât, S. Alphonsus (Theol. mor. 1. S, n. 77), Gôpfert (Moraltneol. II, n. 208) etc.

·· Cf. supra I, n. 57.

Antiqui auctores non loquuntur de istis rebus, quippe quae tunc temporis ignotae fuerint; nostris autem temporibus haec remedia sunt in cotidiano usu. Omnia ista remedia in magna quantitate sumpta sunt mortifera, immo aliquando etiam moderate et iuxta postulationem artis adhibita subitaneam mortem causant. Iuxta modernam recensionem statisticam, quibusque 3000 vicibus, in quibus a medicis adhibitum est chloroformium, mors semel accidit··. Ergo semper aliquod, licet non ita proximum periculum vitae coniunctum est cum usu huiusmodi medicamentorum. Accedit, quod talis usus etiam moderatus, si per longius tempus durat, sanitati corporis graviter nocet et vehementissimam morphii etc. cupidinem provocat, quae vocatur a medicis morphiomania aliisque nominibus et quae multo difficilius vinci potest quam habitus etiam inveteratus ebrietatis. Ex quibus omnibus patet, usum huiusmodi remediorum esse periculosum et vitandum, *nisi necessitas aliter postulet.* **Et hoc quidem eo vel magis, quia omnia ista narcotica remedia usum rationis ad tempus intercipiunt. Unde grave peccatum est, uti istis remediis sine gravi causa. Licitus autem videtur eorum usus in sequentibus casibus,** *dummodo tamen illa semper adhibeantur iuxta regulas artis medicinae:*

1. in operationibus chirurgicis maioribus, ut scii, infirmus sine resistentia se permittat manibus chirurgi neque sentiat acerbos dolores.

2. ad leniendos dolores etiam non ita atroces, saltem si agitur de narcosi valde brevi, qualis est illa, quae causatur ope debiliorum narcoticorum, e. gr. *Lachgas, laughing gas, gas hilarant;* **vel si agitur de narcosi imperfecta, in qua non penitus tollitur usus rationis. Tales imperfectae narcoses licitae videntur in extractione dentis, in partu etiam ordinario'··. Num in articulo mortis liceat administrare moribundo remedia narcotica, ut dolores non ita vehementer sentiat, seu ad procurandam sic dictam euthanasiam (eO, θάνατο), non concordant moralistae. Melius sane est, si hoc non fiat, cum moribundus patienter tolerando istos dolores poenas peccatorum et purgatorii alleviet; sed si dolores sint nimis atroces, et praesertim si adsit fundatus timor, ne moribundus post suscepta sacramenta peccet peccatis impatientiae et murmurationis contra Deum, non est cur medicus non possit administrare remedia soporativa, dummodo vitam ne abbrevient'®1.**

Scholion. De remediis contra alcoholismum. Nostris diebus alcoholismus, i. e. vitium nimis indulgendi liquoribus inebriantibus, late serpit in omnibus fere regionibus, et inde gravissima mala oriuntur. Vix possibile est enumerare omnia mala, quae oriri solent ex alcoholismo. Optimi viri scripserunt integros libros de relatione arcta inter alcoholismum et criminalitatem '·*. Remedia contra nefastum malum alcoholismi quilibet sacerdos pro viribus commendare et divulgare tenetur. Primum autem et optimum remedium est *bona instructio* **de istis malis, et quidem non solum saepe ex pulpito danda in ecclesia, verum praesertim etiam iuvenibus in scholis et collegiis. Alterum idque efficax remedium est** *bonum exemplum* **cum parentum tum praesertim sacerdotum. Prorsus frustra loqueretur parochus contra alcoholismum, si et ipse esset potator aut nimis indulgens vino. Tertium remedium sunt illae catholicae** *consociationes temperantiae* **vel** 673

·· Cf. *Capellmann-Bergmann,* **Pastoralmedizin '· 84.** '·· **Cf. ib. 47.**

· Cf. *Lehmkuhl,* **Theol. mor. I, 893;** *Marc,* **Inst. mor. I 761.**

*·' Cf. *Hugo Hoppe,* **Alkohol und Kriminalitfit, Wiesbaden 1906;** *C. Wright,* **Influence of Intemperate upon crime, Boston 1889.**

abstinentiae, quae nostris temporibus feliciter in omnibus regionibus sunt institutae. Quas consociationes non tantum ne parvi faciant sacerdotes, verum etiam prudenter foveant. Iam innumeri viri et feminae ebrietati addicti ope istarum societatum a vitiis suis curati sunt. Demum efficax remedium praebet *exercitium diligens religionis Christianae,* quae inculcat temperantiam et mortificationem. Sin autem omnia haec remedia aut spernuntur ab ebriosis aut nullum effectum produxerunt, tunc curandum est, ut tales homines recipiantur in aliquo *hospitio curandis alcoholicis destinato.* Quod quidem ultimum remedium semper fere necessarium est illis, qui sunt morphinismo addicti. Experientia enim constat, huiusmodi morphiomaniacos perdidisse omnem resistentiam voluntatis.

ARTICULUS IV.

De castitate et virginitate.

Dividitur iste articulus in duas paragraphos: i. de castitate, 2. de virginitate.

§ i.

De castitate.

674 Notio. Castitas est virtus moderativa delectationum in venereis iuxta dictamen rectae rationis.

Castitatem hoc modo acceptam esse virtutem *specialem,* non est cur probemus; habet enim 1. specialem materiam, scii, delectationes venereas moderandas; et 2. specialem gravemque difficultatem superandam, scii, graves tentationes contra castitatem. Porro, ubi specialis est materia specialisque difficultas superanda, ibi semper requiritur specialis virtus. Aliquando autem sumitur castitas in sensu improprio et metaphorico, et tunc est moderatio delectationis, quae oritur ex coniunctione mentis ad obiectum amatum. Ad rem dicit S. Thomas: „Sicut enim in corporis commixtione consistit delectatio Venereorum (circa quam proprie est castitas, et oppositum vitium, scii, luxuria); ita etiam in quadam spirituali coniunctione mentis ad res aliquas consistit quaedam delectatio, circa quam est quaedam spiritualis castitas metaphorice dicta, vel etiam spiritualis fornicatio similiter metaphorice dicta. Si enim mens hominis delectatur in spirituali coniunctione ad id, cui debet coniungi, scii, ad Deum, et abstinet se, ne delectabiliter aliis coniungatur contra debitum divini ordinis, dicetur castitas spiritualis, secundum illud: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo10*.* Si autem delectabiliter contra debitum divini ordinis coniungatur mens quibuscumque aliis rebus, dicetur fornicatio spiritualis secundum illud: *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis1**.* Hoc ultimo sensu accepta castitas est generalis virtus, quia per quamlibet virtutem retrahitur mens humana, ne rebus illicitis delectabiliter coniungatur. Principaliter tamen ratio huius castitatis consistit in caritate et in aliis virtutibus theologicis, quibus mens hominis coniungitur cum Deo“m, sicut specialiter dicitur fornicatio spiritualis apostasia a fide. — Hic non loquimur nisi de castitate, prout in proprio sensu accipitur et prout est specialis virtus distincta ab abstinentia.

*·· i Cor. it, a. *·♦ 1er. 3, I. ,β· S. theol. a, a, q. 151, a. a.

Distinctio. Castitas ab antiquis theologis distinguebatur triplex, scii, coniugalis, vidualis, virginalis. *Coniugalis* **castitas abstinet a voluptatibus carnalibus illicitis in matrimonio atque moderate utitur voluptatibus licitis.** *Vidualis* **castitas post licitum usum delectationis venereae in matrimonio praeterito abstinet ab ea in posterum. Quae quidem vidualis castitas solet secum ferre magnas difficultates, quia vehementissimae tentationes insurgunt propter memoriam voluptatum antea habitarum.** *Virginalis* **castitas numquam est experta voluptates venereas, a quibus etiam in posterum prorsus abstinere vult[10·].** 675

Nota. Quamvis castitas et pudicitia saepe non distinguantur, stricte tamen loquendo pudicitia non est ipsa castitas, sed specialis eius *circumstantia.* Pudicitia[10'] enim magis respicit exteriora signa castitatis et versatur circa impudicos aspectus, tactus, oscula, locutiones etc. Pudicitia igitur est quasi custos ac praeco castitatis. „Pudicitia ad castitatem ordinatur, non quasi virtus ab ea distincta, sed sicut exprimens castitatis circumstantiam quandam. Interdum tamen unum pro alio ponitur."[108]

De praestantia atque utilitate castitatis non est cur multis verbis loquamur. Res est enim manifesta. *„O quam pulchra est casta generatio cum claritate: immortalis est enim memoria illius; quoniam et apud Deum nota est et apud homines."*[100] Utilitas castitatis ilico percipitur, si considerantur innumera mala, quae oriri solent ex laesione eius, i. e. ex luxuria. Tota enim historia tam sacra quam profana plena est exemplis demonstrantibus ruinosos effectus luxuriae, e. gr. Sodoma et Gomorrha, adulterium Davidis, luxuria Herodis et complurium imperatorum Romanorum. Nonne etiam nostris temporibus ex luxuria solent procedere suicidia, homicidia, ruina fortunae, morbus syphiliticus et sexcenta alia mala? — Dum igitur luxuria omnigenam runiam parat, econtra virtus castitatis corpus et animam nobilitat, bonum familiae et societatis promovet et quam plurima bona opera exercet. Hinc virtus castitatis valde colenda est ab omnibus; praesertim autem adolescentes prudenter instruendi sunt de permultis periculis castitatis deque modo efficaciter evitandi haec pericula. Illis quoque, pubertate adepta (non antea), summarie et caste explicanda est generatio humana, ne eandem cum damno morali addiscant a condiscipulis depravatis[“**]. 676

§ 2.

De virginitate.

Notio. Virginitas sumitur in triplici sensu:

1. *Pro integritate carnis,* quae amittitur in viris per peccaminosam pollutionem et in feminis per voluptuosam disruptionem hymenis vel per sic dictam pollutionem femineam. Ergo ista virginitas non violatur peccatis internis luxuriae, immo nec peccatis externis non consummatis; non enim est quid morale neque meritorium, sed *quid mere physicum.* 677

100 S. theol. a, a, q. 152, a. 3 ad 5. *Schamhaftigkeit.*
,β· S. theol. a, a, q. i5i, a. 4. ,0· Sap. 4,1.
”·· Cf.S.C.S.Off.d.ai Mart. 1931 (Act. Ap. Sed. XXIII 118).

2. ***Pro statu coelibatus.*** Sic omnes, qui numquam matrimonio fuerunt iuncti, sunt in statu virginitatis. Si iste status assumitur propter amorem Dei vel aliud motivum supernaturale, tunc est perfectior quam status matrimonii, ut definivit Concilium Tridentinum: „Si quis dixerit, statum coniugalem anteponendum esse statui virginitatis vel coelibatus, et non esse melius et beatius manere in virginitate aut coelibatu quam iungi matrimonio: A. S.“ue Si quis autem statum coelibatus eligit ob aliud motivum pure naturale, e. gr. quia non vult subire onera matrimonii, non est melior quam status matrimonii, sed econtra imperfectior est, cum matrimonium sit sacramentum, cui connexae sunt multae gratiae.

3. ***Pro virtute morali,*** quae est ***firma voluntas perpetuo abstinendi ab omnibus delectationibus venereis in subiecto numquam corrupto.*** Quare virtus virginitatis a vii tute castitatis praecipue in eo differt, quod virginitas non potest esse nisi in homine numquam per voluntariam libidinem corrupto; castitas vero potest esse in quocumque homine, etiam antea corrupto. Ad virginitatem hoc modo consideratam integritas carnis se habet per accidens; ideoque virtus virginitatis non amittitur per violentam oppressionem aut per operationem chirurgicam, qua carnis integritas violatur. Unde tali physica violatione non magis perditur virginitas quam abscisione manus vel pedis. Haec autem virtus virginitatis amittitur ***irreparabiliter*** per actum ***luxuriae consummatae*** seu pollutionis graviter peccaminosae. Ratio est, quia tunc voluntarie et illicite integritas carnis laeditur. Etiam seclusa pollutione virginitas amittitur (sed ***reparabiliter}*** per quodcumque peccatum grave contra castitatem, quia tunc homo deficit a proposito perpetuo abstinendi ab omni delectatione venerea; sed auctores communiter docent, virginitatem amissam per huiusmodi peccata luxuriae non consummatae, i. e. ***absque pollutione,*** posse per poenitentiam reparari. Contrarium docet Billuartl11.

Ad virtutem virginitatis, prout est specialis virtus, non sufficit voluntaria incorruptio carnis; secus omnes iuvenes, qui caste vivunt, sed tempore opportuno matrimonium volunt inire, haberent specialem virtutem virginitatis distinctam a virtute castitatis; quod non videtur esse verum. Ideo theologi docent, ad virtutem virginitatis requiri ***firmum propositum*** perpetuo servandae castitatis, et quidem in obsequium Dei; nam virginitas Vestalium vel aliarum feminarum, quae ob motiva profana servant virginitatem, non est virtus specialis.

S. Thomas videtur ulterius adhuc requirere ***votum*** virginitatis, scribens: „Virginitas, secundum quod est virtus, importat propositum voto firmatum integritatis perpetuo servandae. Dicit enim Augustinus in libro de virginitate c. 8, quod per virginitatem integritas carnis ipsi Creatori animae et carnis vovetur, consecratur, servatur. Unde virginitas, secundum quod est

****· Sess. 24, can. 10 (*Denz.* n. 981).**

n* De virg. a. 5. Admittit tamen iste auctor virginitatem amissam *per solam delectationem morosam,* posse reparari.

virtus, numquam amittitur nisi per peccatum.'*,u Haec sententia S. Thomae, quamvis a multis antiquis et ab omnibus fere modernis auctoribus impugnetur, est melior, quia ratio adducta videtur ineluctabilis, videlicet: nulla virtus (secundum suum formale) amittitur sine peccato. Atqui propositum simplex virginitatis potest violari seu mutari sine peccato, quando scii, quis ob mutatas circumstantias post propositam virginitatem nunc vult matrimonio iungi. Econtra quando quis se voto obstrinxit ad virginitatem, numquam potest *ex propria auctoritate* **hoc propositum mutare sine peccato. — Ceterum ista quaestio non est tanti momenti pro praxi.**

Ex dictis sequitur, ad essentiam virginitatis, prout est virtus specialis, duo requiri: I. subiectum numquam corruptum per voluntariam pollutionem sive hymenis violationem; 2. firmum et perpetuum propositum (voto firmatum) propter Deum numquam voluntarie admittendi delectationem veneream. Si deest alterutrum, virginitas iam non est specialis virtus, sed reducitur ad virtutem castitatis.

Moralitas et excellentia virginitatis. Virginitas, prout est status 678
propter obsequium Dei electus, non tantum est licita, sed etiam valde meritoria apud Deum. Patet hoc ex S. Scriptura, quae saepe commendat hanc virginitatem. S. Paulus dicit: ***„De virginibus autem praeceptum Domini non habeo, consilium autem do.... Solutus es ab uxore, noli quaerere uxorem."*** 11* In Apocalypsi speciale praemium coeleste promittitur virginibus114, ideoque theologi admittunt specialem aureolam virginum in coelo. — SS. Patres magnis laudibus virtutem et statum virginitatis extulerunt. Sic e. gr. Ioan. Chrysostomus“·, S. Ambrosius11·, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Anselmus, S. Bernardus, multi alii commendaverunt virginitatem111. — Etiam ***ratione naturali*** potest clare probari liceitas et excellentia virginitatis. Etenim ad hoc pia virginitas ab omni delectatione venerea abstinet, ut liberius divinae contemplationi vacet; dicit enim S. Paulus: ***„Mulier innupta et virgo cogitat quae Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro."*** 11* — Porro istud motivum sane est optimum, atque medium adhibitum est licitum.

Obiectiones contra virginitatem. 1. Protestantes obiciunt monitum Creatoris: *..Crescite et multiplicamini, et replete terram."* 11* **Iam S. Thomas respondit: ..Praeceptum datum de generatione respicit totam multitudinem hominum, cui necessarium est non solum quod multiplicetur corporaliter, sed etiam quod spiritualiter proficiat. Et ideo sufficienter providetur humanae** 679

S. theol. 3, 2, q. 152, a. 3 ad 4. Optime explicat et defendit hanc doctrinam ***Caietanus*** **in suis Comm. super h. 1.**

I Cor. 7, 35 37. 114 Apoc. 14, 4. Lib. de virginitate.

1,4 Libri tres de virginibus ad Marcellinam (sororem suam), in quo opere, ut S. Hieronymus (Ep. 22 ad Eustoch. n. 22) dicit, „tanto se effudit eloquio, ut, quidquid ad laudes virginum pertinet, exquisierit, expresserit, ordinarit*'. Idem S. Ambrosius in compluribus aliis operibus de virginitate agit, e. gr.: Liber de virginitate, Liber de institutione virginis, Exhortatio virginitatis etc.

1.4 Cf. ***Migne,*** **indices Patr. lat. aer. 17. »·» 1 Cor. 7, 34.**

4.4 Gen. a, 38.

multitudini, si quidam carnali generationi operam dent; quidam vero ab hac abstinentes contemplationi divinorum vacent ad totius humani generis pulchritudinem et salutem: sicut etiam in exercitu quidam castra custodiunt, quidam signa deferunt, quidam gladiis decertant: quae tamen omnia debita sunt multitudini, sed per unum impleri non possunt." “· — Et revera nemo dicere potest umquam in aliquo regno numerum populi diminutum esse propter virginitatem libere electam in obsequium Dei.

2. Obicitur insuper, virginitatem esse quid contrarium naturae et sanitati corporali ideoque ex coelibatu coacto tot mala physica et moralia oriri. — Respondetur: Virginitas minime est quid innaturale, quia secus tot homines (etiam Protestantes et Rationalistae), qui propter alia motiva coelibes manent, essent in statu innaturali. Praeterea coelibatus reddit hominem magis aptum ad labores spirituales et scientificos perficiendos; ideoque non pauci homines propter amorem scientiae et artis a matrimonio soluti remanserunt, e. gr. Kant, Beethoven, Michel-Angelo etc. Virginitatem non nocere sanitati corporali hodie a medicis conceditur et manifeste probatur ex longaevitate communi illorum, qui vitam coelibem ducunt. Ex coelibatu coacto possunt quidem gravia mala moralia oriri, sed Ecclesia catholica neminem cogit ad coelibatum et non admittit ad votum virginitatis nisi eos, qui post seriam probationem voluntarie illud susceperunt.

Nota. Quando poenitentes a confessario quaerunt, num aliquo actu, e. gr. pollutione, virginitatem amiserint, ut plurimum satius est dare responsionem evasivam dicendo omne peccatum per veram poenitentiam deleri, quam dicere affirmative; quia secus poenitentes facile animum despondent et postea habenas laxant luxuriae.

In aliquibus monasteriis monialium exsistebat consuetudo consecrandi virgines. Quaerebant tunc auctores, num monialis consecranda deberet fateri delictum, si occulte fuerit corrupta. Sententia negativa est satis probabilis, quia nemo tenetur se diffamare. Ceterum omnes conveniunt, episcopum valere dispensare cum moniali, quae occulte virginitatem amisit, ut possit consecrari et velari sicut ceterae virgines, praesertim si id sine infamia omitti nequit1"

ARTICULUS V.

De vitio opposito castitati, nempe de luxuria.

680 **Praenotamen.** Duo sunt flagitiorum genera, quae multos homines in gehennam trahunt: concupiscentia carnis et cupiditas divitiarum. Unumquodque horum criminum *duplici* praecepto vetitum est; carnis concupiscentia: sexto et nono; rerum autem cupiditas: septimo et decimo praecepto; cuiusque autem alterius generis vitium *unico* tantum praecepto prohibetur. Exinde tamen non licet deducere, peccata luxuriae et avaritiae esse ceteris omnibus graviora; certum est enim, peccata nonnulla, e. gr. blasphemiae, periurii, odii etc., esse graviora illis. Nihilominus, quia homines vehementius in haec duo vitia passione abripiuntur, ideo Deus voluit duplici expresso praecepto homines deterrere ab hac ruina. — Materia

1M S. theol. a, a, q. 15a, a. a ad 1.
u> Cf. *Salmoni.,* Curt, theol. tnor. tr. 36, c. I, n. 73.

sexti et noni praecepti ampla est, lutulenta, pestifera, quae in corporum non secus ac animarum perniciem saevit; est explicatu difficilior, non quod difficile sit illius cum ratione divinaque lege repugnantiam ostendere, sed quia adeo glutinosa, adeo nefanda est, ut vix haberi possit sermo de ea, quin lingua, mens auresque inquinentur. Quare sapienter Catechismus Concilii Tridentini”* admonet: „In hac ipsa re explicanda cautus admodum sit parochus et prudens, et tectis verbis rem commemoret, quae moderationem potius desiderat, quam orationis copiam. Verendum est enim, ne, dum is late atque copiose nimis explicare studet, quibus modis homines ab huius legis praescripto discedant, in illarum rerum sermonem forte incidat, unde excitandae libidinis potius materia, quam restringendae illius ratio emanare solet." Utinam saluberrimam hanc admonitionem magis cordi habuissent complures casuistae, qui plus iusto hanc picem suo volutarunt calamo. Verecundia a natura insita damnat, exsecratur, perhorrescit magnam illarum quaestionum partem, quae cum legentium nausea lato calamo discutiuntur in quibusdam auctoribus. Cognitio omnium istarum rerum minutiosa pro confessario non est necessaria, quia complures foedae circumstantiae actibus lubricis adiectae non mutant notabiliter moralitatem actus. Aliqua principia clara et quaedam regulae practicae plane sufficiunt ad omnes casus solvendos. Unde breviter et clare exponere conamur ea, quae scitu necessaria sunt de hac lutulenta materia, invitantes lectorem ut nobiscum oret: Ure igne S. Spiritus renes nostros et cor nostrum, Domine, ut tibi casto corpore serviamus et mundo corde placeamus, per Christum et B. Virginem. Amen. — Dividimus autem totum tractatum de luxuria in quinque paragraphes: 1. de luxuria in genere; 2. de peccatis internis; 3. de peccatis externis non consummatis; 4. de peccatis externis consummatis iuxta naturam; 5. de peccatis externis consummatis contra naturam.

§ i-

De luxuria in genere.

i. Notiones. In sensu lato vel etiam metaphorico luxuria significat omnem excessum vel ubertatem. Sic e. gr. loquimur de luxuria seu luxu in cibis, vestimentis, aedibus, hortis; sic agni et haedi lascivientes, arbores copiosiores ramos emittentes, agri nimis feraces dicuntur luxuriari. 681

In sensu autem stricto et proprio luxuria definiri solet: *inordinatus appetitus delectationis venereae.* Quid sit delectatio venerea1”, iam supra dictum est. Est enim illa delectatio carnalis, quae oritur ex iucunda commotione et alteratione membrorum generationi inservientium, atque summum gradum attingit in copula carnali aut in pollutione. Vocatur autem delectatio venerea, quia veteres gentiles Venerem esse deam huius delectationis fingebant. Recolendum est, hanc delectationem veneream omnino distingui a delectatione sensitiva seu organica, et a fortiori a delectatione spirituali”4. — Delectatio venerea licita esse

›” Para III, c. 7, q. 1.
”· Germanice: *geschlechtliche Lust;* Gallice: *delectation sexuelle.*
*·· Cf. aupra n. 643.

potest, si servatur rectus ordo rationis. A Creatore autem statutum est, ut haec delectatio numquam licite et iuxta rectam rationem habeatur nisi in usu legitimi matrimonii.

2. Distinctiones, a) Distinguitur luxuria ***consummata*** et ***non-consummata.*** Prima producit delectationem veneream completam, quae scii, naturam satiat, cum ad ultimum terminum voluptatem perducat, seu aliis verbis: est eadem quae etiam in actu generationis solet occurrere. Altera causai delectationem veneream incompletam, quae scii, ex cogitationibus, locutionibus, aspectibus, tactibus etc. orta cum aliqua commotione partium genitalium coniuncta est, sed non usque ad resolutionem seminis humani in viro aut alterius liquoris generationi inservientis in femina procedit. Quando autem prorsus nulla commotio partium genitalium adest, nec etiam solet adesse delectatio venerea.

b) Luxuria consummata subdistinguitur: ***iuxta naturam*** et ***contra naturam.*** Luxuria consummata, quae est iuxta naturam, comprehendit sex peccata, de quibus sermo erit infra § 4. Est autem ea, ex qua per se possibilis est generatio. — Luxuria consummata contra naturam reddit impossibilem generationem atque includit tria peccata, de quibus tractabitur infra § 5.

c) Luxuria non consummata subdistinguitur in peccata ***interna,*** e. gr. gaudium vel desiderium luxuriosum, de quibus agetur infra § 2; et peccata ***externa,*** e. ***gr.*** tactus luxuriosi, de quibus sermo erit infra § 3.

Nota. Quamvis pueri puellaeque impuberes, eunuchi, vasectomiam passi etc. nequeant verum semen emittere, sunt tamen capaces delectationis venereae completae.

3. Malitia moralis. Ad recte iudicandum de malitia luxuriae oportet distinguere inter luxuriam directe et indirecte volitam.

682 Principium 1. ***Delectatio venerea directe volita extra legitimum matrimonium est peccatum mortale ex toto genere suo, ita ut non admittat parvitatem materiae.***

Ita sententia communissima contra Caramuell[1] et paucos alios veteres, qui admittunt parvitatem materiae etiam in luxuria directe volita. Delectatio venerea directe volita adest non solum quando directe intenditur, verum etiam quando quis percipit se esse turpiter commotum et in hoc sibi complacet.

Probatur principium positum sequentibus rationibus:

i. Delectatio venerea ordinata est ad actum generationis, quem Creator ex iustissimis causis graviter prohibuit extra legitimum matrimonium[2]. Ergo convenienter Creator non tantum delectationem veneream summam, quae invenitur in actu generationis, sed etiam quamlibet aliam directe

[1] Theol. fund. n. 1708. Auctor tamen potius theoretice loquitur; etenim et ipse asserit: „in luxuria ob annexum periculum non dari practice parvitatem materiae". Satis insulse et calumniose de hac re scripsit Amadaeus Guimenius (Matthaeus de Moya), De peccatis, prop. XI.

[2] Cf. infra, ubi de malitia fornicationis agetur.

volitam graviter prohibuit. Etenim experientia testante homo est maxime proclivis ad delectationem veneream, quae semel exorta solet esse tam vehemens passio, ut ratio cito obnubiletur atque voluntas violenter abripiatur. Unde sicut homo in ora praecipitii positus nec paucos passus deorsum facere debet sine evidenti periculo mortis, ita nec parvam delectationem veneream procurare potest sine proximo periculo procedendi ulterius usque ad actum completum luxuriae. Ergo sicut homo sub gravi tenetur vitare non tantum ipsum peccatum grave, sed etiam proximum periculum illius, ita debet sub gravi vitare non solum actum perfectum luxuriae inordinatae, sed etiam quemcumque levem actum directe volitum. De hac delectatione venerea directe volita videntur esse intelligenda verba S. Pauli[1*7]: *..Manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria ... quoniam, qui talia agunt, regnum Dei non consequentur."*

2. Ex propositione ab Alexandro VII damnata (40): „Est probabilis opinio, quae dicit esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quae ex osculo oritur, secluso periculo consensus ulterioris et pollutionis." *** Disputant quidem theologi, in quo sensu ista propositio sit damnata; hoc tamen videtur certum, falsitatem illius consistere in hoc, quod supponit, osculum habitum ob delectationem carnalem, i. e. veneream, non eo ipso inducere periculum consensus in actus graviores.

Non potest obici contra principium positum, dari parvitatem materiae in luxuria seu delectatione venerea inordinata *coniugum* directe volita, ut communiter theologi docent; ergo etiam in quacumque alia luxuria. Etenim disparitas est, quod inter coniuges non adest periculum consensus in actum perfectum *graviter peccaminosum.* Cum enim summa delectatio in ipso actu generationis sit licita coniugibus, etiam aliae delectationes venereae illis non sunt ita graviter prohibitae, dummodo tamen ne sint directe oppositae fini matrimonii.

Nota. Veteres theologi in delectatione venerea optime distinxerunt inter placentiam et complacentiam. *Placentia* est ipsa delectatio venerea physica, quae ex multis causis physiologicis et psychicis oriri potest et per se nullam moralitatem habet; *complacentia* vero est in huiusmodi delectationem illicitus consensus; qui, si est perfectus, graviter peccaminosus est; quando vero est semideliberatus, est solum peccatum veniale. Hinc illud recte dictum: „Non nocet sensus, ubi non est consensus." **·

Principium 2. *Delectatio venerea indirecte tantum volita non est mortale peccatum ex toto genere, sed admittit parvitatem materiae.* 688

Ita communissime docent theologi saltem quoad sensum, licet quoad verba quaedam diversitas inter illos exsistat1M. Delectatio venerea indirecte volita illa est, quae minime in se appetitur, sed quae est coniuncta cum actione, quam quis ponit; e. gr. iuvenis legit librum praevidens ex ista lectione carnalem delectationem secuturam esse.

Probatur. Ut ex primo principio patet, delectatio venerea directe volita ideo non admittit parvitatem materiae, quia semper adest proximum periculum consensus in actum perfectum. Atqui tale periculum saepe non

1,7 Gal. 5, 19 sqq. '*· *Dent.* n. 1140.
*'· Inter opera *S. Bernardi,* De conscientia aedificanda c. 8 (*.Migne,* Patr. lat. 184, 515). '·· Cf. *Billuart,* De luxuria dias. 5, a. 3.

exsistit, quando ponitur actio ex se honesta aut indifferens, ex qua praevidetur quidem, sed non intenditur delectatio venerea; ideoque aliquando nullum, aliquando vero leve tantum peccatum adest, prout nempe causa sufficiens vel non ita sufficiens exsistit ponendi actionem, ex qua praevidetur delectatio venerea secutura. Quando autem non solum praevidetur delectatio venerea, verum etiam consensus in istam delectationem, tunc non licet ponere actionem; secus peccatum mortale committitur.

Regulae practicae. Ad iudicandum in praxi de peccaminositate delectationis venereae indirecte volitae applicandae sunt regulae datae de voluntario indirecto. Requiritur igitur a) quod actio posita sit in se honesta aut saltem indifferens. Actiones, quae *extra* genus luxuriae sunt et solum per accidens motus carnales producunt, ut copiose comedere, equitare, balneo calido uti, certo situ sedere aut cubare, sunt actiones in se honestae aut indifferentes. Actiones vero, quae ex se quidem pudicitiam laedunt, ut aspectus, amplexus, oscula, tactus etc., nec ipsae sunt intrinsecus malae, etiamsi extra legitimum matrimonium exerceantur; secus enim numquam possent licite fieri e. gr. a medico, a parentibus etc., quod sane nemo dicet. Ad rem scribit Angelicus Doctor1*1: „Aliquid dicitur esse peccatum mortale dupliciter: uno modo *secundum speciem suam·,* et hoc modo osculum, amplexus vel tactus secundum suam rationem non nominant peccatum mortale; possunt enim haec absque libidine fieri vel propter consuetudinem patriae vel propter aliquam necessitatem aut rationabilem causam. Alio modo dicitur aliquid esse peccatum mortale *ex sua causa* [ex motivo].... Ideo cum oscula et amplexus et huiusmodi propter delectationem huiusmodi fiant, consequens est, quod sint peccata mortalia. *Et sic solum dicuntur libidinosa."* — Unde in genere luxuriae videtur esse actio *intrinsecus mala* sola pollutio (perfecta aut incohata) vel copula habita extra legitimum matrimonium. Ista enim actio voluntarie posita numquam potest esse licita. — Deinde requiritur b) ut delectatio venerea non intendatur; secus enim semper est peccatum mortale, ut ex primo principio patet. — Demum requiritur c) ut adsit causa proportionate gravis ad ponendam actionem; quae quidem causa debet esse eo gravior, quo magis actio influit in delectationem veneream (visis praesertim circumstantiis personae). Etenim in hac materia delectationis venereae multum pendet a circumstantiis personarum, et quod pro uno homine constituit grave peccatum propter grave periculum consensus in delectationem veneream, pro alio nullum peccatum est, quia nullum periculum consensus adest. Unde in praxi perquam difficile, ne dicam impossibile est, semper cum certitudine determinare, utrum in aliqua delectatione venerea *indirecte volita* fuerit peccatum mortale necne. Confessarius autem avertere debet poenitentes etiam a periculo luxuriae cuiuslibet, nec ita facile credat illis, qui praetendunt se in rebus sat lubricis nullum sensisse turpem motum carnalem aut delectationem.

684 Scholion. De effectibus luxuriae. Luxuria est peccatum capitale u*, quia ex illa oriuntur quam plurima alia peccata. Post S. Gregorium S. Thomas assignat octo vitia, quae tamquam filiae ex luxuria nasci solent, scii, caecitas mentis, praecipitatio, inconsideratio, inconstantia, amor inordinatus sui, odium Dei, affectus praesentis saeculi, horror futuri*··. Ex caecitate mentis, quae oritur ex luxuria, quam pessima damna solent pullulare.

1,1 S. theol. 2, 2, q. 154, a. 4. *·* Cf. supra I, n. 420.
“· Cf. S. theol. 2, 2, q. 153, a. 5.

Luxuriosus enim carnalibus delectationibus deditus solet res stultissimas agere. Hinc Salomon sapientissimus propter amorem mulierum incidit in idololatriam; David rex propter adulterium commissum durissimas poenas sustinere debuit. Quot calamitates solent ex luxuria produci pro sanitate corporali, pro pace familiae, pro honore, pro fama, pro bonis fortunae etc.! Quare vel ipsa ratio naturalis dictat luxuriam esse sedulo vitandam.

§ 2.

De peccatis internis luxuriae.

Tria sunt peccata interna luxuriae: 1. delectatio morosa, 2. gaudium, 3. desiderium.

1. Delectatio morosa in genere potest versari circa diversa pec- 685
cata, sed praecipue contingit in materia luxuriae, et tunc est ***complacentia de re libidinosa per imaginationem repraesentata.*** Latius egimus de delectatione morosa in genere supra I, n. 395 sqq., quando sermo fuit de peccatis internis in genere; ideoque hic tantum pauca notamus. Delectatio morosa in luxuria non versatur ***de speculativa cognitione*** rei libidinosae neque ***de modo ingenioso,*** quo opus pravum factum est; tales enim delectationes sunt licitae, saltem si desit periculum consensus in ipsam rem veneream. Delectatio morosa in materia luxuriae solet vocari a fidelibus in confessione: cogitationes impurae ***(unkeusche Gedanken, pensées impures).***

Malitia. Delectatio morosa venerea est grave peccatum, quia talis complacentia nihil aliud est nisi voluntarius affectus in rem ipsam libidinosam, etsi non opere perficiendam. Nemo enim delectaretur de re repraesentata, nisi amaret ipsam rem. Insuper delectatio ista morosa solet causare motus carnales et adducere serium periculum desiderii pravi vel ipsius actus exterioris peccaminosi. In praxi saepe est difficillimum iudicare, utrum quis plenum consensum praebuerit delectationi morosae necne, ideoque utrum graviter an leviter peccaverit. Tamquam regula haberi potest: Si delectatio morosa cito transiit, aut si homo iam a notabili tempore exterius non peccavit contra castitatem, praesumptio saltem non perfecti consensus adest.

**Specificatio. Disputant theologi, utrum delectatio morosa venerea speci- 686
ficetur ex obiecto cum circumstantiis, an** *ex obiecto tantum;* **e. gr. utrum quis confiteri teneatur, non tantum se delectatum esse de rebus obscenis, sed etiam e. gr. de fornicatione aut adulterio repraesentato. Utraque sententia, scil. affirmativa et negativa, est theoretice probabilis. In praxi hoc modo procedendum est: Fideles, qui se accusant de cogitationibus impuris voluntariis, interrogandi sunt, num etiam quid turpe desideraverint. Non raro enim cum cogitationibus impuris coniunctum est desiderium saltem inefficax operis mali. Quodsi negant, necesse non est, ut confessarii de accurato obiecto cogitationis amplius quaerant. Quodsi vero desideria impura coniuncta affirmentur, confessarius per se quidem teneretur investigare de circumstantiis obiecti desiderati, nam iuxta omnes theologos desideria impura specificantur ex obiecto et circumstantiis, ut infra dicetur; quia tamen haec investigatio frequenter nimis ardua est et confessionem**

molestam reddit, quia insuper fideles inter cogitationes et desideria non satis distinguere solent, et demum quia amplior investigatio saepe sine ullo fructu esset, ideo aliquando causa aderit ulteriores interrogationes de circumstantiis quoque desiderii omittendi.

Remedia contra pravas cogitationes sunt fuga occasionis, oratio iaculatoria, conversio mentis ad aliud obiectum licitum, quod aptum est advertentiam captivare.

687 2. Gaudium pravum in materia luxuriae est ***complacentia libera de illicito actu venereo praeterito.*** Ergo si actus yenereus fuit licitus, ut si vidua delectaretur de opere coniugali praeterito, non esset gaudium per se illicitum. Per accidens autem, propter motus carnales, qui solent etiam ex huiusmodi gaudiis oriri, melius et securius talia gaudia per se licita vitanturl". Quodsi proximum periculum consensus in delectationem veneream adest, tunc gaudium de quocumque actu venereo praeterito vitandum est.

Gaudium de actu libidinoso patrato ***specificatur ex obiecto et circumstantiis;*** proinde specie distinguitur gaudium de fornicatione commissa a gaudio de adulterio patrato. Nihilominus poenitentes gaudentes de peccatis patratis non solent sibi repraesentare illa cum omnibus circumstantiis, sed potius modo confuso; idcirco et etiam propter moralem impossibilitatem obtinendi accuratiorem accusationem confessarius potest aliquando abstinere ab investigandis circumstantiis, dummodo gaudio pravo adiunctum ne fuerit desiderium illicitum.

688 3- Desiderium impurum est ***complacentia de actu venereo illicito faciendo.*** Est duplex: ***efficax,*** quando aliquis revera perficere intendit rem turpem cogitatam; ***inefficax,*** quando quis vellet quidem rem turpem peragere, si posset, sed propter impedimentum hoc non potest.

Malitia. Omne desiderium impurum (etiam inefficax) est graviter illicitum (si est plene voluntarium) et est eiusdem gravitatis ac ipsum opus externum, quod desideratur. Patet ex verbis Christi: ***„Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde*** suo."1*' Quod autem hic de adulterio dicitur, valet etiam de omnibus aliis actibus turpibus sive efficaciter sive inefficaciter desideratis. Propterea poenitentes debent accusare non tantum obiectum in genere, sed etiam eius ***circumstantias speciem mutantes;*** nam aliud est e. gr. desiderium fornicationis et aliud desiderium adulterii committendi. In praxi tamen non raro poenitentes sunt tam rudes, numerus desideriorum est tantus, tempus ultimae confessionis est tam longum, ut adsit moralis impossibilitas tum pro poenitente tum pro confessario investigandi omnes circumstantias singulorum desideriorum. Tunc melius est abstinere a quaestionibus ceteroquin infructiferis.

Quaerunt hic theologi, num sponsi possint desiderare copulam futuram, et num liceat desiderare pollutionem mere naturalem ad ex-

***** Cf. supra I, n. 40t. ··· Matth. 5, a8.**

onerandam naturam. Theoretice loquendo ista desideria non sunt illicita, cum versentur circa obiectum in se licitum, sed propter pericula coniuncta sunt serio vitanda1’·.

§ 3-

De peccatis externis non consummatis luxuriae.

Peccata luxuriae non consummata vocantur illa, in quibus pollutio non habetur, ut iam supra dictum est. Sunt duplicis generis: motus carnales et actus impudicitiae.

Motus carnales seu venerei dicuntur commotiones partium geni- 689
talium et humorum in illis organis exsistentium1,7; oriuntur ex causis vel physiologicis, e. gr. excitatione nervorum, confluxu sanguinis, vel moralibus, e. gr. cogitatione, impuro colloquio etc. Isti motus *directe* voliti sunt semper peccatum mortale, ut patet ex primo principio supra posito; sunt enim delectatio venerea; sin autem sunt *involuntarii,* nullum omnino peccatum sunt, nam sine consensu voluntatis non datur peccatum; sin demum sunt *voluntarii in causa,* iudicium de moralitate ipsorum ferendum est iuxta regulas de voluntario indirecto iam saepius indicatas. Causa, quae producit *per accidens* huiusmodi motus, non est moraliter mala, dummodo sit in se honesta; sed quo magis in illos motus influit, eo maior requiritur ratio excusans, ut statim dicetur de actibus impudicitiae. Huiusmodi motus carnales facile et efficaciter solent supprimi a) si ipsorum causa amovetur, in quantum id est possibile; b) si mens ad alia distrahitur.

Resistentia necessaria. Theologi disputant, num sit peccatum mortale, 690
si quis post plenam advertentiam rationis non reprimat libidinosos motus concupiscentiae, sed negative se habet neque consentiendo neque dissentiendo ”·. Quidquid est de speculativa solutione huius controversiae, in praxi ponendus est *actus displicentiae voluntatis,* qui, si serio positus est, non oportet insuper positive resistere istis motibus, qui ex se sunt naturales et qui citius solent cessare, si a) homo non multum curat de eis, si b) mentem ad alia divertit, aut c) occupationem situmve corporis mutat. Ceterum si huiusmodi motus oriuntur ex causa voluntaria et minus licita, e. gr. ex lectione libri libidinosi, ex aspectu, ex osculis illicitis, tunc tales causae tolli debent; sin autem oriuntur ex causa licita et necessaria, complacentia interna quidem serio cohibenda est, sed exterius licitum est passive se habere. Secus enim intolerabile onus imponeretur atque externa resistentia potius obesset quam prodesset. Hinc e. gr. si confessarius ex auditione confessionis patitur tales etiam vehementes motus carnales, debet quidem interius serio non consentire eis, sed exterius potest se passive habere. Sunt per-

“· Cf. supra I, n. 401.

1,7 Solent esse conjuncti cum erectione membri virilis vel clitoridis femineae; item cum aliqua modica *distillatione* ad extra. De moralitate istius distillationis prorsus eodem modo iudicandum est ac de moralitate motuum carnalium.

>** Optime hanc quaestionem tractat Billuart (De luxuria diss. 6, a. 15, § a), qui etiam in omnibus aliis quaestionibus materiam luxuriae tangentibus inter auctores optimos iure merito recensetur et longe antecellit quam plurimos casuistas.

sonae piae, sed nervis debilitatae, quae motus carnales patiuntur ex actionibus non solum indifferentibus, sed etiam sanctis, e. gr. crucifixum aspiciendo. Tales personas consoletur confessarius easque prudenter inducat ad spernendos istiusmodi motus carnales.

691 Actus impudicitiae vocantur illi, qui solent habere propriam relationem seu influxum in delectationem veneream, ut aspectus turpes, tactus, oscula etc. De illis merito scribit Noldin1”: „Tenenda est vera doctrina, aspectus et tactus turpes non ex se et natura sua, sed ideo solum adversari sexto praecepto, quia periculum venereae delectationis (pollutionis) et periculum consensus in eam adducunt. Si igitur essent (quod sane raro accidet) qui ex his actionibus nullum periculum paterentur sive motus turpis sive consensus in turpes delectationes, illae actiones pro iis solum peccatum otiosae actionis sensualitatis, nullatenus vero peccatum contra castitatem continerent." — Ergo tota malitia horum actuum consistit in periculo delectationis venereae sine sufficienti ratione suscepto.

De duobus in hac re constat, nempe i. non solum actus impudicos, sed etiam quoscumque actus in se honestos ***propter delectationem veneream*** positos, esse peccatum mortale, quia pravus finis vitiat omnem actum; 2. istos actus, utpote in se non peccaminosos, licite haberi posse ex rationabili causa, e. gr. ad curandam infirmitatem. Difficultas igitur sola est, quantum et quale peccatum sint hi actus exerciti non quidem ex libidinoso fine, sed ***sine rationabili et sufficienti causa.*** Periculum consensus in delectationem veneream ex huiusmodi actibus oriens pensari debet a) ex natura ipsius actus, b) ex condicione personae.

Ad indicandum de natura actus auctores solent distinguere partes honestas, minus honestas, inhonestas corporis. ***Partes honestae*** illae sunt, quae conspectui omnium sunt expositae, ut manus, facies etc.; ***partes minus honestae*** habentur pectus, crura; ***partes inhonestae*** putantur genitalia et partes illis omnino proximae. Haec tamen valent tantum in nostris regionibus et quantum ad personas adultas; nam quantum ad infantes vix ulla pars potest vocari vere inhonesta. In aliis autem regionibus, e. gr. in Turcia, in regionibus Sinensibus, aliter iudicatur de honestate membrorum.

692 Malitia specifica. Iuxta communem sententiam auctorum modernorum aspectus turpes specie differunt a tactibus turpibus, immo aspectus turpis feminae specie differt ab aspectu turpi viri. Aliter docet Billuart140: „Puto ego ... tactus, oscula, aspectus non specie distingui inter se in genere luxuriae; cum enim non sint per se mala, ut dictum est, sed tantum ratione commotionis aut pollutionis aut copulae, ad quas excitant et tendunt, eandem inter se malitiae speciem

*'· De sexto praecepto n. 51.

“» De luxuria di». 6, a. 15, § 3. Idem docet *A. Vrrmttrsch,* Theol. mor. IV, n. 104.

habent, scii, commotionis carnalis vel pollutionis vel copulae etc. Unde meo iudicio satisfaceret poenitens, qui diceret: Toties excitavi in me vel in alio commotionem carnalem aut pollutionem, tacendo utrum per tactus an aspectus an oscula, modo sui et complicis condiciones explicet; a fortiori satisfaceret dicendo: Toties delectatus sum carnaliter circa talem vel talem personam, non explicando an circa actus aut oscula aut aspectus; bene tamen, si fuerit delectatio circa copulam aut pollutionem, quia, cum hae differant specie ab impudicitia et distincte sint accusandae, ita et delectationes circa ipsas." — Quae quidem sententia videtur esse *theoretice* vera, quia non est necessarium declarare in particulari media ex se indifferentia ad actum peccaminosum adhibita ; nam sicuti non est necessarium confiteri, num percussio iniusta proximi sit facta baculo aut fustibus, dummodo declaretur, utrum fuerit gravis an levis, ita theoretice loquendo non est necessarium confiteri, num quis sibi delectationem carnalem procuraverit tactu vel aspectu, aut utrum in grave periculum consensus in delectationem carnalem se frivole dederit tactu an aspectu, dummodo tamen desit desiderium copulae. In *praxi* autem prudenter et discrete insistendum est, ut simplices fideles confiteantur in specie tactus, aspectus, oscula, tum quia saepe adest desiderium, tum quia ipsi non possunt iudicare de gravitate periculi orti ex huiusmodi actibus.

Oscula *decentia,* quae solent fieri (etiam coram aliis) secundum 693
morem patriae ad honestum amorem ostendendum, sunt licitaltt, quamvis aliquando motus carnales inde oriantur, dummodo tamen complacentia in delectationem veneream cohibeatur. Hinc licita sunt oscula, quae e. gr. solent fieri inter sponsos, cognatos, affines etc. In praxi oscula dignoscuntur plus minusve illicita, *si non fierent alio honesto homine vidente;* sin autem fiant ex levitate aut ioco, sunt peccata venialia14*, modo desit proximum periculum consensus in delectationem veneream.

Oscula vero *indecentia,* quae scii, fiunt in partes minus honestas aut inhonestas, aut cum insertione linguae in os alterius (osculum columbinum), sunt ordinarie graviter illicita propter periculum illicitae delectationis venereae14·. Inter *coniuges* autem nullum osculum ut tale est peccatum mortale, nisi inde oriatur proximum periculum pollutionis.

Tactus *in partes inhonestas alterius personae* adultae morose factus 694
sine necessitate solet inducere grave periculum delectationis venereae, et proinde est graviter illicitus. Si agitur de infantibus aut impuberibus, periculum est quidem minus, sed nihilominus etiam isti tactus inutiles prorsus vitandi sunt.

Tactus *obiter* factus vel a) *in partes inhonestas proprii corporis* vel b) *in partes minus honestas alterius personae* (absque prava quidem

· Cf. S. theol. 3, 3, q. 154, a. 4. Cf. ib.

· Cf. *Billuart* l. c. a. i6, dico 5.

intentione, sed etiam sine necessitatis aut utilitatis causa) videtur esse leve peccatum, quia periculum illicitae delectationis venereae ordinarie non est ita grave. Sin autem isti tactus sunt morosi, sunt etiam libidinosi ac proinde graviter peccaminosi, e. gr. si quis morose tangit mulierem in mamillis14*. — De tactu inhonesto *bestiarum* iudicandum est iuxta intentionem et condicionem personae tangentis. Cum hodie vitium bestialitatis satis late grassetur, huiusmodi tactus sine necessitate facti sunt serio prohibendi, utpote graviter periculosi et ad libidinem inducentes14'.

696 Aspectus solent minus periculum delectationis venereae inducere, ac proinde auctores mitius iudicant de illis quam de tactibus. Nihilominus aspectus partium inhonestarum alterius adultae personae diversi sexus morose factus sine necessitate aut vera utilitate videtur esse peccatum mortale, quia solet causare grave periculum delectationis venereae14'. Qui autem *sine ullo pravo desiderio* aspicit partes inhonestas alicuius personae, non tenetur confiteri, qualis fuerit ista persona, e. gr. utrum fuerit consanguinea vel extranea.

a) Aspicere infantes nudos non est ex se ita incentivum libidinis.

b) Aspicere statuas aut picturas vere artificiosas repraesentantes personas nudas ordinarie non est grave periculum pro persona adulta et seria. Ratio est, quia huiusmodi repraesentationes sunt nostris temporibus, eheu! tam frequentes, ut iam non moveant personas adultas serias. Dixi autem *ordinarie;* nam saepe istae repraesentationes non sunt ita artificiosae, et tunc magis ad libidinem incitant

c) Aspicere obiter ex curiositate vel levitate partes *minus honestas* proprias vel etiam personae alterius sexus per se nondum est grave periculum delectationis; pendet tamen hoc multum a condicione personarum et locorum141.

d) Aspectus totius proprii corporis non est ex se graviter periculosus neque peccaminosus; aliud est, si isti aspectus coniuncti sunt cum pravis cogitationibus aut desideriis. Pariter auctores communiter docent, non esse peccatum mortale, si personae eiusdem sexus natantes se invicem obiter aspiciunt. Nihilominus huiusmodi consuetudo natandi eliminanda est.

Hodiernis temporibus ubique terrarum mos invaluit, ut pictores et sculptores personas utriusque sexus nudas assumant, quae pro exemplari sistunt1*·. Isti artifices contendunt, hoc esse omnino necessarium pro perfectione artis. Si hoc revera ita est, tunc iste modus agendi est licitus, cum actio non sit in se illicita atque adest ratio sufficiens et finis honestus. In praxi autem solet non raro abusus irrepere, ita ut revera peccata committantur inter artifices et ista exemplaria viventia. Tunc autem con-

»·· Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. 1. 3, n. 419. *♦ Cf. ib. n. 420.
»*· Cf. ib. »·' Cf. ib. n. 423.
>*· *Modfll jtthen.* Latius de hac re scripsimus in Linzer Theol.-pralct. Quartalschrift 1916, 34a—347.

fessarius agere debet sicut cum illis, qui versantur in occasione proxima peccandi.

e) Aspicere ex curiositate sine affectu libidinoso coitum animalium est peccatum veniale, sed talis aspectus facile potest producere graves motus carnales, nisi fit ex causa sufficienti aut valde breviter.

Colloquia ex affectu libidinoso aut cum pravi scandalo facta de 696
rebus obscenis sunt peccata gravia. Aliquando tamen difficile erit iudicare, num colloquium turpe fuerit peccatum mortale, quia periculum oriens ex huiusmodi locutionibus multum pendet ex variis circumstantiis personarum tum audientium tum loquentium. Hinc e. gr. si viri coniugati aut maturae aetatis inter se solos turpes sermones miscent ioci causa, raro committunt peccatum mortale; item, si turpia loquuntur inter se solas feminae coniugatae aut maturae aetatis. Sin autem viri cum mulieribus, aut iuvenes puerique inter se, aut puellae inter se, aut — quod peius est — iuvenes cum puellis de rebus vere obscenis sermones faciunt, semper fere peccant mortaliter, quoniam causant proximum periculum et gravis scandali et delectationis venereae. Essent autem peccata venialia, si sermones liberiores quidem, sed non obsceni essent. — Sermones turpes audire vel etiam de istis auditis subridere tunc solummodo est peccatum grave, quando audiens ex pravo affectu de iis delectatur aut eos provocavit, aut eos non impedit, quamvis id ex officio debeat facere.

Lectio pravorum librorum, frequentatio theatri et chorearum 697
saepe causant gravia pericula delectationis venereae, unde semper requiritur causa proportionate gravis ad haec facienda14*. Confessarius iudicans de his materiis attendere debet cum ad earum obiectivam turpitudinem plus minusve gravem tum ad subiectivas condiciones poenitentis. Hinc iuvenibus utriusque sexus confessarius valde dissuadeat lectionem librorum romanensium, qui tractant de amoribus; immo stricte prohibeat lectionem, si inde delectatio venerea illis suboriri solet. Si poenitens in istis rebus peccare solet, tractandus est sicut occasionarius1'0. — Saltationes modernae complures, ut „Tango“, „Jazz", „Shimmy“ etc., solent valde incitare ad libidinem ideoque sunt illicitae.

§ 4-

De peccatis externis luxuriae consummatis iuxta naturam.

Peccata luxuriae consummatae iuxta naturam appellantur ea, ex 698
quibus generatio sequi potest, ut supra iam dictum est. Sex peccata talia solent enumerari: fornicatio simplex, stuprum, raptus, incestus, adulterium, sacrilegiumm.

i. Fornicatio simplex in stricto sensu accepta est *copula ex mutuo consensu facta inter solutum et solutam corruptam.*

’·· Cf. aupra de scandalo I, n. 614 sq.
*** Cf. infra ΠΙ, tractatum de poenitentia.
*** Cf. S. theol. a, a, q. 154, a. 1 et 10.

Dicitur: *copula,* i. e. actus aptus ad generationem. Quodsi copula habita est *onanistico modo,* peccatum est per se gravius, quia accedit malitia peccati contra naturam; attamen multi poenitentes erronee putant, hoc esse circumstantiam minuentem, .quia sic consulitur honori mulieris.

Dicitur *ex mutuo consensu,* ut fornicatio distinguatur a stupro violento, de quo infra n. 699.

Dicitur denique: *soluti cum soluta corrupta,* i. e. inter personas, quae sunt liberae non solum a vinculo matrimonii, sed etiam a mutua cognatione, affinitate, a voto continentiae, cum secus accedat malitia aut adulterii, aut incestus, aut sacrilegii. Praeterea requiritur, ut mulier non sit *virgo;* secus enim habetur stuprum.

Malitia fornicationis negata est a Nicolaitis, quibusdam Gnosticis, Anabaptistis, Mormonibus, compluribus modernis Liberalistis. *Iure naturae* fornicationem non esse malam aut solummodo venialiter malam, docuerunt Durandus, Caramuel, Martinus de Magistris, pauci alii1". Contra hos omnes ponitur thesis:

Fornicatio non solum iure divino graviter prohibita est, sed etiam est intrinsecus mala, ideoque contra ius naturale.

Ius divinum **clare manifestatur in compluribus locis S. Scripturae:** *„Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione."1M „Manifesta sunt opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, ... quoniam, qui talia agunt, regnum Dei non consequentur."*

Fornicationem esse contra *ius naturale,* **S. Thomas probat: 1. quia importat inordinationem, quae vergit in nocumentum nasciturae prolis; 2. quia privat prolem cura patris; 3. quia tollit certitudinem prolis1". Unde merito damnavit Innocentius XI propositionem (48): „Tam clarum videtur, fornicationem secundum se nullam involvere malitiam, et solum esse malam, quia interdicta, ut contrarium omnino rationi dissonum videatur." *"**

Quaeritur: Num vir inducens feminam ad fornicationem teneatur hanc circumstantiam *inductionis* **seu scandali exprimere in confessione? Si non adhibuerit vim vel fraudem, nihil tenetur exprimere nisi fornicationem commissam, quia ex communiter contingentibus praesumitur (et confessarius facile intelligit), virum prius petiisse.**

Concubinatus et meretricium ad fornicationem reducuntur tamquam circumstantiae aggravantes. *Concubinatus* "·* **est commercium carnale illegitimum, quod habitualiter inter duas personas peragitur ex quadam stipulatione. Ergo ad concubinatum proprie dictum non sufficit copula frequenter repetita inter duas personas; secus enim sponsi frequenter coeuntes iam essent concubinarii. Insuper requiritur aliqua saltem stipulatio de copula habitualiter peragenda. Hinc concubina nihil aliud est nisi uxor illegitima, quae cum viro concubino sive in eadem sive in div,ersa domo habitat. Haud raro accedit ad malitiam concubinatus peccatum adulterii. Notorius concubinatus inducit impedimentum matrimoniale publicae honestatis aliasque poenas ecclesiasticas.**

· **Cf.** *Concina,* **Dis·, de luxuria c. 6.** 1M 1 **These. 4, 3.** **Gal. 5, 19—21.** **1" S. theol. 1. c. a. 2. Cf.** *Caietanum* **in hunc artic.** *Dens.* **n. 1198.** ***"· Cf. Cod. iur. can. c. 1078 2357, S 3.**

Meretricium est carnale commercium habitualiter cum diversis viris sine delectu factum praecipue quaestus causa. Rarissime exercetur meretricium praecipue libidinis causa, ut narratur de imperatrice Messalina, uxore Claudii imperatoris. Meretricium seu prostitutionem posse tolerari a magistratu ad vitanda maiora mala docent post S. Augustinum et S. Thomam [187] communiter omnes theologi. Sed num et quandonam per prostitutionem revera vitentur maiora mala, est valde difficilis quaestio facti. Etenim prostitutio in locis, ubi permittitur, non solum non vitat maiora mala, sed potius causât maiora mala scandali, seductionis, morborum syphiliticorum etc.

2. Stuprum sumitur in triplici sensu: 1. pro illicita defloratione vir- 699
ginis *(ipsa consentiente)* x··; ista est communis acceptio apud veteres auctores; 2. pro defloratione *virginis ipsa invita;* ita plures auctores veteres et moderni, e. gr. Dom. Soto, Sanchez, Lessius, Noldin etc.; 3. pro copula cum quacumque muliere *ipsa invita;* in hoc sensu iura civilia sumere solent stuprum1"'.

Stuprum in primo sensu acceptum, quando scii, virgo ultro consentit in sui violationem, est quidem circumstantia aggravans fornicationis, cui tamen non addit malitiam mortalem necessario in confessione declarandam. Ita sententia communis modernorum1®0. Ratio est, quia integritas physica virginitatis est quidem magnum bonum, sed tamen nulla specialis iniuria committitur in virginem libere consentientem. Stuprum in secundo et tertio sensu acceptum includit praeter peccatum fornicationis grave peccatum iniustitiae, quia importat violentiam iniustam. Per violentiam autem intelligitur non solum physica sed etiam moralis violentia, qualis est fraus vel metus; item prorsus importunae preces et blanditiae, quae aequivalent morali violentiae, et quales sunt e. gr. eae, quas comitantur magna dona aut oscula aut tactus libidinosi. Uno verbo: *Haec violentia moralis est id omne, cui ingenua mulier vix resistere potest*1β1. Stuprum quoque committit is, qui opprimit mulierem prorsus ebriam vel dormientem vel hypnotizatam. — Speciales

187 S. theol. 2, 2, q. 10, a. n.

189 Entjungferung. *189 Notxucht, viol.*

180 Cf. *Billuart,* De temperantia diss. 6, a. 3, dico 3; S. *Alph.,* Theol. mor. l. 3, n. 443. S. Thomas (S. theol. 2, 2, q. 154, a. 6) docet: ..Manifestum est, quod stuprum, quod importat illicitam virginum deflorationem *sub cura parentum exsistentium,* est determinata [editio Leon.: determinate] luxuriae species/' Sed non ita constat, num Angelicus Doctor docuerit hanc determinatam speciem stupri continere *malitiam mortalem simplici* fornicationi additam, ita ut illa sit necessario declaranda in confessione. Et revera non videtur esse specie diversum peccatum *luxuriae,* quod committit e. gr. virgo 50 annorum iam prorsus libera et pariendi incapax aut quod committit virgo 18 annorum sub paterna cura adhuc exsistens. Antiqui auctores putabant, in defloratione virginis haberi semper violationem corporalem, scii, destructionem hymenis, talemque violationem corporalem esse semper malam extra legitimum matrimonium, sicuti etiam esse illicitam quamcumque aliam mutilationem corporalem sine sufficienti causa factam. Moderni autem physiologi recte negant talem violationem semper adesse, cum in nonnullis virginibus hymen desit aut etiam copula carnali non rumpatur; sin vero adsit, eam esse minimam asserunt.

. Cf. *Billuart* I. c.

poenae ecclesiasticae infliguntur laicis et clericis perpetrantibus stuprum in secundo et tertio sensu acceptum1".

Ut mulier vi oppressa sit immunis ab omni peccato, tenetur non solum interius resistere delectationi venereae, sed etiam exterius pro viribus repellere stupratorem; at non tenetur clamare, si inde grave incommodum ipsi imminet.

700 3. Raptus sumitur in duplici sensu: I. pro impedimento matrimonii, et tunc est abductio mulieris de loco tuto in locum non tutum ***matrimonii ineundi*** causa; de hoc raptu sermo redibit in tractatu de matrimonio; 2. prout est species luxuriae, et tunc est ***vis illata feminae (aut eius parentibus) explendae libidinis causa.*** Ergo distinctio inter utramque acceptionem se tenet ex parte finis, propter quem violenter foras mulier abducta fuerit Raptus prout est species luxuriae censetur quoque adesse, si mulier minorennis consentiens abducitur libidinis causa, sed insciis aut contradicentibus parentibus vel tutoribus. Sunt auctores, qui raptum in latiore sensu sumunt, ita ut etiam violenta abductio et corruptio ***personae masculini generis*** sub raptu contineatur1®*.

Raptus, prout est species luxuriae, est speciale peccatum, quia praeter malitiam fornicationis includit gravem iniuriam illatam aut mulieri aut parentibus1'®. Raptores mulierum specialibus poenis ecclesiasticis plectuntur1ββ.

701 4. Incestus est ***copula carnalis inter cognatos aut affines, qui secundum legem naturalem aut ecclesiasticam matrimonium inire nequeunt.*** Nomine autem cognationis venit etiam cognatio ***spiritualis*** et ***legalis.*** Ad incestum referuntur graves actus externi impudicitiae commissi inter istas personas, aut etiam desideria venerea.

Incestus duplicem malitiam gravem continet: alteram contra castitatem, alteram contra virtutem pietatis. Si tamen cognatio est tantum ***remota,*** i. e. in tertio gradu collaterali, violatio pietatis non videtur tanta, ut constituat peccatum grave, ac proinde non est absolute necessarium, ut circumstantia incestus in confessione declaretur. In primo vero gradu consanguinitatis aut affinitatis non tantum incestus, sed etiam gradus videtur esse declarandus1®'. Incestus commissus inter consanguineos vel affines specie non differt1", differt autem specie ab incestu commisso inter cognatos legales vel spirituales. Ceterum hic incestus hodie rarus est ob limitationem magnam istorum impedimentorum matrimonii. — Incestus ipso iure naturali est prohibitus, non tantum quia repugnat virtuti pietatis, sed etiam quia secus a) exsisterent maxima pericula castitatis, b) bonum societatis humanae laederetur, c) proles nascitura quantum ad corpus et animam saepe deterioraretur.

De poenis ecclesiasticis contra incestuosos tractat Codex iur. can. c. 2357 sqq.

«» Cod. iur. can. c. 2357 sqq. 10 Cf. *Billuart,* De luxuria diss. 6, a. 4. Cf. S. theol. 1. c. a. 7. "· Cod. iur. can. c. 2353.
*·· Cf. S. *Alph.,* Theol. mor. 1. 6, n. 469. *·' S. theol. 1. c. a. 9 ad 3.

5. **Sacrilegium carnale** est luxuria sacrilega, et committitur ***violatione personae, loci vel rei sacrae per actum venereum.*** Continet duplicem malitiam: alteram contra castitatem, alteram contra religionem. 702

Sacrilegium ***personale*** committitur, quando persona Deo dicata aut per votum publicum (sollemne aut simplex) castitatis aut per sacrum ordinem luxuria contaminatur sive interne per delectationes morosas, sive externe per actus impudicos tam in se quam in alia persona commissos. Quodsi ista alia persona est etiam sacra, tunc adest duplex sacrilegium, quia duae personae sacrae contaminantur. Item committitur sacrilegium, si persona non sacra habet desideria venerea in personam sacram. Utrum violatio voti privati castitatis sit sacrilegium proprie dictum, controvertitur; cf. supra n. 544.

De sacrilegio ***locali*** iam supra n. 546 sufficienter dictum est.

Sacrilegium ***reale*** luxuriosum committitur, quando res sacrae adhibentur ad actum luxuriosum. Exemplum valde grave huius sacrilegii realis est ***sollicitatio ad turpia in confessionali.*** Num pollutio vel copula fornicaria peracta intra semi-horam post communionem, gravem sacrilegii realis speciem induat, videtur dubium et non solide probatum nisi tamen talia peccata fiant cum volita relatione ad communionem[18·].

De poenis ecclesiasticis contra diversas sacrilegii species tractatur in propriis locis.

6. Adulterium est ***copula carnalis inter personas, quarum saltem alterutra est ligata matrimonio,*** seu est violatio alieni thori. Est simplex, si coniux peccat cum persona soluta; est duplex, si uterque complex est matrimonio iunctus. 703

Adulterium praeter peccatum contra castitatem includit grave peccatum contra iustitiam. Quomodo iustitia laesa ex adulterio reparari debeat, vide supra n. I5isqq. in tractatu de iustitia. — Etiamsi maritus consentit in fornicationem coniugis, nihilominus adest verum adulterium, quia maritus non potest cedere iuri suo[18e]. Damnata est ab Innocentio XI propositio (50): „Copula cum coniugata, consentiente marito, non est adulterium."[170]

Rationem adulterii imperfecti induunt etiam a) alii actus graviter impudici, quos coniugatus exercet aut admittit cum alia persona; b) pollutio, quam coniugatus perpetrat in se ipso. Hinc coniugatus huiusmodi committens debet suum statum maritalem declarare in confessione.

§5-

De peccatis externis luxuriae consummatae contra naturam.

Tres solent enumerari species luxuriae consummatae contra naturam: 704
mollities, sodomia, bestialitas. Vocantur haec peccata contra naturam,

*·· **Vide diversas sententia* hac de re apud S'.** */Hph.,* **Theol. mor. 1. 3, n. 463.**
*·· **Cf.** *Billuart* **1. c. a. 5.** *,T0 Dtnt.* **n. taoo.**

quia adversantur naturali fini summae delectationis venereae, qui est generatio prolis. Idcirco in genere luxuriae sunt ceteris peccatis graviora. Dico autem: ***in genere luxuriae,*** quia, licet simplex pollutio sit gravior laesio castitatis quam adulterium, tamen ratione adiunctae laesae iustitiae adulterium est simpliciter gravius peccatum quam pollutio. Ista tria peccata specie inter .se differunt; quare damnata est ab Alexandro VII propositio (24): „Mollities, sodomia, bestialitas sunt peccata eiusdem speciei infimae, ideoque sufficit dicere in confessione, se procurasse pollutionem.“[1,1]

705 i. Pollutio venerea (mollities; a medicis vocatur etiam onanismus[1]”, masturbatio, i. e. manu stupratio) est ***emissio seminis vel quasi-seminis extra copulam carnalem.*** Dicitur: emissio seminis vel quasi-seminis. Pollutio enim stricte dicta locum non habet nisi in viris, qui possunt emittere verum semen. In latiore autem sensu pollutio vocatur quoque emissio quasi-seminis i. e. alicuius humoris, eveniens cum magna delectatione venerea in pueris, spadonibus, feminis. Malitia moralis utriusque pollutionis est fere eadem. Etenim malitia pollutionis formaliter consistit in delectatione venerea inordinate appetita, et non nisi materialiter in reali emissione seminis. Idem valet de sic dicta ***distillatione,*** saltem si est coniuncta cum delectatione venerea et cum proximo periculo pollutionis. Pollutio est vel voluntaria directe aut indirecte, vel involuntaria.

a) Pollutio voluntaria est peccatum mortale ex toto genere suo. Patet ex principio primo supra n. 682 allato. Talis enim pollutio non solum est delectatio venerea directe volita extra legitimum matrimonium, sed etiam gravis abusus membrorum genitalium. Quare S. Paulus loquens de pollutione dicit: ***„Neque molles ... regnum Dei possidebunt."*** [17*1] Quantum ad moralitatem eius parum refert, quomodo sit procurata, dummodo tamen desit affectus sodomiae, bestialitatis, complicitatis aut aliud medium in se illicitum. Hinc confessarius qua iudex (aliud est, qua medicus) non tenetur cognoscere, quae moderni dicunt de sadismo[174], masochismo fetischismo libidinoso[17·], et quod narratur de tribadismo, sapphismo, amore Lesbio[177].

b) Pollutio involuntaria nullum est peccatum, ut per se patet.

c) De pollutione indirecte voluntaria iudicandum est iuxta regulas

171 *Dens.* n. 1124. 177 De onanismo coniugali infra **III**, n. 710 sqq. agetur.

*” **i** Cor. 6, 10.

174 *Sadismus* (dictus ab homine perverso Marquis de Sade) est excitatio ad delectationem veneream ope crudelitatis exercitae in alium.

174 *Masochismus* (dictus a scriptore lubrico Sacher Masoch) est excitatio ad delectationem veneream ope crudelitatis vel saltem doloris inflicti ab alio. Dum igitur Masochista ex libidine patitur crudelitatem, Sadista eam causât in alio.

174 *Fetischismus* (dictus a verbo lusitano feitiço) est cultus alicuius idoli vel religiosus vel libidinosus. Fetischismus libidinosus excitat delectationem veneream multis modis, e. gr. contrectatione vestium muliebrium, calcei, crinium etc.

177 Isti tres modi nihil aliud sunt quam pollutiones factae inter mulieres.

generales voluntarii indirecti. De pollutione autem ***nocturna*** iudicandum est, prout est voluntaria (directe aut indirecte) aut involuntaria.

Hinc pollutio nocturna, quae causatur ex cogitationibus aut desideriis pravis libere admissis vel ex lectionibus aut colloquiis obscenis ante somnum habitis imputanda est ut grave peccatum, si potuit et debuit praevideri; econtra pollutio nocturna, quae ***semisopitis*** quandoque accidit, aut quae provenit ex causa licita, e. gr. ex commodiore situ in lecto, ex liquoribus calidis sumptis etc., non imputatur in peccatum, quamvis fuerit praevisa; nemo enim tenetur tales causas licitas evitare.

Scholion. De remediis contra pollutiones venereas adhibendis. Experientia comprobatum est, vitium pollutionis late grassari inter iuvenes utriusque sexus atque difficulter posse eradicari. Confessarius in cura poenitentis habituati in hoc vitio ante omnia satagat, ne poenitens animum despondeat, sed ut fretus firma spe victoriae obtinendae strenue adhibeat media necessaria a confessario indicata. Talia remedia autem sunt a) moralia et supernaturalia, b) naturalia et hygienica.

a) Remedia *moralia* et *supernaturalia* sunt: frequentatio sacramentorum, contritio1'8, specialia exercitia pietatis cotidie peragenda, fuga occasionis et otii, horror atque detestatio ipsius vitii.

b) Remedia *naturalia* et *hygienica* sunt: exercitia corporalia usque ad moderatam defatigationem corporalem, balnea et lotiones frigidae totius corporis, lectum durum et non nimis calidum adhibere, in lecto donnire super latere dextero et manibus compositis super pectus; mane statim surgere tempore debito, cavere a cibo et potu nimis abundante vel excitante, adhibere medicinas, quae nervos sedant; demum, si frequentes pollutiones proveniunt ex morbido statu corporis, consulere medicum timoratae conscientiae. Prorsus autem vitandi atque vituperandi sunt medici illi, qui ad curandum habitum se polluendi pessime consulunt commercium carnale cum meretricibus.

2. Sodomia est immissio penis in vas posterum alterius personae. 706
Si ista persona est masculini sexus, habetur sodomia ***perfecta™;*** sin autem est feminini sexus, est sodomia ***imperfecta.*** Ad sodomiam reducuntur etiam alii actus foedissimi, quo delectatio summa venerea petitur praecise ex ***affectu libidinoso ad aliam personam;*** sin autem ista delectatio potius ***propter se*** petitur, tunc videtur adesse sola pollutio procurata ab aliena persona. Unde ordinarie confessarius non tenetur quaerere, quomodo pollutio aut delectatio facta sit ab altera persona, nisi constet de copula sodomitica. Nostris temporibus nefandum crimen sodomiae (quod solet vocari sexualitas contraria vel homosexualitas) late grassatur in magnis urbibus.

3. Bestialitas (a modernis iuristis vocatur sodomia, zoophilia ero- 707
tica) est ***copula carnalis cum bestia;*** est gravissimum inter omnia peccata luxuriae1'·. Soli tactus impudici habiti cum bestia non sunt peccatum bestialitatis, quando scii, peccans nihil aliud intendit quam

*'· Cf. *Lanserath* O. Min., Die Liebesreue, Dülmen.

”· *Pâderastie, Pardicatio, Urning, petits jésus,*

188 Cf. S. theol. a, a, q. 154, a. 1a ad 4.

delectationem veneream in se excitare. Quare haec circumstantia non debet necessario declarari in confessione, si quis e. gr. mediante lingua canis vel alterius bestiae in se voluptatem vel pollutionem excitavit.

Scholion. De perversione sexuali. **Sunt adhuc plures alii modi explendi libidinem veneream, quos tamen non vacat hic adducere. Ceterum confessarius valet casus occurrentes recte solvere, si attendat ad principia supra allata. Antiqui auctores in longum et latum disserebant de peccatis libidinosis cum daemone patratis (de succubis et incubis). Hodie haec res iam non est ita practica. Nostris autem diebus valde grassatur luxuria innaturalis, quae solet vocari** *perversio sexualis1*l,* **et quorum diversi modi supra brevissime indicati sunt. Moderni medici psychiatri haud raro putant et dicunt, tales inclinationes perversas esse ita vehementes, ut homo iam nequeat illis resistere. Confessarius talia dicta ne credat, nisi agatur de homine revera mente capto. Libertas enim hominis semper intacta manet, non obstantibus vehementissimis inclinationibus. Homo huiusmodi inclinationibus perversis vexatus debet a confessario tractari sicut peccator consuetudinarius. Non solum autem remedia supernaturalia adhibenda sunt, sed etiam naturalia, inter quae magnum valorem obtinet adiutorium** *boni medici.*

CAPUT IV.

De partibus potentialibus temperantiae.

708 **Convenienter enumerantur sequentes partes potentiates temperantiae: continentia, mansuetudo, clementia, modestia. Sub modestia tamen plures aliae virtutes continentur et praecipue humilitas. Breviter de singulis agendum est.**

§ i-

De continentia.

Continentia1 relictis variis acceptionibus sumitur hic, prout importat firmitatem voluntatis, ne ad illicita declinet. Definiri potest: ***dispositio voluntatis, qua resistitur pravis et vehementibus concupiscentiis circa tactum*,*** i. e. circa alimenta et venerea. Idcirco qui resistit passionibus in materia temperantiae, dicitur simpliciter continens; qui autem resistit aliis passionibus, vocatur continens secundum quid, e. gr. continens irae, continens avaritiae etc. Continentia differt a temperantia, sicut imperfectum a perfecto*. Temperantia enim sublectatur in appetitu concupiscibili, quem quasi domitum sub recta voluntate tenet; continentia vero residet ***in voluntate,*** quae fortiter resistit contra rebelles motus appetitus atque refrenat nondum domitas concupiscentias tactus ♦. Unde a quibusdam non male comparatur continens illi, qui feras cicurandas accipit, temperans vero illi, qui eas iam cicuravit. Haec tamen non ita intelligenda sunt, quasi temperans nullos amplius rebelles motus

1,1 **Cf.** *R. de Krafft-Ebing,* **Psychopathia sexualia.**

1 Selbstbeherrschung in sinnlichen Genüssen, maîtrise de soi-mime, self-control.

▪ **Cf. S. theol. a, a, q. 155, a. a.** ▪ **Ib. a. 4.** · **1b. a. 3.**

concupiscentiae in se sentiat — contrarium ipse S. Paulus in se expertus est —, sed homo virtute temperantiae praeditus facilius omnes motus insurgentes reprimit. — Continentia non est virtus perfecta, quare notat Angelicus Doctor[5]: „Continentia habet aliquid de ratione virtutis, inquantum scilicet ratio firmata est contra passiones, ne ab eis deducatur; non tamen attingit ad perfectam rationem virtutis moralis, secundum quam etiam appetitus sensitivus subditur rationi, sic ut in eo non insurgant vehementes passiones rationi contrariae."

§ 2.

De mansuetudine.

709 Mansuetudo[6] *est virtus moralis, quae iram secundum rectam rationem moderatur.*

Ira non est affectus per se malus, sed est passio per se indifferens et definiri potest: appetitus vindictae. Distinguitur ira *per vitium,* quae antecedit usum rationis illumque perturbat; et ira *per zelum,* quae sequitur deliberationem et multum adiuvat exsecutionem operis ardui. Ira peccaminosa seu *iracundia* contingit dupliciter: a) ratione *obiecti,* quando quis vult vindictam sumere contra ordinem iuris aut ex odio aliove malo fine; b) ratione *modi,* si nempe ira nimis effervescat sive interius sive exterius. — Ira inordinata ex parte obiecti est peccatum mortale ex genere suo; inordinata vero ex parte modi est tantum veniale ex genere suo. Ratio est, quia ira inordinata ex obiecto laedit iustitiam; sin autem deordinatio se tenet ex parte modi, est excessus in re aliunde licita; qui quidem excessus per se est tantum peccatum veniale. Ad iudicandum in praxi de peccaminositate irae consideranda sunt etiam gradus irae et scandalum inde datum.

Ira est vitium capitale, quia ex illa multa alia vitia oriri solent, ut supra I, n. 429 dictum est[7]. — Mansuetudo, quae recte moderatur iram, est virtus valde pretiosa; nam revera reddit hominem Deo et proximis amabilem. Christus ad nos venit ut *„rex mansuetus"*[8] et erat *„quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam"*.[9] Quare S. Paulus obsecrat Corinthios scribens: *„Obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi."*[10] Hominibus quoque mansuetudo nos reddit gratos, unde dicitur: *„Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super hominum gloriam diligeris"*[11], et: *„Mansueti . . . hereditabunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis."*[12] Praesertim autem mansuetudo necessaria est sacerdotibus, ideoque Christus dixit discipulis suis: *„Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum."*[13] — Ad mansuetudinem acquirendam valde conducunt *humilitas,* quae nos conscios reddit propriorum defectuum, et *fortitudo,* quae voluntatem roborat contra subitaneos motus irae.

Mansuetudini adversatur per defectum *ignavia* seu inirascentia in vitiis corripiendis et compescendis; per excessum autem ira, ut iam dictum est. De mansuetudine optime scripserunt inter alios S. Thomas[14] et S. Franciscus Salesius[15].

[5] S. theol. 2, 2, q. 155, a. 1. [6] Sanftmut, mansuétude.
[7] Cf. S. theol. 2, 2, q. 158, a. 7. [8] Matth. 21, 5. [9] Ier. 11, 19.
[10] 2 Cor. 10, 1. [11] Eccli. 3, 19. [12] Ps. 36, 11. [13] Matth. 10, 16.
[14] S. theol. 2, 2, q. 157. [15] Philothea P. 3, c. 8 et 9.

§ 3.

De clementia.

710 Clementia[1] est ***virtus moralis superiorem inclinans ad poenam debitam mitigandam vel remittendam, in quantum recta ratio permittit.***

Quamvis totalis remissio poenae sit potius *venia,* tamen haud immerito reducitur ad clementiam. Mitigatio autem poenae debitae non debet procedere ex motjvis illicitis (e. gr. ex muneribus acceptis), sed ex affectu lenitatis, sine laesione tamen iustitiae. Clementia valde affinis quidem est mansuetudini, sed non est prorsus idem[17]. Etenim mansuetudo moderatur poenam ut *ex ira* inferendam, quia diminuit passionem irae; clementia vero ut *ex legitima potestate* infligendam, quia est moderativa exterioris punitionis. Unde clementia et mansuetudo in hoc conveniunt, quod utraque adhorret alienam miseriam, sed in hoc differunt, quod mansuetudo alteri subvenit per *beneficii collationem,* clementia autem per *poenae subtractionem.*

Clementiae opponitur per defectum *crudelitas,* quae est atrocitas animi in exigendis poenis et excedit modum in puniendo[18]. Crudelitas affinis est saevitiae seu feritati, quae tamen potius delectatur in cruciatu hominum[1·]. Saevitia seu feritas merito vocatur vitium bestiale et non humanum. Crudelitas et feritas exercentur praecipue in homines, secundario tamen etiam in animalia. Cf. quae supra n. 14 dicta sunt de crudeli vexatione animalium. — Per excessum opponitur clementiae *nimia lenitas,* qua quis contra rectum dictamen rationis mitigat aut remittit poenas debitas. Hoc vitium valde damnosum est rei publicae, cum enervet disciplinam et vitia impunia relinquat et pacem bonorum civium perturbet.

§ 4.

De modestia.

711 Modestia sumitur in duplici sensu: 1. late, prout moderatur diversas passiones, in quibus invenitur aliqua difficultas; et tunc continet quattuor species, scii, humilitatem, studiositatem, modestiam motuum exteriorum, modestiam cultus. Modestia in hoc sensu generali definitur: ***„virtus, qua quis intra modum et limites sui status, ingenit et fortunae quantum ad motus tam internos quam externos et omnem rerum suarum apparatum se continet"***[30]. 2. In stricto sensu modestia est virtus inclinans hominem ad servandum decorum in exterioribus. Agemus breviter de singulis speciebus modestiae late sumptae.

i. De humilitate.

712 Humilitas, prout est virtus moralis, definiri potest: ***virtus, quae cohibet inordinatum appetitum propriae excellentiae, et hominem inclinat ad propriam mediocritatem recte agnoscendam propter subtectionem erga Deum,*** vel brevius: ***„virtus, qua quis considerans suum defectum tenet se in infimis secundum modum suum"***[''].

18 *Milde, clémence, clemency.* 17 Cf. S. theol. a, 2, q. 157, a. 1.
10 Ib. q. 159, a. i. »» Ib. a. a.
98 *Billuart,* De temperantia dias. 7, a. 4. ·> S. theol. a, a, q. 161, a. 1 ad 1.

Munia. Humilitas praecipue duo munia habet: 1. *reprimere inordinatum appetitum propriae excellentiae.* Minime autem prohibet, ne libenter non obstante humilitate agnoscamus bona sive naturalia sive supernaturalia, quae Deus nobis largitus est. Neque humilitas omnem appetitum gloriae prohibet; unde B. Virgo, quae certe fuit humillima, exclamavit: *,,Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes, quia fecit mihi magna, qui potens est."* 22 2. *se subicere Deo* agnoscendo omnia bona provenire a Deo. Unde S. Thomas2* docet: „Humilitas, secundum quod est specialis virtus, *praecipue respicit sublectionem hominis ad Deum,* propter quem etiam aliis humiliando se subicit." Humilitas supponit cognitionem propriorum defectuum vividam; quae quidem cognitio vocatur a S. Bernardo: *humilitas cognitionis* *·. Homo enim ex se nihil est et omnigenis peccatis onustus; omnia autem quaecumque bona a Deo proveniunt. Idcirco S. Paulus dicit: *„Si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit."* 25 Essentialiter autem humilitas consistit in *appetitu,* quem moderatur, ne feratur inordinato modo in excelsa.

Totam doctrinam de humilitatis essentia S. Thomas complectitur paucis sequentibus verbis: ..Humilitas *essentialiter* in appetitu consistit, secundum quod aliquis refrenat impetum animi sui, ne inordinate tendat in magna; sed *regulam* habet in cognitione, ut scii, aliquis non se existimet supra id esse, quod est; et utriusque *principium et radix* est reverentia, quam quis habet ad Deum."2e

Quidam sancti ex humilitate putaverunt se peiores omnibus aliis hominibus. Ut autem hoc a falsitate sit immune, duo in unoquoque homine debent considerari, scii, id quod est Dei et id quod est hominis. Hominis est quid quid defectuosum et peccaminosum est; Dei vero est omnis perfectio. Homo igitur comparans in se ea, quae sua sunt, cum bonis, quae alii a Deo habent, debet se illis peiorem iudicare. Pariter potest et debet putare, alium hominem melius cooperaturum fuisse gratiis acceptis quam se ipsum. Demum potest supponere in alio homine esse multa bona incognita. Propter istas considerationes potest homo se interius cuilibet alteri subicere; exterius autem praelati et personae in dignitate constitutae non debent se inferioribus subicerew.

Necessitas. Humilitas est virtus valde necessaria, immo est fundamentum 713
vitae moralis, non quidem eo sensu, quasi antecellat aliis virtutibus omnibus — hoc enim falsum est, cum virtutes theologicae excellentiores et magis necessariae sint — sed in quantum removet pestiferam superbiam, quae impedit efficaciam divinae gratiae. Unde pulchre S. Augustinus2· scribit: „Non aliam tibi ad capessendam et obtinendam veritatem viam munias, quam quae munita est ab illo, qui gressuum nostrorum tamquam Deus vidit infirmitatem. Ea autem est prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas, et quoties interrogares, hoc dicerem, non quo alia non sunt praecepta, quae dicantur, sed nisi humilitas omnia, quaecumque bene facimus, et praecesserit et comitetur et consecuta fuerit, et proposita, quam intueamur, et opposita, cui adhaereamus, et imposita, qua reprimamur, iam nobis de aliquo bono facto gaudentibus totum extorquet de manu superbia. Vitia quippe

22 Luc. i, 48 sq. »* S. theol. 2, 2, q. 161, a. 1 ad 5.
'· De adventu Dom. sermo 4, n. 4: „humilitas duplex est: altera cognitionis, altera affectionis" *(Migne,* Patr. lat. 183, 48).
*· Gal. 6, 3. ·· S. theol. I. c. a. 6. 22 Ib. a. 3.
" Ep. 118 (al. 56) ad Diosc. n. 22 *(Migne,* Patr. lat. 33, 442).

cetera *in peccatis,* superbia vero etiam *in recte factis* timenda est, ne illa quae laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur."

Clare explicat Angelicus Doctor ", quomodo humilitas et fides sint fundamentum vitae spiritualis. ,.Primum [fundamentum] in acquisitione virtutum potest accipi dupliciter: uno modo per modum *removentis prohibens;* et sic humilitas primum locum tenet, in quantum scii, expellit superbiam, cui Deus resistit, et praebet hominem subditum et patulum ad suscipiendum influxum divinae gratiae. Unde dicitur, quod *,Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam'* ". Et secundum hoc dicitur humilitas spiritualis aedificii fundamentum. — Alio modo est aliquid primum in virtutibus directe, per quod scii, iam ad Deum acceditur. Primus autem accessus ad Deum est per fidem, secundum illud: *.Accedentem ad Deum oportet credere'*l.* Et secundum hoc fides ponitur fundamentum nobiliore modo quam humilitas."

714 Gradus. Humilitatis sunt tres gradus, quos eleganter exprimit S. Bernardus ita: „Humilitas alia sufficiens, alia abundans, alia superabundans *Sufficiens:* subdi maiori nec praeferre se pari. *Abundans:* subdi pari nec praeferre se minori. *Superabundans:* subdi minori.""

Actus autem humilitatis enumerantur sequentes: contemptus sui; reputare se donis Dei indignum; non cupere magni aestimari; desiderare vilem haberi; subicere se Deo et hominibus propter Deum; in rebus et functionibus externis amplecti quod est abiectius, nisi contrarium sit necessarium.

715 Vitia opposita. Humilitati opponitur per excessum *inordinata abiectio sui**,* quae est inordinata abdicatio proprii honoris et famae; proindeque fit cum neglectu muneris sui; per defectum autem *superbia,* quae est inordinatus appetitus propriae excellentiae. Vocatur autem superbia appetitus, quia licet supponat actum intellectus, scii, nimiam aestimationem propriorum meritorum, tamen formaliter consistit in appetitu propriae excellentiae personalis. Superbia enim exaltationem propriae personae quaerit, et per hoc distinguitur ab ambitione, praesumptione, inani gloria. Nam ambitio versatur circa honores et dignitates; praesumptio quaerit excellentiam in operibus; inanis gloria demum quaerit excellentiam in fama et gloria externa. S. Gregorius " enumerat quattuor species superbiae, scii. i. cum quis aestimat, se habere bona a semetipso; 2. cum quis aestimat, se habere bona a Deo quidem, sed ex propriis meritis; 3. cum quis arrogat sibi bona, quae non habet; 4. cum quis ceteris despectis vult illis praeferri plus quam decet. — Quomodo superbia se manifestet *exterius,* pulchre explicat S. Thomas". Sicut essentia humilitatis consistit in debita subiectione ad Deum, ita essentia superbiae sita est in illa subiectione recusata. Exinde etiam patet malitia superbiae, quae tanto gravior est, quanto maior est illa rebellio contra Deum. Ex quibus etiam elucet gravitas primi peccati protoparentum et diaboli. Superbia, sicut modo explicata est, vocatur a S. Thoma et S. Gregorio M. *regina omnium vitiorum,* quia revera omnibus vitiis imperat et ad omnia vitia inducere potest. Quare etiam facile intelligitur, Deum debere resistere superbis iliisque subtrahere suam gratiam". — Latius egimus de superbia supra in tractatu de vitiis capitalibus I, n. 409.

" S. theol. 2, 2, q. 161, a. 5 ad 2. " lac. 4, 6. ,I Hebr. 11, 6.
" Sententiae S. Bernardi n. 37 *(Migne,* Patr. lat. 183. 75S).
" *Selbstwegwerfung.* " Moral. I. 33, c. 7. " L. c. q. 162, a. 4 ad 4.
" S. theol. 3, 3, q. 162, a. 6 ad 3.

3. *De studiositate.*

Studiositas est ***virtus moderans appetitum et studium veritatis*** 716
cognoscendae secundum regulas rectae rationis*1.*

Homo quidem naturaliter desiderat cognoscere veritatem; cum autem post peccatum originale cognitio veritatum haberi nequeat sine laborioso studio, nonnulli homines ex pigritia negligunt addiscere veritates etiam necessarias. Ad pigritiam vincendam in addiscendis veritatibus necessariis impellit *fortitudo.* Inordinatum vero desiderium sciendi moderatur virtus studiositatis. Studiositas praecipue quidem versatur circa cognitionem *sensitivam* moderandam in visu et auditu, quia ibi facilius oritur inordinatio; debet tamen haud raro quoque exerceri in cognitione intellectiva.

Vitium Jtudiositati oppositum *per excessum* est *curiositas* ", quae est inordinatus appetitus cognoscendi. Curiositas versatur tam circa cognitionem intellectivam quam sensitivam. Circa cognitionem intellectivam potest accidere inordinatio: 1. ex parte *finis,* si scii, quaeritur scientia ad malum finem, e. gr. ad aliis nocendum; 2. ex inordinato *modo* appetendi scientiam; et hoc quadrupliciter: a) si quis propter studium rerum inutilium negligit scientias necessario addiscendas; b) si quis conatur addiscere scientiam a diabolo, ut accidit in divinatione, vana observantia, spiritisme etc.; c) si quis non ordinat scientiam creaturarum ad cognitionem Dei; d) si quis studet cognoscere veritates excedentes suam capacitatem. — Ex parte autem cognitionis sensitivae potest adesse inordinatio, vel quia non ordinatur ad aliquid utile et potius avertit a scientia necessaria, vel quia versatur circa res periculosas, e. gr. si quis curiose inspiciat mulierem et inde tentationes contra castitatem patiatur. — Curiositas inordinata ex se non est nisi peccatum veniale, cum eius inordinatio non sit tanta; potest tamen fieri peccatum mortale ratione materiae, finis et mediorum adhibitorum. Curiositas inordinata vocatur aliquando *concupiscentia oculorum'9.* Non tantum vitio curiositatis, sed etiam contra iustitiam peccat ille, qui alterius litteras aperit et legit··.

Per *defectum* opponitur virtuti studiositatis *negligentia,* i. e. voluntaria omissio sciendi ea, quae necessaria sunt secundum statum et condicionem cuiusque personae. Gravitas huius peccati dependet ex malis inde secutis vel saltem ex probabili periculo malorum.

3. *De modestia in exterioribus rebus.*

Modestia in exterioribus rebus est ***virtus moralis inclinans hominem*** 717
ad servandum decorum in exterioribus iuxta rectam rationem. Ista autem exteriora sunt a) motus corporis, b) ludi, c) vestimenta et ornamenta corporis.

a) Modestia in exterioribus *motibus corporis* est valde necessaria ad iucundum convictum. Unde S. Augustinus·1 monet: „In omnibus motibus vestris nihil fiat, quod cuiusquam offendat aspectum." Merito autem dicitur in Ecclesiastico: *„Ex visu cognoscitur vir, et ab occursu faciei cognoscitur sen-*

·* S. theol. 2, 2, q. 166, a. 2. Germanice: *WiBbegierde.* ·· *Neugierde.*
·· S. theol. 2, 2, q. 167, a. 2.
·· Cf. aupra n. 181, ubi de violatione accreti anebatur.
·* Regula ad «ervo· Del *(Migne,* Patr. lat. 32, 1380).

satus; amictus corporis et risus dentium et ingressus hominis enuntiant de illo."[1] — Propterea scriptores cum sacri tum profani multas regulas dant de recta compositione motuum corporis. Praesertim autem vitandae sunt ex una parte *affectatio* et ex altera parte *rusticitas*.

b) Modestia recta *in ludis* pariter necessaria est, ne quis sit nimis addictus ludis cum scandalo aliorum et proprio detrimento. Virtus moderans rectum usum ludi vocatur *eutrapelia*[2].

c) Modestia *in vestimentis et ornatu corporis* non tantum omnem turpitudinem, sed etiam omnem superfluitatem aut deficientiam vitat. Contra istam modestiam peccatur: I. per *excessum,* quando ornatus, consideratis omnibus condicionibus personae, loci et temporis, est vel nimis studiose quaesitus vel nimiis expensis acquisitus. Tali excessu peccant non pauci homines utriusque sexus, qui tempus, laborem, pecuniam prodige terunt ad excessivum ornatum procurandum. Quantitas peccati in huiusmodi excessive ornatu ex multis pensanda est: ex scandalo orto, ex laesis officiis status, ex malo fine intento. Confessarius et praedicator sit cautus in admonitione fidelium de hac re; quia saepe prorsus inutiliter adhortatur atque potius risum et indignationem quam bonum effectum causât. Quod quidem praesertim de ornatu mulierum valet. Si tamen iste ornatus incitat ad lasciviam, tunc sane acriter vituperandus est. Mulieres possunt licite se ornare ad augendam pulchritudinem suam, dummodo tamen adsit honestus finis et desit omne scandalum. Antiqai auctores severius locuti sunt de *fuco,* qui faciei imponitur. Sed praeciso scandalo et omni malo fine non est cur fucus sit moraliter malus. Gravior exsistit difficultas quantum ad nudationem pectoris plus minusve extensam, quam feminae solent adhibere praesertim in quibusdam occasionibus, e. gr. in magnis prandiis et saltationibus[3].

2. per *defectum,* quando quis non adhibet debitam diligentiam in ornatu **et** vestibus.

Haec de virtutibus cardinalibus dicta sufficiant. Qui plura discere cupit, adeat S. Thomam[4], qui de earum dignitate disserens scribit: „Inter alias virtutes [morales] prudentia est maxima, quia est moderatrix aliarum; et post hanc iustitia, per quam homo bene se habet non solum in se ipso, sed ad alium; et post hanc fortitudo, per quam homo propter bonum contemnit pericula mortis; et post hanc temperantia, per quam homo propter bonum contemnit maximas delectationes corporalium."[5]

[1] Eccli. 19, 36 sq. [2] Cf. supra n. 317 et S. theol. 2, 2, q. 168, a. 2.
[3] Cf. quae supra I, n. 613 dicta sunt de ornatu mulierum.
[4] S. theol. 2, 2, q. 47—170. [5] Quaest. disp. unie, de virtut. card. a. 3.

Index alphabeticus rerum

Index alphabeticus rerum

quae in secundo volumine Manualis theologiae moralis inveniuntur.

Non indicantur paginae, sed numeri marginales.

A

E

F

K

L

P

Q

R

Supplementum

ad XIII. Editionem

AD TOMUM II

116. De sterilizatione.

Proposito Supremae Sacrae Congregationi S. Officii dubio : « An licita sit directa sterilizatio sive perpetua sive temporanea, sive viri, sive mulieris », Emi ac Revmi Patres DD. Cardinales rebus fidei ac morum tutandis praepositi, feria IV, die 21 febr. 1940, respondendum decreverunt :

« Negative, et quidem prohiberi lege naturae, eamque, quoad sterilizationem eugenicam attinet, Decreto huius Congregationis, die 21 martii 1931, reprobatam iam esse».

Die 24 Feb. 1940 ; AAS 32 (1940) 73.

131. De directa occisione insontium ex mandato auctoritatis publicae peragenda

Quaesitum est ab hac Suprema Sacra Congregatione : « Num licitum sit, ex mandato auctoritatis publicae, directe occidere eos qui, quamvis nullum crimen morte dignum commiserint, tamen ob defectus psychicos vel physicos nationi prodesse iam non valent, eamque potius gravare eiusque vigori ac robori obstare censentur ».

... Emi ac Revmi Cardinales... respondendum mandarunt :

Negative, cum sit iuri naturali ac divino positivo contrarium.

... Ssmus D. N. Pius divina Providentia Papa XII... hanc ... resolutionem adprobavit, confirmavit et publicari iussit.

Die 2 Dec. 1940 ; AAS 32 (1940) 553 sq.

373. De hora competenti recitandi officium divinum in triduo sacro

In triduo sacro, id est : feria V in Cena Domini, feria VI in Passione et Morte Domini, et sabbato sancto, si officium peragatur in choro, vel in communi, haec serventur :

Matutinum et Laudes non anticipantur de sero, sed dicuntur mane, hora competenti. In ecclesiis tamen, ubi feria V in Cena Domini Missa chrismatis mane celebretur, Matutinum et Laudes eiusdem feriae V anticipari possunt de sero.

Horae minores dicuntur hora competenti.

Vesperae feria V et VI omittuntur, cum earum locum teneant functiones liturgicae principales horum dierum. Sabbato sancto vero dicuntur post meridiem, hora consueta.

Completorium feria V et VI dicitur post functiones liturgicas vespertinas ; sabbato sancto omittitur.

In privata recitatione, his tribus diebus, omnes horae canonicae dici debent, iuxta rubricas.

Ex S. C. Rit. Decreto generali « Liturgicus hebdomadae sanctae ordo instauratur», n. 5 ; AAS 47 (1955) 840 sq.

425. De dispensatione in votis reservatis

An sub verbis can. 81 « a generalibus Ecclesiae legibus » comprehendantur vota Sedi Apostolicae reservata.

R. Negative.

CPI d. 26 Ian. 1949 ; AAS 41 (1949) 158.

482. De loco adsistendi Missae

An, non obstante praescripto can. 1249, legi de audiendo Sacro satisfaciat qui Missae adstiterit in loco de quo in can. 822, § 4.

R. Affirmative.

CPI d. 26 Mart. 1952 ; AAS 44 (1952) 497.

602. De resistentia contra auctoritatis civilis abusum

Concedendum sane est, ad christianam vitam explicandam, externa quoque subsidia, quae sensibus percipiuntur, esse necessaria, pariterque Ecclesiae, tamquam hominum societati, opus omnino esse, ad vitae usuram atque incrementum, iusta agendi libertate, ipsosque fideles iure gaudere in societate civili vivendi ad rationis conscientiaeque praescripta.

Consequens ergo est, ut, quum nativae libertates ordinis religiosi civilisque impugnentur, cives catholici id perferre patique non possint. Attamen horum quoque iurium libertatumque vindicatio, pro diversis rerum adiunctis, magis vel minus opportuna, magis vel minus vehemens esse potest.

Vos autem ipsi, Venerabiles Fratres, pluries fideles vestros docuistis Ecclesiam, etiam cum gravi suo incommodo, pacis atque ordinis fautricem esse, omnemque iniustam rebellionem vel violentiam contra constitutas potestates condemnare. Ceterum apud vos confirmatum quoque est, si quando potestates ipsae iustitiam ac veritatem manifeste impugnent, ita ut vel fundamenta auctoritatis evertant, non videri cur improbari debeant cives illi, qui in unum coalescant ad tuendos semetipsos nationemque servandam, licita atque idonea auxilia adhibentes contra eos, qui imperio abutantur ad rem publicam labefactandam.

Quod si huius quaestionis solutio a singularibus rerum adiunctis necessario pendet, nonnulla tamen principia sunt in lumine collocanda :

1. Vindicationes eiusmodi rationem medii seu finis relativi habent, non finis ultimi atque absoluti.

2. Eaedem, tamquam media, esse debent actiones licitae, neque intrinsece malae.

3. Quum ipsas ad finem idoneas et adaequatas esse oporteat, eatenus adhibendae sunt, quatenus ad propositum finem ex integro vel ex parte conducant, ita tamen, ut maiora damna communitati et iustitiae non afferant, quam ipsa damna resarcienda.

4. Usus vero talium mediorum et plenum civilium politicorumque iurium exercitium, quum causas quoque ordinis mere temporalis technicique aut violentae defensionis complectantur, non attingunt directe munus Catholicae Actionis, licet ad eandem officium pertineat catholicos viros instruendi ad propria iura recte exercenda, eademque ex communis boni necessitate iustis modis vindicanda.

5. Clerus et Actio Catholica — quum ob missionem pacis amoris que sibi concreditam omnes homines «in vinculo pacis» (Eph. 4, 3) devincire teneantur, plurimum ad nationis prosperitatem conferre debent, tum civium classiumque coniunctionem maxime fovendo, tum obsecundando omnibus socialibus inceptis, quae a Christi doctrina moralique lege non discordent.

Ex Encycl. Pii XI « Firmissimam constantiam » d. 28 mart. 1937 ; AAS 29 (1937) 196 sq.

658, a) De abstinentia et ieiunio quadragesimali.

Abstinentia et ieiuniura tempore quadragesimae praescriptum, quod hucusque, iuxta can. 1252, § 4, sabbato sancto cessabat post meridiem, in posterum cessabit media nocte eiusdem sabbati sancti.

Ex S. C. Rit., Decreto generali « Diturgicus ordo hebdomadae sanctae instauratur», n. 10 ; AAS 47 (1955) 841.

Mitigatio legis ieiunii et abstinentia (pro tempore).

... Ssmus Dominus Noster Pius divina Providentia Pp. XII decernere dignatus est pro omnibus fidelibus ritus latini, etiam pertinentibus ad Ordines et Congregationes Religiosas, facultatem Ordinariis concessam super praedictam legem dispensandi ita coarctari ut, a prima die proximae Sacrae Quadragesimae et donec aliter provideatur, abstinentia servetur singulis feriis sextis ; lex vero abstinentiae simul et ieiunii feria quarta Cinerum, feria sexta Maioris Hebdomadae, pervigiliis Assumptionis B. M. V. et Nativitatis D. N. I. C; (*) benigne tamen indulgens ut diebus

(*) ... (propter) difficultates quae, ob locorum et temporum adiuncta, continenter obstant fideli observantiae legis ieiunii et abstinentiae pervigilio Festi Deiparae in Caelum Assumptae statutae, S. C. Concilii, omnibus mature perpensis, de speciali S· P. mandato, praedictam obligationem deinceps ad pervigilium Festi Concept. Immaculatae U. M. V. pro omnibus Christi, fidelibus ubique terrarum commorantibus, praesenti Decreto transfert.

Decretum S. C. Concilii, d. 20 lui. Hf07 ; AAS. 40 (1907) 038.

abstinentiae simul et ieiunii ova et lacticinia etiam mane et vespere ubique sumere liceat.

Locorum autem Ordinarii, qui uova hac legis abstinentiae et ieiunii moderatione utuntur, fideles hortari ne omittant, praesertim clericos, religiosos et religiosas, ut gravissimis hisce temporibus voluntaria Christianae perfectionis exercitia nec non caritatis opera, maxime erga inopes et aegrotos, libenter addant, itemque ad mentem Summi Pontificis preces effundant.

Ex S. Congr. Cone. Decreto d. 28 lan. 1949 ; AAS 41 (1949) 32 sq.

Mitigatio legis abstinentiae et ieiunii (ad tempus) pro Ecclesia Orientali.

... abstinentiae et ieiunii lex servetur « si et prout viget in singulis ritibus » his diebus :

I. Abstinentia : singulis feriis sextis ;

II. Abstinentia et ieiunium :

1) prima die Magnae Quadragesimae ;
2) feria sexta Maioris Hebdomadae ;
3) pervigiliis Nativitatis D. N. I. C. ; vel, pro fidelibus byzantini ritus, pervigiliis Epiphaniae D. N. I. C.;
4) pervigiliis Assumptionis B. M. V. ;

benigne tamen indulgens ut diebus abstinentiae simul et ieiunii Exemi Ordinarii ova et lacticinia etiam mane et vespere permittere valeant.

... (ut in Decreto supra citato S. Congr. Cone.).

Ex S. Congr. pro Eccl. Or. Decreto d. 28 lan. 1949 ; AAS 41 (1949) 31 sq.

663, 3. De lege abstinentiae et ieiunii.

Abstinentia et ieiunium tempore quadragesimae praescriptum, quod hucusque, iuxta can. 1252, § 4, sabbato sancto cessabat post meridiem, in posterum cessabit media nocte eiusdem sabbati sancti.

Decretum generale S. Congr. Rit., d. 23 Dec. 1955 ; AAS.

Mitigatio legis abstinentiae et ieiunii (ad tempus).

Cf. Decreta ad n. 658.